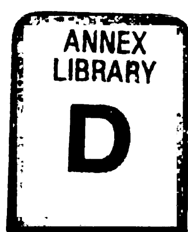
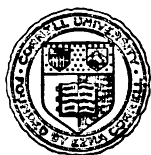

ANNEX
LIBRARY
D

DATE DUE

~~NOV 1 1 1982~~			
F ~~APR 0 3 1987~~			
AUG - 8 2001			
GAYLORD			PRINTED IN U.S.A.

Koloniaal verslag van 1876.

BRIEF VAN DEN MINISTER.

N°. 1.

'S GRAVENHAGE, *den 9den September* 1876.

Met 's Konings magtiging heb ik de eer U. H. E. G. aan te bieden het bij art. 60 der Grondwet bedoeld Koloniaal Verslag voor 1876.

De hoofdstukken **A** tot **L** van het Oost-Indisch Verslag zijn, met de bijlagen, reeds gedrukt naarmate zij gereed kwamen. De overige gedeelten liggen ter perse.

Als bijlage O *bis* is overgelegd een rapport over de vrijverklaring der slaven in de Padangsche Bovenlanden, 't welk in het verslag niet is aangehaald, omdat het nog niet ontvangen was toen hoofdstuk **F** werd afgedrukt.

De Minister van Kolonien,

W. VAN GOLTSTEIN.

Aan
den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

N°. 2.

A. Grondgebied en bevolking.

§ 1. *Grondgebied.*

Het grondgebied van Nederlandsch Indie onderging in het afgeloopen jaar geene wijzigingen dan die vermeld worden bij de beschrijving der gebeurtenissen in Noord-Sumatra; zie hoofdstuk **C**, § 3.

In hoofdstuk **J**, afd. I, zal worden medegedeeld welke veranderingen in de administrative indeeling van het grondgebied gebragt zijn en in hoeverre de omschrijving van het grondgebied is verbeterd.

§ 2. *Bevolking.*

In aansluiting aan de bevolkingsstatistiek over 1873, bij het vorig verslag gevoegd, worden thans — in nagenoeg gelijken vorm — medegedeeld de opgaven, die over 1874 ten aanzien van de bevolking van Nederlandsch Indie zijn verzameld; zie de sub lit. A bij dit verslag gevoegde tabellen n°. I—VIII.

B. Opperbeheer.

In de zamenstelling der Indische Regering kwam geene verandering.

Het lid in den Raad van Indie mr. T. H. DER KINDEREN werd gedurende eenige maanden aan zijnen werkkring onttrokken door zijne zending als gouvernements-commissaris naar Sumatra's Westkust tot het in werking brengen van de nieuwe regeling betreffende het regtswezen aldaar (zie hoofdstuk **F**, § 1).

C. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard.

§ 1. *Betrekkingen met het buitenland.*

De Indische Regering had geene meldenswaardige aanrakingen met andere vreemde Gouvernementen dan die van de Straits Settlements en Hongkong. De verstandhouding met de autoriteiten te Singapore liet bij voortduring niets te wenschen over; wederzijds is het bewustzijn levendig, dat Engeland en Nederland in den Indischen Archipel gelijke belangen hebben en elkander zooveel mogelijk moeten te gemoet komen. In dien geest handelde het bestuur der Straits Settlements weder, toen het, naar aanleiding van een verzoek der Indische Regering, bij eene proclamatie van 6 Augustus 1875 uitdrukkelijk verklaarde dat het in 1873 (zie Koloniaal Verslag van 1874, bladz. 2) uitgevaardigde verbod tegen uitvoer van oorlogsbehoeften naar de havens van Noord-Sumatra nog steeds van kracht was. Twijfel hieromtrent was denkbaar, omdat sedert 1873 de uitvoer van oorlogsbehoeften in ruimer kring, namelijk *naar eenige haven in den Indischen Archipel* (zie vorig verslag, bladz. 6), verboden was en dit laatste verbod in Maart 1875 was vervallen (1).

De aanrakingen met het Britsch bestuur te Hongkong hadden ten doel om de goede uitkomsten te bevorderen van eene aan den tolk voor de Chinesche taal W. P. GROENEVELDT opgedragen zending in het belang van de vermeerdering der werkkrachten in Atjeh. De werving van koelies in Hongkong was echter, eenige jaren geleden, door het Britsche Opperbestuur aan beperkende bepalingen onderworpen, welke de plaatselijke autoriteiten huiverig maakten om aan den heer GROENEVELDT eenige medewerking te verleenen. Zoodra hiervan bij het Departement van Kolonien berigt was ontvangen, heeft de Regering zich ter zake in betrekking gesteld met het Britsche Gouvernement, 't welk aanstonds bereid is bevonden om aan de autoriteiten te Hongkong per telegram te vergunnen den heer GROENEVELDT de meest mogelijke faciliteiten toe te staan. Maar thans werd, naar het schijnt door eenige vermogende Chinezen, bij den uitvoer van koelies uit China naar Singapore en Malakka betrokken, onder de Chinesche maatschappij eene beweging tegen de pogingen van den Nederlandschen ambtenaar georganiseerd, welke — zoo als op de welwillendste wijze aan de Nederlandsche Regering werd te kennen gegeven — de Britsche autoriteiten wederom noopte om eene zeer gereserveerde houding in acht te nemen, daar Engeland zich tot regel heeft gesteld om nimmer eene emigratie van eenig gedeelte der Chinesche bevolking aan te moedigen, wanneer daartegen door de Chinesche autoriteiten of ingezetenen bezwaar wordt gemaakt. De werving in China van koelies voor Atjeh heeft dan ook slechts zeer onbeduidende resultaten opgeleverd (verg. bladz. 7).

Aan het voornemen om, tot bevestiging der goede betrekkingen met Siam, dat rijk door een der in Nederlandsch Indie aanwezige oorlogschepen te doen bezoeken, werd in 't laatst van 1875 gevolg gegeven door de zending van Zr. Ms. schroefstoomschip 1ste klasse *Curaçao*. Van die zending werd gebruik gemaakt tot het overbrengen van geschenken, door de Indische Regering bestemd voor een tweetal hoofden van den aan Siam schatpligtigen staat Trang, die zich verdienstelijk hadden gemaakt door hunne goede zorgen voor een schepeling onzer marine te Atjeh, die, in een sampan afgedreven, ten laatste in uitgeputten staat op de kust van Trang was aangeland. De *Curaçao*, die voor de vaart op de rivier van Bangkok te veel diepgang heeft, ankerde op de reede, maar de kommandant, en zoovele officieren als van boord gemist konden worden, bragten geruimen tijd ter hoofdplaats door en hadden daar, in gezelschap van den Nederlandschen consul, de gewenschte ontmoetingen met de beide Koningen van Siam en met de voornaamste autoriteiten. De aanbieding van geschenken voor de Trangsche hoofden werd door de Siamsche Regering zeer gewaardeerd.

Te Djeddah, de plaats die door de Nederlandsch Indische bedevaartgangers bij hunne aankomst in Arabie steeds wordt aangedaan, werd de vlag twee malen vertoond

(1) Bij proclamatie van 11 November 1875 is, met het oog op de in Perak uitgebroken onlusten, de uitvoer van oorlogsbehoeften uit de Straits Settlements weder volkomen verboden geworden.

door naar Indie reizende oorlogschepen: in Augustus 1875 door Zr. Ms. raderstoomschip 2de klasse *Bromo* en in April jl. door Zr. Ms. ramtorenschip *Prins Hendrik der Nederlanden.* Volgens de verzekering van den consul heeft het bezoek van dit laatste oorlogschip te Djeddah een grooten indruk gemaakt.

Ter vervanging van de in der tijd tot stand gekomen conventie met Sardinie, betreffende de toelating van consulaire agenten in 's Rijks overzeesche bezittingen, werd den 3den Augustus 1875 eene overigens geheel gelijkluidende overeenkomst met Italie gesloten (*Nederlandsch Staatsblad* 1875, n°. 243, *Indisch Staatsblad* 1876, n°. 80).

Het consulaat van Belgie te Batavia werd zeer onlangs tot een consulaat-generaal verheven.

Het handels- en scheepvaartverdrag met Portugal van 9 Januarij 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 65) en het verdrag van vriendschap en koophandel met den Oranje-Vrijstaat, dd. 14 November 1874 (*Nederlandsch Staatsblad* 1875, n°. 210), werden achtereenvolgens in Indie afgekondigd blijkens *Indisch Staatsblad* 1875, n°. 173 en 1876, n°. 61.

§ 2. *Java en Madura.*

Werden tot dus ver de mededeelingen, die te dezer plaatse betreffende Java en Madura te doen zijn, residentie's gewijze behandeld, ter verkrijging van een meer zamenhangend geheel is het wenschelijker voorgekomen om den hoofdinhoud der gewestelijke verslagen in een algemeen overzigt zamen te vatten, verdeeld in zoo vele onderdeelen als er onderwerpen te bespreken zijn. Op die wijze zal de algemeene toestand beter kunnen worden overzien, terwijl toch alle meldenswaardige bijzonderheden zijn opgenomen, die in de verslagen der residenten werden aangetroffen.

Natuurverschijnselen en hunne uitwerking. De instorting van den kraterwand van den Kloet, waarvan in het vorig verslag melding werd gemaakt, heeft ten gevolge gehad, dat het daardoor meest geteisterde district van Blitar, Srengat, door vele huisgezinnen verlaten is, die zich naar het veiliger district Wlingi begeven hebben.

Den 28sten Maart 1875 werd eene aardbeving waargenomen op zeer vele punten van Midden-Java; de meest westelijk gelegen plaats, waar de schok gevoeld werd, was Tagal; de meest oostelijke, Blitar. Nog al belangrijke schade werd daardoor in de Vorstenlanden aangerigt, o. a. aan een groot aantal indigo-fabrieken in Djokjokarta.

In Cheribon werden op 25 October en 29 November 1875 aardbevingen gevoeld, welke vele dagen daarna door minder sterke aardschuddingen zijn achtervolgd, waardoor vooral de bruggen en wegen in de afdeeling Koeningan nog al geleden hebben. Ook werden daardoor langs de geheele helling van den berg Tjermai aanzienlijke aardstortingen of afscheuringen veroorzaakt, welke zich ook later meer dan eens bij zware regens herhaalden. Het nadeelig gevolg daarvan was, dat de rivieren in genoemde afdeeling telkens eene groote hoeveelheid aarde, boomstammen en takken medevoerden, waardoor de beddingen aanmerkelijk werden verhoogd en het terrein aan de oevers gedurig overstroomd en met modder bedekt werd.

Godsdienst. Vindt men in Midden- en Oost-Java nog overal sporen van Hindoesche traditie bij het volk, de herinnering daaraan is het levendigst in Banjoewangi, waar het Hindoeïsme in de vorige eeuw nog algemeen werd beleden. Ter hoofdplaats aldaar treft men eene kampong aan met eenige uit Bali geïmmigreerde gezinnen die het Sivaïsme belijden.

De bedevaart naar Mekka werd in 1875 op Java en Madura over 't geheel door een minder groot aantal personen dan in 1874 ondernomen (verg. hoofdstuk K, afdeeling III, § 2). Het aantal dat uit Soerabaija vertrok, was weder zeer aanzienlijk en bestond voor een groot deel uit ingezetenen van Bawean, waar velen door hun handel met Singapore, welke plaats zij met eigen vaartuigen bezoeken, eenig vermogen verwerven. Uit Bantam en Pekalongan vertrokken ook vele vrouwen naar Mekka.

In den aanvang van 1876 kwamen het bestuur geruchten ter oore nopens eene voorgenomen zamenkomst in de nabijheid van Tangerang (Batavia) van een aantal godsdienstijveraars (geestelijken, hadji's enz.) uit de residentien Bantam en Batavia, bij gelegenheid van het aanstaand vertrek naar Mekka van zekeren kiahi Abdoel Karim, een ingezetene van Tanara (Bantam), die bij velen in een bijzonderen reuk van heiligheid stond. Aan enkele kwaadgezinden in Tangerang, één van welke gezegd werd zich te willen uitgeven voor een afstammeling uit het Bantamsche sultanshuis, werd het voornemen toegeschreven om, bij gelegenheid van de bewuste zamenkomst, eene poging te wagen tot verstoring der gevestigde orde van zaken. Ofschoon de bevolking te Tangerang en omstreken weinig of niet met de plannen scheen bekend te zijn, nam toch het bestuur zijne voorzorgmaatregelen. Vier der meest verdachte personen werden naar Batavia opgezonden en zijn aldaar een tijd lang onder toezigt der politie verbleven. Wel begaven zich intusschen een groot aantal personen naar Tanara om Abdoel Karim vóór zijn vertrek te komen begroeten, maar de openbare orde werd daardoor niet verstoord. Abdoel Karim zelf overigens voldeed aan de hem gedane aanzegging om zijne reis, in stede van over land (over Tangerang), regtstreeks over zee naar Batavia te ondernemen, van waar hij sedert naar Singapore is scheep gegaan.

Wat de hadji's betreft, het kan niet ontkend worden, dat hunne kleederdragt, de titel van „toean" waarmede zij plegen aangesproken te worden, en hunne meerdere kennis en ondervinding, hun eenig aanzien verschaffen, en dat in hunne naaste omgeving de voorschriften van den Islam getrouw worden opgevolgd; van eene opwekking tot godsdienstijver, die gevaarlijk voor de rust zou kunnen worden, werden echter geen sporen aangetroffen. Waar hun getal zich uitbreidt, neemt hun invloed af, en gelukt het hun des te minder om op kosten der bevolking te leven, of zich te onttrekken aan hunne verpligtingen als gewone ingezetenen.

Van het ontstaan van nieuwe secten valt niets mede te deelen. Alleen wordt uit Pekalongan gemeld, dat aldaar in het district Pekadjangan bij de volgelingen van zekeren hadji Repingi, reeds vóór geruimen tijd overleden, geen huwelijk voor echt gehouden wordt, waarbij niet door een leerling van dien hadji de gebruikelijke formules zijn uitgesproken.

Een speciale invloed van Arabieren in zaken van godsdienst werd alleen in Banjoewangi opgemerkt, waar de ter hoofdplaats gevestigde Arabieren de hoofden en geringen, met wie zij gemeenzaam omgaan, aansporen tot getrouwe betrachting der voorschriften van den Koran. Elders op Java trachten de Arabieren hun invloed meer dienstbaar te maken aan hun handelsbedrijf.

Evangelisatie. In Bantam gingen twee huisgezinnen, behoorende tot de zoogenaamde Badoewi, tot het Christendom over, daartoe bekeerd door een helper van den zendeling mr. Anthing. Ook in de residentie Batavia, afdeeling Tangerang, maakte deze zendeling (over wien zie het vorig verslag, bladz. 119 en 120) vele bekeerlingen; op zes plaatsen werden gemeenten door hem gesticht.

Het gebouw dat te Depok (Buitenzorg) wordt opgerigt voor het seminarie ter opleiding van Christen-inlanders tot onderwijzers of evangelisten onder hunne landgenooten, was bij het einde van 1875 zijne voltooijing nabij. Het genootschap van in- en uitwendige zending te Batavia behartigt, als gemagtigde van het centraal comité in Nederland, de belangen van die inrigting.

Deze vereeniging geeft ook een Maleisch blaadje uit, ter verkondiging van het Evangelie, terwijl eene andere vereeniging te Batavia zich bevlijtigt Christelijke lectuur in dezelfde taal te verspreiden.

In de Preanger regentschappen leggen de zendelingen zich uitsluitend toe op taalstudie en het geven van onderwijs; de te Bandong gevestigde, onderwijst uitsluitend kinderen van Europeanen; die te Soekaboemi vormt een paar van elders gekomen inlandsche Christenen tot zijne helpers; terwijl een derde, te Soemedang, aan een twintigtal kinderen van inlanders onderwijs geeft in lezen, schrijven, rekenen en aardrijkskunde. Proselieten worden niet gemaakt; er zijn in dit gewest geen andere inlandsche Christenen dan de twee bovengenoemde.

De in Samarang, Cheribon, Tagal, Japara, Soerabaija, Pasoeroean, Banjoemas en Kediri gevestigde zendelingen zien, luidens de verslagen der residenten, over 't algemeen

zeer weinig vrucht van hun arbeid, althans wat betreft het g tal dergenen die tot het Christendom overgaan. Als reden daarvan geeft de resident van Samarang op: onvatbaarheid om uit eigen overtuiging eene godsdienstige rigting te kiezen, geenszins gehechtheid aan den Islam. De resident van Soerabaija deelt mede, dat de daar gevestigde zendeling niemand toelaat als hij niet kan veronderstellen dat eigen overtuiging de drijfveer bij den bekeerling is. Zij die in de residentie Kediri tot het Christendom zijn overgegaan, staan, volgens den resident, noch in ontwikkeling, noch in moraliteit boven hunne landgenooten. De daar gevestigde zendeling tracht vooral door onderwijs nut te stichten. Hetzelfde doet de zendeling in Soerabaija, die eene — ook door kinderen van Mohammedanen — druk bezochte school in Modjokerto bestuurt. De 2 zendelingen in Japara maken mede hun hoofdwerk van de vorming van onderwijzers en evangelisten uit de inlanders.

Geest van de bevolking jegens het bestuur. De rust bleef op Java en Madura ongestoord. Over het algemeen bestaat onder de verschillende standen der inlandsche maatschappij tevredenheid en vertrouwen op het Gouvernement en zijne vertegenwoordigers, daar men ondervindt dat aan grieven en klagten gewillig het oor geleend en, waar mogelijk, te gemoet gekomen wordt, dat regt gedaan wordt waar verongelijking aan het licht komt, dat in alles rekening wordt gehouden met de belangen en behoeften der inlandsche bevolking, en dat de welvaart toeneemt.

Tegenover het prijzenswaardig gebruik, 't welk gemaakt wordt van de gelegenheid om regt te verkrijgen, valt ongelukkig te wijzen op een misbruik: dikwijls laten zich namelijk vermogende inlanders door Europesche en inlandsche zaakwaarnemers of praktizijns van verdacht gehalte, meestal lieden die uit gouvernements- of particulieren dienst zijn ontslagen, verleiden tot het indienen van requesten en het beginnen van processen, ter zake van meestal uit de lucht gegrepen beweringen of vorderingen, met geen ander gevolg, dan dat zij hun vermogen verliezen.

Staat van veiligheid van personen en goederen; regtsbedeeling. Met uitzondering van die streken van Java, waar de bevolking geheel of grootendeels uit Madurezen bestaat, onder welke verwonding en doodslag nog menigvuldig voorkomen, wordt de veiligheid van personen op Java steeds grooter; die van have en goed laat echter, vooral in Midden-Java, nog veel te wenschen over. Eigenlijke roof- (ketjoe-) partijen kwamen alleen voor in de Vorstenlanden en aangrenzende gewesten.

Gaat men na hoe gebrekkig de sluiting der woningen en stallen is, hoe slecht zelfs goederen van eenige waarde geborgen zijn, dan behoeft men zich over het groot aantal misdrijven tegen de eigendommen niet te verbazen. Het stelen wordt ook hierdoor zeer gemakkelijk gemaakt, dat overal helers bij de hand zijn, om het gestolene te bergen; het helen geeft een winstgevend bestaan en weinig gevaar. Niet alleen onder de Chinezen, maar ook onder de inlanders vindt men velen, die het vak van helers als handwerk drijven. Ook de gewezen dwangarbeider keert veelal tot zijn oude handwerk terug. Om aan dergelijke toestanden zooveel mogelijk paal en perk te stellen, heeft de resident van Bezoeki, waar inzonderheid de veediefstallen vrij talrijk zijn, last gegeven om de kampongs behoorlijk te omheinen en van stevige afsluiting te voorzien. Voorts is aan elken inlander of met dezen gelijkgestelde in dat gewest de verpligting opgelegd om van den eigendomsovergang van vee, binnen zekeren termijn, aangifte te doen aan het dorpshoofd, onder vertoon van de verhandelde beesten (zie 's residents politiekeuren, opgenomen in de *Javasche Courant* van 2 April en 29 Junij 1875).

Het meest komen er diefstallen voor in die streken, waar veel volk zonder vaste woonplaats heenstroomt om werk te zoeken. In Kediri is het aantal dier lieden op 20- à 25 000 te schatten. Ook het regentschap Modjokerto in Soerabaija, aan Kediri grenzende, waar de vraag naar koelies voor de suikerfabrieken nog steeds stijgende is, wordt jaarlijks door duizende daglooners, waaronder veel slecht volk, overstroomd. Het is bekend dat ook in Malang (Pasoeroean) jaarlijks van heinde en ver lieden komen om aan den koffijpluk deel te nemen; aan dezen is de vermeerdering van landraadzaken aldaar hoofdzakelijk toe te schrijven. Op de grenzen van Soerabaija en Kediri heeft veel smokkelarij van opium plaats; dit is mede het geval op de grenzen van Rembang in de rigting naar Solo. Straks zal blijken dat in dit laatste gewest krachtige pogingen tot het onderdrukken van den sluikhandel zijn aangewend.

Door den resident van Banjoemas wordt meer in 't bijzonder geklaagd over het veelvuldig voorkomen van brandstichtingen, die hij noemt » eigen aan dat gewest". De gemakkelijkheid waarmede het feit wordt bedreven, en het schier onmogelijke van ontdekking — (gewoonlijk worden door de brandstichters op de atappen daken pijlen afgeschoten, die aan het boveneinde van eene lont zijn voorzien) — zijn oorzaak dat van dit middel tot wraakneming — in den regel het doel der brandstichtingen — zeer veel gebruik wordt gemaakt. Dat in het afgeloopen jaar ook vele tabakschuren van particuliere ondernemers werden in brand gestoken, schrijft de resident mede toe aan wraakoefening over slechte praktijken van inlandsche opzigters, en ondoordachte handelingen van met het toezigt over hen belaste Europesche geëmploijeerden, die dikwijls de noodige kennis van het volk, zijn taal en zeden missen; voorts ook aan gebrek aan bewaking.

Ongeoorloofde houtkap had op groote schaal plaats in de Rembangsche bosschen; men hoopt dat het inwerkingtreden van de onlangs afgekondigde strafbepalingen tegen boschdiefstallen (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 216) daarin verbetering zal aanbrengen.

Overigens wordt de onveiligheid, waar die bestaat, doorde hoofden van gewestelijk bestuur algemeen hoofdzakelijk geweten aan het slecht gehalte der dessahoofden, die, zoo zij al niet met de dieven zelven in verstandhouding staan, toch niet met klem tegen hen optreden. (Over hetgeen tot beteugeling van dit kwaad te doen valt, is de Indische Regering met de residenten in overleg getreden.) Alleen van Cheribon wordt gezegd, dat de dessahoofden er vrij wel hun pligt doen, hetgeen de resident vooral toeschrijft aan het aanzienlijk landbezit, aldaar aan het ambt van dessahoofd verbonden, waardoor de betrekking er gezocht en in eere is. In verschillende andere gewesten wordt er voortdurend over geklaagd, dat de bevolking niet zelden hare dessahoofden bij voorkeur onder de minst bekwamen zoekt, om daardoor te minder kans te hebben dat de zaken in de dessa behoorlijk worden nagegaan. In vele streken is omkooping van de kiezers gebruikelijk; volgens den resident van Samarang doen zich ook gevallen voor van omkooping van inlandsche ambtenaren, die op de verkiezingen invloed uitoefenen. Geen wonder dan ook dat de in 't vorig verslag (bladz. 75) bedoelde commissie voor de reorganisatie der politie op het denkbeeld is gekomen om aan het Europeesch gezag meer invloed toe te kennen op de keuze der dessahoofden. Evenwel is dat denkbeeld, met het oog op art. 71 van het Regeringsreglement, voor verwezenlijking niet vatbaar geacht. De aandacht der Regering is nogtans gevestigd op de vraag, in hoeverre misbruiken bij de verkiezingen van dessahoofden kunnen worden geweerd.

Van andere oorzaken van onveiligheid — de weinige geschiktheid van het mindere inlandsche politiepersoneel, de bij de bevolking bestaande afkeer tegen het doen van aangiften omtrent misdrijven, enz. — is reeds te dikwijls melding gemaakt, dan dat het noodig zou zijn daarover thans uit te weiden. Welligt kan in den bestaanden toestand verbetering worden gebragt door aan de controleurs politiemagt toe te kennen; deze maatregel is, zoo als nader in hoofdstuk **J**, afd. I, blijken zal, in overweging.

Speciale toestanden, vooral de beperktheid van het Nederlandsche en de gebrekkige werking van het inlandsch gezag, maken dat de veiligheid in de Vorstenlanden meer te wenschen overlaat dan in eenig ander gewest van Java. De resident van Djokjokarta meent intusschen te kunnen wijzen op goede resultaten, die verkregen zijn na eene aanhoudende aansporing van de inlandsche autoriteiten. In Soerakarta vonden in 1875 20 roofpartijen plaats, welk getal ongunstig afsteekt bij dat van 7 in 1874, doch nagenoeg gelijk is aan de cijfers 21 en 24 in 1873 en 1872. De betere organisatie der politie op Mangkoe Negoro's gebied, waarvan melding is gemaakt in het vorig verslag (bladz. 5 en 76), kwam in 1875 in werking. Op des Soesoehoenan's gebied is in de twee laatste jaren

het politiepersoneel aanzienlijk uitgebreid, maar het gehalte daarvan is — in algemeenen zin gesproken — slecht; een klein deel daarvan ontvangt eene onvoldoende maandelijksche bezoldiging en bovendien onbeduidende halfjaarlijksche inkomsten; het meerendeel geniet alleen deze laatste voordeelen; verscheidene beambten ontvangen in het geheel geene vaste inkomsten. In het begin van dit jaar is de resident gemagtigd om, voorloopig voor den tijd van een jaar, 46 gewapende en bereden politie-agenten in dienst te stellen. Men hoopt door dezen maatregel de veiligheid in het algemeen te bevorderen, en ook den sluikhandel in opium te zullen fnuiken, die in Solo op hoe langer zoo grooter schaal gedreven wordt.

Wat de regtsbedeeling betreft, voor zoover die in Soerakarta aan de beide vorsten is gelaten, kan gezegd worden dat de in 1874 tot stand gekomen maatregelen (zie vorig verslag, bladz. 62) inderdaad gunstig werken. Ter betere regeling van de regtspraak, welke het Gouvernement zich in Soerakarta heeft voorbehouden, zijn zeer onlangs voorzieningen getroffen (verg. hoofdst. **F**, § 1).

In de gedeelten van Madura, die aan het bestuur der panembahans zijn onderworpen, komen moord en doodslag zeer veel voor, vooral onder Sumanap. Het wanbeheer in die landschappen schijnt hiertoe mede aanleiding te geven, daar dergelijke feiten zich veel zeldzamer voordoen in het regentschap Pamakassan, dat regtstreeks door het Gouvernement bestuurd wordt. Het tegengaan der veediefstallen wordt op Madura zeer belemmerd door de gemakkelijkheid om, zonder eenige contrôle, het vee naar elders te vervoeren en het vleesch van de hand te zetten. Ook hebben in de vorstenlanden van Madura de dessahoofden hoegenaamd geen begrip van hunne verpligtingen. Overigens laat er de regtsbedeeling der inlandsche regtscollegien veel te wenschen over, niet alleen wat vaardige behandeling van zaken, maar ook wat goede beregting betreft.

Verhouding van het bestuur tot de inlandsche vorsten en grooten. De verstandhouding met den Soesoehoenan van Soerakarta en den Sultan van Djokjokarta zoowel als met de onafhankelijke prinsen in de Vorstenlanden is op den duur goed, — die met de panembahans van Madura en Sumanap zeer vriendschappelijk; deze laatsten gaven op nieuw blijk van hunne gehechtheid aan het Gouvernement bij het mobiel verklaren hunner barissans ten behoeve der krijgsverrigtingen in Atjeh, welke gedurende eenige maanden werden bijgewoond door een der zoons van den panembahan van Sumanap, hoofdofficier bij den barissan.

De vermoedelijke opvolger van den hoogbejaarden panembahan van Sumanap is in het begin van 1876 overleden.

De verhouding tot de overige grooten in de Vorstenlanden op Java en Madura was gunstig; hun gedrag gaf geen stof tot aanmerkingen.

In de gouvernementslanden heerscht, over het algemeen genomen, eene gewenschte verstandhouding tusschen de Europesche en inlandsche ambtenaren.

Door het overlijden op 31 Mei 1875 van den titulairen sultan Sepoeh van Cheribon, behoefde geen gevolg gegeven te worden aan de beschikking der Indische Regering van 29 Mei te voren, waarbij dien vorstelijken afstammeling, als straf voor zijne misdragingen, ook jegens het bestuur, en wegens het niet nakomen der op hem rustende verpligting om zijne familiebetrekkingen behoorlijk te onderhouden, de sultanstitel met de daaraan verbonden voordeelen was ontnomen. Met de vervulling der door hem bekleede waardigheid en het beheer der familiegoederen werd nu belast des overledenen oudste broeder, pangeran Djaja Witarta, tweede zoon van den in 1853 overleden titulairen sultan Sepoeh. Het gedrag der overige leden van de gemediatiseerde Cheribonsche sultansfamilie gaf geen stof tot klagten.

Gedrag en geschiktheid van inlandsche hoofden en ambtenaren in onderscheiden rang. Opvoeding van hunne kinderen. Over het algemeen geven de hoofden van gewestelijk bestuur een loffelijk getuigenis van het gedrag en de geschiktheid der onder hen dienende hoogere inlandsche ambtenaren. Enkele hoofden worden geroemd als uitstekende politie-ambtenaren, bijv. de regent en de hoofddjaksa van Kediri, aan wie dan ook onderscheidingsteekenen ter belooning voor hunne diensten zijn toegekend. Zoo wordt ook de regent van Pekalongan geprezen wegens zijn ijver in het tot klaarheid brengen van een moord en een diefstal in zijn regentschap gepleegd. Een zevental regenten ontvingen in het afgeloopen jaar of in den aanvang van 1876 bijzondere blijken van waardering hunner langdurige en trouwe pligtsbetrachting. Vier hunner, namelijk die van Bodjonegoro (Rembang), Malang (Pasoeroean), Sidoardjo (Soerabaija) en Salatiga (Samarang), vierden hun 50jarigen diensttijd. Aan de twee eersten werd bij die gelegenheid het ridderkruis der orde van den Nederlandschen Leeuw geschonken, terwijl de regent van Sidoardjo met den gelen songsong en die van Salatiga met de gouden medaille voor burgerlijke verdiensten werden begiftigd. Deze laatste onderscheiding viel overigens nog ten deel aan de regenten van Pasoeroean en Temanggoeng (Kadoe), mede ter erkenning van veeljarige goede diensten; de regent van Poerwokerto (Banjoemas) zag zich te dier zake tot „adipati" verheven. Daarentegen gaf het bestuur van den regent van Soekapoera (Preanger regentschappen) stof tot klagten, in die mate dat de belangen van land en volk zijne vervanging vorderden. In 't laatst van 1875 werd hij dan ook eervol uit 's lands dienst ontslagen, en daar zijne zonen deels nog te jong, deels voor het ambt ongeschikt waren, werd zijn broeder, tot dusver pateh van het regentschap, in zijne plaats benoemd. Over de inkomsten den nieuwen regent toegelegd, zie men hoofdstuk **J**, afd. I (1).

Bleef de Regering niet in gebreke verdienstelijke eerste inlandsche hoofden te beloonen, groot was het aantal lagere hoofden en ambtenaren van onderscheiden rang en stand die zich in hunne gewone of door bijzondere dienstverrigtingen eene openlijke onderscheiding verwierven, bestaande in de toekenning hetzij van zilveren of bronzen eerepenningen, hetzij van hoogere titels.

Evenzeer moet echter gezegd worden, dat een niet onbelangrijk aantal districts- en mindere ambtenaren, ook vele dessahoofden, wegens ambtsmisdrijven met den strafregter in aanraking kwamen, en dat ook vele anderen, wegens pligtverzuim of wederregtelijke handelingen, uit den dienst moesten worden verwijderd of op andere wijze administratief gestraft. Onder deze laatsten behoorden o. a. een drietal regentszonen.

Het aantal regenten en mindere hoofden op Java, die trachten hunne zonen of familiebetrekkingen een meer ontwikkeld onderwijs te doen genieten, neemt steeds toe. De regent van Panaroekan (Bezoeki) heeft — 't werd reeds in 't vorig verslag, bladz. 4, aangeteekend — een zoon naar Nederland gezonden; deze geniet onderwijs op de hoogere burgerschool te Leiden.

In Kediri keerde de zoon van een districtshoofd, na eenige jaren in Nederland te hebben doorgebragt, van daar terug, en werd tot adjunct-djaksa voorgedragen.

In de Preanger regentschappen bezoeken de zonen van den regent en den hoofdpanghoeloe van Limbangan eene particuliere Europesche school te Garoet, waar ook de regent van Soemedang twee zonen, de pateh van Soekapoera-Kollot één zoon, en verscheidene mindere inlandsche hoofden, waaronder districtshoofden, benevens een djaksa, mede hunne zonen hebben geplaatst. De regent van Soemedang heeft bovendien twee zonen te Tjiamis (Cheribon), welke les ontvangen van den Europeschen huisonderwijzer dien de regent van Tjiamis bij zijne kinderen heeft. Een ondercollecteur van Soekapoera-Kollot en de pateh van Soekapoera hebben hunne zonen te Batavia ter school gezonden.

Op sommige plaatsen laten regenten, districts- of andere hoofden hunne zonen de lessen volgen aan de Europesche openbare scholen; de regel is echter dat de kinderen der hoofden, althans de zonen der mindere ambtenaren, de

(1) In het tijdvak waarover dit verslag loopt, viel de regentsbetrekking door overlijden open in de afdeelingen Grobogan (Samarang), Lebak (Bantam), Tjilatjap (Banjoemas) en Brebes (Tagal). Tot regent van Grobogan werd benoemd (November 1875) des overledenen oudste zoon, tot dusver pateh van het regentschap Samarang. Van de drie laatste vacatures, in December 1875 en later ontstaan, is — voor zooveel hier te lande gebleken is — nog alleen die in Lebak vervuld, waar de pateh tot regent verheven werd (Maart 1876). De nagelaten eenige zoon van den overleden regent werd voor het ambt minder bekwaam geoordeeld.

gouvernements inlandsche scholen bezoeken. De hoofd-djaksa van Bagelen laat zijne zonen op de Europesche gouvernements-school gaan, doch bovendien les nemen in Fransch en Engelsch.

In Djokjokarta wordt aan de zonen van hoofden, die naar betrekkingen dingen, door den rijksbestuurder de gelegenheid gegeven om zich in het schrijven en rekenen te oefenen bij een door hem aangestelden onderwijzer van voldoende bekwaamheid, wiens school reeds bezocht wordt door 93 leerlingen, niet alleen kinderen van politiehoofden, maar ook van mindere Javanen. Aan diezelfde school wordt, geheel uit eigen aandrang, ook les gegeven door een broeder des Sultans, in der tijd voor zijn letterkundigen arbeid door het Gouvernement reeds begiftigd met eene gouden medaille.

Gezondheidstoestand. Gedurende het geheele jaar 1875 bleef de cholera op Java heerschen. Vertoonde de ziekte zich in den aanvang sporadisch, in April kreeg zij een epidemisch karakter totdat zij in Augustus, na vele offers te hebben geëischt, weder aan 't afnemen ging.

Ook koortsen heerschten sedert Junij algemeen in verscheidene residentien (zie voorts hoofdstuk **K** afd. V, § 1).

Algemeene toestand van den landbouw. Meermalen is opgemerkt dat op Java de inlandsche landbouw zich niet uitbreidt in evenredigheid met de toeneming der bevolking. De voorname oorzaak van dit verschijnsel is te zoeken in de beperkte uitgestrektheid der vruchtbare en tevens voor bevloeijing vatbare gronden in een groot gedeelte van het eiland. Waar zoodanige gronden nog in overvloed aanwezig zijn, komen zich bij voortduring een aantal landbouwers uit andere streken vestigen. Zoo o. a. in de afdeelingen Malang en Tjilatjap. Vooral uit Bagelen, maar ook uit de Preanger regentschappen, verhuisden in het afgeloopen jaar velen naar laatstgenoemde afdeeling. Ook naar Krawang togen een aantal gezinnen uit de Preanger regentschappen en uit Buitenzorg. Een ander gewest, dat nog overvloed van voor besproeijing geschikte gronden heeft, is Banjoewangi. De landbouwersstand is er zeer welvarend, zoodat de eenige in dat gewest gevestigde Europesche ondernemer moeite heeft om daglooners op zijne gronden te krijgen; alleen lieden die vroeger op het landbouw-etablissement hun straftijd hebben uitgediend, willen zich daartoe verhuren.

De overtuiging, dat waar de gelegenheid tot uitbreiding van den landbouw gaat ontbreken, alle zorg moet besteed worden aan de verbetering van den grond en van de cultuurmethode, begint hier en daar veld te winnen. Vooral in de Preanger regentschappen is dit het geval, en ook in Pasoeroean legt de bevolking zich meer en meer toe op het bemesten harer gronden.

Bij de groote verbrokkeling van het grondbezit in de digt bevolkte streken van Midden-Java kan natuurlijk de inlandsche landbouw alléén geen ruim middel van bestaan opleveren, maar het ontbreekt der bevolking niet aan de gelegenheid om op andere wijze geld te verdienen. Ook in Oost-Java is hier en daar het grondbezit zeer versnipperd. De landbouwers vermeerderen daar hunne inkomsten, behalve door andere middelen, ook veel door het aanfokken van vee, dat zij verkoopen aan de in die streken woonachtige Madurezen, voor wie de handel in vee een gewoon bedrijf is. In Kediri is de gelegenheid, om buiten den landbouw geld te verdienen, zeer ruim; de bevolking is er echter ongelukkig zeer geneigd om hare overvloedige inkomsten te besteden ter voldoening van hare neiging tot opiumschuiven.

De padi-oogst van 1875 was, behalve het straks te bespreken misgewas in Bagelen, over het algemeen gunstig. Evenwel hadden enkele gedeelten van Batavia, Buitenzorg en Cheribon door droogte te lijden; in enkele dessa's van de afdeelingen Soekapoera en Soekaboemi bestond tijdelijk eenige schaarschte van rijst; in Soemedang was de oogst middelmatig; desgelijks in Brebes en Keboemen, zoomede in enkele districten van Grissee en Lamongan. Ook in Tjilatjap viel de oogst niet gunstig uit.

Zorgwekkend was het misgewas in Bagelen, vooral in Karang-anjer en Keboemen, waar niet minder dan respectivelijk 32 percent en 28 percent van den aanplant mislukte. Dank zij de vruchtbaarheid van den grond, kon men in de geteisterde streken ook nu, even als gewoonlijk, een tweeden padi-aanplant dadelijk op den eersten laten volgen; door droogte mislukte echter van dien tweeden aanplant andermaal ongeveer een derde gedeelte; de geslaagde velden daarentegen gaven een zeer schoon product, terwijl te gelijker tijd tot rijpheid kwam de padi-oogst der zoogenaamde bonorowo-velden (moerassawah's) in het zuiden der residentie. Bovendien werd eene groote hoeveelheid andere voedingsgewassen geteeld, het geheele jaar door, overal waar velden daarvoor beschikbaar waren. Overigens werden belangrijke hoeveelheden rijst door den handel aangevoerd. Het Gouvernement stelde de noodlijdenden in de gelegenheid om geld te verdienen door een bedrag van f 190 000 in vrijen arbeid te laten verwerken aan bruggen die herstelling behoefden.

De oogst van andere voedingsgewassen dan padi, had in vele residentien van Midden-Java en den Oosthoek te lijden van de felle droogte.

Dit was ook algemeen het geval met de tabak, die bijna overal een zeer schralen oogst opleverde.

Door regenachtig weder in 1874 stoelde het suikerriet over het algemeen slecht uit, vooral op lage gronden, die bovendien te lijden hadden door overstrooming. Van daar eene minder groote rietproductie, alleen eenigermate vergoed door het rijke sapgehalte.

Daar ook de koffijoogst middelmatig was ten gevolge van de vele regens tijdens den bloei, ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat voor de productie van stapelartikelen het jaar 1875 onder de ongunstige te rangschikken is.

§ 3. *Buitenbezittingen en naburige inlandsche Staten.*

Atjeh en onderhoorigheden. Reeds uit het verslag van het vorige jaar is gebleken dat in het door onze troepen bezette gedeelte van Groot-Atjeh van lieverlede een staat van zaken zich begon te ontwikkelen, overeenkomende met den toestand op andere plaatsen in den Indischen archipel waar het Nederlandsch gezag is gevestigd. In de laatste twaalf maanden is er de immigratie van nijvere lieden, vooral van Chinezen, weder aanmerkelijk toegenomen; de reede van Oleh-leh werd al langer hoe drukker door handelsvaartuigen opgezocht; en er is een levendig vertier ontstaan, dat wel is waar tot dusver hoofdzakelijk door de behoeften eener zeer sterke militaire bezetting werd gevoed, maar toch zeker niet zal behoeven te niet te gaan wanneer die militaire bezetting aanzienlijk verminderd wordt.

In Julij 1875 waren te Oleh-leh en in kampong Djawa reeds 181 Chinesche handelaren gevestigd. Met het oog op de groote behoefte aan werkkrachten in Atjeh, waarin door verstrekking van dwangarbeiders en door aanwerving van inlandsche koelies op den duur niet naar eisch kon worden voorzien, wenschte de Indische Regering ook de immigratie van Chinesche ambachtslieden en koelies zooveel mogelijk te bevorderen. (Hierover straks meer.) Mogt zij verwachten dat de pogingen, daartoe aangewend, zouden slagen, tevens moest zij dan ook bedacht zijn op de noodzakelijkheid, om aan de Chinezen in Atjeh bestuurders van hun eigen landaard te geven, zoo als zij die elders in den Indischen archipel hebben en volgens art. 73 van het Regeringsreglement hebben moeten. Bij gouvernementsbesluit van 22 October 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 227) werd mitsdien een Chineesch bestuur in Groot-Atjeh ingesteld, bestaande uit een kapitein en twee luitenants; terwijl de werkkring dier hoofden, hunne regtsmagt enz. geregeld werden bij ordonnantie van 10 November 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 247).

Bij dezelfde ordonnantie werd aan den militairen en civielen bevelhebber — met bevoegdheid tot overdragt — eene gelijke regtsmagt over alle regtstreeksche onderdanen van het Gouvernement in Groot-Atjeh toegekend, als krachtens de artt. 108 en 109 van het reglement op de regterlijke organisatie en krachtens de verordening op het regtswezen ter Oostkust van Sumatra (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 67) aan de residenten toekomt. De bevelhebber droeg die regtsmagt over aan den adsistent-resident in Atjeh, die mede belast werd met de uitoefening van het notarisambt en met de functien van ambtenaar van den burgerlijken stand.

Terwijl deze regelingen in het leven traden, is ook de

invloed der Europesche ambtenaren op het bestuur over de inheemsche bevolking, die in het bezette gebied gevestigd was, toegenomen. Langzamerhand werd daar dus de toestand meer normaal; maar inmiddels moest de onder ons gezag gebragte landstreek voortdurend met de meeste inspanning beschermd worden tegen den nimmer ontmoedigden vijand, die onze grensposten aanhoudend bleef bestoken, ook na de aanzienlijke voordeelen, welke in de campagne-maanden van 1874/75 op hem waren behaald.

Moest onzerzijds gedurende den regenmoesson van 1875 eene defensieve houding betracht worden, het was duidelijk dat daarmede op den duur geen genoegen kon worden genomen. Terwijl de generaal-majoor Pel — die, zoo als in het vorig verslag is vermeld, den 12den Junij als militair en civiel bevelhebber tijdelijk door den kolonel (thans generaal-majoor) Wiggers van Kerchem vervangen was — zich tot herstel van gezondheid op Java bevond, werden dan ook door de Indische Regering, in overleg met hem, de noodige voorbereidingen gemaakt om tegen het einde van het jaar de militaire operatien met kracht te kunnen hervatten. Men stelde zich voor om den vijand naar het binnenland, naar de XXII Moekim, terug te dringen en hem daar zooveel doenlijk te isoleren, de communicatie met de zee en met de naburige kuststaten voor hem af te snijden. Hoe dit plan tot uitvoering gebragt werd, nadat de generaal-majoor Pel den 9den November weder als militair en civiel bevelhebber was opgetreden, kan blijken uit de uitvoerige beschrijving in hoofdstuk **D**, § 4. Hier worden de krijgsverrigtingen slechts aangestipt voor zooveel als noodig is om de politieke resultaten aan te wijzen, welke zij hebben opgeleverd.

Toen onze troepen, na de sterke vijandelijke positien in Ketapang Doea, Bital en Djempit vermeesterd te hebben, zich te Pekan Badak hadden gelegerd, besloot de generaal-majoor Pel om te beproeven of de hoofden en bevolking der VI en der IV Moekim op minnelijke wijze tot onderwerping zouden zijn over te halen. Daar Toekoe Nanta zich uit de VI Moekim had verwijderd, kon men daar alleen trachten met de ondergeschikte hoofden vriendschappelijke betrekkingen aan te knoopen. Een paar voorname Atjehers van Maraksa werden hiertoe naar Lamtengah en Lampagger gezonden, doch zij vonden die plaatsen door hare bevolking verlaten en de missigit van Lamtengah versterkt en door vijanden bezet. Nadat die missigit den 8sten Januarij door onze troepen was genomen, keerde de bevolking van lieverlede naar hare kampongs terug, en den 10den Januarij kwam een hoofd van Lampagger, Toekoe Ketjig Koeala, in het hoofdkwartier te Pekan Badak zijne onderwerping aanbieden. Den volgenden dag werd te Lampagger door den adsistent-resident Kroesen aan eenige daar te zamen gekomen hoofden en aan de bevolking bekend gemaakt, dat hunne onderwerping werd aangenomen onder voorwaarde dat zij alle aanwezige versterkingen opruimden, hunne wapens uitleverden, hulp verleenden bij de onzerzijds uit te voeren werken, en zich solidair aansprakelijk stelden voor hetgeen in de landstreek ten onzen nadeele mogt bedreven worden. Later, den 4den Maart, zijn deze voorwaarden nog eens aan de hoofden van de VI Moekim voorgehouden, toen zij in ruimer kring vergaderd waren in Kotta Radja.

Voor aanrakingen met de hoofden en bevolking in de IV Moekim en in de daaraan grenzende landschappen ter westkust moest men de tusschenkomst gebruiken van den in vorige verslagen herhaaldelijk genoemden Toekoe Lampasei, die als de wettige gezaghebber over die streken bekend stond (1). Een afgevaardigde van dezen begaf zich over land naar de IV Moekim, en hij zelf werd met een stoomschip naar Kloeang gebragt, om brieven aan de hoofden te doen toekomen, waarin zij tot onderwerping werden aangemaand. Uit hun antwoord sprak niet zoozeer eene vijandige stemming, als wel zeker gevoel van schaamte om zich zonder slag of stoot over te geven. Voor de onderwerping der IV Moekim is dan ook niet meer dan één gevecht noodig geweest. Toen onze troepen, den bergpas van Blangkalla overgetrokken zijnde, naar de kuststreek bij Koerong Raba afdaalden, werd eene krachtige poging gedaan om hen tegen te houden, maar daags nadat zij (op 17 Januarij) ook hier de overwinning hadden behaald, kwam Toekoe Moeda Oesoef (zie noot 1 hieronder), namens de hoofden in de IV Moekim, de onderwerping aanbieden. Toekoe Lampasei werd nu met het bij Koerong Raba gestationeerde stoomschip *Bromo* van Kloeang afgehaald, en in zijne tegenwoordigheid werd den 22sten Januarij aan de inmiddels verzamelde hoofden hetzelfde voorgehouden wat te Lampagger aan de hoofden en bevolking was te kennen gegeven. Dienzelfden dag kwam ook het hoofd van Beradoean (tot de VI Moekim behoorende) zich onderwerpen, en onze troepen ondervonden geen tegenstand toen zij door het oostelijke gedeelte der IV Moekim over de zoo even genoemde plaats naar Pekan Badak terugkeerden. Integendeel zagen zij mannen, vrouwen en kinderen naar de verlaten kampongs terugkeeren, en stond hier en daar het volk gereed om hun verfrisschingen aan te bieden.

De vermeestering van de IX Moekim en van de daaraan en aan de Atjeh-rivier en het gebergte grenzende landstreek kostte meer moeite. Eerst nadat den vijand (31 Januarij—3 Februarij) hevige verliezen waren toegebragt bij Oeleh-Soesoeh, Toeran en Atoa, scheen zijn tegenstand gebroken, en zonder belangrijke gevechten namen onze troepen Lamsajoen, Pager Aijer (2), Lamrong enz. (3).

Zoo was dan nu de geheele Sagi der XXV Moekim en een klein stuk van de XXII Moekim voorloopig in onze magt. Het succes onzer wapenen was weder volkomen geweest; nergens had de vijand stand gehouden, en waar hij trachtte dit te doen, had hij gevoelige verliezen geleden. Maar weldra zou worden ondervonden dat hij ook nu nog niet gezind was om den strijd op te geven. Naauwelijks was de generaal-majoor Pel, na zijne troepen — voor zoover zij niet voor de bezetting van het veroverde terrein aldaar waren achtergebleven — in Kotta Radja eenige dagen rust te hebben gegeven, den 13den Februarij weder met drie kolonnes uitgerukt om ook de XXVI Moekim voor zooveel noodig te bezetten en aldaar op eenige punten langs de zee post te vatten, toen men ontwaarde dat het volk van de XXII Moekim het er op toelegde om ons de laatstelijk veroverde landstreek weder te ontweldigen. Eene der bedoelde drie kolonnes — welke aanvankelijk langs den linkeroever der Atjeh-rivier gedirigeerd was ter ondersteuning van de beide, die aan de overzijde der rivier tegen de III Moekim (4) oprukten, — kon daarom niet langer aan de voorgenomen operatien deelnemen, maar moest gebezigd worden om het terrein tusschen Pager Aijer en Atoa van vijanden te zuiveren. Voor de krijgsverrigtingen in de XXVI Moekim bleven derhalve nog slechts twee kolonnes beschikbaar, en aan deze ontvielen, ten gevolge van ziekte en vermoeijenis, een aantal manschappen en koelies, terwijl ook de weêrsgesteldheid voor de operatien zeer ongunstig werd. Toch werd de togt tegen de III Moekim, hoewel de tegenstand daar zeer hevig was, met het beste gevolg bekroond. Maar toen de generaal-majoor Pel de landstreek langs den regter oever der Atjeh-rivier (tegenover Pager Aijer)

(1) De vorige panglima van de XXV Moekim had twee zonen, Toekoe Nja Abas en Toekoe Lampasei. De eerste volgde zijn vader in het bestuur over de Sagi (en in den titel van „galar Setija Oelama") op; de tweede werd hoofd over de IV Moekim en de zes tusschen Koerong Raba en Lambesi aan de westkust gelegen landschappen. In 1873 evenwel wist Toekoe Nanta den panglima Toekoe Nja Abas over te halen om zijn broeder — die toen nog niet onze partij had gekozen, maar toch niet goed vertrouwd werd — op zijde te zetten en zijne twee neven Toekoe Moeda Oesoef en Toekoe Tjoet Bantah in diens plaats te stellen. Daarop schaarde Toekoe Lampasei zich aan onze zijde.

(2) Volgens ingekomen berigten zou op deze plaats eenige dagen te voren, op den 25sten Januarij, Toeankoe Daoed tot Sultan zijn uitgeroepen. Omtrent diens verheffing tot de genoemde waardigheid zijn echter reeds zoo dikwijls tegenstrijdige tijdingen vernomen, dat er weinig aanleiding bestaat om aan bedoelde berigten veel waarde te hechten.

(3) Lamsajoen en Pager Aijer behoorden vroeger, met Longbattah, tot de IX Moekim, doch hebben zich een paar jaren geleden daarvan afgescheiden. De IX Moekim zijn thans: Lamara, Djempit, Daroe, Oeleh-Soesoeh, Lamkoenjit, Beloel, Tjot Bekel, Loewe en Lamrong. Atoa behoort tot de XXII Moekim.

(4) De III Moekim — Lamoedjang, Lamperne of Pango, en Oleh-Karang — staan onder het gezag van Toekoe Baijoet Lamkapang, een onzer vinnigste bestrijders. Dit gebied wordt door Kerkoen (ook uit 3 moekim bestaande) van de XXII Moekim gescheiden en oostelijk begrensd door de VII Moekim (Bong).

vermeesterd en aldaar Pango bezet had, en vervolgens, in noordelijke rigting voortrukkende, den vijand uit Oleh-Karang, Kajoe Adong en omliggende plaatsen had verdreven, stelde bij zich voor om nog door te gaan tot Kwalla Gighen en ook daar eene bezetting te leggen, doch om daarna zijn togt te staken, en niet — zoo als aanvankelijk in de bedoeling had gelegen — ook nog verder oostelijk bij Kwalla Loh en Koerong Ryah post te vatten. Het was echter den generaal-majoor PEL niet gegeven om het aldus beperkte operatieplan persoonlijk tot uitvoering te brengen. In den nacht van 24 op 25 Februarij overleed hij plotseling aan eene slagaderbreuk. De overste ENGEL, die als oudst aanwezig hoofdofficier het bevel over de troepen op zich nam, beijverde zich om door eene onverwijlde voortzetting der operatien te voorkomen dat zich, naar aanleiding van dit treffend sterfgeval, ongewenschte indrukken bij den vijand vestigden. Nadat evenwel Kwalla Gighen en vervolgens nog Kotta Pohama bezet waren, keerden de agerende kolonnes den 7den Maart naar Kotta Radja terug.

Toen dus de tot militair en civiel bevelhebber benoemde generaal-majoor WIGGERS VAN KERCHEM den 10den Maart zijne functien aanvaardde, vond hij de operatien tegen de XXVI Moekim gestaakt; maar daarentegen was op de grens van de XXII en XXV Moekim al langer hoe meer krachtsinspanning noodig geworden om den indringenden vijand in bedwang te houden. Alle beschikbare middelen werden dan ook in de eerstvolgende maanden aangewend om in die landstreek, door oprigting van verscheidene posten, onze positie te versterken en om het laatstelijk door ons geoccupeerde gebied van vijanden te zuiveren, hetgeen, bij de groote uitgestrektheid van het terrein, geen gemakkelijke taak was, vooral zoolang als de ontwapening van de in onderwerping gekomen bevolking nog niet had plaats gevonden en vrienden dus niet dadelijk van vijanden te onderscheiden waren. Zoolang in de VI en IV Moekim onze vestigingen nog niet voltooid en nog geen geregelde patrouille-diensten georganiseerd waren, had men die ontwapening uitgesteld, om de goedgezinde bevolking niet de gelegenheid te benemen om zich zelve tegen vijandelijke aanvallen te verdedigen. In het begin van Maart werd daarmede echter een aanvang gemaakt, en zonder bijzondere moeijelijkheden werd deze belangrijke maatregel ten uitvoer gelegd, ook in Maraksa, waar het dragen van wapenen tot dusver aan de bevolking vergund was gebleven.

Was in de VI en in de IV Moekim de bevolking vrij spoedig naar hare woonsteden teruggekeerd nadat onze wapenen daar hadden gezegevierd, in de IX Moekim bleven de kampongs, hoewel zij door onze troepen zooveel mogelijk gespaard waren (1), geruimen tijd ledig. Den 24sten Februarij vroegen de hoofden dier landstreek in een gemeenschappelijk schrijven vergunning om naar hunne woonsteden terug te mogen keeren. Hun werd geantwoord dat zij komen konden, mits vergezeld van hun volk, mannen, vrouwen en kinderen. Sedert is een deel der bevolking teruggekeerd, doch de invloed van de magthebbenden in de XXII Moekim schijnt op de meerderheid nog overwegend gebleven te zijn.

In de XXVI Moekim kwamen, tijdens en na de jongste krijgsverrigtingen, een paar aanzienlijke hoofden in onderwerping, wier namen in de verslagen der beide laatste jaren reeds herhaaldelijk genoemd zijn. TOEKOE KADLI MALIKOEL ADIL (2) zond den 20sten December eerst zijn aangenomen zoon naar Kotta Radja om van zijne goede bedoelingen getuigenis te geven, en kwam den 25sten Februarij zelf met zijne familie en een talrijk gevolg naar Maraksa. De imam van Tjadé gaf in Maart ook zijn verlangen te kennen om zich te onderwerpen, maar verzocht dat tot zijne bescherming eerst eene bezetting in zijn gebied mogt worden gelegd. Een dergelijk verzoek werd ontvangen van KETJIE NJA AGAM, hoofd van 10 mendersah's in de moekim Tibang.

(1) Daarentegen was in het zoo beslist vijandige gebied van Atoa en Pager Aijer alles verbrand.

(2) Deze was vroeger een der vier mantries hari hari, die den Sultan in het dagelijksch bestuur ter zijde stonden, en tevens hoofd van het aan den regter-oever der Atjehrivier gelegen gedeelte van het district der groote missigit (mesdjid radja), bevattende de kampongs Lampoeloe, Penaijoeng en Lemboeh.

Het behoeft naauwelijks te worden opgemerkt, dat gedurende de zeer inspannende militaire operatien, waarvan hierboven een vlugtig overzigt werd gegeven, alle beschikbare arbeidskrachten in Atjeh ten dienste van de agerende troepen moesten worden aangewend. Maar ook na de beëindiging van den eigenlijken veldtogt, toen de in het veroverde terrein gevestigde posten voor het verblijf der tot de bezetting benoodigde troepen geschikt gemaakt en door wegen onderling of met reeds vroeger bezette posten verbonden moesten worden, waren voor deze werkzaamheden zóóveel arbeiders benoodigd, dat men naauwelijks eenige koelies overhield voor alles wat er in en om Kotta Radja en Oleh-leh (de debarkementsplaats) te doen viel. Van de in het vorig verslag (bladz. 8) genoemde werken kwam er één, namelijk het zeehoofd bij Oleh-leh, tot stand, maar de spoorweg werd nog niet voltooid. Wel werd de behoefte aan dit transportmiddel steeds meer gevoeld, maar andere werken waren nog dringender noodig, en reeds daarvoor had men geen handen genoeg. In het bijzonder wordt hier gedoeld op de werken, die in het belang van den gezondheidstoestand der troepen ondernomen werden naar aanleiding van het rapport der geneeskundige commissie, bedoeld op bladz. 49 van het vorig verslag (zie daarover meer in hoofdstuk **D**, § 4). Neemt men nu in aanmerking dat de koelies en dwangarbeiders niet minder dan de troepen aan ziekten leden, zoodat ook bij hen de sterfgevallen talrijk en evacuatien op groote schaal onmisbaar waren (3), dan zal men begrijpen dat de gestadige aanvulling der arbeidskrachten aan de Indische Regering niet minder zorg baarde dan de gestadige aanvulling der troepen. Reeds is (op blz. 5) gezegd dat men op den duur niet genoeg dwangarbeiders en inlandsche koelies kon beschikbaar stellen en dus bedacht was op de werving van Chinesche werklieden. Daartoe werd de tolk voor de Chinesche taal W. P. GROENEVELDT in Augustus 1875 naar China gezonden, maar die zending werd met geen gunstigen uitslag bekroond, zoo als op bladz. 1 reeds vermeld moest worden. Slecht 190 werklieden werden van Hongkong naar Atjeh overgevoerd. Het gelukte evenwel spoedig om op andere wijze te verkrijgen wat men zocht. Een Chinesche handelaar van Penang en een ander van Muntok namen aan om, tegen zekere belooning per hoofd, de benoodigde werklieden van hun landaard te bezorgen, en het vertrouwen op den staat van zaken in Atjeh was, vooral na de vestiging van een Chineesch bestuur aldaar, zoozeer toegenomen, dat het hun geen moeite kostte om al spoedig een aanzienlijk getal koelies te Penang, op Banka, in Palembang en elders aan te werven.

Met de bevestiging en uitbreiding van ons gezag in Groot-Atjeh is eene tijdelijke vermeerdering van het burgerlijk bestuurspersoneel gepaard moeten gaan. Aldaar waren — gelijk in vorige verslagen is gemeld — sedert 1874 werkzaam een adsistent-resident (in Kotta Radja) en een controleur (te Oleh-leh). In het laatst van 1875 en in het begin van 1876 zijn nog in dienst gesteld drie controleurs, waarvan een werd toegevoegd aan den adsistent-resident en twee belast werden met de bestuursaangelegenheden in de nieuwelings onderworpen districten VI, IV en IX Moekim.

Ook het personeel voor de aanrakingen met de onderhoorigheden, blijkens het vorig verslag bestaande uit één adsistent-resident (te Edi) en twee controleurs (voor de noord- en voor de westkust), is uitgebreid moeten worden: nog één adsistent-resident en nog twee controleurs (een voor de noord- en een voor de oostkust) zijn in dienst gesteld (4). De laatstbedoelde adsistent-resident werd bestemd voor de politieke aanrakingen met de staatjes aan de noordkust, welke eene bijzondere belangrijkheid beloofden te verkrijgen toen in Februarij 1876 de radja van

(3) Van November 1873 (begin der tweede expeditie) tot ultimo April 1876 zijn niet minder dan 9880 dwangarbeiders voor Atjeh en Poeloe Bras ter beschikking van het legerbestuur gesteld. Bij het einde van 1875 bedroeg het getal der uitgezondenen 7480, terwijl toen in Atjeh en op Poeloe Bras nog slechts 1089 aanwezig en 3492 geëvacueerd of wegens de beëindiging van hun straftijd teruggezonden waren. Derhalve waren meer dan 38% van de uitgezondenen gestorven of ontvlugt.

(4) Het is er echter verre van af, dat het bovengenoemde personeel steeds voltallig is geweest. Integendeel ontbraken er telkens eenige ambtenaren ten gevolge van ziekte.

Pedir eindelijk tot de erkenning van het Nederlandsch oppergezag was overgegaan.

Reeds in het laatst van 1875 was vernomen dat de genoemde radja, Toekoe Pakeh, van Groot-Atjeh naar zijn land was teruggekeerd, met de bedoeling om zich verder aan den oorlog te blijven onttrekken. In Januarij 1876 nam hij uit de omstandigheid, dat het hoofd van een boven Pedir gelegen landschap om eene Nederlandsche vlag gevraagd had, aanleiding om den stationskommandant ter noordkust — destijds de kapitein-luitenant ter zee W. F. Meijen — een brief te schrijven, waarin hij er op wees dat bedoeld hoofd aan hem ondergeschikt was. Hem werd geantwoord dat over deze zaak moeijelijk te spreken viel zoo lang Pedir de Nederlandsche souvereiniteit niet erkend had. De radja gaf daarop, zoowel bij brieven, in alleszins waardigen toon gesteld, als door zendelingen, te kennen dat hij niet ongeneigd was om zich onder het Nederlandsch gezag te stellen en onze opregte vriend te worden, maar dat hij stond voor eene moeijelijkheid: de bevolking namelijk was nog steeds ten zeerste ontstemd over de schade, welke haar was toegebragt door het bombardement van onze oorlogschepen op 29—31 December 1873; dat bombardement, beweerde de radja, was geheel onverdiend geweest, omdat er inderdaad geen Pediresche hulptroepen in Groot-Atjeh vochten; men meende dus aanspraak te hebben op vergoeding van de geleden schade. De stationskommandant sneed het vooruitzigt op eenige schadevergoeding niet af, maar wist de onderhandelingen zóó te leiden, dat dit punt op den achtergrond geraakte, en daarentegen de eischen ter sprake kwamen, die onzerzijds gesteld zouden worden bij het aanvaarden der onderwerping van Pedir, in het bijzonder deze: dat de radja zijne onderwerping zou beëedigen en eene Nederlandsche vestiging in Pedir toelaten en daarvoor het noodige terrein beschikbaar stellen zou. Tegen het laatste maakte de radja minder bezwaar dan tegen het afleggen van den eed, omdat deze indertijd niet van den radja van Gighen was gevorderd. De stationskommandant handhaafde echter deze voorwaarde, en de radja stapte eindelijk over zijne bedenking heen. Den 27sten Februarij verklaarde hij zich bereid om 's anderen daags den stationskommandant te ontvangen en den eed af te leggen. In den morgen van den 28sten kwamen echter weder eenige personen aan boord om te zeggen dat men voor moeijelijkheden beducht was en uitstel geraden scheen. De stationskommandant liet zich echter daardoor niet terughouden, maar begaf zich op het door den radja genoemde uur met den controleur van Heuckelum en 9 mariniers naar den wal. De radja kwam hem te gemoet, geleidde hem naar de plaats, voor de te verrigten plegtigheid bestemd, onderteekende daar, in het bijzijn van eene groote schare gewapende lieden, die zich rustig gedroegen, de acte van onderwerping, waarin een beding omtrent den kosteloozen afstand van een terrein voor het oprigten eener versterking was opgenomen, en legde vervolgens den eed van trouw op den Koran af. De stationskommandant keerde daarop met zijn gevolg naar boord terug, maar begaf zich den volgenden dag (29 Februarij) op nieuw naar den wal, thans niet alleen door den controleur, maar ook door het grootste gedeelte van zijn état-major en eene eerewacht van 50 man vergezeld. Nu werd, na voorlezing der acte van onderwerping en der acte waarbij Toekoe Pakeh als radja door het Gouvernement werd erkend, de Nederlandsche vlag geheschen en door het geschut van boord en van den wal gesalueerd. Liep deze plegtigheid in de beste orde af, ook het bezoek, den 1sten Maart door den radja met zijn zoon en een tal van gewapende Pedirezen aan de *Citadel* gebragt, liet wederzijds de beste indrukken achter. Aanvankelijk schijnt bij het volk wel eenige argwaan te hebben bestaan; men vreesde dat de radja, eens aan boord, naar Batavia zou worden medegevoerd; natuurlijk moest echter spoedig de indruk verkregen worden dat het wantrouwen geheel ongegrond was.

Het kwam er thans op aan om spoedig van het bedongen regt tot vestiging gebruik te maken. Nadat de adsistent-resident de Scheemaker (1) zich in Mei jl. met den chef der verkenningen in Atjeh naar Pedir had begeven om een geschikt terrein uit te zoeken, kon reeds in Junij eene bezetting derwaarts gezonden worden. Hoewel goed door den radja en de hoofden ontvangen, werd zij weldra vijandig bejegend door de bevolking, die twee militairen verwondde. Daarom werd uit Atjeh eenige versterking gezonden. Volgens de laatste berigten (van half Junij) ging alles naar wensch.

Door deze vestiging op de noordkust zal aan eene sinds geruimen tijd gevoelde behoefte voldaan worden. In het vorig verslag is reeds medegedeeld dat de Indische Regering er op bedacht was om op de westkust van Atjeh een of twee ambtenaren te plaatsen, in navolging van hetgeen, met het beste gevolg, op de oostkust geschied was. Het is al langer hoe meer gebleken dat men ook op de noordkust niet ligt tot den gewenschten toestand zou geraken als er niet een ambtenaar, door een garnizoen beschermd, gevestigd werd. Zoo lang Pedir niet onderworpen was had men uit den aard der zaak het oog gevestigd op Gighen, en herhaaldelijk is dan ook met den radja in overleg getreden over de plaatsing van een ambtenaar in zijn gebied. Men stuitte echter hier, even als in Patty en Malaboeh ter westkust, op bezwaren. De radja's maakten nu eens zelf bedenkingen; dan weder verklaarden zij zich persoonlijk met het denkbeeld ingenomen, maar gaven zij tevens hunne beduchtheid te kennen voor tegenstand bij hoofden en bevolking. In die omstandigheden kon tot eene vestiging niet worden overgegaan, tenzij men voor alle eventualiteiten eene bekwame troepenmagt beschikbaar had, en de staat van zaken in Groot-Atjeh gedoogde niet deze beschikbaar te stellen. Men moest dus wel temporiseren en eene gunstige gelegenheid afwachten, zoo als zich nu in Pedir heeft voorgedaan.

Na de onderwerping van Pedir bleven op de noordkust nog slechts twee vijandige landschappen over: Merdoe en Samalangan. De bevolking van laatstgenoemd landschap heeft zich op de strenge blokkade, waaraan zij onderworpen werd, willen wreken door het stoomschip *Schouwen* te beschieten, en is voor dit feit getuchtigd door een bombardement, waaraan de stoomschepen *Citadel*, *Palembang* en *Schouwen* hebben deelgenomen (19 Julij 1875). In Merdoe schijnt een gedeelte der bevolking het verzet moede te worden, waarin de radja (die in 't laatst van 1875 van Groot-Atjeh naar zijn land schijnt te zijn teruggekeerd) nog steeds wil volharden. In het begin van dit jaar heeft zich des radja's jongere broeder en vermoedelijke opvolger, Toekoe Bintara, aan boord van de *Schouwen* vervoegd, om te verklaren, dat hij tot onderwerping geneigd was en met allen, die in zijn land dezelfde gezindheid waren toegedaan, de tegenpartij wilde beoorlogen, indien hem uit zee de noodige hulp werd geboden. Het is niet raadzaam voorgekomen om een aandeel te aanvaarden in een strijd, welks uitkomsten geheel onzeker waren, en waarvan wij misschien spoedig alleen de lasten zouden moeten dragen. Later is vernomen dat Toekoe Bintara toch den oorlog tegen zijn broeder begonnen had, en dat hij rekenen kon op den steun van Endjoeng en Aijer Laboe. Wat hiervan is, zal nader moeten blijken.

Omtrent de landschappen ter noordkust, die ten vorigen jare de Nederlandsche souvereiniteit reeds erkend hadden, is weinig bijzonders mede te deelen. Persoonlijke aanrakingen tusschen de kommandanten der oorlogschepen (2) of de hun toegevoegde controleurs en de radja's vonden niet plaats; eerst na de vestiging van een ambtenaar aan den wal schijnt eene meer vertrouwelijke verhouding verwacht te mogen worden; evenwel werden de zaken, die soms te behandelen waren, schriftelijk of met behulp van inlandsche tusschenpersonen afgedaan. En al onthielden de radja's zich van bezoeken aan boord, hunne onderdanen — en daaronder ook vele aanzienlijken — schuwden de oorlogschepen niet. De voorschriften omtrent het voeren van de Nederlandsche vlag, het viseren van passen, enz. werden door de handelsvaartuigen al langer hoe beter opgevolgd. In Gighen was de handel steeds levendig en op andere plaatsen, zoo als Endjoeng en Aijer Laboe nam hij

(1) Deze werd op de oostkust vervangen door den adsistent-resident van Kaathoven en voor de noordkust bestemd.

(2) De laatste stationskommandant ter noordkust, in het vorig verslag genoemd, was de luitenant ter zee 1ste klasse (thans kapitein-luitenant) P. Swaan, kommandant der *Sumatra*. Hij werd den 11den Junij 1875 tijdelijk opgevolgd door den luitenant ter zee 1ste klasse J. P. Mercier, kommandant van de *Schouwen*, maar reeds den 24sten Junij trad de kapitein-luitenant W. H. F. van Oordt, kommandant van de *Citadel*, als stationskommandant op, die den 12den December vervangen werd door den kapitein-luitenant W. F. Meijen.

merkbaar toe. Over het algemeen was het, voor zoover men kon nagaan, in de verschillende landschappen rustig, behalve in Kloempang Doea, waar een der door ons erkende hoofden, Hoeloebalang Sjech (zie vorig verslag, bladz. 12), door Toekoe Bintara Prang, van Pasangan afkomstig, werd beoorloogd en uit zijn land verjaagd. Hij kwam hulp zoeken bij de kommandanten der oorlogschepen ter noordkust, die de zaak bij de autoriteiten in Atjeh aanhangig maakten. Voorloopig is getracht door correspondentie met den radja van Pasangan eene bevredigende oplossing tot stand te brengen.

Op de oostkust zijn de landschappen Simpang Olim, Tandjong Semantoh (Arakoendoer) en Langsar nog niet in onderwerping gekomen. In Langsar trad in September 1875 een nieuw hoofd (kedjoeroean) — Toekoe Bintara Blang geheeten — op, na den dood zijns vaders. Hij liet aan den te Edi gevestigden ambtenaar weten dat het hem aangenaam zou zijn wanneer wij hem onze vriendschap aanboden. Natuurlijk deed men hem gevoelen dat hij de verhoudingen omkeerde: dat hij, indien hij zich aan de Nederlandsche souvereiniteit wenschte te onderwerpen, daartoe een verzoek zou kunnen doen. De kedjoeroean schijnt echter steeds, door een zekeren angst voor zijne magtige verwanten in Groot-Atjeh, weerhouden te zijn van verdere beslissende stappen. Intusschen is onlangs weder berigt, dat hij eene ontmoeting met den adsistent-resident te Edi verzocht heeft.

Simpang Olim, onder zijn energieken radja Toekoe Moeda Nja Malim, en Tandjong Semantoh — dat onder het gezag staat van den bekenden Toekoe Paijah, doch door zijn broeder en zijn zoon is bestuurd geworden gedurende zijn verblijf te Penang — hadden, vooral nadat Djolo onze zijde had gekozen, van de blokkade weinig geleden, omdat zij hun peper konden afvoeren langs de kreeken die binnen 's lands de Simpang Olim- en Arakoendoer-rivieren met de Djolo-rivier verbinden. Ten einde dien sluikhandel zoo veel doenlijk te beletten, werden in Mei 1875 de stoomschepen *Siak* en *Boni* van de gouvernements-marine gestationeerd op de twee eerstgenoemde rivieren, terwijl de Djolo-rivier werd bewaakt door twee gewapende booten. Aanvankelijk waren op de *Siak* en de *Boni* detachementen van Zr. Ms. oorlogschepen geplaatst, maar deze werden in September vervangen door infanteristen van het garnizoen in Edi, dat hiertoe versterkt was met 10 onderofficieren en korporaals en 80 man. Het detachement op de *Boni* werd meer dan eens in een vuurgevecht gewikkeld met den in het begroeide terrein langs de Arakoendoer-rivier verscholen vijand. De blokkade werd nu echter zoo goed mogelijk gehandhaafd, en het jaar 1875 was dan ook nog niet ten einde, toen de feitelijke bestuurders van Tandjong Semantoh reeds hun verlangen te kennen gaven om in onderwerping te komen. Was er voor ons geen reden om de onderwerping van dit landschap te begeeren wanneer Simpang Olim vijandig bleef, in elk geval moest het bewijs gevorderd worden dat Toekoe Paijah bewilligde in hetgeen gedaan werd door de hoofden die in zijn naam het land bestuurden. Deze nu schijnt wel een poos er toe te hebben overgeheld om zich naar de wenschen van zijn broeder en zijn zoon te voegen; maar is ten slotte toch in zijne vijandige stemming blijven volharden. Den 5den Mei verwijderde hij zich heimelijk van Penang om te trachten Atjeh te bereiken (1).

In de onderworpen landschappen ter oostkust was de toestand over het algemeen bevredigend. Ze werden allen in Mei en Junij 1875 bezocht door den toen pas opgetreden adsistent-resident voor die kust, de Scheemaker, in gezelschap van den stationskommandant Bogaert (2), en overal was de ontvangst geheel naar wensch.

In het vorig verslag (bladz. 11) is alleen naar aanleiding van telegrafische berigten melding kunnen worden gemaakt van het hijschen der Nederlandsche vlag in Edi-Ketjil en in Pedawa-Besar. Volledigheidshalve zij daaromtrent nog het volgende aangeteekend.

Het hoofd van Edi-Ketjil, Panglima Prang Nja Boegam, heeft zich reeds in November 1874 bereid getoond om de Nederlandsche souvereiniteit te erkennen, maar de stationskommandant Bogaert achtte het niet raadzaam om zijne aanbiedingen dadelijk aan te nemen, daar de radja van Djolo steeds bleef volhouden dat Edi-Ketjil aan hem onderhoorig was. De stationskommandant trachtte ter zake van Djolo's aanspraken zekerheid te verkrijgen, maar dit gelukte hem niet. Inmiddels herhaalde Panglima Prang Nja Boegam meer dan eens zijn verzoek om de Nederlandsche vlag, en daar hij bereid was die te aanvaarden onder de voorwaarde dat daardoor eene nadere beslissing omtrent de regten van Djolo niet uitgesloten werd, terwijl ook de radja van Djolo er niets tegen had dat onder die voorwaarde de vlag aan Edi-Ketjil werd uitgereikt, ging de stationskommandant den 11den Maart tot de uitreiking over, nadat den vorigen dag de acte van onderwerping door Panglima Prang Nja Boegam was geteekend.

Pedawa-Besar was, zoo als uit het vorig verslag gebleken is, een twistappel tusschen de radja's van Edi en Perlak. Beiden wilden daar hassil heffen, beiden wilden hun invloed doen gelden bij de keuze van een nieuw hoofd, toen de radja Said Joesoep overleden was. Om tot eene regeling te geraken, begaf de stationskommandant Bogaert zich, in Maart 1875, naar Pedawa. Hij had daar de radja's van Edi en Perlak aan boord van de *Timor* bescheiden, en kwam met hen en met de hoofden in Pedawa overeen dat de jeugdige zoon van Said Joesoep, Said Mohamad, als radja zou optreden onder voogdij van zijn oom Said Ghalib en van de ketoea's (eerste hoofden); dat de regten van Edi en Perlak op hassil van Pedawa nader zouden worden onderzocht, maar dat reeds dadelijk aan Perlak zou worden toegekend een hassil radja van $ 5 per koijang peper, die van den regteroever der Pedawa-rivier langs die rivier werd afgevoerd. Daarop werd den 18den Maart ook hier de Nederlandsche vlag geheschen. (3)

De radja van Edi toonde zich steeds zeer ingenomen met onze vestiging in zijn gebied, waar trouwens sedert die vestiging eene vroeger ongekende orde heerscht en de welvaart zigtbaar toeneemt. De heffing van in- en uitgaande regten is in het begin van 1875 door den radja voor drie jaren tegen $ 50 000 's jaars aan een paar Chinezen

---

(1) Hij volgde hier het voorbeeld van Habieb Abdul Rachman, uit de beide vorige verslagen wel bekend. Deze heeft ook in het afgeloopen jaar herhaaldelijk pogingen aangewend om de Indische Regering er toe te bewegen van zijne diensten op de eene of andere wijze tegen eene goede belooning gebruik te maken. Om bekende redenen (zie het vorig verslag) heeft die Regering zich niet met hem willen inlaten. Zijne dubbelzinnigheid werd trouwens weder meer dan eens aan het licht gebragt. Terwijl hij aanrakingen met onze autoriteiten zocht, trachtte hij ons afbreuk te doen door het verspreiden van valsche tijdingen en op andere wijze: o. a. beproefde hij — evenwel te vergeefs — een inlandschen vorst op Malakka (den radja van Quedah) over te halen om den uitvoer van vee uit zijn land naar Penang, waar het voor onze troepen in Atjeh werd opgekocht, te verbieden. In het begin van Maart jl. is hij, na zich in zijn uiterlijk en zijne kleeding zooveel mogelijk onkenbaar te hebben gemaakt, van Penang scheep gegaan naar Edi-Ketjil, en van daar over land naar Groot-Atjeh gereisd. Onderweg schijnt hij hier en daar geschenken in geld gekregen te hebben, en velen schijnen hem uit de verschillende kuststaten te zijn gevolgd. Volgens de laatste berigten (van Junij) bevond hij zich reeds geruimen tijd in de VII Moekim, maar waren verscheidene hoofden, die hem vergezeld hadden, door ziekte genoopt geworden om weder naar hunne woonsteden terug te keeren. Daar niet gebleken is dat hij eenigen invloed op den gang van zaken in Groot-Atjeh heeft uitgeoefend, scheen hier even goed als in het begin dezer paragraaf van zijne reis te kunnen worden gewag gemaakt.

(2) Deze is als stationskommandant in December 1875 vervangen door den kapitein-luitenant ter zee J. Tromp.

(3) De verklaring van het feit, dat zoo dikwijls het eene landschap aanspraken doet gelden op de uitoefening van zekere regten in het andere, ligt in de omstandigheden onder welke de verschillende Atjehsche vestigingen aan de kust zijn ontstaan. Zoo wordt omtrent Pedawa-Besar het volgende gemeld: De bovengenoemde Said Joesoep woonde aanvankelijk in Telok Semawe en was met den maharadja van dat landschap zeer bevriend. Deze vergunde hem om zich aan de monding van de eene of andere rivier om de oost te vestigen. (Uit het vorig verslag is kunnen blijken dat de maharadja van Telok Semawe beweert dat zijn gebied zich ver oostwaarts uitstrekt). Said Joesoep koos de Pedawa-rivier, maar om daar veilig te zijn, zocht hij bescherming bij zijne naburen, de radja's van Edi en Perlak. Beiden verklaarden zich tot bescherming bereid, maar van dat oogenblik af waren ook beiden er op uit om aanspraken te doen gelden op de heffing van hassil-radja. En gelijke aanspraken maakte ook de maharadja van Telok Semawe, daar krachtens zijne vergunning de vestiging was ondernomen.

verpacht (1), zoodat zijne inkomsten zekerder zijn geworden dan vroeger. Op het voorbeeld van de vorsten van Deli, Serdang en Langkat is de radja voorts begonnen woeste gronden in erfpacht af te staan, eerst aan een Chinees, toen aan een ingezetene van Penang, daarop aan de Nederlandsche Handelmaatschappij. Aangezien het volstrekt noodig voorkwam om aan het Gouvernement een gelijk toezigt op de uitgifte van gronden in Edi te verzekeren als het ter Oostkust van Sumatra uitoefent, is de adsistent-resident te Edi aangeschreven om te zorgen dat geene verdere contracten werden gesloten vóórdat tusschen het Gouvernement en den radja eene regeling ter zake van de uitgifte van gronden getroffen zal zijn.

Omtrent de staatjes aan de westkust is ditmaal weinig bijzonders te vermelden. De toestand is daar niet veel veranderd sinds het tijdstip toen het vorig verslag werd ingediend. Troemon, Tampat Toean en Malaboeh werden geregeld eenmaal 's maands door het op die havens varende stoomschip der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij aangedaan. Eenige handelaren van Singkel hebben zich daar gevestigd; omtrent de resultaten der pakketvaart zijn echter nog geene mededeelingen van eenige beteekenis ontvangen. Te Mukki is de gezindheid jegens ons beter geworden; toen in Mei jl. die plaats door Zr Ms stoomschip *Deli*, waarmede de controleur TADAMA eene reis langs de westkust maakte, werd aangedaan, kwamen de hoofden aan boord en werd hun de vlag uitgereikt, die zij vroeger na hunne onderwerping niet ontvangen hadden. Van den radja van Rigas, POTJOET MOHAMAD, ontving de militaire en civiele bevelhebber in Atjeh in September 1875 een schrijven, waarin werd berigt dat de radja's van Ketapang Pasir en Tenom Pangka hem hun land hadden afgestaan en dat hij nu in onderwerping wenschte te komen. De zaak kwam vreemd voor en vereischte nader onderzoek. Toen op den straks vermelden togt van de *Deli* door den controleur TADAMA getracht werd met den radja in aanraking te komen, was hij niet te vinden en werd hij gezegd zich in Groot-Atjeh op te houden.

Van de noordelijkste landschappen ter westkust is reeds op bladz. 6 met een enkel woord gewag gemaakt. Hoewel zij gerekend worden tot Groot-Atjeh te behooren, is het toch duidelijkheidshalve wenschelijk voorgekomen eerst hier mede te deelen wat met betrekking tot die landschappen is voorgevallen, nadat eenige hunner hoofden den 22sten Januarij de vergadering te Koerong Raba hadden bijgewoond, waarin aan de hoofden der IV Mookim de voorwaarden van onderwerping waren voorgehouden.

In die vergadering was hun medegedeeld, dat zij nader zouden worden opgeroepen om in Kotta Radja te worden beëedigd. Hiertoe nu vertrok in Februarij de controleur TADAMA met TOEKOE LAMPASEI per stoomschip naar de bedoelde landschappen, maar hij moest de ondervinding opdoen dat diens gezag aldaar weinig of niets te beduiden had. Allereerst werd een bezoek gebragt aan Lepong, dat onder het bestuur staat van twee hoofden, TOEKOE IMAM NJA AMAT en TOEKOE IMAM NJA BANTAH. De ontvangst was goed en de hoofden schenen bereid om, als het stoomschip van de zuidelijker gelegen havens zou teruggekeerd zijn, naar Atjeh mede te gaan. Daarop werd Kloeang aangedaan, dat gelegen is in de moekim Lamkotta, een der 5 moekim die het gebied van Daijah uitmaken (2). Hier werd aan den controleur berigt, dat de hoofden, voor zoover zij niet ziek waren, hem te Kwalla Lambesi wenschten te ontmoeten. Hij begaf zich dus derwaarts en besprak met de hoofden hun aanstaand vertrek naar Atjeh. Nu lag Loöng aan de beurt, bestaande uit 3 moekim: Loöng, Blang Meh en (binnen 's lands) Kongkala. De zich noemende kedjoeroean van Loöng, die laatstelijk in Atjeh vertoefd had, was vooruitgezonden om de komst van den controleur voor te bereiden. Eene zamenkomst met de imams van Loöng en Blang Meh liep in de beste orde af, en reeds wilde de controleur met de hem vergezellende hoofden weder naar boord terugkeeren, toen een tiental gewapende Atjehers op hem aanstormden. Zij ontzagen zich niet te schieten op de sloep, welke nog bijtijds den controleur opnam, en waaruit hun vuur door de matrozen beantwoord werd. Het bleek weldra dat de aanvoerder der bende, hoofd van de kampong Petoeloet, eene veete had tegen den kedjoeroean van Loöng, en dat de aanval hieraan te wijten was. Het gebeurde schijnt zeer spoedig in de andere kustplaatsen bekend te zijn geworden en ongunstig op de stemming der hoofden te hebben gewerkt. Althans toen het stoomschip weder te Kloeang kwam, verschenen de hoofden niet aan boord, en de oproepingen van TOEKOE LAMPASEI bleven zonder gevolg. De kampong Petoeloet werd met eenige granaatschoten getuchtigd, maar de togt liep vruchteloos af. Latere pogingen van den kedjoeroean van Loöng, om de schuldigen opgevat te krijgen, mislukten; zijn gezag bleek niet te worden geëerbiedigd. Voor een krachtig optreden tegen de hierbedoelde landschappen schenen de omstandigheden niet gunstig, en voorloopig zijn er de zaken daarom in statu quo gelaten. Zij schijnen zich geschikt te hebben, hoezeer in April het stoomschip *Aart van Nes* nog herhaaldelijk in de Riouw- en Loöng-baaijen beschoten is en een krachtig bombardement op de kust heeft moeten openen. Althans werd in een telegram van den militairen en civielen bevelhebber dd. 20 Mei aan de Indische Regering berigt dat daags te voren de hoofden van de IV Moekim, Lepong en Loöng in Kotta Radja beëedigd waren.

In het algemeen verwacht men in den toestand ter westkust eerst dan eene afdoende verbetering te zien komen, wanneer daar een ambtenaar zal gevestigd zijn. Reeds is opgemerkt dat — en waarom — voor alsnog tot zoodanige vestiging niet is kunnen worden overgegaan.

Midden-Sumatra. In vorige verslagen zijn omtrent de de min of meer onafhankelijke — althans nog niet regelmatig onder ons beheer gebragte — landschappen, die tusschen de west- en de oostkust van Sumatra gelegen zijn, van tijd tot tijd mededeelingen gedaan bij de behandeling van den politieken toestand in het gouvernement van Sumatra's Westkust of in de staten aan de oostkust. Om meer dan ééne reden schijnt het wenschelijk die landschappen van Midden-Sumatra thans te brengen onder ééne rubriek. Daardoor zal niet alleen het overzigt worden vergemakkelijkt, maar ook schijnt die wijze van behandeling meer eigenaardig zoo lang nog geene beslissing genomen is ten aanzien van de bij de Regering in overweging genomen vraag, met welke der bedoelde landschappen voortaan aanrakingen, gesteld dat die noodig blijken, zullen moeten plaats hebben van de westkust uit, en met welke van de oostkust uit. Eene beslissing op die vraag is volstrekt noodig voorgekomen, omdat thans soms de ambtenaren van de westkust en van de oostkust te gelijk door hoofden uit de binnenlanden in de aldaar aanhangige quaestien betrokken worden, waaruit ligt botsingen kunnen ontstaan.

De landschappen, die men op het oog heeft, kunnen worden gesplitst in eenige kategorien, die bepaald worden door de groote rivieren van Sumatra, in wier nabijheid zij gelegen zijn. Wanneer men de noordelijkste Battaklanden thans ter zijde laat, en slechts de aandacht vestigt op dat gedeelte van Sumatra wat bezuiden het meer van Toba gelegen is, dan vindt men:

1° in het stroomgebied der Panei- en Bila-rivieren, tusschen de residentien Tapanoeli (gouvernement van Sumatra's Westkust) en de afdeeling Siak en onderhoorigheden (residentie Sumatra's Oostkust), die aan de Nederlandsche souvereiniteit onderworpene Battaksche landen, welke in de laatste jaren herhaaldelijk zijn ter sprake gekomen in verband met de vraag, of zij al of niet onder geregeld Europeesch bestuur zouden worden gebragt; namelijk Silindong en aangrenzende landschappen, nader aangeduid in 't verslag van 1873, bladz. 13, en voorts, iets zuidelijker, de landschappen gewoonlijk onder de algemeene benaming Padang Lawas bekend (zie daarover meer uitvoerig het vorig verslag, bladz. 15 en 17), bij welke Sossah is te rangschikken, omdat het mede door Battaks wordt bewoond.

In 1875 legden verschillende hoofden uit deze streken (waar wij vóór 1843 eenige vestigingen hebben gehad) weder — voor het eerst of bij vernieuwing — het verlangen aan den dag om onder gouvernementsgezag te worden gesteld. Sommigen kwamen met hunne aanzoeken te Si-

(1) Dezelfde Chinezen hebben later ook de regtenheffing in Pedawa Besar gepacht voor $ 9000 in het eerste en $ 10 000 in de twee volgende jaren.

(2) De andere vier heeten: Gledjoeng (Kwalla Daijah), Daoed (kwalla Lambesi), Lam Noh en Mentara; de twee laatste districten liggen binnen 'slands, de andere aan de kust. De noordelijke grens van Daijah is de Kwalla Kloeang, de zuidelijke de kwalla Oengah.

boga (Sumatra's Westkust); anderen wendden zich tot den controleur van Laboean Batoe (Sumatra's Oostkust), toen deze in Augustus 1875 een gedeelte van Padang Lawas bezocht (1). Op het vernemen van de komst van den regerings-commissaris voor de invoering van de nieuwe wetgeving ter Sumatra's Westkust, bragten eenige der bedoelde hoofden hunne wenschen ook bij dezen ter sprake. Eene beslissing omtrent het aan de verschillende aanzoeken te geven gevolg moest echter, met het oog op den staat van zaken in Atjeh, tot een gunstiger tijdstip verdaagd blijven. Mogt dus in onze verhouding tot die landschappen voor-'s hands geen verandering worden gebragt, aan onze ambtenaren is ten taak gesteld om die verhouding bij voortduring te doen dragen het karakter van goede nabuurschap, om welwillenden raad te geven waar die gevraagd werd, doch om zich volstrekt te onthouden van al zoodanige handelingen, die uitoefening van gezag ten grondslag zouden hebben.

Wat den algemeenen toestand dezer landen betreft, die maar al te dikwerf het tooneel zijn van wanorde en regeringloosheid, in Padang Lawas schijnen — ook wegens de uiterst schaarsche bevolking — de voorwaarden tot ontwikkeling in mindere mate aanwezig te zijn dan in Silindong. Sommige gedeelten van Padang Lawas moeten zich echter eigenen voor de koffijcultuur.

2°. Van Padang Lawas en Sossah zuidwaarts gaande, komt men aan de landschappen die gelegen zijn aan de boventakken der Rokkan-rivier, lager — waar zij door Siaksch grondgebied stroomt — Tanah poeti geheeten.

Aan de Rokkan Kanan, den noordelijksten der bedoelde boventakken, zijn gelegen de landschappen Rantau Binoang of Temboesei, Kapenoean en Rembah of Rambah; elk onder hun eigen hoofden. Aan de Rokkan Kiri voeren gezag de radja van Kotta Intan (Koenta) en die van Rokkan.

Door Temboesei en Kapenoean werden in 1875 met het bestuur van Sumatra's Oostkust vriendschappelijke betrekkingen aangeknoopt. Het hoofd van eerstgenoemd landschap vaardigde daartoe een paar malen gezanten naar Bengkalis af, die bij hun tweede bezoek voorzien waren van volledige volmagten van hun radja om diens grondgebied te stellen onder Nederlandsch gezag. Onzerzijds werden eenige geschenken gewisseld en den gezanten werd beloofd dat te gelegener tijd een ambtenaar naar Temboesei zou worden gezonden om plaatselijk kennis te maken met den staat van zaken in hun land. Uit Kapenoean kwamen in 1875 mede gezanten tot den resident van Sumatra's Oostkust. De veete tusschen den radja en zijn broeder, waarin reeds vroeger (verg. het verslag van 1874, bladz. 17) de bemiddeling van Siak was ingeroepen, was nog niet bijgelegd, en om haar te beëindigen, riep men nu de tusschenkomst van het Gouvernement in. Ook aan de gezanten van Kapenoean werd de toezegging gedaan, dat te gelegener tijd een ambtenaar derwaarts zou worden gezonden om, zoo mogelijk, partijen te bevredigen.

Kotta Intan heeft in den laatsten tijd zekere vermaardheid gekregen ten gevolge van de moeijelijkheden, welke de hoofden van dat landschap ons hebben berokkend door de regten van Siak op de landstreek aan de Tapong Kiri en Tapong Kanan (de boventakken der Siak-rivier) aan te randen. Nadat alle minnelijke pogingen, om voor Siak voldoening te krijgen, te vergeefs waren aangewend, is eene kleine militaire expeditie tegen Kotta Intan ondernomen moeten worden. Daarover wordt nader gehandeld op blz. 17.

De volgende aanteekeningen omtrent Kotta Intan en de overige landschappen aan de Rokkan Kanan en -Kiri mogen hier nog eene plaats vinden.

Het hoofd (jang di pertoean besar) van Rantau Binoang of Temboesei is, volgens de hadat, de oudste en aanzienlijkste onder de bestuurders van de Rokkan-landen, maar bezit toch over geen hunner direct gezag. Het bestuur in de verschillende landschappen gaat over van vader op zoon; overigens bestaan, wat het erfregt betreft, dezelfde bepalingen als in de Padangsche Bovenlanden: de nalatenschap gaat namelijk niet over op de eigen kinderen van den erflater, maar op die zijner oudste zuster. Terwijl in de landschappen aan de Rokkan Kanan de bevolking in soekoes verdeeld is, onder eigen hoofden die zelfstandig zekere regtsmagt uitoefenen, schijnt in Kotta Intan en Rokkan (aan de Rokkan Kiri) het gezag der radja's alle denkbeeld van soekoe-bestuur verdrongen te hebben.

Het grondgebied van Temboesei bestaat uit twee deelen, van elkander gescheiden door het gebied van Kapenoean. Boven Kapenoean ligt het eigenlijke Temboesei: het beneden Kapenoean gelegen gedeelte is later in bezit genomen, en thans is de jang di pertoean dáár, in Rantau Binoang, gevestigd. Eigenlijk Temboesei telt verscheidene kampongs, Rantau Binoang slechts ééne. De gezamenlijke bevolking, die als vrij welvarend wordt beschreven, wordt geschat op 10 000 zielen. Van uit Rantau Binoang wordt regtstreeksche handel gedreven op Singapore, voornamelijk in boschproducten. De landbouw, die meer bepaaldelijk in eigenlijk Temboesei het voornaamste middel van bestaan is, levert geene producten voor den uitvoer, hoewel, behalve padi, ook koffij en tabak worden verbouwd. De veestapel bestaat uit karbouwen, runderen, paarden en geiten. De bevolking van Rembah wordt geschat bijna evenveel te bedragen als die van Rantau Binoang met Temboesei; die van Kapenoean iets minder.

Langs de geheele — over een aanzienlijken afstand bevaarbare — Rokkan Kanan is de grond vruchtbaar; langs de Rokkan Kiri wordt de scheepvaart door ondiepten bemoeijelijkt, terwijl ook het land er veel minder vruchtbaar en bebouwd is. De landschappen Rokkan en Kotta Intan zijn dan ook zeer schaars bevolkt. Ook is de bevolking daar uiterst armoedig; wel leveren de bosschen een rijken schat van natuurlijke voortbrengselen op, maar de inzamelaars trekken daaruit slechts een sober bestaan ten gevolge van de drukkende monopolien der bestuurders. Deze laatsten, die de boschproducten regtstreeks naar Singapore uitvoeren, maken daarentegen goede winsten. Om hun monopolie ongeschonden te bewaren, laten zij geen vreemde oosterlingen toe.

3°. Het stroomgebied van de Rokkan-rivier wordt door dat van de Siak-rivier gescheiden van het stroomgebied der Kampar-rivier, wier boventakken weder Kampar Kanan en Kiri heeten. Aan het Siaksch grondgebied grenst het lager te bespreken landschap V Kotta of Lima Kotta, en verder liggen in het stroomgebied der Kampar de verschillende landschappen, die (met de V Kotta) steeds onder de algemeene benaming van Kampar-landen zijn bekend geweest, terwijl aan de monding dier rivier het kuststaatje Poeloe Lawan gelegen is, dikwijls ten onregte ook Kampar genoemd.

Van de Kampar-landen boven Poeloe Lawan is tot dusver over 't algemeen weinig vernomen; alleen met Pangkalan Kotta Baroe, aan de Padangsche Bovenlanden grenzende, is het bestuur dier residentie herhaaldelijk in aanraking geweest, en ook het straks genoemde landschap V Kotta heeft in den jongsten tijd meer dan ooit te voren de aandacht getrokken.

Dit landschap is gelegen aan de Kampar Kanan en strekt zich aan beide oevers van de rivier uit. Omtrent het cijfer der bevolking bestaan geen vertrouwbare gegevens: het moet echter — de geringe uitgestrektheid van het land in aanmerking genomen — vrij aanzienlijk zijn. Het bestuur is in handen van de hoofden der vijf voornaamste negorijen: Koewo, Loelo (ook Salok of Sallo genoemd), Bangkinan, Ajer tiris en Roembio (ook wel Rambio of Rembio geheeten), die te zamen genoemd worden de „datoe datoe nan lima", en die alle landszaken in onderling overleg moeten behandelen. In werkelijkheid berust het bestuur bij het volk zelf, dat over elke zaak van eenig belang moet geraadpleegd worden, en zich kenmerkt door onafhankelijkheidszin en afkeer van vreemden invloed. De voorschriften van den Koran worden vrij naauwkeurig opgevolgd; het blijkt echter niet dat de geestelijken een grooten invloed op het bestuur uitoefenen. De handelaren (nachoda's), waaronder velen zijn die den togt naar Mekka hebben volbragt, maken de meest invloedrijke klasse der bevolking uit en weten in den regel hunne inzigten op de volksvergaderingen ingang te doen vinden. De landbouw, ofschoon niet de hoofdbron van bestaan uitmakende, wordt gezegd op hooger trap van

(1) De reis van den controleur is niet zoo ver voortgezet als aanvankelijk in de bedoeling lag (zie vorig verslag, bladz. 17), omdat het niet geraden voorkwam hem dezelfde landschappen te doen bezoeken die in Augustus en September 1874 door den adsistent-resident van Mandheling en Ankola bezocht waren (zie vorig verslag bladz. 15).

ontwikkeling te staan dan in Siak en Poeloe Lawan. De handel wordt gedreven met de Padangsche Bovenlanden, van waar voornamelijk rijst wordt aangevoerd, en met Singapore. Om met deze laatste plaats gemeenschap te houden, wordt zoowel van de Siak- als van de Kampar-rivier gebruik gemaakt. De eerste handelsweg, die voor de scheepvaart veel beter gelegen is, heeft echter het bezwaar dat de goederen eene dagreis over land moeten vervoerd worden om de afscheepplaats Pekan Baroe (Siak) te bereiken. Over 't algemeen moet in de V Kotta welvaart heerschen. Met het rijk van Siak staat het landschap in zeker politiek verband, want hoewel de sultan van Siak geenerlei gezag in de V Kotta kan uitoefenen, heeft die vorst echter, volgens oude instellingen, het regt om de datoe's nan lima op te roepen, ten einde over gemeenschappelijke belangen te beraadslagen. De tegenwoordige sultan van Siak heeft van dit regt reeds eenmaal (in 1866) gebruik gemaakt, en op zijne oproeping zijn toen ook al de hoofden der V Kotta te Pekan Baroe verschenen. Ook moeten zij zich jegens Siak verbonden hebben den handel met dat rijk zooveel mogelijk te bevorderen en de onder hen staande bevolking en handelaren te overreden hunnen handelsweg bij voorkeur over Siak te nemen. Voor het nakomen dezer verpligtingen heeft de sultan zich van zijne zijde verbonden tot eene jaarlijksche uitkeering van 100 dollars aan de hoofden der V Kotta. De verhouding der V Kotta tot de mede aan de Kampar Kanan gelegen negorijen Kampar, Tambang en Taranbang is die van een magtigen tot een zwakken nabuur. Dewijl echter die plaatsen beneden de V Kotta liggen en dus de gemeenschap langs de rivier zouden kunnen bemoeijelijken, is het gebruikelijk dat elke handelsprauw uit de V Kotta kleine huldegiften in natura aan de hoofden dier negorijen afgeeft. Met Poeloe Lawan hebben de V Kotta geene staatkundige betrekkingen. Daar het echter in de magt van de datoe's nan lima staat om de inkomsten van het bestuur van Poeloe Lawan belangrijk te benadeelen, door hun handelsweg uitsluitend langs de Siak-rivier te nemen, tracht men daar steeds, door geschenken als anderszins, zich van hunne vriendschap te verzekeren.

De hier vermelde bijzonderheden zijn meerendeels eerst onlangs, door de berigten der ambtenaren ter Oostkust van Sumatra, bekend geworden, nadat de gebeurtenissen waren voorgevallen, waarvan thans gewag zal worden gemaakt.

In de laatste jaren hadden de hoofden van Pangkallan Kotta Baroe herhaaldelijk aan onze autoriteiten ter Sumatra's Westkust doen blijken van hun verlangen om onder ons bestuur te komen, en eenige malen werd aan die autoriteiten verzekerd dat in de V Kotta eene gelijke gezindheid bestond. Dit was namelijk vooreerst in 1872 berigt door den hoofddjaksa van Padang, die zich met de hoofden der V Kotta in aanraking gesteld had (verg. het verslag van 1873, blz. 14), en in 1874 door een bekend inlandsch handelaar, die, uit dit landschap naar de Padangsche Bovenlanden terugkeerende, een door de hoofden van Koewo, Loelo (Sallo) en Bangkinan onderteekenden brief medebragt, ten bewijze dat zij met onze ambtenaren betrekkingen wenschten aan te knoopen. Met het oog op dit een en ander verzocht en verkreeg de gouverneur van Sumatra's Westkust in 1873 en 1874 magtiging van de Indische Regering om te gelegener tijd de beide genoemde landschappen door een ambtenaar te doen bezoeken. In Julij 1875 begaf zich dien ten gevolge de resident der Padangsche Bovenlanden allereerst naar Pangkallan Kotta Baroe. Van daar, namelijk uit Moeara Mahi, schreef hij gelijkluidende brieven aan de vijf hoofden der Lima Kotta, inhoudende dat hij, voor het geval zij eene zamenkomst met hem verlangden, zoo als in den brief van 1874 was gevraagd, hen uitnoodigde naar Moeara Mahi te komen, en dat hij, wanneer zij hem daarna naar hunne kampongs wilden geleiden, die gaarne zou bezoeken. Vóór zijn vertrek van Fort de Kock had de resident echter reeds een inlandsch hoofd naar de V Kotta gezonden om onderzoek te doen naar den geest der bevolking. Deze kwam, weinige uren nadat de brieven waren afgegaan, te Moeara Mahi, en berigtte dat de bevolking in het landschap toebereidselen maakte om zich met geweld te verzetten tegen de komst van den resident, van wien men vertelde dat hij, door 60 soldaten vergezeld, zonder verdere formaliteiten de V Kotta wilde binnentrekken. Intusschen waren de overbrengers der vijf brieven doorgegaan en in de V Kotta goed ontvangen. De hoofden verklaarden over den inhoud gezamenlijk te moeten beraadslagen en daarom hun antwoord te zullen zenden. Te gelijk met de terugkomst der boodschappers gewerd den resident langs anderen weg de tijding dat de grenskampong Koewo werd versterkt. Hij zond op nieuw een brief, thans aan de vijf hoofden gezamenlijk, om hun mede te deelen, dat hij nog een paar dagen op hun antwoord wachten zou, maar naar de Padangsche Bovenlanden zou terugkeeren als dan nog niets van hen vernomen was. De brief werd naar Koewo gebragt, en de boodschapper keerde terug met de tijding dat hij de kampong werkelijk versterkt had gevonden. Het hoofd van Koewo in persoon was echter welgezind, en liet zelfs, toen de twee dagen verstreken waren, den resident waarschuwen, dat in eene zamenkomst der vijf hoofden besloten was tot een aanval op Moeara Mahi. Om botsing te voorkomen, zette de resident zijne reis niet verder voort, maar verliet Moeara Mahi, waar trouwens van de ongunstige stemming in de V Kotta geen overlast werd ondervonden.

Een in dit landschap verspreid berigt, dat de resident zijn weg door de Tapongs (Siak) had genomen, om van daaruit binnen te dringen, had de hoofden der V Kotta zelfs op de Siaksche grenzen maatregelen van tegenweer doen nemen. Toen de tijding daarvan den resident van Sumatra's Oostkust bereikte, werd onmiddellijk de controleur van Siak naar de bovenlanden gezonden om, vergezeld van den rijksbestuurder en een gewapend gevolg, den stand van zaken op te nemen. Hun onderzoek leerde, dat de beweging inderdaad alleen ontstaan was naar aanleiding van de reis van den resident der Padangsche Bovenlanden, en dat de rust en kalmte in het landschap terugkeerden, toen de zekerheid was verkregen dat van de reis was afgezien.

Het is al ras gebleken dat de bevolking der V Kotta was opgehitst door zekeren Hadji Ismael, die zich sedert uit de voeten gemaakt heeft; maar het is der Indische Regering, op grond van berigten die van verschillende zijden ontvangen werden, toch ook weinig twijfelachtig voorgekomen, dat omtrent de stemming in de V Kotta aan de autoriteiten ter Westkust minder juiste voorstellingen waren gegeven door inlanders, die, naar het schijnt, er op uit waren zich bij het bestuur verdienstelijk te maken door in de onafhankelijke landschappen te ijveren voor uitbreiding van ons gezag (1). Niet dat de hoofden in de V Kotta jegens het Nederlandsch gezag volstrekt vijandig gezind waren; het tegendeel was in 1865 gebleken, toen zij bij eene schriftelijke acte verklaard hadden zich te beschouwen als verbonden met Siak en, onder Siak, met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement. Maar zij waren wars van aanrakingen met de Westkust; dit was vroeger wel eens bespeurd, en wat omtrent hunne veranderde gezindheid gemeld was, schijnt niet gegrond te zijn geweest.

Aanvankelijk bestond de meening dat er verband bestond tusschen de houding der V Kotta en die van Kotta Intan, maar dit vermoeden is onjuist gebleken. Toen tot krachtiger maatregelen tegen Kotta Intan besloten was, heeft de sultan van Siak, om in de V Kotta geene ongerustheid te doen ontstaan, daarvan aan de datoe's nan lima berigt doen geven, en de stemming jegens Siak is bij hen voortdurend gunstig gebleven.

Van verschillende Kamparsche landschappen of negorijen, die nabij de Padangsche Bovenlanden gelegen zijn, wordt gezegd dat zij onze souvereiniteit erkennen. Te Moeara Takoes in de XII Kotta werd reeds den 26sten Januarij 1859, bij gelegenheid dat dit landschap bezocht werd door eene commissie van inlandsche hoofden uit de Padangsche Bovenlanden, door niet minder dan vijftig negorijen de eed afgelegd van onderwerping en getrouwheid aan het Gouvernement.

Van Poeloe Lawan aan de Beneden Kampar, ter Sumatra's Oostkust het eenige landschap welks verhouding tot het Nederlandsch Gouvernement nog niet behoorlijk

(1) Naar aanleiding hiervan zijn de autoriteiten ter Westkust aangeschreven om ten aanzien van de onafhankelijke landschappen volstrekte onthouding van bemoeijingen te betrachten en te doen betrachten.

geregeld werd (verg. het verslag van 1874, blz. 17), is thans niets bijzonders te vermelden. — De geest jegens ons bestuur schijnt er steeds goed te zijn.

4°. Zuidelijk van de Kamparlanden liggen de zoogenaamde Kwantan-districten (Rantau Kwantan), omvattende de aan beide oevers der Kwantan-rivier gelegen negorijen, van Siloeka stoomafwaarts tot daar waar de rivier, beneden Tjaranti, als Indragiri-rivier het rijk van laatstgenoemden naam binnenstroomt.

De Kwantan-districten bestaan uit vijf bondgenootschappen. (1) Aan het hoofd van elk dier bondgenootschappen staat een hoofd met den titel van orang sagadang sakotta, bij verkorting meestal orang gadang genoemd. Het geheel wordt geregeerd door den jang di pertoean nan Satie (ook jang di pertoean nan Pandak genaamd), tijdens den val van het rijk van Menangkabau, een der drie vorsten welke dat rijk bestuurden, waarvan de Kwantan-districten de grenslanden uitmaakten. De orang's gadang, wier waardigheid erfelijk is, waren eertijds de tusschenpersonen tusschen den vorst en de hun ondergeschikte panghoeloe's (negorijbestuurders) en oorspronkelijk slechts weinig boven deze laatsten verheven. Ten gevolge eener vóór eenigen tijd in de inrigting van het bestuur gebragte wijziging, die ten doel had een voor de belangen van het land schadelijken naijver tusschen de hoofden der bondgenootschappen onderling te voorkomen, treden deze echter niet meer persoonlijk bij den vorst op, maar worden zij, en te gelijk ook de panghoeloe's, bij den jang di pertoean vertegenwoordigd door twee personen, die niet uit de orang's gadang mogen worden gekozen. Deze twee personen, genaamd Datoe Sireno en Angkoe Kali Radja, waarvan de eene meer bijzonder de wereldlijke, de andere meer bepaaldelijk de godsdienstzaken behartigt, zijn tegenwoordig de eigenlijke magthebbenden in de Rantau Kwantan.

De inlandsche hoofden, die in 1872 door den gouverneur van Sumatra's Westkust naar de Kwantan-districten waren afgevaardigd om de komst voor te bereiden der commissie voor de opneming der Kwantan-Indragiri-rivier (verg. het verslag van 1873, bladz. 14), verzuimden, uit onbekendheid met de landsinstellingen, om zich in de eerste plaats tot Datoe Sireno en Angkoe Kali Radja te wenden, en van daar dat hun geen goede ontvangst te beurt viel. Toen later de controleur van Sidjoendjoeng, van Hövell, hen overeenkomstig hunne wettige aanspraken bejegende, veranderde de stemming ten onzen gunste, en ontstonden de vriendschappelijke betrekkingen met Datoe Sireno, waarvan in het vorig verslag, bladz. 15, is melding gemaakt. (Bedoeld hoofd is daar ten onregte Datoe Padoeka Si Reno genoemd.)

Omtrent den toestand van land en volk zijn nog weinig bijzonderheden bekend. De grond moet vrij vruchtbaar zijn. Langs de aangeslibte oevers, die telken jare overstroomd worden, wordt met goed gevolg de rijstcultuur gedreven, echter weinig op sawah's. De veestapel is zeer belangrijk en heeft tijdens en na de veeziekte van 1866-1868, die niet in deze streken was doorgedrongen, gestrekt om den geteisterden veestapel in de Padangsche Bovenlanden aan te vullen. Buitendien vindt een groot deel der bevolking een bestaan in den handel, die voornamelijk met de oostkust, Riouw en Singapore gedreven wordt.

De rivier is tot Loeboe Ambatjang bevaarbaar voor zeilpraauwen van 5 tot 10 koijangs; voor deze laatsten echter slechts bij gemiddelden waterstand. In de laatste twee of drie jaren moeten eenige Chinesche djonken de rivier tot Tjaranti zijn opgevaren. Voor den binnenlandschen handel worden gebezigd praauwen van 3 tot 5 koijangs, waarmede Loeboe Ambatjang ten allen tijde te bereiken is.

De arbeidsloonen voor koelies enz. moeten in de Kwantan-districten zeer laag zijn: 10 à 15 cent daags wordt door sommigen als voldoende opgegeven.

De in omloop zijnde munt bestaat hoofdzakelijk uit een zeker soort duiten, van welke er 18 de waarde hebben van 5 centen. Als zilvergeld zijn, behalve onze guldens, halve guldens en rijksdaalders, voornamelijk dollars gewild, deze laatste zelfs tegen f 3. Verder geschieden de betalingen meestal in stofgoud.

Wat de algemeene veiligheid betreft, deze moet, door het aanwezen van veel slecht volk, o. a. weggeloopen dwangarbeiders, nog al te wenschen overlaten. Bij hoofden en minderen bestaat dan ook de gewoonte om steeds in gezelschap en niet anders dan gewapend te reizen.

De bevolking is van dezelfde afkomst als die der Padangsche Bovenlanden. Even als daar is de hadat kamanakan — de erfopvolging der zusterskinderen — ook in de Rantau Kwantan de grondslag der maatschappelijke instellingen.

5°. Het zuidelijkste der nog niet onder bestuur gebragte landschappen in Midden-Sumatra is Korintji, dat in vroegere eeuwen door Djambi overwonnen en beheerscht werd en ook nu nog door den sultan van Djambi tot zijn gebied schijnt gerekend te worden, ofschoon hij gezegd wordt er feitelijk geen gezag meer uit te oefenen. Met opzigt tot dit niet onaanzienlijke landschap (het zielental wordt geschat op 150 000 à 200 000), waarheen thans het Aardrijkskundig Genootschap eene wetenschappelijke expeditie wenscht uit te rusten (verg. hoofdst. K, afd. II, § 4), zijn geen bijzonderheden vernomen welke zouden kunnen strekken tot aanvulling van die, vermeld in 't verslag van 1872, bladz. 9.

De voorafgegane aanteekeningen zullen duidelijk hebben gemaakt hoedanig tegenwoordig de verhouding is tusschen het Gouvernement en de bevolking van Midden-Sumatra. Bijkans algemeen tot aansluiting aan het Nederlandsche gezag geneigd, ziet de bevolking in verscheidene landschappen reikhalzend naar ons bestuur uit, omdat zij daarvan alleen rust en orde en welvaart verwacht. In het belang der aan zijn gezag onderworpen streken moet het Gouvernement er natuurlijk prijs op stellen, dat in de naburige landschappen rust en orde en welvaart heerschen en de Nederlandsche invloed geëerbiedigd worde. Het zal dus noodig worden om in die landschappen op de meest eenvoudige wijze ons bestuur te vestigen (of *weder* te vestigen, want in Temboesei en in Padang Lawas — het is reeds hooger opgemerkt — is vóór 1843 het Nederlandsche gezag reeds gevestigd geweest). En al zijn thans de omstandigheden niet gunstig voor eene uitbreiding onzer bestuurstaak ook op geringe schaal, de Regering moet zich nu reeds voorbereiden op hetgeen zij, na beëindiging van den oorlog op Noord-Sumatra, te doen zal hebben.

Sumatra's Westkust. Over het geheel genomen is de politieke toestand in dit gewest zeer bevredigend. De goede gezindheid der hoofden en der bevolking jegens het bestuur is onlangs weder gebleken bij de invoering der nieuwe regeling van het regtswezen en bij de afschaffing der slavernij, waarover uitvoeriger gehandeld zal worden in hoofdstuk F, §§ 1 en 9.

De gezondheidstoestand liet in het afgeloopen jaar veel te wenschen over. De kustlanden en ook sommige bergdistricten werden door cholera geteisterd, terwijl ook pokken en koortsen vele offers eischten.

Het handelsvertier nam in 1875 zeer toe, vooral ten gevolge van het aandoen van Padang door de stoomschepen der maatschappij »Nederland".

De rijstcultuur is in dit gouvernement de voornaamste bron van inkomsten voor den inlander, maar ook het verbouwen van tabak en suikerriet levert hem een voldoend

(1) De namen dier bondgenootschappen, wier gebied zich aan beide oevers der rivier uitstrekt, zijn — gerekend van het westen naar het oosten, dus stroomafwaarts — Loeboe Ambatjang met 5, Loeboe Djambi met 7, Taloek of V Kotta met 6, Hinoeman of Inoeman met 3 negorijen en eindelijk Tjaranti, slechts bestaande uit 1 negorij. Schier al deze negorijen (gemeenten die elk een zelfstandig bestuur hebben van vier panghoeloe's, de zoogenaamde datoe berampat) liggen aan de rivier; slechts een drietal bevinden zich (tot op 4 à 20 palen) landwaarts in. Voorbij Siloeka, vóór dat men Loeboe Ambatjang bereikt, wordt tusschen de grenzen der Padangsche Bovenlanden en die van de Rantau Kwantan nog een klein op zich zelf staand onafhankelijk gebied aangetroffen, met éène aan den linker rivieroever gelegen kampong, Padang Tarab geheeten en, naar het schijnt, ontstaan door nederzettingen uit Doeriang Gedang en onderhoorigheden (gouvernements grondgebied), Rantau Kwantan, en andere streken.

Volgens de in den jongsten tijd deswege verkregen inlichtingen moet de bevolking in de Kwantan-districten talrijker zijn dan gewoonlijk werd aangenomen, en zou men die veilig kunnen schatten op 60- à 70 000 zielen. Loeboe Djambi wordt gezegd het sterkst bevolkt te zijn, Loeboe Ambatjang en Taloek (of V Kotta) belangrijk minder (elk 15- à 16 000 zielen); van de beide andere bondgenootschappen is het zielental kleiner.

middel van bestaan. Zoowel de padi- als de koffijoogst waren in het afgeloopen jaar bevredigend. Ten gevolge van de voortdurende bemoeijingen des bestuurs om de teelt van voedingsmiddelen te doen ter harte nemen, steekt de toestand van den landbouw in de gouvernementslanden gunstig af bij dien in de onafhankelijke streken, waar menigmaal gebrek aan voedingsmiddelen voorkomt, zoodat de bevolking haar vee moet verruilen tegen padi.

Van den invloed der hadji's of van Arabieren werd weinig bespeurd. Onder de heidensche bevolking van Tapanoeli bleef het Mohammedanisme vorderingen maken. De evangelisatie bepaalt zich uitsluitend tot het noordelijk gedeelte van dit gewest, en wel tot de afdeeling Mandheling en Ankola, tot Siboga en het eiland Nias. In de eerstgenoemde afdeeling breidt het Christendom zich langzamerhand uit, maar in Siboga en op Nias heeft het bekeeringswerk slechts geringe resultaten.

In den toestand op Nias en de andere onderhoorige eilanden kwam weinig verandering. Gewelddadigheden, zelfs tegenover gouvernements-onderdanen, grepen nu en dan plaats. Op Nias werd in Julij 1875 door eenige inboorlingen van een paar aan de zuidoostkust, aan de baai van Madjingo, gelegen kampongs (1) een aan een Klingalees van Padang toebehoorend vaartuig met handelsgoederen beroofd. Bijna zonder eenig kleedingstuk en geheel uitgehongerd meldden zich de beroofden aan bij den controleur te Goenoeng Sitoli. De pogingen om de misdadigers en de geroofde goederen te doen uitleveren, werden niet met voldoenden uitslag bekroond. Maleische strandbewoners (regtstreeksche onderdanen van het Gouvernement) werden de slagtoffers van moorden (koppensnellen), waaraan zich een drietal andere kampongs (van de bergstreek Onolassi, aan dezelfde zuidoostkust) in den laatsten tijd in toenemende mate schuldig maakten. Een en ander heeft dan ook aanleiding gegeven dat in 't laatst van Februarij jl. door de Indische Regering besloten is een oorlogschip van het in de wateren van Atjeh gestationeerde eskader naar Nias te zenden, ten einde op de bedoelde plaatsen het noodige ontzag in te boezemen, en met klem van de betrokken hoofden te doen eischen, dat de schuldigen worden gestraft en schadeloosstelling voor den gepleegden roof betaald worde. Van het gevolg, aan dit besluit gegeven, is nog niet gebleken.

Ook de Mentawei-eilanden waren weder (verg. het vorig verslag, bladz. 15) het tooneel van gewelddadigheden tegen zeevarenden. In Junij 1875 kwam te Padang het berigt, dat daaraan hadden blootgestaan de opvarenden van een schoener, die zich op genoemde eilanden aan wal hadden begeven. Uit de verhooren der betrokken schepelingen bleek, dat de eilanders dikwijls navraag hadden gedaan naar een jeugdigen Mentaweier, die ongeveer drie jaren geleden door een inwoner van Mokko-Mokko (Benkoelen) zou zijn medegenomen, met belofte hem later terug te brengen. Deze zou zich na dien tijd niet meer hebben laten zien, hetgeen op Mentawei den indruk kon hebben doen ontstaan dat het kind zou vermoord zijn. Het bestuur heeft echter, ook na in Benkoelen inlichtingen te hebben ingewonnen, tusschen het bewuste feit en de gepleegde gewelddadigheden geen verband kunnen ontdekken. De zaak zal nu bij eerstvoorkomende gelegenheid op de Mentawei-eilanden zelf worden onderzocht.

Benkoelen. De politieke toestand van Benkoelen bleef bevredigend, en alles doet vermoeden dat voor dit gewest thans een tijdperk van rust is aangebroken, waarvan de heilzame gevolgen reeds zigtbaar worden. De krachtige hulp, door de bevolking verleend bij het onschadelijk maken der voortvlugtige opstandelingen Berniat en Meradajan, die in September 1875, door eene bevolkingspatrouille opgespoord, doodelijk gewond ons in handen vielen, — de betere behartiging van den landbouw, ook wat de teelt van uitvoerproducten betreft, — het vertrouwen waarmede geschillen van allerlei aard ter beslissing bij het bestuur worden aangebragt, — dit alles toont aan, dat het gros der bevolking meer en meer ons gezag vertrouwt. Vooral door onze definitieve vestiging in Atjeh is, naar berigt wordt, het ontzag voor onze magt onder haar zeer toegenomen. De tijdelijke militaire bezetting te Mokko-Mokko werd dan ook met 1 Januarij 1876 ingetrokken, doch is voorloopig aan het garnizoen der hoofdplaats toegevoegd, waar zij op voet van vrede is teruggebragt.

Het strafgeding tegen de deelnemers aan de onlusten van 1873 werd beëindigd. Van de 361 beklaagden, die te dezer zake teregtstonden, werden bij (door het Hooggeregtshof verbeterde) vonnissen van den residentieraad te Benkoelen 15 ter dood en 6 tot tien jaren dwangarbeid in den ketting veroordeeld. Aan de ter dood veroordeelden is sedert door den Gouverneur-Generaal gratie verleend en hunne straf veranderd in die van kettingarbeid voor langeren of korteren duur.

Het gehalte der hoofden laat nog steeds veel te wenschen over. Verscheidene hunner moesten weder wegens knevelarij of wangedrag worden ontslagen. Twee hoofden verwierven zich, door verdienstelijk gedrag of langdurige trouwe pligtsvervulling, een openlijk eereblijk. Overigens werden door de Regering aan een aantal inlanders (hoofden en anderen), die zich bij het opsporen der bovenbedoelde opstandelingen bijzonder hadden onderscheiden, deels eerepenningen, deels belooningen in geld toegedacht.

De inlandsche ambtenaren en hoofden, die op de hoofdplaatsen wonen waar scholen zijn, zenden bijna zonder uitzondering hunne kinderen daarheen. De school ter hoofdplaats Benkoelen wordt zelfs zeer druk bezocht. De andere hoofden (en dat zijn verreweg de meesten) doen echter niets voor het onderwijs hunner kinderen.

Het aantal bedevaartgangers breidt zich jaarlijks uit.

De gezondheidstoestand was in het afgeloopen jaar op vele plaatsen verre van bevredigend. Cholera en kwaadaardige koortsen kwamen veel voor.

In de afdeelingen Laïs en Manna werd door het aanleggen van sawah's de rijstcultuur belangrijk verbeterd. Vier geheel nieuwe irrigatiewerken werden in Laïs door de bevolking ondernomen, en reeds kon van daar, hoewel de oogst in een gedeelte der afdeeling mislukte, eene niet onbelangrijke hoeveelheid rijst worden uitgevoerd. In de marga Bintoenan, waar de rijstvelden, ten gevolge van de onlusten, in 1874 niet hadden kunnen worden bewerkt, en waar dien ten gevolge gebrek was ontstaan, kwam het Gouvernement met een voorschot in geld te hulp, waardoor men in staat was uit Laïs de noodige rijst te ontbieden. De koffijcultuur breidt zich in de afdeeling Ommelanden, waar in 1875 in ééne dessa ruim 106 000 boomen werden geplant, belangrijk uit. Ook in de afdeeling Seloema onderging deze cultuur uitbreiding. Een paar voor 's hands nog weinig beteekenende peperaanplantingen kwamen tot stand; de eerste sedert de opheffing der gedwongen pepercultuur. In de afdeeling Kauer neemt de kruidnagelteelt toe. Reeds worden belangrijke hoeveelheden nagelen van daar in den handel gebragt door Chinezen.

Aan het verbeteren der wegen, ten einde die voor voertuigen geschikt te maken, waaraan sedert eenige jaren met kracht werd gearbeid, kon in het afgeloopen jaar niet zooveel zorg worden besteed als door het bestuur gewenscht werd. Het mislukken van den rijstoogst in een gedeelte der afdeeling Laïs en het heerschen der cholera in de afdeelingen Kroë en Mokko-Mokko maakten dit onmogelijk. Het uitzaaijen van fijn gras op de wegen wordt gezegd overal goed te voldoen.

Lampongsche districten. Door verbetering en uitbreiding der bestaande communicatiewegen wordt het binnenlandsch verkeer steeds vergemakkelijkt.

Hoewel aan het aanleggen van rijstvelden overal veel zorg wordt besteed, wordt echter in de meeste afdeelingen de padi slechts op ladangs of drooge velden geplant, en neemt het aantal sawah's slechts zeer langzaam toe. De uitslag van den oogst der ladangs was vrij gunstig. In de afdeelingen IV Marga's en Semangka wordt veel werk gemaakt van de pepercultuur.

De geest der bevolking jegens het bestuur is alleszins goed te noemen; zelfs in zaken van huishoudelijken aard roept zij dikwijls de voorlichting en raad der controleurs in.

In de afdeeling Sekampong was eene korte poos eene dweepzieke beweging gaande, die echter door de waak-

(1) Een dezer kampongs, Babogonowo, was dezelfde die in 1859, wegens het afloopen eener onder Nederlandsche vlag varende handelsprauw, door Zr. Ms. stoomschip *Montrado* getuchtigd was (verg. het verslag van 1859, bladz. 44).

zaamheid der politie spoedig werd gestuit. Zij was het werk van zekere vrouw KEMIS, die gesteund werd door haren man en een 8tal handlangers. Deze vrouw wendde bovennatuurlijke krachten voor, daarbij zinspelende op den uit de onlusten van 1856 bekenden RADEN INTAN II. Uit het gehouden onderzoek is echter gebleken, dat geenerlei politieke bedoeling, maar eenvoudig geldbejag ten koste der ligtgeloovigen bij deze beweging in 't spel was. Voor den proatin teregtgesteld, werden de beide aanleggers tot vijf jaren, en hunne medepligtigen tot eenige maanden dwangarbeid veroordeeld.

De inlandsche hoofden en ambtenaren staan hier over het algemeen nog op een lagen trap van ontwikkeling. Verscheidene hunner zijn verslaafd aan het gebruik van opium en maken zich schuldig aan kwade praktijken, zoodat in het afgeloopen jaar drie hoofden, waaronder een districtshoofd, om laatstbedoelde reden geregtelijk vervolgd en veroordeeld werden.

Verhuizingen uit het Palembangsche naar de vruchtbare streken van de Masoedji (afdeeling Toelang Bawang) bleven nog aanhouden. Ook vestigden zich ongeveer 100 huisgezinnen uit de Ranau-districten van evengenoemd gewest in de bovenstreken van het district Boemiagong.

De gezondheidstoestand liet in de laatste helft van het afgeloopen jaar veel te wenschen over; een aantal menschen stierven aan cholera.

De in deze residentie (ter hoofdplaats) aanwezige troepenmagt is gebleken zonder bezwaar verminderd te kunnen worden. Bij een besluit van 13 Mei 1875 is de sterkte van 150 tot op 80 man teruggebragt.

Palembang. In dit gewest werden belangrijke werken uitgevoerd ter verbetering der communicatiemiddelen. Zoo werden verscheidene wegen voor het vervoer per as geschikt gemaakt, en door den waterstaat eenige kapitale bruggen gebouwd, die gedeeltelijk reeds voltooid zijn of hare voltooijing naderen. Die verbeteringen hebben ten gevolge gehad, dat de bevolking is kunnen ontheven worden van den last der gouvernementstransporten (anterandiensten), vooral drukkend wegens den grooten afstand der militaire posten. In den transportdienst wordt thans bij aanneming voorzien. (Verg. hoofdst. **J**, afd. II, § 2.)

De verst afgelegen militaire post (te Moeara Doea), welke weinig strategische waarde meer had, werd ingetrokken en de bezetting ingesmolten bij het garnizoen van Bandar.

De politieke toestand van Palembang is alleszins bevredigend. Wel trachtte de hooger reeds genoemde Benkoelensche opstandeling BERNIAT, die hier eene schuilplaats had gevonden, de streken waar hij zich ophield in opstand te brengen, maar de flinke houding van een paar hoofden en van de bevolking verijdelde die pogingen. Na eene schermutseling met eene bevolkingspatrouille, waarbij eenige zijner aanhangers gedood werden en hij zelf gewond raakte, sloeg hij op de vlugt, en gaf sedert in Palembang geen aanleiding meer tot moeijelijkheden. Het was duidelijk dat de weinige aanhangers, die hij in het Palembangsche had verworven, meer uit bijgeloovige vrees dan uit eigen aandrift zich bij hem hadden aangesloten.

Het getal Mekkagangers neemt van jaar tot jaar toe, hetgeen voornamelijk is toe te schrijven aan de uitbreiding der stoomgemeenschap met Singapore en Djeddah, en aan de propaganda, uit winstbejag gemaakt door enkele te Mekka wonende Palembangers. De invloed der hadji's op de bevolking is echter zeer gering. Onder de heidensche bevolking der bovenlanden wint de Islam meer en meer veld, ten gevolge van het toenemend verkeer met Mohammedaansche handelaren uit de benedenlanden.

De binnenlandsche handel breidt zich sterk uit, dank zij vooral de meerdere veiligheid van personen en goederen. Dit is zoowel het gevolg van het hier heerschende, op de adat berustende stelsel van solidaire verantwoordelijkheid, als van de uitbreiding die het besturend Europeesch personeel eenige jaren geleden heeft ondergaan.

Door verscheidene doessoens in de afdeeling Rawas werden weder verzoeken gedaan om regtstreeks onder de gezagvoerende Europesche ambtenaren te mogen staan. Die verzoeken werden allen, als geheel in het belang der bevolking, ingewilligd. De margahoofden, die daardoor buiten betrekking geraakten, werkten die beweging niet tegen; enkelen hunner namen daartoe zelfs het initiatief. Aan verscheidene margahoofden werd, wegens trouwe pligtsbetrachting, de titel van pangeran toegekend.

In het van gouvernementswege gegeven onderwijs valt gaandeweg meer belangstelling waar te nemen.

De gezondheidstoestand liet in 1874 nog al te wenschen over. Gedurende het geheele jaar heerschte de cholera, en deden zich vele gevallen voor van koortsen en buikziekte.

De landbouw breidt zich langzamerhand uit. Met het oog op de gunstige koffijprijzen werden vele woeste gronden in koffijtuinen herschapen. Op gronden nabij de hoofdplaats worden door eenige Chinezen en Arabieren proeven genomen met den aanplant van peper. In de Pasoemahlanden wordt door eenige Chinezen koffij geplant.

De betrekking van politiek agent in Djambi, vroeger vervuld door den militairen kommandant der bezetting aldaar, is thans voorloopig opgedragen aan een controleur. Aanleiding daartoe gaf de omstandigheid, dat de sultan niet te Djambi maar in het binnenland woont, en zijn schoonzoon, een Arabier, hem op de hoofdplaats vertegenwoordigt. Daar de kommandant der bezetting, uit den aard der zaak, zijn post niet kan verlaten, had de aanraking met het Djambisch bestuur dus steeds door tusschenkomst van dien vertegenwoordiger plaats, waardoor de sultan te veel buiten de zaken werd gelaten. Ten einde nu meer regtstreekschen invloed op den sultan te kunnen uitoefenen, werd het noodig geacht de betrekking van politiek agent aan een ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur op te dragen, voor wien de moeijelijkheid om zich te verplaatsen natuurlijk niet bestaat. De resultaten van dien maatregel zijn, voor zoover dit is kunnen worden nagegaan, alleszins gunstig.

Over eene in Maart jl. met den sultan getroffen regeling tot betere beregting van de misdrijven, in Djambi tegen gouvernementsonderdanen gepleegd, zie men hoofdstuk **F**, § 1.

Sumatra's Oostkust. Zoowel in de onder ons regtstreeksch gezag staande gedeelten van dit gewest — het eiland Bengkalis en de hoofdplaats Laboean Batoe, waar de Chinesche bevolking talrijker is dan de inheemsche — als in de door inlandsche vorsten bestuurde landschappen, was de politieke toestand naar wensch. Hetzelfde kan gezegd worden van het landschap Assahan, waar het bestuur nog steeds bleef toevertrouwd aan de leden van den karapattan onder de leiding van een Europeesch ambtenaar. De familieleden van den verbannen vorst houden zich rustig en geven het verlangen, om hem in zijne waardigheid hersteld te zien, alleen te kennen door aanzoeken bij den controleur te Tandjong Balei. De houding van den bedoelden banneling geeft echter geen aanleiding om hem naar zijn land te laten terugkeeren. De sultan van Siak houdt zich getrouw aan de met hem aangegane overeenkomsten en geeft voortdurend blijken van zijne goede gezindheid jegens het Gouvernement, hetgeen gunstig terugwerkt op de stemming der mindere hoofden en van de bevolking. Van den sultan van Serdang wordt steeds meer toenadering ondervonden. Zijne weigering om het regt tot belastingheffing in zijn land tegen vergoeding aan het Gouvernement over te dragen — waarover straks — is een gevolg van de hooge verwachting, die de vorst koestert omtrent de vermeerdering zijner inkomsten in de toekomst, wanneer ook in Serdang de daar reeds gevestigde Europesche landbouwnijverheid zich meer en meer zal ontwikkeld hebben. Met den pangeran van Langkat staat het Europeesch bestuur op een uitmuntenden voet. De stemming der verschillende andere hoofden aldaar, die allen hun eigen regten en inkomsten hebben, is echter nog niet onbepaald gunstig te noemen.

Aan de moeijelijkheden welke, sedert het contract van 1858 met Siak gesloten werd, ondervonden zijn, ten gevolge van de twijfelachtige verhouding tusschen den sultan van dat rijk en de vorsten der verschillende kustlanden, komt van lieverlede een einde. Immers de sultan, opmerkzaam gemaakt op het feit dat de veranderde tijdsomstandigheden ook wijzigingen hebben te weeg gebragt in zijne stelling tegenover die vorsten, begint zijne eischen te beperken. Hij gaf hiervan een bewijs bij gelegenheid van de installatie van den jongen sultan van Deli, welke op 13 Mei 1875 ter hoofdplaats Bengkalis met de noodige plegtigheid plaats had. De sultan van Siak had aanvan-

kelijk zijn verlangen te kennen gegeven, dat de sultan van Deli, om in zijne waardigheid te worden bevestigd, even als vroeger gebruikelijk was, naar Siak komen en uit zijne handen het rijkszegel ontvangen zou. Op minnelijke vertoogen van den resident heeft hij echter van dat verlangen afgezien, en is hij naar de hoofdplaats Bengkalis gekomen, ten einde meer als getuige dan als hoofdpersoon aan de installatie deel te nemen; de uitreiking èn van de acte van erkenning èn van het rijkszegel geschiedde eigenhandig door den vertegenwoordiger der Regering, en de sultan van Deli bragt aan dien van Siak alleen het gewone huldebetoon, verschuldigd aan vorsten van hoogeren rang. Laatstgenoemde nam daarmede genoegen, en de goede verstandhouding tusschen beiden bleef alzoo onverstoord.

De jonge vorst van Deli is het Gouvernement zeer genegen en steunt het Europeesch gezag, waar noodig, zooveel hij kan. Orde en rust heerschen dan ook binnen zijn gebied (1), behoudens nu en dan eene kleine opschudding onder de talrijke koelies der landbouw-ondernemingen, welke echter met de bestaande hulpmiddelen spoedig onderdrukt wordt. Ook in de Battaksche grensdistricten was het rustig, en bleef het verkeer met de Maleijers der benedenstreken, op enkele geschillen na, ongestoord. Wel is waar werd in het afgeloopen jaar eene tabakschuur op eene der landbouw-ondernemingen in Deli door een Battakker in de asch gelegd, nadat hij vooraf eene zoogenaamde oorlogsverklaring had ingezonden, doch deze gebeurtenis is gebleken aan motieven van louter persoonlijken aard te moeten worden toegeschreven.

Als een belangrijk feit, waardoor zich het afgeloopen jaar voor deze residentie heeft gekenmerkt, moet hier gewag worden gemaakt van de met den sultan van Siak en het meerendeel der overige vorsten, geheel in overeenstemming met de rijksgrooten, getroffen schikkingen om de belastingen en regten, die zij tot dusver voor eigen rekening geheven hadden, met 1 Januarij 1876 te doen overgaan in handen van het Gouvernement tegen eene billijke schadeloosstelling der regthebbenden tot een vast bedrag 's jaars. In November 1875 werden met de sultans van Siak en Deli, en met de vorsten van Bila, Panei en Kotta Pinang, op de grondslagen vooraf door de Indische Regering goedgekeurd, deswege de noodige overeenkomsten gesloten, terwijl voor Assahan, welks voorloopige bestuurders niet bevoegd waren te achten om met het Gouvernement contractuele verbindtenissen aan te gaan, de zaak op gelijken voet werd geregeld door een besluit van den resident dd. 24 November 1875, waarbij de schadeloosstelling, voorloopig aan den karapattan uit te keeren, bepaald werd op het bedrag van de pacht, voor de over te nemen middelen tot dusver bedongen. (2) Moest in andere landschappen ter Sumatra's Oostkust de overneming van belastingen nog achterwege blijven, zoo als in Serdang, Batoe Bara en Koealoe en Lidoeng, waar de hoofden voor's hands ongezind waren hunne regten over te dragen, dan wel te hooge eischen stelden, of zoo als in Langkat en het aangrenzende onderdeel Temiang (Tamian), waar nog geene onderhandelingen hadden kunnen worden aangeknoopt, omdat een lokaal onderzoek vooraf diende te gaan, ook in het gebied der tot den maatregel toegetreden vorsten moesten nog sommige streken uitgesloten blijven, zoo als — wat eigenlijk Siak betreft — de landschappen Tanahpoeti, Banka en Koeboe (gewoonlijk het district Tanahpoeti geheeten), Tandjong, Paripari, Poegerrawan enz., en, wat Deli aangaat, de onderhoorigheden Danai, Bedagei en Padang. In deze streken, waar nog geene vestiging van Europeanen bestaat, werd belastingheffing van gouvernementswege aan te veel bezwaren onderhevig geacht, wegens de mindere bekendheid der hoofden met het Europeesch gezag of den niet altijd even geregelden gang van zaken onder het inlandsch bestuur. (3) Bovendien is in Deli van de betrokken datoe's (die van Hamperan Perak, Soengal en Soekapiring) niet overgenomen het opium- en zoutmonopolie, dat hun in de Battaksche districten van hun gebied, toekomt (verg. het verslag van 1873, bladz. 16), zoowel omdat de datoe's vreesden dat hun gezag over de Battaks daaronder zou komen te lijden, als omdat het schier ondoenlijk zou zijn tot eene billijke bepaling der uit te keeren schadeloosstelling te geraken niet alleen ten opzigte der datoe's zelven, maar vooral met betrekking tot de Battaksche hoofden, die een aandeel genieten in de winsten der datoe's. Daarentegen zijn wel overgenomen (doch niet bestendigd) de door genoemde datoe's geheven doorvoerregten (binnenlandsche tollen) op den handel met de Battaklanden.

Het zal elders de plaats zijn (zie hoofdstuk **M**, afd. I, § 4), om ten aanzien van de verschillende rijken meer volledig te vermelden, welke belastingen (4) en regten werden overgedragen, welke door het Gouvernement daarvoor zijn in de plaats gesteld, en welke geheel zijn komen te vervallen. Slechts worde hier nog aangeteekend, dat de maatregel bovenal dit nuttig gevolg zal hebben, dat nu aan den handel in de betrokken inlandsche staten eene stelselmatige en billijke bejegening kan worden verzekerd, terwijl het Gouvernement op zijne beurt van den hierdoor geschapen meer ordelijken toestand van handel en verkeer eenige meerdere inkomsten mag verwachten als vergoeding voor de uitgaven, welke het zich tot dusver heeft getroost tot bescherming van den handel en de Europesche landbouwnijverheid in de bedoelde staten. (5)

Bleef in het afgeloopen jaar de rust in het grootste deel van dit gewest ongestoord en was de verhouding der verschillende Battaksche stammen tot de Maleische bevolking langs de geheele oostkust over 't algemeen zeer goed, in de Siaksche bovenlanden was de toestand minder bevredigend, daar de aanmatigingen van Kotta Intan, waarvan in het vorig verslag op bladz. 18 is melding gemaakt, geen einde hebben genomen vóór dat eene militaire expeditie tegen dat landschap is afgezonden. Van het voor-

(1) Volgens opgaven van de inlandsche hoofden bedroeg de sterkte der bevolking in het rijk van Deli en onderhoorigheden in 1874 36 500 zielen, waaronder naar schatting ruim 20 000 Battaks en ongeveer 12 000 Maleijers, de eersten verdeeld over 272, de laatsten over 78 kampongs. Het overig deel der bevolking bestond uit 70 Europeanen, 5 Arabieren, 3979 Chinezen en 489 andere vreemde oosterlingen.

Behalve de in 't verslag van 1873 (bladz. 16) genoemde vijf districten, op een van welke — Senembah — ook Serdang aanspraken doet gelden, behooren onder Deli nog de landschappen Pertjoet, Danai, Bedagei en Padang. Bedagei wordt regtstreeks van wege den sultan bestuurd, die aldaar een wakil heeft aangesteld. De drie overige landschappen staan onder hun eigen hoofden, wier waardigheid, bij overlijden, overgaat op hunne oudste zonen. Pertjoet en Danai worden elk door een hoofd bestuurd; over Padang voeren drie hoofden het gezag, die op verschillende plaatsen gevestigd zijn, namelijk te Bandar Klipa, te Boelian en boven de kampong Boelian. De grenzen der bedoelde vier landschappen zijn nog niet naauwkeurig bepaald. Sedert jaren bestaat daarover geschil tusschen Deli en Serdang.

(2) De schadeloosstellingen, bij de contracten voor elken regthebbende in 't bijzonder bepaald, bedragen te zamen: voor Deli f 123 100, Siak f 28 350, Bila f 8 750, Panei f 7 750, Kotta Pinang f 7 750 en Assahan f 6 825, totaal f 182 525.

(3) Het niet overnemen der belastingen in sommige streken behoefde voor de heffing in andere geen bezwaar op te leveren, omdat tusschen die onderscheidene deelen geen handel wordt gedreven en alleen gemeenschap bestaat over zee.

(4) In de landschappen waartoe de overdragt betrekking heeft, zijn ten behoeve der vorsten en grooten geene andere heffingen of regten van kracht gebleven dan: 1°. de belasting op den houtaankap in eigenlijk Siak, welke belasting onmogelijk door het Gouvernement kan worden geïnd, en tegen wier voortbestaan ook geen ernstig bezwaar te maken scheen; en 2°. het regt van den sultan van Siak om in al de onderhoorigheden van zijn land producten op te koopen tegen 4/5 van de waarde en alle behoeften aan de ingezetenen te leveren tegen hoogstens het dubbel van den inkoopprijs; van dit regt wordt, ten gevolge van den invloed onzer ambtenaren, geen gebruik gemaakt; voor de formele opheffing wordt eene gunstige gelegenheid afgewacht.

(5) Blijkens de nota's van wijziging op de Indische begrooting voor 1876 (zitting 1875—1876 — **4**, n°. 46, onderafdeeling 27*a*) raamde men dat de besproken maatregel reeds over het eerste jaar, tegenover eene *meerdere* uitgaaf van f 213 512, eene *vermeerdering* aan inkomsten zou geven van f 290 900, voordeelig verschil alzoo f 77 388. Intusschen zijn bij de verpachting voor 1876 de pachtmiddelen alleen reeds afgestaan tegen f 478 956, terwijl daarvoor in de evenbedoelde raming was gerekend op f 222 500. De uitkomsten der regtenheffing, op f 114 000 geraamd, zullen uit den aard der zaak eerst na afloop van het jaar kunnen blijken. (Volgens de twee voorafgegane cijfers komt men tot eene geraamde ontvangst van f 336 500. Daar echter de bestaande middelen reeds opbragten f 45 600, was de vermoedelijke *vermeerdering* van inkomsten slechts te stellen op het hiervoren opgegeven bedrag van f 290 900.)

gevallene, op bladz. 11 slechts even aangestipt, moet hier uitvoeriger worden gewag gemaakt.

In het vorig verslag is gezegd dat het bestuur van Sumatra's Oostkust, toen uit Kotta Intan een aanval was gedaan op de Siaksche kampong Tebing Tinggi (ook Tandoen genaamd), trachtte een vergelijk tusschen het hoofd van dat landschap — den titel voerende van jang di pertoean besar — en den sultan van Siak tot stand te brengen, door aan eerstgenoemde voor te stellen om een gemagtigde naar Siak te zenden ter bespreking van zaken. Aan dit voorstel werd door bedoeld hoofd, een man die geheel onder den invloed staat van zijn broeder — jang di pertoean Djoemadil Alam getiteld — niet voldaan. Vroegere bestuurders van Kotta Intan waren aan het Siaksche vorstenhuis verwant, en het schijnt dat zij daarvan, in tijden dat Siak magteloos was, meermalen gebruik hebben gemaakt om in die ver van de hoofdplaats Siak verwijderde streken gezag uit te oefenen. De tegenwoordige jang di pertoean was, waarschijnlijk door de begeerte om eenig deel te krijgen in de inkomsten die voor het inlandsch bestuur uit de tin-exploitatie in de Tapongs konden voortvloeijen (verg. het vorig verslag, blz. 18 en 206), er toe verleid om de door zijne voorgangers tijdelijk geusurpeerde aanspraken op nieuw geldig te maken, en het bleek dat hij niet gezind was daarvan goedschiks af te zien. Terwijl het Gouvernement nog overwoog wat te doen, kwam in September 1875 (1) de jang di pertoean Djoemadil Alam weder in de kampong Tandoen, en riep hij al de bandahara's in de Tapongs derwaarts op, hen met straf bedreigende voor het geval dat zij niet verschenen. De sultan van Siak, door zijn gemagtigde in de Tapongs van het gebeurde onderrigt, vroeg nu aan den resident vergunning om zijn rijksbestierder met gewapend gevolg naar de bovenlanden te zenden, hetgeen hem werd toegestaan. Ook de controleur van Siak werd naar de Tapongs gezonden, met last het zijne te doen om de zaken, zoo mogelijk, tot eene vredelievende oplossing te brengen. Den 13den September kwam de Siaksche magt, bestaande uit den rijksbestierder, eenige soekoehoofden en een 300tal gewapenden, vergezeld van den controleur, te Batoe Gadja, waar men vernam dat de jang di pertoean Djoemadil Alam zich te Kassikan bevond, en daar een hoofd had aangesteld in plaats van den Siakschen bandahara, die met het grootste gedeelte der bevolking de vlugt had genomen. De controleur zond den jang di pertoean een brief, waarbij hij hem tot eene ontmoeting uitnoodigde, maar ontving een ontwijkend antwoord. Weldra bleek het dat de indringer, na onderscheidene dagen zoowel te Tandoen als te Kassikan, met een groot aantal volgelingen, ten koste der bevolking te hebben geleefd, met overhaasting naar Kotta Intan was teruggekeerd. Te Kassikan werd nu eene versterking opgerigt, waarin 40 Siakkers achterbleven, terwijl de overige magt, in afwachting van de beslissing der Regering, voorloopig naar Siak terugkeerde.

De Regering, met de nieuwe verwikkelingen in wetenschap gesteld, gelastte (October 1875) dat van Kotta Intan voldoening zou worden gevorderd voor het gepleegde vergrijp tegen de regten van Siak, maar dat niets onbeproefd mogt worden gelaten om langs minnelijken weg het doel te bereiken. De controleur begaf zich dien ten gevolge andermaal naar de bovenlanden (November 1875), om te trachten van uit Kassikan met Kotta Intan onderhandelingen aan te knoopen. Ten einde aan die onderhandelingen kracht bij te zetten, werd aan den controleur eene militaire bedekking gegeven, bestaande uit een detachement van 50 man, aan het garnizoen in Deli ontleend. De controleur deed, zoowel vóór als na zijne aankomst in de Tapongs, het mogelijke om, hetzij met den feitelijken regent van Kotta Intan, hetzij met den jang di pertoean besar, te Kassikan of te Lindaij tot eene ontmoeting te geraken, hun daarbij ten stelligste een veiligen heen- en terugtogt verzekerende. Stoutweg en in ruwe vormen werd door laatstgenoemde — zijn broeder was naar het naburige (onafhankelijke) landschap XII Kotta getogen (2) — alle toenadering geweigerd; zelf liet hij den controleur door diens zendelingen zeggen, dat hij geene brieven dacht te beantwoorden en dat wanneer de controleur zelf in Kotta Intan kwam, deze noch hem, noch zijn broeder aldaar zou ontmoeten.

De waardigheid van het Gouvernement en de regten van Siak eischten nu om Kotta Intan door kracht van wapenen tot zijn pligt te brengen. De reeds aanwezige troepenmagt werd uit het garnizoen in Deli aangevuld tot de sterkte van eene compagnie, die, met een paar mortieren, den 19den Januarij gelegerd was in de kampong Kassikan, werwaarts zich ook de sultan van Siak begeven had met zijne rijksgrooten en eene vrij talrijke inlandsche magt. (3)

Door den ambtenaar, aan wien de politieke leiding van den togt was opgedragen (den straks bedoelden controleur van Siak M. J. Honig) werd nu, in overleg met den kolonne-kommandant, den kapitein der infanterie Barthelemy, besloten om zonder verwijl op te rukken. De marsch ging allereerst naar Lindaij, eene Siaksche kampong die, waarschijnlijk alleen uit vrees, nog al op de hand van Kotta Intan, en bij de nadering der troepen door de bevolking verlaten was. Van daar werd den 26sten tegen Kotta Intan opgetrokken en reeds spoedig kwam men voorbij eene aan den grooten weg gelegene koeboe (versterking) welke blijkbaar pas ontruimd was. Nog dienzelfden dag drongen de troepen door tot aan de soengei Kepanassan en zij bereikten den volgenden dag de Rokkan-rivier tegenover de kleine kampong Rantau Tenang. Nabij die kampong stonden een 60 á 70tal gewapenden verzameld, onder welke de beide hoofdpersonen, de jang di pertoean besar en zijn broeder de jang di pertoean Djoemadil Alam (deze laatste bleek dus van Fort de Kock — zie de laatste noot — teruggekeerd te zijn). Toen de uitdagingskreten, welke deze lieden vooral tegen de Siakkers deden hooren, eenigszins bedaard waren, werd van over de rivier aan den jang di pertoean besar door den controleur mondeling medegedeeld, dat deze een brief voor hem had, dat hem geen leed zou geschieden indien hij een onderhoud wenschte en dat hij in elk geval een sampan te zenden had om den brief in ontvangst te doen nemen, waarna hem een behoorlijke tijd zou worden gelaten om zich te beraden. Het antwoord luidde telkens dat men nog beraadslaagde; intusschen verminderde de troep van lieverlede en eindelijk zag men allen in de rigting van de hoofdplaats Kotta Intan aftrekken. Hierop werd zoo spoedig mogelijk op inmiddels gereed gemaakte raketten en in van de overzijde gehaalde sampans de rivier door de hoofdmagt

(1) Dus even nadat de onrustige beweging in de V Kotta plaats vond, waarvan op bladz. 12 is melding gemaakt. Van daar dat, zoo als daar gezegd werd, tusschen die beweging en de houding van Kotta Intan aanvankelijk eenig verband werd gezien, 't welk inderdaad niet schijnt bestaan te hebben.

(2) Later bleek dat deze zich naar Sumatra's Westkust had begeven, en zich bij onze autoriteiten aldaar (te Fort de Kock) als vorst van Kotta Intan had aangemeld, om te verzoeken dat zijn geschil met den sultan van Siak plaatselijk zou worden onderzocht door twee Europesche ambtenaren (één van de west- en één van de oostkust). Deze stap, die kennelijk ten doel had de zaak slepende te houden, heeft, zoo als lager blijken zal, op den loop der zaken geenerlei invloed kunnen uitoefenen. Zoodra het berigt van den gouverneur van Sumatra's Westkust te Batavia ontvangen was, werd daarvan den 18den Januarij 1876, per telegram via Singapore, mededeeling gedaan aan den resident van Sumatra's Oostkust. Het telegram echter bereikte dien hoofdambtenaar, die zich juist naar de bovenlanden op reis bevond, eerst in de laatste dagen dier maand, toen dus de operatien, waarover straks, reeds in vollen gang waren, en de resident bovendien nog ettelijke dagreizen van Kassikan verwijderd was.

Het zal wel niet behoeven te worden gezegd, dat de autoriteiten ter Sumatra's Westkust, voor zooveel noodig, van instructien werden voorzien om zich van alle inmenging in deze te blijven onthouden en om, bij nieuwe aanzoeken van de zijde van Kotta Intan, er zich eenvoudig toe te bepalen de belanghebbenden te verwijzen tot den controleur van Siak.

De verklaring van het feit, dat de jang di pertoean Djoemadil Alam zich tot de autoriteiten ter Sumatra's Westkust wendde, schijnt te moeten worden gezocht in de aanrakingen, welke hij gehad had met een hoofd van Goenong Malela (XII Kotta) Nan Bertoea, die aan de bedoelde autoriteiten wel eens diensten had bewezen en zich in de onafhankelijke landschappen schijnt te hebben voorgedaan als een man, van wege ons bestuur met zeker gezag bekleed. Hij zelf had zich in 1874 aan verschillende aanmatigingen in de Tapongs schuldig gemaakt (verg. het vorig verslag bladz. 207) en heeft waarschijnlijk ook op de bestuurders van Kotta Intan een schadelijken invloed uitgeoefend. In Februarij 1876 is deze Nan Bertoea overleden.

(3) De expeditionaire kolonne, waaronder eenige manschappen van de artillerie en eenig hospitaalpersoneel, bestond in haar geheel uit 4 officieren en 135 minderen, van welke laatsten 24 Europeanen en 111 inlanders.

overgestoken en, na één vermoeijenden marsch, nog dien eigen avond de hoofdplaats binnengerukt. De kampong, die pas op nieuw ompaggerd en voor eene inlandsche versterking in goeden staat van tegenweer was gebragt, was zoo goed als geheel verlaten. De jang di pertoean besar was, na zijn vertrek van Rantau Tenang, wel is waar te Kotta Intan teruggekeerd, doch had, naar men zeide, in overhaasting de wijk genomen naar Soenkoep. Den volgenden dag, den 28sten Januarij, kwam het detachement dat ter bewaking van de vivres aan de overzijde van Rantau Tenang was achtergebleven, mede te Kotta Intan aan. In den avond van den 29sten werd eene poging ondernomen om den jang di pertoean besar te Soenkoep te overvallen, doch het inspannende van dezen nachtelijken togt — in een geheel onbekend terrein, waar bosschen en ladangs zich afwisselden — werd slecht beloond, daar het bleek dat de jang di pertoean zich niet te Soenkoep ophield. Men keerde dus naar Kotta Intan terug. Dienzelfden dag was van den radja van het aangrenzend staatje Rokkan de schriftelijke belofte ontvangen, dat hij zich van alle inmenging in de zaken van Kotta Intan onthouden zou.

Den 2den Februarij rukte de hoofdmagt langs Tenga — eene verlaten kampong waarin nachtverblijf werd gehouden — naar kampong Baroe, de gewone verblijfplaats van den jang di pertoean Djoemadil Alam, waar den 5den eene door den controleur uitgelokte ontmoeting plaats had met den radja van Rokkan (of Loeboe Badara), den volgenden dag gevolgd door eene tweede zamenkomst, waarbij hij op zich nam den gevlugten jang di pertoean besar, die op de grenzen van Rokkan verblijf hield, over te halen tot het vragen van een onderhoud met den controleur, en ook pogingen aan te wenden om de verblijfplaats van Djoemadil Alam te doen opsporen. De bemiddeling van Rokkan bleef echter vruchteloos; althans een paar dagen later berigtte de vorst dat het hem niet gelukt was den jang di pertoean besar tot andere inzigten te brengen. Ten opzigte van Djoemadil Alam werd door den vorst van Rokkan niets gemeld.

Hiermede alle middelen tot vredelievende beëindiging der zaak uitgeput ziende, besloot de controleur, in overleg met den kolonne-kommandant, om, ter bestraffing van het gepleegd geweld en van de sedert door den jang di pertoean besar aangenomen houding, tot het vernielen der hoofdkampongs van Kotta Intan over te gaan, wat weldra geschiedde. Daar buiten de grenzen van Rokkan niet mogt worden geageerd en dus de voortvlugtige hoofden niet verder konden worden nagezet, werden de troepen vereenigd en had den 9den en 10den de terugmarsch naar Kassikan plaats. Na een paar dagen rust, werd van uit die plaats in de Tapongs eene kleine militaire vertooning gemaakt tot nadere bevestiging van het pas hersteld gezag van Siak. De expeditionaire kolonne is vervolgens weder naar Deli teruggekeerd, met uitzondering van een detachement, sterk 1 officier en 40 minderen, dat als observatie-post voorloopig te Kassikan is achtergebleven.

Hoewel de uitslag van den togt niet volkomen aan het oogmerk heeft beantwoord, is het echter aan geen twijfel onderhevig, dat de ondergane tuchtiging, zoowel bij Kotta Intan als in de omliggende landschappen, de overtuiging zal hebben gevestigd, dat handelingen als die van genoemd staatje niet ongestraft blijven. Het vertrouwen van den sultan van Siak op het Gouvernement is er door versterkt, nu hij gezien heeft dat, hoewel de bepalingen van het met hem gesloten contract hem beletten om even als in vroegere jaren dergelijke aanvallen op zijne eigen hand te straffen, het Gouvernement toch geenerlei schending van zijn gebied duldt.

In de Tapongs zijn de verlaten kampongs weder bevolkt geworden, en uit de algemeene medewerking zoowel van hoofden als minderen was op te merken, dat de bestraffing van Kotta Intan met genoegen gezien werd.

Na deze uitweiding over de zaken van Kotta Intan, volge hier nog het een en ander tot kenschetsing van den algemeenen toestand in het gebied der residentie Sumatra's Oostkust.

De veiligheid van personen en goederen laat, vooral in die streken welke tot de minst bevolkte behooren, veel te wenschen over. Het inlandsch vorstenbestuur, dat van Deli alleen uitgezonderd, toont nog weinig besef te hebben van zijn pligt om daarvoor, zooveel het kan, te waken.

De algemeene gezondheidstoestand was in het afgeloopen jaar beter dan in 1874, hoewel nog steeds gevallen van cholera en pokken voorkwamen.

De Europesche landbouw-ondernemingen breidden zich steeds meer en meer uit, en voor verscheidene nieuwe werd concessie aangevraagd. Tot nog toe zijn die ondernemingen alleen in Deli, Serdang en Langkat gevestigd. (Zie daarover meer uitvoerig hoofdst. O, afd. I, § 2).

De in de Tapongs met Bataviaasch kapitaal op touw gezette tin-onderneming, waarvan reeds hierboven met een enkel woord gewag werd gemaakt, belooft — volgens de mededeelingen der ondernemers — goede resultaten. In den laatsten tijd zouden rijke ertslagen zijn ontdekt, terwijl men hoopte weldra het eerste monster tin te kunnen afleveren.

De handel is in deze residentie uitsluitend in handen van Chinezen, wier aantal steeds toeneemt. Ook het werkvolk op de Europesche landbouw-ondernemingen bestaat meestal uit lieden van dezen landaard.

De inlandsche bevolking legt zich voornamelijk toe op de padicultuur. Vooral in Assahan heeft die cultuur eene groote uitgebreidheid erlangd. Ook de troeboek-visscherij aan de Brouwerstraat levert een belangrijk middel van volksbestaan op en zal ongetwijfeld in belangrijkheid winnen, nu de vroeger daarop drukkende belasting met 1 Januarij 1876 is afgeschaft.

Het aantal slaven en pandelingen in de inlandsche staten wordt voortdurend minder. Hun toestand is door den invloed van het Nederlandsch gezag veel verbeterd. Tot voor weinige jaren werden nog vele slaven door de Battaksche hoofden aan de Maleische strandbewoners verkocht, die hen naar het schiereiland Malakka uitvoerden. Dit bedrijf heeft nu geheel opgehouden.

De Islam breidt zich in geen der hierboven behandelde streken zigtbaar uit. Hadji's noch Arabieren hebben dan ook bij de inheemsche bevolking bijzonderen invloed.

Riouw en onderhoorigheden. De geest van de Chinesche zoowel als van de inlandsche bevolking tegenover het Europeesch bestuur bleef naar wensch. In de afdeeling Karimon werd in April jl. de orde eene korte poos verstoord door eene bende, voor het meerendeel ongunstig bekend staande, Chinezen van Singapore. Hun streven was om, als ijveraars voor een te Singapore bestaand Chineesch genootschap (»hoei"), afbreuk te doen aan de op de Karimon-eilanden overheerschende »hoei". Ernstige botsingen tusschen beide partijen bleven niet uit. Op het eiland Koendoer werd een Chinees gedood, eenige bangsals (peper- en gambierplantages) werden uitgeplunderd en weerlooze menschen weggevoerd. Door de persoonlijke tusschenkomst van den controleur der afdeeling was de rust echter weldra hersteld; eenige weggevoerde vrouwen werden door genoemden ambtenaar bevrijd en 9 der voornaamste oproerigen gevat. De overigen, waarvan zich enkelen naar Singapore hadden uit de voeten gemaakt, werden, volgens de jongste berigten, in overleg met de autoriteiten te dier plaatse nog opgespoord. Zoo spoedig mogelijk is het gouvernementsstoomschip *Telegraaf* ter beschikking van den controleur gesteld om eene reis door de geheele afdeeling te doen en de gemoederen gerust te stellen, terwijl eene gewapende boot is aangewezen om voorloopig in de afdeeling Karimon gestationeerd te blijven.

De verhouding van den onderkoning tot den sultan — en dien ten gevolge tot het Gouvernement — is eindelijk verbeterd. Na onophoudelijke aansporing gelukte het namelijk den resident om den onderkoning te bewegen zich naar Lingga, den zetel van den sultan, te begeven, vergezeld van zijne echte vrouw Toengkoe Fatima, eigen nicht des sultans (Maart 1875). Eenige dagen later vertrok ook de resident derwaarts, die niet lang na zijne aankomst de voldoening mogt smaken dat alle geschillen tusschen den sultan en den onderkoning waren uit den weg geruimd.

De belangen der afgelegen kleine eilandengroepen, welke de afdeeling Poeloe Toedjoe uitmaken, trachtte de resident te behartigen door bij genoemde inlandsche bestuurders het ontslag te bewerken van zekeren radja Endoet, als zaakgelastigde (wakil) des onderkonings belast met de inning der belastingen in de Poeloe Toedjoe. Door de verwijdering van dien persoon, tegen wien reeds lang grieven bestonden (verg. het verslag van 1874, bladz. 17), achtte men de voorname aanleiding weggenomen van de in-

den laatsten tijd in bedoelde afdeeling voorgekomen verhuizingen naar Borneo. Voor een deel echter schijnt dit volksverloop ook te moeten worden toegeschreven aan de meerdere gelegenheid tot geld verdienen, die voor deze lieden op Borneo en inzonderheid in Serawak bestaat.

Van zeeroof werd in het afgeloopen jaar weinig vernomen, hetgeen voornamelijk wordt toegeschreven aan de inhechtenisneming en daarop gevolgde teregtstelling van sommige hoofden eener vrij uitgebreide bende, die reeds sedert jaren deze streken onveilig had gemaakt. Ten einde te toonen dat onze waakzaamheid levendig blijft, heeft in den aanvang van 1876 Zr. Ms. schroefstoomschip 1ste klasse *Curaçao* een tijd lang in den Lingga-Riouw-archipel gekruist. Vooral omdat in de jongste tijden geen oorlogs- of gouvernementsstoomschip in deze wateren was gestationeerd, lijdt het geen twijfel of het vertoon van de vlag door een oorlogsbodem van een zoo groot charter zal een gewenschten indruk hebben gemaakt. Zeeroovers werden door de *Curaçao* nergens aangetroffen.

De rijstbouw verkeert in dit gewest nog steeds op lagen trap De pogingen van den sultan tot het doen aanleggen van waterleidingen en sawahvelden op Lingga zijn nog niet met veel succes bekroond. Intusschen beijveren onze ambtenaren zich voortdurend om leiding aan de zaak te geven, zonder welke bemoeijingen zij welligt geheel zou te niet gaan. Op het eiland Singkep zijn uitgestrekte aanplantingen van cassave. Het daaruit bereide meel wordt naar Singapore uitgevoerd. De personen die zich hiermede bezig houden, zijn uitsluitend inlanders.

De gezondheidstoestand op de verschillende eilanden liet, behoudens eenige sporadische cholera-gevallen, over het algemeen weinig te wenschen over.

De blijkens 't vorig verslag in aanleg zijnde weg op Bintang, welk eiland thans tot de afdeeling Tandjong Pinang behoort (verg. hoofdst. J, afd. I), was bij het eind van 1875 voor het grootste gedeelte voltooid. Voor de gambier- en peperplantages op Bintang belooft die weg van veel nut te zijn.

In Februarij 1876 werd een groot gedeelte van de Chinesche kampong op het eiland Sengarang, vermoedelijk door onvoorzigtigheid, eene prooi der vlammen. Ofschoon de materiele verliezen bij deze ramp belangrijk waren, — zij werden geschat op 138 000 dollars — behoefde geene geldelijke hulp door het Gouvernement te worden verstrekt, vermits de bij de ramp betrokkenen door hunne landgenooten genoegzaam werden bijgestaan. Nog geen twee jaren geleden was mede een groot gedeelte van dezelfde kampong afgebrand.

Omtrent de onderhoorigheden dezer residentie op den vasten wal van Sumatra kunnen slechts weinig bijzonderheden worden medegedeeld.

In het landschap Indragiri bleef het ongeregeld bestuur voortduren. De hoog bejaarde soetan heeft het gezag verdeeld onder zijne zonen, van welke de oudste, radja Ismael, de minst slechte moet zijn. Het plaatselijk onderzoek in dit rijk, opgedragen aan den bij den adsistent-resident van Lingga bescheiden controleur, is, uit hoofde van herhaalde mutatien onder het ambtenaarspersoneel in die afdeeling, telkens uitgesteld moeten worden. Van het in der tijd geopperd denkbeeld om den te Lingga bescheiden controleur zijne standplaats in Indragiri te doen houden, is afgezien (Januarij 1876), maar de resident is aangeschreven om genoemd landschap meer geregeld door dien ambtenaar te doen bezoeken.

Wat de aan Indragiri grenzende Riouwsche landschappen Mandah en Reteh betreft, valt alleen te vermelden dat omtrent de voorziening in het bestuur over Mandah, waar men zich over eene minder gelukkige keuze des onderkonings te beklagen had (verg. het verslag van 1874, bladz. 19 en dat van 1875, bladz. 18), bij gelegenheid van de hooger bedoelde zamenkomst op Lingga tusschen den sultan en den onderkoning eene nadere regeling getroffen werd, daarin bestaande dat Tongkoe Sjarief Machmoed in het bestuur over geheel Mandah, als vertegenwoordiger van den onderkoning, werd hersteld op voorwaarden door den sultan en den onderkoning vastgesteld. Tevens werd besloten dat op eene nadere door beide vorsten, in bijzijn van den resident, ter hoofdplaats Riouw te houden bijeenkomst beraadslaagd zou worden over de positie van Tongkoe Noeng, die, ten gevolge van de nu tot stand gekomen regeling, het hem laatstelijk opgedragen bestuur over de bovenlanden van Mandah weder kwam te verliezen.

Banka. De toestand dezer residentie is vrij bevredigend, de geest der inlandsche bevolking zoowel als van de talrijke hier aanwezige Chinezen jegens het bestuur uitmuntend.

Door de hoogere bezoldiging, welke den inlandschen ambtenaren in 1868 is toegekend, is hunne positie in het oog van den kleinen man gerezen. Op hun gedrag valt over het algemeen weinig aan te merken, evenmin als op dat der Chinesche ambtenaren. Een tweetal inlandsche hoofden (een demang en een kamponghoofd) ontvingen een openlijk blijk van erkenning hunner veeljarige trouwe diensten.

De Mohammedaansche geestelijkheid betoont zich op Banka zeer volgzaam jegens het bestuur. Invloed op de inlandsche bevolking bezit zij weinig of niet.

De pogingen van de twee hier gevestigde Roomsch-katholieke zendelingen tot verbreiding van het Christendom onder de Chinesche mijnwerkers, worden gezegd tot nu toe weinig ingang te hebben gevonden. Eene door hen gestichte school in het district Soengeislan wordt slechts door 7 kinderen bezocht.

In den landbouw valt weinig vooruitgang op te merken. De opbrengst der rijstcultuur, die hier algemeen op ladangs gedreven wordt, is niet voldoende voor de behoefte der bevolking, zoodat daarin grootendeels door aanvoer van elders moet worden voorzien.

De handel bevindt zich uitsluitend in handen van Chinezen en andere vreemde oosterlingen.

Over den gezondheidstoestand viel in 1875 over het algemeen weinig te klagen.

Billiton. Meer en meer vestigt zich de inheemsche bevolking in geregelde kampongs langs de groote wegen, waardoor de landbouw zich langzamerhand uitbreidt. Intusschen levert de padicultuur, wegens de schaarschte van geschikte bouwgronden, der bevolking geen voldoend middel van bestaan op; om deze reden wordt van bestuurswege zooveel mogelijk het aankweeken van aardvruchten en vruchtboomen in de hand gewerkt.

De gezondheidstoestand was over het afgeloopen jaar over het algemeen bevredigend.

Onder het heidensche gedeelte der inboorlingen — de orang laoet of sekah's — maakt de Islam zeer weinig vorderingen.

De gezindheid der hoofden en bevolking jegens het Europeesch bestuur liet niets te wenschen over. Wegens het krachtdadig te keer gaan door twee sekahhoofden van den zee- en rivierroof onder de orang laoet, werd aan den een de zilveren en aan den ander de bronzen medaille voor burgerlijke verdiensten toegekend.

Westerafdeeling van Borneo. De verhouding van het bestuur tot de inlandsche vorsten in dit gewest is bevredigend. De met hen gesloten contracten worden over het algemeen vrij goed nageleefd. Ook met het naburige Serawak bleef de goede verstandhouding bewaard. Aan het voornemen om den radja C. Brooke door den resident der Westerafdeeling van Borneo een bezoek te doen brengen tot bevestiging der betrekkingen van vriendschap en goede nabuurschap, een drietal jaren geleden door den radja persoonlijk met het Nederlandsch Indisch Gouvernement aangeknoopt (verg. het verslag van 1873, bladz. 20), werd in Augustus 1875 gevolg gegeven. De resident begaf zich naar Serawak met Zr. Ms. stoomschip *Onrust*, vergezeld van den adsistent-resident van Sambas en den te Pontianak geplaatsten Europeschen tolk voor de Chinesche taal. Gedurende een viertal dagen waren de resident, de adsistent-resident en de kommandant van de *Onrust* de gasten van den radja en viel hun, zoomede aan het overig personeel, van de zijde der Serawaksche autoriteiten de meest heusche ontvangst ten deel. Van den staat van zaken ter hoofdplaats namen zij een zeer gunstigen indruk mede. Weinige uren vóór het vertrek van de *Onrust* bragt de radja den kommandant en verderen officieren een particulier bezoek aan boord. Het voor inlandsche vorsten in den Indischen archipel voorgeschreven saluut van 13 schoten, hem bij die gelegenheid gegeven, wekte aanvankelijk bij het bestuur van Serawak eenig misnoegen, daar andere vreemde

oorlogschepen de vlag van dat landschap met 21 schoten hadden gesalueerd. Dat misnoegen is echter geheel geweken ten gevolge van de correspondentie, ter zake tusschen den radja en de Indische autoriteiten gevoerd.

Evenals vroeger werd wederkeerig het mogelijke gedaan om aan de grenzen sneltogten van Daijaks tegen te gaan en daardoor schending van elkanders gebied te beletten. Eene tuchtiging door Serawak van zijne aan den Sintangschen Batang-Loepar stam verwante grens-Daijaks schijnt tijdelijk de gewenschte uitwerking te hebben gehad. In het loopende jaar is echter weder meer dan in de vorige maanden van moordtooneelen op Sintangsch grondgebied vernomen, van welke Serawak-Daijaks de bedrijvers waren. Om de bevolking der Boven-Kapoeas tegen verdere aanvallen te beschermen en daardoor het volksverloop tegen te gaan, dat zich in die streken begon te openbaren, is aan de monding der Ambalau-rivier eene tijdelijke inlandsche versterking opgerigt en aldaar eene gewapende boot gestationeerd. De resident heeft zijne jongste reis naar de afdeeling Sintang, in Maart jl. met den gouvernementsstoomer *Kapoeas II* ondernomen, uitgestrekt tot Boenoet, ten einde in persoon het noodige voor bedoelde bewaking te regelen.

Tegen eene op een nog meer afgelegen punt in de Boven-Kapoeas, te Amparang Kobang, ontstane nieuwe nederzetting van Daijaks zal misschien eene militaire vertooning noodig zijn, daar deze Daijaks, ondanks herhaalde aanzeggingen van het bestuur, weigerachtig blijven om zich meer binnen het bereik onzer stoomschepen te vestigen, waartoe hun een zeer geschikt oord is aangewezen. Twee andere nieuwe Daijaksche vestigingen, mede op moeijelijk te bereiken punten in de Boven-Kapoeas, te Batoe Bangkei en Ente Boeloe, hebben zich — bij gelegenheid dat Batoe Bangkei door den adsistent-resident van Sintang werd bezocht — tot zoodanige verhuizing bereid verklaard. Het doel door het bestuur met deze verhuizingen beoogd, is om te beter het snellen te kunnen tegengaan, waaraan deze Daijaks, meestal op Serawaksch grondgebied, zich schuldig maakten.

In het vorig verslag (blz. 19) werd melding gemaakt van het oprigten van een geheim genootschap onder de Chinezen te Mampawa, met het doel om zich tegen de hun door den vorst van dit rijk opgelegde belastingen te verzetten (1). Ook te Pamangkat (afdeeling Sambas) werd in het begin van 1875 een dergelijk verbond onder de Chinezen ontdekt. Eenige arrestatien, onder de hoofden dier vereeniging bewerkstelligd, deden een tiental hunner naar Serawak de wijk nemen, waardoor zij aan de handen der justitie ontkwamen; van de gearresteerden werden er 8 door den landraad te Sambas veroordeeld. De zaak was hiermede voor goed beëindigd.

Hoewel de Islam zich onder de Daijaksche bevolking steeds uitbreidt en het getal hadji's toeneemt, is echter de invloed der laatsten op de bevolking onbeduidend. In het afgeloopen jaar kwamen te Pontianak twee Chinezen van Singapore, als agenten eener in China bestaande godsdienstige vereeniging, met het doel om voor die vereeniging aanhangers te winnen. Daar de Chinesche hoofden echter algemeen tegen de door hen verkondigde begrippen gestemd waren, gelukte het hun niet vele volgelingen te vinden en waren zij spoedig genoodzaakt onverrigter zake naar Singapore terug te keeren.

In het begin van November ll. overleed de hoogbejaarde panembahan van Sanggouw. Voorloopig trad als zoodanig op de aangewezen opvolger, die echter, nog vóór dat hij in zijne waardigheid door den Gouverneur-Generaal was bevestigd, kwam te overlijden (Maart jl.). Het bewind werd tijdelijk opgedragen aan eene commissie van rijksgrooten, met den zoon van den in November 1875 overleden panembahan, wien men nu tot vorst bestemde, aan het hoofd. In Mei jl. is de resident gemagtigd de keuze van dezen panembahan te bevestigen.

Ook in het rijk Djongkong, waar de beide leden van het indertijd voorloopig ingesteld regentschap waren overleden, zal weldra tot eene definitieve vervulling van het bewind worden overgegaan, daar de oudste wettige zoon van den in 1864 gestorven vorst, inmiddels meerderjarig geworden, thans ten volle bevoegd en geschikt bleek om als zelfstandig vorst optetreden. De resident is gemagtigd (Mei jl.) hem in die waardigheid te bevestigen, nadat hij zich bereid zal hebben verklaard de bestaande overeenkomst te vervangen door eene nieuwe, meer aan de tegenwoordige eischen voldoende.

Tot rijksbestierder van Pontianak, welk ambt in 1873 was opengevallen, werd in Julij 1875 verheven des sultans jongere broeder Sjarief Djafar, over wien zie het verslag van 1873, blz. 20.

De kapitein der Chinezen te Montrado, als een getrouw en ijverig dienaar van het Gouvernement bekend, werd in dien rang overgeplaatst naar Groot-Atjeh. Een groot aantal Chinezen uit de afdeeling Montrado volgde hem derwaarts. Aan den kapthaij der kongsi Lanfong, de eenige Chinesche vereeniging aan welke in der tijd, bij de inlijving der zoogenaamde Chinesche districten ter Westkust van Borneo, eene zekere mate van zelfbestuur is gelaten (verg. het verslag van 1857, bladz. 28) werd, als blijk van erkenning zijner aan den lande bewezen veeljarige goede diensten, de gouden medaille voor burgerlijke verdiensten toegekend.

Toen deze kongsi eenigen tijd geleden door benarde geldelijke omstandigheden, hoofdzakelijk een gevolg van de slechte resultaten van den mijnarbeid, dreigde in een te storten, verzocht het kongsi-bestuur door het Gouvernement te worden geholpen met een renteloos voorschot van f 100 000. De Regering had echter redenen van politieken aard om aan dat verzoek een gunstig gevolg te onthouden. Kon zij zich niet geregtigd achten om, zoo lang de kongsi aan hare verpligtingen jegens den lande voldeed, de bestaande verhouding eenzijdig te verbreken, die verhouding — het erkennen eener vereeniging van Chinesche kolonisten met regt van zelfbestuur (2) te midden van aan ons regtstreeksch bestuur onderworpen landstreken — was op zich zelve te zeer strijdig met onze gewone regelen van bestuur dan dat het aanbeveling kon verdienen door middel van 's lands gelden mede te werken om aan de kongsi haar autonomisch voortbestaan te verzekeren. Het Indisch Bestuur besloot daarom, in overleg met de Regering hier te lande, de zaak haren natuurlijken loop te laten en zich inmiddels voor te bereiden op het geval dat het Gouvernement in de verpligting mogt komen zelf het bestuur over de kongsi in handen te nemen en dus hare circa 4500 leden onder regtstreeksch gouvernementsbestuur te brengen, zoo als in 1854 was geschied met de Chinezen in de tegenwoordige afdeeling Montrado.

Onverwachts heeft echter de zaak eene nieuwe gedaante gekregen door een aanbod van den kaptthaij, waardoor, naar het schijnt, de oplossing der kongsi zal worden voorkomen. De kapthaij meent namelijk gelegenheid te hebben gevonden om, wanneer de crediteuren in eene schikking willen treden, de schuld der kongsi uit eigen middelen te betalen, en heeft zich daartoe bereid verklaard mits het bestuur mogt overgaan op zijn zoon Lioe Long Kong, door de bevolking reeds tot zijn opvolger gekozen. In dit voorstel is door de Indische Regering bewilligd, en zij heeft den resident, die de candidatuur ten zeerste ondersteunde, gemagtigd om voorloopig, in afwachting dat de ontworpen schikking tot stand komt, de keuze van Lioe Long Kong te bevestigen, op dezelfde voorwaarden als waarop in 1857 aan zijn vader het bestuur der kongsi Lanfong was gelaten, slechts met dien verstande dat bij de uit te oefenen regts- (politie-) magt de straffen van rottingslagen en blokarrest niet meer zouden mogen worden toegepast.

In den toestand van andere gedeelten der residentie kwam weinig verandering. De handel was in den laatsten tijd kwijnende. Wel werd door een Chineesch huis te Singapore een stoomschip in de vaart gebragt tusschen Singapore en Pontianak, maar de eigenaren van zeilschepen wisten te bewerken dat van deze gelegenheid nog niet veel gebruik werd gemaakt.

In den rijstbouw is men in de verschillende rijkjes over

(1) De vraag of en in hoever de vorsten in de Westerafdeeling van Borneo het regt bezitten om van de Chinezen belasting te heffen, is bij de Indische Regering nog in onderzoek.

(2) De leden der kongsi betalen echter, behalve de belasting aan hun eigen bestuur, aan de vorsten van Pontianak, Mampawa en Landak de hassil tanaman (10 gantangs rijst of de waarde daarvan per landbouwend gezin), terwijl zij aan het Gouvernement hoofdgeld opbrengen (*Indisch Staatsblad* 1858, n°. 9) en aan de amfioenpacht onderworpen zijn.

't algemeen nog zeer achterlijk. Alleen door de Chinezen in Sambas en Montrado wordt daarvan wat meer werk gemaakt.

De gezondheidstoestand liet in 1875 nog al te wenschen over; vele gevallen van koorts en buikziekte deden zich voor, terwijl vooral in het begin des jaars de cholera menigeen ten grave sleepte.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. In 's Gouvernements regtstreeksch gebied kenmerkte het afgeloopen jaar zich niet door eenig voorval, dat op den politieken toestand van nadeeligen invloed kon zijn. Het voortvlugtige districtshoofd der Boven-Doesson, MANGKOE SARI, hield zich rustig, ofschoon hij nog altijd in gebreke bleef zijn onverwacht verdwijnen in 1873 te regtvaardigen of op te helderen.

De enkele opstandelingen uit vroeger dagen, die in dezelfde afgelegen bovenstreken rondzwerven, waar ook MANGKOE SARI zijn verblijf heeft gekozen, zagen zich twee hunner voornaamste medestanders door den dood ontvallen, namelijk SOERAPATTI en goesti MOHAMAD SAID, een der zonen van den reeds vroeger overleden hoofdopstandeling ANTASSARI. Van de in der tijd niet-begenadigde hoofdpersonen uit den Bandjermasinschen krijg (zie *Indisch Staatsblad* 1862, n°. 119) zijn thans nog alleen overgebleven drie zonen van SOERAPATTI en één van ANTASSARI. Deze intusschen lieten weinig of niets meer van zich hooren, en naar de meening van den resident was het ook niet te duchten dat zij het Gouvernement nog ernstige moeijelijkheden zouden berokkenen, mits onzerzijds slechts de noodige waakzaamheid werd betracht. Ook daar waar zich nog ontevreden adellijken of hofgrooten van het voormalig sultansrijk bevinden, blijft — om vroeger vermelde redenen (zie vorig verslag blz. 20) — scherp toezigt noodig. Zonder dat het bestuur die voormalige sultansdienaren bepaaldelijk door beloften of buitengewone beleefdheden voor onze belangen zoekt te winnen, is het er toch op uit alles te vermijden wat hun reden zou kunnen geven om zich als eene gewantrouwde en verdrukte klasse te beschouwen. Om hun te doen zien dat het Gouvernement hun den weg tot toenadering wil openen, zijn zelfs in den laatsten tijd eenigen hunner, die onder de beschaafdsten te rekenen waren en genoegzaam vertrouwen verdienden, in 's lands dienst opgenomen.

Tegen den regent van Amoenthai werden verschillende aanklagten ingebragt over onregtmatige aanspraken die hij deed gelden op bouwgronden van anderen, over valsche beschuldigingen enz. Een hieromtrent ingesteld onderzoek leerde, dat de regent — in 't algemeen bij hoofden en bevolking weinig gezien, en slechts steun vindende bij zijne aanverwanten en bij de geestelijkheid — in zijn ambt kwalijk kon gehandhaafd blijven. Uit aanmerking van de gewigtige diensten door hem tijdens den Bandjermasinschen oorlog aan het Gouvernement bewezen, verkreeg hij een eervol ontslag uit 's lands dienst en pensioen. Hem is echter tot voorwaarde gesteld zich te Bandjermasin met der woon te vestigen (September 1875).

Volgens berigten van April jl. heeft te Amoenthai een inlander, die naar de gevangenis zou worden gevoerd, den adsistent-resident dier afdeeling door een krissteek eene gevaarlijke, hoewel niet doodelijke wonde toegebragt. De resident begaf zich dadelijk naar Amoenthai en bleef aldaar eenige dagen tot onderzoek van het gebeurde en om de noodige maatregelen te nemen. De rust werd niet verstoord.

Hoewel de veiligheid van personen en goederen nog veel te wenschen overlaat, valt het toch niet te ontkennen dat in den laatsten tijd in de landen onder 's Gouvernements regtstreeksch bestuur daarin veel verbetering is gekomen. Rivierroof o. a., die vroeger op bijna al de rivieren op uitgebreide schaal plaats had, heeft in de laatste twee jaren zoo goed als geheel opgehouden; alleen wordt daarvan nog gehoord in de Boven-Kahaijan en Boven-Kapoeas, alwaar het bestuur weinig of geen invloed kan uitoefenen en afhankelijk is van den meerderen of minderen ijver der onbezoldigde Daijaksche hoofden.

Door Zr. Ms. stoomschip *Admiraal van Kinsbergen* werd in het afgeloopen jaar een togt gemaakt naar de groote en kleine Daijakrivieren, welke streken sedert de laatste jaren niet door een oorlogschip waren bezocht, en ook in de Boven-Doesson werd een tijd lang de vlag vertoond. Overal werd een rustige staat van zaken aangetroffen.

De geest der bevolking jegens het bestuur is algemeen vrij bevredigend. De Islam breidt zich onder haar, hoewel langzaam, meer en meer uit en dit wel voornamelijk onder de Daijaks in de afdeelingen Amoenthai, Martapoera en Bekompai. De invloed der hadji's in die streken is niet gering te schatten, maar neemt toch telken jare af, naar mate het aantal Mekkagangers grooter wordt Daarbij komt dat sedert eenigen tijd, nu de reis naar Mekka zoo veel gemakkelijker en goedkooper is geworden, zelfs minder gegoede lieden zich derwaarts begeven, en de bedevaart dus niet meer, zoo als vroeger, een privilegie is voor de meervermogende klassen.

Behalve in de afdeeling Amoenthai, waar de bevolking haar hoofdmiddel van bestaan in de padi- en klappercultuur vindt, wordt de landbouw hier weinig beoefend. De bevolking der afdeeling Kween houdt zich voornamelijk met den handel op; die van de afdeeling Martapoera met het zoeken naar en het handeldrijven in diamanten, terwijl in de overige afdeelingen het verzamelen en verhandelen van boschproducten de hoofdbezigheid is. In de Boven-Doesson (afdeeling Bekompai) bragt de flauwheid van dien handel tegen het eind van 't jaar de bevolking van het landschap Mooroeng, waar weinig rijst en in 't geheel geen tweede gewassen geteeld worden, in een toestand van gebrek, die de tusschenkomst van het Gouvernement noodig maakte. De resident kwam namelijk met voorschotten in geld en rijst te hulp, welke de Mooroengers aannamen terug te betalen door levering van het voor 's lands werken benoodigde ijzerhout. Die levering vindt geregeld plaats. In de beide laatstgenoemde afdeelingen is nog eene hoofdbezigheid der vrouwen het vervaardigen van de zoogenaamde Meloeka-matten, een niet onbelangrijk artikel van uitvoer en op Java zeer gezocht voor de afpakking van tabak.

De gezondheidstoestand, die in het begin van 1875 verre van gunstig was, werd bij het einde des jaars veel beter.

Omtrent de landschappen, niet staande onder 's Gouvernements regtstreeksch gezag, valt nog het volgende aan te teekenen.

Tot beëindiging van een sedert jaren hangend geschil tusschen het rijk Kottawaringin in het westelijk deel van dit gewest en het tot de residentie Westerafdeeling van Borneo behoorende rijk Matan, over den loop der grensscheiding in het landschap Djelei, werd door den resident, in overleg met het bestuur der Westerafdeeling en in bijzijn van twee gevolmagtigden uit Kottawaringin, eene schikking ontworpen, welke ook aan den vorst van Matan ter goedkeuring zou worden voorgelegd. Deze laatste is daartoe naar Pontianak ontboden. De ontworpen grens loopt, noordwaarts af, over een aantal in verschillende rigting gelegen bergtoppen en verder langs den oostelijken tak der Djelei-rivier tot aan hare uitwatering in zee De schikking bepaalt verder, dat de Daijaksche stammen, die door de nieuwe grensregeling onder een ander bestuur zouden komen, desverkiezende zullen mogen verhuizen; dat de rivier van Djelei open zal zijn voor alle inlandsche vaartuigen en schepen komende uit het tolgebied van Nederlandsch Indie, maar dat alle vaartuigen en schepen, van plaatsen buiten dat tolgebied komende, eerst een Nederlandsch-Indisch tolkantoor zullen moeten aandoen; dat de invoer van kruid en vuurwapenen, buiten schriftelijke toestemming van een der betrokken residenten, zal zijn verboden, en dat de rivier van Djelei zelve zal strekken tot gemeenschappelijk gebruik.

De verschillende langs de oostkust gelegen landschappen werden in November — December 1875 door den resident bezocht, die zich daarheen begaf met het gouvernements-stoomschip *Dassoon.* De toestand werd over 't algemeen vrij bevredigend bevonden, maar de indruk werd toch verkregen dat deze nog veel zou kunnen verbeteren, wanneer de bezoeken onzer ambtenaren met minder lange tusschenpoozen konden plaats hebben. De vorst van Pasir, een reeds bejaard man, deed uitdrukkelijk het verzoek, dat gedurende eenigen tijd een gouvernements-ambtenaar in zijn rijk mogt verblijven om hem in de regeling van bestuurszaken voor te lichten. De resident beloofde het verzoek te zullen overwegen en dacht daaraan gevolg te geven, wanneer hem een controleur ter beschikking zou zijn toegevoegd. Van strand- of zeeroof was, volgens de op de bezochte plaatsen verkregen inlichtingen, in de laatste maanden niets anders vernomen dan dat in October te voren een twaalftal rooversprauwen, vermoedelijk afkomstig van Soengei Boean (hoo-

ger op aan de oostkust gelegen en behoorende tot het gebied van den sultan van Solok) waren gezien in de nabijheid van het voor de Berouw-rivier gelegen eiland Raboe Raboe, en dat, volgens een pas te Koetei gebragt berigt, roovers uit diezelfde streken onder zeil zouden wezen om de nederlaag te komen wreken, welke hun in het voorjaar (verg. vorig verslag, blz. 20/21), met behulp van praauwen en volk van Batoepoetih (Sambalioeng), door Zr. Ms. stoomschip *Admiraal van Kinsbergen* was toegebragt. Op de reis van de *Dassoon* intusschen werd nergens iets van zeeroovers bespeurd (1).

Overal waar de resident kwam, werden met de vorsten en rijksgrooten bestuurszaken besproken, of de noodige regelingen getroffen omtrent de voorziening in het bewind. Zoo werd in Pegatan en Koesan, waar, na het overlijden in April 1875 van den minderjarigen vorst, diens moeder tot vorstin was gekozen, deze laatste in hare waardigheid bevestigd. Een nieuw contract werd gesloten (13 November) en overeenkomstig den eenparigen wensch der rijksgrooten werd de eenig overgebleven zoon der vorstin als opvolger in het bestuur aangewezen. De vorst van Pasir, ofschoon reeds geruimen tijd geleden opgetreden, werd mede alsnog geïnstalleerd. Voorts werden zoowel daar, als in Sambalioeng en Koetei, door den resident vergaderingen belegd voor het verkiezen van een opvolger in het bestuur en de gedane keuzen, namens het Gouvernement, bekrachtigd. In laatstgenoemd rijk werd als opvolger aangewezen des sultans oudste zoon, in Pasir en Sambalioeng een zoon van den vorigen vorst. In Boeloengan, het noordelijkste aan het gebied van Solok grenzende rijk der afdeeling „Koetei en de Oostkust", bleek de voorloopig opgetreden bestuurder (zie vorig verslag, blz. 20) meer gezag verkregen te hebben, doch wegens afwezigheid op verren afstand van den bestuurszetel (hij hield zich in de Tidoengsche landen op) moest zijne definitieve bevestiging tot later uitgesteld blijven. Daar hij reeds geruimen tijd afwezig was, werd hij aangeschreven om terug te keeren en zich voortaan niet meer zoo lang van bestuurszaken te onthouden.

Aan een drietal van Celebes geroofde en in Boeloengan verkochte personen, die bij onderzoek bleken wederregtelijk als pandelingen of slaven te worden aangehouden, werd door den resident de vrijheid geschonken. Hetzelfde had in Pasir en Sambalioeng plaats, waar de invrijheidstelling werd bewerkt van nog 28 mede van Celebes geroofde lieden. Nu de meeste der hooger genoemde vorsten zich verbonden hebben den in- en uitvoer van slaven en pandelingen in hunne rijken te verbieden (verg. hoofdstuk F, § 9), en een paar hunner, die van Koetei en Pasir, daarin reeds zijn voorgegaan, is het te verwachten dat de handel in pandelingen, die sedert onheugelijke jaren tusschen Borneo's oostkust en de westkust van Celebes gedreven werd, zoo niet geheel gekeerd worden, toch veel verminderen zal.

Omtrent Koetei, verreweg de belangrijkste inlandsche staat van Borneo's oostkust, werd door den resident nog gemeld dat de handel aldaar in de laatste jaren zeer is toegenomen, vooral sedert de sultan den alleenhandel in boschproducten heeft laten varen en daarvoor de heffing van regten op die artikelen heeft in de plaats gesteld. Wel zijn die regten hoog (10 percent als hassil, 4 percent bij doorvoer van Tengarang en 8 percent bij uitvoer van Samarinda), maar toch schijnen zij der bevolking, die in de inzameling van boschvoortbrengselen de hoofdbron van haar bestaan vindt, minder te drukken dan het vroegere monopoliestelsel. Niettemin tracht ons bestuur van den sultan te verkrijgen dat die regten tot een matiger cijfer worden teruggebragt. In het afgeloopen jaar gaf genoemde vorst gevolg aan zijn voornemen om andermaal Java te bezoeken en maakte bij die gelegenheid zijne opwachting aan den Gouverneur-Generaal.

In Maart jl., terwijl de sultan met zijne rijksgrooten zich naar het binnenland van zijn rijk op reis bevond, en de adsistent-resident met verlof afwezig was, hadden te Samarinda eenige ongeregeldheden plaats tusschen de Bandjaresche en Boeginesche ingezetenen. Toen de *Admiraal van Kinsbergen*, die zich juist op de rivier bevond, voor Samarinda kwam, waren de twistenden reeds gescheiden. Eerst nadat het hoofd der Boeginezen, een zeer invloedrijk man, den kommandant verklaard had dat hij verder voor het behoud der rust instond, verliet het oorlogschip Koetei.

Celebes en onderhoorigheden. Ook in het afgeloopen jaar bleef het verzet van KRAËNG BONTO BONTO voortduren, maar overigens was de politieke toestand in dit gewest bevredigend. In de verhouding tot de leenroerige en bondgenootschappelijke rijken kwam geenerlei ongunstige verandering; integendeel waren er onder de vorsten en grooten, die te Makassar aan het Gouvernement hulde kwamen brengen, sommigen, zoo als de vorst van Soppeng, de kroonprins van Sidenring en anderen, die sedert jaren aldaar niet waren geweest. In het gebied dat onder ons regtstreeksch bestuur staat, is de bevolking over het algemeen welgezind, en de woelingen van BONTO BONTO en zijne aanhangers hebben geen nadeeligen invloed op haren geest jegens het Gouvernement. In het najaar van 1875 had de (sedert overleden) gouverneur BAKKERS de gelegenheid zich hiervan persoonlijk te overtuigen, toen hij in de Noorderdistricten, met name in de sedert 1872 door hem niet bezochte bergregentschappen, eene inspectiereis deed, slechts van een klein gevolg (eenige ambtenaren en bedienden) vergezeld.

De stemming in godsdienstzaken, waaromtrent in 't vorig verslag, bladz. 21, eenige bijzonderheden werden medegedeeld, bleef zoowel in de gouvernements- als in de vorstenlanden dezelfde. Het aantal bedevaartgangers neemt echter van jaar tot jaar toe; van de gouvernementslanden levert Saleijer het grootste aandeel; ten opzigte der vorstenlanden is dit niet na te gaan, omdat de van daar afkomstige bedevaartgangers meestal over Paré Paré (Sidenring) regtstreeks naar Singapore of Java vertrekken en bij hunne terugkomst ook weder daar aan wal stappen, zonder Makassar aan te doen. Verschijnselen van politiek-godsdienstigen aard deden zich nergens voor.

De gezondheidstoestand liet op Zuid-Celebes in het afgeloopen jaar veel te wenschen over, vooral door het heerschen der cholera.

Ook voor den handel op Celebes was het jaar 1875 over 't algemeen niet bijzonder gunstig, waarvan als hoofdoorzaak te beschouwen was, dat de markt met invoerartikelen was overvoerd.

De ontginning van woeste gronden voor den landbouw neemt voortdurend toe. In de vlakten langs de kust worden vele gronden, vooral strandbosschen, in padivelden herschapen, terwijl in de bergstreken meer en meer boschgronden in koffij- en andere tuinen worden veranderd.

Over de veiligheid, die, wat de gouvernementslanden betreft, doorgaans het meest te wenschen overliet in de Noorderdistricten, viel in het afgeloopen jaar ook daar minder te klagen, omdat benden van BONTO BONTO of andere partijgangers, die der bevolking geld of levensmiddelen plagten af te persen, karbouwen roofden enz., zich

---

(1) Toch moeten, zoo als — na 's residents terugkeer te Bandjermasin — uit Makassar vernomen werd, omstreeks dienzelfden tijd stoute aanrandingen in de wateren der oostkust hebben plaats gehad. Den 25sten November was namelijk een Europeesch getuigd barkschip, eigendom van een Engelsch handelaar (toen te Boeloengan verblijf houdende), tusschen de eilanden Raboe Raboe en Poeloe Pandjang met rooverspraauwen slaags geweest; het schip had echter weten te ontkomen, even als twee Boeginesche schoeners, die kort te voren door dezelfde praauwen waren aangevallen. En 's anderen daags was een schoener van Makassar, op dezelfde hoogte, door roovers vervolgd geworden, doch mede met een voor dezen ongunstig resultaat, daar de wind den schoener gunstig was. Dat de *Dassoon*, die juist den 26sten Poeloe Pandjang voorbij stoomde, niets verdachts heeft bespeurd, wordt gezegd verklaarbaar te zijn door de vele daar aanwezige koraalreven, waarachter de praauwen zich gemakkelijk kunnen verschuilen. Den 13den December heeft ook Zr. Ms. stoomschip *Banka* (uit het station Makassar) de kust van Berouw bezocht, doch evenmin iets van zeeroovers bespeurd. Toen de zoo even bedoelde voorvallen bekend werden (in Januarij jl.) werd eerst de *Banka* en later de *Admiraal van Kinsbergen* op kruistogt gezonden. Geen van beide heeft echter eenig spoor van zeeroovers kunnen ontdekken. Het wordt voor niet onwaarschijnlijk gehouden, dat de nu en dan zich voordoende kustroof in de wateren der oostkust het werk is van de bewoners der aan de Sesajab- en andere rivieren gelegen kampongs, en dat die euveldaden door de hoofden aldaar niet worden tegengegaan omdat zij zelf in de winsten deelen. De kruistogten in de bedoelde wateren zouden, volgens latere berigten, ijverig worden voortgezet, en om meer ontzag te wekken, is er ook een oorlogschip van groot charter, Zr. Ms. schroefstoomschip 1ste klasse *Curaçao*, heen gezonden.

veel zeldzamer vertoonden. In den laatsten tijd is evenwel weder meer van rooverijen vernomen. Zij werden gezegd het werk te zijn van zekeren AMBO DALLE, een vroegeren medestander van BONTO BONTO, die zich onder Lamoeroe aan de grenzen onzer Noorderdistricten ophield. Aan den controleur te Pangkadjene liet laatstgenoemde door een zijner zonen verzekeren, dat hij en zijne zonen aan die strooptogten geheel vreemd waren.

Meermalen werden in den laatsten tijd tusschen de zonen van BONTO BONTO en genoemden controleur besprekingen gevoerd over de onderwerping huns vaders op de hem bekend gemaakte voorwaarden (verg vorig verslag, blz. 21), maar deze geeft nog geen regtstreeksch blijk dat het hem met zijne reeds dikwerf aangekondigde onderwerpingsplannen ernst is.

Eenigen tijd geleden scheen zijn wantrouwen te verminderen; hij vroeg eene zamenkomst met den kommandant der troepen en verscheen daartoe, o. a. met twee zijner zonen, den 3den September 1875 in het kampement te Taraweang. Die zamenkomst leidde echter tot geen resultaat. BONTO BONTO wilde voor zijne onderwerping geen tijd bepalen en verlangde het patrouilleren, sedert Mei te voren hervat (verg. vorig verslag, blz. 22) en naar mate van omstandigheden meer of minder geregeld voortgezet, voor onbepaalden tijd te zien gestaakt. De inwilliging van dit verlangen kon natuurlijk niet worden toegezegd; de bijeenkomst werd opgeheven, doch aan BONTO BONTO werd 24 uren tijd gelaten om met zijn gevolg ongedeerd terug te keeren naar de plaats van waar hij gekomen was. Toen den 5den, daags na het verstrijken van dien termijn, de militaire patrouilles als naar gewoonte uittrokken, gelukte het hun BONTO BONTO's oudsten zoon, DAENG PASELE, ten huize van diens schoonvader te Tamanjingo te arresteren. Men verwachtte dat dit voorval van gunstigen invloed zou zijn op de verdere houding van BONTO BONTO, wien de toezegging werd gedaan dat zijne onderwerping tevens de onmiddellijke vrijlating van DAENG PASELE zou ten gevolge hebben. BONTO BONTO beweerde echter dat zijne vrees om zich over te geven nu nog grooter was geworden, maar dat hij er toe zou overgaan, wanneer zijn zoon eerst op vrije voeten werd gesteld. De toenmalige gouverneur vroeg instructien van de Indische Regering (November 1875) en in afwachting van hare beslissing, onthield men zich weder van het uitzenden van patrouilles. (1) De Indische Regering heeft aan den nieuw opgetreden gouverneur doen kennen (Maart 1876) dat van eene vrijlating van DAENG PASELE, vóór dat zijn vader zich onderworpen heeft, geen sprake kan zijn, en dat het meer dan tijd wordt om zooveel mogelijk afdoende maatregelen te nemen tegenover een opstandeling, die de lankmoedigheid der Regering reeds te veel op de proef heeft gesteld. Daarop is aan KRAËNG BONTO BONTO een termijn gesteld binnen welken hij in onderwerping moest komen, en heeft men zich op eene krachtige vervolging voorbereid voor het geval dat hij aan de sommatie geen gevolg gaf.

Aan hetgeen hierboven omtrent het tot dit gouvernement behoorende vorstengebied in algemeenen zin is gezegd, mogen nog de volgende aanteekeningen worden toegevoegd omtrent enkele staten in 't bijzonder.

In Junij 1875 werd Boni en het ten noorden daarvan gelegen bondgenootschappelijk rijk Loehoe door een gouvernements-ambtenaar (den adsistent-resident ter beschikking van den gouverneur) bezocht. In beide rijken werd de algemeene staat van zaken, ook wat den gezondheidstoestand en den oogst der voedingsmiddelen betrof, zeer bevredigend bevonden. In Loehoe werd de handel van jaar tot jaar levendiger en werd sinds eenigen tijd ook koffij uitgevoerd. Sedert vorige bezoeken in Loehoe waren de slavenhandel en menschenroof er belangrijk verminderd; de ter reede komende vaartuigen durfden geen slaven meer opkoopen uit vrees voor het Gouvernement. In Boni moest de leenvorstin worden teregtgewezen, omdat een paar prinsen, ten voordeele van anderen, in hunne wettige inkomsten waren benadeeld, en omdat zij gedoogde dat door den afgetreden rijksbestierder een onregtmatige invloed werd uitgeoefend tot hinder van den tegenwoordigen titularis. Eene andere grief, die men in Boni tegen den gewezen rijksbestierder had, was hierin gelegen dat hij sterk ijverde voor een van Wadjo'sche zijde beraamd plan om de leenvorstin te doen huwen met een der Wadjo'sche prinsen. Op het slagen dier plannen, welker verwezenlijking ook het Gouvernement niet kan wenschen, schijnt echter weinig uitzigt te bestaan, omdat zoowel de hadat als het volk in Boni zich daarmede weinig ingenomen betoonden, en daarvan niet onduidelijk hadden doen blijken toen in Mei te voren een prins uit Wadjo voor de bedoelde zaak was overgekomen.

In laatstgenoemd rijk en in Sidenring, waar in 1874 (verg. vorig verslag, bladz. 22) eene minder gunstige stemming jegens het Gouvernement viel op te merken, was daarvan, volgens de door onze ambtenaren ingewonnen berigten, in het afgeloopen jaar weinig of niets meer te bespeuren. Van het ondersteunen van KRAËNG BONTO BONTO scheen men in Wadjo uit eigen beweging te zijn teruggekomen. Naar Sidenring begaf zich in Augustus 1875 de straks bedoelde adsistent-resident tot het overhandigen aan den vorst van een brief van den Gouverneur-Generaal, houdende kennisgeving van diens optreden. De ontvangst van onzen afgevaardigde, die vergezeld was van een der officieren van Zr. Ms. stoomschip *Banka*, liet niets te wenschen over. Bij die gelegenheid werd de vorst, ter waarschuwing van zijne onderdanen en vooral van de handelaren van Paré Paré, in wetenschap gesteld met het door den sultan van Koetei uitgevaardigd verbod tegen den invoer van slaven en pandelingen in zijn gebied. Ook te Paré Paré zelf maakte de adsistent-resident dit verbod bekend, waarbij hij den sjabandar en anderen er op wees dat slaven en pandelingen, in Koetei aangebragt, voortaan onmiddellijk op vrije voeten zouden worden gesteld. Omtrent den stand van zaken in Sidenring werd van den vorst vernomen, dat de rust niets te wenschen overliet, de padi-oogst overal zeer gunstig en de geheerscht hebbende ziekte geweken was, en dat de handel jaarlijks belangrijk toenam, vooral die in koffij, met welk product 's vorsten onderdanen zeer goede zaken maakten.

Van Soppeng wordt alleen berigt, dat de vorst welgezind is, maar dat het hem aan magt ontbreekt om zijne woelzieke vasallen te beteugelen. De dood van zijn vader DATOE BOTTO wordt geen groot verlies geacht voor het algemeen en in het bijzonder niet voor het Gouvernement.

De verstandhouding tusschen het bestuur en den vorst van Goa blijft steeds goed. Reclames omtrent vee, op gouvernementsgrondgebied gestolen en in Goa teruggevonden, werden door dien vorst naar wensch afgedaan.

In Barroe werd tot vorstin gekozen de (met een Goaschen prins gehuwde) oudste dochter van de in Junij 1875 overleden vorstin.

Onze verhouding tot de vorsten en grooten van Mandhar was zeer goed. Een tusschen den tegenwoordigen vorst van Balangnipa en de hadat van dat rijk gerezen geschil werd, door tusschenkomst van den derwaarts gezonden adsistent-resident ter beschikking, in der minne bijgelegd. Bij die gelegenheid werden tevens de overige Mandharstaatjes bezocht; de algemeene stand van zaken werd aldaar bevredigend bevonden. Ook hier werd bekendheid gegeven aan het door den sultan van Koetei en andere vorsten van Borneo's oostkust genomen besluit om in hunne rijken geen pandelingen meer toe te laten en den invoer van dezen te verbieden.

Op Soembawa, waar de beide rijkjes Soembawa (2) en

(1) Het hoofdkwartier der expeditionaire troepen in de Noorderdistricten bleef gevestigd te Pangkadjene. Tijdelijke detachementen waren aanvankelijk op een drietal plaatsen in den omtrek en laatstelijk alleen te Taraweang gelegerd. Uitgenomen de hooger bedoelde arrestatie op 3 September 1875, hadden onze troepen sedert het medegedeelde in 't vorig verslag, geene andere bijzondere ontmoeting dan op 27 October, toen bij het beklimmen van een steil rotspad te Beroeanging, op circa 4 palen afstands van Pangkadjene, eene verkenningspatrouille door den voorpost eener daar verscholen bende kwaadwilligen, onder welke twee zonen van BONTO BONTO, beschoten werd, met het gevolg dat 1 onzer militairen doodelijk en 2 anderen ligt gewond werden. Toen de onzen boven op de rots kwamen, waar echter nergens versterkingen waren aangelegd, had de bende hare schuilplaats verlaten.

(2) Het in 't vorig verslag, bladz. 23, bedoelde contract met Soembawa, ter vervanging van dat in 1858 gesloten, kwam eerst op 27 Februarij 1875 tot stand, doordien de vorst en zijne rijksgrooten niet dan na langdurig beraad in de ontworpen wijzigingen toestemden. De thans gesloten overeenkomst, door den Gouverneur-Generaal bekrachtigd bij een besluit van 30 September 1875, n°. 40, behelst o. a. geenerlei bepaling meer die het Gouvernement in den handel in sapanhout betrekt (verg. vorig verslag, bladz. 86).

Dompo het over de grensbepaling oneens waren, werd door een derwaarts gezonden ambtenaar, na plaatselijk onderzoek en na beide partijen te hebben gehoord, het geschil uit den weg geruimd. Aan het rijk Soembawa is nu als oostelijke grens aangewezen eene regte lijn, loopende van Oedjoeng Pekat aan het noorderstrand tot Ajerlampa, en van daar weder eene regte lijn tot Batoe Karbo aan het zuiderstrand.

Ten aanzien van andere hier niet vermelde inlandsche staten tot het gouvernement van Celebes behoorende, zijn ditmaal geen bijzonderheden te vermelden.

Menado. Deze anders zoo vreedzame residentie was in het afgeloopen jaar het tooneel eener onverwachte rustverstoring: het werk van zekeren Sjarief Pagoe of Mansoer, een dweepzieken Arabier uit de Bwoolsche kampong Palele, die reeds sedert eenigen tijd aan den radja van Bwool (het meest westwaarts gelegen landschap aan de noordkust van Celebes) alle gehoorzaamheid had opgezegd, en van wiens handelingen laatstgenoemde het bestuur te Menado had onkundig gelaten.

In den vroegen morgen van 26 Augustus 1875 namelijk verschenen voor Menado drie Bwoolsche vaartuigen, oogenschijnlijk handelspraauwen, waaruit 40 in 't wit gekleede en gewapende mannen aan land kwamen. Onmiddellijk daarna stormden zij, na een kort gebed, op het fort af, onderweg eenige inlanders doodende of verwondende. De toegang tot het fort werd nog juist bij tijds versperd, en de bende, bespeurende dat zij hier niets kon uitrigten, snelde voort naar de woning van den (nu afgetreden) resident. Deze bevond zich op dat oogenblik niet te huis, maar op zijn elders gelegen kantoor. De kwaadwilligen drongen de woning binnen, vernielden er wat hun voor de hand kwam, en stonden weldra tegenover de echtgenoote van den resident, die hen, met een kind op den arm en eene inlandsche vrouwelijke bediende naast zich, onversaagd te woord stond. Inmiddels was militaire magt van het fort vóór het residentiehuis gekomen, juist toen de troep, van de nadering der militairen onderrigt, zonder nog aan de bewoners persoonlijk letsel te hebben toegebragt, zich gereed maakte om van daar te vertrekken. De kwaadwilligen weigerden zich goedschiks over te geven, zoodat de wapenen tegen hen moesten gebezigd worden. Verscheidene hunner werden gedood; verscheidene gevangen genomen; van eenigen die ontsnapten, maakte men zich gedurende de volgende dagen meester, zoodat ten slotte geen enkele ontkwam. Van de 48 boetten 28 hun stout bestaan al dadelijk met den dood, en werden 20 in hechtenis genomen.

Uit het verhoor der gevangenen (sedert allen, op een paar na, tot de doodstraf veroordeeld) bleek, dat de geheele bende afkomstig was uit de kampong Palele, en dat zij was bijeengebragt en aangevoerd door genoemden Sjarief Mansoer, die in het gevecht bij het residentiehuis gedood werd. Deze zou, naar beweerd werd, tot zijn overmoedigen aanslag hoofdzakelijk zijn gedreven geworden door wraakzucht jegens 's residents voorganger, maar dit beweren is sedert door niets gestaafd en, na al hetgeen de Regering sedert heeft kunnen te weten komen, bestaat er alle grond om aan te nemen, dat een tot het uiterste opgezweepte godsdienstijver de voornaamste, zoo niet eenige drijfveer is geweest.

Naar aanleiding van allerlei geruchten over de aanstaande komst van eene nog grootere bende, werden door den resident onmiddellijk maatregelen genomen om de hoofdplaats tegen een nieuwen aanval te beveiligen. Zoo werd de schutterij mobiel verklaard en van scherpe patronen voorzien; patrouilles werden georganiseerd en eenige stukken geschut langs het strand opgesteld; aan den gouverneur van Celebes werd om hulp verzocht. Verder liet een der ingezetenen door zijne schepen en eenige inlandsche vaartuigen zoowel in de haven als langs het strand een wakend oog houden op de uit zee komende praauwen en stelde nog een ander eene snelzeilende sloep ter beschikking voor het overbrengen van berigten, enz. De radja van Bolang Mongondo, het meest nabij gelegene der noordkust-staatjes, gaf al dadelijk een blijk van goede gezindheid door de aanhouding van de vier ontvlugten. Hij had trouwens eenige dagen te voren aan het bestuur van Menado een brief geschreven om het te waarschuwen dat eene verdachte bende van Bwool te Bolang Mongondo had vertoefd, welke voorgegeven had de kustplaatsen voorbij Amoerang tot Menado te willen bezoeken; die brief was zekerheidshalve langs binnenwegen gezonden, maar kwam te laat te Menado.

Niettegenstaande de onrustbarende geruchten bleef echter een tweede aanval achterwege.

Vijf dagen na het gebeurde verscheen ter reede van Menado het aan eenige ingezetenen van Banda toebehoorende stoomschip *Egeron.* Een der eigenaren, die zich aan boord bevond, bood terstond de diensten van zijn stoomschip aan, waarvan, bij het ontbreken van een gouvernementsstoomer, gaarne werd gebruik gemaakt ter overbrenging van brieven aan de radja's ter noordkust, om hen van het gebeurde kennis te geven. De hoofddjaksa van Menado, persoonlijk met die vorsten bekend, werd belast met het overhandigen der brieven, ook om in de gelegenheid te zijn zich van de stemming in de verschillende landschappen door eigen aanschouwing te vergewissen. De bevindingen van den hoofddjaksa kwamen hierop neder, dat in de rijkjes Bolang Mongondo, Bolang Oeki, Bintaoena en Kaidipan de stemming vrij goed was; dat die in Bolang Itam door den invloed van eenige fanatieke Mohammedanen te wenschen overliet, maar dat Bwool aan volslagen regeringloosheid ten prooi was. Het grootste gedeelte van dat landschap had de gehoorzaamheid aan den radja opgezegd. Alleen in de kampong Bwool was deze nog zeker, terwijl de overige kampongs, waaronder in de eerste plaats het reeds genoemde Palele en de groote kampong Ketangan, meerendeels bewoond door lieden die, weinige jaren geleden, uit Boalemo (Gorontalo) waren overgekomen, zich om den radja niet meer bekreunden. Ketangan was de verblijfplaats van Mansoer's hoogbejaarden vader, Sjarief Ali, die reeds lang bij het bestuur van Menado had bekend gestaan als een fanatiek Arabier, op wien gelet moest worden, daar hij in de landschappen aan de noordkust van Celebes en te Gorontalo een invloed trachtte te verwerven die ligt schadelijk worden kon. (1)

Uit de ingewonnen berigten maakte de resident op, dat de toestand geenszins vertrouwbaar, Menado tegen verdere aanvallen niet verzekerd en uitbreiding van het verzet in geenen deele onwaarschijnlijk was, zoodat hij der Regering verzocht, ter verdere beveiliging van de hoofdplaats zoowel als tot verbetering van den staat van zaken in Bwool, de noodige militaire en maritieme middelen te zijner beschikking te stellen.

Inmiddels was door den gouverneur van Celebes uit Makassar Zr. Ms. stoomschip *Banka* met een detachement militairen naar Menado ter adsistentie gezonden en aldaar gearriveerd.

Kort na de aankomst van dit stoomschip, begaf de resident van Menado zich daarmede naar Bwool, ten einde in persoon den stand van zaken aldaar op te nemen. Op de reede van Bwool aangekomen, werd de radja aan boord genoodigd; uit de door hem verstrekte inlichtingen bleek aangaande de miskenning van zijn gezag door de hem onderhoorige kampongs hetzelfde wat reeds door den hoofddjaksa was gerapporteerd, en dat het brandpunt van het verzet gevonden werd in de kampongs Palele en Ketangan. Tijdens het verblijf ter reede van Bwool ontving de resident ook een bezoek van den straks genoemden Sjarief Ali, die hem zijn leedwezen kwam betuigen over hetgeen door zijn zoon ondernomen was, en daarbij verklaarde alle pogingen te hebben in het werk gesteld om dezen van zijne misdadige plannen terug te brengen; Mansoer zou echter zoozeer door dweepzucht beheerscht zijn geworden, dat hij ten laatste naar geene vermaningen meer luisterde. Na Sjarief Ali en de overige hoofden van de kampong Ketangan tot onderwerping aan den radja van Bwool te hebben aangespoord, begaf de resident zich met den laatstgenoemde naar Palele. Deze kampong, welke door de bewoners geheel was verlaten, werd door het volk van den radja in de asch gelegd, zoodat van het vroeger door Mansoer bewoonde huis en van de door hem gebouwde moskee niets overbleef. De resident keerde hierna weder naar Menado terug, daar de *Banka* niet zoolang uit het station Makassar kon worden gemist om daarmede nog de overige noordkust-staatjes te bezoeken.

---

(1) In 1874 had hij een groot deel der Gorontalosche landschappen doorreisd, waar hij overal met eerbewijzen en geschenken was ontvangen.

Aan het verzoek van den resident, om de noodige militaire en maritieme middelen te zijner beschikking te stellen, werd door de Indische Regering voldaan door het zenden naar Menado van Zr. Ms. stoomschip *Pontianak* en van eene compagnie infanterie met eenige artillerie; zij liet het daarbij aan de civiele en militaire autoriteiten over om, in onderling overleg, met deze strijdkrachten te handelen naar den eisch der omstandigheden.

De troepen kwamen in de tweede helft van October aan en werden voorloopig deels te Menado, deels te Gorontalo in garnizoen gelegd, in de hoop dat hunne aanwezigheid alleen reeds verdere wanordelijkheden zou voorkomen. Die verwachting werd niet te leur gesteld. Van verschillende zijden werd den resident al spoedig gemeld dat de troepenvermeerdering ter hoofdplaats zoowel als het weder plaatsen van militaire bezetting te Gorontalo, bij hoofden en bevolking den gewenschten indruk had gemaakt. Toen de resident zich in December daarop naar de Gorontalosche rijkjes begaf, waar in den laatsten tijd mede bewijzen waren voorgekomen van verslapping van het gezag, aarzelden de Europesche en inlandsche ambtenaren niet te verklaren dat de algemeene toestand dier afdeeling reeds veel verbeterd was.

De tusschen sommige landschappen hangende geschillen werden door den resident onderzocht en beslecht voor zoo ver dit reeds dadelijk geschieden kon. In eene ter hoofdplaats Gorontalo gehouden vergadering, waartoe de hoofden der verschillende Gorontalosche landschappen waren bijeengeroepen (en waar alleen die van Boalemo en Attingola niet tegenwoordig waren wegens te late ontvangst der oproepingsbrieven), werden door den resident de inzigten der Regering blootgelegd nopens de sedert lang aanhangige quaestie eener nieuwe bestuursinrigting hunner landschappen (verg. vorig verslag, blz. 23) (1). Eene onmiddellijke beslissing werd niet verkregen; men kwam echter overeen dat in den loop van 1876, nadat de inlandsche bestuurders genoegzamen tijd zouden hebben gehad om de zaak onderling grondig te bespreken, eene nieuwe vergadering zou worden gehouden om tot eene beslissing te geraken.

Het bezoeken van de landschappen langs de noordkust moest, uit hoofde van den westmoesson, vooreerst nog uitgesteld blijven. In Februarij 1876 meende de kommandant van Zr. Ms. stoomschip *Pontianak* de reis te kunnen ondernemen, en bestond dus voor den resident gelegenheid aan zijn voornemen gevolg te geven. Het bezoek had ten doel zoowel om zich te vergewissen nopens de uitwerking van de in October met den radja van Bwool gevoerde besprekingen en om plaatselijk ook met de overige landschappen kennis te maken, als om het noodige voor te bereiden voor het aangaan van nieuwe overeenkomsten met de verschillende vorsten, waarover reeds sinds eenigen tijd (verg. het verslag van 1874, blz. 21) met meer of minder gunstigen uitslag was onderhandeld. Daar het weder nog niet toeliet om zonder gevaar aan wal te gaan, moesten de radja's en rijksgrooten overal tot vergaderingen aan boord worden opgeroepen. De vorst van Bwool verklaarde zich over den staat van zaken in zijn land meer tevreden dan vroeger. Gebruik makende van den zedelijken steun, hem door 's residents eerste bezoek geschonken, had hij de menigte vreemdelingen, die af en aan Bwool bezochten en daar zijn gezag ondermijnden, het verblijf in zijn rijk ontzegd, en de radja's der omliggende landschappen uitgenoodigd vreemdelingen tegen het bezoeken van Bwool te doen waarschuwen. SJARIEF ALI, MANSOER's vader, was de eerste geweest om zich met twee zijner zonen te verwijderen; hij begaf zich naar Donggala, op de westkust van Celebes. Aan de te Kentanan gevestigde lieden van Boalemo, wier verhouding tot den radja van Bwool nog te wenschen overliet, werd door den resident een termijn van vijf maanden gesteld om òf zich te onderwerpen aan het gezag van Bwool, òf hunne eigendommen van de hand te zetten en het rijk te verlaten.

(1) Van het westwaarts van de eigenlijke Gorontalosche landschappen gelegen rijkje Moeton, dat alleen onze suprematie erkent, doch waar het Gouvernement geenerlei invloed op het bestuur uitoefent, is in 1875 mede aanzoek ontvangen om onder ons regtstreeksch gezag te worden gesteld. Aan de verzoekers werd voorloopig geantwoord, dat de resident, zoodra zich daartoe de gelegenheid zou aanbieden, zelf te Moeton zou komen om het verzoek met den radja en de rijksgrooten te bespreken.

Ofschoon in mindere mate dan in Bwool, liet toch ook in de overige rijkjes de eerbiediging van het gezag der radja's te wenschen over. Bijna overal staat daar tusschen het inlandsch bestuur en het volk eene klasse van lieden, afstammelingen van onruststokers uit vroegere tijdperken, die de handelingen van den radja verlammen en de welvaart en ontwikkeling van den kleinen man tegenhouden. Ook op de Mohammedaansche propaganda in deze rijkjes valt het oog te houden (2).

Van de verschillende vorsten werd vernomen, dat de aanslag op Menado aanvankelijk groote ontsteltenis had verwekt en dien ten gevolge belangrijke schade aan den handel had toegebragt, daar in den eersten tijd de handelaren geen zaken durfden te doen. Wel was, door het af en toe verschijnen van stoomschepen, het vertrouwen van lieverlede teruggekeerd, maar inmiddels was het saizoen te ver gevorderd voor een veiligen afscheep van producten en waren bovendien de eenmaal 's jaars op Menado varende schepen, o. a. die welke voor den inkoop van cacao uit Manilla komen, reeds vertrokken.

De bepalingen der te sluiten nieuwe contracten vonden algemeen instemming, op één punt na: de aan de vorsten toegedachte eigen beregting van kleine strafzaken, waartoe zij meenden dat het in hunne rijken aan geschikte elementen ontbrak. De onderhandelingen leidden dus niet tot een definitief resultaat. Echter werd overeengekomen dat de vorsten dit punt rijpelijk zouden overwegen, opdat men, bij een in de tweede helft des jaars door den resident te herhalen bezoek, tot eene beslissing zou kunnen geraken.

Ofschoon geen aanleiding gevonden werd om voor nieuwe aanslagen tegen het Europeesch bestuur te vreezen, is het evenwel, in het belang der bevestiging van 's Gouvernements gezag in noordelijk Celebes, wenschelijk geacht de van Java aangekomen troepen-versterking voor 's hands nog aan te houden, met uitzondering alleen van de artillerie, tot welker terugzending in Maart 1876 besloten werd. (Het door den gouverneur van Celebes gezonden detachement infanterie was reeds, dadelijk na aankomst der troepen van Java, naar Makassar teruggezonden.) Een gewenschte indruk in de bedoelde streken mag ook verwacht worden van den togt die in het oostelijk deel van den Nederlandsch-Indischen archipel thans wordt ondernomen door Zr. Ms. stoomschip *Curaçao*. Aan dit oorlogschip is opgedragen om, op zijne reis langs Celebes' noordkust naar Menado, bepaaldelijk ook te Bwool de vlag te vertoonen.

De toestand der Minahassa gedurende het afgeloopen jaar was, niettegenstaande de bovenbedoelde rustverstoring, welke alleen op den handel tijdelijk een nadeeligen invloed heeft uitgeoefend, in 't algemeen bevredigend. Volksrampen kwamen niet voor; over den gezondheidstoestand viel niet te klagen. De oogst der voedingsmiddelen, rijst en djagong, was naar wensch; die der koffij middelmatig. De aanplant van tabak, welke cultuur langzamerhand bij de inheemsche bevolking bijval begint te vinden, bekwam eene groote uitbreiding, terwijl overigens handel en nijverheid, behalve in de laatste maanden des jaars, gezegd konden worden in bloeijenden staat te verkeeren.

Het gehalte der inlandsche hoofden in de Minahassa wordt over 't algemeen geroemd. Vooral het inlandsch volksonderwijs ondervindt bij hen steeds toenemende belangstelling.

Met de noordwaarts van de Minahassa gelegen Sangir- en Talaut-eilanden, waarheen zich slechts zelden eene reisgelegenheid opdoet, hadden ook in 1875 weinig aanrakingen plaats. Het voornemen bestaat echter om die eilanden, welker bevolking voor een gedeelte het Christendom belijdt en waar een niet onaanzienlijk getal scholen wordt aangetroffen, te doen bezoeken door een der adjunct-inspecteurs van het inlandsch onderwijs, des noods met

(2) In Julij 1875 zijn twee zendelingen uit de Minahassa in Bolang Mongondo geweest om met den vorst, wien zij in 1874 tijdens zijn aanwezen te Menado reeds ontmoet hadden, een onderhoud te hebben over hunne toelating in zijn rijk (verg. het verslag van 1873, bladz. 120). Hoewel de zendelingen geen onbehoorlijke ontvangst vonden, had echter de radja elk aanzoek tot een onderhoud weten te ontwijken. Volgens het verslag der zendelingen openbaarde zich herhaaldelijk de invloed der Mohammedaansche geestelijken.

een in te huren particulier vaartuig. Van die gelegenheid zal vermoedelijk ook gebruik worden gemaakt tot plaatselijke bespreking van andere dienstbelangen, hetzij door den resident in persoon, hetzij door een der andere ambtenaren uit de residentie Menado.

Zoo als bekend, zijn de Talaut-eilanden aan het gezag der Sangirsche radja's onderworpen; hun bestuur moet echter meer gevreesd dan geëerd zijn, en hunne bemoeijenissen met de Talaut-eilanden schijnen zich hoofdzakelijk te bepalen tot invordering van belasting. De bevolking der Talautgroep wordt gezegd beter te zijn dan die der Sangir-eilanden. Misbruik van arak en hanenvechterijen, zoo als op laatstgemelde groep, worden op de Talaut-eilanden weinig of niet waargenomen; daarentegen maakt de bevolking zich nog dikwerf schuldig aan koppensnellen.

De handel met deze eilanden toont geen vooruitgang; olie, koffomatten, vogelnesten, schildpad en andere artikelen worden van daar naar Menado en Ternate uitgevoerd, soms door vaartuigen van Ambon en Ternate van bedoelde eilanden afgehaald; de voornaamste artikelen van invoer zijn arak (op Sangir), lijnwaden en koperwerk. De Talaut-eilanden worden nu en dan door Amerikaansche walvischvaarders aangedaan.

Gevallen van kustroof komen nog herhaaldelijk in deze residentie voor. In 't laatst van 1875 was vooral de kust van Gorontalo onveilig, weshalve zij door gewapende praauwen werd bekruist. Bij aankomst te Gorontalo van Zr. Ms. stoomschip *Pontianak* (December) werd eene flotille van 12 dusdanige vaartuigen uitgerust (6 bemand door Gorontalezen en 6 door Boeginezen), ten einde in zamenwerking met genoemd stoomschip de opsporingen voort te zetten. Ter hoogte van Tandjong Flesko, waar bedoelde flotille zou worden afgewacht, berigtte een vlugtende visscher, dat de roovers (Tobellorezen) in de baai van dien naam verscholen lagen. Al spoedig ontdekten de uitgezonden sloepen de aangegeven schuilplaats, maar de roovers waren aan wal gevlugt, hunne gevangenen medevoerende. In de door hen achtergelaten vaartuigen, vier in getal, werden verschillende wapenen, benevens eene groote verscheidenheid van handelsgoederen gevonden. Vier geroofden, die bij de overhaaste vlugt der roovers hadden weten te ontkomen, zagen zich op die wijze in vrijheid gesteld. Aan de Gorontalesche flotille, die, even na den terugkeer der sloepen naar het oorlogschip, was aangekomen, werd last gegeven de kusten nog gedurende eenigen tijd te blijven bekruisen, terwijl maatregelen werden genomen om te gelijker tijd de bosschen en het gebergte te doen doorzoeken door volk van den radja van Bolang Mongondo, tot wiens gebied Tandjong Flesko behoort. De Gorontalezen en Boeginezen hadden, door gebrek aan leeftogt, de bekruising niet lang kunnen voortzetten, maar de lieden van Kottaboena (Bolang Mongondo) vervolgden, niet geheel zonder vrucht, de roovers in het gebergte. Bij eene eerste ontmoeting werden door hen 2 roovers doodelijk getroffen, 3 hunner vrouwen gevangen genomen en 4 geroofde vrouwen (onderdanen van Bolang Mongondo) bevrijd. Evenwel wist de hoofdmagt der roovers, of althans een deel daarvan, op hunne verdere vlugt nog een Boegineesch vaartuig meester te worden en daarmede te ontkomen. Op een drietal plaatsen onder Bolang Mongondo moeten zij later op nieuw geroofd hebben. Door de *Pontianak* waren inmiddels nog eenige verdachte schuilhoeken onderzocht, maar zonder vrucht. Naar hetgeen uit de verklaringen der bevrijde inlanders was op te maken, zouden de roovers behoord hebben tot die, welke zich in 't laatst van 1874 in de omstreken van Saleijer en Boeton hadden opgehouden (verg. vorig verslag, bladz. 23).

Amboina. Behalve op Ceram werd de rust in dit gewest niet verstoord. Reeds in 't vorig verslag was sprake van een geest van verzet onder de berg-Alfoeren op genoemd eiland, en van de bemoeijingen des bestuurs om, zoo mogelijk zonder wapengeweld, voldoening te verkrijgen voor een moord, te Wahaai aan de noordkust op een onzer militairen gepleegd, welke als eene eerste uiting van dat verzet was aan te merken. Een oogenblik liet het zich aanzien dat het doel langs minnelijken weg zou worden bereikt. Eene militaire demonstratie, door het garnizoen van Wahaai met een 300tal Cerammers naar het binnenland ondernomen, scheen op de in verzet zijnde stammen wel eenigen indruk te hebben gemaakt; althans het als zegeteeken medegevoerde hoofd van den vermoorden soldaat werd (doch zonder onderkaak) door de moordenaars teruggebragt naar de plaats waar het misdrijf volvoerd was. Die indruk hield intusschen geen stand. Niet alleen werden de schuldigen niet uitgeleverd, maar de berg-Alfoeren werden overmoediger en bedreigden zelfs de ons goedgezinde strandnegorijen. Toch meende de resident, alvorens gebruik te maken van de inmiddels ontvangen voorwaardelijke magtiging om uit het garnizoen van Amboina eene expeditionaire kolonne naar Ceram te zenden, nog eene laatste poging te moeten beproeven om de vijandige negorijen tot andere inzigten te brengen. Om geen vrees te wekken, liet hij namelijk het ultimatum overbrengen door twee onzijdige Ceramsche hoofden, slechts van eenige weinige volgelingen vergezeld; maar deze hoofden, ofschoon met die van het binnenland persoonlijk bevriend, werden met geweld verdreven, en toen daarop de radja van Lissabatta hetzelfde ging beproeven, werd stoutweg elke aanraking met het Gouvernement geweigerd.

Ter handhaving van 's Gouvernements gezag, ook tegenover de ons bevriende Ceramsche negorijen, was het nu onvermijdelijk den kwaadwilligen door kracht van wapenen het noodige ontzag in te boezemen. Weinige dagen later (den 11den Junij 1875) vertrok van Amboina naar Ceram eene troepenmagt sterk genoeg om, in vereeniging met het reeds vermeerderd garnizoen van Wahaai, en ondersteund door hulptroepen uit de ons bevriende strandnegorijen, bedoelde taak op zich te nemen. (1)

Ondanks vele moeijelijkheden, veroorzaakt door ongunstig terrein en slecht weder, werd het doel der expeditie volkomen bereikt. Achtereenvolgens werden de verschillende bergkampongs die in verzet waren, na min of meer hevigen tegenstand, doch met weinig verlies aan onze zijde, genomen en — naar Ceramsche adat, ten teeken van overwinning — vernield. Andere vijandelijke negorijen, die verlaten werden bevonden, ondergingen hetzelfde lot. Eene vervolging, dieper het binnenland in, was wegens het hooge en woeste terrein ondoenlijk, zoodat de expeditie toen als afgeloopen moest worden beschouwd (Augustus 1875).

Om de onderwerping der getuchtigde negorijen bevorderlijk te zijn, bleven de expeditionaire troepen nog eenigen tijd te Wahaai, van waar zij op 21 October naar Amboina terugkeerden. Vóór het einde des jaars was door alle oproerige stammen volledige onderwerping aangeboden en waren ook de hoofdschuldigen aan den moord reeds gevat of aan het bestuur overgeleverd (2).

Omtrent de oorzaak van het verzet zijn geen inlichtingen kunnen worden ingewonnen; volgens de in onderwerping gekomen hoofden zouden de berg-Alfoeren alleen uit overmoed er toe zijn overgegaan om hun lust tot koppensnellen ook op Gouvernements grondgebied bot te vieren, en zou het waarschijnlijk slechts bij toeval zijn geweest dat bij zoodanige gelegenheid een soldaat en niet een ander inlander was gedood. Aanraking met het Gouvernement zouden zij alleen daarom geweigerd hebben, omdat zij zich in hunne schier ongenaakbare bergstreken geheel veilig hadden geacht.

(1) De troepenmagt op Ceram werd hierdoor op eene sterkte gebragt van 8 officieren en 231 onderofficieren en manschappen. Voor de operatien werd bestemd eene kolonne, onder bevel van den militairen kommandant van Wahaai, den kapitein der infanterie L. F. M. SCHULZE, bestaande, wat de infanterie betreft, uit 4 officieren, 31 Europesche onderofficieren en manschappen en eene voltallige inlandsche compagnie; voorts uit een detachement artillerie (1 officier en 12 minderen) met 2 mortieren van 12 c.M., benevens 1 officier van gezondheid en het noodige administratief en hospitaalpersoneel. Verder waren bij de kolonne ingedeeld, behalve een inlandsch geneeskundige (doctor djawa), 377 man hulptroepen en de noodige koelies, onder welke laatsten 56 dwangarbeiders. Overigens beschikte men op een viertal plaatsen nog over bevolkingpatrouilles ter gezamenlijke sterkte van 418 man.

(2) Van de 11 die, als verdacht aan den moord, bij het einde van 1875 ons reeds in handen waren gevallen, was er 1, de aanvoerder, bij zijne gevangenneming gesneuveld; 6 stierven in hechtenis en 2 zijn in vrijheid gesteld, daar het bleek dat zij niet schuldig waren. De 2 nog in hechtenis geblevenen, waaronder de lastgever tot den moord, zijn sedert bij politieken maatregel naar Java (Bandong) verwijderd, daar eene teregtstelling, uit hoofde van het overlijden der meeste getuigen, vermoedelijk niet door eene veroordeeling zou zijn gevolgd geworden.

De verfoeijelijke gewoonte van het koppensnellen blijft nog steeds de groote plaag, waardoor de rust en orde op Ceram telkens worden verstoord. Nog onlangs werden te Kamarian de dochter van den regent en eene harer vrouwelijke volgelingen, even buiten de negorij, door Alfoeren van Imahataij afgemaakt en hare hoofden als zegeteekenen medegevoerd.

Het gehalte der inlandsche hoofden laat over het algemeen in de residentie Amboina nog veel te wenschen over; misbruik van sterken drank is aan velen niet vreemd. Vooral vele Ceramsche regenten zijn daaraan verslaafd. Aan eenige hoofden op de Ambonsche eilanden, die zich door langdurigen ijver en trouw in hun ambt hadden onderscheiden, toonde de Regering hare tevredenheid door toekenning van eerepenningen of andere onderscheidingsteekenen. Op gelijke wijze werden de diensten beloond, door den radja van Lissabatta bij de Ceramsche expeditie bewezen.

De welvaart onder de Christenbevolking vermeerdert gaandeweg; vooral de notenteelt in de afdeeling Banda neemt, sedert de afschaffing van het monopoliestelsel, eene groote vlugt, maar ook in de nagelenteelt op Amboina en de Uliassers, die na de vrijlating aanvankelijk slechts een kwijnend bestaan voortsleepte, is in de laatste jaren, ten gevolge van de stijging der marktprijzen van dit artikel, weer eenige vooruitgang waar te nemen. Nogtans maakt de omstandigheid, dat de nageltuinen slechts om de twee of drie jaren een goeden oogst opleveren, het behalen van winst met deze cultuur onzeker.

Voor rekening van eenige ingezetenen van Banda is in het afgeloopen jaar een in Europa gebouwd stoomschip, de *Egeron* geheeten, in de vaart gebragt (verg. vorig verslag, blz. 103), door welk stoomschip reeds verscheidene togten in het belang van den handel zijn gedaan, o. a. naar Nieuw-Guinea, noordkust van Celebes, Timor enz. (zie blz. 24 en de mededeelingen aangaande Ternate hieronder). Ook is te Neira een stoomscheepje, *Adeka* genoemd, in aanbouw; het plan bestaat daarmede nu en dan de andere tot de adsistent-residentie Banda behoorende eilanden te bezoeken en met deze handelsrelatien te openen.

Blijkens 't vorig verslag was in Februarij 1875 de orde te Neira eene korte poos verstoord geworden door ongeregeldheden van eene bende gewapende Boetonnezen, die voor het meerendeel waren in hechtenis genomen. Deze zijn later weder op vrije voeten gesteld, daar de raad van justitie te Amboina geen voldoende termen had gevonden om hen te veroordeelen. In Februarij en Maart jl. werd op Banda andermaal eenige spanning gaande gemaakt door de verschijning van een sterk gewapend Boetonneesch vaartuig, waarop zich o. a. drie personen bevonden, die zich radja's van Boeton noemden, maar geene passen of andere behoorlijke papieren konden vertoonen. Toen hun geweigerd werd om met ceremonieel, dat is met muziek, gewapend gevolg en voorvechters, aan wal te komen, namen zij tegenover het bestuur eene vrij aanmatigende houding aan. Daar van lieverlede het aantal Boetonnesche praauwen ter reede aangroeide (binnen weinige dagen was het getal reeds tot 43 geklommen, met eene gezamenlijke bemanning van bij de 700 koppen), werd het gouvernements-stoomschip *Anjer* van Amboina gezonden, om het verdachte vaartuig met de zich noemende radja's naar die plaats op te brengen. Van daar zijn zij naar Makassar overgebragt, opdat hunne herkomst en bedoelingen konden worden onderzocht door den gouverneur van Celebes, tot wiens ressort Boeton behoort.

Van het in te stellen onderzoek zullen de uitkomsten eerst later kunnen blijken. Intusschen wordt het voor niet onwaarschijnlijk gehouden dat de komst der zoogenaamde radja's ten doel had van de op Banda gevestigde Boetonnezen geld af te persen. Jaarlijks toch moeten vele bewoners van de tot Boeton behoorende eilanden naar Banda, Ceram, de Keij- en Aroë-eilanden, enz. verhuizen, om zich aan den druk hunner hoofden te onttrekken, en volgens de op Banda verkregen inlichtingen gebeurt het wel eens dat die uitgewekenen door lieden van Boeton worden achtervolgd in de hoop om van hen iets te halen. Over 't algemeen moeten die uitgewekenen van Boeton als geen zeer gewenscht element worden beschouwd, vadsig als zij voor het meerendeel zijn en daarbij verslaafd aan opium en spel.

Ten aanzien van de buiten de Ambonsche en Banda-eilanden tot deze residentie behoorende eilandengroepen zijn geene bijzonderheden gemeld. Alleen is aan een onlangs ontvangen rapport het berigt te ontleenen, dat toen in Januarij jl. Zr. Ms. stoomschip *Soerabaija*, op zijne terugreis van Nieuw-Guinea, zich voor Kelling (een der Ceramlaut-eilanden) ophield, de tusschenkomst van den kommandant van dien bodem werd ingeroepen tot het beslechten van een geschil tusschen de beide eerste hoofden van dat eiland. Niettegenstaande reeds oorlogstoebereidselen waren gemaakt, mogt het bedoelden officier gelukken, na eenige zamenkomsten met de verschillende hoofden, de goede verstandhouding tusschen de twistende partijen te herstellen. Volgens berigten van April jl. was de resident toen met den gouvernementsstoomer *Anjer* op eene inspectiereis naar de verschillende eilandengroepen; bij die gelegenheid zou in de eerste plaats Saparoea worden bezocht, waar weinige dagen te voren een hevige brand had gewoed, welke ruim 40 huizen had in de asch gelegd, en eene schade van ongeveer f 150 000 veroorzaakt had.

De algemeene gezondheidstoestand gedurende 1875 in dit gewest liet, ten gevolge van de cholera-epidemie die in het midden des jaars heerschte, nog al te wenschen over.

Ternate (1). De geest der bevolking van dit gewest jegens het bestuur is goed; dit geldt zoowel van de onderdanen van de sultans van Ternate, Tidore en Batjan, als van de gouvernements-onderdanen (inlandsche Christenen, Makassaren en Chinezen en andere vreemde oosterlingen). Op Batjan kwamen veelvuldig verwikkelingen voor tusschen de Laboehasche burgers (inlandsche Christenen) en de onderdanen van den sultan. Om ernstige botsingen te vermijden, bleek het noodig het hoofd der Laboehasche burgers uit zijne betrekking te ontslaan. De posthouder van het nabij gelegen Dodinga op Halmaheira is nu tijdelijk op Batjan geplaatst.

De verhouding van het bestuur tot de sultans van Ternate, Tidore en Batjan is van vriendschappelijken aard.

Eene door de hoofden van Maba, Weda en Patani (zie over dezen het verslag van 1873, bladz. 25) ingediende klagt over de niet-uitbetaling van hun toekomende gelden door den sultan van Tidore, gaf het bestuur aanleiding tot het zenden van dringende nota's aan dien vorst, die daarop de gelden heeft laten uitbetalen. De goede verstandhouding werd hierdoor in het minst niet verstoord.

De Islam breidt zich in genoemde rijken langzaam maar gestadig uit De sultans, van geslacht tot geslacht ijverige Mohammedanen, trachten hun godsdienst zooveel mogelijk ingang te verschaffen bij de nog heidensche Alfoeren. Van daar dat de op Noord-Halmaheira en Nieuw-Guinea gevestigde Christenzendelingen heimelijk door hen worden tegengewerkt. Ondanks die tegenwerking moet evenwel de arbeid dier zendelingen in den laatsten tijd niet geheel onvruchtbaar zijn geweest.

In het handelsverkeer van Ternate met de overige deelen van den Indischen archipel scheen in het afgeloopen jaar meer levendigheid te zullen komen, doordien twee stoomschepen, de *Menado* en de *Egeron*, door hunne voor het meerendeel te Ambon en op Banda gevestigde eigenaren meer bijzonder voor de vaart in de Molukken werden bestemd. Deze vaartuigen bleken echter op den duur niet bestand tegen de mededinging van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij, die, afgescheiden van haren verpligten maandelijkschen dienst, de Moluksche wateren sinds eenigen tijd door een tweede stoomschip doet bevaren.

De in den laatsten tijd krachtiger opgevatte taak tot

---

(1) Het is aan de Indische Regering voorgekomen dat er eenige onzekerheid dreigde te ontstaan nopens de regten van het Gouvernement op de Obi-eilanden en op de oostelijk daarvan gelegen Pekiken Louwin-eilanden. Die eilandengroepen behooren krachtens oude titels uitsluitend aan het Gouvernement; de vorsten van Ternate, Tidore en Batjan maakten daarop dan ook nimmer aanspraak; maar in kaarten en geschriften van den laatsten tijd werden zij gewoonlijk onder het gebied van een dier vorsten gerekend, en vrij algemeen schenen de regten van het Gouvernement in vergetelheid geraakt. Daarom heeft de Gouverneur-Generaal, bij een besluit van 3 Januarij 1876, n°. 11, alsnog uitdrukkelijk verklaard, dat de Obi-, Pekiken Louwin-groepen behooren tot het gouvernements-grondgebied, als zoodanig staan onder het onmiddellijk gezag van het Nederlandsch Indisch Gouvernement en administratief zijn ingedeeld bij de residentie Ternate.

opsporing en uitroeijing der in de Batjansche wateren gelegen rooversvestigingen, werd in 1875 met behulp van het inlandsch bestuur voortgezet. Na de uitroeijing der nederzettingen in straat Patienti, op Kasiroeta, Tameti enz. (zie vorig verslag, bladz. 24) scheen Obi het groote vereenigingspunt te zijn geworden, van waar de togten der zeeschuimers uitgingen. Reeds was door het in station liggende oorlogschip *Bali* op zijne vroegere reizen elke mogelijke gelegenheid benuttigd om eenigszins meer met de kusten van Obi bekend te worden, en toen in April 1875 genoegzame gegevens beschikbaar waren, werd de opsporingstogt door de *Bali* ondernomen aan het hoofd van 4 gewapende praauwen van den sultan van Ternate en met eene kleine magt Batjansche vrijwilligers (Laboehasche burgers). Een viertal nederzettingen der roovers, op het eiland aangetroffen, werden verwoest en hunne tuinen en praauwen vernield. Slechts bij den aanval op het eerste dier punten werden de onzen met geweervuur ontvangen, waarbij één der Ternatanen gewond werd; de overige schuilplaatsen bleken bij aankomst van het stoomschip verlaten. Niettegenstaande op verschillende plaatsen aan den wal gekampeerd en de omtrek door Europesche en inlandsche patrouilles doorzocht werd, vond men geene roovers, noch ook geroofden. Toch worden de uitkomsten van den togt in zoover gewigtig geacht, dat nu de vrees der bevolking voor de rooversvestigingen op Obi is opgeheven, de overdreven geruchten omtrent de daar verzamelde magt zijn gelogenstraft en niet zonder grond het vermoeden mag gekoesterd worden dat nieuwe nederzettingen op de Obi-groep niet spoedig weder beproefd zullen worden. Toen de *Bali* in October 1875 Obi weder aandeed, werd het eiland geheel verlaten bevonden.

Ook gelukte het in het afgeloopen jaar aan eene gewapende magt van den sultan van Ternate om te Gani (Halmaheira) twee beruchte rooverhoofden onschadelijk te maken, die reeds jaren geleden in hechtenis geweest maar ontvlugt waren. Door den resident onderrigt dat deze gevaarlijke kustroovers zich met hun aanhang te Gani ophielden en die streek onveilig maakten, rustte de sultan twee gewapende korra-korra, bemand met 40 koppen, tegen hen uit. Daar zij zich niet goedschiks wilden overgeven, kwam het tot een treffen, waarin de beide rooveraanvoerders vielen, terwijl hun aanhang verdreven werd. Aan de zijde der Ternatanen werden het hoofd der troepen, een verdienstelijk man, die als aanvoerder der hulptroepen tegen Ceram in 1866 het Gouvernement reeds gewigtige diensten bewezen had, doodelijk en 9 zijner manschappen meer of minder zwaar gewond.

Het voornemen om Nieuw-Guinea weder door een onzer oorlogschepen te doen bezoeken, is tot uitvoering gekomen. Voor die reis was door de Indische Regering aangewezen Zr. Ms. stoomschip *Soerabaija*. Het hoofddoel was het instellen van een onderzoek naar de juiste grenzen van het gebied van Tidore op (westelijk) Nieuw-Guinea en naar de mate waarin het gezag van Tidore door de bevolking, tusschen die grenzen langs de kust gevestigd, wordt erkend. Voor dit onderzoek en voor hetgeen gedaan behoorde te worden om op gepaste wijze de met het Tidoreesch (en daardoor met het Nederlandsch) gezag bestaande betrekkingen te bevestigen, waren in commissie gesteld de resident van Ternate, de heer A. J. Langeveldt van Hemert, en de kommandant van genoemd stoomschip, de kapitein-luitenant ter zee P. Swaan. De zending, die den 11den November 1875 ondernomen werd, was den 24sten Januarij 1876 volbragt, voor zooveel betrof het noordwestelijk en noordelijk gedeelte van Tidoreesch Nieuw-Guinea en de bijbehoorende kleinere eilanden. Men was namelijk op laatstgenoemden datum tot aanvulling van den kolenvoorraad naar Amboina gestevend, met het voornemen om, zoodra de ongunstig geworden gezondheidstoestand der schepelingen dit zou toelaten, de zending naar de zuidwestelijke en zuidelijke kusten voort te zetten. Kort daarop is de reis hervat, en den 8sten Maart kon de zending, voor zoo ver de weêrsgesteldheid hare uitvoering had toegelaten, als voleindigd worden beschouwd. Een kort verslag van de verrigtingen der commissie, ontleend aan de voorloopige rapporten die achtereenvolgens door haar werden ingezonden, moge hier eene plaats vinden.

Den 11den November werd de reede van Ternate verlaten, nadat zich aan boord van de *Soerabaija*, behalve de resident, hadden ingescheept de twee daartoe door den sultan van Tidore aangewezen Tidoresche hofgrooten met gevolg (waaronder Tidoresche soldaten en tolken), benevens twee particulieren aan wie vergund was de reis mede te maken: de te Ternate gevestigde oud-zeeofficier A. A. Bruyn, door handelsbetrekkingen met Nieuw-Guinea goed bekend, en de Italiaansche natuuronderzoeker dr. O. Beccari, die de laatste jaren op en bij Nieuw-Guinea had doorgebragt.

Na eene reis van drie etmalen werd de reede van Samaté, de hoofdnegorij van het eiland Salawatti, bereikt. Aldaar en op de omliggende kleine eilanden, zoomede in de onder Salawatti behoorende — oostwaarts daarvan gelegen — negorijen Has, Maar en Warsaai (noordwestelijk schiereiland van Nieuw-Guinea), wordt het gezag van den sultan van Tidore erkend en ten blijke daarvan jaarlijks schatting opgebragt.

Op den 18den November de reis voortzettende, kwam de *Soerabaija* twee dagen later voor Doreh ten anker, waar drie van de op Nieuw-Guinea aanwezige Christen-zendelingen werden ontmoet. Ook daar bleek het gezag van Tidore ten volle erkend te worden; schatting werd er om de vier of vijf jaren afgedragen. In afwachting van de komst van het steenkolen- en victualieschip, als hoedanig de stoomer *Menado* was gecharterd, werd de negorij Ansoes op het eiland Jobi of Japen, het grootste der eilanden benoorden de Geelvinksbaai gelegen, bezocht, waar de gecommitteerden begroet werden door het hijschen van de Nederlandsche vlag. Het door den korano bewaarde ijzeren Nederlandsche wapenbord werd verwisseld met een verguld wapen, dat met de noodige plegtigheid aan een der stijlen van diens woning werd bevestigd. Ook hier wordt het gezag van den sultan erkend, maar hem geene schatting opgebragt. Den 25sten keerde de *Soerabaija* te Doreh terug, waar inmiddels het steenkolen- en victualieschip was aangekomen. Terwijl een gedeelte van den aangebragten voorraad in de *Soerabaija* werd overgescheept, werd door de commissie aan de hoofden van Doreh de eed op hunne bediening afgenomen, en met groote plegtigheid een nieuw Nederlandsch wapenbord aan den wal opgerigt. De radja van Ansoes, die, tijdens het aanwezen van de gecommitteerden, van Jobi afwezig was, ontving te Doreh eene acte van aanstelling van den resident, waarna ook dit hoofd beëedigd werd.

Op den 30sten werd de reis voortgezet en nog denzelfden dag het zendelingstation Andai bereikt, waar de korano mede geïnstalleerd en beëedigd werd. De commissie bezocht de in het bosch gelegene djagong-aanplantingen der Arfakkers. Zoowel door dezen als door de Andaiërs wordt het gezag van den sultan slechts in geringe mate erkend. Belasting hebben zij nimmer aan dien vorst betaald.

Van hier verder stoomende, bereikte men den 1sten December Moom, waar mede een zendeling gevestigd is. Het gezag van Tidore wordt daar niet erkend. De djoedjau van Moom werd tot korano aangesteld. Massooi en wilde muscaatnoten komen hier veel voor. Ondoordringbare bosschen waren een beletsel om het binnenland in te gaan.

Den 3den werd de togt voortgezet en op den avond van dien dag in de schoone baai van Wairoro geankerd, alwaar de kampong van dien naam verlaten werd bevonden. Eenige uren ver werd het binnenland ingetrokken maar de togt was te vermoeijend om langer te worden voortgezet. De wilde notenboom wordt ook hier aangetroffen. Een bezoek aan het eiland Amberpon moest worden opgegeven wegens de vele reven en de hevige branding op de kust.

Twee dagen later vertrok men naar het eiland Ron, en kwam er nog dienzelfden namiddag ten anker. De sengadji van de kampong Manna, naar aanleiding eener vijandelijke verhouding met Mafoor gevlugt, werd, op verzoek van de Tidoresche hofgrooten, van zijn ambt vervallen verklaard en zijn broeder in die waardigheid aangesteld en beëedigd.

Den 7den van daar vertrekkende, kwam de *Soerabaija* nog dienzelfden dag voor de kampong Mai op Wandammen. De bewoners van Wandammen kennen het Gouvernement en den sultan van Tidore in naam, doch betalen aan den laatste geene belasting. Het land levert veel massooi en muscaatnoten op. Aan de hoofden der kampongs Mai en Wassior werd eene acte van aanstelling uitgereikt, en

in eerstgemelde kampong, in tegenwoordigheid van hoofden en bevolking, een Nederlandsch wapenbord opgesteld. De meer zuidelijk in de Geelvinksbaai gelegen negorijen Jaoer en Roebi konden, met het oog op het groote kolenverbruik, niet bezocht worden. Evenmin kon, bij het reeds doorstaan van den westmoesson, de oostkust van die baai worden aangedaan. De ankerplaatsen zijn daar allen onveilig. Er werd dus besloten de Geelvinksbaai over te steken en den steven te rigten naar Seroei en Ambai, twee naast elkander gelegen kampongs op de zuidkust van Jobi. De vrouwelijke bevolking was bij de aankomst van het stoomschip naar het gebergte gevlugt en ook de mannen toonden in den aanvang bevreesd te zijn. Langzamerhand werd die vrees afgelegd en kwamen de mannen met vrijmoedigheid aan boord. Aan den korano werd eene acte van aanstelling uitgereikt en de eed van getrouwheid afgenomen, terwijl een Nederlandsch wapenbord aan wal werd opgerigt, waartoe de mannelijke bevolking met ijver de behulpzame hand bood. Van het opbrengen van belasting aan Tidore is hier geen sprake. Gidsen voor een togt naar het binnenland waren niet te verkrijgen, omdat de bedoelde kampongs in oorlog waren met de Alfoeri (bergbewoners).

Van Seroei werd den 14den oostwaarts koers gezet naar het eiland Kroedoe. De ontvangst daar was zeer vriendschappelijk. Aan den sengadji van de kampong Manoepoei werd eene acte van aanstelling uitgereikt en eene Nederlandsche vlag ten geschenke gegeven, waarna hij den eed van getrouwheid aflegde.

Den 16den zette men de reis voort naar de monding van de Amberno- of Rochussenrivier. Door de hooge zeeën was het echter niet mogelijk eene geul te vinden om die rivier in te komen, zoodat van daar, bezuiden de Arimoa-eilanden, werd doorgestoomd naar de Humboldtsbaai of Telok Lintjoe, welke baai binnen 1½ etmaal werd bereikt. De indruk, dien de bevolking hier gaf, was ongunstig. Zij bleek uitermate ruw, vrijpostig en diefachtig te zijn en op het laagste punt van ontwikkeling te staan. Het is een sterk gespierd menschenras; mannen en vrouwen loopen geheel naakt; alleen de gehuwde vrouwen dragen eene soort van sarong, van boomschors vervaardigd, om de heupen. De gecommitteerden bezochten de hoofdkampong Tobadi, een zich daar bevindenden tempel en nog eene andere kampong, Oensai genaamd. Wegens het gemis van een tolk was het niet mogelijk iets te weten te komen van de wijze van bestuur of van den godsdienst en de zeden en gewoonten dezer natuurmenschen. Het schijnt dat hoofden of oudsten, wier gezag eenigermate wordt erkend en geëerbiedigd, bij hen niet gevonden worden.

Op den 21sten December werd de Humboldtsbaai verlaten en in den morgen van den volgenden dag de schoone, westwaarts gelegene Sadipi-baai binnengestoomd, waar de bevolking, die met de komst van een oorlogschip scheen ingenomen en er veel minder ruw uitzag dan de bewoners van Telok Lintjoe, in sampans de *Soerabaija* te gemoet kwam. Daar het echter niet gelukte hier eene ankerplaats te vinden, was men verpligt de Sadipi-baai onverrigter zake te verlaten.

Men stoomde nu naar de noordkust van het meermalen genoemde eiland Jobi. Onder weg werd nog aan de zuidzijde der Arimoa-eilanden gestopt, van waar eenige sampans kwamen aanroeijen om ruilhandel te drijven. Den 24sten December kwam de *Soerabaija* in de baai van Awek, de eenige ankerplaats op Jobi's noordkust. De gecommitteerden begaven zich hier aan wal en bragten een bezoek aan de negorij Awek, waar zij vriendschappelijk werden ontvangen. Den korano werd eene acte van aanstelling met de waardigheidsteekenen uitgereikt.

Er werd nu weder koers gesteld naar Doreh, waar men drie dagen later, den 29sten, aankwam, na op die reis nog weder Andai aangedaan en den korano van Hattam, die bij de vorige komst van de commissie te Andai afwezig was, als zoodanig te hebben bevestigd. Ook was te Andai, ten aanschouwe van hoofden en bevolking, alsnog overgegaan tot het plaatsen van een Nederlandsch wapenbord. Te Doreh werd, op verzoek der Tidoresche hofgrooten, de sengadji Brossi tot eerste hoofd van Doreh aangesteld, in tegenwoordigheid van alle andere hoofden en het meerendeel der Papoeasche bevolking.

Nadat aan boord van de *Soerabaija* de kolenruimen waren aangevuld, vertrok die bodem den 8sten Januarij 1876 naar het eiland Waigeoe (benoorden Salawatti), alwaar twee dagen later geankerd werd, en wel aan de noordzijde van het eilandje Saonek, waar met de noodige plegtigheid mede een Nederlandsch wapenbord werd opgesteld. Op verzoek van de Tidoresche leden der commissie werd de radja van Waigeoe, die in het opbrengen der aan den sultan verschuldigde belastingen nalatig was, ingescheept ten einde zich te Tidore te verantwoorden op eenige tegen hem ingebragte beschuldigingen.

Den 13den Januarij ging de *Soerabaija* onder stoom naar het eiland Mysool (zuidwestelijk van Salawatti), dat 's anderen daags bereikt werd en waar de gecommitteerden bij de negorij Goe op de noordkust aan wal gingen. De radja van Waigamma, die ook over die negorij gezag uitoefent, kwam spoedig met de aan hem ondergeschikte hoofden aan boord. Het gezag van Tidore wordt door hen erkend. Zij betalen op gezette tijden de verschuldigde belasting, waarvan de hoegrootheid echter afhankelijk is van den uitslag van den oogst. De zetel van den radja van Waigamma is de negorij Kassim, eene nederzetting van jonge dagteekening, die door de gecommitteerden mede werd bezocht en waar welvaart scheen te heerschen. Den 16den Januarij werd Lelintah (zuidkust van Mysool) aangedaan, en de radja van die streek aan boord genomen om de gecommitteerden te vergezellen naar de tot zijn gebied behoorende kampongs in de Mac-Cluergolf. Op de zuidkust van Mysool wordt het gezag van den sultan van Tidore mede ten volle erkend en geregeld belasting aan hem opgebragt.

Hetzelfde bleek het geval te zijn te Atti-Atti, eene kampong nabij het zuidwestelijk gedeelte van den ingang der Mac-Cluergolf, welke den 19den Januarij werd bezocht. De schatting aan Tidore wordt hier eenmaal in de drie jaren opgebragt. Van Atti-Atti stoomde de *Soerabaija* naar de baai van Sekaar. Aldaar werden de kampongs Sisier en Argoeni bezocht en de hoofden der verschillende in de baai gelegen kampongs aan boord ontvangen. Het gezag van den sultan van Tidore wordt hier algemeen erkend.

Den 23sten Januarij werd de reis voortgezet naar Omombarai, de oostelijkste kampong in de Mac-Cluergolf. Deze plaats was echter, ten gevolge van ondiep water, niet te bereiken, zoodat op een mijl afstands moest worden geankerd. De hoofden van Omombarai en die van eenige daar bewesten gelegen weinig beteekenende negorijen vervoegden zich aan boord. Allen erkenden het Tidoreesch gezag.

De noordzijde der Mac-Cluergolf of het eigenlijke Berouw is laag land. Aan het strand treft men daar geene kampongs aan.

s' Anderen daags verliet de *Soerabaija* de Mac-Cluergolf en poogde de noordwestwaarts gelegene baaijen in te stoomen, maar het ondiepe water verhinderde de uitvoering van dit plan. Volgens de mededeelingen van den radja van Salawatti was die geheele kuststreek van het noordwestelijk schiereiland van Nieuw-Guinea, tot aan Salawatti toe, nergens te naderen dan alleen voor weinig diepgaande praauwen. Daarom werd besloten het verder onderzoek op dit kustgedeelte te staken en koers te stellen naar het eiland Gisser (afdeeling Banda), waar een tolk tevens loods voor het nog onbezochte zuidwestelijk en zuidelijk gedeelte van Nieuw-Guinea werd aan boord genomen. Daar te Gisser voor dien verderen togt geen voldoende voorraad kolen aanwezig was, stoomde de *Soerabaija* naar Amboina, waar het, in het belang van den gezondheidstoestand der bemanning, wenschelijk werd geacht eenigen tijd te verblijven. Sedert 't laatst van December toch was de gezondheidstoestand ongunstig geworden en de berriberri, die aanvankelijk alleen de inlanders en inzonderheid de stokers had aangetast, begon zich nu ook onder de Europeanen uit te breiden. Ruim de helft der zieken werd te Amboina in het hospitaal opgenomen.

Na een verblijf van ruim twee weken te Amboina (29 Januarij — 14 Februarij) was de gezondheidstoestand der equipage in zoover verbeterd, dat ook de westkust en de zuidwestkust van Nieuw-Guinea konden worden bezocht.

De eerste plaats welke de *Soerabaija* — na eenige kampongs, waar de Nederlandsche vlag woei, te zijn voorbij gestoomd — den 19den Februarij aandeed, was Faoer op

het eiland van dien naam, dat, even als de nabij liggende eilanden Kani en Toberoeassa (1), onder gezag staat van de straks genoemde kampong Atti-Atti op den vasten wal van Nieuw-Guinea. Van een viertal aan boord gekomen ingezetenen vernam men dat de hoofden van Atti-Atti vertrokken waren, dat het Tidoreesch gezag op de genoemde eilanden erkend wordt en dat de radja van Atti-Atti jaarlijks de schatting komt in ontvangst nemen. De gezamenlijke bevolking wordt begroot op 900 à 1000 zielen; zij houdt zich hoofdzakelijk onledig met het inzamelen van wilde muscaatnoten en oefent overigens op vrij groote schaal de tripangvisscherij uit. Beide artikelen worden opgekocht door Ceramsche en Makassaarsche handelaren.

Nadat de gecommitteerden aan wal waren geweest, werd de reede van Faoer verlaten, koers gesteld om de zuid, de Nautilus-straat doorgestoomd en den 21sten Februarij voor Mangawito, de hoofdkampong van het eiland Adi, geankerd. Van enkele aan boord gekomen inlanders werd vernomen dat eenigen tijd geleden door lieden van Kani, Patimoeni en Kapauw op Adi vijandelijkheden waren gepleegd, ten gevolge waarvan de radja met het meerendeel der bewoners naar den vasten wal van Nieuw-Guinea de wijk had genomen. Vele huizen van Mangawito vonden de gecommitteerden verwoest. Des sultans gezag is aan Adi vreemd, maar wel wordt er door de Ceramsche handelaren de naam van het Gouvernement in herinnering gehouden. Uitvoer-artikelen zijn hier tripang, muscaatnoten en massooi, dit laatste afkomstig van den vasten wal.

Het kleinere eiland Namatotta, verderop aan de zuidwestkust gelegen, waarheen men zich nu begaf, scheen door radja en bevolking te zijn verlaten. Men vond er slechts geheel vervallen woningen.

In de Tritons-baai, welke den 23sten werd ingestoomd, ontmoette de *Soerabaija* geen enkele sampan, en aan het strand, ter plaatse waar het fort Du Bus heeft gestaan, werden slechts een drietal armoedige huisjes gezien. Een der bewoners liet zich door den naar den wal gezonden loods overreden om bij de gecommitteerden aan boord te komen. Volgens de verkregen inlichtingen bestond de gansche bevolking van Lobo (Merkus-oord) uit niet meer dan 20 zielen. De kampong had een zeer armoedig aanzien en was volgens zeggen tijdelijk verlaten. In de wildernis vonden de gecommitteerden den paal waaraan het Nederlandsche wapenbord was gehecht, en niet ver van daar de overblijfselen van het fort.

De reis voortzettende, vernam men op het eilandje Aidoema, waar de loods aan wal gezonden werd, dat de mannelijke bevolking met den radja aan het hoofd naar het oostwaarts gelegen Lakahia vertrokken was om sago te koopen, en dat de radja van Namatotta zich op Kajoe Mera ophield, welk eilandje echter, uit hoofde van de gesteldheid der zee, niet kon worden aangedaan, zoodat men den koers vervolgde naar Lakahia, waar de *Soerabaija* den 25sten ten anker kwam.

Daar de radja te Olla verblijf houdt, op een paar mijlen afstands van de plaats waar de *Soerabaija* geankerd lag, begaf de loods zich in een sloep derwaarts, ten einde den radja af te halen. Deze ging naar het oorlogschip mede, maar scheen, aan boord zijnde, voortdurend in ongerustheid te verkeeren dat hij zou worden medegevoerd; van de gelegenheid dat eene met 9 Papoea's bemande sampan de *Soerabaija* op zijde kwam, maakte hij gebruik om zich ongemerkt te verwijderen en ijlings weg te roeijen. Eene poging om te Olla over deze vreemde handelwijze opheldering te verkrijgen, mislukte. Eenige daar ter plaatse aan het strand verschenen gewapende Papoea's riepen den gecommitteerden toe dat de radja naar het gebergte was gevlugt, en dat — wanneer de onzen aan wal mogten komen — ook zij naar het binnenland zouden trekken.

Daar er niet aan te denken viel hen in de digte wildernis te volgen, keerden de gecommitteerden naar boord terug. Het ondervonden wantrouwen schijnt verklaard te moeten worden uit de willekeurige handelingen, die de Papoea's hebben te verduren van de mede onder Nederlandsche vlag varende Ceramsche en Boeginesche handelaren, die het hier bedoelde kustgedeelte meest met verscheidene over 't algemeen zwaar gewapende praauwen tegelijk bezoeken.

De radja was, volgens zijn zeggen, hoofd van de 5 in de bogt van Lakahia gelegen negorijen, te zamen ongeveer 300 zielen tellende, doch was ondergeschikt aan den radja van Namatotta, die hem persoonlijk had aangesteld. Het gezag van Tidore wordt op deze plaatsen niet erkend; de ondergeschikte kamponghoofden betalen alleen belasting aan Namatotta. Eenige monsters steenkolen werden van het eiland Lakahia verkregen, maar — welligt omdat zij niet diep genoeg gedolven waren — voor stoomgebruik ongeschikt bevonden. Tegenover de gewone ankerplaats voor groote schepen werd door de gecommitteerden aan het strand te Lakahia een Nederlandsch wapenbord opgerigt.

Den 27sten Februarij werd deze ankerplaats verlaten, en begaf men zich naar de Aroë-eilanden om kolen in te nemen. Van daar werd den 4den Maart de reis vervolgd naar de Oetanata-rivier, maar het buijige weder en de hooge zeeën maakten het ondoenlijk vóór die rivier te ankeren, zoodat men besloot te trachten om, zooveel mogelijk in het gezigt van de kust stoomende, de Valsche Kaap te bereiken. Het bleek echter meer en meer dat, mogt het al ergens mogelijk zijn op betrekkelijk korten afstand den wal te naderen, er toch niet aan te denken viel om met de sloepen het strand te bereiken. Intusschen stoomde de *Soerabaija* om de Z. Z. O. en kwam in den avond van den 7den ten anker, met het voornemen den volgenden dag den wal te naderen. Aanvankelijk waren wind en zee iets kalmer, maar in den nacht verhieven zich beide zoodanig, dat er vrees bestond voor het breken van den ankerketting, en men verpligt was onder stoom te gaan. Met het aanbreken van den dag werd naar den wal gestoomd doch de dikke lucht belette om iets van het land te zien. Wind en zee begonnen nog onstuimiger te worden, en het werd twijfelachtig of de kolenvoorraad toereikende was om de reis tot op 141° O. l. voort te zetten, en of wel ergens gemeenschap met den wal mogelijk zou blijken. De gecommitteerden besloten daarom de zending als afgeloopen te beschouwen, te meer daar, luidens de ingewonnen berigten, het nog te bezoeken kustgedeelte bijna overal onbewoond was, zoodat het al of niet aandoen daarvan, aan het resultaat van den togt waarschijnlijk weinig zou toebrengen of schaden.

Den 8sten Maart werd de terugreis aanvaard, en na op Gisser den loods tevens tolk ontscheept te hebben en vervolgens nog een viertal dagen te Amboina verbleven te zijn, ankerde men den 20sten dier maand ter reede Ternate, waar de resident en de Tidoresche hofgrooten met hun gevolg de *Soerabaija* verlieten. De gezondheid der bemanning liet toen over 't algemeen te wenschen over; ook had op het laatste gedeelte der reis de berri-berri zich weder onder haar vertoond.

Zooveel de gelegenheid het had toegelaten, waren door de *Soerabaija* de noodige hydrografische opnemingen gedaan. Van de bezochte plaatsen waren o. a. in kaart gebragt de reeden van Andai, Kroedoe en Saonek en de baaijen van Wairoro, Seroei en Awek.

Timor en onderhoorigheden. Terwijl in het gebied der radja's op de verschillende tot deze residentie behoorende eilanden twisten en ongeregeldheden — evenwel van minder ernstigen aard dan in 1874 — weder niet zeldzaam waren, werd daarentegen in het aan ons regtstreeksch gezag onderworpen gedeelte van het eiland Timor (rondom de baai van Koepang) de rust nergens verstoord.

Door de hoofden van Koepang is uit eigen beweging de aanleg van een weg ondernomen ter betere verbinding van de landingsplaats Tanoh met de hoofdplaats. Dit werk werd in December 1875, zonder beduidende moeite voor de bevolking, voltooid. De in straat Semauw met de stoomschepen aangebragte passagiers en goederen kunnen thans zonder eenig oponthoud naar Koepang worden vervoerd. De afdeeling Babauw, even als Koepang, Paritti enz. tot 's Gouvernements eigen gebied behoorende, wordt gezegd in de laatste jaren in welvaart te zijn achteruitgegaan. Vooral de padicultuur is er merkbaar verminderd, zoodat de oogst, die vroeger belangrijke uitvoeren naar Koepang toeliet, naauwelijks meer een vierde gedeelte van de in vorige jaren verkregen productie moet bedragen. De oor-

(1) In de omstandigheid dat deze eilanden op den 19den Februarij werden bezocht, vonden de gecommitteerden aanleiding om daaraan, onder nadere goedkeuring, den naam van Koning Willem III-eilanden te geven.

zaken van den achteruitgang kon de resident niet met genoegzame zekerheid verklaren.

In 't laatst van 1875 werden eenige landschappen in het binnenland van Timor door den resident bezocht, o. a. de aan den radja (of, zoo als hij gewoonlijk genoemd wordt, keizer) van Groot-Sonnebait onderhoorige landschappen Bisana en Mollo, in welke streken zich sedert tal van jaren geen hoofd van gewestelijk bestuur had vertoond, zoomede Manoebait, vroeger mede eene onderhoorigheid van Sonnebait. De radja van Groot-Sonnebait was van zijne veel verder gelegene verblijfplaats Neffo afgekomen om den resident zijne opwachting te maken en toonde zich zeer vriendschappelijk. In het landschap Mollo hadden eenige Chinesche kolonisten eene goudgraving begonnen. Op de reis naar Manoebait werd o. a. Oesoe bezocht, op welke plaats voor rekening van een Engelsch ingezetene van Koepang door Engelsche mijnbouwkundigen onderzoekingen waren ingesteld naar het aanwezen van kopererts, maar tot dusver zonder gunstig gevolg. In het landschap Takaip, insgelijks eene onderhoorigheid van Groot-Sonnebait, liet de beruchte fettor Baki Kooi, tegen wien in 1857 eene militaire expeditie werd ondernomen, weder van zich hooren; hij had het zelfstandige landschap Ambenoe beoorloogd en het verpligt zich tot de betaling eener schatting te verbinden. Maar naauwelijks was de oorlogschatting betaald, of de fettor verscheen weder in Ambenoe, waar hij de bevolking van Bickmela (de verblijfplaats van den radja) — door eene list uit hare versterking gelokt — gevangen deed nemen en den radja zelf ter nederschoot, waarna hij diens hoofd in triumf medevoerde.

Het vrij aanzienlijke rijk van Amanoebang, het eenige op Timor aan hetwelk steeds eene minder goede gezindheid jegens het Gouvernement werd toegeschreven, gaf in den laatsten tijd blijken van toenadering. Echter blijft de radja nog altijd in gebreke te voldoen aan zijne reeds meermalen afgelegde belofte om te Koepang het Gouvernement hulde te komen brengen. Alleen kwam in het afgeloopen jaar een zijner zonen den resident zijne opwachting maken.

In een geschil, sedert jaren tusschen Amanoebang en Amarassi aanhangig, is onlangs door beide de bemiddeling van het bestuur ingeroepen. Tot dusver was de resident nog niet in de gelegenheid om zich daartoe naar de zuidkust te begeven. De fettor van laatstgenoemd rijk werd in Januarij 1875 als zoodanig door den resident beëedigd, na vooraf de verklaring te hebben afgelegd van te zullen nakomen alle bevelen, die hem namens het Gouvernement gegeven worden.

Van de twee radja's van Amfoang (noordwestkust van Timor) is een, die van Amfoang-Sorbian, in April 1875 overleden en sedert nog niet vervangen. De ander, die van eigenlijk Amfoang, kwam in 't laatst van 1875 te Koepang om den resident een bezoek te brengen. De dood van eerstbedoeld hoofd, bekend wegens zijn wreed karakter en zijne verslaafdheid aan sterken drank, wordt als een zegen voor zijne onderhoorigen beschouwd.

Op Rotti werden door den resident twee radja's en een fettor bevestigd. Een der eerstgenoemden was de vervanger van den in 1874 wegens zijn twistziek karakter ontslagen radja van Termanoe (zie vorig verslag, blz. 25).

Een drietal radja's op Soemba, die, op het voorbeeld van den radja van Lewa of Soedoe (zie het vorig verslag, blz. 26), hun verlangen hadden te kennen gegeven om met het Gouvernement een verbond van vriendschap te sluiten, ontvingen uit handen van den controleur eene Nederlandsche vlag, met toezegging dat hun later, ten teeken van erkenning in hunne waardigheid, de gebruikelijke rotting met knop door den resident in persoon zou worden geschonken. Het waren de radja's van Kapoendoek, Anamboro en Palamalambo. Vooral aan de toenadering van den radja van Anamboro wordt nog al beteekenis gehecht, omdat, evenals de radja van Soedoe om de noord, die van Anamboro aan den oostkant als het magtigste hoofd wordt beschouwd, zoowel door zijn afkomst als door zijn rijkdom en de uitgestrektheid van zijn gebied, dat tot over het landschap Wadjeloe aan de zuidkust van het eiland loopt.

De gevlugte radja van Batakapedoe, tegen wien blijkens het vorig verslag eene expeditie van Savoenezen was opgetrokken, heeft zich nog niet bij het bestuur aangemeld. Volgens in Maart jl. te Koepang ontvangen berigten waren veiligheid en orde op Soemba weder achteruitgaande en werd de te Waingapoe gevestigde Arabier, dezelfde van wien in 't vorig verslag sprake was, verdacht in vele euveldaden de hand te hebben. De resident had zich per gewapende boot naar Soemba onderweg begeven, maar het jaargetijde bleek te ongunstig om den togt voort te zetten, zoodat naar Koepang moest worden teruggekeerd. De tijdelijke beschikbaarstelling van een gouvernementsstoomschip was nu gevraagd, ook ten einde gelegenheid te hebben om op de Solor- en Allor-eilanden het gezag beter te kunnen doen gelden en eenige reeds lang hangende zaken tot afdoening te brengen.

Zoo bleef het rijkje Lamahale (Adonare) nog steeds de uitlevering weigeren van een aldaar schuilgehouden oproermaker (zie vorig verslag, blz. 27), terwijl het gezagvoerend hoofd er onmagtig bleek om zich door. de bevolking te doen gehoorzamen. Om woelingen van de zijde van den afgezetten radja tegen te gaan, werd deze naar Koepang overgevoerd, waar hij thans onder politietoezigt verblijf houdt.

Van de drie negorijen op Allor, die blijkens 't vorig verslag, bladz. 27, zich beschouwden als onder Portugal te staan, heeft één, Batoelolong, sedert het Nederlandsch gezag erkend. Voorloopig heeft onze posthouder den radja eene Nederlandsche vlag uitgereikt.

Australische vaartuigen voor de paarlvisscherij bezochten nu en dan de Solor- en Allor-eilanden tot het aanwerven van duikers; klagten omtrent de behandeling der aangeworvenen werden niet vernomen.

Met de veiligheid van personen en goederen is het op de verschillende eilanden van den Timor-archipel, vooral in het binnenland, nog treurig gesteld. Door persoonlijke tusschenkomst van den resident werd aan eenige Chinezen, die door de bevolking van Mollo (Groot-Sonnebait) beroofd waren, schadevergoeding uitgekeerd.

Zoowel in als buiten het gouvernements-grondgebied staat de landbouw nog op zeer lagen trap. Op Savoe en Soemba heerschte, volgens in Maart jl. te Koepang ontvangen berigten, gebrek aan levensmiddelen door het lang uitblijven der schepen die op laatstgenoemd eiland jaarlijks rijst van Celebes aanbrengen. De resident beijverde zich om door den handel te Koepang en elders in de behoefte te doen voorzien.

Handel en nijverheid zijn in dit gewest over 't algemeen van weinig beteekenis.

De Islam breidt zich op geen der eilanden noemenswaardig uit. Daarentegen wint het Christendom langzamerhand meer veld. Het aantal Protestantsche Christenen bedraagt ruim 11 000 en dat der Roomsch-katholieke ongeveer evenveel. De laatsten worden voornamelijk op Flores, de eersten op Timor en Rotti aangetroffen.

De gezondheidstoestand liet gedurende het afgeloopen jaar over het algemeen nog al te wenschen over. Gevallen van koortsen, buik- en oogziekten waren menigvuldig.

Op de noordoostkust van Flores strandde in December ll., op hare reis van Australie naar Hongkong via Singapore, de Engelsche mailboot *Brisbane* met ongeveer 300 passagiers en eene rijke lading aan boord. Zoodra hiervan te Koepang tijding kwam, begaf de resident zich met het particuliere Nederlandsch-Indische stoomschip *Menado*, dat juist ter reede lag, naar de plaats van het onheil om de noodige hulp te verleenen en zoo noodig maatregelen tegen strandroof te nemen. Het mogt gelukken de schipbreukelingen te redden en vervolgens ook de *Brisbane* met hare lading te behouden. Voor de bewezen goede diensten heeft later de Britsche Regering langs diplomatieken weg haren dank doen betuigen.

Bali. In de beide regtstreeks aan ons gezag onderworpen landschappen Boelelong en Djembrana (welker definitieve bestuursinrigting nog een punt van overweging uitmaakt) bleef de rust ongestoord, en legde de bevolking bij voortduring de beste gezindheid jegens het bestuur aan den dag. De veiligheid van goederen laat er evenwel te wenschen over. De oorzaak van dit laatste, waarin onze ambtenaren zoovéel mogelijk verbetering trachten te brengen, ligt voor een groot deel in de gebrekkige wijze waarop de politie onder de eigenlijk inheemsche bevolking (de Siwaieten) wordt uitgeoefend.

De Mohammedaansche godsdienst breidt zich nog weinig

onder de inheemsche bevolking uit. Alleen eenige vrouwen, die met Mohammedaansche mannen huwden, gingen tot den Islam over.

Van de aangevangen pogingen tot evangelisatie zijn de uitkomsten nog gering. Ook van de te Boeleleng geopende inlandsche (gouvernements-) school wordt weinig gebruik gemaakt. Een der hoofden uit de afdeeling Djembrana zond twee zijner zonen naar Banjoewangi ter school.

Te Boeleleng neemt de welvaart der bevolking zigtbaar toe, hoofdzakelijk door de voordeelen die de zich steeds uitbreidende koffijcultuur haar afwerpt. Die cultuur lokt vele bewoners uit de naburige rijken naar Boeleleng.

Te Djembrana ondergaat de rijstcultuur belangrijke uitbreiding waartoe de omstandigheden gunstig zijn, o. a. door overvloed van water. De in Djembrana gevestigde landelijke onderneming, Tjandi Koesoema geheeten, is daarvan echter misdeeld. Ook door gebrek aan werkkrachten verkeert zij in kwijnenden staat. De voortbrengselen die er geteeld worden, zijn cacao, klappers en aardvruchten. Van moeijelijkheden tusschen de eigenaren en de bevolking is, sedert aan deze laatste in 1873 is vrijgelaten op Tjandi Koesoema hout te kappen, niet meer vernomen. Intusschen is, overeenkomstig het toen opgevat voornemen (verg. het verslag van 1874, blz. 23), met de eigenaren onderhandeld omtrent het beperken hunner regten op Tjandi Koesoema tot eene oppervlakte gronds van 500 à 1000 bouws, in stede van 22 000 bouws zoo als hun in 1861 door den toenmaligen vorst van Djembrana waren afgestaan. Doch van dit denkbeeld is afgezien, omdat van de eigenaren in het tot stand brengen eener overeenkomst ter zake geene genoegzame medewerking werd ondervonden.

De waarde van in- en uitvoer bedroeg in 1875 voor Boeleleng ongeveer 11 millioen gulden, waarvan bijna 6½ millioen gulden wegens ingevoerd opium. Eene voorname reden van de vlugt, welke de handel te Boeleleng neemt, is, gelijk reeds in 't vorige verslag werd opgemerkt, het steeds toenemend stoomverkeer, waardoor de inlandsche vaartuigen, die vroeger van Bali regtstreeks op Singapore, Makassar en Java voeren, thans er voordeel in zien niet verder dan Boeleleng te gaan en daar hunne ladingen aan boord der stoomschepen over te brengen. De reede van Boeleleng wordt thans geregeld vijfmaal in de maand door de schepen der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij aangedaan. De voornaamste uitvoerartikelen zijn rijst, tabak, huiden en koffij. Voor dit laatste product betaalden de handelaren aan de bevolking gemiddeld f 43 à f 44 per pikol.

De gezondheidstoestand was gedurende 1875 in de beide afdeelingen vrij gunstig. De cholera, die in het begin des jaars nog sporadisch voorkwam, was omstreeks het einde van Julij geweken.

Omtrent de zelfstandige rijken van Bali en Lombok zijn weinig mededeelingen ontvangen. Gedurende een gedeelte der maanden Augustus en September 1875 deed de resident van Banjoewangi, gecommitteerde voor beide eilanden, eene rondreis over Bali, waar hij in de verschillende rijken, behalve in het Lomboksche Karang Assam, vertoefde en allerwege behoorlijk ontvangen werd, terwijl ook de vorsten, zonder uitzondering, blijken van goede gezindheid gaven. In Bangli werd, ter vervanging van den in Januarij 1875 overleden vorst, diens oudste wettige zoon als radja erkend en bevestigd, nadat door hem de gebruikelijke acte was verleden, waarbij hij zich verbond tot stipte opvolging van het met zijn voorganger gesloten contract (van 1849), en verder de bereidverklaring aflegde om zich met het Gouvernement te verstaan omtrent punten bij die overeenkomst niet voorzien en die nader blijken mogten in het belang van land en volk regeling te behoeven. Sedert tal van jaren is Bangli in onmin met het aangrenzende Gianjar, zoodat het verkeer tusschen beide landschappen verboden is en somtijds vijandelijke ontmoetingen op de grenzen plaats vinden, welke echter in den regel weinig te beduiden hebben.

In December begaf de gecommitteerde zich nogmaals naar Bali, naar aanleiding van de stranding op de kust van Badoeng van het Nederlandsche schip *Louise* en meer bepaaldelijk tot regeling met de vorsten van dat rijk van het verschuldigde bergloon, dat op 30 percent werd bepaald. Het wrak zelf was een paar dagen vóór 's residents komst bij nacht in brand gestoken en dien ten gevolge grootendeels vernield. De drie daders, Balinezen, waren gevat en ter dood veroordeeld, welke straf echter, ten gevolge van 's residents tusschenkomst, werd veranderd in die van 20 jaren kettingarbeid buiten Bali.

Over onze bemoeijingen om op Bali mildere regtsbegrippen te doen wortel schieten, zie men hoofdstuk **F**, § 1.

D. Landmagt.

§ 1. *Levende strijdkrachten.*

Zamenstelling. Hoezeer zij eerst onlangs tot stand kwam, moet hier in de eerste plaats melding gemaakt worden van eene wijziging, die gebragt is in de organisatie van een hoofd-element van het leger, namelijk van den generalen staf.

Reeds in het vorig verslag (blz. 28) is medegedeeld, dat overwegende bezwaren zijn gerezen tegen de uitvoering van het plan om in Nederlandsch Indie eene stafschool op te rigten, en werd mitsdien eene herziening van het Koninklijk besluit van 16 Augustus 1873, n°. 74 (*Indisch Staatsblad* n°. 270) in het vooruitzigt gesteld. Bij de voorbereiding dier herziening is het wenschelijk gebleken om ook de bij genoemd Koninklijk besluit vastgestelde *formatie* in nadere overweging te nemen en haar te toetsen aan den werkkring, die — zoowel in tijd van oorlog als in vredestijd — aan den generalen staf, het leidend en bindend centrum van alle wapens en diensten, behoort te worden aangewezen.

Het resultaat der nadere overweging is nedergelegd in het Koninklijk besluit van 30 Maart 1876, n°. 19, waarbij eene nieuwe organisatie van den generalen staf is vastgesteld, berustende op de volgende grondbeginselen:

In vredestijd moet de generale staf zijn een hoofdbureau — onder onmiddellijke leiding van den chef (kolonel) —, welks werkzaamheden voornamelijk strekken tot voorlichting van den legerkommandant, ter verkrijging van eenheid in de organisatie van en den dienst bij de verschillende corpsen, en tot verzameling der noodige gegevens om steeds naar een vast plan te kunnen optreden, zoowel tegen de inlandsche bevolking in eenig deel van den archipel, als — mogt dit onverhoopt noodig zijn — tegen den aanval eener buitenlandsche mogendheid. De gewestelijke staven zullen in den generalen staf worden opgenomen, opdat meer en meer eenheid van gedachte in het territoriaal bevel ontsta. De militaire verkenningen, met al wat daartoe behoort op 't gebied van topografie, statistiek en geografie — zoo naauw verwant aan de door het hoofdbureau van den staf te verzamelen gegevens —, maken onder een afzonderlijken chef een zelfstandig deel van den generalen staf uit, onder regtstreeksch toezigt van den chef van het hoofdbureau.

In oorlogstijd is gerekend op de zamenstelling van vier divisien op Java, nader in overleg met het hoofdbureau te regelen, en op het noodige personeel om bovendien, zoo noodig, op Sumatra en in de overige buitenbezittingen twee of drie afzonderlijke corpsen te kunnen bijeenbrengen.

In overleg met den Minister van Oorlog werd voorts bepaald, dat van de krijgsschool te Breda partij getrokken zal worden om Indische officieren, na een verblijf van minstens vier jaren in den archipel, eene hoogere militaire opleiding te geven. Uit hen, die met vrucht den cursus doorliepen, zal de generale staf bij voorkeur worden aangevuld, terwijl de jaarlijksche beschikbaarstelling van drie à vier plaatsen bij die school voor het Indische leger het vooruitzigt opent van, na verloop van tijd, een goed deel der hoogere troepenleiding aan in allen deele wetenschappelijk gevormde officieren te kunnen toevertrouwen. Maatregelen zijn genomen opdat nog in het loopende jaar een drietal Indische officieren ter krijgsschool kunnen worden toegelaten bij het begin van den nieuwen cursus, 1 November 1876. Een kapitein der infanterie van het Indische leger woonde, tijdens zijne detachering in Nederland, reeds den volledigen krijgsschool-cursus bij; een ander maakt zich het hem verleende verlof ten nutte om dien cursus te doorloopen. Bovendien werd een genie-officier, die hem geheel ten einde bragt, overgeplaatst bij het Indische leger.

De zamenstelling van het Indisch leger op 31 December

1875 blijkt uit de volgende tabel, in verband te beschouwen met den staat bijlage B.

	Officieren		Onderofficieren en manschappen.				
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Te zamen.
Sterkte	b) 1411	5	14 461	365	967	18 203	33 996
Formatie (tegenwoordige) a).	1525	5	13 855	418	801	15 838	30 912
Overcompleet. .	»	»	606	»	166	2 365	d) 3 084
Incompleet . . .	c) 114	»	»	53	»	»	53

a) Nopens het onderscheid tusschen »normale" en »tegenwoordige" formatie wordt verwezen naar de noot op bladz. 28 van het vorige verslag.

b) Onder deze sterkte zijn begrepen 17 officieren gedetacheerd van het Nederlandsche leger.

c) Er waren 172 officieren met verlof buiten Nederlandsch Indie, 13 gedetacheerd in Nederland en 11 op non-activiteit, voor memorie of à la suite.

d) Het aanzienlijk overcompleet is hieraan toe te schrijven, dat, met het oog op den oorlogstoestand in Atjeh, aan de werving niet, zoo als anders, eene grens is gesteld.

In de straks vermelde bijlage B treft men een beknopt overzigt aan van de verschillende wijzigingen, die zoowel de »normale" als de »tegenwoordige" formatie onderging; waar het deze laatste gold, werd de wijziging meestal geboden door of ten gevolge van den oorlogstoestand op Noord-Sumatra. Die oorlogstoestand was mede oorzaak, dat enkele in het vorig verslag vermelde wijzigingen in de »normale" formatie, o. a. in die van het garnizoensbataillon ter Westkust van Sumatra, nog slechts gedeeltelijk tot stand kwamen. Bij de oprigting van het 18de veldbataillon werd, in het belang eener juiste verdeeling van het troepenlogies — zoolang de te Buitenzorg op te rigten kazernen niet geheel voltooid zijn —, tijdelijk afgeweken van de voorgeschreven formatie (zie vorig verslag, bladz. 28), nogtans onder bepaling dat die afwijking moet ophouden uiterlijk op 1 Julij 1877 — het tijdstip waarop de jongste reorganisatie der infanterie (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 114) in haar geheel zal zijn tot stand gekomen. (1).

De aanhoudende aanvulling der troepenmagt in Atjeh maakte het al langer hoe duidelijker, dat op den duur geen deugdelijke zamenstelling van het Indische leger denkbaar is, wanneer niet gebroken wordt met het stelsel om aan het ééne veldbataillon kader en manschappen te ontnemen, ten einde het andere strijdvaardig te houden. Leveren de talrijke mutatien, die hierdoor ontstaan, reeds een niet gering administratief bezwaar op, nog sterker doet zich de nadeelige werking van dat stelsel gevoelen op het verband en de oefening bij elk der corpsen. In overleg met het Opperbestuur werd dan ook door de Indische Regering het denkbeeld uitgewerkt der oprigting van een of meer depôtbataillons. Die corpsen, in een koel klimaat te stationeren, zouden dienen in de eerste plaats tot zamentrekking en oefening der rekruten, die, na afgeëxerceerd te zijn, bij de veldbataillons worden ingedeeld. Aan elk depôtbataillon zou de zorg worden opgedragen tot completering van eenige bepaald aangewezen infanteriecorpsen, die de alleen voor garnizoensdienst geschikte militairen op het depôtbataillon zouden dirigeren, opdat ze van daar, naar de behoefte, bij de garnizoensbataillons konden worden ingelijfd. Zoodoende zouden dus de veldbataillons afdeelingen worden, die werkelijk elk oogenblik geschikt zijn om in haar geheel te velde te komen. Door tijdelijke uitbreiding van de formatie der *depôt*bataillons zou men dan in tijd van oorlog de verschillende corpsen intact kunnen bewaren, en uit *die* bataillons de verliezen op het oorlogstooneel aanvullen.

Het ontwerp dezer regeling bereikte Nederland in de laatste dagen der maand Meijl. en zij zal waarschijnlijk kunnen tot stand komen zoodra de noodige fondsen bij de begrooting zullen zijn toegestaan. Immers aan den maatregel zal eene niet onaanzienlijke vermeerdering van uitgaven zijn verbonden; maar het behoeft geen betoog, dat de strijdvaardigheid van het leger er zoo zeer door zal worden verhoogd, dat het nuttig effect van het totaal der kosten van het leger, en — wat meer zegt — de veiligheid van het Nederlandsch gezag in den Archipel, buiten evenredigheid tot de hoogere uitgaven zullen toenemen.

De reorganisatie der veld- en bergbatterijen, in het vorig verslag (bladz. 29) besproken, wordt allengs tot stand gebragt, even als de jongste wijziging die in het corps der genie-werklieden en der militaire genie-opzigters is bevolen bij 's Konings besluit van 11 September 1875, n°. 58. Deze laatste wijziging had eensdeels ten doel eene juistere sterkteverhouding te verkrijgen tusschen de Europesche en inlandsche elementen bij de compagnien werklieden, in verband met eene doeltreffende indeeling van opzigthoudend personeel op de werken; overigens beoogde zij versterking, tevens lotsverbetering en daardoor geregelder aanvulling van het corps opzigters.

Plaatselijke indeeling. Behoudens de versterking onzer strijdkrachten in Atjeh (zie § 4) en de intrekking of wijziging der bezetting van enkele ondergeschikte posten, ondergingen de standplaatsen (2) der troepen geen noemenswaardige veranderingen.

Aanvulling. In hoeverre het Opperbestuur er in slaagde te voldoen aan de uit Indie ontvangen aanvragen tot aanvulling van het officierscorps, blijkt uit den volgenden staat:

(1) Ultimo December 1875 waren overigens *zeven* veldbataillons naar die formatie gereorganiseerd, te weten: het 5de, 8ste, 12de, 13de, 14de, 16de en 17de.

(2) In den Regerings-almanak voor Nederlandsch Indie over 1876 blz. 582 en volg. is een uitvoerig overzigt gegeven van de standplaatsen der troepen bij het eind van 1875.

WAPENS EN DIENSTEN.	Na 1 Januarij 1875 moesten, ter voldoening aan de aanvragen, worden uitgezonden:	Bovendien aangevraagd voor 1876.	Bovendien aangevraagd voor 1877.	Verkregen vóór of op 1 Julij 1876. (a)	Nog benoodigd vóór ult. December 1877.
Infanterie	71	101	91	181 (b)	82
Cavalerie	9	3	3	6 (c)	9
Artillerie	20	1	16	10 (d)	27
Genie	Onbepaald.	Onbepaald.	Onbepaald.	6 (e)	»
Administratie	Minstens 29		»	36 (f)	»
Geneeskundige dienst	46	17	10	37 (g)	36
Militaire apothekers	7	»	»	8 (h)	»
Paardenartsen	2	1	»	2 (i)	1

(a) Na 1 Julij 1876 zijn hier te lande nog aangesteld, na afgelegd (gewoon) examen, 11 2de luitenants der infanterie en 1 der artillerie, en — als afkomstig van de Koninklijke Militaire Akademie — 3 2de luitenants der infanterie, 1 der cavalerie en 6 der genie, welke laatsten echter eerst na volbragten eenjarigen cursus aan de applicatieschool (dus medio 1877) beschikbaar komen.

(b) Hiervan: na het afleggen van voldoend examen aangesteld tot 2den luitenant 96 (waaronder 21 die het verligt examen hadden afgelegd), afkomstig van de Koninklijke Militaire Akademie 3, overgeplaatst van het Nederlandsche of het West-Indische leger of wel van het corps mariniers 41, en gedetacheerd van het Nederlandsche leger: 2 voor 2 jaren en 39 voor 5 jaren.

(c) Hiervan: na het afleggen van voldoend examen aangesteld tot 2den luitenant 4, 1 overgeplaatst van het Nederlandsche leger en 1 gedetacheerd van dat leger voor 4 jaren.

(d) Hiervan 5 overgeplaatst van het Nederlandsche leger en 5 gedetacheerd van dat leger voor 5 jaren.

(e) 2 overgeplaatst van het Nederlandsche leger en 4 afkomstig van de Koninklijke Militaire Akademie. (Deze laatsten benoemd in Julij 1875, doch eerst na volbragten eenjarigen cursus aan de applicatieschool beschikbaar gekomen.)

(f) 15 aangesteld tot 2den luitenant na het afleggen van voldoend examen, 13 overgeplaatst van de Nederlandsche marine of van het Nederlandsche leger, 3 gedetacheerd van dat leger voor vijf jaren, en 5 aangesteld tot 2den luitenant, nadat zij voldaan hadden aan de eischen van het zoogenaamd »groot ambtenaarsexamen", terwijl tot hunne plaatsing bij den civielen dienst geen gelegenheid bestond.

(g) Aangesteld tot officier van gezondheid 2de klasse, na den opleidingscursus te Amsterdam te hebben voleindigd 10, overgeplaatst van het leger in Nederland of in West-Indie 2, Nederlandsche burgerartsen 2, en 23 vreemdelingen.

(h) 5 opgeleid te Utrecht, 1 overgeplaatst van het Nederlandsche leger en 2 burger-apothekers.

(i) Overgeplaatst van het Nederlandsche leger.

Mogt het, blijkens de bovenstaande tabel, gelukken aan de verlangde uitzending van infanterie-officieren ruimschoots te voldoen, zoowel bij de artillerie en de genie als bij den geneeskundigen dienst blijft, ondanks alle door de Regering in het werk gestelde pogingen tot verbetering, een aanzienlijk incompleet bestaan.

De geringe sterkte van het kadettencorps te Breda, waarin, naar 't zich laat aanzien, alleen wijziging der vigerende wet (*Nederlandsch Staatsblad* 1869, n°. 141) verbetering kan brengen, is daarvan, wat de technische wapens betreft, grootendeels oorzaak.

Den 1sten April 1876 bedroeg het aantal voor den Indischen dienst bestemde kadets te Breda:

	Inf.	Cav.	Art.	Genie.
1ste studiejaar (vermoedelijk beschikbaar in Julij 1877)	4	»	»	»
1ste studiejaar (vermoedelijk beschikbaar in Julij 1878)	»	»	»	11
2de studiejaar (beschikbaar in Julij 1876)	3	1	»	»
2de studiejaar (vermoedelijk beschikbaar in Julij 1877)	»	»	»	6
Te zamen	7	1	»	17

Bovendien bevonden zich ter applicatieschool 4 benoemde 2de luitenants der genie, reeds begrepen in eerstvermelden staat (zie noot *e*).

Bij de oproeping voor het adspirant-examen van dit jaar werden ten behoeve van het Indische leger — behalve een onbepaald aantal plaatsen voor de artillerie — opengesteld 25 plaatsen voor de infanterie, 5 voor de cavalerie en 10 voor de genie.

De toekomstige aanvulling van het corps genie-officieren is, blijkens het vorenstaande, door de Koninklijke Militaire Akademie het best gewaarborgd.

Wat de artillerie betreft, werd in overleg getreden met de Departementen van Oorlog en Marine. Door tusschenkomst van het eerstgenoemde zijn onlangs 5 artillerie-officieren van het Nederlandsche leger voor 5 jaren bij het Indische gedetacheerd. De zware diensten, die — door incompleet van het corps — nu reeds van de marine-officieren moeten gevorderd worden, verzetten zich tegen de verwezenlijking van het denkbeeld om voor adelborsten 1ste klasse en luitenants t/z 2de klasse de gelegenheid open te stellen tot overgang bij de artillerie van het Indische leger. Het voornemen bestaat om de gratificatie te verhoogen, die aan artillerie-officieren bij hunne aanstelling wordt toegekend.

Niet minder bezwaren blijft de completering van het corps officieren van gezondheid opleveren. Hoewel het zich laat aanzien, dat de opleidingscursus te Amsterdam (1) na verloop van eenige jaren eene rijkere bron tot aanvulling zal zijn dan thans, blijft voor het oogenblik de behoefte aan militaire geneeskundigen zeer groot. Middelen om hierin te voorzien werden herhaaldelijk beproefd, — zie verslag 1874, bladz 36, en 1875, bladz. 29 — maar alle bleken te kort te schieten. Wel mogt het gelukken 23 vreemdelingen voor dien tak van dienst te winnen, maar het Nederlandsche element werd slechts met enkele personen versterkt. Op nieuw is in Junij jl. in overleg getreden met den inspecteur van den geneeskundigen dienst der landmagt, en o. a.

(1) Op 1 Julij 1876 waren te Amsterdam voor den Indischen militairen geneeskundigen dienst in opleiding 125 studenten, waarvan vermoedelijk een 10tal in den verderen loop van het jaar tot officier van gezondheid der 2de klasse kunnen worden aangesteld.
Voor het toelatingsexamen van dit jaar zijn 20 plaatsen opengesteld.

het denkbeeld ter sprake gebragt om de hulp van civiele geneesheeren bij de verpleging van het Nederlandsche leger in te roepen en zoo doende krachten beschikbaar te krijgen ten behoeve der Indische armee. Door den inspecteur is aangetoond dat dit denkbeeld niet uitvoerbaar was; hij waarschuwde tevens voor te ruime uitzending van vreemde geneeskundigen en gaf eenige middelen aan, die naar zijn oordeel bij Nederlandsche jongelieden meer lust voor den militairen geneeskundigen dienst zullen doen ontstaan. Een onderzoek dienaangaande is aanhangig.

In de opleiding der militaire apothekers werd eenige wijziging gebragt. Vooreerst werd een nieuw reglement afgekondigd op de toelating der kweekelingen (October 1875), waarbij de cursus van 4 tot 5 jaren verlengd, en de verhouding der pharmaceuten tot de Utrechtsche hoogeschool nader geregeld werd. De oud-hoogleeraar dr. G. J. Mulder, die zich sinds jaren met zooveel ijver aan het toezigt over dien cursus wijdde, zag zich door redenen van gezondheid genoopt die taak neder te leggen. De hoogleeraren drs. C. H. D. Buys Ballot, P. J. van Kerckhoff, N. W. P. Rauwenhoff en E. Mulder van de faculteit der wis- en natuurkunde aan de genoemde hoogeschool, hebben zich gedurende het overgangstijdperk, dat toen intrad, bereidwillig met de zorg voor het onderwijs der pharmaceuten belast, tot dat dr. H. Wefers Bettink, directeur der Utrechtsche burger dag- en avondschool, is in dienst gesteld om die opleiding, op denzelfden voet als dit vroeger door den heer Mulder plaats vond, te besturen.

Inmiddels leverden in 1875 ook de verschillende in Indie bestaande inrigtingen tot vorming van officieren een niet onbeduidend contingent tot aanvulling der officierskaders op.

Na voldoend examen te hebben afgelegd, werden namelijk aangesteld: 22 infanterie-officieren, 1 cavalerie-officier en 2 kwartiermeesters, afkomstig van de militaire school te Meester-Cornelis; 11 infanterie-officieren en 2 cavalerie-officieren, die aan den wetenschappelijken cursus bij de corpsen hadden deelgenomen; terwijl aan de artillerieschool te Weltevreden ontleend werden 5 artillerie-officieren. Bovendien werd 1 officier van administratie van de marine bij de landmagt overgeplaatst en werd aan 8 burgerpersonen de rang verleend van 2den luitenant-kwartiermeester. In 't geheel werden dus in Indie verkregen: voor de infanterie 33, cavalerie 3, artillerie 5 en militaire administratie 11 officieren.

De militaire school te Meester-Cornelis telde ultimo December 1875 69 elèves, de artillerieschool te Weltevreden 9. Het aantal volontairs in het leger bedroeg op dien datum 30, en wel 19 der infanterie, 4 der cavalerie en 7 der artillerie; sedert werden 9 hunner (7 infanteristen en 2 cavaleristen) toegelaten op de school te Meester-Cornelis.

De wetenschappelijke cursus bij de corpsen werd door 41 onderofficieren gevolgd. Ten einde de gelegenheid ter verkrijging van geschikte officieren langs de hierbedoelde wegen te bevorderen, werd door den Koning magtiging verleend om ook vreemdelingen, mits zij vier jaren, waarvan minstens twee als onderofficier, bij het leger gediend hebben, tot de officiers-examens toe te laten. In verband daarmede werd tevens, met intrekking van 's Konings besluit dd. 21 Februarij 1863, n°. 136 (*Indisch Staatsblad* n°. 68), bij Koninklijk besluit van 28 Mei 1876, n°. 19, bepaald, dat aan niet-genaturaliseerde vreemdelingen in den vervolge geen hoogere dan de luitenantsrang zal worden toegekend.

Het voornemen bestaat om aan de militaire school te Meester-Cornelis, in verband met eene nadere regeling van de wetenschappelijke opleiding bij de corpsen (1), de noodige uitbreiding te geven voor de opleiding van een grooter aantal jongelieden. Een hiertoe uit Indie ontvangen voorstel vereischte herziening en werd tot dat einde derwaarts gerenvoijeerd.

In de positie van de officieren is bij 's Konings besluit van 30 Julij 1875, n°. 63 (*Indisch Staatsblad* n°. 204), eene billijke verbetering gebragt door de bepaling dat zij, aan wie voor ziekte buitenlandsch verlof verleend wordt, gedurende hunne afwezigheid het regt op bevordering behouden. Tot dusverre werd dat regt niet dan *bij uitzondering* toegekend aan hen die, binnen 15 jaren na hunne aankomst in Indie, tijdelijk naar het moederland terugkeerden; alleen aan verlofgangers die meer dan 15 effectieve Indische dienstjaren telden, werd *per se* gedurende hun verblijf in Europa de bevordering gewaarborgd.

De tractementen der subalterne officieren zijn met 1 Januarij 1876 verhoogd en op de volgende wijze geregeld:

	Infanterie en kwartiermeesters.	Speciale wapens en diensten.
kapiteins, oudste helft.	f 400 p. m.	f 450 per maand;
overigen	350	400 » »
1ste luitenants, oudste helft	225	250 » »
overigen	200	225 » »
2de luitenants.	170	185 » »

Bij het niet onaanzienlijk troepenverlies, door den oorlogstoestand op Noord-Sumatra veroorzaakt, — het tijdelijk verlies aan convalescenten medegerekend, — behoeft het geen betoog dat ook de geregelde aanvulling der gelederen van het Indische leger aan kader en manschappen in het afgeloopen jaar aan de Regering weder veel zorg baarde.

De lust tot dienstneming onder Nederlanders nam niet toe, en moge welligt het nieuwe gagements-reglement (zie vorig verslag bladz. 29) — vastgesteld bij Koninklijk besluit van 24 Augustus 1875, n°. 42, *Indisch Staatsblad* 1876, n°. 44) — niet zonder invloed zijn gebleven op het aantal reëngagementen, op de werving van recruten deed het voor alsnog geen invloed gevoelen. Toch zijn de bepalingen van het reglement zoo vrijgevig, dat er grond bestaat om van hare werking, wanneer die allengs der natie bij ondervinding bekend wordt, eene betere toekomst te wachten voor de geregelde aanvulling van het vaderlandsch element in 't Indische leger. Treedt de man op 18jarigen leeftijd in dienst, dan kan hij op zijn 30ste jaar — alzoo in de kracht zijns levens — naar het moederland terugkeeren met een *levenslang* gagement van minstens f 200 's jaars; heeft hij het tot korporaal of sergeant gebragt, dan klimt dat gagement tot f 220 of f 260 's jaars, terwijl elk verder dienstjaar hem f 7,50 à f 10 's jaars meer waarborgt, tot maxima van f 320, f 380 en f 420 na 20jarigen dienst. Men verlieze daarbij niet uit het oog, dat de man geenszins verpligt is de eerste 12 jaar onafgebroken in de tropen door te brengen. Na het einde van zijn eerste verband kan hij op gouvernementskosten naar Europa terugkeeren en zich daar binnen een jaar op nieuw doen werven, waardoor hij, met behoud van zijn vorigen graad, wederom het handgeld verdient en, voor de berekening van zijn diensttijd ter bekoming van gagement, de jaren van het eerste dienstverband ook kan doen gelden.

De resultaten der werving te Harderwijk waren de volgende:

1875.	Nederlanders.	Vreemdelingen.	Totaal.
Augustus	106	995	1101 man;
September	81	594	675 »
October	101	312	413 »
November	71	227	298 »
December	84	156	240 »
1876.			
Januarij	100	197	297 »
Februarij	100	206	306 »
Maart	88	241	329 »
April	68	284	352 »
Mei	67	263	330 »
Junij	97	419	516 »

Telde het Europesche deel der landmagt ultimo December 1874 23 % vreemdelingen, den laatsten December 1875 was hun aantal tot 35 % geklommen, eene vermeerdering die geenszins aan de aandacht der Regering is ontgaan (2).

(1) Reeds werden in het afgeloopen jaar, ter bevordering van eenheid bij dat onderwijs, de cursussen der verschillende veldbataillons bij vier van deze geconcentreerd, en wel: te Meester-Cornelis, Willem I, Soerabaija en Padang-Pandjang.

(2) Intusschen schijnt het niet zonder nut hier aan te teekenen, dat in het rapport, in 1873 uitgebragt door de commissie aan wie advies was gevraagd omtrent de oprigting eener Indische brigade (zie gedrukte stukken Tweede Kamer, Zitting 1873 — 1874 — 4. n°. 37, bladz. 4) werd aangenomen dat een derde van de jaarlijks aan te werven manschappen uit vreemdelingen mogt bestaan. Derhalve was die commissie van oordeel dat van het Europesche deel der landmagt (in normale tijden) 33 % vreemdelingen konden zijn.

Beperking, ja, zelfs sluiting der aanwerving van vreemdelingen, maakte meer dan eens een punt van overweging uit, maar de ondervinding, dat inkrimping dier werving steeds geheelen stilstand veroorzaakt, die daarna niet dan zeer bezwaarlijk is te overwinnen, belette voor alsnog tot de bedoelde maatregelen over te gaan. De oorlog in Atjeh toch blijft voortgaan talrijke suppletie-uitzending te vorderen, en waar de Indische Regering herhaaldelijk doet blijken dat op spoedige aanvulling van het leger voortdurend hooge prijs wordt gesteld, vond men geen vrijheid om plotseling — en daardoor misschien voor goed — de gelegenheid weg te nemen om aan de aanvragen te voldoen.

Hierboven werd reeds gewag gemaakt van het aanzienlijk aantal reëngagementen vooral door Europeanen in het afgeloopen jaar gesloten; — de volgende staat geeft te dien aanzien detail-cijfers.

JAREN.	Europeanen.				Afrikanen.				Inlanders.				Totaal.			
	Voor een jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor een jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor een jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor een jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.
1871.	»	224	101	548	»	1	»	2	»	296	152	636	»	521	253	1186
1872.	»	258	75	478	»	17	7	62	»	273	143	734	»	548	225	1274
1873.	196	604	42	332	8	14	1	46	128	276	124	734	332	894	167	1112
1874.	327	500	70	421	12	4	2	34	226	295	105	1294	565	799	177	1749
1875 (*a*)	261 (*b*)	559 (*c*)	162	1464	10	5	1	17	233 (*d*)	355	156	1586	504	919	319	3067

(*a*) In het 1ste kwartaal 1876 reëngageerden zich 669 Europeanen, 8 Afrikanen en 516 inlanders (waaronder 20 Amboinezen).

(*b*) Waarvan 3 zonder handgeld. (*c*) Waarvan 27 zonder handgeld. (*d*) Waarvan 1 Javaan zonder handgeld.

De volgende statistiek geeft bovendien een volledig overzigt omtrent de aanvulling van het leger.

JAREN.	Aangekomen suppletie uit Nederland of van de Kust van Guinea.				Werving in Indie (*c*).							Als terug van detentie, als niet meer » voor memorie" gevoerd, of om andere redenen weder in de sterkte opgenomen.				
	Europeanen. (*b*)															
	Nederlanders.	Vreemdelingen.	Afrikanen.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Javanen.	Madurezen.	Boeginezen.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	Totaal.
1871.	1017	85	»	1102	180	»	93	1087 (27)	21 (3)	111 (1)	1492	37	»	117	154	2748
1872.	904	17	83	1004	130 (27)	1 (1)	68 (2)	1016 (39)	44 (5)	95 (1)	1354 (75)	50	»	128	178	2536
1873.	2674	653	4	3331	174 (63)	3 (3)	211 (5)	2498 (38)	74 (2)	107 (2)	3067 (113)	39	»	136	175	6573
1874.	1336	892	1	2229	154 (74)	3 (1)	88 (2)	2488 (71)	38	84	2855 (148)	119	1	454	574	5658
1875 (*a*)	1408	2961	»	4369	137 (51)	2 (1)	192 (3)	4614 (132) (*d*)	8 (2)	219 (5)	5172 (194)	34	»	173	207	9748

(*a*) In het 1ste kwartaal 1876 werden in Indie geworven 16 Europeanen en 2436 inlanders (waaronder 52 Amboinezen).

(*b*) Percentsgewijze berekend, telde men onder de uit Europa aangebragte suppletietroepen achtereenvolgens ± 8, 2, 20, 40 en 68 percent vreemdelingen.

(*c*) De in deze rubrieken tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het getal aan van hen, die vroeger reeds gediend hadden; dit aantal is onder het daarboven geplaatst cijfer begrepen.

(*d*) De werving van inlanders leverde in 1875 in 't geheel 5033 man op, van welke 521 uit de buitenbezittingen werden verkregen. Van de 4512 op Java en Madura aangeworvenen was het grootste aantal afkomstig uit Rembang, namelijk 1148, en verder uit Samarang 616, Batavia 116, Soerabaija 30, Kediri 387, Banjoemas 159, Bagelen 357, Soerakarta 507, Djokjokarta 281, Madioen 531, Tagal 94, Kadoe 147 en uit de overige gewesten 139 man.

Getuigen de bovenstaande cijfers van klimmenden lust tot dienstneming bij den inlander, — het gevolg der verhoogde handgelden (zie vorig verslag, blzz. 30 en 31), — toch leverde de werving op de Moluksche eilanden en in Menado niet die resultaten op, welke men daarvan in het belang des legers had gehoopt. De Amboinezen en Menadonezen vormden ten allen tijde een zeer gewaardeerd element onzer Indische strijdkrachten, voor welks voltalligheid (1), bij het klimmend aantal vreemdelingen, zooveel te meer behoort gewaakt te worden. Daarom is onlangs besloten tot eene verhooging der gagementen van de Amboinesche (en Menadonesche) militairen, waardoor het na 25-jarigen dienst te genieten gagement gebragt wordt voor den sergeant op f 300, den korporaal op f 240 en den soldaat op f 200 's jaars. De billijkheid jegens de overige inlanders bij het leger — van wie in de laatste jaren zoo zware diensten worden gevorderd — bragt mede, dat ook ter verbetering hunner toekomst het noodige werd verrigt. Te gelijker tijd werd daarom noodig geacht hunne gagementen te verhoogen

(1) Bij wijze van proef werd getracht aan het incompleet aan Amboinezen te gemoet te komen door de oprigting eener compagnie Ternataansche Alfoeren.

tot f 180, f 150 en f 120 's jaars, eene vermeerdering die vooral na de invoering van het nieuwe gagements-reglement voor Europeanen niet achterwege mogt blijven, vermits de vooruitzigten der inlanders sinds 1866 onveranderd waren gelaten, terwijl die der Europeanen sinds dat tijdstip nu reeds tweemaal (1867 en 1875) eene aanzienlijke verbetering hadden ondergaan.

Tot dusver was hier alleen sprake van de legeraanvulling in het algemeen; ter completering van het kader werden inmiddels nog eenige bepalingen in het leven geroepen, die niet onvermeld mogen blijven.

Bij Koninklijk besluit van 16 September 1875, n°. 36, werd voor gewezen onderofficieren en korporaals van het leger en het corps mariniers, die na 1869 den dienst verlieten, de gelegenheid geopend zich op nieuw *in hun vorigen graad* te verbinden, mits zij overigens voldoen aan alle eischen den vrijwilliger gesteld. Hierdoor werd tevens bijgedragen tot voorziening in het tekort aan begeleidend kader bij de uitzending van suppletietroepen, waarbij thans, krachtens Koninklijk besluit van 18 September 1875, n°. 19, zoo noodig, enkele onderofficieren van 't Nederlandsche leger worden ingedeeld, die na aankomst in Indie onmiddellijk weder naar Nederland terugkeeren. Tot nog toe behoefde echter van dit hulpmiddel slechts zeer zelden gebruik te worden gemaakt.

Krachtens 's Konings besluit van 24 Augustus 1875, n°. 64, worden bij het bataillon mineurs en sappeurs te Utrecht eenige jongelingen, van 16 tot 18 jaren oud, aangenomen om voor het genie-kader der Indische troepen te worden opgeleid; tevens worden enkele intelligente Nederlandsche soldaten, te Harderwijk geworven, bij dat bataillon met gelijke bestemming gedetacheerd. Die maatregelen zijn nog te korten tijd in werking om over hunne resultaten te kunnen oordeelen. Bij het gebrek aan opzigthoudend personeel bij de Indische geniewerken werd deze proefneming nuttig geoordeeld. Om echter al aanstonds aan dat gebrek te gemoet te komen, werd eene poging gedaan om het corps militaire genie-opzigters in Nederlandsch Indie te doen aanvullen door de uitzending van civiele personen, die — onder overlegging van goede getuigschriften nopens praktische bekwaamheid — aan de eischen van een theoretisch examen hadden voldaan. Dat examen, in de maand April jl. te 's Hage afgenomen door eene commissie van Indische genie-officieren, naar een te Batavia opgemaakt programma, had ten gevolge dat 9 genie-opzigters werden aangesteld.

Even als ten vorigen jare (zie vorig verslag blz. 39) werkt de oorlogstoestand belemmerend op het onderwijs dat bij de corpsen — gedeeltelijk tot opleiding van kader — wordt gegeven. Bij wijze van proef werd één der compagnien vesting-artillerie te Batavia tot opleiding van onderofficieren en korporaals aangewezen. Opmerkelijk mag het verschijnsel heeten, dat al langer hoe meer zoons van mindere militairen van verschillenden landaard het onderwijs bij de corpsen bijwonen.

Volledigheidshalve wordt deze onderafdeeling besloten met het volgende overzigt omtrent de *verliezen* aan kader en manschappen, in de laatste jaren door het leger geleden.

JAREN.	GESNEUVELD.			OVERLEDEN.			GEPASPORTEERD.			GEGAGEERD.			Tot officier bevorderd.		GEVONNISD.			Voor memorie gebragt.		Gedeserteerd of om eenige andere reden afgevoerd.			TOTAAL.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.
1871	»	»	»	343	11	396	622	2	299	296	2	374	58	»	60	1	54	35	4	88	1	460	1502	17	1587
	»			750			923			672			58		115			39		549			3106		
1872	(a) 4	»	2	(b) 319	7	271	644	16	307	316	6	476	43	»	48	2	44	27	6	131	9	519	1532	40	1625
	6			597			967			798			43		94			33		659			3197		
1873	(c) 46	»	22	(d) 825	10	(e) 378	577	14	254	340	11	434	28	»	46	1	44	15	3	114	3	600	1991	39	1735
	68			1213			845			785			28		91			18		717			3765		
1874	(f) 42	2	4	(g) 1461	88	(h) 738	755	6	359	321	4	362	39	»	41	4	36	17	»	96	5	729	2772	109	2228
	48			2287			1120			687			39		81			17		830			5109		
1875	(i) 12	»	18	(k) 1426	(l) 20	(m) 968	1015	12	390	294	12	387	53	»	63	3	53	20	»	170	2	637	3053	49	2453
	30			2414			1417			693			53		119			20		809			5555		

(a) Voorts sneuvelde 1 officier.
(b) Hiervan 8 ten gevolge van voor den vijand bekomen wonden.
(c) Voorts sneuvelden 5 officieren.
(d) Hiervan 22 ten gevolge van voor den vijand bekomen wonden. Voorts stierven 3 gewonde officieren.
(e) » 10 » » » » » » » »
(f) Voorts sneuvelde 1 officier.
(g) Hiervan 59 ten gevolge van voor den vijand bekomen wonden. Voorts stierven 13 gewonde officieren.
(h) » 45 » » » » » » » »
(i) Voorts sneuvelden 2 officieren.
(k) Hiervan 20 ten gevolge van voor den vijand bekomen wonden.
(l) » 2 » » » » » » » »
(m) » 18 » » » » » » » »

Bewapening. Bij het einde van 1875 was de nieuwe bewapening der infanterie met het klein-kaliber achterlaadgeweer, stelsel DE BEAUMONT, in zoover voltooid, dat alleen de garnizoensbataillons op Banka, in de Molukken en in Borneo's Zuider- en Ooster-afdeeling nog op de uitreiking dier geweren wachtten. Aan die afdeelingen waren, voor zoover de voorraad dit toeliet, de groot-kaliber achterladers (stelsel KÜHN) ten gebruike gegeven.

Op genoemd tijdstip waren in Indie 32 013 DE BEAUMONT-geweren aanwezig, terwijl volgens contract vóór 1 Augustus a. s. nog 5000 dergelijke vuurwapenen in Nederland moeten zijn afgeleverd. In de behoefte aan munitie voor het BEAUMONT-geweer werd nog voor een groot deel voorzien door de uitzending van scherpe patronen en hulzen, in Nederland vervaardigd (1); ook de patroonfabriek te Soerabaija leverde haar aandeel, doch niet zooveel als men had verwacht. Gebrek aan oefening van het inlandsch personeel, dat slechts langzamerhand kan gevormd worden, was hieraan schuld, terwijl bovendien de noodzakelijke herstelling van eenige werktuigen oponthoud deed ontstaan. Tot uitbreiding van de machines der fabriek zijn inmiddels de noodige bestellingen gedaan.

De goede uitkomst der proeven met het nieuw-model revolver-pistool (zie vorig verslag bladz. 40) had ten gevolge, dat zoowel bij de genietroepen als bij de bereden artillerie dat vuurwapen werd in gebruik gegeven.

Ook in de blanke wapens bij het leger werd wijziging gebragt, daar de nieuw-model sabel (zie vorig verslag bladz. 40), die bij beproeving uitmuntend had voldaan, voor de bereden wapens werd aangenomen.

Omtrent de bewapening der artillerie kon nog geen beslissing worden genomen. Bij het bestaand incompleet aan officieren (zie bladz. 34) en de talrijke mutatien, door den oorlogstoestand op Noord-Sumatra gevorderd, was het niet wel mogelijk de beproeving van nieuw geschut te bespoedigen. Toch werd het onderzoek der vuurmonden van Italiaansche en Oostenrijksche afkomst (zie bladz. 40 vorig verslag) voortgezet, en vooral de eerstgenoemde geschutsoort schijnt voorloopig goed te hebben voldaan. Op verzoek der Indische Regering zijn aan het Italiaansche Gouvernement nadere opgaven gevraagd, waarvan de wetenschap bij verdere proefnemingen der commissie onmisbaar voorkwam. Inmiddels werd het in gebruik zijnde materieel, door uitzending naar behoefte, geregeld aangevuld.

Nadat het proefveld te Adiredjo (zie vorig verslag bladz. 41) was aangekocht, waar weldra het artillerie-kampement zal kunnen betrokken worden, werd de huur van het veld te Tjikarang gestaakt; onderhandelingen zijn nu geopend om, door aankoop van een geschikt terrein in de 1ste militaire afdeeling, de beproeving van nieuw geschut naar den eisch te kunnen doen plaats hebben.

Kleeding en uitrusting. Werd in het vorig verslag (bladz. 41) reeds gewag gemaakt van de gebleken noodzakelijkheid om in de kleeding der troepen wijziging te brengen, de ondervinding, in Atjeh opgedaan, heeft die noodzakelijkheid nader bevestigd. Door de Indische Regering werden voorstellen tot verbetering toegezegd. De velduitrusting onderging reeds wijziging door de geregelde uitreiking van blaauw baaijen tuniques, waarvan het model, na proefneming, werd bepaald overeenkomstig dat der kleeding van de Engelsche troepen bij de expeditie ter Kuste van Guinea (zie verslag 1874, blz. 35). Proeven worden genomen met eene bovenkleeding van impermeable stof (twill), die, bij gunstig resultaat, tevens tot vervanging der thans in gebruik zijnde spreijen zullen kunnen leiden. (2)

Gaf de nader opgedane ondervinding aanleiding tot definitieve afkeuring der in het vorig verslag (blz. 41) reeds vermelde wijziging van het hoofddeksel, de beproeving van een nieuw soort schoeisel, waarvan terzelfder plaatse gewag werd gemaakt, blijft eene goede uitkomst beloven, wat ook uit een finantieel oogpunt voordeelig mag heeten.

Huisvesting. Hierboven (blz. 33) werd reeds gewaagd van de voorgenomen oprigting van depôt-bataillons, een maatregel die naauw verband houdt met de toepassing van het stelsel om een deel der garnizoenen uit de kustplaatsen naar het binnenland over te brengen. De depôts toch zullen, op Java, in hoogere streken worden gestationeerd, waardoor de uit Europa aangekomen suppletie-troepen aan een meer geleidelijk acclimatisatie-proces zullen worden onderworpen. In de 1ste en de 2de militaire afdeeling is hiertoe het oog gevallen op Buitenzorg en Magelang; in de 3de militaire afdeeling moet de standplaats nog worden aangewezen, en zal die zooveel mogelijk in de nabijheid van den spoorweg Soerabaija-Pasoeroean-Malang gezocht moeten worden. Reeds in Julij 1875 werd de Indische Regering te dier zake aangeschreven (zie vorig verslag, blz. 41), zoodat eene spoedige beslissing mag verwacht worden.

Ofschoon gebrek aan technisch personeel (zie blz. 34 en 37) belemmerend werkte op de uitvoering van nieuwe projecten, werd met den bouw van het etablissement Tatas te Bandjermasin (zie vorig verslag, blz. 40) in 1876 begonnen, met het vooruitzigt om in den loop des jaars een niet onbelangrijk deel te voltooijen. Tot verbetering en herstelling van bestaande gebouwen werd op verschillende plaatsen gearbeid.

In de verlichting der militaire kampementen en gebouwen werd, telkens wanneer het legerbestuur dit noodig oordeelde, verbetering gebragt; terwijl een onderzoek aanhangig is omtrent de vraag, of tot dit doeleinde met vrucht ware partij te trekken van het petroleum-gas. Door een deskundige hier te lande werd, na ontvangst der noodige plannen en teekeningen uit Indie, een ontwerp ingediend tot oprigting van eene petroleum-gasfabriek bij het hospitaal te Soerabaija, welk plan ter beoordeeling naar Indie is gezonden.

Voeding. In het afgeloopen jaar werd geen wijziging gebragt in de voorschriften betreffende de voeding van het leger. Over de voeding der expeditionaire troepen in Atjeh wordt het een en ander medegedeeld in § 4 van dit hoofdstuk.

Ziekenverpleging. Ook dit onderwerp, zoo naauw verwant met de voortzetting der krijgsverrigtingen op Noord-Sumatra, wordt — ter bevordering van duidelijkheid en verband — in § 4 behandeld.

In de bijlagen C, D en E is eene volledige ziekte-statistiek van het leger te vinden.

Belooningen en straffen. Zoowel de voortgezette krijgsverrigtingen in Atjeh als de expeditie naar Ceram gaven in het afgeloopen jaar aan de officieren en minderen herhaaldelijk gelegenheid om bewijzen van moed en — ook onder de moeijelijkste omstandigheden — van trouwe pligtsbetrachting te geven. Aan velen hunner viel dan ook deswege een blijk van 's Konings bijzondere tevredenheid te beurt; terwijl bovendien, bij Zr. Ms. besluit van 7 Junij 1876, n°. 6, werd bepaald, dat het eereteeken voor belangrijke krijgsbedrijven (*Indisch Staatsblad* 1869 n°. 41) mede zal worden uitgereikt aan hen, die in de jaren 1874—76 tegen Atjeh streden; tot dusver konden op die onderscheiding alleen zij aanspraak maken, die de beide expeditien in 1873 en 1874 hadden bijgewoond.

Op de handhaving der krijgstucht — bij de aanzienlijke uitbreiding der werving meer dan ooit eene aangelegenheid van het hoogste gewigt — bleef de volle aandacht zoowel van de Regering als van het legerbestuur voortdurend gevestigd. Door den legerkommandant is een voorstel ingediend tot wijziging der voorschriften nopens de plaatsing van militairen in de 2de klasse van discipline, 't welk de strekking heeft om te dien aanzien den corpskommandanten ruimere bevoegdheid toe te kennen. Omtrent de

(1) In 1875 4 millioen scherpe patronen en $1^1/_5$ millioen hulzen; in 1876 $1^2/_5$ millioen hulzen, terwijl er nog $1^1/_{10}$ millioen in aanmaak zijn.

(2) Toen de gepensioneerde luitenant-kolonel van het Indische leger L. C. VAN KERKWIJK, lid der commissie van keuring voor het Departement van Kolonien te Amsterdam, onlangs Philadelphia bezocht, — in zijne qualiteit van lid der Nederlandsche Hoofdcommissie voor de internationale tentoonstelling, — was hem opgedragen zijne bijzondere aandacht te vestigen op hetgeen die tentoonstelling belangrijks oplevert ter zake van kleeding en uitrusting der troepen in tropische gewesten. Van zijn rapport zal gebruik gemaakt worden bij de behandeling der hierboven vermelde voorstellen, die van de Indische Regering worden te gemoet gezien.

werking van het besluit tot afschaffing van kling- en rietslagen wenscht het legerbestuur nader rapport uit te brengen, wanneer de terugkeer van een goed deel der expeditionaire troepen in de garnizoenen de gelegenheid zal geven eene juiste vergelijking te maken tusschen den aard en het aantal der overtredingen, welke vóór en nà die afschaffing werden gepleegd. Verschil in toestanden zou voor het oogenblik uit verzamelde gegevens ligt onjuiste gevolgtrekkingen doen maken. (1)

Reglementen en voorschriften. In de verschillende reglementen voor het leger werd geen verandering gebragt; die der artillerie, vroeger gewijzigd ten gevolge der invoering van het achterlaadgeschut, zijn voor een deel op nieuw in druk verschenen. Nieuwe instructien voor het beheer der hospitalen en magazijnen zijn in bewerking. In de administratieve voorschriften werden slechts enkele door de praktijk gevorderde wijzigingen van ondergeschikt belang gebragt.

Bijzondere instellingen in 't materieel belang van den soldaat. Aan de goede inrigting der kantines wordt voortdurend de noodige zorg gewijd. Door daaraan in de meeste garnizoenen bibliotheken van meer of minder omvang te verbinden, tracht men die uitspanningslokalen allengs meer en meer ook tot ontwikkeling van den soldaat te doen dienen. Het algemeen verslag betreffende de kantines over 1875 is nog niet hier te lande ontvangen. In 1874 werd bij de kantinefondsen, — die echter bijna allen over een vrij aanzienlijk *voordeelig* saldo konden beschikken, — in den regel achteruitgang waargenomen, althans in die plaatsen wier garnizoenen zich voor een groot deel te velde bevonden. In welke mate de sterkte van het garnizoen invloed uitoefent op de finantien der kantine blijkt voldoende uit het feit, dat te Meester-Cornelis, waar het suppletiedepôt gevestigd is, het batig saldo in 1874 van f 3830 tot f 5170 klom. Te Padang, door het verkeer met Atjeh meer dan anders door troepen bezet, rees dat saldo van f 9 880 tot f 14 570.

Van de spaarkassen werd in 1874 niet meer gebruik gemaakt dan in 1873; het aantal inleggers was ultimo December 1874 slechts met 10 toegenomen, en bedroeg toen 503, met een gezamenlijk te goed van f 55 300,57⁵.

Remonte. De oprigting eener paardenstoeterij op Soemba (zie bladz. 39 en 40 vorig verslag) werd vertraagd, doordien de Indische Regering het noodig oordeelde — nadat de in commissie derwaarts gezonden paardenarts zijn rapport had ingediend — die oprigting te doen voorafgaan door nader overleg met den resident van Timor.

Intusschen werd ook eene commissie van drie deskundigen naar Makassar gezonden, om daar de gelegenheid tot vestiging eener stoeterij te onderzoeken. Zij bragt een in vele opzigten gunstig rapport uit, dat echter aan het Opperbestuur aanleiding gaf op sommige punten inlichting te vragen. De overgelegde stukken toch getuigden van onzekerheid op het punt van den algemeenen gezondheidstoestand der paarden op Makassar, waaronder, naar het beweren van den kommandant der Oost-Indische cavalerie, zich soms gevallen van grasvergiftiging voordoen. Ook schenen de ter zake gehoorde autoriteiten in gevoelen te verschillen omtrent de vraag, of bij de oprigting eener zoogenaamde tamme stoeterij bijzondere voorzorgen tegen diefstal moeten genomen worden, en zoo ja welke. Bovendien achtte het Opperbestuur het wenschelijk niet tot de vestiging eener stoeterij te Makassar over te gaan, vóórdat die te Soemba, tot welker oprigting op deugdelijke gronden in beginsel was besloten, zou zijn tot stand gekomen.

Behalve een 12tal muilezels uit Syrie werden ook uit Noord-China een gelijk aantal dier lastdieren ontboden ter indeeling bij de bergbatterijen. Het voornemen bestaat om, mogt deze proefneming naar wensch slagen, maatregelen te treffen tot geregelden aanvoer op grooter schaal.

(1) Naar aanleiding van het rapport der Commissie uit de Tweede Kamer, die het vorig Koloniaal verslag onderzocht (gedrukte stukken zitting 1875 — 1876 — **5**, nº. 95), is het legerbestuur nog opzettelijk gehoord nopens de mogelijkheid om reeds nu eenige opgaven te verstrekken aangaande de werking van het Koninklijk besluit van 6 October 1873, nº. 24 (*Indisch Staatsblad* nº. 237); de legerkommandant heeft echter, bij een rapport van 26 Mei jl., nader aangetoond dat, om de boven aangegeven redenen, daarover thans niet met juistheid kan geoordeeld worden.

§ 2. *Fortificatien.*

De werken voor de strandverdediging te Batavia kwamen in 1875 in zoover gereed, dat in de verschillende batterijen alleen nog de munitie-magazijntjes moesten worden gebouwd. Deze zijn thans onderhanden genomen, en het vooruitzigt bestaat, dat de positie in het einde dezes jaars geheel in gereedheid zal zijn gebragt.

Te Tjilatjap kon, bij gebrek aan werkkrachten, slechts langzaam voortgearbeid worden. Op nieuw rezen in Indie bedenkingen tegen het thans goedgekeurde vereenvoudigde voltooijingsproject (zie vorig verslag bladz. 40); de Regering hier te lande vond dààrin echter geen aanleiding om op de vroegere beslissing terug te komen. Met het oog op de steeds klimmende finantiele eischen der nieuwere versterkingskunst behoort men, haars inziens, bij den aanleg van nieuwe werken te rekenen met hetgeen volstrekt noodig is, niet met hetgeen wenschelijk zou zijn. In dubbele mate verdient die stelregel toepassing te vinden waar het eene positie als Tjilatjap geldt, welker geheele afronding toch reeds aanzienlijke geldsommen vordert. Bevelen zijn gegeven opdat, na de voltooijing der batterij op de landtong, zonder tijdverlies kunne worden begonnen met den bouw der kleinere werken op Noessa Kambangan. Inmiddels bestaat het vooruitzigt dat de eerstvermelde batterij in den aanvang des volgenden jaars met het getrokken Armstrong-kanon van 24 c. M. bewapend zal zijn.

Omtrent de bevestiging van Soerabaija is uit Indie, sinds de indiening van het vorig verslag (zie blz. 40), nog geen nader voorstel ontvangen.

Van de verdedigingswerken tegen een inlandschen vijand zijn, sedert de opgaaf in het vorig verslag, nog vervallen: de redoute te Tjiringin en het blokhuis te Rangkas Betong (beide in de residentie Bantam); de redoute te Tomo (Preanger regentschappen) en die te Wonosobo (Bagelen); het fort te Sumanap (Madura); de redoute te Moeara-Doea (Palembang); die te Montrado (Wester-afdeeling van Borneo) en het fort Concordia te Waaijer (Banda).

§ 3. *Topografische dienst.*

De werkzaamheden op het terrein werden geregeld voortgezet in de residentien Batavia, Rembang, Kediri, Soerabaija, de Preanger regentschappen en Pasoeroean. In Rembang en Kediri kwam die arbeid gereed, waarna de in laatstgenoemde residentie gestationeerde brigade naar Probolinggo overging, in welk gewest de voorbereidende werkzaamheden reeds eenige maanden te voren waren aangevangen.

Ook gedurende 1875 werd minder terrein opgemeten dan in de vorige jaren, eensdeels ten gevolge der toevoeging van eenige opnemers aan de achtergelaten bezetting in Atjeh, anderdeels doordien de voorbereidende werkzaamheden in de residentien Pasoeroean en Probolinggo een gedeelte van het personeel aan het eigenlijke opnemingswerk onttrokken. In het geheel werd eene oppervlakte van 1844¹/₉ □ palen gemeten en in kaart gebragt, en wel in:

Batavia		362³/₉	□ palen;
Rembang		200⁶/₉	» »
Kediri		30³/₉	» »
Soerabaija		309⁷/₉	» »
Preanger regentschappen	2de brigade	310²/₉	» »
	3de »	212	» »
Pasoeroean		410⁷/₉	» »
Probolinggo		8	» »

Aan den kapitein van den generalen staf M. T. H. Perelaer — wien was opgedragen om een plaatselijk onderzoek in te stellen aangaande eenige voorgestelde wijzigingen in sterkte en legering der troepen op Sumatra's Oostkust

en te Riouw — werd eenig personeel toegevoegd ter opneming van het eiland Bengkalis, tot meting van eenige nieuw aangelegde wegen in Deli en tot verzameling der nog ontbrekende gegevens, benoodigd voor de vervaardiging eener nieuwe kaart van Sumatra's Oostkust.

De gestaakte opneming der Pasoemah-landen kon ook in 1875, wegens gebrek aan personeel, niet worden hervat, terwijl om gelijke reden de reeds bevolen verbetering en bijwerking van de bestaande topografische kaarten der Padangsche Bovenlanden (zie vorig verslag blz. 42) moesten achterwege blijven.

Het incompleet van 32 personen bij het personeel der opnemingsbrigades (zie vorig verslag blz. 42) is tot 17 teruggebragt; wel ontbraken ultimo December 1875 2 kapiteins aan de formatie, doch dit gemis werd door 2 1ste luitenants, die te veel in de sterkte waren gebragt, vergoed.

Met de opleiding voor den topografischen dienst van jongelingen bij het corps pupillen te Gombong werd met hoop op goeden uitslag voortgegaan. De 4 pupillen, in 't vorig verslag bedoeld, werden definitief tot élève-opnemers aangesteld; het vooruitzigt bestaat bovendien dat ook in den loop van 1876 nog 4 pupillen als élève-opnemers en 2 als teekenaars kunnen geplaatst worden. Met grond mag overigens worden verwacht dat het incompleet aan mindere militairen gaandeweg kan worden aangevuld uit suppletie-troepen. In den laatsten tijd werden daaronder ettelijke geschikte candidaten voor dezen dienst-tak aangetroffen.

Op het topografisch bureau (1) te Batavia werd voortgegaan met het overteekenen in oost-indischen inkt (op de schaal van 1:20,000) van de afgewerkte brouillonbladen der residentien Batavia, Rembang en Kediri. Van de residentie Batavia waren, tegen het einde van 1875, 96 bladen in het zwart geteekend en hiervan 65 voor de photo-autografische reproductie gereed. De detailkaart der residentie Rembang, in 228 bladen, was geheel in het zwart overgeteekend, en daarvan waren 73 bladen photo-autografisch gereproduceerd. De reproductie op die wijze der detailkaart van Kediri (214 bladen) kwam te gelijker tijd gereed. Van de gewasschen overzigtskaarten (schaal 1:100,000) der beide laatste residentien waren respectivelijk 10 en 5 bladen afgewerkt, terwijl de gearceerde overzigtskaart van Rembang (op dezelfde schaal) mede voor een groot deel voltooid was.

De zamenstelling der gearceerde overzigtskaart van Kediri zal — zooals reeds vroeger ten aanzien van Krawang is bepaald (verg. het verslag van 1873, blz. 43) — bij de topografische inrigting te 's Gravenhage geschieden. Daartoe zijn de noodige photo-autografische en andere gegevens reeds hier te lande ontvangen.

Voor Krawang is dit werk zoo ver gevorderd dat de chromo-lithografische kaart nog in den loop van 1876 het licht zal zien.

Nieuwe residentie-kaarten zijn, sedert de opgaaf in 't vorig verslag, hier te lande niet verschenen; alleen werd eene tweede oplage bezorgd van de uitverkochte kaart van Bagelen, welke nieuwe uitgaaf in Maart jl. het licht heeft gezien.

§ 4. *Krijgsverrigtingen.*

Nopens de expeditien op Ceram en naar Kotta-Intan (Sumatra's Oostkust), de militaire aangelegenheden in Celebes' Noorderdistricten en de afwering van een aanslag op Menado, werd in hoofdstuk C reeds het noodige vermeld.

Thans blijft nog over uitvoeriger te berigten omtrent de operatien in Atjeh.

Het verhaal der krijgsverrigtingen op Noord-Sumatra in 't vorig verslag (blz. 42 — 49) werd afgebroken bij het berigt der bezetting van een nieuwen post in de nabijheid van Oleh-leh, dat den 9den Julij 1875 per telegram hier te lande ontvangen werd. Later omtrent dit feit ingekomen schriftelijke rapporten hebben de meening bevestigd, dat de oprigting van dien post — in de kampong Sinangri — op den regtervleugel onzer stellingen, hoofdzakelijk ten doel had het volk van TOEKOE NANTA beter in bedwang te houden, en dat wel voornamelijk in het belang der Maraksanen. Sinangri toch is gelegen in de onmiddellijke nabijheid eener waadbare plaats in de kwalla Naridji, die de gemeenschap vormde tusschen Maraksa en de VI Moekim en herhaaldelijk door enkele kwaadwilligen uit dit gebied werd overgetrokken om de aan ons gezag onderworpen bevolking te benadeelen. De kampong werd zonder strijd bezet, door een klein aardewerk versterkt en door 1 officier en 80 man betrokken.

De vijf maanden gedurende welke de kolonel WIGGERS VAN KERCHEM met het tijdelijk bevel in Atjeh was belast (12 Junij—9 November 1875) werden uitsluitend besteed voor de consolidatie der door ons ingenomen stellingen. Uitbreiding dier positien had in dat tijdsverloop niet plaats (2); offensieve handelingen onzerzijds werden zelfs vermeden, ofschoon nu en dan de geregelde patrouilledienst, die zoowel verkenning van het voorgelegen terrein als bevestiging van het verband tusschen de posten onderling ten doel had, tot ontmoetingen met den vijand leidde, in den regel van geringe beteekenis, doch nu en dan met het verlies van een enkelen gesneuvelde en eenige gewonden gepaard.

Den 4den September dreigde zulk een patrouillegevecht een ernstig karakter aan te nemen. Het had zich ontsponnen ten zuiden van Kotta-Radja, doordien een inlandsch tamboer, die der verkenningspatrouille ten gids strekte, zich ondanks den stelligen last van den aanvoerder (een Europeesch sergeant) te ver in het moerassig terrein waagde. Hij werd door den vijand neergeschoten, waarop eene poging der 6 à 8 man sterke patrouille om den gewonde te bereiken door den plotseling opdringenden vijand werd verijdeld. Zoowel de kommandant van Longbattah-zuid, de majoor T. M. VERSPIJCK, als de opperbevelhebber te Kotta-Radja, zonden, toen zij het geweervuur vernamen, een officier met 25 man op kondschap uit. Toen deze zich bij de patrouille gevoegd hadden, nam het gevecht in hevigheid toe, waarop de majoor VERSPYCK in allerijl nog 50 man onder de wapenen liet komen, die, naar mate zij gereed stonden, in twee gedeelten van gelijke sterkte Longbattah-zuid verlieten. Door het granaatvuur uit Longbattah-missigit en Lohong-oost ondersteund, mogt het aan de gezamenlijk agerende detachementen nu spoedig gelukken 's vijands vuur tot zwijgen te brengen, en hem tot den aftogt te dwingen. Met een verlies van 5 dooden (3) en 11 gekwetsten (4) keerden de troepen in het kwartier terug.

Eenige dagen later, den 14den September, ontstond weder een tamelijk ernstig gevecht, toen eene patrouille uit Lamprit trachtte eene in de nabijheid van Pinang ge-

---

(1) Het kaartendebiet aan particulieren bij deze inrigting bragt in 1875 op f 1019,60, waaronder f 359,60 ter zake van hier te lande vervaardigde chromolithografische residentiekaarten. Het lithografisch etablissement te Batavia leverde in genoemd jaar (aan lithografisch en photo-autografisch drukwerk) voor eene waarde af van f 18 797,93, waaronder f 379,75 ten dienste van particulieren.

(2) Blijkens een rapport van den opperbevelhebber, gedagteekend Kotta-Radja 27 Julij 1875, waren toen de volgende punten bezet:

door het regterhalf 2de bataillon: Soerian, Blang-oe, Lampasei, Poe-oe, Lamteboe en Setoe-zuid;

door het 3de bataillon: Poengei-Blang-Tjoet, Gitjiel, Mandarsah-Poetih, Lamara-Oleyloe, Lampoe-oeh, Lohong-oost, Longbattah-missigit, Longbattah-zuid en Blang-Djoet;

door het 9de bataillon: Lemboeh-oost, Lemboeh-noordoost, Kotta-Alam, rivierbenting, Berouw, Panditi, Langkroek, Lamprit, Penajoeng, Kampong Djawa, Marine-benting, de Atjeh-monding, Kotta-Radja-Bediel, Moesapi, Tiban, Lamara-noordoost, Lamara-zuidoost, Langkroek-oost, Lohong-zuidoost en Lohong-zuidwest; en

door het regterhalf 10de bataillon: Oleh-leh, Oedjong Palangahan, de seinpost (tot communicatie met de reede) Sinangri en Pakan-Atjeh.

Die posten waren bewapend met 6 getrokken kanonnen van 12 cM. achterlaad, 14 idem van 12 cM. voorlaad, 13 idem van 8 cM. voorlaad, en 4 gladde kanonnen van 9 cM., benevens 5 mortieren van 20 cM. en 15 Coehoornmortieren (12 cM.).

De overige troepen der bezetting waren te Kotta-Radja zamengetrokken. De formatie der bezetting (zie bijlage F) onderging in dit tijdvak slechts in zooverre eene verandering, dat zij met eene compagnie vesting-artillerie werd uitgebreid (opdat het personeel der veld-artillerie niet langer aan zijn eigenlijken werkkring behoefde te worden onttrokken) en dat het regterhalf 5de bataillon infanterie werd vervangen door een gemobiliseerd bataillon van den barissan van Madura; dit laatste kwam den 19den September in Atjeh aan; den 22sten vertrok het regterhalf 5de bataillon naar Java.

(3) Waaronder een officier, de luitenant J. C. M. WIJMER.

(4) Waaronder een officier van gezondheid.

legen benting te vernielen; een officier werd daarbij gewond.

Diende de geregelde patrouille-dienst, gelijk hierboven reeds werd gezegd, in dubbelen zin ter bereiking van een militair doel, ook uit een hygiënisch oogpunt werd daaraan groote waarde toegekend. De troep toch, die op het oogenblik beschikbaar was, na aftrek van het groot aantal zieken, was in getalsterkte te gering om daarmede offensief op te treden. Voor een deel werd zij gebezigd tot verschillende werkzaamheden ter verbetering van logies en wegen, maar daaronder moest hare militaire waarde niet lijden. De soldaat wordt niet gaarne aan zijne eigenlijke bestemming onttrokken, en om nu een opgeruimden geest onder de bezetting levendig te houden, een krachtige hefboom tot opbeuring van het physiek, was de niet al te vermoeijende patrouilledienst een uitstekend middel.

Reeds in het vorig verslag (bladz. 49) werd met een woord gewag gemaakt van de geneeskundige commissie, die in het einde van April 1875 naar het oorlogstooneel vertrok om een onderzoek in loco in te stellen naar de oorzaken der vele en vaak zware ziektegevallen die zich te Atjeh voordeden. Van het rapport dier commissie werd o. a. melding gemaakt bij de beantwoording van het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer op het wets-ontwerp tot vaststelling der begrooting van Nederlandsch Indie voor 1876 (bladz. 10 en 18, gedrukte stukken **4**, n°. 41). Het is hier de plaats om nopens dat rapport nadere mededeelingen te doen.

De commissie bestond uit de chefs van den geneeskundigen dienst bij het leger en de zeemagt, de heeren B. E. J. H. Becking en dr. F. J. van Leent, en den civielen geneesheer A. J. Vorderman (secretaris), belast met den dienst bij het etablissement op Poeloe Bras. Nadat deze laatste tijdelijk door een officier van gezondheid was afgelost, kwam de commissie den 2den Mei 1875 te Kotta-Radja voor het eerst bijeen, besprak de wijze waarop zij hare taak zou ten uitvoer leggen en maakte een programma van werkzaamheden voor den tijd van haar verblijf op het oorlogstooneel. Van 3 tot 13 Mei bezocht de commissie, meestal in tegenwoordigheid van den opperbevelhebber, de verschillende etablissementen en posten, nam ze alle in detail in oogenschouw, en stelde zich tevens op de hoogte zoowel van de dienstregeling in het algemeen als van alle bijzondere voorschriften in het belang der gezondheid gegeven.

Den 13den Mei werd een bezoek aan Poeloe Bras gebragt, waarop de commissie den 15den werd ontbonden en de leden naar hunne standplaatsen terugkeerden. Gedurende de reis van Batavia naar Atjeh en terug, als ook ter reede nabij Oleh-leh, maakte het transport van zieke en gezonde militairen, koelies en dwangarbeiders een punt van bijzonder onderzoek uit.

Den 1sten Julij 1875 diende de commissie een breedvoerig rapport in, onder opmerking dat het daarin verhandelde reeds tijdens haar verblijf te Atjeh onder de aandacht van den generaal-majoor Pel was gebragt, opdat al aanstonds van verschillende wenken in 't belang der gezondheid van het bezettingsleger partij getrokken kon worden.

De oorzaken waaraan, volgens dat verslag, de ongunstige gezondheidstoestand van troepen en werkvolk moest geweten worden, waren van tweeërlei aard; voor een deel moesten zij gezocht worden in het doorweekt en moerassig terrein, waarop onze vestigingen gelegen waren, en de daaraan, vooral in oorlogstijd, onafscheidelijk verbonden nadeelen; in de tweede plaats was de commissie van oordeel, dat tal van kleine wijzigingen in huisvesting, kleeding en verpleging der troepen gunstig op den algemeenen gezondheidstoestand zouden werken.

Om verbetering in den bestaanden toestand te brengen stelde de commissie voor:

1°. naar gelang de veiligheid in 't veroverde gebied zou toenemen, en later uitbreiding aan onze stellingen mogt worden gegeven, er steeds naar te streven het aantal posten in de onmiddellijke nabijheid van het strand en de lagunes te beperken;

2°. vereenvoudiging der transportdiensten, ook door de uitzending van pikolpaarden;

3°. reductie der bezetting van Kotta-Radja tot een minimum; ophooging van het terre-plein dier sterkte, opruiming der haar omgevende bamboedoeri-heg, beplanting, zoowel daar als elders, van de beschikbare ruimte met zonnebloemen en eucalyptus globulus, en overbrenging van het groote hospitaal naar de vlakte van Pantei-Perak;

4°. verbetering van de kazerneering door het logies over dag eene betere ventilatie te waarborgen, en des nachts zoo veel mogelijk te sluiten, en door de gebouwen, waar immer mogelijk, te dekken met atap in stede van zink of asphaltvilt;

5°. wijziging in de kleeding door de uitreiking van wollen of baaijen equipementstukken — deels alleen ten gebruike op het bivouac — en de aanschaffing van een ander hoofddeksel, waartoe een helmhoed werd aanbevolen;

6°. verbetering van het drinkwater, voornamelijk door de boring van een tweeden artesischen put te Pantei-Perak;

7°. dagelijksche uitreiking van een ration rooden wijn aan de bezetting der posten langs de kust en de lagunes;

8°. uitbreiding der gelegenheid tot reiniging, des noods met behulp van Nortonpompen, op de posten binnen 's lands;

9°. oprigting van eene officierssocieteit en eene kantine voor de manschappen;

10°. geregelde evacuatie — ook van gezonden — na een verblijf van hoogstens één jaar te Atjeh;

11°. beschikbaarstelling van ruimer logies aan boord voor de aanvullingstroepen, en verschillende maatregelen tot bespoediging harer indeeling na de ontscheping;

12°. ontlasting van het hospitaal door den bouw van kleinere ziekeninrigtingen op de posten Langkroek, Kotta-Alam, Longbattah-zuid en Blang-oe;

13°. bevordering van de geregelde cultuur der braakliggende gronden; en

14°. voorzieningen tegen inundatie der bezette terreinen.

Den 8sten Julij 1875 belegde de Gouverneur-Generaal — naar aanleiding van het voormelde rapport — te zijnen paleize, met de kommandanten van zee- en landmagt, den generaal-majoor Pel, de chefs van den geneeskundigen dienst (leden der commissie) en den chef der genie, eene conferentie, welke mede werd bijgewoond door den algemeenen secretaris en 's legerbevelhebbers adjudant, en welke leidde tot het gouvernementsbesluit van 9 Julij 1875, n°. 26, waarvan een uittreksel hierbij wordt overgelegd (bijlage G).

Het mogelijke is sedert gedaan om uitvoering te geven aan dat besluit, 't welk in hoofdzaak ten doel had om de voorstellen der commissie, voor zooveel nog noodig, te bekrachtigen. Van de pogingen, die aangewend zijn om de werkkrachten in Atjeh te vermeerderen, is reeds melding gemaakt op bladz. 7. Ter verbetering van het transportwezen werden voorts, naar gelang de gelegenheid tot stalling gereed kwam, pikolpaarden naar Atjeh overgebragt, waar in het eind van Maart 1876 ruim 150 dier lastdieren waren aangekomen. Daar een aantal verbeteringen, door de commissie aanbevolen, niet tot stand konden komen zonder krachtige medewerking van de militaire genie, achtte de Gouverneur-Generaal het nuttig den chef van dat wapen naar het oorlogstooneel af te vaardigen, om de bespoediging van den arbeid te bevorderen. Van 29 Julij tot 14 Augustus vertoefde de kolonel-ingenieur J. P. Ermeling te Atjeh, waar hij tevens, ingevolge speciale opdragt van den legerkommandant, de ziekentransportschepen *Salak* en *Sindoro* (1) in oogenschouw nam. In het bijzonder was zijne aandacht gevestigd op hetgeen tot bespoediging van den spoorwegbouw kon worden ge-

(1) Deze beide vaartuigen waren ingehuurd om *speciaal* te dienen ter evacuatie van zieken. Over de *Salak* waren bij het legerbestuur eenige klagten ingekomen, waaromtrent kolonel Ermeling een bijzonder onderzoek instelde. Door hem werd bevonden, dat vermeerdering van ballast in 't belang eener vaste ligging van het schip bij de soms hooge zeeën in de Atjehsche wateren noodig was, en tot verbetering der ventilatie tusschendeks het aantal patrijspoorten behoorde vermeerderd te worden. De laatstbedoelde voorziening was bij de inrigting van het vaartuig tot ziekenschip achterwege gebleven omdat de benoodigde materialen nog niet uit Europa waren ontvangen. In de maand September werden de verlangde verbeteringen te Batavia aangebragt. De kolonel Ermeling liet zich overigens zeer gunstig over de ziekenschepen uit: „met deze twee stoomers — verklaarde hij — is ongetwijfeld op uitmuntende wijze voor het vervoer zelfs van zware zieken op lange trajecten gezorgd." Op het eind van November had de *Salak*, in 9 reizen, 1041 zieken vervoerd; de *Sindoro*, in 11 reizen, 1170. Bovendien werden van Junij tot September per mailboot ongeveer 900 minder ernstig ongestelden naar Java en Padang overgebragt.

daan en op de verbeteringen in de kazerneering te brengen. Den 7den Augustus hield hij eene conferentie met den opperbevelhebber, waarin een aantal punten werden vastgesteld, die al aanstonds tot eene spoedige uitvoering van het straks genoemde besluit van 9 Julij 1875, n°. 26, moesten leiden. In hoofdzaak werd overeengekomen: dat aan den spoorwegdam aanvankelijk een miminaal-profiel zou worden gegeven, om dit later met behulp van het rollend materieel op te hoogen; ter instandhouding eener voldoende afwatering zou een deel van den lagunedam nabij Oleh-leh vervangen worden door eene 40 M. lange jukbrug; en dat aan de kazernen eene luchtiger en doelmatiger inrigting zou worden gegeven, doch daarvoor — bij eene gewijzigde kapconstructie — ter bedekking voorloopig nog asphaltvilt moest worden gebruikt; bekwame atapmakers toch ontbraken, en diegenen welke men verkreeg, moesten allen eerst gebezigd worden bij de oprigting der nieuwe hospitalen (te Pantei-Perak en op de vier andere daartoe aangewezen posten) die *in elk geval* met atap moesten gedekt worden. Voorts werd eene nieuwe normaal-indeeling der verschillende bezettingen vastgesteld en in verband daarmede een plan ontworpen tot betere inrigting der kampementen in Kotta-Radja en te Pantei-Perak. Beide etablissementen zouden, voor zooveel noodig, worden ingedijkt en tot lozing van overtollig water voorzien worden van centrifugaalpompen met stoombeweging. In dien zin zijn onmiddellijk de noodige bevelen gegeven, en blijkens de maandelijksche rapporten van den eerstaanwezenden genie-officier in Atjeh werden de werkzaamheden tot indijking al spoedig aangevangen en geregeld voortgezet. Toen de kolonel ERMELING den 18den October 1875 een schriftelijk rapport nopens zijne zending indiende, waren de door hem gegeven aanwijzingen reeds voor het meerendeel in toepassing gebragt, voor zoover althans de beschikbare werkkrachten dit vergunden. Tot aanvulling en uitbreiding van het onmisbare personeel werd al het mogelijke gedaan, en de aanvankelijk gunstige uitkomst der werving van Chinezen (zie bladz. 7) wettigt de verwachting, dat men langzamerhand in staat zal zijn de zeer uitgebreide werkzaamheden van zoo uiteenloopenden aard naar den eisch voortgang te doen hebben. (1)

In Maart jl. is nogmaals eene medische autoriteit — de kolonel van den geneeskundigen dienst REICHE — naar Atjeh gezonden tot het houden eener inspectie. Ook het door hem uitgebragt rapport is door den Gouverneur-Generaal in eene conferentie met den legerkommandant en de betrokken chefs van diensten besproken en heeft tot eenige nadere voorzieningen geleid, waarvan hier echter, na het voorafgegane, niet uitvoerig melding behoeft gemaakt te worden.

Naar aanleiding van art. 6 § 2°. van het meergenoemd besluit dd. 9 Julij 1875, n°. 26, moet hier nog in 't bijzonder gewag gemaakt worden van den invloed, welken het gehad heeft op het transport der suppletietroepen, werklieden en dwangarbeiders naar het oorlogstooneel. Den 24sten December 1875 berigtte de legerkommandant dienaangaande het volgende:

1°. dat voor den dienst tusschen Batavia en Atjeh steeds werd gebruik gemaakt van de grootste en tot vervoer van troepen het doelmatigst ingerigte stoomschepen der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij;

2°. dat het legerbestuur, nauwkeurig bekend met de gelegenheid tot troepenvervoer op elk schip, met de meeste gestrengheid waakte tegen overvulling der naar Atjeh vertrekkende bodems;

3°. dat het opperdek en de tusschendekken, bij vervoer van militairen en ander personeel tot de expeditionaire krijgsmagt behoorende, geheel vrij en uitsluitend ten gebruike der passagiers bleven.

(1) Bij gouvernementsbesluit van 25 October 1875, n°. 3, werd het legerbestuur gemagtigd om in Atjeh den bouw aan te besteden van eene officierssocieteit en twee kantines.

Den 3den December werd, na het welslagen der boring van den artesischen put te Kotta-Radja, last gegeven dien te Pantei-Perak onderhanden te nemen.

Den 24sten December werd het personeel voor de hulphospitalen te Langkroek, Kotta-Alam en Missigit-Panditi vastgesteld; het hospitaal te Blang-oe kwam reeds vroeger gereed; voor deze inrigting werd het noodige personeel toegestaan bij gouvernementsbesluit van 11 November 1875, n°. 14.

» Van deze regelingen", — schreef de legerkommandant — » welker uitvoering dezerzijds immer streng wordt gehandhaafd, is het gunstig resultaat niet uitgebleven, daar sedert dien tijd de zich herhaaldelijk voorgedaan hebbende klagten omtrent overvulling der met troepen enz. naar Atjeh vertrekkende stoomschepen niet meer zijn voorgekomen."

Het ziekentransport, dat door de aanschaffing van een 8-tal bijzonder daartoe geëigende sloepen, nabij Pantei-Perak gestationeerd, nog eene aanmerkelijke verbetering onderging, dreigde een oogenblik belemmering te zullen ondervinden, toen de *Salak* in de maand October 1875, op eene terugreis van Padang naar Atjeh, strandde en verloren ging nabij het eiland Sindrongan (2). Het maakte aanstonds een punt van overweging uit, of door de indienststelling van een anderen bodem de geregelde gang der evacuatien nader behoorde gewaarborgd te worden; maar met het oog op het toenmaals gedaalde ziektecijfer (zie bijlage H), de spoedig te verwachten *wekelijksche* mailvaart tusschen Batavia en Atjeh, en de onmogelijkheid om aanstonds een opzettelijk tot ziekenvervoer ingerigt schip te bekomen, werd besloten de *Salak* voor 's hands niet te vervangen. Met de Nederlandsch Indische Stoomvaartmaatschappij werd intusschen overeengekomen, dat een stoomschip, 't welk voor hare rekening in Europa gebouwd werd, naar de aanwijzingen van het legerbestuur opzettelijk tot ziekenschip zou worden ingerigt, om zoodra mogelijk ter vervanging der *Sindoro* te dienen.

Sinds het vergaan van de *Salak*, heeft de *Sindoro* geregeld circa 550 zware zieken per twee maanden (in vijf reizen) naar Padang overgebragt, terwijl de minder ernstig lijdenden met de pakketbooten werden geëvacueerd. Maandelijks bragt een der mailbooten uit Batavia een officier van gezondheid naar Atjeh om de zware zieken onder de koelies en dwangarbeiders af te halen (3).

Tot dusver was hier alleen sprake van de maatregelen, genomen in 't belang van de verpleging der zieken in Atjeh, en van hunne evacuatie naar elders; ook de verzorging dergenen die te Padang of op Java werden ontscheept, maakte het onderwerp van de aanhoudende bemoeijingen der Regering uit. Zoo werd de tijdelijke zieken-inrigting te Batoe Toelis (nabij Buitenzorg) aanmerkelijk uitgebreid, het tijdelijk kampement te Fort de Kock (Sumatra's Westkust) aan de opneming van geëvacueerde zieken dienstbaar gemaakt, en het etablissement te Kampong Makassar, tusschen Batavia en Buitenzorg, ingerigt ter verzorging van 150 zieken, met behoud der bestaande gelegenheid tot verpleging van convalescenten. De groote bezwaren, verbonden aan de ontscheping der lijders te Samarang gedurende den westmoesson en aan hun transport naar Oenarang, gaven aanleiding om het hospitaal ter laatstgenoemde plaats weer tot zijn vorigen toestand terug te brengen (zie vorig verslag blz. 41), welke maatregel verband hield met de zoo even vermelde inrigting van het kampement te Fort de Kock tot verpleging van geëvacueerde zieken. De moeijelijkheden toch (zie vorig verslag blz. 41), die zich aanvankelijk voordeden bij het transport der lijders overland uit Padang, werden overwonnen, en toen nu zooveel digter bij het oorlogsterrein eene gelegenheid ontstond tot verpleging van 250 zieken, kon het zooveel verder gelegen Oenarang voor geëvacueerden uit Atjeh gesloten worden. Van Padang worden de zieken thans in daartoe opzettelijk ingerigte karren

(2) Een der Nakko-eilanden, ten westen van Nias; de opvarenden werden allen gered.

(3) Dat op de verpleging van het personeel in Atjeh voortdurend de aandacht der Regering gevestigd blijft, kan o. a. daaruit blijken, dat den legerkommandant nog onlangs (Mei 1876) door den Gouverneur-Generaal werd opgedragen om van den chef van den geneeskundigen dienst in Atjeh steeds voorlichting te vorderen nopens hetgeen van regeringswege tot verbetering van den gezondheidstoestand kon worden verrigt. Tevens werd het denkbeeld in overweging gegeven om ten behoeve onzer vestigingen in Atjeh een afzonderlijken transportdienst te organiseren, waarbij op ruime schaal van civiele elementen, of van elementen niet meer tot het leger behoorende, zou kunnen worden gebruik gemaakt.

Nagenoeg te gelijker tijd werd de civiele en militaire bevelhebber te Atjeh aangeschreven een speciaal onderzoek in te stellen omtrent de vraag, wat van regeringswege kon gedaan worden tot verbetering van het lot der te Atjeh gebezigde dwangarbeiders.

naar Fort de Kock overgebragt, terwijl op den weg derwaarts, te Kajoe Tanam, een passantenhuis wordt opgerigt, waarbij een officier van gezondheid en eenig hospitaalpersoneel zullen worden ingedeeld. De togt kan daardoor geregeld afgebroken worden, deels ter vermindering van de daarmede gepaarde vermoeijenissen, deels ter voorkoming dat de zieken op het heetst van den dag de kloof van Aneh passeren.

Te Padang, Fort de Kock, Batavia, Kampong Makassar, Batoe Toelis, Oenarang, Magelang en Sindanglaija kunnen nu te zamen ongeveer 3000 zieken en convalescenten verpleegd worden.

Het schijnt hier de plaats om nog met een woord melding te maken van de voeding der expeditionaire troepen. Daarin werd voor een deel voorzien door geregelde uitzending van sommige provisien uit Nederland. Andere behoeften, waaronder versch vleesch en brood eene eerste plaats innemen, werden bij voortduring te Atjeh geleverd op contract (zie bladz. 41 vorig verslag). In de maand Julij 1875 werd voor deze leverantien eene nadere aanbesteding te Batavia gehouden, die ten gevolge had dat zij gegund werden aan de firma DE LANGE EN C°. aldaar, en wel tegen lager prijzen dan tot dusver waren betaald. Die firma is o. a. verpligt te Atjeh steeds eene kudde hoornvee te onderhouden, die dagelijks minstens 100 liters melk kan opleveren; aan deze verpligting werd zooveel mogelijk voldaan, doch daarbij werden onverwachte en niet geheel te overwinnen bezwaren ondervonden ten gevolge van het uitbreken van klauwzeer en tongblaar onder het vee, wat bovendien een oogenblik oorzaak was van stremming in de geregelde verstrekking van versch vleesch. Hoezeer onmiddellijk de noodige maatregelen werden genomen tot beteugeling der ziekte, achtte men het toch noodig — met het oog op mogelijke uitbreiding van het kwaad — onmiddellijk eene provisie Australisch vleesch te ontbieden, terwijl hier te lande de uitzending van een aangevraagden voorraad gezouten vleesch werd bespoedigd. (1)

Van particuliere zijde is ook in het afgeloopen jaar weder medegewerkt tot veraangenaming en verzachting van het lot onzer te velde zijnde krijgsmagt, vooral door tusschenkomst der vereeniging het Roode Kruis. Ook werd menige geldelijke bijdrage ontvangen tot ondersteuning van gewonde en verminkte militairen en van de betrekkingen door gesneuvelden of aan hun wonden overledenen nagelaten. Op eene billijke distributie dier gelden wordt door de Indische Regering orde gesteld

Maakte het groote gewigt van het onderwerp hier eenige uitweiding noodig over 't geen in 't belang der verpleging onzer troepen in Atjeh geschiedde, thans dient de draad van het verhaal der krijgsverrigtingen weder te worden opgenomen.

De generaal-majoor PEL keerde in de eerste dagen van November van Java naar Atjeh terug, met het voornemen om, zoodra de omstandigheden hem daartoe gunstig zouden voorkomen, weder offensief tegen den vijand op te treden, volgens een door den Gouverneur-Generaal goedgekeurd plan, — op blz 6 nader aangeduid, — tot welks uitvoering de noodige strijdkrachten op Java werden bijeengebragt, om achtereenvolgens naar Atjeh gezonden te worden wanneer ze derwaarts ontboden werden.

De noodzakelijkheid van offensieve operatien deed zich te krachtiger gevoelen naarmate de vijand, tegen het eind van het jaar, overmoediger werd. Naauwelijks had de generaal-majoor PEL den 9den November het bevel weder aanvaard (2), of reeds den volgenden dag werd hem berigt dat een aantal Atjehers zich op 400 passen beoosten Kotta-Alam trachtten te nestelen; — door eene sterke patrouille werden zij verdreven. Vier dagen later deed de vijand eene poging om uit het westen, bij Sinangri, onze postenketen te forceeren. Ook deze poging werd verijdeld, maar spoedig gevolgd door een mede vergeefschen aanval op Lamprit (22 November), die gepaard ging met een stouten aanslag op Longbattah-missigit. Eene 50 man sterke bende wist dezen post des nachts onverhoeds te naderen; 7 Atjehers drongen de versterking binnen, doch werden door de te wapen gesnelde bezetting zoo goed ontvangen, dat de aanvallers weinige minuten later, met achterlating van 5 dooden, moesten afdeinzen. Aan onze zijde waren 2 officieren en 11 minderen gewond.

Reeds sedert vele maanden hadden herhaaldelijk spionberigten een algemeenen aanval des vijands aangekondigd. Nimmer had zich echter een dergelijk gerucht bewaarheid, tot dat eindelijk den 26sten November des morgens, kort na het blazen der reveille, de oosterlinie over hare geheele lengte, doch voornamelijk ter hoogte van Kotta-Alam, Lemboeh en Lamprit, door onstuimig voorwaarts dringende benden werd aangegrepen. Uit onze verschillende sterkten werd de vijand hevig beschoten, met het gelukkig gevolg dat reeds om 9 uur de Atjehers in hun kampongs waren teruggetrokken en over de geheele linie de rust hersteld was; het verlies van den vijand kon zelfs niet bij benadering worden opgegeven; aan onze zijde telde men slechts 6 gewonden. Toch gaven onze tegenstanders hunne pogingen niet op om de oosterlinie door te breken. Ook den volgenden dag werd dat deel onzer stellingen aanhoudend bestookt; en weldra bleek het dat de vijand, door het terrein begunstigd, zich nabij Lemboeh-oost had weten te nestelen en van daar, zich ingravende, langzaam onze versterkingen gedekt zocht te naderen. Onmiddellijk werd den majoor der artillerie A. C. H WINTER last gegeven met twee sectien artillerie, onder dekking eener compagnie infanterie, positie te nemen bezuiden Kotta-Alam op den linker rivieroever om 's vijands werken met geschutvuur te teisteren. De genoemde hoofdofficier moest in overleg handelen met de bezettingen der noordelijk van hem gelegen posten en met den majoor T. M. VERSPYCK, die tusschen Kotta-Alam en Lemboeh had post gevat, waar hij over eene sectie artillerie en eene compagnie infanterie beschikte. Beide detachementen keerden reeds des middags terug, nadat de vijand zijne stellingen had verlaten. Doch den volgenden dag bleek dat die aftogt slechts een tijdelijk terugtrekken voor ons vuur was geweest; 's vijands werken waren niet vernield en den 29sten November had hij ze weder bezet. De kommandant der oosterlinie begaf zich nu naar het hoofdkwartier om met den opperbevelhebber de maatregelen te bespreken die tot verdrijving des vijands konden leiden. Op verschillende gronden kwam men overeen den aanvaller nog eenige dagen alleen met het geschutvuur der nabij gelegen posten te bestoken, en daartoe op enkele gunstig gelegen punten de borstweringen te doen ophoogen. De uitkomst leerde, dat men van dien passieven tegenstand zich niet te groote uitwerking had voorgesteld: den 4den December verliet de vijand, thans voor goed, zijne deerlijk gehavende loopgraaf.

Middelerwijl werd door den bevelhebber alles in gereedheid gebragt om den voorgenomen togt tegen de VI, IV en IX Moekim aan te vangen. De daartoe benoodigde vermeerdering der bezetting was aangevraagd, en nadat den 10den December een bataillon barissan en den 21sten het 8ste veldbataillon in Atjeh was aangekomen, werden op den 26sten de operatien geopend. Spoedig daarop, den 8sten en den 29sten Januarij, debarqueerden achtereenvolgens nog het 13de en het 12de bataillon.

Vroeg in den morgen van 26 December rukten drie kolonnes van Kotta-Radja uit (3). De linker kolonne, onder de bevelen van den majoor W Q. E. VETTER, bestond uit een bataillon barissan, eene compagnie mariniers, twee sectien artillerie en een detachement genietroepen; en had in last naar Lamara Oleijloe te marcheren om van daar Mibouw te nemen. De middenkolonne — het linkerhalf

(1) In overleg met het Departement van Marine wordt een proef voorbereid op eenigszins uitgebreide schaal met geconserveerd raauw vleesch, uit Amerika aangevoerd.

Nopens de buiten tusschenkomst van den aannemer naar het oorlogstooneel enz. verzonden provisien wordt verwezen naar de bijlage J.

(2) De kolonel WIGGERS VAN KERCHEM vertrok den 10den November naar Java.

(3) De vele werkzaamheden, die bij den zeer vermoeijenden veldtogt van het staf-personeel gevorderd werden, de spoed waarmede de verschillende militaire manoeuvres elkander opvolgden, en andere omstandigheden, o. a. de ongesteldheid van den chef van den staf (luitenant-kolonel H. F. MEIJER), hebben de indiening der gedetailleerde gevechtsrapporten vertraagd. Van daar dat de beschrijving der operatien in dit verslag niet zoo uitvoerig kan zijn als in de beide vorige verslagen.

6de bataillon infanterie, twee sectien artillerie en een detachement genietroepen onder den majoor F. J. W. MEKERN — moest uit Mandarsah-Poetih zuidwaarts marcheeren, zich in compagnies-kolonnes in linie ontwikkelen en, links verband houdende met majoor VETTER's afdeeling, het terrein tusschen kampong Mibouw en de Koerong Daroe bezetten. De regterkolonne eindelijk, door den luitenant-kolonel F. T. ENGEL aangevoerd, was van gelijke zamenstelling als de linker en zou, den linkeroever der Koerong Daroe volgende, de regterflank der middenkolonne dekken.

Onder leiding van den generaal-majoor PEL werd het doel der operatie, doorbreking van 's vijands linien om in den rug zijner werken te ageeren, volkomen bereikt. In de kampong Mibouw, welke de majoor VETTER, zonder veel tegenstand te ondervinden, bezette, werden twee versterkingen aangelegd. Het kwam echter noodig voor ten westen dier positie een tusschenpost te vestigen, vermits de vijand naar die zijde eene vrij sterke magt had zamengetrokken. Dit ondervond de kolonne MEKERN, die een hevig gevecht had vol te houden, waarin de onzen het veld behielden, doch waarbij de 1ste luitenant-adjudant J. W. ERNSTE en 4 minderen sneuvelden, de majoor MEKERN zwaar gewond werd (1) en bovendien 8 minderen werden gekwetst. De troepen bivouakkeerden in de door hen ingenomen stellingen.

Den volgenden morgen (27 December) vertrokken twee compagnien van het 8ste bataillon infanterie naar Gitjiel om aan de verdere operatien deel te nemen, ter vervanging eener gelijke magt van het 6de bataillon, die de stellingen in Mibouw bezet hield. Dien morgen zette de middenkolonne haren marsch naar Ketapang Doea voort en nam zij die kampong (omstreeks 10 uur) in bezit, zonder tegenstand ontmoet te hebben; het hoofdkwartier werd daar tijdelijk gevestigd.

Den 28sten December werd een punt tusschen Mibouw en Longbattah-missigit bezet, om aan die zijde de postenketen te sluiten; terwijl de hoofdmagt eene verkenning deed in de rigting van de kampong Djempit, die door den vijand slechts zwak bezet bleef en den volgenden dag met geringe krachtsinspanning vermeesterd werd; wij telden slechts 2 gewonde officieren.

Onder den luitenant-kolonel ENGEL rukte nu den 30sten December eene kolonne in de rigting van Pekan Badak op, en ondervond bij de kampong Lampassan eenigen tegenstand, waarbij een officier der mariniers gewond werd.

Den volgenden dag werd Pekan Badak zonder strijd door onze troepen bezet. Van de kampongs Garoet en Lampadang woei de witte vlag; maar toen des nachts ons bivouak van daar beschoten was, werden beide kampongs den 1sten Januarij 1876 aan de vlammen prijs gegeven.

Met onze troepen in den rug, zagen zich de Atjehers weldra genoodzaakt niet alleen Bital en Lamtermin te ontruimen, maar ook TOEKOE NANTA's versterkingen op den linkeroever der kwalla Naridji te verlaten.

Den 2den Januarij werd daarop, door middel van eene vlotbrug over de lagune, de gemeenschap tusschen Sinangri en Pekan Badak verzekerd, tot groot gerief der approviandeering onzer mobiele kolonnes, waartoe te Sinangri een vivres- en munitie-depôt werd gevestigd.

Na de regeling dezer belangrijke aangelegenheid vertrok de opperbevelhebber van Pekan Badak over Bital en Lamtermin naar Lamteboe om de noodige wijziging te brengen in de bezetting der postenketen, en zoodoende de aanvulling der verliezen bij de ageerende troepen te waarborgen.

Ofschoon zware regens (in den nacht van 3 op 4 Januarij) het terrein hadden doorweekt, rukte eene sterke verkenningskolonne den 4den Januarij naar de kloof van Beradoean, waar eenige tegenstand ondervonden werd en de onzen een verlies leden van 1 gesneuvelde en 2 gewonden, onder welke laatsten een inlandsch officier. Het allerongunstigst terrein deed besluiten een anderen doortogt naar de IV Moekim te zoeken.

Gedurende een paar dagen werd met groote krachtsinspanning gewerkt om onzen post te Pekan Badak in verdedigbaren toestand te brengen, maar zoodra die in genoegzame veiligheid verkeerde, ondernam de opperbevelhebber, den 8sten Januarij, eene verkenning in de VI Moekim, waarbij de kampong Saban verlaten bevonden en eenig vijandelijk geschut vernageld werd. In de genoemde kampong gewerd den generaal het berigt dat het hoofd van Lampagger zich wenschte te onderwerpen. Daarheen werd nu de marsch voortgezet en weldra stuitte de kolonne op het versterkte Lamtengah, dat, met verlies aan onze zijde van twee gewonden, genomen werd. De vermoeide troepen bivouakkeerden aldaar. Nu werd de komst van TOEKOE KETJIG KOEALA van Lampagger afgewacht. Den 10den vervoegde hij zich in het hoofdkwartier (zie bladz. 6), waarop een detachement naar de kampong marcheerde, om daar eene bezetting achter te laten. Deze werd al spoedig met een officier en 30 man versterkt, omdat de bewoners der kampong vreesden voor een inval van het volk der IV Moekim uit den pas van Blangkalla.

Met uitzondering der barissans mogten de ageerende troepen zich in een gunstigen gezondheidstoestand verheugen; de vele werkzaamheden op de verschillende bezette posten vorderden dáár echter vrij sterke detachementen, die aan de mobiele kolonnes onttrokken werden. Toen evenwel het 13de veldbataillon den 8sten Januarij was aangekomen, kon de aanvulling der mobiele magt behoorlijk plaats vinden. Door nieuwe reductie van de bezettingen der meer achterwaarts gelegen posten kwam tevens het regterhalf 3de bataillon voor de operatien beschikbaar; den 10den Januarij rukten de staf en twee compagnien van dat corps naar Pekan Badak op, en nu werd den 13den eene verkenning op groote schaal gedaan over Lampagger en Lambadak naar Blangkalla.

De gegevens, hierbij verkregen, strekten ter vaststelling der details van het verdere operatieplan, tot welks uitvoering den 15den Januarij het gros der troepen naar de kloof van Blangkalla oprukte. Des avonds te voren had een der hoofden van Lamtengah, TOEKOE NJA BENTANG, zich onderworpen, die de kolonne op haren marsch vergezelde. Zonder tegenstand te ontmoeten bereikte men den 16den het hoogste punt van den bergpas. Spion-berigten deden vreezen, dat men bij 't verder voortrukken een hevigen tegenstand zou ontmoeten, wat den opperbevelhebber aanleiding gaf het 13de bataillon ter versterking zijner kolonne te ontbieden. Den 17den Januarij werd daarop vroeg in den morgen de togt voortgezet.

De ingekomen berigten bleken waarheid te bevatten. De vijand had zich geducht verschanst en betwistte den onzen met eene vrij aanzienlijke magt den doortogt, hetgeen echter niet belette dat de kolonne des avonds in de vlakte déboucheerde en aldaar het bivouak betrok. Wij hadden het verlies te betreuren van 2 gesneuvelden — waaronder de 1ste luitenant der infanterie G. C. C. SIMMERMACHER — en 7 gewonden.

Door ééne krachtige poging tot verdediging scheen de bevolking der IV Moekim het verwijt harer naburen te hebben willen ontgaan, dat zij zich zonder slag of stoot had overgegeven; verdere zin tot wederstand ontbrak haar althans, en nadat nog den 17den 's avonds de hoofden, bij monde van een hunner, hunne onderwerping hadden aangeboden, rukte de opperbevelhebber den 18den ongehinderd voort tot Loenga, waar hij, aan de Koerong-Raba, positie nam. Van hier vertrok den volgenden morgen een oorlogschip naar Oleh-leh om de zieken en gewonden en de krijgsgevangenen over te brengen, en tevens TOEKOE LAMPASEI af te halen, die naar Kloeang zou worden overgebragt (verg. blz. 6).

Uit het bivouak te Loenga werden de volgende dagen verkenningen gedaan naar de kloven van Djempit en Beradoean, en door den laatstvermelden pas keerde de kolonne den 24sten naar Pekan Badak terug, een post te Boekit-Seboen achterlatende.

Juist had de vijand op nieuw tegen onze oosterlinie eene dreigende houding aangenomen. Door de duisternis begunstigd sloop in den nacht van 23 op 24 Januarij eene bende van circa 25 Atjehers van de zijde van Pinang tusschen Lamprit en Lemboeh-noordoost door, bereikte ongemerkt de keelzijde der laatstvermelde versterking, en was, vóór dat de schildwacht de bezettting had gealarmeerd, over de palissadeering binnengedrongen. De 1ste luitenant W. D. C. REGENSBURG was een der eersten die de indringers tegentrad en hen met sabel en revolver tot staan trachtte te brengen. Hij werd in weinige oogenblikken overmand en afgemaakt; maar aan onze inmiddels van alle zijde toesnellende soldaten mogt het gelukken, nu

(1) Vijf dagen later overleed hij aan de gevolgen zijner wond.

een hevig gevecht met de blanke wapenen en als 't ware man tegen man gevoerd, den vijand op de vlugt te jagen, die 8 dooden in onze versterking achterliet. De bezetting telde, behalve den zoo even genoemden officier, 2 dooden en 22 (waaronder 12 zwaar) gekwetsten.

De opperbevelhebber achtte toch de oosterlinie voldoende beveiligd, en terwijl de Atjehers de eerstvolgende dagen herhaaldelijk (doch zonder eenig succes) de forten Blang-Djoet en Lamprit trachtten te bekruipen, rukte hij den 28sten Januarij uit Djempit op om in zuidelijke en zuid-oostelijke rigting het gebied der IX Moekim binnen te dringen.

Met een verlies van 2 dooden en 11 gekwetsten (onder welke laatsten een officier) werd dien dag in drie kolonnes Boekit Daroe bereikt, waar een dag werd genomen tot verzorging der gekwetsten en tot approviandeering van den troep, die den 30sten door een drassig en moeijelijk begaanbaar terrein in de rigting van Lampermei voortrukte. Op nieuw werd een hevige tegenstand ondervonden doch de vijand teruggedrongen, zoodat des avonds het bivouak in de vlakte kon betrokken worden; wij telden 19 gekwetsten.

Den 31sten Januarij gelukte het Lampermei te bereiken: maar ook ditmaal verdedigde de vijand zich hardnekkig. Vooral bij de missigit van Oeleh-Soesoeh en uit de aangrenzende kampongs moesten onze troepen een hevig vuur doorstaan, dat ons 1 doode en 3 gewonden bezorgde. Doch ondanks die vermoeijende marschen, dagelijks met eenige verliezen gepaard, bleef de kolonne welgemoed en in vol vertrouwen op haar aanvoerder den togt voortzetten.

Den 1sten Februarij werd haar eene korte rust gegund, tot evacuatie der gewonden en tevens tot verkenning van Lamrong en Lamkoenjit besteed, en den 2den en 3den Februarij werden daarop achtereenvolgens de laatstvermelde kampong en de heuvels nabij Lamrong benevens Toeran en de missigit van Beloel genomen en bezet. Hier was men nabij de grens der XXII Moekim; deze overschrijdende, vermeesterden de troepen nog Atoa. Den 4den Februarij kwamen ook Lamrong en de missigit van Lamsajoen na een korten strijd in ons bezit. In noord-oostelijke rigting werd de marsch voortgezet over de kampongs Kajoe-loh en Lambaroe naar Pager Aijer, welke plaatsen den 5den in onze handen vielen. Hierdoor was de aansluiting aan onze oosterlinie, nabij Longbattah-zuid, verkregen, zoodat de troepen, nadat den 6den Februarij uit Pager Aijer de Atjeh-rivier was verkend geworden, den 7den daaraanvolgende binnen Kotta-Radja konden terugkeeren.

Na een zegevierenden togt van 10 dagen had alzoo de generaal-majoor PEL, met een totaal verlies van 5 dooden en 59 gekwetsten (1), de IX Moekim met de daaraan grenzende landstreek bewesten de Atjeh-rivier en een klein deel der XXII Moekim vermeesterd. Op vier punten in dat gebied werden bezettingen achtergelaten, namelijk te Boekit Daroe, Beloel, Atoa en Pager Aijer.

Eene lange rust werd aan de in Kotta-Radja teruggekeerde troepen niet gegund. Reeds den 13den Februarij werden de operatien heropend, die ditmaal een gedeelte der XXVI Moekim zouden gelden. Weder rukten 3 kolonnes ten aanval op, en wel:

de regterkolonne — het 13de veldbataillon en eene sectie artillerie — onder den majoor B. E. MEKERN, stroomopwaarts langs den linker Atjeh-oever;

de middenkolonne, uit het 12de veldbataillon, een bataillon barissan en twee sectien artillerie gevormd en gekommandeerd door den majoor E. V. JELTES, die in last had om over Kotta Alam te marcheren en, den regter rivier-oever volgende, den vijand tot tegenover Longbattah-missigit terug te dringen; en

de linker kolonne — bestaande uit het regterhalf 3de bataillon en eene sectie artillerie onder bevel van den majoor L. G. DIEPENHEIM — die, als linker flankdekking, de Atjehers in den omtrek van Pinang moest in bedwang houden.

Aanvankelijk ging de togt naar wensch; ten koste van 3 dooden en 10 gewonden had men des avonds, nadat den vijand twee versterkingen waren ontweldigd, Pango bezet.

Dienzelfden dag vond echter eene gebeurtenis plaats, die het krachtig voortdringen in de aangegeven rigting tijdelijk bezwaarlijk maakte. Des morgens had namelijk de kapitein J. E. M. VAN SWIETEN met 2 officieren, 47 gewapende en 10 ongewapende fuseliers Kotta-Radja verlaten om het linkerhalf 6de bataillon te Atoa te versterken. Op het onverwachtst werd deze troep in zijn marsch gestuit door eene sterke vijandelijke bende, die zich in het digt begroeid terrein verscholen had. De officieren trachtten hun manschappen, voor de helft Europeanen, te verzamelen; maar met zooveel onstuimigheid had de aanval plaats, dat onze kleine magt den tijd niet had om zich behoorlijk te formeeren. Eene wanhopige worsteling volgde, waaraan slechts de 1ste luitenant J. BOSMAN en 13 minderen ontkwamen. Toen deze Atoa hadden bereikt en daar het gebeurde berigtten, zond de kommandant dier sterkte terstond een detachement van 2 officieren en 50 man op kondschap en zoo mogelijk nog ter ondersteuning uit. Door een overmagtigen vijand tegengehouden, konden zij zich geen doortogt banen en alleen den stervenden 2den luitenant L. F. BAUDOIN en een zwaar verminkten inlander medevoeren. Nu werd des namiddags ten $1^1/_4$ uur eene tweede patrouille van gelijke sterkte uitgezonden, aan welke het gelukte de kampplaats te bereiken, van waar zij de lijken van den kapitein VAN SWIETEN en 17 minderen naar Atoa overbragt.

Naauwelijks was den opperbevelhebber dit noodlottig berigt geworden, of hij zond den majoor MEKERN het bevel om zijne marschroute te verlaten, zich zuidwestwaarts te wenden, Kajoe-loh te bezetten en van daar het terrein tusschen Pager Aijer en Atoa van vijanden te zuiveren. Reeds den volgenden dag, 14 Februarij, rukte majoor MEKERN de kampong Kajoe-loh binnen (2); doch daar het hem niet mogt gelukken het omliggend terrein voldoende te zuiveren, werd hem bevolen op de genoemde plaats een vasten post te vestigen.

Middelerwijl waren de operatien op den regter Atjeh-oever vervolgd. Den 14den Februarij werden hier — met een verlies van 2 dooden en 12 gewonden (onder welke laatsten 2 officieren) — Miroe en Lamtermei bemagtigd. 's Anderen daags zetten de kolonnes JELTES en DIEPENHEIM den marsch voort en bereikten Tjapoetoe, waar eene sterke met geschut bewapende benting den doortogt belette. De vijand verdedigde zich tot op het uiterste; maar liet ons ten laatste meester van het gevechtsterrein, waar wij 1 doode en 23 gewonden, waaronder 2 officieren, hadden verloren.

Dat terrein bood echter geene geschikte plaats aan om een versterkten post op te rigten, en daar de kolonnes haar regter flankdekking (de kolonne MEKERN) hadden verloren, achtte de opperbevelhebber het niet geraden den togt in oostelijke rigting voort te zetten. Men trok op Pango terug, nadat Tjapoetoe, Lamtermei en Miroe waren in de asch gelegd, en hield zich vooreerst onledig met de oprigting van een duchtig versterkten post op eerstvermelde plaats. Terwijl Berouw, de rivierbenting en Panditi waren opgeheven, werd tevens onze post Blang-Djoet een half uur stroomopwaarts verplaatst en zoo doende de lijn Pango — Pager Aijer beter beveiligd.

Met de oprigting eener redoute te Kajoe-loh was intusschen aangevangen; die arbeid vorderde evenwel slechts langzaam, aangezien telkens manschappen tot patrouilledienst gekommandeerd moesten worden en de werkers dikwerf door den vijand verstoord werden. Voortdurend zwierven talrijke benden Atjehers in het bedekt terrein tusschen Pager Aijer, Beloel en Boekit Daroe rond; zij versperden o. a. op 17 Februarij den weg aan een gewapend detachement van 17 man, dat uit Boekit Daroe dienstbrieven naar Atoa moest overbrengen en zijne bestemming eerst bereikte toen het met 25 man versterkt was.

(1)

28	Januarij	2	dooden en	11	gekwetsten.
30	"			19	"
31	"	1	doode "	3	"
1	Februarij			4	"
2	"	1	" "	3	"
3	"	1	" "	8	"
4	"			2	"
6	"			9	"

te zamen 5 dooden en 59 gekwetsten, onder welke laatsten de kapitein der artillerie J. A. VAN DER KRUK, die den 4den Februarij voor Lamrong zwaar gewond werd en weinige dagen later overleed.

(2) Hij ondervond vrij hevigen tegenstand, zoodat de kapitein J. VAN DER PAUWERT sneuvelde, en 2 officieren gekwetst werden. Van de kolonne VAN SWIETEN werden nog 8 lijken terug gevonden.

Den vorigen dag had ook een artillerie-convooi, door 40 infanteristen onder den 1sten luitenant F. T. S. VERHOFFSTAD begeleid, veel tegenstand ondervonden op zijn marsch naar Atoa en Beloel.

Den 22sten Februarij zette de opperbevelhebber de operatien in de XXVI Moekim voort met het doel om den vijand uit den omtrek van Pinang te verdrijven en daarop in noordwestelijke rigting Kwalla Gighen op te zoeken, ten einde dien riviermond door den bouw eener redoute te sluiten en daardoor den vijand de communicatie met de zee langs dezen weg te beletten. Uit Pango brak men in noordelijke rigting op, vermeesterde achtereenvolgens de zwak verdedigde kampongs Lamkappang, Loengi, Poeklat en Kaloempang, en marcheerde verder naar Oleh-Karang, dat verlaten bevonden en door ons bezet werd. Door de eveneens ontruimde kampong Pinang werd voorts naar Kajoe Adong opgerukt, waar de troepen bivouakeerden; wij telden 2 dooden en 14 gewonden, waaronder 2 officieren. Terwijl de opperbevelhebber den volgenden morgen met zijn staf eenige uren naar Kotta-Radja terugkeerde om verschillende dienstregelingen te treffen, werd de marsch uit Kajoe Adong vervolgd. Den vijand voor zich uitdrijvende, trok de kolonne kampong Langoegoep door, en bereikte in den namiddag Tongah aan de Koerong Tjoet, waar de generaal-majoor PEL zich weder bij haar voegde met het voornemen 's anderen daags naar Gighen op te rukken.

Op bladz. 7 werd reeds vermeld dat hij niet zelf dat plan mogt ten uitvoer leggen. Op het onverwachtst werd de generaal-majoor PEL des avonds in het bivouak te Tongah door eene ligchaamskwaal overvallen, die in weinig uren tijds aan zijn verdienstelijk leven een einde maakte.

De tijding van deze treffende gebeurtenis bereikte Kotta-Radja den 25sten Februarij 's morgens, waarop de luitenant-kolonel F. T. ENGEL, door anciënneteit daartoe aangewezen, onmiddellijk het bevel over de troepen aanvaardde en, overwegende dat de geringste stremming der operatien op dat oogenblik de nadeeligste gevolgen kon hebben, zich nog denzelfden dag aan het hoofd van het 8ste veldbataillon naar Tongah begaf ter versterking van de mobiele kolonne, die over Tjadé naar Kwalla Gighen oprukte. In den namiddag kwam zij aldaar aan, na onderweg slechts geringen tegenstand ondervonden te hebben.

Eene sterkte, die te Kwalla Gighen werd opgerigt, benevens de bezetting, den 28sten Februarij in Kotta Pohama gelegd, zouden den vijand thans voor goed het gebruik der Koerong Tjoet beletten.

Als opvolger van den generaal-majoor PEL werd aangewezen de generaal-majoor G. B. T. WIGGERS VAN KERCHEM, die in de eerste dagen van Maart Batavia verliet en den 10den dier maand te Oleh-leh voet aan wal zette.

Inmiddels was de vijand op de grens van de XXII Moekim steeds overmoediger geworden. Den 24sten Februarij was de post te Kajoe-loh gereed gekomen, die, gelijk hierboven werd opgemerkt, ter beveiliging der terreinstrook Pager Aijer — Boekit Daroe moest dienen; maar dit belette niet dat talrijke benden Atjehers voortgingen het tusschengelegen terrein met vijandelijke bedoelingen te doorkruisen. Bijna dagelijks hadden schermutselingen met onze patrouilles en convooijen plaats, die ons herhaaldelijk een of meer gewonden kostten; zoo werd o. a. den 27sten Februarij nabij Atoa de kapitein der infanterie jhr. A. WTTEWAAL VAN STOETWEGEN zoo ernstig gekwetst, dat hij korten tijd daarna bezweek.

Terwijl ook de omtrek van Boekit-Seboen werd onveilig gemaakt en tevens de posten te Gighen en te Pohama schier dagelijks werden bestookt, was het den vijand den 6den Maart zelfs gelukt de gemeenschap tusschen Pager Aijer en Longbattah te verbreken en Kajoe-loh in te sluiten. De kommandant van dien post deed door een inlandsch kanonnier, die zich met levensgevaar, in gezelschap van een dwangarbeider, dwars door 's vijands benden een weg wist te banen, het berigt overbrengen dat hij te vergeefs getracht had de vijandelijke drommen terug te dringen: met een verlies van 1 doode, 16 gekwetsten en 6 gewonde paarden had de kolonne op Kajoe-loh moeten terugtrekken, waar aan vivres en munitie gebrek begon te ontstaan. Met het linkerhalf 3de en het 8ste bataillon infanterie, benevens eene sectie artillerie, rukte de luitenant-kolonel H. F. MEIJER (chef van den staf) den 1sten Maart tot ontzet op. Hij trof bij Lambaroe eene vijandelijke benting aan, die in geduchten staat van tegenweer was gebragt en met de grootste hardnekkigheid verdedigd werd. De vijand liet 73 lijken op de plaats des gevechts achter en aan onze zijde werden 5 officieren en 36 minderen buiten gevecht gesteld, terwijl 5 minderen sneuvelden. Het 8ste bataillon bleef in de veroverde positie achter, terwijl het regterhalf 3de den marsch vervolgde naar Kajoe-loh, dat in den namiddag bereikt werd. Met achterlating van eene bezetting te Lambaroe keerde het gros der kolonne des avonds naar Kotta-Radja terug.

Zoodra de generaal-majoor WIGGERS VAN KERCHEM, die den 10den Maart terstond na zijne aankomst het bevel aanvaardde, zich persoonlijk van den stand van zaken had overtuigd, gaf hij schriftelijk uitvoerig verslag van zijne bevindingen. Aan het onmiddellijk voortzetten der offensieve operatien kon niet gedacht worden; daarvan had trouwens de generaal-majoor PEL reeds willen afzien, zoodra Kwalla Gighen bezet zou zijn (vgl bladz. 7). Behalve 1200 lijders, die in de hospitalen waren opgenomen, telde de bezetting een groot aantal kwartierzieken (1). De afgematte troepen moesten op verschillende punten aan de verbetering hunner vestiging arbeiden en werden daarin gedurig door de Atjehers bemoeijelijkt. Aanhoudende regens maakten de slechte gemeenschapswegen tusschen de posten onderling schier onbegaanbaar; ook daaraan moest met kracht gewerkt worden, wat veel arbeid vereischte, vermits de afstand van Beloel tot Pager Aijer 6700 M. bedraagt en Pango van Kwalla Gighen circa 9400 M. verwijderd ligt. De approviandeering der laatstvermelde plaats had voorloopig door tusschenkomst der marine plaats. Om den ondernemenden vijand naar eisch het hoofd te bieden moesten nog verschillende tusschenposten worden opgerigt, waarvan vooral eene sterkte tusschen Kwalla Gighen en Oleh-Karang, met het oog op de onderwerping van den imam van Tjadé (zie bladz. 7), zeer gewenscht mogt heeten. Bovendien deed de hooge waterstand der rivier op verschillende plaatsen vreezen voor verbreking der gemeenschap tusschen de beide oevers; te Pango o. a. sloeg de gierpont van de ketting los, en te Gitjiel-Oleijloe werd de brug over de Koerong Daroe door het water vernield.

Van 14 tot 17 Maart hield zich de vijand iets rustiger, doch den 18den trachtte hij des nachts (te vergeefs) Kajoe-loh te bekruipen, en den volgenden ochtend viel hij nabij Boekit Daroe eene transportkolonne aan, die met verlies van één doode hare bestemming bereikte. Weinige dagen later moest eene patrouille van 60 man op Atoa terugtrekken, waarbij ons een verlies werd berokkend van 4 dooden en 9 gekwetsten, onder welke laatsten één officier. Ten einde voor den vervolge de gemeenschap van hier naar Pager Aijer te verzekeren, rukten den volgenden morgen twee kolonnes uit Kajoe-loh en Lambaroe, die zonder tegenstand een punt benoorden Atoa bezetten met het doel ook daar een post (Atoa-noord) te vestigen.

De generaal-majoor WIGGERS VAN KERCHEM achtte het noodig dat hem een hoofdofficier werd toegevoegd, wien hij het bevel over een deel der thans in zeer ruimen kring verspreide bezettingen zou kunnen toevertrouwen, daar vooral in het zuidoosten 's vijands onverschrokkenheid dagelijks nieuwe regelingen vereischte. Hem werd dien ten gevolge de kolonel der infanterie K. VAN DER HEYDEN toegevoegd, die als kommandant der zoogenaamde zuidoostelijke linie Pager Aijer — Beloel zich allereerst er op toelegde om, door verbetering der wegen, het verband der posten en daardoor hunne veiligheid nader te verzekeren.

Voortdurend bleef het intusschen aan vijandelijke maraudeurs gelukken, door het zeer begroeid terrein begunstigd, tusschen onze linien door te sluipen. Door de afzending van mobiele kolonnes en door ontwapening van de in hare kampongs teruggekeerde bevolking trachtte men zooveel mogelijk veiligheid aan te brengen, maar desniettemin werden, soms zelfs nabij Ketapang Doea en in de VI Moekim, eenige onzer soldaten onverhoeds aangevallen.

Op de voorposten, vooral te Beloel, trachtte de vijand des nachts herhaaldelijk, hoewel te vergeefs, de werken te bekruipen. Bovendien waagde hij zich nu en dan binnen de oostergrens onzer nederzetting, o. a. den 16den

(1) Ook uit de bijlage H blijkt, dat de gezondheidstoestand der bezetting vooral in Februarij ongunstig was.

April, toen hij tusschen Kotta-Alam en Oleh-Karang een transport van 10 gewapende en 20 ongewapende militairen aanviel, wien het echter gelukte, door eene patrouille van 25 man uit Oleh-Karang ondersteund, die plaats zonder ernstige verliezen te bereiken; slechts 2 man werden gewond. In den nacht van 21 op 22 April had weder een aanslag op Lamprit plaats, waar eene vijandelijke bende van circa 200 man in het achter dien post gelegen dwangarbeiderskwartier wist door te dringen, doch spoedig verdreven werd met achterlating van 5 dooden en 1 gekwetste; aan onze zijde waren 5 dwangarbeiders gesneuveld en 5 gewond. Ook Ketapang Doea werd herhaaldelijk, doch telkens te vergeefs, des nachts door eene kleine bende Atjehers bestookt.

Terwijl onze troepen alzoo voortdurend op hunne hoede moesten zijn tegen 's vijands pogingen om hen te verrassen, vorderde in het begin van Mei het hooge water, bij storm en regen, weder eene buitengewone krachtsinspanning van de bezetting van onderscheidene posten, wier terre-plein overstroomd werd, terwijl tevens, o. a. te Kotta-Radja-Bediel, veel schade aan de gebouwen werd toegebragt. Na enkele dagen was echter de Atjeh-rivier weer binnen haar oevers teruggetreden; tot herstelling der schade werd aanstonds het noodige verrigt (1).

Den 3den Mei vertoonde eene vijandelijke bende zich op onzen regter vleugel, en overviel des morgens om half vijf de bezetting van Lampagger. Het gelukte aan eenige Atjehers die versterking binnen te dringen, waar zij, behalve 2 officieren — den kapitein J. W. C. C. Hoynck van Papendrecht en den 1sten luitenant N. van de Roemer —, nog 5 soldaten en 1 dwangarbeider doodden, en 23 der onzen kwetsten; met achterlating van 11 dooden moesten zij echter spoedig de wijk nemen. Op het berigt van dezen aanslag begaf zich de majoor F. J Boom met 2 compagnien infanterie en 1 compagnie barissan uit Kotta-Radja naar de plaats des gevechts, vergezeld van een controleur, met opdragt om te onderzoeken in hoe verre bij deze overrompeling aan verraad van de zijde der onderworpen bevolking moest gedacht worden. Er werd evenwel geen aanleiding gevonden tot verdenking van de goede trouw der bewoners van de VI Moekim. Waarschijnlijk was aldaar eene bende maraudeurs binnengedrongen, afkomstig uit de XXII Moekim, uit welke landstreek voortdurend pogingen werden gedaan om de hoofden der IX Moekim door bedreigingen te weerhouden zich aan ons gezag te onderwerpen.

Om aan de wenschen dier hoofden te gemoet te komen en de veiligheid van de terugkeerende bevolking der IX Moekim beter te verzekeren, besloot de generaal-majoor Wiggers van Kerchem ten zuiden van Beloel een punt te bezetten, waardoor de gemeenschap tusschen de XXII en XXV Moekim zou worden belet. Hiertoe rukten den 13den Mei twee kolonnes (de eerste bestaande uit het regterhalf 3de bataillon, 1 sectie artillerie met twee mortieren, en een detachement genietroepen; de tweede uit 3 compagnien van het 2de bataillon barissans, 1 Europesche compagnie van het 8ste veldbataillon, 1 sectie artillerie en een detachement genietroepen) uit Kotta-Radja op naar Beloel, waar zich den volgenden dag eene derde kolonne (bestaande uit 4 compagnien die uit de bezettingstroepen in de zuidooster linie waren zamengetrokken) bij haar voegde. De drie kolonnes trokken nu den 15den Mei, onder kommando van den generaal-majoor Wiggers van Kerchem, zuidwaarts op, ondervonden weinig of geen tegenstand, daar de vijand onze troepen slechts uit de verte beschoot, en bezetten een punt in de nabijheid van Tjot Soeri, waar een nieuwe post, Beloel-zuid, werd gevestigd, die den 27sten Mei was voltooid, ten koste van één doode en enkele gewonden, waaronder één officier. Het gros der troepen, die den laatstvermelden togt hadden gemaakt, was reeds in den avond van den 15den en in den morgen van den 16den Mei huiswaarts gekeerd.

(1) Blijkens telegrafisch berigt kenmerkte ook 't begin van Junij zich door een buitengemeen hoogen waterstand, ten gevolge waarvan verscheidene posten werden overstroomd.

Nadere berigten van eenig belang werden sedert niet van het oorlogstooneel ontvangen; aan de consolidatie onzer stellingen bleef men met alle beschikbare krachten arbeiden, om daardoor zoodra mogelijk in de gelegenheid te komen weder offensief op te treden.

Een formatiestaat der bezetting, benevens eenige statistieke gegevens nopens den gezondheidstoestand en de verpleging der troepen worden (sub lr. F, H en J) onder de bijlagen aangetroffen.

§ 5. *Corpsen niet regtstreeks tot het leger behoorende.*

Barissans. Hierboven werd reeds gewag gemaakt van het vertrek der beide gemobiliseerde bataillons barissan (zie bladz. 50 vorig verslag) naar het oorlogstooneel, en van de diensten door deze te Atjeh bewezen. Bij gouvernementsbesluit van 21 Augustus 1875, nº. 5, werd nog een 3de bataillon gemobiliseerd, bestaande uit 2 compagnien van Pamakassan, één van Sumanap en één van Bangkallang, die te Banjoe-Biroe (2de militaire afdeeling van Java) zamengetrokken en geoefend werden. De beide eerstvermelde compagnien werden daarop in de maand Maart jl. naar Atjeh gedirigeerd, tot aanvulling der verliezen van de twee te velde gebragte bataillons, welker oorlogsformatie vermeld is in bijlage F.

Legioenen. Daar noch in de formatie, noch in de uitrusting en oefening dezer corpsen eenige wijziging werd gebragt, en zij in het afgeloopen jaar op den bestaanden voet geregeld dienst deden, zijn te hunnen aanzien geen bijzonderheden mede te deelen.

Schutterijen. De toestand der schutterijen mag over het algemeen bevredigend genoemd worden. Te Menado werd, na de in Augustus 1875 voorgevallen ongeregeldheden (zie bladz. 24), gedurende circa drie maanden dagelijks door de schutterij dienst gedaan; elders behoefde van geen mobiel-verklaring sprake te zijn. De oefeningen hadden geregeld plaats, en voor sommige afdeelingen (Makassar en Ternate) werden de bestaande reglementen herzien en in overeenstemming gebragt met dat voor de schutterijen op Java.

Bij de schutterijen in de Molukken werd voortgegaan met de vervanging der gladloops- door getrokken geweren, welke laatste bij de overige schutterijcorpsen reeds zijn ingevoerd.

Pradjoerits. Het aantal detachementen werd met twee vermeerderd, te Probolinggo en te Bezoeki, en dat te Soemedang (Preanger regentschappen) met 12 man versterkt. In 17 residentien van Java zijn thans op 59 plaatsen detachementen gevestigd, welker aanvulling in enkele residentien, als Soerabaija en Probolinggo, niet zonder bezwaar plaats had; de voorgenomen intrekking der militaire bezetting ter hoofdplaats Probolinggo moest uit dien hoofde voorloopig nog worden uitgesteld. Om te voorzien in het incompleet, dat allengs in Soerabaija dreigde te ontstaan, werden in de afdeelingen Sidoardjo en Grissee de handgelden voor pradjoerits bij eerste verbindtenis en bij reëngagement verhoogd, en wel in Sidoardjo tot f 30 en f 15, bij het aangaan van een dienstverband van 6 en 4 jaren, en in Grissee tot f 20 en f 10.

De formatie en de sterkte der voormelde corpsen bl uit het volgende overzigt:

		Barissans. (a)		Legioenen. (b)		Schutterijen (c)		Pradjoerits.	
		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
Formatie.	Ultimo 1874	14	2975	»	1309	Onbep.	Onbep.	(f) 57	(f) 2025
	» 1875	14	2973	»	1307	Onbep	Onbep.	59	2119
Sterkte.	» 1874	14	2099	»	1244	4069 (d)	695	58	1965
	» 1875	13	2289	»	1308	4311 (e)	650	59	1983

(a) De formatie dezer barissans bedroeg op ult. December 1875 aan officieren en minderen: te Bangkallang 1369, te Sumanap 1286 en te Pamakassan 332 man, waarvan aan infanterie respectievelijk 1045, 876 en 268 man. De overige gedeelten bestaan uit artillerie, cavalerie, pioniers en piekeniers. De formatie telt 14 Europeanen, waaronder 3 officieren.

(b) De formatie van het legioen van prins Mangkoe Negoro van Soerakarta telt 855 officieren en minderen (infanterie 676, cavalerie 77, artillerie 74, administratie 2, benevens een corps muziekanten — 26 man — en 110 paarden); de formatie van het legioen van prins Pakoe Alam van Djokjokarta 452 officieren en minderen (infanterie 426, cavalerie 25 en administratie 1 man).

(c) De schutterijen op Java (te Batavia, Cheribon, Samarang, Soerabaija, Djokjokarta, Soerakarta en Pasoeroean) hadden op het eind van 1875 eene sterkte van 2059 man (1509 Europeanen en 550 inlanders), waarvan alleen te Batavia, Samarang en Soerabaija 1736. Behalve te Padang, Makassar en op de hoofdplaatsen der residentien Menado, Ternate, Amboina en Timor, vindt men in de residentie Amboina nog schutterijen te Banda, Saparoea, Haroekoe, Hila en Boeroe.

(d) Waaronder 38 man cavalerie (te Batavia).

(e) Waaronder 44 man cavalerie (te Batavia).

(f) De opgaaf in 't vorig verslag was onjuist.

§ 6. *Koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek.*

Was het invalidenhuis tot nog toe een toevlugtsoord alleen voor oud-militairen van de koloniale landmagt, bij Koninklijk besluit van 27 Maart 1876, n°. 41, werd bepaald, dat in het vervolg ook een 15tal schepelingen en mariniers kunnen worden opgenomen, die door of ten gevolge der diensten, door hen te Atjeh bewezen, genoodzaakt werden de vloot of de gelederen te verlaten. Tot nog toe hebben zich nog geen personen op grond dezer bepaling ter opneming aangemeld.

Ook in het afgeloopen jaar mogt het gesticht zich in voortdurenden bloei verheugen. Gemiddeld 160 oud-militairen werden daar verpleegd, wier gagementen (te zamen f 20 659,75) daardoor tijdelijk ten bate van het invalidenhuis vervielen. Het totaal der uitgaven voor het gesticht beliep f 68 300, zoodat het den lande f 47 640,25 kostte.

Van de verpleegden overleden in den loop van 1875 10; 43 werden op hun verzoek ontslagen en 4 wegens wangedrag verwijderd. Daarentegen werden 54 gegageerden toegelaten; zoodat de bevolking van het gesticht (behalve het daaraan verbonden officiers- en verder dienstpersoneel), bij het begin van 1875 bestaande uit 195 verpleegden, den 1sten Januarij 1876 187 man telde, te weten 3 adjudant-onderofficieren, 4 sergeant-majoors, 26 sergeants, 2 fourriers, 20 korporaals en 132 soldaten.

Een deel der verpleegden was, even als in vorige jaren, werkzaam bij de boerderij van het gesticht, welker rekening ultimo December 1875 sloot met een voordeelig saldo van f 5940,53.

E. Zeemagt.

§ 1. *Algemeen beheer.*

Ten einde een deugdelijk technisch beheer en toezigt over het drijvend materieel der Indische zeemagt te verzekeren, is onlangs (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 326) in de formatie van het departement der marine een inspecteur van stoomvaartdienst opgenomen, bestemd om den vlootvoogd als inspecteur en adviseur ter zijde te staan voor alle zaken die op den stoomvaartdienst, ook wat de gouvernements-marine betreft, betrekking hebben. Voor die bestemming is een luitenant ter zee 1ste klasse ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld. In Februarij jl. is deze zee-officier voorloopig als waarnemend inspecteur opgetreden, ten einde, na verkregen eervol ontslag uit 's Rijks zeedienst (1), definitief in Indischen dienst over te gaan.

Inmiddels werd in Indie, in overleg met de hoofden der maritieme inrigtingen te Soerabaija, een reglement ontworpen op de indeeling, het opleggen, onderhouden enz. van de oorlogschepen en andere landsvaartuigen bestemd om in reserve te worden opgenomen, en tevens regelen bevattende op het in- en buiten dienst stellen der schepen. Vóór de vaststelling van dit reglement, waaromtrent hier te lande nader overleg met het Indisch Bestuur is noodig geoordeeld, zal daarover ook het gevoelen worden ingewonnen van den bovenbedoelden inspecteur.

De formatie van het administratief personeel bij het departement werd gewijzigd door de aanstelling van een tweeden referendaris, waar tegenover het getal der lagere ambtenaren eenige inkrimping onderging (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 23).

De sedert lang aanhangige algemeene reorganisatie van het departement is thans hier te lande in behandeling. De verwachte nadere Indische voorstellen te dier zake werden in het afgeloopen jaar ontvangen.

§ 2. *Oorlogsmarine.*

a. Personeel.

Uit den hier volgenden staat — en meer uitvoerig uit de bijlage K — blijkt hoedanig bij het begin van 1875 en van 1876 de sterkte was van de militaire marine in Indie, met inbegrip van de mariniers die in 1875 nog tijdelijk bij het Indisch leger waren ingedeeld.

(1) Sedert verleend bij Koninklijk besluit van 4 Junij 1876, n°. 31, met toekenning aan den ontslagene van den rang van kapitein-luitenant ter zee.

	1 Januarij 1875.				1 Januarij 1876.			
	Op de in dienst zijnde schepen zouden, volgens de formatie hunner bemanning, aanwezig moeten zijn:		Aanwezige sterkte.		Op de in dienst zijnde schepen zouden, volgens de formatie hunner bemanning, aanwezig moeten zijn:		Aanwezige sterkte.	
	Europeanen (1).	Inlanders (2).	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen (1)	Inlanders (2).	Europeanen.	Inlanders.
Indisch eskader (3)	1786	679	1769	633	1742	648	1767	751
Auxiliair eskader	715	159	650	133	810	164	700	171
	2501	838	2419	766	2552	812	2467	922
Bovendien waren tijdelijk bij het leger ingedeeld (mariniers)	»	»	306	»	»	»	309	»
	2501	838	2725	766	2552	812	2776	922
Van de opgegeven bemanningen behoorden tot de rol der schepen:								
in de wateren van Atjeh	1720	483	1554	346	1640	465	1438	460
elders gestationeerd of gebezigd voor diensten niet tot eenig station behoorende	297	119	262	108	316	155	309	154
in reparatie	198	109	210	56	310	65	270	54
voor speciale diensten bestemd (opnemingsvaartuig en wachtschepen)	286	127	393	256	286	127	450	254
	2501	838	2419	766	2552	812	2467	922

(1) In dezen staat is gerekend op het volle getal Europesche vuurstokers volgens de normale formatie, en niet toegepast de in Indie toegelaten vermindering tot op de helft. Bij toepassing van zoodanige vermindering verkrijgt men voor het Indisch eskader op 1 Januarij 1876 een totaal van slechts 1663, voor het auxiliair eskader van 782 Europeanen, te zamen 2445.

(2) Hierbij is niet gerekend op de 10 percent die boven de formatie kunnen worden in dienst genomen, ten einde de inlandsche schepelingen, die in de hospitalen moeten worden opgenomen, te kunnen vervangen of in andere zich voordoende behoeften aan inlandsche schepelingen te kunnen voorzien (*Indisch Staatsblad* 1863, n°. 116*a*).

(3) Onder de opgegeven cijfers is *niet* begrepen het vaste personeel aan wal (17 personen).

De *gemiddelde* sterkte gedurende 1875, met inbegrip van de in Junij 1873 en Maart 1875 ter tijdelijke indeeling bij de landmagt aangekomen detachementen mariniers (1), bedroeg 3861 koppen, waarvan 2958 Europeanen (225 officieren en 2733 onderofficieren en minderen) en 903 inlanders.

Het aantal van hen die wegens volbragten diensttijd, meer dan driejarig verblijf in Indie, of om andere redenen in den loop van 1875 naar Nederland terugkeerden, beliep 79 officieren en 737 minderen. Daarentegen werden — ongerekend de bemanningen van drie van hier uitgezonden oorlogsbodems (zie bladz. 51) — 61 officieren en 571 minderen naar Indie gezonden ter aanvulling van het personeel aldaar. (Onder deze cijfers zijn ook de mariniers begrepen bedoeld in onderstaande noot.)

Door dienstneming in Indie vermeerderde het Europeesch personeel met 4 schepelingen afkomstig van de koopvaardijvloot, terwijl als kok of hofmeester, op gelijken voet als Europeanen, werden aangenomen 9 inlanders. Aanvragen tot opneming in den zeedienst van jongelingen uit liefdadigheidsgestichten werden, sedert het medegedeelde in 't vorig verslag (bladz. 51), verder niet ontvangen.

Ten gevolge van een en ander bleef de sterkte van het Europeesch personeel bij het eind van 1875 ongeveer dezelfde als op 1 Januarij van dat jaar. Daarentegen werd het corps inlandsche schepelingen in 1875 belangrijk versterkt. Telde het op 1 Januarij een incompleet van 72 man, terwijl bovendien de toegestane 10 percent boven de formatie ontbraken, reeds in de eerste helft van het jaar kwam hierin verbetering, zoodat op 1 Julij 1875, boven deze 10 percent, zelfs een overcompleet bestond van 78 koppen, dat echter bij het eind van 't jaar gedaald was tot 29. Op 1 April jl beliep dit overcompleet weder 106 koppen.

In verband met het in beginsel goedgekeurde plan om een deel der Europesche bemanningen door inlandsche te doen vervangen (verg. vorig verslag, bladz 51) werd getracht dit extra overcompleet tot 150 op te voeren. Dat dit cijfer voor alsnog niet werd bereikt, meende men ge-

(1) Van het eerst uitgezonden detachement, sterk 6 officieren en 294 onderofficieren en minderen, keerden de nog aanwezigen — 4 officieren en 160 minderen — in 't laatst van 1875 naar Nederland terug, op 14 man na, die wegens ziekte moesten achterblijven. Het tweede detachement, bij de uitzending sterk 8 officieren en 292 minderen, en sedert in Indie nog aangevuld met enkele officieren en minderen, die daartoe aan de bemanning der vloot waren onttrokken, is in den aanvang van 1876 weder ter beschikking gesteld van den kommandant der zeemagt. Nadat daaruit de noodige aflossingen en aanvullingen op de vloot hadden plaats gehad, zijn toen de overblijvenden mede herwaarts teruggekeerd.

deeltelijk te moeten toeschrijven aan de hoogere eischen, die in den laatsten tijd, met het oog op de herhaaldelijk voorgekomen afkeuringen van kortelings in dienst getreden inlanders, ten opzigte van de ligchamelijke ontwikkeling der aan te nemen personen gesteld waren. Intusschen legt men er zich reeds op toe om het inlandsch personeel zoodanig te oefenen, dat tot de verwezenlijking van het plan kunne worden overgegaan, zoodra de tot uitvoering vereischte regelingen (thans nog in bewerking) zullen zijn tot stand gekomen.

Tot uitvoering, voor zooveel de Indische militaire marine betreft, van het in 't vorig verslag (bladz 51) vermelde Koninklijk besluit van 19 Februarij 1875, n°, 15 (*Javasche Courant* van 29 Junij 1875), betreffende de van 's lands wege te verstrekken meubilaire en commaliewantsgoederen aan boord van Zr. Ms. schepen en vaartuigen van oorlog, werd het noodige geregeld bij Indisch besluit van 5 November 1875, n°. 8.

De gezondheidstoestand op de vloot was gedurende 1875 over het algemeen gunstig. Bij de bemanningen in de Atjehsche wateren was het ziektecijfer betrekkelijk zeer gering, behalve onder het personeel dat ter reede Atjeh of in de op de Atjeh-rivier gestationeerde stoombarkas dienst deed. Op geen enkelen bodem in die wateren vertoonde zich de cholera, hetgeen ten deele hieraan wordt toegeschreven, dat uitsluitend van gedistilleerd water werd gebruik gemaakt. Elders kwamen slechts enkele choleragevallen voor, namelijk ter reede van Batavia en in het bassin te Soerabaija. Aan de genomen krachtige maatregelen tot bestrijding der ziekte scheen het te danken dat zij geene epidemische uitbreiding verkreeg.

Hetgeen in het vorig verslag omtrent de berri-berri is vermeld, geldt ook voor 1875. In vergelijking met 1874 waren de gevallen zeldzamer; het sterftecijfer was uiterst gering.

Endemische koortsen kwamen, evenals altijd, veelvuldig voor. Het getal koortslijders onderging echter eene trapsgewijze vermindering. Voor een groot deel had men zulks te danken aan de betere voorbehoedsmaatregelen die genomen werden en aan het tijdig inroepen van geneeskundige hulp.

Het getal lijders aan dysenterie was gering en dat der herstelden bijzonder gunstig. Ook waren er weinig lijders aan leverziekte. Daarentegen was het aantal aangetasten door syphilis weder zeer belangrijk, thans voornamelijk onder de bemanningen die te Deli (Sumatra's Oostkust) vertoefd hadden.

De hiervolgende staat geeft een overzigt van het aantal zieken en overledenen bij de zeemagt in de twee laatste jaren.

TIJDVAK.		Gemiddelde sterkte. (1)		Behandeld.		Overleden.		Percentsgewijze verhouding der overledenen			
								tot de behandelden.		tot de sterkte.	
		Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen. (2)	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
1874.	1ste semester	2 504	722	3 805	635	63	8	1.65	1.26	2.51	1.10
	2de idem	2 504	722	2 971	702	30	11	1.01	1.56	1.19	1.52
1875.	1ste semester	2 360	903	2 849	870	24	16	0.84	1.83	1.00	1.77
	2de idem	2 572	928	2 434	860	5	7	0.20	0.81	0.19	0.75

(1) Van enkele bodems schijnen de opgaven te ontbreken. Daarentegen zijn wel medegerekend de mariniers, tijdelijk bij het leger ingedeeld (p. m. 300).

(2) Voor zooveel blijkt, zijn onder de overledenen gedurende het eerste semester 1874 begrepen 27 mariniers, ingedeeld geweest bij het leger.

b. Materieel.

Sterkte en toestand. Zoo als in de reeds aangehaalde bijlage K in bijzonderheden kan worden nagegaan, waren op 1 Januarij 1876: *in dienst* 23 schepen van het Indische en 4 van het auxiliair eskader; *buiten dienst*, wegens belangrijke herstellingen, 3 schepen (het schroefstoomschip 2de klasse *Watergeus*, het raderstoomschip 3de klasse *Borneo* en het schroefstoomschip 4de klasse *Banda*), en *in conservatie* (voor hulpdiensten) 1 schip (het vroegere wachtschip *van Speyk*).

Tot welk charter de verschillende schepen behoorden, en in hoever de zamenstelling der vloot overeenkwam met de aangenomen normale sterkte, blijkt uit de volgende tabel.

SOORT DER SCHEPEN.	Aanwezige sterkte.		Aangenomen normale sterkte.	
	In dienst.	Buiten dienst (om na belangrijke herstellingen, des noodig, in conservatie te worden opgenomen).	In dienst.	Als reserve in conservatie te houden.
Indisch eskader.				
Raderstoomschepen 2de en 3de klasse	6	1	6	1
Id. 4de klasse	2	»	4	1
Schroefstoomschepen 4de »	11	1	9	2
Opnemingsvaartuig	1	»	1	»
Wachtschepen	3	1	3	»
	23	3	23	4
Auxiliair eskader				
Gepantserde schepen	»	»	2	»
Schroefstoomschepen 1ste klasse	2	»	2	»
Idem 2de »	2	1	»	»
	4	1	4	»

Gedurende 1875 ontvielen aan de vloot tijdelijk 3 oorlogschepen (de *Watergeus*, *Borneo* en *Banda* bovengenoemd) en voor goed 4 (de wachtschepen *van Speyk* (1) en *Prinses Amelia* en de raderstoomers 4de klasse *Suriname* en *Madura*). De aanvulling bestond uit 5 bodems, te weten: het schroefstoomschip 1ste klasse *Curaçao*, aangekomen tot aanvulling van het auxiliair eskader; de raderstoomers 2de klasse *Bromo* en *Merapi*, hier te lande voor den Indischen dienst nieuw gebouwd; het raderstoomschip 4de klasse *Onrust I*, na reparatie weder in dienst gesteld, en eindelijk het wachtschip *Gedeh*, in Indie nieuw gebouwd.

Is reeds in den laatsten tijd veel gedaan om het drijvend materieel der Indische militaire marine in goeden staat te brengen, bij de zeer drukke diensten die, vooral in de wateren van Atjeh, bij voortduring van de stoomvloot gevorderd worden, behoeft het niet te verwonderen, dat snelle verachtering in den bestaanden toestand slechts te verhoeden is zoowel door behoorlijk onderhoud der aanwezige schepen als door tijdige aanschaffing van nieuw materieel ter voltalligbouding van de reserve. Zoo is namelijk, van de oudste der tot het Indisch eskader behoorende schroefstoomers 4de klasse, de *Schouwen* — ten gevolge van bekomen averij aan de machines (het onbruikbaar worden van den cilinder) — zeer onlangs, d. i. een jaar vroeger dan waarop gerekend was, aan de actieve stoomvloot ontvallen, en is ook niet lang meer te rekenen op de *Bali*, welke bodem, na de in November/Januarij jl. ondergane voorzieningen, nog alleen geschikt is voor enkele togten van korten duur; terwijl de *Bommelerwaard*, na eene nog te ondergane herstelling, vermoedelijk niet langer dan tot 1877 bruikbaar zal zijn. Maar ook de overige schroefstoomers 4de klasse hebben voor het meerendeel herstellingen noodig aan romp of ketels, waardoor zij beurtelings gedurende zekeren tijd geen dienst zullen kunnen doen. Met het oog op die omstandigheden wordt de spoedige oplevering der in 1875 te Amsterdam en Fijenoord in aanbouw genomen 4de klasse schroefschepen *Batavia* en *Samarang* zooveel mogelijk bevorderd (2), en hoopt men spoedig den aanbouw te beginnen van nog een derde schip van bedoeld charter. Inmiddels zal in Indie de *Banda* weder kunnen worden in dienst gesteld, daar de reparatie van dit schip is of weldra zal worden beëindigd. Hetzelfde kan gezegd worden van het raderstoomschip *Borneo*, zoodat die bodem kan invallen, wanneer eerlang, zooals te verwachten is, enkele van de 6 in dienst zijnde raderstoomschepen 2de en 3de klasse beurtelings tot het ondergaan van herstellingen buiten dienst gesteld zullen moeten worden.

Ontbraken op 1 Januarij 1876, blijkens den hierboven medegedeelden staat, nog 3 raderstoomschepen 4de klasse (rivierstoomers) van de 5, die er volgens de normale formatie moeten zijn, in den loop van dit jaar komen voor den dienst gereed de *Onrust II* en *Celebes I*, wier zamenstellende deelen in 1873 en 1874 van hier werden uitgezonden. Bovendiën is reeds de ineenzetting begonnen (zie bladz. 56) van 2 andere schepen van dit charter, de *Celebes II* en *III*, die vermoedelijk omstreeks het einde van 1877 en 1878 beschikbaar zullen komen. Binnen kort zal een der twee thans in dienst zijnde rivierstoomers, namelijk de *Admiraal van Kinsbergen*, wegens ouderdom aan den dienst ontvallen.

Het auxiliair eskader is tot dusver nog niet overeenkomstig de aangenomen normale sterkte kunnen worden ingerigt. Evenwel is van de 2 daarbij in te deelen gepantserde schepen, in wier plaats tot nog toe werd voorzien door schroefstoomschepen 2de klasse, het eerste, de *Prins Hendrik der Nederlanden*, in Maart jl. via Suez naar Indie vertrokken, en den 25sten Mei te Singapore aangekomen. Zoodra dat schip, na te zijn gedokt, schoongemaakt en geschilderd, voor den dienst beschikbaar zal zijn gekomen, zal de *Vice-admiraal Koopman* naar Soerabaija gedirigeerd en buiten dienst gesteld worden. Verder bestaat het voornemen om het schroefstoomschip 2de klasse *Citadel van Antwerpen*, nadat die bodem door de *Watergeus* (thans in reparatie) zal zijn vervangen, bij het Indisch eskader te doen overgaan en tot wachtschip ter reede Atjeh te bestemmen. De ontstentenis — tot nog toe — van een wachtschip voor Atjeh had ten gevolg dat het kommandementschip meestentijds op de reede ten anker moest blijven liggen. Een der grootste en meest valiede schepen werd zóó voortdurend aan den actieven dienst onttrokken.

Ten aanzien van de vraag of het getrokken kanon van 18 c. M. à pivôt, waarmede de laatst uitgezonden schroefstoomers 4de klasse (type *Sambas*) zijn bewapend, ook behoorde te worden geplaatst op de schepen van het type *Riouw*, in 1873 uitgezonden, is onlangs beslist dat op laatstbedoelde bodems, in verband met hunne inrigting, het behoud van het getrokken kanon à pivôt van 16 c. M. de voorkeur verdient. Zoo als reeds in 't vorig verslag (bladz. 54) is gezegd, zullen echter de thans op de schroefstoomers type *Riouw* geplaatste 2 middelbare kanons van 30 ℔ worden vervangen door getrokken achterlaadkanons van 12 c. M., waarvan ook de schepen type *Sambas* voor-

(1) Hoewel niet meer geschikt voor den actieven dienst, zal de *van Speyk* nog gebezigd kunnen worden als voorraadschip bij den bouw van een vuurtoren op de Meindertsdroogte (zie blz. 57).

(2) Deze zullen in 't begin van 1877 in Indie kunnen zijn.

zien zijn. Tot die verwisseling kan spoedig worden overgegaan, daar van deze laatste vuurmonden het benoodigde aantal reeds in Indie is aangebragt. De geschutbewapening der thans in aanbouw zijnde schroefstoomers 4de klasse (gewijzigd project) *Batavia* en *Samarang* zal aan die der schepen type *Sambas* geheel gelijk zijn. Eene wijziging van het boord dier nieuwe schepen zal de waarde dezer bewapening nog verhoogen, aangezien zij daardoor met het zware kanon tot bijna regt vooruit zullen kunnen vuren. Of, tot vermeerdering hunner strijdvaardigheid, op de *Batavia* en *Samarang* welligt nog een derde kanon van 12 c. M. ware te plaatsen, zal — zoo noodig — later in Indie zijn te onderzoeken.

De twee nieuwe raderstoomers 4de klasse *Onrust II* en *Celebes I* zullen voor's hands met oud (gladziels) geschut bewapend worden. Zoodra echter over het noodige materieel (gedeeltelijk reeds uitgezonden, en voor het overige besteld) zal kunnen worden beschikt, zal de batterij dier rivierstoomers gevormd worden uit 1 getrokken kanon à pivôt van 16 c. M. en 3 getrokken achterlaadkanons van 12 c. M. Diezelfde bewapening is ook aangenomen voor de nog in een te zetten *Celebes II* en *III*.

In de handwapenen op de schepen der Indische militaire marine zal eene verbetering gebragt worden door de verstrekking van getransformeerde achterlaadrevolvers, gelijk reeds bij de Nederlandsche marine zijn ingevoerd. De transformatie wordt, naar eene vinding van den 1sten luitenant der mariniers J. H. van Wely, toegepast op de bestaande scheepsrevolvers, gewoon model, en heeft hier te lande goede uitkomsten opgeleverd.

Stationeering. De 4 schepen, waaruit tot de aankomst van de *Curaçao* (in October 1875) het auxiliair eskader bestond, werden gedurende 1875 weder allen gebezigd in de wateren van Atjeh. De *Curaçao* daarentegen werd bestemd voor eene reis naar Siam en voor togten in de wateren van Lingga en Riouw en in het oostelijk gedeelte van den Indischen archipel (vgl. blz. 1, 19 en 25). Van de bodems tot het Indisch eskader behoorende, bleef verreweg het grootste gedeelte mede in de Atjehsche wateren vereenigd. Voor diensten elders waren — buiten het opnemingsvaartuig en de wachtschepen — alleen beschikbaar: het raderstoomschip 3de klasse *Banka*, het schroefstoomschip 4de klasse *Bali* (later vervangen door de *Pontianak* van hetzelfde charter), de raderstoomers 4de klasse *Onrust I* en *Admiraal van Kinsbergen*, zoomede het raderstoomtransportschip *Soerabaya*. Aan de vier eerstgenoemde bodems waren respectivelijk aangewezen de stations Celebes, Menado—Molukken, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. De *Soerabaija*, die echter — uit hoofde van reparatiën — eerst omstreeks half October 1875 beschikbaar kwam, werd bestemd voor eene zending naar Nieuw-Guinea (zie blz. 28) en daarna tot tijdelijke versterking van het station Celebes.

Ten einde een regel aan te geven voor de benuttiging der schepen van het Indisch eskader, onder gewone omstandigheden, heeft de Gouverneur-Generaal, bij een besluit van 16 November 1875, n°. 12, de navolgende normale indeeling vastgesteld, in afwachting dat de sterkte van het station Noordkust van Sumatra definitief zal kunnen worden bepaald.

STATIONS.	Rader-stoomschepen 2de of 3de klasse.	Rader-stoomschepen 4de klasse.	Schroef-stoomschepen 4de klasse.
Westkust Sumatra	1	»	2 (*a*)
Oostkust Sumatra	»	»	2 (*a*)
Riouw	1 (*b*)	»	»
Banka	»	1	»
Westerafdeeling van Borneo	»	1	»
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	»	2 (*c*)	1
Celebes en onderhoorigheden (*d*).	2	»	1
Menado en Ternate	»	»	2
Ambon (*d*)	»	»	1
Batavia	1	»	»
Soerabaija	1	»	»
	6	4	9
Reserve	1	1	2
Totaal	7	5	11
	23 (*e*)		

(*a*) De ter west- en oostkust van Sumatra gestationeerde bodems bekruisen tevens de noordkust van Sumatra. Daartoe wordt voorloopig aan het station Oostkust toegevoegd: 1 raderstoomschip 2de klasse van Riouw en 1 dito 4de klasse uit het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

(*b*) Tijdelijk af te staan aan het station Oostkust van Sumatra.

(*c*) Hiervan 1 tijdelijk af te staan aan het station Oostkust van Sumatra.

(*d*) Timor nu en dan te doen bezoeken door de schepen uit de stations Celebes en Ambon.

(*e*) Verder 2 wachtschepen, 1 kanonneerboot (mede wachtschip) en 1 opnemingsvaartuig.

Het aantal voor den Indischen dienst aangeschafte stoombarkassen, bedroeg bij het eind van 1875 17, waarvan 2 hier te lande in conservatie (1) en 4 in Indie in reparatie of conservatie. Van de 11 in dienst zijnde, waren 8 ter beschikking van den kommandant der maritieme middelen in de Atjehsche wateren, 1 toegevoegd aan het opnemingsvaartuig, 1 aan het wachtschip ter reede Batavia en 1 in het station Menado—Molukken. Naar dit laatste station werd in October 1875 eene stoombarkas verzonden, omdat men meende dat daarvan welligt een nuttig gebruik zou zijn te maken bij mogelijke verwikkelingen ter noordkust van Celebes, waarover zie blz. 24 en 25.

(1) Nadat gebleken was dat daartegen bij de Indische Regering geen bezwaar bestond, is een dezer stoombarkassen aan het Aardrijkskundig Genootschap ten gebruike toegezegd voor de wetenschappelijke expeditie, die het naar Midden-Sumatra wenscht te zenden.

Steenkolen. Ook in het afgeloopen jaar werden door de zeemagt in de wateren van Atjeh uitsluitend Engelsche kolen verbruikt. Ruim 20 500 ton werden uit Engeland aangevoerd, waarvan ongeveer 13 500 ton naar Atjeh en Penang, terwijl het overige te Onrust en Soerabaija ge-

lost werd. Door den aannemer voor de voorziening der depôts onder Riouw, Sumatra's Oostkust en te Singapore werden ruim 3300 ton geleverd, waarvan ongeveer 1700 ton werden verstrekt aan de schepen die Singapore bezochten. Bovendien moesten nog kolen worden ingekocht te Penang (van waar ongeveer 6000 ton naar Edi en Ghighen werden verscheept).

Het kolendepôt op Poeloe Bras werd uitgebreid, omdat de bergruimte onvoldoende gebleken was toen enkele ladingen uit Engeland te gelijk werden aangebragt. Er kunnen nu, in stede van 2000, 4000 ton worden geborgen.

De voorraad op de overige kolenstations werd aangevuld uit de hoofddepôts te Onrust en Bandjermasin. De van die plaatsen verscheepte hoeveelheden beliepen respectivelijk ruim 1200 en 1400 ton.

§ 3. *Gouvernementsmarine.*

a. Personeel.

De bemanning der 12 gouvernements-stoomschepen en van de 3 administratief bij de gouvernementsmarine ingedeelde vaartuigen voor speciale diensten (2 stoomers en 1 zeilvaartuig) (1) bestond bij het einde van 1875 uit 72 Europeanen en 466 (2) inlanders, terwijl de organieke sterkte is vastgesteld op 81 en 453 (3). Was dus onder het inlandsch personeel der stoomschepen een klein overcompleet, op de in dienst zijnde gewapende en adviesbooten ontbraken slechts een 10tal koppen aan de voorgeschreven bemanning (905 inlanders). Echter waren 6 booten buiten dienst, die eene bemanning zouden gevorderd hebben van 81 koppen.

Veel moeite kostte in 1875 het voltallig houden van het personeel der Europesche stuurlieden. Van de 28, die er volgens de formatie moesten zijn, ontbraken er steeds eenigen (minstens 5 en hoogstens 10), daar zich voor de plaatsen, ten gevolge van volbragten diensttijd of ziekte opengevallen, in Indie geen geschikt personeel liet vinden. Van hier werden onlangs 2 stuurlieden gezonden, terwijl er nog 3 zullen volgen. In de eerste maanden van 1876 is men er ook in Indie in geslaagd eenige geschikte personen in dienst te nemen, 't geen waarschijnlijk te danken is aan het in werking treden (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 6) van de verbeterde voorwaarden, waarop in 't vorig verslag, bladz. 54, werd gedoeld.

In het voltallig houden van het machinistenpersoneel, aan welke betrekking in 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 185) betere uitzigten verbonden werden, ondervond men geen bezwaar. Behalve dat bij de machinisten der oorlogsvloot over 't algemeen genoegzame geneigdheid bestaat om bij de gouvernementsmarine over te gaan, heeft men ook eene zekere reserve in de machinist-leerlingen. Als zoodanig willen in Indie doorgaans genoeg geschikte jongelieden, die werkzaam zijn geweest op 's lands of particuliere fabrieken, bij de gouvernementsmarine in dienst treden.

Het inlandsch personeel op de stoomschepen is thans geheel op de voorwaarden van het nieuwe reglement in dienst (zie *Indisch Staatsblad* 1873, n°. 117). De aanwerving gaat in den laatsten tijd vrij gemakkelijk. De geschiktheid, vooral voor de hoogere graden, laat echter nu en dan nog te wenschen over.

Met enkele uitzonderingen was de gezondheidstoestand aan boord van de stoomschepen der gouvernementsmarine over het algemeen vrij bevredigend. Daar waar het noodig was, werd de voeding tijdelijk verbeterd, inzonderheid met het oog op de berri-berri ziekte. Ook aan de bemanning der gewapende en adviesbooten werd, waar noodig, tijdelijk verbeterde voeding verstrekt.

(1) Van de twee stoomschepen is het eene — de *Argus* — bestemd voor den dienst bij de kustverlichting, de bebakening en het loodswezen; het andere — de *Bogor* — om als residentievaartuig dienst te doen tusschen Batavia en Onrust. Het zeilvaartuig is belast met het onderhoud der bebakening van de vaarwaters leidende naar de reede van Batavia. Van de beide laatste vaartuigen behooren de inlandsche opvarenden *niet* tot de gouvernementsmarine.

(2) Zie de voorgaande noot.

(3) Ongerekend de toegestane 10 pct. overcompleet (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 117).

b. Materieel.

Sterkte en toestand. Ongerekend de 2 administratief daarbij ingedeelde stoomvaartuigen (zie noot 1) bestond de stoomvloot der gouvernementsmarine op 1 Januarij 1876 uit 6 zee- en 6 rivierstoomers, tegen 7 en 6 op 1 Januarij 1875, een gevolg van het buiten dienst geraken van de *Bronbeek* (Maart 1875). Van de 3 in aanbouw zijnde gouvernements-stoomschepen komen nog in dit jaar beschikbaar de *Tagal* en de *Bogor II* (de laatste rivierstoomer) en vermoedelijk ook de *Ternate.* Daar echter niet minder dan 7 van de thans in dienst zijnde bodems (zie bijlage L) binnen een paar jaren wegens ouderdom mede zullen moeten worden vervangen (4), zal nog een geruime tijd verloopen, eer de gouvernementsflottille kan worden gebragt op de ontworpen sterkte (zie vorig verslag, blz. 55) van 16 actieve en 3 reserve-stoomers. Intusschen is in Mei jl. bepaald, dat bij het marine-etablissement te Soerabaija nog in den loop van dit jaar (achtereenvolgens in Junij, September en December) 3 houten raderstoomschepen, type *Bogor*, zullen worden op stapel gezet, voor één van welke de werktuigen en ketels in Indie (bij de fabriek voor de marine en het stoomwezen) zullen worden aangemaakt.

Behoudens eene korte afwezigheid van enkele, tot het ondergaan van kleine voorzieningen, zijn alle stoomers in 1875 gedurende het geheele jaar voor den dienst beschikbaar geweest, behalve de rivierstoomer *Barito* (uit de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), die in April 1875 naar Soerabaija moest worden gesleept tot het ondergaan eener belangrijke herstelling, en eerst omstreeks het 2de kwartaal 1876 weder beschikbaar kwam.

Van de zeilvloot werden een 5tal gewapende en adviesbooten, die wegens ouderdom moesten worden afgekeurd, en 2 die verongelukten, door nieuwe vervangen, zoodat op 1 Januarij 1876, even als bij het begin van 1875, aan de bepaalde sterkte van 52 gewapende en 14 adviesbooten in 't geheel 6 stuks ontbraken. Daar in 1876 verschillende andere, die reeds 12 of meer jaren oud zijn, mede dienen te worden vervangen, en geen nieuwe meer voorhanden waren, is in Junij 1875 besloten er weder 11 te doen aanbouwen, van welke er bij het eind van 't jaar 5 op stapel stonden.

De drie in aanbouw zijnde gouvernements-stoomers zullen gedeeltelijk met getrokken geschut worden bewapend, welke maatregel ook zal worden toegepast op de twee laatst in dienst gestelde stoomschepen *Siak* en *Anjer.*

De revolverpistolen zullen op de geheele stoomvloot worden vervangen door achterlaadpistolen.

Stationeering. Hoedanig de zeilflottille (gewapende en adviesbooten) bij het eind van 1875 over de verschillende gewesten op en buiten Java was verdeeld, en welke afwijkingen van de organieke indeeling bestonden, kan blijken uit de reeds aangehaalde bijlage L. Alleen zij hier aangeteekend, dat van de bedoelde vaartuigen 12 waren gestationeerd om Java, 46 in de buitenbezittingen en 4 in de wateren van Atjeh.

Omtrent de afwisseling in de stationeering der stoomschepen gedurende 1875 en de eerste maanden van 1876 valt het volgende te vermelden.

De *Hertog Bernard* vertoefde, na voor eene korte poos ter beschikking te zijn geweest van den gouverneur van Sumatra's Westkust, weder eenige maanden in de wateren van Atjeh tot het doen van transporten, werd vervolgens in het laatste kwartaal van 1875 gebezigd ten dienste van de bebakening en kustverlichting, en onderging daarna in het dok te Soerabaija eenige kleine voorzieningen, na afloop waarvan die bodem bestemd werd voor Makassar, waar sedert een paar jaren geen gouvernements-stoomschip in station was geweest.

De *Boni* was gedurende het eerste kwartaal 1875 ter beschikking van den resident van Palembang en werd o. a. gebezigd voor een onderzoek naar de bevaarbaarheid der Ogan-rivier. Op dien togt bekwam het vaartuig eenige averij, waarvoor het, eerst plaatselijk en daarna te Sin-

(4) Namelijk: van de zeestoomers, de *Dassoon* en *Telegraaf*, en van de rivierstoomers, de *Kapocas II*, *Sailoos*, *Tjinrana*, *Bennett* en *Barito* (die, na beëindigde reparatie, nog slechts gedurende twee jaren zal kunnen dienst doen).

gapore, de noodige voorziening onderging. Na afloop hiervan werd de *Boni*, even als de *Siak* die in het eerste kwartaal 1875 te Soerabaija eenige herstellingen had ondergaan, met een viertal gewapende booten, gedurende het verder gedeelte des jaars gebezigd tot tegengang van den uitvoer van peper uit Simpang Olim en Tandjong Semantoh (verg. bladz. 9).

De *Draak* deed bij afwisseling dienst in de residentien Riouw en Sumatra's Oostkust en werd eenigen tijd uitsluitend ter beschikking gesteld van den hoofdingenieur, belast met een mijnbouwkundig onderzoek op Singkep (Riouw). Inmiddels werd (van October af) de dienst in de residentie Sumatra's Oostkust waargenomen door de *Telegraaf* uit het station Banka. Daar het bleek dat de vereeniging der residentien Sumatra's Oostkust en Riouw tot één station tot ongelegenheden aanleiding gaf, is de *Draak* — die, na afloop (in December) van het onderzoek op Singkep nog eenige dienstreizen deed in de residentien Banka en Riouw en korten tijd voor eene reparatie te Singapore lag — in Februarij jl. uitsluitend aangewezen voor de residentie Sumatra's Oostkust.

Vóór dat de *Telegraaf* tijdelijk naar het laatstgenoemd gewest was gedirigeerd, had dit stoomschip, behalve in het station Banka, waarheen het in April 1875 was vertrokken, tijdelijk (Augustus en September) ook nog dienst gedaan in de residentie Palembang. In Februarij 1876 uit de residentie Sumatra's Oostkust teruggeroepen, werd de *Telegraaf* bestemd voor de gewesten Riouw en Banka, met Riouw als hoofdstation.

De *Tjinrana* bleef gedurende het geheele jaar 1875 uitsluitend ter beschikking van den resident der Lampongsche districten, en werd in December bovendien gebezigd tot het onderhouden van de gemeenschap tusschen Telok Betong en Anjer in het belang der telegrafische verbinding van Sumatra met Java, daar de kabel defect was geraakt. Twee malen kwam de *Tjinrana* voor eenige dagen naar Onrust op om te dokken.

De *Kapoeas II* en *Bennett* en de *Dassoon*, *Sailoos* en *Barito* (de laatste slechts gedurende de eerste drie maanden van 1875, zie vorige bladz.), hielden respectivelijk station in de Wester-afdeeling en in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo. De *Barito* is aangewezen om, na beëindigde reparatie, het station Palembang te betrekken.

De *Anjer* bleef in de wateren der Molukken gestationeerd.

§ 4. *Maritieme inrigtingen.*

In het belang der toekomstige aanvulling van het aantal ingenieurs voor het vak van scheepsbouw in Indie, is in het afgeloopen jaar aan een tweetal kweekelingen van de Polytechnische school te Delft, die respectivelijk in 1876 en 1877 het eindexamen als scheepsbouwkundig ingenieur wenschten af te leggen, eene tegemoetkoming in de kosten hunner studien verleend, ten einde hen, na afgelegd eindexamen, te bestemmen tot adspirant-ingenieur voor den Indischen dienst. Als zoodanig zullen zij dan, op den voet van het in 1873 bepaalde (verg. het verslag van dat jaar, bladz. 61), in de gelegenheid worden gesteld om, vóór hun vertrek naar Indie, nog eerst de noodige praktische kennis op te doen. Een derde candidaat, reeds in het bezit van het diploma voor scheepsbouwkundig ingenieur, is in het laatst van 1875 benoemd tot adspirant-ingenieur voor den Indischen dienst en ontvangt de bedoelde praktische opleiding (waarvan de duur voorloopig op één jaar is bepaald) eerst bij 's Rijks werf te Amsterdam, en daarna bij die te Willemsoord, terwijl ook eenige voorname Engelsche werven en ijzerfabrieken door hem zullen worden bezocht.

Marine-etablissement te Soerabaija. Even als in 1874 was het etablissement ook gedurende 1875 ruimschoots van veelomvattende werkorders voorzien, en daar weder onderscheidene schepen van het eskader gebruik maakten van de particuliere werven en dokken te Singapore, kon de inrigting over het algemeen op voldoende wijze aan die orders beantwoorden. Men zal er echter op bedacht moeten zijn dat de veranderde zamenstelling der oorlogsvloot, namelijk de vervanging van de houten schepen door die van ijzeren of composite-bouw, binnen eene niet ver verwijderde toekomst aan deze werf eischen zal gaan stellen, waaraan zij, als tot nu toe slechts berekend voor het onderhouden en herstellen van houten oorlogsbodems, niet zal kunnen voldoen zonder dat hare inrigtingen en hulpmiddelen belangrijk worden gewijzigd en uitgebreid. Reeds zijn door de Indische deskundigen voor een en ander de noodige plannen aangegeven, met welker uitwerking men zich thans in Indie onledig houdt.

De voornaamste der in het afgeloopen jaar uitgevoerde werken waren: het op stapel zetten en verder afbouwen van 1 gouvernements-stoomschip, 5 adviesbooten en 1 loodsboot; — het verrigten van meer of min belangrijke reparatien aan 12 groote en 2 kleine schepen, 2 stoombaggermolens en 1 ijzeren droogdok (dat van Onrust); — het inspecteeren van 1 wachtschip, 1 raderstoomschip 4de klasse, 1 gouvernements-stoomschip en 6 kleinere vaartuigen, welke allen voor den dienst werden afgekeurd; — het te water laten en verder voor den dienst gereed maken van 2 raderstoomschepen 4de klasse en 1 gouvernements-stoomschip; — het aftimmeren van het nieuwe wachtschip voor Soerabaija en van 2 adviesbooten; — het aanbouwen van 38 sloepen en ligte vaartuigen; — het afwerken van het in 1874 voor het departement van oorlog begonnen kruidmagazijn; — het aanmaken en voor ²/₃ opleveren van het geraamte voor kazernen voor Atjeh; — en eindelijk het in de dokput brengen en op de stapeling plaatsen van het reeds genoemde ijzeren dok.

Het (houten) dok van het etablissement was, hoewel het in verouderden staat verkeert, nog gedurende 322 dagen (1) bezet, waarvan 66 ten behoeve van particulieren. Van de kielligters en den ketelbok werd mede nu en dan door particulieren gebruik gemaakt, namelijk wanneer dit geen bepaalde stremming gaf in het voorzien in eigen behoefte en tevens de hulp der particuliere nijverheid te kort schoot.

De scheepshellingen werden in behoorlijken staat onderhouden en waren, op ééne na, in gebruik.

De behoefte aan een ijzeren spoor over het geheele etablissement doet zich meer en meer gevoelen. Het project daarvoor is in behandeling geweest, doch wegens andere dringende werkzaamheden nog niet voltooid kunnen worden. Om echter eenigszins in de behoefte te gemoet te komen, werd over een gedeelte een houten spoor aangelegd, op sommige plaatsen dubbel en van draaischijven voorzien.

De in het laatst van 1874 begonnen verbouwing der bestaande smederij had aanvankelijk met eenigen tegenspoed te kampen, aangezien daaraan meer moest worden verrigt dan men verwacht had. Door de ontvangst in Augustus van verschillende benoodigdheden kon echter van toen af de verbouwing met meer kracht worden voortgezet. Daarbij werden ook de werktuigen belangrijk vermeerderd en het aantal bankschroeven tot 63 gebragt. Het werk is waarschijnlijk thans geheel voltooid.

Overigens werden de verschillende werkplaatsen, magazijnen en gebouwen in behoorlijken toestand onderhouden.

De voorraad in de magazijnen was in 1875 voldoende; alleen moest eene vrij belangrijke hoeveelheid hoek- en plaatijzer plaatselijk worden aangekocht, waarin men tegen niet onvoordeelige prijzen slaagde. In de behoefte aan djatihout werd, behalve door de exploitatie van het bosch van Parengan, mede gedeeltelijk door aankoop voorzien. Het verbruik aan het etablissement zelf, dus ongerekend de verstrekkingen ten behoeve van andere inrigtingen, bedroeg in het afgeloopen jaar ± 3560 kubieke meters.

Hoewel men over het algemeen niet over gebrek aan werklieden heeft te klagen, blijft toch het aantal bekwame ambachtslieden geringer dan men wel wenschte, hoofdzakelijk ten gevolge van de hoogere loonen die particulieren dikwerf willen betalen, tegen wie het voor de gouvernements-inrigtingen niet wenschelijk is in dat opzigt te concurreeren. Men is er op uit aan dit ongerief te gemoet te komen door vermeerdering van het aantal werktuigen, waardoor niet alleen werkkrachten worden bezuinigd, maar ook beter werk wordt geleverd. Aan koelies bestond veelal gebrek, en daar dit reeds sedert geruimen tijd wordt ondervonden, zal men ook hierin moeten voorzien door den aanleg van sporen, het aanwenden van loopstoom-

(1) Hierbij zijn eenige dagen dubbel geteld, namelijk wanneer op een en denzelfden dag een schip uit het dok werd gelaten en een ander daarin opgenomen.

kranen en locomotieven, om zoodoende het benoodigd aantal handen tot een minimum te brengen. Gemiddeld waren in het afgeloopen jaar dagelijks 1669 werklieden in dienst, dooreengenomen op een daggeld van f 0,60. Meer en meer wordt bij aanneming gewerkt: tegen f 103 756 in 1874 werd voor aangenomen werken in 1875 f 129 468 betaald. Hoeveel in 't geheel aan loonen betaald en hoeveel aan materialen verwerkt werd in de laatste vijf jaren, blijkt uit onderstaande opgaaf:

JAREN.	Aantal verrigte dagdiensten.		Uitbetaalde arbeidsloonen. (*b*)	Geldswaarde van verwerkte materialen.	AANMERKINGEN.
	Ambachtslieden.	Koelies. (*a*)			
1871	232 258	14 517	f 154 035	p. m. f 377 466	(*a*) De werklieden en koelies zijn allen vrijwilligers.
1872	373 815	45 069	216 942	431 150	(*b*) Van het uitgetrokken bedrag voor arbeidsloonen is uitbetaald: voor werkzaamheden op taak: — voor overwerk: 1871 f 22 594 — f 1297 1872 48 638 — 2147 1873 106 957 — 2334 1874 112 856 — 7101 1875 127 562 — 6912
1873	497 216	83 357	420 339	597 380	
1874	507 162	106 425	499 595	639 328	
1875	572 201	115 283	461 302	609 919	

De gezondheidstoestand was zeer bevredigend; aan de kostelooze verstrekking van gezuiverd drinkwater wordt het grootendeels toegeschreven, dat de cholera minder voorkomt.

Aan de klagten over ontvreemdingen bij het etablissement is, door verscherpt toezigt, met de bestaande middelen zooveel mogelijk te gemoet gekomen. Men is er op bedacht om meer afdoende voorzieningen te nemen, bestaande in eene uitbreiding van de politie te Soerabaija en in eene reorganisatie van het bewakingspersoneel op het etablissement zelf, welke o. a. ten doel zou hebben om, naar het voorbeeld der rijkswerven hier te lande, als hoofd van politie te doen optreden een officier uit het actieve corps der marine, met den titel van onder-equipagemeester.

Met de werkzaamheden in het belang van de overbrenging der fabriek voor de marine en het stoomwezen naar de terreinen van het marine-etablissement werd zoo veel mogelijk voortgang gemaakt. De bouwwerken, die bij het eind van 1875 bij het marine-etablissement onderhanden waren, bestonden in het maken der fundeeringen voor de nieuwe fabriek, de oprigting van een gebouw voor stoomhoutzagerij en den bouw van een magazijn voor oorlogsbehoeften. (1)

Marine-etablissement op Onrust. Deze inrigting beantwoordt bij voortduring aan de vereischten van hulp-atelier en hulpwerf, ofschoon zich menigmaal behoefte aan meer ruimte doet gevoelen. Hierin zal eerst eenigermate zijn te voorzien wanneer de aangevangen slooping der Martellotorens geheel zal zijn afgeloopen.

De voornaamste werkzaamheden gedurende 1875 bestonden in: het inrigten van het stoomfregat *Zeeland* tot wachtschip en van het vroegere wachtschip, de korvet *van Speyk*, tot logement- en werkvaartuig ten dienste van den vuurtorenbouw; — het verrigten van groote en kleine reparatien aan 3 oorlogs- en 4 gouvernements-stoomschepen, aan het lichtschip voor de Lucipara-passage en aan het klokbakenschip van Pamanoekan, zoomede aan 5 particuliere zeil- of stoomschepen; — voorts in het aanbouwen van 27 sloepen en ligte vaartuigen, — en eindelijk in het nazien en herstellen van eenige stoombarkassen. Bovendien werden verschillende artikelen aangemaakt voor het departement van oorlog, de marine-magazijnen, de in dienst zijnde schepen, het loodswezen en de bebakening en voor het etablissement op Poeloe Bras.

Gedokt werden (in het houten dok, daar het ijzeren nog in reparatie was te Soerabaija) 4 schepen van het Indisch eskader, 5 van de gouvernementsmarine, 4 kleinere gouvernementsvaartuigen, benevens 10 particuliere stoom- en zeilschepen. Tegen November moest ook het houten dok, als aanhoudend zwaar lek, voor eenige weken buiten dienst worden gesteld; de ouderdom van dit dok doet verwachten dat het voortdurend reparatien zal vereischen. Voor een aan te schaffen tweede ijzeren dok (in Indie in een te zetten) wordt reeds een ontwerp, met bestek van aanneming enz., hier te lande zamengesteld.

Aan het denkbeeld om het benoodigde werkvolk van bestuurswege aan te werven (verg. vorig verslag, bladz. 57) is voor 's hands geen uitvoering gegeven, vermits, met het oog op de vraag voor Atjeh en Poeloe Bras, de omstandigheden daarvoor niet gunstig schenen. Gedurende 1876 en 1877 zal nog de tusschenkomst van een aannemer worden gebezigd; in de nakoming van het bestaande contract werden in het afgeloopen jaar meermalen moeijelijkheden ondervonden, wanneer namelijk de werkkrachten moesten worden opgevoerd; vooral kostte het moeite goede smeden, bankwerkers en draaijers te verkrijgen.

De gebruikelijke vijfjarige opgaaf omtrent de bij het etablissement gebezigde werkkrachten en het geldelijk bedrag der verwerkte materialen is vervat in den volgenden staat.

(1) De kosten van uitvoering dezer werken zijn geraamd op f 1 067 206, f 202 180 en f 71 831 en de maxima der aannemingsommen, ongerekend de uit 's lands voorraad te verstrekken materialen, bepaald op f 735 085, f 127 110 en f 60 804. Het maken der fundeeringen voor de eigenlijke fabrieksgebouwen — welk werk wegens mislukking der aanbesteding in eigen beheer wordt uitgevoerd — werd geschat ruim drie jaren te zullen duren, daarbij rekenende dat dagelijks ongeveer 530 man zouden kunnen worden te werk gesteld en voor sommige werkzaamheden (droogmaling, heistellingen, zaagwerken, mortelmolens) stoomkracht werd toegepast. De voor een en ander uit Europa ontboden stoom- en andere hulpwerktuigen zijn achtereenvolgens in de jongste maanden verzonden. In Februarij jl. is magtiging verleend om ook te beginnen met den bouw van de 10 eerste der benoodigde 103 woonhuizen, voor welke 10 woningen in 't geheel f 149 589 is toegestaan. Daarvoor zou in April eene uitbesteding worden gehouden. Als maximum aannemingsom (buiten de van 's landswege te verstrekken materialen) is gesteld f 129 880.

JAREN.	AANTAL VERRIGTE DAGDIENSTEN.						UITBETAALDE ARBEIDSLOONEN.			Geldswaarde der verwerkte materialen.
	Vrije werklieden.		Dwangarbeiders.		Totaal.		Aan vrije werklieden.	Geldswaardig bedrag der diensten van dwangarbeiders.	Totaal. (b)	
	Ambachtslieden. (a)	Koelies.	Ambachtslieden.	Koelies.	Ambachtslieden.	Koelies.				
1871.	49 815	»	33 747	7 596	83 562	7 596	f 104 776	f 50 668	f 155 444	f 123 453
1872.	32 585	410	40 516	11 543	73 101	11 953	93 470	63 168	156 638	118 069
1873.	36 030	5553	35 872	8 314	71 902	13 867	(c) 107 326	48 667	155 993	137 119
1874.	42 521	3369	27 767	4 466	70 288	7 835	113 335	29 919	143 254	138 796
1875.	40 900	275	25 143	4 423	66 043	4 698	(d) 102 565	26 071	128 636	(nog niet opgegeven.)

(a) De vrije werklieden zijn meest Chinezen, door tusschenkomst van een aannemer in dienst gesteld.

(b) De overwerkgelden gedurende 1871—1875 bedroegen achtereenvolgens f 667, f 704, f 1228, f 1234 en f 593.

(c) Hieronder f 16 473 wegens betaalde koelieloonen voor het laden en lossen van steenkolen, welk werk anders door dwangarbeiders geschiedt.

(d) Hieronder f 17 869 als boven.

Op 1 Januarij 1876 bedroeg de bevolking op Onrust, buiten de bemanning der in reparatie liggende schepen, 1378 personen, waaronder 562 dwangarbeiders.

De gezondheidstoestand was alleen in den aanvang van 1875 ongunstig; hoofdzakelijk heerschten tusschenpoozende koortsen en onder de dwangarbeiders berri-berri. In het geheele jaar stierven 113 personen, meest dwangarbeiders die in zwakken toestand van Atjeh en Poeloe Bras waren teruggekeerd.

Fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija (1). Daar de reparatie en het onderhoud van ijzeren en composite schepen, van bijzaak, zoo als tot dusver, meer en meer hoofdzaak worden, zal men, om de fabriek niet aan hare hoofdbestemming - het repareeren en onderhouden van ketels en werktuigen - te onttrekken, daartoe niet op den duur van deze, maar van het marine-etablissement moeten gebruik maken. Van dit beginsel wordt uitgegaan bij het ontwerpen der plannen, waarvan op bladz. 54 sprake is. Trouwens, inrigtingen als voor de herstelling van ijzeren schepen noodig zijn, ontbreken ook tot dusver bij de fabriek, al mogt deze, met behulp van de ketelmakerij, tot nu toe bij magte zijn geweest in een ijzeren schip eenige platen te vernieuwen of zelfs — zij het dan niet op de spoedigste wijze — aan enkele ijzeren bodems van klein charter belangrijke reparatien te verrigten.

Voor de tegenwoordige behoefte worden de werkplaatsen vrij voldoende genoemd. Eene uitbreiding der ketelmakerij is ontworpen, doch met het oog op de overbrenging van de fabriek (zie bladz. 55) zal daartoe alleen bij hooge noodzakelijkheid worden overgegaan.

Een voornaam gedeelte van de werkzaamheden bij de fabriek was in 1875 weder het ineenzetten der in losse deelen uit Nederland aangebragte ijzeren raderstoomschepen 4de klasse, waarvan er twee, in 1873 en 1874 verzonden, de *Celebes I* en *Onrust II*, zoover gereed kwamen dat zij te water konden worden gelaten (verg. bladz. 54). Een onderzoek of voor de ineenzetting van twee andere, in 1875 aangebragt (*Celebes II* en *III*), niet van de hulp der particuliere industrie ware gebruik te maken (zie vorig verslag, bladz. 53), leerde dat dit in het gunstigste geval slechts voor één vaartuig geschieden kon. Om geen geoefend werkvolk af te danken, werd dus al dadelijk door personeel van de fabriek aan de ineenzetting van de *Celebes II* begonnen. Tevens werd onderzocht op welke voorwaarden de firma Besier, Jonkheym en Smit — de eenige die de voor zoodanigen arbeid berekende inrigtingen bezit — de *Celebes III* zou willen ineenzetten. Het bleek echter dat de kosten ongeveer ⅓ hooger zouden komen te staan dan wanneer het werk bij de gouvernements-inrigtingen geschiedde. Door de Indische Regering werd daarom in 't laatst van December besloten, dat ook de *Celebes III* bij de gouvernements-inrigtingen ineengezet en verder voor den dienst gereed gemaakt zou worden.

Omtrent de overige werkzaamheden gedurende het afgeloopen jaar valt het volgende aan te teekenen. Een stel nieuwe stoomketels (4 stuks) voor het schroefstoomschip 2de klasse *Watergeus* werd opgeleverd en het noodige verrigt om ze tegen de oude in het schip aanwezige ketels te verwisselen. Ook de onderhanden zijnde 5 distilleertoestellen (zonder ketels) kwamen gereed, waarvan er 2 geplaatst werden aan boord van Zr. Ms. stoomschip *Borneo*. Twee uit Nederland ontvangen stoombarkassen werden stoomklaar gemaakt, terwijl twee andere stoomsloepen, van Atjeh afkomstig, belangrijke vernieuwingen aan de machinedeelen ondergingen. Voorts werden meer of min belangrijke reparatien verrigt aan Zr. Ms. stoomschepen *Admiraal van Kinsbergen*, *Borneo*, *Soerabaija*, *Banda* en *Banka*. Onder de werkzaamheden ten behoeve van de stoomvloot der gouvernementsmarine behoorden: het plaatsen der bij de fabriek gemaakte nieuwe ketels in de *Telegraaf* (2); kapitale reparatien aan de *Barito* en eenige minder belangrijke aan de *Hertog Bernard*; de aanmaak van een stel werktuigen voor de in aanbouw zijnde *Bogor II*, en eindelijk het ineenzetten en opstellen van de uit Nederland aangebragte werktuigen en ketels voor de in aanbouw zijnde *Tagal*. Voorts werden een 40-tal bakentonnen ineengezet en onderscheidene in gebruik geweest zijnde boeijen hersteld.

Buiten dit een en ander werd nog voldaan aan tal van bestellingen betreffende het vernieuwen van defecte of den aanmaak van waarlooze scheepsmachinedeelen of scheepsijzerwerken, mitgaders aan orders voor de speciale dienstakken onder beheer van het departement der marine. Ook aan eenige aanvragen van het civiel en militair departement werd gevolg gegeven. Het ijzeren dok van Onrust werd van binnen en van buiten onderzocht en de platen werden nagezien en schoongemaakt. De stoomketels der locomobielen voor het drooghouden van de dokput werden herhaaldelijk gerepareerd. Overigens werden, ten behoeve van de fabriek zelf, de noodige pijpen aangemaakt en in den grond geplaatst voor de in 1874 opgestelde ventilators in de smederij en ketelmakerij.

Gemiddeld waren in het afgeloopen jaar dagelijks bij de fabriek werkzaam 967 ambachtslieden en 47 koelies, die dooreengenomen f 0,69 en f 0,48 daags verdienden. Be-

(1) De bezoldiging der 2 bij de fabriek geplaatste ingenieurs is in 1876 (*Indisch Staatsblad* nº. 4) verhoogd, en op hetzelfde bedrag bepaald als genoten wordt door de civiele ingenieurs van het stoomwezen.

(2) Voor de *Argus* wordt thans een nieuwe stoomketel aangemaakt op eene particuliere fabriek te Soerabaija, aan welke dit werk, na openbare uitbesteding, is gegund.

kwame inlandsche ambachtslieden zijn, ook ten gevolge van de vraag bij particuliere inrigtingen te Soerabaija, moeijelijk te bekomen. Het meerendeel moet in den regel verkregen worden door opleiding bij de fabriek zelve.

De gezondheidstoestand van het personeel gedurende 1875 was zeer bevredigend.

Ten slotte volge hier de gebruikelijke vergelijkende opgaaf van verwerkte arbeidsloonen en verbruikte materialen.

JAREN.	Aantal verrigte dagdiensten.		Uitbetaalde arbeids-loonen. (a)	Geldswaarde van verwerkte materialen. (b)	AANMERKINGEN.
	Ambachts-lieden.	Koelies.			
1871	228 586	12 220	f 153 431	f 225 780	(a) De werklieden en koelies zijn allen vrijwilligers.
1872	264 270	13 108	173 848	212 092	(b) Aan bewerkt en onbewerkt ijzer en aan steenkolen werd verbruikt (in kilogrammen):
1873	244 669	11 754	179 167	209 752	
1874	253 789	9 862	179 197	213 588	
1875	291 242	13 256	203 330	236 468	

Jaren.	IJzer.	Steenkolen.
1871	435 300	1 475 200
1872	299 500	1 459 000
1873	415 300	1 544 100
1874	300 800	1 375 000
1875	269 600	1 753 200

§ 5. *Speciäle diensten onder beheer van het departement der marine.*

Kustverlichting en bebakening. In verband met het voornemen om al wat betreft den inwendigen dienst bij de verschillende licht-instellingen, ook bij de haven- en oeverlichten, (1) te doen regelen bij een door den chef van het departement der marine vast te stellen algemeen reglement, werden de voor sommige lichten in der tijd bij regeringsbesluit uitgevaardigde dienstreglementen door den Gouverneur-Generaal ingetrokken, te rekenen van den dag der inwerkingtreding van bedoeld algemeen reglement. De regeling der superintendentie over de licht-instellingen en van het regt van schorsing van het daarbij geplaatste personeel werd bij ordonnantie vastgesteld (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 181). In overeenstemming met hetgeen feitelijk reeds bestond, zijn als superintendenten, ieder binnen zijn ressort, aangewezen de havenmeesters of als zoodanig fungeerende ambtenaren. Aan het hooger bedoelde algemeen reglement zal, als aanhangsel, eene handleiding voor de behandeling van lenticulaire lichten worden toegevoegd.

Even als in 1874 had het personeel der licht-instellingen ook in het afgeloopen jaar veel van koortsen te lijden. Door indienststelling van tijdelijk personeel moest in het te kort worden voorzien. Vooral ondervonden de onderhanden zijnde bouwwerken op Poeloe Bras en op Java's 1ste punt (Meeuwenbaai) vertraging in de voltooijing, ten gevolge van ziekte onder de ambachtslieden en koelies. Ondanks hooge voorschotten en handgelden bleef het soms moeijelijk een voldoend aantal arbeiders voor die werken te bekomen; ook vond dikwerf desertie onder de aanwezigen plaats. De verleende magtiging om uit den marinevoorraad blaauw baai aan het personeel van den lichtdienst tegen inkoopsprijs te verstrekken, en de verpligting tot het dragen van wollen kleedingstukken door de lichtwachters, zullen, naar men vertrouwt, veel kunnen bijdragen tot verbetering van den algemeenen gezondheidstoestand onder het personeel.

Het kustlicht op Poeloe Bras, de Willemstoren, van welks ontsteking nog in 't vorig verslag kon worden gewag gemaakt, voldoet volkomen aan de eischen. Luidens bij de Regering ingekomen berigten worden het groote nut en de goede werking van het licht, ook door vreemde zeevarenden, ten zeerste geroemd. Reeds kort na de ontsteking had de bemanning eener ten noorden van Atjeh vergane Engelsche brik aan het aanwezen van dat licht hare redding te danken. Sedert 1 Januarij 1876 is op den Willemstoren, na voorafgaande beproeving, lager dan het groote licht, een hulplicht — zoogenaamde verklikker — ontstoken, dat tot waarschuwing dient voor de gevaren die de noordpunt van het eiland omgeven. Tot het oprigten van een geleidelicht op Poeloe Boerong (Bengal-passage) — zie vorig verslag, bladz. 9 — kon, wegens andere dringende behoeften, nog niet worden overgegaan.

Twee nieuwe kustlichten, welker opstelling men hoopt nog vóór het einde van 1876 of anders in het begin van het volgende jaar te kunnen doen plaats vinden, zijn het reeds genoemde op Java's 1ste punt, nabij de Meeuwenbaa (Bantam) en dat op de Meindertsdroogte in straat Bali (onder Bezoeki); het eerste zal zijn een licht van de 1ste orde op steenen toren (verg. vorig verslag, bladz. 59); het andere van de 4de orde, te plaatsen op een ijzeren lichtopstand, die eerlang wordt uitgezonden.

De zeewerken, in der tijd op den landtong Tandjong Kalean nabij Muntok (Banka) aangelegd tot bescherming van den daar (in 1862) opgerigten vuurtoren tegen den afslag der kust, eischen gedurig min of meer kostbare voorzieningen, zoodat zelfs het denkbeeld is aan de hand gedaan om liever den toren, meer landwaarts in, te verplaatsen. Wegens de uiteenloopende rapporten der achtereenvolgens op Banka geplaatste waterstaats-ingenieurs omtrent hetgeen noodig was om de bestaande zeewering in goeden staat te brengen en te houden, is het raadzaam geacht de zaak plaatselijk te doen onderzoeken door eene commissie van deskundigen, als hoedanig bij een besluit van 4 Junij jl. door den Gouverneur-Generaal zijn aangewezen twee met de lokale gesteldheid te Kalean vertrouwde waterstaats-ambtenaren, benevens de inspecteur over de bebakening, de kustverlichting en het loodswezen.

Voor het ontworpen kustlicht 2de klasse op Edam (ingang van de baai van Batavia) zijn de plannen in bewerking en zoodra de krachten der twee voor den kustlichtdienst beschikbare bouwkundigen dit, in verband met andere dringende werkzaamheden, zullen toelaten, zal ook het noodige worden voorbereid om de vaart op Padang veiliger te maken, waartoe bij het indertijd vastgestelde algemeene plan van kustverlichting (zie het verslag van 1862, bijlage FF, bladz 293) een kustlicht 2de klasse op Poeloe Thoren bestemd werd. Intusschen zal de verlichting der reede van Batavia reeds spoedig eene verbetering ondergaan door de voorgenomen wijziging van het havenlicht (een licht der 4de orde). Bestaat er bezwaar, met het oog op de fundamenten, om den toren hooger op te trekken, men zal er nu een petroleumlamp in plaatsen om het licht te versterken en dit rood laten schijnen, ter betere onderscheiding van een scheepslicht.

Verder wordt het noodige aangeschaft (lichttoestellen van de 6de orde op ijzeren lantaarnpaal met ijzeren diensthut) om ook Tagal en Telok Betong van eene gelijksoortige havenverlichting te voorzien. Worden hiervan goede resultaten ondervonden (2), dan is men voornemens de bestaande

(1) Eene uitvoerige opgaaf der op 1 Januarij 1876 in Nederlandsch Indie bestaande kust- en havenlichten is te vinden in den Regerings-almanak van Nederlandsch Indie voor 1876, bijlage T.

(2) Voor de groote Indische kustlichten wordt toepassing van

havenlichten langs Java's noordkust, over wier geringe lichtsterkte met regt wordt geklaagd, daar zij met moeite van andere lichten aan den wal te onderscheiden zijn, allen rood te maken.

Voor een 6-tal havenplaatsen beoosten Samarang (Japara, Joana, Pasoeroean, Bezoeki, Probolinggo en Panaroekan), zoo mede voor Boeleleng op Bali, welke plaatsen reeds te lang van eene doeltreffende havenverlichting verstoken bleven, zijn projecten voor het oprigten van lichten van de 6de orde in bewerking genomen.

Te Samarang bestaat een lampionlicht, alleen dienende om vaartuigen, die zich reeds binnen de grenzen der reede bevinden, het zoeken naar eene ankerplaats te vergemakkelijken. Voor de vervanging van dit oeverlicht door betere inrigtingen zal eerst de tijd gekomen zijn na oplossing der havenquaestie. In stede van een havenlicht der 6de orde, zooals men daar vroeger wilde oprigten, zal dan sprake moeten zijn van een kustlicht der 3de orde.

De houten lichtopstand van het havenlicht der 6de orde op Poeloe Lepar (Banka) werd vervangen door een ijzeren lantaarnpaal met bijbehoorende diensthut. Het lichtschip in de Lucipara-passage (zuidelijke ingang van straat Banka) werd, na op Onrust eenige herstellingen te hebben ondergaan, in October 1875 weder herplaatst. In den lichtdienst was inmiddels tijdelijk voorzien door het bebakeningsvaartuig, bestemd voor de reede van Batavia.

De bebakeningen in den Indischen archipel werden goed onderhouden en eenige weggeslagen bakens door Herberts-bakentonnen vervangen. Drie wraktonnen werden, als overbodig, weggenomen, terwijl men daarentegen twee tonnen op andere wrakken legde.

De ingangen van de Pontianak-, Deli-, Barito- en Tjeroetjoep-rivieren werden voor een gedeelte (ter vervanging der buitenbakens) van Herberts-bakentonnen voorzien; ook de Karang Brom-Brom en de Hadjis in straat Banka worden thans door bakentonnen aangeduid. De in de oostelijke geul van het wester-vaarwater van straat Madura bestaande voorloopige bebakening werd door eene blijvende, met Herberts-bakentonnen, vervangen.

Bij gemis aan voldoende gelegenheid tot het periodiek verwisselen der tonnen, kon vóór alsnog geen gevolg worden gegeven aan de gewenschte vervanging van sommige paal- door ton-bebakeningen.

De inspectiën over de licht-instellingen en de bebakening strekten zich gedurende 1875 uit over de noord- en westkust van Sumatra, straat Sunda en de Java-zee. Voorts werden de eilanden nabij Padang, de hoofdplaats Telok Betong en de eilanden Edam en Zuidwachter (nabij Batavia) bezocht, speciaal om na te gaan of daar geschikte gelegenheid te vinden was voor de oprigting van kust- of havenlichten.

Het voor den licht- en bebakeningdienst speciaal aangewezen stoomschip *Argus* moest een paar malen op Onrust kleine herstellingen ondergaan, en werd overigens gebezigd voor de gemeenschap tusschen Batavia en het in aanbouw zijnde licht-etablissement in de Meeuwenbaai. Bij deze dienstreizen deed zich meermalen het ongerief gevoelen, dat de *Argus* geene voldoende laadruimte bezit.

Loodswezen. Omtrent dezen diensttak is weinig te vermelden. Bij de loodsdiensten van straat Bali en van Soerabaija was het personeel niet dan met zeer veel moeite voltallig te houden, en waarschijnlijk zal tot eene verhooging van bezoldiging besloten moeten worden.

In de inrigting van het materieel bij het loodswezen te Soerabaija werd vereenvoudiging gebragt, waardoor het personeel met één man per loodsvaartuig zal kunnen verminderd worden.

Het cijfer der ontvangen loodsgelden is nog alleen over 1874 bekend en beliep toen f 86 988, tegen f 89 491 in 1873.

Haven-inrigtingen. De seinpost, tevens tijdbal, te Anjer is nagenoeg voltooid; de voor die inrigting benoodigde astronomische klok is hier te lande besteld en wordt eerlang verzonden.

De ontvangsten wegens haven- en ankerage-gelden, over 1875 nog niet met juistheid op te geven, bedroegen over het voorafgegane jaar f 136 333, tegen f 126 109 in 1873.

petroleum van weinig belang geacht, daar van deze de tegenwoordige lichtsterkte hunne geografische zigtbaarheid reeds verre overtreft.

Hydrografische dienst. Door het opnemingsvaartuig *Hydrograaf* werd de opneming der Gasparstraten (toegangen tot de Chinesche Zee) voortgezet, welke arbeid in den loop van het aanstaande jaar zal gereed komen. Tot nog toe beschikt het opnemingsvaartuig alleen over een stoombarkas (oud model). Ter bespoediging van de werkzaamheden zal echter ook een klein zeilvaartuig (gewijzigd model der gouvernements-marine) worden in dienst gesteld (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 33), met eene vaste bemanning van 11 inlanders. In afwijking van het oorspronkelijk voorstel (zie vorig verslag, bladz 59) is voorloopig de toevoeging van één vaartuigje voldoende geacht. Tot den aanbouw daarvan (bij het marine-etablissement te Soerabaija) is in Januarij jl. magtiging verleend.

Voor zooveel de drukke dienst der blokkade van de Atjehsche kusten zulks toeliet, werden de partiële opnemingen voortgezet, die geleid hebben tot de zamenstelling der straks te vermelden kaarten betreffende de kusten van Noord-Sumatra.

De oorlogs- en gouvernementsmarine in de overige deelen van den archipel beijverden zich in het verzamelen van gegevens tot vermeerdering der hydrografische kennis van de Indische wateren (1). Ook van de zijde der particuliere stoomvaart kwamen zeer gewigtige mededeelingen in.

De depôts van zeekaarten en gidsen blijven voorzien in de behoeften van oorlogs- en handelsvloot. De verwezenlijking van het denkbeeld (zie vorig verslag bladz. 59), om, na zeker tijdsverloop, bij de gouvernements-kaartendepôts geene zeekaarten, althans geene vreemde zeekaarten, voor particulieren meer verkrijgbaar te stellen, is, na herhaalde overweging, in Indie voor's hands niet wenschelijk geacht.

Aangaande de wederoprigting van het hydrografisch bureau te Batavia, waartoe bij de Indische begrooting voor 1876 de gelegenheid werd gegeven, zijn zeer onlangs (half Julij) de gevraagde voorstellen van de Indische Regering ontvangen.

Sedert de jongste opgaaf (vorig verslag, bladz. 60), werden in Indie vervaardigd en hier te lande op steen gebragt en in 't licht gegeven de kaarten: Ankerplaatsen beoosten Java (in 2 bladen); Noordwestkust Sumatra, van Atjeh-hoofd tot Atjeh-rivier; Noordkust Sumatra, van Poeloe Roessa tot bogt van Pedir; Noordkust Sumatra, van bogt Pedir tot Diamantpunt; Noordoostkust Sumatra, van Diamantpunt tot Boenjabanken; en Westkust Sumatra, van Poeloe Roessa tot Analaboe. Onderhanden waren nog in Indie of hier te lande de kaarten: Kleine Sunda-eilanden (blad I) en Westkust Sumatra, van Singkel tot Poeloe Ilir.

Geografische dienst (2). Sterrekundige plaatsbepalingen ten behoeve van de hydrografie werden in 1875 niet gedaan.

In West-Java werd in het begin van het jaar het geodesische station Tjimiring op het sterrekundig station Tjilatjap herleid.

De terreinwerkzaamheden voor de verbinding van de basis in West-Java met het driehoeksnet konden, uithoofde van ongesteldheid en daarop gevolgd buitenlandsch verlof — wegens ziekte — van den met de leiding belasten ingenieur, in het begin van het jaar niet worden voortgezet. Ook later moesten die werkzaamheden geruimen tijd stilstaan, omdat het noodig was al het beschikbare personeel aan de basismeting in Midden-Java te doen deelnemen, om deze zoo mogelijk vóór het invallen van den westmoesson ten einde te brengen. Toen zij in November weder konden worden opgevat, deden zich moeijelijkheden voor bij de inrigting van het signaal op een der hoekpunten, ten gevolge waarvan eene nieuwe basis-verbinding werd ontworpen, die in de tweede helft van Februarij 1876 ter nadere goedkeuring is aangeboden. Inmiddels waren op een ander hoekpunt van het verbindingsnet hoekmetingen begonnen en voleindigd.

(1) Zie nopens eenige hydrografische opnemingen op Nieuw-Guinea, bladz. 30 van dit verslag.

(2) Over de magnetische en meteorologische waarnemingen zie men hoofdstuk **K**, afd. II, § 3.

De voorbereidende maatregelen voor het meten van de basis bij Demak (Midden-Java) werden in de eerste maanden van 1875 voltooid; evenzoo kwamen toen, op twee der hoekpunten van het verbindingsnet in Midden-Java, de horizontale hoekmetingen gereed. Den 15den Julij kon met de basismeting bij Demak begonnen worden. Van 15 Julij tot 29 Augustus werd in den regel dagelijks een afstand gemeten van 100; daarna van 200 meters. Den 25sten September was deze basismeting afgeloopen. De basis (4175 meters lang) was toen tweemaal gemeten. Bij de voorloopige berekening is gebleken, dat de uitkomsten van de twee metingen geen grooter verschil gaven dan 0,792 m.M., eene uitkomst die echter bij de definitieve berekening eenige wijziging zal ondergaan, omdat nog sommige correctien moeten worden aangebragt, als voor foutieve ligging der verdeelingstreepjes, voor de uitzetting van de microscoopdragers en voor helling der twee korte meetstaven; ook moeten de meetstaven nog eenmaal met den normaal vergeleken worden. Eerst dan zal de lengte van de basis in Midden-Java, herleid tot de oppervlakte der zee, met juistheid berekend kunnen worden.

Het voorloopige terreinwerk voor de verbinding der evenbedoelde basis met het driehoeksnet werd daarop ondernomen, maar zware regens en overstroomingen, gepaard aan moeijelijkheden in het verkrijgen van werkvolk en materialen, vertraagden den snellen voortgang van het oprigten der steenen pilaren in de vlakte, zoodat deze werkzaamheid eerst tegen het einde van Januarij 1876 afliep. Het duurde daarna tot in Maart, eer de weersgesteldheid toeliet met de hoekmetingen te beginnen.

Wat de verbinding van Oost- en West-Java betreft, daarvoor werden in de eerste maanden van 1875 hoekmetingen volbragt op drie punten in Midden-Java; aan die op het vierde of laatste punt kon, wegens de tijdelijke vereeniging van het personeel te Demak (zie boven), eerst in November 1875 begonnen worden. Ook hier ondervond men vertraging door ongunstig weder; eerst in het eerste kwartaal 1876 werd de verbinding van West-Java met Midden-Java voltooid.

Door het in 1875 te Parijs gehouden internationaal geografisch congres werd aan den Nederlandsch-Indischen geografischen dienst ter zake van de tot dusver volbragte triangulatie van Java, waarvan eene kaart was ten toon gesteld, de hoogste onderscheiding (» lettre de distinction ") toegekend.

Een in de Hoogduitsche taal geschreven algemeen verslag betreffende die triangulatie werd door den toenmaligen hoofdingenieur, chef van den geografischen dienst, dr. J. A. C. Oudemans, in bewerking genomen. In Januarij jl. verscheen te Batavia het eerste gedeelte, handelende over de vergelijking der meetstaven van het gebezigde Repsold-basismeettoestel met den standaardmeter. Een tweede gedeelte van bedoeld verslag, bevattende de uitkomsten van de basismeting bij Semplak (Buitenzorg), werd door dr. Oudemans voor den druk gereed gemaakt.

Aan dezen werd in Augustus 1875, ten gevolge van zijne benoeming tot hoogleeraar aan de hoogeschool te Utrecht (zie vorig verslag, bladz. 60), eervol ontslag uit den Indischen dienst verleend onder toekenning van pensioen.

In afwachting van eene herziening der bestaande regeling van den geografischen dienst (*Indisch Staatsblad* 1862, n°. 44*a*), blijft de opengevallen betrekking van hoofdingenieur, chef van dien dienst, voorloopig onvervuld. De tijd voor de bedoelde herziening zal echter eerst däár zijn, wanneer bij de aanstaande beëindiging van de triangulatie van Java de vraag aan de orde komt, of het werk ook tot de buitenbezittingen behoort te worden uitgestrekt (verg. het verslag van 1871, bladz. 40). Zoolang dus niet aan nieuwe geografische opnemingen begonnen wordt, staan de op het terrein werkzame geografische ingenieurs onder de regtstreeksche leiding van den kommandant der zeemagt. Aan het hoofd der betrokken afdeeling bij het departement der marine is, in plaats van dr. Oudemans, tijdelijk als waarnemend chef opgetreden dr. P. A. Bergsma, directeur van het observatorium te Batavia.

§ 6. *Verrigtingen der zeemagt.*

De toestand in Atjeh gedoogde nog niet dat de in die wateren aanwezige scheepsmagt (verg. vorig verslag bladz. 60) eene vermindering van eenige beteekenis onderging.

In den loop van 1875 werden daaraan onttrokken Zr. Ms. stoomschepen *Watergeus* en *Banda*, om tijdelijk buiten dienst gesteld te worden tot het ondergaan van belangrijke reparatien; voorts Zr. Ms. stoomschip *Pontianak* en het gouvernements-stoomschip *Hertog Bernard*, beide om in andere gedeelten van den Archipel gestationeerd te worden. Daarentegen werden daaraan toegevoegd de uit Nederland regtstreeks derwaarts gedirigeerde raderstoomschepen 2de klasse *Bromo* en *Merapi*, de gouvernements-stoomschepen *Siak* en *Boni*, en twee kruisbooten, zoodat bij het einde van 1875 de daar aanwezige scheepsmagt was zamengesteld uit: 16 (1) oorlogsbodems, 2 gouvernements-stoomschepen en 4 kruisbooten. Voor transportdiensten werden, even als in 1874, gebezigd de ingehuurde stoomers *Ardjoeno*, *Semiroe* en *Kalahome*.

Tot welke verrigtingen de zeemagt zich in de Atjehsche wateren weder geroepen zag, is reeds uitvoerig medegedeeld in de periodieke rapporten, die — naar mate zij bij het departement der marine te Batavia inkwamen — achtereenvolgens werden openbaar gemaakt door middel der *Javasche Courant*. Hier moge het daarom voldoende zijn, ook ter aanvulling van het medegedeelde op bladz. 6—10 en bladz. 40—47, zich tot eenige hoofdtrekken te bepalen.

Zr. Ms. stoomschip *Metalen Kruis*, aan welks kommandant tevens het bevel over de maritieme middelen bleef toevertrouwd (2), was genoegzaam voortdurend gestationeerd ter reede van Atjeh, en verplaatste zich slechts van tijd tot tijd om het vijandelijk gebied van Toekoe Nanta te beschieten (3). Tot dat einde lag nog zooveel mogelijk een tweede oorlogschip geposteerd nabij Poeloe Toean.

Zr. Ms. stoomschip *Vice-admiraal Koopman* bleef gestationeerd in de Lambaleh-baai (Poeloe Bras), tot bewaking van het etablissement aldaar, het houden van toezigt op de werkzaamheden, het verleenen — zoo noodig — van adsistentie bij het lossen en laden der schepen, onderhoud en reparatie van transportmiddelen, enz. enz.

Op de verschillende gedeelten van Atjeh's kustgebied bestonden de diensten der zeemagt, buiten de bemoeijingen der stationskommandanten op politiek terrein, waarover zie hoofdstuk **C**, § 3, in het blokkeeren der nog niet in onderwerping gekomen rijken, het controleeren van den uit- en invoer op de verschillende plaatsen, die zich reeds aan ons gezag hadden onderworpen, en het vrijwaren van de handelsvaartuigen tegen afpersingen en andere onregtmatige handelingen van de zijde der radja's en grooten, waartoe vooral op de noordkust herhaaldelijk de tusschenkomst der kommanderende officieren werd ingeroepen.

Tot wering van verboden gemeenschap en clandestienen handel waakten des nachts voortdurend gewapende sloepen digt onder den wal, een maatregel, waardoor het van tijd tot tijd gelukte kleine vaartuigen te bemagtigen. Veeltijds werden deze vaartuigen, zoodra zij in het naauw gebragt werden, door de opvarenden op den wal gezet, en herhaaldelijk was het in zoodanige gevallen noodig — wilde men de vaartuigen bemagtigen — hunne bemanning, die gewoonlijk ondersteund werd door de strandbewoners, met geschut- of geweervuur in bedwang te houden.

Meermalen werden door den vijand de schepen of de sloepen beschoten, wanneer die zich digt onder den wal vertoonden. Eene bestraffing kon dan niet uitblijven. Op bladz. 8 is reeds melding gemaakt van de tuchtiging, die in Julij 1875 aan Samalangan werd toegediend door drie oorlogsbodems. In November werden ook de kampongs nabij Kwalla Gighen gebombardeerd door Zr. Ms. stoomschip *Palembang*, nadat door de bevolking op de sloepen van dat stoomschip geschoten was.

Van de speciale voorzieningen, die ter oostkust tot bestrijding van den smokkelhandel genomen werden — het stationeeren namelijk van gouvernements-stoomschepen en kruisbooten op de Simpang Olim-, Arakoendoer- en Djolorivieren, — is reeds op bladz. 9 het noodige gezegd.

De westkust van Atjeh werd, even als vroeger, her-

(1) Omtrent de sterkte der bemanning, zie blz. 49.

(2) De in 't vorig verslag genoemde kommandant, kapitein ter zee H. B. Kip, werd in Augustus 1875 vervangen door den kapitein ter zee W. B. F. Escher.

(3) Over het denkbeeld om een afzonderlijk wachtschip voor Atjeh te bestemmen, zie men blz. 51.

haaldelijk door een of meer oorlogstoomschepen bezocht, zoo tot handhaving der blokkade op het nog niet in onderwerping gekomen gedeelte, als tot het vertoonen der vlag in de staten die ons gezag hebben erkend.

De verrigtingen der zeemagt buiten de Atjehsche wateren bepaalden zich in hoofdzaak tot de gewone stationsdiensten.

Door Zr. Ms. stoomschip *Bali*, destijds gestationeerd in de wateren van Menado en der Molukken, werd een werkzaam aandeel genomen aan de krijgsverrigtingen op Ceram (zie bladz. 26), door het herhaaldelijk overvoeren van troepen, koelies en vivres, terwijl het geneeskundig personeel en de mariniers tijdelijk dienst deden in het fort te Wahaai.

In verband met het voorgevallene ter hoofdplaats Menado (zie bladz. 24 en 25) werd Zr. Ms. stoomschip *Pontianak* aan de scheepsmagt in de Atjehsche wateren onttrokken en met eene stoombarkas naar de noordkust van Celebes gedirigeerd. Zoowel ter hoofdplaats als in de onderhoorigheden der residentie Menado heeft het aanwezen der *Pontianak* veel bijgebragt om de ontstane spanning te doen ophouden.

Behalve de reis door Zr. Ms. stoomschip *Onrust I* uit het station der Wester-afdeeling van Borneo naar Serawak ondernomen (zie bladz. 19), werden nog door Zr. Ms. stoomschepen *Curaçao* en *Soerabaija*, beiden niet tot eenig station behoorende, in 1875 of later zendingen volbragt naar Siam en Nieuw-Guinea, waaromtrent meer of min uitvoerige bijzonderheden te vinden zijn op bladz. 1 en 28-30.

Ook is reeds elders vermeld (bladz. 19 en 25) dat de *Curaçao*, van Siam te Singapore teruggekeerd, bestemd werd tot het doen van een kruistogt eerst in den Lingga Riouw-archipel en daarna in straat Makassar en oostelijke vaarwaters.

Voor bijzonderheden omtrent hetgeen de marine in de verschillende stations verrigtte tot wering van zee- en strandroof, zij verwezen naar de mededeelingen in hoofdstuk **C**, § 3 (zie b. v. bladz. 26 en 28).

F. Regtswezen en departement van justitie.

§ 1. *Regtswezen in 't algemeen.*

Departement van justitie. Ingevolge de verordening op het benoemen van ambtenaren voor den burgerlijken dienst in Indie, zijn de betrekkingen van hoofdcommies en referendaris bij de verschillende takken van bestuur slechts toegankelijk voor hen die het zoogenaamde groot ambtenaars-examen hebben afgelegd. Ten aanzien van het departement van justitie, waar die betrekkingen bij voorkeur door regtsgeleerden zijn te vervullen, bleek eene nadere voorziening wenschelijk, opdat niet uitgesloten zouden behoeven te blijven de regtskundigen die hadden voldaan aan het zoogenaamd verligt examen voor regterlijk ambtenaar, dat in 1874 in werking was geweest. Bij Koninklijk besluit van 16 September 1875, n°. 5 (*Indisch Staatsblad* n°. 278) werd mitsdien bepaald, dat alle meesters in de regten die benoembaar zijn tot regterlijk ambtenaar in Indie — dus ook zij die aldaar minstens vier jaren de regtsgeleerde praktijk hebben uitgeoefend — mede benoembaar zijn tot hoofdcommies en hoogere rangen bij het departement van justitie.

Afscheiding van regterlijke magt en administratief gezag. In overeenstemming met de van hier gegeven voorschriften (zie vorig verslag, blz. 62) heeft de Indische Regering als beginsel aangenomen, tot regtskundige voorzitters der landraden geene andere personen te benoemen, dan die waarborgen aanbieden van te zullen regtspreken met voldoende kennis van taal, volk en zeden.

Het getal dier voorzitters onderging geen vermeerdering, doch bij ordonnantie van 4 November 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 238) werd, met wijziging van *Indisch Staatsblad* 1873, n°. 147*a*, bepaald, dat in de residentie Kediri *één* president zou voorzitten de landraden te Kediri en Berbek; *één* dien te Blitar; en *één* die te Toeloeng-Agoeng en Trengalek, op welke laatste plaats de landraad tot dusver geen regtsgeleerden voorzitter had.

In Indie heeft zich een verschil van gevoelen geopenbaard over de vraag, in hoeverre de regelen omtrent de tijdelijke vervanging van den resident als voorzitter van den landraad — art. 93 (j°. art. 92) van het reglement op de regterlijke organisatie, enz. — konden worden nageleefd bij ontstentenis van een regtskundigen voorzitter, die als zoodanig het hoofd van gewestelijk of plaatselijk bestuur had vervangen. Ter wegneming van allen twijfel dienaangaande, is de Gouverneur-Generaal door den Koning gemagtigd tot eene authentieke interpretatie, waardoor werd uitgemaakt dat de regels van het aangehaalde artikel van kracht blijven, ook voor het geval dat de residenten of adsistent-residenten mogten zijn vervangen door regtskundige voorzitters.

Regtswezen in de buitenbezittingen. Omtrent de invoering (met 1 November 1875) van het reglement tot organisatie van het regtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 94*b*) heeft de daarvoor in commissie gestelde hoofdambtenaar mr. T. H. DER KINDEREN een uitvoerig rapport aan de Indische Regering uitgebragt, hetwelk wegens zijn belangrijken inhoud nagenoeg in zijn geheel (als bijlage M) bij dit verslag wordt overgelegd, en waarheen dus hier kan verwezen worden (1).

Uitgebreide voorstellen, in Augustus 1875 hier te lande ontvangen, tot reorganisatie van het regtswezen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, werden, nadat daarop het advies van den Raad van State was ingewonnen, geoordeeld in menig opzigt nog nadere toelichting of wijziging te behoeven, weshalve de Gouverneur-Generaal, met de gerezen bedenkingen in kennis gesteld, is uitgenoodigd de gedane voorstellen, in verband daarmede, te herzien.

Aangaande de reorganisatie van het regtswezen in de residentien Timor, Lampongsche districten, Amboina, Menado en Ternate zijn nog overwegingen in Indie aanhangig. Een ontwerp voor de residentie Palembang maakt thans een punt van onderzoek uit bij het Hooggeregtshof. Van het denkbeeld om voor dat gewest inmiddels eenige voorloopige voorzieningen te beramen (verg. vorig verslag, bladz. 62), is afgezien.

Bij ordonnantie van 10 November 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 247) werden eenige voorloopige bepalingen vastgesteld omtrent het regtswezen en de politie in Atjeh; zie daarover bladz. 5.

Bij het provisioneel reglement op de administratie der politie enz. ter Westkust van Borneo (goedgekeurd bij resolutie van 24 December 1825, n°. 6) werd de regtspraak van den resident in politiezaken beperkt tot de overtredingen, waarop hoogstens eene maand gevangenis of eene boete van f 20 was bedreigd. Daar eene stipte naleving van die bepaling kon te weeg brengen, dat de landraden ter Wester-afdeeling overstelpt zouden worden met de beregting van zaken, die elders ter politierol worden afgedaan, is bij ordonnantie van 5 Januarij 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 2) de bevoegdheid van den genoemden resident, en van de adsistent-residenten en andere besturende ambtenaren in het gewest, ieder in hun ressort, uitgebreid op dezelfde wijze als voor Java en Madura is verordend bij art. 110 van het reglement op de regterlijke organisatie, zoo als dit gewijzigd is bij Koninklijk besluit van 5 Maart 1869 (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 152).

Voorstellen zijn aanhangig om, in verband met de voorgenomene definitieve inrigting van het inlandsch bestuur in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana (Bali), — zie vorig verslag, bladz. 27, — eenige wijzigingen te brengen in de bestaande voorloopige regeling van het regtswezen in eerstgemelde afdeeling (*Indisch Staatsblad* 1864 en 1866, n°. 117 en 86), en om die gewijzigde regeling op de afdeeling Djembrana van toepassing te verklaren.

De resident van Banjoewangi, gecommitteerde voor de zaken van Bali en Lombok, is wijders in November 1875 aangeschreven om, met beleid en voorzigtigheid doch zoo mogelijk met kracht en volharding, in der minne werk-

(1) Zie ook omtrent de hierbedoelde regeling, het op magtiging van den Gouverneur-Generaal uitgegeven werk, getiteld: „De algemeene verordeningen tot regeling van het regtswezen in het gouvernement van Sumatra's Westkust, toegelicht uit officiële bescheiden door mr. T. H. DER KINDEREN", waarvan een exemplaar aan de Staten-Generaal is aangeboden bij brief van den Minister van Kolonien, dd. 13 November 1875.

zaam te zijn tot wijziging van de Balische wetten en instellingen, welke met onze begrippen van regt en billijkheid onbestaanbaar zijn. Van dien hoofdambtenaar wordt ingewacht een volledig overzigt van de straffen welke op gemeld eiland, volgens Hindoesche wetten en instellingen, worden toegepast ter zake van verboden kasten-vermenging. Dit vergrijp — vroeger algemeen met wreede doodstraffen bedreigd — werd, sedert de vestiging van ons gezag in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana, door de inlandsche regtbanken aldaar met levenslange verbanning buiten het eiland gestraft. Thans is door het Indisch Bestuur als voorloopige regel aangenomen, om aan de veroordeelden, immers voor zoover hun niet tevens dwangarbeid is opgelegd, het eiland Java als ballingsoord aan te wijzen, zonder nadere aanduiding eener bepaalde verblijfplaats aan elk der veroordeelde echtgenooten, zoo als vroeger wel geschiedde.

De in de laatste tijden door ingezetenen van het rijk Djambi (Palembang) op regtstreeksche onderdanen van het Gouvernement gepleegde moordaanslagen (zie o. a. bladz. 17 van het vorig verslag) hebben de aandacht der Indische Regering gevestigd op de gebrekkige beregting van dergelijke crimineele zaken door den Djambischen regter. Mitsdien heeft zij het noodig geacht — bij eene speciale (suppletoire) overeenkomst met den Sultan — te bedingen dat degenen, die zich binnen het rijk Djambi schuldig maken aan misdrijven tegen gouvernements-onderdanen, zullen teregtstaan voor de regtbanken en de regters door het Nederlandsch Indisch Gouvernement aan te wijzen, en op eerste aanvrage van of van wege den resident van Palembang moeten worden uitgeleverd. Zoodanige overeenkomst is den 28sten Maart 1876 tot stand gekomen.

Regtswezen in de Vorstenlanden op Java. Terwijl omtrent de regtsbedeeling der inlandsche vorsten in Soerakarta ten aanzien hunner eigene onderdanen voorzieningen zijn genomen, medegedeeld op bladz. 62 van het vorig verslag, — en men insgelijks voorbereidt eene herziening der bepalingen over de regtspraak in de Vorstenlanden, voor zoover die aan het Gouvernement is voorbehouden (1), — heeft de Indische Regering, onder nadere en sedert verkregen goedkeuring des Konings, reeds dadelijk eenige dringend noodige voorloopige regelingen getroffen. Bij ordonnantie van 20 Maart 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 74) is namelijk:

1°. de regtspraak op de zoogenoemde politierol geregeld overeenkomstig de daaromtrent in de gouvernementslanden geldende bepalingen, zoodat op de hoofdplaatsen Soerakarta en Djokjokarta de residenten die regtspraak zullen uitoefenen, en in de afdeelingen de adsistent-residenten, daartoe door den resident gemagtigd;

2°. bepaald dat de instructie der strafzaken, waarin geene Europeanen betrokken zijn, door den fiscaal bij den residentieraad kan worden opgedragen aan de djaksa's die met de behandeling der politiezaken te Soerakarta en te Djokjokarta zijn belast;

3°. het oudst aanwezend lid aangewezen, om den resident van Soerakarta of van Djokjokarta, bij ontstentenis, als voorzitter van den residentieraad te vervangen.

Wetgeving voor vreemde oosterlingen. Sedert jaren is in Indie de quaestie aanhangig geweest, in hoever, met uitbreiding van de ordonnantie opgenomen in *Indisch Staatsblad* 1855, n°. 79, de Europesche wetgeving, wat personen- en erfregt betreft, toepasselijk zou kunnen worden verklaard op de Chinezen op Java en Madura.

Na een naauwgezet onderzoek, waarbij ook het gevoelen van deskundige Chinezen werd ingewonnen, kwam de Indische Regering tot het resultaat, dat eene geheele vervanging der ordonnantie van 1855, voor zoover de Chinezen aangaat, wenschelijk was, waarbij dan, behalve de toepasselijkverklaring in het algemeen der Europesche wetgeving, ook wat personen- en erfregt aangaat, door bijzondere bepalingen zou worden voorzien in eenige onderwerpen, waaromtrent de zeden en instellingen der Chinezen van die der Europeanen bepaaldelijk afwijken.

Terwijl de Indische Regering tot het vaststellen dier nieuwe bepalingen, krachtens art. 75 van het Regeringsreglement bevoegd moest worden geacht, werd bij Koninklijk besluit van 25 Februarij 1876, n°. 12, art 124 van het reglement op de regterlijke organisatie aldus aangevuld, dat de raden van justitie op Java ook bevoegd zouden zijn tot kennisneming van zoodanige burgerlijke vorderingen, welke gegrond waren op bepalingen ten aanzien der Chinezen, afwijkende van de voorschriften van het Burgerlijk Wetboek.

Wetgeving voor inlanders. Door den directeur van justitie zijn de vragen en opmerkingen beantwoord, waartoe het door hem aangeboden ontwerp tot toepasselijkverklaring op de inlanders op Java en Madura van een gedeelte van het IIde, het IIIde en het IVde boek van het Indisch Burgerlijk Wetboek, blijkens het vorig verslag (bladz. 63), aan het Hooggeregtshof aanleiding had gegeven. Het ontwerp is thans bij de Indische Regering in nadere overweging.

Regtstoestand van personen In den loop van 1875 werden drie verzoekschriften aan de Regering ingediend, strekkende om even zooveel personen — met toepassing van art. 109, laatste alinea, van het Regeringsreglement —, wat hunne regten, lasten en verpligtingen betreft, met Europeanen gelijk te stellen. Aan den wensch van één hunner — een inlandsch Christen van Menado — werd voldaan blijkens *Indisch Staatsblad* 1876, n°. 46. Op het verzoek van een der beide andere personen (een minderjarige) is onlangs afwijzend beschikt. Bij besluit van 17 Maart 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 73) is eindelijk een verzoek van gelijke strekking van eene inlandsche Christin toegestaan; door de Regering hier te lande zijn echter ophelderingen gevraagd aangaande den geslachtsnaam, dien de verzoekster zich had toegekend.

Regtspersoonlijkheid van vereenigingen. Behalve aan die, welke reeds op bladz. 63 van het vorig verslag zijn vermeld, werd in 1875 aan 10 en in den aanvang van 1876 nog aan 11 voor 30 of meer jaren aangegane vereenigingen — alzoo bij algemeene verordening — regtspersoonlijkheid toegekend (2). Overigens erlangde nog eene andere vereeniging, als voor minder dan 30 jaren opgerigt, regtspersoonlijkheid bij gewoon besluit, den Raad van Indie gehoord (3).

Prijzen en buit. Krachtens Koninklijke beschikking is, ten behoeve van de bemanning der oorlogschepen, afgezien van het ¼ van de opbrengst van in de Atjehsche wateren prijsgemaakte praauwen en sampans, dat, volgens art. 1 van het Koninklijk besluit van 13 December 1818, n°. 44 (*Indisch Staatsblad* 1829, n°. 54), aan den lande zou

(1) Bij een vonnis van den raad van justitie te Samarang van 12 Februarij 1876 (*Indisch Weekblad van het Regt* n°. 661) is de regtsgeldigheid dezer bepalingen betwist, op grond dat de resolutie van den Gouverneur-Generaal dd. 11 Junij 1831, n°. 30, betreffende de instelling en regtspraak der residentieraden in de Vorstenlanden, nimmer in den bij het Regeringsreglement voorgeschreven vorm was afgekondigd. Deze uitspraak was in strijd met de vroegere jurisprudentie van het Hooggeregtshof, maar toen het hoogste regtscollegie zich bij arrest van 6 April jl. onbevoegd verklaarde om in cassatie kennis te nemen van een vonnis, door den genoemden raad van justitie gewezen in hooger beroep van eene uitspraak der residentieraden in de Vorstenlanden, achtte de Indische Regering het noodig de aangehaalde resolutie alsnog af te kondigen, 't geen geschiedde bij ordonnantie van 26 Mei 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 140).

(2) Die vereenigingen waren: het muziekgenootschap „St. Cecilia" te Soerabaija, het Chinesche begrafenisfonds „Gikie" te Kediri; de „Witte societeit" te Singkawang; de vereeniging „Constantia" te Soerabaija; de societeit „Soekahati" te Sumanap; de „Handelsvereeniging" te Batavia; de societeit „Concordia" te Modjokerto; de „Gymnastiekschool" te Soerakarta; de societeit „Mangoensari" te Kendal; de „Jongensschool" te Soerabaija; de Chinesche vereeniging „Boen Hian Tong" te Samarang; de societeit de „Harmonie" te Serang; de societeit de „Gezelligheid" te Soerabaija; de spaarbank te Makassar; de societeit „de Muskiet" te Amoenthai; de societeit „Harmonie" te Banjoemas; de vereeniging „Park Simpang" te Soerabaija; de societeit „Banjoewangi" te Banjoewangi; de „Handelsvereeniging" te Soerabaija; de societeit „Belvédère" te Fort de Kock (Sumatra's Westkust); en eindelijk het liefdadigheidsgesticht „Hong Tjiang Kongsie" te Makassar (zie de *Indische Staatsbladen* van 1875, nᵒˢ 153, 189, 191, 197, 198, 202, 234, 239, 240 en 259 en 1876 nᵒˢ 48, 49, 50, 67, 68, 93, 107, 120, 121, 122 en 123).

(3) De societeit „de Slamat" te Tagal (besluit 5 October 1875, n°. 12).

toekomen. Te gelijker tijd is, met 's Konings magtiging, art. 20 van het door een Commissaris-Generaal gearresteerd reglement op de judicature over de prijzen en buit (*Indisch Staatsblad* 1829, n°. 54) aangevuld met de bepaling (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 263), dat — bij ontstentenis van besturende ambtenaren ter plaatse — ook de stationskommandant, of de kommandant van het oorlogsvaartuig, de daarbij omschreven formaliteiten van inventarisatie enz. der opgebragte vaartuigen mag vervullen. Dit laatste is evenwel geschied in afwachting eener algemeene herziening van het bedoelde reglement, hetwelk is voorgekomen in menig opzigt niet aan de eischen van den tegenwoordigen tijd te voldoen, terwijl ook de vorm van procedeeren, daarbij voorgeschreven, verouderd is en aanleiding geven moet tot vertraging. Het ontwerp van een nieuw reglement is onlangs door de Indische Regering aan de goedkeuring van het Opperbestuur onderworpen. Hier te lande is voorts eene herziening van het aangehaald Koninklijk besluit van 13 December 1818, n°. 44, over de verdeeling van prijzen en buit ter hand genomen, vermits zoowel de toetreding onzer Regering tot het Parijsche verdrag van 1856, waarbij o. a. de kaapvaart afgeschaft is, als de veranderde zamenstelling van het personeel bij de marine het ongewijzigd behoud dier verordening niet toelaten.

Consulaire regtsmagt. De wet van 9 November 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 201), tot wijziging en aanvulling van sommige bepalingen der wet op de consulaire regtsmagt van 25 Julij 1871 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 91, *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 207), is in Indie afgekondigd bij *Staatsblad* 1876, n°. 56.

§ 2. *Burgerlijk regt, handelsregt en burgerlijke regtsvordering.*

Eigendomsoverdragt van onroerende zaken; regeling van het hypotheekwezen. De voorstellen der Indische Regering tot invoering van het in het Indisch Burgerlijk Wetboek opgenomen stelsel van overdragt van onroerende goederen en van hypotheken, en tot regeling van hetgeen daarmede in verband staat (verg. het verslag van 1874, bladz. 62), zijn hier te lande aanvankelijk aanhangig gemaakt bij de departementen van justitie en financien. Nadat de adviezen dier departementen in den aanvang dezes jaars waren ingekomen, zijn de stukken in handen gesteld van de vierde afdeeling van den Raad van State.

Burgerlijke stand. Bij ordonnantie van 10 Januarij 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 9) werd bepaald, dat de betrekking van ambtenaar van den burgerlijken stand in Atjeh wordt uitgeoefend door den aldaar aan den militairen, tevens civielen bevelhebber toegevoegden adsistent-resident.

In verband met de ontworpen nieuwe bepalingen omtrent de toepasselijkheid van de Europesche wetgeving, ook wat het personen- en erfregt aangaat, op de Chinezen op Java en Madura, is door het Opperbestuur magtiging verleend om, wanneer de daartoe benoodigde fondsen door de wetgevende magt zullen zijn toegestaan, over te gaan tot de aanstelling van een ambtenaar van den burgerlijken stand te Lassem (Rembang), ten behoeve der talrijke aldaar gevestigde Chinesche bevolking.

In eene onlangs gestichte inlandsche Christen-gemeente in de residentie Batavia, die van Tanahtinggi, werd door den resident, overeenkomstig het bepaalde bij *Indisch Staatsblad* 1864, n°. 142, een der inlandsche Christenen van die gemeente belast met het houden van registers van de geboorten, huwelijken en sterfgevallen.

Gemengde huwelijken. Gelijk in vroegere verslagen wordt hier een statistiek van de gemengde huwelijken gegeven, als bijdrage tot beoordeeling der werking van art. 15 der bepalingen omtrent de invoering van de nieuwe wetgeving (*Indisch Staatsblad* 1848, n°. 10), krachtens hetwelk personen, behoorende tot de inlandsche of daarmede gelijkgestelde bevolking met Europeanen in het huwelijk mogen treden, mits zij zich vooraf hebben onderworpen aan de geheele Europesche wetgeving betreffende het burgerlijk en handelsregt.

Aantal gemengde huwelijken in 1875 gesloten:

binnen het ressort van den raad van justitie te	tusschen Europeanen en inlandsche Christenen.	tusschen Europeanen en inlandsche niet-Christenen.	TOTAAL.
Batavia.	11	13	24
Samarang	4	6	10
Soerabaija.	2	2	4
Padang.	2	»	2
Makassar	»	2	2
Amboina	7	»	7
Banda	5	»	5
Ternate	»	»	»
Totaal . .	31	23	54

Regeling van het waterregt op Java en Madura. In het vorig verslag is op bladz. 177 medegedeeld dat de directeur van justitie had ingediend een ontwerp van een Koninklijk besluit tot wijziging en aanvulling van het Indisch Burgerlijk Wetboek ten aanzien van het waterregt. Dit ontwerp is, met het ontwerp eener ordonnantie, houdende strafbepalingen tegen beschadiging van waterwerken enz., door de Indische Regering eerst gesteld in handen van den directeur der burgerlijke openbare werken, en vervolgens, nadat op diens advies nogmaals de directeur van justitie was gehoord, aan het oordeel van het Hooggeregtshof onderworpen.

Navolgingen in Indie van wijzigingen in de Nederlandsche wetgeving. Aan het voornemen om het Indisch Burgerlijk Wetboek en dat van Koophandel, voor zoo veel betreft de beperkte handligting, het pandregt en het voorregt der commissionairs, in overeenstemming te brengen met de wijzigingen, welke de Nederlandsche wetboeken te dien opzigte in 1874 hebben ondergaan (verg. het vorig verslag bladz. 64), is gevolg gegeven bij drie Koninklijke besluiten van 18 Augustus 1875, afgekondigd in het *Indisch Staatsblad* van dat jaar n°s. 256, 257 en 258.

Naar aanleiding van de Nederlandsche wet van 1 Junij 1875 (*Staatsblad* n°. 81) is verder in overweging genomen, in hoeverre voor Nederlandsch Indie noodzakelijkheid bestond om art. 302 van het Wetboek van Koophandel aldus te wijzigen, dat de bevoegdheid tot levensverzekering ook voor den geheelen duur van het leven uitdrukkelijk werd toegestaan. Aangezien voor zoodanigen maatregel, behalve het voorschrift van art. 75 Regeringsreglement, dezelfde gronden waren aan te voeren als in Nederland hadden gegolden, is bij Koninklijk besluit van 15 Maart 1876, n°. 31 (*Indisch Staatsblad* n°. 141), het artikel in den aangegeven zin gewijzigd.

Lijfsdwang. Een gewezen pachter van het regt tot den verkoop van opium in het klein, die wegens zijne schuld aan den lande was gegijzeld, werd, nadat hij zijn 65ste jaar had vervuld, op grond van de 2de alinea van art. 586 van het reglement op de burgerlijke regtsvordering weder op vrije voeten gesteld. Bij ordonnantie van 12 November 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 249) heeft daarop de Gouverneur-Generaal, onder nadere Koninklijke goedkeuring, bepaald, dat tegen pachters van 's lands middelen en hunne borgen, ook wanneer zij den 65jarigen ouderdom hebben bereikt, de lijfsdwang kan worden toegepast voor de betaling van de pachtsom, van het kostende van door het Gouvernement verstrekt opium, en van boeten wegens te late betaling. Goedkeuring is daarop verleend bij Koninklijk besluit van 11 Februarij 1876, n°. 20 (*Indisch Staatsblad* n°. 106).

Procentsgewijze belasting op civiele processen. De sedert 1836 bij de landraden in Celebes en onderhoorigheden geheven procentsgewijze belasting op de civiele processen is in Junij 1875 vervangen door eene belasting op het kleinzegel, zoowel op de schriftelijke relazen der deurwaarders als op alle andere geregtelijke stukken.

§ 3. *Strafregt en strafvordering.*

Wetboek van Strafregt voor Europeanen en strafverordeningen buiten dat wetboek. De afkondiging in Indie der vier in het vorig verslag (bladz. 64) vermelde Koninklijke besluiten van 7 Julij 1875, nos. 53, 54, 55 en 56, waarbij verschillende onderwerpen van strafwetgeving zijn geregeld, heeft plaats gehad bij *Indisch Staatsblad* 1875 nos 213, 214, 215 en 216.

Aangaande de ontworpen verordening, houdende strafbepalingen tegen het misdrijf van zeeroof (vorig verslag, blz. 64), kan worden medegedeeld, dat daarop de adviezen zijn ingewonnen van de Ministers van Justitie en Buitenlandsche Zaken, en dat vervolgens, naar aanleiding van hetgeen over dit onderwerp voorkomt in het door de Nederlandsche Staatscommissie ingediend concept-strafwetboek, een geheel nieuw ontwerp van Koninklijk besluit bij den Raad van State is aanhangig gemaakt.

Strafwetboek voor inlanders. Bij twee ordonnantien van 13 Mei 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 134 en 135) werd het inlandsch Strafwetboek in overeenstemming gebragt met de wijzigingen en aanvullingen, welke dat voor Europeanen bij de hierbovengenoemde Koninklijke besluiten van 7 Julij 1875, n°. 53 en 54 (*Indisch Staatsblad* n°. 213 en 214) heeft ondergaan. Zoo als uit 't vorig verslag (blz. 64) blijkt, strekte eerstbedoeld Koninklijk besluit tot aanvulling van eenige artikelen in het Wetboek, waarbij de straf wegens een misdrijf afhankelijk was gesteld van die tegen andere misdrijven bedreigd en niet voorzien was in het geval dat de daders der laatste van anderen landaard waren; het tweede tot het in 't leven roepen van bepalingen, in navolging van de Nederlandsche wet dd. 12 April 1872 (*Staatsblad* n°. 23), tegen het doen zinken of vernielen van schepen.

Van verschillende zijden wordt de klagt vernomen, dat de van gouvernementswege gedrukte Javaansche vertaling van het inlandsch Strafwetboek weinig aan de eischen der duidelijkheid voldoet. De hoop mag worden gekoesterd dat weldra eene verbeterde vertaling het licht zal zien, bewerkt door den regent van Koedoes, die door de overzetting van een ander werk uit de Nederlandsche in de Javaansche taal getoond heeft voor deze taak berekend te zijn.

Politie-strafreglement voor inlanders. Omtrent de werking van art. 2, n°. 27, van het politie-strafreglement voor inlanders (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 111), houdende strafbedreiging tegen dienstverbreking van de zijde van inlandsche bedienden of werklieden, zijn in November 1875 van de Indische Regering nadere inlichtingen gevraagd, in verband tot de discussien op 12 November 1875 in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal gehouden. De hoofden van gewestelijk bestuur zijn daarop uitgenoodigd om zoo spoedig mogelijk dienaangaande te berigten, en, voorgelicht door de ervaring die zij als besturende ambtenaren en als politieregters hadden, de volgende vragen te beantwoorden:

1°. Is eene bepaling als die van art. 2, n°. 27, voornoemd noodzakelijk of wenschelijk zoowel tot handhaving der openbare orde als in het belang der particulieren? Dient de bestaande bepaling te vervallen, te worden verzacht, dan wel te worden verscherpt? Afzonderlijk zouden moeten worden behandeld de dienstboden (huisbedienden) en de werklieden (fabriekarbeiders enz.).

2°. Heeft de genoemde bepaling gunstig of ongunstig gewerkt? Bij de beantwoording dezer vraag zou men de bepaling moeten vergelijken met de voorschriften voor welke zij hoofdzakelijk in de plaats is gekomen, namelijk de artt. 32 tot en met 38, in verband met de artt. 3 en 4 van het politiereglement voor Soerabaija (*Indisch Staatsblad* 1829, n°. 8); algemeen toepasselijk verklaard bij *Indisch Stbl.* 1851, n°. 26.

3°. Welke zouden de gevolgen zijn eener intrekking der bepaling, zoowel ten aanzien van huisbedienden als van werklieden bij industriële ondernemingen?

4°. Wat leert de ervaring omtrent het gebruikelijke van voorschot te geven aan huisbedienden en werklieden, en tevens omtrent het al dan niet onvermijdelijke van dit gebruik?

5°. Hoe dikwijls is de bewuste bepaling toegepast ten opzigte van huisbedienden en ten opzigte van werklieden, en van welken landaard waren de meesters die de toepassing vroegen?

6°. Is de bepaling, zoo als zij nu luidt, in de hand van sommige meesters en werkgevers een middel tot het uitoefenen van ongeoorloofden dwang?

7°. Is de bediende of werkman buiten staat zich van zijne zijde tegen misbruik van magt of willekeur te beschermen?

8°. Beroepen de dienstboden of werklieden, die ter zake van ontijdige dienstverlating of van dienstweigering ter politierol worden gedaagd, zich op het bestaan van „aannemelijke redenen" van verschooning; wat wordt daaronder door den politieregter in het algemeen verstaan, en welk bewijs wordt voor het bestaan dier aannemelijke redenen van hen gevorderd?

De antwoorden op deze vragen, zoomede het daarop gegrond besluit of advies der Indische Regering waren, tijdens de zamenstelling van dit gedeelte van het verslag, nog niet bij het Departement van Kolonien ontvangen. Zoo mogelijk zal van een en ander nog melding worden gemaakt in eene aan dit verslag toe te voegen bijlage.

Beregting van misdrijven. De tweeledige onderscheiding der strafbare feiten in misdrijven en overtredingen, welke — reeds vóór de vaststelling van het Wetboek van Strafregt voor Europeanen — in Nederlandsch Indie was ingevoerd, had ten gevolge dat de behandeling bij de raden van justitie op Java van zaken van weinig ingewikkelden aard, doch die nog onder de kategorie der misdrijven waren te rangschikken, op dezelfde omslagtige wijze geschiedde, als bij zware misdrijven het geval was. Bij beide moest eene voorloopige instructie plaats hebben, eene acte van beschuldiging worden opgemaakt, enz., waarvan eene tijdroovende beregting en aanmerkelijke kosten meermalen het gevolg waren.

Ten einde dit ongerief weg te nemen, is het wenschelijk geacht om bij die misdrijven, waarop geene hoogere straf dan gevangenis met of zonder geldboete of bijkomende straffen was bedreigd, alleen dan eene voorloopige instructie te doen instellen, wanneer het openbaar ministerie zulks vorderde, of de beklaagde een voorafgaand onderzoek in raadkamer verlangde. Wanneer dan de instructie plaats had, zou dezelfde behandeling volgen als ten aanzien van misdrijven in het algemeen is voorgeschreven, terwijl in de gevallen, waarin de instructie niet was gevraagd, de zaken, behoudens eenige afwijkingen, zouden worden beregt op de wijze als ten aanzien van overtredingszaken is bepaald.

De in dien zin door den Gouverneur-Generaal gedane voorstellen vonden bijval bij het Opperbestuur; bij Koninklijk besluit van 29 December 1875, n°. 31, is dus het boven omschreven beginsel vastgesteld, en de Gouverneur-Generaal bevoegd verklaard in de reglementen op de regterlijke organisatie en op de strafvordering de wijzigingen aan te brengen, die ten gevolge van het aangenomen beginsel noodzakelijk waren geworden.

Voorloopige inhechtenisneming en aanhouding. Zoo als blijkt uit hetgeen is medegedeeld in de verslagen van 1869 (blz. 39) en 1871 (bladz. 47), werden reeds herhaaldelijk — en niet zonder eenigszins bevredigenden uitslag — pogingen aangewend om de toepassing der bepalingen over de preventieve hechtenis van inlanders op Java en Madura te beperken.

Op de vraag, door den procureur-generaal bij het Hooggeregtshof gesteld, of het niet raadzaam was de voorloopige hechtenis in alle zaken van overtreding af te schaffen, werd evenwel door de meerderheid der hoofden van gewestelijk bestuur ontkennend geantwoord. De Indische Regering beaamde hun gevoelen en wel hoofdzakelijk: vooreerst wegens de geheel onvoldoende middelen die der politie ten dienste stonden tot opsporing van onwilligen en voortvlugtigen; en ten tweede wegens den eigenaardigen

toestand der inlandsche maatschappij, welke in onderscheidene gewesten en plaatsen zoodanig verschilt, dat hetgeen onschadelijk of zelfs nuttig is op de eene plaats, bepaald onraadzaam is elders. Zoo bleek de proef tot beperking der voorloopige inhechtenisneming, die in Madura aanvankelijk geslaagd was, onuitvoerbaar in Kediri, niettegenstaande dezelfde persoon achtereenvolgens in de beide gewesten als resident fungeerde. Men achtte alzoo de wel eens ondervonden misbruiken niet toe te schrijven aan de bestaande bepalingen, maar aan de minder oordeelkundige toepassing daaraan somtijds gegeven. Bij overweging der zaak hier te lande is het evenwel voorgekomen, dat de geconstateerde misbruiken wel degelijk een gevolg waren van de onduidelijkheid van sommige voorschriften, die zoo ver ging, dat o a. geene uitdrukkelijke bepaling de invrijheidstelling voorschreef van voorloopig aangehoudenen, wier zaak ter politierol moest dienen. (Verg. het verslag van 1874, blz. 63 en 64). De Indische Regering heeft zich thans met die beschouwingen vereenigd, en overeenkomstig haar voorstel zijn, bij Koninklijk besluit van 12 November 1875, n°. 13 (*Indisch Staatsblad* 1876, n°, 25), in de artt. 79, 80, 83, 84 en 85 van het zoogenaamde inlandsch reglement wijzigingen gebragt, die zooveel mogelijk alle onduidelijkheid wegnemen omtrent de grenzen der bevoegdheid tot voorloopige inhechtenisneming.

Opsporing van opiumpacht-overtredingen. Toen onlangs in een drietal residentien (Samarang, Japara en Rembang), tot beteren tegengang van den sluikhandel in opium, aan de hoofden van gewestelijk bestuur tijdelijk eenig buitengewoon recherche- en ander personeel werd toegevoegd, werd het noodig gekeurd dit personeel bevoegd te verklaren tot het opsporen van overtredingen van de wettelijke bepalingen betrekkelijk de opiumpacht en tot het doen van huiszoeking. Hiertoe werd bij ordonnantie van 14 Mei 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 136) het noodige verordend.

Tot een en ander zijn bij diezelfde verordening, in de door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen gewesten of gedeelten van gewesten, ook bevoegd verklaard de controleurs bij het binnenlandsch bestuur, hetgeen wenschelijk voorkwam, opdat het in dienst gestelde buitengewoon personeel, zoo noodig, ook onder leiding van deze ambtenaren zijne werkzaamheden zou kunnen uitoefenen. Voorshands zijn de bedoelde bemoeijingen tijdelijk alleen opgedragen aan de controleurs in de drie genoemde residentien.

De Indische Regering heeft de door den procureur-generaal geopperde vraag, of bedienden en spionnen van opiumpachters bevoegd zijn tot aanhoudingen en visiteeringen ten einde overtredingen der pachtvoorwaarden te constateeren, in ontkennenden zin beantwoord, omdat de bevoegdheid tot het doen van aanhalingen, onderzoekingen en apprehensiën, in het vorig pachtreglement (*Indisch Staatsblad* 1838, n°. 37, art. 14) aan de bedienden der pachters toegekend, in het nieuwe reglement (*Indisch Staatsblad* 1853, n°. 86, art. 19) is beperkt tot het doen van nasporingen en onderzoek.

Revisie van strafvonnissen. Bij de ordonnantie van 22 Julij 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 131), ter uitvoering van het Koninklijk besluit van 20 April te voren (*Indisch Staatsblad* n°. 130), houdende afschaffing der verpligte revisie in strafzaken, werd o. a. aan de griffiers voorgeschreven, binnen den bepaalden termijn acten op te maken over het al dan niet aanteekenen van revisie door den beklaagde of door het openbaar ministerie; maar tegen het niet naleven dier voorschriften werd geene straf bedreigd. Vermits de noodzakelijkheid eener strafbepaling zich heeft doen gevoelen, is bij ordonnantie van 22 Junij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 145), met aanvulling van art. 427 van het inlandsch reglement, eene geldboete op het bedoelde verzuim gesteld.

§ 4. *Gevangeniswezen.*

Gebouwen. In den loop van 1875 zijn de gevangenissen te Bandong (Preanger regentschappen), Brebes (Tagal), Pasoeroean, Probolinggo, Kepahiang (Palembang) en Monro-Monro (Celebes), het dwangarbeiders-kwartier te Telok Betong (Lampongsche districten) en één steenen gebouw voor het etablissement te Soekaradja (Banjoewangi) voltooid, terwijl te Tjikandi (Bantam), te Koetoardjo (Bagelen) en te Laboean Deli (Sumatra's Oostkust) tijdelijke gevangenissen zijn gebouwd.

Bij het einde van 1875 waren nog in aanbouw de gevangenissen te Anjer (Bantam), Soekapoera, Tjitjalengka en Soekapoera-Kollot (Preanger regentschappen), Batang (Pekalongan), Magelang (Kadoe), Fort van der Capellen, Natal en Batang Taro (Sumatra's Westkust) en Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). Voor nieuwe gevangenissen te Paijakombo en Solok (Sumatra's Westkust) waren projecten gereed (1).

Op een paar plaatsen (Tjiandjoer en Koepang) zijn cellen voor eenzame opsluiting bijgebouwd. Te Koeningan (Cheribon), waar, ten gevolge van de aardbeving van 25 October 1875, de eerst kortelings betrokken gevangenis onbruikbaar is geworden, is het gemeentehuis tijdelijk als gevangenis ingerigt.

Overwegingen zijn aanhangig om bij den bouw van gevangenissen voortaan een minder kostbaren weg in te slaan dan de thans bestaande voorschriften (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2663) aanwijzen. In afwachting van eene beslissing dienaangaande, is met het indienen van plannen voor het oprigten of verbouwen van gevangenissen voorloopig verwijld, en is last gegeven om den bouw van enkele gevangenissen (op kleinere plaatsen), waarmede pas een aanvang was gemaakt en waarvoor nog zonder bezwaar een minder kostbaar project scheen te kunnen worden aangenomen, voor's hands te staken.

Intusschen is eene belangrijke verbetering van het gevangeniswezen in Soerakarta op handen. Zich overtuigd hebbende dat zoowel de gevangenis ter hoofdplaats van het gewest, als de verblijven in de hoofdplaatsen der afdeelingen, ten eenen male ontoereikend waren voor de behoefte, heeft de Indische Regering 's Konings magtiging verzocht en verkregen om voorbereidende maatregelen te nemen, met het doel om ten laste van het Gouvernement de oprigting van nieuwe gevangenissen en de bezoldiging van het daarbij benoodigde personeel te brengen. Door den Soesoehoenan toch kunnen tot dat einde geene fondsen worden afgezonderd, terwijl het — ook uit een staatkundig oogpunt — aanbeveling scheen te verdienen, dat de Regering de organisatie van het gevangeniswezen, zoowel ter bevordering van eene goede regtsbedeeling en politie, als ter wering van onveiligheid, in hare handen hield.

Aantal gevangenen. Omtrent het aantal gevangenen in Nederlandsch-Indie en andere statistieke bijzonderheden betreffende het gevangeniswezen zijn over 1875 nog geene opgaven ontvangen. Daarentegen wordt de statistiek over 1874, die onder de bijlagen van het vorig verslag ontbrak, thans medegedeeld in bijlage N.

Gedurende 1875 werden door den directeur van justitie aan 5745 veroordeelden strafplaatsen aangewezen. De vrouwen werden allen naar het etablissement te Soekaradja (Banjoewangi) gezonden; de mannen grootendeels naar de drie hoofdplaatsen van Java en naar Padang, alwaar de reserve-corpsen voor Atjeh steeds voltallig moesten gehouden worden; voorts naar Onrust, Tjilatjap, Banjoewangi, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo de Westerafdeeling van Borneo en Celebes.

Gezondheidstoestand. De gezondheidstoestand in de gevangenissen gedurende 1875 was over het algemeen zeer gunstig, behalve te Soerakarta, waar de ziekte- en sterfgevallen steeds veelvuldig zijn ten gevolge der gebrekkige inrigting en ontoereikende ruimte van het gebouw. Ook op andere plaatsen, o. a. te Modjokerto, is over den slechten gezondheidstoestand in de gevangenissen wel geklaagd, maar het is gebleken dat daar wel op sommige tijdstippen veel zieken voorkomen, doch dat het sterftecijfer er in den regel niet groot is.

Vele veroordeelden worden ziek of sterven ten gevolge van den arbeid in moerassige streken, of omdat hun het opium onthouden wordt, aan welks gebruik zij zich verslaafd hadden, of wel omdat zij zich aan de verwijdering van hunne woonplaats niet gewennen kunnen.

Ook het verblijf in Atjeh heeft in het afgeloopen jaar

(1) In 't vorig verslag ten onregte opgegeven als toen reeds in aanbouw.

onder de dwangarbeiders weder vele slagtoffers gemaakt. Verg. de cijfers op blz. 7 (noot 3).

Verpleging. De levering van voeding voor de gevangenen heeft plaats door uitbesteding. De contrôle op de aannemers is steeds moeijelijk. Bij de bestaande mededinging is de aannemingssom in den regel zeer laag, maar wordt dan ook dikwijls getracht de aangegane verpligtingen te ontduiken.

De bij de centrale gevangenis te Samarang in 1875 in toepassing gebragte bepaling, dat de aannemer de levensmiddelen in natura leveren en in de gevangenis onder opzigt toebereiden moet (zie vorig verslag, blz. 65), heeft tot resultaat gehad, dat de voeding — in tegenstelling met vorige jaren — geen enkele klagt heeft uitgelokt. Dit resultaat is te bevredigender omdat de aannemingssom niet veel hooger geweest is dan vroeger, namelijk f 0.55 per hoofd daags, tegen f 0,52 in 1872, 1873 en 1874.

De nieuwe regeling omtrent de voeding der Europesche en met deze gelijkgestelde gevangenen (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 127) is met 1°. Januarij 1876 in werking getreden. De aannemingssom voor 1876 is op die plaatsen, waar een eenigszins noemenswaardig aantal Europesche gevangenen is, niet hoog, namelijk te Samarang f 0,58 en te Soerabaija f 0,54 per hoofd daags. Voor Weltevreden moest nog eene heruitbesteding worden gehouden, daar de laagste inschrijver bij de eerste aanbesteding in zijne berekening eene zoodanige vergissing had begaan, dat de Regering het geraden achtte zijn verzoek, om van de aanneming te worden ontslagen, in te willigen. Op de andere plaatsen, waar in den regel slechts enkele en soms in 't geheel geen Europesche gevangenen zijn, moesten veel hoogere prijzen bedongen worden, meestal bij onderhandsch contract, omdat bij uitbestedingen geen aannemelijke inschrijvingen ontvangen werden.

Beter slaagden de uitbestedingen voor de levering van voeding aan inlandsche gevangenen; de aannemingsprijs is op sommige plaatsen reeds tot het minimum gedaald waarvoor, met eenige kans op eene geringe winst, kan ingeschreven worden. Het laagste cijfer dat bedongen werd, was f 0.11 per hoofd en per dag (te Djokjokarta); het hoogste f 0.40 te Tebingtinggi en in de binnen-afdeelingen van Banka. Dit verschil laat zich gemakkelijk verklaren uit de omstandigheid, dat op afgelegen plaatsen de aanvoer van levensmiddelen hooge transportkosten vordert.

Orde en tucht. Voor de handhaving van orde en tucht zijn op bijna alle plaatsen de middelen gebrekkig. De voornaamste disciplinaire straf, de eenzame opsluiting, kan op de meeste plaatsen niet worden toegepast, omdat aldaar nog geen cellen voor eenzame opsluiting aanwezig zijn. Gevallen van verzet of oproer in vereeniging hebben zich echter onder de gevangenen niet voorgedaan; de overtredingen tegen de orde en tucht zijn meestal op zich zelf staande feiten geweest. De voornaamste overtreding blijft nog altijd het ontvlugten. Door gebrekkig toezigt van de mandoors over de onder hen gestelde veroordeelden, soms zelfs door de medepligtigheid der mandoors, wordt dit euvel aanmerkelijk bevorderd.

In de meeste gevallen werden de gedeserteerde gevangenen of veroordeelden weder opgevat, soms eerst langen tijd na de ontsnapping.

Daar velen zich voor de op de ontvlugting gestelde disciplinaire straffen ongevoelig betoonden, heeft de directeur van justitie (Mei 1875) de hoofden van gewestelijk bestuur aangeschreven om aan de zoodanigen eene andere strafplaats aan te wijzen, waar minder gelegenheid bestaat om te ontkomen.

In het afgeloopen jaar zijn op de voornaamste vereenigingspunten van gevangenen, namelijk te Batavia, Samarang, Soerabaija, Banjoewangi, Tjilatjap, Padang en Pengaron, ontsnapt respectivelijk 98, 78, 145, 232, 81, 27 en 198, en weder opgevat 60, 78, 100, 216, 74, 26 en 163 personen.

Uit de centrale gevangenis voor Europeanen te Samarang hebben geen ontvlugtingen plaats gehad; alleen zijn straffen wegens geringe vergrijpen tegen de orde en tucht opgelegd. Over het algemeen is de discipline in die inrigting goed en degelijk en de bandeloosheid, die daar vroeger heerschte, is geheel geweken. Dit is te danken aan de betere organisatie en bezoldiging van het personeel (1) en aan het aanbrengen van goede cellen voor eenzame opsluiting. Hiervoor hebben de Europesche gevangenen groot ontzag.

De godsdienstoefeningen, waarvan in 't vorig verslag werd gesproken, hebben in 1875, uit gebrek aan belangstelling, niet meer plaats gehad.

Uit de Europesche civiele en militaire gevangenis te Weltevreden zijn 3 gedetineerden ontvlugt, die echter allen weder werden opgevat.

Ten opzigte van de inlandsche gevangenissen hadden in 1875 en in den aanvang van 1876 eenige regelingen van personeelen aard plaats. De voornaamste daarvan waren de indienststelling van cipiers bij de gevangenissen te Blitar, Brebes, Fort de Kock, Padang Pandjang, Fort van der Capellen, Paijakombo, Siboga, Goenoeng Sitoli, Poeloe Tello en Priaman (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 47 en 254, en 1876, n°. 37), en de voorloopige indienststelling van cipiers bij de gevangenissen te Bengkalis en te Deli. Op andere plaatsen werd eenig ondergeschikt personeel aangesteld, terwijl ook de bezoldiging van eenige cipiers werd verhoogd. Voorts werd de bezoldiging der vrije mandoors, die belast zijn met het toezigt over de veroordeelden gedurende het werk, in sommige gewesten op vasten voet geregeld.

In April jl. (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 97) zijn, ter uitvoering van *Indisch Staatsblad* 1874, n°. 131 (art. 3), regelen vastgesteld omtrent de wijze waarop in de bewapening en onderscheidingsteekenen van het Europeesch en inlandsch personeel bij de landsgevangenissen wordt voorzien.

Arbeid der gevangenen. De arbeid der veroordeelden in de centrale gevangenis voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden te Samarang heeft goede resultaten opgeleverd. Gedurende het afgeloopen jaar hebben de tot tuchthuis- en kruiwagenstraf veroordeelden 7736 dagdiensten gepraesteerd en 12 699 paar muilen vervaardigd. Sedert November zijn ook de tot gevangenisstraf veroordeelden aan den arbeid gesteld.

Omtrent den arbeid der inlandsche veroordeelden is weinig nieuws te vermelden. De meeste dwangarbeiders werden in Atjeh te werk gesteld (verg. blz. 5 en 7). Men legde er zich echter op toe om een voldoend aantal veroordeelden te behouden: op Onrust voor het marineetablissement, te Tjilatjap voor de geniewerken, in Banjoewangi voor het landbouw-etablissement te Soekaradja, en te Pengaron voor de steenkolen-exploitatie. Op de hoofdplaatsen kon men slechts beschikken over de dwangarbeiders die niet sterk genoeg waren om naar Atjeh te worden gezonden, of die van daar geëvacueerd waren. Voor vele werken, waarbij in den regel veroordeelden worden gebezigd, moesten nu vrije koelies worden ingehuurd.

Behalve aan de reeds op bladz. 66 van het vorig verslag vermelden, werd ook nog in den verderen loop van 1875 aan eenige dwangarbeiders, wegens verrigtingen in Atjeh, vermindering of algeheele kwijtschelding van straftijd geschonken (verg. bladz. 67), terwijl aan één hunner die, ten gevolge van de door hem bekomen wonden, ongeschikt geworden was om door handenarbeid in zijn onderhoud te voorzien, een levenslange onderstand werd toegekend. Later werd aan denzelfden persoon en aan enkele anderen, toen het bleek dat zij, ten gevolge van een verzuim, eerst in vrijheid gesteld waren nadat hun straftijd reeds verstreken was, eene schadeloosstelling van f 1 toegekend voor elken dag, dien zij onregtmatig van hunne vrijheid beroofd waren geweest.

In de regeling van den arbeid der veroordeelden kwam geen verandering. Het nieuwe stelsel van toepassing der straf van dwangarbeid in en buiten den ketting is nog niet in werking gebragt kunnen worden. Van de dwangarbeiders te Soekaradja werd weder veel partij getrokken, niet alleen in het landbouw-etablissement zelf, maar ook voor het verzamelen en toebereiden van materialen ten dienste der openbare werken in Banjoewangi, en voor het verrigten van koeliediensten bij die werken. Voor laatstbedoeld einde werden in 1875 (door gemiddeld 296 ver-

(1) Voor een paar geringe wijzigingen in de formatie, zie *Indisch Staatsblad* 1875, n°. 312, en 1876, n°. 88.

oordeelden) 92 056 dagdiensten verrigt, waarvan de waarde geschat wordt op f 46 028, terwijl de op het landbouw-etablissement verkregen producten (padi, arrowroot, klappers en djagong) en de door de dwangarbeiders bijeengebragte materialen op eene waarde gesteld worden van f 25 413.

§ 5. *Gewestelijke en plaatselijke verordeningen.*

In het afgeloopen jaar werden door verschillende hoofden van gewestelijk bestuur, krachtens de bevoegdheid hun verleend bij art. 72 van het Regeringsreglement, ruim een dertigtal keuren en verordeningen uitgevaardigd. Daaronder treft men aan:

1°. een nieuw reglement op het gebruik van laadbooten en andere vaartuigen tot vervoer van personen en goederen van en naar de reede van Samarang enz. (*Javasche Courant* 1875, n°s. 2 en 41);

2°. eene verordening ter voorkoming dat ter hoofdplaats Soerabaija zieke runderen worden geslagt en het vleesch daarvan voor algemeen gebruik bestemd wordt, zoomede keuren op het houden van varkens en op het slagten van runderen, buffels, paarden en varkens in de residentien Cheribon en Kediri (*Javasche Courant* 1875, n°s. 13, 29 en 105);

3°. een reglement op de logementen, koffijhuizen, herbergen en dergelijke inrigtingen in de residentie Amboina (*Javasche Courant* 1875, n°. 19);

4°. eene regeling voor de residentie Bezooki (zie bladz. 3) omtrent den overgang van aan inlanders toebehoorende runderen, enz. bij onderhandschen verkoop, ruil of schenking (*Javasche Courant* 1875, n°. 52);

5°. strafbepalingen tegen het niet nakomen door de bewoners der Chinesche wijken in de residentie Japara en die van de Chinesche en Arabische wijken in de residentie Madura van de hun opgelegde verpligting tot het waarnemen van nachtwachten en tot aanhouding van verdachte personen (*Javasche Courant* 1875 n°s 86 en 97).

De overige keuren hadden betrekking op het begieten en schoonhouden der wegen en het gebruik daarvan, het onderhoud van bruggen en beschoeijingen, de bevordering van rust, orde en zindelijkheid, het bouwen en sloopen, den dienst der brandweer, de begraafplaatsen, enz.

§ 6. *Regterlijke magt en regtsbedeeling.*

Regtscollegien. Van de 21 meesters in de regten, die, na in December 1874 het verligt examen voor den dienst bij de regterlijke magt te hebben afgelegd, ter beschikking van den Gouverneur-Generaal werden gesteld (zie vorig verslag, bladz. 62), erlangden eenigen spoedig na hunne aankomst eene vaste plaatsing. De overigen zijn, op één na, die zich wegens ziekte genoodzaakt zag met verlof naar Nederland terug te keeren, tijdelijk werkzaam gesteld, meest als buitengewone substituut-griffiers bij de landraden.

In Augustus 1875 werden hier te lande nog drie in de regten gegradueerden, die aan het zoogenaamd groot ambtenaarsexamen hadden voldaan, voor de regterlijke magt in Indie bestemd. In afwachting eener definitieve plaatsing zijn ook aan dezen (één hunner kwam eerst in den aanvang van 1876 in Indie aan) tijdelijke werkzaamheden opgedragen.

Bij de optreding van een regtsgeleerden president voor de vereenigde landraden te Rembang en Blora (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 10), bleek bij laatstgenoemde regtbank een zoo groote achterstand van zaken te bestaan, dat — in 't belang eener spoedige bijwerking — eene tijdelijke voorziening noodig was. Voor de afdoening der op 1 Augustus 1875 aanhangige burgerlijke zaken, voor zoo ver zij waren aangebragt vóór de optreding van den regtsgeleerden voorzitter, werd dus, met aanvulling van *Indisch Staatsblad* 1875, n°. 10, 's landraads voormalige president, de adsistent-resident van Blora, aangewezen (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 159), terwijl ook voor de griffierswerkzaamheden buitengewone hulp werd toegestaan.

Overigens werden of bleven met een gelijk doel, dan wel ter voorkoming van achterstand, ambtenaren tijdelijk toegevoegd aan de landraden te Serang en Anjer, Buitenzorg, Poerwakarta, Brebes, Pekalongan, Koedoes, Toeban, Bodjonegoro, Modjokerto, Pasoeroean, Loemadjang, Magelang, Ponorogo, Soemorotto, Toeloeng-Agoeng, Trengalek en Blitar. Eveneens werd een ambtenaar aangewezen om tijdelijk werkzaam te zijn bij de regtbank voor crimineele zaken te Djokjokarta.

Tot griffier bij elk der landraden te Padang en te Priaman werd, met dispensatie van art. 16 van het nieuwe reglement betreffende het regtswezen ter Sumatra's Westkust (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 94 *b*), een ongegradueerde benoemd, omdat geen der regterlijke ambtenaren, die daarvoor in aanmerking kwamen, genoegzame kennis van de landstaal bezat om dadelijk met vrucht werkzaam te kunnen zijn.

De bevoegdheid tot het benoemen en ontslaan der Mohammedaansche priesters bij de inlandsche regtbanken in dat gouvernement (de hoofdpriesters uitgezonderd) werd, blijkens *Indisch Staatsblad* 1875, n°. 219, overgedragen op den gouverneur. Bij eene dier regtbanken, namelijk bij de rapat te Sipirok, is de benoeming van een priester-adviseur, op last der Regering, achterwege gebleven. Aanleiding gaf een vertoog van zendelingen van het Rijnsche Zendelinggenootschap over den nadeeligen invloed, die voor hun zendelingswerk zou te duchten zijn, wanneer in die nog grootendeels heidensche onderafdeeling een van gouvernementswege aangesteld en bezoldigd Mohammedaansch priester als adviseur bij de rapat optrad. Vermits uit een door den gouvernementscommissaris mr. DER KINDEREN plaatselijk ingesteld onderzoek bleek, dat de belangen van het regtswezen de vaste aanstelling van een Mohammedaanschen priester-adviseur te Sipirok (waar slechts $^2/_{10}$ der justiciabelen den Islam belijden) niet vorderden, is besloten het ambt aldaar in te trekken (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 111). In die weinige gevallen, waarin bij bedoelde rapat de bijstand van een Mohammedaanschen priester mogt noodig zijn, zal de voorzitter er een hunner ontbieden, die voor zijne moeite eene genoegzame schadeloosstelling zal vinden in hetgeen de bestaande bepalingen daarvoor te goed doen (*Indisch Staatsblad* 1858, n°. 15 en 1875, n°. 39).

Aan het voornemen (zie vorig verslag, bladz. 68) om ter Oostkust van Sumatra — te Bengkalis en te Deli — twee panghoeloes en twee Chinesche tolken, tevens schrijvers, in dienst te stellen, werd gevolg gegeven (*Indisch Staatsblad* 1876, n°s. 47 en 109).

In het gemis van bepalingen omtrent de van landswege te verstrekken uniform-kleeding aan de oppassers (bedienden van justitie) bij de inlandsche officieren van justitie op en buiten Java, werd voorzien bij *Indisch Staatsblad* 1875, n°. 311.

Geregtelijke statistiek. Omtrent dit onderwerp zijn geene latere gegevens ontvangen dan over 1871 en 1872 (1). Het uitvoerig rapport deswege opgemaakt bij het departement van justitie wordt in zijn geheel hierachter afgedrukt (bijlage O). Het strekt als vervolg op bijlage J van het Koloniaal verslag van 1873, waarin de uitkomsten van het jaar 1870 behandeld werden.

§ 7. *Militair regt en militaire regtspraak.*

Bij *Indisch Staatsblad* 1875, n°. 167, is, even als dit voor de burgerlijke ter dood veroordeelden reeds in 1871 (*Indisch Staatsblad* n°. 78) had plaats gehad, het zoogenaamde » galgemaal" voor ter dood veroordeelde militairen afgeschaft, door de intrekking van het in 1835 op de provoostgeweldigers van toepassing verklaarde art. 19 der instructie voor de cipiers bij het Hooggeregtshof en de raden van justitie (*Indisch Staatsblad* 1819, n°. 20).

Ten gevolge van de wijzigingen welke bij *Indisch Staatsblad* 1875, n°. 174, gemaakt zijn in de bestaande voorschriften op de tenuitvoerlegging der vonnissen van de krijgsraden der schutterijen, is thans ook op die corpsen van toepassing de algemeene regel, dat indiening van een verzoek om gratie aan den Gouverneur-Generaal de uitvoering der opgelegde straf opschort, tot dat op het verzoek is beschikt.

§ 8. *Tusschenkomst van den Gouverneur-Generaal in zaken van justitie.*

In Januarij 1875 werd aan de dwangarbeiders, die de

(1) Van deze statistiek werd reeds in het vorig verslag (blz. 69) gewag gemaakt, doch zij kon daarbij niet worden overgelegd.

2de expeditie tegen Atjeh tot en met 26 April 1874 hadden medegemaakt, ter belooning hunner goede diensten, eene remissie van drie jaren verleend of, zoo hun straf binnen drie jaren zou zijn geëxpireerd, algeheele kwijtschelding van straf. Behalve deze dwangarbeiders, wier aantal nog niet met juistheid kan worden opgegeven, erlangden in September 1875 nog 72 anderen, mede ter zake hunner verrigtingen in Atjeh, vermindering of algeheele kwijtschelding van straftijd.

Om andere redenen werd aan 903 personen gratie of remissie van straf verleend.

Uit de volgende tabel blijkt hoeveel verzoeken om gratie werden afgewezen, tot welke straffen de gegratieerden waren verwezen en tot welken landaard zij behoorden:

AARD DER STRAFFEN.	LANDAARD.	Aantal gegratieerden. (a)	Aantal afgewezen verzoeken.
Doodstraf	Europeanen	(b) 22	356 waaronder verzoeken van (h) 41 inlanders en (i) 2 Chinezen om gratie van de doodstraf.
	Inlanders	(c) 66	
	Chinezen	(d) 5	
Tuchthuis	Europeanen	5	
Kruiwagenstraf	Europeanen	8	
Detentie	Europeanen	48	
Gevangenis	Europeanen	24	
Dwangarbeid in- en buiten den ketting	Inlanders	(e) 683	
	Chinezen	22	
Wegzending naar een oord van ballingschap binnen Nederlandsch Indie.	Inlanders	(f) 2	
Ontzetting van de regten en bevoegdheden vermeld in art. 22 Strafwetboek voor inlanders.	Inlanders	(g) 7	
	Chinezen	1	
Onbekwaam-verklaring voor altijd tot het bekleeden van ambten of bedieningen.	Inlanders	1	
Geldboete	Europeanen	17	
	Inlanders	21	
	Chinezen	35	
Verbeurdverklaring v. goederen	Chinezen	1	
Laarzen	Europeanen	1	
	Inlanders	1	
Provoost (schutterij)	Europeanen	2	
Correctionele gevangenis	Europeanen	(k) 3	
TOTAAL.	Europeanen	130	
	Inlanders	781	
	Chinezen	64	
		(l) 975	356

(a) Hier is niet gesproken van toegestane verzoeken, omdat verscheidene personen gratie hebben erlangd zonder een verzoek te hebben ingediend.

(b) Hieronder 1 vrouw, die wegens moord was veroordeeld. De overigen waren allen militairen, waarvan 19 zich hadden schuldig gemaakt aan feitelijke insubordinatie, 1 aan moord en 1 aan gewelddadige aanranding van een schildwacht op zijn post.

(c) Waaronder 12 militairen; 7 hunner hadden zich schuldig gemaakt aan feitelijke insubordinatie, 3 aan moord, 1 aan poging tot moord en feitelijke insubordinatie en 1 aan brandstichting. Van de 54 overige gegratieerden waren 33 veroordeeld wegens moord of doodslag, 5 wegens brandstichting (waaronder 1 tevens wegens moord), 12 wegens diefstal onder verzwarende omstandigheden, 3 wegens aanslag tegen den Staat en 1 wegens het plegen van gewelddadigheden tegen een magistraatspersoon, welke schier onmiddellijk den dood ten gevolge hadden.

(d) Van dezen hadden zich 2 schuldig gemaakt aan moord en 3 aan diefstal onder verzwarende omstandigheden.

(e) Waaronder 6 vrouwen. Onder de opgegeven 683 personen zijn niet begrepen de dwangarbeiders, in Januarij 1875 gegratieerd ter zake hunner verrigtingen in Atjeh. Van deze is — zooals hooger gezegd — het juiste aantal niet bekend.

(f) Waaronder 1 vrouw.

(g) » 1 »

(h) De meesten hadden zich schuldig gemaakt aan moord of doodslag, 10 aan diefstal onder verzwarende omstandigheden en 1 was het hoofd geweest eener zamenspanning tegen het wettig gezag.

(i) Beiden veroordeeld wegens moord.

(k.) Allen schepelingen, die door een zeekrijgsraad waren veroordeeld.

(l) Onder dezen zijn begrepen 503 personen (66 Europeanen, 422 inlanders en 15 Chinezen), die gratie of remissie van straf verkregen bij gelegenheid der viering van 's Konings verjaardag.

§ 9. *Bijzondere regten.*

Regt van verblijf. Het aantal gedurende 1875 aan westersche en oostersche vreemdelingen verleende vergunningen tot inwoning kan blijken uit onderstaande opgaaf.

LANDAARD DER PERSONEN.	VERGUNNINGEN VERLEEND DOOR: den Gouverneur-Generaal.	de hoogste gewestelijke gezaghebbers in de buitenbezittingen.
Nederlanders	76	21
Franschen	1	»
Duitschers	14	6
Engelschen	7	2
Zwitsers	1	»
Totaal	99	29
Chinezen	1 370	694
Arabieren	155	12
Andere vreemde oosterlingen	3	35

Vergunning tot reizen in Nederlandsch Indie erlangden in het afgeloopen jaar 17 personen.

Door den resident van Rembang werd, krachtens art. 6 van Indisch Staatsblad 1872, nº. 38, de verwijdering gelast van 2 Europeanen, die zonder vergunning reisden en erkenden geen middel van bestaan te hebben.

Met wijziging van art. 4 der in 't vorig verslag (blz. 70) bedoelde ordonnantie betreffende het aanbrengen van Oostersche vreemdelingen als huurlingen ten behoeve van onder-

nemingen van handel, landbouw of nijverheid ter Oostkust van Sumatra (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 59), is nader bepaald (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 168), dat de tegen den ondernemer bedreigde boete verbeurd wordt voor *elken* persoon omtrent wiens aangifte hij in verzuim is.

De bepaling in het contract met Djambi, dat de toelating van Europeanen en Chinezen binnen dat rijk aan het voorafgaand verlof tot vestiging van den Gouverneur-Generaal onderworpen is, deed de vraag rijzen, of Arabieren en andere vreemde oosterlingen, geen Chinezen zijnde, zich zonder vergunning van het Europeesch bestuur in dat rijk kunnen vestigen. De Indische Regering antwoordde bevestigend.

Over de verwijdering bij politieken maatregel van 2 Ceramsche Alfoeren naar Java zie men de noot op bladz. 26. Een aanzienlijk inlander uit de Preanger regentschappen, die in 1855 op Amboina gerelegeerd was, kreeg vergunning om naar zijne vroegere woonplaats terug te keeren.

Drukpers. Aan een der in 1874 ter zake van drukpersdelicten veroordeelden, den hoofdredacteur van de »*Java Bode*", werd door den Gouverneur-Generaal, nadat de veroordeelde reeds bijna drie vierde gedeelten van de hem opgelegde eenjarige gevangenisstraf had ondergaan, kwijtschelding van zijn overigen straftijd verleend (Augustus 1875). Het gratiebetoon grondde zich op de verklaring van het Hooggeregtshof, dat het, ware het niet onkundig geweest van eenige sedert de dagteekening van zijn arrest bekend geworden omstandigheden, eene ligtere straf zou hebben opgelegd.

Met betrekking tot het Koninklijk besluit van 13 Januarij 1854, n°. 64 (*Indisch Staatsblad* n°. 18), omtrent het openbaar maken van stukken uit de gouvernements-archieven, is in 't laatst van 1875 aan de Indische Regering eene aanschrijving gerigt, waarbij is aanbevolen om vergunningen als bedoeld bij de artt. 1 en 3, waar het geldt acten of bescheiden van het Opperbestuur ontvangen, in den regel niet te verleenen dan na verkregen magtiging des Konings.

Tevens is de Gouverneur-Generaal uitgenoodigd: *a* te onderzoeken of nog zijnerzijds afzonderlijke maatregelen te nemen zijn ter voorkoming dat door ambtenaren indiscretien gepleegd worden met betrekking tot de hun toevertrouwde stukken of den inhoud daarvan; en *b* na te gaan hoe, met vermijding der aanvankelijk gerezen bezwaren en in verband tot de in Indie opgedane ondervinding, eene meer algemeene aanvulling of wijziging der voorschriften van het Koninklijk besluit van 13 Januarij 1854 het best zal kunnen geschieden.

Slavernij. De in het vorig verslag medegedeelde ordonnantie betreffende de slavernij in de gouvernementslanden van Celebes en onderhoorigheden (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 140) gaf bij de Regering hier te lande aanleiding tot eenigen twijfel, of het voornemen bestond om de bedoelde bepalingen te doen volgen door maatregelen tot geheele en volledige emancipatie der slaven, die, volgens deze ordonnantie, in de registers zouden worden ingeschreven. Toen daaromtrent aan den Gouverneur-Generaal opheldering verzocht was, werd door dezen geantwoord dat de bewuste ordonnantie voor 's hands slechts als een maatregel van voorbereiding is te beschouwen, ten einde den juisten omvang der slavernij te kunnen constateeren alvorens tot definitieve stappen over te gaan.

Bij ordonnantie van 17 December 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 287) is nog, met aanvulling van art. 8 dier verordening, bepaald dat de daar bedoelde aanteekening op de registers van eigendomsovergang van slaven binnen zes maanden na het overlijden des erflaters plaats heeft.

Reeds bij het vorig verslag (bladz. 71) kon de mededeeling worden gedaan, dat de gouverneur van Sumatra's Westkust eene nadere raming had verstrekt van de kosten der slaven-emancipatie in zijn gewest, alsmede dat het noodige overleg met de hoofden had plaats gehad, en de vereischte regelingen waren getroffen.

Tot nadere toelichting en als vervolg van deze mededeeling kan daaraan thans het volgende worden toegevoegd.

Het in menig opzigt belangrijk overzigt, dat de gouverneur van het genoemde gewest aanvankelijk van den menigvuldig geschakeerden toestand der slavernij had geleverd, bevredigde de Regering in Indie alleen in zooverre niet, als daarbij werd aangenomen een grondslag van vrijkoop tot een bedrag, dat voorkwam veel te ruim te zijn genomen, en waarbij ook niet bleek van pogingen om in der minne tot een vergelijk over den losprijs te geraken.

De gouverneur hield daarop met de residenten der Padangsche Bovenlanden en van Tapanoeli en met de hoofden der afdeelingen eene bijeenkomst, in welke werd uitgemaakt dat de nadere besprekingen met de inlandsche hoofden voornamelijk ten doel moesten hebben om te onderzoeken: of geen vermindering van de vroeger geschatte waarde der lijfeigenen mogelijk was; of de »oeang adat" (1) niet per familie (indoe), in plaats van per individu, kon worden afbetaald; en of niet bepaald kon worden, dat de bevrijdingsfeesten, in stede van in elke negorij, in ééns op elke larashoofdplaats, dan wel op elke hoofdplaats eener onderafdeeling of afdeeling gegeven zouden worden.

De uitkomst der besprekingen was in elk opzigt hoogst bevredigend. Men vond schier overal bij de hoofden de meest welwillende medewerking en, bij verschil van gevoelen omtrent de waarde der slaven, toch alom het streven tot vermindering der vroegere schatting, terwijl bijv. de larassen in de onderafdeeling Fort van der Capellen, op ééne na, in 't geheel geene vergoeding verlangden. Ook omtrent de betaling van de »oeang adat" per indoe ondervond men schier algemeene instemming. Eén gemeenschappelijk feest werd mede in de meeste onderafdeelingen goedgekeurd. In de residentie Tapanoeli kon men geene reductie van den vroeger opgegeven losprijs — f 60 per slaaf, en f 30 per loeboe (2) — verkrijgen; doch daar zou dan ook door het betalen van die sommen dadelijk geheele vrijheid worden verkregen, zonder overgangstoestand, zoo als in de Padangsche Bovenlanden. Feesten waren in Tapanoeli niet strikt noodzakelijk; maar kwamen uit een staatkundig oogpunt gewenscht voor.

Op grond van het alom tot in bijzonderheden gevoerd overleg, waardoor zekerheid was verkregen van de instemming en medewerking der bevolking met den beoogden gewigtigen maatregel, kon de gouverneur de definitieve kosten voor de geheele Westkust stellen op een bedrag van f 480 516, hetwelk, met het oog op mogelijke misrekeningen, tot f 500 000 werd verhoogd.

Bij ordonnantie van 4 Februarij 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 35) stelde nu de Gouverneur-Generaal, onder nadere goedkeuring des Konings, de regelen vast, volgens welke de vrijstelling der slaven en de uitkeering der schadevergoeding ter Sumatra's Westkust zouden plaats hebben, en gaf daarbij acht op de verschillende kategorien der slaven, welker losprijs of vergoeding bepaald werd volgens hetgeen deswege door den gouverneur was overeengekomen. De bedoelde nadere goedkeuring is verleend (en daarmede de magtiging om te beschikken over de bij de begrooting toegestane som van f 500 000); en tevens is aan den Gouverneur-Generaal 's Konings tevredenheid betuigd over hetgeen door de Indische Regering en de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur in deze was verrigt.

Sedert zijn hier te lande nog slechts voorloopige berigten omtrent de vrijverklaring der slaven ter Sumatra's Westkust ontvangen. Den 17den Mei had zij reeds in de geheele residentie Padangsche Bovenlanden plaats gevonden.

Wat de overige buitenbezittingen betreft, zoo zijn omtrent de slavernij aldaar eenige bijzonderheden medegedeeld door de residenten van Sumatra's Oostkust, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Westerafdeeling van Borneo, Menado en Ternate.

Eerstgenoemde verklaarde, dat het getal slaven afnam door vrijkoop, waaromtrent o. a. de vorige sultan van Deli gunstige bepalingen had vastgesteld. In Assahan was de losprijs nog lager dan in Deli, en er bestond ook gelegenheid tot vrijkoop in Siak, waarvan echter niet veel gebruik werd gemaakt. De familieslaven der vorsten kunnen niet gemakkelijk hunne vrijheid bekomen. Men kan te dien opzigte slechts overredend en raadgevend te werk gaan. Wat de aanschrijving betreft, vermeld op bladz. 72 van het vorig verslag, tot voldoening daaraan was in de acte,

(1) Namelijk de som, die nog te voldoen is voor slaven, wier losprijs reeds is afbetaald, maar die nog niet tot de vrije lieden gerekend worden, alvorens aan zekere formaliteiten (het storten eener som en het geven van een feest) door hen is voldaan.

(2) Zie over deze het vorig verslag blz. 71.

bij de optreding van den jongen sultan van Deli (13 Mei 1875) gepasseerd, de bepaling opgenomen, dat hij den slavenhandel met alle kracht zou te keer gaan. Aan de opdragt der Regering om gegevens te verzamelen aangaande de slavernij kon echter bezwaarlijk worden voldaan zonder wantrouwen op te wekken.

De resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo heeft berigt dat de vorsten van Koetei, Passir, Boeloengan, Sambalioeng, Goenoeng Taboer en Pegattan den in- en uitvoer van pandelingen in hunne staten hebben verboden, terwijl deze vorsten, benevens die van Kotta-Waringin, zich hebben bereid verklaard om contracten te sluiten tot wering van menschenroof, slavenhandel, en in- en uitvoer van slaven en pandelingen, met trapsgewijze afschaffing van het pandelingschap. De pandelingen zijn in de genoemde landschappen vrij wel met slaven gelijk te stellen.

De resident der Westerafdeeling van Borneo gaf te kennen dat aldaar — met uitzondering van de zoogenaamde „oelou" bij een paar onafhankelijke Dajaksche stammen — geene slaven zijn. De bedoelde lieden, wier toestand slechts in zoo verre van slavernij verschilt, dat zij tegen eene vaste som hunne vrijheid kunnen verkrijgen, zal men op omzigtige wijze trachten vrij te maken.

Volgens den resident van Menado zouden er geene slaven meer zijn in Gorontalo, Limbotto, Bone, Boalemo en Attingola; terwijl tegengang van slavenhandel en van slavernij (door schuld) beloofd is door de radja's en rijksgrooten van Bwool, Moeton en Parigi. Omtrent eene opgave van 1 Februarij 1875, dat het getal slaven in Gorontalo nog omstreeks 3000 zou bedragen, zijn ophelderingen uit Indie gevraagd.

De resident van Ternate eindelijk heeft berigt, dat de sultans aldaar *niet* hebben toegegeven de wenschelijkheid der afschaffing van de slavernij, waarop hunne aandacht met omzigtigheid was gevestigd; en zulks op grond, dat hun grootste rijkdom, en die hunner rijksgrooten, juist in slaven bestaat.

Pandelingschap. Het onderzoek naar de werking van de ordonnantie van 22 Junij 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 114) is nog niet geheel afgeloopen; aan den gouverneur van Sumatra's Westkust en aan den resident van Palembang moesten nadere gegevens worden gevraagd. In het algemeen luiden de ter zake ontvangen rapporten van de hoofden van gewestelijk bestuur vrij gunstig.

§ 10. *Personen en inrigtingen met het regtswezen in verband.*

Landsadvocaten. De werkkring der landsadvocaten heeft eenige uitbreiding ondergaan. Bij ordonnantie van 16 October 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 223) zijn namelijk de ambtenaren van het openbaar ministerie ontheven van de verpligting tot geregtelijke invordering van 's lands middelen en pachten, en is bepaald dat die invordering voortaan zal geschieden door de landsadvocaten.

Praktizijns. Het aantal advocaten vermeerderde in het afgeloopen jaar van 30 tot 32. Van deze waren er 16 aangesteld bij het hooggeregtshof, 5 bij den raad van justitie te Samarang, 9 bij dien te Soerabaija en 2 bij dien te Padang. Bovendien fungeert zoowel bij het hooggeregtshof als bij den raad van justitie te Soerabaija een niet gegradueerd persoon als procureur.

Notarissen. In de uitoefening van het notariaat in Atjeh werd, zoo als reeds op bladz. 5 is aangeteekend, voorzien door opdragt dier functien aan den adsistent-resident, toegevoegd aan den militairen tevens civielen gezaghebber aldaar (ordonnantie van 17 October 1875, *Indisch Staatsblad* n°. 225). Daarentegen werd de ambtenaar, belast met het burgerlijk gezag in de afdeeling Hila en Larike (residentie Amboina), van de uitoefening ambtshalve van het notarisambt in die afdeeling ontheven (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 290).

Tolken. Dezelfde Europesche tolk voor de Chinesche taal in Nederlandsch Indie, die tot omstreeks het einde van 1874 gedetacheerd is geweest bij het Nederlandsch consulaat-generaal in China, werd — na ruim een half jaar als tolk te Batavia gefungeerd en intusschen een hem opgedragen onderzoek in de Wester-afdeeling van Borneo tot tevredenheid der Regering beëindigd te hebben — op nieuw naar China gezonden, ditmaal in het belang der werving van Chinesche arbeiders ten behoeve onzer vestiging in Atjeh. Van die zending is hij in Januarij jl. teruggekeerd (verg. bladz. 1 van dit verslag). In October 1875 verliet ook de andere tolk voor de Chinesche taal te Batavia zijne standplaats, gebruik makende van een hem wegens ziekte verleend tweejarig verlof naar Europa. Overeenkomstig zijn advies is besloten den in Januarij 1873 aangenomen élève-tolk, die zich onder zijne leiding op het Tjiang Tjioe-dialect toegelegd en goede vorderingen gemaakt had, in afwijking van het leerplan, vastgesteld bij *Indisch Staatsblad* 1873, n°. 123, terstond ter voltooijing zijner studien naar China te doen vertrekken, met bepaling dat hij daar anderhalf jaar zal verblijven. Daarentegen kwam de élève-tolk, die zich in October 1872 derwaarts had begeven, in den aanvang van 1875 in Indie terug. Eene der bestaande vacatures van tolk kon dientengevolge worden aangevuld.

In het afgeloopen jaar zijn, in afwijking van het aanvankelijk voornemen (verg. vorig verslag, bladz. 72), drie, in stede van twee personen hier te lande aangenomen om voor de betrekking van Chineschen tolk te worden opgeleid. Het aantal élèves hier te lande is nu tot 6 geklommen. Aan den met hunne opleiding belasten Indischen ambtenaar met onbepaald verlof, dr. G. SCHLEGEL, is de titel van hoogleeraar verleend.

Ten einde bij voortduring van de hulp van een tolk voor de Soendasche taal verzekerd te zijn (de eenige bezoldigde gouvernementstolk is die, bedoeld op bladz. 115 van het vorig verslag), zal andermaal een inlander van gouvernementswege tot adjunct-translateur voor die taal worden opgeleid.

Wees- en boedelkamers. De rapporten der verschillende weeskamers betreffende de werking van hare nieuwe instructie (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 166), blijven over het algemeen gunstig luiden. Nogtans heeft zich de behoefte doen gevoelen om die instructie eenigszins te wijzigen en aan te vullen. Voorstellen daartoe zijn bij den directeur van justitie in behandeling.

Bij vonnis van den raad van justitie te Batavia dd. 13 Augustus 1875, bekrachtigd bij arrest van het hooggeregtshof van 16 September d. a. v., werd uitgemaakt dat de curateele over failliete boedels van vreemde oosterlingen te Batavia moest worden opgedragen aan het collegie van boedelmeesters en *niet* aan de weeskamer aldaar. Aangezien deze beslissing zich grondde op de overweging, dat, volgens art. 1, I, n°. 2, der ordonnantie in Indisch Staatsblad 1855, n°. 79, bedoeld collegie de weeskamer te Batavia vervangt in alle zaken, waarin vreemde oosterlingen betrokken zijn, dus ook bij faillissementen, heeft de Gouverneur-Generaal bij ordonnantie van 14 October 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 221) bepaald, dat de weeskamer geroepen is en blijft als curatrice over zoodanige failliete boedels, en zulks hoofdzakelijk omdat het collegie van boedelmeesters niet is ingerigt om dergelijke veelomvattende werkzaamheden op zich te nemen.

In verband met de uit te vaardigen nieuwe bepalingen omtrent het personen- en erfregt der Chinezen op Java en Madura (zie bladz. 61), ten gevolge waarvan ook de bemoeijenis van boedelmeesters met de Chinesche boedels en voogdijen naar de weeskamer zal overgaan, is reeds magtiging verleend om in 1877 te Batavia, waar de weeskamer niet, zoo als elders in Indie, met de boedelkamer vereenigd is, het personeel der weeskamer uit te breiden, tegen inkrimping (nadat de nieuwe bepalingen zes maanden zullen hebben gewerkt) van het personeel bij het collegie van boedelmeesters aldaar.

Bij de wees- en boedelkamer te Samarang werd in de tweede helft van 1875 eenig tijdelijk personeel in dienst gesteld ter bijwerking van achterstand. In den aanvang van 1876 is die buitengewone hulp, in verband met ziekte onder het vaste personeel, nog voor 6 maanden moeten worden bestendigd.

Van het denkbeeld om art. 391 van het Indisch Burgerlijk Wetboek in dien zin te wijzigen dat de penningen

van minderjarigen ook mogen worden belegd door aankoop van — of beleening op — aandeelen der Javasche Bank (zie vorig verslag, bladz. 73) is door het Indisch Bestuur afgezien, nadat een nader onderzoek de overtuiging had geschonken, dat de belegging der gelden onder de bestaande bepalingen geene overwegende bezwaren oplevert. In Indie zelf deed zich in het afgeloopen jaar zooveel gelegenheid tot soliede uitzetting van gelden voor, dat nog geen gebruik behoefde te worden gemaakt van de toegezegde bemiddeling der Regering tot overmaking van gelden naar Nederland en den aankoop daarvoor van inschrijvingen op de grootboeken der nationale schuld.

Het rentecijfer, dat door de weeskamers aan hare geadministreerden over 1875 moet worden te goed gedaan, is door den Gouverneur-Generaal bepaald op 7 percent (*Javasche Courant* van 26 Mei 1876)

Bij een besluit van 9 Mei 1875 werd uitgemaakt, dat de in het legestarief (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 167) bedoelde kosten voor transport of wagenhuur steeds ten bate van 's lands kas komen en aan de betrokken boedels in rekening worden gebragt, onverschillig of de kosten al dan niet werkelijk zijn gemaakt.

Herhaaldelijk wendden zich belanghebbenden, meestal personen buiten Nederlandsch Indie gevestigd, tot het Indisch Bestuur om inlichtingen, welke regtstreeks bij de weeskamers hadden behooren te zijn ingewonnen. Die inlichtingen werden door de Indische Regering steeds bereidwillig verstrekt, tot nadeel echter dier kamers en daarnevens van 's lands kas, aangezien toch voor op last van de Regering ingestelde onderzoekingen geen kosten aan adressanten konden worden in rekening gebragt, en een bij algemeene verordening vastgesteld tarief op die wijze door belanghebbenden ontdoken werd. Het is daarom noodig geoordeeld (Junij 1875) als regel aan te nemen — en daarvan openbare bekendheid te geven (*Staatscourant* van 6 Augustus 1875) — om, bij nieuwe aanzoeken van de bewuste strekking, belanghebbenden steeds naar genoemde collegien zelven te verwijzen.

De ontvangen opgaven omtrent het bedrag der bij de wees- en boedelkamers in het jongst verloopen jaar in administratie geweest zijnde kapitalen, der ontvangen en uitgekeerde rente, van het getal boedels en pupillen, enz. enz. worden aangetroffen in de bijgevoegde tabel (bijlage P).

6. Algemeene Rekenkamer en Comptabiliteit.

§ 1. *Algemeene Rekenkamer.*

Aan de Rekenkamer ontvielen door overlijden twee harer leden. In de vacatures werd voorzien door de benoeming van een hoofdambtenaar op non-activiteit, laatstelijk resident van Banjoemas, den heer C. DE WAAL, en van den secretaris der Rekenkamer, den heer B. SCHAGEN VAN SOELEN.

De formatie van haar bureaupersoneel werd onlangs definitief vastgesteld (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 228). Buiten den secretaris bestaat het nu uit 3 referendarissen, 5 hoofdcommiezen, 15 eerste, 25 tweede en 25 derde commiezen, terwijl voor minder personeel en schrijfloonen jaarlijks kan worden beschikt over f 35 040.

Het nieuwe art. 49 harer instructie (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 24) legde der Kamer, naar zij meende, de verpligting op om vóór alles de diensten van 1874 en volgende jaren ter hand te nemen, voor de bijhouding waarvan, uithoofde van de daarop toepasselijke vereenvoudigde contrôle, (1) het aanwezig personeel toereikend kon worden geacht. De werkzaamheden betreffende de diensten vóór 1874 zouden dan echter, gedeeltelijk althans, moeten worden gestaakt. De Indische Regering evenwel gaf te kennen, dat zulks noch met de woorden, noch met de bedoeling van het artikel ware overeen te brengen. Het bleek toen, dat — wilde men tot tijdige overlegging der begrootingsrekeningen van 1874 en latere jaren geraken, en gelijktijdig de bijwerking verzekeren van den achterstand, die onder de vroegere comptabiliteitsregeling was ontstaan, — tijdelijke versterking van werkkrachten bij de Rekenkamer onvermijdelijk was, en dat — naar matige schatting — bedoelde achterstand binnen drie jaren zou kunnen worden opgeruimd, wanneer gedurende dien tijd een crediet van f 70 000 'sjaars voor buitengewoon personeel werd beschikbaar gesteld Door de wet van 28 Junij 1876 (*Staatsblad* n°. 155) is de gelegenheid geopend om nog in dit jaar tot de aanstelling van het gevorderde tijdelijk personeel over te gaan.

§ 2. *Comptabiliteit.*

De in 't vorig verslag (blz. 73 en bijlage M) besproken nieuwe regelingen tot betere uitvoering der comptabiliteitswet werden zonder bezwaar ook verder in toepassing gebragt.

Behalve door den in § 1 besproken achterstand bij de Algemeene Rekenkamer, werden — volgens de mededeelingen der Indische Regering — in het geldelijk beheer nog moeijelijkheden ondervonden ten gevolge van:

1°. de vereeniging van de functien van algemeen ontvanger met die van adsistent-resident of secretaris eener residentie;

2°. het gemis van voldoend plaatselijk toezigt op de heffing en verantwoording van belastingen en op de kas- en vendu-administratie.

Voorstellen, ten doel hebbende om aan het eerstbedoelde bezwaar te gemoet te komen, zijn in overweging. Het tweede bezwaar werd weggenomen toen bij de begrooting van 1876 gelden werden toegestaan voor de verbetering van het toezigt. Dien ten gevolge zijn thans, in stede van 2 inspecteurs, in dienst gesteld 4 inspecteurs en 3 adjunct-inspecteurs van finantien (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 27).

Als standplaatsen der inspecteurs werden aangewezen Batavia, Samarang, Soerabaija en Pasoeroean. Tot den werkkring van elk hunner werden eenige residentien van Java en Madura gebragt. De buitenbezittingen werden gebragt gedeeltelijk tot den werkkring van den inspecteur te Batavia, wien 2 adjuncten werden toegevoegd, gedeeltelijk tot den werkkring van den inspecteur te Soerabaija, die wordt bijgestaan door één adjunct.

Aan de inspecteurs is opgedragen, met alle hun ten dienste staande middelen te waken dat de belastingverordeningen naar behooren worden toegepast, dat de aanzuivering der belastingen geregeld geschiede en dat de betaalde bedragen worden verantwoord. Van die belastingen zijn uitgezonderd de in- en uitvoerregten en accijnsen, de bedrijfsbelasting, de hoofdelijke belastingen of hoofdgelden in de bezittingen buiten Java en Madura, en de landelijke inkomsten of grondlasten ressorteerende onder het departement van binnenlandsch bestuur. Die uitzonderingen werden gemaakt, omdat voor het toezigt op de heffing der genoemde belastingen speciale ambtenaren zijn aangewezen, of omdat de aard dier belastingen medebrengt dat de contrôle op den aanslag niet door reizende inspecteurs kan geschieden.

De verhouding van de inspecteurs tot de hoofden van gewestelijk bestuur werd in dier voege geregeld, dat niet werd te kort gedaan aan de bevoegdheid en verpligtingen, noch aan de verantwoordelijkheid van laatstgenoemden. Dit werd niet alleen uitdrukkelijk bepaald, maar het wordt nog bevestigd door het voorschrift dat de inspecteurs de hoofden van gewestelijk bestuur in het toezigt *bijstaan*, en aan dezen van hunne bevindingen mededeeling doen en zoo noodig voorstellen aanbieden omtrent de te nemen maatregelen.

Ofschoon de dienst der staatsspoorwegen op Java geen zelfstandige tak van algemeen bestuur uitmaakt, is het echter wenschelijk geacht ten opzigte van het geldelijk en materieel beheer bij dit nieuwe onderdeel van den Indischen dienst bijzondere bepalingen in 't leven te roepen, waardoor den hoofdingenieur, chef van den dienst der staatsspoorwegen, in het belang van den zoo zeer gewenschten spoed bij de uitvoering der werken de noodige ruimte tot handelen werd verzekerd, en tevens werd voorkomen dat hij of zijne ondergeschikten te veel met administratief werk bezwaard werden. In dien zin zijn bij ordonnantie van 2 Augustus 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 176), met afwijking voor zooveel noodig van de regelen voor het administratief en materieel beheer in 't algemeen, vervat in Indisch Staatsblad 1875, n°. 25 en 1876, n°. 151, en van het

(1) Zie daarover in 't breede de op bladz. 73 van het vorig verslag bedoelde bijlage M.

reglement op de aanbestedingen (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 39), speciale bepalingen vastgesteld omtrent het beheer van 's lands gelden en goederen voor den aanleg van staatsspoorwegen en de opnemingen voor spoorwegverbindingen.

Van de bevoegdheid, den chef-hoofdingenieur bij deze regeling verleend, om, met inachtneming zijner instructien, handelingen te verrigten die uitgaven voor den lande ten gevolge hebben, werd uitgesloten de aankoop van gronden, omdat hetgeen daartoe behoort te worden verrigt, in den regel beter kan geschieden door of op last van de hoofden van gewestelijk bestuur, ingelicht door den hoofdingenieur.

Krachtens de uitgevaardigde bepalingen, in verband met zijne algemeene instructie, kan de hoofdingenieur mandaten (op alle landskassen van Java) afgeven op gelijken voet als de hoofden van gewestelijk bestuur en ook voorschotten (gelden ter goede rekening) verstrekken.

De ondervinding leerde dat de bepalingen der comptabiliteitswet, zoo als zij bij de bovenbedoelde regelingen zijn in toepassing gebragt, al die vrijheid van beweging laten, welke noodig is om spoedig en niet te duur werk te verkrijgen

Over de opheffing der betrekking van adsistent-resident voor de comptabiliteit te Samarang en Soerabaija (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 212) wordt gehandeld in het volgende hoofdstuk.

H. Algemeen burgerlijk beheer.

In de instructie voor de hoofden van gewestelijk bestuur (*Indisch Staatsblad* 1859, n°. 102 en 1867, n°. 114) zijn bij eene ordonnantie van 25 Februarij 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 57) enkele wijzigingen gebragt, met het doel om de verhouding van die hoofdambtenaren tot de Regering nader te omschrijven, en duidelijk te maken dat regtstreeksche aanrakingen tusschen hen en den Gouverneur-Generaal niet zijn uitgesloten door de ambtelijke stelling, welke de directeuren innemen. Het voornemen bestaat om, in den geest dezer ordonnantie, ook de aanschrijvingen betreffende de betrekkingen tusschen directeuren en hoofden van gewestelijk bestuur te herzien, welke zijn opgenomen in het Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 1593, 2155, 2235 en 2452, en waarvan is melding gemaakt in de koloniale verslagen van 1869, blz. 47, en 1871, blz. 59.

De vraag, wat te doen zij om op de gewestelijke bureaux te geraken tot beperking en vereenvoudiging van periodiek en ander schrijfwerk (zie vorig verslag, blz. 74) is in Indie nog aan de orde.

In het laatst van 1875 is besloten tot de opheffing der betrekking van adsistent-resident voor de comptabiliteit. Onder dezen titel was van ouds, zoowel te Samarang als te Soerabaija, — maar op geene andere plaats — een ambtenaar in dienst, die geenerlei geldelijke verantwoordelijkheid droeg en eenvoudig fungeerde als hoofd eener afdeeling van het residentiekantoor, bestemd voor de behandeling van verschillende zaken, op de plaatselijke administratie betrekking hebbende, doch veelal aan de comptabiliteit geheel vreemd. In het belang van den dienst kwam het geraden voor deze oneigenaardige betrekking te doen vervallen en de bedoelde gewestelijke bureaux te plaatsen onder twee ambtenaren van minderen rang, namelijk een hoofdcommies en een derde commies. De super-intendentie over het plaatselijk vendukantoor, waarmede tot dusver de adsistent-residenten voor de comptabiliteit waren belast, kon gevoegelijk, even als elders, aan den gewestelijken secretaris worden toevertrouwd. Deze regeling is dadelijk toegepast te Samarang, waar het ambt van adsistent-resident voor de comptabiliteit was opengevallen, en zij zal voor Soerabaija in werking komen zoodra ook daar het bedoelde ambt vrijkomt (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 212).

Werden, ruim twee jaren geleden (verg. het verslag van 1874, blz. 163), de hoofden van gewestelijk bestuur ontheven van hunne bemoeijingen met de heffing der in- en uitgaande regten, sedert den aanvang van dit jaar is hun het toezigt op het meerendeel der overige belastingen, zoomede op de kas- en vendu-administratien, gemakkelijker gemaakt door de indienststelling van afzonderlijk deskundig personeel, ressorteerende onder het departement van financien. Op blz. 70 is hierover uitvoeriger gehandeld.

J. Departement van binnenlandsch bestuur.

I. (1) Gewestelijk en plaatselijk bestuur; politie.

§ 1. *Europeesch bestuur.*

Onlangs is er de aandacht op gevallen, dat, terwijl aan de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur en aan de onder hen dienende controleurs bij verordening verboden was om handel te drijven of belanghebbende te zijn bij cultuur- of nijverheidsondernemingen in het gewest of de afdeeling waar zij dienen, zoodanig verbod niet bestond voor de gewestelijke secretarissen, hetgeen eene leemte geacht werd, omdat deze ambtenaren telkens geroepen kunnen worden om voor de hoofden van gewestelijk bestuur op te treden. In deze leemte werd door den Gouverneur-Generaal voorzien bij een besluit van 12 April 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 94).

Bij vernieuwing heeft de Indische Regering doen blijken van haar ernstig verlangen om alle niet volstrekt noodige verplaatsingen van ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, en in 't bijzonder van controleurs, tegen te gaan (verg. vorig verslag, blz. 74). Aan den directeur van binnenlandsch bestuur is te kennen gegeven, dat van verplaatsing alleen sprake mag zijn wanneer 's lands belang dit eischt.

Op blz. 3 en 64 is reeds gebleken dat de Regering bedacht is op de verwezenlijking van het bereids vroeger (zie verslag van 1873, blz. 88) gerezen denkbeeld om de controleurs met politiezorg te belasten; en dat eenigermate uitvoering aan dat denkbeeld gegeven is toen voorzieningen zijn genomen tot beteugeling van den sluikhandel in opium.

Bij eene beschikking van 24 Mei 1875 werd de aandacht der residenten op Java, in wier gewesten Europesche wijkmeesters geplaatst zijn, gevestigd op hetgeen hunnerzijds te doen ware om die betrekking meer aan haar doel te doen beantwoorden. Inzonderheid werd hun aanbevolen om meer zamenhang te brengen tusschen den werkkring van den ambtenaar van den burgerlijken stand, het hoofd van plaatselijke politie en den wijkmeester, in dier voege dat laatstgenoemde steeds op de hoogte zij van de geboorten, huwelijken enz., die in zijne wijk hebben plaats gevonden, en van het al of niet wettig verblijf in Nederlandsch Indie van de bewoners zijner wijk.

§ 2. *Inlandsch bestuur en politie.*

Over de werking der politie op Java en Madura is reeds het een en ander medegedeeld op blz. 3 en 4. Hier zij nog slechts aangeteekend dat de in het vorig verslag ter sprake gebragte denkbeelden der commissie, die belast is geweest met het doen van voorstellen tot reorganisatie van het politiewezen op Java en Madura, nog in behandeling zijn bij den directeur van binnenlandsch bestuur, wien het noodig is voorgekomen de adviezen der hoofden van gewestelijk bestuur en der hoofdinspecteurs in te winnen. Het denkbeeld, om aan de controleurs politiemagt op te dragen, is echter, zoo als reeds in de voorgaande paragraaf werd gezegd, afzonderlijk in overweging genomen.

Over de ontworpen regelen ten aanzien van het inlandsch gemeentewezen op Java en Madura, waarvan mede in het vorig verslag (bladz. 75) sprake was, hebben de hoofden van gewestelijk bestuur hun gevoelen ontwikkeld Hunne rapporten hebben aanleiding gegeven tot de vraag, die thans bij het Indisch Bestuur in onderzoek is, of de zaak wel reeds voor algemeene regeling rijp is te achten, en of het niet beter ware om voor 's hands slechts door het gewestelijk gezag, daar waar het noodig blijkt, krachtens art. 71, 2de lid, van het Regeringsreglement, verordeningen te doen maken tot wegneming van misbruiken bij de zoogenaamde dessaregelingen, bij de verkiezingen van dessahoofden, enz. Van de uitoefening van invloed door het Europeesch gezag op de bedoelde verkiezingen zou daarbij geen sprake moeten zijn (verg. bladz. 3), hetgeen echter niet zou behoeven te beletten dat omtrent de wijze, waarop die ver-

(1) De vermelding eener verbeterde omschrijving van het grondgebied (voor zooveel de residentie Ternate betreft), waarop gedoeld is in hoofdstuk A § 1 van dit verslag, is nader geoordeeld niet hier, maar in hoofdstuk C § 3 hare plaats te moeten vinden (zie daarvoor bladz. 27 noot).

kiezingen plaats hebben, voorschriften worden gegeven, die haar wettig karakter overeenkomstig de volksinstellingen in het algemeen belang zouden kunnen verzekeren.

De indeeling der afdeelingen en regentschappen op Java en Madura in districten en onderdistricten, gelijk die bij de met 1 April 1874 in werking getreden reorganisatie van het districtsbestuur is vastgesteld, en sedert voor een drietal gewesten (Kediri, Bagelen en Cheribon), waar de ondervinding eene betere indeeling had aan de hand gedaan, werd gewijzigd, onderging onlangs (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 1) voor een dier gewesten (Bagelen) nog eene nadere herziening.

Door enkele residenten werd gewezen op de wenschelijkheid eener verlegging der standplaaten van sommige adsistent-wedono's, met het doel om deze meer in het centrum van de onderdistricten te brengen. Met het oog op de bezwaren, voor de betrokken ambtenaren (die zelf voor hunne huisvesting moeten zorgen) aan zoodanigen maatregel verbonden, meende de Indische Regering dat daartoe slechts mogt worden overgegaan als dringende redenen aanwezig waren. Voor alsnog zijn dan ook nieuwe standplaatsen alleen aangewezen aan een zestal adsistent-wedono's in de residentie Soerabaija, die tot dusver hun zetel *buiten* hun onderdistrict hadden (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 66).

Overigens is het raadzaam voorgekomen om aan de residenten over te laten, te bepalen op welke plaatsen adsistent-wedono's der 1ste klasse, en op welke adsistent-wedono's der 2de klasse gevestigd zullen zijn. Bij de organieke indeeling van deze inlandsche ambtenaren zijn de belangrijkste onderdistricten niet overal aan adsistent-wedono's der 1ste klasse toevertrouwd, ten gevolge van het streven om aan deze laatsten zoo digt mogelijk bij de wedono's eene standplaats aan te wijzen, ten einde hen, bij ontstentenis, zonder het minste verwijl te kunnen vervangen. Het is echter beter geacht dat denkbeeld los te laten en aan de residenten vrijheid te geven om de adsistent-wedono's der 1ste zoowel als die der 2de klasse in die onderdistricten te plaatsen, voor welker bestuur zij het meest geschikt worden geacht.

De omstandigheid dat een wedono verklaarde zich niet te kunnen inlaten met de zaken uit een zijner onderdistricten, welks hoofd tijdelijk afwezig was, gaf aanleiding om aan de districtshoofden te herinneren dat hun gezag en verantwoordelijkheid door de aanstelling van adsistent-wedono's niet was verkort, zoodat zij niet minder dan vroeger voor den goeden gang van zaken in het geheele district zijn aansprakelijk gebleven.

Omtrent het aandeel der adsistent-wedono's in de aan de districtshoofden toekomende koffijpercenten en in de belooningen, aan de mindere hoofden voor de suikercultuur toegekend, werd het noodige bepaald bij Indisch Staatsblad 1875, n°. 234*a*.

Het is gebleken dat in Cheribon nog eenig zeer ondergeschikt inlandsch personeel (bij sommige waterleidingen en ten deele ook bij de binnenlandsche posterij) in landbezit werd bezoldigd. Bij eene regeringsbeschikking van October 1875 werd het noodige verordend om aan deze afwijking van Indisch Staatsblad 1867, n°. 122 een eind te maken.

In het gemis aan een algemeen reglement van orde en tucht bij de corpsen gewapende politiedienaren (te Batavia en in een vijftal buitenbezittingen; verg. het verslag van 1862, blz. 47, en dat van 1868, blz. 59/60) werd voorzien bij ordonnantie van 12 Januarij 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 21).

§ 3. *Bestuur over vreemde oosterlingen.*

Sedert eenigen tijd zijn in Indie overwegingen aanhangig omtrent de uitvoering, te geven aan het tweede lid van art. 73 van het Regeringsreglement, waarbij aan den Gouverneur-Generaal is opgedragen om te zorgen dat de hoofden der vreemde oosterlingen van de vereischte instructien worden voorzien. Deze aangelegenheid heeft een deel uitgemaakt van de taak der hooger bedoelde commissie tot verbetering van het politiewezen, en is, na de ontbinding dier commissie, op nieuw in behandeling genomen. Zoolang omtrent deze aangelegenheid niet is beslist, heeft de Indische Regering het niet wenschelijk geacht beschikkingen te nemen, waardoor op die regeling zou worden vooruitgeloopen. Om die reden is dan ook de kapitein der Chinezen te Makassar nog niet in het genot gesteld van de toelage uit 's lands kas, welke hem, blijkens het medegedeelde op blz. 73 van het vorig verslag, werd toegedacht tot bestrijding van administratie-kosten aan zijn onbezoldigd ambt verbonden. Ook is om dezelfde reden nog geen uitvoering gegeven aan het voornemen om de in Indisch Staatsblad 1829, n°. 10, opgenomen instructie voor de Chinesche officieren te Soerabaija, welke ook op andere plaatsen werkt, in te trekken en door andere voorschriften te vervangen.

Ten einde eene betere contrôle te kunnen uitoefenen over de Chinesche bevolking in Koedoes (Japara), wier aantal aanzienlijk is toegenomen, werd onlangs het Chineesch bestuur in die afdeeling, dat tot dusver uit slechts een luitenant bestond, uitgebreid met een kapitein (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 79).

Te Soerabaija, waar — buiten het Chineesch bestuur — nog een hoofd der Bengalezen en een hoofd der Maleijers in functie waren, werd in November 1875 laatstbedoelde betrekking opgeheven en werden de ter plaatse aanwezige Maleijers, omdat er tusschen hen en hunne Javaansche landgenooten in zeden, gewoonten en godsdienst geen onderscheid meer bleek te bestaan, onder het bestuur der hoofden van de inheemsche bevolking gesteld.

Over de Chinezen te Djambi, Moeara Sabah en Moeara Kompeh (residentie Palembang) is een (onbezoldigd) hoofd aangesteld met den titel van luitenant, aan wien Djambi als standplaats is aangewezen (*Indisch Staatsblad* 1875 n°. 201).

Over de vestiging van een Chineesch bestuur in Groot-Atjeh is reeds gehandeld op blz. 5.

§ 4. *Verdere aanteekeningen omtrent bestuur en politie in sommige gewesten.* (1)

Preangerregentschappen. Ter gelegenheid van de optreding van een nieuwen regent van Soekapoera werden diens inkomsten nader geregeld (Indisch besluit van 29 November 1875, n°. 10). Aan vaste inkomsten (bezoldiging) zal hij hetzelfde bedrag als zijn voorganger (f 20 000 's jaars) genieten, doch zijne koffij-percenten, die even als tot dusver f 6000 's jaars niet zullen mogen te boven gaan, werden van f 1 tot op f 0,50 per pikol teruggebragt.

Sumatra's Westkust. De reeds in 1873 (zie het verslag van dat jaar, blz. 90) voorgenomen verplaatsing van den bestuurszetel in de residentie Tapanoeli van Siboga naar Padang Sidempoean, en de daarmede zamenhangende opheffing van de adsistent-residentie Mandheling en Ankola, van welke Padang Sidempoean thans de hoofdplaats uitmaakt, zijn tot dusver niet tot uitvoering gekomen, omdat ter laatstgenoemde plaats nog de noodige gebouwen ontbreken. Dien ten gevolge fungeerde de benoemde adsistent-resident van Siboga feitelijk nog te Padang Sidempoean als adsistent-resident van Mandheling en Ankola. Ten einde, in verband met de nieuwe regterlijke inrigting ter Sumatra's Westkust, moeijelijkheden te ontgaan ten opzigte van de geldigheid der regterlijke functien door bedoelden ambtenaar onder die omstandigheden uit te oefenen, is in 't laatst van 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 328) de vroegere toestand voorloopig hersteld, met bepaling dat de wijziging der indeeling van het bestuurspersoneel in de residentie Tapanoeli tot een nader aan te wijzen tijdstip blijft uitgesteld.

Bij een besluit van 24 April 1876 werd het landschap III Loerahs (afdeeling Agam) afgescheiden van de residentie Padangsche Bovenlanden, en — als onderdeel van de afdeeling Priaman — gevoegd bij de residentie Padangsche Benedenlanden.

Bij art. 6 der resolutie van 20 December 1825, n°. 16, was bepaald dat in de afdeelingen Padang en Padangsche Bovenlanden bij de vervulling eener regentsbetrekking de keuze beurtelings zou moeten geschieden uit een der twee geslachten (hoofdstammen) Tjuniago en Kotta Pilian. Van dien regel werd echter eenige jaren geleden (in 1868) om goede redenen afgeweken, en ook nu onlangs, bij het overlijden van den regent van Padang, werd eene afwijking noodig geacht, vermits een geschikt opvolger slechts

(1) Over het in Atjeh geplaatste civiel personeel zie men blz. 7 en 8.

was te vinden onder de soekoe van den overleden regent. Daar het bleek dat de Padangsche panghoeloe's zelf aan het oude gebruik weinig waarde meer hechtten, — immers allen hadden zich gelijkelijk candidaat gesteld, — en daar bij de zeer gemengde bevolking van Padang de benoeming van een regent slechts in geringe mate de belangstelling wekt, besloot de Indische Regering (Februarij 1876) door intrekking van het aangehaalde art. 6, zich van den in 1825 vastgestelden regel voor goed los te maken, te meer daar alle regentschappen, waarop de aangehaalde resolutie doelt, waren opgeheven, behalve alleen die van Padang en Indrapoera, en zich ook voor dit laatste regentschap geen enkel overwegend bezwaar tegen de intrekking voordeed.

Het voornemen bestaat om in 1877 aan eenige hoofden (panghoeloe's kapala) in de Padangsche beneden- en bovenlanden, op wier bezoldiging men bij de in Indisch Staatsblad 1863, n°. 45, opgenomen regeling verzuimd heeft te rekenen, of die sedert zijn aangesteld zonder bezoldiging te ontvangen, alsnog tractement toe te leggen, en om op Nias, waar tot dusver slechts twee hoofden bezoldigd werden (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 83, en 1875, n°. 233), een derde bezoldigd hoofd aan te stellen, namelijk te Goenoeng Sitoli, waar de bevolking in de laatste jaren sterk toegenomen is.

Buiten hunne bezoldiging en emolumenten ontvingen de hoofden in dit gouvernement tot November 1875 de boeten, welke door de rapats (inlandsche regtbanken) werden opgelegd. Sedert het in werking treden op dien datum van de nieuwe regterlijke inrigting (verg. bladz. 60) heeft dit echter opgehouden; thans genieten de bezoldigde hoofden, leden der rapats, de opbrengst der procentsgewijze belasting op de processen (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 94*d*).

Sumatra's Oostkust. De middelen van bestuur en politie in de adsistent-residentie Deli hebben onlangs (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 103) eene belangrijke verbetering ondergaan. Het gedeelte Langkat-Tamian kon, wegens den verren afstand van de hoofdplaats, door den adsistent-resident niet naar eisch worden beheerd. Om daarin te voorzien, is nu de afdeeling gesplist in twee onderafdeelingen: 1°. Deli en Serdang, onder dadelijk beheer van den adsistent-resident, aan wien daartoe een adspirant-controleur is toegevoegd, en 2°. Langkat-Tamian, onder beheer van den controleur (hoedanig ambtenaar tot dusver ter hoofdplaats aan den adistent-resident was toegevoegd). De hoofdplaats der nieuwe onderafdeeling is Tandjong-Poera, waar het inlandsch bestuur van Langkat zijn zetel heeft. Aan den controleur, die regtstreeks ondergeschikt blijft aan den adsistent-resident, is — behalve een inlandsch schrijver en eenige politiedienaren — verder het noodige roeijerspersoneel toegevoegd om zich behoorlijk te kunnen verplaatsen.

Ook is het gouvernements-politiepersoneel in Deli in 't algemeen versterkt. De formatie, tot dusver voor de geheele adsistent-residentie bestaande uit 1 mandoor en 12 politiedienaren, is nu (met inbegrip van de nieuwe onderafdeeling) bepaald als volgt: 1 Europesche schout, 5 mantri's of mandoors en 40 politiedienaren. De behoefte aan zoodanige uitbreiding deed zich meer en meer gevoelen, vooral sinds de Chinezen en het op de Europesche ondernemingen in dienst zijnde vreemde werkvolk onder de regtsmagt van het Gouvernement waren gebragt (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 250*a*).

Riouw en onderhoorigheden De 7 afdeelingen, waarin deze residentie bij de organisatie van 1869 was verdeeld, bleken zonder bezwaar tot op 5 te kunnen worden verminderd, door vereeniging van de twee door controleurs bestuurde afdeelingen Noord- en Zuid-Bintang met Tandjong Pinang, mits aan den controleur der dus uitgebreide afdeeling een adspirant-controleur werd toegevoegd. Tot een en ander werd in Junij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 135) besloten.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Aan de verkregen magtiging tot reorganisatie van het bestuur in deze residentie (zie vorig verslag, blz. 78) is door de Indische Regering nog geen uitvoering gegeven, dewijl het gebleken is dat de oorspronkelijke voorstellen niet volledig zijn geweest en dat er uitgaven te doen zijn waarop vroeger niet is gerekend. Zeer onlangs (half Julij) zijn nadere voorstellen ter zake uit Indie ontvangen.

Celebes. Terwijl van de hoofden van gewestelijk bestuur in de buitenbezittingen tot dusver alleen de gouverneur van Sumatra's Westkust eene toelage voor representatiekosten genoot, is het noodig voorgekomen zoodanige tegemoetkoming ook toe te kennen aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden, die, zoo dikwijls als inlandsche vorsten te Makassar vertoeven of oorlogschepen ter reede komen, tot buitengewone uitgaven verpligt wordt, welke uit haren aard ten laste van 's lands kas moeten gebragt worden. Blijkens Indisch Staatsblad 1876, n°. 34, is die toelage bepaald op f 3000 's jaars.

In de afdeeling Saleijer zijn de vroeger tot Boni behoord hebbende eilanden Bonerate en Kalao, waar het bestuur nog altijd voorloopig was verbleven in handen der inlandsche hoofden, in 1876 onder regtstreeksch Europeesch toezigt gekomen, door de plaatsing op Bonerate van een Europeschen posthouder, bijgestaan door een inlandsch schrijver en een viertal politiedienaren (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 325). Daarentegen is het regents-ambt (dat op Bonerate reeds sedert eenigen tijd onvervuld was gebleven) op beide eilanden opgeheven, evenzeer als de (onbezoldigde) betrekking van soelewatang, zoodat de glarangs of kampong-hoofden nu regtstreeks ondergeschikt zijn aan den posthouder. Aan dezen beambte is ook het toezigt opgedragen over Tanah Djampea, daar dit eiland uit Bonerate gemakkelijker kon worden bestuurd dan uit Saleijer.

Op Saleijer werd onlangs mede een opengevallen regentspost ingetrokken, toen — met goedvinden der betrokken hoofden en bevolking — het kleine regentschap Bonto Boros met dat van Lajoli werd vereenigd, onder toekenning eener evenredige tractementsverhooging aan het hoofd van het vereenigd regentschap (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 53).

Timor. Bij gelegenheid der optreding van een nieuwen resident (Augustus 1875) werd het aan die betrekking verbonden tractement, dat in 1867 van f 12 000 tot f 15 000 's jaars was verhoogd, weder op het vroegere bedrag bepaald (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 177). Het terugbrengen van Timor tot eene residentie der 3de klasse scheen geregtvaardigd, nu de verwachtingen, in 1867 gekoesterd omtrent de toekomstige belangrijkheid van dit gewest, als een gevolg van de ontwikkeling van Australie, zich voor 's hands niet hadden verwezenlijkt.

Ten einde het corps gewapende politiedienaren in deze residentie (*Indisch Staatsblad* 1869, n°. 28) beter aan zijne bestemming te doen beantwoorden, is onlangs (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 28) eene reorganisatie bevolen, waarbij de bezoldiging van de manschappen verbeterd, doch hun aantal eenigszins verminderd is. Tevens zijn zij ontheven van de diensten op het residentiekantoor, waarvoor nu afzonderlijke oppassers zijn aangewezen. Van de 98 man waaruit het corps nu bestaat, is het meerendeel op Timor zelf (te Koepang, Babauw en Atapoepoe) gestationeerd, terwijl de overigen geplaatst zijn op Soemba en te Larantoeka op Flores.

§ 5. *Bijzondere onderwerpen.* (1)

Voorziening in plaatselijke behoeften. Terwijl de kwestie der invoering van gemeente-instellingen op de voornaamste hoofdplaatsen (verg. vorig verslag, blz. 79) in Indie wordt overwogen, is, bij de behandeling van plannen betreffende den aanleg eener drinkwaterleiding te Cheribon (zie hoofdstuk **L**, afd. II) de vraag ter sprake gekomen, of de kosten van dergelijke werken van geheel lokaal belang goedschiks ten laste van 's lands schatkist, dus van alle ingezetenen, konden worden gebragt.

Ofschoon op die vraag in hare algemeene strekking moeijelijk een bepaald antwoord scheen te geven, meende de Regering hier te lande als haar gevoelen te moeten doen kennen (Maart 1876), dat het uit den aard der zaak zeker regelmatiger zou zijn de kosten van lokale belangen door de ingezetenen te doen dragen, maar dat, zoolang de

(1) Zie ook hoofdstuk **F**, § 5 (blz. 66).

heffing van plaatselijke belastingen niet is tot stand gekomen, het Gouvernement zich niet stelselmatig kan onthouden van voorziening in plaatselijke behoeften, waar het de bevordering van volksgezondheid, veiligheid enz. geldt.

Van de zijde der Nederlandsch-Indische gasmaatschappij, die sedert 1862 de gasverlichting te Batavia bezorgt (zie o. a. het verslag van 1873, blz. 92), en met welke eenige jaren later — evenwel zonder gunstig gevolg — ook was onderhandeld over het tot stand brengen eener dusdanige verlichting te Samarang en Soerabaija, zijn in 1875 stappen gedaan om te dezer zake op nieuw met het Gouvernement in overleg te treden, in verband met eene verlenging, op gewijzigde voorwaarden, van hare concessie voor Batavia. De maatschappij verlangt thans niet meer dat de Regering zich verbinde om gas van haar te nemen voor de straatverlichting, maar wil de verpligting aanvaarden daarvoor gas te leveren tegen een bij de concessie overeen te komen prijs. Alvorens met den vertegenwoordiger der maatschappij in Indie in besprekingen te treden, heeft de Indische Regering het wenschelijk geoordeeld den uitslag af te wachten van een bevolen onderzoek naar de wijze, waarop de concessie voor Batavia werd uitgevoerd, voor zooveel betreft de zuiverheid en lichtsterkte van het gas. Toen na eenigen tijd hieromtrent een bevredigend berigt werd ontvangen, is (in Mei jl.) aan de directeuren van justitie en van binnenlandsch bestuur opgedragen om zonder verwijl de concept-voorwaarden voor eene concessie betreffende Soerabaija in behandeling te nemen.

Op deze hoofdplaats is inmiddels in den aanvang van 1876, door particuliere bijdragen der ingezetenen, eene verbetering in de bestaande straatverlichting (door middel van petroleumlantaarns) tot stand gekomen.

Toezigt op de werving van inlandsche zeevarenden. Werden in 't begin van 1875 (zie vorig verslag, bladz. 79) de op dit stuk bestaande bepalingen — aan welker stipte naleving de havenmeesters nog niet lang geleden opzettelijk zijn herinnerd — speciaal voor Timor aangevuld met eenige voorschriften, ten doel hebbende om den terugvoer der voor de Australische paarlvisscherij aangeworven inlanders beter te verzekeren en hun zooveel mogelijk de uitbetaling van hun loon te waarborgen, — gelijke voorzieningen zijn sedert ook in 't leven geroepen voor inboorlingen van het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden, die zich als zeevarenden op vreemde schepen buiten Nederlandsch Indie begeven (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 274). Deze voorzorg bleek wenschelijk, omdat in den laatsten tijd Australische gezagvoerders meer dan vroeger de wateren van Celebes bezochten tot het aanwerven van duikers, nu zij daarvoor op Timor en onderhoorigheden minder gemakkelijk te regt konden.

Begraafplaatsen. Door den geneeskundigen dienst werd de aandacht gevestigd op de voor de gezondheid schadelijke gevolgen, vooral in tijden van epidemien, te duchten van de Indische begraafplaatsen, die dikwerf overvol en te midden der bewoonde gedeelten van de dessa's gelegen zijn. De wenschelijkheid werd aangetoond dat het bestuur zich meer dan tot dusverre aan dit onderwerp liet gelegen liggen. Tevens werd er op gewezen dat in 1874 o. a. in meer dan 200 dessa's van de adsistent-residentie Koetoardjo (Bagelen) de tot dusver gebezigde begraafplaatsen door de bevolking — deels op aanraden van het bestuur, deels uit eigen beweging — verlaten en met graszoden belegd waren, zonder dat deswege eenige moeijelijkheid was ontstaan, en dat dit voorbeeld in 1875 ook in de adsistent-residentie Blora (Rembang) was gevolgd, waar tijdens het heerschen eener koortsepidemie een aantal voor de gezondheid schadelijk gelegen begraafplaatsen, in overleg met den regent en den panghoeloe, waren gesloten.

Ofschoon de Regering het, even als vroeger (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1607), onraadzaam achtte zich meer dan noodig met de begraafplaatsen van inlanders te bemoeijen, en daarom uitdrukkelijk op den voorgrond stelde dat rekening moest worden gehouden met bestaande volksbegrippen en van de zijde der besturende ambtenaren alle pressie moest worden vermeden, keurde zij het toch goed dat deze de hoofden en bevolking raadden tot verplaatsing van begraafplaatsen wier ligging voor de volksgezondheid schadelijk kon worden, en dat zij zooveel mogelijk waakten tegen het aanleggen van nieuwe begraafplaatsen in de kom der dessa's en in de nabijheid van putten, waterleidingen of rivieren. De directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid werd gemagtigd (Februarij 1876) om in dien geest aan de hoofden van gewestelijk bestuur eene aanschrijving te rigten.

Brandgevaar. De in de laatste jaren (verg. o. a. de verslagen van 1873 en 1875, bladz. 79) uitgevaardigde bepalingen tot wering van daken van atap of andere ligt ontvlambare materialen, leverden in de toepassing schier algemeen bezwaar op, doordien de inlanders veelal moeijelijk de kosten konden dragen, verbonden aan het vervangen dier daken door andere, van pannen of metaal. Herhaaldelijk werd dan ook de termijn, aanvankelijk voor de vervanging gesteld, verschoven om de bevolking te gerieven. Eene nadere overweging der zaak heeft echter de Indische Regering geleid tot het besluit (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 288) om het bezigen van atap of diergelijke materialen voor dakbedekking alleen te verbieden voor nieuw te bouwen huizen, en tevens — met intrekking der vroeger uitgevaardigde verordeningen — den maatregel te beperken tot de hoofdplaatsen der gewesten en wel tot de wijken en buurten daartoe bij gewestelijke keur aan te wijzen. Met de hoofdplaatsen van gewesten werden voor de toepassing dezer bepaling gelijkgesteld Fort de Kock en Padang Sidempoean, beide ter Sumatra's Westkust.

II. Persoonlijke diensten.

§ 1. *Java en Madura.*

Gedurende het jaar 1875 werden de heerendiensten op Java en Madura nog gevorderd overeenkomstig de voorschriften van het besluit dd. 7 Junij 1870, n°. 1 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2332), zoo als die sedert — laatstelijk bij Indisch Staatsblad 1874, n°. 74 — gewijzigd en aangevuld zijn. De herziening van die voorschriften heeft in het afgeloopen jaar plaats gehad en zal hieronder ter sprake komen.

Bij het benuttigen der algemeene diensten werd vooral gelet op het voorschrift, dat ze zooveel mogelijk worden gevorderd en uitgevoerd op vaste tijdstippen van het jaar, niet zamenvallende met die, waarop cultuurdiensten te verrigten zijn of waarop de dienstpligtigen zich aan hunne eigen cultures en daarmede zamenhangende werkzaamheden hebben te wijden.

Blijkens de volgende tabel en de meer uitvoerige (gewestelijke) opgaven in bijlage Q, werden in 1875 29 713 148 dagdiensten gepraesteerd tegen 30 316 281 in 1874. Van de in 1875 beschikbare dagdiensten, zijnde ruim 100 millioen, werden alzoo nog geen 30 millioen gevorderd; zoodat gemiddeld elk dienstpligtige slechts 16 dagen werd te werk gesteld.

Jaren.	Bijzondere diensten.			Algemeene diensten aan openbare werken van algemeen nut, waarbij het belang der inlandsche bevolking regtstreeks betrokken is. (*b*)		Te zamen.	*AANMERKINGEN.*
	Bezetten van wacht-huizen.	Diensten bij de inlandsche hoofden.	Diensten van anderen aard. (*a*)	voor onderhoud.	voor eersten aanleg, zware herstelling of ver-nieuwing.		
1875	7 378 547	6 265 620	3 338 281	10 026 943	2 703 752		(*a*) In bijlage Q van dit verslag onder verschillende rubrieken gesplitst opgegeven.
	16 982 448			12 730 695		29 713 143	(*b*) Hieronder zijn voorloopig nog gerangschikt passangrahans, passantenhuizen, districtsgevangenissen en inlandsche schoollocalen, deze laatste voor zoover daarin van gouvernementswege geheel kosteloos wordt onderwijs gegeven.
1874	7 017 125	6 490 342	3 350 339	10 240 822	3 217 653		
	16 857 806			13 458 475		30 316 281	

De antwoorden op de in den aanvang van 1875 (zie vorig verslag, bladz. 80) aan de hoofden van gewestelijk bestuur gestelde vraagpunten — betreffende *a.* de definitieve vaststelling van de grondslagen voor de heerendienstpligtigheid, *b.* de grondslagen voor de heffing eener belasting als aequivalent voor eene eventueele vermindering van heerendiensten, en *c.* de werking van de in 1874 tot stand gebragte belangrijke vermindering der diensten bij de hoofden, — werden in den loop van 1875 ingediend. Zoo ook de adviezen, van een viertal residenten (die van de Preanger regentschappen, Samarang, Bagelen en Soerabaija) ingewonnen nopens het denkbeeld om, bij eventueele volledige afschaffing der persoonlijke diensten ten behoeve der inlandsche hoofden, als aequivalent voor de dan ten laste van den lande komende tractementsverhoogingen, een hoofdgeld »wang pantjen" te heffen. In het laatst van Junij jl. heeft de directeur van binnenlandsch bestuur het ontwerp eener verordening tot vaststelling der grondslagen voor de heerendienstpligtigheid aan de Indische Regering aangeboden.

In voldoening aan art 57 van het Regeringsreglement zijn intusschen bij het Indisch besluit dd. 1 October 1875, n°. 28 — als bijlage R in uittreksel bij dit verslag gevoegd — de noodige voorschriften uitgevaardigd ter vervanging van de bestaande regeling der heerendiensten, welke met 1 Januarij 1876 weder vijf jaren zou hebben gewerkt.

In den tegenwoordigen stand der zaak kon die herziening weinig anders zijn dan eene herhaling en bevestiging der bestaande voorschriften. Van belangrijke vermindering der diensten toch kon geen sprake zijn zonder dat daarvoor een aequivalent werd aangewezen, en hieraan moest voorafgaan de vaststelling van de algemeene grondslagen voor de dienstpligtigheid. Ook waren de meeste residenten het over het algemeen vrij wel eens over de goede werking der regelen en wenken die voor het tijdvak 1871—1875 hadden gegolden. Deze zijn dan ook bij de nieuwe regeling, vervat in het besluit van 1 October 1875, n°. 28, bijna geheel gevolgd, behoudens enkele wijzigingen of verduidelijkingen.

Zoo is in het jongste besluit niet meer de mogelijkheid verondersteld dat nog op andere »onvermijdelijke" diensten dan de uitdrukkelijk genoemde zou behoeven te worden gerekend, en daarom niet meer overgenomen de bepaling dat in zoodanig geval door de residenten voorstellen zijn te doen tot aanvulling van de in het besluit vervatte opgave der te verrigten heerendiensten. Bovendien berust die weglating op de overweging, dat de wet geene *vermeerdering* van diensten gedoogt, zoodat, mogt het bedoeld geval zich al voordoen, daarin toch op andere wijze zoude moeten worden voorzien.

De bepaling omtrent den duur van één dag arbeid is verduidelijkt, door achter de woorden: »twaalf uren, daaronder begrepen den tijd noodig voor het afleggen van den afstand tusschen de woning van den dienstpligtige en het werk waarvoor hij is opgeroepen", te voegen: »heen en terug".

Bij de nieuwe regeling is het vervoer van gouvernementsreizigers en goederen, alsmede het verleenen van hulp bij het vervoeren van rijtuigen van gouvernements-reizigers langs steilten, niet meer onder de bijzondere, maar onder de algemeene diensten gerangschikt, daar die werkzaamheden niet dagelijks gevorderd worden en dus eigenaardig tot de algemeene diensten behooren.

Daar de bewoordingen der regeling van 1870 aanleiding hadden gegeven tot de vraag of de magtiging van den Gouverneur-Generaal ook vereischt werd voor het aanbrengen van *herstellingen*, dan wel alleen voor *verfraaijingen* van in heerendienst uitgevoerde werken (bruggen, wegen, dijken enz.), is nu uitgemaakt dat het oproepen van dienstpligtigen ten behoeve van het gewoon onderhoud dier werken door de inlandsche ambtenaren kan geschieden zonder magtiging, en dat, waar de dienstpligtigen benoodigd zijn voor zware reparatien of vernieuwingen, kan volstaan worden met eene magtiging van het plaatselijk of gewestelijk bestuur.

Bij de omschrijving van de binnenwegen waren in de vorige regeling niet opgenomen de verbindingswegen der standplaatsen van de onderdistrictshoofden met de groote post- en binnenwegen, alsmede met de gouvernementspakhuizen. In deze leemte is voorzien.

Het beginsel dat de aanleg, het onderhoud en de herstelling van de in de dessa-wegen gelegen bruggen en duikers tot de gemeente-diensten behooren, werd minder algemeen gesteld, door de zorg daarvoor aan de betrokken gemeenten slechts op te dragen »zooveel mogelijk", vermits toch in de dessa-wegen soms groote bruggen en duikers worden aangetroffen, wier herstelling of vernieuwing niet wel langer uitsluitend ten laste van de daarbij betrokken gemeente kon worden gelaten.

Aan het voorschrift eindelijk, dat »de algemeene en bijzondere diensten zooveel mogelijk gelijkmatig over de dessa's verdeeld en zooveel mogelijk binnen het district beperkt moeten worden", zijn — in overeenstemming met eene in 1872 bij circulaire gegeven verklaring (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2575) — de woorden toegevoegd: »waar het meer in het belang van digt aan de grens liggende dessa's is om in een ander dan in het eigen district te worden te werk gesteld, mag hiervan worden afgeweken".

Eene Javaansche vertaling van de nieuwe heerendienstregeling, bestemd om aan de regenten, districts-, onderdistricts- en dessahoofden te worden uitgereikt, lag bij

den aanvang van 1876 ter perse; bovendien zullen ook vertalingen verschijnen in het Maleisch, Soendaasch en Madureesch.

Omtrent de in het afgeloopen jaar gevorderde heerendiensten valt het volgende mede te deelen.

Even als in vorige jaren werden allerwege weder de meeste diensten verrigt ten behoeve van het onderhoud der wegen. Echter waren deze diensten, in gewone omstandigheden, slechts in zeer enkele gewesten drukkend te noemen. Om de vroeger vermelde redenen (verg. vorig verslag, blz. 80) was dit weder het geval in sommige gedeelten van Pekalongan, Samarang en Kediri. In de afdeeling Blitar van laatstgenoemd gewest, waar in den aanvang van het jaar de moddervloed uit den Kloet veel schade had aangerigt, en in Kertosono — mede in Kediri — waar doorbraken van dijken hadden plaats gevonden, ontvingen de te werk gestelde dienstpligtigen eene tegemoetkoming van 40 cent daags per hoofd.

In Soerabaija, vooral in de afdeeling Modjokerto, heeft de bevolking, ten gevolge van den bijzonder hoogen waterstand in den westmoesson van 1874/1875, weder vrij zware heerendiensten moeten verrigten ten behoeve van de werkzaamheden aan de dijken en steenglooijingen op de meest bedreigde punten van de Solo-rivier. Echter hoopt men dat door de aangebragte verbeteringen, binnen een niet te lang tijdsverloop, het gewoon onderhoud jaarlijks van lieverlede zal kunnen verminderen.

In Bezoeki is veel arbeid in heerendienst moeten gevorderd worden ten gevolge van het hooge water, waardoor de noodstuwdam in de Sampean-rivivier bij Sitoebondo herhaaldelijk veel te lijden had (zie vorig verslag blz. 4). De Regering kwam echter de dienstpligtigen bij genoemd werk te gemoet door hun een dagloon van 33½ cent per hoofd toe te leggen.

In Bagelen daarentegen werden gedurende het afgeloopen jaar veel minder heerendiensten gevorderd dan in 1874, maar liet het bestuur, tijdens het heerschen van de rijstschaarschte in het zuidelijk gedeelte van dat gewest, vele buitengewone werken in vrijen arbeid uitvoeren, ten einde de bevolking een middel te verschaffen om geld te verdienen.

Als vervolg op de in 't vorig verslag (blz. 80) aangehaalde circulaire dd. 27 November 1874, waarbij eenheid en vastheid in de regeling der werkzaamheden, die in heerendienst plaats hebben, werden aanbevolen, ook met betrekking tot den arbeid aan de wegen, heeft de directeur van binnenlandsch bestuur het noodig geoordeeld de hoofden van gewestelijk bestuur andermaal te wijzen op het belang zoowel van geregeld onderhoud der wegen als van dadelijke voorziening, waar daaraan behoefte bestaat, en in 't bijzonder hunne aandacht gevestigd op de noodzakelijkheid van eene goede afwatering der wegen, en op het voordeel van altijd grint of ander verhardingsmateriaal aan den kant van den weg in voorraad te hebben om aanstonds gaten en geulen te digten.

Het onderzoek of welligt ook elders dan in Krawang (zie vorig verslag, blz. 81) voor het bewaken van landsgevangenissen of andere gebouwen, in strijd met de bestaande bepalingen, over heerendienstpligtigen werd beschikt, heeft doen zien dat dit nog in een vijftal gewesten: Batavia, Samarang, Rembang, Bezoeki en Cheribon het geval was, namelijk in de vier eerstgenoemde residentien bij 5 landsgevangenissen, bij 2 landskassen en bij 1 passantenhuis, en in Cheribon bij al de landsgevangenissen, behalve die in de afdeeling Galoe. De betrokken residenten werden aangeschreven het noodige te verrigten of voor te stellen om aan deze onregelmatigheid een einde te maken.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

In de regeling der persoonlijke diensten van de bevolking ter Sumatra's Westkust kwam in het afgeloopen jaar geen verandering. De in vorige verslagen bedoelde nieuwe regeling is nog in bewerking.

Over het algemeen wordt er naar gestreefd om de diensten zoo veel mogelijk te verligten. Zoo zijn voorstellen bij de Indische Regering in behandeling tot vermeerdering van het aantal postloopers, ten einde de bevolking te ontheffen van de overbrenging der postpakketten, eene verpligting die gezegd wordt vooral op weinig bevolkte plaatsen nog al tot bezwaar aanleiding te geven.

De diensten bij de inlandsche hoofden, bestaande in het betrekken van wachten en in het verleenen van (meestal kortstondige) hulp bij het bewerken hunner sawah's en den bouw hunner woningen, worden weinig drukkend genoemd. Overigens worden aangaande de heerendiensten in dit gewest geene andere bijzonderheden medegedeeld dan reeds in 't vorig verslag zijn vermeld.

In de adsistent-residentie Benkoelen verschilde het aantal in 1875 verrigte heerendiensten ten behoeve van den lande (*Indisch Staatsblad* 1869, n°. 79) weinig van die gedurende 1874 gepraesteerd. In beide jaren werden daartoe van elken dienstpligtige gemiddeld ruim 19 dagdiensten 's jaars gevorderd, zoo als de volgende opgaaf kan doen zien.

AFDEELINGEN.	Beschikbaar getal dienstpligtigen.	AANTAL DAGDIENSTEN GEPRAESTEERD: voor onderhoud van wegen en bruggen.	voor vervoer van goederen van gouvernements-ambtenaren.	tot wering van rampen.	bij overvaarten.	TOTAAL.
Ommelanden van Benkoelen	4 950	64 620	1 240	»	»	65 860
Laïs	2 861	42 411	2 220	»	»	44 631
Mokko-Mokko	3 811	135 970	3 920	»	»	139 890
Seloema	5 227	157 000	2 100	200	3 990	163 290
Manna	5 405	101 862	1 344	152	9 770	113 128
Pasoemah Oeloe Manna	599	5 450	95	»	1 098	6 643
Oeloe Loeas en Kauer	2 590	31 210	389	625	»	32 224
Kroë	5 180	29 380	680	402	»	30 462
Totaal	30 623	567 903	11 988	1 379	14 858	596 128
Over 1874 was het cijfer	29 887	556 702	10 799	2 692	17 125	587 318

Ofschoon de wegen in het afgeloopen jaar weder veel verbeterd zijn, deels met hulp van dwangarbeiders, waren zij echter nog niet overal voor voertuigen bruikbaar.

De opheffing van het zoogenaamde wegenfonds ter hoofdplaats Benkoelen (zie vorig verslag, bladz. 82), waarvan het op 1 September 1875 aanwezige saldo in 's lands kas werd gestort, maakte eene nadere voorziening noodig omtrent den plaatselijken nachtwachtdienst, waarmede tot dusver vaste, uit het fonds bezoldigde, gardoewachters waren belast. Sedert 1 September 1875 worden nu de gardoes ter hoofdplaats, bij wijze van heerendienst, om beurten door de ingezetenen (inlanders en vreemde oosterlingen) bezet.

In 't vorig verslag, bladz. 82, werd aangetoond dat het bezwarende der heerendiensten voor de bevolking in Palembang in naauw verband staat met het daar bestaande transportstelsel, en dat, zonder voorafgaande verbetering der transportmiddelen, eene vermindering der heerendiensten in dit gewest niet wel uitvoerbaar scheen. In 1875 is er zooveel mogelijk naar gestreefd de hoofdwegen voor vervoer per as geschikt te maken. Om echter niet te veel van de werkkrachten der bevolking te vergen, werd aan de hiertoe gebezigde dienstpligtigen eene dagelijksche tegemoetkoming voor voeding verstrekt ten bedrage van 15 cent per hoofd. Het resultaat der betoonde inspanning is geweest, dat thans de voornaamste werken voor de beoogde verbetering der transportmiddelen voltooid zijn, en dat de zorg voor het vervoer per as langs de bedoelde wegen van gouvernementsreizigers met hunne bagage aan een aannemer is kunnen worden opgedragen, zonder dat eenige hulp door of van wege het bestuur voor de aanschaffing der benoodigde transportmiddelen zal behoeven te worden verleend. Hierdoor zijn de drukkende diensten voor het transport te water (anteran-diensten) langs de trajecten Moeara Enim-Lahat, Lahat-Tebingtinggi, Lahat-Bandar, Bandar-Talangpadang en Tebingtinggi-Kepahiang komen te vervallen. Daarenboven zijn nog verschillende andere maatregelen genomen om de heerendiensten in dit gewest te verminderen. Zoo werden o. a. door den resident de koelieboedjangdiensten, ten behoeve van het civiel en militair transport-etablissement ter hoofdplaats, met ingang van 1 Januarij 1875 opgeheven, en werden door hem, in afwachting eener definitieve regeling van het postwezen in deze residentie, de noodige schikkingen getroffen om het overbrengen van postpakketten tusschen Lorok en Lahat, en tusschen Tebingtinggi, Bandar en Kepahiang, niet meer in heerendienst te doen geschieden. Als aequivalent voor de uit dezen laatsten maatregel voortvloeijende uitgaven werd evenwel den betrokken dienstpligtigen eene verhooging van belasting opgelegd, zoodat deze per hoofd f 0.50 meer zal bedragen dan de som, waarvoor bedoelde dienstpligtigen in 1874 waren aangeslagen (verg. vorig verslag, bladz. 82).

Ten einde te kunnen zorgen dat de wegen bij voortduring blijven verkeeren in den staat waarin zij nu gebragt zijn, bestaat het voornemen om het aantal opzieners der wegen van 2 tot 15 op te voeren. Deze beambten zullen dan tevens belast zijn met het bewaken der passangrahans en passantenhuizen en met het verstrekken van voeding tegen tariefsprijzen aan mindere militairen.

Het in het vorig verslag bedoelde onderzoek nopens de bevaarbaarheid van de Palembangsche rivieren voor stoomscheepjes, ook in het droogo jaargetijde, is nog niet ingesteld kunnen worden; wel werd voor die taak een deskundige aangewezen, maar kort daarop moest aan dezen eene andere opdragt van meer spoedvereischenden aard worden gedaan.

In de overige buitenbezittingen zijn de persoonlijke diensten ten behoeve van het Gouvernement over 't algemeen van weinig belang. Verandering in de ter zake bestaande regeling heeft niet plaats gehad. In hoofdzaak is dus te verwijzen naar vorige verslagen. Het ontwerp eener regeling voor Billiton is nog bij den adsistent-resident aanhangig.

Opgaven nopens het aantal in 1875 verrigte diensten zijn slechts voor enkele buitenbezittingen ontvangen, doch vele cijfers zijn te onvolledig om hier te worden medegedeeld. Alleen is het volgende overzigt betreffende de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo op te nemen.

AFDEELINGEN.	Aantal dienstpligtigen.	Aantal dat gemiddeld dagelijks is uitgekomen voor:	
		betaalde heerendiensten.	onbetaalde heerendiensten.
Bandjermasin en Kween	5 177	23 à 24	152
Martapoera	16 316	20	654
Amoenthaij	55 792	16	1 439
Doesson en Bekompaij	4 594	10 à 15	116
Groote en kleine Dajak	2 100	4	10
Zuiderafdeeling (Sampit)	1 450	3 à 4	15

III. Landelijke inkomsten; bedrijfsbelasting.

§ 1. *Landelijke inkomsten.*

Java en Madura.

Landrente. In het vorig verslag kon geen overzigt van den aanslag en de heffing der landrente in 1874, ten vervolge op het overzigt betreffende 1873 dat in het verslag van 1874 (bladz. 84/85) gegeven is, worden opgenomen, omdat het niet tijdig uit Indie ontvangen werd. Thans zijn toegezegd — en zullen, bij tijdige ontvangst, als bijlagen R *bis* n°. I—III bij dit verslag gevoegd worden — *drie* staten, bevattende: 1°. een *verbeterd* overzigt betreffende het jaar 1873, dat noodig is geworden omdat belangrijke fouten zijn ontdekt in de vroeger verstrekte opgaven; 2°. een overzigt betreffende 1874; 3°. een overzigt betreffende 1875.

De aanslag der niet jaarlijks beplante velden was in 1875 veel geringer dan in 1874; ten gevolge van de ongunstige weêrsgesteldheid werden zelfs vele reeds bewerkte velden onbeplant gelaten, vooral in Cheribon, Samarang en Bezoeki. Zij was ook oorzaak dat groote uitgestrektheden van de anders jaarlijks beplante velden braak bleven liggen, zoodat aanzienlijke afschrijvingen van landrente moesten worden bevolen krachtens art. 7, alin. 3, der ordonnantie van 3 April 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 66).

In verschillende residentien moesten voorts aanzienlijke vrijstellingen wegens misgewas — art. 10 der ordonnantie — verleend worden. Bedoeld art. 10, bepalende dat vrijstelling van landrente, in geval van misgewas of om andere gewigtige redenen, alleen door den Gouverneur-Generaal wordt bevolen, is onlangs gewijzigd met het oog op de bij zijne toepassing ondervonden bezwaren (zie vorig verslag, bladz. 83/84). Bij ordonnantie van 5 April 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 88) is nu bepaald dat voortaan, bij deugdelijk geconstateerd misgewas, geheele of gedeeltelijke vrijstelling kan worden verleend door de residenten onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, doch dat remissie ter zake van andere buitengewone en gewigtige omstandigheden alleen door den Gouverneur-Generaal gegeven wordt. (1)

Daar bij de afzonderlijke landrente-regeling voor de Preanger regentschappen (*Indisch Staatsblad* 1872 n° 219 *b*) alleen sprake was van vrijstelling wegens misgewas, en daarin andere redenen, die aanleiding tot vrijstelling konden geven, niet genoemd waren, werd deze regeling met het aangehaalde nieuwe art. 10 in overeenstemming gebragt (*Indisch Staatsblad* 1876 n°. 89). Voor het domein Blooboer (residentie Batavia) werd deze aanvulling, bij dezelfde verordening, mede van toepassing verklaard.

(1) Hierdoor is dus gevolg gegeven aan den wenk, voorkomende op bladz. 23 van het voorloopig verslag der Tweede Kamer betreffende de Indische begrooting van 1876.

Omtrent de toepassing der aangehaalde verordeningen valt, na hetgeen dienaangaande in de verslagen der twee laatste jaren is medegedeeld, nu weinig aan te teekenen. Stelliger dan ten vorigen jare kan thans worden berigt, dat behalve in Banjoewangi, werwaarts eenige mantries der statistieke opneming zijn gezonden, nergens de voorgeschreven opmetingen der bouwgronden hebben plaats gehad, omdat het aan geschikt personeel daartoe ontbrak. Werd bij het ontwerpen der nieuwe landrente-regelingen verwacht dat dit werk aan inlandsche landmeters kon overgelaten worden, al spoedig is de overtuiging verkregen dat zulke opmetingen, zonder voortdurende contrôle van deskundige Europesche chefs, niet wel aan inlanders kunnen worden toevertrouwd.

Ter bepaling van de gemiddelde opbrengst der gronden heeft men, waar dit onder behoorlijk toezigt geschieden kon, even als in 1874, proefsneden gehouden en de uitkomsten opgeteekend ter aanvulling van de vroeger verzamelde gegevens.

De gewestelijke verslagen bevatten ditmaal geene bijzonderheden omtrent het aanhouden der repartitiestaten (verg. vorig verslag); alleen wordt in de berigten nopens Soerabaija en Pasoeroean gemeld, dat het getal dessa's, waar schrijvers gevonden worden, steeds zeer gering blijft.

De toepassing van art. 14 der ordonnantie van 3 April 1872 gaf o. a. in Japara aanleiding, dat met den omslag in de dessa niet eerlijk werd te werk gegaan en door verscheidene dessahoofden te veel werd geheven.

Op de inning der landrente werd door de besturende ambtenaren zooveel mogelijk toezigt gehouden. Van tijd tot tijd onderzochten zij of de dessahoofder geregeld de door hen ontvangen belasting afdroegen, en vergeleken zij de boeken der ondercollecteurs met de stortingsbewijzen der dessahoofden. Nog steeds had men te kampen met de gewoonte van vele dessahoofden om de geïnde gelden voorloopig tot eigen gebruik aan te wenden, in de hoop van tegen het einde van het jaar toch het verschuldigde te kunnen storten, en verscheidene hoofden moesten wegens hunne tekortkomingen ontslagen of strafregtelijk vervolgd worden.

Omtrent den achterstand in de betaling van landrente door de bevolking zijn slechts uit twee gewesten, Banjoewangi en Madioen, bijzonderheden medegedeeld. In eerstgenoemd gewest bedroeg de achterstand op 31 December 1875 f 62 484,23[5], doch drie weken later was hij reeds verminderd tot op f 47 184,27[5]. Voor een groot deel moest deze achterstand worden toegeschreven aan den ongunstigen koffijoogst van 1875, waardoor veel minder geld dan in 1874 onder de bevolking kwam. Overigens hebben hier de sawahbezitters dikwijls niet tijdig de middelen om de verschuldigde landrente te betalen, omdat zij hunne voor verkoop bestemde padi zoo lang mogelijk bewaren, speculeerende op hooge prijzen. Op grond van de ondervinding in vorige jaren, twijfelde de resident niet, of in den loop van 1876 zou alles worden aangezuiverd wat nog achterstallig was, te meer ook omdat in dit jaar op een zeer gunstigen koffijoogst mogt worden gerekend. Van den aanslag in Madioen over 1875 was bij het eind van het jaar nog niet betaald f 17 076,59[5], waarvan ruim f 14 000 alleen voor rekening van de afdeeling Ngawi kwam; de achterstand van 1874, ten bedrage van f 33 000, werd echter in Ngawi ten volle aangezuiverd.

De controleur 1ste klasse, wien in 1874 een onderzoek naar de werking van het landrentestelsel in Bombay werd opgedragen (zie het verslag van 1874, bladz. 80 en van 1875 bladz. 84), is in Junij jl. uit Britsch Indie op Java teruggekeerd. Bij zijn onderzoek heeft hij de gewenschte hulp en medewerking ondervonden van de Britsch-Indische autoriteiten, zoodat hem ruimschoots de gelegenheid is gegeven om alles wat op de landrenteheffing betrekking heeft, zoo als meting, verkaveling, en aanslag der bouwgronden, in loco na te gaan. Dit heeft echter zeer veel tijd gekost, omdat verschillende streken moesten bezocht worden op de tijdstippen wanneer de ambtenaren, met de genoemde werkzaamheden belast, aan het werk waren.

Belasting op vischvijvers. Omtrent den aanslag of de opbrengst dezer belasting over het afgeloopen jaar, zijn nog geene opgaven ontvangen.

Vogelnestgrotten. In 1875 ontleende het Gouvernement aan de exploitatie van vogelnestgrotten of klippen de navolgende baten:

1°. voor de in 1872 voor 25 jaren verhuurde klippen in Bagelen en de Preanger regentschappen werd de bedongen huursom van f 39 287 ontvangen;

2°. de grotten of klippen, die in acht andere gewesten van Java en op Madura jaarlijks verpacht of (aan de nabijgelegen dessa's) verhuurd worden, bragten op f 146 841 tegen f 158 986 in 1874;

3°. de vogelnesten die als belasting uit enkele districten van de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo waren verkregen, en die welke in Patjitan en Djokjokarta uit de gouvernementsgrotten gewonnen waren, te zamen 1679 kilogrammen, bragten bij openbaren verkoop (in drie veilingen op Java) f 19 880.75 op.

Daar onder de sub 3°. bedoelde vogelnesten weder zeer weinige van de 1ste soort voorkwamen, moesten, als in vorige jaren, door het Gouvernement nog nesten bij particulieren worden ingekocht voor de gebruikelijke geschenken aan den Soesoehoenan van Soerakarta en den Sultan van Djokjokarta.

Buitenbezittingen.

De eenige landelijke inkomsten der buitenbezittingen, die, omdat zij door het departement van binnenlandsch bestuur beheerd worden, te dezer plaatse nog moeten worden besproken, zijn: de padi-vertiening en eenige andere reeds meermalen genoemde belastingen in het gouvernement van Celebes, zoomede eenige lager te vermelden inkomsten uit de Balische landschappen Boeleleng en Djembrana. De in vorige verslagen bij deze paragraaf behandelde dzakat-belasting in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo is namelijk in 1875 onder beheer gekomen van het departement van finantien. Daarover wordt nu gehandeld in hoofdstuk M, afd. I, § 4.

Aangaande de opbrengst der eerstbedoelde belastingen (in het gouvernement van Celebes) over de twee laatste jaren zijn de volgende opgaven ontvangen:

	1874.	1875.
Vertiening der padivelden .	f 175 124,11[5]	f 220 766,92
Id. der suikerrietvelden.	3 197,90	1 902,90
Id. » zoutpannen. . .	814,00	1 413,75
Tesangbelasting (zie vorig verslag bladz. 85) . . .	7 697,56	8 025,00
Zoogenaamde koffijbelasting (in de bergregentschappen).	6 480,00	6 942,00
Bamboe-levering.	60,00	60,00
	f 193 373,57[5]	f 239 110,57

Van de inkomsten die in de genoemde Balische landschappen — zoo lang de thans bestaande (tijdelijke) bestuursregeling gehandhaafd blijft (1) — door het Gouvernement genoten worden, is de opbrengst der opiumpacht de voornaamste. Hoeveel zij in Djembrana bedroeg, is alleen over 1872 en 1873 vermeld gevonden (achtereenvolgens f 19 170 en f 19 830). In Boeleleng, waar de bewuste regeling eerst dagteekent van 1 April 1874 (verg. vorig verslag, bladz. 78/79) werd de opiumpacht bij de drie laatste door het inlandsch bestuur gehouden verpachtingen (voor 1874, 1875 en 1876) respectievelijk afgestaan

(1) Verg. het verslag van 1868, blz. 28 en van 1875, blz 78/79 en 86. Over de voorwaarden, waarop in der tijd aan de (toenmalige) regenten der beide landschappen het regt van zelfbestuur is gelaten, zie men het verslag over 1861, blz. 23 en 24.

tegen f 145 800, f 217 200 en f 120 000 (1) De overige verpachte middelen zijn in beide landschappen het slagten van rundvee en paarden en in Djembrana nog het bedienen der overvaart te Gilimanok. Deze laatste pacht bragt over 1872 en 1873 achtereenvolgens op f 3030 en f 3330; het eerstgenoemd middel werd in Boeleleng voor 1874 tegen f 516, in Djembrana voor 1873 tegen f 420 verpacht. Omtrent de landrente in beide landschappen zijn geen latere opgaven bekend dan die in 't vorig verslag opgenomen Hetgeen ter zake dezer verschillende belastingen in 's lands kas vloeit, strekt in mindering van de vaste schatting van f 30 000 's jaars, door elk der beide landschappen verschuldigd als bijdrage in de kosten van het Europeesch bestuur.

Volledigheidshalve zij hier nog aangeteekend, dat de voorloopige gunning van de huur der vogelnestklippen in de afdeeling Kroë (Benkoelen), waarvan in 't vorig verslag op bladz. 86 sprake was, vervangen is door eene definitieve toewijzing (tegen een huurschat van slechts f 12 's jaars), en dat de in Februarij 1874 te Batavia geveilde 3066½ pikols sapanhout (naar het schijnt de laatste hoeveelheid, die nog van de vorsten op Soembawa was overgenomen; verg. o. a. noot 2 op bladz. 23 van dit verslag) heeft opgebragt f 7837,70.

§ 2. *Bedrijfsbelasting.*

Toeneming van het aantal belastingschuldigen en naauwkeuriger aanslag hadden ten gevolge dat deze belasting in 1875 veel meer opbragt dan vroeger. De aanslag (in al de gewesten van Java en Madura te zamen) bedroeg namelijk in 1873 en 1874 achtereenvolgens f 1 171 137 en f 1 223 725 (2), in 1875 f 1 359 084, dus f 135 359 meer dan in het voorafgegane jaar. De toeneming der opbrengst was weder (verg. het vorig verslag bladz. 86) het aanzienlijkst in de residentie Soerabaija, en ook niet onbelangrijk in Pasoeroean, Cheribon, Samarang en Madura. Slechts in 7 gewesten bleef de aanslag beneden dien van 1874, doch overal slechts tot een onbeduidend bedrag.

Het getal aangeslagenen bedroeg (buiten die in het onderdistrict Bloeboer — zie onderstaande noot) in 1873 en 1874 achtereenvolgens 415 477 en 406 110, en in 1875 429 859. Daarvan waren telkens ruim 7 pct. Chinezen en andere vreemde oosterlingen. In verhouding tot hun aantal droegen de vreemde oosterlingen het meest tot de stijgende opbrengst bij; hun aandeel in de belasting bedroeg namelijk in 1875 ruim 18.5 percent, tegen ruim 16 en 17 percent in 1873 en 1874.

De *gemiddelde* aanslag per hoofd bedroeg in 1875: voor inlanders f 2,76, voor Chinezen f 8,57 en voor andere vreemde oosterlingen f 5,91.

Hoedanig de klassen van aanslag voor elk der genoemde landaarden uiteen liepen, kan worden gezien uit de gewestelijke opgaven, opgenomen in bijlage S hierachter.

Een bedrag van f 65 577 was bij het eind van 1875 nog niet aangezuiverd (deels door de belastingschuldigen nog niet voldaan, deels door dessahoofden nog niet gestort). In de eerste maanden van 1876 kwam reeds een aanzienlijk deel van dien achterstand binnen en voor de invordering van het overige werd het noodige gedaan.

(1) De zeer hooge opbrengst der verpachting voor 1875 schijnt hieraan geweten te moeten worden, dat in het bezit dezer pacht een middel werd gezien om ter sluik opium in te voeren op Java en Madura. Toen daartegen door een scherp toezigt gewaakt werd, verflaauwde de lust tot mededinging bij de volgende verpachting. Daarbij kwam dat met de verpachting voor 1876 gewacht werd op de ordonnantie van 23 November 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 261), waarbij de noodige bepalingen werden gemaakt om buiten twijfel te stellen dat het opium-monopolie der inlandsche bestuurders van Boeleleng verbindend is voor de in het landschap aanwezige gouvernements-onderdanen (waartoe ook behoort dat gedeelte der inheemsche bevolking, hetwelk den Mohammedaanschen godsdienst belijdt). Dien ten gevolge was er geen tijd om het in werking brengen der pacht behoorlijk voor te bereiden.

(2) Onder dit en het voorafgegane cijfer is thans, in tegenstelling met de opgaven in de beide vorige verslagen, ook de residentie Batavia begrepen, waar sedert 1 Januarij 1873 de bedrijfsbelasting werkt, ten gevolge van hare invoering op het domein Bloeboer. De aanslag aldaar, in der tijd geraamd op ruim f 6000 's jaars, bedroeg in het eerste jaar f 6 344,50, in 1874 en 1875 achtereenvolgens f 5 715,50 en f 4 954,50.

Over het algemeen zijn de residenten van meening, dat de bedrijfsbelasting nog niet zooveel opbrengt als in billijkheid gevorderd kan worden Eene vaste basis voor den aanslag blijft nog altijd ontbreken, terwijl de gegevens, waarnaar de commissien van aanslag te werk gaan, meestal weinig vertrouwen verdienen.

In een voorstel van den directeur van binnenlandsch bestuur, om den termijn, waarop de belasting moet zijn aangezuiverd, twee maanden te bekorten, zoodat de afbetaling voortaan zou moeten plaats hebben vóór 1 November van het aanslagjaar, werd door de Indische Regering niet getreden, hoofdzakelijk omdat die maatregel meer in het belang van den fiscus dan van de belastingschuldigen zou zijn. Daarenboven werd eene partieele wijziging der bepalingen omtrent de bedrijfsbelasting (*Indisch Staatsblad* 1857, n°. 99) minder geraden geacht, daar inmiddels van den directeur van financien voorstellen tot algemeene herziening ontvangen waren, welke het aannemen eener vaste basis ten doel hebben. De directeur van binnenlandsch bestuur is daarom zeer onlangs uitgenoodigd, in den geest dier voorstellen, de noodige ontwerp-verordeningen op te maken: eene betreffende de belasting voor inlanders, de andere betreffende die voor vreemde oosterlingen.

IV. Agrarische aangelegenheden; afstand van grond.

§ 1. *Java en Madura.*

Omtrent het in 't vorig verslag besproken rapport betreffende de agrarische aangelegenheden, zamengesteld door den algemeenen secretaris mr. H. D. Levyssohn Norman (3), is door de directeuren van binnenlandsch bestuur en van justitie eene gemeenschappelijke nota ingediend, welke, volgens berigten van Mei jl., bij den Raad van Indie in overweging was.

De behandeling van dit rapport — het is reeds verleden jaar medegedeeld — sluit in zich de overweging der vraag, welke regelen te stellen zijn ten aanzien van de vervanging van het communaal bezit op grond door erfelijk individueel bezit. In afwachting dat dienaangaande eene beslissing kan worden genomen, moeten de residenten — krachtens eene aanschrijving die ook in het vorig verslag is vermeld — aan de Regering berigten waar conversie van communaal en individueel bezit heeft plaats gevonden (zonder invloed van het bestuur). Naar aanleiding van deze aanschrijving zijn de navolgende inlichtingen ontvangen.

In Cheribon, Tagal, Pekalongan, Banjoemas, Bagelen en Kadoe worden in verreweg de meeste dessa's de bouwgronden niet periodiek verdeeld; ieder geërfde houdt zijn leven lang hetzelfde grondstuk mits hij heerendienstpligtig ingezetene der dessa blijft, en na zijn dood wordt de grond aan zijne kinderen of bloedverwanten toebedeeld (men noemt dit — in onderscheiding van erfelijk individueel bezit — » communaal bezit met vaste aandeelen"). In 1874 vond echter in 3 dessa's van Banjoemas conversie van communaal in individueel bezit plaats. In Bagelen was vóór 1 April 1876 de conversie in 72 dessa's tot stand gebragt. In Kadoe werd in 1875 gevolg gegeven aan de in 1874 voorgenomen conversie in 3 dessa's, terwijl in het begin van 1876 de ingezetenen van 3 andere dessa's hun plan te kennen gaven om tot conversie over te gaan.

In Samarang werden — behalve in de afdeeling Kendal, waaromtrent reeds in 't vorig verslag is berigt — in 1874 de gronden definitief verdeeld in 40 dessa's van de afdeeling Samarang, in een groot aantal dessa's van de afdeeling Ambarawa, in 17 dessa's van de afdeeling Salatiga, in 15 dessa's van de afdeeling Demak en ook in eenige dessa's van de afdeeling Grobogan. In de twee laatstgenoemde afdeelingen verlangde echter de bevolking na eenige maanden het communaal bezit weder terug, omdat zij het niet billijk achtte dat een minderjarige, die geen heerendiensten kan verrigten, grond zou kunnen krijgen; omdat zij de bevoegdheid wilde behouden om gronden te geven aan lieden die in de dessa kwamen wonen en in de heerendiensten wilden deelen, enz.

(3) Een exemplaar werd aan de Staten-Generaal aangeboden bij brief van den Minister van Kolonien dd. 16 October 1875.

In Japara is in ééne dessa de conversie tot stand gekomen, na herhaalde aarzeling van de bevolking, veroorzaakt door het streven van het dessahoofd om de beste gronden voor zich te houden.

In Rembang hebben 40 dessa's het voornemen te kennen gegeven om de gronden definitief te verdeelen, maar daarvan hebben zich 15 weder teruggetrokken toen tot het opmaken van verdeelingsstaten zou worden overgegaan.

In Soerabaija en Pasoeroean is geen conversie voorgekomen.

In Madioen hebben in de afdeeling van dien naam alle dessa's op 54 na te kennen gegeven dat zij tot conversie wilden overgaan. Ook in de meeste dessa's der afdeeling Ponorogo heeft de bevolking de gronden definitief verdeeld.

In Kediri heeft alleen in 1874 conversie plaats gevonden in 11 dessa's. Over haar regt tot beschikking over den grond bleef de bevolking evenwel denken als vroeger; alleen schenking en erflating aan lieden in de dessa achtte zij geoorloofd, en bij verandering van woonplaats werden de gronden geacht aan de dessa te vervallen.

Aan de op bladz. 89 van het vorig verslag vermelde beslissing, door den Koning genomen in eenige vraagstukken, waartoe de uitvoering der agrarische wet aanleiding gegeven had, is in Indie gevolg gegeven door de uitvaardiging van eene ordonnantie — dd. 4 Augustus 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 179), waarbij verklaard is dat inlandsch gebruiksregt op grond niet vatbaar is voor vervreemding aan niet-inlanders (1), — en van twee circulaires — dd. 25 September en 8 December 1875, n°. 9763 en 12522, waarbij aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura (die der Vorstenlanden uitgezonderd) is te kennen gegeven in welke gevallen niet-inlanders *van het Gouvernement* stukken grond, welke aan inlanders behoord hadden doch waarvan deze hadden afgezien, in eigendom, met regt van opstal, in erfpacht, of in huur konden krijgen.

In navolging van vroegere verslagen schijnen de verdere mededeelingen, die omtrent de agrarische aangelegenheden te doen zijn, hier weder onder afzonderlijke rubrieken te kunnen worden opgenomen, gerangschikt naar de volgorde, waarin het Koninklijk besluit van 20 Julij 1870 (*Indisch Staatsblad* n°. 118) de te bespreken onderwerpen behandelt.

Eigendomsregt van den Staat; titels voor het bezit van gronden tot het domein behoorende. In December 1873 werd een niet geoccupeerd stuk grond ter hoofdplaats Batavia door het Gouvernement aan een Chinees (tegen betaling der getaxeerde waarde) in eigendom toegezegd, onder de voorwaarde, dat hij zich voor de levering van dat perceel zou wenden tot de bevoegde autoriteit. Deze autoriteit, de regter-commissaris in den raad van justitie te Batavia, weigerde evenwel het eigendomsregt op het bedoelde perceel ten name van den Chinees te doen inschrijven, voordat de regten van den lande daarop zouden zijn uitgewezen. Naar aanleiding hiervan werd van regeringswege eene regterlijke beslissing uitgelokt aangaande de vraag, of, in verband met art. 1 van het Koninklijk besluit van 20 Julij 1870, n°. 15 (*Indisch Staatsblad* n°. 118), eene speciale uitwijzing van 's Gouvernements eigendomsregt noodig was, waar het gronden gold die geen particulier eigendom waren en waarop niemand aanspraken deed gelden. De raad van justitie te Batavia beantwoordde (bij vonnis van 5 November 1875) de vraag bevestigend, maar in hooger beroep besliste het Hooggeregtshof in tegenovergestelden zin (arrest van 18 Januarij 1876).

Met verwijzing naar hetgeen in vorige verslagen is medegedeeld omtrent de vergeefsche pogingen, van bestuurswege aangewend om de Europeanen en vreemde oosterlingen, die gouvernementsgronden in bezit hadden zonder wettigen titel, er toe te brengen om een titel aan te vragen, kan thans worden aangeteekend, dat in het laatst van 1875 tegen eenige Chinezen in Tagal en Madioen regtsvorderingen tot ontruiming van zoodanige gronden zijn ingesteld. De uitslag van deze procedures is hier te lande nog niet bekend geworden.

Schadevergoeding bij beschikking over de gronden der bevolking. Bij een besluit van 30 Januarij 1876, n°. 37, is door den Gouverneur-Generaal bepaald, dat van bestuurswege voor de gouvernements-koffijcultuur in den regel *niet* mag worden beschikt over gronden der bevolking, doch dat, wanneer eene beschikking onvermijdelijk mogt voorkomen, omtrent de redenen voor zoodanige afwijking en omtrent de te verleenen schadeloosstelling een naauwgezet onderzoek zal worden ingesteld door den hoofdinspecteur der koffijcultuur of een zijner adjuncten, waarna omtrent het een en ander een voorstel aan de Regering moet worden gedaan. Voor die enkele uitzonderingen wordt aan eene beslissing in elk voorkomend geval de voorkeur gegeven boven de vaststelling van algemeene voorschriften. Eene verordening zoo als in 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 197), naar aanleiding van de 3de bepaling der agrarische wet, met betrekking tot de op hoog gezag ingevoerde suikercultuur is uitgevaardigd, zal dan ook — zoo als reeds blijkens 't vorig verslag, bladz 91, voor waarschijnlijk werd gehouden — voor de gouvernements-koffijcultuur zonder bezwaar kunnen achterwege blijven.

Vervanging van erfelijk individueel bezit door eigendom. In de meeste gewesten van Java zijn, sedert de afkondiging van het Koninklijk besluit van 16 April 1872, n°. 29 (*Indisch Staatsblad* n°. 117) (2), slechts zeer enkele, in sommige in het geheel geene aanvragen ingekomen tot vervanging van erfelijk individueel bezit door eigendom; alleen in Pekalongan, Soerabaija, Kadoe en Madioen was het getal aanvragen van eenig belang; ook in Rembang werden door een vrij groot aantal inlanders eigendomstitels gevraagd, maar schier allen (niet minder dan 218) trokken hun verzoek in, vóórdat het nog in behandeling was gebragt bij den landraad. Bij onderzoek bleek dat in deze residentie de inlandsche grondbezitters door een landmeter en zijne inlandsche elèves tot het vragen van titels waren overgehaald; dat hun onjuiste inlichtingen waren gegeven, en dat, zoodra deze voor betere hadden plaats gemaakt, het verlangen naar titels verdwenen was.

In Bantam, de Preanger regentschappen en Krawang, waar erfelijk individueel bezit regel is, had men de meeste aanvragen om eigendomstitels verwacht. Dat er, behoudens eene enkele uitzondering, tot hiertoe geene zijn ingekomen, schrijven de residenten hieraan toe, dat de bevolking het nut dier titels niet inziet, waarbij ook komt dat de opmetingskosten voor haar een bezwaar zijn.

In Pekalongan hebben zich verreweg de meeste aanvragen voorgedaan; bij het eind van 1875 waren er 18 toegewezen, 7 afgewezen, en 351 nog in behandeling. Naar de redenen welke een zoo groot getal inlanders bewogen om eigendom aan te vragen, wordt een onderzoek ingesteld.

Uit Soerabaija is berigt dat in Modjokerto verscheidene grondbezitters en in Sidoardjo één enkele eigendomstitels hebben gevraagd, terwijl een paar aanvragen in de afdeelingen Lamongan en Grissee en eene in de afdeeling Soerabaija waren toegewezen. Ten aanzien van de verzoekers in Grissee deelt de resident mede, dat zij verklaarden den eigendom te verlangen om daardoor gelegenheid te krijgen hunne panden te verkoopen of met hypotheek te bezwaren (art. 19 van *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 117).

In Kadoe kwamen in 't geheel 135 verzoeken in, waarvan er 5 reeds in 1875 zijn toegewezen. Als aanleiding tot de indiening wordt opgegeven de wensch om de gronden voor langen tijd aan niet-inlanders te kunnen verhuren (art. 3 van *Indisch Staatsblad* 1871, n°. 163) en daarvoor dan eene groote som in eens te kunnen bekomen. De belanghebbenden erkenden tot het indienen hunner aanvragen

(1) Toen onlangs — naar aanleiding der weigering van een vendumeester op Java om zijne tusschenkomst te verleenen voor den executorialen verkoop van de regten, door een inlander uitgeoefend op een door hem bewoond erf, — de quaestie zich voordeed of het inlandsch erfelijk individueel gebruiksregt op grond in het openbaar kan worden verkocht, besliste de Indische Regering dat daartegen met het oog op de uitgevaardigde ordonnantie, waardoor van zelf niet-inlandsche koopers zouden worden geweerd, geen bezwaar bestond.

(2) Bij Indisch besluit van 9 November 1875, n°. 23, werd bepaald dat voor de vertaling in de landstaal van de acte, waarbij den inlander de eigendom van den door hem bezeten grond wordt afgestaan (art. 16, alinea 2, van het aangehaald Koninklijk besluit), door de betrokken ambtenaren niets in rekening mag worden gebragt.

te zijn aangespoord door particuliere ondernemers, waarvan sommigen ook de kosten van de opmeting hadden voorgeschoten.

In Madioen eindelijk bepaalde zich het getal aanvragen voor's hands tot 43, welke bij het einde van 1875 alle nog in behandeling waren; de aanvragers waren, zonder uitzondering, eerste ontginners die wenschten zich van het voortdurend bezit hunner gronden te verzekeren, en te voorkomen dat deze, op aandrang van de gezamenlijke ingezetenen, deelgeregtigden in de gemeene velden, te eeniger tijd in het communaal bezit zouden overgaan.

Verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders. In welke mate de ordonnantie van 30 October 1871 (*Indisch Staatsblad* n°. 163) toepassing vindt, kan blijken uit de volgende opgave van het aantal schriftelijke, door het Europeesch plaatselijk bestuur geregistreerde huur-overeenkomsten, in de drie laatste jaren gesloten.

JAREN.	Aantal gewesten waar de ordonnantie toepassing erlangde.	Aantal geregistreerde overeenkomsten.	Waarvan gesloten door		Aantal bouws, waartoe de overeenkomsten betrekking hadden, (meerendeels sawah's).	Waarvan	
			Europeanen.	vreemde oosterlingen.		in communaal bezit.	in individueel bezit.
1873	13	6436	98	(a)	6825	4260	2565
1874	17	6593	100	119	8016	6550	1466
1875	17	3897	115	97	6916	5645	1271

(a) Alleen over het tweede halfjaar opgegeven; in dat tijdvak bedroeg het aantal 60.

Was het aantal der geregistreerde overeenkomsten in 1875 veel geringer dan in elk der beide voorafgegane jaren (deels een natuurlijk gevolg van de omstandigheid dat vroeger gesloten contracten in 1875 nog niet waren afgeloopen), over 't algemeen hadden de huur-overeenkomsten betrekking op eene grootere uitgestrektheid; in 1873 en 1874 betrof namelijk elk contract dooreengenomen ruim 1 en ruim 1¹/₅ bouw, in 1875 daarentegen beliep dat gemiddelde ruim 1³/₄ bouw. Minder vreemde oosterlingen maar daarentegen meer Europeanen lieten in het afgeloopen jaar hunne overeenkomsten registreeren. Onder de laatsten zijn er echter ook, die de registratie nalaten; zoo worden groote uitgestrektheden grond in Modjokerto (Soerabaija) aan ondernemers van de vrije suikerfabrieken aldaar verhuurd, zonder registratie; desgelijks in Probolinggo. De overeenkomsten, die namens de Nederlandsche Handelmaatschappij in Bagelen gesloten werden voor circa 250 bouws ter beplanting met indigo, werden mede niet geregistreerd; evenmin die welke een der voornaamste tabaksondernemers aldaar aanging, en die welke eenige Chinezen sloten ten behoeve van hunne kleine suikerondernemingen in genoemd gewest.

De niet geregistreerde overeenkomsten, die ook in grooten getale werden aangegaan in Cheribon, Rembang en Banjoemas, gaven geene aanleiding tot klagten. Dat zoo vele contracten niet ter registratie worden aangeboden, schrijven sommige residenten o. a. toe aan de bepaling van art. 7 der aangehaalde ordonnantie, dat de handteekening van den verhuurder door twee leden van het dessabestuur moet worden bekrachtigd; eene bepaling die niet kan worden nageleefd waar de dessabestuurders de schrijfkunst niet magtig zijn.

Van de geregistreerde overeenkomsten kwam het meerendeel voor in Cheribon, Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara, Pasoeroean, Kadoe en Kediri. De gewesten, waar in 1875 in 't geheel geene overeenkomsten ter registratie werden aangeboden, waren meerendeels dezelfde als de in 't vorig verslag genoemde, namelijk Bantam, Batavia, Krawang, Bagelen en Banjoewangi.

De gronden worden voor verreweg het grootste gedeelte gehuurd voor den aanplant van suikerriet; het totaal der geregistreerde contracten betrof eene uitgestrektheid van 3010 bouws, meestal ten behoeve van particuliere suikerfabrieken en voor den vrijwilligen aanplant bij gouvernementsfabrieken. Volgens de ontvangen opgaven werden in 't geheel gehuurd: ter beplanting met padi en tweede gewassen, 1702¹/₄ bouws (waarvan ongeveer de helft alleen in Samarang); ter beplanting met tabak 580¹/₂ bouws en met katjang 177 bouws (waarvan 155 in Japara); voorts ter beplanting met rameh 33 bouws (in Samarang).

Voor de plaatsing van droogloodsen voor tabak werden in de Preanger regentschappen, Pasoeroean, Bezoeki, Probolinggo, Banjoemas en Kediri gronden gehuurd tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 253¹/₂ bouws; ook werden enkele bouws in huur genomen voor andere doeleinden, zoo als om er eene steenbakkerij op te vestigen of om tijdelijk als woonerf te worden gebezigd.

De overeenkomsten werden in den regel gesloten voor 1¹/₂ of 2 jaren, wanneer het gold de inhuur van grond ten behoeve der suikercultuur; alleen in Japara en Pasoeroean geschiedde die inhuur voor langer termijn en wel voor 3 of 5 jaren, in het laatste geval met bepaling dat de grond om de twee jaren met riet zou worden beplant door de verhuurders en in den tusschentijd te hunner beschikking zou blijven. Voor de beplanting met padi en tweede gewassen was de huurtijd 12 maanden; in enkele gevallen, waarin alleen voor de beplanting met padi werd gecontracteerd, korter. Voor den aanplant van tabak is de huurtermijn: in Cheribon de tijd benoodigd om één oogst te verkrijgen; in Pekalongan in enkele gevallen 9 maanden, doch in den regel 2, 3 en 3¹/₂ jaren; in Kadoe in den regel 5, enkele malen ook wel 2, 3 of 4 jaren. Waar de ingehuurde gronden bestemd werden om er katjang op te teelen, was de huurtermijn niet langer dan 1 jaar, behalve in Japara, waar 25 bouws voor 5 jaren werden verhuurd. Ook de gronden, bestemd voor de beplanting met rameh, en die waarop droogloodsen voor tabak of andere gebouwen worden opgerigt, worden meest voor 5 jaren verhuurd; enkele perceelen in Kediri werden echter voor niet langer dan 2, 2¹/₂ of 3 jaren of wel slechts voor 1 jaar afgestaan.

Met de verhuurders wordt in de meeste gevallen tevens overeengekomen dat zij de gronden zullen beplanten tegen genot van een gedeelte der opbrengst. Luidens het medegedeelde uit Kadoe dient deze wijze van verhuur tot aflossing van vroeger aangegane schuld. Niet alleen Chinezen bezigen dit middel om betaling te erlangen, maar ook Europeanen, jegens wie inlandsche landbouwers, die voorschotten op te leveren tabaksplanten van hen genoten hebben, doch in de levering nalatig zijn gebleven, op deze wijze hunne schuld kwijten.

De voor de suikercultuur gehuurde gronden werden, behalve in Japara, waar de huurprijs van f 9 tot f 20 per bouw bedroeg, overal zeer duur betaald; meestal werd f 35 à f 45, in Probolinggo en Bezoeki soms f 50 à f 60, in Pasoeroean zelfs f 65 per bouw bedongen. De eigenaar van de fabriek Olean (in Bezoeki) had in 1874 een vrijen aanplant

van 100 bouws, in 1875 slechts van 25 bouws, omdat de grondbezitters te hooge huurprijzen vroegen. Voor gronden, die in Pasoeroean voor 3 jaren werden gehuurd, werd f 100 betaald, waarvan f 60 te rekenen als huur voor den grond en f 40 als voorschot op het in die jaren te teelen gewas; voor de gronden in dezelfde residentie voor 5 jaren in huur genomen, werd f 200 per bouw als huurprijs betaald. De uitkeering geschiedde in eens, gelijk trouwens in den regel met alle huursommen het geval is, onverschillig over welken termijn de huur loopt.

De huurprijzen voor gronden ter beplanting met padi liepen, voor zoover opgegeven, naar gelang van den aard en de ligging der velden uiteen van f 8.50 tot f 30 per bouw bij inhuur voor 1 jaar. De voorhanden opgaven omtrent tabaksgronden gewagen van f 35 à f 45 per bouw bij een huurtijd van 9 maanden; de huursommen over langere termijnen zijn niet gemeld; evenmin die, besteed bij inhuur van gronden voor den aanplant van katjang.

Voor de gronden, waarop droogloodsen voor tabak moesten verrijzen, werd in Pasoeroean (van de overige gewesten zijn geen cijfers gemeld) als huurprijs voor 5 jaren in eens f 25 tot f 75 per bouw betaald.

Ontginning door inlanders van woesten grond, niet tot de dessa's behoorende. Een volledig overzigt der door het gewestelijk, plaatselijk of districtsbestuur, op den voet der ordonnantie van 7 Maart 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 79) aan inlanders verleende vergunningen tot het ontginnen van domeingrond, is tot dusver niet ontvangen. Echter kunnen omtrent de werking der verordening de navolgende bijzonderheden worden medegedeeld.

Aanvragen tot het ontginnen van 10 bouws of meer kwamen in 1875 slechts bij uitzondering voor; in Samarang (afdeeling Demak) werden door een inlander 20 bouws ter ontginning verlangd; in Pasoeroean werd eene vergunning verleend voor 15, in Banjoewangi drie vergunningen voor eene gezamenlijke uitgestrektheid van 53½ bouws; in Bantam werd het eiland Toenda op den voet van Indisch Staatsblad 1874, n°. 79, ter ontginning afgestaan aan den gewezen regent van Serang (verg. het verslag van 1874, bladz. 92). In twee residentien (Kadoe en Bezoeki) vonden in het geheel geen ontginningen van domeingrond plaats. Ook waren er streken waar de ontginningen zich bepaalden tot enkele terreinen, omdat er alleen nog schrale niet bewaterbare gronden beschikbaar zijn, of ook, zoo als in Cheribon en in sommige gedeelten van Japara en van Madioen, reeds meer gronden zijn ontgonnen dan behoorlijk kunnen bebouwd worden. Ten einde te voorkomen dat inlanders gronden ter ontginning aanvragen, niet met het voornemen om die zelf tot bouwgrond te maken, werd in Kediri door den resident bepaald dat pas ontgonnen gronden in de eerste drie jaren niet mogen worden verhuurd.

In de Preanger regentschappen, Pasoeroean, Probolinggo en Kediri werden eenige landbouwers gestraft met ten arbeidstelling, omdat zij zonder vergunning domeingrond in ontginning hadden genomen; ook in Rembang gebeurde dit met enkelen; de meeste overtreders aldaar liepen echter vrij, omdat het districtspersoneel door de dessapolitie niet genoeg gesteund werd om in dit boschrijk gewest de verordening behoorlijk te doen naleven.

De bepaling van art. 5 sub 3°. der ordonnantie — betreffende den aanleg van terrassen waar dit tot behoud van de bouwkruin op hellend terrein noodig is — werd tot hiertoe slechts bij uitzondering nageleefd. Vooral vond die ontginningswijze weinig bijval in Bantam, met name in de afdeelingen Lebak en Tjiringin, waar de gagabouw (dat is de gewoonte om, na korte bebouwing, de velden weder aan zich zelven over te laten) nog algemeen regel is. In de Preanger regentschappen werd de bedoelde bepaling beter opgevolgd; daar vindt de aanleg van terrassen alleen nog tegenstand in Soekaboemi en Soekapoera. Ook in Cheribon werd in dit opzigt geen bezwaar ondervonden, omdat de bevolking reeds vrij algemeen gewoon was aan het maken van terrassen. In Bagelen bevlijtigden zich de ontginners mede om de bepaling op te volgen; door den resident is gewezen op de wenschelijkheid om, waar terrassen moeten worden aangelegd — wat hij een zwaar werk noemt — daarvoor langer tijd te laten dan de termijn van 2 jaren, in art. 5 sub 1° der ordonnantie gesteld voor de ontginning van grondstukken van minder dan 3 bouws. In Kediri acht men de voorwaarde van terrasgewijzen aanleg bij hellend terrein zeer bezwarend, vooral omdat de bevolking met de te volgen werkwijze nog weinig bekend is. Zelfs vreesde de resident dat, bij stipte handhaving van het voorschrift, — waaraan de residenten onlangs, bij eene circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur dd. 21 Februarij jl. (1) werden herinnerd, — vooreerst althans geen enkel veld op hellend terrein zou worden aangelegd, hetgeen trouwens geen bezwaar geacht wordt, omdat in Kediri nog overal veel woeste grond beschikbaar is.

Uitgifte van gronden in erfpacht; conversie van huur in erfpacht. In de toepassing der verordeningen betreffende het afstaan van gronden in erfpacht (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 118, 1872, nos. 116, 237*a* en 237*b*, en 1874, n°. 78) werden gedurende 1875 geene bezwaren ondervonden. De ordonnantie, waarbij de regten en verpligtingen van den erfpachter zijn omschreven (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 237*a*), werd alsnog aangevuld met een voorschrift betreffende het verstrekken van opgaven aan de administratie, ter berekening van het aan den lande verschuldigde hoofdgeld voor de werklieden, die op de erfpachtsgronden gevestigd zijn (ordonnantie van 25 December 1875, *Indisch Staatsblad* n°. 297). Daarbij werd tevens bepaald, dat het hoofdgeld niet verschuldigd is voor opgezetenen, die in den loop van een jaar in 't geheel minder dan zes maanden in dienst van den erfpachter zijn geweest. Bij huishoudelijke regeling werd verder voorgeschreven, dat de betaling van het hoofdgeld moet plaats hebben binnen 10 dagen na afloop van elk jaar (2).

Ten einde de noodige waarborgen te erlangen, dat de Indische Regering, wanneer zij op aanvragen of voorstellen tot uitgifte van grond moet beschikken, volledig ingelicht zij omtrent den feitelijken toestand der perceelen, zijn in Februarij jl. aan de plaatselijke ambtenaren (bij een model proces-verbaal) de punten aangewezen, welke door hen tot klaarheid moeten worden gebragt, wanneer zij onderzoeken of gronden geschikt zijn om in erfpacht te worden uitgegeven. Ten aanzien van gronden, gelegen in de districten, die bij de gouvernements-koffijcultuur zijn ingedeeld, had de Indische Regering reeds in September 1875 beslist, dat de opnemingen der plaatselijke ambtenaren nog achtervolgd moeten worden door een onderzoek van den hoofdinspecteur voor de koffijcultuur of een zijner adjuncten, tenzij de ligging of hoedanigheid der gronden aanleiding geeft om reeds dadelijk uit te maken, dat de uitgifte daarvan niet tot benadeeling van de gouvernements-koffijcultuur kan strekken. Zoodanig nader onderzoek werd — althans zoolang de streken niet zijn aangewezen, die beschikbaar moeten blijven voor de uitbreiding der gouvernements-koffijcultuur (art. 9*g* van *Indisch Staatsblad* 1870, n°. 118) — noodig geacht ten einde de Regering niet te veel afhankelijk te laten van de uiteenloopende inzigten der gewestelijke of plaatselijke ambtenaren.

In welke mate het aantal erfpachtsondernemingen toenam, zal uit de volgende mededeelingen blijken.

(1) In die circulaire wordt gewezen op het belang, dat, vooral voor hellend terrein, in eene deugdelijke ontginningswijze gelegen is, en op de behartiging die het aanleggen van terrassen op gronden bestemd voor de koffijcultuur in de Preanger regentschappen ondervindt. De Europesche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur werden aangespoord om de inlandsche ambtenaren en hoofden van het nut van een en ander te overtuigen, en het daarheen te leiden, dat ook die landbouwers, welke reeds vóór de ordonnantie van 7 Maart 1874 ontginningsregten uitoefenden, en tegenover wie dus slechts van overreding sprake kan zijn, tot een beteren aanleg van hunne velden worden gebragt. Verder bevatte de circulaire, tot beter begrip van de bestaande handleidingen, — waarvan Soendasche en Javaansche vertalingen deels reeds verspreid, deels nog ter perse waren, — eenige practische aanwijzingen en wenken hoe het werk het best kan geschieden, zonder de krachten of de bevatting van den inlandschen landbouwer te boven te gaan.

(2) Over 1874 is aan hoofdgeld ontvangen (in vier gewesten) f 625 — en over 1875 (in tien gewesten) f 6650. — Bovendien was (over 1875) nog achterstallig f 645. In de Preanger regentschappen lieten sommige erfpachters, om de betaling van het hoofdgeld te ontduiken, hunne arbeiders wonen op gronden (in de onmiddellijke nabijheid van de erfpachtsperceelen) waarop hun regt van opstal was verleend. Bij nieuwe aanvragen om regt van opstal door erfpachters zal men tegen dergelijke praktijken waken.

In het geheel werden vóór 15 Junij 1876 19 perceelen ter *aanbieding* in erfpacht bestemd. Van deze zijn echter 9 nog niet aangeboden: ten aanzien van de meeste moest het hooger bedoelde onderzoek van den hoofdinspecteur der koffijcultuur of zijne adjuncten in den aanvang van dit jaar nog plaats vinden. 5 andere perceelen van de 19 zijn aangeboden zonder resultaat, daar geene of althans geene geldige inschrijvingsbiljetten werden ontvangen (zoo als het geval was bij drie perceelen in Bezoeki en één in Banjoewangi), dan wel (een geval dat zich in Soerabaija voordeed) de inschrijving van het verleende erfpachtsregt in de registers niet binnen den gestelden termijn gevraagd werd — met andere woorden: van de onderneming werd afgezien —, terwijl vervolgens door de Regering besloten werd om de gronden niet op nieuw in 't openbaar aan te bieden. 1 perceel (in Kediri) is in April jl. toegewezen; de inschrijving van het erfpachtsregt heeft, voor zoover hier te lande bekend, nog niet plaats gevonden, maar zij kan nog gevraagd worden tot 13 October. Blijven over 4 perceelen, die definitief in erfpacht zijn afgestaan, namelijk de 3 reeds in 't vorig verslag vermelde en 1 perceel in Madioen, dat, na reeds in 1874 te zijn toegewezen aan een gegadigde die zijn erfpachtsregt niet liet inschrijven, in 1875 nogmaals is aangeboden en thans met beter gevolg. Terwijl voor nadere bijzonderheden verwezen wordt naar bijlage T, volgt hieronder eene beknopte opgaaf van de uitgestrektheid der bedoelde 19 perceelen en van de gewesten waar zij gelegen zijn.

Gewesten.	Ter aanbieding aangewezen.		Reeds aangeboden. Definitief toegewezen (erfpachtsregt ingeschreven).		Reeds aangeboden. Voorloopig toegewezen (erfpachtsregt nog niet ingeschreven).		Reeds aangeboden. Niet afgestaan (geen — of geen geldig — inschrijvingsbiljet ontvangen, of erfpachtsregt niet in de registers ingeschreven).		Nog aan te bieden.		Aanmerkingen.
	Perceelen.	Bouws.	Perceelen.	Bouws.	Perceelen.	Bouws.	Perceelen.	Bouws.	Perceelen.	Bouws.	
Preanger regentschappen . . .	1	(a) 768	»	»	»	»	»	»	1	768	(a) In het vorig verslag werd de grootte van dit perceel ten onregte op 500 bouws gesteld.
Cheribon. . .	1	500	»	»	»	»	»	»	1	500	
Tagal	2	1000	»	»	»	»	»	»	2	1000	
Pekalongan . .	2	539	1	150	»	»	»	»	1	(b) 250	(b) Van de oorspronkelijk ter aanbieding bestemde 389 bouws zijn slechts 250 bouws voor uitgifte geschikt bevonden.
Soerabaija . .	1	185	»	»	»	»	1	(c) 185	»	»	(c) Van eene uitgifte van dit perceel is reeds voor goed afgezien.
Probolinggo. .	2	801	2	801	»	»	»	»	»	»	
Bezoeki . . .	3	1482	»	»	»	»	3	1482	»	»	
Banjoewangi .	2	1000	»	»	»	»	1	500	1	500	
Bagelen . . .	3	540	»	»	»	»	»	»	3	540	
Madioen . . .	1	503	1	503	»	»	»	»	»	»	
Kediri. . . .	1	507	»	»	1	507	»	»	»	»	
	19	7825	4	1454	1	507	5	2167	9	3558	

Van de 31 *aangevraagde* perceelen, die blijkens het vorig verslag tot 15 Junij 1875 waren *toegezegd en nog niet afgestaan* (1) zijn sedert 22 in erfpacht uitgegeven. Voor 1 perceel (in de Preanger regentschappen, district Tjikalong) werd de aanvraag teruggenomen, waarop de Regering besloten heeft het in erfpacht *aan te bieden;* 1 perceel (in Bagelen) is voor uitgifte in erfpacht ongeschikt gebleken; van 2 perceelen (1 in de Preanger regentschappen en 1 in Pasoeroean) is door de aanvragers na de toezegging afgezien. Na 15 Junij 1875 zijn nog 29 perceelen voorloopig aan aanvragers toegezegd en van deze zijn bereids 18 definitief afgestaan. Voorts werden 6 perceelen in erfpacht gegeven die niet eerst voorloopig waren toegezegd (2), of waarvan dit althans niet blijkt (3).

(1) In het vorig verslag werd geen melding gemaakt van de toezegging van een perceel in Kadoe (district Djambean). Het cijfer van 31 behoeft echter geene verandering te ondergaan, doordien in de opgaven betreffende de genoemde residentie twee toezeggingen voor gronden in het district Soemowono, aan een en denzelfden aanvrager gedaan, afzonderlijk zijn opgebragt, terwijl het nu blijkt dat die beschikkingen slechts tot één perceel betrekking hadden (zie bijlage U § *B*, n°. 74).

(2) Namelijk één perceel dat tot dusver in huur was bezeten, maar waarvan de huurtermijn kwam te verstrijken, en twee perceelen die eerst in huur aangevraagd en toegezegd of toegewezen waren. Zie de bijlage Q § *B*, n°s. 53, 10 en 57.

(3) Hier worden bedoeld de perceelen sub n°. 2, 59 of 60 en 76 in bijlage Q § *B* vermeld.

Het getal der op aanvrage in erfpacht afgestane perceelen, tot 15 Junij 1875 blijkens het vorig verslag 48 bedragende, was dien ten gevolge in de helft van Junij 1876 geklommen tot 94 (4). Omtrent de meeste aanzoeken, na September 1875 ingekomen, is nog geene beslissing genomen (ook geene voorloopige toezegging gedaan) in afwachting van het meerbedoelde onderzoek van den hoofdinspecteur der koffijcultuur of zijne adjuncten, dat in den aanvang van 1876 is aangevangen.

Eene uitvoerige opgaaf van al de tot 15 Junij 1876 op aanvraag in erfpacht toegezegde of afgestane gronden en van de (tot 1 April jl.) afgewezen verzoeken wordt aangetroffen in de reeds aangehaalde bijlage U, waar ook de redenen der afwijzingen zijn vermeld (5). Een verkort gewestelijk overzigt volgt hieronder:

(4) Niet al die uitgiften riepen echter nieuwe ondernemingen in 't leven. Onderscheidene perceelen toch dienden tot uitbreiding van bestaande ondernemingen, gevestigd op huurgronden of op gronden waarvan de huur door erfpacht was vervangen. Ook werd soms meer dan één perceel aan denzelfden persoon — dus eigenlijk voor ééne onderneming — afgestaan.

(5) In de bijlage is echter geen melding gemaakt van de beschikkingen, waarbij de aanvragen van twee ondernemers in Japara, om de hun ter exploitatie afgestane boschperceelen in erfpacht te ontvangen, zijn afgewezen op grond van art. 11 van het reglement op het boschbeheer (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 110).

GEWESTEN.	Toegezegd en nog niet afgestaan (a).		Afgestaan. (a)		Geweigerd. (d)	
	Perceelen.	Bouws.	Perceelen.	Bouws.	Perceelen.	Bouws.
Bantam	»	»	4	1 363	1	(e)
Krawang	»	»	1	209	»	»
Preanger regentschappen	4	318	25	6 467	3	883
Cheribon	»	»	2	801	»	»
Tagal	»	»	»	»	2	700
Pekalongan	1	337	16	4 272	3	834
Samarang	3	1094	13	2 671	9	3 462
Soerabaija	»	»	»	»	2	1 000
Pasoeroean	»	»	8	3 103	9	3 452
Probolinggo	»	»	1	503	»	»
Bezoeki	»	»	»	»	1	500
Banjoewangi	»	»	»	»	1	500
Banjoemas	»	»	1	197	»	»
Bagelen	»	»	»	»	1	50
Kadoe	6	1850	6	1 546	»	»
Madioen	2	(b) 70	7	2 743	1	20
Kediri	»	»	10	3 557	2	950
	(c) 16	3669	94	27 432	35	12 351

Aanmerkingen.

(a) Deze opgaven loopen tot 15 Junij 1876.

(b) Dit cijfer heeft slechts op een der aanvragen betrekking, omdat van de andere niet blijkt over welke uitgestrektheid zij loopt.

(c) Hieronder niet meer begrepen 2 perceelen (1 in de Preanger regentschappen en 1 in Pasoeroean), van welke door de aanvragers na de toezegging is afgezien, en 2 perceelen (1 in de Preangerregentschappen en 1 in Bagelen), waarvoor de aanvraag werd teruggenomen of dat voor uitgifte in erfpacht ongeschikt is gebleken. (Verg. vorige blz.)

(d) Deze opgaven loopen tot 1 April 1876.

(e) Van dit perceel (het eiland Toenda, waarover ook op blz. 82) is de uitgestrektheid niet opgegeven.

Vervanging van huur door erfpacht was, blijkens het vorig verslag, tot half Junij 1875 aan 18 personen toegestaan. Intusschen is ééne vergunning (betreffende de onderneming Simbarwangi in Madioen) ingetrokken, omdat de huurder verklaard had met de gestelde erfpachtsom geen genoegen te kunnen nemen. Daarentegen is tot half Junij 1876 weder voor 13 andere ondernemingen de conversie van huur in erfpacht toegestaan, zoodat op dat tijdstip voor 30 ondernemingen vergunning tot conversie was verleend. Voor 21 perceelen was reeds vóór 1 Januarij 1876 van de vergunning gebruik gemaakt (1). Verscheidene aanvragen waren overigens in den aanvang van dit jaar nog bij de Indische Regering in behandeling. Een en ander blijkt nader uit bijlage V, terwijl hieronder een verkort gewestelijk overzigt gegeven wordt.

GEWESTEN.	Toegestaan voor (a)		Afgewezen voor (a)		Nog in behandeling voor (h)	
	Perceelen.	Bouws.	Perceelen.	Bouws.	Perceelen.	Bouws.
Bantam	3	2 512	»	»	»	»
Krawang	(b) 2	474	»	»	»	»
Preanger regentschappen	(c) 2	315	»	»	(i) 1	291
Cheribon	1	400	»	»	»	»
Pekalongan	1	367	»	»	(k) 1	497
Samarang	(d) 9	5 459	»	»	(l) 7	2839
Pasoeroean	(e) 5	4 195	»	»	(m) 2	999
Bezoeki	»	»	(g) 1	100	»	»
Banjoemas	1	100	»	»	»	»
Bagelen	»	»	»	»	(n) 1	457
Kadoe	»	»	»	»	(o) 1	373
Madioen	(f) 3	1 120	»	»	(p) 2	934
Kediri	3	950	»	»	(q) 2	1061
	30	15 892	1	100	17	7451

Aanmerkingen.

(a) Deze opgaven loopen tot 15 Junij 1876.
(b) Deze perceelen behooren tot ééne onderneming, maar voor elk is eene afzonderlijke inschrijving verzocht.
(c) De onderneming Tjisalak (uit 2 *huur*perceelen bestaande) is hier voor 1 perceel gerekend.
(d) Voor het perceel Pringapoes-Nobo is hier nog gerekend op de uitgestrektheid van 969 bouws, zoo als tot dusver in huur was afgestaan. Dit cijfer vereischt nog herziening na te doene hermeting.
(e) Het perceel Alkmaar is, bij hermeting, gebleken ruim 1768 bouws groot te zijn. In 't vorig verslag werd nog gerekend op 1910 bouws.
(f) De onderneming Waliran (uit 2 huurperceelen bestaande) is hier als 1 perceel gerekend. Voor het in erfpacht toegezegd huurperceel Kandangan, welks uitgestrektheid vermoedelijk wijziging zal ondergaan, is hier nog op de tegenwoordige oppervlakte van 500 bouws gerekend.
(g) Dit perceel is het huurland Wonokesoemo.
(h) De na 1 Januarij 1876 ingekomen conversie-aanvragen zijn in deze opgaaf niet begrepen.
(i) Parankansalak. (k) Djampangan-Sidosoekmo.
(l) Lerep, Banaran, Klepoe, Goli, Getas (2 huurperceelen, hier voor 1 gerekend), Seringin en Trisobo.
(m) Soembool en Djoengo. (n) Boerat.
(o) Ngrantjak (thans uitmakende 2 huurperceelen). Blijkens het staatje in 't vorig verslag (blz. 94) was ook voor het perceel Kebondalem (142 bouws) conversie aangevraagd. Thans wordt van die aanvrage of van eene beschikking daarop in de Indische stukken geen gewag gemaakt.
(p) Soekaradja en Bonowati-Goeloewoeloeh.
(q) Djoeleg en Gabroe.

(1) 3 in Bantam (Kosala, Tjisella en Tjioepit), 2 in Krawang (Gintoeng-Tamblang), 1 in Cheribon (Kadhipatten), 1 in Pekalongan (Loetoeng-Linggo), 7 in Samarang (Poetjong-Selokaton, Dandang-Bodeh-Widoro, Flogo, Geboegan, Terwidi-Kalisidi, Seketjer en Genting Goenoeng), 3 in Pasoeroean (Gangsiran, Alkmaar en Limburg), 1 in Banjoemas (Tjiberem), 1 in Madioen (Bandjaran) en 2 in Kediri (Sidhoredjo en Kawedoesan).

De 9 ondernemingen voor welke op 1 Januarij 1876 van de toezegging tot conversie nog geen gebruik was gemaakt, waren: 2 in de Preanger regentschappen (Tjitjalobak en Tjisalak), 2 in Samarang (Djatikalangan-Tambangan en Pringapoes-Nobo), 2 in Pasoeroean (Tanahwangi en Boemiaijoe), 2 in Madioen (Waliran en Kandangan) en 1 in Kediri (Papoh).

Voor hoevele van de in de voorafgegane staten bedoelde perceelen het erfpachtsregt onder ultimo December 1875 door inschrijving in de openbare registers reeds gevestigd was, blijkt uit het navolgende overzigt.

Gewesten.	Aantal ingeschreven perceelen	Aantal erfpachters.	Uitgestrektheid in bouws.	Verschuldigde erfpachtsom over 1875/76. (a)	Bedrag van de jaarlijksche erfpachtsom die te zijner tijd voor al de perceelen verschuldigd zal zijn.	AANMERKINGEN.
Bantam . . .	4	3	2540	f 2 764	f 2 804	(a) Alleen die ondernemers, welke hun huurregt in erfpacht hebben doen veranderen, hebben over 1875 en 1876 eene pachtsom te betalen. De overige erfpachters genieten nog de vrijstelling gedurende de vijf eerste jaren. (b) De cijfers zijn op de gebruikelijke wijze afgerond.
Krawang . . .	3	2	683	1 895	2 428	
Preanger regentschappen . .	13	11	3315	nog niets	9 212	
Cheribon . . .	3	3	1201	6 000	8 484	
Pekalongan . .	15	14	4188	1 100	13 547	
Samarang . . .	11	8	4877	14 507	16 897	
Pasoeroean . .	10	10	6062	14 494	24 950	
Probolinggo . .	2	2	801	nog niets	2 525	
Banjoemas. . .	1	1	100	600	600	
Kadoe	4	4	1078	nog niets	3 305	
Madioen . . .	4	3	1302	252	3 400	
Kediri	10	8	3392	2 135	11 641	
	80	69	29539 (b)	f 43 747	f 99 793	

Verhuur van gronden. Bleken verreweg de meeste aanvragers van gronden aan erfpacht de voorkeur te geven, nu en dan kwamen weder enkele aanzoeken in om gronden in huur te erlangen. De regelen omtrent de verhuur bleven nog ongewijzigd. Voorstellen tot herziening, voornamelijk met het doel (zie het vorig verslag bladz. 95) om de bepalingen verband te doen houden met die op de uitgifte van gronden in erfpacht, zijn bij den directeur van binnenlandsch bestuur in behandeling. Intusschen is ten aanzien van het onderzoek, dat moet voorafgaan aan de uitgifte van huurgronden in districten bij de gouvernements-koffijcultuur ingedeeld, dezelfde regeling gemaakt als waarvan hierboven ten aanzien van erfpachtsperceelen sprake was.

Een viertal aanvragen (van 1874) om huurgronden in de districten Melambong en Oedjoeng-broeng-Koelon (Preanger regentschappen), werden in den loop van 1875 door de Indische Regering afgewezen, nadat gebleken was dat zich zoowel de belangen van het Gouvernement als die van de bevolking tegen de uitgifte der verlangde gronden verzetten. Daarentegen werd een ander perceel, in dezelfde residentie (in het district Djampang Tengah) in 1875 in huur gevraagd, voor uitgifte vatbaar bevonden, weshalve de ondernemer, die zich daarvoor had aangemeld, als eerste aanvrager werd erkend (Augustus 1875), terwijl de resident de opdragt ontving om, wanneer de gronden van wege den ondernemer zouden zijn opgemeten, het noodige voor te bereiden voor de uitgifte.

In 1875 werden in 't geheel 3 huurperceelen ter uitgifte aangekondigd, reeds genoemd in de tabel op bladz. 96 van 't vorig verslag. Zij werden, bij besluiten van 25 en 30 Augustus 1875 en 13 Januarij 1876, voor den tijd van twintig jaren toegewezen aan de eerste aanvragers, die de eenige inschrijvers waren. (1) Een hunner verzocht, lang vóór dat de termijn voor de inschrijving verstreken was, dat hem het perceel niet in huur maar in erfpacht mogt worden afgestaan. Het verzoek werd echter voor'shands niet ingewilligd, maar den belanghebbende werd vrijgelaten daarop terug te komen na afloop der inschrijving. Of de aanvrager sedert het verzoek heeft herhaald, is hier te lande nog niet gebleken.

In de eerste helft van 1876 is besloten tot uitgifte in huur van twee perceelen ($497^{135}/_{500}$ en $300^{328}/_{500}$ bouws) in het district Karang-ampel der residentie Cheribon. De opening der inschrijvingsbiljetten is bepaald op 16 November aanstaande en de minimum-huurschat op f 2 per bouw 's jaars.

Van de bestaande huurovereenkomsten kwam er één tusschentijds te vervallen. Op vordering van de Regering werd namelijk de overeenkomst betreffende de huur van het perceel Kali Oeloe (Samarang) door den raad van justitie te Samarang bij vonnis van 30 Junij 1875 ontbonden verklaard, op grond dat de huurder (H. DE LA BRETONIÈRE) (2) zich aan verboden opkoop van koffij had

(1) Ook deze perceelen waren in de residentie Preanger regentschappen gelegen: één in het district Tjimahi (± 100 bouws), één in het district Timbanganten ($148^{372}/_{500}$ bouws) en één in het district Bloeboer Limbangan ($258^{275}/_{500}$ bouws). Van het eerste is de huur ingegaan 17 December 1875; voor de beide andere echter waren op 1 Februarij jl. de huurovereenkomsten nog niet gesloten.

Ten aanzien van de 15 perceelen, waarvoor in 1874 inschrijvingen waren gehouden, kon in het vorig verslag (zie de tabel op bladz. 96) nog worden aangeteekend, dat voor 7 huurovereenkomsten gesloten waren en voor 2 erfpacht was verleend (een en ander nog in 1874). Thans kan worden medegedeeld dat nog 3 perceelen (n°. 4, 5 en 8 van bedoelde tabel) nader in erfpacht — in stede van in huur — zijn aangevraagd en ook zijn afgestaan, en dat voor 2 andere (n°. 6 en 9) de huurovereenkomsten gesloten zijn op 26 Maart 1875 en 22 Januarij 1876. De hierbedoelde 5 erfpachtsperceelen zijn reeds opgenomen in de hooger besproken bijlage U (zie aldaar § B, n°. 17, 43, 10, 24 en 57). Van de toewijzing van het perceel n°. 14, werd geen gebruik gemaakt. Het is onlangs aan een anderen gegadigde, bij openbare aanbieding, in erfpacht toegewezen (zie bijlage T, n°. 19).

(2) In 't vorig verslag, bijlage TT, blz. 6 en 7, werd als huurder genoemd PH. T. VOORNEMAN, met opmerking dat deze zijne huurregten had overgedragen aan H. DE LA BRETONIÈRE, maar dat deze overdragt nog niet door de Regering was goedgekeurd. Het is nader gebleken dat in de ten deze ontvangen opgaaf eenige verwarring heeft bestaan. De huuroverdragt op laatstgenoemden ondernemer was, met medewerking der Regering, reeds

schuldig gemaakt (verg. het verslag van 1874, bladz. 187 (1). Daar de gronden van het ontruimde perceel voor nieuwe koffijplantingen ongeschikt werden geacht en wegens de ligging van het perceel onttrekking van koffij aan de verpligte levering steeds te duchten zou blijven, is in Januarij jl. bepaald dat het perceel niet op nieuw in huur (of in erfpacht) wordt afgestaan, maar dat de gronden weder ter beschikking van de bevolking zullen worden gesteld, aan welke de verpligting zal worden opgelegd — wanneer althans, bij een nader in te stellen onderzoek, die taak voor haar niet te bezwarend wordt bevonden — om de aanwezige koffijaanplantingen te onderhouden en het product aan het Gouvernement te leveren.

Vermeerderde het getal huurovereenkomsten door de 2 nieuwe, die (blijkens het voorafgegane) tot stand kwamen, in 1875 van 110 tot 112, ten gevolge van de bovenbedoelde ontbinding van het huurcontract voor Kali Oeloe, de verstrijking der huur van het perceel Blorok (hetzelfde dat blijkens noot 2 op bladz. 83 sedert in erfpacht is afgestaan), en de vervanging der huur van 16 (2) perceelen door erfpacht, was op 31 December 1875 het totaal der nog van kracht zijnde huurovereenkomsten gedaald tot 94, nader aangeduid in het volgende overzigt.

GEWESTEN.	AANTAL		Uitgestrektheid in huur afgestaan (in bouws). (a)	Verschuldigde huurschat over 1875/76.	Bedrag van den huurschat wanneer deze reeds bij al de perceelen over de volle uitgestrektheid ware verschuldigd. (a)	AANMERKINGEN.
	perceelen.	ondernemers.				
Bantam	3	3	1 362	f 150	f 2 810	(a) De cijfers zijn op de gebruikelijke wijze afgerond.
Batavia	(b) 3	2	519	663	781	(b) Van een dezer perceelen (Tjikema) zijn de huurregten in den aanvang van 1876 door het Gouvernement afgekocht, ten einde het terrein ten dienste van 's lands plantentuin te bestemmen. De huurovereenkomst werd bij acte van 8 Februarij 1876 ontbonden.
Krawang	5	4	2 686	8 386	10 538	(c) Hieronder 2 nieuwe, in 1875 gesloten overeenkomsten.
Preanger regentschappen	(c) 23	15	5 910	67 325	78 533	(d) Zie noot b.
Cheribon	2	2	600	11 700	11 700	
Pekalongan	4	3	2 464	4 127	5 325	
Samarang	21	14	10 410	64 187	66 710	
Japara	2	2	236	1 340	1 414	
Pasoeroean	4	4	1 818	11 443	12 243	
Probolinggo	1	1	500	3 000	3 000	
Bezoeki	1	1	100	600	600	
Banjoewangi	1	1	300	600	600	
Bagelen	2	2	1 224	26 229	26 960	
Kadoe	4	3	905	2 425	5 807	
Madioen	6	4	2 434	6 067	22 437	
Kediri	12	10	5 215	14 897	22 679	
Totaal	(d) 94	71	36 683	f 223 139	f 272 137	

Verkoop van grond. Het is aan de Indische Regering in het belang van den fiscus wenschelijk voorgekomen om den verkoop van kleine stukken grond (art. 62, alinea 2, van het Regeringsreglement en art. 8 van Indisch Staatsblad 1870, n°. 118) voortaan niet meer te doen geschieden onder 's hands tegen taxatieprijs, maar in het openbaar bij opbod. Te dien aanzien zijn nu, bij besluit van 26 April 1876, n°. 29 (*Indisch Staatsblad* n°. 117), de noodige voorschriften gegeven; daarin is o. a. bepaald, dat, wanneer het hoogste bod wordt gedaan door — en dus de grond toegewezen aan — een ander dan degene die hem heeft aangevraagd en laten opmeten, ten behoeve van dezen, vóór de inschrijving, moeten worden betaald de kosten van opmeting, verhoogd met 10 percent.

In het vorig verslag (blz. 98) werd vermeld, dat het voornemen bestond tot verkoop van eenige aan het Gouvernement behoorende sawah's te Buitenzorg, welke tot bouwterrein zouden worden bestemd. Van deze veiling is echter afgezien, daar een gedeelte dier gronden is bestemd voor de legering van een veldbataillon infanterie, waarmede bereids een begin is gemaakt (zie blz. 33). De regten der bezitters van eenige tusschen de bedoelde sawah's geënclaveerde stukken grond waren afgekocht voor f 9050. Het andere gedeelte dier sawah's is, na aankoop van enclaves voor

in 1871 tot stand gekomen, maar in November 1874, toen het geding tot ontbinding reeds aanhangig was, had de huurder van Kali Oeloe zijne huurregten verkocht aan de firma DORREPAAL en C°. te Samarang, en op deze overdragt weigerde de Regering (in April 1875) hare goedkeuring te verleenen.

(1) Door de Indische Regering is bepaald dat de gebouwen, opstallen en inventaris door het Gouvernement zouden worden overgenomen tegen de waarde voor afbraak, en dat het bedrag in mindering zou strekken der van den gewezen huurder in te vorderen proceskosten en achterstallige huurpenningen, deze laatste (over 1874 en 1875) tot een bedrag van f 4344.

(2) In 1874 (zie het vorig verslag, blz. 97) was dit het geval met 9 huurovereenkomsten, te zamen alzoo 25. Dat hierboven (zie blz. 84) het getal ondernemingen, voor welke op 1 Januarij 1876 de conversie van huur in erfpacht was tot stand gekomen, gesteld wordt op 21, vindt zijne verklaring hierin, dat in de statistiek der huurgronden de ondernemingen Tjisella (Bantam), Gintoeng en Tamblang (Krawang) en Poetjong en Selokaton (Samarang), naar het aantal contracten dat achtereenvolgens ter zake gesloten werd, steeds als 3, 3 en 2 perceelen plagten geteld te worden, terwijl men onder de erfpachtsperceelen Tjisella en Poetjong met Selokaton *elk* als 1 perceel en Gintoeng en Tamblang als 2 perceelen heeft opgenomen.

een bedrag van f 3984,40, en bloc afgestaan aan een aannemer, die zich had bereid verklaard om er een plein, omringd van Europesche woningen, aan te leggen. De uitvoering van dit plan werd zeer wenschelijk geacht met het oog op de bestaande behoefte aan uitbreiding van de Europesche wijk.

Eene opgaaf van de gezamenlijke uitgestrektheid der in 1875 in elk gewest van Java en op Madura verkochte gouvernementsgronden en van de daarvoor bedongen prijzen volgt hieronder.

Gewesten.	Uitgestrektheid in □ meters.	Verkoopprijs.
Bantam	59 909	f 1 042
Batavia	353 015	16 741
Krawang	22 808	789
Preanger regentschappen	145 879	3 141
Cheribon	418 851	13 758
Tagal	83 940	4 113
Pekalongan	21 377	1 769
Samarang	166 029	17 368
Japara	89 087	3 620
Rembang	138 694	7 467
Soerabaija	183 356	16 375
Pasoeroean	101 286	4 987
Probolinggo	199 661	5 615
Bezoeki	159 819	2 219
Banjoewangi	41 198	700
Banjoemas	136 594	4 543
Bagelen	131 025	4 192
Kadoe	78 500	7 325
Madioen	21 826	764
Kediri	334 415	26 798
Madura	15 960	612
Te zamen	2 903 229	f 143 938

Afstand van grond met regt van opstal. Een der voorwaarden, bij Indisch Staatsblad 1872, n°. 124, gesteld voor het verkrijgen van regt van opstal op gronden door inlanders voor eigen gebruik ontgonnen of tot de dorpen behoorende, was deze: dat met de regthebbenden moest zijn overeengekomen »omtrent den prijs in eens of in jaarlijksche termijnen voor het tijdelijk gemis van den grond te voldoen". Nadat echter was beslist (verg. vorig verslag, bladz. 90) dat het Gouvernement op gronden, die door inlanders zonder titel bezeten waren, alleen dan een zakelijk regt aan niet-inlanders kan verleenen als die gronden vrijwillig en voor goed door den inlandschen gebruiker of bezitter geabandonneerd en dien ten gevolge vrij domein van den Staat geworden zijn, kon in de genoemde verordening niet wel meer van *tijdelijk* gemis sprake zijn. Bij een besluit van 4 Augustus 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 180) werden dan ook de aangehaalde bewoordingen in dier voege gewijzigd, dat met de inlandsche regthebbenden behoorde te zijn overeengekomen »omtrent den prijs voor het *blijvend* gemis van den grond te voldoen".

In welke gewesten gedurende 1875 gronden met regt van opstal werden afgestaan, en hoeveel de daarvoor (in eens) verschuldigde betaling bedroeg, blijkt uit het volgende overzigt.

Gewesten.	Uitgestrektheid in □ meters.	Betaling.
Bantam	24 867	f 131
Preanger regentschappen	15 683	193
Tagal	34 824	363
Pekalongan	6 951	23
Samarang	36 061	769
Pasoeroean	46 502	1 731
Probolinggo	54 749	1 001
Bezoeki	446 630	3 078
Banjoemas	48 312	617
Bagelen	82 044	1 780
Kadoe	56 680	2 451
Kediri	8 235	412
Te zamen	861 538	f 12 549

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Daar het, ter vestiging van zuivere regtstoestanden, wenschelijk werd geacht om ook voor de buitenbezittingen in algemeen verbindenden vorm af te kondigen dat alle grond, waarop niet door anderen regt van eigendom wordt bewezen, domein van den Staat is, werd art. 1 van 's Konings besluit van 20 Julij 1870, n°. 15 (*Indisch Staatsblad* n°. 118), ook voor de gouvernementslanden in de bezittingen buiten Java en Madura van toepassing verklaard bij de ordonnantie van 14 September 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 199 *a*).

Te gelijker tijd (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 199 *b*) zijn voor de hoofdplaats Palembang de maatregelen van toepassing verklaard, die in 1861 (*Indisch Staatsblad* n°. 45) (1) genomen werden, ten einde de Europeanen en vreemde oosterlingen op Java en Madura te noodzaken om titels aantevragen voor de gouvernementsgronden, welke zij tot dusver zonder titel in bezit hadden.

Voor het eiland Bengkalis (Sumatra's Oostkust), door den sultan van Siak in 1873 in vollen eigendom aan het Gouvernement overgedragen (verg. het verslag van 1874, bladz. 16), werd eene afzonderlijke voorziening noodig geacht tot regeling van het grondbezit van Europeanen en vreemde oosterlingen (2), die onder het sultansbestuur regten op grond hadden verkregen. Om de aanvraag van titels voor de bedoelde gronden te bevorderen, besloot de Regering voor de af te stane gronden geen koopprijs te bedingen, en magtigde zij den resident, bij eene beschikking van 25 Januarij 1875, om belanghebbenden van dit voornemen te verwittigen. De resident gaf hieraan gevolg door bij eene aankondiging van 26 Februarij daaraanvolgende (*Javasche Courant* dd. 22 April 1875) bekend te maken, dat Europeanen en met hen gelijkgestelden en ook vreemde oosterlingen de stukken gronds, die zij, tijdens den afstand van het eiland Bengkalis aan het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, als woonhuizen of erven bezaten, om niet in eigendom konden bekomen, mits zij van hun ver-

(1) Zie ook Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 1092.

(2) Eene regeling van het regt der inlanders op grond op het eiland Bengkalis wordt voorloopig in advies gehouden. Er zijn geen andere inlanders dan visschers, waarvoor eene agrarische regeling niet noodig is. Inlanders, die zich aan landbouw voor eigen rekening wijden, worden voorloopig op het eiland niet verwacht.

langen, onder overlegging der vereischte bewijzen, binnen den tijd van één jaar deden blijken. In Februarij jl. waren dien ten gevolge reeds voor 65 behoorlijk opgemeten perceelen, deels op, deels buiten de hoofdplaats Bengkalis, door Europeanen en vreemde oostelingen tot dusver als woonerven bezeten, de gevraagde eigendomstitels kosteloos afgestaan.

In den geest der bestaande regelingen omtrent de uitgifte van gronden in erfpacht op Sumatra (1) (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 94 *f*) en in de residentie Amboina (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 237 *c*), zijn bij ordonnantie van 4 Februarij 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 35 *a*) ook bepalingen uitgevaardigd voor het gouvernement Celebes en onderhoorigheden. Van regelingen aangaande de regten der bevolking op den grond in dat gewest werd, na raadpleging van den gouverneur, afgezien, omdat men oordeelde dat de bevolking daardoor niet gebaat zou worden. Daar op Celebes gronden in huur zijn afgestaan op den voet van Indisch Staatsblad 1856, n°. 64, werd ook het noodige bepaald omtrent de vervanging van huur door erfpacht. Daartoe werd bij ordonnantie van 4 Februarij 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 35 *b*) het gewijzigd art. 17 (zie *Indisch Staatsblad* 1872, n°. 116) van het reeds aangehaald Koninklijk besluit dd. 20 Julij 1870, n°. 15, voor het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden van toepassing verklaard.

Op de wenschelijkheid om ook voor andere buitenbezittingen op de uitgifte van woeste gronden regelen te stellen, bijv. voor de residentie Menado, is in December jl. dezerzijds, voor zooveel noodig, de aandacht van het Indisch Bestuur gevestigd.

Uitgifte van gronden in erfpacht in de gouvernementslanden van Sumatra, op den voet der reeds aangehaalde verordeningen van 1874, heeft nog niet plaats gehad. Wel kwamen een paar aanvragen in betreffende gronden in het gouvernement van Sumatra's Westkust, maar zij waren niet voor afdoening vatbaar, omdat eenvoudig schetskaarten en geen meetbrieven waren overgelegd. Bij deze gelegenheid openbaarde zich eenige tegenstrijdigheid tusschen de uitgevaardigde bepalingen. Volgens Indisch Staatsblad 1874, n°. 168, toch zou bij de aanvraag met eene schetskaart kunnen worden volstaan, mits de verkrijger van het erfpachtsregt een meetbrief produceerde bij de inschrijving der erfpacht in de openbare registers, terwijl de verordening in Indisch Staatsblad 1874, n°. 94 *f*, uitdrukkelijk bepaalde, dat de uitgifte door den Gouverneur-Generaal niet anders kon plaats hebben dan na overlegging van een meetbrief. Ter wegneming dezer tegenstrijdigheid werden bij een besluit van 1 April 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 86) de bedoelde voorschriften in dier voege gewijzigd, dat bij de aanvankelijk te doene aanvraag (aan het hoofd van gewestelijk bestuur) slechts eene schetskaart behoeft te worden overgelegd, maar dat een meetbrief en eene kaart moeten zijn ingediend wanneer de aanvraag aan den Gouverneur-Generaal wordt aangeboden, derhalve eerst wanneer, na afloop van het plaatselijk onderzoek en van de voorgeschreven bekendmaking der aanvraag in de naaste dorpen, gebleken is dat bij het gewestelijk bestuur geene bezwaren tegen de uitgifte der aangevraagde gronden zijn gerezen.

Wat de particuliere landbouwondernemingen betreft, die in het gouvernement van Sumatra's Westkust zijn ontstaan vóór het in werking treden der verordening van 1874 (verg. het verslag van dat jaar blz. 96), is slechts mede te deelen dat thans in Indie voorzieningen worden beraamd om die ondernemingen alsnog op een wettigen grondslag te doen rusten. Ter voorbereiding eener goede oplossing van de quaestien die zich daarbij kunnen voordoen, heeft de Indische Regering bevolen dat de feitelijke toestand der door bedoelde ondernemers bezeten of verkregen gronden naauwkeurig geconstateerd zou worden. Behalve eene opgaaf der gedeelten, door hen werkelijk reeds in exploitatie gebragt, zullen door het gewestelijk bestuur ook inlichtingen moeten worden verstrekt omtrent andere punten, deze ondernemingen betreffende, als: nopens den aard der cultures, de beschikking over stroomend water, de opgerigte gebouwen, het aantal opgezetenen, de wijze van beheer en van voorziening in de benoodigde werkkrachten, de nabijheid van koffijaanplantingen der bevolking, en wat dies meer zij. Voorts had over de zaak overleg plaats met het Opperbestuur, naar aanleiding waarvan de gouverneur van Sumatra's Westkust in Februarij jl. de opdragt ontving om belanghebbenden aan te zeggen, dat de wettigheid der door hen, met voorbijgang van het Gouvernement, met hoofden en bevolking aangegane overeenkomsten door het Gouvernement niet wordt erkend; dat het zich ten aanzien van de door hen bezeten of aan hen afgestane gronden alle regten voorbehoudt, maar genegen is om, voor zooveel het algemeen belang er zich niet tegen verzet, alsnog een zakelijk regt op die gronden te verleenen, indien zij, overeenkomstig de bepalingen, daartoe aanzoek doen.

De drie tot dusver in de residentie Amboina (afdeeling Banda) uitgegeven erfpachtsperceelen, alle in 1874 in de openbare registers ingeschreven, betreffen (verg. het verslag van 1874 blz. 91) het noordelijk gedeelte van het eiland Rhun (285 bouws), het eiland Pisang (ruim 29 bouws) en een gedeelte van het eiland Rozengain (400 bouws). Voor het zuidelijk gedeelte van eerstgenoemd eiland (ruim 258 bouws) werd in het begin van 1873 door de Regering erfpacht toegezegd aan mr. H. O. van der Linden en L. J. Hoeke te Banda, die echter tot in Augustus 1875 draalden eer zij zich voor de definitieve toewijzing aanmeldden. Hun nader verzoek kon echter niet dadelijk worden toegestaan, daar de overgelegde opmetingsbescheiden ter verbetering moesten worden teruggezonden (Maart 1876). Inmiddels hadden zich drie andere ingezetenen van Banda aangemeld om de bewuste gronden in erfpacht te erlangen, wier requesten, in verband met het door de eerste aanvragers aan de verkregen toezegging gegeven gevolg, moesten worden afgewezen.

Voor gronden in het gouvernement van Celebes kwamen in 1875 twee aanvragen in: één van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, betreffende ongeveer 450 bouws woeste gronden in de onderafdeeling Bonthain (afdeeling Zuiderdistricten) ter ontginning voor de koffijcultuur, en één van den (sedert overleden) huurder van het voor de suikercultuur bestemde perceel Batoe Bassi in de afdeeling Noorderdistricten. Dit laatste verzoek had de strekking de voorwaarden te vernemen, waarop den huurder vergund kon worden zijne huurregten te vervangen door erfpacht. Bij Indisch besluit van 4 Februarij 1876, n°. 32, werden, in beschikking daarop, de erven of regtverkrijgenden des overleden huurders verwezen naar de booger bedoelde ordonnantie in Indisch Staatsblad 1876, n° 35 *b*. Aan de factorij werd het gevraagde perceel, behoudens eenige wijziging in de begrenzing, voorwaardelijk in erfpacht toegezegd, namelijk voor zoover de bekendmaking der aanvraag in de naaste dorpen geene gegronde bezwaren tegen de uitgifte zou aan het licht brengen, en verder onder beding, dat het perceel, naar mate het in cultuur kwam, behoorlijk zou moeten worden afgesloten tot wering van losloopend vee.

Overigens kwam in het afgeloopen jaar nog eene aanvrage in van een Europeesch ingezetene te Muntok (Banka), die zich het tot die residentie behoorende eiland Groot-Nangka in erfpacht wenschte te zien afgestaan. Bij eene beschikking der Indische Regering van 28 Februarij jl. werd den adressant geantwoord dat zijn verzoek voor 's hands niet in overweging kon worden genomen, omdat ter zake van de uitgifte in erfpacht van gronden in de residentie Banka nog geene regeling was vastgesteld.

Ten vervolge op vroegere overzigten van dien aard volgt hieronder eene opgaaf betreffende den verkoop — in de buitenbezittingen — van stukken grond als bedoeld bij art. 62, 2de lid Regeringsreglement (zie bladz. 87).

(1) Bij een besluit van 3 Junij 1876, n°. 11, is, voor zooveel noodig, onder de aandacht der hoofden van gewestelijk bestuur op Sumatra gebragt, dat de voorschriften van Indisch Staatsblad 1874, n°. 94 *f* en de tot uitvoering daarvan vastgestelde bepalingen (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 168 en 1876, n°. 86) van toepassing zijn op de woeste gronden in de gouvernementslanden van *geheel* Sumatra, de eilanden welke administratief tot Sumatra behooren daaronder begrepen. Dit geschiedde omdat gebleken was dat de resident van Sumatra's Oostkust ten aanzien van de toepasselijkheid dier verordeningen op Bengkalis in twijfel verkeerde.

Gewesten.	Uitgestrektheid (in □ meters) in 1875 in eigendom afgestaan.	Bedongen koopprijs.
Palembang	24 287	f 1 306
Banka	40 320	1 843
Celebes en onderhoorigheden	32 098	2 563
Amboina	12 751	7 109
Timor	52	36
	109 508	f 12 857

Afstand van grond met regt van opstal had in 1875 in de buitenbezittingen slechts in één gewest plaats, namelijk in de residentie Amboina, tot eene uitgestrektheid van 346 vierkante meters, waarvoor ontvangen werd f 121.

V. Agrarische, statistische en topografische opnemingen en kadaster.

§ 1. *Agrarische opnemingen.*

Nog is in Indie niet van de pers gekomen het in 't vorig verslag ter sprake gebragte eerste gedeelte van het resumé der uitkomsten van het in 1866 ingesteld onderzoek naar de regten, welke de bevolking van Java en Madura op den grond uitoefent. In Mei jl. werd berigt dat bij het drukken van dit werk veel vertraging was ondervonden, doch dat het nu spoedig het licht zou zien. Daarna zal het tweede gedeelte van het resumé worden gedrukt. Daarin wordt medegedeeld wat het onderzoek geleerd heeft aangaande den oorsprong der regten, die in het eerste gedeelte zijn beschreven.

De resumés van de uitkomsten der in de buitenbezittingen ingestelde onderzoekingen zijn voor het meerendeel bij de landsdrukkerij ter perse gelegd (1) en zullen waarschijnlijk nog in den loop van dit jaar gereed komen.

§ 2. *Statistieke opneming van Java* (2).

Opneming. Het personeel der statistieke opneming bleef in 1875 gestationeerd in de vier gewesten, in het vorig verslag genoemd; namelijk in Cheribon en Banjoemas, waar de heropnemingen werden voortgezet, in Madioen, waar steeds twee sectien werkzaam waren, en in Rembang, waarheen in het begin van het jaar (3) het personeel uit Japara was overgegaan. De sectie in Japara was in der tijd (zie het verslag van 1874, bladz. 98) boven de formatie opgevoerd, doch werd, kort na hare plaatsing in Rembang, tot de gewone sterkte teruggebragt, toen 1 landmeter en 26 mantri's afgezonderd werden om te onderzoeken welke uitgestrektheid gronds, in de districten Modjokasri en Goenoeng Kending der residentie Soerabaija, door het ontworpen Kaboohkanaal (verg. het vorig verslag bladz. 179) geïrrigeerd zoude kunnen worden.

In 't geheel werd in 1875 eene uitgestrektheid van 304 135 bouws of 950³/₈ vierkante palen opgemeten. Nadere opgaven omtrent het verrigte werk zijn vervat in de volgende tabel:

(1) Alleen uit de residentien Riouw en Sumatra's Oostkust zijn nog geen resumés bij de Indische Regering ontvangen. Voor zooveel noodig zij hier herinnerd dat de resumés betreffende het onderzoek in de gouvernementslanden van Sumatra reeds in 1873 verschenen zijn (verg. het verslag van dat jaar, bladz. 104).

(2) Over de topografische opneming, zie bladz. 39.

(3) In Januarij 1875 werd, door de opmeting van nog 4 dessa's, de meting, en in April 1875, door de telling in nog 328 dessa's, de volkstelling in de geheele residentie Japara beëindigd.

Gewesten.	AANTAL DESSA'S				
	die werden opgemeten.	waar de uitgestrektheid der sawah- en tegalvelden werd berekend (2).	waarvan de kaarten (schaal 1:2500) in 't net werden geteekend.	waar de volkstelling plaats had.	waar bijhoudingsregisters werden ingevoerd.
Japara	4	122	159	328	328
Rembang . . .	68	13	40	178	178
Madioen . . .	195	232	212	234	227
Cheribon . . .	127	137	122	20	20
Banjoemas. . .	168	128	171	»	»
Soerabaija. . .	(1)242	166	»	»	»

(1) Waaronder vele dessa's slechts gedeeltelijk.
(2) Het wordt niet ondienstig geacht voortaan ook deze opgaaf te dezer plaatse op te nemen.

Tot aanvulling dezer opgaven volgen hier nog eenige mededeelingen om te doen zien in welke districten metingen en tellingen plaats hadden.

De sectie uit Japara, van welke aanvankelijk nog zooveel personeel achterbleef als voor het nog te verrigten bureauwerk aldaar noodig was, begon in Rembang met de volkstelling, voltooide die in de aan Japara grenzende districten Waroe en Soelang (regentschap Rembang), en volbragt bovendien de opmeting van 68 dessa's van eerstgenoemd district.

Van de 2 opnemingssectien in Madioen beëindigde de eene de opmeting van de districten Poeloeng, Ardjowinangon, Koetoe (regentschap Ponorogo), en van een gedeelte van het district Soemoroto (regentschap van dien naam); de andere sectie bragt de opneming van de districten Balepandjang (regentschap Magettan) en Parang (regentschap Soemoroto) ten einde. De verdere opneming van dit laatste regentschap werd daarop aan de eerste sectie opgedragen; terwijl de andere in het laatst van Maart naar het regentschap Patjitan werd verplaatst en daar een deel van het district Semanten opnam. Met de volkstellingen kwam men in 't geheel in 234 dessa's gereed, alle behoorende tot de opgenoemde districten, alleen Poeloeng uitgezonderd, waar de telling reeds in 1874 was afgeloopen.

In Cheribon werd de opmeting van de districten Mandjirantan en Beber en daarmede die van het geheele regentschap Cheribon voltooid, terwijl in het regentschap Koeningan met de meting in drie districten (Tjiawigebang, Lebakwangi en Koeningan) begonnen werd. Verder werd in de nog overgebleven 20 dessa's van Mandjirantan de volkstelling gehouden. Bij het verifiëren van de uitkomsten der metingen werden groote afwijkingen bevonden, wat de geregeld in cultuur gebragte tegalvelden betreft: een gevolg van de omstandigheid, dat onder de vroegere leiding dezer heropneming, toen meting en bijhouding nog in ééne hand vereenigd waren (zie verslag van 1874, bladz. 98), de opmeting en klassificatie der bedoelde velden niet schijnen te zijn uitgevoerd volgens de bij de andere sectien aangenomen regelen. Het afwerken der kaarten en het opmaken der staten van eenige districten in het regentschap Cheribon ondervonden daardoor telkens vertraging.

Door de sectie met de heropmeting van Banjoemas belast, werd, met de opmeting van het district Adjibarang, die van het regentschap Poerwokerto beëindigd, en werden verder de districten Bandjar en Singomerto, in het regentschap Bandjarnegara, gedeeltelijk opgemeten. Doordien 12 der beste mantri's aan deze sectie werden onttrokken, om tijdelijk in Soerabaija te worden gebezigd (zie boven), en deze door minder bekwame werden vervangen, ondervonden de werkzaamheden eene niet geringe vertraging.

De opneming van Cheribon en Banjoemas werd bij het

eind van 1875 geschat nog wel drie à vier jaren te zullen duren; die van Madioen zal waarschijnlijk ,eerder voltooid zijn, en welligt zullen de twee daar werkzame sectien reeds in den loop van 1877 naar Soerabaija en Kediri kunnen overgaan.

Omtrent de verrigtingen van het tijdelijk in Soerabaija te werk gestelde personeel valt aan te teekenen, dat het in September met de opmetingen begon en dat in December het terreinwerk bijna was afgeloopen; zoodat met het opmaken der kaarten en berekeningen een aanvang kon worden gemaakt. (Zie overigens in hoofdstuk L afd. II de paragraaf over *Werken in het belang van den landbouw*).

In de opgenomen residentien is weder bevonden dat de bouwgronden eene veel grootere uitgestrektheid besloegen dan door de inlandsche hoofden tot dusver was opgegeven. (1) Slechts omtrent twee districten is medegedeeld dat de bevolking er veel talrijker was dan men tot dusver gemeend had. (2)

In Madioen maakte de bevolking der districten Magettan en Balepandjang bedenkingen tegen de uitkomsten der opneming, wat betreft de uitgestrektheid der sawah's. In de Cheribonsche districten Lossari en Sindanglaut werd geen genoegen genomen met de opgegeven uitgestrektheid der tegals die geregeld in cultuur gebragt werden. Door het bestuur werden daarop, overeenkomstig de voorschriften, commissien benoemd om te onderzoeken of de ingebragte bedenkingen gegrond waren; de uitslag dezer onderzoekingen is nog niet gemeld.

Behalve met het bewerken van tabellen, hield het algemeen teekenbureau te Samarang zich bezig met het teekenen van 25 net-districtskaarten en met het verifiëren der berekeningen van de uitgestrektheid der sawah- en tegalvelden van 856 dessa's.

Bij verschillende sectien had het personeel met koortsen te kampen; enkele mantri's stierven; ook moesten sommigen wegens pligtverzuim worden ontslagen.

Bijhouding. Ofschoon ten gevolge van het Indisch besluit van 14 April 1873, n°. 14 (zie het verslag van 1874, bladz. 98) het werk der bijhouding een onderdeel is geworden van de gewestelijke administratie, zoo zijn toch de chefs van de kadastrale statistieke bureaux verpligt gebleven om zich, wat hunne werkzaamheden aangaat, te gedragen naar de algemeene voorschriften hun door den inspecteur der statistieke opneming te geven. Zoodanige algemeene voorschriften — vooral gewenscht in het belang eener deugdelijke en eenvormige bijhouding der grondveranderingen — waren, volgens berigten van het voorjaar van 1876, door den nieuw opgetreden inspecteur in bewerking genomen.

Het aantal kadastraal-statistieke bureaux, sedert het laatst van 1872 ten getale van 9, zal, ingevolge een Indisch besluit van 9 Mei jl., dit jaar weder met 1 vermeerderen door de bevolen oprigting van een bijhoudingsbureau in de residentie Rembang.

In de residentien Kadoe, Bagelen, Tagal, Samarang, Pekalongan en Japara vindt thans de bijhouding over het geheele gewest plaats; in Madioen, Cheribon en Banjoemas bepaalt zij zich nog slechts tot enkele gedeelten; alleen de bevolkings-statistiek wordt in Banjoemas over het geheele gewest bijgehouden. (3)

(1) Het verschil bedroeg, voor *sawahs*: in de districten Mergotoehoe en Joana (Japara) 32 en 14½ percent; Poeloeng, Ardjowinangon, Boeloe, Magettan en Balepandjang (Madioen) 45, 40, 58, 28 en 20 percent; Lossari en Sindanglaut (Cheribon) 12½ en 10 percent, en Tjahjana, Poerwokerto, Djamboe en Adjibarang (Banjoemas) 38, 12, 24 en 33 percent; voor *tegalvelden* in de vier laatstgenoemde districten respectivelijk 4000, 240, 190 en 690 percent, in Poeloeng en Ardjowinangon (Madioen) 291 en 464 percent, en in Mergotoehoe (Japara) 24 percent.

(2) De bedoelde districten zijn Ardjowinangon en Koetoe, beide in Madioen; het verschil bedroeg 12½ en 12 percent.

(3) De grondveranderingen werden in Banjoemas bijgehouden in alle regentschappen, behalve Tjilatjap en Bandjarnegara. In Cheribon vindt de bijhouding alleen plaats in het regentschap van dien naam, en wel: wat de bevolkingsregisters betreft, in al de 8 districten, en wat de grondveranderingen aangaat, alleen in 5 daarvan (Cheribon, Ploembon, Palimanang, Sindanglaut en Lossari). In Madioen omvat de werkkring van het kadastraal-statistiek bureau 20 van de 32 districten, namelijk alle districten van de regentschappen Madioen, Ngawi en Magettan en 2 van het regentschap Ponorogo.

Van hunne verpligting, om geregeld aangifte te doen van de veranderingen welke het bevolkingscijfer en de bestemming der gronden ondergaat, beginnen zich de dessahoofden over het algemeen beter te kwijten, dank zij de contrôle die op hen wordt uitgeoefend (verg. het verslag van 1871, bladz. 74/75). Vermaningen of, waar het noodig was, bestraffingen werden vaak met goed gevolg toegepast. Het gunstigst luiden de berigten omtrent Kadoe, Samarang, Tagal en Pekalongan. In Japara en Madioen schijnen de aangiften nog veel verzuimd te worden. Tot het nagaan der dagelijksche bijhouding werden in Kadoe 2084 dessa's door de districtsmantri's bezocht, en de uitkomsten dezer verificatien waren over het algemeen zeer bevredigend. Ten einde de inlandsche ambtenaren nog beter in de gelegenheid te stellen om tot het doen van aangiften op de rapportdagen te verschijnen, werd voor 1876 eene nieuwe regeling der rapportdagen door den resident vastgesteld. In Samarang openbaart zich meer en meer de gunstige invloed der bestuursbemoeijenis met de bijhouding. Het wordt opmerkelijk genoemd hoe dáár, waar het districtshoofd zich aan de zaak laat gelegen liggen, dessahoofden en bevolking zich naar wensch kwijten van hunne pligten en de taak van den districtsmantri wordt verligt. Waar dit niet het geval is, beschouwen de meeste dessahoofden het bijhouden der registers als bijzaak, en veroorzaakt de verificatie daarvan den mantri's veel moeite. De verbetering, die in Samarang in de aangifte der grondveranderingen te bespeuren valt, wordt ten deele toegeschreven aan de toepassing der voorschriften van de ordonnantie dd. 7 Maart 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 78) op de ontginningen. In Bagelen liet de zamenwerking tusschen de districtsmantri's en het inlandsch bestuur, ondanks de te dien aanzien gegeven voorschriften (zie vorig verslag, bladz. 99), nog te wenschen over. Ofschoon ook wel grondveranderingen door de dorpshoofden werden aangegeven, moesten toch weder zeer vele door de mantri's zelven geconstateerd worden. In Banjoemas was de medewerking van het inlandsch bestuur tot de bijhouding zeer voldoende, en eveneens de opkomst der dessahoofden op de rapportdagen.

In sommige districten echter laten nog vele dessahoofden zich door hunne schrijvers of andere leden van het dessabestuur vertegenwoordigen. Ook door onbedrevenheid van dessahoofden en dessaschrijvers wordt in onderscheidene districten de taak der districtsmantri's aanmerkelijk verzwaard, daar zij zich verpligt zien om zelf de mutatien in het dessaregister op te teekenen. Dit is o. a. het geval in sommige bergstreken van Bagelen, in Japara, in Madioen enz.

Ter verscherping der contrôle op de bijhouding is in Madioen bepaald, dat de mantri's alle dessa's binnen zekeren kring moeten inspecteeren volgens een door den chef van het kadastraal-statistiek bureau vastgestelden rooster. Hierdoor weten de dessahoofden steeds wanneer de mantri hunne dessa moet komen bezoeken en kunnen zij gereed staan. Komt de mantri niet, dan is het dessahoofd verpligt terstond daarvan kennis te geven aan den wedono of adsistent-wedono. Deze hoofden, die maandelijks de journalen van den mantri moeten afteekenen, geven daarvan kennis aan den chef van het bureau. Een ander voordeel van dien rooster is, dat de chef der bijhouding, zonder voorafgaande mededeeling, den mantri, dien hij controleeren wil, steeds kan vinden. Ten einde zooveel mogelijk eene goede verstandhouding tusschen het inlandsch bestuur en de districtsmantri's te waarborgen, is aan de laatsten voorgeschreven om, wanneer zij bezwaren hebben, deze regtstreeks ter kennis van de districts- of onder-districtshoofden te brengen.

Het aantal in 1875 geconstateerde grondveranderingen, welke voor het meerendeel ook op de kaarten werden ingeschetst, beliep in Kadoe 2020, Samarang 804, Tagal 1347, Pekalongan 488, Bagelen 2811 (alleen door de districtsmantri's opgegeven), Japara 134, Madioen 327, Banjoemas 449 en Cheribon 36. In Tagal bleek dat verscheidene grondveranderingen van vroegere jaren niet behoorlijk gerapporteerd en dus ook niet opgemeten waren. Deze achterstand werd alsnog bijgewerkt, en men kwam daarmede, op weinig na, gereed. In Pekalongan deden zich de meeste grondveranderingen voor in de gouvernementskoffijtuinen, ten gevolge van de jaarlijksche afschrijvingen en van nieuwe aanplantingen in kleine tuinen,

Volgens hetgeen uit Cheribon wordt berigt, moest er in dat gewest tegen gewaakt worden dat slechts de tot stand gekomene, en geene voorgenomen veranderingen werden gerapporteerd. Daarom was aldaar tot regel aangenomen de maandelijksche opgaven te doen mede-onderteekenen door het districtshoofd, als bewijs voor den chef van het kadastraal-statistiek bureau dat het inlandsch of Europeesch bestuur niet alleen van de veranderingen had kennis genomen, maar deze had toegestaan of goedgekeurd.

Met de vervanging der oude dessaregisters door nieuwe, ingerigt naar het in 1869 (zie het verslag van 1870, bladz. 56) vastgestelde model, werd, naar mate het noodig bleek, geleidelijk voortgegaan. In Tagal is het nieuwe register reeds in 844 dessa's ingevoerd; in Japara is het algemeen in gebruik.

Omtrent de bijhouding der bevolkingsregisters betreffende de vreemde oosterlingen wordt slechts uit sommige der behandelde 9 gewesten afzonderlijk berigt. In Cheribon en Banjoemas en ook in Samarang liet die bijhouding nog veel te wenschen over.

Bij Indisch besluit van 15 April 1876, n°. 12, is het noodige verordend om, door middel van gemetselde pilaren, het behoud te verzekeren van de tertiaire hoekpunten welke door het personeel der topografische opneming zijn berekend en vastgesteld. Op die wijze zal het mogelijk zijn van deze hoekpunten voor alle latere metingen (hetzij voor die der statistieke opneming, hetzij voor die van anderen aard) partij te doen trekken.

§ 3. *Topografische en statistieke opneming van Zuid-Celebes.*

De terreinwerkzaamheden bepaalden zich in het afgeloopen jaar tot eene opneming van de grenzen tusschen Goa en Makassar en tusschen genoemd rijk en Tello, over welke grenzen geschillen bestonden tusschen de bevolking van Goa en die van de aangrenzende gouvernementslanden. Bedoeld grensgebied werd daarop afzonderlijk in kaart gebragt.

De overige werkzaamheden hebben bestaan in het voortteekenen aan de net-detailkaarten (schaal 1 : 10 000) van de afdeelingen Saleijer en Oosterdistricten. De kaart van Saleijer kwam in Mei 1875 gereed; die van de Oosterdistricten (waarvan eenige bladen door een der opnemers foutief ingeschetst waren en geheel overgewerkt zijn moeten worden) werd pas in Februarij 1876 voltooid. Eerst daarna is met de opneming der Bergregentschappen in de afdeeling Noorderdistricten (1) begonnen kunnen worden, en wanneer deze afgeloopen zal zijn, blijft nog het landschap Goa (2) op te nemen. Men rekent dezen arbeid (met inbegrip van het in 't net teekenen der kaarten) niet vóór het eind van 1881 te kunnen ten einde brengen. Daarvoor zou minder tijd gevorderd worden, wanneer men er de vier burgeropnemers, die voor de topografische opneming van Zuid-Celebes zijn aangewezen, voortdurend aan kon laten werken. Maar even als het in vorige jaren telkens noodzakelijk is geweest dit personeel — althans gedeeltelijk — voor andere dringender werkzaamheden te gebruiken, ziet men zich, bij gebreke van landmeters, verpligt ook nu weder twee der burgeropnemers te werk te stellen aan de kadastrale opmeting der gouvernements-padivelden in de Noorderdistricten. Reeds in het vorig verslag, bladz. 100, werd van deze opmeting met een woord melding gemaakt; zij is noodig geacht in verband met een plan, in 1873 door de Indische Regering opgevat, om die padivelden, welke thans »in tesang" bewerkt worden (verg. het vorig verslag, bladz. 86), voortaan te verpachten.

§ 4. *Kadaster, enz.*

Gedurende het afgeloopen jaar werd met kracht voortgewerkt aan de opmeting der afdeeling Stad en voorsteden van de residentie Batavia. Het drooge weder was oorzaak dat de meting van 1 April tot half November onafgebroken kon worden voortgezet. Op 1 Februarij jl. waren omstreeks 1600 hektaren en 600 perceelen opgemeten.

In de wijken door inlanders, Chinezen of andere vreemde oosterlingen bewoond, die sterk bevolkt en uit tal van zeer kleine perceelen zamengesteld zijn, leverde de arbeid uit den aard der zaak vele moeijelijkheden op. Dikwijls konden de grenzen der perceelen niet met zekerheid bepaald worden, dewijl de eigenaren zelf daarmede onbekend waren, of perceelen werden aangetroffen die aan niemand toebehoorden. De bestaande meetbrieven, waarop de uitgestrektheid van de verschillende perceelen is aangegeven, komen meestal met den toestand van het terrein te weinig overeen om met vrucht te kunnen worden geraadpleegd ter bepaling van de grenzen. Gedurende den westmoesson werd ruim $^3/_4$ van het opgemetene in kaart gebragt en de inhoud van circa 1000 perceelen berekend. Tevens werden van een twintigtal kaarten de noodige kopijen (bijbladen, nette plans en zak-atlassen) vervaardigd.

In het belang eener stelselmatige toepassing van de beginselen, waarnaar de inrigting van het kadaster behoort plaats te hebben, werden bij een besluit van 12 Augustus 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 183) door den Gouverneur-Generaal »algemeene voorschriften betreffende de kadastrale metingen in Nederlandsch Indie" vastgesteld.

Tot versterking van het personeel, met de opmeting belast, werden in 1875 3 in Indie verkregen adjunct-landmeters aangesteld (3), en in den aanvang van 1876 3 landmeters van het kadaster — 1 van de 2de en 2 van de 3de klasse — uit Nederland gezonden; de landmeter 2de klasse werd bestemd om den vroeger voor de leiding uitgezonden maar sedert overleden ambtenaar te vervangen (4). Deze uitbreiding van personeel zal het mogelijk maken de opmeting der afdeeling Stad en voorsteden van Batavia in het volgende jaar te doen afloopen.

De met ingang van 1 Mei 1875 benoemde bewaarder van het kadaster (laatstelijk landmeter 1ste klasse van het kadaster hier te lande) werd in December 1875 belast met het beheer van het kadastraal bureau te Batavia; hij heeft zich, behalve met de bijwerking van achterstand, voornamelijk bezig gehouden met de voorbereiding eener reorganisatie van het bureau. Te dien einde zijn door hem modellen voor aan te leggen registers en staten vervaardigd, welke modellen echter eerst ter vaststelling zullen worden voorgedragen nadat de ondervinding omtrent hunne doelmatigheid zal hebben uitspraak gedaan. In de eerste plaats is er naar gestreefd om verband te brengen tusschen de eigendomstitels en andere oude bescheiden en de nieuwe kadastrale kaarten. Naarmate deze kaarten bloks- of sectie'sgewijze worden opgeleverd, zal dat werk aanvangen en onafgebroken voortgezet worden. De tabel of het register, waarin gemeld verband wordt opgeteekend, kan zoodoende nagenoeg te gelijk met de laatste kaarten en metingstukken in gereedheid komen. Het gebrekkige kadastraal archief moet echter de zamenstelling van bedoeld register, dat als de grondslag van het kadastrale werk is te beschouwen, in vele gevallen uiterst ingewikkeld en moeijelijk maken; is het eenmaal met juistheid zamengesteld, dan mag men verwachten dat aan de thans bestaande verwarring voor goed een einde zal komen, daar het vervaardigen der verder benoodigde registers dan zonder veel moeite met naauwkeurigheid zal kunnen geschieden, en de bijhouding verder een betrekkelijk eenvoudig werk zal zijn.

In afwachting eener beslissing omtrent het voortaan in Indie te volgen stelsel van in- en overschrijving van acten van eigendomsovergang en van vestiging van hypotheek (zie bladz. 62), is voor den bewaarder nog geen bepaalde instructie vastgesteld, maar is dien ambtenaar

(1) Eigenlijk is dit eene heropneming; immers de Bergregentschappen zijn reeds — doch gebrekkig — opgenomen in 1855.

(2) Vroeger lag de opneming van Goa niet in het plan; het is echter alleszins wenschelijk voorgekomen om haar daarin te begrijpen, omdat anders in de opneming van Zuid-Celebes eene zeer belangrijke leemte zou bestaan.

(3) Reeds in Mei 1874 was 1 zoodanig ambtenaar aangesteld. Van de drie in 1875 aangestelden, waren twee bij de kadastrale opneming van Batavia werkzaam geweest op daggeld, terwijl de derde verkregen werd tengevolge van het in October 1875 gehouden examen, bedoeld bij Koninklijk besluit van 16 April 1874 n°. 49 (*Indisch Staatsblad* n°. 156). Van de 9 candidaten, die aan dat examen deelnamen, slaagde slechts 1. (Zie het rapport der examencommissie in de *Javasche Courant* dd. 14 Januarij 1876).

(4) In April jl. werd hij als kadaster-ingenieur 2de klasse en werden de beide anderen als landmeters 3de klasse in dienst gesteld.

opgedragen om zich voor 's hands zooveel doenlijk met den griffier van den raad van justitie te verstaan omtrent al wat aan de benuttiging en geregelde bijhouding van het nieuwe kadaster in den gegeven stand van zaken bevorderlijk zijn kan.

Om eenigermate te gemoet te komen in de behoefte aan gouvernementslandmeters, ook in de buitenbezittingen, werd, ten vervolge op het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1874, n°. 129 (zie het vorig verslag, bladz. 100), eene nadere voorziening genomen bij Indisch Staatsblad 1876, n°. 116. Dien ten gevolge kunnen de hoofden van gewestelijk bestuur, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, bij ontstentenis van andere personen, bevoegd om als gouvernementslandmeter op te treden, als zoodanig o. a. doen fungeeren diegenen van het in hun gewest bescheiden personeel der burgerlijke openbare werken, die ten genoege van het hoofd van gewestelijk bestuur bewijzen kunnen in het landmeten genoegzaam bedreven te zijn. In verband hiermede werd ingetrokken de bepaling van 1866 (*Indisch Staatsblad* n°. 135), volgens welke alleen die ingenieurs, architecten en opzigters met de waarneming der functien van gouvernementslandmeter kunnen worden belast, die tot de uitoefening van het beroep bevoegd zijn verklaard.

De in het vorig verslag besproken voorschriften betreffende het stellen van merkteekenen bij opmeting van ter uitgifte aangevraagde gouvernementsgronden (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 262) bleken niet of slechts onvolkomen te worden begrepen. Het werd daarom wenschelijk geacht de hoofden van gewestelijk bestuur omtrent de bedoeling dier voorschriften nader in te lichten, hetgeen geschiedde bij eene circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur dd. 14 September 1875.

VI. TRANSPORTEN.

Het aantal contracten voor het verrigten van transporten ten dienste van het departement van binnenlandsch bestuur klom in 1875 van 50 tot 54. Te Palembang werd namelijk het vervoer van gouvernementsgoederen en gelden — te Muntok (Banka) het vervoer van goederen, gelden en passagiers — van en naar de reede (waarin tot dus ver door eigen middelen, deels met behulp van dwangarbeiders, was voorzien) bij uitbesteding aan aannemers opgedragen; de twee andere nieuwe (onderhandsche) contracten betroffen het vervoer van gouvernementsreizigers met hunne bagage binnen de residentie Palembang, zoo te land als te water, eene taak die vroeger op de heerendienstpligtigen in dat gewest rustte (verg. bladz. 77). Tegen welke prijzen een en ander werd aangenomen, en van welken aard de overige reeds bestaande transport-aannemingen waren, kan blijken uit de bijlage W.

In de eerste helft van 1875 werd ook getracht het vervoer van het kinaproduct in de Preanger regentschappen (van de etablissementen naar Tjikao) bij aanneming te doen geschieden. De uitkomst der gehouden uitbesteding was echter minder gunstig, zoodat de Regering besloot de voorloopig gedane toewijzing niet goed te keuren, maar het bedoelde transport te verbinden aan het contract voor den afvoer van koffij uit Bandong naar Tjikao, voor welks vernieuwing (van 1 Januarij 1877 af) toch in 1876 eene uitbesteding zou moeten worden gehouden.

Ook mislukte eene uitbesteding, reeds in 1872 vruchteloos beproefd, voor de levering gedurende drie jaren van praauwruimte voor het transport van personen en goederen voor het Gouvernement naar en van de reede van Pasoeroean en Zwaantjes-droogte. In dit vervoer wordt dus nog, even als vroeger, buiten contract voorzien.

Voor een groot aantal transporten traden, na uitbesteding of heruitbesteding der afloopende contracten, in 1876 nieuwe overeenkomsten in werking. Een overzigt van het voor- of nadeelig verschil der thans bedongen vrachtprijzen, in vergelijking met hetgeen in de laatste drie jaren gemiddeld betaald was, volgt hieronder:

Nummer. (1)	Aard en duur van het contract.	AANNEMINGSPRIJS. Maatstaf.	Tegenwoordige prijs.	Vorige prijs.	Verschil tusschen de geraamde kosten voor 1876 en de vrachtloonen gemiddeld in de drie laatst verloopen jaren (1873 t/m 1875) betaald. Voordeelig.	Nadeelig.
3	Vervoer van goederen en personen van en naar de reede van Batavia enz. (5 jaren).	per koijang praauwruimte.	f 1.81	f 3.17	f 61050.00	»
15	Vervoer van koffij en zout enz. tusschen een paar pakhuizen in de afdeeling Madjalengka (residentie Cheribon) en de hoofdplaats Cheribon (3 jaren).	per pikol en per paal (koffij).	0.02	$0.01\,^{7}/_{10}$	»	f 1346.82
		» » » » » (zout).	$0.02\,^{30}/_{100}$	$0.02\,^{45}/_{100}$		
		» f 3000 zilver / » f 60 koper } per paal.	$0.02\,^{5}/_{10}$	0.02		
11	Vervoer van koffij en zout enz. tusschen de pakhuizen in de afdeeling Galoe (Cheribon) en Bandjar (Preanger regentschappen) (3 jaren).	per pikol en per paal (koffij) A (2)	$0.05\,^{74}/_{100}$	0.06	4102.84	»
		per pikol en per paal (koffij) B (2)	0.02	$0.01\,^{75}/_{100}$		
		idem, idem (zout) A	$0.05\,^{25}/_{100}$	$0.06\,^{5}/_{10}$		
		idem, idem (zout) B	0.02	$0.01\,^{5}/_{10}$		
		per f 3000 zilver / » f 60 koper } per paal A	$0.04\,^{25}/_{100}$	$0.05\,^{75}/_{100}$		
		per f 3000 zilver / » f 60 koper } per paal B	0.02	$0.01\,^{5}/_{10}$		
17	Vervoer van koffij en zout enz. in de residentie Tagal (3 jaren).	» pikol en per paal.	$0\ 03\,^{5}/_{10}$	$0.03\,^{35}/_{100}$	»	34632.25
18	Vervoer van goederen, personen enz. naar en van de reede van Pekalongan (3 jaren).	» koijang praauwruimte.	4.99	$0.11\,^{55}/_{100}$ per pikol (voor goederen).	»	1033.00

(1) De nommers in deze kolom komen overeen met die in bijlage W, waarheen voor nadere bijzonderheden omtrent de hier vermelde contracten verwezen wordt.

(2) A beteekent langs oude wegen; B langs nieuwe.

Nummer.	Aard en duur van het contract.	AANNEMINGSPRIJS. Maatstaf.	Tegenwoordige prijs.	Vorige prijs.	Verschil tusschen de geraamde kosten voor 1876 en de vrachtloonen gemiddeld in de drie laatst verloopen jaren (1873 t/m 1875) betaald. Voordeelig.	Nadeelig.
20	Vervoer van goederen, personen enz. van en naar de reede en buitenreede van Samarang (5 jaren).	per koijang praauwruimte.	f 3.29	f 3.95	?	»
22	Vervoer van koffij uit eenige pakhuizen in Japara naar de residentie Samarang (3 jaren).	» pikol en per paal.	$0.01^{75}/_{100}$	0.02	f 713.87[5]	
33	Idem uit Soerakarta naar de hoofdplaats Samarang (3 jaren).	» pikol (voor het geheele traject).	1.24	1.39	8250.00	
32	Idem uit Djokjokarta naar idem (3 jaren).	idem, idem.	2.58[5]	2.90	2002.00	
23	Idem in de residentie Soerabaija (uit de binnenlandsche pakhuizen naar de hoofdplaats) (5 jaren)	» pikol en per paal.	$0.01^{35}/_{100}$	$0.77^{5}/_{10}$ (per pikol over het geheele traject)	584.00	
25	Vervoer van koffij en zout enz. in de residentie Pasoeroean (3 jaren).	idem, idem.	$0.02^{47}/_{100}$	$0.02^{25}/_{100}$	»	f 526.00
31	Idem, idem in en door de residentien Banjoemas en Bagelen (10 jaren).	idem, idem, (voor producten, zout, goederen en kopergeld). per f 100 zilvergeld en per paal.	$0.02^{9}/_{100}$ $0.00^{25}/_{100}$	$0.02^{7}/_{16}$ per pikol en per paal (ook voor zilvergeld)	33268.98	»
	Vervoer van koffij en goederen ter Sumatra's Westkust (waaraan ook verbonden is het vervoer van gouvernementsreizigers met hunne bagage) (voor 3 jaren):					
38	van Padang via Priaman (residentie Padangsche Benedenlanden) naar Padang Pandjang (residentie Padangsche Bovenlanden) en terug;	*a*. per pikol en per $\frac{\text{paal}}{\text{zeemijl}}$ (1) (voor koffij, goederen en kopergeld). *b*. per f 100 en per $\frac{\text{paal}}{\text{zeemijl}}$ (1) (voor zilvergeld).	*a* $0.03^{99}/_{100}$ *b* $0.00^{1}/_{10}$	$0.03^{90}/_{100}$ per pikol en per paal (ook voor zilvergeld)	»	11606.00
41	uit sommige gedeelten der afdeelingen Agam (Padangsche Bovenlanden) en Priaman (Padangsche Benedenlanden) naar Padang en omgekeerd;	idem, idem { over land / over zee idem, idem { over land of over zee	*a* $0.04^{1}/_{10}$ *a* 0.05 *b* $0.00^{1}/_{10}$	*a* $0.04^{7}/_{10}$ *a* 0.06 *b* $0.00^{1}/_{10}$	5957.00	»
39	tusschen Padang en de afdeeling Painan (Padangsche Benedenlanden);	idem, idem { over land / over zee idem, idem { over land of over zee	*a* 0.05 *a* $0.07^{5}/_{10}$ *b* 0.02	*a* $0.05^{5}/_{10}$ *a* 0.08 *b* 0.03	963.00	»
44	uit enkele gedeelten der residentie Padangsche Bovenlanden naar Padang Pandjang in diezelfde residentie;	idem, idem.	*a* $0.04^{98}/_{100}$ *b* $0.00^{1}/_{10}$	*a* $0.03^{97}/_{100}$ *b* $0.00^{1}/_{10}$	»	3190.00

(1) Bij vervoer over land, per paal; bij vervoer over zee, per zeemijl.

Nummer.	Aard en duur van het contract.	AANNEMINGSPRIJS. Maatstaf.	Tegenwoordige prijs.	Vorige prijs.	Verschil tusschen de geraamde kosten voor 1876 en de vrachtloonen gemiddeld in de drie laatst verloopen jaren (1873 t/m 1875) betaald. Voordeelig.	Nadeelig.
46	uit enkele gedeelten der residentie Padangsche Bovenlanden naar Padang Pandjang in diezelfde residentie;	*a.* per pikol en per paal/zeemijl (voor koffij, goederen en kopergeld.) *b.* per f 100 en per paal/zeemijl (voor zilvergeld.)	*a* f $0.04^{1}/_{10}$ *b* $0.00^{19}/_{100}$	*a* f $0.04^{30}/_{100}$ *b* $0.00^{1}/_{10}$	f 11931.00	»
45	als boven;	idem, idem.	*a* $0.04^{5}/_{10}$ *b* $0.00^{19}/_{100}$	*a* $0.03^{97}/_{100}$ *b* $0.00^{1}/_{10}$	»	f 9360.60
42	tusschen Padang en eenige plaatsen in de afdeelingen Siboga en Mandheling en Ankola der residentie Tapanoeli;	idem, idem { over land / over zee idem, idem { over land of over zee	*a* 0 $07^{9}/_{10}$ *a* 0 $03^{9}/_{10}$ *b* $0.00^{1}/_{5}$	*a* $0.07^{5}/_{10}$ *a* 0.02 *b* $0.00^{1}/_{5}$	»	26681.00
43	tusschen Padang, eenige andere plaatsen van laatstgenoemde afdeeling en Natal (mede in de residentie Tapanoeli);	idem, idem { over land / over zee idem, idem { over land of over zee	*a* $0.04^{4}/_{10}$ *a* 0.04 *b* $0.00^{1}/_{10}$	*a* 0.05 *a* 0.04 *b* $0.00^{1}/_{10}$	13033.00	»
40	uit de afdeeling Aijer Bangies en Rau (Padangsche Benedenlanden) naar Padang en omgekeerd.	idem, idem { over land / over zee idem, idem { over land / over zee	*a* $0.07^{5}/_{10}$ *a* 0.03 *b* $0.00^{2}/_{10}$ *b* $0.00^{1}/_{10}$	*a* $0.09^{8}/_{10}$ *a* 0.03 *b* $0.00^{1}/_{10}$	9451.45	»
47	Vervoer van personen en goederen van en naar de reede van Telok Betong (Lampongsche districten) (3 jaren).	per koijang laadruimte { pers. / goed. » ton (steenkolen)	6.00 6.12 3.00	f 4.50 per persoon f 14.50 per koijang goederen f 15.00 per ton steenkolen.	1120.00	»

Zoo als uit bovenstaand overzigt blijkt, werden een paar belangrijke transporten, namelijk die ter reede Batavia en die in en door de residentien Banjoemas en Bagelen (reeds in het vorig verslag vermeld), aangenomen voor een veel matiger bedrag dan in de drie afgeloopen jaren was betaald. Daarentegen moet meer dan vroeger worden betaald o a. voor de transporten in de residentie Tagal en voor enkele in het gouvernement Sumatra's Westkust. Dat in laatstgenoemd gewest minder gunstige voorwaarden bedongen zijn, schijnt te moeten worden toegeschreven aan de duurte der transportmiddelen en (wat het transport tusschen Padang en eenige plaatsen in de afdeelingen Siboga en Mandheling en Ankola der residentie Tapanoeli betreft) ook aan de omstandigheid, dat hiervoor een vrij groot bedrijfskapitaal wordt vereischt, wijl de aannemer de transportmiddelen in eigendom moet bezitten en deze kostbaar zijn, aangezien karren of pedatti's niet te gebruiken zijn op de vele hangbruggen, welke in de streek tusschen Siboga en Loemoet gevonden worden.

Vergelijkt men de uitkomsten van alle in bovenstaande opgaaf vermelde uitbestedingen met de vroegere contracten, dan vindt men een voordeelig verschil van ruim f 152 000, tegenover een nadeelig verschil van ruim f 88 000, zoodat 's lands kas gebaat is voor een bedrag van ongeveer f 64 000 in één jaar.

In de verwachting dat vóór den afloop van het nieuwe contract voor het transport van producten, zout en goederen in de residentie Pasoeroean sommige gedeelten van den spoorweg Soerabaija-Pasoeroean-Malang gereed zullen komen, werd in de voorwaarden van uitbesteding opgenomen de verpligting voor den aannemer, om, al naar gelang gedurende den loop der overeenkomst gedeelten van den spoorweg voor exploitatie gereed komen, het transport per spoor te doen geschieden (1), uiterlijk één maand na aanzegging. In de nieuwe overeenkomst betreffende het koffijtransport in de residentie Soerabaija werd dergelijk beding niet opgenomen, omdat voor dit vervoer, in verband met de ortworpen rigting voor de lijn Soerabaija-Pasoeroean, van den spoorweg geen gebruik zal kunnen worden gemaakt.

Over 't algemeen kan gezegd worden dat de verschillende transportaannemers in het afgeloopen jaar aan hunne verpligtingen voldeden; alleen de aannemer van het trans-

(1) De vrachtprijs zal echter naar den gewonen maatstaf, per pikol en per paal, berekend blijven.

port in de residentie Pasoeroean schoot zoodanig te kort in den tijdigen afvoer der koffij uit den oogst van 1874, dat het bestuur zelf daarin moest voorzien.

Aan eenige der koffijtransportaannemers ter Sumatra's Westkust werd eene verlenging toegestaan van den contractueel bepaalden termijn voor den afvoer der koffij uit den oogst van 1875. De aannemer van het koffij- en zoutvervoer in Banjoemas en Bagelen bekwam tijdelijk een hooger transportloon voor een gedeelte van het traject, waarvoor eene andere rigting moest worden genomen, zoo lang een weggeslagen brug nog niet was herbouwd.

Wegens de onbeduidendheid der gouvernementstransporten, welke buiten contract in vrijen arbeid plaats hebben (zie deswege o. a. de opgaaf op bladz. 102 van 't vorig verslag), wordt daarvan thans geen verder gewag gemaakt.

VII. Pakketvaart en andere stoomvaartdiensten.

De gesubsidiëerde stoompakketvaart in den Indischen archipel (zie de verslagen van 1874 en 1875, bladz. 102 en 103) onderging in het afgeloopen jaar geene wijzigingen van aanbelang. De maandelijksche dienst tusschen Batavia en Palembang via Muntok werd — buiten contract, doch met toestemming van de Regering — in September 1875 door de Nederlandsch Indische Stoomvaartmaatschappij, zoowel voor de heen- als voor de terugreis, uitgestrekt tot Cheribon, omdat uit berigten van Palembang moest worden afgeleid dat de handel daar ter plaatse behoefte gevoelde aan regtstreeksche stoomgemeenschap met Cheribon. De reizen leverden echter geen bevredigende uitkomsten, en reeds na een paar maanden kwam de Maatschappij tot het besluit om deze vaart op Cheribon te staken. De Regering bepaalde (Julij 1875), dat op de maandelijksche reizen tusschen Batavia en Tjilatjap de pakketbooten tijdelijk de Meeuwenbaai zouden bevaren, namelijk wanneer en voor zoo lang dit noodig zou zijn voor de werken tot oprigting van een vuurtoren op Java's 1ste punt.

Na het in werking treden met 1 Januarij 1876 van het nieuwe voor de Regering voordeeliger contract (1) met de Stoomvaartmaatschappij voor de voortzetting der pakketvaart gedurende 15 jaren (verg. het verslag van 1874, bladz. 101/102), is nog slechts weinig gebruik gemaakt van het crediet van f 100 000 bij de Indische begrooting geopend voor het subsidiëeren van nieuwe stoomvaartdiensten. Wel werden reeds in 1874 door het Opperbestuur aan de Indische Regering voorstellen gevraagd omtrent de organisatie van nieuwe diensten, maar de behandeling dezer zaak is in Indie door verschillende omstandigheden vertraagd. Eene voorname reden van vertraging was hierin gelegen, dat dezerzijds de wensch was te kennen gegeven om, te gelijk met de uitbreiding der pakketvaart, eene vermindering te brengen in het aantal vaartuigen (in 't bijzonder gewapende en adviesbooten) der gouvernementsmarine, en dat in Indie geen kans werd gezien om dien wensch te vervullen. Maar bovendien bleek het geenszins gemakkelijk om nieuwe diensten in het leven te roepen zonder het verband der bestaande diensten te verbreken, en waren de gevoelens zeer verdeeld over de wenschelijkheid der geprojecteerde nieuwe diensten (in het oostelijk gedeelte van den archipel), ook in verband met de in den laatsten tijd tot stand gekomen stoomvaart-ondernemingen op kleine schaal (zie blz. 97). De quaestie der uitbreiding van de gesubsidiëerde pakketvaart is dus nog in overweging. Evenwel is zeer onlangs door den Gouverneur-Generaal berigt, dat hij magtiging verleend had om Larantoeka op het eiland Flores (waar eene belangrijke Roomsch-Katholieke missie gevestigd is) in de Molukkenvaart op te nemen (2), en tevens voorgesteld om subsidie te verleenen voor een nieuwen maandelijkschen dienst van Palembang over Muntok, Moeara Kompeh en Djambi naar Singapore, en langs dezelfde plaatsen terug (in aansluiting aan den bestaanden dienst tusschen Palembang en Batavia). Tegen dit voorstel zijn door het Opperbestuur bedenkingen gemaakt, voor zoover betreft het subsidiëren der vaart van Djambi naar Singapore.

Nog is, reeds sedert den aanvang van 1876 (3), van het hooger bedoelde crediet gebruik gemaakt om eene uitbreiding te geven aan de stoomvaart op Atjeh. Terwijl sedert de regeling van Mei 1874 driemaal 's maands (tweemalen langs de westkust van Sumatra en eens langs de oostkust) eene boot van Batavia naar Atjeh en terug voer, is met 1 Januarij jl. een wekelijksche dienst in werking getreden, de eene week langs de westkust, de andere week langs de oostkust van Sumatra. In den dienst langs de westkust is geene andere verandering gebragt dan deze, dat de booten eens om de veertien dagen, in stede van tweemaal in de maand vertrekken. Daarentegen is de vroegere dienst langs de oostkust (van Batavia via Riouw, Singapore, Penang, Edi en Gighen naar Atjeh en langs dezelfde plaatsen terug) opgeheven, en daarvoor in de plaats getreden de (in verbinding met de Engelsche mail) bestaande veertiendaagsche dienst van Batavia via Muntok en Riouw naar Singapore, doch nu in dier voege uitgebreid dat van Singapore de reis wordt voortgezet over Penang, Deli, Edi en Gighen tot Atjeh (4), waarna de booten langs dezelfde plaatsen terugkeeren. Door deze regeling, die vooral met het oog op de behoeften van ons leger in Atjeh is in het leven geroepen, is tevens gelegenheid ontstaan om zonder te groote kosten (verg. vorig verslag bladz. 141) eene regtstreeksche mailcorrespondentie tusschen Sumatra's Oostkust en Europa via Penang te organiseeren, waarin ook Atjeh deelt. Voor de uitbreiding der vaart op Atjeh zal aan subsidie te betalen zijn f 13 123,50 's jaars.

In 1875 werd de vloot der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij aangevuld met 8 nieuwe stoomschepen, namelijk met de 5 reeds in 't vorig verslag genoemd, en voorts met de *Bromo*, *Gouverneur-Generaal Loudon* en *Karang*. Daarentegen werden 2 stoomschepen door verkoop opgeruimd (*Singapore* en *Minister van Staat Rochussen*), en verloor de Maatschappij 2 harer nieuwere schepen door zeerampen, namelijk in October, op de reis van Padang naar Atjeh (zie bladz. 41/42), de als ziekentransportschip door het Gouvernement ingehuurde mailboot *Salak*, eerst weinige maanden te voren in de vaart gekomen, en in November de *Willem Kroonprins der Nederlanden*, die, ter hoogte van het eiland Noordwachter (Java-zee), door de *Atjeh*, eene andere mailboot der Maatschappij, werd in den grond gevaren.

Bij het einde van 1875 had de Maatschappij, ongerekend de hulk *Batavia* en de tender *Tjidani*, de navolgende 21 stoomschepen in dienst.

Namen der stoomschepen.	Tonnenmaat		Stoomvermogen in paardenkracht (nominaal).
	waarvoor de schepen te boek staan.	volgens hetgeen zij innemen.	
(5)			
* Amboina	846	785	155
Atjeh	1 509	1 756	180
* Banda	846	782	155
Baron Bentinck	808	804	125
Baron Mackay	998	753	160
Baron Sloet van de Beele	1 055	1 039	150
* Bromo	1 250	1 470	190
* Gouverneur-Generaal Loudon	1 250	1 436	190
Gouverneur-Generaal Mijer	960	899	135
* Karang	240	394	60

(1) Het bij art. 30 van dit contract (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* nº. 2744) bedoelde renteloos voorschot van f 1 200 000 werd in de eerste dagen van Januarij aan de Maatschappij uitbetaald tegen hypothecair verband op 9 harer stoomschepen.

Over de vergrooting van het kapitaal der Maatschappij van f 3 600 000 tot f 6 000 000 zie men de *Staatscourant* van 10 Februarij 1876.

(2) De omweg, dien de stoomboot daarvoor maken moet, bedraagt niet meer dan 1 geografische mijl.

(3) Omtrent de voor 1876 vastgestelde dienstregeling der mail- en pakketvaart op Atjeh en op andere gedeelten van Nederlandsch Indie, zie men de aankondigingen van den directeur van binnenlandsch bestuur, opgenomen in de *Javasche Courant* van 7 en 28 Januarij en 7 April jl.

(4) Op voorstel van de Stoomvaartmaatschappij is er sedert in toegestemd, dat de voor Deli bestemde gouvernementspassagiers, van Singapore af, niet via Penang, maar (met eene afzonderlijke kleinere stoomboot) regtstreeks naar Deli worden overgebragt. Deze wijziging heeft ook dit voor, dat Deli nu digter kan worden genaderd dan het geval is met de voor Atjeh bestemde mailbooten.

(5) De dus * geteekende schepen kwamen in 1875 voor het eerst in de vaart.

Namen der stoomschepen.	Tonnenmaat		Stoomvermogen in paardenkracht (nominaal).
	waarvoor de schepen te boek staan.	volgens hetgeen zij innemen.	
Koning Willem III	1 055	997	200
Koningin Sophia	1 055	822	200
Luitenant-generaal Kroesen .	967	1 499	160
* Merapi	340	606	80
Minister Fransen van de Putte.	808	883	125
Prins Alexander	1 063	1 134	155
* Sindoro.	1 134	1 223	180
Sunda	197	220	40
Vice-president Prins	444	655	120
W. Cores de Vries	505	507	80
William Mackinnon	1 150	1 323	200

Bestond een groot deel van de vloot der Maatschappij uit nieuwe schepen, ook voor het in goeden staat houden der overige werd het noodige verrigt. De *Vice-president Prins* ontving nieuwe werktuigen en onderging overigens eene algeheele herstelling. Vier andere booten (*Baron Sloet van de Beele*, *Minister Fransen van de Putte*, *Baron Bentinck* en *Baron Mackay*) werden van nieuwe ketels voorzien, terwijl de werktuigen van laatstgenoemden bodem naar het compound systeem werden veranderd. Voor nog 5 andere booten waren in Junij jl. mede nieuwe ketels uit Engeland gezonden.

In de eerste maanden van 1876 werden 2 nieuwe kleinere stoomschepen (van 75 paardenkracht) uitgezonden, de *Patoeah* en de *Ophir*, en in Julij en Augustus zouden nog twee grootere ter uitzending gereed komen: de *Japara* en de *Graaf van Bylandt*. Dit laatste is, naar de aanwijzingen der militaire autoriteiten op Java, speciaal voor hospitaal- en ziekentransportschip ingerigt, als hoedanig, na het verongelukken van de *Salak*, nog alleen de *Sindoro* gebezigd wordt. De bekende ramp, die in Junij jl. het stoomschip *Luitenant-generaal Kroesen* in straat Lagoendi trof, heeft de vloot weder met 1 bodem doen verminderen.

Zoo als blijkt uit de hieronder volgende cijfers nam in het afgeloopen jaar het vervoer met de stoomschepen der Maatschappij weder sterk toe; hoofdzakelijk werd die toeneming echter veroorzaakt door de onophoudelijke transporten naar en van Atjeh.

		1874.	1875.
Aantal vervoerde passagiers.	gouvernements-	63 015	104 437
	particuliere. . .	25 844	27 590
		88 859	132 027
Totale ontvangsten der Maatschappij (daaronder begrepen het gouvernements-subsidie)		f 5 573 776	f 6 185 538
Afgelegde afstanden (in Engelsche mijlen).	onder contract.	246 496	279 724
	buiten »	109 412	180 018
		355 908	459 742

Buiten de bovengenoemde schepen der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij waren in 1875 en in de eerste helft van 1876, voor zooveel noodig met vergunning van de Regering overeenkomstig Indisch Staatsblad 1866, n°. 146 (zie het verslag van 1868, bladz. 111/112, zoomede Bijblad op het Indisch Staatsblad, n°. 2090), nog de volgende meerendeels kleinere stoomschepen in de vaart.

NAMEN.	Tonnenmaat.	Stoomvermogen in paardenkracht.	Waar te huis behoorende.	Verdere aanteekeningen.
Amsterdam . .	98	30	Batavia.	Dit schip behoort aan de Nederlandsch Indische Droogdokmaatschappij (zie vorig verslag, blz. 103). In Junij 1876 is aan die Maatschappij vergund de *Amsterdam* in de vaart te brengen; het schip is bestemd voor personen- en goederen-vervoer van en naar de reede en de buitenreede van Batavia en de omliggende eilanden en voor het slepen van vaartuigen.
Ardjoeno . . .	116	45	Soerabaija.	Door de Indische Regering reeds sedert geruimen tijd ingehuurd voor transport-diensten in Atjeh (verg. blz. 59).
Atjeh	60	15	Padang.	Bestemd voor diensten ter reede van Padang.
Batavia. . . .	206	?	Batavia.	Gebouwd voor rekening van het Bataviaasch tjuniaveer en gebezigd voor gelijke diensten als de *Amsterdam*. In Maart 1876 werd vergunning verleend om dit stoomschip in de vaart te brengen.
Betsy	133	36	—	Voor dit stoomschip, hier te lande gebouwd voor rekening van een ingezetene van Banda, werd in Augustus 1875 een voorloopige zeebrief afgegeven voor de reis naar Nederlandsch Indie. Bij aankomst te Batavia is het aanvankelijk bestemd geworden voor diensten in den archipel, maar nog in hetzelfde jaar ging het over in handen eener Engelsche firma te Singapore, en sedert wordt het gebezigd voor eene particuliere vaart tusschen die plaats en Atjeh.
Bientang Soerabaija	42	18	Soerabaija.	In 1874 in de vaart gebragt (zie vorig verslag, blz. 103).
Billiton. . . .	244	60	Billiton.	Behoort aan de Billiton-maatschappij. De in 1874 verleende vergunning, om dit schip te bezigen voor het vervoor van personen en lading voor die maatschappij,

NAMEN.	Tonnenmaat.	Stoomvermogen in paardenkracht.	Waar te huis behoorende.	Verdere aanteekeningen.
				is in Maart 1876 uitgebreid, door haar in 't algemeen te doen strekken voor particulier personen- en goederenvervoer, zoomede tot het slepen van vaartuigen in den Nederlandsch-Indischen archipel.
Coquette . . .	117	40	Soebang (Krawang).	Bestemd tot eigen gebruik van den eigenaar, tevens eigenaar der Pamanoekan- en Tjiassemlanden (Krawang).
Corri	?	25	Samarang.	In 1875 te Samarang in de vaart gebragt en krachtens eene in April 1876 verleende vergunning bestemd voor personen- en goederen-vervoer zoowel ter reede aldaar als van en naar andere Nederlandsch-Indische havens.
Eersteling . . .	48	50	Banda.	Dit stoomschip behoorde in 1874 te Batavia te huis (verg. vorig verslag, blz. 103).
Egeron	450 bruto 290 netto Eng. registertonnen.	?	Banda, later Soerabaija.	Dit stoomschip, blijkens het vorig verslag (blz. 103) te Glasgow (Schotland) uitgerust voor rekening van een Europeesch koopman te Neira (Banda) en eenige anderen, zou oorspronkelijk gebezigd worden voor het doen van togten door den Indischen archipel in het belang van den handel der eigenaren (verg. blz. 27) (1). Het deed dan ook eene reis, waarop Nieuw-Guinea, Timor-Dilly, Amboina, Menado en Soerabaija werden bezocht, terwijl het gedurende eenigen tijd aan het Gouvernement werd verhuurd voor eene dienstreis in den Molukschen archipel. Nu onlangs is de *Egeron* overgegaan in handen van de Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam" te Soerabaija, die deze boot van daar uit op Boeleleng (Bali), Ampenan (Lombok) en Makassar laat varen.
Fairy	?	?	Grissee (Soerabaija).	Tot het in de vaart brengen van dit stoomvaartuig, bestemd tot het vervoeren van personen en goederen tusschen Grissee en Soerabaija, werd in October 1875 vergunning verleend.
Generaal van Swieten . . .	1424	200	Batavia.	Van dit stoomschip, alleen vermeld gevonden in de lijst der in Nederlandsch Indie te huis behoorende schepen (bijlage U van den Regerings-almanak van Nederlandsch Indie voor 1876) is de tegenwoordige bestemming niet op te geven.
Khiva I . . .	85	45	idem.	Behoort aan eene Europesche firma te Batavia en heeft geene bepaalde bestemming (in 1875 in de vaart gekomen).
Khiva II . . .	?	7	Samarang.	Deze stoomsloep, mede in 1875 in de vaart gekomen, en behoorende aan eene Europesche firma te Samarang, is bestemd voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede aldaar.
Menado. . . .	759	90	Amboina.	Dit stoomschip, vroeger deel uitgemaakt hebbende van de pakketvloot, is eenige jaren geleden van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij overgegaan in handen van particulieren. Het heeft eenigen tijd in de Molukken gevaren om vrachten te zoeken, is toen verkocht aan een Europeesch ingezetene van Ambon en een Arabier, en wordt nu door hen gebruikt voor het vervoer van vee tusschen Sumanap (Madura), Bali, Amboina en Banda.
Paul.	50	35	Samarang.	Alleen vermeld gevonden in de hooger genoemde bijlage van den Regeringsalmanak. Blijkens het verslag van 1873, bladz. 109, was dit raderstoomschip toen nieuw gebouwd en bestemd tot het vervoeren van personen en goederen tusschen den wal en de reede van Samarang en ook voor reizen langs Java's noordkust.
Prins Hendrik der Nederlanden .	326	50	Billiton.	Behoort aan de Billiton-maatschappij, doch wordt niet uitsluitend voor de eigen diensten dier maatschappij, maar ook voor andere doeleinden gebezigd; daartoe is in Maart 1876 door de Indische Regering vergunning verleend.

(1) Volgens het daar medegedeelde was nog een ander (kleiner) stoomschip, de *Adeka*, bestemd om te Neira in de vaart te worden gebragt. Daarvan wordt echter in de Indische opgaven omtrent de stoomvloot geen gewag gemaakt.

NAMEN.	Tonnenmaat.	Stoomvermogen in paardenkracht.	Waar te huis behoorende.	Verdere aanteekeningen.
Ringit	?	3	Probolinggo.	Deze stoomsloep is in 1875 door eene Europesche firma te Probolinggo in de vaart gebragt voor goederenvervoer van en naar de reede dier plaats.
Semiroe. . . .	112	45	Soerabaija.	Even als de *Ardjoeno* (zie hooger) door de Indische Regering reeds sedert geruimen tijd in gebruik voor transportdiensten in Atjeh.
Tjiliwong . . .	58	35	Batavia.	Deze raderboot behoort aan het Bataviaasch tjuniaveer en dient voor het vervoer van personen en het slepen van vaartuigen naar en van de reede van Batavia en nabijgelegen plaatsen.
Tjitarum . . .	106	40	idem.	Als boven.
Vice-admiraal Fabius . . .	326	50	idem.	Dit stoomschip, eene vroegere mailboot, in 1870 door de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij verkocht aan eene Europesche firma te Batavia, wordt alleen vermeld gevonden in de meer genoemde bijlage van den Regeringsalmanak. Volgens vroegere opgaven behoorde het aan eene Europesche firma te Batavia en had het geene vaste diensten.
— (zonder naam)	?	2½	Samarang.	Dit stoomscheepje werd in 1875 door eene Europesche firma te Samarang in de vaart gebragt voor het vervoer van provisien naar de reede aldaar.

Omtrent de stoomgemeenschap tusschen Nederlandsch Indie en vreemde (niet-Europesche) havens is, buiten hetgeen hierboven omtrent de tegenwoordige bestemming van het stoomschip *Betsy* is aangeteekend, alleen te vermelden, dat in 1875 een nieuwe directe dienst (om de 10 dagen) in 't leven werd geroepen tusschen Deli en Singapore, en dat sedert eenigen tijd op bepaalde tijdstippen ook eene stoomboot vaart tusschen Singapore en Pontianak (verg. bladz. 20). Van de bestaande stoomgemeenschap tusschen Singapore en Palembang is reeds in het vorig verslag bladz. 16 melding gemaakt. (1)

Het regtstreeksch stoomverkeer tusschen Nederland en Indie werd gedurende het afgeloopen jaar door de schepen der stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Java" geregeld onderhouden.

De vloot der beide maatschappijen (wier schepen, volgens eene onlangs getroffen overeenkomst, sedert Julij 1876 voor gemeenschappelijke rekening varen) onderging echter geene uitbreiding. Voeren de stoomschepen der eerstgenoemde maatschappij in het begin van het afgeloopen jaar eenmaal 's maands, sedert 1 Mei 1875 werd de regelmatige vierwekelijksche vaart ingevoerd (verg. het vorig verslag bladz. 103) (2); over het met deze maatschappij gesloten postcontract, zie men hoofdstuk L, afd. V, § 1.

De te Rotterdam gevestigde stoomvaartmaatschappij »Batavia" telde, even als in 1874, enkel één stoomschip, de *Sumatra*, dat slechts nu en dan eene reis tusschen Nederland en Indie maakte.

Van de overige in het vorig verslag genoemde stoomvaartmaatschappijen »Commercial Steamship Company (limited)", »County line of steamships", »the Star Ball Line" en »Rotterdamsche Lloyd" onderhield alleen nog de laatstgenoemde eene geregelde gemeenschap tusschen Nederland en Indie, waartoe zij, bij het einde van 1875, na het verongelukken ter hoogte van Maassluis van de *Groningen*, de volgende 4 stoomschepen bezigde: *Friesland*, *Drenthe*, *Torrington* en *Hampton*. (De beide laatsten werden vroeger gebezigd in de lijn van de »Commercial Steamship Company".)

De firma Rubattino te Genua bragt in de tweede helft van 1875 een stoomschip in de vaart voor den regtstreekschen handel op Java, maar de eerste reis beantwoordde zoo weinig aan de verwachting, dat de onderneming onmiddelijk werd opgegeven. (Het schip had om lading naar Singapore moeten verstoomen.)

De weinig beduidende stoomcommunicatie, die in 1874 nog tusschen Batavia en Australie bestond, is geheel opgeheven, toen de schepen der »Eastern Australian mail steam company (limited)" in Februarij 1875 ophielden Batavia aan te doen op hunne reizen tusschen Europa en Australie, wijl het oponthoud aldaar, hoe luttel het ook was, nog te veel vertraging veroorzaakte in den geregelden maildienst, welken die maatschappij zich voornamelijk ten taak stelde.

K. Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid.

I. Onderwijs.

§ 1. *Voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden.*

Middelbaar onderwijs. Bij het *gymnasium Willem III te Batavia* moest, wegens de buitengewone vermeerdering van het aantal leerlingen bij de afdeeling A — »hoogere burgerschool" —, het onderwijzend en opvoedend personeel in 1875 worden uitgebreid met drie leeraren, —: voor de beginselen der Fransche, Engelsche en Duitsche talen, voor de geschiedenis en aardrijkskunde, en voor de wis- en natuurkunde, — voorts met één hulpleeraar in het hand- en regtlijnig teekenen en met een vierden educator. Daar het meerendeel der leeraren uit Nederland moest ontboden worden, was men verpligt de hun toegedachte werkzaamheden voorloopig aan de aanwezige docenten of aan tijdelijk in dienst gesteld personeel op te dragen. Op dezelfde

(1) In het verslag van het Nederlandsch consulaat-generaal te Singapore over 1875 wordt medegedeeld dat door eenige Arabieren te dier plaatse eene regtstreeksche stoomvaartverbinding tusschen Nederlandsch Indie en Djeddah onderhouden is. De uit Indie ontvangen berigten maken hiervan evenwel geen gewag.

(2) Omtrent de in overweging zijnde voorzieningen tot verbetering van de gelegenheid tot lading en lossing voor stoomschepen te Padang, waarop in 't vorig verslag bladz. 104 werd gedoeld, zij verwezen naar hoofdstuk L, afd. II.

wijze moest worden gehandeld bij de gestadige mutatien welke het onderwijzend personeel onderging, zoodat van de dienstdoende leeraren veel is gevorderd. Wat die mutatien betreft, is het volgende aan te teekenen. Reeds in het vorig verslag is vermeld dat van de afdeeling A in het begin van 1875 twee leeraren wegens ziekte met verlof naar Nederland vertrokken; een derde volgde hen, terwijl twee anderen, zoomede de onderwijzer die tijdelijk in de plaats van één der twee eerstbedoelde leeraren was opgetreden, naar Soerabaija verplaatst werden toen daar de straks te bespreken hoogere burgerschool met driejarigen cursus geopend werd. Van de afdeeling B — » Indische taal-, land- en volkenkunde" — vertrok één leeraar met verlof naar Nederland. In diens plaats werd een der docenten van de afdeeling A tot leeraar in de Indische geschiedenis, taal-, land- en volkenkunde benoemd, doch tijdelijk bleef aan dezen het onderwijs in de laatstelijk door hem gedoceerde vakken bij de afdeeling A (Nederlandsche taal- en letterkunde) opgedragen, tot dat voor die vakken een ander docent zou zijn aangesteld. Dit geschiedde in Junij 1876, toen 3 nieuwe leeraren voor de afdeeling A werden aangesteld (1). Tot definitieven vervanger van den in 1874 overleden leeraar in de Maleische en Javaansche talen bij de afdeeling B (zie vorig verslag bladz. 104) kon nog niemand worden aangewezen. Door tijdelijke opdragt van het onderwijs in die talen aan een controleur bij het binnenlandsch bestuur op Java werden echter in 1875 de lessen geregeld voortgezet. De Indische Regering besloot om door dezen tijdelijken leeraar een geschikt persoon voor de opengevallen betrekking te doen opleiden Reeds spoedig slaagde zij er in iemand te vinden, van wien met grond mag worden verwacht dat hij in twee jaren zich voor het geven van onderwijs zal kunnen bekwamen. Evenwel bestaat het voornemen om, van 1877 af, de lessen in de twee genoemde talen niet langer aan één persoon op te dragen, maar voor iedere taal een leeraar aan te stellen. De ondervinding heeft namelijk geleerd, dat het onderwijs bij de afdeeling B weinig bevredigende uitkomsten opleverde ten gevolge van de bezwaren die men ondervond in het vervullen van ontstane vacatures bij het docentenpersoneel; en ter verbetering van den toestand wordt het noodig geacht het aantal der leeraren bij die afdeeling van drie op vier te brengen (met splitsing — als gezegd — van het taalonderwijs), en voorts aan allen de bezoldiging van f 550 's maands toe te kennen, die tot nu toe slechts door één hunner genoten werd.

Bij de afdeeling » hoogere burgerschool" begon de cursus 1874/1875 met 160 leerlingen (158 voor alle en 2 voor enkele lessen). Gedurende of bij het eind van dien cursus verlieten 38 leerlingen de inrigting — waarvan 9 na met goed gevolg volbragt eindexamen (2) —, terwijl 4 leerlingen, die vroeger wegens aanhoudende ziekte of om andere redenen de inrigting tijdelijk verlaten hadden, daarbij terugkeerden. Voor den volgenden cursus bleven er dus 126 leerlingen. De vier laagste klassen telden bij het einde van den cursus 128 leerlingen, waarvan 114 aan de overgangs-examens deel namen. Van deze werden 85 leerlingen bevorderd, en wel 30 tot het 2de, 36 tot het 3de, 14 tot het 4de en 5 tot het 5de studiejaar.

Voor den cursus 1875/1876 werden, na afgelegd examen, toegelaten 61 nieuwe leerlingen, waarvan 60 voor het 1ste en 1 voor het 3de studiejaar, doch van de eerstbedoelden maakte 1 van de toelating geen gebruik. De nieuwe cursus begon dus met 186 leerlingen, waarvan 179 voor alle en 7 voor enkele lessen.

Hoewel er derhalve 26 leerlingen meer waren dan bij den aanvang van den vorigen cursus, bleef het getal internen (destijds 76) nagenoeg onveranderd, waarschijnlijk ten gevolge van de in September 1875 ingevoerde verhooging van het school- en kostgeld voor deze leerlingen. (Zie vorig verslag, blz. 105.)

Over het gedrag en den ijver der leerlingen in den laatsten cursus is weder gunstig berigt; over 't algemeen was hun gezondheidstoestand goed; het schoolverzuim beliep gemiddeld over het geheele jaar 2,9 pct. tegen 3,5 pct. in 1874 en 4,9 pct. in 1873.

De leerling die in het genot was van de beurs, gevormd uit de gift van den Eersten Koning van Siam, legde in September 1875 met gunstig gevolg het groot ambtenaarsexamen af. Met 1 October traden daarop 2 andere leerlingen (externen), elk voor de helft, in het genot van deze beurs.

Bij de afdeeling » Indische taal- land- en volkenkunde" begon de cursus 1874/1875 met 7 leerlingen. In den loop van den cursus kwamen daar 7 bij, doch alle 14 leerlingen hadden vóór 1 Julij 1875 het gymnasium weder verlaten of zich althans laten afschrijven. Bij de afdeeling B bestond echter de gewoonte dat de leerlingen van het 1ste studiejaar zich voor het laatste kwartaal van het schooljaar lieten afschrijven, om met het begin van den volgenden cursus terug te komen; daar dit tot nadeel strekte zoowel voor het onderwijs als voor de inkomsten van het gymnasium, werd de bepaling gemaakt dat de leerlingen zich door hunne inschrijving bij het begin van den cursus — het geval van vertrek of overlijden uitgezonderd — verbinden tot de betaling van vier kwartalen (Indisch besluit dd. 16 Junij 1875, n°. 4). De nieuwe cursus 1875/1876 begon met 5 leerlingen.

De bibliotheek van het gymnasium verkeert in goeden toestand. Door aankoop en door geschenken neemt ze steeds in omvang en belangrijkheid toe. De botanische tuin begint reeds goede diensten te bewijzen bij het onderwijs. In de behoefte aan meer schoolruimte werd voorzien door een der educatorswoningen tot schoollocaal in te rigten.

De ontvangsten der inrigting gedurende het dienstjaar 1875 bedroegen (voor zoover zij tijdens de indiening der Indische bouwstoffen voor het verslag konden worden opgegeven) f 59 570, en de uitgaven f 189 849, tegenover respectivelijk f 51 115 en f 194 921 in 1874. De in het vorig verslag aangekondigde en straks reeds ter sprake gebragte nieuwe regeling van het bedrag der school- en kostgelden trad met 1 October 1875 in werking en heeft dus reeds eenigen invloed gehad op de ontvangsten.

De in het vorig verslag (bladz. 105) bedoelde *hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Soerabaija* is met 1 November 1875 (1) geopend. Alles wat voor de opening noodig was, werd door den Gouverneur-Generaal reeds geregeld bij besluit van 30 Augustus 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 193).

De lessen werden in een tijdelijk daartoe ingehuurd locaal aangevangen met 19 leerlingen, waarvan 15 in de eerste, 3 in de tweede en 1 in de derde klasse. Het onderwijs aan deze inrigting omvat de Nederlandsche, Fransche, Engelsche en Duitsche talen, de geschiedenis en aardrijkskunde, de beginselen der staathuishoudkunde en der Nederlandsche staatsinstellingen (of van het boekhouden), de wiskunde, de eerste beginselen der natuur- en scheikunde, en de beginselen der plant- en dierkunde, het schoonschrijven, het hand- en regtlijnig teekenen en de gymnastiek. Aldus is het onderwijs omschreven in een reglement voor deze hoogere burgerschool, hetwelk in Indie ontworpen en tot welks vaststelling in den aanvang van 1876 's Konings magtiging verkregen is. De verdere bepalingen van dit reglement betreffen het toezigt, uit te oefenen door eene commissie van vijf leden, met een secretaris, voorts het onderwijzend personeel en de voorwaarden van toelating en bevordering der leerlingen.

Ook zijn maatregelen getroffen om de leerlingen uit de verschillende klassen der hoogere burgerschool te Soerabaija zonder nader examen toe te laten tot de gelijke klassen aan de afdeeling » hoogere burgerschool" van het gymnasium te Batavia; terwijl zij, die het diploma van volbragten cursus aan eerstgemelde inrigting bezitten, insgelijks zonder nader examen worden toegelaten tot de 4de klasse van het gymnasium. Omgekeerd is ook de onbelemmerde overgang der leerlingen van de inrigting te Batavia naar de hoogere burgerschool te Soerabaija verzekerd.

---

(1) Twee van deze leeraren (voor de Nederlandsche taal- en letterkunde en voor de wis- en natuurkunde) zijn uit Nederland gezonden; één (voor de geschiedenis en aardrijkskunde) is in Indie gekozen uit de onderwijzers bij het Europeesch lager onderwijs.

(2) Zie het verslag der examen-commissie in de *Javasche Courant* van 12 October 1875.

(1) De opening kon niet op 1 October 1875 plaats vinden, zooals men zich voorgesteld had, vermits het grootste gedeelte van het onderwijzend personeel toen nog niet te Soerabaija aanwezig was.

Het schoolgeld is bepaald op f 240 's jaars voor iederen leerling, te verminderen met f 60 voor iederen tweeden en volgenden leerling uit hetzelfde gezin. De cursus zal voortaan telkens aanvangen met den eersten Maandag in October.

Lager onderwijs (1). Bij het in werking treden der in 't vorig verslag bedoelde nieuwe regeling van de klassen en de bezoldigingen der onderwijzers bij het Europeesch lager onderwijs in Indie, in April 1875, zijn reeds dadelijk 27 en later in het jaar zijn nog 12 scholen gesteld onder de leiding van onderwijzers der 1ste klasse. Onder het onderwijzend personeel van de verschillende klassen hadden vele mutatien plaats ten gevolge van overlijden, overgang tot het middelbaar en tot het inlandsch onderwijs, uittreding uit 's lands dienst en vertrek met tweejarig verlof naar Europa. Daar evenwel in 1875 achtereenvolgens 54 onderwijzers en 13 onderwijzeressen uit Nederland aankwamen (2), en bovendien nog 4 onderwijzers en 4 onderwijzeressen in Indie verkregen werden, was het mogelijk om alle scholen van het organiek vastgestelde aantal onderwijzers te voorzien, zoodat de inkrimping van het getal schooluren bij sommige scholen, waartoe men zich verpligt had gezien in November 1874 over te gaan (verg. vorig verslag, bladz. 105), niet behoefde te worden bestendigd.

De uit Nederland gezonden hulponderwijzeressen werden werkzaam gesteld bij de scholen te Batavia, Samarang, Soerabaija, Djokjokarta en Cheribon en voldeden aanvankelijk goed.

Met uitzondering van ééne (pas geopende) openbare school en van enkele bijzondere scholen, werden alle inrigtingen van Europeesch lager onderwijs in het afgeloopen jaar door de inspecteurs bezocht; die op de hoofdplaatsen meermalen, de overigen éénmaal. De algemeene indruk, bij deze inspectien verkregen, komt hierop neder, dat het onderwijs, vergeleken bij hetgeen het vóór 1868 was, zeer veel ten goede is veranderd, maar dat er toch nog veel te doen overblijft om tot een geheel bevredigenden toestand te geraken. De vermeerdering van het aantal onderwijzers doet goede vruchten verwachten. Ook zijn in den laatsten tijd de leermiddelen met zorg aangevuld. In 1876 is o. a. de nieuwe schoolkaart van Java en Madura, in 't vorig verslag bedoeld, algemeen op de scholen ingevoerd. Daartoe uitgenoodigd, heeft de vervaardiger eene dergelijke kaart van den geheelen Nederlandsch-Indischen Archipel zamengesteld, welke thans mede hier te lande wordt op steen gebragt. Ook van deze kaart is het noodige getal exemplaren ter verspreiding op de scholen besteld. Ter bevordering van de uitbreiding der op eenige plaatsen door particulieren opgerigte schoolbibliotheken of van het tot stand komen van nieuwe, besloot de Indische Regering (October 1875) aan de plaatselijke schoolcommissien de bevoegdheid te verleenen om voor dat doel geheel of gedeeltelijk aan te wenden de voor den aankoop van prijswerkjes toegestane gelden. In stede van een boekgeschenk zal dan bij de jaarlijksche examens aan de meest verdienstelijke leerlingen een net gedrukt getuigschrift kunnen worden uitgereikt.

Het schoolmeubilair werd geleidelijk verbeterd door den aanmaak van schooltafels volgens het Amerikaansche systeem. Ook legde men zich toe op het vernieuwen en verbeteren der schoollokalen, waar noodig.

Met het van gouvernementswege gegeven teekenonderwijs aan de openbare lagere scholen te Batavia, Samarang en Soerabaija werd voortgegaan. Dit onderwijs werkte over het algemeen vrij gunstig. Op grond van dit resultaat is besloten dat het teekenonderwijs te Soerabaija, waar het slechts tijdelijk is ingevoerd, op den bestaanden voet gedurende 1876 zal worden bestendigd.

In het afgeloopen jaar werden 2 nieuwe scholen geopend: te Samarang (de vierde aldaar) en te Blitar (Kediri), en in Februarij 1876 nog 3: te Soerakarta (de derde aldaar), te Bodjonegoro (Rembang) en te Sidoardjo (Soerabaija); 5 andere scholen, tot wier oprigting besloten is, — namelijk twee te Batavia (waar er reeds vijf zijn) en ééne te Kendal (Samarang), te Siboga (Sumatra's Westkust) en te Tondano (Menado), — konden wegens gemis van lokalen of schoolmeubelen nog niet geopend worden.

Uit het hier volgende overzigt en de plaatselijke opgaven in bijlage X kan blijken hoe talrijk het onderwijzend personeel was aan het openbaar lager onderwijs verbonden, en hoeveel leerlingen de scholen bezochten in 1874 en 1875.

(1) Van het laatst te Batavia verschenen uitvoerig verslag betreffende den staat van het Europeesch lager onderwijs in Indie (over 1872) is een exemplaar aan de Staten-Generaal aangeboden bij brief van den Minister van Kolonien dd. 23 Mei 1876.

(2) Één der onderwijzers werd echter, na aankomst, aangewezen om als 3de onderwijzer op te treden aan de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Makassar. In 1876 zijn nog 13 onderwijzers van hier vertrokken (voor het meerendeel nog in 1875 ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld).

	Aantal gouvernements-scholen.	Onderwijzend personeel in actieven dienst.				Aantal leerlingen.			Waarvan			Aantal inlanders en vreemde oosterlingen, onder de leerlingen begrepen.
		Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen.	Te zamen.	Betalende.	Niet betalende.	Te zamen.	in de laagste klasse	in de middelste klasse.	in de hoogste klasse.	
Ultimo 1875. Java en Madura.	55	54	104	5	163	1913	2427	4340	2498	1446	396	(e) 188
Ultimo 1875. Buitenbezittingen	21	21	34	3	58	672	803	1475	805	480	190	(f) 198
	76	75	(a) 138	(b) 8	221	2585	3230	5815	3303	1926	586	386
Ultimo 1874. Java en Madura.	53	53	74	13	140	1808	2352	4160	2242	1507	411	(g) 192
Ultimo 1874. Buitenbezittingen	21	21	28	1	50	636	785	1421	769	485	167	(h) 192
	74	74	(c) 102	(d) 14	190	2444	3137	5581	3011	1992	578	384
Ultimo 1875. Meer.	2	1	36	»	31	141	93	234	292	»	8	2
Ultimo 1875. Minder	»	»	»	6	»	»	»	»	»	66	»	»

(a) Hieronder 19 hulponderwijzeressen. (b) Hieronder 3 vrouwelijke kweekelingen.
(c) Hieronder 3 hulponderwijzeressen. (d) Hieronder 5 vrouwelijke kweekelingen.
(e) Verdeeld over 33 plaatsen. Slechts op 4 plaatsen waren meer dan 10 dezer leerlingen, namelijk te Batavia 35, Samarang 13, Malang 12 en Sitoebondo 11.
(f) Verdeeld over 14 plaatsen. Slechts op 7 plaatsen waren 10 of meer dezer leerlingen, nl. te Padang en te Bandjermasin 10, Makassar 17, Ternate 22, Neira 32, Ambon 39 en Menado 44.
(g) Verdeeld over 32 plaatsen. Slechts op 8 plaatsen waren 10 of meer dezer leerlingen, nl. te Batavia 21, Samarang 15, Wonosobo 13, Malang 13, Buitenzorg 11, Japara 11, Pasoeroean 10 en Sitoebondo mede 10.
(h) Verdeeld over 16 plaatsen. Slechts op 5 plaatsen waren meer dan 10 dezer leerlingen, nl. te Amboina 50, Menado 35, Neira 35, Ternate 19 en Makasser 15.

Het aantal leerlingen is dus in 1875 met 4 pct. toegenomen; in 1874 bedroeg de toeneming bijna 5 pct. Het aantal inlanders en vreemde oosterlingen, als leerlingen toegelaten, bleef op dezelfde hoogte, en bedroeg tusschen de 6 en 7 pct. van het totaal aantal scholieren Aan schoolgelden werd ontvangen f 113 495, tegen f 109 985 in 1874. De kosten van het onderwijs in 1875 zijn nog niet op te geven; in 1874 bedroegen zij f 575 932, *zonder inbegrip* van de huishuurindemniteiten, aan de onderwijzers uitbetaald, waarvan het bedrag hier te lande nog niet bekend is.

De opgaven ten aanzien der particuliere scholen ontvangen, in onderstaand overzigt verzameld, wijzen op eene vermeerdering van 4 scholen (1) en op eene toeneming van het aantal leerlingen met circa 8½ pct. Het meerendeel der leerlingen bestaat uit meisjes.

PLAATSEN.	1874.										1875.									
	Aantal scholen.	Onderwijzend personeel.						Aantal leerlingen.			Aantal scholen.	Onderwijzend personeel.						Aantal leerlingen.		
		Hoofd- of waarn. hoofdonderwijzers.	Hoofd- of waarn. hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannen.	Kweekelingen. Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		Hoofd- of waarn. hoofdonderwijzers.	Hoofd- of waarn. hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannen.	Kweekelingen. Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Batavia	9	3	6	10	17	2	2	355	490	845	9	4	5	12	18	»	2	(*c*) 337	475	812
Meester Cornelis (Bata.)	3	(*a*) 2	2	1	1	»	1	39	68	107	3	(*a*) 2	2	2	1	»	1	43	86	129
Garoet (Preang. regent.)	1	1	»	1	»	»	»	?	?	(*b*)25	1	1	»	1	»	»	»	21	5	(*b*)26
Samarang	6	3	2	4	4	»	»	107	329	436	7	3	2	5	6	»	»	116	348	464
Japara	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	5	5	10
Soerabaija	4	2	7	5	3	»	»	152	292	444	5	4	7	5	6	1	»	(*d*) 247	298	545
Pasoeroean	2	1	2	2	»	»	»	8	58	66	2	»	2	»	»	»	»	4	67	71
Karang-anjar (Bagelen)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	24	8	32
Djokjokarta.	1	»	1	»	2	»	»	»	43	43	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerakarta	1	1	»	»	»	»	»	19	»	19	2	1	1	»	1	»	»	22	28	50
Padang (Sumatr. Westk.)	1	»	1	»	»	»	»	2	10	12	1	1	»	»	»	»	»	4	20	24
Neira (Banda)	1	»	1	»	1	»	»	»	28	28	1	»	1	»	1	»	»	2	34	36
	29	13	22	23	28	2	3	682	1318	2025	33	16	20	25	34	1	3	825	1374	2199

(*a*) In de Rehobothschool wordt onderwijs gegeven krachtens art. 6 § *c* van Indisch Staatsblad 1868, n°. 81.

(*b*) In 1874 bevonden zich onder de leerlingen 15 kinderen van inlandsche hoofden (12 jongens en 3 meisjes). In 1875 14 (12 jongens en 2 meisjes).

(*c*) Waaronder 4 inlanders en vreemde oosterlingen.

(*d*) Id. 2 inlanders.

Behalve de in bovenstaand overzigt begrepen scholen, bestonden nog de ook in het vorig verslag afzonderlijk genoemde particuliere namiddagschool te Samarang, speciaal voor de Nederlandsche, Fransche en Engelsche talen en het rekenen; de gymnastiekschool aldaar van de »Maatschappij tot nut van de residentie Samarang", en de particuliere teekenschool te Pasoeroean, van welke inrigtingen niets vernomen is dan dat de beide eerste in 1875 elk 48 leerlingen telden, tegen 65 en 74 in 1874. De verleden jaar vermelde school voor uitgebreid lager onderwijs te Batavia van de vrijmetselaarsloge »de Ster in het Oosten", en de herhalingschool te Samarang van de »Maatschappij tot nut van de residentie Samarang" (de laatste finantieel gesteund door de vrijmetselaarsloge »La Constante et Fidèle") zijn in 1875 gesloten; gebrek aan belangstelling van de zijde der leerlingen wordt als de oorzaak van de sluiting dezer inrigtingen opgegeven.

Was, blijkens het vorig verslag, te Soerabaija eene vereeniging tot stand gekomen tot verzekering van de instandhouding eener daar geopende particuliere meisjesschool voor lager onderwijs, vreemde talen enz., kort daarna vormde zich op dezelfde hoofdplaats ook eene vereeniging (blijkens *Indisch Staatsblad* 1875, n°. 259, en de *Javasche Courant* van 23 November 1875 als regtspersoon erkend) voor de vestiging eener jongensschool te Soerabaija voor lager en uitgebreid lager onderwijs en eener daaraan verbonden inrigting voor het onderwijs in de gymnastiek. De school (zonder de gymnastiek-inrigting) werd reeds in Januarij 1875 geopend met 46 leerlingen, en in September was dit getal reeds geklommen tot 85 (daaronder ook in-

(1) De opgaven komen niet overeen met die in den Regeringsalmanak van Nederlandsch Indie voor 1876. De verschillen kunnen hier te lande niet worden toegelicht.

ternen). De toestand der school werd boven verwachting bevredigend genoemd. Ook de straks bedoelde meisjesschool nam in bloei toe; bedroeg het getal leerlingen gedurende 1873/74 in 't geheel 68, in het jongste schooljaar 1874/75 werd de inrigting achtereenvolgens door 83 kinderen bezocht, van welke er in Augustus 1875 nog 59 aanwezig waren. Daaronder waren ook kostkinderen.

Te Soerakarta kwam eene vereeniging tot stand voor het oprigten en instandhouden eener gymnastiekschool te dier plaatse. Deze school, in het straks gegeven overzigt niet begrepen, ondervond veel belangstelling; het getal leerlingen klom in 1875 reeds tot 68. Blijkens *Indisch Staatsblad* 1875, n°. 239, en de *Javasche Courant* van 12 November 1875 verkreeg ook de hier bedoelde vereeniging regtspersoonlijkheid.

Aan de in de tabel vermelde particuliere school te Garoet (Preanger regentschappen), dezelfde als die, bedoeld op bladz. 4 van dit verslag, is in April jl., voorloopig tot ultimo December aanstaande, een gouvernementssubsidie verleend van f 100 's maands, en zulks in afwachting van eene regeling der aan het subsidiëren van bijzondere Europesche scholen te verbinden voorwaarden (zie art. 3 van het reglement op het Europeesch lager onderwijs in *Indisch Staatsblad* 1868, n°. 81).

Op den voet van art. 6 § *c* van genoemd reglement verkreeg een der Roomsch-Katholieke geestelijken te Padang tot wederopzeggens vergunning, om aan jongelieden, die de openbare lagere scholen niet meer kunnen bezoeken, kosteloos onderwijs te geven in de beginselen van de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen.

Het aantal bewaarscholen vermeerderde in 't laatst van 1875 met éêne, te Samarang. (Deze scholen zijn in de bovenstaande tabel begrepen) (1).

Het onderwijs aan de normaalschool te Batavia werd over het algemeen vrij geregeld gegeven en bijgewoond. Bij het einde van 1875 werd van de lessen gebruik gemaakt door 9 hulponderwijzers, zoomede door 3 onderwijzers van particuliere scholen.

Gelegenheid tot het afleggen van het examen ter verkrijging eener acte van bekwaamheid als hoofd-, hulp- of huisonderwijzer of onderwijzeres, dan wel in een der vakken van meer uitgebreid lager onderwijs, werd gedurende 1875 gegeven: twee malen te Batavia, Samarang, Soerakarta, Padang en Amboina, en éénmaal te Bandong, Fort de Kock, Makassar en Menado (2). De resultaten der examens zijn aangetoond in onderstaande tabel.

	Aantal candidaten ter verkrijging eener acte van bekwaamheid als:													
	hoofdonderwijzer.	hulponderwijzer.	hoofdonderwijzeres.	hulponderwijzeres.	onderwijzer in de Fransche taal.	onderwijzer in de Hoogduitsche taal.	onderwijzer in de Engelsche taal.	onderwijzeres in de Engelsche taal.	onderwijzer in de wiskunde.	onderwijzer in het teekenen.	onderwijzer in de landbouwkunde.	onderwijzer in de gymnastiek.	onderwijzeres in handwerken voor meisjes.	Totaal.
1875.														
Toegelaten . .	7	2	»	3	2	1	»	»	2	»	9	1	»	27
Afgewezen . .	4	3	»	1	1	»	»	»	1	»	1	»	»	11
1874.														
Toegelaten . .	7	»	»	2	1	»	»	2	1	1	5	»	1	20
Afgewezen . .	14	»	2	1	1	»	1	»	1	»	1	»	»	21

In 't vorig verslag (blz. 108) werd aangeteekend dat het beginsel om aan hen, die tot het afleggen van onderwijsexamens naar elders moeten opkomen, van landswege vergoeding voor reis- en verblijfkosten toe te kennen wanneer zij in het examen zijn geslaagd, in 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 138) was uitgestrekt tot *al* het onderwijzend personeel (ook voor het inlandsch onderwijs) in gouvernementsdienst, en gedeeltelijk ook tot particuliere onderwijzers, namelijk tot hen die met gunstigen uitslag examen hadden afgelegd in een der vakken voor uitgebreid lager of voor middelbaar onderwijs, of (als candidaten voor de betrekking van onderwijzer aan eene inlandsche kweekschool) in de beginselen der landmeetkunde. In Junij jl. (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 149) is deze gunstige bepaling ook uitgestrekt tot onderwijzeressen en in 't algemeen tot al die personen — dus ook bijzondere onderwijzers — die een voldoend examen voor den hoofd- of hulponderwijzersrang afleggen.

Niet zelden werd bij de examens tot het verkrijgen van onderwijzers-acten ongerief ondervonden, voortspruitende uit de verhouding van den inspecteur tot de plaatselijke schoolcommissien. Ter wegneming van dit bezwaar is onlangs besloten art. 29 van het reglement op het lager onderwijs voor Europeanen in dier voege te wijzigen, dat niet alleen de inspecteur, maar ook de deskundigen aan de beraadslagingen der plaatselijke schoolcommissie deelnemen en daarin stem uitbrengen, terwijl aan den inspecteur eene beslissende stem werd toegekend.

§ 2. *Voor inlanders.* (3)

Naar aanleiding van de aanschrijvingen, waarvan sprake was op bladz. 108 en 109 van het vorig verslag, werden van de Indische Regering omtrent den toestand van het inlandsch onderwijs op 1 Junij 1875 en de vooruitzigten van dat onderwijs in de naaste toekomst mededeelingen

(1) In het belang der oprigting en instandhouding van bewaarscholen te Samarang werd aan het bestuur der reeds genoemde vrijmetselaarsloge „la Constante et Fidèle" in April 1875 vergunning verleend tot het houden eener geldloterij. Zoodanige vergunning verkreeg in December jl. ook de loge „l'Union Frédéric Royal" te Soerakarta, die de bate der te houden loterij wenschte te bestemmen voor de uitbreiding van het optergten kinderhuis te dier plaatse en voor de stichting van dergelijke inrigtingen te Klatten en Boijolali.

(2) Te Padang en Amboina deden zich slechts éénmaal candidaten voor. Te Makassar kwam er geen enkele op.

(3) Van de afzonderlijk verschijnende jaarverslagen betreffende den staat van het inlandsch onderwijs is dat over 1872 te Batavia ter perse. Een exemplaar van het schoolverslag van 1871 werd aan de Staten-Generaal aangeboden bij brief van den Minister van Kolonien, dd. 22 Mei 1876.

ontvangen, die zijn opgenomen in de Memorie van Beantwoording betreffende de Indische begrooting voor 1876 (gedrukte stukken 1875/76, 4, n°. 41, bladz. 11 en 12).

Zoo als lager zal blijken, is sedert het tijdvak, waarover die mededeelingen liepen, zoowel het aantal openbare als dat der gesubsidiëerde particuliere scholen niet onbelangrijk toegenomen. Ten einde het mogelijk te maken dat al die scholen minstens éénmaal 's jaars door de inspecteerende ambtenaren worden bezocht, wenscht de Regering het aantal der aan den inspecteur van het inlandsch onderwijs toegevoegde adjuncten — in Februarij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 151) op drie bepaald — in 1877 met een vierden adjunct-inspecteur te vermeerderen.

Met het nemen van maatregelen om tot eene vermeerdering van het aantal onderwijzers te geraken, werd voortgegaan. Zoo werd de bepaling van Indisch Staatsblad 1872, n°. 134, betreffende de aanstelling bij de openbare scholen van hulponderwijzers, niet aan eene kweekschool gevormd, tot welker uitvoering in April 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 107) het noodige geregeld was, in Augustus (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 190) in dier voege uitgebreid, dat ook personen, niet bij het onderwijs werkzaam, tot het hulponderwijzers-examen kunnen worden toegelaten. Bovendien werd aan degenen, die zich buiten de afdeeling hunner inwoning moeten begeven om het examen af te leggen, vrij transport of vergoeding voor reiskosten verzekerd, voor het geval dat zij in het examen slaagden. De hoofden van gewestelijk bestuur ontvingen in last deze nieuwe gelegenheid voor den welopgevoeden inlander, om in 's lands dienst een bestaan te verkrijgen, alom en in al hare bijzonderheden onder de inlandsche hoofden en ambtenaren bekend te doen worden en het mogelijke te doen om tot het gebruik maken daarvan aan te moedigen. Aanvankelijk evenwel hebben de verkregen resultaten niet geheel aan de verwachting voldaan. Van de 207 candidaten (deels niet aan eene kweekschool voor onderwijzers opgeleide kweekelingen, deels personen die in het geheel niet bij het onderwijs werkzaam waren) (1), welke tot medio Januarij 1876 (in 11 gewesten op Java en Madura en in 8 daarbuiten) geëxamineerd waren, hadden in 't geheel 41 voldaan, en onder deze 8 die niet tot het onderwijsvak behoord hadden. Met deze examens, die nog in verschillende gewesten moesten plaats hebben, is sedert voortgegaan, doch nadere resultaten zijn tot dusver niet gemeld.

Ten einde de van eene kweekschool herkomstige kweekelingen al dadelijk aan het hoofd van scholen te kunnen plaatsen, werd ingetrokken de bepaling van 1871, dat zij, alvorens tot onderwijzer benoembaar te zijn, vooraf één jaar als kweekeling en twee jaren als hulponderwijzer zouden moeten fungeeren (Koninklijk besluit dd. 22 Januarij 1876, n°. 16; *Indisch Staatsblad* n°. 108).

De bepaling van Indisch Staatsblad 1872, n°. 99 *a*, dat het van gouvernementswege opgeleid onderwijzend personeel niet bij een anderen tak van dienst mogt overgaan, tenzij met speciale toestemming van den Gouverneur-Generaal, bleek hier en daar de meening te hebben doen ontstaan, dat inlandsche onderwijzers geen gelegenheid zouden hebben om ooit voor eene andere door hen verlangde landsbetrekking in aanmerking te komen. Daar hierdoor jongelieden van aanleg konden worden teruggehouden zich voor het vak van onderwijs te doen opleiden, werd op deze verkeerde opvatting de aandacht der betrokken autoriteiten gevestigd, onder opmerking nogtans dat men zich er van had te onthouden om de voor 's lands rekening voor het onderwijzers-ambt opgeleide personen *bij voorkeur* in andere betrekkingen over te plaatsen.

De bezoldiging der inlandsche onderwijzers aan de kweekscholen, welke voor Soerakarta, Bandong en Bandjermasin bepaald was op f 50 's maands, terwijl voor inlandsche onderwijzers in het algemeen bij ieder der overige kweekscholen over een bedrag van f 100 à f 200 's maands kon worden beschikt, vereischte, naar het oordeel der Indische Regering, verbetering en meer gelijkmatige regeling, ook in verband met de ordonnantie van 1 Januarij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 1), waarbij de tractementen der inlandsche onderwijzers op de gewone inlandsche scholen zijn vastgesteld (2). Daarom is magtiging verleend om, van 1877 af, aan de inlandsche onderwijzers der kweekscholen f 25 's maands *meer* toe te leggen dan genoten wordt door de onderwijzers der 1ste klasse aan de gewone inlandsche scholen, welke zij van onderwijzers voorzien.

Bij de aanvankelijk op kleine schaal genomen proef met de opleiding van inlandsche onderwijzers in Nederland, ten einde hen later als leeraren aan de kweekscholen te doen optreden (verg. vorig verslag bladz. 110), heeft de Regering onvoorziene teleurstellingen ondervonden, daar van de drie aan de zorg van den heer Hekker te Amsterdam toevertrouwde kweekelingen, wier ijver en vorderingen alle stof gaven tot tevredenheid, reeds twee zijn overleden. Ook de onderwijzer Iskander, bestemd om aan het hoofd te komen van de kweekschool te Padang Sidempoean, overleed, kort nadat hem eene verlenging van zijn verblijf in Nederland was toegestaan, ten einde zich verder voor zijne taak te bekwamen. De Regering heeft reeds maatregelen genomen om weder een vijftal geschikte inlanders, die geoordeeld worden tegen het Nederlandsch klimaat voldoende bestand te zullen zijn, hier te lande te doen opleiden.

Met het ontwerpen van een vast plan voor de oprigting van schoolgebouwen wordt verwijld tot dat de resultaten der bovenbedoelde proef met de benuttiging van hulppersoneel, niet aan eene kweekschool gevormd, zullen hebben aangetoond in welke mate van zoodanig personeel voor de vermeerdering van het aantal scholen partij zal kunnen worden getrokken. Zoowel ter bespoediging van den bouw als ter besparing van uitgaven, is inmiddels besloten de gebouwen eene eenvoudige constructie te geven. Tot regel is aangenomen ze te doen bestaan uit hout of bamboe en slechts bij uitzondering uit steen, namelijk daar waar hout duurder is, en op sommige hoofdplaatsen, waar steenen gebouwen regel zijn en een houten of bamboezen schoolgebouw te veel bij deze zou afsteken.

Veel werd weder gedaan om eene ruimere keuze van leermiddelen voor den inlander te bevorderen. Van de 27 grootere en kleinere leer- of leesboeken, tot welker uitgave op 's lands kosten besloten werd (3), waren 6 herdrukte werken en 21 nieuwe (deels oorspronkelijke werken, deels vertalingen). Van de laatste waren er 10 in het Maleisch, 9 in het Javaansch, 1 in het Soendaasch en 1 in het Makassaarsch; van de herdrukken 3 in het Maleisch en 3 in het Javaansch geschreven.

Onder de nieuwe werken verdient inzonderheid melding eene door den regent van Koedoes (Japara) vervaardigde Javaansche vertaling van het werk van dr. J. A. C. Oudemans, getiteld: „Ilmoe Alam of wereldbeschrijving voor de inlandsche scholen". Dit werk is met goud bekroond (4) en bovendien heeft de Indische Regering genoemden regent haren bijzonderen dank betuigd voor den omvangrijken en moeitevollen arbeid dien hij verrigt had. De

(1) Voor Bagelen, waar zich alleen 82 candidaten aanmeldden, is het aantal der laatstbedoelde personen niet afzonderlijk opgegeven. Onder de 125 candidaten elders bevonden zich 69 die geen kweekelingen waren.

(2) Onlangs (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 155) heeft deze regeling nog eenige verbetering ondergaan, voor zooveel betreft die onderwijzers in de buitenbezittingen, wier bezoldiging op 1 Januarij 1875 reeds f 50 's maands bedroeg. Ook voor de aan hen toe te kennen periodieke tractements-verhoogingen zullen nu in rekening mogen worden gebragt de dienstjaren die zij reeds vóór 1 Januarij 1875 telden, gelijk zulks tot dus ver alleen voor de inlandsche onderwijzers op Java en Madura was voorgeschreven.

(3) Van eene door den hoogleeraar J. R. P. F. Gonggrijp te Delft ten behoeve van het inlandsch onderwijs bezorgde uitgaaf in Latijnsch letterschrift van een door inlanders geschreven Maleisch fabelboek, getiteld „Kalilah wa Dimnah", zijn onlangs op voorstel der Indische Regering een 10 000 tal exemplaren naar Indie verzonden.

(4) Aan twee andere personen die zich verdienstelijk maakten in het vervaardigen van schoolboeken voor den inlander, schonk de Regering de daarvoor ingestelde zilveren medaille. Het waren: de 3de onderwijzer aan de kweekschool te Fort de Kock L. K. Harmsen en de adjunct-translateur voor de Soendasche taal Karta Winata.

Belooningen in geld, tot een gezamenlijk bedrag van f 5487,50, werden in 1875 toegekend aan de vervaardigers van 21 werkjes. In 1874 bereikten die belooningen, welke geregeld worden naar den aard en omvang der aangeboden manuscripten (verg. *Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2289), een totaal van f 3790.

poging, in 't vorig verslag vermeld, om, onder de leiding van een der adjunct-inspecteurs van het inlandsch onderwijs, door een geschikt inlander vertalingen te doen maken, die de inlandsche schoollitteratuur zouden kunnen verrijken, had ten gevolge dat (in 1875) eene Javaansche vertaling werd aangeboden van een handboekje voor de aardrijkskunde van den Nederlandsch-Indischen archipel. Door dit werkje zal op de Javaansche scholen in eene erkende behoefte kunnen worden voorzien.

Voor het vervaardigen van een in het Nederlandsch geschreven onderhoudend leesboek voor den beschaafden inlander, over de land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie, is in November 1875 door de Indische Regering eene premie van f 3000 uitgeloofd.

Daar het in Indie wenschelijk wordt geacht aldaar ook geïllustreerde werkjes voor den inlander te kunnen uitgeven, zijn onlangs eenige proefafdrukken (verstrekt door den heer O. WEISERT te Stuttgart) uitgezonden van platen, voorstellende afbeeldingen uit het dierenrijk enz. De clichés zelf zullen eerst worden aangeschaft nadat in Indie eene keuze zal zijn gedaan van de afbeeldingen die het meest geschikt worden geacht.

De Gouverneur-Generaal is onlangs teruggekomen op de sinds geruimen tijd aanhangige quaestie der opleiding van zonen van inlandsche hoofden, ook voor den ambtelijken stand (zie vorig verslag, bladz. 110). Was reeds bij eene voorloopige behandeling van dit onderwerp (1) gebleken dat de tegenwoordige landvoogd geen voorstander was van de vestiging van een enkel omvangrijk centraal instituut te Batavia, hij stelde nu voor twee instituten op te rigten, te Bandong en te Magelang. Daar het echter voorkwam dat aan het plan te groote proportien waren gegeven, en daar het twijfelachtig geacht werd of de inlandsche jongelieden wel de noodige vatbaarheid zouden hebben voor het hun toegedachte onderwijs, dat in gehalte, zoo al niet in omvang, zou gelijk staan met het onderwijs aan de hoogere burgerscholen, is den Gouverneur-Generaal in overweging gegeven eerst eens met het verschaffen van meer uitgebreid onderwijs aan zonen van inlandsche hoofden eene proef te nemen, door eene ruimere organisatie der aan de Javasche kweekscholen verbonden externenscholen, te beginnen met Magelang, op welke inrigtingen dan met name onderrigt zou zijn te geven in de kennis der Nederlandsche taal.

In het vorig verslag (bladz. 110) werd medegedeeld dat aan de Indische Regering inlichtingen waren gevraagd nopens de aanleiding der gouvernements-circulaire van 16 October 1874, waarbij werd toegejuicht het streven van vele inlandsche hoofden om hunne kinderen eene Europesche opvoeding te verschaffen. Het is nu gebleken dat eene regeringsverklaring dienaangaande nuttig werd geacht tot wegneming van de hier en daar bij hoofden van gewestelijk of plaatselijk bestuur bestaande opvatting, als zoude het gebruik der Nederlandsche taal door inlandsche ambtenaren minder voegzaam zijn te achten. De circulaire had dan ook eenvoudig ten doel om, zonder eenige aanprijzing van de daartoe van de zijde der ouders te kiezen middelen, te toonen dat de pogingen, door inlandsche hoofden aangewend om aan hunne kinderen eene goede opvoeding te geven, door de Regering worden gewaardeerd.

Naar aanleiding eener hier te lande uitgegeven brochure, getiteld: „Het eerste onderwijs op de inlandsche volksschool", door J. C. NEURDENBURG, is den Gouverneur-Generaal in overweging gegeven na te gaan, in hoeverre van de denkbeelden van den schrijver zou zijn partij te trekken bij het onderwijs op de gouvernements-kweekscholen, en is tevens verzocht om eenig berigt aangaande de thans aan die inrigtingen gevolgde methode van onderwijs en de daarvan verkregen resultaten. Voorts is de Indische Regering geraadpleegd over het verzoek van de „Maatschappij tot Nut van den Javaan", om geldelijke ondersteuning voor de oprigting eener kweekschool op Java, waar de bovenbedoelde methode van den heer NEURDENBURG zou worden in praktijk gebragt. Omtrent dit een en ander zijn uit Indie nog geene mededeelingen ontvangen.

Ofschoon het lager de plaats zal zijn om ten aanzien van het aantal scholen en leerlingen over 1874 (eene latere statistiek kan nog niet geleverd worden) meer uitvoerige opgaven op te nemen, in aansluiting aan de statistiek in vorige verslagen, schijnt het niet ondienstig hier met een enkel woord te gewagen van de uitbreiding, die het gouvernements inlandsch onderwijs sedert ult. 1874 onderging, of, krachtens recente beschikkingen, spoedig nog zal ondergaan. Werden in 1874 op 6 plaatsen van Java en Madura en op 4 in de buitenbezittingen door het Gouvernement scholen geopend of voor gouvernementsrekening overgenomen, in 1875 kwamen op Java 4 en op Sumatra 2 gouvernementsscholen voor het eerst of op nieuwen voet in werking (2), terwijl in datzelfde jaar of in de eerste maanden van 1876 nog besloten is tot het oprigten of als gouvernements-inrigting erkennen van 20 scholen — (18 op Java en Madura (3) en 2 in de buitenbezittingen (4) —, van welker opening door het Gouvernement echter nog niet blijkt. Het aantal gouvernementsscholen op Java en Madura zal daardoor klimmen tot 120.

Scholen op den voet der ordonnantie van 1 April 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 99) door het Gouvernement gesubsidieerd, waren er in 1875 (het eerste jaar dat dergelijke subsidiën werden toegestaan) 64, namelijk 61 op Java en Madura en 3 in de buitenbezittingen. (5) Sedert in November 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 262) de gelegenheid is geopend (verg. vorig verslag, bladz 109) om ook scholen met meer dan 50 leerlingen te subsidiëren, werden — voor zoover tot hiertoe gebleken is — subsidiën verleend aan 22 scholen (21 op Java en 1 in de Lampongs), van welke 6 (6) voor het eerst en 16 (7) bij vernieuwing subsidie erlangden.

In het laatst van 1875 besliste de Indische Regering

(1) Bij die gelegenheid is nogmaals de aandacht van de Indische Regering gevestigd op het belang eener wederoprigting van de vroeger bloeijende school voor zonen en afstammelingen van hoofden te Tondano, welker opheffing zonder voldoende redenen had plaats gehad, en die, zoo als nog onlangs gebleken was, door de betrokken hoofden zeer was gewaardeerd, en bij voortduring werd terug gewenscht.

(2) De 4 scholen op Java waren die te Bondowosso (Bezoeki) en Lassem (Rembang), beide nieuw opgerigt, en te Singaparna (Preanger regentschappen) en Soekaradja (Banjoemas), beide van particulieren overgenomen. De 2 scholen op Sumatra: te Sidjoendjoeng en Manindjoe (Padangsche Bovenlanden), waren beide tot dus ver particuliere scholen.

(3) Nieuw op te rigten 7 scholen: te Dawoean (Krawang), Loerahgoeng en Kwali (Cheribon), Grissee, Sidaijoe, Modjosari en Djombang (Soerabaija); over te nemen 11, die te Parigi, Indihiang en Koppo (Preanger regentschappen), te Poering, Tjangkrep, Loano-Wetan, Kemiri, Poerwodadi, Premboon en Kedoeng-Tawoon (Bagelen), en Pandeglang (Bantam).

(4) Nieuw op te rigten 1 te Palembang (de tweede aldaar), en over te nemen 1 te Matoea (Padangsche Bovenlanden).

(5) Onder deze opgaaf zijn niet begrepen de scholen in de Preanger regentschappen, welke reeds sedert 1871 (verg. het verslag van dat jaar blz. 91), als gevolg der bestuurs-reorganisatie in dat gewest, in het genot van subsidie waren. Van de hierbedoelde 64 scholen werden er 52 (49 op Java en 3 in de buitenbezittingen) reeds in 't vorig verslag genoemd. De 12 overige, aan welke het subsidie eerst in Julij, Augustus en October 1875 werd verleend, waren: 2 in Rembang (te Ngawen en Randoe Blatoeng), 1 in Bantam (te Tjiringin), 1 in Samarang (te Oenarang), en 8 in Pekalongan (te Massin, Kalisalak, Bandar-Sidaijoe, Soeba, Ponolawen, Karanganjar, Tersana en Kedoengwoeni).

(6) Alle in Rembang, namelijk de scholen op de districtshoofdplaatsen Djepon en Ploentoeran, en op de onderdistricts-hoofdplaatsen Bandjarredjo, Merak, Toendjoengan en Kondoeran.

(7) 1 in Bantam (te Tjiringin), 1 in Probolinggo (te Loemadjang), 2 in Banjoemas (te Batoer en Pasir), 1 in Madioen (te Ngrambe), 1 in Soerabaja (te Drio), 9 in Pekalongan (te Wiradessa en op de 8 andere plaatsen genoemd aan het slot van noot 5 hierboven), en 1 in de Lampongsche districten (te Menggala). Wat ten aanzien der bestendiging van het subsidie aan de overige 48 scholen is beslist, is uit Indie nog niet gemeld. Alleen blijkt dat 1 daarvan (de school te Indrapoera in de Padangsche Benedenlanden), bij ontstentenis van een onderwijzer, gesloten werd, en dat 9 door het Gouvernement als openbare scholen werden overgenomen, alle reeds in de voorgaande noten vermeld, namelijk de scholen te Soekaradja (Banjoemas), Poering, Loano-Wetan, Kemiri, Poerwodadi, Premboon, Kedoeng-Tawoon (Bagelen), Pandeglang (Bantam) en Matoea (Padangsche Bovenlanden). Van de 38 overblijvende scholen, waaromtrent de beslissing dus niet is op te geven, zijn er 33 in Bagelen gelegen.

dat voor subsidie ook zouden kunnen in aanmerking komen bijzondere inlandsche scholen, welke men *voornemens* is op te rigten, wanneer namelijk voldoende waarborgen worden gegeven dat de school binnen een half jaar tot stand zal komen en overigens zal voldoen aan de bij de straks aangehaalde ordonnantie gestelde eischen. Door de Regering hier te lande is echter de bedenking gemaakt, dat het uit den aard der zaak bezwaarlijk, zoo niet ondoenlijk zou zijn, zich omtrent dit laatste punt voldoende zekerheid te verschaffen; de aandacht van den Gouverneur-Generaal is dus gevestigd op de wenschelijkheid eener nadere verklaring der uitgevaardigde circulaire.

Eene memorie, door het Nederlandsch Zendelinggenootschap den 20sten April 1876 aan den Minister aangeboden, waarbij o. a., na uiteenzetting van hetgeen op het gebied van het schoolwezen in de Minahassa is voorgevallen, het verzoek wordt gedaan om aan de scholen van dat genootschap aldaar, zij het tijdelijk, eenig subsidie toe te kennen, is aan de Indische Regering toegezonden, speciaal ter beantwoording der vraag, of het onderwijs, zoo als dit op de bedoelde scholen gegeven wordt, moet beschouwd worden als van zoodanige min of meer uitsluitend godsdienstige strekking, dat aan het toekennen van geldelijk subsidie door de Regering niet zou te denken zijn.

Na de voorafgegane mededeelingen van algemeenen aard blijven thans nog de verschillende inrigtingen van onderwijs in 't bijzonder (1) te bespreken, en daaronder in de eerste plaats de kweekscholen, wier aantal, sedert de opgaven in 't vorig verslag, weder met 2 vermeerderd is (die te Bandjermasin en Makassar).

Java en Madura.

Kweekscholen. Ten gevolge van de vermeerdering van het aantal plaatsen op elk der kweekscholen te Bandong, Magelang en Probolinggo tot 100, werd nader vastgesteld het aantal kweekelingen, dat uit de verschillende gewesten op de kweekscholen kon worden toegelaten. Voor de beide laatstgenoemde inrigtingen is het uit elk der betrokken gewesten toe te laten aantal kweekelingen bepaald in dezelfde verhouding als op bladz. 111 van het vorig verslag is aangegeven. Voor de kweekschool te Bandong werd die verhouding vastgesteld als volgt: 16 kweekelingen uit de residentie Batavia; 4 uit Krawang; 54 uit de Preanger regentschappen; en uit de Soendasche gedeelten der residentien Bantam, Cheribon en Banjoemas respectivelijk 14, 10 en 2, alzoo in 't geheel 100. Intusschen is ten aanzien van elk der drie kweekscholen vrijheid gegeven om, wanneer eenig gewest minder kweekelingen oplevert dan kunnen worden toegelaten, naar evenredigheid meer uit andere gewesten op te nemen.

Bij het einde van 1875 was het aantal kweekelingen aan de kweekschool te Bandong voltallig. De aanvragen om plaatsing waren zoo talrijk, dat verscheidene candidaten moesten worden afgewezen. Te Magelang waren op 1 Maart 1876 aanwezig 59 kweekelingen; 8 andere waren reeds benoemd, doch nog niet aangekomen. Gelegenheid tot huisvesting van meer kweekelingen zou eerst in de maand April jl. verkregen worden, als wanneer 20 nieuw bijgebouwde kamers zouden gereed komen. Echter rekent men dat de school niet eer dan met de opening van den cursus 1876/77 zal voltallig zijn. Te Probolinggo daarentegen was in Maart 1876 het bepaalde cijfer van 100 kweekelingen aanwezig, met uitzondering van twee élèves, die nog niet op de school waren aangekomen.

De kweekscholen te Bandong en Magelang (2) leverden in het afgeloopen jaar respectivelijk 4 en 2 onderwijzers op, tegen 5 en 7 in 1874.

Het vinden van geschikte inlanders voor de vervulling der betrekking van onderwijzer voor een der inlandsche talen leverde bezwaar op. Alleen te Bandong was het getal inlandsche onderwijzers voltallig; te Magelang echter ontbrak die voor het Maleisch, en te Probolinggo zoowel die voor het Maleisch als die voor het Javaansch. Een der meest geschikte kweekelingen van Magelang is in 't laatst van 1875, ter verdere beoefening van het Maleisch, naar Riouw gezonden, met bestemming om, na zich voldoende te hebben bekwaamd, de bedoelde onderwijzersplaats te vervullen. Naar het verkrijgen van geschikte jongelieden, om te worden opgeleid tot taalonderwijzer bij de kweekschool te Probolinggo, wordt nog omgezien.

Speciale scholen. De school te Depok (afdeeling Buitenzorg) gaat in bloei vooruit. Bij het eind van 1875 telde zij 122 leerlingen (76 jongens en 46 meisjes), tegen 111 (65 jongens en 46 meisjes) in 1874, en 92 (56 jongens en 36 meisjes) in 1873. Behalve de hoofdonderwijzer, waren nog twee hulponderwijzers en éëne hulponderwijzeres aan de school verbonden. Ook de daar bestaande particuliere bewaarschool (systeem FRÖBEL) gaf goede resultaten.

Volksscholen. De hierachter volgende tabel bevat eene statistiek van het openbaar en bijzonder inlandsch onderwijs op Java en Madura in 1874 (eene latere statistiek is nog niet ontvangen).

(1) Omtrent de opleiding van inlanders tot genees- en verloskundigen en tot veeartsen, zie men afd. V, §§ 1 en 2, en omtrent hunne opleiding tot het leeraarsambt bij inlandsche christengemeenten afd. III, § 1, *a* van dit hoofdstuk. Over het schoolonderwijs bij de corpsen van het leger, ook voor inlanders toegankelijk, is reeds gehandeld op blz. 37.

(2) De kweekschool te Probolinggo dagteekent eerst van Januarij 1875. De leervakken, waarin daar onderwezen wordt, zijn dezelfde als die op de beide andere Javasche kweekscholen, alleen met dit onderscheid, dat nevens het Maleisch ook Javaansch en Madureesch wordt onderwezen (*Indisch Staatsblad* 1875, nº. 98). Te Bandong treedt voor deze beide laatste talen het Soendaasch in de plaats; te Magelang wordt alleen het Javaansch onderwezen.

GEWESTEN.	AANTAL SCHOLEN.			AANTAL LEERLINGEN.		
	Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen.	Totaal.	Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen.	Totaal.
Bantam. . . .	2	1	3	84	50	134
Batavia. . .	(a) 5	2	7	(e) 381	(h) 97	478
Krawang . . .	2	»	2	(f) 204	»	204
Preanger regentschappen . .	(b) 11	36	47	827	1 076	1 903
Cheribon . . .	5	2	7	749	(i) 100	849
Tagal	4	9	13	410	367	777
Pekalongan . .	2	11	13	241	503	744
Samarang . . .	6	1	7	(g) 838	(k) 98	936
Japara	4	2	6	496	(l) 69	565
Rembang . . .	4	»	4	881	»	881
Soerabaija . . .	4	2	6	545	(m) 457	1 002
Pasoeroean . .	3	»	3	406	»	406
Probolinggo . .	1	»	1	159	»	159
Bezoeki. . . .	2	»	2	98	»	98
Banjoewangi . .	1	»	1	79	»	79
Banjoemas. . .	10	3	13	1 393	180	1 573
Bagelen. . . .	6	34	40	1 337	2 759	4 096
Kadoe	4	»	4	642	»	642
Djokjokarta . .	»	1	1	»	59	59
Soerakarta . .	(c) 1	1	2	262	110	372
Madioen . . .	11	»	11	1 638	»	1 638
Kediri	6	4	10	1 204	(n) 106	1 310
Madura. . . .	4	»	4	395	»	395
Totaal in 1874 .	98	109	207	13 269	6 031	19 300
» » 1873 .	92	114	206	11 209	5 873	17 082
In 1874 meer . .	(d) 6	»	1	2 060	158	(o) 2 218
» » minder .	»	5	»	»	»	»

AANMERKINGEN.

(a) Behalve de speciale school te Depok, met 65 jongens en 46 meisjes (in 1873 56 jongens en 36 meisjes).

(b) Met inbegrip der externenschool bij de Bandongsche kweekschool.

(c) Externenschool bij de kweekschool (sedert, in verband met de verplaatsing der kweekschool naar Magelang, als gewone inlandsche school in stand gebleven).

(d) De nieuw geopende scholen waren die te Rangkas-Betoeng (Bantam), Krawang, Rangdoe dongkal (Tagal), Sitoebondo (Bezoeki), Adiredjo (Banjoemas) en Kanigoro (Madioen).

(e) Onder welke 11 meisjes (in 1873 13 meisjes).

(f) » » 6 » (» » 9 »).

(g) Aangezien het juiste getal onbekend is, zijn de cijfers van 1873 behouden.

(h) Onder welke 7 meisjes (in 1873 4 meisjes).

(i) » » 2 » (» » 5 »).

(k) » » 7 » (» » 5 »).

(l) » » 13 » (» » 16 »).

(m) » » 130 » (» » 110 »).

(n) » » 13 » (» » 16 »).

(o) In 1873 bedroeg dit verschil 1441, zijnde er toen op de gouvernements-scholen 1527 leerlingen *meer*, op de particuliere scholen 86 *minder* dan in 1872 geweest.

Gedurende 1875 klom het aantal gouvernementsscholen, zoo als hooger is gezegd, van 98 tot 102. Aan het hoofd van 10 dezer scholen waren hulponderwijzers geplaatst.

Volgens eene voorloopige boeking werd gedurende 1874 op Java en Madura aan schoolgelden f 29660 ontvangen, tegen f 23044 in 1873. Onder die sommen zijn ook begrepen de schoolgelden van de speciale inrigting te Depok.

Den 1sten Mei 1875 was het 25 jaren geleden dat de gouvernementsschool te Pasoeroean (de oudste inlandsche school in Nederlandsch Indie) geopend werd. Ter feestelijke viering van die gebeurtenis stelde de Regering eene som van f 175 ter beschikking van de plaatselijke inlandsche schoolcommissie, waarvoor aan de schooljeugd een kinderfeest werd gegeven.

Ook tot voorbeeld aan anderen, werd den onderwijzer aan de inlandsche gouvernementsschool te Trenggalek (Kediri) de zilveren medaille voor burgerlijke verdiensten toegekend als een blijk van 's Gouvernements tevredenheid over de uitstekende wijze, waarop hij zijne taak als onderwijzer vervulde.

Buitenbezittingen.

Kweekscholen. Op de kweekschool te Fort-de-Kock (Padangsche Bovenlanden) bevonden zich gedurende 1875 30 kweekelingen, waarvan 24 afkomstig uit het gouvernement Sumatra's Westkust, 5 van Benkoelen en 1 uit de Lampongs. Het normale getal van 50 kweekelingen kon nog niet worden bereikt, omdat de bestaande (tijdelijke) localiteit ter naauwernood voldoende ruimte aanbiedt tot huisvesting van de aanwezige 30 kweekelingen en het schoolgebouw ook maar even voldoende is om dit aantal te bevatten. Ofschoon het emplacement, waarop de inrigting staat, zeer beperkte ruimte aanbiedt, zal men echter trachten om door bijbouwing aan de huisvesting der kweekelingen uitbreiding te geven. Mogt dit onmogelijk blijken, dan zal, alvorens het aantal kweekelingen wordt aangevuld, de voltooijing moeten worden afgewacht van de permanente gebouwen, tot wier oprigting in Mei 1875 magtiging werd verleend. Die gebouwen, waarvan de kosten worden geraamd op f 212854, zullen in 1878 ge-

reed komen, terwijl het eigenlijke schoollocaal en de woningen voor de kweekelingen vermoedelijk reeds in de laatste helft van 1877 in gebruik zullen zijn te nemen. In 1875 heeft de school geen onderwijzers opgeleverd.

Toen besloten werd tot verplaatsing der kweekschool in de residentie Tapanoeli van Tanah Batoe naar Padang Sidempoean, werd tevens bepaald dat de op laatstgenoemde plaats op te rigten permanente gebouwen in het begin van 1876 moesten gereed zijn. Daar dit met de geringe plaatselijke hulpmiddelen niet doenlijk bleek, werd in Junij 1875 magtiging verleend om voorloopig tijdelijke gebouwen te plaatsen, waarvan de kosten werden begroot op f 8640. Men verwachtte dat die gebouwen omstreeks de helft van dit jaar gereed zouden komen.

Aan de kweekschool te Tondano in de Minahassa (residentie Menado) waren in Augustus 1875 44 van de 50 plaatsen vervuld. Van de 44 kweekelingen waren er 23 in de 1ste, 9 in de 2de en 12 in de 3de klasse. Hunne vorderingen waren over het algemeen zeer bevredigend. Uit de 3de klasse werd eene 4de klasse geformeerd, aan welke bepaaldelijk het geven van onderwijs in de te openen externenschool zou worden opgedragen. Aan deze kweekschool zijn 8 plaatsen bestemd voor jongelieden, afkomstig uit de Sangir-eilanden. Daar, ondanks de aansporingen van den resident en de toezegging van sommige radja's, niet meer dan 3 jongelieden van bedoelde eilanden op de school zijn gekomen, werden in September 1875 de voor de Sangirezen opengehouden plaatsen door 5 uit de Minahassa afkomstige kweekelingen ingenomen, waardoor dus het aantal élèves tot 49 klom. Deze school, eerst op 1 April 1873 in werking gekomen, leverde in 1875 nog geen onderwijzers op.

Evenmin was dit het geval met de kweekschool te Amboina, welke den 18den November 1874 werd geopend. Bij deze inrigting was gedurende 1875 het organiek vastgesteld aantal van 50 kweekelingen voltallig. Vlijt en vorderingen der élèves gaven reden tot tevredenheid.

De kweekschool te Bandjermasin, voor 25 leerlingen bestemd (zie bladz. 113 van het vorig verslag), was reeds dadelijk bij hare opening — op 18 September 1875 — voltallig. Het Europeesch onderwijzend personeel was in de maand Julij te voren reeds aangewezen. Tot waarnemend hoofdonderwijzer werd benoemd een onderwijzer van de Bandongsche kweekschool, en tot hulponderwijzer een onderwijzer van het Europeesch lager onderwijs, die tevens met het onderwijs in het handteekenen werd belast, terwijl het onderwijs in de gymnastiek werd opgedragen aan een der onderwijzers van de openbare Europesche school ter plaatse (1). De vakken van onderwijs zijn dezelfde als die bij de kweekscholen op Java, behalve dat te Bandjermasin als inlandsche talen worden onderwezen het Maleisch en het Biadjoe-Daijaksch (*Indisch Staatsblad* 1875, nº 94). Tot onderwijzer voor het Maleisch werd benoemd een kweekeling van de gouvernements inlandsche school te Bandjermasin en voor het Biadjoe-Daijaksch een onderwijzer in die taal aan de zendelingsschool aldaar.

(1) Sedert op de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers gelegenheid bestaat om systematisch onderwijs in de gymnastiek te erlangen, wordt reeds hier en daar door de van genoemde inrigtingen afkomstige onderwijzers van inlandsche scholen uit eigen beweging aan hunne leerlingen onderrigt in dat leervak gegeven.

De kweekschool te Makassar (voor welker organisatie zie Indisch Staatsblad 1875, nº. 329), is op 1 Julij jl. geopend. De school is ingerigt voor de opleiding: 1º. van 25 onderwijzers, en 2º. — tot tijd en wijle in de behoefte aan inlandsch onderwijs in het gouvernement van Celebes zal zijn voorzien door de oprigting van een voldoend getal gewone inlandsche scholen — van 25 inlandsche ambtenaren. De toegelatenen voor deze laatste bestemming ontvangen onderrigt in dezelfde vakken als de kweekelingen voor het onderwijsvak, alleen de paedagogiek uitgezonderd. De leervakken zijn dezelfde als bij de kweekscholen op Java, echter met dit verschil, wat de inlandsche talen betreft, dat te Makassar het Maleisch, Makassaarsch en Boegineesch worden onderwezen. Voorloopig is aan de kweekschool ook verbonden een cursus tot opleiding van (hoogstens 10) Europesche tolken. (Deze élèves en de adspirant-ambtenaren worden, na overleg met den directeur der kweekschool, benoemd en ontslagen door het hoofd van gewestelijk bestuur.) Behalve de in het vorig verslag genoemde heeren dr. B. F. Matthes, die tot hoofdonderwijzer met den personeelen titel van directeur, en W. F. L. Schmidt, die tot 2den onderwijzer werd benoemd, werd tot 3den onderwijzer aangesteld een uit Nederland aangekomen voor het Europeesch lager onderwijs bestemd onderwijzer, die zich in Europa reeds op de studie der Maleische taal had toegelegd en door dr. Matthes voor die betrekking was aanbevolen. Met het onderwijs in het teekenen werd een in dat vak geëxamineerde onderwijzer van een der plaatselijke Europesche gouvernementsscholen, en met dat in de gymnastiek de benoemde 3de onderwijzer aan de kweekschool belast. Als inlandsche onderwijzers traden op: voor het Maleisch een inlandsch ambtenaar van het bureau voor inlandsche zaken te Makassar, en voor het Boegineesch een inlandsch schrijver bij den adsistent-resident der afdeeling Oosterdistricten. Naar een geschikt inlandsch onderwijzer in de Makassaarsche taal werd nog omgezien.

Speciale scholen. De waarnemende hoofdonderwijzer aan de Ambonsche burgerschool werd, na het examen voor hoofdonderwijzer met gunstigen uitslag te hebben afgelegd, in Januarij 1875 definitief tot die betrekking benoemd. Tijdens eene in Maart 1875 gehoudene inspectie waren in het geheel ingeschreven 173 leerlingen, waaronder 22 meisjes. Bij de openbare les bleken de vorderingen der leerlingen zeer voldoende.

Volksscholen. De volgende staat geeft een overzigt van het inlandsch openbaar en particulier onderwijs in de buitenbezittingen over 1874 (2), voor zoover daaromtrent op gaven ontvangen zijn; omtrent de scholen op Timor, Savoe, Flores, en op de Sangir-, Talaut- (3), Aroë- en Zuidwester-eilanden zijn namelijk over dat jaar nog geene of slechts onvolledige opgaven ontvangen.

(2) Voor eenige voorloopige opgaven over 1875 en later zie men noot 2 en 4 op blz. 104.

(3) Naar de Sangir- en Talaut-eilanden, waar de scholen sedert lang niet waren bezocht, is onlangs een der adjunct-inspecteurs afgevaardigd (verg. blz. 25/26).

EILANDEN.	AANTAL SCHOLEN.						AANTAL LEERLINGEN.					
	Gouvernements-scholen.		Particuliere scholen.		Totaal.		Gouvernements-scholen.		Particuliere scholen.		Totaal.	
	1873	1874.	1873.	1874.	1873.	1874.	1873	1874.	1873.	1874.	1873	1874.
Sumatra. Gouvt. van Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden . . .	6	6	3	3	9	9	670	796	160	116	830	912
Padangsche Bovenlanden . . .	10	10	4	3	14	13	752	815	156	246	908	1061
Tapanoeli. . . .	14	14	9	12	23	26	452	433	222	*t.* 285	674	718
Benkoelen.	7	7	»	»	7	7	353	307	»	»	353	307
Lampongsche districten . . .	1	1	»	»	1	1	102	73	»	»	102	73
Palembang	»	1	»	»	»	1	»	38	»	»	»	38
Nias (Gouvernement van Sumatra's Westkust)	»	»	1	2	1	2	»	»	15	58	15	58
Tandjong Pinang (Riouw)	»	1	»	»	»	1	»	36	»	»	»	36
Banka	1	1	»	»	1	1	79	50	»	»	79	50
Billiton.	»	1	3	6	3	7	»	74	108	138	108	212
Borneo. Wester-afdeeling . .	»	»	1	1	1	1	»	»	36	33	36	33
Zuider- en Ooster-afdeeling	1	1	7	8	8	9	93	102	*s.* 384	401	477	506
Celebes. Gouvernement van Celebes.	2	2	»	»	2	2	75	79	»	»	75	79
Menado	16	15	148	*b* 149	164	164	1475	*c.* 1608	11909	*u.* 12190	13384	13798
Sangir-eilanden. . . . . Talaut-eilanden.	14	14	?	?	14	14	1500	*d.* 1266	?	?	1500 + ?	1266 + ?
Ternate	1	1	»	»	1	1	89	*e.* 85	»	»	89	85
Batjan	1	1	»	»	1	1	51	*f.* 51	»	»	51	51
Ceram	11	11	»	»	11	11	1135	*g.* 1126	»	»	1135	1126
Boeroe	1	1	»	»	1	1	76	*h.* 66	»	»	76	66
Manipa	1	1	»	»	1	1	23	*i.* 60	»	»	23	60
Boano	1	1	»	»	1	1	130	*k.* 106	»	»	130	106
Amboina	*a* 31	31	»	»	29	31	2605	*l.* 2505	»	»	2605	2505
Haroekoe . . . . , . .	6	6	»	»	6	6	847	*m.* 570	»	»	847	570
Saparoea	12	12	»	»	12	12	1728	*n.* 1153	»	»	1728	1153
Noessa-laut	6	6	»	»	6	6	668	*o.* 562	»	»	668	562
Banda-eilanden	4	4	»	»	4	4	88	*p.* 90	»	»	88	90
Aroë-eilanden	?	?	»	»	?	?	?	?	»	»	?	?
Zuidwester-eilanden	?	?	»	»	?	?	?	?	»	»	?	?
Timor	9	8	3	niet opgegeven	12	8	523	*q.* 511	?	?	523+?	511 + ?
Rotti	18	18	15	13	33	31	2206	*r.* 2168	1045	*v.* 779	3251	2947
Savoe	1	1	»	»	1	1	74	niet opgegeven.	»	niet opgegeven.	74	?
Flores	»	»	?	?	?	?	»	»	?	?	?	?
Bali.	»	1	»	»	»	1	»	18	»	»	»	18
Totaal (behalve voor de eilanden waarvan geene opgaven zijn ontvangen.)	*a* 175	177	194	197	367	374	15794	14748	14035	14 249	29829	28997

(*a*) In het vorig verslag werd slechts van 29 scholen op Amboina melding gemaakt, omdat was verzuimd de scholen te Hila en Larieke mede te tellen.

(*b*) Volgens opgaven van het Nederlandsche Zendelinggenootschap bedroeg het getal zendelingscholen in de Minahassa bij het eind van 1874 122, met 9887 ingeschreven kinderen, van welke 5163 geregeld opkwamen.

(*c*) Onder welke 253 meisjes (in 1873 242 meisjes).
(*d*) » » 286 » (» » 337 »)
(*e*) » » 16 » (» » 17 »)
(*f*) » » 12 » (» » 15 »)
(*g*) » » 475 » (» » 470 »)
(*h*) » » 12 » (» » 15 »)
(*i*) » » 8 » (» » 8 »)
(*k*) » » 50 » (» » 61 »)
(*l*) » » 1145 » (» » 1204 »)
(*m*) » » 250 » (» » 387 »)
(*n*) Onder welke 536 meisjes (in 1873 794 meisjes).
(*o*) » » 262 » (» » 325 »)
(*p*) » » 37 » (» » 42 »)
(*q*) » » 164 » (» » 165 »)
(*r*) » » 879 » (» » 918 »)
(*s*) » » 38 » (» » 30 »)
(*t*) » » 58 » (» » 48 »)
(*u*) » » 4226 » (» » 4100 »)
(*v*) » » 308 » (» » 418 »)

Te Gorontalo (Menado) werden twee gouvernements-scholen vereenigd: hetzelfde geschiedde met de gouvernementsscholen te Polla en Oeboefoe op Timor. Tegenover de vermindering (met 2), welke dientengevolge het aantal gouvernementsscholen onderging, staat eene vermeerdering met 4 door de oprigting van scholen te Palembang, Tandjong Pinang (Riouw) en Boeleleng (Bali) en de overneming als gouvernements-inrigting van de particuliere school te Tandjong Pandan (Billiton).

Van de particuliere scholen werden er 11 nieuwe geopend (3 zendingsscholen in de residentie Tapanoeli en 1 op het eiland Nias, 4 particuliere scholen op Billiton, 1 in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo en 2 negorijscholen in de residentie Menado); daarentegen gingen er 4 te niet: 1 in de residentie Padangsche Bovenlanden, 1 negorijschool in de residentie Menado en 2 op Rotti, waar de negorijscholen te Baoedale en Sosedale, bij ontstentenis van geschikt onderwijzend personeel, met de gouvernementsschool te Termanoe vereenigd werden. Voorts werd 1 particuliere school op Billiton (te Tandjong Pandan) als gouvernementsschool erkend. In 't geheel waren er dus bij het einde van 1874 — Timor, waaromtrent, gelijk gezegd, geen opgaven ontvangen zijn, buiten rekening gelaten — 6 particuliere scholen meer dan bij het einde van 1873.

Wijzen de opgaven omtrent de particuliere scholen over 't algemeen, behalve wat Rotti betreft, op vermeerdering van het aantal leerlingen, het totaal, voor de gouvernementsscholen uitgetrokken, geeft, tegenover 1873, eene vermindering van 1046 scholieren. Die aanzienlijke vermindering vindt hare verklaring hierin, dat een groot aantal kinderen, die op de schoollijsten van Saparoea, Haroekoe, Noessalaut en de Banda-eilanden waren ingeschreven, daarvan, wegens voordurend moedwillig schoolverzuim, zijn afgevoerd, nadat alle aanmaningen en straffen vruchteloos waren gebleken. Op niet minder dan 428 jongens en 314 meisjes van genoemde eilanden moest die maatregel worden toegepast. De straks bedoelde vermindering voor de negorij-scholen op Rotti moet hoofdzakelijk worden toegeschreven aan verhuizing naar negorijen waar geene scholen bestonden.

Aan schoolgelden op de gouvernementsscholen in de bezittingen buiten Java en Madura werd, volgens eene voorloopige boeking, in 1874 ontvangen f 4417.68⁵.

II. Kunsten en Wetenschappen.

§ 1. *Taalstudie.* (1)

Alvorens in bijzonderheden wordt nagegaan wat op het gebied der inlandsche taalstudie in het afgeloopen jaar belangrijks voorviel, is hier mede te deelen dat middelen worden beraamd om op den duur te voorzien in de behoefte aan een voldoend aantal wetenschappelijk gevormde taalkundigen. Nagenoeg gelijktijdig vestigden hier te lande de hoogleeraren aan de rijksinstelling voor Indische taal-, land- en volkenkunde P. A. van der Lith en H. Kern, en in Indie de curatoren van het gymnasium Willem III en de directie van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen de aandacht der Regering op deze gewigtige aangelegenheid. Overtuigd van de wenschelijkheid om de in Indie voorhanden krachten (in den aanvang dezes jaars, zooals straks zal blijken, weder verminderd door het overlijden van een der aan den Indischen dienst verbonden taalkundigen,) gaandeweg te versterken, is de Regering met het Indisch Bestuur in overleg getreden over de wijze waarop dit doel het best zou kunnen worden bereikt.

Ook is, naar aanleiding van een vertoog der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam (afd. Letterkunde), waarin gewezen werd op de wenschelijkheid om in Indie, meer dan tot dus ver geschiedde, handschriften (in het bijzonder waijangs, d. i. tooneelstukken) te verzamelen en ten behoeve der Nederlandsche bibliotheken herwaarts te doen overbrengen, aan de Indische Regering de vraag gesteld in hoeverre aan de voorstellen der Akademie gevolg te geven is.

(1) Over de vervaardiging van leer- en leesboeken voor den inlander is gehandeld op blz. 103/104.

Omtrent de verschillende talen in het bijzonder kan het volgende worden medegedeeld.

Javaansch. De ambtenaar J. A. Wilkens ging voort met de zamenstelling van het grammatisch gedeelte van het door hem bewerkt Javaansch-Nederlandsch woordenboek.

Omstreeks half October 1875 was de ambtenaar voor de Javaansche taal- en letterkunde dr. A. B. Cohen Stuart uit Nederland in Indie teruggekeerd, waar hij spoedig zijne werkzaamheden hervatte. Reeds was hij met de herziening der (thans voltooide) vertaling van het in vorige verslagen meermalen genoemde handschrift van Dipo Negoro voor een vierde gedeelte gereed, toen eene ziekte hem noodzaakte dien arbeid te staken. Kort daarop, in het begin van Februarij 1876, overleed hij. De bij het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid berustende Javaansche en andere aan het Gouvernement toebehoorende handschriften, vroeger door dr. Cohen Stuart bij zijne taalstudien gebruikt, zijn aan het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in bewaring gegeven en in de bibliotheek van dat genootschap opgenomen.

In den aanvang van 1876 zag bij de boekhandelaren van Dorp & C°. te Samarang een Javaansch-Nederlandsch woordenboek met Latijnsche karakters het licht, zamengesteld door den zendeling P. Jansz.

Van het hier te lande door de zorg van het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie uitgegeven en door dr. Meinsma bewerkte Javaansche leesboek: „Babad tanah Djawi" (Javaansche kronijk) zijn, overeenkomstig het vroeger medegedeelde voornemen (zie het verslag van 1872, bladz. 91/92) een zeker getal exemplaren aangeschaft ten einde van regeringswege ook in Indie te worden verkrijgbaar gesteld.

Maleisch. Van het Maleisch-Nederlandsch woordenboek, oorspronkelijk bewerkt door wijlen den ambtenaar H. von de Wall, en herzien door dr. H. Neubronner van der Tuuk, waren bij het einde van 1875 ter landsdrukkerij te Batavia afgedrukt 23 vellen; men was toen gevorderd tot de letter *ta* (de derde letter van het Maleisch alphabet).

Soendaasch. De ambtenaar H. J. Oosting ging voort met de bewerking van een Soendaasch-Nederlandsch woordenboek, met welken arbeid hij in de eerste helft van 1876 dacht gereed te komen.

Een op zijne aansporing door een inlander geschreven Soendaasch werkje „Tjarios Soepena", dat niet geschikt bleek om te worden gebruikt bij het inlandsch onderwijs, werd ter uitgave aangeboden aan het reeds genoemde Koninklijk Instituut voor Indische taal-, land- en volkenkunde. Het Instituut achtte echter den inhoud van het manuscript ook voor beoefenaars der Soendasche taal niet van genoegzame waarde om de uitgave op zich te nemen.

Onder het toezigt van den heer Oosting werden voorts door een inlander eenige gedeelten uit het 1ste deel van Winter's Zamenspraken, zoomede stukken uit het leesboek, behoorende bij de Javaansche grammatica van wijlen dr. T. Roorda, in het Soendaasch vertaald.

De in Februarij 1874 benoemde inlandsche adjunct-translateur voor de Soendasche taal legt aanvankelijk veel ijver aan den dag. Elders (zie bladz. 69) is reeds melding gemaakt van het voornemen om nog een inlander van gouvernementswege tot adjunct-translateur voor gemelde taal te doen opleiden.

Balineesch. De reeds genoemde ambtenaar voor de beoefening van Indische talen dr. H. Neubronner van der Tuuk hield zich bij voortduring op Bali op, waar hij voortging een Balineesch-Nederlandsch woordenboek en andere hulpmiddelen voor het beoefenen der Balineesche taal zamen te stellen.

Andere talen. Over de onlangs te Makassar geopende gelegenheid tot opleiding van Europesche tolken voor de Boeginesche en Makassaarsche talen zie men bladz. 107.

De opleiding van tolken voor de Chineesche taal is besproken op bladz. 69.

Met het perse leggen hier te lande van het Japansch-Nederlandsch-Engelsch woordenboek van den hoogleeraar dr. J. J. Hoffmann te Leiden (verg. o. a. vorig verslag

blz. 115), is een begin gemaakt. In den aanvang van 1876 was het derde vel van het Japansch-Nederlandsch gedeelte voor den druk gereed, terwijl ook aan het bezorgen van de Engelsche uitgaaf de hand was gelegd.

§ 2. *Oudheidkunde.*

Van bevoegde zijde werd de aandacht der Regering gevestigd op de omstandigheid, dat, in weerwil der bestaande bepalingen aangaande de inlevering van in den grond gevonden voorwerpen van oudheidkundige waarde (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 10, 248 en 1023), bij voortduring vele belangrijke vondsten aan het Gouvernement ontgingen. Daarom is door den Gouverneur-Generaal bij besluit van 18 Junij 1875, n°. 9, bepaald, dat in het vervolg niet meer slechts de helft van de waarde der in gouvernementsgrond gevonden voorwerpen, maar hun geheele waarde aan den vinder wordt uitbetaald, tenzij de Regering over de voorwerpen niet wenscht te beschikken, in welk geval zij geheel aan de vinders verblijven.

Eenige in het afgeloopen jaar in het bezit der Indische Regering gekomen voorwerpen van den hierbedoelden aard zijn naar het Rijksmuseum van oudheden te Leiden gezonden.

Door haar werd voorts magtiging verleend om naar dat museum te doen overbrengen de afdrukken van beschreven steenen gedenkteekenen op Java, deel uitmakende van het indertijd door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen ter bewaring overgenomen archief van den ambtenaar voor wetenschappelijke nasporingen in Indie R. H. TH. FRIEDERICH, over wien zie het verslag van 1869, blz. 66.

Niettegenstaande nog onlangs (verg. vorig verslag blz. 116) van regeringswege bij vernieuwing was herinnerd aan de straffen, gesteld op schennis van oudheden, werd in het afgeloopen jaar eene ontvreemding van beelden van den tempel te Brambanan (residentie Djokjokarta) geconstateerd. De zaak werd geregtelijk onderzocht.

§ 3. *Natuurwetenschappen.*

Magnetische en meteorologische waarnemingen. De uurwaarnemingen van den barometerstand, van de temperatuur en den vochtigheidstoestand der lucht en van de hoeveelheid gevallen regen, werden gedurende 1875 op het observatorium te Batavia geregeld voortgezet (1). De waarnemingen ter bepaling der declinatie van de magneetnaald en de absolute declinatie-bepalingen ter controleering van deze waarnemingen werden tot ultimo Julij voortgezet, maar moesten toen wegens den bouw van het nieuwe observatorium gestaakt worden. Bij het onderzoek der waarnemingen omtrent den wind, bleken de aanteekeningen van de zelfregistreerende windvaan, ten gevolge van een gebrek aan dit instrument, niet betrouwbaar te zijn, zoodat het mededeelen van deze waarnemingen gestaakt werd. De windvaan, die van eene verouderde constructie is, zou door een beter instrument vervangen worden.

Met de bewerking der waarnemingen werd geregeld voortgegaan; ook werd een begin gemaakt met het afleiden der resultaten voor de tijdvakken 1866—1870 en 1871—1875 en voor de tienjarige periode 1866—1875.

In Junij 1875 is besloten tot het doen uitgeven (in twee deelen) van de bij het observatorium gedane waarnemingen gedurende de jaren 1869 tot en met 1875 (2). Van het eerste deel had bij den aanvang van 1876 reeds een groot gedeelte de pers verlaten. De uitgaaf geschiedt bij de landsdrukkerij te Batavia.

(1) Het jaar 1875 kenmerkte zich door buitengewoon langdurige droogte in den oostmoesson. In de maanden Mei tot en met September viel slechts 69 m.m. regen, terwijl de gemiddelde hoeveelheid regen, in diezelfde maanden gedurende de laatste elf jaren (1864—1874) gevallen, 418 m.m. bedraagt. Daar het echter in de eerste en laatste maanden van 1875 nog al veel regende, bedroeg de hoeveelheid over het geheele jaar slechts 33 m.m. minder dan het gemiddelde over de laatste elf jaren (2061 m.m.)

De thermometer wees van Mei tot November op het midden van den dag gemiddeld eene hoogere temperatuur aan dan in de laatste negen jaren, en steeg in September in de schaduw zelfs tot 33° 65' C, zijnde de hoogste stand in de laatste tien jaren waargenomen.

(2) De uitkomsten over de jaren 1866 tot en met 1868 zijn reeds vroeger uitgegeven (verg. het verslag van 1873, bladz. 123).

Aan de oproeping van candidaten voor de betrekking van onder-directeur (zie vorig verslag bladz. 116), is door 13 personen gevolg gegeven, uit welke is gekozen dr. J. P. VAN DER STOK, leeraar in de wis- en natuurkunde aan het gymnasium te 's Gravenhage. Na zich eenigen tijd praktisch geoefend te hebben aan het observatorium te Utrecht, bekwaamt hij zich thans verder voor zijne taak aan het observatorium te Kew (Engeland). Hem is tevens de zorg opgedragen voor de aanschaffing, voor zooveel noodig in overleg met den hoogleeraar dr C. H. D. BUYS BALLOT; der voor het observatorium te Batavia benoodigde instrumenten. In afwachting zijner komst in Indie blijft de luitenant t/z 1ste klasse L. BACKER OVERBEEK nog aan die inrigting verbonden.

De bouw van het nieuwe observatorium, waarmede in Augustus 1875 begonnen is, geschiedt door een aannemer die voor iets minder dan de raming inschreef. Het werk vordert naar wensch.

Omtrent de werkzaamheden van dr. E. VAN RIJCKEVORSEL, die zich buiten bezwaar van den lande met de beoefening der meteorologie in Indie bezig houdt, zijn geen bijzonderheden vermeld. Slechts kan worden medegedeeld dat hij zich geruimen tijd in de Molukken heeft opgehouden en zich vervolgens naar de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo heeft begeven; in Junij jl. bevond hij zich op Java. Ter bevordering zijner reizen werd hem, bij voorkomende gelegenheden, vrije overtogt toegestaan op de gouvernementsstoomschepen.

Naturaliën. Door tusschenkomst der Regering is aan het Rijksmuseum van natuurlijke historie te Leiden toegezonden eene verzameling naturaliën, aangeboden door den dirigeerenden officier van gezondheid der 2de klasse P. G. NEEB.

Ichthyologie. Voor de voltooijing van den „atlas ichthyologique” van dr. BLEEKER, welk werk op ongeveer 45 afleveringen is begroot, waarvan er thans 30 het licht hebben gezien, is een nieuw — over vijf jaren te verdeelen — subsidie toegestaan.

Reizen in het belang der natuurwetenschappen. Met het doen van reizen als hierbedoeld in den Indischen Archipel, zoowel in het belang van 's lands plantentuin, als in dat van handel en nijverheid, is blijkens vroegere verslagen (zie dat van 1869, bladz. 67, en dat van 1870, bladz. 71), met den titel van inspecteur-honorair der cultures, belast de gewezen hortulanus bij den plantentuin J. E. TEYSMANN. De gewesten, die in 1875 door dezen bezocht werden, waren Billiton en de Wester-afdeeling van Borneo; ook vertoefde hij op de tot laatstgemelde residentie behoorende Karimata-eilanden (3). De door hem in den loop van 1876 te ondernemen botanische reis naar de Molukken zal inzonderheid dienstbaar worden gemaakt aan het bijeenverzamelen, ten behoeve van 's Rijks museum van natuurlijke historie te Leiden, van voorwerpen behoorende tot de fauna van de genoemde eilanden. Om hem hierin behulpzaam te zijn, is den inspecteur TEYSMANN eenig personeel toegevoegd, namelijk de aan den plantentuin verbonden helper bij het verzamelen van naturaliën en een viertal inlandsche jagers. Van elke zich voordoende stoomgelegenheid in de Molukken zal mogen worden gebruik gemaakt. Voor zoover dit met andere dienstbelangen is overeen te brengen, zal echter in de eerste plaats voor de door den heer TEYSMANN te ondernemen togten moeten worden benuttigd het in de Molukken gestationeerde stoomschip der gouvernementsmarine.

De Italiaansche natuuronderzoeker dr. O. BECCARI kwam, na een vierjarig verblijf op en bij Nieuw Guinea (verg. bladz. 28), in de maand Maart jl. te Buitenzorg aan, en zette, alvorens Indie te verlaten, nog eenigen tijd zijne studiën voort in 's lands plantentuin te Buitenzorg.

's Lands plantentuin te Buitenzorg; cultuurproeven. Een uitvoerig verslag omtrent den staat van 's lands plantentuin en der daarbij behoorende inrigtingen over 1875 is opgenomen in de *Javasche Courant* van 16 Mei 1876,

(3) Het verslag van die reis is opgenomen in het Tijdschrift der Koninklijke Natuurkundige vereeniging in Nederlandsch Indie; zie § 4 hierachter.

en daaruit, met eenige verkorting, overgedrukt in de *Staatscourant* van 26 en 30/31 Julij en 1 en 2 Augustus jl.

Ten vervolge op de mededeelingen in vorige koloniale verslagen worden aan het bedoelde jaarberigt, opgemaakt door den directeur der inrigting dr. R. H. C. C. SCHEFFER, de navolgende bijzonderheden ontleend.

Het botanisch gedeelte van den tuin werd weder uitgebreid, zoowel door de verzamelingen welke de reeds genoemde inspecteur-honorair van cultures TEYSMANN op zijne reizen bijeenbragt, en door andere bijdragen uit den archipel, als door geschenken, uit Nederland en uit het buitenland ontvangen. Het voornemen bestaat om de nieuwe aanwinsten met eenige uit den tuin te verwijderen boomen, als een supplement van de botanische afdeeling, te Buitenzorg bijeen te brengen op een gedeelte van het nieuwe terrein, in 't vorig verslag (bladz 117) bedoeld, ter grootte van 100 bouws, waarover de Regering in den aanvang van 1876 de beschikking verkreeg. Het overige gedeelte der bedoelde 100 bouws zal worden ingerigt voor de teelt van cultuurplanten, waarmede tot dusver, uithoofde van gebrek aan ruimte bij den plantentuin, slechts in den bergtuin te Tjibodas proeven konden worden genomen. Daar voor sommige gewassen het klimaat te Tjibodas te koel werd geacht, deed zich behoefte gevoelen aan een terrein van minder hooge ligging (ofschoon hooger dan Buitenzorg). De Gouverneur-Generaal stond daartoe eenige gronden af van het domein Tjipannas, en deze zijn reeds gedeeltelijk in ontginning genomen.

Met het ordenen van het herbarium, dat door de reizen van den heer TEYSMANN en door geschenken belangrijke aanwinsten deed, werd voortgegaan. Het museum onderging weder eenige uitbreiding.

In den aanvang van dit jaar bestond de verwachting dat het eerste deel van de uit te geven »annalen" van 's lands plantentuin over eenige maanden het licht zou kunnen zien; het tweede deel lag reeds grootendeels in manuscript gereed.

Het uitgebreid verkeer met buitenlandsche instellingen en de vermeerdering van aanvragen om nuttige planten door personen uit den archipel (1) veroorzaakten zooveel administratieven arbeid, dat niet slechts voor de botanische werkzaamheden, maar ook voor die aan het museum en aan het herbarium geen genoegzame tijd overbleef. Zoo als straks zal blijken, is reeds besloten hierin verbetering te brengen door den directeur een amanuensis toe te voegen.

Zaden en planten worden kosteloos afgestaan; zij die ze ontvangen, nemen echter de verpligting op zich om jaarlijks van den uitslag der genomen proeven berigt te geven. Aan hen, die hierin nalatig blijven, worden geen verstrekkingen meer gedaan. Velen kwijten zich van bedoelde verpligting en geven belangrijke en leerzame opmerkingen aangaande de gekweekte planten ten beste.

Omtrent de uitkomsten van de voornaamste dezer proeven en van die, welke in 's lands plantentuin werden genomen, is het volgende mede te deelen.

De berigten, die omtrent den aanplant van eucalyptus globulus inkwamen, leerden dat deze boom voor lage streken niet geschikt is (2). In hooger terreinen slaagde hij echter uitmuntend. Onder toezigt van de ambtenaren bij het boschwezen wordt nu deze snel groeijende en te gelijk deugdzame houtsoort op groote schaal uitgezaaid op kaal gekapte berghellingen in Bagelen, Banjoemas, Kadoe, Tagal, Pekalongan en de Preangerregentschappen. Met de inlandsche houtsoorten djoear, soerian en koeraj (van welke de proefaanplantingen bijna zonder uitzondering goed slaagden), kan, naar de meening van dr. SCHEFFER, de eucalyptus globulus het middel worden om de nadeelige gevolgen te keeren, door het onmatig uitroeijen van bosschen ontstaan. De aanplant van djoear in Banjoemas (zie vorig verslag, bladz. 117) werd aanzienlijk uitgebreid en onder het toezigt van de boschambtenaren gesteld. Ook vele andere houtsoorten, zoo als mindi, djati, satijnhout, ebbenhout, mahonyhout enz. slaagden goed.

Dat de albizzia moluccana hoe langer hoe meer als de beste schaduwboom voor koffijtuinen wordt beschouwd, blijkt uit het groote aantal personen (72), die zaden van dezen boom aanvroegen. Eenige bezwaren tegen zijne aanwending als schaduwboom geopperd, worden geacht door eene oordeelkundige behandeling te kunnen worden opgeheven.

De oliepalmen groeiden over 't algemeen weinig, hetgeen alleen daaraan schijnt te moeten worden toegeschreven, dat alle palmen, kort na het planten, slechts zeer langzaam vooruitgaan. De in 't vorig verslag bedoelde ondernemer te Buitenzorg bezit reeds een aanplant van 5000 boomen, die rijkelijk vruchten dragen. Eene markt voor het product bestaat op Java echter vooralsnog niet.

De uit Liberia ontvangen koffijplanten, welke te Buitenzorg en in den nieuwen tuin te Tjisaroewa (het afgestane gedeelte van het domein Tjipannas hierboven bedoeld) deels reeds in den vollen grond, deels nog in potten stonden, ontwikkelden zich krachtig. De invoering van deze koffijsoort (geheel verschillend van de overige reeds aanwezige soorten) scheen als geslaagd te mogen worden beschouwd.

Van laurina-, eden-, mauritiana- en kleine mokkakoffij werden vele zaden afgestaan. De berigten omtrent de uitplantingen van in vorige jaren verstrekte zaden luidden over 't algemeen zeer bevredigend. Elk dezer soorten had hare bijzondere eigenschappen. Planten van Cape Coast-koffij, uit den botanischen tuin te Kew (Engeland) ontvangen (eene soort naauw aan de Liberia-koffij verwant), kwamen goed over. Verschillende soorten van koffij werden in den tuin te Tjibodas uitgezaaid, ten einde de waarde der verschillende soorten voor hoogere streken te kunnen nagaan.

Met Carolina-padi werden thans ook op drooge velden de proeven voortgezet; aanvankelijk gaven zij echter geene goede resultaten. Ook andere — voornamelijk Italiaansche — rijstsoorten werden ingevoerd en gezaaid.

Goede djagongsoorten werden met de noodige aanwijzingen omtrent de behandeling der zaden naar die bergstreken gezonden, waar de bevolking, althans in sommige kampongs, in de cultuur van dit gewas bijna uitsluitend haar bestaan vindt. De verspreiding van betere soorten wordt vooral daarom van veel belang geacht, omdat de djagongteelt over 't algemeen zeer gewild is. Om tot vergelijkende uitkomsten te geraken omtrent de productiviteit der verschillende soorten, den tijd tot rijpwording noodig, en de beste keuze der zaden, werden opzettelijke proeven te Tjibodas genomen.

Ook goede tabakssoorten werden zooveel mogelijk verspreid. De zaden daartoe waren verkregen door bemiddeling van den directeur van den botanischen tuin te Manilla. De tijd was echter te kort om nu reeds den uitslag der proeven te kunnen vermelden. Verschillende soorten werden te Tjibodas uitgezaaid.

De met Australische aardappelsoorten genomen proeven gaven zeer goede uitkomsten, zoowel wat de quantiteit als de qualiteit van het product betreft. Met de voorhanden bibiet zouden de proeven op grootere schaal worden herhaald.

Even goed slaagden tarwe en haver, zoodat de cultuur van het eerste gewas, hier en daar nog bestaande, doch in kwijnenden toestand verkeerende, kan gereleveerd worden. Tarwe uit China werd met goed gevolg gecultiveerd. De teelt van haver, zoowel om tot groen voeder als voor graan te dienen, scheen ten zeerste aan te bevelen. Eveneens, zelfs in lage streken, slaagde boekweit; het bleek niet alleen als graanvrucht, maar ook voor groene bemesting een zeer nuttig gewas. Proeven daarmede zullen in 1876 herhaald worden even als die met voedergrassoorten, lucerne, lupinen, klaver en mangelwortelen. Aanvankelijk gaven al deze planten gunstige uitkomsten. Van uitgeplante buitenlandsche grassoorten, hoofdzakelijk bestemd om tot voedergras te dienen, waren de uitkomsten ongelijk.

Zeer gunstige resultaten gaf eene uitplanting van Europesche jute, zoodat het zich liet aanzien dat deze nuttige vezelplant zich alleszins zou eigenen om in het groot als tweede gewas op rijstvelden te worden verbouwd.

Ook van de in het wild groeijende inlandsche vezelgewassen zullen uitplantingen geschieden, ter beoordeeling

(1) In 1875 werd aan niet minder dan 700 aanvragen van ambtenaren en particulieren om nuttige planten voldaan; in 1874 slechts aan 250.

(2) De geneeskrachtige eigenschappen van den eucalyptus (zie het vorig verslag bladz. 127) worden door den directeur van 's lands plantentuin betwijfeld.

of op die wijze niet eene deugdzame grondstof te verkrijgen zij voor het vervaardigen van koffijzakken in de gevangenissen.

Vlas gaf eene goede productie van lijnzaad.

Eindelijk werden nog, hetzij bij 's lands plantentuin, hetzij door particulieren, proeven met verschillende andere soorten van cultuurplanten genomen, als: hennep, druiven, boonen enz., en werden ook zaden ontvangen (ten deele reeds uitgeplant) van den Johannes-broodboom, afkomstig van de kuststreken der Middellandsche Zee, en van de mesquito-boon uit Texas en Nieuw-Mexico, welker peulen en zaden o a. een uitmuntend veevoeder moeten opleveren. Van ipecacuanha verkreeg men, even als ook in de Britsche kolonien op vele plaatsen het geval was, geene betere resultaten dan vroeger.

Ter verbetering van den hygiënischen toestand werd zaad van zonnebloemen naar verschillende plaatsen gezonden. Die cultuur slaagde goed in Deli en in Atjeh.

De aan 's lands plantentuin te verbinden landbouwschool zal eerlang kunnen worden opgerigt. Nadat namelijk het nader overleg met de Indische Regering betreffende het bij die inrigting te verstrekken onderwijs (verg. vorig verslag, bladz 117) was beëindigd, is hier te lande omgezien naar drie geschikte leeraren voor het onderwijs in die vakken, waarvoor geen personeel in Indie kon worden aangewezen. Twee leeraren (waarvan 1 tevens bestemd om den directeur van 's lands plantentuin als amanuensis ter zijde te staan) zijn reeds, na zich zooveel mogelijk voor hunne nieuwe bestemming te hebben voorbereid, in Julij jl. naar Indie vertrokken. De derde zal eerst in 1877 ter beschikking van den Gouverneur-Generaal kunnen worden gesteld, daar hij nog gedurende één jaar zijne studiën in Europa zal moeten voortzetten. Met het toezigt op die studiën heeft zich belast de inspecteur van het middelbaar onderwijs, tevens belast met het toezigt op het landbouwonderwijs hier te lande, dr. M. Salverda, door wiens tusschenkomst ook de verschillende leeraren zijn verkregen.

§ 4. *Genootschappen voor de bevordering van wetenschap en nijverheid.*

Van de hierbedoelde instellingen, wier nuttige pogingen, waar het pas gaf, door het Gouvernement steeds zoo veel mogelijk werden ondersteund, ontvangen er bij voortduring drie een jaarlijksch subsidie uit 's lands kas, namelijk het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging en de Vereeniging tot bevordering van geneeskundige wetenschappen, alle te Batavia gevestigd.

Van de „Verhandelingen" van eerstgenoemd genootschap had bij den aanvang van 1876 het XXXVIIIste deel het licht gezien; van zijn „Tijdschrift" waren toen de drie eerste afleveringen van deel XXIII verschenen. Onder de laatstelijk in het „Tijdschrift" opgenomen stukken komen o. a. voor: bijdragen over de Soendasche en Balinesche talen en verhandelingen over Menangkabausch-Maleische raadsels en over Menangkabausche pantoens; voorts eene „Vergelijking van den vroegeren toestand van Deli, Serdang en Langkat met den tegenwoordigen" en „Geografische en ethnografische gegevens betreffende het rijk van Deli". Met het voor den druk gereed maken van een door het genootschap uit te geven Chineesch woordenboek (zie vorig verslag, bladz. 117) werd voortgegaan. Eene hoogstbelangrijke aanwinst voor zijne bibliotheek was de verzameling kawi-handschriften, door de erfgenamen van den laatst overleden regent van Bandong in voortdurende bewaring aan het genootschap afgestaan. Het museum werd verrijkt met een aantal door de zeemagt in de Atjehsche wateren buitgemaakte wapenen en andere voorwerpen, voor de oudheidkunde en ethnografie van belang, welke door de Regering aan het genootschap waren afgestaan.

De Koninklijke Natuurkundige Vereeniging mogt zich in het afgeloopen jaar in eene belangrijke uitbreiding van haar ledental verheugen. Van het tijdschrift dier Vereeniging zagen de 2de en 3de aflevering van het XXXVste deel het licht en was bij den aanvang van 1876 de 4de ter perse. Deze laatste aflevering zal bevatten een zeer uitvoerig verslag van den inspecteur-honorair der cultures J. E. Teysmann omtrent zijne botanische reis ter Westkust van Borneo (verg. bladz. 110). De Russische natuuronderzoeker N. Miclucho Maclay deed dat gedeelte zijner geschriften, hetwelk de resultaten zijner reizen in den Indischen archipel op natuurwetenschappelijk gebied betreft, voortdurend het eerst in het tijdschrift der Vereeniging verschijnen. Het museum werd met tal van nieuwe voorwerpen verrijkt en de bibliotheek uitgebreid door ruiling en aankoop van tijdschriften en door geschenken van de Regering en van particulieren. Een nieuwe catalogus lag ter perse.

De Vereeniging tot bevordering van geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indie hield geregeld hare maandelijksche vergaderingen, waarin verschillende mededeelingen, vooral op het gebied der praktische geneeskunde, werden gedaan (1). Als orgaan der Vereeniging verschijnt het Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indie, waarvan de uitgave geregeld werd voortgezet.

Met het oog op de aanstaande viering (in Maart 1877) van haar 25jarig bestaan, zijn onlangs door de Vereeniging twee prijsvragen uitgeschreven voor genees- en natuurkundigen in Nederlandsch Indie: een opstel op medisch en een op pharmaceutisch gebied, waarvoor premiën van f 1000 en f 500 zijn uitgeloofd.

De in 1873 opgerigte Nederlandsch-Indische Maatschappij van nijverheid en landbouw tracht bij voortduring nuttig werkzaam te zijn door het geven van advies omtrent alle zaken met nijverheid en landbouw in verband staande, waaromtrent haar gevoelen gevraagd wordt; door de uitgifte van een tijdschrift, van de notulen harer vergaderingen en ook wel van afzonderlijke verhandelingen; door het uitschrijven van prijsvragen, en eindelijk door het verzamelen van voortbrengselen der natuur of van de nijverheid. Aan de vele belangrijke bijdragen, welke van wege de Regering en van particulieren werden ontvangen, was het hoofdzakelijk te danken dat het tijdschrift, waarvan bij den aanvang van 1876 het XXste deel verscheen, geregeld kon worden uitgegeven. De bibliotheek werd weder met tal van werken en tijdschriften verrijkt, deels door de Regering ten geschenke gegeven, deels door aankoop en ruiling verkregen. Met eene betere rangschikking en conserveering der verzamelingen van de Maatschappij werd een aanvang gemaakt. De voorwerpen, die meer eigenaardig in de musea van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen en van de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging te huis behoorden, werden daarvoor afgezonderd.

Als eene afdeeling van de Maatschappij vestigde zich in Julij 1875 te Buitenzorg eene landbouwvereeniging onder den naam van „Buitenzorgsche vereeniging van landbouw en veeteelt". Haar doel is beide zaken te bevorderen in den ruimsten zin des woords. Ook lag het in de plannen om eenmaal 's jaars eene tentoonstelling te houden.

Aangaande het Indische Landbouwgenootschap te Soerakarta, in 1870 opgerigt met het doel om speciaal den landbouw van Europeanen in Indie uit te breiden en te verbeteren, kunnen geene bijzonderheden worden medegedeeld, daar van het bestuur geen verslag over de werkzaamheden dier vereeniging in 1875 werd ontvangen. Het tijdschrift des genootschaps kwam geregeld uit.

Ter vervanging van de afdeeling „Oost-Java", (die te Soerabaija bestond, doch in den laatsten tijd in kwijnenden toestand verkeerde), werd in 1875 (te Batavia) opgerigt eene „afdeeling Nederlandsch Indie" van het Koninklijk Instituut van ingenieurs te 's Gravenhage. De nieuwe afdeeling moet strekken om het streven des Instituuts ook in Indie te bevorderen, en dient als administratief tusschenpersoon voor den raad van bestuur in Nederland en de in Indie verblijf houdende leden. Op onbepaalde tijdstippen verschijnt een tijdschrift der afdeeling, bevattende de notulen der vergaderingen met daarbij behoorende stukken, en verhandelingen of mededeelingen van techni-

(1) Omtrent de sedert 1867 bestaande „vereeniging van practiseerende geneesheeren te Batavia" zijn geene bijzonderheden gemeld. Het doel dezer vereeniging is de bevordering der wetenschappelijke en maatschappelijke belangen van de leden en van de practiseerende geneesheeren in 't algemeen.

schen aard voor den Indischen ingenieur van belang. In den aanvang van 1876 verscheen de eerste jaargang 1875/76.

Het te 's Gravenhage gevestigde Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie telt mede onderscheidene leden in de overzeesche bezittingen, en daaronder 7 inlandsche hoofden. Onder de in den laatsten tijd door het Instituut gepubliceerde bijdragen kunnen o. a. genoemd worden: C. B. H. von Rosenberg's reistogten naar de Geelvinksbaai op Nieuw Guinea in de jaren 1869 en 1870, een opstel van den heer P. A. Leupe over de reizen der Nederlanders naar Nieuw Guinea en de Papoesche eilanden in de 17de en 18de eeuw, zoomede het door dr. Meinsma bewerkte Javaansch leesboek bedoeld op bladz. 109.

Van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen bestaat in Indie een »departement Soerabaija"; de »afdeeling Samarang" werd in 1875 herschapen in eene »Maatschappij tot nut van de residentie Samarang". Omtrent het »departement Soerabaija" zijn geene bijzonderheden gemeld. Over de instelling voor Samarang zie men bladz. 101.

Te Djokjokarta werd eene vereeniging »Musis Sacrum" in het leven geroepen, wier doel is het aanmoedigen, bevorderen en steunen van schoone kunsten en wetenschappen.

Hier te lande tracht bij voortduring de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid ook de belangen der koloniale nijverheid te behartigen. Toen onlangs door tusschenkomst der Nederlandsche legatie te Parijs de aandacht der Regering werd gevestigd op het nuttig gebruik, dat de industrie tegenwoordig van slangenhuiden weet te maken, terwijl de Regering tevens in het bezit werd gesteld van eenige monsters van bereide slangenvellen en van de noodige opgaven aangaande de wijze van bereiding (1), heeft zij een en ander in handen gesteld van de genoemde maatschappij, die de bereide slangenvellen in haar koloniaal museum te Haarlem heeft opgenomen en de uit Frankrijk ontvangen mededeelingen heeft openbaar gemaakt in een opstel dat in haar tijdschrift is geplaatst. Van dit opstel zijn van regeringswege eenige exemplaren aan de koloniale besturen gezonden, om daaraan meer algemeene bekendheid te geven. In Indie is het sedert overgedrukt als bijvoegsel tot de *Javasche Courant* van 7 Julij jl.

In het vorig verslag (bladz. 118) is reeds melding gemaakt van een plan van het »Aardrijkskundig genootschap" hier te lande, om eene wetenschappelijke expeditie naar de binnenlanden van Sumatra te organiseeren. Sedert is aan dit plan een meer bepaalde vorm gegeven; men wenscht in de bovenlanden van Djambi wetenschappelijke onderzoekingen van verschillenden aard te doen instellen door een vier- of vijftal personen, waarvan eenigen zouden trachten de bedoelde streken te bereiken door de Djambirivier en hare boventakken op te varen, terwijl anderen de reis derwaarts zouden ondernemen van de Padangsche bovenlanden uit. Het genootschap heeft allen, die in dit plan belang stellen, uitgenoodigd de uitvoering daarvan mogelijk te maken door geldelijke bijdragen. Toen eenigermate kon worden nagegaan over welke fondsen dientengevolge zou kunnen worden beschikt, is de hulp der Regering ingeroepen. Van haar werd verlangd: eene bijdrage van f 20 000 ter bestrijding van de kosten der expeditie; de beschikbaarstelling van eene der te Amsterdam in reserve liggende stoombarkassen, volledig uitgerust voor de diensten, tot welke men dit vaartuig wil bestemmen; de kostelooze verstrekking van 200 ton steenkolen; de beschikbaarstelling van een onderwijzer bij eene kweekschool op Sumatra, zoomede van een machinist en vier vuurstokers voor de stoombarkas, die gedurende hunne diensten bij de wetenschappelijke expeditie door het Gouvernement bezoldigd zouden blijven; het vervoer van de barkas, de steenkolen en het personeel der expeditie naar Djambi voor gouvernementsrekening; de verstrekking — tegen betaling — van goederen uit den gouvernementsvoorraad, voor zoover gedurende de expeditie daaraan behoefte gevoeld zou worden; en eindelijk kostelooze verpleging van zieken. Zonder overleg met de Indische Regering kon niet omtrent al deze aanvragen beslist worden. Inmiddels is aan het genootschap het vooruitzigt op eene geldelijke tegemoetkoming en op de beschikbaarstelling eener volledig uitgeruste stoombarkas geopend.

(1) Afkomstig van den heer Ch. Arnould, lid der commissie voor de koloniale tentoonstelling van het Ministerie van Marine te Parijs.

§ 5. *Tijdschriften en nieuwsbladen.*

Gedurende 1875 werd het aantal in Indie verschijnende tijdschriften of nieuwsbladen niet anders vermeerderd dan door de wederopvatting (zie vorig verslag bladz. 118) der in 1867 gestaakte uitgaaf van het regtskundig tijdschrift: »Het regt in Nederlandsch Indie". De Indische Regering herhaalde de indertijd gegeven vergunning om voor dit tijdschrift gebruik te maken van de in het gouvernementsarchief aanwezige stukken betreffende de invoering der nieuwe wetgeving, voor zoover zij voor openbaarmaking geschikt zijn.

In het loopende jaar zijn twee nieuwe periodieke geschriften in Indie aangekondigd: een »Schoolblad voor Nederlandsch Indie", als orgaan der onderwijzers-vereeniging te Samarang, en een Fransch weekblad »Le messager des Indes", dat te Batavia zou worden uitgegeven.

Het aantal inlandsche nieuwsbladen bedroeg op het einde van 1875 7, waarvan 6 Maleische en 1 Javaansch. Van de eersten is het Samarangsche blad de »Selompret Malajoe" het meest gelezene; het wordt dan ook buiten die residentie verspreid. Onder de overigen zijn er 3 (2 te Batavia en 1 te Soerabaija) zuiver locale advertentiebladen. Twee Maleische weekbladen hebben geheel of ten deele eene godsdienstige strekking, en wel de »Bintang Djohor", die van wege het genootschap voor in- en uitwendige zending te Batavia, en de »Tjahaja Sijang, die door de zendelingen in de Minahassa wordt uitgegeven. Van dit laatste blad (reeds genoemd in het verslag van 1870, bladz. 72) wordt gezegd dat het meer en meer lezers vindt, ook buiten de Minahassa. Het blad zelf bevat nieuwstijdingen van allerlei aard en nu en dan artikelen van plaatselijk belang; het daarbij uitgegeven bijblad »Tambahan" is echter geheel aan stichtelijke lectuur gewijd. Niet zelden worden door inlanders stukjes ter plaatsing aangeboden.

§ 6. *Landsdrukkerij.*

De landsdrukkerij leverde in 1875, ten behoeve van de verschillende lands-administratien, 6 410 012 afdrukken van 4145 modellen, tegen 8 537 929 in 1874; voorts werden 16 inlandsche spel- en andere schoolboeken, benevens 32 diverse werken afgedrukt, vertegenwoordigende een aantal van 3 291 326 exemplaren. In 1874 werden 2 275 726 exemplaren van dien aard geleverd. Nog verlieten de pers diverse vertalingen (in het Maleisch, Javaansch, Soendaasch, Madureesch, Boegineesch, Makassaarsch, Mandhelingsch, Ankolasch en Chineesch) van in het Staatsblad opgenomen verordeningen.

Aan grootere werken had de landsdrukkerij onderhanden het Maleisch-Nederlandsch woordenboek en de vervolguitgaaf der meteorologische waarnemingen te Batavia, bedoeld op bladz. 109 en 110.

De ontvangsten bedroegen in 1875 f 269 290 en de uitgaven f 128 382, tegen respectievelijk f 171 423 en f 146 788 in 1874.

Ter verligting van het vele werk bij deze landsinrigting werd wederom voor de uitgave van eenige werkjes, en wel hoofdzakelijk inlandsche schoolboekjes, van de hulp van particuliere drukkerijen gebruik gemaakt.

III. Eeredienst.

§ 1. *Christelijke.*

a. Protestantsche.

Kerkbestuur. Nadat de zienswijze der Regering omtrent de organisatie van de Protestantsche Kerk in Nederlandsch Indie aan het bestuur dier Kerk is medegedeeld (zie vorig verslag bladz. 118), zijn van dat bestuur geene nadere voorstellen ontvangen.

De blijkens het vorig verslag door het kerkbestuur ont-

worpen algemeene voorschriften voor het beheer der fondsen van de kerkelijke gemeenten zijn onder dagteekening van 8 November 1875 vastgesteld (*Javasche Courant* van 24 December 1875), nadat ze, in overleg met de verschillende kerkeraden, eene herziening hadden ondergaan.

Predikanten, enz. Blijkens het vorig verslag bestonden er op het einde van Maart 1875 twee vacatures: bij de gemeenten te Salatiga en te Cheribon, (1) terwijl bovendien de twee predikanten zonder vaste standplaats ter beschikking van het kerkbestuur ontbraken. In den verderen loop van het jaar keerde een predikant van buitenlandsch verlof terug, doch moest daarentegen achtereenvolgens aan drie predikanten wegens ziekte zoodanig verlof worden verleend, terwijl één predikant overleed. Ten gevolge van een en ander waren bij het eind van 1875, behalve de twee bovenvermelde vacatures van predikant ter beschikking van het kerkbestuur, onvervuld de predikantsplaatsen te Salatiga, Soerakarta, Fort de Kock, Pontianak en Bandjermasin.

In de eerste maanden van 1876 moest weder een der predikanten met verlof vertrekken, doch daar twee anderen terugkeerden, kon zijne standplaats (Soerabaija) terstond door een hunner worden vervuld, terwijl de ander in Junij jl. voor de gemeente te Salatiga kon worden bestemd. Ter voorziening in de door overlijden ontstane vacature is in Maart jl. een predikant van het Hersteld Evangelisch Luthersch kerkgenootschap hier te lande ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld. (Sedert de Hervormde en Luthersche gemeenten in Nederlandsch Indie tot één kerkgenootschap vereenigd zijn — zie verslag van 1854, bladz. 43 — kan tegen dusdanige aanvulling van het getal Indische predikanten geen bezwaar bestaan.)

Van de vier standplaatsen voor hulppredikers der 1ste klasse bleef die te Benkoelen, ten gevolge van het aan den titularis verleend buitenlandsch verlof, nog steeds onvervuld. In het voorjaar van 1876 is echter bedoelde hulpprediker naar Indie teruggekeerd.

Waren er van de 15 voor den dienst in inlandsche christengemeenten benoodigde hulppredikers 2de klasse, blijkens 't vorig verslag, tot ult°. April 1875 in 't geheel 7 aangesteld, van welke 1 met verlof was, in den verderen loop van het jaar klom het aantal tot 9, door de aanstelling als zoodanig van een in de Minahassa aanwezigen zendeling van het Nederlandsch zendelinggenootschap te Rotterdam en van een hier te lande geëxamineerden candidaat. De eerste werd bestemd voor Langowan (residentie Menado), waar hij reeds als zendeling werkzaam was, en eenige bijbehoorende gemeenten (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 166); de ander voor de gemeenten op Noessalaut (residentie Amboina), terwijl de hulpprediker met verlof in Indie terugkeerde en in laatstgenoemde residentie op zijne vorige standplaats Allang werd herplaatst. Zoo als uit het vorig verslag kan blijken, zijn de 6 anderen in functie respectivelijk te Waai, Hutumuri en Saparoea in de residentie Amboina, te Aijermadidi en Tondano in de residentie Menado en te Babauw in de residentie Timor. (2)

In Augustus jl. zijn nog twee candidaten hier te lande ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld, van welke één vroeger als zendeling van de Utrechtsche vereeniging op Nieuw-Guinea gevestigd is geweest. Wanneer deze in Indie zullen zijn aangekomen, zal nog in 4 plaatsen zijn te voorzien. De thans niet vervulde standplaatsen zijn: Amahey op Ceram, Haroekoe, Letti (Zuid-Wester-eilanden), benevens 1 op Timor en 2 op Rotti.

Kerkelijke dienstreizen. Met het oog op de ontstentenis van hulppredikers te Amahey en op Haroekoe, is de kerkelijke bediening dier gemeenten bij een besluit van 10 October 1875 tijdelijk opgedragen aan een der predikanten te Amboina en aan den hulpprediker te Waai. Overigens kwam in de voorgeschreven dienstreizen der predikanten en hulppredikers geene verandering. Voor zooveel de dienst op de standplaatsen het toeliet, hadden de dienstbezoeken naar onderhoorige gemeenten geregeld plaats.

Godsdienstonderwijs. Voor een 11tal plaatsen, welke geen vasten godsdienstleeraar bezitten, werd eene toelage van hoogstens f 30 's maands beschikbaar gesteld, ten einde door daartoe geschikte personen ten behoeve van de Protestantsche jeugd, buiten de schooluren, godsdienstige voorlezingen te doen houden en godsdienstonderwijs te doen geven.

De voortgezette toepassing van het indertijd aangenomen beginsel, dat de gouvernementssubsidien voor kerkelijke doeleinden geleidelijk moeten worden ingekrompen, had ten gevolge dat tot geen hooger bedrag dan f 40 's maands subsidien werden verleend, terwijl het laagste f 12,50 's maands beliep. In 1874 verschilde het bedrag tusschen de f 45 en f 15 's maands. De gemeenten die dergelijke ondersteuning genoten, 10 in getal, waren dezelfde als die in 't vorig verslag genoemd.

Zendelingen (3). Onder de in Indie aanwezige zendelingen hadden in 1875, voor zooveel blijkt, behalve de reeds in het vorig verslag blz. 119, opgegeven veranderingen, nog de volgende mutatien plaats.

Van hen, die in de Minahassa hun dienstwerk uitoefenen, allen behoorende tot het Nederlandsch zendelinggenootschap te Rotterdam, gingen er drie als hulppredikers in 's lands dienst over. Naar Nederland vertrokken 2 zendelingen van de Utrechtsche zendingvereeniging, waarvan de eene op Bali en de andere op Nieuw-Guinea werkzaam was; 1 zendeling van het Genootschap van in- en uitwendige zending te Batavia en 1 van het Rijnsche zendelinggenootschap te Barmen, die beiden hun dienstwerk op Sumatra's Westkust verrigtten. Een door laatstgenoemd genootschap uitgezonden zendeling verkreeg toelating tot uitoefening van het zendingswerk te Pangaloan (residentie Tapanoeli). (4)

Ook werd, op verzoek van de zendelingvereeniging in de Minahassa, zoodanige admissie voor Menado alsnog verleend aan eenige inlandsche hulpzendelingen en helpers bij het zendingswerk in genoemd gewest.

Behalve de gepensioneerde hoofdambtenaar, mr. ANTHING, van wien op blz. 2 reeds gezegd werd dat hij op 6 plaatsen in de residentie Batavia gemeenten gesticht heeft, is in dezelfde residentie, en wel te Meester Cornelis, nog als zendeling werkzaam een geordend leeraar der vrije Schotsche Kerk. Deze bestuurt ook het Rehoboth-asyl daar ter plaatse, bestemd voor de verpleging en opvoeding van verwaarloosde kinderen van Christen-ouders, en belast zich tevens in persoon met het onderwijs, waaronder ook dat in de Engelsche taal.

Eene kritiek, in een dagblad door een zendeling uitgeoefend over regeringshandelingen en autoriteiten, noopte de Regering het betrokken zendelinggenootschap te verzoeken hem te herinneren, dat zoodanige beschouwingen niet geacht konden worden te behooren tot zijn werkkring, en hij zich daarvan voor het vervolg had te onthouden.

Aan een anderen zendeling, over wiens bemoeizucht en weinige bezadigdheid klagten waren ingekomen, deed het Indisch Bestuur eene aanbeveling toekomen om zich te matigen en zich van bemoeijingen buiten zijn dienstwerk te onthouden.

Toen de aandacht der Regering gevestigd was op een besluit van den resident der Zuider- en Oosterafdeeling

(1) Aan den te Cheribon gevestigden zendeling-leeraar werd voor de waarneming van kerkelijke diensten tijdens de ontstentenis van een predikant eene geldelijke belooning uit 's lands kas toegekend.

(2) Aan slechts drie van dezen is het mogen gelukken eenige inlandsche jongelieden te vinden, geschikt om tot het leeraarsambt te worden opgeleid (verg. hieromtrent het verslag van 1873 bladz. 126). Daarvan zijn er 4 onder de leiding van den hulpprediker te Waai, 4 onder die van den hulpprediker te Saparoea en 3 onder die van den hulpprediker te Hutumuri. Over het (particuliere) seminarie, dat op Java wordt opgerigt ter opleiding van Christen-inlanders tot onderwijzers of evangelisten onder hunne landgenooten, zie men bladz. 2.

(3) Mededeelingen omtrent de evangelisatie op Java, in het gouvernement van Sumatra's Westkust en in de residentie Ternate (Noordelijk Halmaheira en Nieuw Guinea) worden aangetroffen op bladz. 2/3, 14 en 27. Over pogingen van het Nederlandsch zendelinggenootschap om een zendingspost te vestigen in het aan de Minahassa grenzende landschap Bolang-Mongondo, zie men bladz. 25, noot 2.

(4) Over het besluit der Regering om in de nog grootendeels heidensche onderafdeeling Sipirok dezer residentie niet over te gaan tot de vaste aanstelling van een Mohammedaanschen priester-adviseur bij de inlandsche regtbank aldaar, zie men bladz. 66.

van Borneo, dd. 4 Junij 1875, waarbij aan twee reeds in 1871 in dat gewest toegelaten zendelingen was vergund zich te Telong Sihong (oostelijke Doesson) te vestigen, doch onder voorwaarde dat zij » zich het geven van volksonderwijs tot hoofdzaak stellen en in godsdienstzaken geen pressie uitoefenen" zouden, heeft zij, van meening zijnde dat zoodanige bepaling de zendelingen in hun eigenaardigen werkkring kon belemmeren, ten aanzien van het bedoelde besluit aan het Indisch Bestuur inlichtingen verzocht. De Gouverneur-Generaal berigtte dat de resident door de gestelde voorwaarde slechts de persoonlijke veiligheid der zendelingen had willen bevorderen. Daar evenwel ook de Landvoogd van oordeel was, dat de resident tot het stellen van zoodanige voorwaarde niet bevoegd kon geacht worden, is nader mededeeling gevraagd van de maatregelen, die ten aanzien van het bewuste besluit door de Indische Regering noodig gekeurd waren.

Het aantal zendelingen op de verschillende standplaatsen onderging in 1875 nagenoeg geene verandering; derhalve kan verwezen worden naar de opgaaf op blz. 119 van het vorig verslag.

b. Roomsch-Katholieke.

Geestelijken. Bij het eind van 1875 telde het apostolisch vicariaat van Batavia, buiten den kerkvoogd die nog met verlof buiten Nederlandsch Indie afwezig was (verg. vorig verslag blz. 120), 19 geestelijken, onder welke 2 (in den loop van 1875 uit Nederland aangekomen) niet van landswege bezoldigde hulppriesters. Van de in functie zijnde geestelijken waren geplaatst: 3 te Batavia, 3 te Samarang (waaronder de pastoor belast met het tijdelijk beheer van het apostolisch vicariaat), 3 te Soerabaija, 1 te Ambarawa, 1 te Djokjokarta, 2 te Soengeislan (Banka), 2 te Padang en 4 op het eiland Flores (2 te Larantoeka (1) en 2 te Maumeri). In het begin van 1876 zijn nog 3 geestelijken in Indie aangekomen, ten einde aldaar buiten bezwaar van den lande als hulppriesters dienst te doen. Aan dezen zijn Larantoeka, Soerabaija en Padang als standplaats aangewezen.

(1) Over het opnemen van deze plaats in de geregelde stoompakketvaart zie men bladz. 95.

Kerkelijke dienstreizen. De gewone kerkelijke bezoeken hadden geregeld plaats. Alleen Benkoelen kon, wegens bijzondere omstandigheden, niet worden bezocht. De voorgeschreven vier dienstreizen naar Atjeh werden door de geestelijken te Padang gedaan. Ingevolge bijzondere magtiging werden op 's lands kosten nog kerkelijke dienstreizen gedaan naar de Westerafdeeling van Borneo, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, de Moluksche eilanden, de Lampongsche districten en naar Celebes. Het bezoeken, tweemaal 's jaars, van de residentie Westerafdeeling van Borneo is onlangs gebragt onder de vaste dienstreizen van den pastoor te Soengeislan (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 160).

Godsdienstonderwijs. Aan hetgeen ten opzigte van het geven van godsdienstonderwijs door de Roomsch-Katholieke geestelijken in het vorig verslag werd medegedeeld, is nog slechts toe te voegen dat op het eiland Flores drie catechiseermeesters werden aangesteld, die te Larantoeka hunne opleiding hadden genoten; en dat eene door de geestelijken ter laatstgemelde plaats bestuurde school, volgens berigt van den waarnemenden kerkvoogd, bij het eind van 1875 70 leerlingen telde. Ter opwekking van arbeidszin was in de nabijheid dier school een koffijtuin aangelegd, die door de oudere leerlingen bewerkt werd en goede resultaten beloofde.

Aan een 7tal Roomsch-Katholieke gemeenten, dezelfde als die in 't vorig verslag genoemd, werd weder eene tegemoetkoming uit 's lands kas verstrekt tot het bezoldigen van kerkelijke bedienden.

Kerkgebouwen. Van de twee kerkgebouwen die blijkens het vorig verslag in aanbouw waren, is het eene, te Samarang, voltooid en in December jl. voor den dienst geopend, het andere, te Singkawang (Westerafdeeling van Borneo), zijne voltooijing nabij. Te Larantoeka verrees eene nieuwe kapel of kleine kerk op de plaats waar een heidensch kerkgebouw (het pamalihuis) gestaan had.

Statistiek. Aan de door den waarnemenden kerkvoogd en door het departement van oorlog verstrekte opgaven, zijn de navolgende cijfers ontleend.

STADIEN EN GEWESTEN.	Aantal zielen.		Aantal			
	Burgers.	Militairen.	Communicanten.	Tot de eerste H. Communie aangenomen.	Gedoopten.	Huwelijken ingezegend.
Batavia	2500	1300	2300	60	136	10
Samarang	1540	559	1300	28	154	10
Soerabaija	2500	484	1540	31	348	15
Ambarawa	758	957	1150	42	130	12
Djokjokarta	1284	668	981	46	126	6
Atjeh	40	1040	800	24	30	»
Padang	670	397	700	8	55	3
Benkoelen	(*a*) †	52	†	†	†	†
Lampongs	†	19	†	†	†	†
Palembang	98	125	53	†	22	7
Sumatra's Oostkust	110	†	30	†	6	1
Riouw	36	81	94	†	3	†
Banka	364	61	279	†	40	4
Wester-afdeeling van Borneo	(*b*) 90	103	75	†	6	2
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	†	213	†	†	†	†
Celebes	†	218	†	†	†	†
Molukken	†	87	†	†	†	†
Flores { Larantoeka	5039	—	2300	30	124	3
Flores { Maumeri	†	†	†	†	†	†

(*a*) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

(*b*) Hieronder 60 Chinezen.

§ 2. *Mohammedaansche.*

Omtrent de stemming der inlanders in godsdienstzaken en omtrent de verschijnselen die zich hier en daar op Mohammedaansch godsdienstig gebied voordeden, is reeds het een en ander aangeteekend in de mededeelingen betreffende den algemeenen toestand der verschillende gewesten (hoofdstuk **C**, §§ 2 en 3). Te dezer plaatse kan dus volstaan worden met eenige mededeelingen betreffende de bedevaart naar Mekka.

Over de laatste vijf jaren wijzen de berigten der hoofden van gewestelijk bestuur omtrent het aantal naar Mekka vertrokken en van daar teruggekeerde (1) personen de navolgende totalen aan:

GEWESTEN.	VERTROKKEN.					TERUGGEKEERD.				
	1871.	**1872.**	**1873.**	**1874.**	**1875.**	**1871.**	**1872.**	**1873.**	**1874.**	**1875.**
Java en Madura	1842	3263	2174	2954	(*a*) 3428	1646	1512	3242	1847	(*b*) 2078
Sumatra's Westkust . . .	1088	860	749	670	(*c*) 938	347	136	612	557	246
Benkoelen.	37	47	17	28	35	17	22	18	9	11
Lampongsche districten . .	38	144	105	104	131	15	36	43	27	49
Palembang	152	377	390	447	295	70	132	349	323	398
Banka	48	11	29	19	87	23	57	9	25	16
Billiton.	»	»	1	6	7	»	»	»	1	5
Riouw	10	57	4	»	»	12	2	29	»	»
Westerafdeeling van Borneo.	83	130	47	96	110	22	23	60	23	61
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	185	415	209	364	388	263	171	372	228	336
Celebes en onderhoorigheden (*d*)	54	40	101	94	198	25	24	14	43	(*e*) 41
Amboina	4	14	5	11	17	10	2	9	1	2
Ternate.	»	2	»	8	10	»	1	1	»	5
Menado.	»	»	2	»	»	»	»	2	3	?
Timor	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bali (Boeleleng en Djembrana)	»	»	»	»	11	»	»	»	»	6
Totaal buitenbezittingen (*f*).	1699	2097	1659	1847	2227	804	606	1 518	1240	1176

(*a*) Waarvan o. a. uit de residentien Preanger regentschappen 788, Bantam 452, Soerabaija 380, Cheribon 234, Batavia 215, Samarang 201. Voor zoover dit is opgegeven, waren onder de vertrokkenen 7 personen van aanzien en 44 vrouwen, deze laatsten schier allen uit Bantam.

(*b*) Van de teruggekeerden waren de meesten afkomstig uit de residentien Preanger regentschappen, Soerabaija, Pekalongan, Batavia en Bantam; te weten: respectivelijk 457, 396, 261, 160 en 105.

(*c*) Hieronder 32 personen van aanzien.

(*d*) Over de waarschijnlijke onvolledigheid der opgaven betreffende dit gewest zie men bladz. 22.

(*e*) Hieronder 4 die Mekka niet hadden bereikt.

(*f*) Behalve de residentie Sumatra's Oostkust, waarvan de cijfers niet bekend zijn.

Volgens de voorafgegane cijfers was het aantal vertrokkenen, zoowel voor geheel Java en Madura (2) als voor elke der buitenbezittingen, waarvan opgaven zijn verkregen, weder hooger dan in 1874, behalve alleen voor Palembang, en was hetzelfde het geval met het totaal der teruggekeerden; alleen bedroeg dit belangrijk minder voor Sumatra's Westkust.

Het aantal der gedurende het afgeloopen bedevaartsaizoen (November—Februarij) uit Nederlandsch Indie in Mekka aangekomen bedevaartgangers bedraagt, volgens de opgaven van het consulaat te Djeddah, 5400, van welke er 325 zonder pas waren aangekomen. Van de 5075 die in Indie passen hadden genomen, waren 3211 van Java en Madura en 1864 van de buitenbezittingen afkomstig. In de beide voorafgegane jaren 1873/74 en 1874/75 beliep het totaal aangekomenen achtereenvolgens 3933 en 4633. Voor zooveel daarvan uit de passen bleek, was in 1875/76 door 4331 personen aan contanten naar Mekka medegenomen voor een gezamenlijk bedrag van f 2 100 944. In 1873/74 was hiervan op de passen van 2639, in 1874/75

(1) Hoevele hadji's bij het eind van 1874 in elk gewest aanwezig waren, kan blijken uit de opgaaf in bijlage A, nº. IV, van dit verslag.

(2) De op bladz. 2 uit de Indische berigten overgenomen mededeeling dat de bedevaart in 1875 op Java en Madura over 't geheel door een minder groot aantal personen dan in 1874 ondernomen werd, schijnt in dien zin te moeten worden opgevat, dat slechts voor enkele gewesten het cijfer hooger was, maar dat daarentegen uit de *meeste* **gewesten minder personen dan in 1874 ter bedevaart vertrokken. Bij gemis aan gewestelijke cijfers kan de juistheid van dit vermoeden niet met zekerheid worden bevestigd.**

op die van 3673 bedevaartgangers aanteekening gehouden tot een gezamenlijk bedrag van respectivelijk f 1 317 093 en f 2 392 003. Nog altijd valt, volgens den consul, te klagen over de slechte schepen (1) waarmede de bedevaartgangers in den regel de reis maken, niettegenstaande hij er steeds op uit is hen op het bestaan van betere transportgelegenheden te wijzen.

Van overtreding der voorschriften omtrent het vervoer van inlanders uit Nederlandsch Indie naar vreemde havens (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 179) is gedurende 1875 hier te lande slechts één geval bekend geworden. In Augustus 1875 werd namelijk om die reden te Riouw het vertrek belet van eene van Cheribon aangekomen Engelsche stoomboot. De zich daarop bevindende 378 inlandsche passagiers, bestemd naar Mekka en Singapore, werden, na een vierdaagsch verblijf aan boord, overgescheept op de mailboot tot voortzetting hunner reis naar Singapore.

(1) Uit het aangeteekende op bladz. 98 noot 1 is afteleiden dat het vervoer van bedevaartgangers tusschen Nederlandsch Indie en Djeddah inzonderheid geëxploiteerd wordt door Arabieren van Singapore. Door de stoomvaartmaatschappij „Java" werden in 1875 in 't geheel slechts 199 Mekkagangers uit Indie overgevoerd.

Bij ordonnantie van 17 Julij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 161) werden de bepalingen omtrent het viseeren der passen van bedevaartgangers in dier voege gewijzigd, dat de houders niet meer verpligt zijn hunne passen te Singapore of Penang te laten viseeren, wanneer zij die plaatsen aandoen, maar alleen te Djeddah, waar de consul, tegen (kostelooze) afgifte van een verblijfpas, de geviseerde pas in bewaring houdt tot de wederinscheping. (2)

IV. Instellingen van liefdadigheid, uitkeerings- en spaarfondsen.

Gestichten. Omtrent de verschillende op en buiten Java bestaande weeshuizen en andere gestichten van liefdadigheid zijn over 1875 de hieronder vermelde opgaven ontvangen:

(2) In 1873 beklaagden zich een aantal bedevaartgangers, na hun terugkomst in Indie, bij het bestuur over te hooge betalingen die bij het consulaat te Djeddah (tijdens het beheer van den vorigen consul) van hen gevorderd waren. Daar de klagten gegrond bleken, is het billijk en raadzaam geacht de belanghebbenden schadeloos te stellen. De te veel betaalde gelden — te zamen f 13705,80 bedragende — zijn aan de klagers uit 's lands kas gerestitueerd.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het eind van		*Verdere bijzonderheden.*
	1874.	**1875.**	
Parapattan-weezengesticht te Batavia	70 (27 jongens en 43 meisjes.)	68 (26 jongens en 42 meisjes.)	In de laatste maanden van 1875 was de gezondheidstoestand der pupillen zeer ongunstig, en kwam 1 sterfgeval voor. 2 jongens verlieten het gesticht om op particuliere ondernemingen geplaatst te worden en 3 meisjes erlangden eene plaats bij familie's ter adsistentie in de huishouding. De inkomsten waren veel geringer dan in 1874.
Diakonie armenhuis op Molenvliet (Batavia)	31 (26 vrouwen en 5 kinderen.)	27 (1 man, 21 vrouwen, 2 jongens en 3 meisjes.)	Onder de verpleegden kwamen 5 sterfgevallen voor. De gealimenteerden buiten het gesticht waren bij het eind van 1875 ten getale van 40. De bezittingen van het weeshuis (daaronder ook begrepen de getaxeerde waarde der gebouwen) bedroegen op dat tijdstip f 164 213; uitgegeven werd in 1875 f 15 643, ontvangen f 15 211.
Stadsverband te Batavia . . .	5499 * (1)	4891 *	In 1875 overleden 1207 behandelden of 24.68 pct., tegen 1023 of 18,60 pct. in 1874. De grootste sterfte had plaats onder de van Atjeh en Poeloe Bras teruggekeerde dwangarbeiders. Naar eene goede gelegenheid tot verplaatsing van dit gesticht wordt omgezien.
Chineesch hospitaal te Batavia .	532 *	486 *	In 1875 overleden 132 verpleegden, 1 meer dan in 1874, zijnde ruim 27 pct., tegen 24,62 pct. in laatstgenoemd jaar. In November 1875 zijn, op voorstel der geneeskundige autoriteit, verschillende maatregelen genomen tot verbetering van den algemeenen toestand dezer inrigting, o. a. door het gelasten van eenige bijbouwingen voornamelijk ten dienste der afdeeling voor gewone zieken, door eene herziening van het onvoldoende voedingstarief, ook voor de verpleegden in de afdeeling voor krankzinnigen (waarover zie bladz. 123), en door het toestaan van meerdere fondsen ter verkrijging van beter en meer personeel voor opzigt en bediening.
Djatigesticht te Batavia . . .	44 (16 jongens en 28 meisjes.)	39 (13 jongens en 26 meisjes.)	Tegen 2 nieuwe verpleegden die werden opgenomen, waren er 6 (3 jongens en 3 meisjes), die het gesticht verlieten, terwijl 1 jongen overleed.

(1) De met een * geteekende cijfers betreffen het aantal verpleegden gedurende het geheele jaar.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het eind van		*Verdere bijzonderheden.*
	1874.	**1875.**	
Landbouwgesticht te Depok (Buitenzorg)	32	38	De inkomsten, waaronder circa f 30 000 als zuivere opbrengst eener geldloterij, bedroegen in 1875 f 42 074; de uitgaven, waaronder f 14 000 wegens aflossing der op het gesticht rustende hypotheek, f 26 924. In het afgeloopen jaar werd voortgegaan met de kweekelingen, die daarvoor den leeftijd hadden, in het landbouwbedrijf te oefenen; terwijl het een ernstig punt van overweging heeft uitgemaakt hen ook met de theorie van het werk bekend te doen maken. De aanplant werd, voor zoover de vaak beperkte krachten het toelieten, uitgebreid, en een kleine veestapel, waarvan het groote nut gebleken is, aangeschaft. De jongere kweekelingen genieten voortdurend onderwijs aan de gouvernementsschool te Depok, terwijl de grootere jongens op het land arbeiden en de grootere meisjes in de huishouding behulpzaam zijn. Hoeveel meisjes er onder de verpleegden waren, is over 1875 niet opgegeven. Bij het eind van 1874 waren er 20 jongens en 12 meisjes. De gezondheidstoestand in het gesticht was vrij voldoende; een der verpleegden kwam te overlijden.
Vincentius-gesticht voor verlaten Christenkinderen te Weltevreden	30	30	De inkomsten bedroegen in 1875 f 7989, de uitgaven f 7884. De verpleegden waren allen meisjes.
Rehoboth-asyl te Meester-Cornelis	29 (16 jongens en 13 meisjes.)	Niet opgegeven.	Over dit asyl zie men bladz. 114.
Armenschool van de Ursulinen te Weltevreden.	Niet opgegeven.	80	Aan het gesticht van de Ursulinen te Weltevreden, eene inrigting voor opvoeding en onderwijs van meisjes uit den beschaafden stand, is de hierbedoelde armenschool verbonden. Fondsen heeft deze armenschool niet, doch zij ontvangt voor de voeding der kinderen vier pikols rijst 's maands van de vereeniging van den H. Vincentius à Paulo.
Protestantsch wees- en armenhuis te Samarang.	180	182	Van de weezen werden er 5 in 1875, tegen 1 in 1874 voor particuliere rekening verpleegd. De inkomsten bedroegen in 1875 f 38 997, de uitgaven f 43 461. De gezondheidstoestand liet niets te wenschen over. Het aantal jongens en meisjes is niet gesplitst opgegeven.
Roomsch-Katholiek wees- en armenhuis te Samarang . . .	240 (22 jongens en 218 meisjes.)	240 (25 jongens en 215 meisjes.)	De ontvangsten gedurende 1875 bedroegen f 50 041, de uitgaven f 44 639. De gezondheidstoestand was buitengewoon gunstig. Onder de 240 kinderen bij het eind van 1874 opgenomen (in 't vorig verslag werd ten onregte een getal van 235 opgegeven), waren er 16 die voor rekening van particulieren verpleegd werden. Voor hoevelen dit in 1875 het geval was, blijkt niet.
Oude-mannenhuis te Samarang.	76	76	De gezondheidstoestand was gunstig. Er kwamen in 1875 slechts 7 sterfgevallen voor; zij betroffen allen bejaarde personen.
Chineesch hospitaal te Samarang.	60	67	Bij het eind van 1874 bezat deze stichting een kapitaal van f 95 254. In 1875 bedroegen de inkomsten f 11 846, de uitgaven f 5946. Het overschot ad f 5900 werd besteed tot gedeeltelijke dekking der uitgaven van het bedelaarsgesticht ter plaatse.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het eind van		Verdere bijzonderheden.
	1874.	1875.	
Bedelaarsgesticht te Samarang .	181	159	Zie de voorafgaande aanteekening.
Jongens-weezeninrigting te Soerabaija	33	39	Volgens het verslag dezer inrigting over het met 1 April 1875 geëindigde boekjaar, hebben de ontvangsten bedragen f 17 600, de uitgaven f 16 688. Op 1 April 1874 werden 33 jongelingen verpleegd, 3 verlieten in 1874/75 de inrigting, terwijl 9 werden opgenomen. Tusschen de hoofdcommissie en de plaatselijke commissie is eene briefwisseling gevoerd over de vraag of de regel, dat de jongens voor den ambachtsstand worden opgeleid, niet in sommige omstandigheden behoorde te worden losgelaten.
Protestantsch weeshuis te Soerabaija	25 (7 jongens en 18 meisjes.)	25 (6 jongens en 19 meisjes.)	De fondsen van dit weeshuis bestonden op 1 Januarij 1876 uit een kapitaal van f 31 004. De rekening over 1875 gaf een klein nadeelig saldo: inkomsten f 6838, uitgaven f 6979.
Vincentius-gesticht te Soerabaija.	30	26	De verpleegden zijn allen meisjes.
Roomsch-Katholiek weeshuis te Soengeislan (Banka)	11	9	De kosten van dit weeshuis, bestemd voor kinderen van Chinezen, worden geheel gedragen door den ter plaatse gevestigden pastoor. (Van het Roomsch-Katholiek weeshuis te Blinjoe zijn geen opgaven ontvangen.)
Protestantsch weeshuis te Amboina	8 (2 jongens en 6 meisjes.)	Niet opgegeven.	
Idem te Ternate	Geene.	Idem.	
Acht leprozengestichten (2 op Java en 6 in de buitenbezittingen) .	207	190	Bij het einde van 1875 werden verpleegd: te Wangkang (Soerakarta) 44, Kandangan (Djokjokarta) 84, Benkoelen 12, Palembang 22, Riouw 14, Temoempah (Menado) 4, Modelemo (Menado) 10 en Ternate geene leprozen, tegen respectivelijk 44, 84, 14, 29, 15, 5, 10 en 6 bij het einde van 1874.

Instellingen van bedeeling. Omtrent het aantal bedeelden in Nederlandsch Indie zijn nagenoeg geene andere opgaven ontvangen dan die, betrekking hebbende op den werkkring der op de drie hoofdplaatsen van Java bestaande commissien tot ondersteuning van behoeftige Christenen. De commissie te Batavia betaalde aan 135 bedeelden f 13 182 uit; die te Samarang bedeelde 94 personen met f 6255 en die te Soerabaija 47 personen met f 5882. De laatste commissie betaalde buitendien nog f 252 voor het bezorgen van begrafenissen.

De ontvangsten van het in 1852 gestichte » fonds des vredes door het bloed des kruises" te Soerabaija bedroegen in het afgeloopen jaar f 2753 en de uitgaven f 2515.

De ontvangsten der te dier plaatse bestaande vereeniging » Caritas" voor het verschaffen van levensmiddelen aan behoeftige Christenen bedroegen in 1875 f 632, tegen eene uitgaaf van f 321.

Uitkeerings- en spaarfondsen. Het van regeringswege beheerde » watersnoodfonds" had bij het eind van 1875 f 28 144,81 in kas.

Het te Samarang door bemiddeling van de vrijmetselaarsloge » La Constante et Fidèle" opgerigte uitkeeringsfonds, waarvan in het vorig verslag werd melding gemaakt, bedroeg ruim een jaar na de oprigting f 9 244,13.

De vereeniging » Onderling hulpbetoon", ten nutte van na te laten betrekkingen van onderwijzers, telde bij het eind van 1875 117 leden, terwijl haar kapitaal f 33 867,44 bedroeg. In den aanvang van 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 122) werd de vereeniging alsnog als regtspersoon erkend.

Omtrent de op Java bestaande spaarbanken zijn de volgende opgaven ontvangen:

	Batavia.	Samarang.	Soerabaija.
Kapitaal op 1 Januarij 1875	f 2 286 926,31	f 1 091 781,89 (a)	f 1 788 506,05
Gedurende 1875 ingebragt	1 237 273,57	693 815,45	831 441,01
Te zamen. . . .	f 3 524 199,89	f 1 785 597,34	f 2 619 947,06
Teruggenomen	820 942,40	490 485,59	636 468,57
Blijft. . . .	f 2 703 257,49	f 1 295 111,75	f 1 983 478,49
Aan rente en dividend voor de inleggers gedurende 1875. . . .	122 260,20	56 982,75	?
Kapitaal op 31 December 1875	f 2 825 517,69	f 1 352 094,50	?
Het reservefonds bedroeg	50 000,00	47 255,16	f 36 103,83

(a) Deze som bedraagt ruim f 790 minder dan de opgave in 't vorig verslag. De reden van dit verschil is echter niet toegelicht.

Onlangs is ook gebleken van de oprigting eener spaarbankvereeniging te Makassar, welke bij ordonnantie van 10 Maart 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 67) regtspersoonlijkheid verkreeg.

V. Burgerlijke geneeskundige en veeartsenij-dienst.

§ 1. *Burgerlijke geneeskundige dienst.*

Bij Indisch Staatsblad 1875, n°. 255, werden eenige bepalingen gemaakt betreffende de examens tot het verkrijgen eener acte van toelating tot uitoefening der genees-, heel-, verlos- en artsenijmengkundige praktijk in Nederlandsch Indie. Het vacatieloon voor de leden der examen-commissien werd geregeld, en voorts werd beslist dat de examens in de artsenijmengkunde niet meer zouden plaats hebben op bepaalde tijden, doch naar gelang candidaten zich daartoe aanmelden. Reeds bij een vroeger besluit (van 8 Januarij 1875, n°. 50) was uitgemaakt dat, onder de bestaande voorschriften, aan eervol uit den militairen dienst ontslagen apothekers vergunning kan worden verleend tot uitoefening der burgerlijke artsenijmengkundige praktijk, zonder dat zij een nader examen hebben af te leggen.

Sedert Januarij 1876 worden te Batavia de geneesmiddelen ten behoeve van de burgerlijke zieken-inrigtingen en andere instellingen van liefdadigheid, waar van landswege geneeskundige hulp wordt verleend, geleverd door de stads-apotheek volgens een daarvoor vastgesteld tarief. Voor de levering van geneesmiddelen ten behoeve van lijders, die aanspraak hebben op vrije geneeskundige behandeling, en voor behoeftigen buiten de genoemde inrigtingen verpleegd, zijn, behalve met den stads-apotheker, ook met particuliere apothekers overeenkomsten aangegaan. Daar deze maatregel slechts eene proef is, zal hij voorloopig nog niet worden toegepast te Samarang en Soerabaija.

Algemeene gezondheidstoestand. Ofschoon minder ongunstig dan in 1874, liet de algemeene gezondheidstoestand in Indie toch ook in 1875 veel te wenschen over. Op Java en Madura was het aantal zieken zelfs grooter, de sterfte daarentegen minder dan in 1874. In laatstgenoemd jaar stierven namelijk van de 134 307 behandelden 34 824 of bijna 26 percent, in 1875 van de 194 341 behandelden slechts 17 288 of nog geen 9 percent. Dit verschil is hieraan te wijten dat in 1874 69 634 choleralijders voorkwamen tegenover slechts 2920 koortslijders, terwijl in 1875 het aantal choleralijders 21 619 bedroeg en daarentegen dat der koortslijders 90 300. De genoemde cijfers, even als alle opgaven die voorkomen in de als bijlage IJ hiernevensgaande geneeskundige statistiek ook voor de buitenbezittingen, betreffen uitsluitend de zieken die door den geneeskundigen dienst behandeld zijn, of althans op aanwijzing der geneesheeren medicamenten hebben gekregen. Volgens de tiendaagsche ziekenrapporten, die ook de van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur verkregen opgaven bevatten aangaande de epidemielijders uit die afdeelingen waar geen geneesheeren gevestigd zijn, zouden er op Java en Madura 22 205 choleralijders zijn geweest, waarvan 10 273 of ruim 46 percent stierven, en 179 567 koortslijders, waarvan stierven 12 749, of ruim 7 percent.

Bij het einde van 1875 heerschte de cholera-epidemie op Java nog alleen in de residentie Banjoemas. (1)

Ook op Madura was zij toen nog niet geweken; evenmin in Palembang en ter Westkust van Sumatra. In de eerste maanden van 1876 heeft zij in Atjeh, waar sedert Februarij en Maart 1875 slechts sporadische gevallen waren voorgekomen, weder meer omvang gekregen.

Door de koorts-epidemie werden in 1875 vooral de residentien Rembang (afd. Blora (2)), Banjoemas, Bagelen en Samarang (in 't bijzonder de afdeelingen Demak en Kendal) geteisterd; doch ook elders was het aantal koortslijders aanzienlijk.

Gevallen van pokken kwamen hier en daar voor, doch nergens verkreeg deze ziekte eenige uitbreiding van beteekenis.

Voor verdere bijzonderheden moge verwezen worden naar de reeds genoemde bijlage IJ. Slechts zij aangeteekend dat van de 1189 lijders aan beri-beri op Java, 1106 van Atjeh en Poeloe Bras afkomstig waren; deze werden allen te Batavia, of wel eerst te Batavia en daarna te Buitenzorg, verpleegd; van de 1106 stierven er 383 of 34,6 percent.

Eene opgaaf van het aantal zieken en overledenen op elke plaats waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend, is te vinden in de bijlage Z.

Het gebruikelijk vijfjarig overzigt volgt hieronder.

(1) Het beloop der epidemie op Java was zeer grillig. Zoo bleef Probolinggo geheel verschoond, terwijl in Kediri, waar in April 1874 slechts 76 personen werden aangetast, in vijf maanden (Maart—Julij) van 1875 1316 choleralijders voorkwamen.

(2) Een rapport van den inspecteur van den geneeskundigen dienst nopens de epidemie in deze afdeeling werd voor openbaarmaking in het Geneeskundig tijdschrift voor Nederlandsch Indie bestemd.

Jaren.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	EPIDEMIELIJDERS. (*a*) *a.* Behandelden. *b.* Overledenen. *c.* Sterfteverhouding.	Koortsen.	Knokkelkoorts.	Dysenterie.	Cholera.	Beri beri.	Pokken.	Andere ziekten.	Totaal.
							Java en Madura.					
1871.	59 669 (*b*)	3 132	1 : 19,05	*a.*	8 339	»	»	62	17	963	»	9 381
				b.	594	»	»	4	3	62	»	663
				c.	1 : 14,03	»	»	1 : 15,5	1 : 5,6	1 : 15,53	»	1 : 14,14
1872.	75 614 (*c*)	4 521	1 : 16,72	*a.*	32 124	»	»	24	»	199	»	32 347
				b.	2 250	»	»	1	»	8	»	2 259
				c.	1 : 14,27	»	»	1 : 24	»	1 : 24,87	»	1 : 14,32
1873.	181 282 (*d*)	8 849	1 : 20,48	*a.*	59 715	54 520	33	10 893	»	336	»	125 497
				b.	528	564	14	4 614	»	8	»	5 728
				c.	1:113,09	1 : 96,6	1 : 2,36	1 : 2,36	»	1 : 42	»	1 : 21,90

(*a*) De cijfers onder dit hoofd zijn reeds begrepen in de totalen der behandelden en overledenen (kolom 2 en 3).

(*b*) Hieraan ontbreken de opgaven van 7 plaatsen.

(*c*) Id. van 12 plaatsen.

(*d*) Id. van 9 plaatsen.

Jaren.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	a. Behandelden. b. Overledenen. c. Sterfteverhouding.	Koortsen.	Knokkelkoorts.	Dysenterie.	Cholera.	Beri-beri.	Pokken.	Andere ziekten.	Totaal.
				EPIDEMIELIJDERS. (*m*)								
1874.	134 307 (*e*)	34 824	1 : 3,85	*a.*	2 920	»	»	69 634	»	253	38	72 845
				b.	36	»	»	30 387	»	19	12	30 454
				c.	1 : 81	»	»	1 : 2,29	»	1 : 13,31	1 : 3,16	1 : 2,4
1875.	194 341 (*f*)	17 288	1 : 11,24	*a.*	90 300	»	»	21 619	»	226	»	112 145
				b.	3 821	»	»	7 347	»	35	»	11 203
				c.	1 : 23,63	»	»	1 : 2,94	»	1 : 6,45	»	1 : 10,01
				Buitenbezittingen.								
1871.	30 559 (*g*)	1 552	1 : 19,69	*a.*	770	»	208	»	569	5 333	244	7 124
				b.	56	»	7	»	120	934	3	1 120
				c.	1 : 13,75	»	1 : 29,71	»	1 : 4,74	1 : 5,71	1 : 81,3	1 : 6,35
1872.	24 495 (*h*)	702	1 : 34,89	*a.*	422	»	146	»	51	1 477	1 324	3 420
				b.	2	»	11	»	1	323	50	387
				c.	1 : 211	»	1 : 13,27	»	1 : 51	1 : 4,57	1 : 26,4	1 : 8,83
1873.	61 745 (*i*)	5 365	1 : 11,51	*a.*	776	29 175	99	7 381	21	2 924	»	40 376
				b.	22	255	64	4 128	»	528	»	4 997
				c.	1 : 35,27	1 : 114,41	1 : 1,55	1 : 1,79	»	1 : 5,54	»	1 : 8,08
1874.	44 139 (*k*)	9 014	1 : 4,89	*a.*	1 721	810	1 745	16 609	»	538	»	21 423
				b.	39	1	233	7 927	»	168	»	8 368
				c.	1 : 44,13	1 : 810	1 : 7,49	1 : 2,09	»	1 : 3,2	»	1 : 2,56
1875.	32 864 (*l*)	5 584	1 : 5,88	*a.*	»	35	1 468	14 713	»	98	»	16 314
				b.	»	1	54	4 937	»	16	»	5 008
				c.	»	1 : 35	1 : 27,18	1 : 2,98	»	1 : 6,12	»	1 : 3,25

(*e*) Hieraan ontbreken de opgaven van 7 plaatsen.

(*f*) Id. van 11 plaatsen (verg. bijlage Z).

(*g*) Id. van 6 plaatsen.

(*h*) Id. van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en van 7 plaatsen in andere gewesten.

(*i*) Id. van 10 plaatsen.

(*k*) Id. van 6 plaatsen.

(*l*) Id. van 17 plaatsen (verg. bijlage Z).

(*m*) De cijfers onder dit hoofd zijn, reeds begrepen in de totalen der behandelden en overledenen (kolom 2 en 3).

Als bijlage AA wordt weder overgelegd eene aan de berigten van de hoofden van gewestelijk bestuur ontleende opgaaf van het aantal overledenen in elk gewest ten gevolge van ongelukken, en van het aantal moorden (ook zelfmoorden).

Maatregelen ter bevordering van algemeene en plaatselijke hygiëne. In hoofdstuk **L**, afd. II, vindt men vermeld wat gedaan is of wordt om de hoofdplaatsen van Java van goed drinkwater te voorzien. Over dit voorname middel tot bevordering der gezondheid behoeft dus hier niet te worden uitgeweid. Ook is het naauwelijks noodig er op te wijzen dat werken, als die thans worden uitgevoerd om Batavia en Samarang tegen overstroomingen te vrijwaren, uit een hygiënisch oogpunt van belang zijn, omdat overstroomingen dikwijls de oorzaak zijn van epidemiën.

Meer en meer legt men zich toe op het wegnemen der plaatselijke oorzaken van ongezondheid, die vooral ook door de inspectiën van den inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst aan het licht komen. Bij die inspectiën wordt aan de scholen en gevangenissen eene bijzondere aandacht gewijd.

De in het vorig verslag (bladz. 127) besproken proeven met den aanplant van eucalyptus globulus (in het belang van den gezondheidstoestand in moerassige streken) kunnen, zoo als op bladz. 111 is medegedeeld, als mislukt worden beschouwd.

De meening, dat in den uit een zoo groot aantal eilanden bestaanden Indischen archipel het indringen van besmettelijke ziekten toch niet door quarantaine-maatregelen kon worden geweerd, gaf den vorigen Gouverneur-Generaal aanleiding om van het nemen van zoodanige maatregelen geheel af te zien. Dezerzijds is echter bedenking gemaakt tegen het absolute der voorop gezette stelling, waardoor zelfs het doen van pogingen tot vermindering of beperking van eenig dreigend gevaar zou worden uitgesloten. In het bijzonder werd aangetoond dat, zoo als ook door eene Indische deskundige commissie was voorgesteld, gelegenheid tot afzondering van verdachte bemanningen van schepen kon geopend worden in een achttal der voornaamste havens; dat bij de sanitaire conferentie te Weenen in 1874 de quarantaine in het algemeen als een doeltreffend voorbehoedmiddel was aangenomen; dat men aldaar, wel is waar, meer tot het stelsel der » inspection médicale" scheen over te hellen, maar dat ook bij dit stelsel gezorgd moest worden voor plaatsen van afzondering; dat derhalve eene volstrekte onthouding in geen geval overeenstemde met de resultaten der beraadslagingen van de te Weenen vergaderde deskundigen. Door de Indische Regering wordt thans overwogen welk stelsel men ten deze volgen zal.

Europesche geneeskundigen. In navolging van hetgeen voor Batavia geschied was (zie vorig verslag bladz. 127), werd voor den dienst der stadsgeneesheeren te Samarang en Soerabaija een reglement vastgesteld (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 238).

Ook gedurende 1875 waren in Indie, buiten de drie hoofdplaatsen van Java, civiele geneeskundigen niet in genoegzaam aantal gevestigd (1), om op die plaatsen of in die afdeelingen waar zulks met het oog op de aanwezige gevangenen, pradjoerits, prostituées enz., wenschelijk was, en waar zich geen officier van gezondheid bevond, in de waarneming van den geneeskundigen dienst te doen voorzien tegen de daarvoor vastgestelde toelage van f 2400 's jaars (2). Waren op 31 December 1874 6 der voor civiele geneeskundigen aangewezen standplaatsen niet vervuld (3), bij het einde van 1875 telde men 8 vacatures (4). Destijds werd derhalve de bovenbedoelde toelage genoten door 28 geneesheeren op Java en Madura en 2 in de buitenbezittingen.

Aanzienlijker was het aantal plaatsen waar officieren van gezondheid tevens met den civielen geneeskundigen dienst belast waren. Genoten zij voor die waarneming vroeger geenerlei bijzondere belooning, sedert 1 Januarij 1874 is hun daarvoor eene toelage van f 600 's jaars verzekerd. In 1874 en 1875 kon die toelage ingevolge de begrooting genoten worden door 23 militaire geneesheeren op Java en Madura en door 47 in de buitenbezittingen (5). Ten gevolge van wijziging in hunne standplaatsen of intrekking van garnizoenen waren echter bij het eind van 1874 op Java en Madura slechts 19 en in de buitenbezittingen 41 officieren van gezondheid als waarnemende plaatselijke geneesheeren in functie, en was dit aantal bij het eind van 1875 gedaald tot respectivelijk 14 en 38. (6)

Omtrent de wijze waarop van de aanwezige geneesheeren zooveel mogelijk ook ten dienste van naburige plaatsen of afdeelingen werd partij getrokken, valt het volgende aan te teekenen.

De civiele geneesheer te Bandong bleef, even als in vroegere jaren, belast met een gedeelte van den dienst in Soekapoera en Limbangan. Wegens de moeijelijkheid om voor de afdeeling Soekapoera een geneesheer te vinden, bestaat het voornemen om te Manondjaija een geneesheer aan te stellen en dezen te belasten met de waarneming van den dienst in de afdeelingen Soekapoera, Soekapoera-Kollot en Tassikmalaija in de Preanger regentschappen en Galoe in Cheribon, en voor elk dier afdeelingen eene afzonderlijke toelage te doen genieten.

Met het oog op de ontstentenis van een geneesheer te Japara, werd de waarneming van den dienst in de afdeeling Koedoes, welke anders tot het ressort van eerstgenoemde behoort, tijdelijk, onder genot eener extra toelage, opgedragen aan den geneesheer te Patti. Eene dergelijke voorziening is, blijkens 't vorig verslag, ook getroffen voor de afdeelingen Sidaijoe en Lamongan in Soerabaija, waar de dienst wordt waargenomen door den geneesheer te Grissee. Zoo heeft men in October 1875 ook Patjitan, waar vroeger een officier van gezondheid was gestationeerd, gebragt onder het ressort van den civielen geneesheer te Madioen, tegen toekenning eener afzonderlijke toelage aan dezen.

Toen de te Anjer, Palimanang, Bezoeki en Saparoea gevestigde, met de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst belaste officieren van gezondheid naar elders werden opgeroepen zonder vervangen te worden, is de militaire en civiele geneeskundige dienst te Anjer aan den officier van gezondheid te Serang, te Palimanang aan den civielen geneesheer te Cheribon, te Bezoeki aan den aldaar geplaatsten civielen geneesheer, en te Saparoea aan een doctor djawa opgedragen. Te Sumanap en te Wonosobo, waar het garnizoen was ingetrokken, werden respectivelijk een civiel geneesheer en een doctor djawa met den plaatselijken geneeskundigen dienst belast. Ook te Gorontalo, waar nog altijd, zooals reeds gezegd, een Europeesch geneesheer ontbrak, bleef de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst aan een doctor djawa opgedragen. In den aanvang van 1876 gingen de functien van den officier van gezondheid te Wahaai mede op een inlandschen geneeskundige over. (7)

Te Djokjokarta, waar anders de civiele geneeskundige dienst door een officier van gezondheid wordt waargenomen, werd in Julij 1875 *tijdelijk* daarmede een burgerlijk geneeskundige belast. (Deze is in de bovenstaande opgaven betreffende het aantal burger- of militaire geneesheeren *niet* begrepen.)

Particuliere praktijk werd op en buiten Java, behalve door de met den plaatselijken geneeskundigen dienst belaste geneesheeren, krachtens acten van bevoegdheid, uitgeoefend door 24 geneesheeren (8).

Buiten de te Batavia, Samarang en Soerabaija gevestigde stadsapothekers, waren op 8 plaatsen van Java en op 2 der buitenbezittingen particuliere apothekers gevestigd.

De verloskundige praktijk werd op Java, behalve door de 6 te Batavia, Samarang en Soerabaija aanwezige stadsvroedmeesteressen, uitgeoefend door 9 daartoe geadmitteerde Europesche vroedvrouwen, en in de buitenbezittingen (Sumatra's Westkust) door 2.

Inlandsche geneeskundigen. De reorganisatie van de school tot opleiding van inlandsche geneeskundigen (doctors djawa)

(1) Door uitzending van hier (op de voorwaarden vermeld in 't verslag van 1873, bladz. 133, d i. tegen genot van vrijen overtogt en eene gratificatie van f 1000 voor uitrusting) kon in 1875 slechts 1 geneeskundige worden verkregen, van wiens beschikbaarstelling reeds in 't vorig verslag werd gewag gemaakt. In den loop van 1876 zijn nog 2 anderen gevolgd; terwijl het vooruitzigt bestaat dat eerstdaags nog een vierde zal kunnen worden ter beschikking gesteld.

(2) Volgens de begrooting kon deze toelage worden genoten in 1875 door 34, in 1876 door 38 geneesheeren. De 4 nieuwe standplaatsen, waarop in 1876 gerekend werd, waren: Madjalengka, Bezoeki, Sumanap en Bonthain; zij konden, naarmate daartoe gelegenheid bestond, reeds in den loop van 1875 worden vervuld, omdat de toelagen voor de geneesheeren konden gevonden worden uit de fondsen, waarover voor andere plaatsen niet beschikt werd. Met het oog op de behoefte aan geneeskundig personeel in sommige afdeelingen, o. a. in Boijolali (Soerakarta) en Loemadjang (Probolinggo) bestaat het voornemen in 1877 op 41 toelagen te rekenen. Vermits de met den plaatselijken dienst belaste geneesheeren hunne voornaamste inkomsten moeten vinden in particuliere praktijk, vestigen zich deze slechts op die plaatsen waar de particuliere praktijk van beteekenis belooft te zijn. Uit dien hoofde kan de Regering de standplaatsen niet geheel naar eigen goedvinden bepalen.

(3) Namelijk: Poerwakarta, Soekapoera, Soemedang, Japara, Toeban en Gorontalo.

(4) Namelijk: Poerwakarta, Soekapoera, Japara en Gorontalo, waar de vacatures steeds onvervuld waren gebleven; voorts Toeban, waar de in Januarij 1875 benoemde geneesheer slechts 8 maanden bleef; en eindelijk Madjalengka (waar slechts gedurende eenige maanden een geneesheer gevestigd was geweest), Saleijer en Billiton. Te Soemedang werd in December 1875 een geneesheer aangesteld. In de vacature voor Billiton is in Februarij 1876 voorzien.

(5) Aan de in 't vorig verslag (bladz. 127 en 29) bedoelde regeling, waarbij de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst, onder genot der gewone toelage, voor alle officieren van gezondheid verpligtend is gemaakt, is door den Gouverneur-Generaal uitvoering gegeven bij een besluit van 24 Maart 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 78). Het aantal militaire geneesheeren, waarover dientengevolge tevens voor den civielen dienst zal kunnen worden beschikt, bedraagt nu, bij voltalligheid van het corps, 64 op Java en Madura en 79 in de buitenbezittingen.

(6) Van de hierbedoelde waarnemende plaatselijke geneesheeren was er in elk der genoemde jaren 1 gevestigd te Deli, welke standplaats niet begrepen was onder de 70 waarop bij de begrooting was gerekend. Van deze 70 standplaatsen werden er dus bij het einde van 1874 11, bij het einde van 1875 19 niet door officieren van gezondheid vervuld. Het waren op ultimo 1874: Palimanang, Pelantoengan, Wonosobo, Patjitan, Moeara Doea, Toboali, Montrado, Martapoera, Pengaron, Wahaai en Menado; op ultimo 1875: Anjer, Palimanang, Pelantoengan, Willem I, Wonosobo, Djokjokarta, Patjitan, Bezoeki, Sumanap, Siboga, Goenoeng Sitoli, Palembang, Moeara Doea, Kepahiang, Toboali, Montrado, Bengkaijang, Martapoera en Saparoea. Sommige dezer vacatures ontstonden eerst in den loop van het jaar of waren slechts zeer tijdelijk onvervuld. Bovendien bleven — zooals straks zal blijken — niet al de opgenoemde plaatsen geheel van geneeskundige hulp ontbloot. Ook scheen voor sommige kleinere plaatsen geen nadere voorziening noodig, nadat aldaar het garnizoen was ingetrokken. (Zoodanige intrekking had plaats te Wonosobo, Sumanap, Moeara Doea en Montrado.)

(7) Zooals reeds in 't vorig verslag (bladz. 127 noot 3) is aangeteekend, werd de officier van gezondheid te Pelantoengan van de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst ontheven als een gevolg van de aanstelling van een burgergeneesheer te Kendal.

(8) Deze waren gevestigd te Batavia, Kampong Makassar, Gadok, Soebang, Sindanglaija, Cheribon, Pekalongan, Rembang, Soerabaija, Sidoardjo, Probolinggo, Djokjokarta, Soerakarta, Boijolali, Deli en in de Minahassa.

te Weltevreden, kwam in December 1875 tot stand volgens het plan, medegedeeld op bladz. 124 van het verslag van 1874. De daarop betrekking hebbende bepalingen werden opgenomen in het Indisch Staatsblad van 1875, n°s. 264, 265, 266 en 267.

De lokalen van het militair hospitaal, die tot dusver in gebruik waren bij het (voorloopig opgeheven) verloskundig gesticht te Weltevreden, werden aan de geneeskundige school toegevoegd, nadat daaraan vooraf eenige noodzakekelijke verbeteringen en vernieuwingen waren aangebragt.

De thans voor de school bestemde lokalen zijn echter nog niet voldoende om het vastgestelde maximum van 100 élèves te huisvesten. Daarom is besloten om het toe te laten getal langzamerhand tot dat maximum te brengen, waardoor men tijd en gelegenheid zal vinden om aan de inrigting de vereischte uitbreiding te geven.

Gedurende den cursus 1874/75 werd de inrigting bezocht door 49 élèves. Van dezen werden 13 ontslagen, waaronder 9 wegens ongeschiktheid, terwijl er 5 overleden; voorts verlieten 8 élèves de school na gunstig afgelegd eindexamen, zoodat het aantal leerlingen bij het einde van den cursus (September 1875) gedaald was tot op 23.

Even als in 1874 werden aan elk der civiele zieken-inrigtingen te Batavia, Samarang en Soerabaija twee van de nieuw benoemde doctors djawa voorloopig voor den tijd van één jaar werkzaam gesteld; één keerde naar de plaats zijner herkomst, Japara, terug, alwaar dringende behoefte bestond aan inlandsche geneeskundige hulp, terwijl de achtste werkzaam werd gesteld aan het gesticht ter verpleging van zieke prostituées te Buitenzorg.

Daar zich bij den aanvang van den nieuwen cursus (November 1875) slechts enkele candidaten voor de school hadden aangemeld, werden de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid uitgenoodigd pogingen in het werk te stellen om jongelieden te vinden die genegen zouden zijn om zich tot doctors djawa te laten opleiden. Daarop boden zich nog eenige candidaten aan, zoodat op 1 Maart 1876 30 leerlingen aanwezig waren.

De betrekking van Europeesch onderwijzer kon reeds in December 1875 vervuld worden, waardoor aan de leerlingen van het 3de en 2de studiejaar gelegenheid werd gegeven om onderwijs te ontvangen in het Hollandsch en de rekenkunde. Ook de thans aan de school geplaatste inlandsche adsistent-leeraren volgen het onderwijs in het Hollandsch. Daar het aantal kweekelingen aan de voorbereidende school in Junij jl. 25 te boven ging, is tot de aanstelling van den tweeden Europeschen (hulp-) onderwijzer overgegaan.

In Februarij 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 55) werd verbetering gebragt in de bepalingen op de dienstreizen der doctors djawa en der élèves.

Het aantal der hierbedoelde inlandsche geneeskundigen bedroeg in 1875 op en buiten Java 112, waarvan 35 dienst deden als vaccinateur; vijf moesten wegens ziekte uit hunne betrekking ontslagen worden. Wederom hebben de doctors djawa goede diensten bewezen bij cholera- en koorts-epidemiën. Aan twee hunner in de Minahassa werden deswege geldelijke belooningen uitgekeerd.

Inlandsche vroedvrouwen. Van de vijf élèves, die zich bij het eind van 1874 op de school te Weltevreden tot opleiding van inlandsche vroedvrouwen bevonden, verliet éene in den loop van het jaar heimelijk de inrigting. De vier overblijvenden legden in September 1875 allen met voldoenden uitslag het examen af. Het aantal vroedvrouwen, blijkens het vorig verslag 89, werd daardoor op 93 gebragt; van deze genoten 41 onderstand van het Gouvernement.

Daar zich geene nieuwe candidaten ter opleiding hadden aangemeld, werd toen de school voorloopig gesloten en het aan de inrigting verbonden personeel buiten dienst gesteld. Het denkbeeld is in overweging, om eene nieuwe inrigting op meer uitgebreide schaal en afgescheiden van het militair hospitaal op te rigten.

De opgehevene inrigting werd geopend in het jaar 1851 en leverde in het geheel 102 vroedvrouwen op.

Ziekeninrigtingen. Aan de gezondheidsétablissementen Gadok en Sindanglaija werden de gewone jaarlijksche subsidiën toegekend. In December 1875 werd magtiging verleend tot den bouw van een eenvoudig ingerigt hospitaal voor inlanders te Kediri.

Nadat was geconstateerd, dat de warme bronnen in de residentie Bantam (ook bedoeld in bijlage Y) geene geneeskracht bezaten, werd van het in overweging genomen denkbeeld, om de badinrigtingen aldaar tot gouvernements-ziekeninrigtingen te hervormen, afgezien.

Bij het civiel gedeelte van de ziekeninrigting te Buitenzorg werden twee inlandsche ziekenoppassers in dienst gesteld (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 318).

Wegens de onvoldoende inrigting van het zoogenaamd stadsverband te Batavia, werd aan den directeur der burgerlijke openbare werken opgedragen om een project in te dienen voor een nieuw burgerlijk ziekengesticht aldaar, dat op een gezonder plek buiten de digt bevolkte buurten zal worden opgerigt. Daarbij zal worden gerekend op eene ruimte tot verpleging van 450 inlanders en van 50 Europeanen uit den behoeftigen stand.

Krankzinnigenverpleging. In 1875 was de te Batavia geplaatste krankzinnigenarts aldaar bij voortduring in functie. De tweede krankzinnigenarts, aan wien in 1874 wegens ziekte een buitenlandsch verlof was verleend, keerde in Februarij 1875 naar zijne vroegere standplaats, Samarang, terug. In den aanvang van 1876 werd hij naar Soerabaija overgeplaatst, maar vóór dat hij zijne nieuwe standplaats bereikte, zag hij zich verpligt om andermaal wegens ziekte verlof buiten Nederlandsch Indie aan te vragen. Daar aan de spoedige vervulling der plaats te Soerabaija dringende behoefte bestaat, is in Augustus jl. een ander deskundige, (laatstelijk 4de geneesheer in het gesticht » Meerenberg " te Bloemendaal), ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld. Het voornemen bestaat om dezen door nog een krankzinnigenarts te doen volgen, zoodra de begrooting van 1877 de gelegenheid zal hebben geopend om ook aan het tweede der buiten Batavia bestaande hulpgestichten voor krankzinnigen, eene zelfstandige inrigting te geven.

De 1ste krankzinnigenarts, aan het hoofd der inrigting te Batavia geplaatst, had in 1875 zijn beschikbaren tijd te wijden aan de zamenstelling van bepalingen, instructien enz., in 't belang der organisatie van de hulpgestichten te Soerabaija en te Samarang, en verder aan het uitwerken der voorgenomen regeling van de krankzinnigenverpleging, waarover zie het vorig verslag, blz. 128.

Het aantal krankzinnigen onder zijne verpleging bedroeg op 1 Januarij 1875 88; in den loop van dat jaar werden in het gesticht opgenomen 52, terwijl er 26 overleden en 34 werden ontslagen, zoodat op 1 Januarij 1876 onder behandeling bleven 80 lijders. (1)

Ofschoon de thans te Batavia gebezigde krankzinnigen-inrigting (een onderdeel van het Chineesch hospitaal), met het oog op het in aanbouw zijnde centrale gesticht te Buitenzorg, niet bestemd is om als permanente inrigting gehandhaafd te blijven, is echter het noodige gedaan om de verpleging zooveel doenlijk aan de eischen te doen beantwoorden. Nadat weinige jaren geleden (zie het verslag van 1873, bladz. 137) door bijbouwingen als anderszins de localiteit de noodige wijziging had ondergaan, (2) zijn in den laatsten tijd (zie bladz. 117) ook verbeteringen in de voeding enz. gebragt. Eene andere zeer gewenschte voorziening, waartoe in 't laatst van 1875 almede magtiging is verleend, is de aanstelling van een Europeschen opzigter, speciaal belast om als hoofd van het inlandsch oppassers-personeel het toezigt te houden op de krankzinnigen en om den geneesheer in de leiding dier oppassers ter zijde te staan.

De bouw van het straks bedoelde gesticht te Buitenzorg vorderde in het afgeloopen jaar beter dan in 1874. De eerst ondernomen werken (directeurswoning, woningen

(1) Als hersteld werden ontslagen 27, als verbeterd 2, als niet verbeterd mede 2, en als niet krankzinnig 3. De verhouding der hersteld ontslagenen tot het totaal verpleegden bedroeg 22.85 percent tegen 23.7 percent in 1874. De sterfte bedroeg in beide jaren achtereenvolgens 22.6 en 18.5 percent van het totaal verpleegden.

(2) De inrigting is in twee groote onderafdeelingen gesplitst, eene voor mannen en eene voor vrouwen. Elke dezer onderafdeelingen heeft eene afdeeling voor rustige en eene voor onrustige lijders.

voor een adsistent-geneesheer en den huismeester, met bijbehoorende brug en een gedeelte weg), welke reeds in 1874 hadden moeten zijn opgeleverd, werden in September 1875 voltooid. Zij hebben te zamen gekost f 108 900. Het beplanten van het erf, waarmede in 1875 een begin werd gemaakt, geschiedde voor zooveel noodig onder leiding van den directeur van 's lands plantentuin. Met het tweede gedeelte der werken, blijkens 't vorige verslag onder 's hands aangenomen, en waarmede op 8 Julij 1875 begonnen was, werd betere voortgang gemaakt. Van de aannemingssom ad f 297 976 was bij het einde van 1875 reeds f 175 000 verwerkt, zoodat de aannemer in Julij of Augustus van dit jaar, dat is vier of drie maanden vroeger dan bepaald is, dacht gereed te zijn. Bedoelde gebouwen zijn: de verblijven voor de lijders 1ste en 2de klasse, die voor de rustige lijders 3de klasse, de administratiegebouwen, de hoofdingang, de woning voor den opzigter der mannenafdeeling en de betimmering in de magazijnen en administratiegebouwen. Eene derde serie gebouwen, waarvoor de ontwerpen en begrootingen in December 1875 werden ingediend, en die, na vooraf beproefde uitbesteding, vermoedelijk in den loop van dit jaar zullen worden onderhanden genomen, omvat de verblijven voor onrustige lijders 3de klasse, de bijgebouwen voor lijders 1ste en 2de klasse en voor de rustige lijders 3de klasse, de infirmerie met bijgebouwen, de woning voor den achterportier met sectiekamer enz., de pendoppo voor algemeene bijeenkomsten en handwerken, benevens de tot de mannenafdeeling behoorende waterleiding, ringmuur, overdekte gangen en wegen. Deze werken zijn te zamen op f 570 000 begroot en zullen vermoedelijk binnen twee jaren kunnen worden opgeleverd. Hiermede zal de mannenafdeeling gereed zijn, maar alvorens deze kunne geopend worden, moeten ook aanwezig zijn de gasfabriek, de kook-inrigtingen, de drinkwatervoorziening en een stuwdam in de waterleiding naar Simplak, ten einde het gesticht het noodige doorspoelingswater te bezorgen. De voor gasfabriek en keukens benoodigde gebouwen, waarvoor machinerien en ijzerwerken uit Europa zijn te ontbieden, worden gezegd, even als de stuwdam, werken van weinig beteekenis te zijn. Een en ander kan mede nog in 1878 gereed komen, zoodat men rekent de voor mannen bestemde afdeeling van het gesticht op 1 Januarij 1879 ter opening gereed te hebben. De gebouwen, noodig voor de vrouwenafdeeling, zouden dan waarschijnlijk twee jaren later in gebruik kunnen worden genomen.

Toen men met den bouw van het gesticht in het jaar 1874 begon, was slechts een gedeelte der benoodigde en reeds vroeger bij gouvernementsbesluit voor dat doel aangewezen gronden onteigend. Ten einde het geheele terrein beschikbaar te krijgen, werd in October 1875 door de Indische Regering magtiging verleend om ook tot de onteigening van het overige gedeelte dier gronden over te gaan. De daarvoor aan de regthebbenden uit te betalen schadeloosstelling werd in haar geheel bepaald op f 11 401.80.

In het hulpgesticht te Samarang werden op 1 Januarij 1875 106 krankzinnigen verpleegd, terwijl er 36 in den loop van het jaar werden opgenomen. Daar 24 verpleegden het gesticht verlieten (13 als hersteld, 2 als verbeterd en 9 als niet verbeterd) en 7 stierven (1), waren er op 1 Januarij 1876 111 verpleegden. De toestand der inrigting in 1875 wordt naar omstandigheden vrij voldoende genoemd. Met de zelfstandige inrigting van dit hulpgesticht, dat eene afdeeling uitmaakt van het militair hospitaal, wordt, bij ontstentenis van een specialen geneesheer, nog gewacht tot in 1877. Toen namelijk in den aanvang van 1876, in verband met de Indische begrooting van dat jaar, het noodige werd voorbereid om ook te Soerabaija eene zelfstandige inrigting voor krankzinnigenverpleging in het leven te roepen, bleek het de voorkeur te verdienen den te Samarang geplaatsten krankzinnigenarts naar Soerabaija te doen overgaan, omdat daar het hulpgesticht — voor hetwelk men reeds over doeltreffende lokalen beschikte (verg. vorig verslag bladz. 128) — voorloopig het best zou zijn georganiseerd. Voor 's hands moest daarmede echter worden verwijld, omdat bedoelde krankzinnigenarts, zoo als reeds gezegd, andermaal door ziekte verpligt werd zijne functien tijdelijk neder te leggen. Krachtens een Indisch besluit van 11 November 1875 is echter, op grond van de dringende behoefte aan gelegenheid tot verpleging vooral van Europesche krankzinnigen, het hulpgesticht te Soerabaija voorloopig reeds voor een gedeelte in gebruik genomen als succursale van het militair hospitaal ter plaatse, en zijn de reeds opgenomen (Europesche) lijders onder behandeling gesteld van een officier van gezondheid. De zamenstelling van het voor de definitieve organisatie van dit hulpgesticht benoodigde personeel werd geregeld bij Indisch Staatsblad 1876, n°. 24. Met de waarneming der betrekking van huismeester werd in Februarij jl. belast een gepensioneerd kapitein van het Indisch leger.

In de behandeling der krankzinnigen te Samarang werd, na het vertrek van den specialen geneesheer, voorloopig voorzien door een der officieren van gezondheid, aan wien daarvoor eene toelage van f 200 's maands is toegekend.

Vaccine. Volgens de ontvangen opgaven hebben in 1875 op Java en Madura plaats gevonden 570 652 vaccinatien en 360 201 revaccinatien (tegen 555 849 en 330 400 in 1874); in de buitenbezittingen 90 089 vaccinatien en 73 496 revaccinatien (tegen 86 851 en 52 430 in 1874). Geslaagd zouden zijn: op Java en Madura, van de vaccinatien 1 op de 1,12, van de revaccinatien 1 op de 1,39; in de buitenbezittingen van de vaccinatien 1 op de 1,19, van de revaccinatien 1 op de 1,96.

Volgens eenparige getuigenis der opzieners van de vaccine ondervindt de koepokinenting bij de bevolking van Java en Madura nergens tegenstand. Met de revaccinatie daarentegen is zij minder ingenomen omdat zij er het nut niet van inziet. Intusschen zijn de revaccinatien in de laatste twee jaren belangrijk toegenomen, al deelen dan ook niet alle gewesten in dien vooruitgang.

De inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst bezocht in 1875 de afdeeling Tjiandjoer (Preanger regentschappen), zoomede de gewesten Bezoeki, Banjoewangi en Probolinggo. Zijne bevinding omtrent de qualiteit der koepokstof was over het algemeen gunstig.

De pogingen om deze te vernieuwen door inenting met uit Nederland toegezonden stof gelukten in 1875 vrij goed. Met uitzondering der residentien Krawang, Probolinggo, Bagelen, Kadoe en Madioen, is deze vaccine-stof in alle overige gewesten van Java geslaagd, even als ook ter Sumatra's Westkust, in de Lampongsche districten, Palembang, Atjeh, Wester-afdeeling van Borneo, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, mitsgaders op Celebes, Amboina en Timor. Daar nu de nieuwe stof terstond in alle vaccine-districten van het gewest, waar zij slaagde, verbreid werd, kan men aannemen dat verreweg op het grootste gedeelte van Java en in de meeste buitenbezittingen in de laatste twee jaren de vaccine-stof vernieuwd is. Door de ruime toezending van koepokstof, afkomstig van de parcs vaccinogènes te Rotterdam, Amsterdam, Utrecht en 's Gravenhage, met elke boot der Maatschappij »Nederland", kan met de vernieuwing der stof in Indie geregeld worden voortgegaan.

Over het algemeen is ook in de buitenbezittingen vooruitgang in de vaccine te bespeuren, maar, even als op Java, is de bevolking ook daar minder ingenomen met de revaccinatie. Het spreekt van zelf dat de vaccine in die gewesten, die niet aan ons regtstreeksch gezag onderworpen zijn, nog altijd te wenschen overlaat.

Het toezigt over de vaccine is op Java en Madura opgedragen aan opzieners der vaccine, dat is: op de drie hoofdplaatsen aan de 1ste stadsgeneesheeren en elders aan de met den civielen geneeskundigen dienst belaste burgergeneesheeren of officieren van gezondheid. In de buitenbezittingen wordt dat toezigt, met uitzondering van Timor, Bonthain (Celebes) en Billiton, uitsluitend uitgeoefend door de militaire geneesheeren.

De ijver en geschiktheid der vaccinateurs worden over het algemeen geprezen. Ten einde sommige vaccine-districten, die voor het toezigt van één vaccinateur te groot zijn gebleken, te kunnen splitsen, bestaat het voornemen in 1877 het aantal dezer beambten te vermeerderen met 6, waarvan 2 voor de residentie Preanger regentschappen en 1 voor elk der gewesten Samarang, Bezoeki, Bagelen en Benkoelen.

(1) De verhouding tot het totaal verpleegden beliep dus voor de hersteld ontslagenen 9.15 percent, voor de overledenen 4.93 percent. In 1874 was die verhouding respectievelijk 4.69 en 12.5 percent.

§ 2. *Veeartsenijdienst.*

De algemeene gezondheidstoestand van den veestapel gedurende 1875 was bijzonder gunstig. Het miltvuur kwam (eenige sporadische gevallen op verschillende plaatsen daargelaten) alleen voor onder de buffels in de afdeelingen Toeban, Bodjonegoro en Blora der residentie Rembang; in de laatstgenoemde afdeeling stierven ruim 1000 dieren aan deze ziekte.

In de Padangsche Boven- en Benedenlanden en in Klein Mandheling (Sumatra's Westkust) werden vele paarden en runderen aangetast door eene ziekte, welke bij onderzoek bleek te zijn maag-darm catarrh, waarschijnlijk een gevolg van het gure en vochtige weêr, dat in die gedeelten van Sumatra een tijdlang had geheerscht. De ziekte had echter in den regel een goedaardig verloop.

Dat onder het melkvee en de slagtossen voor de expeditionaire troepen in Atjeh het mond- en klaauwzeer heerschte, is reeds op bladz. 43 medegedeeld. Het karakter der ziekte werd echter door den naar Atjeh gezonden veearts niet kwaadaardig bevonden. De zieke beesten werden geneeskundig behandeld, en maatregelen tot stuiting der ziekte genomen. Bij het einde van 1875 waren van de 445 aangetaste beesten 276 hersteld, 16 gestorven en nog 153 in behandeling.

Ook de andere plaatsen, waar zich ziekten onder het vee vertoonden, werden steeds zoo spoedig mogelijk door de gouvernements-veeartsen bezocht, die de noodige geneesmiddelen uitreikten en verder instructien gaven voor de behandeling van het vee; terwijl bij hun vertrek eene hoeveelheid geneesmiddelen met gebruiksaanwijzing werd achtergelaten.

Daar de ondervinding van de laatste jaren geleerd heeft dat het vastgestelde getal van *vijf* veeartsen, waarvan drie voor Java, niet voldoende is om bij het ontstaan van veeziekten, dikwijls op verschillende plaatsen te gelijk, steeds met de noodige snelheid te kunnen optreden, om de ziekte zoo mogelijk nog in hare geboorte te stuiten, bestaat het voornemen om Java en Madurá in 5 veterinaire afdeelingen te splitsen en daartoe het getal veeartsen te brengen op *zeven*.

Bij Koninklijk besluit van den 13den October 1875, n°. 12 (*Staatscourant* van den 19den dier maand, *Indisch Staatsblad* 1875, n°. 294) werden bepalingen vastgesteld, zoo op de benoembaarheid tot veearts voor den Indischen burgerlijken dienst als ten aanzien van de voordeelen en verpligtingen, verbonden aan de uitzending uit Nederland van candidaten voor die betrekking. De voorwaarden van benoembaarheid zijn geregeld met inachtneming van de hier te lande geldende voorschriften omtrent het verkrijgen van het diploma als veearts (wet van 8 Julij 1874, *Nederlandsch Staatsblad* n°. 99). In 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 20) zijn ook de inkomsten der gouvernementsveeartsen, tot dus ver nog slechts voorloopig geregeld, herzien en verbeterd.

Volgens Indisch Staatsblad 1855, n°. 107, zijn de veeartsen in 's lands burgerlijken dienst, in dringende gevallen, gehouden om ter plaatse waar zij zich bevinden, zonder geldelijke tegemoetkoming, veeartsenijkundige hulp bij de troepen te verleenen, tot welk einde zij gebruik kunnen maken van 's lands geneesmiddelen. Bij een besluit van 17 October 1875 werd uitgemaakt dat bedoelde regeling ook van toepassing is op het verleenen van veeartsenijkundige hulp aan de dienstpaarden van officieren.

De opleiding van inlanders tot veeartsen heeft tot dusver nog weinig vruchten gedragen, voornamelijk — naar het schijnt — omdat daaraan te weinig vooruitzigten verbonden zijn, daar de élèves, na afgelegd examen als veearts, niet in 's lands dienst worden opgenomen, maar alleen hunne toelage van f 15 's maands behouden, waarvoor het Gouvernement dan het regt heeft, des noodig, over hunne diensten te beschikken. Daar nu hunne particuliere praktijk steeds onvoldoende is, zoeken de meeste geëxamineerde inlandsche veeartsen andere betrekkingen, zoodat er van de 9, die de zoogenaamde veeartsenijkundige school te Soerabaija — sedert hare oprigting in 1860 — heeft opgeleverd, thans nog slechts 1 voor 's lands dienst beschikbaar is.

Om in 't belang van den veestapel meer partij van de inlandsche veeartsen te trekken, bestaat het plan aan de geëxamineerden eene behoorlijke bezoldiging te verzekeren. Tevens zal — zonder noemenswaardige hoogere uitgaven — de gelegenheid tot opleiding worden uitgebreid, door, met opheffing van de school te Soerabaija, aan ieder der Europesche gouvernements-veeartsen één of meer geschikte adspiranten ter opleiding tot inlandsch veearts toe te voegen, voorloopig tot een maximum van twaalf. Gedurende hun leertijd, die twee en bij uitzondering drie jaren zal mogen duren, zullen deze adspiranten voor voeding en kleeding dezelfde toelage ontvangen als aan de school te Soerabaija genoten werd.

Van de 4 inlanders, die bij den aanvang van 1875 aldaar in opleiding waren, nam 1 in den loop van het jaar zijn ontslag, zoodat de lessen met 3 leerlingen werden voortgezet, waarvan één vermoedelijk in het loopende jaar het vereischte examen zal kunnen afleggen.

L. Departement der burgerlijke openbare werken.

I. Openbare werken in het algemeen.

Zoo als in het vorig verslag werd vermeld, is in 1875 een aanvang gemaakt met de uitvoering van openbare werken volgens een door den Gouverneur-Generaal goedgekeurd werkplan. Aan dit plan werd zooveel doenlijk de hand gehouden en de uitvoering daarvan werd bij de directie gecontroleerd.

Het bekende voorschrift, bij art. 2 van de nieuwe regelen voor het administratief beheer (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 25) in de plaats gesteld van art. 16 van Indisch Staatsblad 1866, n°. 149, heeft niet kunnen beletten dat in het afgeloopen jaar door de hoofden van gewestelijk bestuur weder voor een vrij aanzienlijk bedrag — namelijk, volgens eene voorloopige opgaaf, voor ruim f 750 000 — uitgaven zijn gelast onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal. Onder de genoemde som zijn echter begrepen: 1°. omstreeks f 250 000 in de residentie Bagelen besteed voor de uitvoering van openbare werken, ondernomen om de — zoo men meende — door hongersnood bedreigde bevolking in de gelegenheid te stellen om geld te verdienen; 2°. ruim f 50 000 aangewend tot herstelling van bouwwerken, die door den moddervloed in Kediri beschadigd waren; en 3°. ruim f 100 000 door den resident van Palembang uitgegeven voor de verbetering van de wegen en bruggen tusschen Tebing-Tinggi en de grens van Benkoelen en tusschen Lahat en Kepahiang, zonder welke verbetering onmogelijk een eind kon worden gemaakt aan de drukkende diensten voor het transport te water (verg. bladz. 77). Het overige werd voor een groot deel besteed aan niet voor uitstel vatbare herstellingen of vernieuwingen van bruggen, die door bandjirs beschadigd of weggeslagen waren.

Bij een kabinetsbrief van den Gouverneur-Generaal, dd. 23 Junij jl., is aan de hoofden van gewestelijk bestuur zeer dringend aanbevolen om de verpligtingen getrouw na te leven, welke op hen als superintendenten van het burgerlijk bouwdepartement rusten. Hun is onder het oog gebragt dat alle pogingen, die van regeringswege sedert de laatste jaren worden aangewend om orde te brengen in het beheer der openbare werken, niet het gewenschte gevolg kunnen hebben, wanneer de gewestelijke autoriteiten niet:

1°. hunne voorstellen omtrent de in een volgend jaar uit te voeren werken met de grootste zorg opmaken, rekening houdende met het voor het laatste jaar vastgestelde werkplan en zich wachtende voor overdreven aanvragen, welke de Regering, met het oog op de algemeene behoeften en de beperkte middelen, toch niet kan inwilligen, en welke dit nadeelig gevolg hebben dat het gewestelijk werkplan bij de directie besnoeid moet worden, somtijds zonder dat men daar de gegevens heeft om te beoordeelen wat het meest voor uitstel vatbaar is;

2°. met de meeste stiptheid het voorschrift van art. 2 van Indisch Staatsblad 1875, n°. 25, betrachten: dat zij alleen dan last mogen geven tot de uitvoering van een niet door de Regering geautoriseerd werk, wanneer 's lands belang benadeeld zou worden door uitstel van het werk. »De strekking dezer voorwaarde" — zoo wordt in de aanschrijving gezegd — »is, dat in den regel eene beschik-

king der Regering of van den directeur wordt voorgesteld en afgewacht, en dat alleen dan, wanneer zich plotseling het geval voordoet dat 's lands belang dringend eene dadelijke voorziening eischt, op hoogere beschikking wordt vooruitgeloopen. Dat uitstel van nadeeligen invloed zal zijn, is in zekeren zin een zoo algemeen verschijnsel, dat het op zich zelf anticipatie niet kan wettigen. Eerst wanneer aangetoond is dat de behoefte plotseling was opgekomen, en dat zij zóó dringend was dat daarin dadelijk *moest* worden voorzien, kan van goedkeuring sprake wezen. Ook de omstandigheid dat het van belang is aan een werk, waaraan behoefte bestaat, zoo spoedig mogelijk te beginnen, levert geen motief op tot de autorisatie daarvan onder nadere goedkeuring over te gaan. De maatregel moet *dadelijk* voorziening aanbrengen. Voor werken, die eerst na maanden gereed kunnen zijn en alzoo in geene dadelijke behoefte voorzien, is de bij Indisch Staatsblad 1875, n°. 25, omschreven bevoegdheid niet geschonken. Trouwens, wanneer het werkplan met naauwgezetheid en oordeel is opgemaakt, zal ten aanzien van zoodanige werken, tenzij zich rampen van hooger hand hebben voorgedaan, de magtiging tot uitvoering wel steeds tijdig ontvangen zijn".

Eindelijk werd bij deze aanschrijving nog gewezen op de noodzakelijkheid eener behoorlijke naleving der uitgevaardigde voorschriften omtrent het indienen van periodieke opgaven nopens den juisten stand der fondsen voor de openbare werken. »Wanneer toch" — zoo heette het — »bij het departement tijdig bekend is, dat ten gevolge van onvoorziene omstandigheden òf meer òf minder is uitgegeven dan werd toegestaan, dan kunnen hetzij maatregelen worden genomen ter voorkoming van overschrijding der begrooting, hetzij voorstellen worden gedaan tot uitvoering van werken, waarop bij het werkplan niet gerekend werd".

Zooveel mogelijk bleef men in 1875 getrouw aan het beginsel om niet te veel bouwwerken op eens te beginnen, maar de onderhanden zijnde met spoed te voltooijen. In gewesten echter, waar het niet mogelijk was om een grooten voorraad materialen en veel werkvolk op ééne plaats bijeen te brengen, moest men er in 's lands belang wel de voorkeur aan geven om verschillende werken te gelijk onderhanden te nemen op zoodanige punten, waar van alle plaatselijke werkkrachten met vrucht kon worden gebruik gemaakt.

In het vorig verslag (bladz. 130) is er op gewezen dat de Regering het niet raadzaam had geacht om, zoo als in Indie was in overweging gegeven, de zorg voor den bouw der woningen van districtshoofden, in 1869 opgedragen aan het departement van binnenlandsch bestuur, weder aan het departement der openbare werken over te dragen. Sedert heeft het Indisch Bestuur aanleiding gevonden om te overwegen of het geen aanbeveling verdiende om — wel verre van het departement der openbare werken nog meer te belasten — ook andere bouwwerken van eenvoudigen aard te doen uitvoeren door de zorg van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, opdat het personeel van den waterstaat meer uitsluitend zijne krachten zou kunnen wijden aan de werken waarvoor hoogere technische kennis vereischt wordt. Het resultaat dezer overweging is geweest, dat in Augustus 1875 ook de oprigting van koffijpakhuizen is toevertrouwd aan de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, en dat bij een besluit van 5 Maart 1876 meer algemeen tot regel is aangenomen om landswerken van eenvoudige constructie, naar normale of speciale projecten, te leveren door of van wege het departement der openbare werken, te doen uitvoeren, vernieuwen, herstellen en onderhouden door de zorg der ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, waar noodig, onder leiding en toezigt of met behulp der ingenieurs, architecten en opzigters. De directeuren van binnenlandsch bestuur en der burgerlijke openbare werken zijn aangeschreven om de noodige voorstellen te doen, ten einde dien regel in toepassing te brengen. Echter is geen voldoende aanleiding gevonden om de kosten van de bedoelde eenvoudige werken uit te trekken op andere begrootings-afdeelingen dan die van het bouwdepartement, en is mitsdien besloten om ook de uitgaven voor den bouw van woningen voor districtshoofden, van passangrahans en van koffij-inkooppakhuizen weder ten laste van de VIde begrootingsafdeeling te brengen.

Welligt zal, ter wille van het belang dat het Gouvernement er bij heeft om over de ingenieurs meer uitsluitend te beschikken voor het ontwerpen en uitvoeren van werken die bijzondere studie vereischen, nog eene afscheiding kunnen worden gemaakt tusschen waterstaatswerken en gebouwen, met het doel om met de laatstbedoelde werken in den regel alleen de architecten en opzigters te belasten. Omtrent de uitvoering van dit door den directeur der openbare werken zelven aanbevolen denkbeeld worden insgelijks voorstellen van hem te gemoet gezien.

Intusschen wordt er door de Indische Regering naar gestreefd om te voorkomen dat aan de talrijke landsgebouwen, die in de verschillende gewesten moeten worden opgerigt, hooger uitgaven worden ten koste gelegd dan volstrekt noodig zijn. Het is haar voorgekomen dat eene bezuiniging kon worden gebragt in de kosten van gevangenissen en inlandsche schoolgebouwen, en thans worden in de Preanger regentschappen proeven genomen om de bruikbaarheid te beoordeelen van inlandsche scholen, volgens twee nieuwe normaalprojecten gebouwd, terwijl last is gegeven om te onderzoeken in hoeverre wijzigingen, die tot bezuiniging leiden, kunnen worden gebragt in de inrigting der gevangenissen, welke thans beheerscht wordt door de voorschriften voor het projecteeren van gevangenissen, indertijd door den directeur van justitie uitgevaardigd (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2663). Een bij de directie van justitie gerezen misverstand omtrent de bedoeling der Regering is oorzaak geweest dat hare opdragt geruimen tijd onuitgevoerd is gebleven. Toen het misverstand werd opgehelderd, was een nieuwe directeur opgetreden, die het noodig keurde persoonlijk de bestaande gevangenissen te inspecteeren alvorens zich over de mogelijkheid eener eenvoudiger inrigting te verklaren. Inmiddels is de oprigting van de reeds volgens de bestaande voorschriften geprojecteerde gevangenissen, waarvoor op de begrooting van 1876 de noodige fondsen waren uitgetrokken, uitgesteld.

Technisch personeel. Daar het incompleet bij het Indische ingenieurscorps, waarvan in het vorig verslag melding gemaakt werd, steeds toenam, en daar het al langer hoe onwaarschijnlijker werd dat het zonder buitengewone maatregelen gelukken zou dit incompleet aan te vullen, is de toevlugt genomen moeten worden tot het stelsel, dat ook vroeger wel is toegepast, om ingenieurs voor den Indischen dienst op te leiden. Bij Koninklijk besluit van 19 September 1875, n°. 15 (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 87), is mitsdien bepaald dat leerlingen der Polytechnische school te Delft, die aan het examen B bij die school hebben voldaan, kunnen bestemd worden om, wanneer zij het diploma van civiel ingenieur zullen hebben verworven, aan den Indischen dienst verbonden te worden. De leerlingen die — op voordragt van den directeur der Polytechnische school en na raadpleging van den voorzitter der commissie voor welke het examen B is afgelegd — door den Minister van Kolonien voor die bestemming aangewezen worden, genieten gedurende hun studietijd eene toelage naar reden van f 800 's jaars, mits zij zich blijven onderscheiden door goed gedrag, ijver en bekwaamheid. Nadat zij het diploma van civiel ingenieur hebben verkregen, wordt hun een voorloopig tractement van f 100 's maands toegekend, tot dat zij in Indie in dienst treden. Vóór hun vertrek naar Indie wordt hun eene gratificatie voor uitrusting ten bedrage van f 2500 uitbetaald.

In het laatst van 1875 zijn op dezen voet 8 leerlingen der Polytechnische school voor den Indischen dienst aangewezen; 6 hunner hebben in Julij jl. het diploma van civiel ingenieur verkregen en van dezen zullen 5 reeds dadelijk, 1 waarschijnlijk eerst in het volgend jaar naar Indie vertrekken. Overigens zijn in Februarij en April jl. nog 3 adspirant-ingenieurs voor Indie verkregen, waarvan één 1ste luitenant bij de genie hier te lande geweest was en de twee anderen het diploma hadden van civiel ingenieur. Het vooruitzigt bestaat dat nog een andere eerlang ter beschikking van den Gouverneur-Generaal zal kunnen worden gesteld, zoodat in 't geheel in dit jaar 9 adspirant-ingenieurs worden uitgezonden en nog een beschikbaar blijft.

Op ultimo Februarij jl., dus vóór dat een van de zoo even bedoelde personen in Indie was aangekomen, ontbraken daar aan de formatie van het ingenieurspersoneel nog 8 ingenieurs der 3de klasse en 6 adspirant-ingenieurs.

Bij het mindere technisch personeel, dat in 1875 in Indie was aangevuld met 6 opzigters die dáár examen

hadden afgelegd, ontbraken op ultimo Februarij jl. 6 opzigters der 1ste en 12 der 2de klasse. Met genoegen kan echter gemeld worden dat 21 opzigters, die hier te lande zijn geëxamineerd, en waarvan 15 de derde en 6 de tweede nota van bekwaamheid bezitten, nog in den loop van dit jaar uitgezonden worden.

Ten einde het afleggen van examen in Indie te bevorderen, is bepaald dat ook elders dan op de drie hoofdplaatsen van Java daartoe de gelegenheid kan worden gegeven (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 243), terwijl voorts aan reeds in dienst zijnde opzigters, die voor eene hoogere acte van bekwaamheid of voor enkele vakken nog examen moeten afleggen, het vooruitzigt is geopend om de kosten der daarvoor te maken reis vergoed te krijgen.

Overigens is de positie der opzigters onlangs nog verbeterd door de bepaling, dat zij voor de reis naar en uit Indie voortaan overtogt genieten als passagiers der 1ste klasse (Koninklijk besluit van 25 Mei 1876, n°. 20).

Van het personeel der burgerlijke openbare werken is nog steeds een hoofdingenieur ter beschikking gesteld van het departement van binnenlandsch bestuur voor de waterquaestien bij de suikerfabrieken; deze detacheering wordt geacht nog tot 1878 te moeten voortduren. Voorts zijn bij het departement der marine gedetacheerd 1 ingenieur der 1ste klasse en 1 der 3de klasse, 1 adspirant-ingenieur, 1 architect der 2de klasse en 3 opzigters der 1ste en 1 der 3de klasse. Eindelijk is, ingevolge Indisch Staatsblad 1876, n°. 22, een opzigter 3de klasse belast met het toezigt op de bij Indisch Staatsblad 1859, n°. 81, bedoelde waterleidingen in de residentie Batavia, voor welk toezigt tot dusver een ambtenaar boven de formatie van het waterstaatscorps werd gevoerd.

Landmeters. Ook in het afgeloopen jaar deed zich nog steeds een groot gebrek aan geëxamineerde en beëedigde landmeters gevoelen, daar slechts door vijf personen het bij Indisch Staatsblad 1866, n°. 46, voorgeschreven examen met goed gevolg werd afgelegd. Ten behoeve van een paar categorien van personen, wier vroegere opleiding genoegzame waarborgen voor kunde aanbood, is onlangs (Koninklijk besluit dd. 28 Mei 1876, n°. 18) het landmeters-examen verligt, namelijk voor hen die den cursus aan het Koninklijk Instituut voor de Marine of aan de Koninklijke Militaire Akademie met goed gevolg hebben volbragt.

Uitgevoerde werken. Als bij vorige verslagen wordt weder in eene bijlage (lit. BB) eene lijst gegeven van de belangrijkste werken die in het afgeloopen jaar zijn voltooid, terwijl voor bijzonderheden omtrent sommige werken verwezen wordt naar afdeeling II van dit hoofdstuk.

Van de som van f 6 013 674, uitgetrokken bij de onderafdeelingen 74 t/m 77 van de begrooting van 1875, zijn — volgens de maandrapporten der ingenieurs — in 1875 verwerkt f 5 369 633, terwijl van de som van f 1 200 000, bij de onderafdeelingen 77 *b* tot 77 *e* toegestaan voor buitengewone werken, volgens voorloopige opgaven, ongeveer f 750 000 gebruikt zijn. Hierover meer in afdeeling II.

Wijze van uitvoering der werken. Hieromtrent kan naar vorige verslagen worden verwezen. De uitvoering van werken bij aanneming blijft steeds uitzondering en bepaalt zich tot enkele hoofdplaatsen. Slechts voor 34 van de 95 werken, die in 1875 uitbesteed werden, konden aannemers gevonden worden.

Door dwangarbeiders werden ook in 1875 geen werken van eenig aanbelang uitgevoerd, daar de meesten naar Atjeh gezonden werden (verg. blz. 7 en 65).

Toestand der werken; gebezigde materialen; beschadigingen. Is het niet te miskennen dat langzamerhand de algemeene toestand verbetert naarmate openbare werken, die in vroegere jaren buiten deskundig toezigt zijn tot stand gebragt, onder technische leiding hersteld of vervangen zijn, er blijft nog altijd zeer veel te doen om tot een eenigszins bevredigenden staat van zaken te geraken. Daarvoor zal dan ook nog geruime tijd vereischt worden.

Aangaande de aanschaffing van bouwmaterialen is weinig nieuws mede te deelen. Kan men op de hoofdplaatsen zonder veel moeite verkrijgen wat men behoeft, op de meer afgelegen plaatsen zijn dikwijls zelfs de onontbeerlijkste materialen, bijv. metselsteenen, niet te koop, en waar de hoedanigheid der grondstoffen in den omtrek aan den waterstaat geen gelegenheid aanbiedt om zelf steenen te bakken, en de aanvoer van andere plaatsen te kostbaar zou zijn, is men verpligt brugconstructien te volgen, die anders niet te verkiezen zouden zijn.

De klagten over het gebrek aan djatihout in de binnenlanden blijven aanhouden, hoewel er een ruime voorraad is op de plaatsen waar de houtmarkt geconcentreerd is. Vooral in de residentie Bagelen werkte in het afgeloopen jaar het gemis aan hout of de ongeregelde aanvoer daarvan storend op den gang der werkzaamheden. Het contract voor de levering van hout voor dat gewest en voor Kadoe, in 1863 gesloten (onderneming Tjandiroeboe in Samarang), liep met 31 December 1875 af; sedert wordt in de behoefte aldaar voorloopig voorzien door onderhandschen aankoop.

De belangrijkste beschadigingen, die in 1875 aan 's lands werken werden toegebragt, zijn de volgende.

In den weg van Meester-Cornelis naar Krawang werd de pas voltooide brug te Tjibitoeng weggeslagen. Ten gevolge van eene aardbeving leden schier alle steenen gouvernementsgebouwen in de afdeeling Koeningan (Cheribon) in meerdere of mindere mate. Te Makassar werd het ijzeren los- en laadhoofd tweemaal door stoomschepen zwaar beschadigd. Voorts had op Celebes de nieuwe brug op schroefpalen te Pangkadjene veel van bandjirs te lijden. Een der bijgebouwen van het residentiehuis te Amboina stortte ten gevolge van een hevigen bandjir in.

Werkvolk en werkloonen. Over gebrek aan werkvolk werd in 1875 over het algemeen niet geklaagd. Nogtans werden in oostelijk Java, ten gevolge van de concurrentie der particuliere industrie, de gewone moeijelijkheden ondervonden, en was ook op enkele andere plaatsen, zooals te Padang, — van waar vele koelies naar Atjeh togen, — niet gemakkelijk aan arbeiders te komen. Een aantal werken werden, overeenkomstig de bestaande bepalingen, door de bevolking in heerendienst uitgevoerd (voor zooveel den koelie-arbeid betreft), hetzij kosteloos, dan wel tegen eene tegemoetkoming in de kosten van voeding, welke gemeenlijk 12½ cent per man daags bedroeg. In een enkel geval (in Soerabaija) werd echter ruimere betaling verstrekt, in verband met den verren afstand tusschen het werk en de woonplaats der heerendienstpligtigen.

De opkomst der heerendienstpligtigen en de arbeid door hen gepraesteerd, lieten, even als in vorige jaren, dikwijls te wenschen over. Waar echter in den omtrek van uit te voeren landswerken de loonen sterk zijn opgedreven, waar op taak kan worden gewerkt (zooals bij het graven van irrigatiekanalen), of waar gedurige verwisseling van werkvolk geen kwaad doet (bij aardewerken in 't algemeen), stellen ook de waterstaats-ambtenaren den arbeid van heerendienstpligtigen op prijs.

Naar mate met de uitvoering van openbare werken meer stelselmatig wordt te werk gegaan, en ten gevolge van het aansluiten der werkplannen minder storing door staking als anderszins te vreezen is, wordt, door het uitzigt op vast werk, verloop van handwerkslieden voorkomen, en beginnen de klagten dienaangaande te verminderen. Op geïsoleerde plaatsen blijft de voorziening in de behoefte aan bruikbare ambachtslieden intusschen steeds moeijelijk.

II. Bijzonderheden omtrent sommige werken.

Wegen. Over het algemeen is de toestand der groote wegen voldoende. Eene uitzondering vormt o. a. de postweg door de afdeelingen Samarang en Demak, die bepaald slecht is. Het gedeelte van dien weg, dat door particuliere landerijen loopt, wordt door de betrokken landeigenaren geheel verwaarloosd, en het onderhoud van het overige gedeelte is een zware last voor de bevolking, die het daarvoor benoodigde grint van verre afstanden moet aanvoeren. Afdoende middelen van voorziening zijn bij de Indische Regering in overweging.

Bij onderzoek is gebleken dat de in beraad genomen herstelling en het onderhoud voor 's lands rekening der zoogenaamde wegen 2de klasse in de residentie Batavia

(zie vorig verslag, blz. 131) op f 264 000 's jaars zouden te staan komen, terwijl de belasting, welke men als aequivalent van de landeigenaren meende te kunnen heffen, slechts f 17 396 zou opbrengen. Men zal er daarom waarschijnlijk toe moeten besluiten om voor rekening van den lande alleen die wegen te onderhouden, waar een bijzonder druk verkeer is, of die gelegen zijn nabij Europesche buurten welke behoefte aan uitbreiding hebben.

In Januarij 1876 is bepaald dat de verbetering der gemeenschap tusschen de residentiën Banjoemas en Tagal (verg. het verslag van 1874, bladz. 129) zal plaats hebben door verlegging van een gedeelte van den bestaanden weg tusschen Margasari en Boemiaijoe aan de westzijde van den Slamat. Een ontwerp, voor de uitvoering van dat werk is in bewerking.

In Soerakarta zal door de zorg van het inlandsch bestuur een weg worden aangelegd tusschen Karang-anjer en Wonogiri.

In Julij 1875 heeft de Indische Regering nader hare gedragslijn bepaald ten opzigte der verdere voltooijing van den zoogenaamden militairen weg op Java. Het is bekend (verg. het verslag van 1854, bladz. 95) dat deze weg in der tijd is ontworpen ten einde, onafhankelijk van den bestaanden grooten weg langs de noordkust, tusschen Batavia en Soerabaija eene voor militaire doeleinden geschikte verbinding tot stand te brengen meer binnen 's lands of digter bij de zuidkust. De in het tracé gelegen post- en binnenwegen zijn echter nog op verre na niet verbeterd overeenkomstig de gestelde regelen. De voorgeschreven breedte van 15 meters wordt slechts bij uitzondering in enkele residentien aangetroffen; bovendien worden hier en daar (in de Preanger regentschappen, Bagelen, Kadoe, Samarang) zware hellingen gevonden. Vooral daar, waar de militaire weg met binnenwegen zamenvalt, is er nog veel aan te doen, daar verscheidene gedeelten alleen door verlegging voor verbetering vatbaar zijn, en ook de bruggen er minder aan de eischen voldoen. In die gedeelten van het tracé, welke tevens postwegen zijn (te zamen lang 600 kilometers), vindt men over 't algemeen behoorlijke bruggen van permanente constructie, doch hare breedte is meestal 5½ (in stede van 7½) meter. Het lag voor de hand dat, naarmate het vraagstuk van den spoorwegbouw op Java meer op den voorgrond trad, daarmede ook bij den verderen aanleg van den militairen weg was rekening te houden. In de Preanger regentschappen en Banjoemas bijv. waren nog geheel nieuw aan te leggen de gedeelten Bloeboer Limbangan-Melambong (verg. het verslag van 1873, blz. 144/145) en Bandjar-Sindeh-Maos, met een zijtak van Sindeh naar Tjilatjap. Daar de aanvulling dezer gapingen hoogst aanzienlijke uitgaven zou vorderen (alleen voor Banjoemas waren de kosten begroot op f 14½ millioen), is nu — in de verwachting dat daar een spoorweg zal komen — van het maken dier weggedeelten voor'shands afgezien, en de staking bevolen der opnemingen in Banjoemas, waarmede men (blijkens 't vorig verslag, bladz. 131) reeds tot Sindeh en Tjilatjap was gevorderd. Overal elders zal, vóór dat men weggedeelten gaat aanleggen (1) of verbeteren, of kunstwerken gaat maken, worden nagegaan of die wegen en kunstwerken bij het aanleggen van een spoorweg over Java nog wel noodig zullen zijn. Verder is bepaald dat bij het verbeteren van wegen, welke met het algemeen tracé van den militairen weg in verband staan, de zoogenaamde binnenwegen den voorrang hebben boven den postweg. In verband daarmede zijn de in Soerakarta aangevangen opnemingen (zie mede vorig verslag blz. 131) niet verder voortgezet, maar worden van den directeur der burgerlijke openbare werken voorstellen te gemoet gezien zoowel tot verbetering der bedoelde *binnen*wegen als tot opneming van de nog niet opgenomen gedeelten van den militairen weg in Kediri. Overigens zijn, in overleg met het departement van oorlog, de vereischten van den militairen weg aanmerkelijk vereenvoudigd; de normale breedte van den weg is namelijk teruggebragt tot op 10 meters en die van de bruggen tot op 5½ meter.

Toen de ingenieur CLUYSENAER met de spoorwegopnemingen op Sumatra een aanvang had gemaakt, meende de Indische Regering hem ook te kunnen opdragen om een onderzoek te doen naar de mogelijkheid eener verbetering der gewone wegen in de afdeeling Mandheling (Tapanoeli). Het is echter gebleken dat die taak door genoemden ingenieur met zijn personeel niet kon worden vervuld zonder aan de spoorwegopnemingen nadeel te doen; daarom is in September 1875 aan den directeur der openbare werken opgedragen om voor de opnemingen in Mandheling ander personeel aan te wijzen.

De weg van Padang naar Solok, tot welks verbetering reeds herhaaldelijk opnemingen zijn gedaan, verdient, wat het p. m. 6 palen lange gedeelte tusschen Loeboe Prahoe en Loeboe Kilangan aangaat, te naauwernood den naam van een voetpad. Tegen het maken van dit gedeelte tot een bruikbaren karrenweg bestaan groote technische bezwaren. Een beter tracé te vinden, schijnt tevens niet mogelijk, tenzij men in werken vervalle van zoodanige kostbaarheid, dat de aanleg finantieel onmogelijk wordt. Aan dezen weg zal uit den aard der zaak minder behoefte bestaan wanneer de spoorweg naar de Ombilien-kolenvelden tot stand komt (zie blz. 132).

Bruggen en duikers. De vervanging van bruggen en duikers van ligte constructie, in vroegere jaren buiten deskundig toezigt gebouwd, door permanente werken, blijft steeds behooren tot de voornaamste werkzaamheden van het waterstaatspersoneel. Door de ruime uitzending van opzigters gedurende 1875 werd de gelegenheid geopend dien arbeid met kracht te vervolgen.

Vooral in de residentie Preanger regentschappen heerschte in den bruggenbouw, die vroeger bijna geheel aan het binnenlandsch bestuur was overgelaten, groote bedrijvigheid. In het begin van 1876 waren o. a. drie belangrijke overgangen, die over de Lewigohong in den militairen weg en over de Tjikoendoel en de Tjisokkan in den grooten postweg, onderhanden.

De ijzeren brug over de Tjidani (afdeeling Tangerang, residentie Batavia) is nagenoeg gereed.

Van den voorgenomen bouw eener kapitale brug over de Solo-rivier ter hoofdplaats Madioen werd voor 's hands afgezien, in verband met de waarschijnlijkheid dat aldaar eerlang eene spoorwegbrug zal moeten gebouwd worden.

Werken in het belang van den landbouw. (2) Hoezeer het plan gemaakt is om de in de vorige verslagen bedoelde waterleiding uit de Tjisaid, in de districten Tjiroeas en Oenderandir der residentie Bantam, onder leiding van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur te doen verlengen, is in 1875 met dit werk nog niet begonnen, omdat deskundige voorlichting vooraf werd noodig geoordeeld, en de daartoe vereischte opnemingen nog niet verrigt konden worden.

Met het verbeteren van de Menenteng-leiding in de afdeeling Cheribon kon in 1875 nog geen aanvang worden gemaakt, omdat men met de noodig geoordeelde wijzigingen in het project niet gereed kwam.

Daarentegen is men begonnen met de verbetering van het irrigatie-kanaal Tjihasaroeng en de verlenging van dat kanaal tot in het gebied der dessa Heulet (afdeeling Madjalengka); behalve het graafwerk zijn ook de meeste kunstwerken reeds in uitvoering. (3)

In Pekalongan werd eene oude leiding uit de rivier Rogoselo, district Sawangan, in heerendienst — tegen tegemoetkoming voor voeding — vernieuwd, versterkt en verlengd. Dit werk, waaraan eenige technische moeijelijkheden waren verbonden, werd met behulp van den waterstaat uitgevoerd.

De in 1873 in de residentie Samarang begonnen opnemingen voor de werken tot verbetering van de irrigatie en van den waterafvoer in Demak (nader omschreven in 't vorig verslag, blz. 177) liepen eerst in het laatst van 1875 ten einde; door ziekte van het daarmede belaste Europesche en inlandsche personeel was de arbeid gedurig

(1) Hier wordt meer bepaald gedoeld op een vak in Kediri, van Taloen tot op 3 palen beoosten de grens van Madioen, en op een ander in Soerabaija, van de grens van Kediri (Kali Beng) tot Perning.

(2) Deze werken werden in vorige verslagen steeds in hoofdstuk O besproken; het is echter regelmatiger voorgekomen ze te behandelen in het hoofdstuk dat aan de openbare werken is gewijd.

(3) Over de betere regeling van den waterafvoer uit de Tjimanok, ook in het belang der irrigatie, zie men bladz. 130.

vertraagd. De projecten zullen in 1876 alle gereed komen. (1) Twee werken zijn reeds in uitvoering, namelijk: 1°. het in 't vorig verslag bedoelde » westelijke aftappingskanaal", strekkende tot afvoer naar zee van het water, dat door het prauwvaartkanaal aan de Djadjar en de Brandjangan ontleend wordt; en 2°. de verlegging van den regter-Toentangdijk tusschen Djeketro en Goeboek, waarmede in Augustus 1875 is begonnen. Beide werken vorderden in het afgeloopen jaar goed; van het eerstgenoemde was in den aanvang van 1876 ongeveer een vierde, van het andere nagenoeg de helft voltooid. Evenwel was van 18 December tot 10 Januarij de arbeid aan het aftappingskanaal gestaakt moeten worden omdat het terrein ten gevolge van bandjirs onder water stond, en werd die ook later nu en dan gestremd. Aan werklieden had de aannemer, althans van October af, geen gebrek. Om het werk binnen den gestelden termijn te voltooijen, moest hij op 1000 man dagս kunnen rekenen; in December had hij er soms meer dan 2000.

De projecten der in 't vorig verslag genoemde werken tot verbetering van den waterafvoer in de residentie Japara, en tot herstelling van het verzande prauwvaartkanaal tusschen de rivieren Joana en Tangoelangin, zijn opgemaakt, doch nog in overweging. Intusschen werd in het afgeloopen jaar eene leiding gegraven van Mergotoehoe naar Joana, met het doel om de laatste plaats van drinkwater te voorzien. Die leiding wordt in den westmoesson ook gebezigd tot besproeijing der velden.

De in het vorig verslag bedoelde doorgraving tusschen de rivieren Konto en Kowang in de afdeeling Modjokerto (residentie Soerabaija) en de daarmede in verband staande werken (eene inlaatsluis en een afsluitdam) zijn in uitvoering. Aan den eerstaanwezenden ingenieur te Modjokerto is in 1875 opgedragen om opnemingen te doen en projecten in te dienen ter benuttiging van het water der rivieren Bangkal en Goewo.

Het resultaat der opnemingen, die ten doel hadden om het nut der uitvoering van het geprojecteerde Kabooh-kanaal nader te onderzoeken (verg. vorig verslag bladz. 179 en bladz. 90 hierboven) is hier te lande nog niet bekend geworden.

De in het vorig verslag vermelde werken tot verbetering der irrigatie in de residentie Pasoeroean zijn in 1875 alle onderhanden genomen en, op één na, voltooid. Het onvoltooide werk is dat 'twelk strekt tot afleiding van het water uit de rivier Penganten. Vroeger had men het plan om in die rivier een dam te leggen, maar men is tot de overtuiging gekomen dat eene gemetselde waterleiding beter zou voldoen. Het doel van dit werk is om, ten behoeve van de irrigatie van 2500 bouws, het overtollige water op te vangen van de leiding, die door den dam Kedoeng-Kandang wordt gevoed. Het staat dus in naauw verband met de in 1875 tot stand gekomen beweegbare waterkeering in den overlaat van dien dam. De uitgevoerde werken komen hoofdzakelijk ten goede aan de districten Gondanglegi en Sengoro, alwaar ± 4500 bouws dientengevolge tot vruchtbare sawahs zullen kunnen gemaakt worden.

In Bezoeki is met kracht voortgewerkt aan den vasten stuwdam met sluizen in de Sampean-rivier te Sitoebondo. Volgens het contract met den aannemer moet het geheele werk in het laatst van 1876 worden opgeleverd. De dam was reeds in den aanvang van dit jaar bijna voltooid, zoodat de noodstuwdam nu kon vervallen.

Ook in de afdeeling Ledok der residentie Bagelen werd aan de daar onderhanden zijnde waterwerken (de leiding Mongkong uit de Begaloe) ijverig gearbeid, maar eenige bij de uitvoering ondervonden moeijelijkheden zullen oorzaak zijn dat de leiding niet op den bepaalden tijd gereed komt. Aangezien het werk voor de daarbij ingedeelde heerendienstpligtigen nog al bezwarend is, werd het denkbeeld in overweging genomen om hun eene geldelijke tegemoetkoming te verleenen.

Met het bouwen van de sluis in den dijk van Gentan naar Wawar in dezelfde residentie werd nog geen aanvang gemaakt, omdat twijfel is gerezen aangaande de noodzakelijkheid van dit werk en in verband daarmede nadere opnemingen wenschelijk zijn voorgekomen.

(1) Bij Indisch besluit van 16 Julij jl. is bepaald dat, na beeindiging der werkzaamheden in Demak, met opnemingen in het belang der irrigatie van Grobogan een aanvang zal worden gemaakt.

De leiding Watoe Baroet (afdeeling Karang-anjar), welke vroeger zonder hulp van deskundigen door de bevolking is gegraven, werd steeds met veel moeite onderhouden en voerde desniettemin, ten gevolge van tallooze doorbraken, dikwijls te weinig water aan. In 1875 is men begonnen haar te verbeteren en eene grootere capaciteit te geven, zoodat het aantal te irrigeeren bouws met meer dan de helft zal toenemen. Voorts werden nog de volgende waterwerken in de afdeeling Karang-anjar begonnen of voltooid: het graven van een kanaal uit de rivier Kemit naar de rivier Tjingtjinggading, tot bevordering van de waterloozing op de lage landen dezer afdeeling; het leggen van een dam in de rivier Lohoeloe, ten einde het water dezer rivier op te stuwen in de leiding Kedong Samah; het uitdiepen van de leiding Besole en het graven van eene nieuwe leiding om het irrigatiewater verder westwaarts op te voeren. Daar de door misgewas geteisterde bevolking van Zuid-Bagelen (zie bladz. 5 en 125) niet in staat geacht werd den vereischten arbeid aan de waterwerken in heerendienst te verrigten, is sedert April 1875 de uitvoering daarvan in vrijen arbeid geschied.

Met de uitvoering van het project voor irrigatie van circa 6900 bouws sawah's, gelegen in de afdeelingen Banjoemas en Bandjarnegara der residentie Banjoemas, werd in 1875 nog niet begonnen. Nadere inlichtingen van het hoofd van gewestelijk bestuur werden vooraf noodzakelijk geacht.

In de gewesten Preanger regentschappen, Krawang, Tagal, Kadoe, Madioen, Kediri, Rembang en Probolinggo moesten plannen tot verbetering van het irrigatiewezen, ten gevolge van gebrek aan personeel, buiten behandeling blijven.

Rivier- en waterkeeringswerken. Het plan, om het afleidingskanaal uit de Krokotrivier (ter beveiliging van de hoofdplaats Batavia tegen overstroomingen) door dwangarbeiders te doen graven, is opgegeven, met het oog op de voortdurende behoefte aan dwangarbeiders in Atjeh; veel nadeel is hier trouwens niet aan verbonden, want bij dit werk zou, zooals nadere berekeningen hebben aangetoond, het benuttigen van dwangarbeiders tot weinig besparing hebben geleid, dewijl voor hunne bewaking en huisvesting bij het kanaal aanzienlijke uitgaven noodig zouden geweest zijn, en omdat hier veel kunstwerken moesten worden uitgevoerd, waarvoor men toch de materialen en ambachtslieden moest aanschaffen. In Augustus 1875 besliste derhalve de Indische Regering dat het kanaal in vrijen arbeid zou worden uitgevoerd. Daarop werd eene uitbesteding voor het werk gehouden. Hoewel het aan den eenigen inschrijver niet dadelijk kon worden gegund wegens een verzuim, bij de inschrijving begaan, werd het werk hem toch spoedig daarop bij onderhandsch contract toegewezen voor de som van f 625 000 (2), waarvoor hij ingeschreven had. De aannemer ondervond zoo weinig moeite in het verkrijgen van koelies, dat hij met den arbeid een bijzonder spoedigen voortgang kon maken en de verwachting koesteren mogt dien reeds binnen twee jaren te kunnen opleveren, terwijl bij de uitbesteding een termijn van drie jaren gesteld is.

Heeft het Krokot-kanaal ten doel de hoofdstad Batavia aan de westzijde voor overstrooming te vrijwaren, aan de oostzijde zal zij beschermd moeten worden door een aftappingskanaal uit de Goenoeng-Sahari (zie het verslag van 1874, blz. 130). Het ontwerp van dit werk is gereed en men hoopt in 1877 met de uitvoering te kunnen beginnen.

De noodzakelijkheid der geprojecteerde afvoerkanalen is bij vernieuwing gebleken op 30 Januarij en 4 Februarij jl., toen de ingezetenen van Batavia weder van overstroomingen te lijden hadden.

Eene noodig geworden verbetering van een gedeelte van den weg van Bekassi naar Tandjong Poera (residentie Batavia) is in verband gebragt met de bedijking van een gedeelte van den linker-oever der Tjibehet (een voedingstak van de Tjitaroem), waardoor eene groote landstreek tegen

(2) Het maximum der aannemingssom was gesteld op f 625 052. De onteigening der benoodigde perceelen, welke met veel moeijelijkheden is gepaard gegaan, heeft eene uitgaaf van f 82 283 gevorderd.

jaarlijksche overstroomingen gevrijwaard zal worden. Het project is goedgekeurd en in uitvoering.

Om gelijke redenen als te Batavia, is te Samarang afgezien van het voornemen om het kanaal, dat ten doel heeft die hoofdplaats tegen overstroomingen te beschermen, door dwangarbeiders te doen graven. De kosten van het geheele werk ('t welk men in drie jaren hoopt te kunnen voltooijen) zijn nu geraamd op f 1 367 870, waarvan ongeveer f 177 000 voor de onteigeningen, welke hier niet minder moeite hebben opgeleverd en oponthoud hebben veroorzaakt dan te Batavia. Een gedeelte van het werk, namelijk het graven van het kanaal tot den bovenmond, zonder de kunstwerken, is in April jl. uitbesteed en aangenomen voor f 540 000, terwijl als maximum-aannemingssom gesteld was f 574 422.

Bij Indisch besluit van 20 Julij jl. is magtiging verleend tot uitvoering van de werken ter betere regeling van den waterafvoer uit de Tjimanok in Cheribon, waarvoor op het bij de begrooting van 1876 overgelegde werkplan een post van f 40 000 was uitgetrokken, en waarvan de totale kosten, na herziening der projecten, zijn begroot op f 583 452. Ook na hetgeen dienaangaande in vorige verslagen is aangeteekend, komt het niet overbodig voor hier in 't kort mede te deelen wat aan dat besluit is voorafgegaan.

De Tjimanok ontlast, op ongeveer 9 palen boven de afdeelingshoofdplaats Indramaijoe, haar water in twee armen: de beneden-Tjimanok, die langs Indramaijoe stroomt en tot hare uitmonding in zee bijna 19 palen lang is, en de Rambattan, die slechts 12 palen te doorloopen heeft. De neiging der rivier, om den kortsten weg naar zee te kiezen, had ten gevolge dat de beneden-Tjimanok gestadig minder water erlangde, — tot schade van al het land dat uit die rivier geïrrigeerd werd en tot groot ongerief voor Indramaijoe, — en dat zich in de monding banken vormden die de praauwvaart belemmerden, terwijl de grootste massa water uit de boven-Tjimanok onbenut langs de Rambattan wegstroomde. Sedert 1847 zijn daarom verschillende pogingen aangewend om het water uit de boven-Tjimanok meer uitsluitend te leiden naar de beneden-Tjimanok, en aan de Rambattan slechts te laten het bandjir-water dat door de beneden-Tjimanok niet zou kunnen worden geabsorbeerd. Daarvoor kwam in aanmerking de afsluiting van den bovenmond der Rambattan, en de aanleg van een overlaat in de boven-Tjimanok ter afleiding van het overtollig bandjirwater uit die rivier naar een of ander punt in de afgesloten Rambattan. In 1847 werd begonnen met den aanleg van een steenen overlaat; in 1854 werd de Rambattan afgesloten en de overlaat in gebruik gesteld; maar het schijnt dat hij niet goed geconstrueerd en van te geringe capaciteit was; althans hij bezweek in den westmoesson van 1854/55, en het water uit de boven-Tjimanok baande zich nu weder zijn hoofdweg naar de Rambattan. In 1861 werd een afleidingskanaal gegraven uit de Tjimanok, boven het punt waar de rivier zich verdeelt, naar de beneden-Tjimanok, en tevens eene versperring in de Rambattan gemaakt. Hierdoor werd aan den stroom de gewenschte rigting gegeven, en zelfs kwam door de coupure in den westmoesson te veel water in de beneden-Tjimanok, zoodat men zich genoopt zag in 1864 nog een overlaat in de boven-Tjimanok aan te brengen tot afleiding van het overtollige bandjirwater naar de Rambattan. Voorts moest de coupure nog wat verruimd en verdiept worden en moesten een paar bestaande werken in de beneden-Tjimanok nog eenige voorzieningen ondergaan. Na 1864 schijnt echter aan de aangelegde werken niet de noodige zorg te zijn gewijd, en zij zijn langzamerhand te niet gegaan. De overlaat van 1864 werd geheel uitgeschuurd, zoodat de boven-Tjimanok zich in 1870 weer grootendeels langs dien weg in de Rambattan ontlastte en de beneden-Tjimanok weder gebrek aan water had. Na 1870 heeft men, met hetzelfde doel als de vorige werken, verschillende tijdelijke werken (1) gemaakt, die zeer veel van de arbeidskrachten der bevolking hebben gevorderd, maar geen stand gehouden hebben. De thans ontworpen overlaat zal zeer sterk zijn, zoodat voor vernieling niet meer behoeft te worden gevreesd. De aanzienlijke kosten van het werk zijn voor een deel hieraan te wijten, dat men zich voorstelt, ter besparing van handenarbeid, een ruim gebruik te maken van werktuigen, die natuurlijk later bij andere werken dienst zullen kunnen doen.

(1) Zie de koloniale verslagen van 1873, bladz. 146/7, 1874, bladz. 130, 1875, bladz. 132.

Havenwerken. Nadat omtrent den aanleg eener zeehaven bij Batavia (te Tandjong Priok) was beslist bij de Indische begrooting voor 1876, is onverwijld het noodige gedaan om de uitvoering der ontworpen plannen voor te bereiden. Daar het de wensch der Regering was om de werken *en bloc* uit te besteden, is allereerst een uitvoerig bestek (met de noodige kaarten en teekeningen) opgemaakt, omvattende den aanleg van de buitenhaven, de oostelijke binnenhaven, een kolenstation, het emplacement voor de toekomstige drooge dokken en het kanaal en den spoorweg tusschen Batavia en Tandjong Priok. Dit bestek, door den hoofdingenieur J. Waldorp ontworpen, is in drie talen (Hollandsch, Fransch en Engelsch) gedrukt, en — zoo in Nederland als buitenslands en in Indie — voor het publiek verkrijgbaar gesteld. Daar op inschrijvingen in Indie weinig vooruitzigt bestond, maar eerder mogt gehoopt worden dat zich hier te lande of in den vreemde gegadigden zouden voordoen, werd bepaald dat inschrijvingen bij het Departement van Kolonien zouden worden ingewacht, terwijl de uiterste termijn daarvoor werd vastgesteld op 31 Augustus 1876, ten einde aan gegadigden de gelegenheid te laten om in loco een onderzoek in te stellen en berekeningen te maken.

Aangezien echter de mogelijkheid eener mislukking van de uitbesteding bleef bestaan, heeft de Regering er zich tevens op moeten voorbereiden om, zoo noodig, zelve de werken uit te voeren. Mitsdien is de hoofdingenieur Waldorp — wiens tegenwoordigheid in Indie reeds met het oog op de aan gegadigden te verstrekken aanwijzingen wenschelijk werd geacht — in Maart jl. naar Java gezonden, om zich volledig op de hoogte te stellen van den plaatselijken toestand, en een gedetailleerd werkplan op te maken voor het geval dat uitvoering in eigen beheer onvermijdelijk blijken mogt. Hem is een ingenieur 1ste klasse van het Indische waterstaatscorps toegevoegd, die zich met verlof hier te lande bevond. Twee andere ingenieurs met verlof zijn met het bestudeeren van havenwerken in Nederland, Engeland en Schotland belast. Men hoopt dus over drie met het te verrigten werk vertrouwde ingenieurs te kunnen beschikken, hetzij voor het toezigt op den arbeid van een eventueelen aannemer, hetzij voor de uitvoering in eigen beheer.

Inmiddels is in Indie het noodige verrigt voor de spoedige afbakening van het terrein voor de haven en hetgeen daarbij behoort, voor den spoorweg en voor het kanaal, ook met het doel om zoodra mogelijk tot de onteigening der benoodigde gronden over te gaan.

In Samarang zette de commissie, die in 1874 benoemd is om de mogelijkheid van den aanleg eener zeehaven voor die hoofdplaats te onderzoeken (zie vorig verslag, blz. 133), haren arbeid geregeld voort. Waarschijnlijk zullen nog in 1876 de opnemingen voltooid en voorstellen door de commissie gedaan kunnen worden.

Inmiddels zijn de schermen aan de monden der Samarangsche rivier, welke de aanslibbing vóór het tegenwoordig havenkanaal zoozeer in de hand werkten, opgeruimd. Voorts heeft men, in overeenstemming met een voorstel der bedoelde commissie, getracht om dat kanaal zooveel mogelijk in bruikbaren toestand te houden, door in de verlenging van het westerzeehoofd een bamboezen scherm uit te brengen, waarachter in den westmoesson zou kunnen worden gebaggerd. Nauwelijks voltooid, werd echter dit werk bij een hevigen storm grootendeels weggeslagen, zoodat gedurende den westmoesson aan het wegruimen van de bank niet te denken viel. Daarom heeft de Gouverneur-Generaal, bij besluit van 11 Maart 1876, n°. 5, magtiging verleend, om het westerzeehoofd te verlengen over eene lengte van 325 meters, en bepaald dat het werk ('t welk op f 159 600 begroot is) met den meesten spoed zal worden uitgevoerd, opdat het havenkanaal reeds in den westmoesson van 1876/77 voor de praauwenvaart geschikt zij. Verder is uit Batavia een baggermolen naar Samarang gezonden, om gedurende den oostmoesson beoosten dit hoofd te baggeren, en de bank,

die zich steeds aan den mond van het kanaal blijft vormen, zooveel mogelijk op te ruimen.

Ten einde zooveel doenlijk verbetering te brengen in den toestand der havens aan de noordkust van Java, werden de aanwezige baggermolens aan een naauwkeurig onderzoek onderworpen, en is eene voorziening in de gebleken behoefte aan meer personeel en materieel voor de baggermolens te Batavia, Samarang, Soerabaija, Tagal en Probolinggo in overweging genomen. Twee nieuwe baggermolens worden nog in dit jaar van hier uitgezonden.

De uitkomsten der jongste periodieke opneming van den noordelijken toegang der zeeëngte tusschen Madura en Soerabaija, het zoogenaamde westgat van Soerabaija (verg. het verslag van 1873, bladz. 68), hebben weder de vraag aan de orde doen komen, wat behoorde te worden gedaan om bedoeld vaarwater, welks bevaarbaarheid voor de hoofdplaats Soerabaija van zoo overwegend belang is, niet te doen verloopen. Ofschoon de toestand voor het tegenwoordige niet onvoldoende is, meent men evenwel, met het oog op de neiging van het vaarwater om zich voortdurend in oostelijke rigting te verleggen, op nadere maatregelen te moeten bedacht zijn om eene schadelijke werking der aanslibbingen uit de Solo-rivier in 't vervolg te voorkomen. De Indische deskundigen hebben echter gemeend, dat, om eene goede keuze te doen tusschen de aanbevolen middelen van voorziening, nadere gegevens verzameld dienen te worden omtrent den wezenlijken aard der in de straat heerschende stroomen. Bij een besluit van 14 Februarij 1876 zijn daaromtrent aan de departementen van marine en der burgerlijke openbare werken de noodige onderzoekingen opgedragen (1). Ten einde de wijzigingen in de gesteldheid van het vaarwater naauwkeuriger te controleeren, is voorts bepaald dat de periodieke opnemingen voortaan om de vier, in stede van om de zes jaren zullen geschieden en tevens zullen worden uitgestrekt tot het nog weinig onderzochte vaarwater beoosten Soerabaija, buiten het zoogenaamde oostgat.

Het contract voor het uitbaggeren en het op diepte houden van eene geul (van minstens 10 M. breedte en 0,75 M. diepte onder laagwater) door de bank vóór de monding der Soerabaija-rivier, liep in December 1875 af. De resultaten dier uitbaggering waren op den duur niet zoo gunstig als zij zich aanvankelijk lieten aanzien, zoodat de diepte van het vaarwater steeds te wenschen overlaat. In den aanvang van 1876 werden maatregelen genomen om eene geul van voldoende breedte en diepte te baggeren met een baggermolen. Die geul denkt men met een zoogenaamden krabbelaar, van andere en betere constructie dan de vroeger reeds gebezigde, die niet voldeed, op diepte te kunnen houden. Voor het nemen van proeven, ten einde vooraf te kunnen beoordeelen of een dergelijke krabbelaar, waardoor het zand wordt losgemaakt om verder door den stroom zeewaarts te worden gevoerd, zal voldoen, wordt het noodige verrigt.

Aan den directeur der openbare werken is opgedragen om, in overleg met den hoofdingenieur chef van den dienst der staatsspoorwegen op Java, een project op te maken voor een schroefpalenhoofd te Soerabaija, 't welk men met den spoorweg naar Malang en Pasoeroean in verbinding zou wenschen te brengen.

In den loop van 1875 werd een begin gemaakt met het vervangen van het houten zeehoofd te Grissee, dat grootendeels vervallen was, door een ijzeren schroefpalenhoofd.

Voor het uitdiepen en verruimen der haven te Cheribon, en het afleiden der in die haven uitkomende riviertakken, zijn de noodige plannen, wegens gebrek aan technisch personeel, nog niet opgemaakt.

De herstellingen en verdere werkzaamheden aan de haven te Tagal werden in het laatst van 1875 voltooid. Het uitbaggeren van de voor- en binnenhaven werd echter uitgesteld, omdat de voor Tagal bestemde baggermolen tijdelijk te Batavia moest dienst doen. De gebleken noodzakelijkheid eener gedeeltelijke omwerking van het project voor het verleggen van de monding der Gong-rivier, waardoor voortaan het bandjirwater uit de haven geweerd en aldus de aanslibbing beperkt zal worden (zie vorig verslag blz. 134), vertraagde de uitvoering der beraamde voorzieningen. In Junij 1876 kon echter eene uitbesteding worden gehouden voor dit werk, 't welk omvat den aanleg van een kanaal met afsluitdam en duikersluis, en den bouw van eene brug over dat kanaal in den postweg van Tagal naar Pekalongan. Het bekaden van de binnenhaven moest nog uitgesteld worden om meer dringende eischen eerst te kunnen bevredigen.

In de monding van de Joana-rivier (Japara) zal eene proef worden genomen met een werktuig (geulketting), strekkende om in zandbanken van rivieren of riviermonden door de natuur zelve eene vaargeul te doen ontstaan en te behouden.

In den toestand der haven te Pasoeroean kwam in 1875 weinig verbetering, daar voor dit werk, even als in 1874, geen voldoend aantal dwangarbeiders kon worden aangewezen.

Met het herstellen der kaaimuren langs het bassin van de haven te Probolinggo (zie vorig verslag blz. 134) is in 1875 een aanvang gemaakt; deze arbeid is opgedragen aan den aannemer der werken tot verbetering en uitdieping van de haven, en zal waarschijnlijk nog in 1876 voltooid worden. De werkzaamheden aan de havenhoofden zijn tijdelijk gestaakt, omdat scheuren ontstonden ten gevolge van buitengewone zettingen in de verlengde gedeelten dier hoofden. Zoodra geene zettingen meer worden bespeurd, zal, na herstelling der schade, met dit werk worden voortgegaan.

Na de voltooijing van den noordelijken leidam nabij de doorbraak van de landtong te Banjoewangi, bleek de noodzakelijkheid om dien dam te verlengen en te verhoogen en tevens den zuidelijken daarmede nagenoeg evenwijdigen dam aan te leggen. Dit werk wordt met kracht voortgezet.

In verband met het ongunstig advies, door de kamer van koophandel en nijverheid te Padang uitgebragt over een plan van de directie der stoomvaartmaatschappij » Nederland", om, ter verbetering van de gelegenheid tot laden en lossen voor de stoomschepen ter reede van Padang, op Poeloe Pisang eene depôtloods te vestigen, is door de Indische Regering op eene spoedige indiening van voorstellen tot verbetering van het vaarwater in de Padangrivier aangedrongen. De bandjirs in die rivier waren in de twee laatste jaren heviger dan voorheen en veroorzaakten overstroomingen op de hoofdplaats.

Over de onderzoekingen, die ingesteld zijn om uit te maken of de Brandewijns- en Troessanbaaijen geschikt zijn om als afvoerhavens voor de Ombilien-steenkolen te dienen, wordt hieronder in afdeeling III gehandeld.

Het zeehoofd van klipsteenen te Telok Betong (Lampongsche districten), lang 500 M., strekt zich niet ver genoeg in zee uit. De diepte aan den kop is te gering en bij eenigszins hooge zee is er te veel branding; welligt zal hierin moeten voorzien worden door verlenging met een open schroefpalenhoofd, waardoor aan den kop slechts deining, en geene branding, te verwachten is.

Te Tandjong Pandan (Billiton) werd in 1875 een los- en laadhoofd van koraalsteen, ter lengte van 400 M., aangelegd.

Daar het bestaande ijzeren los- en laadhoofd te Makassar onvoldoende is voor de vele schepen en diepgaande stoombooten, die deze hoofdplaats tegenwoordig aandoen, werd in 1875 een aanvang gemaakt met den bouw van een tweede ijzeren hoofd.

Drinkwatervoorziening. Ter voorziening in de behoefte aan zuiver drinkwater ter hoofdplaats Batavia zijn tot dusver zes artesische putten geboord. Thans zullen er nog twee noodig zijn; een van deze was in den aanvang van 1876 reeds onderhanden. (Zie hierover meer onder het hoofd » *Diepe grondpeilingen*" in hoofdstuk O, afd. II, § 1.) Elke put zal van een gemetseld reservoir voorzien worden, waaruit het water door ijzeren buisleidingen over de hoofd-

(1) Hier te lande is het twijfelachtig voorgekomen of met de uitkomsten van vroegere opnemingen betreffende de stroomen wel voldoende rekening was gehouden. Van den gepensioneerden kapitein ter zee M. H. JANSEN (thans lid in den Raad van State), die in 1843 en 1846 het vaarwater had opgenomen, is een advies ingewonnen, dat aan de Indische Regering is medegedeeld.

plaats wordt verdeeld. Met het metselen der reservoirs is een aanvang gemaakt; de benoodigde ijzerwerken zijn gedeeltelijk reeds aangevoerd. In 1876 zullen waarschijnlijk drie reservoirs met buisleidingen voltooid worden. Van den artesischen put nabij het hospitaal te Weltevreden werden reeds eenige leidingen door de kampementen aldaar aangelegd.

De in het vorig verslag bedoelde voorstellen, om de hoofdplaats Cheribon van goed drinkwater te voorzien, zijn nog in behandeling. De aanleg der geprojecteerde buisleidingen zou eene uitgaaf van f 82500 vereischen.

Ter hoofdplaats Samarang zullen in 1876 bij drie artesische putten reservoirs en buisleidingen aangebragt worden, in denzelfden geest als dit te Batavia geschiedt. Projecten om Poerwodadi, Kradenan en Koewoe (residentie Samarang) van zuiver drinkwater te voorzien, zijn nog in behandeling.

Over het graven eener leiding om aan Joana (Japara) drinkwater te verschaffen, zie men bladz. 129.

In den aanvang van 1873 werd eene som van f 5000 uitgeloofd voor het best uitgewerkte plan van eene machinale waterdistributie ter hoofdplaats Soerabaija. Binnen den vastgestelden termijn kwam hierop één antwoord in, dat der bekrooning werd waardig gekeurd. Het daarin vervatte plan is opgemaakt door de heeren Steuerwald en Henket, hoogleeraren aan de Polytechnische school te Delft, met medewerking van den hoofdingenieur van het mijnwezen van Dijk. De uitvoering van dit plan is nog in overweging.

III. Spoorwegen en andere verbeterde middelen van vervoer.

§ 1. *Opnemingen en aanleg van spoorwegen door den Staat.*

In het als bijlage CC overgelegd verslag van den hoofdingenieur, chef van den dienst der staatsspoorwegen op Java, wordt een uitvoerig overzigt gegeven van al hetgeen tot 1 Junij jl. in Indie is gedaan voor den aanleg der lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang en voor de opnemingen in de Preanger regentschappen. Te dezer plaatse behoeft daarover dus niets meer te worden gezegd. Uit het verslag blijkt, dat men zoowel in het oosten als in het westen van Java met de meeste voortvarendheid de handen aan het werk heeft geslagen en dat men daarmede reeds belangrijk is gevorderd.

Door den hoofdingenieur is er op gewezen dat de voortgang van den arbeid in Oost-Java in niet geringe mate afhankelijk is van den spoed, waarmede aan zijne aanvragen om benoodigdheden uit Europa wordt voldaan. Voor zoover de aard der uit Indie ontvangen eischen dit mogelijk maakt, wordt door het Departement van Kolonien steeds onverwijld tot de aanschaffing der benoodigdheden overgegaan (1); waar evenwel technische hulp noodig is ter voorbereiding van de uitbestedingen, wordt die — overeenkomstig het in het vorig verslag (blz. 135) aangekondigde voornemen — bij het Departement van Binnenlandsche Zaken gezocht. Hoezeer in Indie getracht werd om zooveel mogelijk alle gegevens te leveren welke men voor het houden der uitbestedingen alhier noodig achtte (zie blz. 7 en 8 der bijlage CC), is bij genoemd Departement toch eene nadere bewerking der ontvangen stukken en zelfs het vragen van inlichtingen uit Indie omtrent sommige punten aanvankelijk onvermijdelijk gebleken.

De opnemingen ter bepaling van het tracé voor een spoorweg tusschen de westkust van Sumatra en het steenkolenveld aan de Ombilien-rivier werden in 1875 beëindigd. Den 25sten September bood de ingenieur Cluysenaer der Indische Regering een zeer uitgebreid rapport aan, bevattende de beschrijving der uitkomsten van deze opnemingen. In den aanvang van 1876 liepen ook de overige spoorwegopnemingen in de Padangsche Bovenlanden af, en den 22sten Maart werd het daarop betrekking hebbende rapport ingediend. Inmiddels waren sedert het laatst van October 1875 de aan den heer Cluysenaer toegevoegde ingenieurs, opzigters enz., naarmate zij op Sumatra gemist konden worden, ontslagen of naar Java overgeplaatst; hij zelf trad den 10den April jl. weder uit 's lands dienst.

Het rapport betreffende den spoorweg tusschen de westkust van Sumatra en het kolenveld wordt hier te lande gedrukt en zal eerlang aan de Staten-Generaal kunnen worden medegedeeld. (2) Intusschen schijnt het wenschelijk te dezer plaatse met een enkel woord de uitkomsten der verrigte onderzoekingen te vermelden.

Reeds is uit het vorig verslag (bladz. 135) gebleken, dat van het kolenveld (bij Sawah Loento) tot Soebang in het Barissan-gebergte één tracé is bepaald, doch van dat punt naar de westkust twee tracés zijn opgenomen, namelijk één naar de Troessan-baai (niet met Padang te verbinden), en één naar de Brandewijnsbaai en van daar naar Padang.

De kosten van de beide spoorwegverbindingen (3) en van de werken die, wanneer men van de spoorwegverbindingen nut wil trekken, verder onmisbaar zijn, worden begroot als volgt:

I. Kosten eener verbinding van het kolenveld met de Brandewijnsbaai en Padang.

a.	Spoorweg van het kolenveld naar de baai (ruim 96 K. M.)	f 20 600 000
b.	Zijtak van de baai naar Padang (ruim 6 K. M.)	» 500 000
c.	Aankoop van rollend materieel . . .	» 1 000 000
d.	Rivierverlegging nabij Padang en aanleg van een gewonen weg naar de Brandewijnsbaai	» 400 000
e.	Haven in de Brandewijnsbaai, met gebouwen en kustverlichting.	» 2 240 000
f.	Kolenstort	» 360 000
		f 25 100 000

II. Kosten eener verbinding van het kolenveld met de Troessan-baai.

a.	Spoorweg van het kolenveld naar de baai (ongeveer 119 K. M.).	f 25 500 000
b.	Aankoop van rollend materieel . . .	» 1 000 000
c.	Haven met gebouwen en kustverlichting	» 1 170 000
d.	Kolenstort	» 430 000
		f 28 100 000

De heer Cluysenaer resumeert de voordeelen en de bezwaren van beide rigtingen aldus:

Verbinding met de Brandewijnsbaai.

a. De spoorweg. De spoorweg heeft tot het kolenstort eene lengte van ongeveer 96,1 K. M. en kost f 21 600 000 of met inbegrip der haven- en bijkomende werken f 24 200 000. (Met uitzondering van den zijtak naar Padang, maar met inbegrip van het rollend materieel.)

De weg naar de Brandewijnsbaai heeft op de westelijke helling van het Barissangebergte, over ongeveer 24 K. M., eene helling van 38 M. per kilometer, wat de exploitatie zoo min onmogelijk als gevaarlijk maakt, maar een kostbaar onderhoud van den bovenbouw zal vorderen. Van de secundaire waterscheiding tot de baai

(1) Het zal naauwelijks behoeven te worden opgemerkt dat men ook de uitzending der goederen zooveel mogelijk bespoedigt. Soms is evenwel vertraging bij de uitzending niet te voorkomen. Zoo moesten de in het verslag van den hoofdingenieur (blz. 7 der bijlage CC) besproken locomobiles — die tijdig door den fabriekant afgeleverd waren — geruimen tijd blijven liggen, omdat het vervoer hier te lande ten gevolge van de weêrsgesteldheid gestremd was.

(2) Het rapport zelf is, met een aantal bijlagen, reeds sinds lang afgedrukt, maar nog niet in het licht gegeven kunnen worden, omdat de kaarten, zonder welke het rapport geen voldoende waarde scheen te hebben, eerst in het begin van Augustus uit Indie ontvangen zijn.

(3) Beide spoorwegen zullen tal van kunstwerken vereischen. Door den heer Cluysenaer is gerekend op eene spoorwijdte van 1 Meter.

(29 K. M.) is de gemiddelde helling 0,034. Van Soebang tot de baai (over 35 K. M.) gaat de baan door geheel woest en onbewoond terrein, maar is daarbij nagenoeg evenwijdig aan den grooten weg van Solok naar Padang; in de nabijheid van het benedengedeelte worden eenige kampongs aangetroffen, welke wel is waar geen vervoer zullen opleveren, maar tijdens den bouw werkkrachten kunnen verschaffen en in elk geval het verkrijgen van arbeiders zullen vergemakkelijken.

De bouwtijd wordt op ongeveer tien jaren gesteld; een viertal kilometers achter de baai worden belangrijke terreinbezwaren ontmoet.

b. De haven. De haven in de Brandewijnsbaai ontworpen, geeft — behalve de ruimte noordoostwaarts van het kolenstort — eene beschutte oppervlakte van 34 hektaren; wel is waar is deze ruimte betrekkelijk beperkt, maar meer dan voldoende niet alleen voor den bestaanden of eerlang te verwachten toestand, maar zelfs in de verre toekomst. De in de haven verblijvende schepen zullen volkomen beveiligd zijn voor golfslag of hinderlijke deining en door het hooger gebergte geheel gedekt voor de noordwesten-winden; slechts de zuidwesters kunnen — hoewel niet hevig — op het tuig der schepen werken; de schepen liggen dan evenwel met de loefzijde langs de loskade van den havendam, terwijl de rigting der overige kaden met die windrigting zamenvalt.

De ingang der haven is 8 M. diep, welke diepte desgevorderd door baggering allerwege kan verkregen worden en behouden blijven, daar voor opslibbing geen gevaar bestaat. De diepte is voldoende voor alle vaartuigen, welke door het Suezkanaal gaan of Padang bezoeken.

Het haventerrein is ruim genoeg voor het grootste te verwachten handelsverkeer en kan zoowel westelijk van den ontworpen havendam als oostelijk van het kolenstort worden uitgebreid. Door de terreingesteldheid kunnen de kolenwagens op elke verlangde hoogte boven het dek der schepen gebragt worden.

De baai is even gemakkelijk en veilig te naderen, als thans de reede van Padang, terwijl het binnenkomen der haven geen bezwaar zal opleveren.

c. De ligging voor den handel. Tusschen de bovenlanden aan de eene, en de Padangsche ommelanden — in het bijzonder Padang — aan de andere zijde, bestaat thans een levendig verkeer, dat voor een gering gedeelte in de rigting van den toekomstigen spoorweg, voor het overige langs een omweg plaats vindt. De gemeenschap van Solok met Padang en de aanvoer van levensmiddelen van daar geschiedt thans langs den zoogenaamden nieuwen weg en zal later den spoorweg ten deel vallen.

Voor het personenverkeer tusschen de bovenlanden en Padang, zoowel als voor den afvoer van koffij en den opvoer van zout en andere goederen, dat thans via Padang-Pandjang geschiedt, zal later van den spoorweg worden gebruik gemaakt.

De haven aan de Brandewijnsbaai kan door een spoorweg of door een gewonen weg met Padang verbonden worden; de volkomen bevrediging van deze behoefte eischt eene opoffering van slechts f 900 000, met inbegrip van rivierverlegging en de aanlegkosten van een weg voor gewoon verkeer; zonder deze werken f 500 000.

De kooplieden zullen aan de nieuwe haven bij-kantoren en pakhuizen oprigten, maar, even als de ambtenaren die aldaar hun werkkring hebben, te Padang blijven wonen.

Verbinding met de Troessanbaai.

a. De spoorweg. De weg naar de Troessanbaai heeft tot het kolenstort eene lengte van ongeveer 119 K. M. en kost f 26 500 000 of, met inbegrip der haven- en andere bijkomende werken, f 28 100 000.

Beide verbindingen hebben van het kolenveld tot de hoofdwaterscheiding dezelfde rigting; daar de capaciteit van den weg grootendeels bepaald wordt door het alignement der baan over genoemd gedeelte, kan het transportvermogen van beide wegen gelijk gesteld worden.

Het spoorweggedeelte Soebang-Troessan heeft slechts over korte afstanden even steile hellingen als de baan naar de Brandewijnsbaai, maar doorsnijdt terreinen, welke den spoorwegbouw zoo niet grootere dan toch even gewigtige bezwaren in den weg leggen als op den weg naar de andere baai zullen ondervonden worden, terwijl op laatstgenoemden weg minder gevaar bestaat voor afschuivingen en afstortingen dan op het gedeelte Soebang-Troessan. Van de hoofdwaterscheiding tot de vlakte (44 K. M.) is de gemiddelde helling 0,023; daarna volgen 15 K. M. vlaktelijn.

De weg, welken de steenkolen en alle andere producten der Bovenlanden moeten afleggen om de Troessanhaven te bereiken, is 23 K. M. langer dan wanneer de verbinding met de andere baai gekozen wordt; al die producten worden dus met hoogere vracht belast, terwijl het meerdere bedrag nagenoeg evenredig moet zijn aan den grooteren afstand.

Van Soebang tot de vlakte, dat is over 44 K. M., doorloopt de baan de wildernis, een geheel onbewoond terrein; van daar leidt de spoorweg door de vrij bevolkte Troessanvlakte, terwijl de laatste 3 K. M. over een terrein voeren, waar te naauwernood sporen van nederzettingen worden aangetroffen.

De eerste 16 K. M. voorbij de baai kunnen spoedig gebouwd worden, maar dan beginnen al de bezwaren, welke bij de andere rigting reeds nabij de baai aanvangen, terwijl het moeijelijke spoorweggedeelte niet alleen even lang is als voor de andere rigting, maar den bouw van meer en langere tunnels en een grooter aantal viaducten eischt, wat den bouwtijd van een spoorweg Kolenveld-Troessan op minstens twaalf jaar doet stellen.

b. De haven. Nagenoeg de geheele oppervlakte der baai is beschut en biedt eene volkomen veilige ligplaats aan honderde vaartuigen der grootste soort. De baai is voor de noordwesten-winden volkomen gedekt; de zuidwestelijke buijen kunnen op het tuig der schepen werken, welke in de Troessanhaven met de lijzijde langs de kade liggen.

De groote schepen meêren in eene voor golfslag en deining volkomen gedekte binnenhaven; slechts de ligplaats voor praauwen is gedeeltelijk aan deining blootgesteld, aan welk bezwaar men door uitbreiding der binnenhaven kan te gemoet komen.

Vóór de kaden is genoeg diepte voor alle vaartuigen welke de haven zullen bezoeken; in het grootste gedeelte der baai is meer dan voldoende diepte voor schepen der grootste soort.

Het havenemplacement is groot genoeg; de terreinen nabij de monding der Aijer Gemoeroe geven, bij vermeerderd handelsverkeer, uitstekende gelegenheid tot uitbreiding.

De vlaktelijn maakt eene werktuigelijke heffing der kolenwagens noodig, waarvoor de Aijer Gemoeroe genoeg hydraulisch vermogen ter beschikking stelt; de kosten van afscheping zullen evenwel daardoor stijgen.

Het binnenkomen der Troessanbaai is aan geen bezwaar onderhevig; om uit dit beschut watervlak in de binnenhaven te komen, is eenvoudig genoeg, terwijl daarbij uit den kop van den keerdam de noodige hulp kan verleend worden.

c. De ligging voor den handel. Er bestaat thans geen het minste verkeer tusschen de Bovenlanden en de Troessanbaai, en wordt de koffij derwaarts gevoerd, zoo zal toch de Troessanhaven voorloopig niet veel meer zijn dan een kolenhaven en de afscheepplaats der gouvernementskoffij.

Padang, de hoofdplaats, de voornaamste, ja de eenige belangrijke handelsplaats van Sumatra's Westkust, de zetel van het bestuur, kan niet door een spoorweg met de Troessanhaven verbonden worden; slechts gemeenschap over zee is mogelijk.

De handelsstand zal zich niet spoedig aan de nieuwe haven vestigen.

De Regering zal moeten zorgen voor huisvesting der ambtenaren (civiel bestuur, politie, dienst der in- en uitvoerregten, havendepartement enz.), wier tegenwoordigheid aan de haven gevorderd wordt; deze bemoeijenis zal gepaard gaan met al de zorgen, welke eene nieuwe vestiging vereischt, wanneer ze aan de allereerste eischen der hygiëne zal voldoen.

Na dit resumé verklaart de heer Cluysenaer zich zeer bepaald vóór de rigting naar de Brandewijnsbaai, en gaat hij na welke finantiële resultaten vermoedelijk verkregen zouden worden:

1°. wanneer èn de kolenontginning èn de aanleg en exploitatie van den spoorweg (in de zoo even genoemde rigting) werden ondernomen door de particuliere industrie, doch de havenwerken, de rivierverlegging bij Padang en de aanleg van een gewonen weg tusschen die plaats en de haven door den Staat werden uitgevoerd;

2°. wanneer de mijn-ontginning aan de particuliere industrie werd overgelaten, en de spoorweg en de verdere werken door den Staat werden gebouwd en de spoorweg ook door den Staat geëxploiteerd werd;

3°. wanneer de Staat de kolenontginning, den aanleg en de exploitatie van den spoorweg en de uitvoering der overige werken op zich nam.

Bij zijne berekeningen wordt aangenomen dat in de eerste jaren 100 000 ton steenkolen ontgonnen en vervoerd kunnen worden, doch in verloop van tijd (als de kolen eene uitgebreide markt zullen gevonden hebben) 200 000 ton. De uitkomsten dier berekeningen volgen hieronder.

1°. *Mijnontginning en spoorwegaanleg door de particuliere industrie.*

Eerste periode. Benoodigd kapitaal voor de kolenontginning (100 000 ton) f 500 000, voor den spoorweg f 27 000 000 (1), te zamen f 27 500 000. Winst op de kolenontginning f 121 500 (2), op de spoorwegexploitatie f 509 000, te zamen f 630 500 's jaars of 2.3 % van het kapitaal.

---

(1) Aangezien er — zooals gezegd — op gerekend is dat de kosten van den aanleg eener haven in de Brandewijnsbaai, van de rivierverlegging bij Padang en van den aanleg van een gewonen weg van Padang naar de haven — te zamen f 2 640 000 — voor rekening van den Staat komen, moeten ten laste eener particuliere maatschappij alleen worden gebragt de kosten hiervoren sub I *a*, *b*, *c* en *f* genoemd — te zamen f 22 460 000, vermeerderd met de kosten van onderhoud en toezigt en met de rente van het benoodigde kapitaal (hier slechts op 4 % gesteld) gedurende den aanleg van den spoorweg (10 jaren).

(2) Ontvangsten (bij een debiet van 15000 ton aan de haven

Tweede periode. Benoodigd kapitaal voor de kolenontginning (200 000 ton) f 700 000, voor den spoorweg f 28 000 000, te zamen f 28 700 000. Winst op de kolenontginning f 250 000, op de spoorwegexploitatie f 1 109 000, te zamen f 1 359 000 's jaars of 4.7 % van het kapitaal.

Bij deze regeling komt (zie noot 1 op de vorige bladz.) eene uitgaaf van f 2 640 000 voor havenwerken enz. ten laste van den Staat, die bovendien tot rentegarantie genoopt zal worden, doch een voordeel van f 396 300 genieten zal wegens de mindere duurte der voor de marine benoodigde steenkolen, der transporten voor koffij enz.

2°. *Mijnontginning door de particuliere industrie en spoorwegaanleg van staatswege.*

Eerste periode. Benoodigd kapitaal voor de kolenontginning f 500 000. Winst op de kolenontginning f 121 500 's jaars of 24.3 % van het kapitaal.

Uitgaven voor spoorweg, havenwerken enz. f 25 100 000. Winst op de exploitatie van den spoorweg f 509 000; andere voordeelen f 396 300, te zamen f 905 300 's jaars of ruim 3.6 % van de uitgaven.

Tweede periode. Benoodigd kapitaal voor de kolenontginning f 700 000. Winst op de kolenontginning f 250 000 's jaars of 35.7 % van het kapitaal.

Uitgaven voor den spoorweg enz. f 26 100 000. Winst op de exploitatie en andere voordeelen f 1 500 000 's jaars of bijna 5.8 % van de uitgaven.

3°. *Mijnontginning en spoorwegaanleg van staatswege.*

Eerste periode. Benoodigd kapitaal voor den aanleg van den spoorweg, de havenwerken enz. f 25 100 000, voor de mijnontginning f 500 000, te zamen f 25 600 000.

Uitgaven voor de spoorwegexploitatie f 713 000, voor de kolenontginning f 450 000, te zamen f 1 163 000 's jaars. Ontvangsten en winsten f 2 122 800 's jaars (1). Voordeelig saldo f 959 800 's jaars of 3.75 % van het kapitaal.

Tweede periode. Benoodigd kapitaal voor den spoorweg enz. f 26 100 000, voor de mijnontginning f 700 000, te zamen f 26 800 000.

Uitgaven voor de spoorwegexploitatie f 1 300 000, voor de kolenontginning f 900 000, te zamen f 2 200 000 's jaars. Ontvangsten en winsten f 3 893 000 's jaars (2). Voordeelig saldo f 1 693 000 's jaars of ruim 6.3 % van het kapitaal.

De hierboven in het kort wedergegeven berekeningen van den heer Cluysenaer leidden hem tot de volgende conclusie: » Verlangt men ernstig » — zoo schreef hij — » om de rijke kolenlagen, welke de oevers der Ombilien bevatten, aan de markt te brengen, en ze als een hefboom te gebruiken tot ontwikkeling van de welvaart der Padangsche Bovenlanden, zoo moet worden overgegaan tot aanleg en exploitatie van den spoorweg van staatswege, terwijl het wenschelijk is om, ter vermeerdering van de in den aanvang geringe inkomsten, de mijnontginning niet aan een concessionaris in handen te geven, maar van regeringswege te doen geschieden. Hooge renten zal de onderneming aan de schatkist niet afwerpen, maar evenmin belangrijke opoffering eischen. »

Met voorstellen in dezen geest wordt dan ook het rapport besloten. De Indische Regering heeft nog niet van haar gevoelen aangaande die voorstellen doen blijken. Op het advies van de directie der openbare werken heeft zij eene nadere opneming van de Brandewijns- en Troessan-baaijen opgedragen aan den hoofdingenieur van den Indischen waterstaat G. A. Pet en aan den vroegeren chef van het hydrografisch bureau A. C. J. Edeling. Van de uitkomsten hunner onderzoekingen is hier te lande nog niets vernomen; het is bekend dat het stoomschip *Luitenant-generaal Kroesen*, waarmede zij van Sumatra naar Java terugkeerden, in straat Lagoendi verging, en dat de heer Pet bij die ramp het leven liet.

§ 2. *Particuliere spoorwegen.*

Omtrent den finantiëlen toestand der Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij is, in aansluiting aan de berigten in vorige verslagen, het volgende mede te deelen.

De verkoop der obligatiën van de $4^1/_2$ percents leening van 1874 (groot f 6 millioen) werd in Junij 1875, toen de Maatschappij toereikende middelen had om aan al hare verpligtingen te voldoen, gestaakt. Er waren slechts 1695 obligatiën van f 1000 uitgegeven, en verder 6 stuks tegen obligatiën der $4^1/_2$ percents leening van 1867 verwisseld, zoodat na aftrek van 5 uitgelote, niet geplaatste obligatiën, waarvoor in de plaats zijn gesteld 5 aandeelen der tweede serie, op ultimo 1875 nog voor een bedrag van f 4 294 000 onuitgegeven bleef. Het cijfer der onuitgegeven aandeelen 2de serie bedroeg op dat tijdstip f 5 995 000. Van de voormelde $4^1/_2$ percents leening van 1867 (groot f 4 000 000) waren op 1 Januarij 1876 nog 1800 obligatiën van f 1000 in omloop en van de $4^1/_2$ percents leening van 1869 (groot f 11 000 000) nog een bedrag van f 8 673 000 (tegen f 8 793 000 in 't jaar te voren). De 5 percents leening van 1871 (groot f 2 230 200) is geheel afgelost. Op vier coupons na, kwamen alle stukken weder in het bezit der Maatschappij. Gedeeltelijk door uitloting en aflossing, grootendeels doordien van de nieuwe leening minder is uitgegeven dan van de oude werd ingetrokken, verminderde de obligatieschuld in 1875 met f 630 860, zoodat van alle leeningen te zamen bij het einde van dat jaar nog in omloop was een bedrag van f 12 174 000. De rentelooze schuld (voorschot van den Staat) vermeerderde slechts met f 22 812,28, daar de exploitatie van de lijn Samarang-Vorstenlanden, zoo als hieronder nader blijken zal, de Maatschappij in de gelegenheid stelde om van het in 1875 genoten voorschot (f 765 000) f 742 187,72 terug te betalen. Het totaal van dat voorschot klom daardoor tot f 3 334 429,66^5. (1)

De exploitatie der lijnen Samarang-Vorstenlanden en Batavia-Buitenzorg leverde in 1875 weder gunstige uitkomsten op. De ontvangsten van de eerstgenoemde lijn zijn toegenomen met 17 percent, die van de lijn Batavia-Buitenzorg met 8 percent. De exploitatiekosten hebben bedragen respectivelijk $48^1/_5$ en $45^3/_{10}$ percent van de bruto-ontvangsten, tegen respectivelijk $49^3/_{10}$ en $46^2/_5$ percent in 1874. Aan de aandeelhouders kon dientengevolge worden uitgekeerd $4^1/_2$ percent, tegen $3^3/_4$ en $2^4/_5$ percent in de beide vorige jaren.

Nadere bijzonderheden omtrent elke der beide lijnen volgen hieronder.

1°. Samarang-Vorstenlanden.

Ten vervolge op hetgeen in het vorig verslag (blz. 136) omtrent den aanleg van voedingswegen voor dezen spoorweg is aangeteekend, kan thans het volgende worden berigt. Van den aanleg van een weg van Kapong naar den spoorweg

---

tegen f 18 per ton, en bij eene levering van 85000 ton tegen f 15 per ton aan een transportaannemer, die de kolen in andere havens ter markt moet brengen) . . . . f 1 545 000

Uitgaven („zelfkosten", spoorwegvracht, expeditieloon, enz.) ad f 14,10 per ton. . .	f 1 410 000		
cijns aan het Gouvernement . . .	13 500		
		„	1 423 500
Winst		f	121 500

(1) Aldus berekend:

a.	Besparing op de tegenwoordige uitgaven voor steenkolen	f	514 400
b.	Verkoop van steenkolen (78000 ton à f 15) .	„	1 170 000
c.	Besparing op het vervoer van koffij enz. . .	„	225 000
d.	Ontvangsten van den spoorweg (vervoer voor particulieren)	„	203 400
e.	Toeneming van haven- en ankeragegelden . .	„	10 000
		f	2 122 800

(2) Als boven:

a.	f	514 400	
b.	„	2 670 000	(178 000 ton à f 15)
c.	„	300 000	
d.	„	396 000	
e.	„	12 600	
	f	3 893 000	

(1) Duidelijkheidshalve wordt hier ondersteld dat reeds in 's lands kas gestort is wat daarin komen moet. Opgaven omtrent den juisten stand der uitbetalingen, zoo als op blz. 137 van het vorig verslag voorkwamen, schijnen nutteloos.

is afgezien, omdat zich daartegen overwegende terreinbezwaren verzetten en hij ook minder noodig voorkwam. Tot de voltooijing van den weg van Godong naar de halte Telawa, door de zorg van de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, is in Mei jl. magtiging verleend, maar de rigting zou nog nader vastgesteld moeten worden in overleg met het personeel van den waterstaat, en ook tusschen de residenten van Samarang en Soerakarta zou nog overleg moeten worden gevoerd aangaande het gedeelte van den weg dat over het gebied van Solo (in Samarang geenclaveerd) loopt. Tot den aanleg van den weg van Moengkoeng naar de spoorweghalte Djenkilon is in October 1875 besloten. De aanleg zal geschieden op gouvernementskosten, onder technisch toezigt, terwijl door den Sultan kosteloos de benoodigde grond is afgestaan. De weg zal eene lengte hebben van 19 à 20 kilometers, en de kosten van aanleg zijn geraamd op f 10 000.

Werd in het vorig verslag medegedeeld dat de definitieve opneming van den geheelen spoorweg Samarang-Vorstenlanden, die naar aanleiding van art. 24, laatste alinea, der concessie had plaats gevonden, slechts tot enkele opmerkingen had geleid, thans is uit Indie gemeld dat tot de finale goedkeuring van den spoorweg nog niet is kunnen worden overgegaan, omdat het onderhoud van den weg in den laatsten tijd te wenschen heeft overgelaten. De bovenbouw der baan wordt onvoldoende geacht, niettegenstaande in 1875 10 638 dwarsliggers en 664 spoorstaven verwisseld werden. De vele tijdelijke voorzieningen aan de baan en de kunstwerken in de 3de sectie (Djokjo-Solo), die na de uitbarsting van den Merapi en de bandjirs in 1873 moesten worden aangebragt om stremming in den dienst te voorkomen, zijn nog niet door permanente werken vervangen. Aan de herstelling van den vrijen loop van het water uit de rawa te Ambarawa, door den spoorweg gestremd, is eveneens weinig verrigt.

De toestand der aardenbaan zelve — op enkele uitzonderingen na — wordt vrij goed genoemd. Afschuivingen en aardstortingen hadden ook in het afgeloopen jaar plaats en veroorzaakten eene enkele maal stremming in den loop der treinen.

Deraillementen kwamen zes malen voor, gedeeltelijk ten gevolge van den slechten toestand van den bovenbouw, terwijl mede oponthoud werd ondervonden doordien treinen enkele hellingen niet konden passeeren en daartoe hulplocomotieven behoefden. Door ongevallen kwamen 8 personen om, en werden 4 gewond.

Het rollend materieel bestond bij het einde van 1875 uit: 20 locomotieven, waaronder 2 werklocomotieven; 57 rijtuigen, waaronder 11 bagagewagens, en 286 andere wagens, waaronder 76 gesloten goederen- en 121 platte wagens. Het aantal locomotieven vermeerderde dus met 2, dat der wagens met 25.

In het afgeloopen jaar werden afgelegd: door de locomotieven 519 645, door de rijtuigen en bagagewagens 1 817 245 en door de andere wagens 3 106 735 kilometers. Er werden 3412 ton steenkolen, à f 32,94 per ton verbruikt.

Het maandelijksch vervoer en de opbrengst op dezen spoorweg gedurende 1875 zijn vermeld in bijlage DD. De voornaamste cijfers betreffende het geheele jaar kunnen blijken uit het volgende staatje.

	Aantal.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse.	6 742	f 36 815,60
» 2de »	31 574	90 715,40
» 3de »	369 240	304 708,32
» 4de » (1)	470 968	47 826,92
Militairen	16 481	18 728,16
Gevangenen	4 139	4 409,58
Totaal . .	899 144	f 503 203,98
Koopmansgoeder. voor particulieren . . .	(Tonnen.) 119 105	f 1 461 037,77
Dienstgoederen . . .	4 135	20 554,75
Totaal . .	123 240	f 1 481 592,52

In de tarieven werd geen verandering gebragt. Het groote vervoer van goederen heeft verpligt tot het opnemen in den geregelden treinloop van goederentreinen.

Van de 123 240 ton goederen werden 60 641 ton afen 62 599 ton opgevoerd, tegen respectivelijk 59 109 en 51 462 in 1874. Er werden o. a. afgevoerd: 25 336 ton suiker, 7735 ton koffij, 938 ton tabak, 637 ton indigo. In vergelijking met 1874 nam de afvoer van suiker met ruim 6000 ton toe, terwijl die van koffij met bijna 3000 ton verminderde. De afvoer van rijst bedroeg 402, de opvoer 21 800 (2) ton, tegen respectivelijk 536 en 6913 ton in 1874. Slechts 252 ton steenkolen werden opgevoerd, tegen 3393 ton in 1874; doch het vervoer van brandhout bedroeg 21 337 ton, terwijl in 1874 slechts 17 290 ton waren vervoerd. Het vervoer van olie (in 1874 548 ton) en van machinerien (in 1874 1800 ton) vermeerderde respectivelijk met 130 en 376 ton. Het goederenvervoer bedroeg tusschen de hoofdstations Samarang en Solo 28 000, Samarang en Djokjo 24 000, Samarang en Willem I 2300 en Solo en Djokjo 2800 ton. Het vervoer verschilde zeer naar den tijd van het jaar en was het hoogste in Augustus (15 325 ton), en het laagste in Februarij (4751 ton).

Het locale verkeer op de 3de sectie (Solo-Djokjo) bragt op f 3883 per kilometer. Het vervoer op den zijtak naar Willem I is afgenomen.

De uitkomsten der exploitatie-rekening over 1875, in vergelijking met die over 1874, blijken uit den volgenden staat:

(1) Dit zijn de reizigers, die in de rijtuigen 3de klasse (voor zoover er plaats is) tegen verlaagd tarief van eenig station tot het eerstvolgende reizen.

(2) Hoofdzakelijk voor de behoefte in Bagelen (verg. blz. 5).

BENAMING.	SOMMEN.	Pct. van de bruto-ontvangst.	Per jaar en per kilometer.	Per dag en per kilometer.	Per treinmijl.	Pct. van de uitgaven.	*Aanmerkingen.*
Reizigers en bagage.	f 507 399,83	24.3	f 2 499,51	f 6,85	f 1,44	»	Gedurende 1874 en 1875 waren 203 kilometers in exploitatie. Het aantal treinmijlen bedroeg 343 474 in 1874 en 353 485 in 1875.
Goederen, vee enz. .	1 507 708,35	72.3	7 427,13	20,35	4,27	»	
Diversen	69 039,08	3.4	340,09	0,93	0,19	»	
Totaal ontvangst.	f 2 084 147,26	100	f 10 266,73	f 28,13	f 5,90	»	
Algemeene kosten. .	f 135 895,30	6.4	f 669,44	f 1,84	f 0,38	13,3	
Weg en werken . .	351 087,42	16.8	1 729,50	4,74	0,99	34,9	
Tractie	381 807,98	18.4	1 880,82	5,15	1,08	38,1	
Exploitatie	138 071,17	6.6	680,15	1,86	0,39	13,7	
Totaal uitgaaf.	f 1 006 861,87	48.2	f 4 959,91	f 13,59	f 2,84	100	
Winst	(1) f 1 077 285,39	51.8	f 5 306,82	f 14,54	f 3,06	»	
In 1874 bedroegen:							
de ontvangsten. . .	f 1 780 527,71	»	f 8 771,07	f 24,02	f 5,18	»	
de uitgaven	879 144,18	49.3	4 330,76	11,87	2,55	»	
winst	901 383,53	50.7	4 440,31	12,15	2,63	»	

(1) Van dit bedrag gaat af voor reserve-, vernieuwings-, en amortisatie-fondsen (art. 84 en 88 der concessie) f 335 095,67, zoodat voor restitutie aan den Staat wegens genoten voorschot (rentegarantie) overbleef f 742 187,72.

De uitgaven, ook die welke onafhankelijk zijn van het grootere vervoer, namen zeer toe, eensdeels door de stijging der loonen, en ten andere door grootere slijtage aan het materieel en vooral aan den bovenbouw. De kosten van de tractie bedroegen per treinmijl f 1,08, tegen f 1,03 in 1874 en f 0,83 in 1873.

De exploitatie over 1876 leverde, voor zoover bekend, gunstige uitkomsten op. Volgens voorloopige opgaven zijn over het eerste halfjaar vervoerd en ontvangen:

Jan.	73 928	reizigers	en	10 434	ton	goederen	f 157 265
Febr.	66 206	»	»	9 560	»	»	145 423
Maart	69 253	»	»	10 544	»	»	158 176
April	80 274	»	»	7 103	»	»	120 784
Mei	72 726	»	»	8 097	»	»	116 662
Junij	73 507	»	»	9 694	»	»	151 225
							f 849 535

of ongeveer f 147 000 meer dan in dezelfde maanden van 1875.

2°. Batavia-Buitenzorg.

In Mei 1875 werd vergunning verleend om, bij wijze van proef, gedurende een jaar den extratrein, die vroeger alleen des Zaturdagsmiddags van Batavia en des Maandagsmorgens van Buitenzorg vertrok, ook op andere dagen (behalve des Zondags) te doen loopen. Deze proef gaf vrij bevredigende uitkomsten.

In Junij 1875 heeft van regeringswege de eindopneming van den spoorweg plaats gehad. Zoowel volgens het aanvankelijk ingediend, als volgens het later, meer uitvoerig, opgemaakt proces-verbaal, konden de spoorweg en aanhoorigheden in allen deele behoorlijk voltooid heeten, bevond de lijn zich in goeden staat van exploitatie en had de baan zich over de geheele lengte voldoende gezet om met sneltreinen te worden bereden, zoodat de bepaling van 1873, dat op het gedeelte Meester Cornelis-Buitenzorg voorloopig geene grootere snelheid dan van 36 kilometers per uur was toegelaten, kon worden ingetrokken. Definitieve vergunning tot exploitatie werd, zonder voorbehoud, door de Indische Regering verleend bij besluit van 7 Februarij 1876, n°. 4.

De baan- en kunstwerken vorderden in 1875 weinig onderhoud; daarentegen de bovenbouw vrij veel. Verwisseld werden 1156 dwarsliggers en 301 spoorstaven.

De gebouwen hielden zich over het algemeen goed; alleen de vloeren vorderden op verschillende plaatsen vrij veel onderhoud.

De dienst had geregeld plaats; de vertragingen waren van weinig beteekenis. Door eigen schuld verloor een remmer het leven; eene vrouw, die tegen het verbod over de baan liep, werd zwaar gewond.

Het rollend materieel bestond bij het einde van 1875 uit: 8 tender-locomotieven, 37 rijtuigen (waaronder 4 bagagewagens, van welke 1 is ingerigt voor vervoer van reizigers 3de klasse), en 74 andere voertuigen, waaronder 24 gesloten goederenwagens (van welke 3 dienst doen als bagagewagens); derhalve waren er slechts 4 voertuigen minder dan in 1874 (namelijk 4 ballastwagens, die verkocht werden).

Door de locomotieven werden in het afgeloopen jaar afgelegd 170 457, door de rijtuigen en bagagewagens 890 084, en door de andere voertuigen 393 434 kilometers.

Bijlage DD hierachter bevat eene statistiek van het vervoer in de verschillende maanden van 1875. Hier volgen de voornaamste cijfers over het geheele jaar.

	Aantal.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse . . .	10 083	f 19 452,40
» 2de » . . .	101 972	72 527,85
» 3de » . . .	473 134	209 484,01
Militairen	27 580	4 249,33
Gevangenenen	1 331	979,53
Totaal. .	(a) 614 100	(b) f 306 693,12
	Tonnen.	
Koopmansgoederen voor particulieren	27 371,9	f 134 385,76
Dienstgoederen	983,7	2 527,53
Grond en ballast	40 852,0	13 250,35
Totaal. .	69 207,6	f 150 163,64

(a) Van dezen werden in omnibus-treinen (tusschen Batavia en Meester Cornelis) vervoerd: 7364 reizigers 1ste klasse, 84 318 2de klasse, 243 508 3de klasse, 24 196 militairen en 13 gevangenen, te zamen 359 399 personen.

(b) Hiervan werd met de omnibus-treinen ontvangen f 52 670,84 (of $17\frac{1}{5}$ pct.) en met de andere treinen f 254 022,18 (of $82\frac{4}{5}$ pct.). De verhouding — in 1874 respectivelijk $19\frac{3}{5}$ en $80\frac{2}{5}$ pct. — veranderde ten gunste der gewone treinen; van daar dan ook dat, hoewel het aantal reizigers weinig toenam, de opbrengst veel grooter was. Per kilometer bedroeg deze f 5 287,81, tegen f 4952 in 1874 en f 4565 in 1873.

Van de particuliere koopmansgoederen werden 12 619 ton op- en 14 752 ton afgevoerd, tegen respectivelijk 9495 en 12 091 ton in 1874.

Er werden o. a. afgevoerd: 125 ton suiker, 301 ton koffij, 1278 ton thee, 8143 ton rijst, 1006 ton dedak, 993 ton hout. De drie laatstvermelde artikelen — waarvan in 1874 respectivelijk 7124, 508 en 351 ton werden afgevoerd — hebben het meest tot de vermeerdering van den afvoer bijgedragen. De opvoer van consumtie-artikelen neemt steeds toe; onder anderen werden 1991 ton gezouten visch opgevoerd tegen 1460 ton in 1874, terwijl de opvoer van rijst bedroeg 200, die van zout 227 ton, tegen respectivelijk 137 en 17 in 't jaar te voren. De opvoer van steenkolen klom van 1066 tot 1710 ton, die van steenen van 1445 tot 1906 ton.

De uitkomsten der exploitatierekening over 1875 zijn in de ondervolgende tabel zamengevat en vergeleken met die over 1874.

BENAMING.	Sommen.	Pct. van de bruto ontvangst.	Per jaar en per kilometer.	Per dag en per kilometer.	Per treinmijl.	Pct. van de uitgaven.	*Aanmerkingen.*
Reizigers en bagage.	f 312 044,16	62.8	f 5 380,07	f 14,75	f 1,94	»	In 1874 en 1875 waren 58 kilometers in exploitatie.
Goederen, vee, enz. .	164 586,05	33.2	2 837,69	7,77	1,03	»	In 1874 werden 145 208 treinmijlen afgelegd, in 1875 161 201.
Diversen	19 989,01	4.0	344,64	0.94	0,12	»	
Totaal ontvangst .	f 496 619,22	100	f 8 562,40	f 23,46	f 3,09	»	
Algemeene kosten. .	f 37 220,16	7.5	f 641,73	f 1,76	f 0,23	16.5	
Weg en werken . .	67 930,63	13.7	1 171,22	3,21	0,42	30.2	
Tractie	66 637,22^5	13.4	1 148,92	3,15	0,42	29.6	
Exploitatie	53 378,38^5	10.7	920,31	2,52	0,33	23.7	
Totaal uitgaaf. .	f 225 166,40	45.3	f 3 882,18	f 10,64	f 1,40	100	
Winst . . .	f 271 452,82	54.7	f 4 680,22	f 12,82	f 1,69	»	
In 1874 bedroegen:							
de ontvangsten. .	f 458 670,50	»	f 7 908,11	f 21,67	f 3,16	»	
de uitgaven . . .	213 090,44	46.4	3 673,26	10,06	1,47	»	
winst	245 580,06	53.6	4 234,85	11,61	1,69	»	

Zonder vermeerdering van treinmijlen voor goederen, is 27 pct. meer aan goederen vervoerd; een bewijs dat de locomotieven hun volle vermogen niet hadden volbragt, en tevens dat bij het toenemend vervoer het smalle spoor voordeelig blijft. De vermeerdering der uitgaven is toe te schrijven, behalve aan de toeneming van het vervoer, ook aan de talrijker reparatien van het materieel en aan verhooging der loonen.

Volgens voorloopige opgaven werden over het eerste semester van dit jaar vervoerd en ontvangen:

Jan.	57 297	reizigers	en	5340	ton	goederen	f 44 304
Febr.	57 155	»	»	2999	»	»	41 097
Maart	63 840	»	»	3882	»	»	46 260
April	60 597	»	»	4662	»	»	45 313
Mei	60 900	»	»	3901	»	»	42 961
Junij	60 279	»	»	3216	»	»	46 711
							f 266 646

of ongeveer f 32 000 meer dan over hetzelfde tijdvak van 1875.

In Mei jl. is vergunning verleend om abonnementskaarten te verkoopen aan reizigers 1ste en 2de klasse op den spoorweg Batavia-Buitenzorg tegen betaling van f 180 voor de 1ste klasse en f 100 voor de 2de klasse, met bepaling dat tegen een tarief, geëvenredigd aan dat voor reizigers 1ste en 2de klasse vastgesteld, ook abonnementskaarten moeten worden verkrijgbaar gesteld voor reizigers 3de klasse op gemeld spoor.

§ 3. *Concessie-aanvragen.*

In het vorig verslag is medegedeeld dat aan de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, in antwoord op eene door haar gedane vraag, den 4den Augustus 1875 was te kennen gegeven, dat concessie-aanvragen, door haar in te dienen, met zorg zouden worden onderzocht. De Regering was namelijk van oordeel dat, ook na de wet van 6 April 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 61), nog aanleiding kon bestaan om aan de genoemde maatschappij concessie voor den aanleg van spoorwegen te verleenen, dewijl zij daarin een middel zag om, zonder te groote opofferingen: 1°. den spoorweg Batavia-Buitenzorg te doen overdragen aan den Staat, hetgeen noodig werd geacht met het oog op den aanstaanden aanleg van een staatsspoorweg uit de residentie Batavia naar de Preanger regentschappen en van eene haven bij Batavia; en 2°. het spoor op de lijn Samarang-Vorstenlanden te doen versmallen tot de breedte van 1.067 M., voor de staatsspoorwegen op Java aangenomen.

De Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij is niet in gebreke gebleven om voorstellen te doen. Zij wenscht concessie met rentegarantie te verkrijgen voor twee verlengingen harer lijn in midden-Java, namelijk van Soerakarta naar Madioen en van Djokjokarta naar Tjilatjap. Zij heeft voorts uit eigen beweging voorgesteld het spoor op hare lijn in midden-Java te versmallen met geldelijke hulp van den Staat; en zij heeft zich ook, op een wenk van de Regering, bereid verklaard den spoorweg Batavia-Buitenzorg aan den Staat over te dragen. Hare voorstellen zijn, zoo hier te lande als in Indie, onderzocht, en er zijn onderhandelingen met hare directie gevoerd, maar deze hebben nog niet tot eene uitkomst geleid.

§ 4. *Paardenspoorwegen (tramway's).*

Van den paardenspoorweg tusschen Batavia en Meester Cornelis wordt steeds een ruim gebruik gemaakt.

Op een verzoek van de tegenwoordige huurders, om een subsidie tot instandhouding der onderneming, werd afwijzend beschikt.

§ 5. *Transportkabels.*

Blijkens het vorig verslag (bladz. 139) werd bij de Indische Regering de vraag ter sprake gebragt, of het niet wenschelijk zou kunnen zijn voor gouvernementsrekening eene proef te nemen met den aanleg van een transportkabel tusschen Padang en het Ombilienkolenveld voor den afvoer van steenkolen.

In de ontvangen adviezen is de uitvoering van het denkbeeld ten stelligste ontraden. De kosten van aanleg van een kabel werden op f 4 millioen begroot en de mogelijkheid eener geregelde exploitatie van zoodanig transportmiddel zeer sterk in twijfel getrokken, met het oog op de groote moeijelijkheden, welke het terrein opleverde en den grooten afstand, over welken de kabel zou moeten werken. Daar bezwaarlijk andere dan zeer teleurstellende uitkomsten van eene in elk geval hoogst kostbare proefneming te wachten schenen, is hiervan afgezien.

IV. Stoomwezen.

In 1875 hebben zich geene adspiranten aangemeld tot het afleggen van het examen voor ingenieur van het stoomwezen (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 70). Aan 71 personen (41 machinisten, 19 machinedrijvers, 4 locomotiefdrijvers, en 7 stokers) werden, na afgelegd practisch examen, certificaten van bekwaamheid uitgereikt.

Niettegenstaande de steeds toenemende aanwending van stoomkracht in Indie, hebben daarbij in 1875 geene onheilen plaats gevonden. Ook behoefden de in het reglement van 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 218) vervatte strafbepalingen niet te worden toegepast.

Op den voet van dat reglement werden door den directeur der openbare werken gedurende het afgeloopen jaar 106 acten van vergunning verleend tot beziging van 140 stoomketels, waarvan 114 nieuwe en 26 gewijzigde of verplaatste. Van de 114 nieuwe stoomketels waren 62 geplaatst in suikerfabrieken, 4 in werkplaatsen, 1 in eene houtzagerij, 2 in arakstokerijen, 2 in eene broodfabriek, 1 in eene chemicaliën-fabriek, 3 in eene aardolie-onderneming, 37 in stoomschepen en 2 in locomotieven.

Door de ambtenaren van het stoomwezen werden 30 tijdelijke acten van vergunning uitgereikt, waarvan 10 zijn vervangen door definitieve acten (van den directeur) en 2 werden verleend voor het gebruik der stoomketels, geplaatst in het verongelukte stoomschip *Salak*. De 18 overige acten hadden betrekking op 25 stoomketels, waarvan 18 waren geplaatst in suikerfabrieken, 1 in eene werkplaats, 1 in eene houtzagerij, 1 in eene arakstokerij en 4 in stoomschepen.

Het getal vergunnings-acten, van 1853 tot en met 1875 verleend, bedroeg 990, waarvan op 1 Januarij 1876 nog van kracht waren: voor in gebruik zijnde ketels 670, en voor nog aanwezige, doch buiten werking gestelde ketels 50.

Eene nadere aanwijzing van de bestemming en de verwarmende oppervlakte der nog aanwezige ketels wordt aangetroffen in bijlage EE.

V. Posterijen en telegrafie.

De in 1875 tot stand gekomen zamensmelting van de post- en telegraafdiensten maakt de vaststelling noodig van bijzondere voorwaarden van benoembaarheid tot ambtenaar bij den vereenigden diensttak, en van bepalingen omtrent het afleggen van examens door die ambtenaren, en zulks ter vervanging van de voorschriften in Indisch Staatsblad 1873, n°. 53, en 1875, n°. 123. De tot dit einde in Indie ontworpen nieuwe bepalingen zijn hier te lande, ook bij het Departement van Finantien, onderzocht en thans bij de Indische Regering in nadere overweging.

Door de vermindering van het aantal adjunct-commiezen en het in dienst stellen van klerken (zie vorig verslag blz. 144) kon het personeel van den post- en telegraafdienst in 1875 zonder bezwaar voltallig worden gehouden, zoodat er op 31 December geene enkele vacature bestond.

De formatie van het personeel (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 72) werd in het laatst van 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 296), in verband met de verheffing van het hulppostkantoor te Deli (Sumatra's Oostkust) tot postkantoor, vermeerderd met één kantoorchef der 5de klasse en verminderd met één hulppostcommies. Het voornemen bestaat om ook het hulppostkantoor te Gorontalo (Menado) te verheffen tot postkantoor en de te Sidoardjo, Toeloeng-Agoeng en Japara bestaande hulppostkantoren in te rigten tot post- en telegraafkantoren; daartoe zal de formatie moeten worden vermeerderd met 3 kantoorchefs der 4de en 1 kantoorchef de 5de klasse, en verminderd met 4 hulppostcommiezen.

§ 1. *Brievenposterij.*

Correspondentie tusschen Europa en Indie. In den laatsten tijd zijn verschillende maatregelen genomen ter verbetering van het postverkeer tusschen Europa — vooral Nederland — en Indie.

In de eerste plaats verdient vermelding het in October 1875 met de stoomvaartmaatschappij » Nederland" aangegaan contract, waarbij de maatschappij zich heeft verbonden om regelmatig om de vier weken een stoomschip te doen vertrekken van Nieuwediep via Napels, Port-Said en Padang naar Batavia, en minstens éénmaal 's maands een stoomschip van Batavia naar Nieuwediep, dat in de maanden November tot en met Maart mede de drie genoemde plaatsen aandoet, maar in April tot October Padang voorbijgaat, omdat het aandoen dezer haven in den oostmoesson de reizen te veel vertragen zou. Op alle genoemde plaatsen worden brievenmalen aangenomen en afgegeven, en voor het vervoer van de post is aan de maatschappij eene zekere inkomst (f 3000 per reis of f 75 000 per jaar)

gewaarborgd. Ten gevolge van deze dienstregeling (welke hier te lande in October, in Indie in December 1875 in werking trad) kunnen op vaste tijdstippen, zoowel over Nieuwediep als over Napels, brieven tusschen Nederland en Indie gewisseld worden, en terwijl het transport via Napels dikwijls minder tijd vordert dan het transport met de Fransche en Engelsche mails, is het veel goedkooper, daar het enkele port der gefrankeerde brieven slechts op 30 cent, dat der gedrukte stukken en monsters van koopwaren slechts op 7½ (later 10) cent is bepaald; zie het Koninklijk besluit van 23 October 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 181, *Indisch Staatsblad* n°. 282).

In den aanvang van dit jaar is echter ook het port der met de Fransche en Engelsche mails vervoerd wordende brieven verlaagd kunnen worden, ten gevolge van de bepalingen van het Berner postverdrag (*Nederlandsch Staatsblad* 1875, n°. 80) en van nadere schikkingen, met de daarbij betrokken vreemde postadministratien getroffen. Het enkele port der gefrankeerde brieven is voor de route over Brindisi of Marseille van 60 op 50 cent, voor die over Triëst van 55 op 50 cent gebragt; zie het Koninklijk besluit van 24 Januarij 1876 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 32, *Indisch Staatsblad* n°. 99). Tevens werd het enkel port (per 50 gram) voor gedrukte stukken en monsters bij verzending over Napels gebragt op 10 cent (dus een weinig verhoogd), en bij verzending langs de drie andere genoemde wegen gesteld op 12½ cent. Met het oog op de groote hoeveelheden drukwerk, die vooral uit Nederland naar Indie met de post worden verzonden en, wegens de ruimte die zij beslaan, een niet gering bezwaar voor den postdienst opleveren, werd het wenschelijk geacht het port niet lager te stellen.

Verder werd de gelegenheid geopend om tusschen Nederland en Nederlandsch Indie ook briefkaarten te wisselen tegen een vooruitbetaald port van 15 cent. De verzending geschiedt uitsluitend over Brindisi, Marseille of Napels. Van weêrszijden kunnen de bestaande binnenlandsche briefkaarten gebezigd worden, met dien verstande, dat het ontbrekende port door aanhechting van frankeerzegels worde gekweten (1).

Het vaste regt voor aangeteekende brieven en verdere stukken in het verkeer tusschen Nederland en Indie werd van 50 tot op 25 cent verminderd. Dit verlaagde regt werd bij Indisch Staatsblad 1876, n°. 114, ook vastgesteld voor de regtstreeksche verzendingen met stoomschepen.

De hier vermelde bepalingen worden sedert 11 Februarij jl. toegepast op de verzendingen uit Nederland en sedert 1 Mei op de verzendingen uit Indie.

In het postverkeer via Napels en door middel van de stoomschepen der maatschappij » Nederland" is sedert nog eenige verbetering gebragt ten behoeve van de correspondentie tusschen Indie en andere landen dan Nederland. Om te voorkomen dat brieven en andere stukken, langs dien weg uit Indie naar vreemde landen of in omgekeerde rigting verzonden, steeds den omweg over Nederland moesten nemen om in de mailpakketten gesloten te worden, heeft de Nederlandsche postadministratie met de Italiaansche onderhandelingen aangeknoopt over de verzending van brievenmalen regtstreeks tusschen laatstbedoelde administratie en één of meer kantoren in Nederlandsch Indie door middel van de voormelde stoomschepen. Gelijktijdig werden aan de Italiaansche administratie voorstellen gedaan om door middel van de Britsche en Fransche pakketbooten eveneens eene uitwisseling van brievenmalen tusschen Italie en Nederlandsch Indie te doen plaats hebben. Die voorstellen zijn met welwillendheid ontvangen en hebben tot de noodige schikkingen geleid. Met de verzending der brievenmalen door de Italiaansche aan de Indische administratie is in Augustus jl. begonnen. Het enkel port der gefrankeerde brieven voor Italie werd gesteld op 25 cent bij verzending met de stoomschepen der maatschappij » Nederland", en op 40 cent bij verzending met de Fransche of Britsche pakketbooten; het enkel port der brieven voor andere landen van Europa werd op respectivelijk 35 en 50 cent bepaald, terwijl voor de gedrukte stukken en monsters van koopwaren eene portheffing per 50 gram van respectivelijk 7½ en 10 cent bij verzending naar Italie, en 10 en 12½ cent bij verzending naar de andere landen werd aangenomen. Het in Indie te heffen port op de ongefrankeerde of ontoereikend gefrankeerde brieven, afkomstig van Italie of andere landen van Europa, werd op het dubbele van dat der gefrankeerde brieven vastgesteld. Verder zijn de bepalingen van het postverdrag van Bern, en die van het reglement ter uitvoering van dat verdrag, grootendeels op de uitwisseling der hier bedoelde brievenmalen van toepassing.

De gelegenheid is blijven bestaan om brieven enz. in de gesloten Nederlandsche brievenmalen te verzenden tusschen Indie en die landen der Postvereeniging, welke door hunne ligging daartoe in aanmerking komen (namelijk Noord-Duitschland, Denemarken, Zweden en Noorwegen); het enkel port voor de gefrankeerde brieven bedraagt 55 cent bij verzending over Marseille of Brindisi, en 35 cent bij verzending over Napels; voor de gedrukte stukken en monsters van koopwaren respectivelijk 12½ en 10 cent.

Regtstreeks over zee kan de correspondentie tusschen Indie en bijna alle landen der Postvereeniging met stoomschepen in de Nederlandsche brievenmalen verzonden worden tegen een zeer laag port, namelijk van 25 cent voor de gefrankeerde brieven en van 6 cent voor de drukwerken enz.

De pogingen, in Januarij jl. op de Berner postconferentie aangewend om de Nederlandsche kolonien en overzeesche bezittingen in de Algemeene Postvereeniging te doen opnemen, zijn niet geslaagd; bij eene volgende conferentie — welligt eerst tegen het einde van dit jaar te houden — zal op de zaak worden teruggekomen.

Door het tot stand komen van eene veertiendaagsche vaart van Batavia op Atjeh langs de oostkust van Sumatra, in verbinding met de Engelsche mailbooten (verg. bladz. 95), is de op bladz. 141 van het vorig verslag bedoelde verkorte route in het leven geroepen voor de mail-correspondentie tusschen Nederland en Sumatra's Oostkust (via Brindisi). Door bemiddeling van het expeditiekantoor aan boord der stoomschepen die tusschen Batavia en Atjeh varen, worden nu ook de brievenmalen uitgewisseld, die tot dusver (blijkens het verslag van 1874, bladz. 138) tusschen het veldpostkantoor in Atjeh en het spoorweg-postkantoor Rotterdam-Antwerpen regtstreeks uitgewisseld werden.

Ook de verschillende plaatsen in het gouvernement van Sumatra's Westkust zijn nu in regtstreeksche postverbinding met Europa gebragt door de straks vermelde regeling met de stoomvaartmaatschappij » Nederland", ten gevolge waarvan Padang geregeld door de tusschen Nederland en Java varende stoomschepen wordt aangedaan. Alleen in de maanden April tot October moeten natuurlijk de voor Europa bestemde brieven nog over Batavia verzonden worden.

De verschillende in den laatsten tijd tot stand gekomen nieuwe regelingen hebben eene herziening noodig gemaakt van het dienstreglement, in 1869 door de Ministers van Finantien en van Kolonien vastgesteld (*Indisch Staatsblad* 1870, n°. 2). Onder dagteekening van 31 Julij 1876 is nu een nieuw dienstreglement vastgesteld, geldende voor alle verzendingen tusschen Nederland en Indie langs den weg van Suez; het treedt in werking met 1 October.

Onlangs is, vooral met het oog op de vele vreemdelingen die in het Indische leger dienen, de gelegenheid geopend om postwissels te verzenden tusschen Nederlandsch Indie en Duitschland, Zwitserland en Belgie. Wat het bedrag der over te maken sommen betreft, gelden dezelfde bepalingen als voor de verzendingen tusschen Indie en Nederland worden toegepast (verg. het verslag van 1874, bladz. 137). Het te heffen regt bij verzending uit Indie is gesteld op 3 pct. voor postwissels naar Zwitserland en Belgie, en op 2¾ à 3¾ pct. naar gelang der over te maken sommen, voor postwissels naar Duitschland. De maatregel is van de zijde der buitenlandsche postadministratien reeds op 1 Mei jl. en in Indie op 15 Julij in werking gebragt.

Ten einde de bezwaren weg te nemen, die voor de post-administratie hier te lande voortvloeiden uit de aanzienlijke bedragen der in Indie genomen postwissels op Nederland, is sedert 1 Januarij 1876 (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 253) het regt op de verzendingen uit Indie gebragt van 1 op 2½ pct. (f 0,25 voor elke f 10 of gedeelte van f 10). Het regt op de verzendingen uit Nederland naar Indie bleef op 2 pct. bepaald. Het is nader gebleken dat het ruim gebruik, in Indie van deze wijze van geldverzending

(1) In verband hiermede werden bij Indisch Staatsblad 1876, n°. 100, de Indische bepalingen betreffende de briefkaarten gewijzigd.

gemaakt, niet zoo zeer aan speculatiezucht in verband met den minder voordeeligen koers van den handelswissel was toe te schrijven (verg. vorig verslag, bladz. 140), maar hoofdzakelijk zijn oorzaak vond in de meerdere geriefelijkheid van postwissels boven wisseltrekking voor de ingezetenen van andere plaatsen dan Batavia, Samarang en Soerabaija, en in de omstandigheid dat per postwissel geld kan worden overgemaakt naar alle plaatsen in Nederland waar postkantoren zijn, terwijl handelswissels alleen getrokken kunnen worden op de groote koopsteden.

Correspondentie tusschen Indie en vreemde landen buiten Europa. De Indische Regering heeft nog geen gebruik kunnen maken van de verkregen magtiging (zie vorig verslag bladz. 141), om nopens de uitwisseling van de postcorrespondentie tusschen Nederlandsch Indie en de Britsche kolonien in Australie overeenkomsten met de bestuurders dier kolonien aan te gaan. Tot het sluiten van postovereenkomsten met een of meer der Australische kolonien zal eerst kunnen worden overgegaan, als eene geregelde gemeenschap tusschen Nederlandsch Indie en die kolonien in het leven is getreden. Op een geregeld postverkeer met Australie valt nog niet te rekenen (verg. blz. 98), zoodat die briefwisseling vooreerst nog den weg over Singapore zal moeten nemen.

Wat Britsch Indie, de Straits-Settlements en Hongkong betreft, zijn de postverdragen ontworpen. Voor zoover het vervoer van gesloten brievenmalen tusschen Hongkong en Nederlandsch Indie met de Fransche pakketbooten moet geschieden, was er eene nadere regeling noodig met de Fransche postadministratie, die destijds, in verband met de Berner postconferentie, verzocht de behandeling dezer zaak uit te stellen. Van den uitslag der nader te houden conferentie zal het echter afhangen, in hoeverre het sluiten van postverdragen met de hierbedoelde kolonien nog noodig zal zijn.

Posterijen in Indie. In het verslag van 1874 (bladz. 138) werd reeds gewag gemaakt van de noodzakelijkheid eener vermeerdering der gelegenheid tot brievenvervoer op Java. Bij onderzoek is gebleken, dat, bij een doelmatig gebruik van de fondsen voor inlandsch personeel en voor materieel toegestaan, de postritten konden worden vermeerderd zonder verhooging van uitgaven. Reeds is, sedert 1 Maart jl., de dienst tusschen Bandong en Manondjaija, per postillon met eigen paard driemaal 's weeks, vervangen door een dagelijkschen dienst (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 17); eene gelijke uitbreiding is voor verschillende andere ritten in overweging. Daarentegen is de postrit Djokjokarta-Magelang met 15 Februarij jl. ingetrokken, omdat de correspondentie tusschen die twee plaatsen gevoegelijk kon plaats vinden over Ambarawa en alsdan voor het traject tusschen Djokjokarta en Ambarawa van den spoorweg kon worden gebruik gemaakt, zoodat alleen tusschen Magelang en Ambarawa een postrit noodig bleef.

De in vorige verslagen besproken proef met het vervoeren van reizigers per brievenpostwagen levert steeds goede resultaten op. De gelegenheid tot dit vervoer is onlangs (15 Junij 1876) ook opengesteld op de postritten tusschen Soerabaija en Modjokerto, tusschen Poerworedjo en Banjoemas, en tusschen Banjoemas en Tjilatjap. Naar gelang de thans op kleine ritten in dienst zijnde gewone postkarren onbruikbaar blijken, worden zij vervangen door nieuwe, tevens ingerigt voor het vervoer van reizigers.

Ten einde de bevolking in de residentie Palembang te ontlasten van de verpligting om de postpakketten in heerendienst over te brengen, werden bij Indisch besluit van 16 November 1875 fondsen toegestaan om, boven het aantal in dienst zijnde bezoldigde postloopers, nog eenig personeel bij het brievenvervoer in dienst te stellen, en werd tevens bepaald dat met ingang van 1 Januarij 1876 het postvervoer tusschen Lorok, Lahat en Tebing Tinggi per kar zou plaats hebben.

Door den gouverneur van Celebes, de residenten van de Lampongsche districten en Banka en den adsistent-resident van Benkoelen is er ook op aangedrongen om in de genoemde gewesten, waar de bevolking nog belast is met het vervoer van postpakketten in heerendienst, dezen last, welken zij drukkend noemen, op te heffen. Voorstellen dienaangaande zijn bij de Indische Regering aanhangig.

Een driejarig overzigt betreffende het binnen- en buitenlandsch verkeer van brieven, drukwerken enz. is vervat in den volgenden staat.

JAREN.	BINNENLANDSCH VERKEER. Port betalende brieven. Aantal.	Porto's.	Aangeteekende brieven. Aantal.	Dienst-brieven. (a) Aantal.	Verkochte briefkaarten. Enkele.	Met betaald antwoord.	Totaal der aan postwissels overgemaakte sommen.	BUITENLANDSCH VERKEER. Per gesloten Nederlandsche mail. Aantal. On-gefrankeerd.	Gefrankeerd.	Porto's.	Per losse vreemde mail. Aantal.	Porto's.	Regtstreeksche correspondentie tusschen Singapore en de postkantoren Samarang, Soerabaija, Riouw en Makassar. Aantal.	Porto's.	Per bijzondere scheepsgelegenheid, waaronder de verzendingen met de tusschen Nederland en Java varende stoomschepen. Aantal.	Porto's.	TOTAAL. Aantal.	Porto's.	Van het opgegeven totaal werden ontvangen. Aantal.	Porto's.	verzonden. Aantal.	Porto's.	Totaal der tusschen Nederland en Nederlandsch Indie overgemaakte geldsommen. Uit Nederlandsch Indie verzonden.	Uit Nederland verzonden.
Brieven.																								
1873 . . .	2 063 592	f 247 876	48 250	839 528	"	"	f 2 469 907	64 687	119 396	f 176 771	95 217	f 80 301	4210	f 2397	78 002	f 18 228	361 542	f 277 607	180 991	f 106 621	180 551	f 171 076	"	"
								184 083																
(b) 1874 . . .	(c) 1 973 665	275 594	67 897	873 288	205 954	11 410	3 832 695	66 047	121 524	177 649	96 458	81 008	6225	3875	92 850	20 740	383 104	283 278	190 382	108 559	192 722	174 719	f 275 809	f 9 740
								187 571																
1875 . . .	2 087 145	275 631	93 216	755 836	219 961	8 926	4 270 814	67 001	122 926	179 809	95 921	80 638	9543	7301	121 295	26 425	416 686	294 263	212 162	113 537	204 524	180 726	1 153 522	34 106
								189 927																
Drukwerken.																								
1873 . . .								600 579		f 61 481	158 108	f 12 400	1116	f 392	21 589	f 8 619	781 392	f 82 898	617 478	f 66 369	163 904	f 16 529		
1874 . . .								601 736		61 821	159 517	12 629	1919	132	24 149	11 163	787 321	85 745	619 800	68 960	167 521	16 785		
1875 . . .								604 922		62 678	159 028	12 686	3234	252	34 626	16 245	801 810	91 861	633 046	74 880	168 764	16 981		

(a) In vorige jaren werden ten onregte de ontvangen brieven medegerekend. De opgaaf bevat thans alleen de verzonden brieven.

(b) Met 1 Januarij 1874 werd het stelsel van begunstigde frankeering ingevoerd. (Eene afzonderlijke opgaaf der gefrankeerde en ongefrankeerde binnenlandsche brieven is niet ontvangen.)

(c) Het blijkt nu dat hieronder geen briefkaarten begrepen zijn. In 't vorig verslag werd het tegendeel verondersteld, omdat toen van de briefkaarten (met 1 April 1874 ingevoerd) geene afzonderlijke opgaaf was gedaan.

De zuivere ontvangsten van de brievenposterij over de drie laatste jaren beliepen:

JAREN.	Porto's en regt van 1% op geld-artikelen.	Gedebiteerde frankeerzegels en briefkaarten.	Passagegeld (brievenpostwagens).	Te zamen.
1873	f 293 462	f 236 635	f 1 481	f 531 578
1874	175 030	459 053	21 365	655 448
1875	143 717	512 334	41 166	697 217

§ 2. *Paardenposterij.*

In den toestand van de paardenposterij kwam geene noemenswaardige verandering. De voorstellen tot reorganisatie van die posterij zijn nog bij de Indische Regering aanhangig.

Een overzigt van de ontvangsten der paardenposterij op Java over de drie laatste jaren volgt hieronder:

JAREN.	Particuliere reizigers.		Dienstreizigers.		Te zamen.	
	Aantal verstrekkingen.	Bedrag.	Aantal verstrekkingen.	Bedrag (fictief).	Aantal verstrekkingen.	Bedrag.
1873	658	f 32 651	3 679	f 140 342	4 337	f 172 993
1874	575	29 111	3 374	133 311	3 949	162 422
1875	558	27 280	3 474	132 385	4 032	159 665

§ 3. *Telegrafie.*

In verband met den aanleg der lijn van Sitoebondo naar Kediri (zie vorig verslag, bladz. 143) werd het noodig geacht een tweeden draad aan de bestaande lijn van Kediri naar Soerabaija toe te voegen, waardoor laatstgenoemd kantoor onafgebroken met de in de nieuwe lijn opgerigte kantoren in verbinding kan blijven. Die draad kwam in den loop der maand Junij 1875 gereed. Overigens onderging het telegraafnet geene veranderingen.

Het tijdelijk telegraafkantoor te Tjipannas werd, wegens het verblijf aldaar van den Gouverneur-Generaal, van 7 tot 26 Augustus 1875 opengesteld. Het tijdelijk kantoor te Lengkong, dat op 29 November 1874 geopend was, werd op 18 April 1875 weder gesloten en in den loop van dat jaar niet weder geopend. De in 't vorig verslag, bladz. 140, bedoelde drie nieuwe kantoren (Kendal, Boijolali en Soemedang) werden achtereenvolgens op 10 Mei, 5 en 15 Junij 1875 geopend (1).

De lengte der lijnen, die in het vorig verslag abusievelijk te hoog is opgegeven, bleef in 1875 onveranderd en bedroeg op 31 December (ongerekend de 103,64 kilometers telegraafkabel tusschen Java en Sumatra): op Java 3479,99 kilometers met 4752,43 kilometers draad; op Sumatra 2023,94 kilometers met even zooveel draadlengte. De lengte der draden nam op Java toe met 125,44 kilometers.

De kabel tusschen Anjer en Telok-Betong werd, na de maatregelen in het vorig verslag (bladz. 143) vermeld, niet verder door witte mieren aangetast en werkte tot 25 October 1875 onafgebroken goed. Wel was de fout, waarvan in het vorig verslag sprake was, geleidelijk eenigszins in omvang toegenomen, doch, zooals verwacht werd, niet in die mate dat daardoor een nadeelige invloed op de correspondentie werd uitgeoefend. Op 25 October evenwel bleek de toestand van den kabel zoodanig te zijn verergerd, dat de correspondentie niet dan met moeite kon worden gaande gehouden. Door de toestellen met de uiterste zorg te regelen, gelukte het wel een tijd lang de gemeenschap te verbeteren en, hoewel wat langzamer dan vroeger, de telegrammen behoorlijk over te brengen, maar terwijl bij onderzoek bleek dat de kabel in straat Sunda zwaar beschadigd moest zijn, nam de nadeelige invloed dier beschadiging gaandeweg in die mate toe, dat van 19 tot 30 December slechts nu en dan telegrammen tusschen Anjer en Telok-Betong konden worden gewisseld. Op laatstgenoemden dag werd de gemeenschap echter geheel verbroken. Sinds dien tijd gelukte het niet meer, zelfs met de meest gevoelige toestellen, verstaanbare teekens langs den kabel te wisselen. Nog vóór het einde van October, toen reeds te voorzien was dat de kabel spoedig onbruikbaar zoude worden, werden pogingen aangewend om de beschikking over het herstellingsvaartuig van de Eastern Extension Australasia and China Telegraph Company te erlangen, doch aangezien die Maatschappij haar vaartuig voor de herstelling van haar eigen kabels en voor de opneming van het tracé van een nieuwen kabel tusschen Penang en Rangoon dringend noodig had, werden deze pogingen met geen gunstigen uitslag bekroond; men maakte nu gebruik van het ingehuurde stoomschip *Amsterdam* der Nederlandsch-Indische Droogdokmaatschappij. Intusschen geschiedde de overbrenging der telegrammen, voor zooverre de post daartoe geene gunstige gelegenheid aanbood, aanvankelijk zooveel mogelijk door het gouvernements-stoomvaartuig *Tjinrana*, dat ter beschikking was van den resident der Lampongsche districten, en later, toen dat stoomvaartuig dringend herstelling behoefde, door gewapende adviesbooten, terwijl de Regering magtiging verleende om, zoo noodig, tijdelijk een stoomvaartuig voor dat doel in te huren. Den 19den Julij jl. is de telegrafische gemeenschap tusschen Anjer en Telok-Betong weder hersteld.

De kabel door de rivier van Palembang naar Lorok, lang 22 Engelsche mijlen of 40,74 kilometers, verkeerde herhaaldelijk in slechten staat en werd driemaal gebroken, doch telkens met de voorhanden middelen zoo goed mogelijk hersteld. Die kabel bestaat uit getahpertja-draad van den ouden kabel (1859) van Batavia naar Singapore, dat in 1867 in straat Banka werd opgevischt, en te Palembang met gemoeti omkleed en met één of twee daar langs gelegde ijzerdraden versterkt werd. Deze constructie is niet van dien aard, dat men verwachten mogt een voortdurend goed geïsoleerden kabel te zullen hebben. Er zijn dan ook, sinds de uitlegging in 1867, herhaaldelijk reparatien noodig geweest. Thans begint het bruikbare getahpertja-draad van den kabel van 1859 te ontbreken, en wordt het dus moeijelijk den kabel in voldoenden staat te houden, zoodat het weldra noodig zal worden hem door een anderen van soliede zamenstelling te vervangen. Herhaaldelijk, doch telkens zonder den gewenschten uitslag, is getracht, zij het ook langs een omweg, Palembang met Lahat door eene onafgebroken landlijn te verbinden. De moerassen, waardoor Palembang is omringd, leveren echter hiertegen onoverkomelijke bezwaren op.

De gemeenschap van Java met Singapore werd herhaaldelijk verbroken, tengevolge van gebreken in den kabel en van de pogingen om die te herstellen (2). Beschadiging van dien kabel door scheepsankers had in 1875 niet plaats.

De telegraafkabel van Java naar Australie heeft in 1875 onafgebroken goed gewerkt. Op de landlijn van Port Darwin naar Adelaïde zijn, even als in 1874, nu en dan storingen voorgekomen, die echter steeds van korten duur waren.

Wegens de bezwaren, verbonden aan het in stand houden van geschikte levende steunpunten voor telegraafdraden waaraan wegens de goedkoopheid de voorkeur moet ge-

(1) Van het voornemen om in 1877 nog drie nieuwe kantoren te openen (te Sidoardjo, Toeloeng-Agoeng en Japara) is reeds op blz. 138 melding gemaakt.

(2) De gezamenlijke duur dier storingen beliep in Januarij 3 dagen en 16 uren, in Augustus 1 dag en 7 uren, in September 14 dagen en 17 uren, in October 1 dag en 4 uren, en in November 7 dagen.

geven worden boven gewone houten palen), en wegens de te groote kostbaarheid eener meer algemeene invoering der tot dusver, bij wijze van proef, in gebruik genomen ijzeren telegraafpalen (verg. het verslag van 1873, bladz. 165), wordt een nieuw, veel goedkooper soort ijzeren palen (zoogenaamd T-ijzer) aangeschaft, waarmede o. a. in Frankrijk reeds goede uitkomsten moeten zijn verkregen. Mogt het blijken dat op die wijze de kosten van ijzeren steunpunten niet hooger behoeven te zijn dan van de in Indie op verschillende plaatsen in gebruik zijnde djatihouten palen, dan schijnen de eersten, wegens hun grootere duurzaamheid, de voorkeur te verdienen.

Vermits het gebruik van den MEIJER-toestel (zie vorig verslag, bladz. 144) door de deskundigen hier te lande geacht wordt voor Indie bezwaren op te leveren, en de in Indie aangegeven veranderingen aan den toestel bepaaldelijk worden ontraden, is voorloopig van de aanschaffing afgezien.

De voornaamste uitkomsten zoo van het binnen- als buitenlandsch verkeer der gouvernements-telegrafen in Nederlandsch Indie gedurende 1874, en — voor zoo ver zij, bij benadering, konden worden opgegeven — ook gedurende 1875, zijn zamengevat in den ondervolgenden staat.

Binnen- of buitenlandsch verkeer.	BIJZONDERE BERIGTEN.				GOUVERNEMENTSBERIGTEN.			*Aanmerkingen.*
	a. Handels- en scheepvaartberigten. *b.* Dagbladberigten. *c.* Berigten van gemengden aard. *d.* Verzonden berigten. *e.* Ontvangen » *f.* Transito »		Totaal der berigten, tot berigten van 10 woorden herleid.	Opbrengst.	Totaal der berigten.	Totaal der berigten, tot berigten van 10 woorden herleid.	Opbrengst der gouvernements-berigten (voor memorie uitgetrokken).	
1874 (*A*).								
Binnenlandsche telegrammen.	*a.* 97 626 *b.* 1 868 *c.* 155 178	254 672	618 912	f 389 059	18 999	76 438	f 61 559	
Buitenlandsche telegrammen.	*d.* 6 993 *e.* 7 118 *f.* 7 220	21 331	59 588	46 452	»	»	»	
		276 003	678 500	(*B*) f 435 511				
1875.								
Binnenlandsche telegrammen.	*a.* 100 900 *b.* 1 700 *c.* 181 760	284 360	683 700	f 416 300	20 600	82 800	f 65 800	
Buitenlandsche telegrammen.	*d.* 7 111 *e.* 7 096 *f.* 6 879	21 086	56 398	45 946	»	»	»	
		305 446	740 098	(*B*) f 462 246				

(*A*) Enkele cijfers van het vorig verslag zijn verbeterd.

(*B*) De werkelijke ontvangsten beliepen over:

	1874.	**1875.**
	f 754 818	f 777 271
waarvan als aandeel aan de „Eastern Extension Australasia and China Telegraph Company (limited)" is uitbetaald.	319 307	315 025
zoodat de zuivere opbrengst bedroeg.	f 435 511	f 462 246

Het in Julij 1875 te St. Petersburg gesloten internationaal telegraafverdrag (*Ned. Staatsblad* 1876, n°. 112), met het daarbij behoorend dienstreglement, maakte zoovele wijzigingen en aanvullingen van het reglement voor den dienst van den gouvernements-telegraaf in Indie (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 103) noodig, dat het maken van een nieuw reglement, zoowel in het belang van den dienst als van het publiek, noodzakelijk voorkwam. In afwachting van de vaststelling van dat reglement werden echter de nieuwe internationale bepalingen reeds met ingang van 1°. Januarij 1876 op het buitenlandsch verkeer toegepast. Dientengevolge werd voor de buitenlandsche telegrammen de schatting *per woord*, met of zonder minimum van tien woorden, ingevoerd. Verder vervielen de drie tariefkringen waarin het Indisch telegraafnet ten opzigte van het internationaal verkeer verdeeld was, en werden daardoor de kosten der buitenlandsche telegrammen voor *alle* kantoren op Java en Sumatra dezelfde (1). Voorts werd een een-

(1) In verband hiermede werd, bij ministerieele beschikking van 13 November 1875 (zie de *Staatscourant* van den 16den dier maand en de Javasche courant van 4 Januarij 1876), art. 12 der concessie voor de telegrafische verbinding van Java met Singapore en met Australie, dd. 3 Mei 1870 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2351), in dier voege gewijzigd, dat het Gouvernement nu van de Eastern Extension Australasia & China Telegraph Company ontvangt: f 0,07[5] per woord, als eind-tax, wanneer het telegram bestemd is voor of afkomstig van een gouvernements-telegraafkantoor, en f 0,12[5] per woord, als transit-tax, voor de telegrammen die door middel van de gouvernements-telegrafen van de eene lijn der Maatschappij op de andere worden overgebragt. Tot ultimo 1875 genoot het Gouvernement in het laatste geval f 2,50 per enkelvoudig telegram van 20 woorden, en f 1,25 voor ieder verder tiental woorden, terwijl het tarief der eindtaxen, naar gelang van de drie kringen, bedroeg f 0,50, f 1,25 of f 2,50 per twintig

vormig tarief aangenomen voor het telegrafisch verkeer van Indie met bijna alle Europesche Staten (Rusland en Turkije alleen uitgezonderd). Terwijl een telegram tusschen Nederland en Indie, langs den gewonen weg verzonden, vroeger kostte, wat Batavia en Weltevreden betreft, f 73 en wat de overige kantoren aangaat f 73,75 voor die bewesten en f 75 voor die beoosten Samarang, een en ander per enkelvoudig telegram van 20 woorden, en de helft voor elk tiental woorden daarboven, bedraagt thans het tarief voor de telegrafische correspondentie tusschen Europa en alle kantoren in Indie f 4 per woord, zonder minimum van woorden (bij verzending over Siberië echter f 7,25 per woord).

Het nieuwe Indische telegraafreglement, hetwelk ten aanzien van het buitenlandsch verkeer geheel in overeenstemming werd gebragt met het Peterburgsche verdrag en daaraan ook ten naauwste aansluit met betrekking tot het binnenlandsch verkeer, werd door den Gouverneur-Generaal vastgesteld bij besluit van 27 April 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 119). Het werd, met het daarbij behoorend tarief voor de verzending van binnenlandsche telegrammen, op 1 Junij jl. (*Indisch Staatsblad* n°. 131) in werking gebragt. Dit tarief bleef ongewijzigd, namelijk voor een enkelvoudig telegram (van niet meer dan 20 woorden) 50 cent voor elken telegraafkring, waarbij als maximum voor Java (met 50 (1) kantoren) 5, voor Sumatra (met 16 kantoren) 7, en voor het verkeer van het eene eiland met het andere 10 kringen zijn aangenomen. Daar de lijn voor het internationaal verkeer minstens van 8 uur des morgens tot 9 uur des avonds opengesteld moet zijn, werd bepaald dat de kantoren met doorloopenden dagdienst voortaan eerst om 9 (in plaats van om 6) uur des avonds zouden gesloten worden. De tijd van opening bleef als vroeger op 7 uur des morgens bepaald. Deze maatregel behoefde alleen te worden toegepast op de vijf in de lijn gelegen hoofdkantoren; terwijl de diensttijd der overige, die nu alle als kantoren met beperkten dagdienst waren te beschouwen, onveranderd kon blijven. Dientengevolge werden Weltevreden, Tjiamies, Soerakarta, Soerabaija en Banjoewangi, met ingang van 1 Junij jl., gerangschikt in de klasse der telegraafkantoren met doorloopenden dagdienst, echter met bepaling dat zij op zon- en erkende feestdagen, instede van om 9, om 6 uur 's namiddags worden gesloten; terwijl de telegraafkantoren met beperkten dagdienst werden verdeeld in twee categorien: de eene, met een diensttijd van 's morgens 7 tot 's namiddags 6 uur, omvattende de kantoren (21 in getal, alle op Java) die reeds vroeger, doch toen als kantoren met doorloopenden dagdienst, gedurende dien tijd geopend waren, en de andere categorie (tellende 22 (2) kantoren op Java en 16 op Sumatra) alleen geopend van 's morgens 9 tot 's namiddags $12\frac{1}{2}$ en van $2\frac{1}{2}$ tot 5 uur 's namiddags. Ten opzigte van het hulptelegraafkantoor te Batavia werd bepaald, dat het zal geopend zijn van 9 uur des voormiddags tot 4 uur des namiddags. Kantoren met dag- en nachtdienst komen in Indie niet voor.

Bij het nieuwe reglement werd tevens de gelegenheid opengesteld om aangeteekende, zoomede dringende telegrammen te verzenden. Voor beide soorten van telegrammen is het drievoud van het gewone tarief te betalen. In het buitenlandsch verkeer zijn echter de aangeteekende telegrammen — die bij verlies, groote vertraging of verminking, aanspraak geven op eene vergoeding van f 25, en eventueel ook op terugbetaling der seinkosten — voorloopig nog niet toegelaten, en de dringende telegrammen — regt gevende op eene bespoedigde overzending — slechts in het verkeer met enkele Staten langs den weg van China en Siberië. Eveneens zijn niet in het buitenlandsch verkeer toegelaten de in geheim *letter*schrift gestelde particuliere telegrammen. Ten opzigte van de telegrammen in geheim cijfer- of letterschrift is tevens eene nieuwe taxeering aangenomen. In plaats van, als vroeger, de som der teekens van een dergelijk berigt door vijf te deelen en dan zooveel woorden te schatten als het quotient aanwijst, worden de cijfer- of lettergroepen thans als de getallen geschat, dat is op zich zelf staande letters of cijfers, alsmede getallen of groepen van hoogstens 5 cijfers of letters, worden voor één woord gerekend, en bij meer dan 5 teekens geldt elk vijftal en het overschot voor één woord. Werd voor de overige telegrammen vroeger elk woord van niet meer dan 7 lettergrepen voor één woord, en bij langere woorden het overschot mede voor één woord geteld, thans wordt in het binnenlandsch verkeer elk woord van niet meer dan 15, en in het buitenlandsch verkeer elk woord van niet meer dan 10 letters voor één woord geteld, terwijl bij langere woorden elke 15 of 10 letters en het overschot voor één woord gelden.

De bepalingen omtrent den aanleg en het gebruik van telegrafen in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1858, n°. 37) zijn onlangs aan eene herziening onderworpen, omdat zij voorkwamen niet geheel te beantwoorden aan de tegenwoordige eischen van den telegraafdienst.

---

woorden, verhoogd met de helft voor ieder tiental woorden boven de eerste twintig.

(1) Volgens de opgaven op blz. 140 van het vorig verslag komt men tot een getal van 47 telegraafkantoren voor Java. Onder deze 47 waren echter niet medegerekend het hulptelegraafkantoor in de stad Batavia (het hoofdkantoor is te Weltevreden), noch ook de tijdelijke kantoren Lengkong en Tjipannas hierboven bedoeld.

(2) Hieronder het tijdelijk kantoor te Lengkong; dat te Tjipannas werd in deze regeling niet begrepen.

M. Departement van finantien.

I. Finantien.

§ 1. *Begrooting.*

Begrooting van 1876.

De wetten van 4 December 1875, betreffende de Indische begrooting van 1876, werden vóór den aanvang van het begrootingsjaar afgekondigd, in Nederland op den 9den December 1875 (*Nederlandsch Staatsblad*, n°. 234 tot en met 237), in Nederlandsch Indie op den 28sten dier maand (*Indisch Staatsblad* n°. 302 tot en met 305).

De Koninklijke besluiten van 9 December 1875, n°. 17 en 18, houdende splitsing in artikelen van de beide hoofdstukken der begrooting van uitgaven, werden openbaar gemaakt door opneming in het Indisch Staatsblad van 1875, n°. 306 en 307.

De begrootingswetten voor 1876, gelijk zij oorspronkelijk zijn vastgesteld, wijzen in ontvang en uitgaaf de volgende totalen aan:

Middelen in Nederland		f 56 791 448
» » Indie		84 166 846
Te zamen . .		f 140 958 294
Uitgaven in Nederland . .	f 24 508 243	
» » Indie	105 599 596	
		130 107 839
Voordeelig verschil, aangewezen als bijdrage aan de Rijksmiddelen voor 1876 . .		f 10 850 455

Onder het geraamd bedrag der Middelen in Nederland is begrepen eene uitkeering van f 8 064 000 uit de nader vast te stellen batige sloten der Indische diensten over 1872 en 1873. Eene gelijke som is op de begrooting van uitgaven gebragt voor verschillende bouw- en waterstaatswerken op Java, voor den aanleg van spoorwegen aldaar, voor buitengewone aanvulling van het materieel der zeemagt in Indie, voor afschaffing van de slavernij in het gouvernement van Sumatra's Westkust, en eindelijk voor de uitkeering van het bij contract aan de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij toegezegd voorschot.

Bij de wetten van 28 April en 28 Junij 1876 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 101 en 155) is het Iste hoofdstuk der begrooting (Uitgaven in Nederland) verhoogd met f 2 467 000, het IIde hoofdstuk (Uitgaven in Indie) met f 389 400. De verhooging van het Iste hoofdstuk strekte in de eerste plaats tot aanvulling van de posten, bestemd voor de aanschaffing en verzending van benoodigdheden ten dienste der burgerlijke openbare werken, van goederen voor de oorlogs- en marine-magazijnen en van benoodigdheden voor de bebakening en kustverlichting. Voorts werd dat hoofdstuk verhoogd wegens uitzending van een grooter aantal suppletietroepen dan waarop aanvankelijk was gerekend, en wegens de tegemoetkoming die aan den gewezen Oost-Indischen hoofdambtenaar mr. J. J. van Angelbeek is toegekend. Het IIde hoofdstuk onderging verhooging: 1°. ten behoeve van de bijwerking van den achterstand bij de algemeene rekenkamer in Indie in de afdoening van zaken betreffende de diensten aan 1874 voorafgaande (verg. bladz. 70), en 2°. in verband met de vermeerdering van het contingent suppletietroepen. Daar men veilig kon aannemen dat de opbrengst der in Nederland te verkoopen koffij de raming met meer dan f 3 millioen zou overtreffen, was het niet noodig tot dekking van deze verschillende verhoogingen buitengewone middelen aan te wijzen.

Bij de wet van 28 Junij 1876 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 151) werd — tot dekking van de uitgaven, bij het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1876 voor de regeling en voltooijing van het vestingstelsel toegestaan — aan het Iste hoofdstuk der Indische begrooting van uitgaven eene som van f 2 700 000 toegevoegd, wegens bijdrage aan de Rijksmiddelen uit de nader vast te stellen batige sloten der Indische diensten van 1872, 1873 en 1874. In de wet, houdende aanwijzing van de in Nederland te ontvangen middelen, werd eene uitkeering tot gelijk bedrag opgenomen.

Nog werd, bij de Koninklijke besluiten van 2 Februarij en 11 Junij 1876 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 38 en 113), van het IIde hoofdstuk der Indische begrooting voor 1876 op het Iste hoofdstuk overgeschreven eene som van f 25 000 tot bestrijding van de uitgaven in Nederland voor de voorbereiding van de uitvoering der havenwerken te Batavia.

Eindelijk valt te vermelden dat bij de wet van 27 April 1876 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 89), ten laste van de sommen voor onvoorziene uitgaven voorkomende op het IIde hoofdstuk der begrooting voor 1876, credieten zijn toegestaan ter voldoening van de onverevend gebleven vorderingen betrekkelijk de begrootingen van Nederlandsch Indie over de jaren 1867 tot en met 1873 tot een gezamenlijk bedrag van f 29 361,53⁵.

Tot aanvulling van hetgeen in het vorig verslag nopens de begrootingen der laatst verloopen jaren is opgenomen, kan het volgende worden aangeteekend.

Begrooting van 1872.

Hoofdstuk II der Uitgaven (Uitgaven in Indie). Blijkens het vorig verslag, blz. 145/146, waren de credieten, tot een bedrag van f 801 790 door den Gouverneur-Generaal bij ordonnantie van 29 December 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 275) geopend ter bestrijding van te korten op de posten wegens bouw- en waterstaatswerken, nog onbekrachtigd gebleven. Nadat eene nadere toelichting uit Indie was ontvangen, heeft de bekrachtiging plaats gehad bij de wet van 27 April 1876 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 90).

Begrooting van 1873.

Hoofdstuk II der Uitgaven (Uitgaven in Indie). De credieten, door den Gouverneur-Generaal boven de begrooting van 1873 geopend bij ordonnantie van 21 October 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 202) voor geraamde hoogere uitgaven ten behoeve van bouw- en waterstaatswerken, — en bij ordonnantie van 30 December 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 305) teruggebragt tot het werkelijk uitgegeven bedrag van f 1 024 848 (zie vorig verslag blz. 146), — zijn tot het verminderd bedrag bekrachtigd bij de wet van 27 April 1876 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 91), na ontvangst van nadere inlichtingen uit Indie omtrent de oorzaken van de overschrijding der begrooting.

Begrooting van 1874.

Hoofdstuk I der Uitgaven (Uitgaven in Nederland). Bij de wet van 1 December 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 233) werden onderscheidene posten, o. a. die betreffende de uitzending van suppletietroepen, den aankoop en het vervoer van goederen voor het materieel van oorlog en marine, en de post voor het personeel der zeemagt, met een gezamenlijk bedrag van f 2 545 100 verhoogd, terwijl twee nieuwe onderafdeelingen aan de begrooting werden toegevoegd tot een bedrag van f 71 900. Een drietal andere posten werden daarentegen met f 417 000 verminderd.

Hoofdstuk II der Uitgaven (Uitgaven in Indie). Behalve de twee op blz. 146 van het vorig verslag vermelde credieten, ten bedrage van f 740 000, welke bekrachtigd zijn bij de wet van 3 Junij 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 105), zijn door den Gouverneur-Generaal credieten geopend bij ordonnantien van:

26 Nov. 1875 (*Ind. Stbl.* n°. 269) voor een bedrag van f 6 000 000

22 Dec.	» (» » » 292)	» » » »	26 500
27 »	» (» » » 299)	» » » »	73 134
» »	» (» » » 300)	» » » »	507 773
» »	» (» » » 301)	» » » »	881 449
28 »	» (» » » 309)	» » » »	464 000
» »	» (» » » 310)	» » » »	2 561 000
29 »	» (» » » 314)	» » » »	573 243
» »	» (» » » 315)	» » » »	245 000
» »	» (» » » 316)	» » » »	7 000
30 »	» (» » » 323)	» » » »	998 000

Het gezamenlijk bedrag dezer credieten, bij de wet van 28 Junij 1876 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 152) bekrachtigd, is f 12 337 099, waarvan f 928 954 tengevolge van verplaatsing van bezwaar. Van de overige f 11 408 145 strekten omstreeks f 9½ millioen tot bestrijding van uitgaven in verband met den oorlog tegen Atjeh.

Behalve de bovenvermelde som van f 928 954, die op andere posten geraamd en ongebruikt gebleven is, zal aan de verhooging van ruim f 15¼ millioen, welke de beide hoofdstukken dezer begrooting hebben ondergaan, nog een overschot op andere posten ten goede komen van omstreeks f 1 400 000, zoodat het eigenlijk tekort kan gesteld worden op omstreeks f 13 millioen. Tot dekking daarvan waren, voornamelijk ten gevolge van de hooge opbrengst der koffijveilingen, de middelen in ruime mate aanwezig.

Begrooting van 1875.

Hoofdstuk I der Uitgaven (Uitgaven in Nederland). Dit hoofdstuk heeft bij de wet van 18 Januarij 1876 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 17) eene nadere verhooging ondergaan van f 2 794 500, voornamelijk wegens de uitzending van meer suppletietroepen dan waarop bij de reeds vroeger (wet van 8 September 1875, *Nederlandsch Staatsblad* n°. 153) verhoogde begrooting was gerekend, en tot buitengewone aanvulling van de oorlogs- en marine-magazijnen.

Hoofdstuk II der Uitgaven (Uitgaven in Indie). De zoo even bedoelde uitzending van meer suppletietroepen maakte ook eene verhooging van dit hoofdstuk noodig met f 515 000 (wet van 18 Januarij 1876, *Nederlandsch Staatsblad* n°. 17, art. 2).

Behalve de in het vorig verslag, blz. 145, vermelde credieten, ten bedrage van f 220 000, zijn, ter voorziening in de buitengewone behoeften die het gevolg zijn van den oorlog, door den Gouverneur-Generaal, bij ordonnantien van 7 en 20 November 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 245 en 260), twee credieten boven de begrooting van 1875 geopend tot een gezamenlijk bedrag van f 4 689 000, welke bekrachtigd zijn bij de wet van 28 Junij 1876 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 153).

Ongerekend de aanvulling, welke de Indische begrooting van 1875 tot bestrijding van buitengewone uitgaven uit de vermoedelijke saldo's van vorige dienstjaren heeft ondergaan, zijn de beide hoofdstukken tot nog toe verhoogd en aangevuld met f 9 722 500, welke som ruimschoots wordt opgewogen door hetgeen de in- en uitvoerregten, de opiumpacht en de koffijverkoop meer hebben opgebragt dan daarvoor in de raming der middelen is uitgetrokken.

De sommen van f 10 000 000 en f 5 048 177,37, blijkens het vorig verslag, blz. 145, respectivelijk uit de vermoedelijke saldo's der Indische diensten van 1871 en 1872, en van 1871 alléén, beschikbaar gesteld tot bestrijding van uitgaven die ten laste der Staatsbegrooting komen, werden op 21 December 1875 aan 's Rijks schatkist uitgekeerd. Te gelijker tijd had ook de uitkeering plaats van de bijdrage over 1875, en wel tot het bij de Indische begrooting uitgetrokken bedrag van f 10 111 685.

Rekening. De rekening wegens de in Nederland gedane ontvangsten en uitgaven betreffende de Indische begrooting van 1874 is tijdig aan de Algemeene Rekenkamer hier te lande ingezonden in Mei 1876.

In Indie bestaat ten aanzien van de begrootingsrekeningen nog altijd een aanzienlijke achterstand. In het vorig verslag is melding gemaakt van de nieuwe voorschriften betreffende het finantieel beheer, waardoor, naar men hoopt, de oorzaken zijn weggenomen die tot dusver tot zooveel vertraging hebben aanleiding gegeven. Die verbeteringen kunnen echter haren invloed eerst doen gevoelen bij de behandeling der begrootingsrekeningen over 1874 en volgende jaren. De verkeerde wijze van werken, die tot en met 1873 is gevolgd, maakt een omslagtig en tijdroovend onderzoek van al de begrootingsrekeningen van vroegere jaren onvermijdelijk. De misslagen toch, waardoor de indiening van de rekeningen wordt vertraagd, worden niet zoozeer gepleegd bij het onderzoek van de rekeningen, maar zijn begaan tijdens het beheer van de begrootingen. Het is dan ook, zoo als reeds op blz. 70 werd medegedeeld, noodig gebleken tot eene tijdelijke versterking van het personeel der Algemeene Rekenkamer in Indie over te gaan, in het belang der afdoening van de rekeningen betreffende de diensten voorafgaande aan die van 1874. (1)

Bij Koninklijke boodschap van 5 April jl. is aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend een wetsontwerp tot vaststelling van het slot der rekening van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch Indie over het dienstjaar 1867 (gedrukte stukken, zitting 1875—1876, **169**).

Volgens dat wets-ontwerp bedroegen de ontvangsten	f 137 616 522,505
en de uitgaven	110 411 262,025
zoodat het voordeelig slot der rekening is te stellen op	f 27 205 260,48
Daarvan is reeds aan de rijksmiddelen van 1869, 1870 en 1872 toegewezen	16 375 000,00
terwijl aan het overige ad.	f 10 830 260,48

alsnog eene bestemming behoort te worden gegeven.

§ 2. *Landskassen.*

De maandelijksche stand der kassen in Indie gedurende het jaar 1875 kan blijken uit het volgende overzigt.

(1) De rekeningen betreffende de diensten van 1872 en 1873 werden in Indie achtereenvolgens den 13den Augustus 1875 en den 13den Mei 1876 bij de Rekenkamer overgebragt.

KASSEN.	Bankpapier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	TOTAAL.
31 Januarij.				
Op Java en Madura.	f 7 094 090	f 10 797 429	f 2 257 564	f 20 149 083
In de buitenbezittingen	540 120	4 520 447	154 028	5 214 595
	f 7 634 210	f 15 317 876 (1) (1 779 243)	f 2 411 592	f 25 363 678
28 Februarij.				
Op Java en Madura.	f 5 822 745	f 10 973 202	f 2 450 763	f 19 246 710
In de buitenbezittingen	477 660	4 427 502	151 072	5 056 234
	f 6 300 405	f 15 400 704 (1 825 786)	f 2 601 835	f 24 302 944
31 Maart.				
Op Java en Madura.	f 4 916 040	f 11 148 229	f 2 423 826	f 18 488 095
In de buitenbezittingen	485 755	3 845 831	145 314	4 476 900
	f 5 401 795	f 14 994 060 (1 681 990)	f 2 569 140	f 22 964 995
30 April.				
Op Java en Madura.	f 3 398 040	f 10 076 111	f 2 453 705	f 15 927 856
In de buitenbezittingen	461 740	3 749 656	142 241	4 353 637
	f 3 859 780	f 13 825 767 (1 843 324)	f 2 595 946	f 20 281 493
31 Mei.				
Op Java en Madura.	f 2 873 955	f 9 580 278	f 2 223 227	f 14 677 460
In de buitenbezittingen	536 990	3 988 599	142 206	4 667 795
	f 3 410 945	f 13 568 877 (1 738 505)	f 2 365 433	f 19 345 255
30 Junij.				
Op Java en Madura.	f 4 429 665	f 10 725 355	f 1 820 128	f 16 975 148
In de buitenbezittingen	603 645	3 955 817	141 572	4 701 034
	f 5 033 310	f 14 681 172 (1 644 960)	f 1 961 700	f 21 676 182
31 Julij.				
Op Java en Madura.	f 3 262 420	f 8 501 877	f 1 789 710	f 13 554 007
In de buitenbezittingen	596 025	4 033 132	141 100	4 770 257
	f 3 858 445	f 12 535 009 (1 810 889)	f 1 930 810	f 18 324 264

(1) Het cijfer, hier en bij de volgende maanden tusschen ( ) vermeld, wijst aan hoeveel onder de opgegeven zilveren munt aan pasmunt begrepen is.

KASSEN.	Bankpapier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	TOTAAL.
31 Augustus.				
Op Java en Madura.	f 3 861 055	f 7 711 093	f 1 900 782	f 13 472 930
In de buitenbezittingen	492 610	3 774 721	143 850	4 411 181
	f 4 353 665	f 11 485 814 (1 827 626)	f 2 044 632	f 17 884 111
30 September.				
Op Java en Madura.	f 4 155 405	f 7 189 562	f 1 871 442	f 13 216 409
In de buitenbezittingen	504 670	3 749 952	139 444	4 394 066
	f 4 660 075	f 10 939 514 (1 669 889)	f 2 010 886	f 17 610 475
31 October.				
Op Java en Madura.	f 5 252 160	f 7 533 261	f 2 021 555	f 14 806 976
In de buitenbezittingen	675 645	4 062 653	137 383	4 875 681
	f 5 927 805	f 11 595 914 (1 777 871)	f 2 158 938	f 19 682 657
30 November.				
Op Java en Madura.	f 5 581 450	f 8 755 872	f 2 156 866	f 16 494 188
In de buitenbezittingen	512 880	4 289 070	139 783	4 941 733
	f 6 094 330	f 13 044 942 (1 860 450)	f 2 296 649	f 21 435 921
31 December.				
Op Java en Madura.	f 7 854 790	f 9 648 442	f 2 337 572	f 19 840 804
In de buitenbezittingen	704 340	4 454 650	146 485	5 305 475
	f 8 559 130	f 14 103 092 (1 998 459)	f 2 484 057	f 25 146 279

De Indische kas werd in de drie laatste jaren door wisseltrekking en specie-aanvoer aangevuld als volgt:

1873.	1874.	1875.
Aan wissels afgegeven voor een nominaal bedrag van f 6 804 740,52, waarvoor tegen den koers van 102, 101$\frac{3}{4}$, 101$\frac{1}{2}$, 101$\frac{1}{4}$, 101, 100$\frac{3}{4}$, 100$\frac{1}{2}$, 100$\frac{1}{4}$, en 100 percent verkregen werd:	Aan wissels afgegeven voor een nominaal bedrag van f 10 686 874,24^{5}, waarvoor tegen den koers van 101$\frac{1}{4}$, 101, 100$\frac{3}{4}$, 100$\frac{1}{2}$, 100$\frac{1}{4}$, 100, 99$\frac{3}{4}$, 99$\frac{1}{2}$, 99$\frac{1}{4}$ en 99 percent verkregen werd:	Aan wissels afgegeven voor een nominaal bedrag van f 7 482 527,09, waarvoor tegen den koers van 99$\frac{1}{2}$, 99$\frac{1}{4}$, 99, 98$\frac{3}{4}$, 98$\frac{1}{2}$, 98$\frac{1}{4}$ en 98 percent verkregen werd:
Indisch courant . . f 6 730 234,00	Indisch courant . . f 10 672 537,75^{5}	Indisch courant . . f 7 558 200,70
Aan specie uit Nederland ontvangen (*a*). . 25 346 250,00	Aan specie uit Nederland ontvangen (uitzending van 1873) (*b*) 1 000 000,00	Aan specie uit Nederland ontvangen (*c*). . 4 245 000,00
f 32 076 484,00	f 11 672 537,75^{5}	f 11 803 200,70

a. Hiervan { f 24 650 000 aan rijksdaalders, 200 000 » guldens, 50 000 » halve guldens } en f 446 250 aan Mexicaansche dollars, deze laatste berekend tegen den koers waarvoor ze bij 's lands kassen werden aangenomen.

b. Hiervan { f 100 000 aan rijksdaalders, 300 000 » guldens } en f 600 000 aan Mexicaansche dollars; de dollars berekend als boven.

c. Hiervan f 4 000 000 aan rijksdaalders en f 245 000 aan Mexicaansche dollars, de laatste berekend als boven.

Het nominaal bedrag der in 1875 verkochte gouvernementswissels beliep f 7 482 527,09, als:

f 1 160 349,10	à	99½	percent,	waarvoor	verkregen	werd	f 1 166 180,00	Ind.	courant.
2 607 078,16^{5}	»	99¼	»	»	»	»	2 626 779,00	»	»
1 239 751,95	»	99	»	»	»	»	1 252 274,70	»	»
1 024 728,75	»	98¾	»	»	»	»	1 037 700,00	»	»
462 476,21^{5}	»	98½	»	»	»	»	469 519,00	»	»
986 378,91	»	98¼	»	»	»	»	1 003 948,00	»	»
1 764,00	»	98	»	»	»	»	1 800,00	»	»
f 7 482 527,09	Ned.	courant		»	»	»	f 7 558 200,70	»	»

Tot en met de inschrijving van 22 Julij is in 1876, door middel van afgifte van wissels op het Departement van Kolonien, een bedrag van ruim f 22½ millioen in de Indische kassen gevloeid. De koersen van afgifte loopen van 98 tot 101¼ pct. Bovendien zijn uitgezonden 100 000 stuks Mexicaansche dollars.

Aan eene aanvraag van het Indisch Bestuur om uitzending van f 5 millioen aan zilveren standpenningen is geen gevolg gegeven, uithoofde van bezwaren in verband met de aanstaande regeling van het Indisch muntwezen.

De officieele koers van den Mexicaanschen dollar, die, blijkens het vorig verslag, blz. 149, in Augustus 1872 door den Gouverneur-Generaal reeds verlaagd was tot f 2,40, werd, in verband met de verdere daling der zilverprijzen op de Londensche markt, bij ordonnantien van 6 Maart en 17 en 19 Julij 1876 (*Indisch Staatsblad* n°s 63, 181 en 184), nader teruggebragt achtereenvolgens op f 2,32^{5}, f 2,22^{5} en f 2,15.

Van de gelegenheid, voor particulieren in Indie bestaande, om sommen boven de f 100 over te maken door middel van 's lands kassen, werd bij voortduring ruim gebruik gemaakt.

§ 3. *Consignatiestelsel, enz.*

Veilingen. Een algemeen overzigt betreffende de uitkomsten van den verkoop van gouvernementsproducten hier te lande gedurende 1875, ontleend aan de verantwoordingstukken der Nederlandsche Handelmaatschappij, wordt hierachter overgelegd als bijlage FF. Over genoemd jaar is door de Maatschappij, ter zake van dien verkoop, voor het eerst regtstreeks rekening gedaan aan de Algemeene Rekenkamer, ingevolge art. 75 der wet van 23 April 1864 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 35).

Opgaven nopens elke veiling in het bijzonder vinden lager eene plaats in hoofdstuk **O**. (Zie aldaar de onderdeelen »Koffijcultuur" en »Kinacultuur" in afd. I, zoomede de § *Tinontginningen* in afd. II).

Bevrachtingen. Zoo als in het vorige verslag op bladz. 150 bereids is medegedeeld, werden, bij de in Februarij tot en met Junij 1875 door de Nederlandsche Handelmaatschappij gehouden inschrijvingen voor de gouvernements-bevrachtingen van Julij tot en met November, hier te lande achtereenvolgens ingehuurd 27 schepen, elk voor hoogstens 260 lasten, dat is voor 7020 lasten te zamen; terwijl door hare factorij te Batavia gedurende de maanden Januarij tot en met December in het geheel werden ingehuurd 66 zeil- en stoomschepen, te zamen voor 15 141 lasten. De bedongen vrachtprijzen blijken uit onderstaande opgaaf.

MAANDEN.	**Ingehuurd in Nederland.**				**Ingehuurd in Indie.**			
	Aantal schepen.	Aantal lasten.	Vracht per last (voor koffij) *a*).		Aantal schepen.	Aantal lasten.	Vracht per last.	
			Laagste en hoogste.	Gemiddeld over het geheele aantal lasten.			Voor tin.	Voor koffij.
Januarij . . .	»	»	»	»	10	2611	f 20,00	*c*) f 74,90 à f 100,00
Februarij . .	3	780	f 82,34 à f 82,43	f 82,38	4	1038	35,00 à f 40,00	60,00 » 75,00
Maart	6	1560	80,00 » 83,68	82,36	3	855	25,00 » 40,00	60,00 » 80,00
April.	4	1040	81,38 » 82,89	81,97	4	765	30,00	55,00 » 70,00
Mei.	5	1300	81,89 » 84,49	83,44^{5}	6	1480	25,00 » 30,00	*d*) 65,00 » 110,00
Junij.	9	2340	82,34 » 83,98	83,35^{5}	7	1343	30,00	67,50 » 85,00
Julij	»	»	»	»	1	208	»	75,00
Augustus . .	»	»	»	»	12	3603	*b*) 15,62^{5}	62,50
September. .	»	»	»	»	3	573	20,00	60,00
October . . .	»	»	»	»	8	1323	20,00 » 30,00	60,00 » 77,50
November . .	»	»	»	»	3	304	25,00 » 30,00	84,48
December . .	»	»	»	»	5	1038	26,00	50,00 » 70,00

a) Voor tin bedroeg de vracht ¼ van die voor koffij.
b) Bijlading (per zeilschip) van 300 pikols of circa 10 lasten.
c) De vracht van f 100 gold verzendingen met stoomschepen.
d) De vracht van f 110 is betaald voor het vervoer (per zeilschip) der koffij van Menado.

Op voorstel van de Nederlandsche Handelmaatschappij is in October 1875 magtiging verleend om des noods het vrachtcijfer voor tin per stoombooten van f 26,25 per last (1/4 van den maximum-vrachtprijs voor koffij)(1) te overschrijden, wanneer ook voor het vervoer met zeilschepen eene hoogere vracht moet worden betaald. Als maximum werd toen vastgesteld f 30 per last, terwijl daarbij werd bepaald, dat alleen bij volstrekte noodzakelijkheid voor het vervoer van dat metaal zal worden gebruik gemaakt van schepen, welke niet onder Nederlandsche vlag varen. Echter werkte ook de nu gestelde limite belemmerend op het geregeld vervoer van tin naar Nederland. Daarom is aan de factorij der Maatschappij te Batavia in Mei 1876 magtiging verleend eenige vrachtverhooging boven het cijfer van f 30 toe te staan, indien alleen daardoor de geregelde afscheep van gouvernements-tin herwaarts verzekerd wordt.

Naar aanleiding van de in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gevoerde discussien over dat onderwerp (zitting van 18 November 1875), is door de Regering in overweging genomen om, te beginnen met 1e. Januarij 1876, de bevrachting van scheepsruimte voor het vervoer van Oost-Indische gouvernementsproducten naar Nederland geheel in Indie te doen plaats hebben. Tot dien maatregel is besloten, nadat de Handelmaatschappij zich er vóór had verklaard in het geldelijk belang van den Staat; terwijl, met het oog op de gestadig afgenomen mededinging der reederijen bij de inschrijvingen hier te lande, mogt verondersteld worden dat ook bij deze daartegen weinig bezwaar zou bestaan. Bij de invoering dezer nieuwe wijze van bevrachting zijn geene uitzonderingen op den regel toegelaten, evenmin als eene afwijking der bestaande voorschriften voor de belading van stoomschepen. Maken bijzondere omstandigheden zoodanige uitzondering of afwijking noodzakelijk, dan behoort daartoe telkens de magtiging der Regering te worden gevraagd.

Omtrent de in dit jaar gesloten bevrachtingen zijn nog geen volledige opgaven ontvangen.

Assurantie. In de hieromtrent gevolgde beginselen (zie het verslag van 1874, bladz. 148) is geene verandering gekomen. Volgens de deswege van de Nederlandsche Handelmaatschappij ontvangen opgaven, loopende tot 4 September jl., werd sedert 6 September 1875 (zie vorig verslag bladz. 150) voor 24 schepen, in welke de gouvernementslading het maximum van 260 lasten aan koffij of koffij en tin te boven ging, de waarde boven de f 500 000 op de gewone voorwaarden tegen zeegevaar verzekerd.

Voor de 24 schepen te zamen, van welke er 13 voor de volle scheepsruimte waren ingehuurd, beliep die verzekerde waarde f 10 478 000.

§ 4. *Andere bronnen van inkomst.*

a. Verpachte middelen.

Opiumpacht.

1°. *Java en Madura.*

Pachtregeling. Het reglement op de opiumpacht (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 228) bleef in hoofdzaak onveranderd. Eene aanvulling, welke onlangs plaats had (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 51), heeft betrekking op de aanmoediging van het opsporen der overtredingen, waarover nader op bladz. 154.

Toen, naar aanleiding van de redactie van art. 18, in twijfel was getrokken of het bezit van ruwe opium bij anderen dan den pachter altijd strafbaar is, ongeacht de hoeveelheid en onverschillig waar verkregen, werd die twijfel door de Indische Regering ongegrond verklaard en werden de hoofden van gewestelijk bestuur dienovereenkomstig ingelicht.

In overleg met den procureur-generaal werd mede onder hunne aandacht gebragt, dat wanneer opium wordt vervoerd in grootere hoeveelheid dan op den pas is vermeld (art. 12 van het reglement), de geheele hoeveelheid, en niet, zoo als vroeger werd aangenomen, alleen de te veel bevondene moet worden in beslag genomen.

(1) Zooals uit het op de vorige bladzijde medegedeelde overzigt blijkt, heeft men dit maximum reeds eenige maanden vroeger in Indie moeten overschrijden.

Uitkomsten der verpachtingen. Met het jaar 1875 eindigden slechts twee pachten, namelijk die voor het perceel Batavia-Bantam-Krawang en die voor de residentie Japara. (Gelijk in het vorig verslag, bladz. 151, werd vermeld, waren al de andere perceelen voor de jaren 1875—1877 afgestaan.) De pacht voor Batavia, Bantam en Krawang werd op verschillende wijzen aangeboden, namelijk voor de drie gewesten *afzonderlijk* en voor de drie gewesten *in één perceel*, beide zoowel voor *één jaar* als voor *twee jaren*. Bij eerste opveiling werd alleen een bod gedaan voor de pacht in de drie gewesten *te zamen* voor *twee* jaren. Aangezien dat bod f 139 200 's jaars lager was dan de pachtschat over 1875, werd eene herverpachting gehouden. Deze gaf echter geen noemenswaardig beter resultaat; weder werd alleen geboden op de gezamenlijke perceelen voor twee jaren, en het bod was nu f 108 480 's jaars lager dan de pachtschat over 1875. Bij onderzoek bleek overtuigend dat het lager bod geenszins een gevolg was van verliezen door den pachter van 1875 geleden of van vermindering van de waarde der pacht, maar alleen van eene zamenspanning van verschillende kongsies, die genegen waren zich in de residentien Bantam, Batavia en Krawang met de exploitatie van het opium-monopolie in te laten. Onder deze omstandigheden besloot de Indische Regering zich ook bij de uitkomsten dezer tweede openbare verpachting niet neer te leggen. Zij ontving eenige onderhandsche aanbiedingen van nieuw gevormde kongsies, die blijkbaar niet in 't openbaar wenschten mede te dingen met de kongsies welke aan de bedoelde zamenspanning hadden deelgenomen, en daar voor het houden eener derde openbare verpachting weinig tijd meer overig was, nam zij de hoogste dier onderhandsche aanbiedingen aan, welke gedaan was door eene kongsie die voldoenden waarborg voor hare soliditeit leverde. Zoo werd voor 1876 eene pachtsom verkregen van f 780 000 of f 89 160 meer dan bij de openbare herverpachting werd geboden en slechts f 19 320 minder dan de pachtschat over 1875 bedroeg.

De eerste opveiling van het perceel Japara had mede geene toewijzing ten gevolge, daar de hoogste bieder en zijne borgen niet solide genoeg werden geacht. Bij de herverpachting voor twee jaren (voor één jaar deed zich geen gegadigde op) werd f 217 200 's jaars geboden, en voor deze som — zijnde f 121 320 minder dan de pachtschat over 1875 — werd de pacht afgestaan. Het lage bod schijnt verklaard te moeten worden uit de verliezen, door de pachters in 1875 geleden.

Eene gedetailleerde raming van de inkomsten, in 1876 door den Staat aan het opium-monopolie te ontleenen, wordt aangetroffen in bijlage GG. Ook wat de gewesten betreft waar de pacht voor drie jaren, 1875—1877, is afgestaan, wijken de ramingen voor 1876 af van die voor 1875, omdat de vermoedelijke winst op de opium-verstrekking, voor 1875 gesteld op f 8 per katti Levantsche en op f 14 per katti Bengaalsche opium, voor 1876 — in verband met de gewijzigde inkoopsprijzen — berekend is op respectivelijk f 6,50 en f 14,50 per katti. Dientengevolge is de totale opbrengst van het opium-monopolie op Java en Madura geraamd moeten worden op f 11 647 020 (2) of f 218 610 minder dan in 1875 (3).

Verstrekkingen. Blijkens de reeds aangehaalde bijlage zijn in 1875 in het geheel aan de pachters uit 's lands pakhuizen verstrekt ruim 76 260 katti's Levantsche en ruim 82 727 katti's Bengaalsche opium, te zamen bijna 158 988 katti's of 2172 minder dan de toegestane maxima. Behalve de pachters van Soerabaija, Probolinggo en Bezoeki, hebben allen de hun toegestane hoeveelheid in ontvangst genomen. Hoeveel in werkelijkheid door de pachters is gebruikt, kan — bij den driejaarlijkschen duur der pacht van de meeste gewesten — niet worden opgegeven. Alleen bij het einde der pacht kan dienaangaande eenige zekerheid worden verkregen.

Moeijelijkheden als in 1874 (zie vorig verslag bladz. 152),

(2) Hierbij is niet gerekend op de vermindering, ten gevolge van de ontbinding van het contract met den pachter voor Soerakarta, waarover zie blz. 153.

(3) Hierbij is voor 1875 gerekend op eene opbrengst van f 11 865 630; het in 't vorig verslag opgegeven bedrag van f 11 854 260 heeft namelijk eenige verhooging ondergaan ten gevolge van de straks te bespreken wijzigingen in de verstrekkingen voor Krawang en Samarang.

ondervonden werden bij de aflevering van Levantsche opium aan de pachters, deden zich in 1875 niet voor (1). In dat jaar werden 735 kisten van deze soort uitgezonden, die verkregen waren tegen gemiddeld f 2332,92 per kist. (In 1874 waren 490 kisten verzonden, waarvan de gemiddelde prijs f 2398,67 per kist bedroeg.) De benoodigde hoeveelheid Bengaalsche opium werd door de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij geregeld in Indie aangevoerd. Bij het vergaan van het stoomschip *Kroonprins der Nederlanden* gingen 80 kisten verloren, maar door onverwijld eene nieuwe bestelling te doen, voorkwam de factorij alle moeijelijkheden.

Enkele pachters wenschten eene wijziging in de door hen, ingevolge art. 9 van de pachtvoorwaarden (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 229), bij de verpachting opgegeven verhouding tusschen de te verstrekken Levantsche en Bengaalsche opium. Zij wilden minder van de eerste, meer van de laatste ontvangen. De Indische Regering magtigde den directeur van finantien om dergelijke verzoeken tot wederopzeggens in te willigen in alle gevallen, waarin de wijziging klaarblijkelijk in het voordeel van de schatkist zou zijn. Dientengevolge werden, te rekenen van Januarij 1876, tot wederopzeggens toe, aan den pachter van Banjoemas 60, in stede van 100 katti's Levantsche, en 240 in stede van 200 katti's Bengaalsche opium 's maands toegestaan; aan dien van Bagelen 50, in stede van 100 katti's Levantsche, en 200 in stede van 150 katti's Bengaalsche opium. In 1875 werd dergelijke verandering ook gebragt in de verstrekking aan den pachter van Samarang, ten gevolge waarvan deze in dat jaar 1915 katti's van laatstgenoemde soort meer, doch eene gelijke hoeveelheid Levantsche opium minder ontving dan door hem, staande de verpachting, was gewenscht (2). (Of met deze gewijzigde verstrekking in 1876 wordt voortgegaan, blijkt niet.)

Een scheikundig onderzoek van de drie als proef bestelde kisten Perzische opium, bedoeld op bladz. 153 van het vorig verslag, heeft doen zien dat deze soort opium in hoedanigheid verre onderdoet voor de beide vaak genoemde soorten.

Het reeds in drie verslagen besproken proces tusschen de Indische Regering en Lim Kee Soen, in 1871 opiumpachter voor Soerabaija, betreffende de door dien Chinees geëischte schadevergoeding voor eene vertraging van twee dagen in de levering van 200 katti's Bengaalsche opium, is nog altijd niet beëindigd. De stand der zaak is niet duidelijk voor te stellen, zonder eene korte herinnering aan haren geheelen loop.

In April 1872 werd de Indische Regering door den pachter gedagvaard om zich tot schadevergoeding te hooren veroordeelen. De dagvaarding geraakte bij het departement van finantien in het ongereede, zoodat van wege de Regering geen procureur gesteld, en zij door den raad van justitie te Soerabaija bij verstek tot schadevergoeding veroordeeld werd. Op den 15den Augustus 1872 werd een schadestaat ten bedrage van f 142 438,96⁵ aan de Regering beteekend. Er werd echter binnen den legalen termijn van 14 dagen geen aanbod op dien schadestaat gedaan, en eerst nadat de tegenpartij verlof had gevraagd tot het in beslag nemen van 's lands gelden, werd tegen het verstekvonnis verzet aangeteekend. De raad van justitie verklaarde dit verzet niet-ontvankelijk, omdat geen aanbod op den schadestaat was gedaan, en daarin eene berusting in het verstek-vonnis werd gezien (3). Het Hooggeregtshof nam evenwel deze beschouwing niet aan, maakte uit dat de Regering alleen door de betaling van de geëischte schadevergoeding het regt zou verbeurd hebben om in verzet te komen, en verklaarde bij arrest van 7 Augustus 1873 het verzet wel ontvankelijk (4). Vervolgens werd het verzet eerst door den raad van justitie te Soerabaija en daarna door het Hooggeregtshof, bij arrest van 28 Januarij 1875, ongegrond verklaard. Binnen 14 dagen na laatstbedoelde uitspraak deed de Regering een aanbod op den schadestaat, 'twelk door Lim Kee Soen niet werd aangenomen. De zaak kwam nu weder voor den raad van justitie te Soerabaija, die het gedane aanbod geldig verklaarde en de door de Regering te betalen schadevergoeding, overeenkomstig dat aanbod, op f 1373,46 bepaalde. Het vonnis van den raad werd echter door het Hooggeregtshof bij arrest van 13 October 1875 (5) vernietigd; het Hof besliste dat het aanbod, omdat het niet gedaan was binnen 14 dagen na beteekening van den schadestaat, niet als geldig kon worden beschouwd. De Indische Regering meende evenwel nog niet te mogen voldoen aan de overdreven vordering van f 142 438,96⁵, welke door hare tegenpartij gehandhaafd werd; de geldigheid der acte, waarbij de schadestaat was beteekend, scheen te kunnen worden ontkend, omdat daaruit niet bleek dat de beteekening had plaats gehad aan den directeur van finantien of aan een zijner huisgenooten. Voorts scheen het eerste — bij verstek gewezen — vonnis van den raad van justitie als vervallen te mogen worden beschouwd krachtens art. 90 van het reglement op de burgerlijke regtsvordering; de verdere loop van zaken werd dus afgewacht. Door Lim Kee Soen werd al spoedig, met verlof van het Hooggeregtshof (art. 73 der comptabiliteitswet), beslag gelegd op eene partij tin in 's lands pakhuizen te Batavia. Op de vordering der Regering werd echter door den president van den raad van justitie te Batavia in kort geding de verkoop van het in beslag genomen goed geschorst. Die uitspraak werd door het Hooggeregtshof bekrachtigd bij arrest van 23 Maart 1876 (6), en daarop werd het geding over de geldigheid van het beslag aanhangig gemaakt.

Eene opgaaf van hetgeen de opium (berekend over de volle hoeveelheid die verstrekt kon worden) den pachters in 1875 gekost heeft en in 1876 kosten zal, zoomede van de prijzen waarvoor in de beide laatstverloopen jaren de opium gemiddeld gesleten is in het groot en in het klein, wordt aangetroffen in den volgenden staat.

---

(1) De Regering beijverde zich dan ook steeds om alleen opium van volkomen goede qualiteit in te koopen. Dit ging evenwel met bezwaren gepaard, en daarom heeft zij het noodig geacht een deskundige naar de Levant te zenden om plaatselijk na te gaan hoe men het best ten allen tijde de gewenschte qualiteit zou kunnen verkrijgen. Van de wenken, door dien deskundige gegeven, is met vrucht partij getrokken.

(2) Over eene geringe wijziging in de verhouding der voor Krawang gedane verstrekkingen gedurende 1875, zie men de straks aangehaalde bijlage GG (aanmerking *e*).

(3) *Indisch Weekblad van het regt* n°. 516.

(4) *Indisch Weekblad van het regt* n°. 533.

(5) *Indisch Weekblad van het regt* n°. 651.

(6) *Indisch Weekblad van het regt* n°. 669.

GEWESTEN.	Maxima van verstrekking (ruwe opium in katti's).		Bedrag van den pachtschat, zonder bijberekening van den prijs der opium.		Wanneer de geheele maximum-hoeveelheid genomen wordt, komt de opium aan pachtschat en inkoopsprijs (deze laatste à f 30 per katti) den pachter per katti te staan op:		Gemiddelde verkoopprijs in 1875 per 8 thail bereide opium, ongeveer gelijkstaande met 1 katti ruwe opium.	Gemiddelde verkoopprijzen van bereide opium.			
								1874.		1875.	
	1875.	1876.	1875.	1876.	1875.	1876.		per thail ($^1/_{16}$ katti).	per matta ($^1/_{100}$ thail).	per thail ($^1/_{16}$ katti).	per matta ($^1/_{100}$ thail).
Bantam	720	720					f 161,32	f 25,00	f 0,25	f 20,16^{5}	f 0,30
Batavia	7 200	7 200	f 799 320	f 780 000	f 125,16	f 122,85^{5}	161,32	16,25	0,24	20,16^{5}	0,30
Krawang . . .	480	480					171,00	17,25	0,24	21,37^{5}	0,29^{5}
Cheribon . . .	2 400	2 400	199 200	199 200	113,00	113,00	91,08	11,02	0,12	11,38^{5}	0,15
Tagal	6 000	6 000	492 240	492 240	112,04	112,04	125,64	9,32	0,13	15,70^{5}	0,15
Pekalongan . .	6 000	6 000	456 120	456 120	106,02	106,02	98,64	14,40	0,14	12,33	0,15
Samarang . . .	24 000	24 000	1 259 400	1 259 400	82,47^{5}	82,47^{5}	80,00	10,51^{5}	0,12	10,00	0,12
Japara	9 000	9 000	338 520	217 200	67,61	54,13	77,56	9,86	0,13	9,69^{5}	0,13^{5}
Rembang . . .	15 000	15 000	504 000	504 000	63,60	63,60	64,52	(b) 8,72^{5}	(b) 0,10^{5}	8,06^{5}	0,11^{5}
Soerabaija . . .	21 600	21 600	792 000	792 000	66,67	66,67	89,40	11,74	0,13^{5}	11,17^{5}	0,15^{5}
Pasoeroean . .	6 000	6 000	348 000	348 000	88,00	88,00	214,80	(c) 25,71^{5}	(c) 0,26^{5}	26,85	0,26^{5}
Probolinggo . .	3 000	3 000	157 200	157 200	82,40	82,40	104,00	13,88	0,19	13,00	0,16^{5}
Bezoeki	1 200	1 200	102 600	102 600	115,50	115,50	98,00	12,00	0,25	12,25	0,22^{5}
Banjoewangi . .	360	360	18 720	18 720	82,00	82,00	(a)	(a)	0,20	(a)	0,20
Banjoemas . . .	3 600	3 600	264 000	264 000	103,33	103,33	96,00	13,17	0,22^{5}	12,00	0,23
Bagelen . . .	3 000	3 000	228 000	228 000	106,00	106,00	144,00	17,64	0,22^{5}	18,00	0,22^{5}
Kadoe	5 400	5 400	420 000	420 000	107,78	107,78	104,00	13,00	0,25	13,00	0,25
Djokjokarta . .	6 000	6 000	540 000	540 000	120,00	120,00	150,64	30,00	0,31	26,33	0,24^{5}
Soerakarta . . .	12 000	12 000	983 400	983 400	111,95	111,95	74,00	11,64	0,15	9,25	0,12
Madioen . . .	12 000	12 000	792 000	792 000	96,00	96,00	138,64	20,00	0,23	17,33	0,18
Kediri	12 000	12 000	1 242 000	1 242 000	133,50	133,50	173,28	24,50	0,25	21,66	0,19
Madura	4 200	4 200	131 160	131 160	61,23	61,23	103,20	12,50	0,14	12,90	0,13^{5}
TOTAAL	161 160	161 160	f 10 067 880	f 9 927 240							

(a) In dit gewest is de opium in 1874 en 1875 in geene grootere hoeveelheid dan van ¼ thail verkocht. (b) Aan deze opgaaf ontbreken de prijzen der twee laatste maanden van het jaar. (c) Aan deze opgaaf ontbreken de prijzen der vier laatste maanden van het jaar.

Aanzuivering der pachtpenningen. De hooge pachtsommen en de tegenspoed bij den aanvang der nieuwe pachten ondervonden, de betrekkelijk geringe padiproductie, de in vergelijking met andere jaren geringe tabak- en koffijoogsten waren zoovele redenen waarom in 1875 de betaling van den pachtschat op de vervaldagen hier en daar niet gemakkelijk viel. Dadelijk wanneer een pachter achterstallig bleef, werden regtsmiddelen tegen hem aangewend; het gevolg hiervan was dat over het algemeen al de verschenen termijnen naar behooren werden aangezuiverd. Aan pachtschat over December 1874 tot November 1875 was in 1875 in te vorderen f 9 893 900. Met inbegrip van afbetalingen van achterstand over vorige jaren werd ontvangen 10 662 276,31⁵.

Alleen de pacht in Soerakarta heeft voortdurend tot moeijelijkheden aanleiding gegeven. Reeds in het begin van 1875 was de pachter nalatig in de betaling van de pachtsom. Tal van verzoekschriften om uitstel van betaling of vermindering van pachtschat werden door hem ingediend, doch afgewezen. Telkens wanneer een termijn niet tijdig was betaald, werd de geregtelijke invordering aan den landsadvocaat opgedragen, maar door betaling van den verschenen termijn met de boete werd de verdere vervolging steeds overbodig tot in het laatst van 1875, toen een achterstand van meer dan eene maand ontstond. De noodige maatregelen tot toepassing van lijfsdwang op pachter en borgen werden toen genomen. Tevens werd besloten in regten de ontbinding van het contract wegens wanbetaling te vorderen. Die ontbinding werd door den raad van justitie te Samarang uitgesproken bij een vonnis dat uitvoerbaar werd verklaard bij voorraad niettegenstaande appèl. Eene nieuwe verpachting had plaats voor het tijdvak van 1 Julij 1876 tot het einde van 1877, doch zij leverde geen goede uitkomst op: er werd een bod verkregen dat f 490 200 's jaars lager was dan de tot dusver verschuldigde pachtsom. De Regering vond voldoende termen om tot eene herverpachting te besluiten, waarvan de uitkomst was dat de pacht voor het tijdvak van 1 Augustus 1876 tot 31 December 1877 is afgestaan voor f 636 120 's jaars, of f 347 280 minder dan bij de ontbonden overeenkomst bedongen was. De oorzaak van de ongunstige resultaten, die de exploitatie van de opiumpacht in Soerakarta opleverde, mag voor een deel worden toegeschreven aan den sluikhandel (1), maar voor het grootste deel was de uitkomst te wijten aan den hoog opgedreven pachtschat en aan de weinige bruikbaarheid der personen in dienst van den pachter. Vele vertrouwde en gegoede Chinezen waren jaren lang verbonden geweest aan de kongsie, die vroeger de opiumpacht in Soerakarta exploiteerde. Zij weigerden in dienst van den nieuwen pachter over te gaan, die zich dus met weinig geschikt personeel moest vergenoegen. Ook de vijandschap die ontstond tusschen den pachter van Soerakarta en de opiumkongsie, die Samarang in pacht had en vroeger gemeene zaak maakte met eerstgenoemde, verzwakte zeer de positie van dezen.

Sluikhandel. Uit den hiervolgenden staat blijkt hoeveel aanhalingen van opium in de twee laatste jaren hebben plaats gevonden en op welke hoeveelheden die aanhalingen betrekking hadden.

(1) De klagten van den pachter van Djokjokarta, over sluikhandel in zijn perceel van Soerakarta uit gedreven, waren trouwens even veelvuldig als de klagten van den Soloschen pachter.

GEWESTEN.	1874.					1875.						
	Getal aanhalingen.	(a) Aangehaalde hoeveelheden.				Getal aanhalingen.			(a) Aangehaalde hoeveelheden.			
		Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.	Ruwe opium.	Bereide opium.	Totaal.	Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.
Bantam	2	»	5	5	»	»	6	6	37	»	9	8
Batavia	29	366	12	6	»	1	23	24	145	15	3	2½
Krawang	»	»	»	»	»	»	3	3	33	8	»	»
Preanger regentschappen.	9	8	8	»	»	»	6	6	1	»	9	7
Cheribon	4	1	5	3	»	»	15	15	258	1	9	6
Tagal	89	(b) 2	(b) 1	(b) 1	»	»	60	60	7	10	5	6
Pekalongan	15	»	14	8	»	»	37	37	457	13	3	8
Samarang	54	648	12	6	9½	23	432	455	1928	»	7	3½
Japara	150	(b) 3272	(b) 6	(b) 6	(b) 9	(c) 13	(c) 10	(c) 23	607	3	5	»
Rembang	85	344	»	3	»	16	65	81	4131	8	»	»
Soerabaija	212	296	2	»	»	»	236	236	879	11	5	8
Pasoeroean	26	6	15	8	1	»	77	77	94	11	9	2
Probolinggo	47	87	3	4	5	1	45	46	35	1	6	3
Bezoeki	8	4	4	2	9	»	38	38	(e) 758	8	9	2
Banjoewangi	1	2	11	2	5	»	6	6	»	12	7	8
Banjoemas	13	»	7	7	6	»	9	9	2	13	7	5
Bagelen	8	»	3	1	6	»	17	17	3	1	»	9
Kadoe	23	8	4	»	»	»	49	49	19	2	»	»
Djokjokarta	(b) 41	(b) 189	(b) 10	(b) 6	(b) 9	32	24	56	25	»	3	2
Soerakarta	417	381	15	2	7	213	264	477	214	11	9	4
Madioen	119	53	2	»	»	»	131	131	35	8	»	»
Kediri	75	45	»	9	5	3	698	701	713	8	2	7
Madura	39	168	7	3	4	4	74	78	59	7	6	2
Totaal	(b) 1466	5889	10	9	5½	(d) 306	(d) 2325	(d) 2631	(f) 10450	(f) 3	(f) 2	(f) 3

(a). Waar bereide opium is aangehaald, is de hoeveelheid herleid tot ruwe.
(b). Verbeterde opgaven.
(c). Er hebben 23 aanhalingen plaats gehad en daaronder 13, waarbij, tegelijk met ruwe, ook bereide opium is aangehaald.
(d). Zie de voorgaande noot.
(e). Hieronder begrepen 700 katti's (7 pikols) aangehaalde, doch teruggeleverde opium (waarover lager).
(f). Van deze hoeveelheden werden in ruwen staat aangehaald: 1789 katti's, 13 thails, 5 tji's en 2½ matta's.

De vijandschap tusschen pachters van aangrenzende gewesten, de zucht van sommigen om hunne mededingers te gronde te rigten om dan zelf op voordeeligen voet de voornaamste perceelen te pachten, de naijver tusschen pachters van vorige jaren en hunne opvolgers wakkerden den smokkelhandel niet weinig aan. Van daar de hooge cijfers in den medegedeelden staat, waaruit overigens blijkt dat de sluikhandel niet zonder gevolg is bestreden. Onder de grootste aanhalingen kunnen worden vermeld 2 in Rembang, 2 in Soerabaija en 1 in Samarang van respectivelijk 420, 240, 400, 271 en 361 katti's bereide opium, en 1 in laatstgenoemde residentie van 410 katti's ruwe tegelijk met 15 katti's bereide. Op de reede van Bezoeki werd in eene praauw, komende van Bali, volgens opgave met bestemming naar Pegattan (Borneo), aangehaald eene hoeveelheid van 7 pikols bereide opium. Door den landraad te Sitoebondo veroordeeld, werden de vervolgden in hooger beroep vrijgesproken door den raad van justitie te Soerabaija, die als wettig en overtuigend bewezen aannam, dat zij niet vrijwillig maar door nood gedwongen op bedoelde plaats ten anker waren gekomen.

Midden-Java blijft het groote veld van den sluikhandel. In het vorig verslag (blz. 156) werd aangeteekend, dat het geringe aantal opium-aanhalingen in Kediri niet mogt leiden tot de gevolgtrekking, dat de sluikhandel aldaar was afgenomen. Het aanzienlijk getal aanhalingen in 1875 kan ten bewijze strekken, dat althans in dat jaar aldaar een levendige smokkelhandel werd gedreven. Blijkbaar was het optreden van een nieuwen pachter, die door een hooger bod de vroegere pachtkongsie had ter zijde gesteld, de aanleiding tot een smokkelhandel, bestemd om hem te gronde te rigten.

Over het algemeen werd veel ijver betoond door de politie, voorgelicht door en zamenwerkende met de pachters. De middelen, waarover de politie te beschikken had, waren echter niet voldoende te achten, zoodat met den meesten ernst moest worden gezocht naar nieuwe middelen tot wering van den sluikhandel.

Reeds in 1875 had eene ruime verstrekking van fondsen voor geheim toezigt plaats, en bij de begrooting van 1876 werd daarvoor een hooger bedrag dan vroeger toegestaan. Het gebruik dier fondsen gaf over het algemeen bevredigende resultaten; de resident van Soerabaija o. a. schreef daaraan 76 aanhalingen toe, d. i. bijna $^1/_3$ van het totaal der aanhalingen in dat gewest.

Was de prikkel om overtredingen op te sporen en aan te brengen reeds aangewakkerd door de bepaling (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 233), dat de premien worden berekend naar de waarde der opium tijdens de aanhaling, en dus vermindering in waarde, verlies door diefstal enz. niet meer ten nadeele van den aanbrenger komen, die prikkel is nog vermeerderd door het voorschrift (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 51), dat de uitkeering der premie geschiedt binnen acht dagen na de aanhaling, wanneer het aan het hoofd van gewestelijk bestuur niet twijfelachtig voorkomt, dat de verbeurdverklaring van de aangehaalde opium door den regter zal worden uitgesproken. Dit voorschrift kon zonder bezwaar uitgevaardigd worden, sinds het bezit van alle ruwe opium en van meer dan een thail bereide opium verboden is, en dus bijna op alle aanhalingen te land verbeurdverklaring volgen moet.

Ofschoon van de reeds genomen maatregelen gunstige gevolgen mogen worden verwacht, werd echter eene versterking van het politiepersoneel in sommige residentien noodig geacht tot bescherming van het opium-monopolie. Vooral in Midden-Java, meer bepaaldelijk in de residentien Samarang, Japara, Rembang en Soerakarta, bleek het nemen van tijdelijke maatregelen, in afwachting van eene algemeene reorganisatie der politie op Java, onvermijdelijk. In de drie eerstgenoemde gewesten zijn in Mei 1876 de controleurs bij het binnenlandsch bestuur, onverminderd de bevoegdheid en de verpligtingen van de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur, mede belast geworden met het opsporen van overtredingen van de wettelijke bepalingen betrekkelijk de opiumpacht. Verder werden tijdelijk ter beschikking van de residenten dier drie gewesten gesteld: een getal van hoogstens acht verificateurs der in- en uitvoerregten en accijnsen, en een getal van hoogstens twintig andere Europesche ambtenaren. Dit personeel is met de beteugeling van den sluikhandel in opium belast, hetzij onder de onmiddellijke bevelen van den resident zelven, hetzij onder die van de adsistent-residenten of controleurs. (Reeds op blz. 64 is van deze maatregelen melding gemaakt.) Bovendien is het denkbeeld in overweging genomen om een aantal onderofficieren en manschappen van het regiment Oost-Indische cavalerie ter beschikking te stellen van de residenten van Samarang en Japara, ten einde, in kleine detachementen verdeeld, aan de adsistent-residenten en de controleurs te worden toegevoegd.

Terwijl in de bovenbedoelde gouvernements-residentien behoefte bestond aan versterking van het Europeesch personeel dat zich met de handhaving van de politie bezighoudt, brengt de bijzondere toestand in Soerakarta mede, dat de adsistent-residenten aldaar zich meer uitsluitend aan de behartiging der politie kunnen wijden. Aan Europeesch personeel, belast met opsporing en onderzoek, werd uit dien hoofde in Soerakarta minder behoefte gevoeld, wel echter aan inlandsch personeel dat met de uitvoering van gegeven bevelen belast kon worden. Tijdelijk zijn aldaar, zoo als reeds op blz. 4 werd medegedeeld, 46 bereden inlandsche politie-agenten in dienst gesteld, onder de leiding van twee aan den resident toegevoegde Europesche ordonnancen. De uitbreiding, die op die wijze aan het minder politiepersoneel is gegeven, strekt niet alleen tot krachtiger bestrijding van den sluikhandel in opium, maar zal ook bijdragen tot verzekering van de veiligheid in Soerakarta.

Verboden kringen. De berigten over de werking der verbodsbepalingen op den invoer, het bezit, het vervoer en den verkoop van opium in eenige gedeelten van Java luidden even gunstig als over 1874 (zie vorig verslag blz. 156). Behalve in het district Ambal (Bagelen), waar de inheemsche bevolking niet afkeerig is van het gebruik van opium, worden in de overige verboden kringen de overtreders van bedoelde bepalingen zoo goed als uitsluitend gevonden onder de personen die tijdelijk in deze kringen hun werk vinden en niet behooren tot de inheemsche bevolking. In de Preanger regentschappen bijv. trof men slechts één Soendanees onder de overtreders aan.

2°. *Buitenbezittingen.*

Omtrent de opiumpacht in het gouvernement van Sumatra's Westkust en in de gewesten Palembang en Benkoelen, waar zij voor drie achtereenvolgende jaren (1875, 1876 en 1877) te gelijk is afgestaan, is weinig bijzonders aan te teekenen. De debiet-prijzen bleven dezelfde als voor 1874 in het vorig verslag zijn genoemd: f 8,77 per thail ($^1/_{16}$ katti) en f 0,09 per matta ($^1/_{100}$ thail) voor Sumatra's Westkust, f 9,76 per thail en f 0,12 per matta voor Palembang, f 15 per thail en f 0,15 per matta voor Benkoelen.

In Palembang werd de hoeveelheid opium aangevraagd die als maximum was toegestaan (2400 katti's); ter Sumatra's Westkust en in Benkoelen werden echter van de toegestane maxima — 9360 en 1020 katti's — slechts 6995 en 335 katti's verstrekt (1).

In laatstgenoemd gewest vond het bestuur in het bestrijden van den sluikhandel weinig steun bij den pachter; aldaar hadden slechts twee aanhalingen van weinig beteekenis plaats. Vijf aanhalingen ter Sumatra's Westkust waren van meer belang; de hoeveelheid opium, daarbij geconfisqueerd, bedroeg (tot ruwe herleid) ruim 13 katti's en 12 thails. In Palembang waren zoowel het aantal aanhalingen als de hoeveelheid geconfisqueerde opium geringer dan in 1874.

Ten aanzien van de opiumpacht op Banka en Billiton, waar dit middel voor de jaren 1874, 1875 en 1876, en in de residentien Riouw en Westerafdeeling van Borneo, waar het voor de jaren 1875, 1876 en 1877 te gelijk is afgestaan, is niets bijzonders te vermelden.

In de overige buitenbezittingen — met uitzondering van Atjeh, waarover straks, en de residentie Oostkust van Sumatra, waarover lager in eene afzonderlijke paragraaf

(1) Hoeveel van elk der soorten Levantsche en Bengaalsche opium afzonderlijk verstrekt is, blijkt niet. Omtrent de hoeveelheden die van elk dezer soorten als maxima waren toegestaan, zie men het vorig verslag, blz. 157. Voor 1876 is in de daar opgegeven verhouding alleen eenige verandering gekomen wat Benkoelen betreft. In stede van 510 katti's Levantsche en 510 katti's Bengaalsche opium zijn namelijk voor dat gewest voor 1876 als maxima toegestaan respectivelijk 300 en 720 katti's.

gehandeld wordt — bragt de pacht voor 1876 f 17 713,50 minder op dan voor 1875 (zie het driejarig overzigt in bijlage HH) (1). Voor Gorontalo werd eene herverpachting door de Regering bevolen, omdat de opbrengst bij de eerste verpachting ver beneden den pachtschat van vroegere jaren was gebleven. Daar deze last eerst laat — in den aanvang van het jaar 1876 — te Gorontalo werd ontvangen, is het middel herverpacht voor den termijn van 1 Februarij 1876 tot ultimo Januarij 1877, met dit gevolg, dat f 57,87 5 's maands meer werd geboden dan bij de eerste verpachting, toen een bod verkregen was van f 125. In Celebes werd bij eene eerste opveiling slechts f 60 000, bij eene (door gunning gevolgde)herverpachting f 66 000 geboden, terwijl voor 1875 f 78 100 bedongen was; men zegt dat de winsten van de opiumpacht aldaar bestemd waren voor het bouwen van een muur om het Chinesche kerkhof te Makassar, en dat de voornaamste Chinezen zich daarom tot eene kongsie hadden vereenigd tot wering van mededinging.

Bij de Indische Regering bestaat het voornemen om op Banda, alwaar thans de invoer, het bezit, de verkoop en het verbruik van opium verboden zijn (*Indisch Staatsblad* 1851, n°. 24), de opiumpacht in te voeren. Dit plan is gegrond op de overweging, dat, in strijd met het verbod, veel opium wordt gebruikt, en dat daartegen niet voldoende kan worden gewaakt, daar de Regering niet, zoo als elders, door pachters wordt ter zijde gestaan in het beteugelen van den sluikhandel. De invoering der pacht, die stijging van de verkoopprijzen ten gevolge heeft, werkt in zulke omstandigheden beter dan het verbod.

Bij ordonnantie van 16 Junij 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 151) werden de noodige bepalingen uitgevaardigd om in Augustus 1876 een aanvang te kunnen maken met de verpachting van het uitsluitend regt tot den verkoop van opium in het klein en tot het heffen van belasting bij den invoer van opium in het aan het Nederlandsch gezag onderworpen of nader te onderwerpen grondgebied in Groot-Atjeh en de daaronder behoorende eilanden. Met geringe wijzigingen is daar het reglement van toepassing verklaard, dat voor hetzelfde middel in de residentie Oostkust van Sumatra is vastgesteld bij ordonnantie van 1 November 1875 (*Indisch Staatsblad* n° 236, bijlage A). Het opiumverbruik in het aan het Nederlandsch gezag onderworpen grondgebied in Groot-Atjeh werd in Mei 1876 geschat op 300 bollen per maand, waarvan ongeveer 30 op Poeloe Bras. Het aantal vrije Chinezen bedroeg toen ongeveer 1000, waarvan 700 opium gebruiken. Het aantal opiumgebruikers van andere landaarden, met inbegrip der Atjehers van Maraksa en de VI Moekim, bedroeg 600. Van de IV Moekim was het aantal nog onbekend. Bovendien bevonden zich in Atjeh, buiten de militairen, nog 632 Chinezen en 1743 personen van anderen landaard in gouvernements-dienst, waarvan verreweg het grootste gedeelte opium gebruikt. De eerste pachtschat werd geraamd op f 5000 's maands. De pacht werd echter den 14den Julij jl. voor f 10540 's maands afgestaan aan een Chinees van Batavia (die tevens de pacht der dobbelspelen in Atjeh aanvaardde voor f 8500 's maands).

Andere verpachte middelen.

Behoudens eenige wijziging en aanvulling van de pachtvoorwaarden voor de in de residentie Batavia werkende belasting op de neringen, enz. van inlanders en met dezen gelijkgestelden (2), bleven voor de in 1876 op Java en Madura te verpachten zoogenaamde kleine middelen de voorwaarden onveranderd (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 248). Voor de buitenbezittingen bepaalden zich de wijzigingen, wanneer men de lager te bespreken regelingen voor Sumatra's Oostkust en Groot-Atjeh uitzondert, tot eene verhooging van het tarief voor de overvaarten in de binnenlanden van Palembang, terwijl te gelijk het aantal der verpachte overvaarten aldaar met twee werd vermeerderd (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 231).

Welke pachtsommen voor 1876 verkregen werden, vindt men voor elk middel afzonderlijk vermeld in de gewestelijke opgaven als bijlagen JJ en KK hierachter gevoegd. De totalen (3) van elk dier staten, waarvan de eene Java en Madura en de andere de buitenbezittingen betreft, zijn — in vergelijking met de pachtsommen der vier vooraf-gegane jaren — in onderstaand overzigt opgenomen.

Jaren.	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Totaal.
1872	(*a*) f 1 444 846	f 615 281	(*a*) f 2 060 127
1873	(*a*) 1 491 018	645,866	(*a* 2 136 884
1874	1 614 324	746 837	2 361 161
1875	1 768 893	771 194	2 540 087
1876	1 717 681½	(*b*) 774 982½	(*b*) 2 492 664

(*a*) Hieronder niet begrepen de pacht der sterke dranken op Java en Madura (sedert 1 Januarij 1874 door accijns vervangen).

(*b*) Hieronder niet begrepen de cijfers voor Sumatra's Oostkust en Groot-Atjeh, waarover lager. (Evenwel zijn in de uitgetrokken totalen over 1872 t/m 1875 voor Sumatra's Oostkust — waar het gouvernements-pachtgebied toen trouwens veel beperkter was dan sedert 1 Januarij 1876 — achtereenvolgens begrepen de navolgende sommen: f 8 592, f 12 552, f 13 494 en f 15 972.)

Uit bovenstaande vijfjarige opgaaf blijkt, dat wel is waar het totaal voor 1876 lager is dan dat van het buitengewoon gunstige jaar 1875, maar dat toch de pachtsommen van de jaren 1872, 1873 en 1874 overtroffen werden.

De pacht van het slagten van rundvee en buffels in Soerakarta, die voor 1875, met het oog op de belangen der opiumpacht, ondershands tot een zeer hoog cijfer aan den opiumpachter was gegund, kwam thans, ten gevolge van den slechten finantieelen toestand van den opiumpachter in dat gewest (zie bladz. 153), digter bij de werkelijke waarde. De opbrengst daalde voor 1876 met f 84 240 of ruim 63,7 pct. Ook de daling met f 32 400 of ruim 57.5 pct. in Djokjokarta, waar vroeger de pachtsom mede zeer was opgedreven, staat met de opiumpacht in verband. Gelijke oorzaak had vermoedelijk de daling van de pacht der overvaarten in Rembang met f 2400 of ruim 22 pct. De mindere opbrengst van de pacht van het slagten van rundvee en buffels in sommige andere residentien wordt o. a. toegeschreven aan de hoogere prijzen van het vee tengevolge van uitvoer naar Atjeh.

Tegenover de bedoelde verminderingen van pachtsommen staan verschillende vermeerderingen. De pacht van het regt op het heffen van schut- en doorvaartgelden in het nieuwe havenkanaal te Samarang bragt f 32 520 op tegen f 12 000 in 1875. Meer bekendheid met de ontvangsten, waarop de pachter kan rekenen, was ongetwijfeld eene voorname reden van de stijging. De hoogere opbrengst van f 40 920 (ruim 7 pct.) der middelen in Batavia is vooral te danken aan de stijging der pachten »tabak", »neringen en bedrijven", en »dobbelspelen". Voor Soerabaija, waar de verschillende middelen een voordeelig verschil gaven van f 45 216, zijnde ruim 18 pct., schijnt daarop o. a. van invloed te zijn geweest de ontbinding van eene pachtkongsie. De stijging van de opbrengst in Kediri met f 21 720 (dat is met niet minder dan 238 pct.) is te danken aan de mededinging eener nieuwe kongsie.

(1) Bali is in deze opgaaf niet begrepen, omdat het opium-middel daar niet door het Gouvernement wordt verpacht, al trekt het er thans inkomsten uit; verg. blz. 78 en 79.

(2) In deze belasting werden ook opgenomen geld-inners, geldophalers of rekeningloopers, voor wier vrijstelling geen reden bestond, terwijl toch geldtellers mede waren aangeslagen.

(3) Na aftrek in bijlage KK van de cijfers voor Sumatra's Oostkust en Groot-Atjeh.

Herverpachting had in eenige gewesten met goeden uitslag plaats; in Bantam o. a. werd voor de rundslagt bij de tweede verpachting f 12 420 meer dan bij de eerste geboden. In de residentie Batavia werd het middel der dobbelspelen driemaal verpacht. De eerste maal was f 38 760, de tweede maal f 84 120 minder geboden dan voor 1875, omdat van regeringswege aan art. 10 der pachtvoorwaarden de uitlegging gegeven was dat geen vergunning van den pachter behoefde gevraagd te worden voor dobbelspelen binnen 's huis in besloten familie- of vriendenkring. Daar de gegadigden vreesden dat de belasting op groote schaal zou worden ontdoken, wanneer bij het ontdekken van spelers binnen 's huis het bewijs zou moeten worden geleverd dat de deelneming aan het spel voor het publiek openstond, boden zij weinig voor de pacht. Toen evenwel de Regering bij nader onderzoek vrijheid gevonden had om de bedoelde interpretatie los te laten en het middel ten derden male was verpacht, werd het gegund voor f 152 400, of f 7 080 meer dan voor het afgeloopen jaar.

Bij de verpachting der vogelnestklippen in Rembang werd slechts f 32 400, of f 15 600 minder dan over 1875 geboden, omdat in de voorwaarden bepaald was dat de klippen slechts drie malen geplukt mogten worden, in stede van vier malen, zoo als tot dusver gebruikelijk was geweest. Daar nu bevonden werd dat het gebruik om vier malen te plukken geen nadeel had toegebragt aan de waarde der klippen, werd zulks den pachter nader vergund tegen eene verhooging van de pachtsom met f 3600 's jaars.

In de Preanger regentschappen, waar het getal verpachte overvaarten met 8 vermeerderde, werden voor 1876, even als voor 1875, eenige overvaarten, wegens gemis aan gegadigden bij de openbare verpachting, ondershands in pacht afgestaan. Om gelijke reden werd ook de pacht van de varkenslagt in de residentie Bezoeki ondershands gegund. Eenige overvaarten in de afdeeling Lebak (Bantam) moesten, bij gemis aan gegadigden, vooralsnog onverpacht blijven.

Tot de hoogere opbrengst der kleine middelen in de buitenbezittingen heeft veel bijgedragen de gunstige uitslag van de verpachting in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, waar f 35 860 meer werd verkregen dan voor 1875. Dit voordeelig verschil wordt toegeschreven aan vermeerdering van welvaart tengevolge van eene hoogere koffijproductie in de afdeelingen Zuiderdistricten en Oosterdistricten. De in het vorige jaar opgemerkte buitengewone stijging van de pacht der dobbelspelen in Riouw heeft voor 1876 geen stand gehouden.

Herverpachting van de kleine middelen heeft in de buitenbezittingen slechts bij groote uitzondering plaats gevonden.

Van de 8 in pacht aangeboden overvaarten in de residentie Palembang moesten er 3 onverpacht blijven, niettegenstaande het in 1874 verhoogd tarief voor twee overvaarten ook op de andere in de binnenlanden van toepassing was verklaard. (Zie blz. 155.)

De pachter van het middel »verhuur van zitplaatsen op de vischbazaars te Makassar" verkreeg in 1875 remissie van pachtschat voor zoolang hij, door het afbranden der loodsen in November 1874, in de uitoefening zijner pacht verhinderd zou blijven.

Even als het opiummiddel werd, te beginnen met Augustus 1876, ook het regt op het houden van speeltafels verpacht in het aan het Nederlandsch gezag onderworpen of nader te onderwerpen grondgebied in Groot-Atjeh en de daaronder behoorende eilanden. Behoudens geringe wijziging werd het reglement voor dit middel ter Oostkust van Sumatra (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 236, bijlage C) voor Atjeh van toepassing verklaard (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 151). De pacht werd, tegen een pachtschat van f 8500 's maands, afgestaan aan denzelfden Chinees die de opiumpacht heeft verkregen. De militaire en civiele bevelhebber te Atjeh achtte de invoering van de pacht der dobbelspelen hoogst wenschelijk, al ware het alleen als politiemaatregel.

Over de verpachtingen in de residentie Sumatra's Oostkust zie men het slot dezer afdeeling (sub *c*).

b. Onverpachte middelen en inkomsten.

1°. In- en uitvoerregten.

Over eene nieuwe regeling ter vervanging van het algemeen reglement op de heffing en verzekering van in- en uitvoerregten en accijnsen (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 241) is in overleg getreden met de kamers van koophandel en nijverheid in Nederlandsch Indie.

In de tweede helft van 1875 rezen van de zijde van den groothandel in Nederland en in Indie klagten tegen de wijze waarop het algemeen reglement werd toegepast ten aanzien van de entreposeering. Na een naauwgezet onderzoek had de directeur van financien zich verpligt gezien, op grond van art. 24 van dat reglement, de Adrianopel-roode goederen uit het publiek entrepôt te weren, daar die goederen aan zelfontbranding onderhevig zijn. Vermits de gelegenheid ontbrak om die goederen in particulier entrepôt op te slaan, veroorzaakte dit verbod veel moeijelijkheid, vooral te Soerabaija, waar het Adrianopelroode garen nagenoeg geheel voor uitvoer naar buiten het tolgebied bestemd is. Aan de bezwaren van den handel werd echter in Augustus 1875 te gemoet gekomen door het geven van vergunning om de bedoelde goederen in het petroleum-entrepôt te Soerabaija te deponeeren. Ook te Batavia werd buiten de stad eene geschikte bergplaats voor den opslag van deze soort van goederen aangewezen.

Nog werden door eenige handelaren in Nederland bezwaren ingebragt tegen het bestaande verbod om Bali-koffij in het entrepôt te Soerabaija te verwerken. Bij onderzoek is echter gebleken dat alle aanvragen tot toelating van particulier entrepôt voor den opslag van Bali-koffij steeds werden ingewilligd, zoodat ook in dit opzigt geen benadeeling van de belangen des handels te vreezen was.

Gedurende 1875 werden 329 bekeuringen gedaan, waarvan 293 bij onderhandsche schikking en 10 door tusschenkomst van den regter afgedaan werden. De overige 26 werden buiten gevolg gelaten, hetzij omdat bleek dat er geene overtreding begaan was, hetzij omdat de aangifte, naar aanleiding waarvan de bekeuring was gedaan, slechts door een gebrek in den vorm ongeldig was.

Een vijfjarig overzigt van hetgeen zoo op Java en Madura als in de buitenbezittingen aan invoerregt, uitvoerregt en pakhuishuur, na aftrek van restitutien, enz., zuiver is ontvangen, volgt hieronder.

Jaren.	Invoerregten.	Uitvoerregten.	Pakhuishuur.	Te zamen.
JAVA EN MADURA.				
1871.	f 4 712 524	f 1 190 574	f 207 717	f 6 110 815
1872.	5 714 589	1 405 927	183 819	7 304 335
1873.	5 873 509	1 754 507	212 834	7 840 850
1874.	(1) 6 081 617	2 198 176	165 898	(1) 8 445 691
1875.	5 847 196	1 434 215	165 216	7 446 627
BUITENBEZITTINGEN.				
1871.	f 380 633	f 539 957	f 11 125	f 931 715
1872.	354 124	385 534	7 824	747 482
1873.	394 413	379 072	7 594	781 079
1874.	(1) 497 898	342 296	4 862	(1) 845 056
1875.	542 621	283 271	3 281	829 173

(1) Verbeterde opgaaf.

Hoedanig de ontvangsten gedurende 1875 over de verschillende kantoren verdeeld waren, kan blijken uit de onderstaande opgaaf:

Java en Madura.		Buitenbezittingen.	
Tjiringin . . .	f »	Padang. . . .	f 531 573
Anjer	2 638	Priaman . . .	107
Bantam . . .	»	Aijer Bangies. .	»
Tanara	»	Natal	»
Batavia. . . .	2 410 095	Siboga	7 549
Wijnkoopsbaai (1)	»	Baros	6 970
Cheribon . . ,	264 011	Singkel . . .	10 416
Indramaijoe . .	»	Benkoelen . . .	3
Tagal	60 012	Kroë	»
Pekalongan . .	26 302	Mokko Mokko .	»
Samarang. . .	2 094 419	Telok Betong .	789
Japara	»	Ketapang . . .	»
Joana	399	Mengala . . .	»
Rembang . . .	19 211	Palembang . .	75 705
Toeban. . . .	63	Moeara Kompeh.	28 302
Soerabaija . . .	2 184 738	Muntok. . . .	32 704
Grissee	38 396	Tandjong Pandan	20 705
Bawean. . . .	139	Pontianak . . .	65 179
Pasoeroean. . .	221 660	Pamangkat . .	21 167
Probolinggo . .	70 139	Singkawang . .	»
Bezoeki. . . .	9 579	Soekadana. . .	134
Panaroekan . .	31 737	Bandjermasin .	27 483
Banjoewangi . .	1 218	Sampit	387
Tjilatjap . . .	8 002		
Patjitan . . .	»	Totaal	f 829 173
Pangool . . .	»		
Pamakassan . .	1 803		
Sumanap . . .	2 060		
Bangkallang . .	»		
Sampang . . .	6		
Totaal	f 7 446 627		

Dat de opbrengst der in- en uitvoerregten in 1875 geringer zou zijn dan in 1874, was te verwachten (verg. vorig verslag blz. 159). De hier volgende vergelijking van de opbrengst dezer belasting in de vijf eerste maanden van 1875 en van 1876 wijst weder op vooruitgang.

	Java en Madura.		Buitenbezittingen.	
	1876.	1875.	1876.	1875.
Invoerregten .	f 2 277 922	f 2 213 479	f 228 711	f 180 234
Uitvoerregten .	379 167	414 344	113 949	101 595
Pakhuishuur .	79 933	79 616	1 759	1 776
	f 2 737 022	f 2 707 439	f 344 419	f 283 605

Over de heffing van in- en uitvoerregten in de residentie Sumatra's Oostkust wordt gehandeld aan het slot dezer afdeeling (sub *c*).

2°. Accijnsen.

Accijns op het inlandsch gedistilleerd. De opbrengst dezer belasting heeft in 1875 bedragen f 196 234, tegenover f 188 301 (2) in 1874, of — na aftrek der kosten, gerekend op f 50 000, — respectivelijk f 146 234 en f 138 301.

In vergelijking met de opbrengst der verpachting over 1873, zuiver bedragende f 209 436, kan de invoering van den accijns gerekend worden over 1874 en 1875 een verlies te hebben gegeven van f 71 135 en f 63 202.

Omtrent eene doelmatiger regeling zijn nog overwegingen aanhangig.

(1) Deze haven werd met 1 October 1875 voor den algemeenen handel gesloten (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 207); zie noot 1 op bladz. 160 van het vorig verslag.

(2) Verbeterd cijfer.

Uit den hier volgenden staat blijkt hoeveel de accijns opbragt op elke plaats waar deze geheven werd.

KANTOREN.	1874.	1875.
Batavia.	f 59 960	f 83 898
Buitenzorg	4 153	5 550
Cheribon	10 881	14 306
Madjalengka	1 167	18
Tagal	30 053	24 153
Pamalang	2 981	4 524
Pekalongan	2 752	»
Samarang.	25 137	14 180
Soerabaija	32 809	32 837
Pasoeroean.	6 122	9 308
Banjoemas.	3 221	6 479
Keboemen	1 232	581
Madioen	1 467	»
Andere kantoren	6 366	400
	f 188 301	f 196 234

Gedurende de vijf eerste maanden van 1876 is ontvangen f 65 889, tegen f 74 835 in hetzelfde tijdvak van 1875.

Accijns op tabak. De opbrengst dezer belasting, vóór 1874 bekend onder den naam van » consumtieregt", blijkt voor de laatste vijf jaren uit het volgende overzigt.

Jaren.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Totaal.
1871	f 93 637	f 28 674	f 122 311
1872	101 669	36 526	138 195
1873	97 477	32 304	129 781
1874	108 042	28 346	136 388
1875	105 374	21 980	127 354

Over de verschillende kantoren verdeeld, is de opbrengst over 1875 geweest als volgt:

Java en Madura.		Buitenbezittingen.	
Pekalongan . .	f 57 323	Pontianak . . .	f 14 349
Samarang . . .	8 743	Pamangkat . .	7 141
Toeban	6 169	Singkawang . .	»
Soerabaija . . .	8 643	Soekadana. . .	30
Grissee	8 122	Bandjermasin. .	450
Bezoeki	10 236	Sampit	10
Bangkallang . .	1,754		f 21 980
Andere kantoren	4 384		
	f 105 374		

De ontvangst over de vijf eerste maanden van 1876 bedroeg: op Java en Madura f 67 583 en in de buitenbezittingen f 9 004, welke sommen over hetzelfde tijdvak van 1875 beliepen respectivelijk f 41 440 en f 9 010.

3°. Andere onverpachte middelen en inkomsten.

Alvorens, voor zoover daartoe aanleiding bestaat, verschillende der hier bedoelde middelen afzonderlijk te bespreken, volge hier een algemeen overzigt van de opbrengst over 1874 en 1875. De uitkomsten van 1874, ofschoon reeds in 't vorig verslag opgenomen, worden ook daarom herhaald, omdat sommige cijfers, door nader ingekomen

opgaven, aanvulling of verbetering hebben ondergaan. Ook nu weder zal het de aandacht trekken dat bij verschillende belastingen voor het geïnd bedrag eene hoogere som wordt genoemd dan als aanslag staat uitgetrokken.

Tot toelichting hiervan diene dat onder het geïnd bedrag, behalve wat op den aanslag van het opgegeven jaar is ontvangen, ook is opgenomen wat in den loop van dat jaar op den achterstand van vroegere jaren is afbetaald. (1)

		1874.		1875.	
		Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.
Verponding	Aanslag (*a*)	f 1 258 000	f 37 400	f 1 284 109	f 50 213
	Geïnd bedrag (*a*)	1 259 294	49 114	1 304 746	48 325
Regt op de openbare verkoopingen		(*b*) 1 082 817	70 840	598 592	68 944
Kleinzegel (*c*)		618 117	117 491	721 922	152 663
Regt van overschrijving van vaste goederen		448 147	37 695	409 899	53 519
Registratieregt voor in den vreemde gebouwde schepen		450	1 942	(*d*)	(*d*)
Belasting op paarden en rijtuigen	A.	313 695	10 565	376 559	11 105
	G.	351 236	10 986	375 744	11 308
Regt van successie en overgang onder Europeanen		40 287	872	326 925	2 741
Idem onder vreemde oosterlingen		26 779	2 233	12 193	1 530
Belasting op sommige bazaars op particuliere landerijen in Batavia en Krawang	A.	4 007	»	3 994	»
	G.	4 101	»	3 939	»
Hoofdgeld der vreemde oosterlingen in Soerakarta en Djokjokarta	A.	(*e*) 3 176	»	3 946	»
	G.	4 023	»	3 946	»
Licentiën op Chinesche dobbelspelen in die gewesten van Java, waar dit middel niet is verpacht		47 750	»	53 400	»
Licentiën voor het slagten van buffels, runderen en paarden in de residentie Preanger regentschappen		43 270	»	47 188	»
Hoofdelijke belasting in de adsistent-residentie Benkoelen	A.	»	63 920	»	(*f*)
	G.	»	64 426	»	66 844
Belasting als aequivalent voor vrijstelling van het werk aan de wegen ter hoofdplaats Benkoelen (*g*)	A.	»	»	»	(*f*)
	G.	»	»	»	1 749
Belasting op de huisgezinnen (huistaks) in de residentie Palembang (de hoofdplaats uitgezonderd)	A.	»	578 623	»	(*h*) 633 361
	G.	»	557 681	»	654 109
Hoofdgeld van inlanders en vreemde oosterlingen ter hoofdplaats Palembang	A.	»	24 609	»	25 188
	G.	»	24 609	»	24 879
Belasting op de troeboekvisscherij in de afdeeling Siak (Sumatra's Oostkust) (*i*)	A.	»	8 692	»	9 608
	G.	»	7 115	»	6 408
Hoofdgeld van vreemde oosterlingen in de residentie Wester-afdeeling van Borneo	A.	»	29 216	»	29 200
	G.	»	31 026	»	27 518
Belastingen in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo		»	(*k*) 202 525	»	(*k*) 352 146
Huistaks ter hoofdplaats Makassar	A.	»	24 378	»	23 202
	G.	»	25 372	»	23 472
Hoofdelijke belasting op Saleijer, Bonerate en Kalao, de eilanden onder Makassar, zoomede in de Torathealanden (gouvernement van Celebes)	A.	»	(*l*) 43 303	»	(*l*) 45 846
	G.	»	(*l*) 52 258	»	(*l*) 59 641
Hassilbelasting in de afdeeling Minahassa (residentie Menado)	A.	»	109 875	»	110 995
	G.	»	105 645	»	(*m*) 109 107
Idem in de afdeeling Gorontalo (residentie Menado)	A.	»	37 010	»	38 195
	G.	»	25 427	»	(*n*) 20 688

(1) In het overzigt zijn niet meer opgenomen: de belasting op de civiele processen bij de residentie- en landraden en het registratieregt op pandelingen. Sedert het departement van justitie, tot welks attributen beide middelen behooren, van 1 Januarij 1875 af zijne comptabiliteit zelf beheert, heeft de bemoeijenis van het departement van finantien met beide heffingen opgehouden.

		1874.		1875.	
		Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.
Belasting op de waarde van vaste goederen ter hoofdplaats Amboina	A.	»	f 4 308	»	f 4 468
	G.	»	4 132	»	4 449
Hoofdgeld van de huisgezinnen der negorijbevolking in de residentie Amboina (de afdeeling Banda uitgezonderd)	A.	»	30 578	»	30 316
	G.	»	40 799	»	24 786
Hoofdgeld der vreemde oosterlingen in de residentie Amboina		»	359	»	331
Belasting van de specerijperken in de afdeeling Banda (residentie Amboina)	A.	»	61 591	»	78 509
	G.	»	105 842	»	78 290

(*a*) In het verder gedeelte van dezen staat worden deze woorden enkel door A. en G. aangeduid.
(*b*) Deze opgaaf, bijna het dubbel van de opbrengst in andere jaren, is vermoedelijk onjuist.
(*c*) Hieronder ook de ontvangsten wegens uitgereikte licentiën voor het houden van pand- of beleenhuizen. Deze licentiën, geldig tot het einde van het jaar van afgifte en alleen voor de daarin genoemde plaats, zijn onderworpen aan een zegelregt van f 50 (zie *Indisch Staatsblad* 1869, n°. 85).
(*d*) Met 1 Januarij 1875 is dit regt afgeschaft (zie het vorig verslag blz. 165).
(*e*) Dit is het cijfer van den aanslag voor Soerakarta; de aanslag voor Djokjokarta was (tijdens de opmaking dezer opgaven) nog niet bekend.
(*f*) Nog niet op te geven.
(*g*) Deze belasting, waarover zie bladz. 165, is (als gouvernementsheffing) eerst met 1 Januarij 1875 ingevoerd.
(*h*) De hoogere aanslag schijnt hoofdzakelijk te moeten worden toegeschreven aan de verhooging van het quotum van een aantal belastingschuldigen, in verband met hunne ontheffing van sommige heerendiensten, waarover zie blz. 77.
(*i*) Deze belasting is met 1 Januarij 1876 afgeschaft (verg. blz. 167).
(*k*) In verband met de wet op de middelen voor 1875 zijn de belastingen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bij dit overzigt onder één hoofd te zamen gevat. De aanslag van die belastingen bedraagt:

	1874.	1875.
Hoofdgeld inlandsche bevolking . .	f 142 201	f 144 308
» vreemde oosterlingen . .	1 240	1 264

Van de andere belastingen wordt geen aanslag vastgesteld. Voor zooveel 1874 betreft zijn opgegeven: de ontvangsten ter zake van hoofdgeld, belasting op het graven van diamant, en levering van goud en vogelnestjes. Voor 1875 is ook opgebragt, als van dat jaar af overgegaan onder beheer van het departement van finantien, de padi-vertiening (dzakat) in deze residentie, welke belasting in 1874 en vroeger verantwoord werd door het departement van binnenlandsch bestuur (verg. blz. 78). Afzonderlijk is het bedrag niet opgegeven.
(*l*) Aan de cijfers van aanslag (niet aan het geïnd bedrag) ontbreken de opgaven betreffende de eilanden onder Makassar.
(*m*) Aan dit cijfer ontbreekt de opgaaf van December 1875.
(*n*) Als boven de opgaven van November en December 1875.

Verponding. Werd hierboven voor Java en Madura reeds het totaal van den aanslag opgegeven, het volgende overzigt bevat eene splitsing voor elk gewest.

GEWESTEN.	1874. (a) Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten: in eigendom.	1874. (a) Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten: met regt van opstal.	1874. (a) Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten: in erfpacht of vruchtgegebruik.	1874. (a) Te zamen.	1875. Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten: in eigendom.	1875. Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten: met regt van opstal.	1875. Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten: in erfpacht of vruchtgegebruik.	1875. Te zamen.
Bantam	f 8 408,40	f 180,00	»	f 8 588,40	f 8 415,93^5	f 180,00	»	f 8 595,93^5
Batavia (zonder de afd. Buitenzorg)	(b)	(b)	(b)	379 809,11	(b)	(b)	(b)	380 713,53
Buitenzorg (afd.)	160 657,61^5	303,00	»	160 960,61^5	163 399,01^5	303,00	»	163 702,01^5
Krawang	58 494,78^5	321,00	f 750,00	59 565,78^5	58 494,78^5	321,00	f 750,00	59 565,78^5
Preanger regentschappen	2 429,24^5	1 170,62^5	»	3 599,87	2 429,24^5	1 170,62^5	»	3 599,87
Cheribon	66 501,17^5	6 422,25	»	72 923,42^5	69 813,17^5	6 591,00	»	76 404,17^5
Tagal	33 907,99^5	176,25	»	34 084,24^5	36 815,74^5	172,50	»	36 988,24^5
Pekalongan	16 672,65	98,40	»	16 771,05	(d)	(d)	(d)	(d)
Samarang	(c) 139 493,30	(c) 8 582,41^5	»	(c) 148 075,71^5	140 651,67^5	8 612,41^5	»	(c) 149 264,09
Japara	27 138,45	795,00	»	27 933,45	27 311,70	852,00	»	28 163,70
Rembang	13 711,12	3 197,06	»	16 908,18	13 783,49^5	3 197,06	»	16 980,55^5
Soerabaija	195 358,50	10 032,00	1 305,00	206 695,50	200 409,00	8 961,00	1 305,00	210 675,00
Pasoeroean	56 708,25	6 206,25	»	62 914,50	63 925,50	6 726,75	»	70 652,25
Probolinggo	15 002,77^5	2 155,66^5	»	17 158,44	15 050,77^5	2 138,04	»	17 188,81^5
Bezoeki	12 184,50	2 869,12^5	»	15 053,62^5	12 184,50	2 869,12^5	»	15 053,62^5
Banjoewangi	622,50	»	»	622,50	622,50	18,75	»	641,25
Banjoemas	2 443,91^5	167,86	»	2 611,77^5	2 508,56^5	182,86	45,00	2 736,42^5
Bagelen	3 170,43^5	729,60	»	3 900,03^5	(d)	(d)	(d)	(d)
Kadoe	6 249,00	3 472,38^5	»	9 721,38^5	6 268,50	3 475,38^5	»	9 743,88^5
Madioen	8 116,24^5	303,75	»	8 419,99^5	8 269,99^5	311,25	»	8 581,24^5
Kediri	17 084,07^5	4 059,15	22,50	21 165,72^5	17 567,82^5	4 095,15	22,50	21 685,47^5
Madura	1 804,50	15,00	»	1 819,50	1 804,50	15,00	»	1 819,50
Totaal	(e) f 846 159,43	(e) f 51 256,78^5	(e) f 2 077,50	(f) f 1 279 302,82^5	(g) f 849 726,43	(g) f 50 192,91	(g) f 2 122,50	(h) f 1 282 755,37

AANMERKINGEN.

(a) Enkele cijfers van het vorig verslag zijn verbeterd ten gevolge van nader ingekomen opgaven.

(b) Niet gesplitst opgegeven.

(c) Deze cijfers zullen wel ligt later blijken nog eenige verandering te moeten ondergaan, daar — tijdens de opgaaf — omtrent alle doleanciën nog niet was beslist.

(d) De opgaven nopens dit gewest waren nog niet ingekomen.

(e) Hieronder voor de residentie Batavia alleen de afdeeling Buitenzorg.

(f) Het verschil met de opgaaf op blz. 158 (f 1 258 000) is in de Indische stukken niet toegelicht.

(g) Zie de aanmerkingen b en d.

(h) Ook dit cijfer zal, na bijtelling der ontbrekende opgaven nopens Pekalongan en Bagelen, niet overeenstemmen met het totaal op blz. 158 genoemd. Hier te lande kunnen echter de cijfers voor 's hands niet worden verbeterd.

Daar de aanslag voor 1874 ook voor 1875 van kracht werd verklaard (zie vorig verslag bladz. 163), is de verhooging van den aanslag in verschillende gewesten het gevolg van het opnemen in de belasting van nieuwe eigendommen of van de vermeerdering der waarde van eenige perceelen door aanbouw. De vermeerdering, voor alle gewesten te zamen (met uitzondering van Pekalongan en Bagelen, waarvan de opgaven nog ontbreken), bedraagt f 24 123. Moeijelijkheden, ondervonden ten aanzien van den aanslag der spoorweglijnen Samarang-Vorstenlanden en Batavia-Buitenzorg vertraagden de definitieve vaststelling der aanslagcijfers. Door de Regering werd beslist, dat de waarde van rails en dwarsliggers niet moest worden in aanmerking gebragt boven de waarde, die aan den grond vóór den aanleg van den spoorweg was toe te kennen.

Tengevolge van op nieuw ingediende reclames werden vroegere beslissingen der Indische Regering omtrent den aanslag van particuliere landen of andere gronden, waarop door derden zonder zakelijk regt gebouwen waren gesticht (zie het verslag van 1874, blz. 166, en dat van 1875, blz. 163), weder ter toetse gebragt. Uit overweging dat wel is waar evenbedoelde gebouwen behooren aan den eigenaar van den grond, maar dat, ten gevolge van de verpligtingen tegenover bezitters te goeder of te kwader trouw en tegen huurders, de eigenaar voor dien grond toch niet denzelfden prijs zou kunnen bedingen als wanneer hij de gebouwen zelf had gesticht, werd de vroegere beslissing, volgens welke het geenerlei verschil maakte wie de gebouwen had gesticht, ingetrokken. Er werd gelast eene nieuwe taxatie te houden, uitgaande van de stelling, dat de aanslag niet hooger mogt worden gesteld dan de som die de eigenaar, met het oog op zijne regten en zijne verpligtingen tegenover bezitters of huurders, gerekend moet worden als koopprijs te kunnen bedingen.

Een nieuw onderzoek van de grieven tegen het in aanmerking nemen van de waarde van de belasting in arbeid (heerendienst) leidde tot de gevolgtrekking, dat de aanslag te regt had plaats gehad. De Regering overwoog namelijk dat, ofschoon het in den vorm regelmatiger zou zijn geweest niet de waarde der heerendiensten bij de opbrengst in geld en producten op te tellen, maar, wegens het bestaan van heerendiensten, de kosten van productie lager te stellen, toch het volgen van eerstbedoelden weg, in stede van den tweeden, op zich zelf geen verschil in den aanslag te weeg kon brengen.

Bij arrest van het Hooggeregtshof dd. 2 September 1875 werd bevestigd het in 't vorig verslag (bladz. 163) besproken vonnis van den raad van justitie te Batavia van 19 Maart 1875, waarbij was beslist, dat de regterlijke magt onbevoegd is kennis te nemen van eene vordering tot teruggaaf van betaalde verponding, welke berust op de bewering dat de verpondings-ordonnantie verkeerd is toegepast.

Ofschoon de ondervonden moeijelijkheden en gerezen quaestien de noodzakelijkheid eener nieuwe regeling der verpondingsbelasting zoo mogelijk nog meer in 't oog deden vallen, kon echter die regeling nog niet tot stand worden gebragt. Aan het ontwerp eener nieuwe ordonnantie wordt in Indie de laatste hand gelegd.

Intusschen was eene regeling noodig ten opzigte van den aanslag voor 1876. Het werd niet doelmatig geacht den aanslag voor 1874 ook nu nog geheel onveranderd te behouden. Bij de ordonnantie van 25 December 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 295) werd daarom zoowel aan de belastingschuldigen als aan de hoofden van gewestelijk bestuur de gelegenheid geopend een nieuwen aanslag te vorderen. Ten aanzien der perceelen, waarvoor geen nieuwe aanslag werd gevorderd, zou de bestaande van kracht blijven.

Bij ordonnantie van 17 Junij 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 152) werd bepaald dat, van 1 Januarij 1877 af, de verponding ook in het gouvernements-grondgebied der residentie Ternate zal worden ingevoerd.

Vendukantoren. Het gewone driejarig overzigt van de uitkomsten der administratie van de vendukantoren volgt hieronder.

VENDUKANTOREN.	Inkomsten voor het Gouvernement (onzuiver bedrag).	Tractementen, percentsgewijze belooning aan personeel, benevens bureau- en andere onkosten. (1)	Zuivere winst voor het Gouvernement. (2)	Omzet over het geheele jaar.	Onder den omzet zijn begrepen de voor gouvernements-rekening verkochte goederen ter waarde van:	Achterstallige debetposten, die bij het einde van het betrokken dienstjaar meer dan 12 maanden oud waren.
1873.						
Landskantoren (geheel voor 's lands rekening geadministreerd)	f 564 921	f 203 209	f 361 712	f 19 006 899	f 6 154 214	f 345 776
Bijzondere kantoren (bij welke het Gouvernement zeker aandeel in de winst heeft), waarvan het beheer als bijbetrekking is opgedragen aan:						
ambtenaren	187 007	145 751	41 256	3 557 242	94 655	»
notarissen	99 799	77 146	22 653	1 412 629	58 660	»
	f 851 727	f 426 106	f 425 621	f 23 976 770	f 6 307 529	f 345 776

(1) Hieronder wegens practizijns- en geregtskosten, niet ten laste van een bepaald kantoor uitgetrokken, in 1873 f 3060, in 1874 f 4924,55 en in 1875 f 2291,68⁵.

(2) Bij twee landskantoren (Buitenzorg en Pekalongan) bedroegen de inkomsten gedurende 1873 en 1874 minder dan de kosten van het personeel; voor eerstgenoemd kantoor was het nadeelig verschil over 1873 f 738 en over 1874 1386, voor Pekalongan achtereenvolgens f 659 en f 147.

VENDUKANTOREN.	Inkomsten voor het Gouvernement (onzuiver bedrag).	Tractementen, percents-gewijze belooning aan personeel, benevens bureau- en andere onkosten.	Zuivere winst voor het Gouvernement.	Omzet over het geheele jaar.	Onder den omzet zijn begrepen de voor gouvernements-rekening verkochte goederen ter waarde van:	Achterstallige debetposten, die bij het einde van het betrokken dienstjaar meer dan 12 maanden oud waren.
1874 (3)						
Landskantoren	f 554 485	f 205 253	f 349 232	f 16 190 902	f 5 968 780	f 372 761
Bijzondere kantoren:						
beheerd door ambtenaren. .	198 810	154 637	44 173	2 881 252	82 168	»
» » notarissen . .	102 223	79 479	22 744	1 767 332	41 114	»
	f 855 518	f 439 369	f 416 149	f 20 839 486	f 6 092 062	f 372 761
1875. (4)						
Landskantoren	f 595 347	f 202 560	f 392 787	f 17 829 192	f 6 719 379	f 327 235
Bijzondere kantoren:						
beheerd door ambtenaren. .	210 871	161 951	48 920	3 315 088	208 793	»
» » notarissen . .	185 179	158 314	26 865	170 399	29 482	»
	f 991 397	f 522 825	f 468 572	f 21 314 679	f 6 957 654	f 327 235

(3) De hier opgegeven cijfers verschillen van die in 't vorig verslag, tengevolge van het benuttigen van nader ingekomen opgaven omtrent sommige kantoren.

(4) Bij de afsluiting van dezen staat ontbraken nog de verantwoordingen van een aantal kantoren, die òf nog niet ingekomen òf ter verbetering teruggezonden waren. In 't volgend verslag zal dus eerst eene volledige opgaaf zijn te leveren.

Ofschoon, zoo als gezegd, van een aantal vendukantoren over 1875 nog geen volledige opgaven waren ontvangen, blijkt toch reeds dat de zuivere winst voor het Gouvernement in het afgeloopen jaar ruim f 50 000 meer beliep dan over 1874, terwijl bijna f 500 000 meer werd omgezet. Ter voldoening van vendu-accepten, welke de particuliere vendukantoren niet tijdig konden betalen, werd een bedrag van f 19 438 voorgeschoten uit 's lands kas. Daarop werd echter dadelijk terug ontvangen f 14 240, zoodat voor 1875 aan voorschotten bleef voortloopen f 5198, tegen f 6750 op 31 December 1874. In mindering van vroeger verleende voorschotten werd in het afgeloopen jaar bij 's lands kas terug ontvangen f 9237. Op de oude debetposten werd ± f 49 000 aangezuiverd tegen ± f 35 000 in 1874.

De vermeerdering van het getal vendutiën maakte het o. a. noodig de vroeger toegestane fondsen voor tijdelijk personeel bij de vendukantoren te Samarang en Soerabaija te bestendigen, en zelfs eenigszins te verhoogen. Voor beide kantoren moest bovendien worden bepaald (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 129), dat de secretaris, tevens boekhouder, als vendumeester optreedt zoodra het aantal te houden vendutiën, naar het oordeel van den superintendent, die optreding noodzakelijk maakt. Vroeger geschiedde dit alleen bij ziekte of afwezigheid van den vendumeester (art. 12 der instructie in *Indisch Staatsblad* 1822 n°. 29).

De gunstige uitkomsten voor het jaar 1875 zijn gedeeltelijk een gevolg van nauwkeuriger toezigt op de vendu-administratiën. Dit toezigt kon echter niet beletten dat een vendumeester, die achtereenvolgens te Ngawi en te Madioen fungeerde, in navolging van hetgeen vroeger te Djokjokarta geschiedde, vendu-accepten afgaf voor bedragen die reeds uitgekeerd waren, of zonder dat er eene vendutie gehouden was. Niettegenstaande de ondervinding te Djokjokarta opgedaan, had de toenmalige resident van Madioen zijne mede-onderteekening verleend op die accepten. Door gemis aan toezigt van de zijde der superintendenten dreigde de administratie van bedoelden vendumeester ook in andere opzigten eene aanzienlijke schade aan het Gouvernement te zullen toebrengen. Door eene toevallige omstandigheid onverwacht in het bezit eener som van bijna f 50 000 geraakt, heeft de vendumeester (die zich te Samarang in praeventieve hechtenis bevond) al de in omloop zijnde accepten betaald en tevens in 's lands kas overgebragt wat voor hem betaald was of uit anderen hoofde door den lande van hem gevorderd kon worden.

Blijkens het vorig verslag (bladz. 164) waren door het Hooggeregtshof beslissingen in verschillenden zin genomen ten aanzien der vraag, of de Regering aansprakelijk is voor de schade, geleden door den houder van een vendu-accept, zoo als er te Djokjokarta, Ngawi en Madioen waren afgegeven. Bij arrest van 9 April 1874 was beslist dat de Regering niet, bij arrest in revisie van 1 October 1874 daarentegen dat zij wèl aansprakelijk was; een arrest van 15 Julij 1875 verklaarde de Regering op nieuw niet aansprakelijk. Van dit laatste arrest kwam de Javasche Bank weder in revisie. Te gelijker tijd begon zij een nieuw proces naar aanleiding van een der bovenbedoelde te Madioen afgegeven accepten. In deze laatste zaak werd beslist bij arrest van 4 November 1875, waarbij de Regering wederom wèl aansprakelijk werd verklaard. Op de gronden van dit arrest werd daarop dat van 15 Julij 1875, hetwelk — zoo als gezegd — in het voordeel der Regering luidde, in revisie vernietigd bij arrest van 20 Januarij 1876. Het arrest van 4 November 1875 werd in revisie bekrachtigd den 10den Februarij jl.

Bij de drie evenbedoelde, in het nadeel der Regering gewezen arresten, was deze veroordeeld niet alleen tot betaling van het bedrag van het accept als schadevergoeding, maar bovendien tot betaling van 9 percent rente 's jaars, van den dag van het protest af, en $2^1/_2$ percent voor kosten. Naar aanleiding van die uitspraken heeft de Regering aan de Javasche Bank het bedrag betaald van al de vendu-accepten van het kantoor te Djokjokarta, die in een geheel identiek geval verkeerden met die, waar-

over het Hooggeregtshof uitspraak deed, vermeerderd, voor zoo ver tijdig van non-betaling was geprotesteerd, met de bedoelde 9 percent en 2½ percent voor rente en kosten. (Een en ander kwam in 't geheel te staan op f 30 812,53). Ter uitvoering van het arrest van 1 October 1874 was vroeger reeds f 1000 betaald met de renten van den dag der dagvaarding af, of te zamen f 1071,01. Het noodige zal worden verrigt om het betaalde zoo mogelijk terug te vorderen van degenen, wier onregtmatige daad den grondslag der veroordeeling uitmaakte. Het bedrag der te Madioen en te Ngawi ten onregte afgegeven accepten behoefde door de Regering niet te worden voldaan, omdat zoowel het bedrag van het accept, waarover door de Regering was geprocedeerd, als dat van de overige in gelijk geval verkeerende accepten, zooals boven is vermeld, door den vendumeester werden betaald. Thans bleven nog onbetaald eenige accepten van Djokjokarta, afgegeven niet door den vendumeester zelven, maar in zijne plaats door den veduschrijver. Omtrent de vraag of de Regering verpligt is ook ter zake van deze accepten vergoeding te geven, is nog geene beslissing genomen.

Hangende de bovenvermelde processen heeft de Javasche Bank besloten geene accepten meer te disconteeren, afgegeven door vendumeesters op plaatsen waar de Bank niet gevestigd of vertegenwoordigd is.

Toen ook uit het te Madioen en te Ngawi gebeurde weder was gebleken, hoe weinig sommige superintendenten door persoonlijke bemoeijenis voor een goeden gang van zaken zorgen, heeft de directeur van financiën bij circulaire aangedrongen op het volgen van een anderen weg. Tevens is de aandacht gevestigd op de verkeerde gewoonte van vele vendumeesters om hun aandeel in de vendu-percenten ten spoedigste uit de kas te ligten, ook wanneer deze, tengevolge van niet tijdige betaling door de debiteuren, niet genoeg voorzien is om aan alle loopende verpligtingen te voldoen.

Ten vervolge op de mededeeling in het vorig verslag, dat het noodige was verrigt voor eene strafvervolging ter zake van de bij het vendukantoor te Serang gepleegde onregelmatigheden, is aan te teekenen, dat de raad van justitie te Batavia regtsingang tegen den beklaagde heeft geweigerd, en dat die uitspraak door het Hooggeregtshof is bekrachtigd.

Regt van zegel. De toenemende behoefte aan zegels ter Oostkust van Sumatra, een gevolg der uitbreiding van den handel aldaar, deed de Indische Regering het besluit nemen zegels verkrijgbaar te stellen te Laboean-Batoe, en met het debiet daarvan, onder het genot der gewone voordeelen, te belasten de eerste civiele autoriteit, den controleur aldaar, die ter zake verantwoordelijk is aan de algemeene rekenkamer.

Licentiën voor het houden van pand- of beleenhuizen. Het volgende vijfjarig overzigt toont voor 1875 weder eene vermeerdering van het aantal pandhuizen aan.

GEWESTEN.	Aantal uitgereikte licentiën.				
	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.
Java en Madura.					
Bantam	1	1	1	1	1
Batavia	10	13	37	(a) 46	59
Krawang	»	2	»	1	»
Preanger regentschappen	5	2	2	3	4
Cheribon	21	20	24	33	38
Transporteren	37	38	64	84	102
Per transport	37	38	64	84	102
Tagal	37	38	50	69	70
Pekalongan	10	13	17	21	24
Samarang	29	32	32	(a) 40	50
Japara	30	41	53	62	65
Rembang	43	55	67	100	133
Soerabaija	51	49	73	109	110
Pasoeroean	63	58	51	53	51
Probolinggo	19	17	20	25	23
Bezoeki	8	8	10	12	14
Banjoewangi	»	»	»	1	2
Banjoemas	8	8	12	12	18
Bagelen	27	19	25	26	32
Kadoe	25	31	31	36	36
Djokjokarta	»	»	33	47	45
Soerakarta	15	1	22	37	35
Madioen	19	21	24	28	30
Kediri	33	35	37	44	52
Madura	29	24	29	36	46
Te zamen	483	488	650	842	938
Buitenbezittingen.					
Sumatra's Westkust	18	22	24	24	24
Benkoelen	3	3	3	5	5
Lampongsche districten	1	»	»	»	»
Palembang	16	17	16	15	15
Oostkust van Sumatra	»	»	»	»	»
Riouw	»	»	»	2	1
Banka	2	8	8	8	11
Billiton	3	5	8	5	6
Wester-afd. van Borneo	12	14	13	7	15
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	6	3	3	5	5
Celebes	5	4	3	5	4
Menado	3	2	1	2	2
Amboina	1	1	1	1	»
Ternate	2	2	2	2	2
Timor	1	1	1	1	1
Te zamen op en buiten Java en Madura	556	570	733	924	1029

(a) Verbeterde opgaaf.

De volgende statistiek van de pandhuizen op de drie hoofdplaatsen van Java over 1871 t/m 1874 toont aan, dat in die jaren (over 1875 zijn dergelijke opgaven nog niet ontvangen) de vermeerdering van het getal beleeningen en van het geleend bedrag mede zeer aanzienlijk is geweest.

Plaatsen. (1)	Jaren.	Getal pand-huizen.	Getal beleeningen.	Geleend bedrag.
Batavia (Stad en voorsteden).	1871	5	60 502	f 180 324
	1872	8	143 706	541 965
	1873	22	239 690	927 679
	1874	31	317 637	1 146 886
Samarang.	1871	5	59 320	149 249
	1872	7	292 265	724 848
	1873	11	293 934	714 993
	1874	17	331 580	1 207 376
Soerabaija.	1871	niet bekend.	niet bekend.	niet bekend.
	1872	17	563 925	1 372 613
	1873	20	575 997	1 491 638
	1874	29	645 890	1 830 666

De vermeerdering der pandhuizen op Java gedurende 875 was niet zoo algemeen als in 1874. In vijf gewesten nam het aantal af (in 't geheel met 9); in twee bleef het onveranderd en in de 15 overige gewesten, zoomede op Madura nam het toe (te zamen met 105). Voornamelijk had de vermeerdering plaats in Rembang, waar, tegen 100 in 1874, gedurende 1875 133 pandhuizen (dus, even als in 1874, 33 meer dan in het voorafgegane jaar) bestonden. In de residentien Batavia, Samarang, Madura, Kediri, Banjoemas en Bagelen waren in 1875 respectivelijk 13, 10, 10, 8, 6 en 6 pandhuizen meer dan in 1874; waar overigens nog toeneming plaats vond, was zij onbeduidend. In Soerabaija, waar in 1874 36 pandhuizen meer aanwezig waren dan in 1873, kwam er in 1875 slechts 1 bij. In Krawang schijnt een pandhuis geen voordeel te kunnen afwerpen. Het eenige, dat daar in 1874 nog bestond, werd opgeheven. In Banjoewangi, waar voor het eerst in 1874 een pandhuis gevestigd was, kwam er in 1875 nog 1 bij. In de buitenbezittingen werd het aantal pandhuizen alleen vermeerderd in de Wester-afdeeling van Borneo met 8, op Banka met 3 en op Billiton met 1. Celebes en Riouw telden ieder 1 pandhuis minder, terwijl het eenige dat in Amboina bestond, voor 1875 niet werd voortgezet. In de Lampongsche districten en op het eiland Bengkalis (in het overige deel der Oostkust van Sumatra is het regt tot het uitleenen van kleine sommen op pand verpacht, zie het slot dezer afdeeling sub *c*) werden ook gedurende 1875 geene licentiën uitgereikt voor het houden van een pandhuis.

Overigens kan, wat de werking der bepalingen omtrent de pandhuizen aangaat (*Indisch Staatsblad* 1869, n°. 85, en 1871, n°. 136 en 164) worden verwezen naar hetgeen deswege in vroegere verslagen is aangeteekend (2). In de renteberekening kwam in het afgeloopen jaar over 't algemeen geene verandering. Op een paar plaatsen, b. v. in Samarang, werden eenige pandhuizen aangetroffen, waar — bij hooge beleeningen (boven de f 50) en voor een betrekkelijk langen termijn — slechts 3 of 4 percent rente 's maands werd geheven. In Pekalongan, waar gedurende 1875 15 pandhuizen tegen 6 percent, 1 tegen 7 percent, 6 tegen 8 percent en 2 tegen 10 percent 's maands uitleenden, meent de resident dit betrekkelijk gematigd renteтarief aan den invloed der mededinging te moeten toeschrijven. Daarentegen bedroeg het tarief in Rembang 30 percent 's maands, welke hooge interest echter feitelijk niet geheven werd, maar alleen was vastgesteld om toegepast te kunnen worden bij den verkoop van met tijdig geloste panden.

Nog verdient de opmerking van den resident van Banjoemas te worden vermeld, dat op plaatsen waar het bezit en verbruik van opium verboden is, de bevolking weinig goederen verpandt.

Uitgezonderd 4 Europeanen en 1 inlander (tegen 8 Europeanen en 1 inlander in 1874) behoorden in het afgeloopen jaar al de licentiehouders tot de Chinesche bevolking.

Het op verlangen van het Opperbestuur ingesteld onderzoek naar de werking van de tegenwoordige regeling betreffende de pandjeshuizen (zie het verslag van 1874, blz. 169, en dat van 1875, blz. 165) is onlangs geëindigd, en heeft geleid tot een voorstel van de Indische Regering (in het begin van September 1876 ontvangen) tot wederinvoering van de pacht.

Regt van overschrijving van vaste goederen. De vraag, of regt van overschrijving verschuldigd is voor de overschrijving in de openbare registers van den eigendom van een *buiten* Nederlandsch Indie gekocht vreemd schip, werd, gelijk het vorig verslag (blz. 166) vermeldde, op nieuw aan de beslissing van den raad van justitie te Batavia onderworpen. Deze bleef bij zijn gevoelen, dat het regt niet verschuldigd is. Het Hooggeregtshof, volhardende bij de in 1874 aangenomen leer, vernietigde het vonnis en stelde de Regering in het gelijk.

Belasting op paarden en rijtuigen. Het reglement voor de heffing dezer belasting (*Indisch Staatsblad* 1851, n°. 63) werd op twee punten gewijzigd bij ordonnantie van 26 December 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 298). Vooreerst werd de termijn voor het inbrengen van bezwaren over verkeerden of dubbelen aanslag verlengd tot ultimo April. Het was toch herhaaldelijk gebleken, dat de belanghebbenden niet gebaat waren bij de vergunning om zich tot ultimo Januarij te beklagen, daar het bestaan van onjuiste of dubbele aangiften in den regel eerst wordt ontdekt bij de betaling, die gewoonlijk in Maart geschiedt. In de tweede plaats werd de speciale bepaling van art. 7 van het reglement nopens wagen- (rijtuig-) verhuurders uitgebreid tot verhuurders van karren en andere voertuigen (tot personenvervoer), van welke in 1851 blijkbaar alleen daarom niet gesproken was, omdat er destijds weinige waren.

De door een hoofd van gewestelijk bestuur gedane aanslag ter zake van rijtuigen die uitsluitend ten verkoop werden aangehouden, werd door de Regering afgekeurd, als in strijd met het reglement.

Bazaarbelasting op de particuliere landerijen. De aankoop door de Regering van het land »Weltevreden" te Weltevreden, waarop de particuliere passar Senèn was gevestigd, heeft plaats gehad voor de som van f 300 000, welke daarvoor was toegestaan bij de wet van 8 September 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 153). Op dezen bazaar worden sedert geene passarregten meer geheven. De voorbereidende maatregelen voor den afstand in eigendom van de op dit landje gelegen perceelen, als: opmeting en kaarteering, worden met spoed genomen. Men hoopt met 1 Januarij 1877 aldaar de verponding te kunnen heffen en van dat oogenblik af de regten van eigendomsovergang te ontvangen. Er zijn 26 rekesten ingediend, alle het verzoek inhoudende om afstand in eigendom van perceelen op het marktveld. Reeds nu betaalt de pachter van het regt tot den verkoop van opium eene recognitie van f 250 's maands. Aan grondhuur voor de op het land aanwezige opstallen is in de drie eerste maanden van 1876 een bedrag van f 1219,47* ontvangen; voorts wordt nog huur betaald voor huizen en schuren. Met het innen van deze gelden is, onder het noodige toezigt, de districtskommandant belast, die daarvoor eene toelage van f 50 's maands geniet, ook tot dekking van alle onkosten, als schrijfloonen en schrijfbehoeften.

Eene markt, die sinds vele jaren dagelijks op Glodok te Batavia werd gehouden, is opgeheven, toen de eigenaar van den passar »Pintoe Ketjil" zich beriep op art. 8 van het reglement in Indisch Staatsblad 1829, n°. 111, waarbij aan een ieder is verboden om binnen één paal afstand van een erkenden bazaar op marktdagen goederen uit te stallen of te verkoopen. Sedert wordt weder markt

(1) De cijfers voor andere plaatsen of afdeelingen zoowel op als buiten Java kunnen gekend worden uit bijlage GG van 't vorig verslag en bijlage LL hierachter, aan welke overzigten ook de hierbedoelde opgaven zijn ontleend.

(2) Zie ook de in de voorgaande noot aangehaalde bijlagen. Eene statistiek nopens hetgeen in 1875 bij de pandhuizen is omgegaan, is nog niet ontvangen.

gehouden op den bazaar »Kantoor Baroe" in het reglement van 1829 vermeld, doch niet lang na 1829 verlaten.

Belasting op het slagten van buffels, runderen en paarden in de Preanger regentschappen. Een overzigt van de opbrengst dezer belasting over de jaren 1872 t/m. 1875 volgt hieronder.

JAREN.	AANTAL GESLAGTE BUFFELS.				AANTAL GESLAGTE RUNDEREN.				AANTAL GESLAGTE PAARDEN.			Onzuivere opbrengst der belasting. (a)
	Volwassen.	Onvolwassen.	Kalveren.	Totaal.	Volwassen.	Onvolwassen.	Kalveren.	Totaal.	Paarden.	Veulens.	Totaal.	
1872.	12 974	9 446	5 576	27 996	54	64	45	163	—	—	—	f 63 725
1873.	10 277	8 964	5 563	24 804	31	57	30	118	—	—	—	54 559
1874.	7 873	(b) 7 691	4 767	(b) 20 331	(b) 32	(b) 67	11	(b) 110	227	(b) 511	(b) 738	(b) 45 939
1875.	7 684	8 176	4 860	20 720	16	45	2	63	173	748	921	46 592

(a) De heffing bedraagt: voor buffels en runderen, naar gelang zij volwassen, onvolwassen of kalveren (beneden 1½ jaar oud) zijn, f 3, f 2 of f 1 per stuk; voor paarden en veulens respectivelijk f 4 en f 2. Van de opbrengst wordt 8 percent collecteloon aan de dessahoofden uitbetaald.
(b) Verbeterde opgaaf.

Volgens dit overzigt bedroegen de inkomsten in 1875 een weinig meer dan in 1874; dit wordt toegeschreven aan het slagten van meer veulens en onvolwassen buffels (onder welke laatste ook kalveren); terwijl het slagten van volwassen dieren en van rundvee in het algemeen zou zijn verminderd. De resident herhaalde zijne verklaring in het vorig verslag vermeld (bladz. 166), dat de hierbedoelde belasting, door kwade praktijken van de zijde der dessahoofden, te weinig opbrengt, ofschoon de bewijzen daarvoor moeijelijk zijn te geven. Het is echter gelukt twee dessahoofden in staat van beschuldiging te stellen en hunne veroordeeling te verkrijgen.

Hoofdelijke belastingen in de Buitenbezittingen. Bij ordonnantie van 25 Februarij 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 58) werden regelen vastgesteld omtrent de sedert 1 Januarij 1875 (als landsbelasting) onder de niet-Europesche ingezetenen ter hoofdplaats Benkoelen ingevoerde heffing van f 2 per hoofd, als afkoopsom van heerendiensten aan bruggen en wegen (verg. vorig verslag, bladz. 167). Volgens die ordonnantie wordt de belasting geheven van alle inlanders, die den leeftijd van 16 jaren, en van alle vreemde oosterlingen, die den leeftijd van 14 jaren bereikt hebben. Vrijgesteld zijn, behalve gebrekkigen of ziekelijken, die niet in staat zijn door handenarbeid in hun onderhoud te voorzien, vrouwen, inlandsche hoofden, door het bestuur erkende geestelijken, uit 's lands kas bezoldigde personen, zoomede het personeel van de brandweer. Voor hunne bemoeijenis met de inning wordt aan de wijk- of kamponghoofden 5 pct. collecteloon uitgekeerd.

De ondervinding, tot dusver opgedaan omtrent de voor de geheele adsistent-residentie toepasselijke hoofdelijke belasting, bedoeld bij Indisch Staatsblad 1872 n°. 205, — waarvan de beslissing omtrent de invoering eener dergelijke belasting in de Lampongsche districten is afhankelijk gemaakt, — is volgens de berigten van den betrokken adsistent-resident weinig bevredigend. Bijzonderheden deswege zijn echter niet gemeld.

Toen de herziening van het belastingstelsel in Palembang weder werd ter hand genomen (verg. vorig verslag bladz. 167), bleek het dat de hoofdelijke belasting met individueelen aanslag, welke sedert lang ontworpen was en die in hoofdzaak overeenstemde met de zoo even bedoelde hoofdelijke belasting in Benkoelen, met de bestaande bestuursmiddelen niet wel kon worden toegepast. Het kwam daarom beter voor, de bestaande belasting, zijnde de huistaks of belasting op de huisgezinnen, waarvan de aanslag districts- en hier en daar ook dorpsgewijze plaats heeft, (1) in hoofdzaak te behouden, en bij ordonnantie te regelen. Het bedrag der belasting zou minder van willekeur afhankelijk gemaakt kunnen worden; hier en daar zou, ook in verband met de beperking van de heerendiensten, langzamerhand de aanslag der gehuwden eenigszins verhoogd kunnen worden, terwijl de aanslag van ongehuwden, die thans vrijgesteld zijn, geleidelijk ingevoerd, en die van weduwnaars, die thans slechts voor de halve belasting worden aangeslagen, welligt geleidelijk verhoogd zou kunnen worden, een en ander op een geschikt tijdstip en met inachtneming van de noodige omzigtigheid. Daar de feitelijke toestand, wat aangaat het onderhoud der bakens op de Soengsang-rivier, geene reden meer oplevert om de inwoners van de doesson Soengsang door eene andere belasting te treffen dan de overige bewoners der residentie, zou, met intrekking van de voor bedoelde doesson geldende belastingregeling (*Indisch Staatsblad* 1864, n°. 150), de algemeene regeling ook daar toepasselijk kunnen worden gemaakt. In dezen geest zijn voorstellen aanhangig.

Voorts bestaat het voornemen om ter hoofdplaats Palembang eene hoofdelijke belasting in te voeren, welke, naar hun vermogen, te heffen zou zijn van inlanders en eventueel ook van vreemde oosterlingen, en zulks met behoud en gelijktijdige regeling, ook tot wettiging van den bestaanden toestand (verg. o. a. het verslag van 1873, blz. 188), van de indertijd als huishoudelijke maatregel aldaar ingevoerde heffing van f 3 's jaars van elk gehuwd man, behoorende tot de inlandsche of met deze gelijkgestelde bevolking, als bijdrage tot de kosten van het onderhoud van bruggen en wegen. Het plan bestaat om ook de ongehuwden voortaan van dit onderhoud vrij te stellen en hen in deze belasting te doen deelen.

Omtrent de regeling van het belastingstelsel in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (zie vorig verslag, bladz. 167) is in nader overleg getreden met den tegenwoordigen en met den vorigen resident. Het begin van het loopende jaar werd niet gunstig geacht voor de invoering van de ontworpen hoofdelijke belasting. Naar aanleiding van bedenkingen tegen de regeling zelve gerezen, wordt hare doelmatigheid op nieuw onderzocht.

Ook de regeling, blijkens het vorig verslag voor het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden voorgenomen, is nog niet tot uitvoering gekomen. De gegevens, door het hoofd van gewestelijk bestuur verstrekt, waren nog niet in alle opzigten voldoende voor de invoering, nevens de padivertiening, van eene hoofdelijke belasting, waaraan die inlanders en met dezen gelijkgestelden zouden worden onderworpen, welke tot dusver vrij van belasting bleven. Ook was twijfel gerezen of het tegenwoordige tijdstip wel geschikt was voor de toepassing der ontworpen maatregelen (2).

(1) **Over deze belasting is meer uitvoerig gehandeld in het verslag van 1869, bladz. 102/103.**

(2) **Toen het der Regering bleek dat in de afdeeling Tontoli, door een misverstand van den posthouder, de ontworpen regeling**

Door een beteren aanslag kon de hoofdelijke belasting in de afdeeling Saleijer en in de Torathea-landen voor 1875 worden vastgesteld op f 45 846, tegen f 43 303 (1) voor 1874.

Hassilbelasting in de residentie Menado. Deze belasting, ad f 5 per gezin, is in de laatst verloopen jaren in de Minahassa naar behooren opgebragt. Van de afdeeling Gorontalo kan dit echter niet worden gezegd. In Mei 1875 was in de Minahassa van den aanslag over 1874 ad f 109 875 slechts omstreeks f 3000 achterstallig, grootendeels door tijdelijk onvermogen der belastingschuldigen. Er is echter veel aansporing noodig om de belasting te doen betalen, niettegenstaande de belastingschuldigen het regt hebben de aanzuivering — mits binnen het belastingjaar — te doen geschieden in zoovele termijnen en op zoodanige tijdstippen als hun goed dunkt. De aanslag over 1875 bedroeg, zoo als hierboven (bladz. 158) reeds is opgegeven, voor de Minahassa f 110 995, voor de afdeeling Gorontalo f 38 195.

Belasting op de Bandasche specerijperken. De aanslag voor 1875 is vastgesteld op f 78 509,29 of f 16 917,98 meer dan voor 1874. Daar de winsten op de specerijcultuur door aanzienlijker productie en hoogere marktprijzen voortdurend toenemen, is ook voor 1876 eene nieuwe taxatie bevolen.

Invoering van nieuwe belastingen. Ten vervolge op hetgeen in 't vorig verslag (bladz. 169) werd aangeteekend omtrent het aanhangige plan om de Europeanen en vreemde oosterlingen aan eene personeele en aan eene patentbelasting te onderwerpen, kan thans worden berigt, dat door den directeur van finantien de van hem verlangde ontwerpen voor de invoering van de genoemde belastingen zijn ingediend. Het ontwerp betreffende de heffing van een patentregt is aan de kamers van koophandel en nijverheid te Batavia, Samarang en Soerabaija gezonden, onder mededeeling dat de Indische Regering gaarne kennis zou nemen van het gevoelen dier kamers ten aanzien van de wijze van heffing en de grondslagen van de belasting zoo als die in het ontwerp geregeld zijn. Nadat aan deze uitnoodiging was voldaan, heeft de directeur van finantien over de rapporten der kamers van koophandel een advies uitgebragt, waarop de stukken (in Junij jl.) door den Raad van Indie in overweging zijn genomen. Herhaaldelijk, in Maart en October 1875 en in Augustus 1876, is bij de Indische Regering aangedrongen op eene spoedige behandeling van deze aangelegenheid.

c. Overneming van belastingen ter Oostkust van Sumatra.

In het vorig verslag, bladz. 160, werd vermeld dat door den inspecteur der in- en uitvoerregten, in overleg met den resident van Sumatra's Oostkust, aan de Indische Regering voorstellen waren gedaan betreffende de overneming van de heffing van in- en uitvoerregten van de inlandsche vorsten aldaar. De bedoelde voorstellen, die niet alleen betrekking hadden op de heffing van de in- en uitvoerregten, maar ook op een aantal andere (verpachte) middelen, hebben geleid tot de overneming, met 1°. Januarij 1876, van de belastingen in vele streken der genoemde residentie. Over dezen maatregel werd reeds het een en ander op bladz. 16 gezegd. Het is hier de plaats om nadere mededeelingen te doen betreffende de bijzonderheden der tot stand gekomen regeling.

Tegen eene jaarlijksche uitkeering van f 182 525 heeft het Gouvernement het regt verkregen om belastingen te heffen in eigenlijk Siak (Tanahpoeti daaronder niet begrepen), Panei, Kotta Pinang, Bila, Assahan, Pertjoet, Deli, Hamperan Perak, Soengal en Soekapiring. De verordeningen tot regeling van de heffing of verpachting der verschillende belastingen zijn vervat in de ordonnantien van 1 en 29 November 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 236 272 en 273).

In plaats van de tot dusverre door of ten behoeve van de inlandsche vorsten en hoofden geheven belastingen, heeft thans, met ingang van het jaar 1876, van wege en voor rekening van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement een aanvang genomen:

a. de heffing van in- en uitvoerregten op de Siak-rivier, te Laboean Bili (Panei), te Soengei Djawi-Djawi (Bila), te Tandjong Balei (Assahan), te Pertjoet, te Laboean Deli en te Hamperan Perak (deze laatste drie plaatsen behoorende onder Deli);

b. de verpachting van:

1°. het uitsluitend regt tot den verkoop van opium in het klein en tot het heffen van belasting bij den invoer van opium in het gedeelte van eigenlijk Siak, begrepen tusschen Poeloe-Lawang en Tanahpoeti en tusschen de zee en Soengei-Mandau, alsmede op de tot Siak behoorende eilanden; voorts op het eiland Bengkalis en in de landschappen Panei, Kotta Pinang, Bila, Assahan en Deli;

2°. het uitsluitend regt tot het stoken, den verkoop en het heffen van belasting bij den invoer van arak en andere sterke dranken in de bij 1°. genoemde streken;

3°. het regt op het houden van speeltafels in de bij 1°. genoemde streken;

4°. het regt op het houden van pandhuizen in de bij 1°. genoemde streken, met uitzondering van het eiland Bengkalis;

5°. het heffen van belasting op het slagten van varkens in de bij 1°. genoemde streken;

6°. het heffen van een regt op de sago, was en getah op de eilanden Bengkalis, Tebing-Tinggi en Marbouw en de daaronder behoorende kleinere eilanden;

7°. het uitsluitend regt tot den verkoop van zout langs de kust van eigenlijk Siak, van Soengei-Domei tot Tandjong-Padang, op Poeloe Roepat en de omliggende eilanden en op het eiland Bengkalis.

Ter nadere toelichting van elke dezer belastingen in het bijzonder moge het volgende worden aangeteekend.

De *in- en uitvoerregten* leenen zich, in verband met de plaatselijke gesteldheid, bijzonder goed voor eene regtstreeksche heffing van regeringswege. De kustlanden zijn ter Oostkust van Sumatra over het algemeen zeer boschrijk en moerassig; de handel kan van geene andere wegen gebruik maken dan van de rivieren en in den regel alleen van de groote rivieren, zoodat de heffing en het toezigt zich tot deze kunnen bepalen en dus met betrekkelijk weinig kosten kunnen geschieden. Plaatselijke toestanden maken daarentegen de heffing van in- en uitvoerregten niet wel doenlijk op de eilanden en evenzeer langs de Brouwerstraat. De invoer beteekent daar trouwens uiterst weinig. Alleen die van zout is van eenige beteekenis, en dit artikel wordt daar, waar het voor de visscherij wordt aangevoerd, getroffen door de pacht hierboven genoemd onder 7°., terwijl voor het uitvoerregt op de eilanden in de plaats treedt de pacht van boschproducten hierboven sub 6°. bedoeld.

De heffing der regten geschiedde tot dus verre op de onderscheidene plaatsen naar verschillende tarieven. Een algemeen tarief moest daarvoor in de plaats komen. Het bij de wet van 17 November 1872 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 130, *Indisch Staatsblad* 1873 n°. 35) vastgestelde tarief was echter bezwaarlijk op Sumatra's Oostkust toe te passen; het zou niet alleen te veel verschillen van de tarieven, die tot hiertoe in de genoemde streken golden, maar het invoerregt zou voor sommige artikelen vooralsnog te hoog zijn, en de voornaamste artikelen van uitvoer ter Oostkust van Sumatra zouden onbelast blijven, als de wet van 1872 ongewijzigd werd in werking gebragt. De Indische Regering heeft daarom, met het oog op art. 6 van meergenoemde wet, de voorkeur gegeven aan de vaststelling (*Indisch Staatsblad* 1875 n°. 272) van een geheel nieuw tarief, dat zich over 't algemeen zooveel mogelijk aansluit aan de bestaande heffingen. Het onderwerpt de meeste invoer-artikelen voor inlandsch gebruik aan een regt van gemiddeld 3 pct., maar belast daarentegen de

reeds met 1 Januarij 1875 was ingevoerd, is onmiddellijk gelast om het reeds geïnde aan de bevolking terug te betalen, maar haar tevens duidelijk te maken dat het voornemen, om later eene hoofdelijke belasting in te voeren, blijft bestaan.

(1) Aan de opgaaf van f 42 441 in 't vorig verslag (bladz. 168) ontbrak het cijfer van Bonerate, waar de aanslag, ten gevolge van het ondervonden verzet (zie vorig verslag bladz. 21), eerst kon geschieden toen de rust was hersteld.

meer uitsluitend voor niet-inlanders bestemde goederen met 6 pct. Voor *gedistilleerd* en *opium* is geen invoerregt vastgesteld in verband met het bij de pachtvoorwaarden voor het regt van verkoop enz. dezer artikelen (1°. en 2°. hierboven) aan de pachters tevens toegekende regt om, bij invoer door anderen, een regt te heffen: op gedistilleerd, van $7^1/_2$ pct. der waarde, op opium, van f 3 per bol van $^1/_{40}$ pikol. Het uitvoerregt op *tabak* is gesteld op het bedrag, bepaald in de wet van 17 November 1872. Wel is waar bestond er tusschen den sultan van Deli en de tabaksplanters eene afspraak, dat eerstgenoemde op den uitvoer van tabak geen hooger regt zou heffen dan van f 0,50 per pikol, doch de Indische Regering achtte zich door deze afspraak van den sultan niet beperkt in hare bevoegdheid om, na de overneming van het regt tot het heffen van belastingen, het bedrag daarvan hooger te stellen. Met het oog op de mogelijkheid dat voor den oogst van 1876 reeds overeenkomsten door de planters waren gesloten, heeft zij het echter raadzaam geacht, de verhooging van f 0,50 tot f 0,62⁵ eerst op 1 Januarij 1877 in werking te doen treden. Het hooge regt bij uitvoer van *rijst* geheven (f 0,80 per 100 kilogrammen) moest bij de vaststelling van het tarief mede in 't bijzonder de aandacht trekken. Die heffing werd tot het bestaande bedrag behouden uit overweging, dat, terwijl elders de teelt van dit voedingsmiddel door andere belastingen wordt getroffen (landrente, verponding), ter Sumatra's Oostkust daarop geene andere belasting drukte dan het uitvoerregt. Eene verlaging van dit regt zou eene aanmerkelijke derving van inkomsten ten gevolge hebben gehad. Voor het *zout*, dat de Siak-rivier wordt opgevoerd, is een lager regt dan elders vastgesteld. De reden is, dat niet alleen de pas genoemde maar ook nog eene andere rivier — de Kampar — toegang tot hetzelfde gedeelte van het binnenland geeft. In de vaartuigen, waarmede men daar boschproducten gaat opkoopen, wordt zout als ballast geladen. De Kamparrivier nu loopt door eene streek waar het regt tot belastingheffing niet kan worden overgenomen. Werd bij den invoer langs de Siak-rivier meer regt geheven van het zout dan op de Kampar, dan zou de handel bij voorkeur de Siak-rivier mijden, en zou niet alleen een groot deel van het invoerregt, maar ook nagenoeg het geheele uitvoerregt te loor gaan.

Waren, zoo als gezegd, de tarieven, voor de overige gedeelten van het Nederlandsch-Indisch tolgebied van kracht, voor Sumatra's Oostkust niet bruikbaar, evenmin kon aldaar worden toegepast het elders in werking zijnde algemeen reglement tot verzekering van de heffing van in- en uitvoerregten enz. (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 241). Er moest niet alleen rekening worden gehouden met plaatselijke toestanden, maar de regeling moest ook hoogst eenvoudig zijn, ten einde aan de inlandsche handelaren alle aanleiding tot klagten over den veranderden toestand te ontnemen. Het reglement, vastgesteld bij de ordonnantie van 29 November 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 272), legt dan ook aan den handel slechts zeer weinige verpligtingen op.

De voorwaarden voor de *verpachting* der middelen, sub 1°. tot en met 7°. hierboven vermeld, zijn opgenomen in het Indisch Staatsblad van 1875, n°. 236. Het denkbeeld om de pachtvoorwaarden voor Riouw, die reeds gedeeltelijk in de afdeeling Siak werkten, voor de geheele Oostkust van Sumatra van toepassing te verklaren, werd onuitvoerbaar bevonden; het groote verschil in toestanden zou tal van veranderingen en aanvullingen noodzakelijk maken. Daarom is de voorkeur gegeven aan de vaststelling van geheel nieuwe bepalingen. Ten aanzien van enkele hoofdpunten wordt het volgende aangeteekend.

Voor zooveel de *opiumpacht* betreft, was rekening te houden met de omstandigheid, dat behalve de opium voor het verbruik in het pachtgebied, jaarlijks niet onbelangrijke hoeveelheden van dat artikel werden ingevoerd, welke door de Battaks, die van de binnenlanden naar de kustplaatsen ten handel komen, tegen voortbrengselen van hun land worden ingeruild. Het ging niet aan om het monopolie van dezen handel in handen van eenen pachter te geven; daarentegen kon er geen bezwaar bestaan om die opium, evenzeer als andere artikelen, aan een matig invoerregt te onderwerpen. De heffing daarvan is echter overgelaten aan den pachter, die uit den aard der zaak op dezen handel van opium in bollen het toezigt houden moet, ten einde te waken tegen ontduiking van het door hem gepacht monopolie van den verkoop in het klein.

Van hetzelfde beginsel is uitgegaan bij de vaststelling der voorwaarden voor het middel *sterke dranken*, welke voorwaarden, zooals boven reeds ter loops is gezegd, den pachter het regt geven om bij invoer door anderen een regt van $7^1/_2$ percent te heffen. Van het denkbeeld om den pachter tevens het uitsluitend regt toe te kennen om sterke dranken binnen het pachtgebied te *stoken*, is afgezien, ook naar aanleiding van een verzoek van den administrateur eener onderneming in Deli om eene stokerij op te rigten tot het bereiden van arak uit gefermenteerd sap van den klapperboom. Het stoken van sterke dranken voor den uitvoer is dan ook aan anderen dan den pachter vrijgelaten.

Het stelsel van verpachting der *pandhuizen*, dat ter Oostkust van Sumatra bestond, is gehandhaafd. De toepassing der regeling in Indisch Staatsblad 1869, n°. 85, opgenomen, werd niet wenschelijk geacht, omdat die regeling zeer weinig bevredigende uitkomsten heeft opgeleverd en aan hare invoering ter Oostkust van Sumatra bovendien eigenaardige bezwaren verbonden zouden zijn. Werd de pacht opgeheven, dan zouden de pandhuizen aan geenerlei toezigt onderworpen zijn, en de belangen van de bevolking zouden er evenzeer door benadeeld worden als die van den fiscus. De verordening van 1869 is dus alleen van toepassing gebleven op het eiland Bengkalis, dat in 1873 aan het Gouvernement is afgestaan. (Aldaar bestaat echter geen pandhuis; zie bladz. 164.)

Het onder 5°. genoemd middel, het *slagten van varkens*, bestond reeds op enkele plaatsen, en treft, waar het verder geheven wordt, niet de inlandsche bevolking, maar uitsluitend de onder regtstreeksch gezag van het Gouvernement staande Chinezen of Europeanen.

Onder 6°. is genoemd het *regt tot het heffen van belasting op de sago, was en getah*. Dit middel werkt slecht op de eilanden Bengkalis, Tebing-Tinggi en Marbouw en onderhoorigheden. Het uitvoerregt, dat in de overige gedeelten, waar het Gouvernement de regtenheffing aan zich heeft getrokken, op de genoemde artikelen is gesteld, zou — zoo als boven reeds is aangestipt —, in verband met de plaatselijke gesteldheid, op deze eilanden niet dan met groote moeite en onevenredig hooge kosten kunnen worden geheven. Daarom is het verkieslijk geacht de heffing door middel van verpachting te doen geschieden, naar een tarief dat vrij wel met het uitvoerregt overeenstemt.

Eindelijk is onder 7°. nog genoemd het uitsluitend regt tot den verkoop van *zout* langs de kust van eigenlijk Siak, van Soengei-Domei tot Tandjong-Padang, op Poeloe Roepat en omliggende eilanden, alsmede op het eiland Bengkalis. Dit regt, hetwelk reeds in 1863 door het Gouvernement werd overgenomen, werkte sedert op de grondslagen van de regeling, vervat in Indisch Staatsblad 1865, n°. 100, in de zoo even genoemde streken, met uitzondering van Poeloe Roepat en onderhoorigheden. Behalve deze uitbreiding van het pachtgebied is bij de op nieuw vastgestelde voorwaarden de maximum-verkoopprijs van het zout van f 5,60 gebragt op f 7, ten einde een aequivalent te vinden voor de bij deze gelegenheid afgeschafte belasting op de troeboekvisscherij in de Brouwerstraat. Zoo als reeds meermalen is medegedeeld (zie o. a. het vorig verslag, bladz. 167) maakte de afschaffing dezer belasting, die van nadeeligen invloed bleek op de welvaart der bevolking, reeds sedert eenige jaren een punt van overweging bij de Indische Regering uit.

Behalve de belasting op de troeboekvisscherij zijn — als schadelijk of van te weinig beteekenis — nog afgeschaft: het regt van doortogt, waaraan vreemdelingen onderworpen waren; — het monopolie van den zoutverkoop (elders dan in het bovenbedoeld pachtgebied); — het regt op den handel in de bovenlanden met de Battaks; — de belasting op versche en gedroogde visch; — de doorvoerregten die hier en daar bestonden, alsmede de op Poeloe Roepat geheven belasting op het padiproduct, het bouwen van vaartuigen enz.

De verpachtingen voor 1876 leverden een zóó gunstig resultaat op als naauwelijks kon worden verwacht, ook al werd ruimschoots rekening gehouden met de omstandigheden die zamenwerken om publieke inkomsten onder beheer van het Gouvernement ruimer te doen vloeijen dan

onder beheer van inlandsche vorsten. De opbrengst der verpachte middelen was geraamd op f 222 500; zij bedroeg echter, zoo als uit de bijlagen HH en KK blijkt, f 478 956. Terwijl men gerekend had dat de hoogere opbrengst van verpachtingen en in- en uitgaande regten te zamen zou te weeg brengen, dat de overneming der belastingen ter Oostkust van Sumatra aan het Gouvernement een voordeel van ruim f 77 000 's jaars zou opleveren na aftrek van alle uitgaven, bedraagt de zuivere bate over 1876, zelfs wanneer de in- en uitvoerregten niet meer dan het geraamde bedrag opbrengen, in werkelijkheid ruim f 333 000. (Omtrent de opbrengst der in- en uitvoerregten gedurende de reeds verstreken maanden van 1876 zijn hier te lande nog geene opgaven ontvangen.)

II. Muntstelsel, geldmarkt.

§ 1. *Muntwezen.*

Toen in 1875 het wets-ontwerp aanhangig was, houdende nadere tijdelijke voorzieningen betreffende het Nederlandsche muntwezen, werd, blijkens het vorig verslag, bladz. 169, aan de Indische Regering de vraag gesteld, of nu ook eenige voorziening voor Nederlandsch Indie zou noodig zijn. Het antwoord luidde ontkennend. Nadat de wet van 6 Junij 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 117) in werking was getreden en dientengevolge in Nederland, nevens de zilveren standpenningen, het gouden tien-gulden-stuk als standpenning was aangenomen, werd in Indie nader onderzocht, of kon worden volhard bij de aangenomen afwachtende houding. Tevens werd de vraag behandeld, wat voor Indie zou te doen zijn, wanneer Nederland tot den enkelen gouden standaard mogt overgaan.

Behalve de president der Javasche Bank werden geraadpleegd de kamers van koophandel en nijverheid op Java, de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, de Nederlandsch-Indische Escompto-maatschappij en het hoofdagentschap der Nederlandsch-Indische Handelsbank.

Na overweging van de ontvangen adviezen, die bijna alle met meer of minder aandrang aanbevalen om de Nederlandsche gouden munt in Indie gangbaar te verklaren, bleef de Indische Regering van meening, dat, ofschoon de spoedige oplossing van de muntquaestie ook voor Indie noodig moest geacht worden, geene tijdelijke voorzieningen vereischt werden in afwachting van de definitieve regeling van het Nederlandsche muntwezen, die geacht mogt worden vóór 1 Januarij 1877 te zullen tot stand komen. In geval voor Nederland bij die regeling de enkele gouden standaard mogt worden aangenomen, zou, naar het oordeel der Indische Regering, ook voor Nederlandsch Indie de invoering van gouden standpenningen noodig zijn.

De indiening van een wets-ontwerp tot definitieve regeling van het Nederlandsche muntwezen op den grondslag van den enkelen gouden standaard, werd gevolgd door de aanbieding, bij Koninklijke boodschap van 1 Junij 1876, van een wets-ontwerp tot vaststelling van nadere bepalingen omtrent het muntwezen in Nederlandsch Indie (gedrukte stukken, zitting 1875—1876, — **187**), hetwelk de strekking heeft zooveel mogelijk te zorgen dat de waarde van het ruilmiddel in Indie zich blijve rigten naar het goud.

Tot dusver schijnt de belangrijke wijziging van de waardeverhouding tusschen goud en zilver geen merkbaren invloed te hebben uitgeoefend op de waarde van het ruilmiddel in Nederlandsch Indie. Bij de nog bestaande eenheid van munt in Nederland en Indie, heeft de invoering hier te lande van gouden standpenningen, gepaard met de handhaving van de schorsing der zilver-aanmunting, de depreciatie van de zilveren munt ook in Nederlandsch Indie tegengehouden.

Opmerking verdient de omstandigheid dat in 1875 (in het voorjaar, en ook nog in Julij en in het begin van Augustus) aanzienlijke hoeveelheden zilvergeld door particulieren van Java naar Nederland werden verzonden, een verschijnsel dat zich in het voorjaar van 1876 herhaalde. Niettegenstaande de belangrijke wisseltrekkingen van gouvernementswege, was van Januarij tot April 1876 reeds een bedrag van ongeveer vijf millioen gulden naar Nederland verscheept. Daarentegen heeft laatstelijk (in Augustus of September jl.) weder uitvoer van zilveren specie tot een aanzienlijk bedrag voor rekening van particulieren naar Indie plaats gehad.

Van de zijde der hoofden van gewestelijk bestuur gaf overigens de toestand van het muntwezen in Indie in 1875 geen stof tot bijzondere opmerkingen. In de meeste gewesten is nog veel oud kopergeld tegen den ouden koers in omloop; op enkele plaatsen, met name in de residentien Probolinggo en Soerabaija en het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, wordt echter eenige vermindering van de hoeveelheid waargenomen.

§ 2. *Geldmarkt* (1).

Hieronder volgen eenige opgaven omtrent den agio op sommige oude of vreemde munten te Batavia, en omtrent den loop der wisselkoersen aldaar in 1875.

(1) Door den heer mr. N. P. van den Berg, president van de Javasche Bank, is toegezegd een overzigt van de geldmarkt van Java over 1875. Bij tijdige ontvangst zal dit stuk nog als bijlage aan dit verslag worden toegevoegd. Een dergelijk overzigt over 1870 tot en met 1873, en een over 1874, beide van dezelfde bevoegde hand, werden ook (respectivelijk als bijlage X en HH) bij de twee jongste verslagen overgelegd.

Prijzen van speciën.

SOORTEN.	Januarij t/m Maart.	April t/m Junij.	Julij t/m September.	October t/m December.
Stukken van 10 gulden .	f 9,70 à f 9,85	f 9,75 à f 9,85	f 9,85 à f 9,95	—
Wigtige ducaten . . .	5,70 » 5,80	5,70 » 5,80	5,70 » 5,80	f 5,70 à f 5,80
Engelsche sovereigns . .	11,75 » 11,90	11,95 » 12,00	11,95 » 12,05	11,95 » 12,05
Imperialen	9,50 » 9,65	9,50 » 9,65	9,50 » 9,65	9,50 » 9,65
Amerikaansche eagles . .	12,00 » 12,25	12,00 » 12,25	12,00 » 12,25	12,00 » 12,25
Stukken van 20 francs .	9,40 » 9,52^{5}	9,45 » 9,55	9,45 » 9,55	9,50 » 9,60

Wisselkoersen (1).

MAANDEN.	Te Batavia op Amsterdam. Guldens Nederlandsch courant voor f 100 Indisch Courant.		Te Batavia op Londen.	Te Batavia op Singapore.	Te Batavia op China.
	Gouvernement.	Particulieren.	Een pond sterling voor guldens en centen.	Een dollar voor guldens en centen.	Een dollar voor guldens en centen.
Januarij	—	f 100½ à f 100¾	f 11,72½	f 2,49	f 2,48½
Februarij	—	100⅜ » 100½	11,67½	2,50	2,50
Maart	f 98¾ à f 99½	100⅛ » 100¼	11,77½	2,50 à f 2,51	2,51
April	98¼ » 98¾	99⅝ » 99¾	11,87½	2,53	2,53
Mei	98 » 99½	100½ » 100¾	11,82½	2.51	2,51
Junij	99 » 99½	100¾ » 101	11,92½	2,51 » 2,52	2,51 à f 2,52
Julij	—	100¼ » 100½	12 à f 12,02½	2,50½ à 2,51	2,50 » 2,51
Augustus	—	101¼ » 101¾	11,77½	2,45½	2,45½
September	—	101¾ » 102	11,75	2,46 à 2,46½	2,46 à 2,46½
October	—	102¼ » 102¾	11,75	2,48 » 2,48½	2,48 » 2,48½
November	—	102¾ » 103	11,67½	2,46	2,46
December	—	100¼ » 101	11,90	2,50½	2,49½

(1) Voor zoover deze uit Indie ontvangen officieele opgaaf de particuliere wissels op Amsterdam en Londen betreft, wijkt zij af van de cijfers in bijlage C van het straks aangehaalde wets-ontwerp, houdende nadere bepalingen omtrent het muntwezen in Nederlandsch Indie. De laatsten waren voor het jaar 1875 geput uit de berigten der dagbladen.

§ 3. *Javasche Bank.*

Volgens het verslag dezer instelling over het met 31 Maart 1876 geëindigde 48ste boekjaar, het 6de onder de werking van het nieuwe tienjarig octrooi, was haar werkkring in omvang blijven toenemen. Het opereerend kapitaal bedroeg gemiddeld f 16 162/m, een cijfer dat sedert het bestaan der Bank nog nooit bereikt werd, en gedurende de laatste 10 jaren het meest werd genaderd in de boekjaren 1874/75, 1867/68 en 1866/67, die een middencijfer aanwezen van respectivelijk f 15 669/m, f 15 652/m en f 15 196/m.

Het hoogste bedrag van het in bankoperatien belegde kapitaal beliep in het jongste boekjaar, volgens de weekstaten, f 19 658 350 (15—22 September 1875), het laagste f 12 717 219 (23 Februarij — 1 Maart 1876), terwijl bij het einde van het boekjaar in bankoperatien belegd was f 13 051 923, verdeeld als volgt:

Gedisconteerd handelspapier	f 8 168 687 (1)
Gedisconteerde vendu-acceptatien en gouvernementswissels	1 222 563 (1)
Beleeningen	1 475 670 (1)
Hypotheken en Nederlandsche staatsschuld	1 984 385
Belegd reservefonds	200 618
	f 13 051 923

De gezamenlijke disconteeringen bedroegen in de beide laatste boekjaren als volgt:

	1874/75.	1875/76.
Promessen en wisselbrieven	f 34 101 745	f 35 751 288
Bankcredieten	9 917 022	10 468 000
Vendupapier	6 284 238	5 233 226
	f 50 303 005	f 51 452 514

(1) Gemiddeld over het geheele boekjaar was in handelspapier belegd f 10 088/m, in vendupapier f 1 852/m, en in beleeningen rentegevend gemaakt f 2 070/m.

N°. 5. 2.

Werd alzoo in het jongste boekjaar aan vendupapier f 1 051 012 minder gedisconteerd dan in 1874/75, een gevolg van het in Julij 1875 door de Bank genomen besluit (verg. bladz. 163) om voor 's hands geen vendu-acceptatien meer ter disconteering aan te nemen tenzij afkomstig van plaatsen waar de Bank een eigen kantoor heeft, de disconto's van handelspapier daarentegen overtreffen het cijfer van 1874/75 met f 2 200 521, hetgeen echter, luidens de toelichtingen der bankdirectie, niet aan levendiger handelsverkeer, maar veeleer hieraan moest toegeschreven worden, dat de detailhandel, in verband met den zeer kleinen koffijoogst van 1875 en het gedeeltelijk mislukken van den tabaksoogst in vele streken van Java, slechts zeer onregelmatig in het bezit kwam van de gelden die hij uit het binnenland had te vorderen, terwijl hij zijnerzijds niet dan met veel moeite zich van zijne geldelijke verpligtingen jegens de Europesche en Chinesche importeurs had kunnen kwijten. Daarenboven ondervond de Bank, ofschoon niet regtstreeks daarbij gemoeid (2), toch eenigermate den terugslag van het feit, dat ook het kapitaal waarover de Europesche landbouw-nijverheid in Indie beschikte, uithoofde o. a. van de ontmoedigende resultaten van vele particuliere suikerondernemingen, in 1875 niet was toegenomen.

In beleeningen ging over 't geheel minder om dan in 1874/75, daar de zeer bijzondere omstandigheden, die destijds bij het hoofdkantoor het zeldzaam hooge bedrag van ruim f 8 millioen deden bereiken (zie vorig verslag bladz. 171), zich in het jongste boekjaar niet lieten gelden. Bij de agentschappen daarentegen (Cheribon alleen uitgezonderd) waren de beleeningen toegenomen. In het geheel bedroegen de nieuw gesloten beleeningen f 13 200 249 tegen f 15 881 166 in het voorafgegane boekjaar. De onderpanden bestonden voor verreweg het meerendeel in uitvoerproducten.

De rentestand bij de kantoren der Bank op Java wisselde af: het disconto van handelspapier en de beleeningsrente voor invoer-artikelen en effecten tusschen 6 en 8, het dis-

(2) In het afgeloopen jaar werden van wege de directie voor zooveel noodig nadere instructien gegeven om er belanghebbenden aan te herinneren dat het verstrekken van fondsen, vereischt als bedrijfskapitaal voor landelijke ondernemingen, buiten de attributen der Bank ligt.

conto van vendupapier (1) tusschen 3 en 4, en de beleeningsrente op uitvoerproducten en goud en zilver tusschen 5 en 7 pct. Voor Padang en Makassar was de rentevoet in sommige gevallen hooger.

De handel der Bank in munt en muntmateriaal was belangrijker dan vroeger, vooral door den toegenomen verkoop van sovereigns. Naar Nederlandsche gouden tien-guldenstukken begon zich eerst in den laatsten tijd eene merkbaar levendiger vraag te openbaren. Een paar aanzoeken waren ontvangen om nog in den loop van 1876 maandelijks zekere niet onbelangrijke hoeveelheden door de Bank te doen leveren, om als betaalmiddel te dienen op landelijke ondernemingen in de binnenlanden van Java. Aanvoeren van zilver uit Nederland voor rekening der Bank vonden in het afgeloopen jaar niet plaats.

Het bedrag der bij het eind van het jongste boekjaar in omloop zijnde bankbiljetten verschilde weinig van de emissie op 31 Maart 1875. Op elk dier tijdstippen beliep het ruim f 35 millioen, verdeeld in biljetten van f 1000, f 500, f 300, f 200, f 100, f 50, f 25, f 10 en f 5. Het gezamenlijk bedrag der dadelijk opeischbare schulden (bankbiljetten, assignatien en rekeningcourant-saldo's) wisselde af tusschen f 42 844 533 als hoogste en f 36 135 712 als laagste cijfer. Gemiddeld over het geheele jaar bedroeg de dadelijk opeischbare schuld f 38 022 000 en de metaaldekking f 28 341 000. Volgens de thans van kracht zijnde regeling omtrent de operatiegrenzen der Bank (verg. vorig verslag bladz. 171) moet, tegenover eene opeischbare schuld van f 38 022 000, eene metaaldekking van 40 pct. of f 15 208 800 aanwezig zijn. De speciekas was dus meer dan voldoende voorzien.

De in 1875/76 behaalde winst bedroeg netto f 968 000 (bruto f 1 310 138), zijnde f 608 000 meer dan het aan de aandeelhouders toekomende minimum-dividend van 6 pct. Van dat meerdere werd, ingevolge de bepalingen van het octrooi en reglement, 17 pct. of f 103 360 bestemd tot stijving van het reservefonds (dat dientengevolge tot f 318 753,08 werd opgevoerd), 4 pct. uitgekeerd aan het personeel der Bank, 4 pct. aan de commissarissen en 75 pct. of f 456 000 als extra-dividend aan de aandeelhouders. Over het kapitaal der Bank, ad f 6 millioen, werd dus aan de aandeelhouders in het geheel uitgekeerd een dividend van $13^6/_{10}$ pct.

N. Burgerlijke en militaire landsdienaren.

Onderscheidene regelingen, de persoonlijke belangen of de verpligtingen van landsdienaren betreffende, hebben reeds hare vermelding gevonden in andere gedeelten van dit verslag bij de bespreking van den dienstak tot welken de ambtenaren of officieren behooren. Hier zal dus slechts datgene zijn op te nemen, waarvoor elders geen plaats was.

Groot ambtenaars-examen. Aan het in 1875 in Indie (2) gehouden examen, ter verkrijging van het radicaal voor een der ambten bedoeld bij art. 4 van Indisch Staatsblad 1864, n°. 194, namen 14 candidaten deel: 4 die reeds in andere ambten dienden, 4 die in het bezit waren van het diploma van goed volbragt eindexamen aan de hoogere burgerschool te Batavia, en 6 die in Indie of hier te lande het vroegere examen *A* hadden afgelegd. Van deze laatsten slaagden er 3, en van de beide andere categorien respectivelijk 2 en 3 (verg. het rapport der examen-commissie, opgenomen in de *Javasche Courant* van 23 November 1875). Voor zoover zij zich niet reeds in 's lands dienst bevonden, hebben deze allen sedert eene vaste plaatsing erlangd.

Over het in dit jaar (in September) in Indie te houden examen zullen eerst later mededeelingen zijn te doen.

Aan het examen, 't welk in Junij en Julij jl. hier te lande werd afgenomen, namen 54 candidaten deel, namelijk 13 meesters in de regten en 41 (3) niet-regtsgeleerden. Van de eersten verkregen 9 het radicaal, van de anderen 31 (4). De 16 die van de niet in regten gegradueerden het meest hadden voldaan, zijn in Augustus jl. ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld.

Voor meesters in de regten, die aan het examen hadden voldaan, waren 12 plaatsen opengesteld, doch slechts 7 plaatsen zijn vervuld kunnen worden, daar van de 9, die het diploma verkregen, 2 van beschikbaarstelling hebben afgezien.

Klein ambtenaars-examen. Aan de op verschillende tijdstippen van wege de hoofden van gewestelijk bestuur gehouden examens voor de ambten, bedoeld bij art. 6 van Indisch Staatsblad 1864, n°. 194, werd in 1875 deelgenomen door 371 candidaten, van welke 237 of bijna 64 pct. slaagden. (In 1874 waren van de 469 geëxamineerden 296 of ruim 63 pct. geslaagd.)

Verloren. Blijkens het medegedeelde op bladz. 173 van het vorig verslag was besloten om de burgerlijke ambtenaren, die wegens ziekte een buitenlandsch verlof aanvragen, even als de officieren en de militaire ambtenaren, door eene geneeskundige commissie te doen onderzoeken, zoodat dus niet langer met het attest van een enkelen geneesheer genoegen zou worden genomen. Omtrent de toepassing van dit beginsel heeft de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid voorstellen ingediend, welke in Mei jl. bij den raad van directeuren in behandeling waren.

Reis- en verblijfkosten. Bij Koninklijk besluit van 1 September 1875, n°. 44 (*Indisch Staatsblad* n°. 250), is bepaald, dat de inspecteurs van den waterstaat en de burgerlijke openbare werken geen vaste indemniteit voor reiskosten zullen genieten, maar voortaan voor hunne reizen zullen declareeren volgens het reglement op de reis- en verblijfkosten voor burgerlijke ambtenaren.

Overtogt. Aan het voornemen om de thans verspreide bepalingen omtrent het vervoer van gouvernementspassagiers naar en uit Indie in eene algemeene regeling zamen te vatten, is nog geen uitvoering gegeven. Over de op sommige punten aan te brengen wijzigingen heeft de Gouverneur-Generaal het advies van eenige autoriteiten gevraagd.

Een verzoek van een in Indie in 's lands dienst getreden particulier, om aan zijn in Nederland achtergebleven gezin voor 's lands rekening overtogt naar Indie te zien toegekend, zooals het zou genoten hebben wanneer hij hier te lande voor den Indischen dienst ware bestemd geworden, bragt eene leemte aan het licht in de bestaande overtogtsbepalingen. Ter voorziening hierin werd bij Koninklijk besluit van 12 November 1875, n°. 12 (*Indisch Staatsblad* 1876, n°. 29), aan de gezinnen van in Indie in 's lands dienst getreden particuliere personen vrije overtogt van Nederland naar Indie toegekend, onder gelijke voorwaarden als waaronder die aanspraak reeds bestond voor de gezinnen van Nederlandsche landsdienaren, die — in Indie aanwezig — daar te lande in Indischen dienst overgaan. Ter voorkoming van mogelijk misbruik werd voor beide categorien aan die voorwaarden nog de bepaling toegevoegd, dat de belanghebbenden zich vooraf hebben te verbinden om de ten behoeve van hun gezin genoten passage-gelden terug te betalen, bijaldien zij om andere redenen dan ten gevolge van wèl bewezen ziels- of ligchaamsgebreken, buiten eigen toedoen ontstaan, binnen den tijd van vijf jaren uit 's lands dienst worden ontslagen.

(1) Mits afkomstig van plaatsen waar de Bank een eigen kantoor heeft.

(2) Over het hier te lande afgenomen examen van 1875 werd reeds in 't vorig verslag het noodige gezegd. Volledigheidshalve zij nog aangeteekend dat van de niet-regtsgeleerde candidaten er 17 ter beschikking van den Gouverneur-Generaal zijn gesteld, zijnde boven de 16, in 't vorig verslag bedoeld, nog 1 in December uitgezonden, o. a. in verband met eene tijdelijke ongeschiktheid van een der eerstbedoelden, die echter kort daarop mede is vertrokken.

(3) Onder deze 41 bevonden zich 9 Indische ambtenaren met verlof; 2 van deze laatsten bezaten het diploma van voldoend afgelegd eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus. Overigens was dit nog met 25 andere candidaten het geval. Van de overige 7 candidaten hadden 2 reeds in 1875 aan het groot ambtenaars-examen voldaan, terwijl er 5 het diploma bezaten wegens het afleggen van het vroegere examen A.

(4) Namelijk de 2 candidaten die reeds in 1875 aan het groot ambtenaars-examen hadden voldaan, 4 die het vroegere examen A met goed gevolg hadden afgelegd, 7 Indische ambtenaren met verlof (daaronder ook de 2 die het diploma eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus bezaten) en 18 andere candidaten die mede aan het eindexamen bij zoodanige inrigting hadden voldaan.

Huishuur-indemniteit. Bij Indisch Staatsblad 1875, n°. 220, is bepaald, dat officieren van de Koninklijke Nederlandsche Marine, aan wie, zoolang het schip waarop zij geplaatst zijn bij eenig marine-etablissement in reparatie is, op zoodanig etablissement geen woning of logies kan worden aangewezen, aanspraak hebben op indemniteit voor huishuur overeenkomstig de deswege voor de officieren van het leger bestaande bepalingen.

Non-activiteit; onderstand. De indertijd aan den directeur van finantien verleende magtiging (zie het verslag van 1873, bladz. 196) om de (Europesche) beambten op wachtgeld, non-activiteit of onderstand, die vóór ultimo December 1872 nog niet waren herplaatst en, door het ophouden der bedoelde, hun slechts voor een bepaalden tijd toegelegde inkomsten, op dat tijdstip (als niet rijp voor pensioen) geheel buiten inkomsten zouden geraken, nader telkens voor zes maanden onderstand toe te kennen voor zoover zij geen ander middel van bestaan bezaten, werd bij een besluit van 11 Julij 1875, n°. 30, door den Gouverneur-Generaal alsnog uitgestrekt tot die beambten, wier wachtgeld, non-activiteits-tractement of onderstand na ultimo December 1872 was verstreken, met bepaling dat de dus uitgebreide magtiging voorloopig voor onbepaalden tijd van kracht zou blijven.

Weduwen- en weezenfondsen. Onlangs is door het Opperbestuur goedkeuring gehecht aan het reeds vroeger (zie vorig verslag, bladz. 173) vermelde tweeledig voorstel, om, met wijziging van de reglementen voor het civiel en voor het militair weduwen- en weezenfonds, op te heffen: 1°. de daarbij door de Regering aan de officieren van justitie opgelegde verpligting om de belangen van die fondsen in regten waar te nemen; 2°. de bepaling, dat de besturen van beide fondsen geen regtsgeding mogen voeren zonder vooraf verkregen magtiging van den Gouverneur-Generaal. De bedenking, die aanvankelijk hier te lande tegen het laatste gedeelte van het voorstel bestond, omdat gevreesd werd dat te ligtvaardig processen zouden worden gevoerd, is ter zijde gesteld voor de overweging, dat men genoegzame waarborgen vond eensdeels in het ambtelijk standpunt der door het Gouvernement gekozen leden van de directien dier fondsen, anderdeels in het feit, dat deze zelven deelgeregtigden en dus regtstreeks belanghebbenden zijn. Overigens viel te letten op het belang, dat er voor die besturen in gelegen kon zijn om in vele zaken *spoedig* te handelen en in regten op te treden. Bij de nu noodig geworden wijziging in de reglementen van beide fondsen zal duidelijk worden gemaakt, dat de bevoegdheid der fondsbesturen, om voortaan de hulp van particuliere praktizijns in te roepen, zoowel bestaat wanneer die hulp noodig schijnt met opzigt tot de uitgezette gelden, als wanneer achterstallige renten en bijdragen moeten worden ingevorderd.

Volgens de ter zake bestaande voorschriften zijn officieren, hetzij actief dienenden, hetzij gepensioneerden, bij het aangaan van een huwelijk, verpligt ten behoeve van het militair weduwen- en weezenfonds eene zekere som als buitengewone contributie te storten. Voor hen, die niet bij magte zijn die bijdrage in eens te voldoen, bestaat de bepaling, dat het verschuldigde in termijnen kan worden afgedragen. Naar aanleiding eener reclame van een gepensioneerd officier, die in 's lands burgerlijken dienst was overgegaan, is onlangs door de Indische Regering uitgemaakt, dat wanneer het huwelijk gesloten is tijdens de belanghebbende deelgeregtigde was van het fonds, de verpligting tot aanzuivering der bedoelde contributie blijft bestaan, ook wanneer die deelgeregtigdheid mogt hebben opgehouden.

Draagpenningen. Bij de in 1871 vastgestelde bepalingen betreffende de toekenning van draagpenningen aan inlanders van aanzien of aan verdienstelijke Oostersche vreemdelingen (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2500) was niet geregeld in welke gevallen het regt tot het dragen dier penningen voor goed of tijdelijk verloren gaat. In deze leemte werd voorzien bij Indisch besluit dd. 1 Januarij 1876, n°. 13.

O. Nijverheid.

I. Landbouw, boschwezen en veeteelt.

§ 1. *Java en Madura.*

a. Landbouw.

1°. Inlandsche landbouw.

Zoo als in bijzonderheden kan blijken uit de bijlagen MM en NN werden in 1875 op Java — met uitzondering van Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen — en in de afdeeling Pamakassan op Madura door de inlandsche bevolking beplant:

met padi, 1 397 570 bouws bewaterbare sawah's, 618 677 bouws van regen afhankelijke sawah's, 45 465 bouws moerassawah's, 121 971 bouws tegalvelden, te zamen 2 183 683 bouws;

met andere eenjarige gewassen (daaronder ook de aanplant van suikerriet *op hoog gezag*) 493 295 bouws bewaterbare sawah's, 191 052 bouws van regen afhankelijke sawah's, 889 bouws moeras-sawah's, 484 918 bouws tegalvelden, te zamen 1 170 154 bouws;

of in het geheel, 1 890 865 bouws bewaterbare sawah's, 809 729 bouws van regen afhankelijke sawah's, 46 354 bouws moeras-sawah's, 606 889 bouws tegalvelden, te zamen 3 353 837 bouws, dat is 20 995 bouws minder dan in 1874.

Bij deze opgaven zijn afzonderlijk in rekening gebragt de velden die voor de tweede maal (met padi of met een ander gewas) beplant werden. Hoeveel bouws in 1874 en 1875 voor eersten, hoeveel voor een tweeden aanplant werden gebezigd, blijkt uit het volgende overzigt:

SOORTEN VAN BOUWLAND.	Aantal bouws met padi beplant.				Aantal bouws met andere eenjarige gewassen beplant.			
	1874.		1875.		1874.		1875.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.
Bewaterbare sawah's . .	1 335 702	115 656	1 308 849	88 721	74 155	354 048	74 319	418 976
Velden van den regen afhankelijk	846 444	6 646	783 303	2 810	265 280	376 901	272 710	404 149
Totaal . . .	2 182 146	122 302	2 092 152	91 531	339 435	730 949	347 029	823 125
	2 304 448		2 183 683		1 070 384		1 170 154	

Volgens de straks aangehaalde bijlagen MM en NN zou de uitgestrektheid der *voor geregelde cultuur* beschikbare bouwgronden — ongerekend dus de niet geregeld beplante (tegal-) velden — in 1875 hebben bedragen 2 577 297 bouws tegen 2 554 711 in 1874, verdeeld als volgt:

SOORTEN VAN BOUWLAND.	1875.				1874.			
	Als eerste gewas beplant met:		Onbeplant gebleven. *a*)	Te zamen.	Als eerste gewas beplant met:		Onbeplant gebleven. *a*)	Te zamen.
	padi.	andere eenjarige gewassen.			padi.	andere eenjarige gewassen.		
Bewaterbare sawah's . .	1 308 849	74 319	60 982	1 444 150	1 335 702	74 155	38 107	1 447 964
Van den regen afhankelijke sawah's	615 867	14 175	39 771	669 813	656 986	15 884	26 985	699 855
Moeras-sawah's	45 465	231	8 032	53 728	44 154	182	5 934	50 270
Tegalvelden (geregeld beplante)	67 030	258 304	84 272	(*b*) 409 606	54 752	249 214	52 656	356 622
	2 037 211	347 029	193 057	2 577 297	2 091 594	339 435	123 682	2 554 711

(*a*) Deze opgaaf is ontleend aan de bijlage MM betreffende de padicultuur; in den staat der andere eenjarige gewassen (bijlage NN) worden geene velden als onbeplant opgegeven. De uitgetrokken cijfers schijnen dus het totaal der onbeplant gebleven velden voor te stellen.

(*b*) Sedert de landbouwstatistiek, van 1873 af, naar een ander model is ingerigt, wordt voor de tegalvelden een belangrijk lager cijfer bekend gesteld dan in 1872 en vroeger, ten deele hierdoor te verklaren dat van de tegals, welke niet in geregelde cultuur zijn, alleen de *beplante* en niet meer de (gegiste) *aanwezige* uitgestrektheid wordt opgegeven. Dat het verschil belangrijk is, kan blijken uit eene vergelijking der opgaven van 1872 en 1873. Terwijl de statistiek van eerstgemeld jaar de uitgestrektheid der »tegalvelden bij den legger van aanslag als zoodanig bekend" op 731 423 bouws, en die der »andere wisselvallige onopgemeten berggronden (bij gissing)" op 141 447 bouws stelt, te zamen alzoo 872 870 bouws, vermelden de opgaven van 1873 (waarmede die van 1874 en 1875 verband houden) voor de *aanwezige* tegalvelden *in geregelde cultuur* 376 523 bouws, en voor de *beplante* tegals *niet in geregelde cultuur* 92 882 bouws, of te zamen slechts 469 405. Daar echter in beide jaren de *beplante* uitgestrektheid van *beide* soorten van velden vrij wel overeenstemt, schijnt te moeten worden gedacht aan eene gewijzigde (beperkter) opvatting ten aanzien van de velden die onder de voor geregelde cultuur bestemde bouwgronden zijn te rangschikken.

Uit de voorafgegane opgaven blijkt dat van de velden *in geregelde cultuur* gedurende het afgeloopen jaar, in vergelijking met 1874, voor den rijstbouw 54 383 bouws *minder*, voor de teelt van andere eenjarige gewassen daarentegen 7594 bouws *meer* werden afgezonderd, of in 't geheel 46 789 ouws *minder*. Intusschen waren door nieuwe ontginningen l s anderszins, zoo als de medegedeelde totalen kunnen doen zien, 22 586 bouws nieuw aangewonnen of meer beschikbaar dan in 1874, zoodat bij slotsom de onbeplant gebleven uitgestrektheid in 1875, als gevolg van de buitengewone droogte, het cijfer van 1874 overtrof met 69 375 bouws.

Van de *niet geregeld beplant* wordende velden werden in het afgeloopen jaar 35 611 bouws minder in cultuur genomen (1) dan in 1874, namelijk 54 941 bouws tegen 90 552 in 1874.

Ook het aantal velden (bewaterbare en niet bewaterbare sawah's), die voor de tweede maal met padi werden beplant, was geringer dan in 1874; zij besloegen, zooals uit het eerst medegedeelde staatje blijkt, in laatstgenoemd jaar eene uitgestrektheid van 122 302, in 1875 slechts van 91 531 bouws.

Tengevolge van een en ander beliep de met padi beplante uitgestrektheid in het afgeloopen jaar 120 765 bouws of ruim 5 pct. *minder* dan in 1874; de oogst daarentegen gaf tegenover dien van laatstgenoemd jaar slechts eene vermindering van circa 3 pct., dank zij de gunstiger productie der bewaterbare en inzonderheid der moeras-sawah's.

Hoedanig de padi-productie in de beide jaren voor de verschillende soorten van bouwland verschilde, en hoeveel pct. der aanplantingen slaagde, kan blijken uit onderstaand overzigt.

(1) **Alleen voor de teelt van padi (als eerste gewas); andere cultures werden in 1875 op deze soort velden slechts gedreven als tweede gewas.**

SOORTEN VAN BOUWLAND.	1874.			1875.		
	Productie per bouw, berekend over		Van de aanplantingen slaagde:	Productie per bouw, berekend over		Van de aanplantingen slaagde:
	alle beplante velden.	de geslaagde aanplantingen alleen.		alle beplante velden.	de geslaagde aanplantingen alleen.	
	pikols.	pikols.	percent.	pikols.	pikols.	percent.
Bewaterbare sawah's.	28^{19}	28^{82}	98,56	29^{48}	30^{98}	95,15
Niet bewaterbare sawah's. . .	20^{89}	21^{88}	95,31	18^{93}	21^{27}	88,95
Moeras-sawah's.	23^{66}	27^{88}	85,78	28^{47}	31^{94}	89,12
Tegalvelden.	16^{09}	16^{47}	97,68	16	16^{90}	94,66
	25^{18}	25^{82}	97,50	25^{71}	27^{58}	93,24

In 1874 mislukte alzoo 2,50 pct. van den padi-aanplant, namelijk 57 640 bouws, in 1875 daarentegen 6,76 pct. of 147 602 bouws. Onder deze laatsten rekenen bijna 40 000 bouws — meest met padi als eerste gewas beplant — in Bagelen. Alleen in dat gewest heeft men eenigen tijd vrees gekoesterd voor rijstschaarschte. Na hetgeen dienaangaande is aangeteekend op bladz. 5 van dit verslag, behoeft over den toestand in Bagelen hier niet meer te worden uitgeweid.

Werd in het afgeloopen jaar minder rijst geteeld dan in 1874, de aanplant van andere eenjarige gewassen was daarentegen, zoo als uit het eerst medegedeelde staatje kan blijken, aanzienlijker en overtrof de uitgestrektheid van 1874 met 99 770 bouws. In deze vermeerdering deelde de aanplant der hierbedoelde producten als *eerste* gewas voor 7594 bouws, die als *tweede* gewas voor 92 176 bouws. Terwijl in 1874 van de velden met andere gewassen dan padi beteeld (eersten en tweeden aanplant te zamen genomen) mislukten 56 523 bouws, beliep dit cijfer in 1875 slechts 38 343 bouws. Als geslaagd worden opgegeven in eerstgenoemd jaar 1 013 861 bouws, in 1875 1 131 811.

Volgens de verstrekte opgaven werden van de geslaagde velden (van de niet-geslaagde is dit niet vermeld) gebezigd voor de cultuur van:

		1875.		1874.	
Suikerriet (vrijwillig geteeld) . .	1e aanplant	14 877 bouws.		12 717 bouws.	
	2e id.	427 »	15 304 bouws.	192 »	12 909 bouws.
Id. (op hoog gezag geteeld).	1e id.	39 411 (*a*) »		39 879 (*a*) »	
	2e id.	— »	39 411 »	— »	39 879 »
Tabak	1e id.	15 563 »		16 391 »	
	2e id.	57 067 »	72 630 »	42 196 »	58 587 »
Indigo	1e id.	1 829 »		859 »	
	2e id.	13 857 »	15 686 »	11 209 »	12 068 »
Djagong	1e id.	119 208 »		147 645 »	
	2e id.	265 142 »	384 350 »	256 690 »	404 335 »
Katjang.	1e id.	40 638 »		19 148 »	
	2e id.	72 695 »	113 333 »	57 938 »	77 086 »
Kapas	1e id.	2 655 »		3 001 »	
	2e id.	15 700 »	18 355 »	11 514 »	14 515 »
Diverse voedingsgewassen . . .	1e id.	99 340 »		89 254 »	
	2e id.	373 402 »	472 742 »	305 228 »	394 482 »
Totalen	1e id.	333 521 (*b*) »		328 894 (*b*) »	
	2e id.	798 290 (*c*) »		684 967 (*c*) »	
			1 131 811 bouws.		1 013 861 bouws.

(*a*) Dit cijfer, ofschoon alleen de geslaagde velden betreffende, is eenigszins hooger dan elders (in de staten betreffende de gouvernements-suikercultuur) wordt opgegeven. Toelichting deswege ontbreekt.

(*b*) Deze totalen verschillen met die in het tweede staatje hierboven (zie vorige bladz. bovenaan), omdat in de daar opgegeven cijfers (gesplitst naar gelang van de verschillende soorten van bouwland) ook de mislukte velden zijn begrepen.

(*c*) Voor den tweeden aanplant der hierbedoelde gewassen werd, van elk der verschillende soorten van bouwland, het navolgend aantal bouws bestemd:

JAREN.	Bewaterbare sawah's.		Niet bewaterbare sawah's.		Moeras-sawah's.		Geregeld beplante tegalvelden.		Niet geregeld beplante tegalvelden.		Te zamen.	
	Beplant.	Waarvan geslaagd.	Beplant.	Waarvan geslaagd.	Beplant.	Waarvan geslaagd.	Beplant.	Waarvan geslaagd.	Beplant.	Waarvan geslaagd.	Beplant.	Waarvan geslaagd.
1875 . . .	418 976	413 425	176 877	165 829	658	658	135 646	129 578	90 968	88 800	823 125	798 290
1874 . . .	354 048	345 237	130 748	106 692	97	17	159 750	149 904	86 306	83 117	730 949	684 967

Een algemeen overzigt betreffende den omvang van den landbouw der inlandsche bevolking in de laatste vijf jaren, en van de (geschatte) padi-productie wordt ten slotte aangetroffen in de onderstaande tabel.

Jaren.	Aantal bouws door de bevolking voor eigen cultuur gebezigd.					Geschatte opbrengst der met padi beplante velden (in pikols padi).		Gemiddelde productie per bouw (in pikols padi).		Gemiddeld bedrag der marktprijzen van den pikol padi in de verschillende gewesten.	
	In 't geheel. (*a*)	Beplant met padi als eerste gewas.	Beplant met eenig ander gewas als eerste gewas. (*b*)	Beplant met padi als tweede gewas.	Beplant met eenig ander gewas als tweede gewas.	In 't geheel.	Alleen van den tweeden aanplant.	Van alle met padi beplante velden.	Van de geslaagde padi-aanplantingen alleen.	Hoogste marktprijzen.	Laagste marktprijzen.
1871 . .	2 404 775	2 076 057	328 718	71 410	533 967	47 288 930	1 446 464	22,02	22,70	f 3,30	f 2,23
1872 . .	2 479 735	2 136 757	342 978	81 001	578 444	47 353 235	1 572 109	21,35	22,50	3,99	2,53
1873 . .	2 497 447	2 203 291	294 156	142 143	843 233	52 244 530	2 351 840	22,28	22,95	4,65	2,13
1874 . .	2 481 702	2 182 146	299 556	122 302	730 949	57 843 357	2 549 358	25,18	25,82	5,06	2,41
1875 . .	2 399 770	2 092 152	307 618	91 531	823 125	56 152 711	2 307 185	25,71	27,58	5,60	2,50

(*a*) In deze opgaaf zijn de velden die voor de tweede maal met padi of met een ander gewas werden beplant, *niet* afzonderlijk in rekening gebragt.

(*b*) Na aftrek natuurlijk van de velden op hoog gezag met suikerriet beplant. Van daar het verschil met de cijfers in het eerst medegedeelde staatje (zie bladz. 171).

Hebben de voorafgegane mededeelingen betrekking op den inlandschen landbouw in het algemeen, thans volgen nog eenige aanteekeningen betreffende de verschillende cultures der bevolking in het bijzonder. (1)

Rijstcultuur.

Reeds is op bladz. 5 medegedeeld dat de inlandsche bevolking langzamerhand overtuigd begint te worden van de wenschelijkheid dat zij hare bouwgronden door bemesting in vruchtbaren staat houde. Dat tot dusverre ook zonder bemesting voortdurend goede oogsten verkregen zijn, wordt verklaard uit de omstandigheid, dat het irrigatiewater veel voedende bestanddeelen aanvoert, terwijl de padi-plant betrekkelijk weinig anorganische bestanddeelen aan den bodem onttrekt, en dan nog door het verbranden van padi-stengels een gedeelte van het aan den grond onttrokkene teruggegeven wordt. Nog nuttiger is echter het tijdig onder den grond werken van de padi-stengels na den oogst; hiertoe wordt dan ook de bevolking op vele plaatsen ernstig aangespoord. Ook het o. a. in eenige streken van de Preanger regentschappen heerschend gebruik, om de sawah's na den padi-oogst in tijdelijke vischvijvers te herscheppen, heeft, behalve dat het de bevolking in staat stelt om met de vischteelt goede zaken te maken, bovendien eene goede uitwerking op het bouwland, daar de menigte waterplanten, welke dientengevolge ontstaan, als groene bemesting dienst doen. Overigens wordt van groene bemesting bijna uitsluitend gebruik gemaakt voor de teelt van tweede gewassen; ten deele komt zij echter zoo van zelf ook aan de padi-cultuur ten goede. In de residentie Probolinggo wordt over het algemeen veel minder werk gemaakt van de padi-cultuur dan van de teelt van djagong, het hoofdvoedsel der bevolking. Na den padi-oogst wordt daar aan de velden geen rust gelaten, maar deze worden dadelijk en aanhoudend tot dat de tijd voor den rijstbouw weder daar is — soms tot drie malen toe — met djagong beplant, waardoor op den duur uitputting van den grond en vermindering van productie, zoowel van padi als van djagong, niet kunnen uitblijven.

De keuze van zaadpadi, die zooveel invloed heeft op het slagen van het gewas, laat — niettegenstaande de wenken en raadgevingen van Europesche en inlandsche ambtenaren — nog veel te wenschen over. Verstrekking van zaadpadi door het bestuur had, voor zoover gemeld is, slechts plaats in de afdeeling Patti (Japara). Om de bevolking in staat te stellen haar door overstroomingen bedorven aanplant te vernieuwen, werden aan de betrokken landbouwers, bij wijze van voorschot, 950 pikols (voor f 5225 ingekocht) afgestaan.

Enkele in den laatsten tijd genomen proeven met de aankweeking van als goed bekende rijstsoorten, in streken waar die soorten niet voorkwamen, leverden geen bevredigende uitkomsten op. Zaadpadi van Indramaijoe (Cheribon), naar Demak (Samarang) overgebragt, gaf daar wel een beter, maar een minder overvloedig product dan van de inheemsche bibiet verkregen werd. Proeven, in 1874 in de residentie Tagal genomen met Carolina-zaadpadi, slaagden niet beter dan vroegere proeven in andere gewesten (zie het verslag van 1874, bladz. 181); de productie was gering en de verkregen rijst viel minder in den smaak der bevolking dan de inheemsche rijst.

Blijkens het vorig verslag (bladz. 175) waren een viertal ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur in commissie gesteld om, in overleg met den adviseur honorair voor inlandsche zaken K. F. Holle, zich meer bijzonder aan de verbetering der rijstcultuur te wijden, allereerst in de afdeeling waarin zij geplaatst waren en later ook elders in het betrokken gewest. Aan deze commissien is onlangs een einde gemaakt. Reeds sinds eenigen tijd was de Indische Regering tot de overtuiging gekomen, dat de belangen der rijstcultuur beter zouden worden gediend door eene algemeene zamenwerking van alle ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, dan door speciale opdragten aan enkelen van hen. Toen dan ook in October 1875 de in Japara gecommitteerde controleur tot andere functien geroepen werd, liet zij in dat gewest de commissie vervallen, en evenzoo handelde zij in Samarang toen de daar gecommitteerde adsistent-resident tot resident bevorderd werd. Bestond aanvankelijk

(1) Over de werken in het belang van den landbouw, vroeger te dezer plaatse besproken, is reeds gehandeld op bladz. 128/129 hierboven. De voorstellen betreffende de regeling van het waterregt en de bescherming van waterwerken, waarvan op bladz. 177 van het vorig verslag werd melding gemaakt, zijn in Indie nog in behandeling (verg. bladz. 62). Aan de in 't vorig verslag bedoelde handleiding tot de leer der irrigatien werd steeds voortgewerkt; de voltooijing van dezen zeer omvangrijken arbeid zal nog eenigen tijd vorderen.

het voornemen om de twee overblijvende adsistent-residenten hunne commissie te laten behouden zoolang zij niet overgeplaatst werden, in Junij jl. is besloten hen daarvan reeds dadelijk te ontheffen, omdat geoordeeld werd dat zij die niet zonder schade voor hunne gewone werkzaamheden konden vervullen.

De van de bedoelde ambtenaren ontvangen periodieke rapporten waren inmiddels geregeld in de *Javasche Courant* gepubliceerd en aan de Maatschappij van nijverheid en landbouw in Nederlandsch Indie en aan het Indisch Landbouwgenootschap afgestaan, ter opneming in hunne tijdschriften. Bovendien werden een 400tal overdrukken onder de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur verspreid. (1)

Op verschillende wijze is er overigens naar gestreefd om het dien ambtenaren niet te laten ontbreken aan de noodige voorlichting ten aanzien van de belangen der rijstcultuur. (2) Niet alleen werden deze door den hoofdinspecteur der padi- en suikercultures op zijne reizen over Java met hen besproken, maar ook werd door den directeur van binnenlandsch bestuur, na overleg met genoemden hoofdinspecteur en met den adviseur voor inlandsche zaken K. F. Holle, eene circulaire (dd. 28 October 1875) uitgevaardigd, waarin hunne aandacht werd gevestigd op de gebreken welke nog aan de rijstcultuur kleven en op de verbeteringen welke daarin zijn te brengen. De ambtenaren werden bij die circulaire tevens krachtig aangespoord om naar vermogen mede te werken tot de ontwikkeling dier volkscultuur, niet door dwang op de bevolking uit te oefenen, maar door aanmoediging, leering en leiding. Vooral werd nogmaals aanbevolen het nemen van proeven met eene betere methode van rijstbouw (systeem Holle), opdat aan de bevolking voorbeelden gegeven zouden worden, tot wier navolging zij van zelf wel zou overgaan als zij op de goede uitkomsten der proeven werd opmerkzaam gemaakt. Ten einde de ambtenaren in de gelegenheid te stellen om geregeld aanteekening te houden van de uitkomsten van dergelijke proeven, had de directeur reeds vroeger (in Augustus) een voor dit doel door den adviseur Holle ontworpen staat met toelichting onder hen doen verspreiden.

Voor zoover in 1875 met de ijlere uitzaaijing en uitplanting der padi proeven genomen werden (3), leverden deze, niettegenstaande de zeer ongunstige weersgesteldheid, over het algemeen zeer bevredigende resultaten op. In Bezoeki, waar de bevolking, een jaar geleden (zie vorig verslag bladz. 176), nog niet was over te halen om van hare oude gebruiken ten opzigte van de padicultuur af te wijken, gaven nu vele landbouwers hun voornemen te kennen om de nieuwe methode van aanplant te beproeven. Hetzelfde was in Pasoeroean en elders het geval. Op de apanagevelden der dessahoofden in Pekalongan en Banjoemas werd het systeem Holle reeds geregeld toegepast. In die beide gewesten en in Cheribon en Bagelen is ook bij de bevolking vrij algemeen de ijlere uitzaaijing der padi in zwang gekomen; in Krawang houdt de bevolking meer aan hare oude gewoonten vast, maar het uitplanten met aren heeft daar toch reeds voor het uitstrooijen van korrels plaats gemaakt.

(1) Behalve deze rapporten werden nog publiek gemaakt: 1°. het door den controleur R. W. H. Pitlo uitgebragt verslag nopens de in de afdeeling Samarang genomen proeven met den aanplant van padi volgens het systeem Holle (verg. vorig verslag blz. 176); 2°. de door den heer Holle aangevulde rapporten betreffende de proeven in de afdeelingen Demak (Samarang) en Tjilatjap en Poerwokerto (Banjoemas); zoomede eene zamentrekking van de resultaten der proeven in Kendal (Samarang), van de hand van den heer Holle. Door dezen is mede de zamenstelling aanvaard van eene voor publiekmaking bestemde nota over de padicultuur, waartoe hem de processen-verbaal zijn aangeboden van alle gedurende de jaren 1873 en 1874 in twintig residentien genomen proeven. Voorts is nog door hem eene Nederlandsche vertaling bewerkt van het Soendaasch gedicht „Katrangan lampah sebar", waarvan sprake is op blz. 176 van het vorig verslag.

Onder de inlandsche ambtenaren en hoofden in de buitenbezittingen zal van bestuurswege verspreid worden eene, ingevolge opdragt van de Regering (zie vorig verslag bladz 196), door den hoofdonderwijzer aan de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Fort de Kock D. Gerth van Wijk vervaardigde Maleische vertaling van het tijdschrift: „De vriend van den Javaanschen landman", waarvan ter landsdrukkerij ook exemplaren ten behoeve van het inlandsch onderwijs verkrijgbaar zullen gesteld worden.

(2) Over de gegeven wenken in het belang eener deugdelijke ontginningswijze van door den inlander in cultuur genomen woeste gronden zie men blz. 82.

(3) Ter bevordering van die proefnemingen en van de rijstcultuur in 't algemeen bereisde de adviseur Holle een gedeelte van Java, vergezeld van den uit vorige verslagen bekenden hoofdpanghoeloe van Garoet, Raden hadji Mohamad Moesa, en van een ervaren padizaaijer.

Andere voedingsgewassen.

Blijkens de bijlage NN werden in 1875 (de mislukte velden niet medegerekend) met djagong beplant 384 350 bouws, met verschillende soorten van katjang 113 333 bouws, terwijl 472 742 bouws beplant werden met verschillende andere voedingsgewassen, zoo als ketela, ketimon, kedelé, tales, enz. enz.

Onder de katjang-soorten bekleedt sinds korten tijd eene plaats de uit Engeland overgebragte grondnoot (katjang tanah). Vóór eenige jaren ontving de adviseur Holle eene kleine hoeveelheid zaad van dit gewas, welke hij onder eenige landbouwers in de Preanger regentschappen verdeelde. Er werd een product van verkregen, dat de inlanders reeds spoedig boven de inheemsche soorten verkozen, omdat de vrucht vroeger rijp wordt (en wel hoogstens in vier maanden, terwijl gewone katjang tanah acht à negen maanden te velde moet staan), en omdat zij meer olie bevat dan de inheemsche soorten en gemakkelijk te oogsten is, daar de peulen minder diep in den grond dringen. Eene meer algemeene verspreiding dezer katjang-soort kwam derhalve wenschelijk voor; door tusschenkomst van den heer Holle zijn de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura voorzien van het noodige zaad, ter verdeeling onder geschikte landbouwers.

Klappercultuur.

De toestand der klappercultuur is over het algemeen zeer bevredigend, maar de productie zou veel aanzienlijker zijn, wanneer de bevolking minder onverschillig voor hare aanplantingen ware, de van bestuurswege gegeven wenken beter opvolgde en meer zorg aan de uitroeijing van schadelijk gedierte wilde besteden.

De aanplant onderging in bijna alle gewesten uitbreiding; volgens de ontvangen opgaven werden in Bantam, Batavia, Krawang, Kadoe, Bagelen, Japara, Bezoeki, Banjoewangi en in de afdeeling Pamakassan op Madura respectivelijk bijgeplant (in ronde cijfers) 39 800, 24 000, 6 800, 24 800, 213 400, 73 800, 72 200, 1 600 en 11 700 boomen. In laatstgenoemde residentie wordt de uitbreiding der cultuur belemmerd door de belasting welke in het gebied van de vorsten per boom geheven wordt.

Ziekten onder de klapperboomen hebben zich niet voorgedaan.

In de verschillende gewesten wisselden de prijzen af: voor de olie van f 10,50 tot f 50 per pikol, voor de noten van f 3 tot f 10 per 100 stuks.

De olie-bereiding had schier overal op gebrekkige wijze plaats door persing of koking van het vleeschachtig gedeelte van de noot. Als brandstof wordt de klapperolie hoe langer hoe meer door petroleum vervangen.

In de residentie Pekalongan werden door de daar bestaande zeepfabriek in 1875 circa 230 pikols olie verwerkt, waarvan de gemiddelde inkoopsprijs f 17 per pikol bedroeg. In dit gewest worden de noten ingevoerd uit Bagelen en Banjoemas, terwijl de olie naar Cheribon uitgevoerd wordt. Van Soerabaija wordt op het eiland Bali veel klapperolie ingevoerd.

Tabakscultuur.

Volgens de in bijlage XX verzamelde opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur werd in 1875 in de gouvernementslanden van Java en Madura door de inlandsche bevolking tabak geteeld — de mislukte aanplantingen niet medegerekend — op 44 090 bouws sawah's (meest als tweede gewas) en op 28 540 bouws tegalvelden (voor meer dan de helft als eerste gewas), te zamen 72 630 bouws. Gaat men de cijfers van de verschillende gewesten na, dan vindt men dat Banjoemas bo-

venaan staat met bijna 14 000 bouws, vervolgens Rembang met ruim 13 100, Bezoeki met ruim 10 200 en Kadoe met ruim 9800 bouws. (1) In 1874 zou, volgens de over dat jaar ontvangen cijfers, veel minder tabak zijn verbouwd: in 't geheel slechts op 58 587 bouws (27 797 bouws sawah's en 30 790 bouws tegalvelden). Ook toen had de teelt haar grootsten omvang in de reeds genoemde gewesten, echter in eene eenigszins andere volgorde, als (in ronde cijfers): Kadoe met 10 600 bouws, Rembang met 9800, Kediri met 9600, Banjoemas met 7200 en Bezoeki met 6100 bouws.

Men houde in het oog dat de opgegeven cijfers voor beide jaren betrekking hebben zoowel op den aanplant van tabak voor Europesche ondernemers (waarover nader gehandeld wordt sub 3°. van deze paragraaf), als op de cultuur voor de inlandsche markt; gesplitste opgaven zijn niet te verkrijgen.

Omtrent de teelt voor de inlandsche markt is niets berigt wat hier, na het aangeteekende in het vorig verslag, vermelding verdient.

De buitengewone droogte in 1875 was voor de tabakscultuur niet gunstig; toch werden gemiddeld van de gronden 1ste soort 9½, 2de soort 5, 3de soort 3½ pikol per bouw geoogst.

Katoencultuur.

Voor deze cultuur was de weêrsgesteldheid in 1875 over het algemeen gunstig. Er werd dan ook veel meer geproduceerd dan in het voorafgegane jaar. Het onderhoud der aanplantingen liet echter te wenschen over.

In het geheel werden, blijkens bijlage NN, op Java en Madura met katoen (kapas) — meest als tweede gewas — beplant (ongerekend de mislukte velden) 12 684 bouws sawah- en 5671 bouws tegalvelden, dus te zamen 18 355 bouws, waarvan alleen in Samarang bijna 8200, in Madioen 1850, in Cheribon 1600 en in Japara bijna 1500 bouws. In eerstgenoemd gewest werden in de afdeelingen Demak en Grobogan p. m. 5 pikols per bouw verkregen; in Japara gemiddeld slechts 2½ pikol.

Indigocultuur.

Behalve in het westen van Java en in Kadoe komt deze cultuur in alle gouvernements-residentien voor; het meest in Soerabaija, Japara, Pasoeroean, Bagelen en Samarang. In 1875 werd, blijkens bijlage NN, op 15 686 bouws (meest sawah's) indigo geplant, en wel op 1829 bouws als eerste en 13 857 bouws als tweede gewas. In dien aanplant, waarbij de mislukte velden weder niet medegerekend, deelden de vijf genoemde gewesten te zamen voor bijna ⅗ gedeelten of respectivelijk voor 2377, 2170, 1968, 1922 en 1703 bouws.

Alleen in de residentie Bagelen (van de Vorstenlanden is hier natuurlijk geen sprake) wordt indigo geteeld ten behoeve van Europesche ondernemingen (zie daarover sub 3°).

In die districten van Cheribon, waar suiker wordt geteeld, worden veelal de gronden, die met suikerriet zijn beplant geweest, voor de indigocultuur gebezigd, ook wegens de daarop aangebragte bemesting. De oogst in dit gewest was vrij gunstig en bedroeg (gerekend over de 636 bouws geslaagden aanplant) gemiddeld 50 à 60 pikols bladeren per bouw; de waarde van een pikol is op f 1 te stellen.

In Banjoemas zijn de indigo-aanplantingen, na de intrekking van de gouvernementscultuur in 1866, langzamerhand nagenoeg verdwenen. Hier en daar wordt nog slechts een weinig indigo geteeld, veelal voor eigen gebruik.

Suikercultuur.

Behalve voor de Europesche ondernemingen, plant de inlandsche bevolking in de meeste gewesten van Java nog suikerriet voor zich zelve, meerendeels op erven; het product levert, in het klein (per stok) verkocht, den planters een niet onbelangrijk voordeel op. In de residentie Japara (afdeelingen Koedoes en Japara) wordt zelfs in vrij groote aaneengeschakelde blokken suikerriet geplant, en gaandeweg wordt daar het Reynoso-systeem in toepassing gebragt, zij het ook niet zoo volledig als bij de Europesche ondernemingen.

Het gebruik van buffelmolens is over geheel Java verspreid, doch vindt ook in genoemde afdeelingen van de residentie Japara de meeste toepassing. Ze worden daar tijdens den oogst in de onmiddellijke nabijheid der velden opgeslagen. Met zulke molens worden, naar men zegt, 25 en soms meer pikols suiker per bouw verkregen.

Uit het voorafgegane blijkt, dat de suikercultuur als volkscultuur op Java niet zoo onbeduidend is als zij in het vorig verslag, bij gebreke aan de opgaven die thans verkregen zijn, werd voorgesteld.

Volgens de bijlage NN zou de vrijwillige aanplant van suikerriet in 1875, na aftrek der mislukte velden, in 't geheel hebben bedragen 15 304 bouws. (Over 1874 zou dat laatste cijfer beloopen hebben 12 909 bouws). Hoeveel daarvan voor gevestigde ondernemingen, hoeveel voor de inlandsche markt is aangeplant, vindt men niet volledig opgegeven. Soerabaija, Cheribon en Japara vertoonen de hoogste cijfers (respectivelijk 2914, 2184 en 1834 bouws); dan volgen Probolinggo, Pasoeroean en Tagal met 1493, 1482 en 1468 bouws, en eindelijk 13 andere gewesten, met te zamen 3929 bouws. In Banjoemas en Banjoewangi werd geen suikerriet vrijwillig geteeld.

2°. Gouvernementscultures.

Koffijcultuur. (2)

De bij het Indisch besluit van 26 Mei 1875, n°. 28, bevolen toepassing van de Preanger-koffijregelingen in de overige gewesten van Java (verg. vorig verslag, blz. 180) vond nagenoeg overal plaats, hier nog op beperkte, elders op breedere schaal, maar gelang het al dan niet noodig scheen om eerst bij wijze van proefneming te werk te gaan. De hoofd-inspecteur voor de koffijcultuur en zijne twee adjuncten wijdden aan deze aangelegenheid vooral hunne zorgen op hunne inspectiereizen (3). In de residentie Banjoemas was het vooral de afdeeling Bandjarnegara, waar zeer veel in de gewenschte rigting gedaan werd. Ook in Samarang ging de bevolking van een aantal dessa's er toe over om op hare eigen gronden koffij te planten, ten einde van de bijplantingen in afgelegen tuinen verschoond te blijven. In Krawang werd op den (blijkens het vorig verslag) in 1874 ingeslagen weg voortgegaan, en ook in Probolinggo, Bezoeki, Banjoewangi, Kadoe en Madioen werden de nieuwe aanplantingen meer in de nabijheid der woningen van de planters bewerkstelligd. Waar cultuurpligtigen werden aangetroffen, die vrijwillig aangeplante boomen bezaten en deze met zorg onderhielden, werd hunne verpligting tot bijplanting naar evenredigheid verminderd, of werden zij daarvan geheel vrijgesteld. In

(1) Volgens den staat zouden in Kediri slechts 4509 bouws met tabak beplant zijn. Dit cijfer is echter stellig onjuist en verre beneden de werkelijkheid.

(2) In het vorig verslag (bladz. 179 noot) werd medegedeeld, dat nog een advies van de Indische Regering werd ingewacht aangaande de vraag, of eene regeling der gouvernementskoffijcultuur bij de wet wenschelijk en mogelijk zou zijn. Zij heeft als hare meening te kennen gegeven, dat aan eene wettelijke regeling zeer overwegende bezwaren verbonden, en dat die noch wenschelijk noch noodig kon zijn. Voor de handhaving der gouvernementskoffijcultuur — zoo werd opgemerkt — behoeft men geene wettelijke regeling; art. 56 van het Regeringsreglement is voldoende, te meer daar schier niemand twijfelt aan de volstrekte noodzakelijkheid eener handhaving van de cultuur tot behoud van het finantieel evenwigt in de Indische staatshuishouding. De wettelijke regeling der gouvernements-suikercultuur had trouwens ook niet hare handhaving, maar hare geleidelijke opheffing ten doel. Het bedenkelijke eener wettelijke regeling der koffijcultuur wordt vooral hierin gezien, dat zij, iets meer bevattende dan eenige zeer algemeene en dientengevolge onbeduidende voorschriften, bezwaarlijk zonder schade in de verschillende gewesten, waar de gouvernementscultuur is ingevoerd, zou kunnen worden toegepast, omdat de toestanden zoo zeer uiteenloopen. Bij een kabinetsbrief van 27 Junij jl. heeft de Gouverneur-Generaal nogmaals de behartiging der koffijcultuur aan de hoofden van gewestelijk bestuur ten ernstigste aanbevolen.

(3) De hoofd-inspecteur bezocht de residentien Samarang, Kadoe, Soerabaija, Kediri, Madioen, Bantam en de Preanger regentschappen, de ambtenaar D. Ples Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki en Banjoewangi, en de ambtenaar L. C. E. Kniphorst Kadoe en Madioen.

Kediri en Cheribon was men nog achterlijk in de toepassing der nieuwe regelingen; ook in Japara vorderde men daarmede nog niet veel, doch hier en daar werd er toch reeds meer nabij de dessa's geplant. In sommige streken, o. a. in eenige gedeelten van Madioen, plantten de cultuurpligtigen liever bij hunne oude verafgelegen tuinen dan in de nabijheid hunner woningen, omdat zij er betere en meer duurzame uitkomsten van verwachtten; daar werd er door de ambtenaren naar gestreefd de bevolking van lieverlede tot eene meer intensieve cultuur te brengen. In streken als Bondowosso (Bezoeki), waar de weinig inspannende tabaksteelt hooge winsten aan de bevolking oplevert, en deze zich dientengevolge zeer ongaarne aan de koffijcultuur wijdt, verwacht men almede van de invoering der Preanger-regelingen goede uitkomsten, omdat daarbij minder van den tijd en de krachten der bevolking gevorderd wordt.

In de Preanger regentschappen zelf vinden de nieuwe regelingen steeds uitgebreider toepassing. In Tjiandjoer, Soekaboemi, Soemedang, Tassikmalaija en Soekapoera-Kollot, waar nog niet zooveel aanplantingen nabij de dessa's tot stand kwamen als in Bandong, Limbangan en Tjitjalengka, is het bestuur de bevolking behulpzaam geweest in het zoeken van gronden voor zulke aanplantingen geschikt, opdat zij al meer en meer van bijplantingen op verre afstanden vrijgesteld zou kunnen worden. Met uitzondering van eenige in Tjiandjoer, Soekaboemi en Tjitjalengka gelegen, zagen de zoogenaamde merdika-tuinen, door inlandsche ondernemers geëxploiteerd (1), er over het algemeen goed uit. Het blijkt evenwel, dat met deze ondernemingen geen zaken worden gemaakt waar daarin een vrij aanzienlijk kapitaal gestoken en op groote schaal gewerkt wordt. De milik-tuinen daarentegen — dat zijn: de kleine koffijplantsoenen, door de cultuurpligtigen aangelegd op den grond dien zij in erfelijk individueel bezit hebben, — beloven gunstige resultaten, worden goed verzorgd en nemen aanhoudend in aantal toe. Dit is van gewigt, omdat het onder dezen vorm is, dat de koffijcultuur zich in de Preanger tot eene volkscultuur zal moeten ontwikkelen. De navolgende opgaven zijn omtrent de miliktuinen ontvangen:

	Aantal personen, die hun milikgronden hebben gebruikt		
	voor gouvernements aanplant.	voor vrijwilligen aanplant.	Totaal.
Bandong	3 157	3 958	7 115
Tjiandjoer	2 250	311	2 561
Soekaboemi	6 927	116	7 043
Soekapoera-Kollot . .	1 659	1 884	3 543
Tjitjalengka	7 714	339	8 053
Tassikmalaija. . . .	913	100	1 013
Limbangan	1 651	2 733	4 384
Soemedang	3 774	591	4 365
	28 045	10 032	38 077

Het aantal sorangan-tuinen (vrijwillige aanplantingen op woesten grond) nam ook sterk toe. Ruim 13000 cultuurpligtigen konden van bijplantingen in den westmoesson van 1875/76 worden vrijgesteld, omdat zij zich uit eigen beweging op de koffijcultuur hadden toegelegd.

Nadere bijzonderheden blijken uit den hier volgenden staat.

(1) Dit zijn, zoo als men uit vorige verslagen weet, hetzij afgeschreven of voor afschrijving bestemde koffijtuinen, hetzij aanplantingen welke de cultuurpligtigen aan inlandsche ondernemers hebben overgedragen, terwijl zij den hun opgedragen aanplant op eene andere plaats bewerkstelligen.

Afdeelingen.	Aantal cultuurpligtigen, van de verpligte bijplantingen gedurende den westmoesson van 1875/76 vrijgesteld:				Overgedragen koffijtuinen aan inlandsche ondernemers (merdika-tuinen).				Sorangan-tuinen.			
									Op niet voor de koffijcultuur gereserveerden grond.		Op voor de koffijcultuur gereserveerden grond.	
	omdat zij reeds een grooter aantal boomen hadden geplant dan hun voorgeschreven was.	wegens het bezit van merdika-tuinen.	wegens het bezit van milik- of sorangan-tuinen.	TOTAAL.	Aantal personen in het bezit van merdika-tuinen.	Aantal bouws nog in onderhoud tijdens de overname.	Aantal bouws der tuinen die tijdens de overname reeds afgeschreven waren.	TOTAAL BOUWS.	Aantal personen in het bezit daarvan.	AANTAL BOUWS.	Aantal personen in het bezit daarvan.	AANTAL BOUWS.
		a			*b*							
Bandong . . .	»	338	3447	3785	407	982[5]	399	1381[5]	260	55	66	6
Tjiandjoer. . .	206	6	73	285	11	221	14[5]	235[5]	»	»	1675	432
Tjitjalengka .	424	216	216	856	230	3194[5]	445	3639[5]	237	175	1	1
Soemedang . .	3219	1	16	3236	47	94	30	124	»	»	3	125
Soekaboemi. .	»	5	115	120	18	334	»	334	»	»	2	6
Tassikmalaija.	117	3	197	317	3	1	»	1	»	»	97	26[5]
Soekapoera-Kollot. . . .	667	»	679	1346	96	278	177	455	»	»	»	»
Limbangan . .	777	2	2290	3069	14	137	65[5]	202[5]	38	27	22	16[5]
TOTAAL .	5410	571	7033	13014	826	5242	1131	6373	535	257	1866	613

a en *b*. Het verschil tusschen de cijfers onder *a* en die onder *b* vindt zijne verklaring hierin, dat sommige inlanders, die niet cultuurpligtig zijn, als geestelijken enz., merdika-tuinen bezitten, terwijl anderen zoodanige tuinen exploiteeren in eene andere afdeeling dan die waar zij cultuurpligtig zijn.

Bij de jongste koffij-inspectiën werd bevonden dat in verschillende gewesten de besturende ambtenaren zich te veel vergenoegden met eene bestendiging van bestaande toestanden, zonder te onderzoeken of voor die bestendiging voldoende reden aanwezig was. Hier bleven dessa's, die zonder eenig bezwaar met de koffijcultuur konden worden belast, daarvan steeds vrijgesteld; elders werd de verpligte cultuur voortdurend gehandhaafd, terwijl zij nimmer gunstige uitkomsten opleverde. Daarom is aan de residenten opgedragen om te onderzoeken welke der thans vrijgestelde dessa's alsnog of weder (in het bijzonder met het oog op de toepassing der Preanger-regelingen) met den aanplant van koffij konden worden belast, en voor welke, wegens onvoldoende resultaten der verpligte cultuur, vrijstelling wenschelijk was. Dientengevolge werd o. a. in enkele districten van Madioen aan eenige tot dusver vrijgestelde dessa's de aanplant van een zeker aantal boomen opgedragen, en bestond het voornemen om ook in Probolinggo een gelijken maatregel te nemen. Daarentegen werd bepaald dat in het onderdistrict Soekaradja (district Pangeredan, afdeeling Soekapoera-Kollot) in de Preanger regentschappen, waar de grond voor de cultuur ongeschikt gebleken was, geen koffijtuinen meer op hoog gezag aangelegd en alleen de bestaande, zoolang zij vruchten droegen, zouden worden onderhouden.

Dat de Indische Regering tot regel heeft gesteld om ten behoeve van de gouvernements-koffijcultuur niet te beschikken over gronden die uit eenigen hoofde tot de dessa's behooren, is reeds vermeld op bladz. 80. Had zij bij deze beslissing het oog op eene beleidvolle toepassing der Preanger-regelingen, zij heeft tevens er op aangedrongen dat de hand werd gehouden aan de daarbij op den voorgrond staande bepaling, dat de woeste gronden binnen een kring van 12 palen om de dessa's voor de gouvernements-koffijcultuur gereserveerd blijven, voor zoover zij voor de toepassing van die cultuur geschikt zijn. Over de uitvoering dezer bepaling zal eerlang door den hoofd-inspecteur een op plaatselijk onderzoek gegrond verslag moeten worden uitgebragt.

Omtrent de aanwijzing van streken, die beschikbaar moeten blijven voor de uitbreiding der op hoog gezag ingevoerde koffijcultuur, en dus niet in erfpacht kunnen worden afgestaan (art. 9 *f* van het Koninklijk besluit van 16 April 1872, *Indisch Staatsblad* n°. 116), werd nog geen voorstel van de Indische Regering ontvangen. Op bladz. 82 is reeds medegedeeld dat, ingevolge een in 1875 door haar gegeven last, in den regel een plaatselijk onderzoek van den hoofd-inspecteur of een zijner adjuncten moet vooraf gaan aan de beslissing, of eenig perceel woeste gronden in de bij de gouvernements-koffijcultuur ingedeelde districten vatbaar is om in huur of erfpacht te worden uitgegeven.

De Indische Regering heeft het niet noodig geacht na 1875 in de Preanger regentschappen de in-dienst-stelling van koffijmantri's — tot welken maatregel in het begin van 1873 besloten werd (zie het verslag van dat jaar, bladz. 207, en dat van 1874, bladz. 186) — te bestendigen. Waren de diensten dezer beambten gewenscht toen de Europesche en inlandsche ambtenaren en hoofden met werkzaamheden waren overladen in verband met de reorganisatie van de bestuursinrigtingen in de Preanger regentschappen, nu deze sinds geruimen tijd volkomen haar beslag heeft gekregen, kon er niet langer aanleiding bestaan om in dit gewest het gewone ambtenaarspersoneel, dat aldaar talrijker is dan elders op Java, in een exceptioneelen toestand te laten wat de zorg voor de koffijcultuur betreft.

Het gewone bestuurspersoneel is daarentegen in een paar gewesten versterkt in het belang der koffijcultuur. In elke der residentiën Tagal en Probolinggo werd namelijk eene nieuwe (vijfde) contrôle-afdeeling gevormd, voornamelijk tot verbetering van het toezigt over de koffijcultuur. Die in Tagal (1) omvat de afgelegen bergdistricten Mandiradja en Bongas der afdeeling Pamalang; de hoofdplaats van laatstgenoemd district, Moga, is den nieuwen controleur als standplaats aangewezen. De nieuwe contrôle-afdeeling in Probolinggo is zamengesteld uit de districten Ranoe-Lamongan en Kandangan (afdeeling Loemadjang), en werd, naar den naam van de standplaats des controleurs, Klakka geheeten.

In het vorig verslag (bladz. 181) is medegedeeld dat in Indie overwegingen aanhangig waren nopens het uitvaardigen van bepalingen ter voorkoming dat koffij aan de verpligte levering werd onttrokken. Het voorloopig resultaat der overwegingen is geweest, dat de Indische Regering het beter heeft geacht op eene gestrenge toepassing der bestaande bepalingen op het vervoer van koffij enz. aan te dringen, dan nieuwe bepalingen vast te stellen van den aard als de ontworpene, die op menig punt tot gewigtige bedenkingen aanleiding gaven en wier uitvoerbaarheid zeer twijfelachtig was.

Intusschen was de politie op verschillende plaatsen niet zonder vrucht werkzaam in het belang der handhaving van het koffijmonopolie. Vooral ter hoofdplaats Bezoeki, waar vroeger de clandestiene inkoop van koffij nog al in de hand werd gewerkt door fictieven invoer van Bali-koffij, nam deze in 1875 merkbaar af tengevolge van eene betere contrôle op den invoer van Bali.

Vóór eenigen tijd is het gebleken dat twijfel bestond aangaande de verpligting van de ingezetenen der perdikandessa's om de door hen geteelde koffij aan het Gouvernement te leveren. (Door een particulier in Kediri werd namelijk vergunning gevraagd om in zulk eene dessa koffij op te koopen.) Aan de hoofden van gewestelijk bestuur is toen opgemerkt dat de ingezetenen der perdikandessa's wel is waar van alle heeren- en cultuurdiensten zijn vrijgesteld, maar dat zij, uit eigen beweging koffij plantende, even goed als andere inlanders verpligt zijn die aan den lande te leveren.

Aanplantingen en afschrijvingen. In de bijlage OO wordt een overzigt gegeven van het aantal *op hoog gezag* geplante koffijboomen, in het begin van 1875 aanwezig, en van de aanplantingen en afschrijvingen welke het bestuur voornemens was daarin in den loop van het jaar of in het begin van 1876 (vóór het einde van den regenmoesson) te doen bewerkstelligen. Aan dat overzigt is de hier volgende opgaaf ontleend.

(1) Van het voornemen om deze contrôle-afdeeling in 't leven te roepen, werd reeds in het vorig verslag (bladz. 181) melding gemaakt.

		Aanwezig in den aanvang van 1875 (*a*).	Voor afschrijving in 1875 bestemd.	Vermoedelijk in 1875/76 bijgeplant.	Vermoedelijk in den aanvang van 1876 aanwezig.
In tuinen	vruchtdragende boomen	123 365 888	12 315 963	—	170 126 942
	jonge boomen	44 067 953	166 023	15 175 087	
In ongeregelde aanplantingen	vruchtdragende boomen	(*b*) 69 115 863	zie lager	zie lager	?
	jonge boomen	?	idem	idem	?

(*a*) Omtrent het verschil tusschen de cijfers in deze kolom en de opgaven in de laatste kolom van het staatje op bladz. 181 van het vorig verslag is geen toelichting noodig, na hetgeen o. a. op bladz. 187 van het verslag van 1874 werd opgemerkt.

(*b*) De *vrijwillige* aanplantingen — in deze opgaven *niet* begrepen — worden geschat, mede alleen wat het vruchtdragend gedeelte betreft, op 21 315 008 boomen in bosschen en 23 588 259 in paggers en kampongs, te zamen alzoo, met de 69 115 863 hierboven bedoeld, 114 019 130. (De opgaven omtrent het aantal boomen, waarvan in de ongeregelde aanplantingen geoogst werd —, zie bijlage PP — komen met dit totaal overeen.)

Het is misschien niet geheel overbodig er hier op te wijzen, dat die koffijboomen, welke eenmaal in de registers van de gouvernements-plantsoenen zijn opgenomen, in de statistieke opgaven steeds gerekend worden onder de op hoog gezag geplante boomen, al heeft ook alle dwang bij het onderhoud van die boomen opgehouden (zooals in het grootste gedeelte van Pasoeroean en ook elders het geval is). Ook de in de registers geboekte aanplantingen in kampongs en paggers worden in de statistieke opgaven steeds als ongeregelde aanplantingen op hoog gezag vermeld. Die aanplantingen hadden dan ook dikwijls op hoog gezag plaats, zoo als blijken kan uit de opgaven in vorige verslagen aangaande de jaarlijks voorgestelde afschrijvingen en bijplantingen in kampongs en paggers. Thans wordt nog slechts voor één gewest (Soerabaija) melding gemaakt van eene bevolen bijplanting van 14 000 boomen in kampongs en paggers. In de Preanger-regelingen is namelijk aan de cultuur van koffij in paggers en kampongs teruggegeven haar oorspronkelijk karakter van vrije cultuur, behoudens aanmoediging, leiding en leering door het bestuur, en behoudens de verpligting der bevolking om het product harer aanplantingen aan het Gouvernement te leveren. Nadat omtrent de toepassing der Preanger-regelingen in andere gewesten was beslist, kon dus van afschrijvingen en bijplantingen op hoog gezag in kampongs en paggers geen sprake meer zijn; in Soerabaija echter was reeds vóór die beslissing een voorstel omtrent de bijplantingen in den westmoesson van 1875/76 gedaan, 't welk door de Regering was goedgekeurd.

Behoefden in 1875 minder koffijboomen in geregelde tuinen te worden afgeschreven dan in 1874, ook het cijfer van de af te schrijven boomen in jonge plantsoenen steekt gunstig af bij de cijfers van vorige jaren, waaruit is af te leiden, dat bij de keuze van gronden en in de wijze van aanleg der tuinen in den laatsten tijd met meer beleid en oordeel dan vroeger werd te werk gegaan.

Hoewel men weder, gelijk hooger reeds gebleken is, trachtte zooveel mogelijk bijplantingen op verre afstanden van de dessa's te vermijden, moesten toch in den jongsten westmoesson, in de Preanger regentschappen, Probolinggo, Bezoeki, Bagelen en Kadoe, hier en daar nog bijplantingen bevolen worden op plaatsen, die 8 à 10 palen van de dessa's verwijderd waren (zie bijlage OO). In Madioen bedroeg de afstand voor sommige dessa's zelfs 12 palen, maar dit was, zoo als op bladz. 177 is opgemerkt, de eigen verkiezing der bevolking. Waar verre afstanden onvermijdelijk waren, werd het aantal der te planten boomen beperkt om aan de bevolking eenige compensatie te geven.

In de residentie Bantam, waar in 1874/75 (zie vorig verslag, bladz. 182), ter bevordering van de vrijwillige koffijteelt, geene bijplantingen waren voorgeschreven, is in den jongsten westmoesson aan 212 dessa's weder de aanplant van 763 350 boomen opgelegd kunnen worden, toen, na overleg tusschen het bestuur en de cultuurpligtigen, de ver afgelegen tuinen, met wier onderhoud zij tot dus ver waren belast, aan 223 andere, digter bij die tuinen gelegen, dessa's waren overgedragen.

De geringe zorg, welke de in Probolinggo gevestigde Maduresche landbouwers bleken te besteden aan hunne koffijplantsoenen in paggers en op de erven, maakte het noodzakelijk om aldaar — met uitzondering der districten Tengger en Kandangan — weder allerwege op daartoe geschikt terrein geregelde aanplantingen in tuinen te doen aanleggen, waarbij evenwel, om geen weerzin tegen de cultuur op te wekken, aan elk huisgezin slechts een aanplant van hoogstens 25 boomen werd opgelegd.

In de afdeeling Malang (Pasoeroean) en in de twee genoemde districten van Probolinggo heeft het bestuur zich weder kunnen onthouden van elken dwang, en slechts getracht door leiding en leering verbetering te brengen in de wijze waarop de koffijcultuur werd gedreven.

In twee districten der residentie Bagelen werd de bevolking van bijplantingen vrijgesteld, met het oog op de minder gunstige omstandigheden waarin zij door de mislukking van hare rijst-aanplantingen gebragt was (zie bladz. 5 en 173).

Onderhoud. Over het algemeen wordt bij het onderhoud der koffijplantsoenen met meer oordeel dan vroeger te werk gegaan. Hebben de ambtenaren in de door de heeren VAN GORKOM, PLES en HOLLE bewerkte handleiding voor die cultuur (zie het verslag van 1872, bladz. 152) een goeden gids, de reizen van den hoofd-inspecteur en zijne adjuncten boden bovendien de gelegenheid aan tot het geven van wenken en aanwijzingen waar die gevraagd werden of noodig waren. Omtrent Bezoeki, een der gewesten waar de cultuur wel het meest was achteruitgegaan, wordt berigt dat er reeds veel verbetering in den toestand is gebragt. Eene gelijke verbetering is te verwachten in Banjoewangi, nadat bij de jongste inspectiën is aangetoond dat het onderhoud der tuinen ook daar gebrekkig was geweest.

In Pasoeroean was men bedacht op eene behoorlijke uitdunning der schaduwboomen. In het afgeloopen jaar werden o. a. in Krawang proeven genomen met de benuttiging van de albizzia moluccana als schaduwboom, waartoe zaden werden verkregen uit 's lands plantentuin te Buitenzorg, (verg. bladz. 111). Van de uitkomsten valt weinig te zeggen, omdat de bijzonder drooge en heete oostmoesson voor den groei en de ontwikkeling dezer schaduwboomen niet gunstig was.

In Samarang, Bantam en Tengger (Pasoeroean) werden weder gunstige uitkomsten verkregen van het op stomp kappen der koffijboomen; ook eene in de laatstvermelde afdeeling genomen proef met het toppen der boomen slaagde goed.

Ofschoon de meer intensieve cultuur er van zelve toe leidt dat meer dan vroeger aan bemesting wordt gedaan, zal te dezen aanzien nog veel leiding en raadgeving noodig zijn, en men zal er, zooals meer is opgemerkt, weinig van mogen verwachten waar de bevolking de gelegenheid heeft om haar mest voordeelig te verkoopen.

Bij de gouvernements-aanplantingen in de afdeeling Soekaboemi (Preanger regentschappen) zijn, naar het voorbeeld op het land Parakansalak gegeven, proeven — die aanvankelijk goed slaagden — genomen met het ombuigen van jonge, 4 à 5 voet hooge koffijboomen op gronden, waar de bovenste bouwkruin van goede hoedanigheid is, maar de ondergrond veel te wenschen overlaat, of uit wadas-lagen bestaat. De omgebogen stam wordt met pennen tegen den grond bevestigd; schier over zijne geheele lengte schieten de geledingen nieuwe haarwortels uit, terwijl bij de eerste en tweede geleding zelfs penwortels ontstaan, doch veel korter dan die van den oorspronkelijken boom, welks penwortel ten gevolge van de kunstbewerking soms geheel afgebroken of omhoog gerukt is. Eerst na verloop van eenige jaren zal men in staat zijn over de deugdelijkheid van dit procédé volledig te oordeelen.

Uitkomsten. Werd reeds in het vorig verslag het vooruitzigt gegeven op een ongunstigen koffijoogst in 1875 tegenover den zeer gunstigen van het voorafgegane jaar, de te dien aanzien gekoesterde verwachtingen zijn maar al te zeer bewaarheid. Zware regens en hevige windvlagen op het einde van 1874 en in den aanvang van 1875 hebben niet alleen de vruchtzetting zeer benadeeld, maar zijn ook oorzaak geweest dat de vruchten ontijdig afvielen. De oogst in de gouvernementslanden bedroeg slechts 436 817 pikols, dus weinig meer dan die van het zeer ongunstige jaar 1871 en veel minder dan gemiddeld in de laatste tien jaren verkregen was. In Soerakarta werden 55 516 pikols, in Djokjokarta 1087 pikols in 's lands pakhuizen geleverd, zoodat in het geheel 493 420 pikols verkregen werden, dat is 538 569 pikols minder dan in 1874.

Omtrent den oogst van 1876 worden gunstige berigten ontvangen; de droogte, die op Java geheerscht heeft en andere cultures benadeelde, is voor de koffijcultuur voordeelig geweest. Evenwel hebben in Januarij jl. vele aanplantingen in de Preanger regentschappen en in Banjoemas van stormen te lijden gehad.

Opgaven over 1875 omtrent de productie in elk gewest, omtrent de uitgaven die het Gouvernement voor de koffijcultuur te doen had, enz., worden aangetroffen in de reeds aangehaalde bijlage PP. Als gewoonlijk volgt hier nog een vijfjarig overzigt van de voornaamste uitkomsten der koffijcultuur, met inbegrip van de levering uit de Vorstenlanden.

Jaren.	Getal vruchtdragende boomen, waarvan is geoogst (behalve in de Vorstenlanden).	Verkregen hoeveelheid koffij zonder de bij het ledigvallen der pakhuizen bevonden overwigten. — Pikols.	Hoeveelheid in het geheel bij de pakhuizen ontvangen. — Pikols.	Gezamenlijke kosten van de aan het Gouvernement geleverde koffij.	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan kwam, berekend over de geheele hoeveelheid ontvangen koffij tot aan de afscheep-pakhuizen.	Opbrengst van de in Nederland geveilde koffij per pikol.	
						Bruto.	Netto.
1871.	225 819 430	445 531	446 304	f 7 115 199	f 15,97	f 44,63	f 39,34 6/10
1872.	226 927 481	984 134	985 961	15 226 630	15,47	54,10	48,36 6/10
1873.	239 079 225	773 338	773 920	12 217 443	15,80	67,20 4/10	60,36 3/10
1874.	238 838 333	1 030 106	1 031 989	17 220 406	16,68	70,40 3/10	63,91 4/10
1875.	237 385 018	492 636	493 420	8 514 936	17,25 5	69,47 7/10	62,98

Bereiding en qualiteit. De drooge weêrsgesteldheid gedurende den pluktijd werkte eene goede bereiding in de hand; de qualiteit der in sommige gewesten, als Pasoeroean, Samarang en Bagelen, verkregen koffij wordt dan ook zeer geroemd. Zoogenaamde inferieure koffij, waarvoor, zoo als men weet, slechts half zooveel betaald wordt als voor de goede koffij, werd betrekkelijk weinig ingeleverd; het is trouwens bekend dat de bevolking de zwarte en gebroken boonen vrij algemeen voor eigen consumtie gebruikt.

In Indie is de vraag aanhangig geweest, of het geen aanbeveling zou verdienen om alle koffij zonder onderscheid bij de inkooppakhuizen tegen denzelfden prijs te doen in ontvangst nemen, en dan de koffij bij de afscheeppakhuizen voor gouvernements-rekening te laten sorteeren. Dit denkbeeld — 't welk geopperd was met den wensch om alle aanleiding tot vexatien van de zijde der pakhuismeesters weg te nemen, en in de hoop dat meer koffij zou worden ingeleverd, — is verworpen, omdat gevreesd werd dat de toepassing daarvan ten gevolge zou hebben dat de bevolking zich niet meer toelegde op eene goede bereiding, en dat tegenover de inferieure koffij, die meer in 's lands pakhuizen zou worden ontvangen, minder koffij van de eerste soort zou inkomen, omdat deze voor de eigen consumtie der bevolking zou worden gebruikt (1).

Voor het toezigt op den pluk en de bereiding der koffij werd ook in 1875 weder buitengewoon personeel tijdelijk in dienst gesteld in Pasoeroean en Soerabaija (afdeeling Modjokerto). In eerstgenoemd gewest zal — naar aanleiding van een door den resident ingediend voorstel (verg. vorig verslag, bladz. 183) — eene proef genomen worden met machinale koffijbereiding in molens, voor wier aanmaak f 7454 zijn beschikbaar gesteld. Ook in de Preanger regentschappen wil men trachten het gebruik van kleine molens, zooals reeds worden gebezigd door bezitters van merdika-tuinen in den omtrek van Waspada, meer ingang te doen vinden ter besparing van handenarbeid. Voor den aankoop van molens tot het nemen van proeven in dat gewest zijn f 2618 beschikbaar gesteld. Overigens is omtrent de bereiding van koffij door de inlandsche bevolking niets nieuws mede te deelen.

Aangaande de bereiding door particulieren (2) is het navolgende berigt. De Rotterdamsche cultuurmaatschappij heeft van de koffijbereiding in de Preanger regentschappen afgezien, omdat deze industrie haar niets dan schade opleverde. (3) In dat gewest worden nu nog een paar bereidingsetablissementen aangetroffen die door Chinezen beheerd worden. Op de onderneming Sisir in Malang (Pasoeroean), die thans aan den heer F. W. Berg toebehoort, wordt niet meer anders dan op de gewone inlandsche wijze koffij bereid; alleen voor de ontbolstering werd nog gebruik gemaakt van de stampmolens en het waterrad der fabriek. Van 1730 pikols koffij in de roode schil, welke de ondernemer van de bevolking opkocht, werden door hem verkregen en aan de pakhuizen afgeleverd 365 pikols 1ste soort van goede qualiteit en gelijk van kleur. Van de onderneming van den heer A. C. de Beus te Wates Betoeng, in dezelfde afdeeling, kwamen 691 pikols in 's lands pakhuizen, die voor het grootste gedeelte reeds als drooge koffij van de bevolking waren opgekocht. (Hier was dus slechts het *transport* voor de bevolking verrigt.) Door een viertal Chinezen in de (contrôle-) afdeeling Batoe (mede in Pasoeroean), die omstreeks 4995 pikols koffij in de roode schil van de planters gekocht hadden, werden circa 1039 pikols drooge koffij in de pakhuizen geleverd. Eenige Europeanen, die in Tengger (afdeeling Pasoeroean) werk maken van de bereiding van koffij, laten zich, even als vele inlanders doen, voor eene zekere som door de planters het regt afstaan om de koffij van hunne (vrijwillige) plantsoenen te plukken. Ook zijn er daar, die optreden als gemagtigden van hunne inlandsche huisvrouwen, bezitsters van vrijwillig aangelegde plantsoenen. In Japara bestaat één enkel zeer primitief ingerigt etablissement voor fabriekmatige bereiding van koffij, dat aan een Chinees toebehoort.

De in 't najaar van 1875 naar Indie verzonden koffijplantjes uit Liberia (zie vorig verslag, bladz. 183) zijn aldaar in den gunstigsten toestand ontvangen. Al spoedig zijn door de zorg van den directeur van 's lands plantentuin een 20-tal dier plantjes in de bergtuinen uitgeplant, terwijl de overige, ten getale van ruim 100, voorloopig werden aangehouden, in afwachting dat zij in den cultuurtuin te Tjikema eene plaats zouden kunnen vinden. Van den directeur der botanische tuinen te Kew werden te Buitenzorg nog ontvangen (verg. bladz. 111) 30 planten Liberia-koffij en 18 plantjes van Cape Coast-koffij, eene goede aan de Liberia-koffij verwante soort.

Pakhuizen; transport van koffij. Bij het streven dat in de laatste jaren heeft bestaan om zooveel mogelijk het be-

(1) Bij Indisch Staatsblad 1871, nº. 154, is bepaald dat de inlandsche ambtenaren geen percenten voor inferieure koffij ontvangen. Aangezien gebleken was, dat in sommige gewesten aan de dessahoofden — die gewoonlijk niet onder de inlandsche *ambtenaren* worden gerekend — wel percenten voor inferieure koffij werden uitbetaald, is bij Indisch besluit van 27 Junij jl., nº. 14, aan de residenten te kennen gegeven, dat de aangehaalde verordening ook op de dessahoofden moest worden toegepast.

(2) Het is bekend dat te dier zake regelen gesteld zijn bij de, met medewerking van het Opperbestuur tot stand gekomen, ordonnantie van 14 Maart 1873 (*Indisch Staatsblad* nº. 54). De Indische Regering heeft — met den wensch om deze industrie, welke zij bij de gouvernements-koffijcultuur misplaatst achtte, niet verder toe te laten — voorgesteld de ordonnantie in te trekken; nadere inlichtingen zijn echter dezerzijds noodig geacht.

(3) Evenwel is in April jl. uit Indie gemeld, dat de reeds aangekondigde publieke verkoop der etablissementen was uitgesteld. In 1874 had de maatschappij (bij twee etablissementen in West-Bandong en bij zes in Noord-Bandong) opgekocht ruim 50 305 pikols natte koffij, waarvan werden bereid en in 's lands pakhuizen geleverd ruim 9109 pikols drooge koffij (8041 5 pikols 1ste soort en 1067 5 pikols 2de soort).

zwarende van de koffijcultuur voor de bevolking op te heffen, ten einde haar meer en meer voor die cultuur in te nemen, is natuurlijk ook eene bijzondere aandacht gewijd aan de inkooppakhuizen, omdat het van de ligging en van het aantal dier pakhuizen afhangt of de bevolking al dan niet groote afstanden heeft af te leggen om hare koffij in te leveren. De Indische Regering is tot de overtuiging gekomen dat eene vrij aanzienlijke uitbreiding van het aantal inkooppakhuizen hoogst wenschelijk was, en dat men daartoe zonder al te groote kosten kon geraken wanneer bij de oprigting van pakhuizen met meer stelselmatigheid en zuinigheid werd te werk gegaan dan tot dusver. Mitsdien is bepaald dat de pakhuizen worden onderscheiden in: *a*. permanente pakhuizen, — bij welke jaarlijks meer dan 1000 pikols ingeleverd worden, — en *b*. hulppakhuizen, bestemd voor de ontvangst van eene mindere hoeveelheid; dat de pakhuismeesters bij de laatstbedoelde etablissementen lager bezoldigd zullen worden dan bij de permanente pakhuizen; dat alle pakhuizen zullen zijn van eenvoudige constructie (houten stijlen op steenen neuten, planken vloer, wanden van gevlochten bamboe en pannen dak), en dat voor die, welke niet meer dan 400 pikols behoeven te bergen, dezelfde ligte materialen zullen worden gebruikt waaruit gewoonlijk de padi-schuren der bevolking worden zamengesteld; dat de normaal-projecten voor de pakhuizen door het departement der openbare werken zullen worden gemaakt, maar dat overigens, waar hiertegen geen overwegende bezwaren bestaan, de bouw der pakhuizen zal geschieden buiten bemoeijing van dat departement, doch onder toezigt van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, met dien verstande evenwel dat, waar zich moeijelijkheden van technischen aard mogten voordoen, zal kunnen worden partij getrokken van de diensten van ingenieurs, architecten en opzigters.

Voorts werden eenige regelen gesteld om aan de hoofden van gewestelijk bestuur een leiddraad te geven voor de beoordeeling der vraag, op welke plaatsen (in verband met de koffijproductie in den omtrek) een permanent of een hulppakhuis behoorde aanwezig te zijn. Aan die hoofdambtenaren werden voorstellen gevraagd omtrent de oprigting van pakhuizen waar die volgens de gestelde regelen noodig mogten zijn, en ook door den hoofd-inspecteur voor de koffijcultuur en zijne adjuncten werd nagegaan, in hoever behoefte bestond aan vermeerdering der gelegenheid om koffij in te leveren.

Sedert is reeds — van October 1875 tot half Junij 1876 — magtiging verleend (1) tot de oprigting van 21 permanente en 39 hulppakhuizen (2), terwijl 3 minder gunstig gelegen pakhuizen zijn ingetrokken. (3)

De Indische Regering heeft gemeend te moeten terugkomen op den voor de Preanger regentschappen genomen maatregel (verg. vorig verslag bladz. 183), om in streken, waar eene kleine hoeveelheid koffij geproduceerd wordt, op bepaalde dagen en plaatsen de koffij te doen inkoopen door districts- en onderdistrictshoofden. Bij gelegenheid dat de vraag ter sprake kwam, of die maatregel niet ook in Banjoemas ware toe te passen, zijn namelijk daartegen verschillende bedenkingen gerezen; men achtte de bestendiging der aan de districtsbesturen opgedragen bemoeijing met den inkoop van koffij niet gewenscht, in verband met de comptabiliteitsbepalingen, en ook met het oog op de belangen van den dienst.

De geringe productie van 1875 maakte het transport gemakkelijk; de afvoer naar de strandpakhuizen vond dan ook zonder stremming plaats.

Ten einde broeijing van de koffij in de strandpakhuizen en dus waardevermindering te voorkomen, werd er over 't algemeen naar gestreefd om het product zoo spoedig mogelijk te verschepen. De »legkoffij", waarover straks, bleef hiervan natuurlijk uitgezonderd.

Alleen uit Banjoemas werd berigt dat zich in een tweetal pakhuizen de snuitkever had vertoond, evenwel zonder veel schade aan te rigten.

Veilingen. Hieronder volgen de gebruikelijke overzigten van de uitkomsten der koffijveilingen in Nederland en op Java gedurende de twee laatste jaren en, wat de eerstbedoelde veilingen betreft, gedurende de eerste helft van het loopende jaar.

(1) Het crediet van f 30 000, sedert 1872 voor den bouw van koffijpakhuizen op de Indische begrooting uitgetrokken, werd in 1875 (begrooting voor 1876) verhoogd met f 125 000.

(2) GEWESTEN.	Permanente	Hulp-	Totaal.
	pakhuizen.		
Tagal	2	2	4
Pekalongan	1	3	4
Soerabaija.	»	4	4
Pasoeroean	3	»	3
Probolinggo	5	8	13
Banjoewangi. . . .	»	1	1
Banjoemas	»	2	2
Bagelen	1	4	5
Madioen	7	9	16
Kediri	2	6	8
	21	39	60

(3) 2 in Banjoemas en 1 in Madioen.

Veilingen in Nederland.

TIJDSTIP.	1874. Verkochte hoeveelheid in pikols	1874. Uitgeleverde netto kilogr.	1874. Gemiddelde opbrengst per ½ kilogram. Bruto.	1874. Netto.	1875. Verkochte hoeveelheid in pikols.	1875. Uitgeleverde netto kilogr.	1875. Gemiddelde opbrengst per ½ kilogram. Bruto.	1875. Netto.	1876. Verkochte hoeveelheid in pikols.	1876. Uitgeleverde netto kilogr.	1876. Gemiddelde opbrengst per ½ kilogram. Bruto.	1876. Netto.
Februarij.	85 224^{69}	5 101 546^{5}	f 0,71^{74}	f 0,65^{67}	84 084^{23}	4 995 258	f 0,56^{20}	f 0.50^{79}	79 149^{49}	4 697 477^{5}	f 0,57^{76}	f 0,52^{55}
Maart	78 011^{94}	4 648 292^{5}	0,54^{14}	0,48^{77}	76 510	4 573 331^{5}	0,54^{93}	0,49^{57}	74 396	4 443 929	0,55^{49}	0,50^{36}
April	69 936	4 174 766	0,53^{47}	0,48^{34}	77 165^{22}	4 587 898	0,57^{62}	0.52^{07}	73 351^{83}	4 345 906	0.55^{62}	0,50^{54}
Mei.	74 206^{62}	4 445 343^{5}	0.56^{49}	0.51^{10}	77 731^{75}	4 638 710^{5}	0,57^{71}	0.52^{33}	75 215^{82}	4 452 837	0,52^{47}	0,47^{25}
Junij.	80 289	4 805 413	0,60^{03}	0,54^{82}	81 743	4 850 902	0,58^{37}	0.52^{87}	72 989^{60} (*b*)	4 342 881	0,55^{80}	0,50^{66}
Augustus	90 414	5 416 037^{5}	0,57^{07}	0.51^{64}	89 148^{12}	5 307 228	0,62^{01}	0,56^{66}				
September. . . .	83 233^{47}	4 955 793	0,57^{51}	0.52^{36}	88 500^{25}	5 244 336	0,62^{79}	0.57^{22}				
October	94 472^{48}	5 632 643^{5}	0.58^{82}	0.53^{14}	89 300	5 281 996	0,60^{29}	0.54^{65}				
November . . .	94 260^{25}	5 648 250^{5}	0,59^{20}	0,53^{88}	91 964^{82}	5 759 733	0,52^{56}	0.47^{76}				
	750 048^{46}	44 828 086	f 0,58^{90} (*a*)	f 0,53^{47}	756 147^{39}	45 239 393	f 0.58^{06} (*a*)	f 0,52^{68}				

(*a*) In de aantooningen betreffende de verantwoording der hier te lande verkochte gouvernementsproducten, over 1874 en 1875, (bijlage BB van het vorig verslag en bijlage FF hierachter) wordt als „gemiddelde veilingsprijs" per ½ kilogram (dat is als gemiddelde van het gebodene) opgegeven f 0,59^{20} en f 0,59^{10}. Te dezer plaatse is de werkelijke ontvangst tot grondslag genomen, dat is: de veilingsprijs verhoogd met de aan de koopers in rekening gebragte 1 percent veilingskosten, doch verminderd met de 1½ percent rabat voor contante betaling. Van daar het verschil tusschen beide opgaven.

(*b*) De opgaven betreffende de veiling van Junij 1876 zijn nog van voorloopigen aard.

Veilingen op Java.

Tijdstip.	1874. (a) Verkochte hoeveelheid in pikols.	1874. (a) Opbrengst.	1874. (a) Gemiddeld per pikol.	1875. Verkochte hoeveelheid in pikols.	1875. Opbrengst.	1875. Gemiddeld per pikol.
Julij	25 000	f 1 440 820	f $57,63^{28}$	25 000	f 1 520 230	f $60.80^{23}/_{25}$
Augustus .	25 000	1 325 400	53.01^{6}	25 000	1 565 050	$62,60^{1}/_{5}$
October . .	25 000	1 292 920	51.71^{68}	25 000	1 522 810	$60.91^{6}/_{25}$
November .	25 000	1 472 340	58.89^{36}	25 000	1 495 470	$59.81^{8}/_{10}$
	100 000	f 5 531 480	f 55.31^{48}	100 000	f 6 103 560	f 61.03^{56}

VERDERE BIJZONDERHEDEN.

Het in beide jaren verkochte product bestond uit de ondervolgende hoeveelheden Kadoe-, Samarang-, Soerakarta-, Pasoeroean- en Preanger-koffij:

	Veilingen van:	Hoeveelheden. — Pikols. 1874 (a).	Hoeveelheden. — Pikols. 1875.	Gemiddelde opbrengst per pikol. 1874 (a).	Gemiddelde opbrengst per pikol. 1875.
Kadoe-koffij	Julij . . .	10 000	10 000	f $57.44^{1}/_{10}$	f $61.38^{3}/_{5}$
" "	Augustus.	6 000	4 200	$53.41^{5}/_{6}$	$63.33^{4}/_{7}$
Samarang-koffij	Julij . . .	15 000	15 000	$57.76^{1}/_{15}$	$60.42^{7}/_{15}$
" "	Augustus.	4 000	1 400	53.30	$63.38^{4}/_{7}$
Soerakarta-koffij	id.	"	4 400	"	$63.04^{7}/_{22}$
Pasoeroean (Malang)-koffij.	id.	15 000	15 000	$52.77^{14}/_{15}$	$62.19^{2}/_{5}$
" " "	October. .	25 000	21 000	$51.71^{17}/_{25}$	$60.93^{1}/_{3}$
" " "	November	15 000	15 000	$55.67^{8}/_{15}$	$57.50^{4}/_{10}$
" (Tengger) "	October. .	"	4 000	"	$60.80^{1}/_{4}$
Preanger-koffij	November	10 000	10 000	$63,72^{1}/_{10}$	$63.29^{1}/_{10}$
	Te zamen	100 000	100 000		

(a) Sommige cijfers over 1874 zijn ontleend aan verbeterde opgaven.

Ten einde de Europesche markt jaarlijks van de noodige hoeveelheid »legkoffij", waarvoor men bij voorkeur Preanger-koffij bestemt, te kunnen voorzien, worden de opslag en afscheping van het product uit de Preanger regentschappen zoodanig geregeld, dat jaarlijks vier partijen koffij, te zamen 30 000 pikols uitmakende, kunnen worden verzonden, die respectivelijk 1, 2, 3 en 4 jaren zijn opgelegd geweest. De in 1875 te Batavia aangebragte hoeveelheid Preanger-koffij is echter, uithoofde van den slechten oogst, te gering geweest om daarvan de vereischte 30 000 pikols ter oplegging af te zonderen. Daar geschikte soorten van elders uit den oogst van 1875 niet meer beschikbaar waren, is bepaald dat de in 1875 voor oplegging verkregen hoeveelheid (19 130 pikols) in de steeds gebruikelijke verhouding over de vier verzendingsjaren zal worden verdeeld, en dat uit den oogst van 1876 *meer* dan 30 000 pikols zal worden afgezonderd om toch in 1877, 1878 en 1879 het normale verzendingscijfer te bereiken. Het gevolg zal nu zijn, dat alleen in 1876 3261 pikols legkoffij minder dan gewoonlijk zullen worden verscheept, omdat dit tekort niet met koffij uit den oogst van dat jaar is aan te vullen, daar zij bij de verzending hoogstens slechts eenige maanden zou gelegen hebben.

Suikercultuur.

De vele en zware regens in 1874 benadeelden op een aantal plaatsen den aanplant van suikerriet; de levering van de benoodigde stekken ondervond vertraging, het gewas stoelde slecht uit, en er werd minder grondstof verkregen dan gewoonlijk. Bij verscheidene ondernemingen was dan ook de oogst van 1875 middelmatig of zelfs gering. Voor de verwerking van het product was echter de droogte in 1875 zeer gunstig, en de gemiddelde opbrengst per bouw was dan ook in dat jaar nog iets hooger dan in 1874 (toen men gedurende den maal-tijd last van de regens had gehad).

Gedetailleerde opgaven aangaande de 93 op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen op Java vindt men in de bijlage QQ. Enkele opgaven omtrent de productie zijn echter welligt niet geheel naauwkeurig, omdat zij verstrekt werden toen de fabriekanten nog bezig waren met de verwerking van de stroop. Volgens de bijlage is de hoogste productie per bouw verkregen bij de fabriek Pandji (in Bezoeki), namelijk 104.81 pikols. De onderneming Karang-Sambong (in Cheribon) maakte 96.14, Olean (in Bezoeki) 91.21 en 8 andere ondernemingen maakten tusschen 80 en 90 pikols per bouw, namelijk: de Maas (in Bezoeki) 88.01, Waringin-Anom (Bezoeki) 84.84, Bekassi-Oost (Pasoeroean) 84.07, Glagamidang (Cheribon) 83.75, Gempol (Cheribon) 83.32, Besito (Japara) 81.87, Tjomal (Tagal) 81.69 en de Goede Hoop (Pasoeroean) 81.05. De minst produceerende onderneming verkreeg 35.49 per bouw. Deze opgaven hebben weder betrekking op gouvernements-aanplant en vrijen aanplant te zamen, omdat, zooals meer is opgemerkt, de gelijktijdige verwerking van het product van beiderlei aanplant gesplitste opgaven onmogelijk maakt. In het algemeen echter was de opbrengst van den vrijen aanplant veel minder dan van den gouvernements-aanplant, tengevolge van minder goede bewerking en onderhoud der tuinen.

Een gewestelijk overzigt van den aanplant en van de productie bij de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen wordt aangetroffen in den volgenden staat.

GEWESTEN.	Aantal ondernemingen.	Aantal bouws voor den oogst van 1875				Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant.	
		beplant door tusschenkomst van het Gouvernement. (a)	vrijwillig beplant.				
			Gronden door het Gouvernement zonder aanplant verstrekt (in mindering van den contractueelen aanplant).	Waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (b)	Gronden door de ondernemers gehuurd. (b)	In het geheel. (c)	Gemiddeld per bouw.
Cheribon	10	4 274	»	»	100	305 832,55	69,92
Tagal	8	2 950 (2 948 278/500)	»	»	403 252/500	197 394,00	58,89
Pekalongan . . .	3	1 600	»	»	73 260/500	77 587,37	46,36
Samarang . . .	4	2 100 (2 053 125/500)	»	9 250/500	23 170/500	107 216,18	51,40
Japara.	9	4 319 (4 280)	»	15	256	283 767,20	62,35
Rembang. . . .	1	300	»	2	»	16 470,74	54,54
Soerabaija . . .	19	7 620	»	6	1 060 481/500	525 327,00	60,47
Pasoeroean . . .	17	5 674	»	397 73/500	160 300/500	377 172,50	60,52
Probolinggo. . .	10	4 731	63	2	609	± 311 004,55	57,54
Bezoeki	5	1 937	»	»	213 330/500	190 280,52	88,48
Banjoemas . . .	1	400	»	»	40	22 500,00	51,14
Madioen	2	800	»	»	63	55 664,00	64,50
Kediri	4	1 900 (1 889 125/500)	»	70 35/500	8	98 775,00	50,20
Te zamen . . .	93	38 605 (38 507 28/500)	63	501 358/500	3 011 283/500	2 568 991,61	61,04 5
			3 576 141/500				
In 1874 waren deze totalen (d). . .	93	38 605 (38 318 3/4)	4 296 286/500			(e) 2 538 750,79 1/2	(f) 60,57

(a) Niet bij alle ondernemingen is het geheele product van den gouvernements-aanplant verwerkt; de tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het aantal bouws aan, waarvan het product gesneden en vermalen is.
(b) De uitgestrektheid is meest bij gissing bepaald.
(c) Voor enkele ondernemingen, waar (tijdens de opgaaf) de oogst nog niet geheel was afgewerkt, is de vermoedelijke productie ingevuld. Onder andere is dit het geval met de meeste ondernemingen in Probolinggo.
(d) Volgens de verbeterde cijfers in bijlage OO van 't vorig verslag.
(e) Productie van 92 ondernemingen, zijnde van Wonopringo (met 700 bouws aanplant) het cijfer niet gemeld.
(f) Berekend over een aanplant van 41 915 181/500 bouws (dus zonder den aanplant bij Wonopringo).

Als in vorige jaren werden in de oorspronkelijke regeling der aanplantingen voor verschillende ondernemingen wijzigingen gebragt, namelijk voor Tersana, Tjiledoek, Sindanglaut en Karang-Sambong in Cheribon, Gemoe en Kaliwoengoe in Samarang, Krian, Kremboong, Koning Willem II, Djombang en Goedo in Soerabaija; Pesantren en Minggiran met Poerwoasri en Menang in Kediri; ook werden de bij de fabrieken Tjomal en Bandjardawa in Tagal plaats gehad hebbende afwijkingen van de gemaakte regelingen goedgekeurd. De wijzigingen waren deels door de cultuurpligtige bevolking uitgelokt, deels noodig omdat de grond voor de rietcultuur ongeschikt was geworden, deels een uitvloeisel van het streven om, in het belang van den vrijen aanplant, overal zooveel mogelijk tot eene driejaarlijksche verwisseling van gronden te geraken (verg. het vorig verslag, bladz. 188).

Door den hoofd-inspecteur voor de suiker- en rijstcultures werden in 1875 63 van de in contract met het Gouvernement staande ondernemingen bezocht (1), en de inspectiën werden in 1876 voortgezet.

(1) En bovendien 9 geheel vrije ondernemingen.

Ernstig werd er naar gestreefd om zoowel aan billijke eischen van de fabriekanten te gemoet te komen als de belangen der cultuurpligtige bevolking te behartigen en den geleidelijken overgang der suikerindustrie uit den ouden in den nieuwen — door de wet van 21 Julij 1870 bepaalden — toestand te bevorderen.

Bij de ingestelde inspectiën bleek, dat de aan de bevolking verschuldigde betalingen wegens schadeloosstelling voor de afgestane gronden en wegens den door haar verrigten arbeid niet regelmatig geschiedden overeenkomstig de voorschriften; de hoofden van gewestelijk bestuur zijn mitsdien aangeschreven om aan die voorschriften voortaan streng de hand te houden.

De vrij algemeen van fabriekanten vernomen klagt, dat de velden te laat beschikbaar kwamen voor de suikercultuur, werd niet altijd ongegrond bevonden. Daar nu het welslagen der suikercultuur afhankelijk is van de tijdige bewerking der gronden en uitplanting der rietstekken, en hieruit voor de bevolking zelve voordeelen voortvloeijen die wel opwegen tegen de bezwaren voor haar verbonden aan de tijdige beschikbaarstelling harer rijstvelden, is aan de residenten aanbevolen om te zorgen, dat de gronden bij

tijds beschikbaar komen, en om den cultuurarbeid zoodanig te regelen, dat die spoedig volbragt worde, zoodat de cultuurpligtigen nog tijd en gelegenheid overhouden tot eigen arbeid.

Aan pogingen, om de cultuur te verbeteren, hebben de fabriekanten het niet laten ontbreken. De methode van REYNOSO — die, blijkens het vorig verslag, behalve in de residentien Pekalongan en Pasoeroean, nagenoeg overal bij de rietaanplantingen in toepassing was gebragt — begint in den oosthoek van Java, vooral in de laag gelegen streken van Soerabaija, onder de fabriekanten allengs meer tegenstanders te vinden. De bevolking is over het algemeen, vooral waar het ploegvee niet talrijk is, niet tegen het REYNOSO-systeem, dat zeer stellig zijne goede zijden heeft, en o. a. aan den bouwgrond ten goede komt, omdat het eene diepe bewerking van den grond vereischt.

Vele ondernemers geven zich gestadig meer moeite voor eene goede bemesting der gronden; doch er zijn er ook, vooral onder de Chinesche contractanten, die zich daar niet genoeg aan laten gelegen liggen. Behalve de zoogenaamde boengkil (katjangkoeken; verg. vorig verslag bladz. 187), gebruikt men thans in Oost-Java ook eene soort guano, namelijk vleermuizenmest, en voorts meer algemeen gemengde mestspeciën, stalmest, afval, asch, zoomede kunstmest. De bevolking is zich zeer goed bewust van de voordeelen die de bemesting ook voor opvolgende gewassen aan hare gronden verzekert, en het geval heeft zich in streken, waar de fabriekanten zwaar mesten, reeds voorgedaan, dat zij verzocht om gronden voor rietaanplant te bestemmen, die er nog niet voor aangewezen waren.

Vermits gebleken is dat niet overal de hand werd gehouden aan het voorschrift van art. 5 der contracten: dat de fabriekanten de meststof (indien zij bemesting verlangen) en de stekken (bibiet) kosteloos moeten leveren ter plaatse door het bestuur aan te wijzen, zijn maatregelen in overweging genomen om bedoelde bepaling beter te doen handhaven.

Op sommige ondernemingen, o. a. bij de fabriek Kloerahan in Pasoeroean en bij enkele fabrieken in Madioen, is verbastering van het riet waargenomen, en den belanghebbenden geraden van elders nieuwe bibiet in te voeren of door eene goede keuze van stekken aan de deugdzame rietsoorten weder de overhand te verzekeren.

Over de bewerking en het onderhoud der tuinen zijn slechts bij uitzondering klagten geuit, die bij onderzoek niet geheel ongegrond bleken te zijn.

Over rietdiefstallen werd bovenal in de afdeeling Patti in Japara, over rietbranden in Bezoeki en Madioen geklaagd. De ondernemers worden gedurig aangemaand om, na de overneming van het riet, hunnerzijds de noodige zorgen te wijden aan de bewaking der velden.

Ten aanzien van het vervoer van het riet van de velden naar de fabriek werden op vele ondernemingen nog al eens moeijelijkheden ondervonden, voornamelijk een gevolg van de gewoonte om voorschotten te verleenen. Niet zelden werd geklaagd, dat de karrevoerders hunne contracten, zoowel onderhandsche als notarieele, niet of gebrekkig nakwamen, en zich soms aan bepaalde opligting schuldig maakten.

Slechts op weinige fabrieken wordt nog van water als drijfkracht gebruik gemaakt. (1) De ondernemer van Redjosari (in Madioen), die in 1874 vergunning verkreeg om nog gedurende vier jaren water te gebruiken voor de vermaling van het riet, zal reeds in 1877 stoom daarvoor bezigen, omdat nader is gebleken dat de belangen van den landbouw der bevolking de beschikbaarstelling van water als drijfkracht niet langer gedoogen.

De hoofdingenieur van den waterstaat, in 1872 bij het departement van binnenlandsch bestuur gedetacheerd voor de regeling der verstrekkingen van water (ook voor injectie en stoom) aan de suikerfabrieken, bleef in het afgeloopen jaar zijne werkzaamheden wijden aan die taak, welke waarschijnlijk niet vóór 1878 bij alle fabrieken zal afgeloopen zijn.

Met den aanleg van watermeters werden hier en daar nog moeijelijkheden ondervonden, welke echter voor het meerendeel werden uit den weg geruimd.

De inrigting der fabrieken is, op enkele uitzonderingen na, nog vrij primitief; het verkoken van het rietsap in open pannen is nog regel; slechts bij uitzondering wordt het door wetenschap en ervaring geijkte systeem toegepast, om het rietsap, na zuivering door carbonisatie in stoomfilterpersen, door zoogenaamd double of triple effect te laten verdampen. Op de meeste fabrieken geschiedt de defecatie van het rietsap eenvoudig door kalk, dat, naar verschillende methoden, vroeger of later aan het sap toegevoegd wordt. In verschillende fabrieken van West-Java volgt men, ter zuivering van het sap, het systeem ICERY, dat door velen veroordeeld wordt, omdat het zwavelig zuur, dat, vrij of in verbinding met kalk, de kleuring van het sap moet voorkomen, de kleurende stoffen niet vernietigt. Voor de filtratie van het sap worden dikwerf zeer primitieve persen, vooral Taylor-filters, in enkele fabrieken ook beenzwartfilters of stoompersen, gebruikt. Vacuumpannen en centrifuges worden in alle fabrieken aangetroffen.

Het uitgeperste riet (ampas) en de rietbladeren worden overal als brandstof gebruikt. In dit opzigt was het drooge jaar 1875 den fabriekanten zeer voordeelig; velen hebben nog ampas overgehouden. Op de meeste fabrieken laat men de asch dezer brandstof grootendeels verloren gaan; zoodoende wordt aan de velden eene kostbare voeding onthouden.

Voor twee ondernemingen in Tagal: Pagongan en Doekoewringin, voor drie in Japara: Rendeng, Langsee en Klaling, voor twee in Samarang: Gemoe en Kaliwoengoe, en voor één in Kediri: Minggiran met Poerwoasri en Menang, werd remissie van cijns verzocht, omdat de aanplantingen door de aanhoudende regens zooveel geleden hadden. Met toepassing van het beginsel, dat vrijstelling van cijns slechts kan plaats vinden in geval van volkomene mislukking van het gewas (tengevolge waarvan de aan den ondernemer toekomende aanplant niet te zijner beschikking kan worden gesteld), werden voor Pagongan, Rendeng en voor de drie laatstbedoelde ondernemingen remissien verleend, respectivelijk voor een bedrag van f 21,87^{5}, f 762,33, f 3486,24, f 3175,30 en f 158,60, te zamen f 7604,34^{5}, maar werden die voor de drie andere ondernemingen geweigerd.

Door den fabriekant van Ardjosari (Pasoeroean) werd in het laatst van 1875, op grond van de teleurstellende uitkomsten zijner onderneming gedurende de twee eerste contractsjaren (1874 en 1875) (2), het verzoek gedaan, dat de door hem verschuldigde hooge cijns van f 475 per bouw mogt worden verminderd tot f 300, en dat hij ontheven mogt worden van de verpligting om den cijns, in stede van *na* den oogst, bij vooruitbetaling te voldoen. De Indische Regering vond echter geen termen om in dat verzoek toe te stemmen, en daar de fabriekant reeds nalatig was in de door hem aan het Gouvernement verschuldigde betalingen, werd de ontbinding van zijn contract in regten gevorderd. Nadat het vonnis, waarbij overeenkomstig den eisch der Regering was beslist, in kracht van gewijsde was gegaan, is aanstonds eene nieuwe uitbesteding aangekondigd. Inmiddels werd het te velde staande riet ten bate van den lande in het openbaar verkocht, welke verkoop f 83 019,75 (of gemiddeld f 188,68 per bouw aanplant) opbragt. Voorts werd de aanplant van suikerriet van gouvernementswege geregeld voortgezet, met het oog op de aanstaande optreding van een nieuwen ondernemer. De uitslag der uitbesteding was, dat door de hoogste inschrijvers een cijns van f 225 per bouw geboden werd.

---

(1) Ter aanvulling van het medegedeelde op bladz. 187 van het vorig verslag wordt hier aangeteekend, dat de schadeloosstelling, aan de bevolking te betalen voor het gebruik van water als drijfkracht op de fabriek Besito (Japara) in 1873, is bepaald op f 2840,14^{5}, en dat de aan den ondernemer van Poerwodadi (Madioen) opgelegde schadevergoeding van f 43 077,44 nader is verminderd met f 2 414,52^{5}.

(2) Zie voor de uitbesteding dezer onderneming het verslag van 1873, bladz. 215. Op bladz. 216 van dat verslag is vermeld dat met de vorige eigenaren der onderneming Ardjosari eene schikking werd getroffen, waarbij hun vergund werd om gedurende de twee laatste contractsjaren (1872 en 1873), in stede van de bij het contract bedongen hoeveelheid suiker, de geldswaarde daarvan aan den lande op te brengen. Die schikking liet de overige contractsbepalingen in haar geheel, en de ondernemers waren dus, even als vroeger, gehouden aan de Regering terug te betalen hetgeen door deze was voorgeschoten ter zake van plantloon aan de bevolking en belooning aan de dessahoofden. De voldoening der deswege verschuldigde sommen, voorloopig berekend op een bedrag van f 131 357,30, is echter achterwege gebleven, en toen de vroegere contractanten tot kwijting werden aangemaand, weigerden zij de betaling. In Mei 1876 is door de Indische Regering besloten om de betaling in regten te vorderen.

Daar voor alle tot de nieuwe suikerregeling toegetreden gouvernements-suikerfabrieken (Ardjosari alleen uitgezonderd) de contracten zijn ingegaan met den aanplant van 1871, was in 't laatst van 1875 het tijdstip aangebroken, waarop, in verband met art. 6 van het modelcontract (*Indisch Staatsblad* 1871, n°. 213), behoorde te worden onderzocht, of voor het vijfjarig tijdvak, aanvangende met den aanplant in 1876, aan de betrokken bevolking een hooger bedrag voor grondhuur en arbeidsloon moest worden toegelegd dan haar gedurende de vijf eerste jaren is uitgekeerd. Het kwam niet noodig voor, om bedoeld onderzoek, in navolging van hetgeen in 1871 gedaan was, weder over geheel Java aan drie speciale commissien op te dragen; de directeur van binnenlandsch bestuur werd gemagtigd daarvoor plaatselijke commissien aan te wijzen, door hem te benoemen op voordragt der residenten. Aan de commissien werd opgedragen om bij elke fabriek met oordeel en naauwgezetheid na te gaan of en zoo ja hoeveel der bevolking gedurende het tweede vijfjarig tijdvak meer toekwam dan haar gedurende het tijdvak 1871—1875 was uitgekeerd, daarbij zorgende dat bij het ramen zoowel van de huurwaarde van den grond als van het plantloon eene schadelijke opdrijving van huren en loonen werd vermeden, en dat geene andere werkzaamheden in rekening werden gebragt dan welke volstrekt noodig zijn tot het verkrijgen van een goeden aanplant. Ook zou moeten worden in 't oog gehouden dat de toepassing van het systeem Reynoso bij de beplanting der gronden (alleen veroorloofd bij volkomen instemming der betrokken bevolking) niet mogt strekken tot bezwaring van 's lands kas, maar dat de fabriekanten de hoogere kosten, welke aan deze werkwijze verbonden mogten zijn, voor hunne rekening moesten nemen. Aan de commissien is voorts opgemerkt, dat de bij het aangehaalde art. 6 van het modelcontract genoemde verhooging van 5 percent niet is gesteld als eene soort van natuurlijke grens, maar alleen het maximum is dat op den fabriekant kan worden verhaald; wat meer noodig mogt zijn zijn om de bevolking *behoorlijk* schadeloos te stellen, zou uit 's lands kas moeten worden bijgepast.

De verkoop van het in 1875 aan het Gouvernement geleverde product der fabriek Soerawinangon in Cheribon (10 655$^{40}/_{125}$ pikols) had den 12den November te Batavia plaats, en bragt op f 157 781,11^{5} of gemiddeld f 13,90 per pikol van het standmonster n°. 14 (tegen f 158 088,93 of gemiddeld f 14,35 per pikol n°. 14 in 1874).

Vrije aanplant. Verscheidene fabrieken hebben naauwelijks de noodige capaciteit om den gouvernements-aanplant naar behooren en tijdig te verwerken, en de eigenaren hebben dus vooralsnog geen aanleiding om zich aan de vrije cultuur te wijden. Aan de ondernemers, die zich met ernstigen wil en met tact op het verkrijgen van vrije aanplantingen toeleggen, gelukt dit zeer goed. Velen echter geven zich daar geen moeite voor, hetzij uit gemakzucht, hetzij uit vrees voor geldelijke opofferingen, hetzij omdat zij de vrije cultuur onmogelijk achten. Dat op deze wijze de bestendiging der suikercultuur na de opheffing der gouvernements-bemoeijenis kwalijk wordt voorbereid, behoeft naauwelijks gezegd te worden.

Volgens de ontvangen opgaven zou de totale uitgestrektheid van den vrijen aanplant bij de ondernemingen in contract met het Gouvernement bedragen hebben ruim 3500 bouws, of ongeveer 700 bouws minder dan in 1874. Volkomen naauwkeurig zijn echter die opgaven waarschijnlijk niet, althans wat de gronden betreft, die niet door de ondernemers gehuurd zijn, maar welke door de bevolking, tegen genot van voorschotten, voor de ondernemers met suikerriet worden beplant. De uitgestrektheid van deze gronden wordt veelal berekend naar de hoeveelheid van het ingekochte riet.

Bij de inhuring van gronden wordt gewoonlijk van f 30 tot f 60 per bouw betaald (zie overigens bladz. 81/82). De arbeidskosten voor het bewerken der velden, het planten, het onderhouden, omheinen en bewaken van den aanplant tot aan den oogst, beloopen van f 140 tot f 200 en meer per bouw, al naar de geaardheid der gronden en de wijze van bebouwing en onderhoud. Rekenen de contractanten al hunne kosten te zamen, met inbegrip van den cijns (f 25 per bouw), dan komt hun een bouw vrijwillig geteeld riet niet duurder, veelal minder duur te staan dan een bouw contracts-aanplant.

Behalve door de beheerders van de ondernemingen Phaeton en Kandangdjati in Probolinggo, die reeds sedert het oogstjaar 1874 voor eigen rekening 63 bouws van de contractueel bepaalde uitgestrektheid velden zelf doen beplanten (zie het staatje op blz. 183), is nog door geen der fabriekanten afgezien van hunne aanspraak op gouvernements-aanplant (verg. het slot van art. 1 van het modelcontract in Indisch Staatsblad 1871, n°. 213).

Kinacultuur.

De langdurige droogte in 1875 heeft alleen eenige schade toegebragt aan de plantsoenen van Nagrak, welke bovendien in December ook van de hevige oostewinden en van stormen veel te lijden hadden.

Een vergelijkend overzigt van den stand der gouvernementsplantsoenen over de jaren 1873, 1874 en 1875 wordt gevonden in de bijlage RR. Daaruit blijkt o. a. dat het aantal planten in den vollen grond, dat bij het einde van 1874 1 771 850 bedroeg, met 60 601 vermeerderd, en dus op 31 December 1875 tot 1 832 451 geklommen was.

Even als in het jaar te voren werden de voor den oogst uitgegraven planten, 68 000 in getal, die bijna uitsluitend tot de middelmatige soorten behoorden, door een even groot aantal planten van de uitstekende soorten calisaya Ledgeriana en officinalis vervangen. Van de eerste soort stonden bij het eind van 1875, buiten de p. m. 5000 moederboomen, 100 707 planten in den vrijen grond. Hiervan zijn er 75 943 uit zaad gewonnen, de overige zijn stekplanten. Voor zaadwinning worden tegenwoordig slechts die planten dezer soort bestemd, waarvan de bast 7½ percent zuivere chinine bevat. De zaad-oogst in 1875 was gering, maar de in December aangevangen bloei beloofde veel voor het loopende jaar.

Nieuwe kinasoorten werden in het afgeloopen jaar niet ontvangen. In de plantsoenen bevinden zich echter vele hybriden, die nog moeten worden onderzocht en waarvan sommige zich door een buitengewoon weligen groei onderscheiden.

De ontginning van oorspronkelijk woud op het Malawargebergte is beëindigd, zoodat de plantsoenen van Tjiniroean, Tjiberem en Tjibitoeng thans aaneensluiten. Ook de in die plantsoenen nog bestaande open plekken worden geleidelijk beplant. Door ontginning van een 10tal bouws op den Tangkoeban Prahoe werd het plantsoen van Nagrak tot 150 bouws uitgebreid.

De ziekte — waarvan in vorige verslagen werd melding gemaakt — die zich nu eens in het eene en dan weêr in het andere plantsoen vertoont, wordt door krachtig snoeijen zoodanig beperkt, dat ze slechts weinig schade veroorzaakt.

Bijna overal was de oogst, door het drooge weder begunstigd, reeds in Augustus afgeloopen. De noodige transportmiddelen voor het vervoer van den bast werden ingehuurd, hetgeen, daar er weinig koffij te vervoeren was, geen bezwaar ondervond. Hiertoe werd echter niet overgegaan dan nadat eene uitbesteding van het transport der basten, van de verschillende etablissementen naar Tjikao, mislukt was (verg. bladz. 92). Daarbij bedroeg de minste inschrijving 15 cents per kilo, terwijl thans het vervoer slechts 3,2 cents kostte, tegen 4,8 cents in 1874. Dit verschil vindt vooral zijne oorzaak in de tegenwoordige wijze van verpakking in jutezakken, die zoo veel ligter zijn dan de vroeger gebezigde kisten.

De oogst van 1875 bragt 43 409 kilo's droogen bast op, waarvan 1240 kilo's voor verkoop te Batavia en 306 kilo's (zie blz. 187) voor de tentoonstelling te Philadelphia bestemd werden, terwijl de overige 41 863 kilo's naar Europa werden verscheept (in 339 kisten en 248 jute-zakken).

De veiling van Java-kinabast en kinabast-poeder uit den oogst van 1875 heeft op den 1sten Junij jl. te Amsterdam plaats gehad. Een overzigt van de uitkomsten dier veiling, vergeleken met die van 1875, wordt in het volgende staatje aangetroffen.

SOORT.	1875.				1876.				Aanmerkingen.
	Hoeveelheid in kilogr. (a)	Aantal kavelingen.	Verkregen veilingsprijs per $^1/_2$ kilogr. per kaveling.	Verkregen veilingsprijs per $^1/_2$ kilogr. gemiddeld over de geheele hoeveelheid. (b)	Hoeveelheid in kilogr. (a)	Aantal kavelingen.	Verkregen veilingsprijs per $^1/_2$ kilogr. per kaveling.	Verkregen veilingsprijs per $^1/_2$ kilogr. gemiddeld over de geheele hoeveelheid.	
Calisaya . . .	14 507	56	f 0,57 à f 4,55	f $1,70^{45}$	19 883^{5}	72	f 0,71 à f 4,40	f $1,68^{51}$	De in 1876 geveilde calisaya-bast bestond uit de navolgende soorten: K. G. *a*. calisaya Anglica 251^{5} *b*. calisaya Schuhkrafft . . . . . 343^{5} *c*. calisaya Ledgeriana . . . . . 1 356 *d*. calisaya Javanica . { stamb. 16 433 { wortelb. 1 499^{5} De prijzen bedroegen: voor *a* f 1,36 à f 1,52 " *b* " 1,21 " " 1.53 " *c* " 3,00 " " 4,40 " *d* " 1,06 " " 2,11 (stambast) en f 0.71 à f 0,87 (wortelbast).
Hasskarliana. .	849	5	1,11 à 1,61	$1,44^{62}$	3 169^{5}	13	1,21 à 1,61	$1,48^{19}$	
Succirubra . .	7 123	23	0,61 à 1,74	$0,85^{16}$	8 251	27	1,10 à 1,61	$1,43^{71}$	
Officinalis. . .	332	2	2,20	2,20	1 010^{5}	4	2,55 à 2,65	$2,59^{72}$	
Caloptera. . .	194	1	1,35	1,35	»	»	»	»	
Pahudiana . .	1 852	7	1,21 à 1,71	$1,36^{01}$	827	5	1,10 à 1,68	$1,40^{77}$	
Micrantha . .	»	»	»	»	217	2	1,28 à 1,34	1,30	
Te zamen. .	24 857	94	»	(c) f $1,43^{67}$	33 358^{5}	123	»	(d) f $1,62^{65}$	
Kinabastpoeder.	6 114	19	f 0,47 à f 2,15	$0,71^{23}$	8 423^{5}	21	f 0,30 à f 2,51	$0,57^{96}$	

(*a*) De opgaven in deze kolom zijn ontleend aan de veilingsnotitien, waarin het gewigt voor elke der talrijke sorteeringen, waarin de basten en het poeder, naar gelang van qualiteit, soort en groeiplaats zijn verdeeld, *globaal* wordt opgegeven. Van daar de verschillen met de elders vermelde gewigtstotalen. (Volgens de nota's van afscheep in Indie bedroegen namelijk de in 1875 geveilde hoeveelheden bast en poeder respectivelijk 24579 en 6043 netto kilogrammen — verg. bijlage FF. — en de in 1876 in veiling gebragte partijen respectivelijk 32 965 en 8321 netto kilogrammen. In deze cijfers zijn, even als in het staatje, de aan het Departement van Oorlog verstrekte partijen — zie lager — *niet* begrepen.)

(*b*) Onderstaande gemiddelden verschillen met de cijfers in 't vorig verslag, omdat deze laatste aan *voorloopige* opgaven waren ontleend.

(*c*) Deze gemiddelden zijn ontleend aan de definitieve verantwoordingstukken der Handelmaatschappij (zie bijlage FF). Volgens de aanvankelijke opgaven, in 't vorig verslag opgenomen, zou de algemeene middenprijs beloopen hebben voor bast f $1,42^{945}$, voor poeder f $0,69^{05}$.

(*d*) Ook deze algemeene middencijfers zullen later welligt blijken nog eenige verandering te moeten ondergaan.

De uitkomsten der veiling waren dus weder zeer bevredigend. Uit het overzigt blijkt dat de gemiddelde prijs van kinabast bijna 19 cents meer, van kinapoeder echter ruim 13 cents minder bedroeg dan verleden jaar.

Even als in de vorige jaren werd vóór de veiling een gedeelte van den bast (netto 379$^1/_2$ kilogram stambast en 198 kilogram wortelbast calisaya Javanica) door het Departement van Oorlog overgenomen voor den militairen geneeskundigen dienst hier te lande.

Vroeger werden alleen chinine-fabriekanten in het bezit gesteld van monsters der in veiling te brengen basten, en moesten andere belanghebbenden zich behelpen met de door de Nederlandsche Handelmaatschappij verspreide beschrijving van die basten, opgemaakt door den directeur der gouvernements-kina-onderneming. De Regering is echter opmerkzaam gemaakt op de omstandigheid, dat sommige basten, zooals de succirubra's, die voor de chinine-fabriekanten weinig waarde hebben omdat zij minder chinine bevatten dan bijv. de calisaya's, door droogisten zeer gewaardeerd worden wegens hun grooteren rijkdom aan andere alkaloïden. De lage prijzen, bij vroegere veilingen voor die basten bedongen, schenen te wijten aan onbekendheid met het product. Daarom zijn bij de jongste veiling ook monsters verkrijgbaar gesteld voor makelaars en commissionairs in droogerijen, en aan dezen maatregel schijnt het te danken dat de succirubra's zooveel meer hebben opgebragt dan in vorige jaren. Het voornemen bestaat nu om ook aan de straks bedoelde beschrijvingen van de te veilen basten meer algemeene bekendheid te geven, door ze, dadelijk nadat ze uit Indie ontvangen zullen zijn, door middel van de *Staats-courant* publiek te maken.

Bij voortduring wordt van regeringswege er naar gestreefd om particulieren, die zich in Indie op de kinacultuur willen toeleggen, daarin behulpzaam te zijn. Ook in 1875 werden wederom groote hoeveelheden kinazaad, zoomede enkele planten, op aanvrage verstrekt. Op den Tangkoeban Prahoe zijn twee perceelen boschgrond, te zamen groot ruim 250 bouws, ter beplanting met kina in erfpacht uitgegeven (1). De opgewektheid voor deze cultuur is, sedert zulke hooge prijzen voor de calisaya Ledgeriana betaald worden, zeer toegenomen. (2)

Door de inlandsche bevolking wordt nog niet de noodige zorg aan de kinacultuur besteed, zoodat dikwijls de haar verstrekte zaden niet ontkiemen en de jonge planten afsterven. Daarom zijn de hoofden van gewestelijk bestuur door den directeur van binnenlandsch bestuur uitgenoodigd om de hoofden en bevolking tot meerdere zorg aan te sporen en hen daarbij op de voordeelen der cultuur te wijzen.

Van het Europeesch personeel op de gouvernements-

(1) Vermoedelijk de twee perceelen in 't district Oedjoengbroeng Koelou, in bijlage U genoemd sub *B*, nº. 11 en 12.

(2) In de afdeeling Buitenzorg en in Krawang wordt door particulieren reeds kinabast geoogst (in 1875 respectivelijk 200 en 1562 kilo's; verg. de opgaven betreffende de particuliere landerijen op blz. 190).

kina-onderneming ontvingen de hoofdopziener en de beide opzieners 1ste klasse eene geringe tractementsverhooging. Het inlandsch personeel werd versterkt met een pakhuismeester te Tjikalong. Door vrije arbeiders werden 42 754 dagdiensten verrigt. Gedurende het afgeloopen jaar had men geen moeite om arbeiders te verkrijgen.

In 1875 werd voor de onderneming f 49 857,46 uitgegeven, tegen f 56 008,24[5] in 1874. (1)

Het scheikundig onderzoek der basten werd geregeld voortgezet. Als in vorige jaren werd een rapport omtrent de resultaten van dat onderzoek hier te lande ontvangen, maar het is niet noodig voorgekomen om langer afdrukken van deze scheikundige rapporten onder de bijlagen van het Koloniaal Verslag op te nemen.

De uitkomsten der proeven, die, volgens de methode van dr. DE VRIJ, door den militairen apotheker T. H. EIJDMANN in het laboratorium te Weltevreden worden genomen tot het verkrijgen van ruw alkaloïd uit den kinabast (verg. vorig verslag, bladz. 190) zijn nog niet bekend. Van een quiniumpraeparaat, door de apothekers RATHKAMP & C°. te Batavia vervaardigd, werden, vooral bij reconvalescenten, goede uitkomsten verkregen.

(1) De kinaveiling van 1875 bragt op (verg. bijlage FF) bruto f 72 283,68, netto f 62 880,23, terwijl voor de door het Departement van Oorlog in dat jaar overgenomen hoeveelheid bast enz. nog werd ontvangen (zuiver) f 1 223,45. De veilings-opbrengst van 1874 beliep: bruto f 34 394,66, netto f 29 655,66[5], bovendien bragt de verstrekking aan het Departement van Oorlog toen f 638,07 op.

Naar de tentoonstelling te Philadelphia werd eene uitgebreide verzameling kinasoorten gezonden. Voorts werd, ter voldoening aan een verzoek der Belgische Regering, een kinaherbarium voor de rijksveeartsenijschool in Belgie afgestaan.

3°. Landbouw-ondernemingen, uitsluitend op contracten met de bevolking berustende.

Suikerfabrieken.

Van de 11 suikerfabrieken buiten contract met het Gouvernement, die blijkens het vorig verslag (bladz. 190) in 1874 in aanbouw waren, werden er 5 voltooid (2 in Soerabaija, 1 in Pasoeroean, 2 in Probolinggo), terwijl 1 (in Soerabaija) werd verlaten vóór de voltooijing. Van de bestaande fabrieken werden er 4, namelijk 1 in Pasoeroean en 3 in Kadoe, opgeheven. Dientengevolge waren er in 1875 op Java en Madura 46 vrije suiker-ondernemingen tegen 45 in 1874, terwijl nog 5 fabrieken (2 in Rembang, 2 in Soerabaija en 1 in Pasoeroean) in aanbouw waren.

De opgaven, die verkregen zijn omtrent den aanplant, de productie en de werkkrachten van de vrije suikerondernemingen, zijn verzameld in de bijlage SS. Daaruit blijkt dat er 4 van de 46 ondernemingen in 1875 niet — of nog niet — gewerkt hebben; dat van 3 de productie niet bekend is, en dat de 39 overige eene productie hebben gehad van 232 034 pikols.

Een gewestelijk overzigt, tevens eene vergelijking bevattende met de over 1874 ontvangen opgaven, volgt hieronder.

GEWESTEN.	1875.				1874.			
	Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen, die òf niet gewerkt hebben, òf van welke geen opgaven zijn ingekomen.	Productie.		Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen, die òf niet gewerkt hebben, òf van welke geen opgaven zijn ingekomen.	Productie.	
			Aantal ondernemingen.	Hoeveelheid (in pikols).			Aantal ondernemingen.	Hoeveelheid (in pikols).
Cheribon	11	»	11	51 895	11	1	10	57 521
Tagal	5	2	3	39 659	5	2	3	21 650
Pekalongan	2	»	2	13 050	2	»	2	5 585
Japara	1	»	1	11 000	1	1	»	»
Rembang	1	»	1	11 473	1	»	1	20 000
Soerabaija	12	3	9	66 919	10	2	8	65 8[illegible]
Pasoeroean	2	1	1	997	2	1	1	1 2[illegible]
Probolinggo	4	»	4	29 349	2	»	2	22 000
Bagelen	3	»	3	1 967	3	»	3	2 259
Kadoe	3	»	3	725	6	2	4	1 275
Madioen	1	1	»	»	1	»	1	20 000
Madura	1	»	1	5 000	1	»	1	4 500
	46	7	39	232 034	45	9	36	221 813

De lage stemming der suikermarkt en de (vooral in Soerabaija) steeds stijgende dagloonen, waardoor de productiekosten sterk werden opgevoerd, waren oorzaak dat verscheidene ondernemingen met weinig voordeel werkten, en geen neiging werd waargenomen om nieuwe op te rigten. Evenwel is er bij sommige fabrieken (als Lemahabang in Tagal, Tirto en Klidang in Pekalongan, Papoh en Paterongan in Soerabaija) vooruitgang in de productie op te merken. Waar vrije suikerfabrieken beheerd worden met kennis en beleid en niet te strijden hebben met eene onmatige concurrentie, toont deze industrie genoeg levensvatbaarheid. Het huren van gronden, zelfs van blokken aaneengesloten velden, levert in den regel geen moeijelijkheid op, waar de ondernemers, de taal magtig, zich met de inlandsche grondbezitters weten te verstaan. Een groot bezwaar echter ondervinden deze ondernemingen in het gemis aan beschikking over water ter besproeijing der gehuurde gronden; zij zijn daarin geheel afhankelijk van de inlandsche ambtenaren en hoofden, die de waterregeling beheeren; zelfs voor injectie en stoom hadden in 1875 enkele particuliere fabrieken gebrek aan voldoend water.

Het product, dat op de fabrieken werd verwerkt, was meestal door de ondernemers geteeld op gronden, die zij van de bevolking hadden gehuurd; slechts voor de fabrieken Kedjambon (Tagal), Toelis (Rembang), Rust-en-Lust (Pasoeroean) en voor eenige (niet genoemde) fabrieken in

Soerabaija werd het riet van de bevolking ingekocht. Ook bij de fabriek Teedja op Madura werd eenig riet (de aanplant van slechts 9 bouws) door inkoop verkregen. In Rembang wordt aan de rietplanters voor 1000 bossen riet — de minimum-opbrengst per bouw — 10 cent per bos betaald, als het riet eene lengte heeft van 4 voet. Voor hetgeen boven de 1000 bossen geleverd wordt, krijgt de bevolking extra betaling, waardoor hare inkomsten zelfs tot f 250 per bouw kunnen stijgen. In Soerabaija wordt het riet soms aan de ondernemers verkocht tegen vooraf bepaalde prijzen, naarmate van de qualiteit van het gewas; daar evenwel deze overeenkomsten veelal aanleiding geven tot geschillen, komen zij weinig voor. In Pasoeroean werd per bouw (gerekend op 1500 bossen) f 150 à f 170 betaald voor riet van 5 voet lengte en voor elken voet meer f 10, terwijl de planters f 30 voorschot per bouw ontvingen. Op Madura werd gemiddeld f 160 per bouw betaald.

Bij inhuring van grond werd betaald: in Cheribon f 20 à f 30, in Tagal f 22 à f 38, in Japara f 14, in Pekalongan f 30 à f 40, in Soerabaija f 40 à f 60, in Pasoeroean f 45, op Madura f 34 per bouw.

De kosten der bewerking en beplanting van den grond bedroegen bij de fabriek Teedja op Madura f 200, en in Kadoe f 120 à f 150; voor de overige ondernemingen zijn zij niet opgegeven. In den regel geschieden deze werkzaamheden op taak, doch ook wel in dagloon, en soms bij aanneming. De fabriekant van Balapoelang in Tagal betaalt f 138 per bouw aan den aannemer, die de bibiet levert en bij goeden uitslag eene premie krijgt. De fabriekant van Lemahabang betaalt aan de aannemers f 2,10 per pikol vervaardigde suiker.

Bij de aanplantingen in Pekalongan en Soerabaija wordt het Reynoso-stelsel toegepast.

Het dagloon der werklieden in de fabrieken bedroeg in Cheribon, Tagal en Pekalongan 25 à 30 cents (bij éène fabriek in Tagal - Lemahabang - 35 cents), en dat der vaste arbeiders f 7,50 per maand (bij Lemahabang f 9). In Japara werd 30 à 45 cents per dag en f 9 per maand, in Soerabaija 40 à 50 cents per dag betaald. Uit laatstgenoemd gewest wordt gemeld dat op vaste loonen per maand voorschotten gegeven en dat de contracten dikwerf door de arbeiders verbroken worden.

De ondernemers in Probolinggo hebben aangaande de huur der gronden, de kosten van bewerking, en de dagloonen geenerlei opgave verstrekt.

De 3 fabrieken in Bagelen, 4 van de 11 fabrieken in Cheribon en de 3 zeer onbeduidende fabriekjes in Kadoe werken met buffelmolens; zij zijn alle in handen van Chinezen; bij de overige fabrieken wordt het riet met stoom vermalen, alleen de fabriek Bagoe in Probolinggo heeft, behalve den stoommolen, ook een watermolen.

In de fabrieken Kedjambon, Maribaija, Balapoelang (Tagal) en Klidang (Pekalongan) wordt het sap op de oude wijze verwerkt; elders bezigt men vacuumpannen en in vele fabrieken ook centrifuges.

Bij de fabriek Tirto in Pekalongan is eene stoom-arakstokerij opgerigt, alwaar ook de overgebleven stroop van de andere in dat gewest bestaande fabrieken zal worden verwerkt.

Tabaksondernemingen.

Er waren in 1875 op Java 152 tabaksfabrieken (buiten die op huurlanden enz.), dat is 24 meer dan in 1874. (1) Hieronder is niet medegerekend eene onderneming in Noord-Bandong (Preanger regentschappen), die, naauwelijks gevestigd, in Julij 1875 weder werd opgeheven. De opgaven, welke omtrent de productie en de werkkrachten bij de verschillende ondernemingen werden ontvangen, zijn verzameld in de bijlage TT. Volgens die opgaven zouden bij 123 ondernemingen (de overigen hebben òf niet gewerkt òf geene opgaven ingezonden) (2), verkregen zijn 9 143 118 kilogrammen tabak.

Gewestelijke opgaven, ook over 1874, volgen hieronder.

(1) In het vorig verslag werd vermeld dat er 130 tabaksondernemingen waren; in der daad waren er echter slechts 128; van deze werden 2 opgeheven; terwijl éene onderneming werd gesplitst, en 25 nieuwe fabrieken werden opgerigt (verg. bijlage TT).

(2) Van éene onderneming is de uit Indie ontvangen opgaaf (1 357 800 kilo's) niet overgenomen, omdat zij bezwaarlijk juist kan zijn.

GEWESTEN.	1875.				1874.			
	Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen, die òf niet gewerkt hebben, òf van welke geen opgaven zijn ingekomen.	Productie.		Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen, die òf niet gewerkt hebben, òf van welke geen opgaven zijn ingekomen.	Productie.	
			Aantal ondernemingen.	Hoeveelheid (in kilo's).			Aantal ondernemingen.	Hoeveelheid (in kilo's).
Preanger regentschappen	7	3	4	62 992	3	2	1	125 990
Pekalongan	1	»	1	28 086	1	1 (c)	»	»
Samarang	4	1	3	186 000	4	1	3	22 728
Rembang	13	2	11	932 480	13	2	11	289 037
Soerabaija	2	»	2	39 680	2	»	2	30 633
Pasoeroean	18	2	16	1 995 976	19 (a)	1	18	2 241 394
Probolinggo	23	2	21	1 338 952	20	»	20	1 582 291
Bezoeki	12	»	12	1 541 072	9	»	9	1 899 606
Banjoewangi	1	»	1	90 200	1	»	1	98 816
Banjoemas	13	»	13	530 472	9	1	8	252 475
Bagelen	3	»	3	124 000	2	»	2	41 009
Kadoe	12	»	12	796 368	10	»	10	476 070
Madioen	1	»	1	37 200	»	»	»	»
Kediri	42	19	23	1 439 640	35 (b)	3	32	4 561 779
	152	29	123	9 143 118	128	11	117	11 621 828

(a) Verbeterde opgaaf. In 't vorig verslag (bijlage SS) was 1 onderneming ten onregte vermeld.

(b) Als boven. In de aangehaalde bijlaag behoorde niet opgenomen te zijn de fabriek »Kentjong", omdat deze gevestigd is op gronden door het Gouvernement in huur afgestaan.

(c) In 't vorig verslag (zie de bijlage SS) werd voor deze onderneming eene productie van 25000 pikols opgegeven. Men heeft dit cijfer echter niet overgenomen, omdat het bezwaarlijk voor juist is te houden.

De Preanger-tabak schijnt weinig geschikt voor de Europesche markt; het blad is klein en bovendien in het vochtig klimaat dezer residentie niet naar behooren te droogen. Nieuw zaad uit andere streken, voornamelijk uit Deli, werd door de ondernemers aan de bevolking verstrekt, doch ten gevolge van het drooge weder werden hiervan geen bevredigende uitkomsten verkregen. De bevolking schijnt zich trouwens ook meer op de quantiteit dan op de qualiteit te willen toeleggen. Over 't algemeen had het gewas in deze residentie veel te lijden van de aanhoudende hitte in het afgeloopen jaar en de oogst was daardoor van weinig beteekenis. De tabak werd groen ingekocht; de prijs bedroeg per 10 bladeren 1 tot 2½ cent, naar gelang van de lengte of breedte van het blad.

In Samarang slaagde de oogst veel beter dan in 1874, daar de regenmoesson eerst laat inviel en de plantjes dus niet, zoo als toen, hinder hadden van overvloedig regenwater.

De in Soerabaija gekweekte tabak is van inferieure qualiteit, vergeleken met die, welke in de residentien Probolinggo, Bezoeki, Kediri en Banjoemas verkregen wordt. De oogst van het jaar 1875 was, in vergelijking met dien van 1874, over het algemeen gunstig te noemen, hoewel in de afdeeling Lamongan de aanplant op 132 bouws mislukte. Het aantal bouws, met tabak voor de Europesche markt beplant geweest, is moeijelijk op te geven, daar de ondernemers alleen omtrent het aantal te leveren planten of pikols tabak met de bevolking overeenkomen, dan wel drooge tabak voor gereed geld opkoopen.

In Malang (Pasoeroean) plant men de tabak veelal op tegalvelden. De beste gronden voor deze cultuur liggen op de helling van den berg Kawi en oostelijk langs Singosari; doch ook verder zuidwaarts wordt tabak geplant. De meeste aanplantingen hadden in 1875 veel van droogte te lijden.

Het district Loemadjang in de residentie Probolinggo staat nog steeds bekend als het meest geschikte voor de tabakscultuur. Dáár bestaan thans 22 ondernemingen, die elkander op het beperkt terrein veel concurrentie aandoen; dientengevolge moeten de fabriekanten zooveel voor het product betalen, dat zij slechts bij zeer hooge prijzen op de Europesche markt winst kunnen maken. Door de bevolking wordt aan de teelt niet meer zooveel zorg besteed als vroeger, en de bereiding laat ook dikwijls te wenschen over. Ook in de afdeeling Kraksaän is thans eene tabaksonderneming, doch het klimaat is er voor de cultuur niet gunstig; de hevige winden bemoeijelijken de langzame drooging van de tabak.

In de residentie Bezoeki, waar 12 ondernemingen gevestigd zijn, is de qualiteit van het product vooruitgegaan; hiertoe heeft voornamelijk bijgedragen de algemeen in zwang gekomen gewoonte van de ondernemers, om van de door hen zelven aangelegde kweekbeddingen de bibiet kosteloos aan de planters te verstrekken en derhalve den aanleg der beddingen niet aan de zorg der planters over te laten.

Bij de eenige in de residentie Banjoewangi gevestigde tabaksonderneming Tembakoan wordt voor de 1000 bossen van 10 bladeren, naar gelang van de lengte en breedte der bladeren, f 7,50, f 10, f 15, f 20 en f 32,50 betaald.

In de residentie Banjoemas wordt de tabak (als tweede gewas) hoofdzakelijk in de afdeelingen Poerbolinggo en Poerwokerto verbouwd; ook bij de 3 ondernemingen in de afdeeling Banjoemas breiden zich echter de aanplantingen hoe langer hoe meer uit. De aanhoudende droogte in 1875 heeft op de hoedanigheid van het product nadeelig gewerkt, zoodat de planters veel tabak hebben moeten wegwerpen, omdat zij die aan de ondernemers niet konden kwijt raken en op de inlandsche markt de geheele voorraad niet kon worden afgezet. De prijzen waren in de afdeeling Poerbolinggo voor de 1000 planten 1ste soort f 40 à f 45, 2de soort f 30 à f 35, 3de soort f 20 à f 25. In andere afdeelingen wordt over het algemeen goedkooper ingekocht.

In de residentie Kadoe wordt de tabak opgekocht door 12 ondernemers, die hunne schuren, 200 in getal, door de geheele residentie verspreid hebben liggen. Voor de Europesche markt wordt voornamelijk de Manilla-soort aangeplant; wel zijn proeven genomen met zaden van Deli en Bondowosso, maar deze hebben geen gunstige uitkomsten opgeleverd. Voor eerste soort wordt in de afdeeling Magelang van f 25 tot f 32 per 1000 planten betaald en voor mindere soorten van f 20 tot f 5. In de afdeeling Temanggoeng is de inkoopprijs lager, daar de Manillatabak hier minder goed is. In het algemeen kan aangenomen worden, dat de gemiddelde prijs, dien de planter voor zijne tabak ontvangt, bedraagt f 15 per 1000 planten of p. m. f 150 per bouw. De productie in 1875 was, in verhouding met die van 1874, ook wat de qualiteit betreft, zeer gunstig.

Ook in de residentie Madioen kwam in de eerste helft van 1875 eene tabaksonderneming tot stand, waar de Manilla-soorten voor f 8 à f 20 en de Java-soorten voor f 8 à f 12 de 1000 planten werden ingekocht. Het gewas had op de hooge gronden veel van droogte te lijden, doch over het algemeen slaagden de aanplantingen vrij wel.

In de residentie Kediri is de oogst, tengevolge van de aanhoudende droogte, in het afgeloopen jaar zeer ongunstig geweest; de qualiteit was bovendien zóó slecht, dat een aantal ondernemingen in het geheel niet gewerkt hebben.

Andere ondernemingen.

In de Preanger regentschappen worden in de afdeeling Tjiandjoer nog eenige *rijstpelmolens* aangetroffen, die, in verband met de betrekkelijk geringe kosten, aan het transport der rijst naar Buitenzorg of Batavia verbonden, nog goede zaken schijnen te kunnen maken.

In dezelfde residentie is eene *thee*fabriek, Tendjo Aijoe, toebehoorende aan den heer B. B. J. Crone, die uitsluitend op vrijwillige overeenkomsten met de bevolking werkt. De oogst dezer onderneming bedroeg in 1875 23 825 kilogr. De overige ondernemingen voor de teelt en bereiding van thee zijn gevestigd op gronden in huur of erfpacht afgestaan.

Behalve in de Vorstenlanden, wordt nergens op Java *indigo* voor de Europesche markt geteeld dan in de afdeelingen Koetoardjo en Poerworedjo van de residentie Bagelen, ten behoeve van de in vorige verslagen besproken onderneming der Nederlandsche Handelmaatschappij. De in die afdeelingen met indigo beplante uitgestrektheid bedroeg bijna 1800 bouws, waarvan 670 bouws door de bevolking verhuurd waren. De taroem kembang (stek-indigo) maakt langzamerhand plaats voor de Guatemala, die veel bladrijker is en dientengevolge meer en betere kleurstof oplevert. De Natal-indigo, waarmede ook proeven zijn genomen, heeft geen voldoende resultaten opgeleverd. De bladeren worden gewoonlijk ingekocht voor f 0,75 à f 1 per mansdragt. De drooge weêrsgesteldheid gedurende 1875 was voor die aanplantingen zeer ongunstig. De onderneming der factorij heeft slechts één snit van hare aanplantingen kunnen verkrijgen, de tweede bragt niets noemenswaards op, en de derde mislukte geheel. De oogst bedroeg dan ook slechts 5956 kilogrammen, niettegenstaande het procédé Sayers op de bereiding werd toegepast.

Voor een paar jaren is te Doekoen in de afdeeling Sidaijoe (Soerabaija) eene onderneming opgerigt — Tzabar geheeten — waarbij *katjang tjina* opgekocht en daaruit (met stoom) olie bereid werd. De slechte uitkomsten, welke verkregen werden, waren oorzaak dat de onderneming in 1874 niet heeft gewerkt; zij is toen verkocht aan een Chinees, maar het is niet bekend wat daarvan in 1875 is geworden.

Omtrent de in 1874 geopende *rameh*-fabriek in de residentie Rembang, waarvan sprake is in het vorig verslag (bladz. 191), kan nog niet veel berigt worden. De ondernemer drijft de zaak vooralsnog op kleine schaal met een gering kapitaal; voorloopig schijnt de cultuur wel te willen slagen; het product moet ook van vrij goede qualiteit zijn. Ten slotte zij nog vermeld dat hier en daar in de residentie Banjoemas door de bevolking op hare erven op zeer kleine schaal rameh wordt verbouwd, die verkocht wordt in pakjes van ongeveer $^{1}/_{100}$ katti, waarvoor 3 centen wordt bedongen.

4°. Landbouw op gronden, door het Gouvernement in huur of erfpacht afgestaan. (1)

Daar de landbouw op de in erfpacht afgestane *woeste*

(1) Over de uitgifte zelve is gehandeld in hoofdst. J afd. IV, (blz. 82—86).

gronden nog geen resultaten heeft kunnen opleveren (1), kunnen deze hier met stilzwijgen worden voorbijgegaan, en behoeft alleen gesproken te worden van de gronden, welke òf nog in huur bezeten worden, òf waarvan de huur door erfpacht is vervangen. Een overzigt van de uitkomsten der exploitatie van die gronden is te vinden in de bijlage UU. Die uitkomsten zamentrekkende, bevindt men dat — eenige ondernemingen, van welke geen opgaven ontvangen zijn, daargelaten —op de hier bedoelde gronden in 1875 zijn verkregen ruim 39 500 pikols koffij (meest in Samarang en Pasoeroean), ruim 66 000 pikols suiker (van zes ondernemingen in Krawang, Cheribon, Pekalongan en Pasoeroean), bijna 323 000 kilo's tabak (meest uit Pekalongan en Kediri), ruim 1 395 000 kilo's thee (voor verreweg het grootste gedeelte uit de Preanger regentschappen), en voorts een weinig kaneel, rijst, klappers en hout.

De theeplantingen in de Preanger regentschappen hadden nog altijd veel van de roest te lijden. Worden de ondernemers door deze ziekte in het gewas benadeeld, verschillende andere omstandigheden — als: de stijging der arbeidsloonen (2), de onkosten, aan den verkoop der thee in Nederland verbonden, enz. — werkten er toe mede om de theecultuur te drukken. Ten einde het laatstgenoemde bezwaar te ontgaan, hebben de ondernemers eene poging gedaan om eene theemarkt op Java te vestigen. In Junij jl. heeft de eerste openbare theeveiling te Batavia plaats gehad. (3)

De inlandsche bevolking vindt op de thee-ondernemingen eene zeer gunstige gelegenheid om geld te verdienen. Dat zij met de cultuur zelve ingenomen is, blijkt uit het feit, dat rondom eenige ondernemingen, als Waspada, Tjisalak, Ardjosari, theeplantingen door inlanders zijn aangelegd, waarvan het product aan de ondernemers verkocht wordt. Die aanplantingen beslaan reeds eene vrij groote uitgestrektheid.

5°. **Landbouw op landen, aan particulieren in eigendom afgestaan.** (4)

Uit het hier volgende overzigt blijkt welke producten de particuliere landen bewesten de Tjimanok in 1875 hebben afgeworpen.

(1) Die gronden werden namelijk tot nog toe nagenoeg uitsluitend voor de koffijcultuur gebezigd; in 1875 waren, volgens de ontvangen opgaven, nog slechts 1418 bouws, tot 21 ondernemingen behoorende, met koffij beplant.

(2) De ondernemers beklagen zich er ook over, dat al langer hoe meer gevallen van kwaadwillige dienstverbreking voorkomen; dat namelijk de arbeiders slechts dienst komen nemen om het gebruikelijk voorschot in rijst of geld te ontvangen, en zich dan uit de voeten maken met de gereedschappen die hun in gebruik gegeven zijn.

(3) Volgens berigten in de nieuwsbladen is de uitslag geweest als volgt:
786 kisten 42 201 halve kilo's groene thee Parakansalak, ingeschreven voor f 0,21 en f 0,25, limite f 0,53;
99 kisten pecco siftings 4455 halve kilo's Parakansalak, en 114 kisten idem 5130 halve kilo's, ingeschreven f 0,75; gegund;
428 kisten 32 979 halve kilo's zwarte thee Ardjosari, ingeschreven f 0,48, limite f 0,48;
346 kisten 2683 halve kilo's zwarte Waspada-thee, ingeschreven f 0,50; gegund;
620 kisten zwarte Bagelen-thee, 44 520 halve kilo's, ingeschreven f 0,70, limite f 0,75;
99 kisten pecco Sinagar 3465 halve kilo's, ingeschreven f 1, limite f 1,30.
Op de overige nummers werden geen inschrijvingen ontvangen.

(4) Bij Indisch besluit van 7 November 1875, n°. 47, is door de Indische Regering aan de betrokken autoriteiten te kennen gegeven dat de regtsmagt, bij de artt. 5 en 59 van het reglement in Indisch Staatsblad 1836, n°. 19, aan besturende ambtenaren opgedragen, geacht moet worden bij art. 2 van het reglement op de regterlijke organisatie te zijn overgedragen aan de regterlijke magt.

GEWESTEN.	NAMEN DER LANDERIJEN.	Uitgestrektheid (in bouws) der particuliere landerijen.	VOORNAAMSTE PRODUCTEN. padi (pikols).	kat-jang (pikols).	suiker (pikols).	klappers (stuks).	tabak (kilogr.).	koffij (pikols).	thee (kilogr).	Opbrengst van andere producten in geld.	Tuin-huur.
Bantam . .	Tjikandi-Oedik en -Ilir.	58 932	187 500	300	»	13 000	»	»	1 000	»	»
Batavia . .	Gezamenlijke landerijen in de afdeeling Ommelanden . .	6 662	2 688	»	»	189 880	»	»	»	»	f 43 220
	Gezamenlijke landerijen in de afdeeling Meester-Cornelis	15 661	294 128	560^5	10 626	768 430	429 3/4	»	»	»	132 812
	Gezamenlijke landerijen in de afdeeling Tangerang . .	182 573	1 086 580	26 792^5	58 675	175 695	481	»	»	f 15 007	20 122
	Gezamenlijke landerijen in de afdeeling Buitenzorg (*a*).	496 677	431 341	1 450	8 000	70 224	»	6 973	710 684	»	27 303
Krawang .	Pamanoekan- en Tjiassem-landen (*b*). . . .	290 080	241 000	»	18 000	301 000	»	6 145	»	»	23
	Tegalwaroe-landen . .	74 400	162 500	»	3 500	»	»	3	500	»	300
Cheribon. .	Indramaijoe	78 166	(*c*) 20 397	»	»	»	»	»	»	»	(*d*) 264
	Kandangauer	182 240	(*c*) 32 590	»	577	5 215	»	166	»	»	734
		1 385 391	2 458 724	29 103	99 378	1 523 444	910 3/4	13 287	712 184	f 15 007	f 224 778

(*a*) Behalve de genoemde producten zijn nog verkregen: ruim 65 katti's vogelnestjes, ruim 1568 kilo's muscaatnoten, 168 kilo's kruidnagelen, ruim 1378 pikols arèn-suiker, 20 pikols klapperolie, 6 1/2 kilo's vanille, 36 pikols gambier, 3875 kilo's indigo en 200 kilo's kinabast.

(*b*) Als boven 666 kilo's cacao, 97 pikols muscaatnoten, 14 1/2 pikols foelie, 1536 kilo's vanille en 1562 kilo's kinabast.

(*c*) Het is niet waarschijnlijk dat deze opgaven juist zijn: op Indramaijoe werden in 1872 verkregen 220 571, in 1873 299 330 pikols, op Kandangauer in 1872 316 288 pikols, in 1873 221 800 pikols; de productie in 1874 is niet opgegven.

(*d*) Huur van erven wordt alleen geheven van Chinezen en Arabieren.

Aan de gewestelijke verslagen zijn voorts de volgende bijzonderheden ontleend.

Bantam. De voornaamste cultuur op de twee landerijen in dit gewest, Tjikandi-Oedik en Tjikandi-Ilir, is die van de rijst. De bevolking plant voor eigen gebruik katjang-tanah, djagong en suikerriet, doch in onbeduidende hoeveelheden.

Producten voor de Europesche markt werden tot nog toe niet geteeld; wel heeft men op Tjikandi-Oedik proeven genomen met den aanplant van thee, doch goede resultaten heeft men tot nu toe daarvan niet verkregen.

Batavia. In de afdeeling Buitenzorg (1) waren door de opgezetenen der particuliere landen met padi beplant in 1874 28 040⁵, en in 1875 33 025 bouws; met katjang-tanah (voor de bereiding van olie en voor bemesting van den grond): in 1874 10 942⁵ en in 1875 10 783 bouws. Aan de rijstcultuur kleven nog verschillende gebreken. Wel wordt meer dan vroeger de padi met korrels (in stede van in aren) uitgezaaid, maar de zaaijing geschiedt nog niet ijl genoeg en de zaadbeddingen worden niet naar behooren bewerkt, hetzij uit onverschilligheid, hetzij omdat de noodige middelen tot bewerking ontbreken.

Suikerriet wordt in de afdeelingen Meester-Cornelis, Tangerang, en in een gedeelte van Buitenzorg door de bevolking voor de landheeren geplant, doch deze snijden, vervoeren en verwerken het riet voor eigen rekening. In den regel ontvangen de planters $^3/_{10}$ van de opbrengst, en de landheeren $^7/_{10}$. Op sommige landen wordt echter betaling gegeven naar reden van de hoeveelheid verkregen suiker; voor elken pot, gemiddeld 55 katti's suiker inhoudende, wordt dan f 2 à f 2,50 te goed gedaan. Ook wordt soms voor elken bouw rijp suikerriet f 70 betaald, of met de bevolking overeengekomen, dat zij, tegen vrijstelling van tuinhuur of tjoeké, zekere hoeveelheid riet zal verbouwen. De suikercultuur wordt echter nog zeer primitief gedreven. Van verwisseling van gronden is zelden sprake, zoodat alleen door zware bemesting een eenigszins redelijk product kan worden verkregen. Algemeen wordt rood riet aangeplant; zwart riet is niet gewild, hetzij omdat de gronden te schraal zijn en het zwarte riet daarop niet goed opschiet, hetzij omdat met de primitieve molens, welke nog menigvuldig in gebruik zijn, het hardere zwarte riet niet is te vermalen; slechts twee molens worden met stoom en door water, de anderen alle door karbouwen gedreven, doch zoowel de eersten als de laatsten zijn ten eenenmale onvoldoende om, zelfs uit het zachte roode riet, al het sap te trekken, waardoor zeer veel suiker verloren gaat. Daarbij komt nog dat bij alle molens open batterijen voor de verwerking der stroop worden gebruikt.

De koffijproductie in de afdeeling Buitenzorg bedroeg in de vijf jaren 1871—1875 achtereenvolgens 7277, 12 503, 12 530, 12 350 en 6973 pikols. De tuinen staan over het algemeen gunstig, die van Tjomas beloven zelfs in 1876 uitstekende resultaten.

Aan de theecultuur wordt in dezelfde afdeeling meer en meer uitbreiding gegeven. De productie wordt gezegd in de laatste vijf jaren te hebben bedragen (2) achtereenvolgens 362 607, 543 206, 756 603, 776 495 en 710 684 kilo's. Hoewel de aanplantingen over het algemeen geen reden van klagen geven, blijkt echter de roest, die zich hier en daar vertoond heeft, meer nadeel te hebben berokkend dan wel verwacht werd.

Van de teelt van muscaatnoten wordt weinig werk gemaakt, daar de noten van Java op de markt minder gewild zijn dan die van Banda; in 1875 werden, zoo als uit het op de voorgaande bladz. medegedeelde overzigt blijkt, 1568 kilo's geoogst (tegen 3013 in 1874).

Vogelnestjes werden verkregen uit de grotten der landen Tjampea en Tjibanboelan, Sadingdjamboe, Bolang en Klappanoengal.

Van de arèn-suiker, die van de in het wild groeijende boomen wordt gewonnen, betaalt de bevolking in de Ommelanden van Batavia ook tjoeké in suiker of in geld; doch in de afdeelingen Buitenzorg, Tangerang en Meester-Cornelis niet, dewijl de productie daar te gering is.

(1) Omtrent de andere afdeelingen zijn dergelijke opgaven niet ontvangen.

(2) De opgaven verschillen met die in vorige jaren uit Indie ontvangen en in de Koloniale Verslagen medegedeeld; de verschillen kunnen hier te lande niet worden toegelicht.

Krawang. Op de Pamanoekan- en Tjiassem-landen wordt door de opgezetenen voor de landheeren koffij geplant, tegen betaling van f 8,33 voor iederen geleverden pikol koffij in de roode schil.

In de Tegalwaroe-landen sluit de landheer ook overeenkomsten met de bevolking voor de levering van arèn-suiker; zij ontvangt daarvoor f 3 per pikol, en geniet tevens vrijstelling van heerendienst, grond- en tuinhuur.

Cheribon. De inkomsten van de landheeren der twee landerijen Indramaijoe-west en Kandangauer zijn zeer ongelijk. Zoo vordert de landheer van Indramaijoe-west, bij voldoening der tjoeké *in padi*, $^1/_5$ van de opbrengst, onverschillig hoe groot deze opbrengst zij; doch bij voldoening *in rijst*, van velden welke 30 pikols of meer per bouw opbrengen, $2^1/_2$ pikol per bouw, en, bij eene productie van minder dan 30 pikols per bouw, $^1/_{10}$ der opbrengst. Voor het land Kandangauer, alwaar de voldoening van het aandeel des landheers geheel in rijst geschiedt, is dit aandeel vastgesteld op $^1/_{10}$ der productie, met dien verstande dat geene belasting wordt gevorderd van hetgeen de velden meer opbrengen dan 25 pikols per bouw.

Van den aanplant van andere gewassen dan padi wordt geene belasting geheven.

Het, blijkens het vorig verslag (bladz. 192), aan den ambtenaar mr. H. van Dissel opgedragen onderzoek omtrent den toestand der particuliere landerijen beoosten de Tjimanok (in Tagal, Samarang, Japara, Soerabaija en Pasoeroean) is afgeloopen. Genoemde ambtenaar houdt zich thans bezig met het zamenstellen van een algemeen overzigt van zijne bevindingen en met het ontwerpen eener regeling betreffende de regten en verpligtingen van de landheeren en van de bevolking.

Omtrent die landerijen zijn de volgende berigten ontvangen.

Tagal. In dit gewest wordt slechts één particulier land, Ketanggoengan-koelon (in de afdeeling Brebes), aangetroffen. De eigenaar verbouwt alleen suikerriet, met welk product in 1875 400 bouws waren beplant en in 1876 450 bouws, waarvan 270 bouws ten behoeve van de vrije fabriek Lemahabang (zie bladz. 187). Voor elken bouw, dien de bevolking met suikerriet voor den eigenaar beplant, ontvangt zij 8 bouws sawah voor eigen cultuur. Klapperboomen en koffij-aanplantingen worden op dit land alleen in de dessa's aangetroffen; het product is het eigendom der opgezetenen. In 1875 verbouwden dezen ook djagong, ketella en katjang, doch in geringe hoeveelheid. Tjoeké of contingent van de padi wordt niet opgebragt, maar de eigenaar ontvangt f 6 per bouw van de rijstvelden.

Samarang. Op de meeste der 39 landerijen in dit gewest wordt hoofdzakelijk rijst geteeld. Op slechts één, het land Simongan, komt die cultuur niet voor, maar wordt alleen koffij, suikerriet en tabak geteeld. De uitgestrektheid van den koffij-aanplant op Simongan bedraagt nagenoeg 100 bouws. Veel zorg wordt aan deze tuinen niet besteed, en daar zij niet hooger dan 500 voet boven de oppervlakte der zee gelegen zijn, is het verklaarbaar dat zij geen bijzonder gunstig voorkomen hebben. Behalve op Simongan, wordt nog koffij geteeld op 23 bouws van het land Panggoeng, zoomede op het land Soesoekan of Berglust, dat slechts eene oppervlakte van 39 bouws beslaat. Op Simongan is in 1875 de suikercultuur weder ingevoerd, nadat die eenige jaren gestaakt was; zij wordt gezegd een bezwaar voor de bevolking te zijn. Tabak wordt op dit land alleen voor de inlandsche markt geteeld.

De inkomsten, welke de landheeren in Samarang van hunne gronden genieten, zijn zeer verschillend; eenigen verhuren die tegen f 15 of f 10 per bouw; de meesten laten echter hunne gronden bewerken tegen opbrengst van

de helft van den oogst (maron). Van bebouwde erven, voor zoover daaraan geen sawah-bezit verbonden is, wordt als grondhuur geheven f 0,50 tot f 3 en meer 's maands, naarmate de woningen gebouwd zijn van bamboe of van planken of steen en met atap of met pannen gedekt zijn. Tweede gewassen zijn in den regel niet aan belasting onderworpen; maar van tuinen wordt eene belasting geheven, welker bedrag afhangt van de gewassen die geteeld worden en soms op f 15 per bouw te stellen is. Nog ontleenen sommige landheeren inkomsten aan den verkoop van brandhout, de verhuring van vischregt enz.

Japara. Deze residentie telt slechts 5 particuliere landerijen, te weten: Soembring, Mlongo, Gedonglepper, Telok-Awor en Kalinjamat. Dit laatste, groot 760 bouws, is geen eigenlijk gezegd eigendom. Een gedeelte daarvan werd onder het Engelsch tusschenbestuur aan den vader van den tegenwoordigen bezitter, raden adipati Ario Tjitro Somo, in belastingvrij vruchtgebruik toegekend; een ander gedeelte werd afgestaan tegen eene pachtsom van f 1000 's jaars; terwijl een derde stuk in bruikleen werd gegeven met vrijstelling van de betaling van grondhuur (Indisch besluit van 1 Junij 1839, n°. 3). Op dit laatste stuk grond, meer bekend onder den naam van Bondjot, is eene suikerfabriek gelegen, waar het suikerriet door stoomkracht vermalen wordt. In 1875 waren hier 160 bouws met suikerriet beplant. De aanplant geschiedt in heerendienst; per bouw worden 5 arbeiders gebezigd, aan welke als vergoeding het vrije gebruik van zekere uitgestrektheid sawah gegeven wordt.

Op Soembring, waar in 1875 70 bouws met suikerriet beplant werden, geschiedt de aanplant gedeeltelijk door heerendienstpligtigen, gedeeltelijk door vrije arbeiders. Van de padi, welke door de opgezetenen geoogst wordt, ontvangt de eigenaar de helft, van andere gewassen een vierde.

Van de overige landerijen zijn geen bijzonderheden gemeld.

Soerabaija. In dit gewest zijn 40 kleine particuliere landerijen. Het bedrag der inkomsten, welke de eigenaren (veelal Chinezen of inlanders) genieten, is evenzeer verschillend als de wijze van heffing. Sommigen heffen de helft van de padi-productie; anderen een minder bedrag; weder anderen laten de geheele opbrengst aan de bevolking, doch bedingen eene zekere som voor huur van erven, of vorderen heerendiensten van de opgezetenen tegen vrijstelling van alle betaling. Dit laatste geschiedt o. a. ten behoeve der suikercultuur; echter wordt voor den aanplant van suikerriet ook wel 1 à 2 cent per plantkuil betaald, of ook de helft van het geplante riet of van de waarde daarvan aan de opgezetenen toegekend. De wijze, waarop de suikercultuur (alleen in de districten Kotta en Djabakotta in den omtrek der hoofdplaats Soerabaija) gedreven wordt, is zeer gebrekkig. Voor 11 landerijen vindt men eene totale productie van 5185 pikols suiker vermeld.

Pasoeroean. Het eenige in deze residentie gelegen particulier land, Kedawoeng, beslaat eene uitgestrektheid van ruim 850 bouws. De landbouwers hebben hier elk een aandeel van 1 à 1½ bouw. Van de daarvan verkregen padi-productie moeten zij den landheer ⅕ als retributie opbrengen, terwijl zij verder ieder een halven bouw sawah, tegen genot van f 50, met suikerriet moeten beplanten ten behoeve van den eigenaar. De koeliediensten in de op dit perceel aanwezige suikerfabriek geschieden hoofdzakelijk door de opgezetenen, tegen betaling.

6°. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta.

Voor zoover uit de bijlagen VV en WW is na te gaan, heeft in 1875 de productie bij 113 Europesche landbouw-ondernemingen in Soerakarta bedragen ongeveer 56 000 kilogr. indigo, 512 000 kilogrammen tabak, 162 000 pikols suiker en 68 000 pikols koffij; en bij 42 ondernemingen in Djokjokarta ongeveer 191 000 (1) kilogrammen indigo, 49 000 kilogrammen tabak, 145 000 pikols suiker en 365 pikols koffij. Evenwel zijn van verscheidene ondernemingen weder geene opgaven ontvangen, terwijl ook buiten rekening zijn gelaten een 34tal ondernemingen in Soerakarta, die nog geen wettig bestaan hadden, omdat de huurovereenkomsten — in strijd met het reglement van 1857 (*Indisch Staatsblad* n°. 116) — niet ter bekrachtiging aan het bestuur waren aangeboden.

Behalve de hier bedoelde onwettige ondernemingen waren er nog een aantal andere, ook in Djokjokarta, die sedert hare vestiging waren uitgebreid, zonder dat de op de uitbreiding betrekking hebbende contracten aan het bestuur ter goedkeuring aangeboden waren. Reeds in het vorig verslag (bladz. 193) is van die onregelmatigheden melding gemaakt en gezegd dat de Regering overwoog welke maatregelen zij nemen moest om daaraan een einde te maken. In aanmerking nemende dat zeer ongewenschte verwikkelingen in de Vorstenlanden zouden kunnen ontstaan wanneer de nietigheid van zoovele overeenkomsten in het licht werd gesteld, heeft de Regering gemeend de belanghebbenden alsnog de gelegenheid te moeten geven om de begane verzuimen te herstellen. Krachtens 's Konings magtiging heeft de Gouverneur-Generaal, na overleg met de vorsten van Solo en Djokjo, bij ordonnantie van 29 April 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 125) bepaald, dat de hier bedoelde overeenkomsten, mits haar inhoud niet in strijd was met de voorschriften van het reglement van 1857, alsnog binnen zes maanden ter bekrachtiging konden worden aangeboden, en dat zij, na te zijn bekrachtigd en geregistreerd, gerekend zouden worden in werking te zijn getreden op den dag, waarop de huurders in het bezit van den grond gekomen waren.

In het vorig verslag is ook medegedeeld dat de aandacht der Indische Regering bepaald was op de vraag, of niet betere waarborgen voor de bescherming van de regten der opgezetenen van de huurlanden te verkrijgen zouden zijn bij gelegenheid dat de toestemming des bestuurs werd gevraagd tot de verlenging der in 1860 voor 20 jaren aangegane overeenkomsten. Terwijl deze vraag in overweging werd genomen, werden een aantal verzoeken om bekrachtiging van overeenkomsten tot verlenging van huur bij het bestuur ontvangen, die voorloopig werden aangehouden. Al ras is echter de Indische Regering tot de overtuiging gekomen, dat ter bescherming van de regten der bevolking kwalijk eenige op zich zelf staande bepalingen waren te maken, maar dat daartoe eene wijziging of aanvulling van het reglement van 1857 noodig zou zijn. Aangezien de bekrachtiging der overeenkomsten niet kon blijven uitgesteld totdat eene herziening van het reglement zou hebben plaats gevonden, — het kortstondige uitstel der bekrachtiging had in de Vorstenlanden reeds veel ongerustheid verwekt, — is besloten om de verlenging van die huurcontracten, tegen welke met het oog op de bestaande bepalingen geen bedenkingen bestonden, goed te keuren onder het nadrukkelijke voorbehoud, dat op die contracten de voorschriften van toepassing zouden zijn, die tot aanvulling of wijziging van het reglement van 1857 zouden worden uitgevaardigd.

Reeds bij de indienststelling van vier adsistent-residenten in Soerakarta, in Januarij 1873, was aan deze ambtenaren opgedragen om te onderzoeken, welke bepalingen of gebruiken thans gelden ten aanzien van de regten en verpligtingen van huurders en opgezetenen. In 1875 werd hun nader te kennen gegeven, dat hunne onderzoekingen ten doel moesten hebben om de vraag te beantwoorden, welke waarborgen voor de bescherming der regten van de bevolking verschaft konden worden. Voorts werd aan een hunner, den adsistent-resident van Wonogiri, A. J. Spaan, opgedragen om, onder de leiding van den resident van Soerakarta, een overzigt van de uitkomsten der ingestelde onderzoekingen zamen te stellen. Zoodanig overzigt is in den aanvang van dit jaar gereed gekomen, en in Maart jl. hebben de residenten van Soerakarta en Djokjokarta gezamenlijk het ontwerp van een nieuw reglement op de landverhuringen in de Vorstenlanden aan de Indische Regering ingediend. In Mei jl. hadden de directeuren van binnenlandsch bestuur en van justitie hunne adviezen over dit ontwerp uitgebragt en was het bij den Raad van Indie aanhangig gemaakt.

Een in het oog springend gebrek van het bestaande reglement is de ontstentenis van strafbepalingen op de overtreding der daarin vervatte voorschriften. Zij was oor-

(1) Over 1874 werd voor Djokjokarta, niettegenstaande toen in 't geheel slechts van 26 ondernemingen opgaven waren ingekomen, eene indigo-productie vermeld van 402 896 *Amsterdamsche ponden.* In die opgaaf was echter ééne onderneming medegerekend voor 142175 Amsterdamsche ponden, terwijl het nu blijkt dat hiervoor moest gelezen worden 1421⅞. Het bedoelde totaal van 402 896 is dus te stellen op 274 938 *Amsterdamsche ponden.*

zaak dat aan de naleving van die voorschriften niet altijd gestreng de hand kon worden gehouden. Evenwel is onlangs een bestraffende maatregel toegepast op een ondernemer, door wien het reglement op verschillende punten was overtreden, en tegen wiens gedragingen klagten waren ingebragt, ook door de bevolking. Bij een besluit van den Gouverneur-Generaal van 6 April jl., dat bestemd was om in Soerakarta ter algemeene kennis te worden gebragt, is de in 1869 aan dien ondernemer verleende vergunning om gronden in te huren — welke vergunning buiten wettig gevolg gebleven was, omdat zijnerzijds nimmer overeenkomsten ter bekrachtiging waren aangeboden — ingetrokken, en bepaald, dat hem ook verder geen vergunning zou verleend worden om gronden in de Vorstenlanden in huur te bekomen.

Ten aanzien van de wijze waarop de Europesche ondernemers hunne gronden exploiteeren, bevatten de verslagen der residenten de volgende mededeelingen.

Bij indigo- en tabaks-ondernemingen wordt gewoonlijk het zoogenaamde glebag-stelsel toegepast: $^2/_5$ gedeelten van den grond worden door de bevolking voor den landhuurder bebouwd; van $^2/_5$ gedeelten wordt haar het volle genot verzekerd; $^1/_5$ gedeelte (loenggoeh geheeten) wordt aan den bekel toebedeeld. Dit stelsel wordt in Soerakarta ook toegepast bij de suikercultuur. In Djokjokarta wordt bij de suiker-ondernemingen aan den bekel $^1/_5$, aan de bevolking $^8/_{15}$ gelaten, zoodat voor de landhuurders slechts $^4/_{15}$ gedeelten van den grond worden beplant.

Bij de koffijcultuur vindt meest het zoogenaamde bengkokstelsel toepassing: als vergoeding voor den cultuur-arbeid wordt aan de bevolking het vrije genot gelaten van eene uitgestrektheid gronds, welker netto opbrengst gelijk staat met de som der dagloonen, die zij voor den arbeid in de koffijtuinen zoude hebben genoten, berekend naar den stand der dagloonen ter plaatse. Buitendien heeft de bevolking op alle ondernemingen het vruchtgebruik van de erven en de daarop staande vruchtboomen.

Enkele ondernemers, die zeer gemakkelijk daglooners kunnen verkrijgen, laten ook wel een gedeelte van den suikerriet-aanplant in dagloon verrigten, en onderhouden dan den aanplant voor eigen rekening. Het snijden van het riet geschiedt nagenoeg overal in vrijen arbeid. Voor het transport van het riet naar de fabriek worden veelal overeenkomsten gesloten met karrelieden, die òf zoowel de karren als de trekbeesten leveren, òf alleen de trekbeesten, tot wier aankoop zij dikwijls eerst door voorschotten van de landhuurders zijn in staat gesteld. Ter verkrijging van het noodige werkvolk voor de fabrieken worden soms met hoofden of mandoors, soms met de koelies regtstreeks, overeenkomsten aangegaan. De fabrieksarbeid geschiedt òf tegen betaling in geld alleen, òf gedeeltelijk voor geld en gedeeltelijk tegen het genot van een woon-erf, met of zonder een stuk bouwgrond. Heerendienstpligtigen worden alleen voor fabriekarbeid bestemd wanneer de noodige vrije werklieden niet te verkrijgen zijn, doch zij ontvangen dan dezelfde betaling die de vrije werklieden zouden genoten hebben. Sommige ondernemers bezigen zelfs niet gaarne menschen uit den omtrek voor den arbeid in de fabrieken, omdat zij vreezen zoo doende te veel handen aan den veldarbeid te onttrekken; zij trachten werkvolk te krijgen uit andere streken, zoo als uit Pekalongan en Japara. Op de meeste suiker-ondernemingen zijn 8 à 10 man gevestigd als vaste arbeiders voor die werkzaamheden, waarbij oefening vereischt wordt, terwijl in den druksten tijd 300 à 350 en in den slapsten tijd 40 à 60 daglooners worden gebezigd.

Op de indigo-ondernemingen snijdt de bevolking het product, terwijl de fabriekant het voor eigen rekening of met behulp van inlandsche aannemers transporteert. In den regel zijn bij elke indigo-fabriek werkzaam 6 à 7 vaste ambachtslieden, 15 à 20 gewone arbeiders en voorts in den druksten tijd dagelijks 8 en in den slapsten tijd 2 man per bak.

Daar bij de tabakscultuur veel afhangt van ijverige bewerking van den grond op het juiste oogenblik, geven vele landhuurders, als premie, den grond, waarop de tabak naar wensch is geslaagd, voor den volgenden padi-oogst aan de planters in vrij gebruik. Het zoeken van schadelijke insecten wordt afzonderlijk betaald; dit werk wordt veelal door kinderen verrigt, terwijl vrouwen de tabak sorteeren en tot bossen verzamelen, waardoor zij tot f 0,90 daags kunnen verdienen. Het werkvolk wordt gebezigd tot het stapelen der tabaksbladeren in de schuren; daartoe zijn per onderneming gewoonlijk in dienst 5 à 6 vaste ambachtslieden, 20 à 25 gewone arbeiders, 6 à 8 koelies in den druksten en 2 à 3 in den slapsten tijd.

Op koffijlanden wordt aan den bekel, naar gelang van het getal landbouwers waarover hij het beheer voert, telkens eene taak aangewezen, voor welker uitvoering hij verantwoordelijk is. In den drukken tijd is ook op de koffijlanden steeds gelegenheid om een dagloon te verdienen, dat, in evenredigheid tot de prijzen der eerste levensbehoeften, vrij ruim mag genoemd worden, namelijk voor een gezin (man, vrouw en jongen) f 0,75 à f 1 per dag.

b. Boschwezen.

Zoo als reeds in het verslag van 1874 (bladz. 193) is gemeld, worden, tengevolge van het nieuwe boschreglement (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 110 (1)), alle djatibosschen op Java en Madura onder geregeld beheer gebragt. Intusschen vordert het begrenzen en afbakenen der bosschen langzaam, en wel tengevolge van de vele andere werkzaamheden, waarmede de bosch-ambtenaren belast zijn. Die djatibosschen, welke tot nog toe onbeheerd waren gebleven en dientengevolge in zeer ongunstigen toestand verkeerden, zijn thans voorloopig voor den aankap gesloten, ten einde ze weder in regelmatig begroeide bosschen te herscheppen. Daarentegen zijn voor de bevolking andere bosschen opengesteld, waar zij het benoodigde hout verkrijgen kan. Ook de zoogenaamde wildhoutbosschen komen, voor zoover hun behoud wenschelijk wordt geacht, onder geregeld beheer.

Het weder beplanten van uitgekapte perceelen en verwoeste djatibosschen wordt geregeld voortgezet; zoo werden in den westmoesson van 1874/75 1168 bouws op nieuw van gouvernementswege met djati beplant, en bovendien verscheidene geëxploiteerde perceelen van jonge planten voorzien door de contractanten, die daartoe volgens hunne overeenkomst verpligt zijn. Verder werden de aanplantingen van vorige jaren door inboeting verbeterd. Ook met het uitdunnen van djatibosschen en tuinen en het verwijderen van het zich daarin bevindende doode hout wordt geregeld voortgegaan; de daarvoor gesloten contracten bragten den lande in het afgeloopen jaar ruim f 37 000 op, terwijl bovendien nog ruim f 6000 ontvangen werd bij den publieken verkoop van hout, dat in daghuur verzameld was. Derhalve werd eene bate van f 43 000 ontleend aan eene bewerking, die uitsluitend in het belang van het onderhoud der djatibosschen plaats vindt.

Uit vorige verslagen is gebleken dat sinds 1873 in verschillende gewesten door de bosch-ambtenaren proeven genomen zijn met den aanplant van eucalyptus. Over het voorloopig resultaat dier proeven is reeds hierboven op bladz. 111 gehandeld; slaagt de eucalyptus in lage streken veelal slecht, als wildhoutsoort ter beplanting van kale berghellingen voldoet hij uitstekend; de aanplantingen worden dan ook voortgezet.

Nog steeds hebben de bosschen, in weerwil van de waakzaamheid der boschpolitie, veel te lijden van clandestienen aankap. Men verwacht intusschen dat eene gestrenge handhaving van de nieuwe strafbepalingen op dit punt (*Indisch Staatsblad* 1875, n°. 216) verbetering in den toestand zal brengen.

Ook in 1875 was de houtproductie op Java aanzienlijk, zoo als uit de in bijlage XX voorkomende mededeelingen blijkt. Door die contractanten, welke de vrije beschikking over het door hen gekapte hout hebben, werden 33 988 kubieke meters gekapt en 26 903 kubieke meters vervoerd; hieronder is echter niet begrepen de houtmassa, van de in Rembang gelegen ondernemingen Malat-Ngiri en Malat-Djentir verkregen, daar de kubieke inhoud daarvan niet is opgegeven, en ook niet de productie van twee ondernemingen (een in Japara en een in Soerabaija) die slechts het verkrijgen van brandhout ten doel hebben. Bovendien zijn

(1) Bij eene ordonnantie, opgenomen in Indisch Staatsblad 1875, n°. 119, werden eenige fouten van redactie in het reglement verbeterd. Maleische en Soendasche vertalingen van het reglement zijn reeds op Java verspreid; met de vervaardiging van Javaansche en Maduresche vertalingen houdt men zich bezig.

door den voormaligen contractant van Blitar (Kediri), aan wien, bij het verstrijken van het contract in 1873, vergunning werd verleend om het destijds gevelde hout in volgende jaren te vervoeren, omstreeks 6000 kubieke meters hout verkregen.

Door de aannemers voor de levering van hout aan het Gouvernement werden in 1875 geleverd 11 807 kubieke meters (gedeeltelijk uit den voorraad van 1874) en gekapt 9347 kubieke meters.

Voorts werden nog de volgende hoeveelheden djati- en wildhout gekapt: ten dienste van den lande, meer bepaaldelijk voor werken in heerendienst uitgevoerd, 13 754 kubieke meters, en door particulieren, die daartoe vergunning verkregen, 2712 kubieke meters, respectivelijk eene tariefswaarde vertegenwoordigende van f 247 336 en f 29 628. In het laatstgenoemde cijfer is echter niet begrepen de waarde van het brandhout, door particulieren verzameld tegen betaling aan den lande van den daarvoor vastgestelden tariefsprijs. Van bedoelde f 29 628 was bij het einde van 1875 f 23 952 in 's lands kas gestort, daaronder ook het verschuldigde voor in 's lands bosschen gekapte sadingpalmen. De verkoop van verbeurdverklaarde en niet door het Gouvernement te benuttigen houtwerken bragt f 37 332 op, terwijl aan boeten van houtcontractanten ontvangen werd eene som van f 6319.

Ook dient nog te worden vermeld dat de verpachting der strandbosschen in de residentie Krawang gedurende 1875 f 8304 opbragt, en dat het djatihout, in genoemd jaar door het departement van binnenlandsch bestuur aan andere departementen verstrekt, eene tariefswaarde vertegenwoordigde van f 40 888.

Sedert de inlandsche bevolking, krachtens de bepalingen van het nieuwe boschreglement, voor het hout dat zij uit 's lands bosschen trekt eene kleine retributie moet betalen, is als zoodanig over geheel Java (tot ultimo 1875 toe) niet niet meer dan f 1291 in 's lands kas gevloeid.

De daling der prijzen van het djatihout, bij het einde van 1874 waargenomen, hield gedurende het afgeloopen jaar nog eenigen tijd aan, als een gevolg van meer aanvoer. Was te Batavia o. a. een jaar te voren de prijs van djatihout 150 percent boven gouvernementstarief, in 1875 werd daarvoor slecht 100 à 125 percent boven tariefsprijs betaald. Te Samarang werden eenigszins hoogere prijzen besteed. Hierbij dient echter in 't oog gehouden te worden, dat voor het transport van daar naar Batavia gemiddeld 50 à 60 percent van de tariefswaarde betaald wordt. Te Soerabaija deed zich het merkwaardige verschijnsel voor, dat de houtprijzen, niettegenstaande de particuliere houtstapelplaatsen aldaar nagenoeg alle verdwenen zijn, daalden tot 15 à 20 percent boven tariefsprijs. De oorzaak van dit verschijnsel wordt niet opgegeven.

De houtproductie, afkomstig van de verschillende houtkap-ondernemingen op Java, was dus in het afgeloopen jaar voor de algemeene behoeften aan djatihout meer dan toereikend.

Voor de civiele en militaire bouwdepartementen heeft men het benoodigde hout, als naar gewoonte, weder gedeeltelijk bij particulieren moeten inkoopen, omdat de contractanten, die tegen kap- en sleeploon het gevelde hout aan het Gouvernement leveren — na de verstrijking met 31 December 1875 van het contract Tjandiroeboe (in Samarang) thans nog ten getale van 3 (zie bijlage XX) — wederom niet genoegzaam in de behoefte konden voorzien. Om deze en andere redenen (zie vorig verslag) zullen in het vervolg alleen overeenkomsten gesloten worden, waarbij de ondernemer de vrije beschikking over het gevelde hout verkrijgt. (1)

Met de uitbesteding van boschperceelen op deze wijze wordt geregeld voortgegaan. Gedurende het afgeloopen jaar werden (zoo als blijkt uit de aangehaalde bijlage XX, § *A*) zes nieuwe contracten gesloten op den voet van art. 8, lit. *a*, van het boschreglement (voor Trisobo in Samarang, Wates-Selowiré in Japara, Malat-Djentir en Djatilawang in Rembang, Keben-Brassi in Probolinggo en Kedoeng-Timbo in Kediri), terwijl vijf dusdanige contracten ten einde liepen (Padang en Kawak in Japara, Malat-Ngiri en Blimbing in Rembang en Manggir in Madioen). Een der afloopende contracten (dat voor Padang) is intusschen voor drie jaren verlengd.

Bovendien werden in 1875 in exploitatie gebragt twee zoogenaamde afbakeningsperceelen, het eene gelegen in Madioen, het andere in Soerabaija. Deze perceelen omvatten uitsluitend het houtgewas, dat — tengevolge van de afbakening van djatibosschen — buiten de eigenlijke boschgrens valt.

Eindelijk werden nog in dat jaar drie overeenkomsten gesloten voor het uitdunnen en zuiveren van djatibosschen en tuinen (zie bijlage XX, § *C*), namelijk één in Japara en één in Probolinggo, terwijl in Cheribon twee dergelijke overeenkomsten gedurende 1875 ten einde liepen.

De exploitatie gedurende 10 jaren, aanvangende met 1 Januarij 1876, van het boschperceel Goendih, gelegen aan den spoorweg Samarang-Vorstenlanden, werd, na openbare uitbesteding, voor f 42 190 's jaars gegund. De uitbesteding van twee in Madioen gelegen boschperceelen mislukte. Voor het eene, Pépé genaamd (eene voortzetting van het met November 1875 geëindigde houtcontract Manggir), werd slechts één bod ontvangen, dat echter te laag werd geacht. De exploitatie van het andere perceel, Alas-Tengool, dat uitsluitend brandhout bevat en reeds in 1869 (zie het verslag van 1871, bladz. 189) vruchteloos werd uitbesteed, kon niet worden toegewezen, omdat de inschrijvingsbiljetten niet in orde waren. Eene heruitbesteding op gewijzigde voorwaarden leverde geen betere uitkomsten op, daar voor eene te geringe som werd ingeschreven. Voorloopig heeft men nu van de exploitatie van deze boschperceelen afgezien.

Van weinig beteekenis was wederom in het afgeloopen jaar de uitvoer van djatihout buiten Nederlandsch Indie. Ruim 33 M³. werden naar Nederland, 8 balken en 19 planken naar Singapore en 2 stuks planken naar Bushir uitgevoerd. In 1876 zijn voor gouvernementsrekening, tot het nemen der in vorige verslagen besproken proef, 100 M³. per zeilschip herwaarts aangevoerd en (in Junij jl.) aan de marinewerf te Amsterdam afgeleverd.

Ten einde het gebruik van djatihout in Nederland te bevorderen, is thans het denkbeeld in overweging om bij gouvernements-aanbestedingen hier te lande het bezigen van djatihout toe te laten in alle gevallen waarin men tot dusver uitsluitend het gebruik van eikenhout plagt te vergunnen. Bij de toenemende duurte van het eikenhout is het welligt niet onmogelijk het djatihout daarmede te laten concurreeren.

Aan de formatie van het personeel voor het boschwezen ontbraken bij het einde van 1875 drie houtvesters 3de klasse en één adspirant-houtvester, terwijl één houtvester 3de klasse zich op dat tijdstip met verlof in Nederland bevond, en één houtvester 1ste klasse in het begin van 1876 kwam te overlijden. Het gevolg van een en ander was, dat het beheer van drie boschdistricten tijdelijk moest worden opgedragen aan houtvesters met het beheer van aangrenzende boschdistricten belast. In den loop van 1876 is echter het personeel weder versterkt met drie adspirant-houtvesters, van hier gezonden nadat zij hunne studien in Duitschland hadden voltooid. Aldaar worden nu nog 6 jongelieden voor den dienst bij het boschwezen in Indie opgeleid (2), terwijl eerstdaags nog 1 jongeling derwaarts zal gezonden worden. Wanneer, zoo als vermoedelijk het geval zal zijn, in 1877 2, en in 1878 4 technische ambtenaren worden uitgezonden, zal het personeel voor het boschwezen in laatstgenoemd jaar compleet kunnen zijn. Daar men berekent dat er in dit personeel gemiddeld jaarlijks éene vacature ontstaat, zal er in het vervolg — na 1878 — doorgaans maar één technisch ambtenaar per jaar behoeven uitgezonden te worden.

c. Veeteelt.

De laatst ontvangen statistiek van den veestapel op Java en Madura betreft het jaar 1874. Zij wordt medegedeeld in den hier volgenden staat, welke tevens eene opgaaf bevat van het aantal voertuigen voor personen- en goederenvervoer.

(1) Zoo als reeds in 't vorig verslag is gezegd, is echter eene uitzondering gemaakt ten aanzien van de exploitatie, ten dienste der marine, van het Rembangsche boschperceel Parengan, waarvoor het contract, na afloop met 30 September 1876, voor vijf jaren zal worden verlengd.

(2) Behalve de 3 in het vorig verslag (blz. 194) bedoelde jongelieden is er in 1875 nog 1 voor eigen rekening de studien in Duitschland begonnen.

GEWESTEN.	BUFFELS.	RUNDEREN.	PAARDEN.	Voertuigen bestemd voor het vervoer	
				van personen.	van goederen.
Bantam	161 677	1 615	10 642	256	825
Batavia.	233 243	8 893	25 906	2 618	7 302
Krawang	96 148	3 991	8 971	558	2 748
Preanger regentschappen . .	214 188	6 091	89 622	568	1 863
Cheribon	191 024	1 979	43 296	395	2 637
Tagal	128 232	1 137	12 910	1 117	3 246
Pekalongan	64 818	2 551	4 845	219	1 520
Samarang.	181 747	57 235	16 633	361	3 282
Japara	132 545	1 240	12 450	666	4 557
Rembang	219 418	119 071	55 095	449	1 022
Soerabaija	173 505	177 702	39 120	966	6 223
Pasoeroean	52 471	132 246	60 299	4 051	16 929
Probolinggo	10 467	133 630	33 945	541	11 943
Bezoeki.	24 827	136 498	39 580	219	3 167
Banjoewangi	14 216	57 207	23 352	19	392
Banjoemas.	127 309	54 426	10 597	153	165
Bagelen	88 283	101 197	9 394	196	1 178
Kadoe	53 210	115 033	13 055	171	199
Djokjokarta	65 686	77 902	6 528	300	7 459
Soerakarta.	142 723	77 930	25 566	393	2 573
Madioen	189 056	118 482	44 317	132	608
Kediri	154 345	33 291	25 444	341	3 604
Madura.	45 937	234 179	19 943	395	2 034
Totaal . . .	2 765 075	1 653 526	631 510	15 084	85 476

Over het algemeen bleef de toestand van den veestapel op Java weinig bevredigend. De bevolking verzorgt hare beesten slecht, waardoor het ontstaan van ziekten wordt bevorderd, en zij werkt door slechte bewaking de veediefstallen in de hand. In vele residentien levert de beperkte uitgestrektheid der weidegronden eene belemmering op tegen de ontwikkeling van den veestapel. In Pekalongan en Cheribon ziet de bevolking zich verpligt het grootste gedeelte van het vee na den ploegtijd te verkoopen of naar het gebergte te vervoeren. Ook in het oostelijk gedeelte van Samarang, vooral in de afdeelingen Demak en Grobogan, is de uitgestrektheid der weidegronden volstrekt niet in evenredigheid met die der bouwgronden. In den oostmoesson dienen de velden, die niet met tweede gewassen beplant zijn, tot weide, maar in den westmoesson zijn niet alleen alle bouwgronden gelijktijdig in bewerking, doch daarenboven de nog voor weideplaatsen overgebleven plekken dikwijls overstroomd. Daarom wordt ook dáár, zoodra de bewerking der sawah's is afgeloopen, het vee te gelde gemaakt, en voorzien de landbouwers zich van nieuw vee als de tijd van bewerking weder aanbreekt. Het denkbeeld, om een gedeelte der sawah's uitsluitend tot weideplaatsen te bestemmen, heeft men om verschillende bezwaren moeten opgeven. Ook in Kadoe wordt het gebrek aan weidegronden zeer gevoeld. Overvloedig zijn die daarentegen in Banjoewangi, waar dan ook veel vee is. De beesten worden hier niet in kralen gestald, maar loopen vrij rond.

Omtrent den handel in paarden en vee kan het volgende worden aangeteekend.

In Batavia wordt, vooral uit het zuiden van Bantam, maar ook van elders, veel vee ingevoerd. Ook de invoer van vee in Cheribon ten dienste van het transport bij de suikerfabrieken geeft aanleiding tot een levendigen handel. In Pekalongan wordt de bekende veemarkt te Limpoeng ook door handelaren uit andere residentien druk bezocht. Te Samarang worden zeer veel paarden aangevoerd (in het afgeloopen jaar ongeveer een duizendtal). Japara voert veel vee in uit Solo en de oostelijk gelegen residentien, en voert weder uit naar het westen, vooral naar Demak en Grobogan. Op den passar Kliwoen te Koedoes heeft om de vijf dagen — volgens globale raming — een omzet plaats van 120 buffels en ongeveer 60 schapen en geiten, terwijl het aantal verhandelde paarden op ± 350 per jaar wordt geschat. Soerabaija en Pasoeroean ontvangen vee uit Madura en Bali; in beide gewesten worden ook een aantal paarden door Arabieren ter markt gebragt.

De door een paar Europeanen in de Preanger regentschappen opgerigte veefokkerij en stoeterij, waarvan reeds in vorige verslagen (1874, bladz. 207, 1875, bladz. 195) met een enkel woord is melding gemaakt, en waarvoor thans in 't geheel ruim 1000 bouws in huur of in erfpacht zijn afgestaan, is nog te kort in werking, dan dat daarvan reeds belangrijke resultaten zouden zijn mede te deelen. Hoofdzakelijk wordt aldaar rundvee gefokt (inlandsch en Bengaalsch ras, gekruist met Europesche runderen). Bij het einde van 1875 telde de onderneming 666 stuks runderen, 10 merriepaarden en 60 karbouwen. Reeds is eenig vee in Buitenzorg en Batavia van de hand gezet en zijn ook

van elders aanvragen ontvangen. De ondernemers zijn begonnen de mest van hun vee te benuttigen om een gedeelte hunner gronden voor de koffijcultuur geschikt te maken.

Ook in verband met de voorgenomen uitbreiding van den burgerlijken veterinairen dienst en de voorbereidende maatregelen om ook inlandsche veeartsen aan 's lands dienst te verbinden (verg. bladz. 125), is in den aanvang van 1876 het Indisch Bestuur onderhouden over den tegenwoordigen staat van het paardenras en van den veestapel op Java, en over de vraag of niet de Regering, krachtiger dan thans het geval is, zich aan pogingen tot verbetering zou moeten laten gelegen liggen. Meer bepaaldelijk is gewezen op het wenschelijke om, door het aanmoedigen van tentoonstellingen in de verschillende gewesten of des noods in de verschillende afdeelingen, waarbij van gouvernementswege premien waren uit te loven, te trachten de bevolking tot meer belangstelling in de zaak op te wekken, in den geest van vroegere, welligt te spoedig gestaakte pogingen (over welke zie het verslag van 1869, bladz. 144).

§ 2. *Buitenbezittingen.* (1)

1°. Gouvernement van Sumatra's Westkust.

Rijst. De rijstcultuur wordt hier bijna uitsluitend op sawah's gedreven. De grond wordt slechts zelden beploegd, omdat de laag vruchtbare aarde zeer dun is en men vreest haar te vermengen met de onvruchtbare gele aarde, die bij een weinig diep ploegen te voorschijn komt.

Ontginningen op groote schaal hadden in het afgeloopen jaar niet plaats, dan in de onderafdeeling Kaijoetanam, alwaar door den aanleg van eene waterleiding p. m. 400 bouws sawah's werden verkregen.

Andere gewassen dan rijst worden meest op ladangs, en slechts hier en daar als tweede gewas op sawah's verbouwd.

De zaadbeddingen worden zoowel op droogen als op natten grond aangelegd. Voor de aankweeking van bibiet wordt veel zorg gedragen.

Misgewassen van eenige beteekenis zijn niet voorgekomen.

De weêrsgesteldheid was zeer gunstig voor den rijstbouw, zoodat de oogst niet onbelangrijk was; eene juiste opgaaf van de productie kan echter niet verstrekt worden, aangezien de berigten, die daaromtrent van de hoofden ontvangen zijn, geen vertrouwen verdienen. Er werd tamelijk veel rijst uitgevoerd. De verkoopprijzen per pikol bedroegen in de afdeeling:

	padi.	rijst.
Padangsche Bovenlanden.	f 2,62 à f 2,97	f 6,14 à f 6,66
Padang en Ommelanden.	2,94 » 3,21	7,54 » 8,37[5]
Zuidelijke afdeeling van Padang.	2,89[5] » 3,92	6,25 » 7,73
Priaman	f 4,79[5] à f 5,48	f 7,56 à f 8,10
Aijer-Bangies en Rau.	3,06 » 3,54	7,71 » 8,21
Tapanoeli	3,50 » 4,25	7,27 » 7,90

(1) Over de voorgenomen verspreiding onder de inlandsche ambtenaren en hoofden in de buitenbezittingen van een aan den landbouw gewijd geschrift zie men noot 1 op blz. 175.

De aangelegde waterwerken voldoen uitstekend en worden goed onderhouden; die van Aijer-Hadji en Indrapoera hebben echter door overstroomingen veel geleden, doch werden grootendeels nog vóór het einde van het jaar weder hersteld.

In het belang der uitbreiding van den natten rijstbouw in de Batangtaro-districten (Tapanoeli) zijn van bestuurswege aan de bevolking eenige gereedschappen verstrekt.

Klappers. Deze cultuur valt bijzonder in den smaak der bevolking, daar zij bij weinig zorg veel voordeel oplevert. Zij verkrijgt dan ook al langer hoe meer uitbreiding, vooral in de Padangsche Benedenlanden, in de residentie Tapanoeli en op de eilanden, terwijl zij ook in de lagere streken der Padangsche Bovenlanden wordt aangetroffen.

De pacht der klapperbosschen op de eilanden Toeankoe en Pabeharan in de afdeeling Singkel (Tapanoeli), die voor 1875 f 240 had opgebragt, werd voor 1876 afgestaan tegen f 108; de pachter voor 1875 dong niet mede, omdat hij schade had geleden. Op Poeloe Pandjang zijn weder (verg. het verslag van 1874, blz. 207) eenige klapper-aanplantingen, tegen een pachtschat van f 140 's jaars, aan een inlander (onder'shands) afgestaan voor een tijdvak van ruim 3½ jaar (eindigende ult. December 1878).

Koffij. De beste gronden voor de koffijcultuur zijn gelegen in de Padangsche Bovenlanden, speciaal in de afdeelingen Tanah-Datar, XIII en IX Kotta's, L Kotta's en Agam; verder wordt nog koffij geteeld in de afdeeling Mandheling en Ankola (residentie Tapanoeli) en in de bergstreken (de Ophir-districten, Loeboe-Sikaping, Poeloet Poeloet) der Padangsche Benedenlanden. Van zeer weinig beteekenis is de cultuur in de lagere streken, zoo als Batang Kapas en Koedoe.

Het is der Indische Regering wenschelijk voorgekomen om naar den toestand der koffijcultuur ter Westkust van Sumatra een naauwgezet onderzoek te doen instellen en te doen nagaan welke maatregelen tot hare verbetering noodig mogten zijn. Met dit onderzoek is belast de aan den hoofdinspecteur voor de koffijcultuur toegevoegde ambtenaar D. Ples, die daarmede in November 1875 een aanvang heeft gemaakt.

In de laatste vijf jaren (1871—1875) zijn in 's lands pakhuizen geleverd achtereenvolgens 155 547, 90 819, 108 505, 131 474 en 145 014 pikols. In 1875 was de weêrsgesteldheid voor den oogst vrij gunstig; de zware regens hebben dien weinig benadeeld.

De uitslag der in de twee laatste jaren te Padang gehouden koffijveilingen blijkt uit het hier volgende overzigt.

Veiling gehouden in:	Soort der koffij.	1874.			1875.		
		Hoeveelheid in pikols.	Opbrengst.	Gemiddeld per pikol.	Hoeveelheid in pikols.	Opbrengst.	Gemiddeld per pikol.
Maart	1ste	18 800	f 1 075 180	f 57,19	22 000	f 1 300 060	f 59,09[5]
	2de	800	33 220	41,52[5]	2 600	70 090	26,96
Junij	1ste	23 800	1 428 400	60,02	36 800	2 727 320	74,11⅙
	2de	1 600	64 020	40,01	»	»	»
September	1ste	40 000	2 083 910	52,09	45 600	3 038 180	66,62 7/10
	2de	800	24 520	30,65	1 800	67 170	37,31⅔
December	1ste	39 200	2 248 100	57,35	27 000	1 668 900	61,91
	2de	400	13 600	34,00	2 400	75 570	31,48[5]
	1ste	121 800	f 6 835 590	f 56,12	131 400	f 8 734 460	f 66,47¼
	2de	3 600	135 360	37,60	6 800	212 830	31,29 8/10
Te zamen.	»	125 400	f 6 970 950	f 55,59	138 200	f 8 947 290	f 64,74⅙

De hooge prijzen die de koffij in het afgeloopen jaar, vooral in de veilingen van Junij en September, heeft behaald, zijn hoofdzakelijk een gevolg van het toenemend verbruik van Sumatra-koffij in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

De particuliere ondernemers in Sumatra's Westkust (zie bladz. 88) hebben in 1875 reeds eenige koffij afgevoerd. De Indische Regering besliste dat hun, al berustten de ondernemingen nog niet op een wettigen grondslag, de afvoer der koffij niet kon worden belet, mits deze gedekt was door een geleide-biljet, volgens het voorschrift van art. 3 van Indisch Staatsblad 1864, n°. 8. Door den gouverneur is, onder dagteekening van 15 Junij jl. (*Javasche Courant* van 27 Junij 1876) eene keur vastgesteld betreffende den vorm, de wijze van verkrijging en het gebruik van geleidebiljetten bij het vervoer van koffij door particulieren ter Westkust.

Tabak. In vele streken zijn de gronden geschikt voor de tabakscultuur, doch tot dus ver wordt (al beginnen de aanplantingen te vermeerderen) nog niet eens zooveel geproduceerd als voor het binnenlandsch verbruik noodig is, en de qualiteit blijft beneden het middelmatige. In Lolo en Soengei Pagoe (residentie Padangsche Bovenlanden) werden weder proeven genomen met Havanna-zaad, die echter wegens de zware regens andermaal mislukten.

Muscaatnoten. Deze cultuur vindt meer en meer belangstelling bij de bevolking, daar het product steeds goed betaald wordt. In 1875 werden 143 636 kilo's noten en 28 982 kilo's foelie naar Nederland, Amerika en de Britsch-Indische bezittingen uitgevoerd.

Gambier. In de Padangsche Bovenlanden en in de Zuidelijke afdeeling van Padang worden veel gambier-aanplantingen aangetroffen. In 1875 werden 58 826 kilo's gambier uitgevoerd, meest naar Singapore. De prijzen wisselden van f 0,75 tot f 1 voor de 1000 schijfjes.

Kina. De proeven, met deze cultuur genomen in de Padangsche Bovenlanden, kunnen als gelukt worden beschouwd. De kinabast munt uit door een hoog alkaloïdgehalte en houdt vooral veel chinine in. Ook in Klein-Mandheling (Tapanoeli) is een aanplant van 200 plantjes zeer goed geslaagd; in deze streek is de kinacultuur bij de bevolking zeer gewild en worden de bladeren reeds als geneesmiddel gebruikt.

Kassia. Van deze kaneelsoort vindt men alleen geregelde aanplantingen in de onder-afdeelingen Danau-districten (Padangsche Bovenlanden). Elders wordt de kassia hoofdzakelijk verkregen door inzameling in de bosschen, waar de boom in het wild groeit. Bij verkoop bragt dit product f 20 tot f 30 per pikol op.

Katoen. Alleen in Mandheling en Ankola en de Ommelanden van Siboga wordt éénjarige katoen verbouwd, welk product grootendeels wordt uitgevoerd naar Silindong en Padang Lawas. De cultuur is echter niet van belang. Overjarige katoenheesters vindt men schier overal bij de huizen; het product daarvan dient meer voor eigen gebruik.

Bosschen. De bosschen ter Westkust zijn zeer talrijk en leveren zeer deugdzame houtsoorten op, doch hebben weinig nut, omdat afvoermiddelen ontbreken. De bosschen staan dan ook niet onder geregeld beheer, zoodat een ieder, mits tegen eene kleine recognitie aan het betrokken dorpshoofd, hout kan kappen. In de onderscheidene boschproducten, als rottan, gommen, harsen, was, kamfer, benzoïn enz. wordt een vrij levendige handel gedreven.

Veeteelt. Niettegenstaande de weinige zorg, die er voor gedragen wordt, neemt de veestapel in dit gewest hoe langer hoe meer toe. Wilde de bevolking zich op de veeteelt toeleggen, dan zou daaruit voorzeker eene bron van welvaart voor haar geboren worden. Nu zwerven geheele kudden rond in de wildernis en ziet men er slechts naar om, wanneer bij feestelijke gelegenheden moet worden geslagt, of behoefte aan geld de bevolking noopt om vee te verkoopen.

Invoer van karbouwen had plaats uit Padang Lawas, Troessan en Boeloesama; invoer van runderen en paarden uit Silindong en de verdere (onafhankelijke) Battaklanden. Buitengewone sterfte onder het vee is niet voorgekomen.

2°. Benkoelen.

Rijst. Ter bevordering van de rijstcultuur in Benkoelen werden eenige geschikte landbouwers door het bestuur in de gelegenheid gesteld om zich in de Padangsche Bovenlanden in den natten rijstbouw te bekwamen.

De oogst van 1875 was over het algemeen gunstig te noemen. Schaarschte aan rijst had men alleen in de marga Seblat (afdeeling Mokko-Mokko) tengevolge van de verwoesting der velden door bandjirs, en in de marga Bintoenan (afdeeling Laïs), omdat de velden daar gedurende de jongste onlusten niet bewerkt waren. Hulp van gouvernementswege behoefde alleen in de laatstgenoemde marga verleend te worden. In de afdeelingen Laïs en Manna werd overigens de rijstcultuur belangrijk uitgebreid tengevolge van den aanleg van irrigatiewerken. Even als in 1874 liepen de rijstprijzen uiteen van f 4 tot f 13 per pikol.

Djagong. Proeven met djagong-perak van Menado en met het Buitenzorgsche djagong-zaad genomen, slaagden naar wensch.

Klappers. Langs het strand van Benkoelen vindt men overal uitgestrekte klapper-aanplantingen. Op de eilanden Engano en Fortuna groeijen deze palmen bijna in het wild. Van Kroë werd zeer veel klapperolie uitgevoerd naar Batavia.

Peper. Door de ijverige pogingen van den controleur te Seloema zijn aldaar nieuwe peper-aanplantingen tot stand gekomen. Welligt mag hiervan eene herleving van deze zoo goed als uitgestorven cultuur verwacht worden.

Koffij. Over weinige jaren kan een vrij belangrijke koffijoogst in Benkoelen worden te gemoet gezien. De cultuur toch gaat steeds vooruit, vooral in de afdeeling Ommelanden, waar reeds tamelijk belangrijke aanplantingen worden aangetroffen.

Tabak. Tengevolge der vele regens mislukte de tabaksoogst voor een groot gedeelte. Evenwel werd weder eene vrij aanzienlijke hoeveelheid Kroë-tabak — de beste soort in Benkoelen, die met f 42 tot f 55 per pikol betaald werd, — naar Palembang uitgevoerd. Ook de Korintjitabak in de afdeeling Mokko-Mokko is van vrij goede qualiteit, maar wordt niet uitgevoerd.

Muscaatnoten. De proeven met jonge plantjes uit Banda genomen (zie vorig verslag, blz. 197) zijn zoo goed als mislukt door ziekte in de boomen en tengevolge van de geringe belangstelling der bevolking in deze cultuur. De prijzen van de noten en van de foelie zijn in Benkoelen zóó laag, dat de bevolking vermoedelijk hierdoor wordt afgeschrikt van den aanleg van nieuwe aanplantingen.

Kruidnagelen. Proeven met deze cultuur, in de Ommelanden van Benkoelen genomen, mislukten, omdat de jonge plantjes te laat werden overgepoot. Over het algemeen slaagt overigens de nagelenteelt in Benkoelen uitnemend; zij onderging vooral uitbreiding in de afdeeling Kauer, waar de bevolking er bijzonder mede ingenomen is.

Djati. Ter hoofdplaats Benkoelen is met goed gevolg eene proef genomen met den aanplant van djatiboomen.

3°. Lampongsche districten.

Rijst. De padi-oogst was in de afdeeling Sepoetih bevredigend, maar elders in dit gewest over 't algemeen niet gunstig. In 't geheel werden dan ook nog geen 230 000

pikols verkregen, tegen 295 000 in 1874. Op eenige plaatsen had men zelfs gebrek aan rijst, maar dit werd ruimschoots opgewogen door een ruimen djagong-oogst. Overigens had de bevolking voldoende gelegenheid om door koelie-arbeid en door het verzamelen van boschproducten geld te verdienen. De rijstprijzen bedroegen in de binnenlanden f 7,50 tot f 10, ter hoofdplaats f 9 tot f 10 per pikol.

In de IV Marga's wijdt de bevolking minder gaarne hare zorgen aan de rijst- dan aan de peper-cultuur, die aanzienlijke voordeelen oplevert, terwijl de padi-aanplantingen, door gebrek aan levend water en gebrekkige bewerking der velden, steeds slechts matige oogsten afwerpen.

Klappers. Van lieverlede neemt de klappercultuur in de Lampongs toe, vooral in de Masoedji-streek en aan de monding der Toeloeng-Bawang.

Peper. Vooral in de zoo evengenoemde afdeeling IV Marga's en op de daartoe behoorende eilanden Sibessi en Siboekoer zijn de gronden uitnemend geschikt voor de pepercultuur, maar ook elders in de Lampongs breidt zich de cultuur meer en meer uit. In 1875 zijn o. a in de afdeeling Sepoetih, waar in vroegere jaren nagenoeg niets aan de pepercultuur gedaan werd, 26885 ranken met goed gevolg aangeplant. In de afdeeling Sekampong bedroeg de oogst 2121 pikols, in Semangka 1560 pikols. De marktprijzen verschilden van f 25 tot f 30 per pikol.

Koffij. Ofschoon in het uitgestrekte gebied van dit gewest voor de teelt van koffij gelegenheid in overvloed bestaat, maakt de bevolking daarvan weinig gebruik, omdat zij liever peper plant. In de afdeeling Sepoetih werden slechts 54, in Semangka niet meer dan 13 pikols koffij geoogst. De marktprijzen bedroegen f 30 à f 40 per pikol.

Kina. De in 1871 aangelegde kina-aanplanting op den berg Radja Bassa (afdeeling IV Marga's) staat gunstig.

Bosschen. De houtkap-onderneming op het eiland Lagoendi, toebehoorende aan een ingezetene van Batavia, maar nimmer op voldoende wijze in werking gebragt, schijnt na den dood van den administrateur, in Februarij 1875, geheel gestaakt te zijn.

4°. Palembang.

Rijst. De oogst was over het algemeen gunstig en voorzag niet alleen in de binnenlandsche behoefte, maar er werden zelfs aanzienlijke hoeveelheden rijst naar Banka uitgevoerd. Voor de rijst werd van f 5 tot f 12 per pikol, voor de padi de helft dezer prijzen betaald.

Koffij. De koffijcultuur gaat in deze residentie eene schoone toekomst te gemoet. Tengevolge van de gedurige stijging der prijzen legt de bevolking zich zoowel op den aanplant als op de bereiding meer en meer toe. De totale productie in 1875 wordt geschat op ruim 15 000 pikols; uitgevoerd werden 13 000 pikols tegen 10 712 pikols in 1874.

Gambier. Het product, afkomstig van de aanzienlijke gambier-aanplantingen in de Ampat Lawang en Rawas, is van zeer goede en zuivere qualiteit en in den handel zeer gezocht.

Kina. De aanplantingen in de Pasoemah-landen stonden zeer gunstig. Proeven, genomen met zaden van deze aanplantingen afkomstig, leverden evenwel geen resultaten op.

Katoen. De beste kapas wordt geteeld in de Ogan- en Kommering-districten. Het product wordt in groote hoeveelheden in bamboezen vlothuizen stroomafwaarts vervoerd en ter hoofdplaats aan de markt gebragt. De gemiddelde prijs bedroeg ter hoofdplaats van f 8 tot f 10 per pikol. De uitvoer had voornamelijk naar Cheribon plaats en bedroeg in 1875 50 000 pikols.

Veeteelt. Over 't algemeen staat in Palembang, met uitzondering van de afdeeling Rawas, de veeteelt nog op een zeer lagen trap. Wegens gemis aan de noodige gegevens kan de hoegrootheid van den veestapel niet worden opgegeven.

5°. Sumatra's Oostkust.

Rijst. Als in vorige jaren werd ook in 1875 weder eene groote hoeveelheid rijst (thans p. m. 130 000 pikols) van de landschappen Panei, Bila en Assahan naar de andere afdeelingen van dit gewest uitgevoerd, vooral naar de landbouw-ondernemingen in Deli, waar de grond voor andere cultures wordt gebruikt, en naar Bengkalis, waar de inlandsche bevolking zich hoofdzakelijk slechts met de troeboekvisscherij bezig houdt. In Assahan was de rijstoogst zoo overvloedig, dat men geen handen genoeg had om dien binnen te halen.

Peper. Deze cultuur, hoewel belangrijk, vooral in het noordelijk gedeelte van het gewest, is in de laatste jaren niet toegenomen. Omtrent den uitvoer kunnen geene cijfers worden opgegeven.

Klappers. Door de inlandsche bevolking worden hare klapper-aanplantingen gestadig uitgebreid. Op de landbouw-ondernemingen in Deli, waar eenige jaren geleden uitgestrekte klappertuinen zijn aangelegd, is deze cultuur gestaakt, omdat zij te weinig winst opleverde. Bij de Deli-maatschappij bestond echter het voornemen (verg. blz. 167) om eene proef te nemen met het stoken van arak uit gefermenteerd sap van den klapperboom (toddy), zoo als op Ceylon geschiedt. Gelukt die proef, dan zouden de klapper-aanplantingen nog zeer winstgevend kunnen worden.

Voor de klappernoten werd, als in 1874, van f 3 tot f 15 per honderd stuks betaald.

Sago. Omtrent de teelt van dit product, ter Sumatra's Oostkust rembio genoemd, is niets anders mede te deelen dan ten vorigen jare; de uitvoer bedroeg ook in 1875 ongeveer 30 000 pikols (ongezuiverd product).

Europesche landbouwnijverheid. Een overzigt van de landbouw-ondernemingen ter Oostkust van Sumatra, zoo als bij vorige verslagen werd overgelegd, is ditmaal niet uit Indie ontvangen. Slechts is berigt dat er bij het einde van 1875 40 ondernemingen in werking waren (23 in Deli, 11 in Langkat, 6 in Serdang), dus 17 meer dan in 1874. Bovendien waren 4 ondernemingen in Langkat contractueel gevestigd maar nog niet in exploitatie, terwijl 11 aanvragen om goedkeuring van contracten bij het bestuur aanhangig waren.

Bij de bedoelde 40 ondernemingen waren in dienst 46 administrateurs, 69 Europesche opzigters, 279 inlandsche mandoors en 7607 koelies, dus 2356 koelies meer dan over 1874 (voor 20 ondernemingen) werd opgegeven. Het kostte steeds veel moeite om de noodige arbeiders uit China te krijgen, doch in den laatsten tijd schijnt de uitzending van Chinesche mandoors voor het werven van koelies goede resultaten te hebben opgeleverd. Intusschen hebben de ondernemers den wensch te kennen gegeven, dat de Regering trachten mogt met het Britsche Gouvernement een tractaat te sluiten betreffende de werving van koelies in Britsch-Indie voor Sumatra's Oostkust. De Regering heeft geen termen gevonden om aan dien wensch gevolg te geven. Evenwel zijn harerzijds pogingen aangewend om in China juistere indrukken te vestigen omtrent de toestanden op Sumatra, vermits het gebleken was dat daaromtrent — in 't bijzonder ook omtrent het klimaat — valsche berigten werden verspreid, waarschijnlijk door personen die belang hadden bij de emigratie van koelies naar andere streken, vooral Malakka.

De tabaksoogst op de verschillende ondernemingen, voor zoover daaromtrent opgaven ontvangen zijn, bedroeg in de drie laatste jaren (1873-1875) achtereenvolgens 14 135, 19 642 en 20 795 pikols. Tengevolge van de zware regens en de harde winden gedurende den oogsttijd heeft de tabak in 1875 zeer veel geleden, zoodat op bijna alle ondernemingen de oogst zoowel in quantiteit als qualiteit is tegengevallen.

Overigens werden op de Delische ondernemingen in het afgeloopen jaar, even als in 1874, een 100tal pikols muscaatnoten geoogst. Het aantal notenboomen werd op ruim 376 000 geschat. Het product is, wegens de gebrekkige sortering, nog steeds van geringe waarde, en op de markt te Singapore op niet meer dan 2 dollars per pikol genoteerd.

6°. Riouw en onderhoorigheden.

Rijst. Omtrent de proeven, voor rekening van den sultan van Lingga met de natte rijstcultuur genomen (verg. vorige verslagen), wordt thans berigt dat zij vrij gunstige uitkomsten hebben opgeleverd; evenwel is de lust voor dien tak van landbouw daardoor bij de inheemsche bevolking nog weinig opgewekt. Op de eilanden Bintang en Lingga wordt hier en daar rijst op drooge velden geteeld. De ladangs brengen echter zeer weinig op, en het product is bovendien van inferieure qualiteit.

De benoodigde rijst wordt voornamelijk van Java en Siam aangevoerd; ter hoofdplaats van Riouw bedroeg de invoer in 1875 239 233 pikols; hoeveel regtstreeks uit Singapore naar de eilanden Battam, Karimon en den Lingga-archipel ten behoeve van de bezitters der peper- en gambierplantages aangevoerd werd, is niet op te geven.

Peper, gambier en koffij. In 1875 werden uitgevoerd 28 051 pikols witte en 32 780 pikols zwarte peper en 162 917 pikols gambier, tegen respectivelijk 31 629, 30 714 en 139 698 pikols in 1874. Voor de witte peper werd gemiddeld f 30,96, voor de zwarte f 19,33 en voor de gambier 1ste soort f 18,28 per pikol betaald.

De verpachting der belasting op de geproduceerde peper (f 2 per pikol witte en f 1,50 per pikol zwarte peper) bragt in 1875 (1) f 128 268 op, tegen f 35 904, f 58 416, f 73 320, f 93 114 en f 120 288 in de vijf voorafgegane jaren.

Proeven door eenige Duitschers te Tandjong-Pinggir met de koffijcultuur genomen, mislukten. Thans hebben zij die cultuur laten varen en pepertuinen aangelegd.

Sago. Op het eiland Lingga, op enkele eilanden der Karimon-groep en in het landschap Mandah (Sumatra's Oostkust) wordt sago verbouwd. De cultuur schijnt nog al in den smaak der inlandsche bevolking te vallen, maar de bereiding blijft gebrekkig. Op het eiland Lingga bedroeg de productie 71 500 pikols, vertegenwoordigende eene waarde van f 143 000. De sago wordt voornamelijk naar Singapore uitgevoerd (door Chinezen).

Bosschen. Omtrent den toestand der bosschen in de residentie Riouw zijn, naar aanleiding van de vragen, die blijkens het vorig verslag tot de Indische Regering zijn gerigt, geruststellende berigten ontvangen. Als het resultaat van een opzettelijk ingesteld onderzoek is door den resident gemeld, dat slechts op eenige eilanden van den Riouw-archipel (Battam, Noord-Bintang, Galang, Rempang en enkele kleinere eilanden) belangrijke ontwoudingen hebben plaats gevonden; dat in den Lingga-archipel nog slechts weinig eilanden (als Groot- en Klein-Temiang, Soengei-Poppan, Soengei-Sebangka en Bakan) ontgonnen zijn, doch tal van groote eilanden nog geheel of nagenoeg geheel woest liggen en met zware bosschen bedekt zijn; en dat de aanleiding om bosschen te vernielen, ter wille van den aanleg van gambier- en pepertuinen, vermindert naar gelang er meer gronden, die in vroegere jaren ontgonnen doch weder verlaten zijn en geruimen tijd braak gelegen hebben, op nieuw voor bebouwing geschikt worden.

De boschproducten van de verschillende eilanden vinden meest hun debouché te Singapore. De kamfer wordt echter ook veel naar China uitgevoerd en is bij de Chinezen zeer gezocht. De inzameling van dit product is een zwaar werk en wordt veelal door lieden uit Banka verrigt, daar de inheemsche bevolking er te traag voor is, en ook geen slag heeft van dit werk. Een man kan 5 à 10 katti's oogsten en de katti wordt voor 20 à 30 dollars verkocht. Behalve de gekristalliseerde kamfer, die men verkrijgt door de boomen, na ze te hebben omgehakt, tot splinters te slaan en uit te kloppen, levert de kamferboom ook nog de zoogenaamde kamfer-olie op, welke voornamelijk als geneesmiddel dient.

Een ander boschproduct is de kroewing-olie, die door den Maleijer uit den kroewingboom getapt wordt en even als de lijnolie wordt gebruikt tot het bestrijken der sampans.

7°. Banka.

Rijst en tweede gewassen. De in 1870, bij wijze van proef, nabij de militaire versterking ter hoofdplaats Djeboes aangelegde sawah's gaven redelijke uitkomsten. De bevolking blijft echter hoofdzakelijk rijst verbouwen op ladangs. De productie bedroeg in 1875 slechts 74 176 pikols, tegen 115 848 pikols in 1874; niet alleen deed de droogte nadeel, maar ook heeft schier in alle districten de te veld staande oogst veel geleden van zware winden. De oogst van tweede gewassen was echter zeer overvloedig. Voor padi werd van f 4,60 tot f 5,50, en voor rijst van f 8,50 tot f 11 per pikol betaald.

Klappers. Jaarlijks wordt van deze cultuur meer werk gemaakt. Met verbetering der ten vorigen jare gegeven cijfers is berigt, dat er bij het einde van 1874 138 277 klapperboomen waren, waarvan 48 380 vruchtdragende en 89 897 jonge. Ult°. 1875 was het totaal gestegen tot 146 280 boomen (50 280 vruchtdragende en 96 000 jonge). Voor de noten werd f 5,50 tot f 6,50 per 100 stuks, voor de klapper-olie f 38 tot f 48 per pikol betaald.

Gambier. Volgens de verkregen opgaven waren er bij het eind van 1875 in alle gambierplantsoenen te zamen 1 193 658 heesters; omtrent de productie en den uitvoer zijn geen cijfers medegedeeld. De prijs van de zuivere gambier bedroeg f 22 à f 40 per pikol.

Boschproducten. Van de 12 094 in exploitatie zijnde bijennesten werden ruim 302½ pikols honig en 132 pikols was vergaard. Voor de honig werd f 5 tot f 18, voor de was f 110 tot f 150 per pikol bedongen.

8°. Billiton.

Rijst. De oogst in 1875 bedroeg 11 102 pikols, derhalve ruim 7000 pikols minder dan in 1874, hetgeen is toe te schrijven aan te laten aanplant, die ten gevolge had dat een groot deel van het gewas door droogte werd vernield. De aanplant heeft uitsluitend op ladangs plaats; de herhaaldelijk genomen proeven met den aanleg van sawah's zijn alle mislukt. Er werden 64 032 pikols rijst ingevoerd tegen 71 322 in 1874.

Klappers. Het aantal kokosboomen wordt tot een veel lager cijfer opgegeven dan in 1874 (113 326 tegen 147 114 blijkens 't vorig verslag). Of hierbij aan mindere volledigheid der opgaven over 1875, dan wel aan andere redenen te denken is, wordt niet gemeld. De prijs der klappernoten bedroeg f 5 tot f 8 per 100 stuks, die der olie f 25 tot f 50 per pikol.

Sago en andere palmsoorten. Als aanwezig op ultimo 1875 worden opgegeven 179 000 pinang-, 28 400 arèn- en 19 900 sagoboomen, tegen respectivelijk 65 200, 19 000 en 20 600 in 1874.

9°. Wester-afdeeling van Borneo.

Rijst. Over het algemeen blijft de landbouw in dit gewest zeer achterlijk; slechts op enkele plaatsen, zooals Taijan en Sambas, is eenige vooruitgang te bespeuren. Alleen door de Chinesche ingezetenen wordt rijst op sawah's verbouwd; de inheemsche bevolking beplant hare ladangs nog altijd op zeer gebrekkige wijze.

Klappers. Vooral in de afdeeling Pontianak en op d· omliggende eilanden, zoomede in Mampawa, wordt deze

(1) Voor 1876 f 127 764 (verg. bijlage KK).

cultuur steeds uitgebreid. Vrij belangrijke hoeveelheden klapper-olie worden naar Singapore uitgevoerd.

Suiker. Het suikerriet van Sambas moet van uitmuntende qualiteit en zeer geschikt tot suikerbereiding zijn. Tot dusverre dient het echter alleen voor binnenlandsch gebruik.

Koffij. De in het vorig verslag bedoelde koffij-aanplanting te Pontianak, waarvoor Preanger-zaden werden gebezigd, laat zich voor het grootste gedeelte goed aanzien. Ook in Meliouw werd in 1875 koffij geplant op last van den vorst, die door eenige jaren verblijf in Menado bekend is geraakt met de koffijcultuur.

10°. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Rijst. De aanplant van rijst met zaailingen, afkomstig van de uit Java aangevoerde padi (zie vorig verslag), slaagde in de afdeelingen Amoenthaij en Martapoera vrij goed. De bevolking blijft echter voor de hoedanigheid der zaadpadi onverschillig. Bemesting van den grond of aanleg van waterleidingen vindt niet plaats. Natte rijstcultuur wordt alleen gedreven op de gronden welke zóó nabij de oevers van stroomen en rivieren gelegen zijn, dat zij bij hoogen waterstand overstroomd worden. Kweekbeddingen worden in vele streken in de rivieren aangelegd op drijvende vlotten, welke men met eene laag vette modder of aarde bedekt. De rijstprijzen verschilden van f 5 tot f 10 den pikol. Van Java werden 16 166 pikols rijst ingevoerd.

Katoen. Alleen in de afdeeling Amoenthaij wordt katoen verbouwd; de oogst was weder, ten gevolge van vele regens, niet overvloedig.

Klappers. Nog steeds wordt klapper-olie van Saleijer, Sumanap (Madura) en Bali ingevoerd (in 1875 110 pikols). Evenwel worden o. a. in de afdeeling Amoenthaij, en vooral in het district Amandit, groote klappertuinen aangetroffen. De prijs der noten bedroeg f 3,50 tot f 5,00 per 100 stuks.

11°. Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden.

Rijst. Hoewel de oogst tengevolge van droogte en ziekte in het gewas niet gunstig uitviel, werden in de gouvernementslanden toch nog 673 700 pikols rijst verkregen, tegen 572 000 pikols in 1874, toen door het invallen van den regenmoesson gedurende den oogsttijd een gedeelte van het product verloren was gegaan. Voor zoover de rijstvoorraad onvoldoende mogt heeten, vond de bevolking ruime vergoeding in een overvloedigen maïsoogst. De invoer van rijst bedroeg 124 460 pikols, de uitvoer 34 705 pikols (tegen respectivelijk 79 496 en 39 258 in 1874). Per pikol werd, als in vorige jaren, gemiddeld f 7 betaald.

Koffij. In de afdeelingen Noorder-, Zuider- en Oosterdistricten werden respectivelijk 988, 23 276 en 18 956 pikols koffij verkregen, tegen 446, 27 175 en 24 010 pikols in 1874. Hoewel de bevolking weinig zorg voor hare koffijtuinen heeft, mag de opbrengst bevredigend heeten. De qualiteit der Celebes-koffij wordt zeer geroemd. In 't geheel (dus met inbegrip van de koffij uit de verschillende vorstenlanden) werden van Makassar uitgevoerd 109 002 pikols tegen 60 795 pikols in 1874. In de Noorderdistricten bedroeg de gemiddelde prijs per pikol f 30 tot f 48; in de Zuiderdistricten f 45 tot f 60; in de Oosterdistricten f 40 tot f 54, en op de hoofdplaats Makassar f 50 tot f 60.

Kina. De kina-aanplantingen te Lokka (Zuiderdistricten) en Atjé (Noorderdistricten) verkeeren in een vrij gunstigen toestand. De groote droogte in het begin van 1875 deed echter vele plantjes uitsterven. Eene proef met de overplanting van stekken van Atjé mislukte geheel. De uitkomsten der met de stekken van Lokka genomen proeven waren vrij bevredigend.

Klappers. Aanplantingen van eenige beteekenis bestaan alleen in de afdeeling Saleijer. Van het eiland Saleijer werden uitgevoerd 1 111 500 klappernoten en 3748¼ pikol olie. Te Makassar werd voor een vat olie f 50 tot f 60 en voor 100 noten f 4 tot f 5 betaald.

Onlangs is een aanvang gemaakt met de exploitatie der klapperboomen op het eiland Tanah Djampea, tot de afdeeling Saleijer behoorende. Het vruchtgebruik dier boomen is namelijk voor een tijdvak van 5 jaren (1876—1880) verpacht en aan den hoogsten bieder, een Chinees, voor f 180 's jaars afgestaan. De pachter is verpligt de aanplantingen door inboeting behoorlijk te onderhouden en jaarlijks 50 boomen voor het Gouvernement bij te planten.

Suiker. In alle afdeelingen van dit gewest treft men kleine suikerriet-aanplantingen aan; eenigszins belangrijke echter alleen in de Noorderdistricten te Batoe-Bassi, en in de Zuiderdistricten te Batoe-Batoe (Galesong). De bewerking der velden geschiedt na den padi-oogst. Het onderhoud laat nog veel te wenschen over. Het riet werd ook in 1875 alleen verwerkt in de fabrieken te Batoe-Bassi, waar 480 pikols suiker verkregen werden (tegen 494 in 1874), en te Mariso (hoofdplaats Makassar), waar de productie 618 pikols bedroeg (tegen 741 in 1874). De uitvoer bedroeg 619 pikols.

Boschproducten. De levering van sapanhout aan het Gouvernement is definitief vervallen bij het nieuwe met den vorst van Sumbawa gesloten contract (verg. noot 2 op bladz. 23 hiervoren). Bij dat contract heeft het Gouvernement zich echter het regt voorbehouden om in de bosschen van het rijk van Sumbawa te allen tijde zooveel mast-, timmer- en brandhout te doen aankappen, dan wel opkoopen, als het noodig zal achten, en zonder dat deswege door den vorst en de rijksgrooten eenige opbrengst of betaling zal worden gevorderd.

Veeteelt. Van de in het afgeloopen jaar ter hoofdplaats Makassar gehouden vee- en paardenmarkt en wedrennen (verg. vorig verslag, bladz. 200) verwacht men gunstige gevolgen voor de veeteelt en paardenfokkerij in dit gewest. De veestapel bestond bij het einde van 1875 uit 13 800 paarden, 42 600 buffels en 700 koeijen, tegen 14 300 paarden, 45 200 buffels en 1100 koeijen in 1874; voor de vermindering worden geen redenen opgegeven.

12°. Menado.

Rijst. In 1875 werd een aanvang gemaakt met de in het vorig verslag (bladz. 200) besproken uitdieping der Tondano-rivier ter verlaging van den waterstand in het Tondano-meer, welke de hoofdoorzaak was van den moerassigen toestand der sawah's in den omtrek. De waterstand in het meer is nu ongeveer met één voet verminderd.

In de vijf districten der Minahassa werden in het afgeloopen jaar ruim 8890 bouws sawah's aangelegd. Buiten de vlakte van Tondano is evenwel de drooge rijstbouw nog regel. De padi-oogst bedroeg in deze districten 714 500 pikols tegen 742 250 pikols in 1874. Proeven met de toepassing van het systeem Holle (verg. bladz. 175) in de afdeeling Tondano genomen, leverden goede uitkomsten op en zullen op uitgebreide schaal herhaald worden.

Volgens de ontvangen opgaven zou de padi-oogst in de afdeeling Gorontalo in 1875 slechts 207 000 pikols hebben bedragen, tegen 217 500 in 1874. Reeds meer is echter opgemerkt (zie het verslag van 1874, bladz. 214) dat deze opgaven geen vertrouwen verdienen, daar de landbouwers, om de aan het inlandsch bestuur verschuldigde padibelasting te ontduiken, steeds te lage cijfers noemen. Ter hoofdplaats Gorontalo werden 515 pikols rijst uitgevoerd en 910 pikols ingevoerd.

De rijstprijzen in Menado bleven op dezelfde hoogte als in 1874.

Djagong (*miloe*). Volgens de ontvangen opgaven zouden in de afdeelingen Minahassa en Gorontalo respectivelijk 353 en 34 millioen vruchten zijn geoogst, tegen 368 en 50 millioen in 1874. In de Minahassa werd ter hoofdplaats f 3 tot f 4,50, en in de binnenlanden f 2 tot f 4 voor de 1000 klossen djagong betaald; in Gorontalo f 1,25 tot f 8 per pikol.

Sago. De sago-aanplantingen in het district Tonsawang — de eenige streek in de Minahassa waar de sago tot voedsel aan de bevolking dient — gingen in 1875 eenigszins achteruit; er waren bij het einde des jaars ruim 351 500 boomen, tegen 353 600 in 1874.

In de afdeeling Gorontalo waren, naar gezegd wordt, bij het einde van 1875 aanwezig 64 400 oude en 193 200 jonge sagoboomen. De aanvoer ter hoofdplaats Gorontalo bedroeg 2736 pikols, tegen 2150 in 1874. De prijzen der sago bleven in die afdeeling onveranderd.

Koffij. Het onderzoek naar den toestand der koffijcultuur in de Minahassa, bedoeld in de verslagen van 1874, bladz. 215, en 1875, bladz. 201, is in het begin van 1875 afgeloopen. Het daaromtrent uitgebragt verslag (hier te lande tot dusver niet ontvangen) is nog bij de Indische Regering in overweging.

De oogst leverde in het afgeloopen jaar slechts 10 580 pikols op, tegen respectivelijk 10 784 en ruim 16 000 in 1873 en 1874. Het aantal boomen (vruchtdragende en jonge) bij het einde van 1875 aanwezig, wordt op ruim 9 800 000 geschat.

De qualiteit van het product blijft uitstekend. Voor eene partij Minahassa-koffij, van particuliere aanplantingen verkregen, werd in 1875 bij verkoop te Samarang f 67 per pikol bedongen.

In Gorontalo breidde de koffijcultuur zich weder uit. Het aantal boomen steeg van 1 036 700 tot 1 182 500, de productie van 720 tot 830 pikols; de marktprijs der Gorontalo-koffij, die in 1874 f 25 à f 40 per pikol bedroeg, klom tot f 45 à f 50.

Cacao. De sinds jaren in de cacao-plantsoenen heerschende ziekte is nog niet geweken. Het aantal boomen verminderde in de Minahassa van 315 300 tot 290 000, in Gorontalo van 90 700 tot 85 600. Omtrent de productie zijn geen opgaven ontvangen. De meeste cacao van Gorontalo wordt uitgevoerd naar Makassar, Singapore en Manilla. De prijzen bleven onveranderd (f 45 à f 70 per pikol).

Klappers. Het aantal klapperboomen in de afdeeling Minahassa verminderde van 605 400 tot 601 300. De noten bragten f 1,50 à f 3 per 100 stuks op; de olie wordt alleen in het klein verkocht.

In Gorontalo gaat de klappercultuur vooruit. Het aantal boomen klom van 261 900 tot 280 700. De uitvoer bedroeg in 1875 5070 noten en 680 pikols olie, tegen 6360 noten en 465 pikols olie in 1874; de prijzen bleven onveranderd (verg. vorig verslag).

Muscaatnoten. De hooge prijzen, die voor de noten en de foelie betaald werden, werkten ook in de Minahassa gunstig op deze cultuur. Bij het einde van 1875 waren aanwezig 300 500 boomen tegen 197 900 in het voorafgegane jaar. De aanplantingen in Gorontalo zijn onbeduidend.

Preanger-boonen. Hoewel de verpligte levering dezer boonen is ingetrokken, werden in 1875 nog 86 pikols aan het marine-departement verstrekt.

Kina. Werd in het vorig verslag medegedeeld dat de kina-aanplantingen in de Minahassa niet, in Gorontalo wèl slaagden, thans is berigt dat ook in de laatstgenoemde afdeeling weinig gunstige uitkomsten van de kinacultuur verkregen worden.

Tabak. In de Minahassa breidt zich de tabakscultuur meer en meer uit. In 1875 waren in het district Tonsea reeds ongeveer 200 bouws, in Likoepang 50, in Klabat di Atas 37½, in Langowan en ook in Kakas 15 bouws met dit gewas beplant. Het product wordt verkocht aan twee ondernemers, wier loodsen op verschillende plaatsen verspreid zijn. Vooral de Tonsea-tabak behaalt hooge prijzen op de Europesche markt. Aan de planters in dat district werd voor 5000 planten (het gemiddeld product van een halven bouw) 1ste soort f 62,50 à f 75 betaald. Daar het voorkwam dat de inlandsche hoofden zich met deze cultuur meer bemoeiden dan wenschelijk was, zijn van bestuurswege de noodige maatregelen genomen om misbruiken hunnerzijds en verkeerde opvattingen bij de bevolking te voorkomen.

In Gorontalo wordt bij voortduring slechts voor de inlandsche markt tabak geplant, die echter van goede qualiteit is.

Katoen. In de Minahassa wordt alleen in de afdeeling Belang geregeld katoen geplant. De aanplantingen in Gorontalo werden met 63 600 heesters vermeerderd. De marktprijzen der katoen ondergingen geen wijziging.

Veeteelt. De veestapel bestond in 1875 in de Minahassa uit 3620 paarden, 20 042 runderen, 198 246 varkens en 1302 schapen en geiten; in Gorontalo uit 8347 paarden, 596 runderen, 9132 buffels en 16 803 schapen en geiten.

13°. Amboina.

Rijst, sago en tweede gewassen. De cultuur van rijst heeft in deze residentie weinig te beteekenen; ter hoofdplaats voorziet de handel in de behoefte aan dit voedingsmiddel (in 1875 werden ± 45 000 pikols aangevoerd); de bevolking verbouwt hoofdzakelijk slechts djagong en vooral sago, haar hoofdvoedsel.

Eenige gouvernements-sagobosschen op Ceram, vroeger (zie het verslag van 1871, blz. 201) voor vijf jaren aan een Arabier verhuurd tegen f 2700 's jaars, zijn in 1875 voor 20 jaren verpacht tegen een jaarlijkschen pachtschat van f 3430.

Klappers. Deze cultuur is in de afdeeling Amboina bij de bevolking zeer gewild omdat zij weinig zorg vereischt. Bij het eind van 1875 werd het getal vruchtdragende boomen op ruim 250 000, dat der jonge boomen op bijna 207 000 geschat. De productie was in het afgeloopen jaar minder gunstig.

Op de Banda-eilanden, waar de bevolking zich meer aan de specerijcultuur wijdt, waren ongeveer 14 400 vruchtdragende en 8600 jonge klapperboomen aanwezig.

Specerijen. Aangaande de uitkomsten der specerijcultuur sedert de opheffing van het gouvernementsmonopolie is het volgende mede te deelen.

Toen met ultimo December 1868 de termijn verstreek, gedurende welken de Regering zich in 1863 (*Indisch Staatsblad* n°. 169) verbonden had om nog tegen f 0,24 per Amsterdamsch pond (f 30 per pikol) de kruidnagelen in te koopen, die haar in de residentie Amboina zouden worden aangeboden, waren in dat gewest slechts enkele handelaren gevestigd, en werden de kruidnagelen aan dezen verkocht voor een lageren prijs dan het Gouvernement betaald had. Na eenige jaren werd echter de gelegenheid om het product van de hand te zetten ruimer, omdat de marktprijzen in Europa aanzienlijk stegen. Terwijl in 1870 nog slechts f 14 à f 17, in 1872 nog slechts f 24 per pikol kruidnagelen betaald werd, kon de rijke oogst van 1874 (5 à 6000 pikols) gedeeltelijk reeds voor f 50 à f 68 per pikol worden van de hand gezet. In 1875, toen de oogst schraal was (de nagelboomen bloeijen niet ieder jaar), werd f 70 à f 75 en zelfs meer per pikol bedongen.

Werd in de eerste jaren na de opheffing van het gouvernementsmonopolie zeer weinig zorg aan het onderhoud der tuinen besteed, zoodat verscheidene tuinen zelfs onder het onkruid als het ware bedolven raakten, en werd ook bij het plukken niet er op gelet of de vruchten rijp of onrijp waren, sedert 1874 is in het een en ander veel verbetering te bespeuren.

Omtrent den uitvoer van kruidnagelen zijn geen volledige opgaven te verstrekken, omdat die ook geschiedt van plaatsen waar geen ambtenaren gevestigd zijn en dus geenerlei contrôle daarop wordt uitgeoefend.

Volgens de gewestelijke verslagen zou het aantal nagel-

boomen op Amboina, Saparoea, Hila en Boeroe hebben bedragen in:

	vruchtdragende boomen.	jonge boomen.
1870	144 137	203 374
1871	161 023	140 541
1872	153 312	132 302
1873	167 151	126 059
1874	161 257	128 760
1875	162 022	128 296

De specerijen (muscaatnoten en foelie) op de Banda-eilanden zijn eerst in 1871 geheel in den vrijen handel gekomen, daar slechts 14 perkeniers dadelijk tot de voorwaarden, bij Indisch Staatsblad 1864, n°. 71 *a*, gesteld, toetraden, en de overige 20 eerst in 1870 volgden (verg. het verslag van 1870, blz. 153, 1871, blz. 202, 1872, blz. 189). Omstreeks dien tijd vonden de muscaatnoten en de foelie ook pas eene goede markt. De prijzen, die te Banda en in Nederland werden besteed, blijken uit het volgende overzigt:

JAREN.	Gemiddelde veilingsprijs te Banda-Neira.				Prijzen hier te lande besteed bij de veilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij.					
	Muscaat-noten.		Foelie.		Muscaatnoten (per ½ kilo):				Foelie (per ½ kilo):	
	per pikol.	per ½ kilo.	per pikol.	per ½ kilo.	n°. 1.	n°. 2.	n°. 3.	n°. 4.	lit. D.	lit. E.
1870. .	f 69	f 0,55	f 139	f 1,12	f 1,31	f 1,20 à f 1,21	f 1,00	f 0,58	f 2,15 à f 2,16	f 2,11 à f 2,12
1871. .	135	1,09	197	1,59	1,91	1,82 à 1,83	f 1.46 à f 1,47	1,01	»	2,41
1872. .	110	0,88	200	1,61	2,10	2,00	1,77	1,18	2,73	2,76
1873. .	105	0,84	200	1,61	(*a*)	(*a*)	(*a*)	(*a*)	(*a*)	(*a*)
1874. .	147	1,15	206	1,66	f 2,08 à f 2,12	f 1,96 à f 2,01	f 1,10 à f 1,26	f 1,28 (*b*)	f 2,00 à f 2,03	f 1,99 à f 2,05
1875. .	160	1,29	165	1,33	1,76 à 1,80	1,67 à 1,70	0,86 à 0,88	(*b*) 1,39 à f 1,42	1,70	1,64 à 1,66

(*a*) In 1873 werd geen veiling gehouden.

(*b*) Voor noten n°. 4 schijnen dus, bij uitzondering, hoogere prijzen te zijn besteed dan voor noten n°. 3.

Nog volgt hier een overzigt van het aantal boomen in de specerijperken aanwezig, en van den uitvoer van noten en foelie uit Banda, met aanwijzing van de eerste bestemmingsplaats.

JAREN.	Aantal muscaat-notenboomen op de 34 Bandasche specerijperken.		UITVOER (IN PIKOLS) UIT BANDA NAAR:								Totaal uitgevoerd (pikols).	
			Nederland.		Batavia, Samarang en Soerabaija.		Makassar.		Singapore.			
	Vrucht-dragende.	Jonge.	Noten-muscaat. (*a*)	Foelie.	Noten-muscaat.	Foelie.	Noten-muscaat.	Foelie.	Noten-muscaat.	Foelie.	Noten-muscaat.	Foelie.
1870	271 046	156 383	»	»	1440,90	617,84	661,71	147,06	698,99	56,65	(*b*) 2801,60	(*b*) 821,55
1871	270 324	163 594	»	»	3146,72	1201,39	1410,67	236,47	3074,06	431,19	7631,45	1869,05
1872	257 583	138 350	»	»	4374,51	892,95	750,25	260,00	1805,04	652,49	6929,80	1805,44
1873	259 337	153 055	1554,96	624,65	5451,58	1527,33	1126,42	403,53	657,88	237,03	8790,84	2792,54
1874	261 434	188 304	599,93	231,92	3955,31	1137,89	1327,42	177,72	1857,66	392,23	7740,32	1939,76
1875	264 507	229 768	354,68	184,24	5643,87	1774,69	867,27	166,13	2179,00	394,43	9044,82	2519,49

(*a*) Notenmuscaat noemt men de noten ontdaan van binnen- en buitenbast; uit Banda worden echter ook uitgevoerd noten »in den dop", dat is nog niet ontdaan van den binnenbast; deze worden bij voorkeur gevraagd op de markt te Singapore, waar het artikel dan verder bereid en gesorteerd wordt. Ter verkrijging van een duidelijk overzigt zijn in deze tabel de noten »in den dop" herleid tot het gewigt als notenmuscaat.

(*b*) In 1870 is nog een groot gedeelte van het product aan het Gouvernement geleverd; in 1871 niet meer.

Gelijk op bladz. 91 van het verslag van 1874 werd medegedeeld (verg. ook bladz. 88 hierboven), zijn in de afdeeling Banda het eiland Pisang en een gedeelte der eilanden Rozengain en Rhun in 1873 in erfpacht afgestaan. De twee laatstgenoemde eilanden worden voor de specerij-cultuur gebezigd, Pisang aanvankelijk alleen voor de veefokkerij.

Op Rhun zijn reeds 40 000 notenmuscaatpitten in den grond gebragt. Op Rozengain bevonden zich in den aanvang van 1876 reeds een 5000tal boompjes van ongeveer 2jarigen ouderdom, en werden toen nog 40 000 jonge planten overgebragt van het aan den ondernemer behoorende specerij-perk op Banda-Neira. Die ondernemer heeft een gedeelte

van zijn grond afgezonderd voor eene proefneming met den aanplant van tabak, omdat de muscaatnotenboom eerst na 15 jaren vruchten geeft; de proef is evenwel mislukt.

De arbeiders op de Bandasche specerijperken (in 't geheel ongeveer 2500) zijn voor een klein gedeelte ontslagen bannelingen, en lieden van Menado en Boeton afkomstig, maar verreweg de meesten zijn te Soerabaija aangeworven. De toestand der werklieden laat op vele perken nog te wenschen over. Zij genieten vrije huisvesting en voeding, en ontvangen jaarlijks twee stel kleederen en maandelijks f 5 à f 7 loon. De voeding is echter niet voldoende, en van het loon wordt een gedeelte ingehouden als restitutie van voorschotten, die bij de aanwerving aan de arbeiders heeten betaald te zijn, maar die inderdaad gedeeltelijk door de wervers zijn genoten. Door sommige perkeniers wordt ingezien dat verbetering in den toestand der werklieden noodig is.

Cacao. Deze cultuur blijft, tengevolge van ziekte in de boomen, achteruitgaan. In de laatste vijf jaren bedroeg het aantal boomen:

Jaren.	Vrucht-dragende.	Jonge.
1871.	43 289	36 691
1872.	43 453	31 142
1873.	36 889	26 662
1874.	29 949	30 257
1875.	25 223	26 180

Veeteelt. In 1875 telde de gouvernements-veestapel 654 runderen, waarvan 133 uitsluitend aan het Gouvernement en 521 aan het Gouvernement en de negorijen gemeenschappelijk toebehoorden. De verkoop van runderen bragt f 2 352,00 op, tegen f 3 777,00 in 1874.

De veestapel der bevolking werd geschat op 822 runderen, 18 paarden, 248 schapen, 1553 geiten en 972 varkens in de afdeeling Amboina en op 169 runderen, 72 paarden, 110 schapen, 298 geiten en 72 varkens in de afdeeling Banda.

Hooger is reeds gezegd dat het in 1873 in erfpacht afgestane eilandje Pisang voor de veefokkerij gebezigd wordt.

14°. Ternate.

Rijst, sago en tweede gewassen. Over het algemeen blijft de sago het hoofdvoedingsmiddel en dit zal niet veranderen zoolang de rijstbouw hier zoo achterlijk blijft.

Ten behoeve van het garnizoen, de marine en de ingezetenen ter hoofdplaats, die aan rijst de voorkeur geven boven sago, werden in 1875 5728½ pikols rijst ingevoerd.

De oogst van tweede gewassen, uitsluitend voor eigen gebruik verbouwd, was gunstig.

Koffij. Het aantal koffijboomen in de geheele residentie wordt opgegeven te bedragen 461 200, waarvan het grootste gedeelte op Ternate. Drie Europeanen bezitten koffij-aanplantingen op den berg van Ternate; één heeft op Halmaheira de cultuur beproefd; de tuinen beloven echter zeer weinig en de eigenaren planten thans daaromheen notenboomen, om zich met der tijd uit het product van deze eenigszins schadeloos te stellen.

Specerijen. De muscaatnoten-cultuur, waarvoor de grond in dit gewest bijzonder geschikt is, breidt zich meer en meer uit. Volgens de ontvangen opgaven waren bij het einde van 1875 op de verschillende eilanden aanwezig 176 800 muscaatnoten- en 7 900 kruidnagelboomen, tegen respectivelijk 156 200 en 7 800 in 1874.

Cacao. Het aantal cacaoboomen bedroeg 32 200, tegen 35 900 in 1874.

Veeteelt. De veestapel op de eilanden Ternate, Tidore en Batjan werd bij het einde van 1875 geschat op 1478 volwassen runderen en 286 kalveren, 1784 geiten en eenige weinige paarden, varkens en schapen. Invoer van vee vindt vooral uit Menado plaats.

15°. Timor.

Rijst en djagong. Niettegenstaande de weinige zorg, welke de bevolking aan den landbouw wijdt, was in 1875 de oogst zoowel van rijst als van djagong (het voornaamste voedingsmiddel) zeer ruim, zoodat een groote voorraad naar Timor Dilly kon worden uitgevoerd. (1)

Koffij. De inlandsche hoofden toonden, vooral in de landschappen Amarassi en Tabenoe, meer belangstelling dan in vorige jaren voor de koffijcultuur. Aan de bevolking zijn koffijzaden uit Pasoeroean verstrekt, in de hoop dat zij zich aan de cultuur zal willen wijden.

Katoen. De katoenteelt breidt zich langzamerhand over het geheele eiland Timor uit; zij valt in den smaak der bevolking. Op de Solor-eilanden wordt zooveel verbouwd, dat belangrijke hoeveelheden naar de eilanden Rotti en Savoe konden worden uitgevoerd.

Tabak. De tabak, die met tamelijk veel zorg geteeld wordt in Midden-Timor, op Flores, Savoe en Soemba, wordt in kleine hoeveelheden naar Banda en de naburige eilanden verscheept. Door de invoering van de Manilla- en Ranau-soorten tracht men de qualiteit van het product te verbeteren.

Klappers. Uit Ende (Flores) en Solor heeft een belangrijke uitvoer van klapperolie en noten plaats.

Boschproducten. Uit het binnenland van Timor en op Rotti werden in 1875 meer dan 1000 pikols bijenwas door Chinezen opgekocht tegen f 135 per pikol.

Ook werd eene belangrijke hoeveelheid sandelhout, circa 7000 pikols, door Chinezen naar China verscheept. De prijs van dit hout bedroeg f 14 per pikol.

Veeteelt. Hoornvee wordt in dit gewest in groote menigte aangetroffen. Deugdzame paarden vindt men op de eilanden Soemba, Savoe, Rotti en Timor. Over het plan om, ten dienste der militaire remonte, op eerstgenoemd eiland eene gouvernements-stoeterij op te rigten, zie men blz. 39 van dit verslag.

16°. Bali en Lombok.

Omtrent den staat der cultures in de onder regtstreeksch bestuur van het Gouvernement staande Balische landschappen Boeleleng en Djembrana zijn ditmaal geen berigten ingekomen. Ook aangaande den landbouw in de Balische vorstenrijken zijn geen bijzonderheden gemeld.

II. Mijnbouw.

§ 1. *Dienst van het mijnwezen.*

Het corps ingenieurs van de mijnen in Indie, dat gedurende een gedeelte van 1875 voltallig was, verloor in October van dat jaar één ingenieur der 3de klasse, terwijl in Januarij 1876 nog één ingenieur der 2de klasse overleed. Uit Nederland werden drie ambtenaren gezonden, die eene aanstelling als opziener bekwamen. Ten einde verder te voorzien in de bestaande behoefte aan opzieners, zag de Indische Regering zich genoodzaakt gebruik te maken van de haar bij Indisch Staatsblad 1873, n°. 280, geschonken bevoegdheid om tijdelijke buitengewone opzieners in dienst te nemen. Het personeel bij het mijnwezen is thans zamengesteld als volgt: 3 hoofd-ingenieurs, 10

(1) Over de in het voorjaar van 1876 op Savoe en Soemba geheerscht hebbende rijstschaarschte, en over afneming van de paditeelt in de afdeeling Babauw (Timor) zie men blz. 31 en 30.

ingenieurs (4 der 1ste en 3 van elk der beide volgende klassen), 18 vaste opzieners (2 van de 1ste, 2 van de 2de en 14 van de 3de klasse) en 10 tijdelijke opzieners (4 in Indie in dienst genomen en 6 van hier uitgezonden). Voorts zijn, behalve de chef van het scheikundig laboratorium, nog voor de grondpeilingen in dienst: 1 boormeester der 1ste en 5 boormeesters der 2de klasse.

De ondervinding der laatste jaren heeft de wenschelijkheid aangetoond om bij den dienst van het mijnwezen eenige afzonderlijke topografen aan te stellen, in het bijzonder bestemd om de opgenomen terreinen spoedig in kaart te brengen. Voorloopig werd reeds een topograaf-teekenaar aangesteld bij de opneming van Sumatra's Westkust, welke maatregel in den aanvang van 1876 nog is gevolgd door de in-dienst-stelling van 3 vaste topografen (1), waarvan twee werkzaam zullen zijn bij gemelde opneming en de derde aanvankelijk op Banka. Tevens werd echter besloten om de formatie der opzieners van 30 tot 24 te verminderen; van deze 24 opzieners zullen 4 tot de 1ste en 10 tot elke der beide volgende klassen behooren.

Alvorens wordt overgegaan tot de vermelding der werkzaamheden, door het Indisch mijnwezen in het afgeloopen jaar verrigt, zij hier aangeteekend, dat onlangs van den 4den jaargang (1875) van het »Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch Indie" het tweede deel het licht heeft gezien. Deze aflevering bevat de reeds in het vorig verslag besproken verslagen betreffende de opnemingen van het Ombilien-kolenveld in de Padangsche Bovenlanden (Sumatra's Westkust). Bij die verslagen zijn uitvoerige kaarten gevoegd, die de beschrijvingen van het terrein nader toelichten. In het algemeen vindt het jaarboek in het buitenland een gunstig onthaal; zoo werd het nog onlangs op de geografische tentoonstelling te Parijs met zilver bekroond.

Mijnbouwkundige onderzoekingen in het algemeen. Het gewigtige vraagstuk der exploitatie van de Ombilien-kolenvelden op Sumatra is in Indie in gezette overweging. Door de ontvangst van het rapport van den ingenieur CLUYSENAER over den aanleg van een spoorweg tot verbinding der kolenvelden met de westkust van het eiland (verg. bladz. 132 hierboven), is de Regering thans in het bezit gekomen van de voornaamste gegevens, die noodig zijn om het nemen eener beslissing in deze aangelegenheid voor te bereiden. Echter zijn, zoo als op bladz. 134 werd medegedeeld, nog nadere onderzoekingen omtrent de geschiktheid der havens ter westkust voor den afscheep der steenkolen noodig geacht.

Gedurende 1875 voortgezet, is de geognostische en mijnbouwkundige opneming in het gouvernement van Sumatra's Westkust, waarmede in 1867 een aanvang werd gemaakt, thans zoover gevorderd, dat in den loop van 1877 het gedeelte van Centraal-Sumatra, gelegen tusschen het meer van Manindjoe ten noorden, en den berg Talang ten zuiden, geheel zal zijn afgewerkt. De uitkomsten van dien arbeid zullen in het jaarboek van het mijnwezen worden medegedeeld. Ten einde te kunnen beslissen op welk terrein het mijnpersoneel, van evengemeld tijdstip af, zijne werkzaamheden zal overbrengen, werd in Mei ll. aan den eerstaanwezenden mijn-ingenieur op Sumatra opgedragen om een algemeenen verkenningstogt te maken in het zuidelijk gedeelte van dat eiland, meer bepaald in Benkoelen, de bovenlanden van Palembang, Pasoemah en de Lampongsche districten. Voor een en ander werd eene tijdruimte van vier maanden voldoende gerekend.

De werkzaamheden op Banka bepaalden zich — tengevolge der tijdelijke afwezigheid van een gedeelte van het op dat eiland geplaatste personeel, dat tot December 1875 op Singkep (Riouw) verbleef — hoofdzakelijk tot het doen van eenige onderzoekingen in het dadelijk belang der bestaande tin-ontginningen. De terugkeer van den eerstaanwezenden mijn-ingenieur en het met hem vertrokken opzienerspersoneel gaf gelegenheid de opneming der districten Koba en Pangkalpinang voort te zetten.

Het onderzoek naar den kolenrijkdom van Lebak (Bantam), waarmede in het afgeloopen jaar geregeld werd voortgegaan, leverde weinig gunstige uitkomsten op en werd in den aanvang van 1876 gestaakt.

In het afgeloopen jaar werden op verscheidene plaatsen in de adsistent-residentie Benkoelen steenkolen aangetroffen, die aanvankelijk geoordeeld werden de reeds in dit gewest bekende kolenlagen in qualiteit te overtreffen. In Junij ll. is een onderzoek naar de waarde der gevonden kolen in loco aangevangen.

Diepe grondpeilingen. De artesische boringen te Batavia worden met kracht voortgezet. Het jaar 1875 zag den zesden artesischen put, die in genoemde stad op het Beursplein werd geboord, geheel voltooid met eene diepte van 171,73 meters en een waterdebiet van 90 liters per minuut. Het ingestelde scheikundig onderzoek van het water gaf gunstige uitkomsten. De Indische Regering besloot tevens het aantal artesische putten alsnog met twee te vermeerderen, waarvan één in de Prinsenlaan en de tweede op het Koningsplein tegenover de Secretarielaan zal zijn geplaatst.

De verdieping van den bestaanden artesischen put op het eiland Onrust stuitte af op moeijelijkheden bij de boring ondervonden, weshalve besloten werd tot eene geheel nieuwe boring, die in December 1875 reeds tot op 37 meters was voortgezet, toen het breken der machine den arbeid tijdelijk deed staken.

De artesische put te Grissee (Soerabaija) leverde betrekkelijk weinig water op, terwijl eene poging om het waterdebiet door middel van eene stoompomp te vermeerderen mislukte, daar het verkregen water door vermenging met aardolie ondrinkbaar bleek. Dientengevolge werd afgezien van het denkbeeld om op deze plaats nieuwe boringen te doen.

De ongunstige uitkomsten die het geologisch onderzoek in de omstreken van Soerabaija opleverde, waarvan bereids in het vorig verslag is melding gemaakt, deden de Indische Regering besluiten om van verdere pogingen, om daar ter plaatse artesisch water te vinden, af te zien.

Daarentegen werd in November 1875 een aanvang gemaakt met het geologisch onderzoek van een gedeelte van Midden-Java, voornamelijk in het belang der artesische watervoorziening van eenige der volkrijkste kustplaatsen. Het overlijden van den met dit onderzoek belasten mijningenieur, in den aanvang van 1876, was oorzaak dat dit onderzoek voorloopig moest worden gestaakt.

In Atjeh werd, na voltooijing van den in het vorig verslag vermelden artesischen put binnen Kotta-Radja (2), eene tweede putboring in het kampement te Pantei-Perak aangevangen en met kracht voortgezet (verg. blz. 41 hierboven).

Nog zij hier vermeld dat de aandacht der Regering door den heer E. VAN DER ELST te Kerkrade gevestigd werd op eene nieuwe wijze van grondboringen, o. a. in gebruik bij de »Aalborger-compagnie" (Denemarken), waarmede ook in Indie welligt gunstige resultaten zouden kunnen worden verkregen. Het dientengevolge in Indie ingestelde onderzoek naar de bruikbaarheid der aanbevolen methode is nog niet beëindigd.

§ 2. *Tin-ontginningen.*

a. Ontginning van gouvernementswege.

In 1875 werden bij 's lands pakhuizen op Banka ontvangen 66 097 pikols tin, dat is 10 419 pikols minder dan in 1874, en 4441 pikols minder dan de gemiddelde jaarlijksche levering in het tienjarig tijdvak 1865—1874. De mindere productie moet worden toegeschreven, deels aan uitputting van gronden, deels aan langdurige droogte in het midden — en aan zware regens tegen het einde — van het jaar. Onder het cijfer van 66 097 pikols zijn de 120 pikols begrepen, die verkregen werden van 4 bij het einde van 1874 onversmolten gebleven »nachten" erts. Trekt men deze hoeveelheid af van het product in 1875 verkre-

(1) Ontleend aan het personeel dat aan den ingenieur CLUYSENAER is toegevoegd geweest.

(2) Ter aanvulling van het medegedeelde op bladz. 9 noot 2 van het vorig verslag zij hier aangeteekend, dat de bedoelde put, toen hij (in Augustus 1875) geheel voltooid was, 97.6 meter diep was en 87 liters water per minuut gaf.

gen, doch voegt men daar nog bij de bij het einde van dat jaar onversmolten gebleven 38¾ » nachten" erts, die 1162 pikols tin kunnen uitleveren, dan verkrijgt men voor het afgeloopen jaar eene productie van 67 139 pikols tin.

Bij het einde van 1875 beliep het aantal werklieden 8004, tegen respectivelijk 8012 en 8716 op 31 December 1874 en 1873. In het afgeloopen jaar werden slechts 49 nieuwe (Chinesche) arbeiders aangevoerd.

Hieronder wordt een overzigt gegeven van de productie en van het aantal arbeiders in de twee laatste jaren, afzonderlijk bij de gouvernements- (onder contrôle werkende) mijnen en bij de zoogenaamde particuliere ontginningen.

DOOR WIE GELEVERD:	Hoeveelheid geleverd tin (in pikols) en verhouding tot de totale productie. 1874.	1875.	Getal mijnwerkers bij het einde van: 1874. Deelhebbers.	1874. Jaarlooners.	1874. Kolenbranders.	1875. Deelhebbers.	1875. Jaarlooners.	1875. Kolenbranders.
Gouvernementsmijnen	58 248 (76,13 pct.)	49 964 (75,59 pct.)	2005	4023	676	2528	3421	693
				6704			6642	
Particuliere mijnen en tra-smelters . .	18 268 (23,87 pct.)	16 133 (24,41 pct.)		1308			1362	
Totaal . . .	76 516 (100 pct.)	66 097 (100 pct.)		8012			8004	

Het tin uit de gouvernementsmijnen kwam (geleverd in de pakhuizen op Banka) den lande gemiddeld op ruim f 24 per pikol te staan, tegen omstreeks f 21,78 en f 29,50 in de jaren 1874 en 1873.

De geldelijke uitkomsten der mijnen blijken uit het volgende overzigt.

	1874.		1875.	
Voor het geleverde tin hadden de mijnen te ontvangen (à f 13,50 per pikol):				
a. gouvernementsmijnen	f 786 348		f 674 514	
b. particuliere mijnen	246 617	f 1 032 965	217 795 [5]	f 892 309 [5]
De verstrekkingen bereikten een totaal van: (1)				
a. rijst, zout, olie en materialen.	f 522 136		f 505 149	
b. voorschotten	169 376	691 512	187 476	692 625
Alzoo hadden de mijnwerkers te goed		f 341 453		f 199 684 [5]
De uitkeeringen echter bedroegen:				
a. gouvernementsmijnen	f 120 799		f 76 005	
b. particuliere mijnen	246 617	367 416	217 799	293 804
Zoodat de schulden vermeerderden met.		f 25 963		f 94 119 [5]
In den loop van het jaar werd echter voor rekening van den lande afgeschreven of aangezuiverd.		7 868		117
Bij het einde van het jaar waren dus de schulden toegenomen met		f 18 095		f 94 002 [5]
Zij bedroegen op 1 Januarij		544 740		562 835
Dus op 31 December		f 562 835		f 656 837 [5]
Bijpassing aan de gouvernementsmijnen van hetgeen zij, na aftrek der genoten verstrekkingen en voorschotten, minder aan uitkeeringen zouden ontvangen dan f 5 per pikol (2).		f 191 873		f 178 018
Premiën voor ijverige arbeiders (2)		41 025		38 575

(1) Hieronder is niet begrepen de verstrekking van rijst aan particuliere mijnen, welke niet op rekening maar à contant geschiedt.

(2) Zie het verslag van 1864, bladz. 196.

Het aantal smeltovens vermeerderde in 1875 met 6, zoodat bij het einde van het jaar 90 nagenoeg nieuwe smeltovens in gebruik waren.

De afvoer van tin van Banka naar Java geschiedde geregeld op de wijze in het vorig verslag medegedeeld.

Ofschoon de klagten van den handel over beweerde onzuiverheid van het ter veiling aangeboden Banka-tin, waarvan op blz. 205 van het vorig verslag gewag is gemaakt, aanvankelijk ongegrond schenen te zijn, heeft de Regering evenwel nadere scheikundige onderzoekingen, zoo hier te lande als in Indie, noodig geacht. Hier te lande zijn, van drie daartoe bestemde blokken, twee onzuiver bevonden, waarop een nog niet beproefd gedeelte van de beide blokken naar Indie is gezonden om aldaar alsnog nader te worden onderzocht.

Een overzigt van de te Amsterdam gehouden veilingen van Banka-tin (1) in 1874 en 1875 en in het eerste semester van 1876 volgt hieronder.

VEILING GEHOUDEN IN:	Verkochte hoeveelheid in pikols.	Aantal uitgeleverde netto kilogramm.	Gemiddelde opbrengst per 50 kilogrammen.	
			Bruto.	Netto.
1874.				
Januarij . . .	10 700,00	658 464	f 70,10	f 66,40
Maart	9 975,00	610 935	55,07	51,66
Mei.	12 150,24	742 039	57,13	53,80
Julij	11 529,40	705 437	56,18⁵	52,94
September . .	11 388,75	698 885	56,44	53,18
November . .	10 301,48	632 362	58,05⁵	54,90
	66 044,87	4 048 122	(2) f58,79	f 55,06
1875.				
Januarij . . .	11 500,00	709 254	f 55,78	f 52,75
Maart	11 699,50	717 878	52,31⁵	49,54⁵
Mei.	11 670,61	716 320	49,94	47,07⁵
Julij	11 549,50	708 883	48,06	45,36
September . .	11 770,59	721 529	52,43	49,62
November . .	11 800,00	722 692	50,30	47,33
	69 990,20	4 296 556	(2) f51,47	f 48,60
1876.				
Januarij . . .	7 350,00	451 180	f 49,75	f 46,89
Maart	3 808,91	232 580	49,75	46,87
Mei.	15 051,00	920 635	45,23	42,63

b. Particuliere ontginningen.

Billiton. In December 1875 verkreeg de Billiton-maatschappij vergunning om het ontginnings- of boekjaar voortaan, in stede van met ultimo Februarij, met ultimo April te doen eindigen. Het laatste boekjaar der maatschappij loopt alzoo van 1 Maart 1875 tot ultimo April 1876 of over veertien maanden. In dat boekjaar verkreeg de maatschappij 115 789 blokken of 62 063³⁵ pikols tin (3), zoodat als pachtschat aan den lande (3 percent) te goed kwamen 1 861⁹⁰ pikols. In de vier voorafgegane boekjaren was achtereenvolgens verkregen eene productie van 49 850, 54 371, 50 979 en 62 808 pikols.

Het aantal mijnwerkers, dat op ultimo Februarij 1875 4038 (4) bedroeg, was op 30 April jl. verminderd tot op 3789 man (541 deelhebbers en 3248 koelies). De maatschappij had namelijk 549 werklieden verloren en slechts 300 nieuwe verkregen. Onder de nieuw aangekomenen waren 62 mijnwerkers, in China aangeworven. Van de afgeschrevenen vertrokken er 241 op eigen gelegenheid naar China, terwijl 125 overleden en 183 om verschillende redenen werden verwijderd of de mijnen verlieten.

Op ultimo April 1876 bedroeg het aantal mijnen 100, waarvan 48 koelit-, 44 koelit-kollong-, en 8 kollongmijnen. In den loop van het boekjaar werden 9 mijnen ingetrokken, terwijl één nieuwe mijn in ontginning kwam.

Als naar gewoonte werden door de Billiton-maatschappij om de twee maanden te Batavia veilingen gehouden, telkens van ongeveer 9000 à 10 000 pikols tin (in 1874 één van p. m. 8000 en vijf van p. m. 9000 pikols). De opbrengst in 1875 was achtereenvolgens f 59,08, f 55,10, f 53,09, f 52,58, f 54.83 en f 52,16 gemiddeld per pikol, dat is dooreengenomen over al de veilingen gemiddeld ongeveer f 54,52. In 1874 bedroeg de algemeene middenprijs p. m. f 62,18 per pikol; in elke veiling afzonderlijk was toen achtereenvolgens gemiddeld verkregen f 73,56, f 55,77, f 63,26, f 60,34, f 60,22⁵ en f 59,73.

In 1875 werden (van Batavia) uitgevoerd 3 180 067 kilogr. Billiton-tin, waarvan 2 912 169 kilogr. naar Nederland. Daarvan werd aan uitgaande regten ontvangen f 111 302. In 1874 waren uitgevoerd 3 875 910 kilogr., waarvan 3 666 715 kilogr. naar Nederland gingen.

Siak. De onderneming van den heer VON HEDEMANN c. s., waarover in het vorig verslag (bladz. 206) mededeelingen zijn gedaan, ondervond gedurende het eerste jaar der exploitatie van de zijde der hoofden en bevolking aan de Tapong-Kanan en-Kiri geenerlei tegenwerking. Ook de spanning, die laatstelijk in deze streken heerschte tengevolge van de verwikkelingen met Kotta-Intan (verg. blzz. 17 en 18 hierboven), is, volgens de rapporten van den controleur van Siak, gaandeweg verdwenen.

De eerste mijn, die in April 1875 aan de Soengei Onggé geopend werd, voldeed niet aan de verwachting, doch bleek reeds vroeger door de inlandsche bevolking te zijn bewerkt. Tegen het einde des jaars werd evenwel aan de Soengei Pisang, in de nabijheid van Kotta Renah, een zeer rijk terrein ontdekt, dat voldoende erts scheen te bezitten voor eene jarenlange ontginning. Klagten over voeding of behandeling werden van de zijde der mijnwerkers niet vernomen; in het laatst van 1875 was de gezondheidstoestand onder hen evenwel minder gunstig.

§ 3. *Kolen-ontginningen.*

a. Ontginning van gouvernementswege.

In 1875 werden bij de mijn Oranje-Nassau (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) de voorbereidende werkzaamheden in de diepte te Pengaron geregeld voortgezet. De machineput bereikte reeds in den aanvang van het jaar de vereischte diepte van 80 meters. In October kwam men gereed met de opstelling der machineriën, terwijl ook de pomphuizen in den put waren aangebragt, zoodat nog vóór den aanvang van den westmoesson met het ledigpompen der mijn een aanvang is kunnen worden gemaakt. Onmiddellijk begon men daarop den kolenput dieper te maken, welke arbeid ult. Maart jl. tot op 55 meters gevorderd was.

Tijdelijk werden kolen gewonnen uit de ontginningsplaats te Assahan, in 1875 tot eene hoeveelheid van 3830 ton, terwijl 3814 ton werden afgevoerd. Bij het einde van het jaar

1) Hoeveel het door het Gouvernement verkochte Billiton-tin (verkregen als pachtschat van de Billiton-maatschappij) in 1874 en 1875 opbragt, kan worden gezien uit bijlage BB van het vorig verslag en bijlage FF hierachter. In 1876 is nog geen Billiton-tin door het Gouvernement in veiling gebragt.

2) Voor het verschil van dit cijfer met den in bijlage BB van het vorig verslag en bijlage FF hierachter opgegeven gemiddelden „veilingsprijs" gelden dezelfde redenen als hierboven (blz. 181) met betrekking tot de koffijveilingen zijn bekend gesteld.

(3) Aan onversmolten erts werd nog overgehouden eene hoeveelheid van 110 „nachten", die geschat werden te kunnen uitleveren 2750 pikols tin. (Hoeveel bij het eind van vorige boekjaren aan onversmolten erts in voorraad bleef, is niet vermeld gevonden.)

(4) De opgave in het vorig verslag van 4435 mijnwerkers was niet juist.

lagen bij de mijn nog 2093 ton opgeschuurd, derhalve 16 ton meer dan op 31 December 1874.

b. Particuliere ontginningen en concessie-aanvragen.

Met de exploitatie van het in concessie gegeven terrein in de afdeeling Banjoeassin (Palembang; concessie Toengkal) werd een begin gemaakt; de verkregen uitkomsten schijnen echter aanvankelijk niet gunstig te zijn. In 1875 werden 502 ton kolen ontgonnen en naar Palembang vervoerd, doch het meerendeel bleek onverkoopbaar, dewijl de kolen, na eenige maanden te zijn bewaard, uiteenvielen en onbruikbaar werden. Dientengevolge is voorloopig van eene ontginning op groote schaal afgezien, en zullen slechts kleine hoeveelheden, zoo mogelijk voor eigen gebruik, worden uitgegraven.

De in het vorig verslag vermelde uitbesteding eener kolen-ontginning in Benkoelen (concessie-Soeban) had op 1 December 1875 te Batavia plaats. Twee inschrijvingsbiljetten kwamen in, doch eene definitieve toewijzing der concessie is nog niet geschied, vermits de voorloopige concessionaris alsnog in gebreke bleef om aan te toonen dat hij de noodige middelen bezat om de onderneming te drijven. Hem is daarop een termijn gesteld, binnen welken hij aan deze voorwaarde zal behooren te voldoen.

De steenkolen-exploitatie op Laut-Poeloe in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo, door de bevolking ondernomen, geeft goede uitkomsten door de gunstige ligging der lagen en de gemakkelijke wijze van afscheep. De kolengravers leveren de steenkolen geheel vrijwillig aan het hoofd van Laut-Poeloe tegen f 5 per ton, en eene firma te Batavia heeft met bedoeld hoofd eene overeenkomst voor de overneming van het product aangegaan.

§ 4. *Ontginning van vloeibare delfstoffen.*

De onderneming tot ontginning van aardolie in het district Madja (Cheribon) leverde in het afgeloopen jaar geen bevredigende uitkomsten op. Wel verkreeg men uit de te Tjibodas gemaakte boorgaten ongeveer 144 liters per etmaal, doch nagenoeg al de op andere plaatsen begonnen boringen mislukten, hetzij omdat in het geheel geene aardolie werd aangetroffen, of omdat de verkregen olie te dik bleek te zijn. In het laatst van 1875 werd eene nieuwe boring te Palimanang begonnen. Evenwel is in Mei jl. uit Indie gemeld, dat de ondernemers besloten hadden de exploitatie te staken.

§ 5. *Mijnbouwkundige opsporingen door particulieren.*

Omtrent het gevolg, dat de in het vorig verslag vermelde vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen gehad hebben, is niets vernomen. Nieuwe vergunningen zijn, voor zoover bekend, niet verleend.

III. Zout.

In het begin van 1876 werd het personeel aangewezen voor de hervatting van den zout-aanmaak in de afdeeling Sampang en voor het nieuwe zout-etablissement op het schiereiland Grisseepoetih (Madura), waarvan in het vorig verslag sprake was. In den oostmoesson zou men op beide plaatsen beginnen te werken.

In den loop van 1875 werd het personeel bij het opgeheven zout-etablissement te Boender (mede op Madura) buiten dienst gesteld, daar de voorraad zout op die plaats grootendeels was opgeruimd en de overblijvende hoeveelheid van 481 koijangs, bestemd ter voorziening, tot ultimo 1877, van het zoutverkooppakhuis te Pamakassan, gevoegelijk door een ambtenaar van het residentiekantoor kon worden beheerd. Ook het personeel bij het hoofddepôt te Grissee (Soerabaija) kon worden ontslagen, daar de pakhuizen ledig kwamen. Deze laatsten, uit deugdzaam hout zamengesteld, zouden naar nieuwe zout-etablissementen worden overgebragt.

Het jaar 1875 was, tengevolge der lang voortdurende droogte, voor den zout-oogst buitengewoon gunstig. De productie bedroeg ruim 37 337 koijangs, of bijna het dubbele van den oogst van 1874, toen 18 915 koijangs werden verkregen; zij zou nog 3000 à 4000 koijangs meer hebben kunnen bedragen, zoo de aanmaak niet gedurende een groot gedeelte van November had moeten gestaakt worden, omdat men beducht was geen genoegzame ruimte voor al het aan te maken zout beschikbaar te zullen hebben. De productiekosten bedroegen f 468 856, zoodat de koijang zout den lande te staan kwam op f 12,55⁵, tegen f 13,14 in 1874. De zoutmakers verdienden in 1875 per hoofd f 133 à f 299. Dooreengenomen ontving ieder f 224. In 1874 bedroegen de verdiensten per hoofd f 78 à f 146.

De voorgenomen regeling der belasting, die de bevolking in de afdeeling Grobogan (Samarang) van de aldaar geëxploiteerde zouthoudende modderwellen opbrengt (zie vorig verslag, blz. 209), is nog niet tot stand gebragt, omdat het aan de Indische Regering wenschelijk voorkwam, bij de overweging der door het Opperbestuur over de ontworpen bepalingen gemaakte opmerkingen, nadere gegevens, zoo noodig ter plaatse, te doen verzamelen. In verband hiermede werd zij gemagtigd om de invoering der nieuwe belasting, die bereids onder de middelen der Indische begrooting voor 1876 was opgenomen, tot 1°. Januarij 1877 uit te stellen. (1)

Het vervoer van zout uit de hoofddepôts naar de strandpakhuizen langs de noord- en de zuidkust van Java en naar de buitenbezittingen geschiedde geregeld en zonder stoornis; ook waren de verliezen aan zout door zeerampen aanmerkelijk minder dan in 1874.

De heropening van de binnenlandsche zoutverkooppakhuizen in de residentie Batavia, waarvan melding is gemaakt op bladz. 209 van het vorig verslag, had in Januarij 1876 plaats. De verkoopprijs van het zout bij die pakhuizen werd weder bepaald op f 6,72 per pikol, terwijl ook de prijs bij het verkooppakhuis te Batavia, sedert 1872 tot f 5 verlaagd, op het vroegere bedrag van f 6,72 werd hersteld. Tengevolge van de verhooging van den zoutprijs te Batavia werden al spoedig groote hoeveelheden van Telok-Betong (Lampongsche districten), alwaar het artikel nog tegen f 5 per pikol verkrijgbaar is, naar Bantam uitgevoerd, waardoor den lande een niet onbelangrijk nadeel werd toegebragt. Om dit tegen te gaan en eene herhaling van het gebeurde ook elders op Java te voorkomen, werd de invoer van zout uit gewesten, waar dat artikel bij de gouvernementspakhuizen f 5 kost, in gewesten waar de verkoopprijs meer bedraagt, bij Indisch Staatsblad 1876, n°. 98, verboden.

In de bijlage YY wordt een overzigt gegeven van het zoutdebiet bij 's lands pakhuizen in elk gewest van Java en op Madura over de laatste vijf jaren, zoomede van de prijzen en hoeveelheden tot welke het zout is verkocht. Daaruit blijkt dat het debiet in 1875 bedroeg 30 123 koijangs, waarvoor f 5 703 453 in 's lands kas werd gestort. In 1874 was het debiet 29 428 koijangs en bedroegen de ontvangsten f 5 625 540. Derhalve werden in het laatste jaar 695 koijangs meer verkocht en f 77 913 meer ontvangen. Te Batavia, waar — zoo als reeds gezegd — het zout tegen lageren prijs verkrijgbaar was, nam het debiet toe met 1273 koijangs; daarentegen werden in de residentien Preanger regentschappen, Cheribon, Tagal en Pekalongan 971 koijangs minder verkocht dan in 1874. In Kediri, Rembang, Soerakarta en Samarang ging het debiet mede achteruit, te zamen met 392 koijangs. In de overige gewesten bleef het nagenoeg stationair, behalve in de residentien Madioen, Pasoeroean, Japara, Soerabaija en Bagelen, alwaar het toenam respectivelijk met 249, 147, 145, 140 en 63 koijangs. Ruim 21 480 koijangs werden verkocht tegen den normalen prijs van f 6,72 per pikol, en 1079 aan Java's zuidkust tegen f 5,92 per pikol; terwijl tegen den prijs van f 5 per pikol circa 5952 koijangs te Batavia en, tegen den prijs van f 6 per pikol, ruim 1600 koijangs te Soerakarta werden verkocht. Bovendien werden nog voor industrieele ondernemingen (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 48*a*) gedebiteerd 10 koijangs tegen f 60 per koijang.

Een driejarig overzigt van het zoutdebiet bij 's lands pakhuizen in de buitenbezittingen is vervat in den volgenden staat.

---

(1) Over 1875 is aan belasting op de bedoelde zoutwellen geheven f 5594. De hoeveelheid zout, die er in het afgeloopen jaar uit gewonnen werd, beliep 14 071 pikols (in 1874 13 989 pikols).

GEWESTEN.	1873.		1874.		1875.	
	Hoeveelheid in koijangs. (a)	Opbrengst.	Hoeveelheid in koijangs. (a)	Opbrengst.	Hoeveelheid in koijangs. (a)	Opbrengst.
Sumatra's Westkust	1 956	f 293 424	2 117	f 317 550	2 238	f 335 710
Benkoelen.	270	53 882	277	55 785	300	59 885
Lampongsche districten (b). .	»	»	66	9 880	174	26 062
Palembang	1 048	183 534	1 126	197 110	1 253	219 232
Banka (c).	214	31 888	233	35 831	214	33 370
Westerafdeeling van Borneo .	895	156 625	883	154 453	959	167 804
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	1 315	263 034	1 397	279 326	1 394	278 807
	5 698	f 982 387	6 099	f 1 049 935	6 532	f 1 120 870

(a) De hoeveelheden zijn in koijangs afgerond.

(b) Eerst van 1874 af werd in dit gewest (ter hoofdplaats Telok-Betong) zout verkrijgbaar gesteld, maar nog altijd werd verreweg het meeste van het in de Lampongs benoodigde zout te Batavia ingekocht.

(c) Ruim de helft der opgegeven hoeveelheden werd aan de mijnwerkers verstrekt tegen lageren prijs (tegen f 120 in stede van tegen f 201,60 per koijang). De juiste hoeveelheid dier verstrekking is over 1873 niet opgegeven, maar in de beide volgende jaren beliep zij achtereenvolgens 136 en 120 koijangs.

Terwijl in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 3 en op Banka 19 koijangs minder zijn gedebiteerd dan in 1874, nam in de vijf andere gewesten het debiet toe met 455 koijangs, namelijk op Sumatra met 379 en in de Westerafdeeling van Borneo met 76 koijangs. Het verschil voor Banka vond zijn oorsprong hoofdzakelijk in eene mindere verstrekking van zout aan de mijnwerkers.

Op ultimo December 1875 bedroeg de voorraad zout in de hoofddepôts 146 767 koijangs, verdeeld als volgt: te Sumanap, Sampang en Boender (Madura) respectivelijk 99 632, 19 749 en 442 koijangs, te Paradessi (Rembang) 26 198 en te Tanara (Bantam) 746 koijangs; terwijl in de verkooppakhuizen of derwaarts onderweg waren 23 044 koijangs. De totale voorraad bedroeg derhalve 169 811 koijangs.

IV. Koopvaart en scheepsbouw.

§ 1. *Koopvaart.*

De statistiek van den handel en de scheepvaart over 1873 — zoowel van Java en Madura als van de Buitenbezittingen — is in het afgeloopen jaar uitgegeven (1).

(1) Aan de Staten-Generaal aangeboden bij brief van den Minister van Kolonien van 1 Maart 1876.

Dezelfde omstandigheden, die oorzaak waren dat dit zoo laat geschiedde (zie het verslag van 1874, blz. 225), hebben ook de bewerking der statistiek over 1874 vertraagd. Hierbij komt nog, dat bij de opmaking der statistiek van de buitenbezittingen belangrijke fouten zijn begaan, zoodat eene nieuwe bewerking noodig is bevonden. Intusschen is de statistiek van den handel en de scheepvaart over 1875 zoo goed als gereed, en bestaat het vooruitzigt dat voortaan het overzigt over elk jaar steeds in de maand Mei van het volgende jaar zal kunnen worden ter perse gelegd.

Met het publiceeren der maandelijksche statistieken van in- en uitvoer op Java en Madura in de *Javasche Courant* wordt steeds voortgegaan; zij worden geregeld overgenomen in de *Staatscourant.* (2)

De voornaamste uitkomsten van den handel en de scheepvaart van en op Java en Madura in 1874, vergeleken met de uitkomsten van 1873, zijn vervat in den volgenden staat, terwijl meer uitvoerige opgaven zijn opgenomen in bijlage ZZ hierachter. Aangaande de buitenbezittingen kunnen, om de hierboven vermelde reden, nog geen opgaven worden verstrekt.

(2) De statistiek van December 1875, waarin ook de totalen der vorige maanden van dat jaar, vindt men in de Javasche Courant van 25 Januarij 1876 (*Staatscourant* van 27 April jl.).

HANDEL.

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	INVOER. Voor rekening van particulieren. Koopmanschappen.	INVOER. Voor rekening van particulieren. Speciën.	INVOER. Voor rekening van het Gouvernement. Koopmanschappen.	INVOER. Voor rekening van het Gouvernement. Speciën.	UITVOER. Voor rekening van particulieren. Koopmanschappen.	UITVOER. Voor rekening van particulieren. Speciën.	UITVOER. Voor rekening van het Gouvernement. Koopmanschappen.	UITVOER. Voor rekening van het Gouvernement. Speciën.
1873.								
Nederland	f 27 258 908	f2 195 300	f4 260 850	f 21 746 250	f 82 457 439	»	f 41 524 737	»
Andere landen (buiten den Oosterschen archipel) .	19 507 712	292 523	1 577 500	»	5 753 894	f 94 000	»	»
Oostersche archipel:								
Singapore.	12 663 895	3 901 029	»	»	3 900 134	1 270 298	»	»
Andere gedeelten van den Oosterschen archipel .	14 299 566	597 712	2 230	»	13 301 317	2 058 518	2 236 733	f3 283 000
	f 73 730 081	f6 986 564	f5 840 580	f 21 746 250	f 105 412 784	f3 422 816	f 43 761 510	f3 283 000
1874. (*)								
Nederland	f 45 889 657	f 194 000	f3 152 664	f 1 000 000	f 57 509 437	f 1 500	f 41 806 133	»
Andere landen (buiten den Oosterschen archipel) .	16 918 397	»	?	»	37 673 818	»	»	»
Oostersche archipel:								
Singapore.	17 629 341	1 560 035	»	»	4 802 847	133 375	»	»
Andere gedeelten van den Oosterschen archipel .	6 759 956	389 977	?	»	1 955 386	325 195	5 094	?
	f 87 197 351	f2 144 012	?	f 1 000 000	f 101 941 488	f 460 070	f 41 811 227	?

(*) De cijfers in dezen staat wijzen den invoer tot verbruik en den uitvoer uit het vrije verkeer aan, die van bijlage ZZ daarentegen den in- en uitvoer in 't algemeen; van daar de verschillen tusschen de hier voorkomende opgaven en die in de aangehaalde bijlage.

SCHEEPVAART.

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	AANGEKOMEN SCHEPEN. Nederl. vlag. Aantal.	Nederl. vlag. Lasten.	Vreemde vlag. Aantal.	Vreemde vlag. Lasten.	Totaal. Aantal.	Totaal. Lasten.	VERTROKKEN SCHEPEN. Nederl. vlag. Aantal.	Nederl. vlag. Lasten.	Vreemde vlag. Aantal.	Vreemde vlag. Lasten.	Totaal. Aantal.	Totaal. Lasten.
1873.												
Nederland	107	55 540	10	5 065	117	60 605	158	105 324	178	59 096	336	164 420
Andere landen (buiten den Oosterschen archipel) .	63	27 482	267	77 710	330	105 192	17	6 412	127	31 061	144	37 473
Oostersche archipel:												
Singapore	67	19 417	132	26 415	199	45 832	72	16 060	138	22 996	210	39 056
Andere gedeelten van den Oosterschen archipel. .	3402	108 389	87	9 343	3489	117 732	3500	114 695	70	9 898	3570	124 593
	3639	210 828	496	118 533	*a.* 4135	*a.* 329 361	3747	242 491	513	123 051	*b.* 4260	*b.* 365 542
1874.												
Nederland	136	86 941½	10	5 112½	146	92 054	214	132 641	70	28 655	284	161 296
Andere landen (buiten den Oosterschen archipel) .	57	26 928	248	66 505½	305	93 433½	44	18 005	241	67 815½	285	85 820½
Oostersche archipel:												
Singapore	83	26 769	153	36 494½	236	63 263½	58	18 287	112	23 656½	170	41 943½
Andere gedeelten van den Oosterschen archipel. .	3952	146 814½	41	8 644	3993	155 458½	3684	132 879	38	5 459½	3722	138 338½
	4228	287 453	452	116 756½	*c.* 4680	*c.* 404 209½	4000	301 812	461	125 586½	*d.* 4461	*d.* 427 398½

(*a*) Hieronder 689 schepen, metende 45 138 lasten, met ballast. (*b*) Hieronder 738 schepen, metende 42 775 lasten, met ballast.
(*c*) Hieronder 583 schepen, metende 45 295½ last, met ballast. (*d*) Hieronder 253 schepen, metende 8 192 lasten, met ballast.

Sommige der medegedeelde cijfers omtrent de handelsbeweging moeten bij den eersten oogopslag onverklaarbaar voorkomen. Het navolgende moge tot toelichting dienen.

De waarde der voor rekening van particulieren ingevoerde koopmansgoederen is voor 1874 geschat op f 87 197 351 of f 13 467 270 meer dan in 1873. Het groote verschil is hoofdzakelijk een gevolg van betere taxatie. Gelijk men weet, geschiedt de taxatie, die vroeger zooveel te wenschen overliet, thans met naauwgezetheid naar prijscouranten, die telkens, in overleg met den handel, geverifieerd worden.

Volgens de medegedeelde cijfers zou de uitvoer van koopmanschappen voor rekening van particulieren naar Nederland in 1874 zeer sterk zijn verminderd (namelijk met f 24 948 002) en de uitvoer naar vreemde landen buiten den Oosterschen archipel zeer sterk toegenomen zijn (namelijk met f 31 919 924). De groote verschillen vinden echter hunne verklaring in de omstandigheid, dat sedert Januarij 1874, tengevolge van de afschaffing der differentieele regten, de aangifte van de bestemmingsplaats der uitgevoerde goederen naar waarheid geschiedt, terwijl het vroeger algemeen gebruikelijk was om goederen, bestemd voor andere landen, toch als naar Nederland verscheept aan te geven (1).

Het verschil eindelijk in de cijfers der handelsbeweging binnen den Oosterschen archipel vloeit hieruit voort, dat in 1874 onder de op Java ingevoerde en van daar uitgevoerde goederen niet meer zijn opgenomen de goederen, binnen het tolgebied van Nederlandsch Indie verscheept, welke vroeger oneigenlijk bij de cijfers van in- en uitvoer werden getrokken. Onder » andere gedeelten van den Oosterschen archipel" (buiten Singapore) heeft men derhalve, voor zooveel de opgaven van 1874 betreft, te verstaan: de vrijhavens en de havens gelegen in gedeelten van den archipel, die niet onder direct beheer van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement staan, en waar dus niet van gouvernementswege in- en uitvoerregten worden geheven.

In 't laatst van 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 207) werd, zoo als reeds op bladz. 157 (noot 1) is gezegd, de haven van Wijnkoopsbaai (Preanger regentschappen), die voor den algemeenen uitvoer en voor den beperkten invoer openstond, voor den algemeenen handel gesloten. Daarentegen maakt het een punt van overweging uit om de havens van Japara en van Saparoea voor den algemeenen handel open te stellen.

(1) Eerst een jaar na den afscheep werden, indien de goederen in vreemde havens waren gelost, de differentieele regten bijgepast.

§ 2. *Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot.*

De onderstaande tabel geeft een vijfjarig algemeen overzigt van den aard en de inhoudsgrootte der verschillende in Nederlandsch Indie tehuis behoorende vaartuigen, metende 10 last en daarboven. Zie overigens over de stoomschepen hoofdstuk **J**, afd. VII (bladz. 95—98).

JAREN.	Stoomschepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wankangs, toops en andere vaartuigen.		Totaal	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
1871 . . .	28	4 392	8	3 191	92	14 315	24	2 482	158	5 666	17	245	565	9 290	892	39 581
1872 . . .	29	4 374	8	3 244	87	14 214	26	2 637	155	5 593	21	293	571	9 519	897	39 874
1873 . . .	31	8 373	9	4 432	82	13 945	30	3 547	159	5 912	14	225	661	10 780	986	47 214
1874 . . .	36	9 613	9	4 739	86	15 218	26	3 086	174	6 793	15	223	857	13 048	1203	52 720
1875 . . .	43	12 004	8	2 992	91	18 231½	30	3 693	177	7 166½	16	244½	905	14 659½	1270	58 991

Hoedanig de opgegeven cijfers, wat het jaar 1875 betreft, over de verschillende gewesten waren verdeeld, kan worden gezien uit de overgelegde bijlage ZZ*bis*.

Uit den volgenden staat blijkt het aantal en de soort der op Europesche wijze getuigde schepen en vaartuigen, ten behoeve van welke in de laatste vijf jaren eerste zeebrieven voor de vaart binnen Nederlandsch Indie werden uitgereikt.

JAREN.	Aantal vaartuigen.	SOORT DER VAARTUIGEN.								Gezamenlijke inhoudsgrootte (in lasten).
		Stoomschepen.	Fregatten.	Schepen.	Barken.	Brikken.	Schoeners.	Kotters.	Andere vaartuigen.	
1871	44	2	—	3	5	1	23	5	5	3 786
1872	18	—	—	—	4	3	9	1	1	1 857
1873	42	6	2	1	—	3	28	2	—	5 947
1874	28	3	—	—	2	1	19	2	1	2 410½
1875	41	10	—	—	5	4	20	1	1	2 987

Van de schepen en vaartuigen, waarvoor eerste zeebrieven werden verleend, behoorden:

in	aan Europeanen.	metende in lasten.	aan vreemde oosterlingen.	metende in lasten.	aan inlanders.	metende in lasten.
1871.	6	1659	21	1564	17	563
1872.	1	529	8	996	9	332
1873.	10	4787	12	525	20	635
1874.	8	1677½	14	639½	6	93½
1875.	14	1785¾	17	932½	10	268¾

In het bij Koninklijk besluit van 30 Januarij 1874, n°. 16 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 15, *Indisch Staatsblad* n°. 113), vastgesteld reglement op de zeebrieven en jaarpassen in Nederlandsch Indie is, in navolging van de Nederlandsche wet, het beginsel opgenomen dat de noodige verklaringen voor het verkrijgen van zeebrieven, en ook van certificaten voor bepaalde reizen binnen Nederlandsch Indie, worden afgegeven door het hoofd van gewestelijk bestuur der *woonplaats* van den aanvrager. Van deze bepalingen is echter het gevolg dat een schip, waarvan de zeebrief door verloop van tijd vervallen is, en dat aankomt op eene plaats in Nederlandsch Indie, ver verwijderd van de woonplaats des belanghebbende, een geruimen tijd buiten de vaart moet blijven, in afwachtig van den nieuwen zeebrief, vermits onder de in te zenden stukken ook de vervallen zeebrief behoort. Ten einde in dit bezwaar te voorzien, is bepaald (Koninklijk besluit van 14 Mei 1876, n°. 30, *Nederlandsch Staatsblad* n°. 104), dat de aanvraag tot verkrijging van een nieuwen zeebrief ook geschieden kan in de laatste drie maanden vóór het vervallen van den vroeger uitgereikten zeebrief, die in dat geval eerst behoeft te worden ingeleverd bij het verkrijgen van den nieuwen zeebrief.

Na overleg met den Minister van Finantien is in December 1875 aan het Indisch Bestuur mededeeling gedaan van de nieuwe voorschriften betreffende de meting van zeeschepen hier te lande (*Nederlandsch Staatsblad* 1875, n°. 101 en 146), met aanbeveling om, zoo mogelijk, in het belang van eenheid der scheepsmeting, tot de invoering van de nieuwe meetwijze (stelsel Moorsom) ook in Nederlandsch Indie over te gaan.

Eene herziening van de verouderde programma's, waarnaar in Indie de examens voor gezagvoerder en stuurman bij de Indische koopvaardijvloot worden afgenomen (*Indisch Staatsblad* 1819, n°. 41) wordt voorbereid.

§ 3. *Scheepsbouw* (1).

Hoe veel van de schepen en vaartuigen, waarvoor in de laatste vijf jaren eerste zeebrieven zijn verleend, in Indie zijn gebouwd, blijkt uit het volgende overzigt.

JAREN.	Aantal vaartuigen.	WAAR GEBOUWD.					
		In Indie.		In Nederland.		In den vreemde.	
		Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
1871 . . .	44	23	576	1	370	20	2840
1872 . . .	18	10	310	1	322	7	1225
1873 . . .	42	23 (*a*)	420	»	»	19	5527
1874 . . .	28	22 (*b*)	579	2	549	4	1282½
1875 . . ,	41	22 (*c*)	458¾	»	»	19	2528¼

(*a*) Namelijk 1 stoomschip, 20 schoeners en 2 kotters, metende respectivelijk 25, 372 en 23 lasten.

(*b*) Namelijk 1 stoomschip, 18 schoeners, 2 kotters en 1 ander vaartuig, metende respectivelijk 21, 512, 19½ en 26½ last.

(*c*) Van deze schepen is de soort niet opgegeven.

(1) **Over de gouvernements-inrigtingen van scheepsbouw is gehandeld op bladz. 54—56.**

Zoo als in het verslag van 1872 (blz. 210) is vermeld, werd in Mei van dat jaar concessie verleend voor den aanleg van droogе dokken te Batavia en te Soerabaija. De bij die concessie bepaalde termijn van drie jaren, binnen welken het dok of de dokken voor het algemeen gebruik moesten zijn opengesteld, werd in Maart 1875, op verzoek der concessionarissen, door de Indische Regering met achttien maanden en alzoo tot 27 November 1876 verlengd. (2) Verder is bij Indisch besluit van 18 Julij jl. aan de Nederlandsch-Indische Droogdokmaatschappij voor den verderen duur harer concessie, zonder eenige vergoeding, afgestaan een stuk grond, groot 347840 vierk. meters, gelegen ter hoofdplaats Soerabaija aan de westerkade der Kalimas, en zulks in regt van gebruik volgens den 11den titel van het tweede boek van het Indisch Burgerlijk Wetboek, en met bepaling dat zij dit regt van gebruik niet mag vervreemden zonder toestemming van het Gouvernement.

V. ANDERE ONDERWERPEN.

Binnenlandsche handel; markten (passars). Uit de gewestelijke verslagen blijkt, dat het aantal marktplaatsen in de verschillende gewesten van Java gedurende het jaar 1875 geen belangrijke uitbreiding onderging. Wel werden in verscheidene residentien, zoo als in Bantam, de Preanger regentschappen, Kediri, Samarang en Banjoemas, een groot aantal nieuwe verkoopplaatsen opgemerkt, doch deze verdienen den naam van markt nog niet en zijn welligt slechts van tijdelijken aard. Op de geschiktste en levendigste punten langs den grooten weg, op kruiswegen of plaatsen waar veel vertier is, treft men vereenigingen aan van koopers en verkoopers; al wat de inlandsche landbouw en nijverheid produceert, voorwerpen van huiselijk gebruik en allerlei soort van artikelen worden daar omgezet.

Het debiet van lijnwaden van Europeesch fabriekaat, zonder onderscheid van herkomst, neemt elk jaar toe. In de Preanger regentschappen, Madioen, Pasoeroean en Soerabaija vinden madapollams van Nederlandsch of Engelsch fabriekaat veel aftrek voor het batikken; dan volgen in belangrijkheid van omzet de katoenen goederen, zoogenaamde chitzen en keper, welke grootendeels van Nederlandschen oorsprong zijn. In Tagal en Banjoemas zijn de lijnwaden van inlandsch maaksel zeer gewild, vooral de gebatikte kleedjes van Solo en Djokjo, zoomede die van Samarang.

Aangezien de toestand der bevolking op Java geheel door den landbouw wordt beheerscht, is de handel in lijnwaden het belangrijkst in jaren dat de oogst goed uitvalt; tijdens en kort na den oogst, zoo van padi als van andere gewassen die in het groot verbouwd worden, is de omzet het levendigst.

Omtrent den uitvoer van rijst uit het eene gewest van Java naar het andere is het volgende te berigten.

In 1875 ging er uit den aard der zaak uit Tagal en Banjoemas een grootere voorraad dan gewoonlijk naar Bagelen, wegens de daar heerschende schaarschte. Overigens werden padi en rijst uitgevoerd uit de Preanger regentschappen naar Buitenzorg en Cheribon; uit Krawang naar Batavia, Tagal en Pekalongan; uit Bantam naar Batavia en de Lampongsche districten; uit Soerakarta naar Djokjokarta, Madioen en Samarang; uit Pasoeroean en Bezoeki, vooral uit de afdeeling Bondowosso, naar Madura.

Omtrent de markten en hoofd-artikelen van handel in het gouvernement Sumatra's Westkust zijn over 1875 geen bijzonderheden te vermelden. Opkoop van rijst vond hoofdzakelijk plaats ter voorziening in de locale behoefte en voor de noordelijke havens. Voorts werd rijst uitgevoerd naar Benkoelen, Batavia en Atjeh. Naar den invoer te oordeelen, neemt het debiet van lijnwaden sterk toe. Het meerendeel van de ingevoerde manufacturen is van Nederlandsch fabriekaat, dat ook het meest gewild is.

(2) **Volgens berigten van Mei jl. was het kleinste der twee dokken van de Nederlandsch Indische droogdokmaatschappij toen in Indie aangekomen, en zou ook het grootere, dat op het eiland Amsterdam wordt ineengezet, weldra in gebruik kunnen worden gesteld. Voor het slepen van vaartuigen enz. van en naar de reede van Batavia en de omliggende eilanden heeft de maatschappij eene sleepboot, de *Amsterdam*, in de vaart (verg. blz. 96).**

Onder de lijnwaden van inlandsch maaksel wordt de voorkeur gegeven aan de fijne Boeginesche sarongs, welke te Padang veel aftrek vinden van wege de groote duurzaamheid van het weefsel; de Boeginesche handelaren, die ze met eigen kleine vaartuigen aanbrengen, nemen als retourlading garens in, die vooral de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, maar ook andere handelskantoren te Padang daarvoor in entrepôt houden.

In Benkoelen is het aantal markten niet vermeerderd en de handel in lijnwaden stationair.

Het aantal markten in de Lampongsche districten is met 3 vermeerderd, waarvan één te Soekadana (afdeeling Sekampong) en de twee overige in de afdeeling Sepoetih. De voornaamste artikelen, welke worden omgezet, zijn rijst, peper, gom-elastiek, paarden en lijnwaden; het debiet van dit laatste artikel neemt gaandeweg toe.

Door de vergrooting van de passar ter hoofdplaats Palembang bekwamen meer verkoopers gelegenheid om hunne waren aan den man te brengen. De meer en meer toenemende welvaart der bevolking in de bovenlanden geeft aanleiding tot een groot debiet van lijnwaden. Voortdurend heeft uit Palembang veel uitvoer van sarongs plaats, die te Cheribon worden ingevoerd en vervolgens hun weg vinden vooral naar de Preanger regentschappen; uit laatstgenoemd gewest worden verschillende koopwaren, meestal landbouw-producten, te Cheribon ter markt gebragt, en aldaar worden sarongs gekocht, welke weder in het binnenland van de hand gezet worden. Ter hoofdplaats Cheribon zijn Arabieren de tusschenhandelaren, die met eigen schepen op Palembang varen.

Ter Oostkust van Sumatra zijn geen vaste marktplaatsen (zie vorig verslag bladz. 215). Boschproducten, zoo als getah-pertja, was, rottan, zijn de voornaamste artikelen, welke door de bevolking ten verkoop worden aangeboden, waartegen weder lijnwaden, ijzer, koper en aardewerk worden ingekocht.

Omtrent den handel op Banka is zeer weinig te vermelden. Het verbruik van lijnwaden neemt ook daar toe.

Ook op Billiton werden veel lijnwaden omgezet, meest van Engelsch fabriekaat.

In de Wester-afdeeling van Borneo is het debiet van lijnwaden afnemende. Alleen de afdeeling Sambas maakt hierop eene uitzondering.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zijn rottan, getah, was en diamanten de voornaamste artikelen van uitvoer, die ter hoofdplaats Bandjermasin aan de aldaar gevestigde groothandelaren worden verkocht.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden worden steeds belangrijke hoeveelheden rijst uit de Noorderdistricten naar Saleijer en Mandhar uitgevoerd. Een levendige handel in specerijen, koffij, suiker, zout en tabak wordt in dit gewest gedreven. In den lijnwaadhandel is echter in 1875 geen vooruitgang waargenomen.

In Menado nam het debiet van lijnwaden toe; rijst werd van daar uitgevoerd naar Ternate.

De in de residentie Amboina bestaande markten werden zelden bezocht. Het debiet van lijnwaden was op de meeste plaatsen stationair, en op Saparoea, tengevolge van den minder gunstigen kruidnageloogst, niet zoo groot als in 1874.

Op Bali bestaat een belangrijke handel in koffij. Dit product, zoomede rijst, tabak en huiden, worden tegen zeer hooge prijzen te Boeleleng van de hand gezet. De handel in lijnwaden breidt zich meer en meer uit.

Visscherijen. Omtrent de vischvangst in Indie valt wederom weinig mede te deelen.

Langs de geheele noordkust van Java en vooral in den oosthoek wordt door de bevolking visch geteeld in vijvers, en zij vindt in deze nijverheid een ruim middel van bestaan. De bezitters van vijvers vormen eene bijzondere klasse, onderscheiden van de eigenlijke visschers, die zich met verschillende soorten van vaartuigen op zee begeven. Ook de teelt van visch op sawah's in de Preanger regentschappen levert steeds voordeel op.

In het gouvernement Sumatra's Westkust vindt een groot deel der strandbewoners zijn bestaan in de vischvangst. Hetzelfde is het geval aan de Brouwerstraat ter Oostkust van Sumatra, waar de troeboekvisscherij, zoo als op blz. 167 werd medegedeeld, sedert 1 Januarij 1876 van eene belemmerende belasting ontheven is.

Verschillende takken van inlandsche nijverheid. In de residentie Batavia legt de bevolking zich al langer hoe meer toe op het batikken van kleedjes en op het vlechten van fijne bamboezen hoeden. Ook in sommige districten van de Preanger regentschappen vinden velen in het maken van vlechtwerk een goed middel van bestaan.

In Bantam wordt veel arènsuiker bereid, die te Tangerang (Batavia) aan de markt gebragt wordt.

In het Tenggersche gebergte (Pasoeroean en Probolinggo) is de teelt van Europesche groenten en aardappelen inheemsch geworden.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo levert in de afdeeling Martapoera de diamanthandel een middel van bestaan aan een groot gedeelte der bevolking. In Negara worden handelspraauwen vervaardigd, die door het geheele gewest gezocht zijn.

De opgaven die ontvangen zijn omtrent de dagloonen, welke bij de ondernemingen van Europeanen en vreemde oosterlingen verdiend worden, verschillen weinig van die op blz. 216 van het vorig verslag medegedeeld. Er bestaat dus geen aanleiding om ze hier over te nemen.

Kamers van koophandel en nijverheid. De kamers te Samarang en Padang boden der Indische Regering een overzigt aan betreffende den handel op elk dier plaatsen over 1875. Het overzigt betreffende Samarang is in druk verschenen als bijvoegsel tot de *Javasche Courant* van 1 Augustus jl.

Maten en gewigten. De voorstellen tot invoering van het metriek stelsel van maten en gewigten in Indie zijn nog in hetzelfde stadium als ten vorigen jare werd medegedeeld. (Zie blz. 217 van het vorig verslag.)

De waarnemende ijkmeester te Batavia deed dienstreizen in de residentien Bantam, Cheribon, Tagal, Pekalongan en Samarang, om de standaard-gewigten, maten en balansen te verifieeren en de maten, gewigten en weegtoestellen, bij 's lands pakhuizen in gebruik, te inspecteeren en op nieuw te ijken.

Aan ijkgelden werd in 1875 ontvangen f 2464,27[5].

Tentoonstellingen. Door de Buitenzorgsche vereeniging voor landbouw en veeteelt, over welke zie blz. 112, werd in Junij 1876 eene tentoonstelling van land- en tuinbouwgereedschappen en producten, paarden, vee en pluimgedierte georganiseerd.

In 1877 zal waarschijnlijk het 3de Indische landbouwcongres te Soerabaija bijeenkomen, en bij die gelegenheid eene tentoonstelling van voortbrengselen van landbouw en nijverheid gehouden worden.

Voor de in 1877 te Amsterdam te houden groote internationale tentoonstelling van tuinbouw wordt door den directeur van 's lands plantentuin eene verzameling van voortbrengselen uit het Indische plantenrijk bijeengebragt. De van de hoofdcommissie ontvangen programma's en bulletins betreffende die tentoonstelling zijn, door de zorg der Regering, in Indie zooveel mogelijk verspreid en de verschillende autoriteiten en genootschappen zijn uitgenoodigd om het doel der tentoonstelling naar vermogen te helpen bevorderen.

De Minister van Kolonien,

W. VAN GOLTSTEIN.

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE

van 1876.

Lit. A, n°. I—VIII. Statistiek der bevolking van Nederlandsch Indie over 1874.

» B. Overzigt van de formatie en de sterkte van het leger aldaar op 31 December 1875.

» C. Overzigt van het aantal in het ressort van den militairen geneeskundigen dienst van Java en Madura behandelden en overledenen, behoorende tot de landmagt, en van den aard hunner ziekten, enz., over 1874 en 1875.

» D. Als boven wat de buitenbezittingen betreft.

» E. Recapitulatie van de sterfte- en ziektecijfers bij het leger, over de jaren 1871—1875.

» F. Overzigt van de formatie der voorloopige bezetting van Atjeh, met opgaaf der wijzigingen die zij achtereenvolgens van 1 Maart 1875 tot 1 Maart 1876 onderging.

» G. Extract uit het besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie, van den 9den Julij 1875, n°. 26, houdende maatregelen tot verbetering van den gezondheidstoestand onder de bezetting in Atjeh.

» H. Statistiek nopens den gezondheidstoestand bij de bezetting in Atjeh en nopens de verliezen aldaar *door het leger* geleden, sedert het begin der tweede expeditie tot 31 Mei 1876.

» J. Numerieke opgaaf betreffende het personeel en het materieel naar het oorlogstooneel in Atjeh gezonden, van 1 Mei 1875 tot 30 April 1876.

» K. Overzigt van de sterkte der oorlogsmarine in Nederlandsch Indie gedurende 1875.

» L. Overzigt van de op 31 December 1875 in dienst, in reparatie en in aanbouw zijnde vaartuigen der gouvernementsmarine aldaar.

» M. Uittreksel uit het verslag van den gouvernementscommissaris mr. T. H. DER KINDEREN, dd. Maart 1876, betreffende de invoering der nieuwe regeling van het regtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust.

» N. Statistiek betreffende het gevangeniswezen in Nederlandsch Indie over 1874.

» O. Verslag en statistiek (1) betreffende de regtsbedeeling aldaar over 1871 en 1872.

(1) De statistiek zelve is, ter inzage voor de leden der Kamer, ter griffie nedergelegd.

Lit. O*bis*. Rapport van den gouverneur van Sumatra's Westkust, van den 2den Junij 1876, omtrent de vrijverklaring der slaven in de residentie Padangsche Bovenlanden.

» P. Overzigt betreffende het beheer der wees- en boedelkamers in Nederlandsch Indie, over 1875.

» Q. Overzigt betreffende de gedurende 1875 verrigte heerendiensten op Java (met uitzondering van de Vorstenlanden) en in het regentschap Pamakassan der residentie Madura.

» R. Extract uit het besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie, van den 1sten October 1875, n°. 28, tot uitvoering van de voorgeschreven vijfjaarlijksche herziening van de bestaande regeling der heerendiensten op Java en Madura (de Vorstenlanden uitgezonderd).

» R*bis*, n°. I—III. Overzigt van den aanslag en de opbrengst der landrente op Java en Madura in 1873, 1874 en 1875.

» S. Overzigt van de uitkomsten der bedrijfsbelasting op Java en Madura (met uitzondering van de Vorstenlanden) over 1875, met vermelding van den landaard der aangeslagenen en van de onderscheidene klassen van aanslag.

» T. Overzigt betreffende de *aanbieding* in erfpacht van gronden op Java, sedert het in-werkingtreden der verordeningen ter zake tot 15 Junij 1876.

» U. Overzigt betreffende de in erfpacht *aangevraagde* gronden op Java, over gelijk tijdvak.

» V. Overzigt van de ondernemingen voor welke is toegestaan de huur te vervangen door erfpacht, mede over gelijk tijdvak.

» W. Overzigt van de op 1 Januarij 1876 bestaande aannemings-contracten voor het vervoer van producten, goederen, enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken.

» X. Overzigt betreffende de in Nederlandsch Indie aanwezige openbare lagere scholen voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden, bij het einde van 1875.

» Y. Ziektekundig overzigt der behandelden en overledenen bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch Indie, gedurende 1875.

» Z. Opgaaf van het aantal der behandelden en overledenen voor elke plaats in het bijzonder.

Lit. AA. Opgaaf van het aantal personen in 1875 in de verschillende gewesten omgekomen door bij het bestuur bekend geworden ongelukken (daaronder ook het aantal overledenen tengevolge van moord of zelfmoord).

» BB. Lijst van de belangrijkste openbare werken in 1875 in Nederlandsch Indie voltooid.

» CC. Verslag over de opname en den aanleg van staatsspoorwegen op Java, loopende van de aankomst in Indie van het daarvoor bestemd personeel tot 1 Junij 1876.

» DD. Statistiek betreffende de maandelijksche opbrengst van het spoorwegverkeer langs de particuliere spoorwegen op Java (lijnen Samarang–Vorstenlanden en Batavia–Buitenzorg) gedurende 1875.

» EE. Opgaven betreffende de bij het eind van 1875 in Nederlandsch Indie aanwezige stoomketels.

» FF. Algemeen overzigt betreffende de opbrengst, enz., der door de Nederlandsche Handelmaatschappij, gedurende 1875, hier te lande voor rekening van het Gouvernement verkochte Oost-Indische producten.

» GG. Statistiek betreffende de opiumpacht op Java en Madura, over de jaren 1874, 1875 en 1876.

» HH. Overzigt van de opbrengst der opiumpacht in de buitenbezittingen over dezelfde jaren.

» JJ. Overzigt van de pachtsommen waarvoor de (buiten de opiumpacht) op Java en Madura verpachte (zoogenaamde kleine) middelen over elk dier jaren zijn afgestaan.

» KK. Als boven voor zooveel de buitenbezittingen betreft.

» LL. Statistiek betreffende de pand- of beleenhuizen in Nederlandsch Indie, over 1874.

» MM. Overzigt van de uitkomsten der rijstcultuur op Java (met uitzondering van de residentien Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en in de afdeeling Pamakassan (Madura), over 1875.

» NN. Overzigt van de cultuur van andere éénjarige gewassen dan padi op Java (met uitzondering als boven) en in de afdeeling Pamakassan (Madura), mede over 1875.

Lit. OO. Statistiek betreffende de voorgenomen afschrijvingen en bijplantingen in de op hoog gezag aangelegde koffij-plantsoenen op Java, over 1875/76.

» PP. Overzigt van de uitkomsten der gouvernements-koffijcultuur op Java, over 1875.

» QQ. Overzigt van de uitkomsten, enz., der gouvernements-suikercultuur op Java over 1875, voor elke fabriek in het bijzonder.

» RR. Statistiek der gouvernements-kinaplantsoenen op Java, over de jaren 1873, 1874 en 1875.

» SS. Overzigt van de productie, enz., in 1875, der vrije suikerfabrieken op Java en Madura, niet gevestigd op particuliere landerijen of op in erfpacht of huur uitgegeven gronden.

» TT. Overzigt van de productie, enz., der tabaksondernemingen op Java, over 1875.

» UU. Overzigt betreffende de op Java gevestigde landbouw-ondernemingen op woeste gronden door het Gouvernement in huur of in erfpacht afgestaan (daaronder ook die waarvan de huur in erfpacht is geconverteerd), over 1875.

» VV. Overzigt betreffende de aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden verhuurde landen in Soerakarta, over 1875.

» WW. Als boven wat de residentie Djokjokarta betreft.

» XX. Overzigt betreffende de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen voor den aankap van hout uit 's lands bosschen op Java, over 1875.

» YY. Statistiek von het zoutdebiet in elk gewest van Java en op Madura, over de jaren 1871—1875.

» ZZ. Statistiek van den handel en de scheepvaart op Java en Madura, over 1874.

» ZZ*bis*. Overzigt van de in Nederlandsch-Indie te huis behoorende schepen en vaartuigen, groot 10 last en daarboven, over 1875.

ZITTING 1875 — 1876. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE A, n°. I—VIII.

N°. 3.

(Zie bladz. 1 van het verslag.)

STATISTIEK

DER

BEVOLKING VAN NEDERLANDSCH INDIE

over 1874.

N°. I.

ALGEMEENE STAAT van de sterkte der bevolking van Nederlandsch Indie (met

GEWESTEN.	EUROPEANEN.		CHINEZEN.		ARABIEREN.		ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.	
	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.
Java en Madura.								
Bantam	290	169	1 621	907	8	6	598	295
Batavia	5 807	3 044	69 339	36 004	864	569	110	79
Krawang	259	144	3 121	1 585	21	11	»	»
Preanger regentschappen	656	388	988	572	63	47	»	»
Cheribon	776	425	15 350	7 798	1 217	700	420	282
Tagal	612	327	5 500	2 799	168	90	217	114
Pekalongan	478	261	4 467	2 368	648	339	274	157
Samarang	3 363	1 754	15 286	8 027	622	322	2 467	1 190
Japara	525	302	9 776	4 671	69	39	540	237
Rembang	649	372	15 436	7 277	236	123	483	211
Soerabaija	5 559	2 931	10 980	5 848	1 787	963	1 251	687
Pasoeroean	1 133	583	4 193	2 200	660	335	1 182	577
Probolinggo	678	406	1 729	909	269	159	880	442
Bezoeki	359	236	865	485	401	225	»	»
Banjoewangi	151	74	234	126	325	180	»	»
Banjoemas	476	268	3 590	1 863	9	3	168	89
Bagelen	550	303	2 509	1 391	29	15	69	50
Kadoe	385	213	5 159	2 782	67	33	12	7
Djokjokarta	1 233	677	1 834	1 040	125	63	17	15
Soerakarta	2 001	1 110	5 620	3 213	32	30	182	116
Madioen	439	255	2 875	1 578	8	6	319	162
Kediri	698	441	5 753	3 086	»	»	540	237
Madura	494	268	5 596	2 779	1 125	521	4 999	2 845
Totaal	27 571	14 951	191 821	99 308	8 753	4 779	14 728	7 792
Buitenbezittingen (zie blz. 4 en 5 van dezen staat.)	6 641	3 471	114 076	87 437	4 330	2 220	4 790	2 719
Totaal-generaal	34 212	18 422	305 897	186 745	13 083	6 999	19 518	10 511

uitzondering van het leger) bij het eind van 1874, vergeleken met hetzelfde tijdstip van 1873.

INLANDERS Totaal.	INLANDERS Waaronder van het mannelijk geslacht.	Alzoo te zamen op 31 December 1874.	Volgens het vorig verslag bedroeg het cijfer op 31 December 1873.	Vermeerdering in 1874.
715 809	339 515	718 326	713 840	4 486
896 420	466 279	972 540	983 868	(*a*)
251 068	125 727	254 469	246 806	7 663
1 177 448	551 243	1 179 155	1 164 912	14 243
1 157 293	557 426	1 175 056	1 109 867	(*b*) 65 189
855 121	418 938	861 618	851 612	10 006
494 796	239 795	500 663	491 308	9 355
1 305 831	632 055	1 327 569	1 319 978	(*c*) 7 591
832 573	400 178	843 488	803 238	40 245
925 090	445 381	941 894	925 508	16 386
1 524 714	735 760	1 544 291	1 526 148	18 143
609 677	297 299	616 845	602 525	14 320
414 173	203 865	417 729	409 586	8 143
391 334	190 122	392 959	388 681	4 278
57 536	28 712	58 246	57 410	836
932 069	456 299	936 312	920 182	16 130
1 160 066	571 064	1 163 223	1 154 241	8 982
695 997	341 258	701 620	694 213	7 407
422 300	201 756	425 509	416 330	9 179
841 051	400 214	848 886	826 560	22 326
866 657	423 553	870 298	837 412	32 886
621 308	305 840	628 299	610 572	17 727
734 065	360 420	746 279	731 321	14 958
17 882 396	8 692 699	18 125 269	17 786 118	350 479
(*d*)	—	(*d*)	Af: Vermindering in de resid. Batavia.	11 328
			Blijft: Vermeerdering .	339 151

AANMERKINGEN.

(*a*). De vermindering der bevolking van dit gewest, bedragende 11328 zielen, is toe te schrijven aan epidemien, zooals cholera en koortsen, die bijna het geheele jaar door geheerscht hebben; ook hadden er verhuizingen plaats naar Atjeh en Deli.

(*b*). Het belangrijke verschil ten voordeele van het jaar 1874 is het gevolg eener naauwkeuriger telling die in sommige districten heeft plaats gehad.

(*c*) Ook hier heeft men niet aan eene werkelijke vermeerdering van het zielental te denken; het verschil is hieraan te wijten dat in de opgaven over 1873 onder de inlanders niet waren medegerekend de huisbedienden en dwangarbeiders, voornamelijk ter hoofdplaats Samarang.
Indien die ook thans buiten rekening waren gelaten, dan zou blijken dat de bevolking met 5652 zielen is verminderd, 't geen, even als in 1873, weder is toe te schrijven aan de ongunstige verhouding tusschen geboorten en sterfgevallen in de afdeelingen Demak en Samarang.

(*d*). Wegens de onzekerheid der opgaven van vele buitenbezittingen wordt hier geen totaal uitgetrokken.

GEWESTEN.	EUROPEANEN.		CHINEZEN.		ARABIEREN.	
	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.
Buitenbezittingen.						
Gouvernement van Sumatra's Westkust:						
residentie Padangsche Benedenlanden	976	493	3 350	2 258	72	51
» » Bovenlanden	267	150	369	266	17	14
» Tapanoeli (*f*)	174	100	707	458	6	5
Benkoelen (*g*)	159	79	518	256	6	6
Lampongsche districten	85	47	164	93	18	8
Palembang (*h*).	216	123	4 092	2 360	1 975	887
Oostkust van Sumatra.	156	113	10 545	9 848	»	»
Riouw en onderhoorigheden (*k*)	142	81	33 496	31 025	54	38
Banka	175	100	19 670	13 914	12	10
Billiton	(*l*) 63	44	5 441	4 988	»	»
Westerafdeeling van Borneo	119	76	24 987	15 973	1 356	709
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	353	200	2 524	1 331	349	181
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. .	1 395	704	4 495	2 685	118	71
Menado (*n*):						
afdeeling Minahassa	622	295	1 802	893	10	10
» Gorontalo	46	25	55	41	11	7
Amboina (*o*):						
hoofdplaats en overige afdeelingen, behalve de afdeeling Banda	722	353	(*p*)	(*p*)	(*p*)	(*p*)
afdeeling Banda	533	278	122	66	112	66
Ternate	218	96	392	203	88	53
Timor en onderhoorigheden	193	97	1038	548	27	21
Bali (gedeelte onder Europeesch bestuur):						
afdeeling Boeleleng	26	16	305	232	83	67
» Djembrana	1	1	4	4	21	16
Totaal	6 641	3 471	114 076	87 437	4 330	2 220

ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	INLANDERS. (e)	Alzoo te zamen op 31 Dec. 1874.	Volgens het vorig verslag bedroeg het cijfer op 31 Dec. 1873
611	404	256 345	261 354	251 971
386	220	610 612	611 651	594 550
206	134	87 089	88 182	91 882
4	4	134 795	135 482	134 116
"	"	117 108	117 370	112 784
82	42	502 303	508 668	501 085
226	208	(i)	?	?
101	77	16 340	?	69 386
63	40	44 337	64 257	63 922
"	"	21 793	27 297	26 639
242	139	(m) 338 926	365 630	365 798
47	26	(m) 895 602	898 875	889 629
1 157	535	353 462	360 627	355 942
"	"	118 164	120 598	118 619
"	"	96 667	96 779	93 777
(p)	(p)	92 182	?	94 745
"	"	7 752	8 519	8 453
"	"	(m) 95 890	96 588	97 913
"	"	(i)	?	?
1 566	849	54 343	56 323	68 631
99	41	12 700	12 825	10 943
4 790	2 719	—	—	—

AANMERKINGEN.

(e) Hoevelen tot het mannelijk geslacht behooren, is niet opgegeven.

(f) Behalve Nias en de niet onder geregeld bestuur staande Battaklanden, waarvoor in 't vorig verslag, naar gissing, eene bevolking van 300 000 zielen werd opgegeven.

(g) Voor het eiland Engano wordt, bij gissing, eene bevolking van 6000 zielen geraamd. Dit cijfer is in de uitgetrokken opgaven niet begrepen.

(h) Als boven wat Djambi betreft (76 000 zielen).

(i) Het cijfer der inlandsche bevolking is niet bekend.

(k) Aan de cijfers betreffende deze residentie ontbreken de opgaven der afdeeling Lingga, tot dusver niet ontvangen.

(l) Hieronder 5 Afrikanen.

(m) Dit cijfer is slechts bij benadering opgegeven.

(n) Naar het schijnt, is in de uitgetrokken opgaven niet begrepen de bevolking der rijkjes langs de noordkust van Celebes, der Sangir- en Talaut-eilanden en der Tomini-landen, blijkens vorige verslagen naar gissing te stellen op 24 000, 86 000 en 197 000 zielen.

(o) Omtrent het aantal Alfoeren op het eiland Ceram konden geene opgaven van eenige waarde worden verkregen. Voor de „overige eilanden", waarvan het bevolkingcijfer slechts bij gissing is op te geven, wordt een zielental van 150 000 geraamd.

(p) Niet op te geven.

N°. II.

VERDEELING van de Europesche en met deze gelijkgestelde bevolking naar geslacht en afkomst.

GEWESTEN.	In Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders of eene Nederlandsche moeder geborenen, door een Nederlandschen vader erkenden, en kinderen van niet genaturaliseerde vreemdelingen.			Vreemdelingen, waaronder de met Europeanen gelijkgestelden uit andere werelddeelen, bijv. Amerikanen, Afrikanen, enz.			In Nederland of buiten Nederland of Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders geborenen, zoomede genaturaliseerde vreemdelingen.			TOTAAL.		
	M. (*a*)	V. (*b*)	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.
Java en Madura.												
Bantam	124	108	232	2	»	2	43	13	56	169	121	290
Batavia	2 008	1 987	3 995	108	67	175	928	709	1 637	3 044	2 763	5 807
Krawang	110	107	(*c*) 217	7	»	(*d*) 7	27	8	35	144	115	259
Preanger regentschappen	257	230	487	16	1	17	115	37	152	388	268	656
Cheribon	324	310	634	17	3	20	84	38	122	425	351	776
Tagal	260	255	515	15	5	20	52	25	77	327	285	612
Pekalongan	206	200	406	5	2	7	50	15	65	261	217	478
Samarang	1 335	1 418	2 753	59	22	81	360	169	529	1 754	1 609	3 363
Japara	225	194	419	14	8	22	63	21	84	302	223	525
Rembang	293	252	545	5	3	8	74	22	96	372	277	649
Soerabaija	1 779	1 681	3 460	101	76	177	1 051	871	1 922	2 931	2 628	5 559
Pasoeroean	448	509	957	8	9	17	127	32	159	583	550	1 133
Probolinggo	288	242	530	9	2	11	109	28	137	406	272	678
Bezoeki	144	106	250	10	2	12	82	15	97	236	123	359
Banjoewangi	58	73	131	5	»	5	11	4	15	74	77	151
Banjoemas	218	190	403	»	»	»	55	18	73	268	208	476
Bagelen	189	208	397	75	27	(*e*) 102	39	12	51	303	247	550
Kadoe	157	150	307	1	»	1	55	22	77	213	172	385
Djokjokarta	609	538	1 147	8	2	10	60	16	76	677	556	1 233
Soerakarta	963	866	1 829	13	1	14	134	24	158	1 110	891	2 001
Madioen	192	174	366	3	»	3	60	10	70	255	184	439
Kediri	290	226	516	11	1	12	140	30	170	441	257	698
Madura	230	198	428	1	»	1	37	28	65	268	226	494
Te zamen	10 702	10 222	20 924	493	231	724	3 756	2 167	5 923	14 951	12 620	27 571

(*a*) Personen van het mannelijk geslacht, onverschillig van welken leeftijd.

(*b*) » » » vrouwelijk » » » » »

(*c*) Waaronder 7 Afrikaansche kinderen (4 jongens en 3 meisjes).

(*d*) Waaronder 3 Afrikanen (volwassenen).

(*e*) Als boven 97 (70 mannen en 27 vrouwen).

GEWESTEN.	In Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders of eene Nederlandsche moeder geborenen, door een Nederlandschen vader erkenden, en kinderen van niet genaturaliseerde vreemdelingen.			Vreemdelingen, waaronder de met Europeanen gelijkgestelden uit andere werelddeelen, bijv. Amerikanen, Afrikanen, enz.			In Nederland of buiten Nederland of Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders geborenen, zoomede genaturaliseerde vreemdelingen.			TOTAAL.		
	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.
Buitenbezittingen.												
Gouvernem^t. van Sumatra's Westkust:												
Padangsche Benedenlanden	382	406	788	13	2	15	98	75	173	493	483	976
Padangsche Bovenlanden .	90	85	175	7	2	9	53	30	83	150	117	267
Tapanoeli.	70	62	132	8	5	13	22	7	29	100	74	174
Benkoelen	65	76	141	»	»	»	14	4	18	79	80	159
Lampongsche districten. . .	31	32	63	»	»	»	16	6	22	47	38	85
Palembang	90	80	170	2	1	3	31	12	43	123	93	216
Oostkust van Sumatra . . .	36	29	65	50	9	59	27	5	32	113	43	156
Riouw en onderhoorigheden (*f*)	55	50	105	2	»	2	24	11	35	81	61	142
Banka.	74	70	144	»	»	»	26	5	31	100	75	175
Billiton	21	17	38	5	»	(*g*) 5	18	2	20	44	19	63
Westerafdeeling van Borneo .	56	41	97	1	»	1	19	2	21	76	43	119
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	158	143	301	8	1	9	34	9	43	200	153	353
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	593	656	1 249	3	3	6	108	32	140	704	691	1 395
Menado:												
afdeeling Minahassa . . .	258	310	568	3	2	5	34	15	49	295	327	622
» Gorontalo . . .	23	20	43	»	»	»	2	1	3	25	21	46
Amboina:												
hoofdplaats en overige afdeelingen, behalve de afdeeling Banda. . . .	329	362	691	»	»	»	24	7	31	353	369	722
afdeeling Banda	246	250	496	4	»	4	28	5	33	278	255	533
Ternate	83	113	196	»	»	»	13	9	22	96	122	218
Timor en onderhoorigheden .	76	91	167	»	»	»	21	5	26	97	96	193
Bali (gedeelte onder Europeesch bestuur):												
afdeeling Boeleleng . . .	12	10	22	4	»	4	»	»	»	16	10	26
» Djembrana . . .	1	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Te zamen. . .	2 749	2 903	5 652	110	25	135	612	242	854	3 471	3 170	6 641
Totaal voor geheel Nederlandsch Indie	13 451	13 125	26 576	603	256	859	4368	2409	6777	18 422	15 790	34 212

(*f*) De cijfers betreffende de afdeeling Lingga ontbreken.

(*g*) Afrikanen.

N°. III.

BEROEPEN EN BEDRIJVEN, uitgeoefend door Europeanen en met dezen gelijkgestelden.

GEWESTEN.	1. Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd.	2. Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet bezoldigd (geneeskundigen, notarissen, procureurs, enz.).	3. Handelaren.	4. Nijverheidsondernemers en zij die ambachten in het groot uitoefenen met inlandsche handswerklieden.	5. Ambachts- en handwerkslieden.	6. Landbouw-industriëlen, daaronder ook hunne Europesche administrateurs en andere geëmploijeerden.	7. Personen die andere niet speciaal genoemde bedrijven uitoefenen.	8. Gepensioneerde landsdienaren.	9. AANMERKINGEN.
Java en Madura.									
Bantam	49	1	6	3	1	22	4	4	a) Waaronder 392 handelsgeëmploijeerden.
Batavia	1161	35	a) 503	104	41	129	6	82	b) Als boven 83.
Krawang	19	»	»	»	2	46	»	3	c) Als boven 103.
Preanger regentschappen	134	12	26	13	7	49	»	1	d) Allen, op 1 na, in dienst bij den Sultan en bij prins PAKOE ALAM, of geëmploijeerden bij nijverheids-ondernemers en kleinhandelaren.
Cheribon	95	11	22	15	19	84	3	14	
Tagal	52	5	12	3	6	55	»	»	
Pekalongan	53	4	9	3	1	47	»	5	
Samarang	267	21	b) 150	73	5	145	16	113	e) Hiervan 8 geëmploijeerden bij den Soesoehoenan, 39 id. bij prins MANGKOE NEGORO, 1 id. bij den rijksbestuurder, 31 id. bij den opiumpachter, mitsgaders 13 onderwijzers en onderwijzeressen.
Japara	48	12	4	5	»	92	4	5	
Rembang	74	10	9	8	1	79	»	10	
Soerabaija	817	21	c) 212	76	182	115	13	145	
Pasoeroean	76	12	30	13	3	174	16	15	
Probolinggo	40	8	31	3	8	152	6	21	
Bezoeki	49	4	13	9	7	72	»	1	
Banjoewangi	28	4	2	2	2	3	»	2	
Banjoemas	64	8	12	6	4	37	»	21	
Bagelen	58	4	7	4	7	20	»	35	
Kadoe	35	1	1	3	»	78	1	3	
Djokjokarta	28	6	4	10	5	153	d) 90	60	
Soerakarta	64	8	12	24	»	418	e) 92	23	
Madioen	68	4	14	3	»	30	2	9	
Kediri	58	4	9	7	2	191	6	3	
Madura	85	2	3	2	»	6	6	9	
Te zamen	3422	197	1091	389	303	2197	265	584	

GEWESTEN.	Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd. 1.	Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet bezoldigd (geneeskundigen, notarissen, procureurs, enz.). 2.	Handelaren. 3.	Nijverheidsondernemers en zij die ambachten in het groot uitoefenen met inlandsche handwerkslieden. 4.	Ambachts- en handwerkslieden. 5.	Landbouw-industriëlen, daaronder ook hunne Europesche administrateurs en andere geëmploijeerden. 6.	Personen die andere niet speciaal genoemde bedrijven uitoefenen. 7.	Gepensioneerde landsdienaren. 8.	AANMERKINGEN. 9.
Buitenbezittingen.									
Gouvernement van Sumatra's Westkust	285	15	22	24	1	11	1	38	
Benkoelen.	33	4	»	»	»	»	»	5	
Lampongsche districten . .	19	1	2	1	»	»	»	»	
Palembang	54	2	2	»	1	»	»	5	
Oostkust van Sumatra . .	16	1	3	»	»	79	»	»	
Riouw en onderhoorigheden	30	»	5	1	1	2	2	»	
Banka	56	»	1	1	»	»	»	3	
Billiton.	7	1	»	»	»	26	»	»	
Wester-afdeeling van Borneo	35	1	5	»	1	»	»	3	
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	71	8	10	3	»	»	»	7	
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden . .	134	4	70	20	3	26	1	11	
Menado:									
afdeeling Minahassa . .	39	10	12	6	3	11	»	2	
» Gorontalo. . .	8	»	3	»	5	»	»	»	
Amboina:									
hoofdplaats en overige afdeelingen, behalve de afdeeling Banda . . .	51	»	4	1	»	2	»	»	
afdeeling Banda	26	»	14	»	»	132	1	»	
Ternate	19	»	6	»	1	»	2	6	
Timor en onderhoorigheden.	29	4	2	»	2	9	6	»	
Bali (gedeelte onder Europeesch bestuur):									
afdeeling Boeleleng . . .	5	2	4	»	»	»	»	»	
» Djembrana . .	1	»	»	»	»	»	»	»	
Te zamen . . .	918	53	165	57	18	298	13	80	
Totaal voor geheel Nederlandsch Indie	4340	250	1256	446	321	2495	278	664	

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang			2.	3.	4.	5. Handelaren		6. Nijverheids-ondernemers		7.	8. Landbouw-industriëlen		9.
	bezoldigd.	door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	erkende (alleen in de buitenbezittingen).	Aangestelde of erkende geestelijken	Hoofden van dessa's of kampongs.	Hadji's.	in 't groot.	in 't klein.	in 't groot.	in 't klein.	Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	hoofden van ondernemingen (eigenaars of huurders).	vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouwondernemingen.	Ambachts- en handwerkslieden.
INLAN														
JAVA EN MADURA.														
Bantam	(b)181	9	»	1532	1832	(c) 1688	2	5372	»	1261	23	»	20	682
Batavia	59	96	»	220	707	1068	3	9910	3	356	5	38	233	8301
Krawang	48	12	»	169	515	113	2	1756	»	91	25	»	91	335
Preanger regentschapp.	595	209	»	1848	5254	3464	79	26206	32	3651	18	»	717	5323
Cheribon	278	11	»	1726	1353	1463	18	7412	92	2243	11	»	185	4923
Tagal	190	»	»	118	1049	1156	17	11737	2	2023	22	»	167	2000
Pekalongan	142	»	»	195	4323	972	»	8871	»	1477	»	»	215	2728
Samarang	275	1	»	4003	2790	4998	33	7906	30	4146	85	4	160	9255
Japara	188	»	»	1042	1268	2056	30	5251	»	2615	6	»	81	2223
Rembang	146	»	»	1540	5010	651	88	3445	»	859	1	»	56	2380
Soerabaija	318	»	»	5637	5230	3085	305	13269	8	5390	24	5	103	14514
Pasoeroean	380	5	»	858	1788	743	20	6390	2	6865	8	»	174	1278
Probolinggo	142	»	»	233	876	117	»	7270	»	1189	1	»	183	931
Bezoeki	168	»	»	224	1910	149	»	4240	»	1444	2	»	»	977
Banjoewangi	32	1	»	328	493	148	»	352	»	61	»	»	»	155
Banjoemas	233	9	»	650	1356	467	»	11096	»	904	8	»	168	1836
Bagelen	234	663	»	1117	2121	798	19	31753	»	2377	1	»	40	1243
Kadoe	140	»	»	1219	3317	923	»	17194	»	1022	»	»	107	817
Djokjokarta	1939	»	»	1192	12930	836	55	14982	50	»	»	»	»	9010
Soerakarta	435	120	»	597	21388	1312	20	7269	»	1482	33	»	518	7003
Madioen	362	»	»	1607	1979	843	7	3566	»	1468	2	»	2	1105
Kediri	268	»	»	449	2245	502	1	3367	»	2033	85	»	876	1752
Madura	84	79	»	601	1186	6208	604	14315	»	525	203	»	43	3343
Totaal	6837	1215	»	27105	80920	33755	1303	222929	219	43482	513	47	4139	82114
BUITENBEZITTINGEN.														
Gouvernement van Sumatra's Westkust	848	92	2309	5033	11371	4876	361	9908	2	3602	6	»	7	4311
Benkoelen (o)	52	110	1	262	1162	80	»	569	»	366	28	»	»	464
Lampongsche districten	16	1	»	155	510	654	3	1275	»	»	»	»	69	186
Palembang	56	412	23	880	2883	2358	875	7079	»	14	1	»	»	2725
Oostkust v. Sumatra	8	»	33	65	159	312	»	353	»	50	»	»	»	1
Riouw en onderhoorigheden (p)	3	25	15	6	25	139	»	52	»	»	20	»	»	333
Banka	57	»	20	96	212	238	14	253	»	1	»	»	»	206

door inlanders en vreemde oosterlingen.

DERS.

10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.				
Personen die hun bestaan vinden in:						Bedrijven die niet onder een der vorige groepen kunnen worden gebragt.				
den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	bezoldigde beambten.	dagloonere.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen. (a)
143538	16	399	1626	25	»	375	436	635	»	77
77590	4	835	1873	1068	»	499	20015	8455	(d) 215	634
12350	8	375	956	»	»	102	32	406	40	65
205639	42	82	1181	121	»	1010	30839	7466	138	651
185137	32	651	(e) 1136	15	»	641	20739	13043	133	435
115873	3	6	2420	181	»	261	5257	923	44	146
56725	»	410	1183	1817	»	259	3412	1139	90	684
250664	30	365	2688	2	»	466	7143	11871	»	204
107477	159	897	(f) 6549	»	»	259	874	834	34	267
119828	163	269	5952	»	»	430	2977	2005	62	79
250507	60	2772	(g) 10857	64	»	763	15210	616	60	462
94377	1	117	(h) 3700	76	»	327	9371	3879	59	563
49735	2	543	(i) 2368	»	»	257	2070	908	»	32
60778	5	28	(k) 1604	69	»	222	3367	255	»	869
8047	»	56	218	»	»	197	52	»	»	»
124236	»	101	1156	326	»	423	1059	734	166	81
174784	»	»	1335	383	»	313	7343	4924	65	164
124071	»	»	143	829	»	178	462	259	33	8
62800	»	»	480	441	»	19	250	460	»	100
172828	»	»	82	12415	»	1356	6100	4080	»	905
94569	»	344	65	60	»	229	10389	273	83	232
92335	»	58	101	58	»	336	4500	854	170	386
98827	509	14365	(l) 20841	1473	»	(m) 214	6400	1225	1075	614
2682715	1034	22673	68514	19418	»	9136	158247	65244	2467	7661
(n) 261374	342	1213	3414	3563	34	594	11820	848	»	3
30221	88	165	1929	1236	»	153	421	212	»	7
30988	3	394	151	232	»	131	»	39	»	»
133102	304	470	1353	154	»	363	3013	345	»	»
7665	30	109	489	»	»	62	»	»	»	»
923	7	211	3351	»	»	124	74	64	»	»
13263	14	199	465	72	1	141	341	20	»	»

Aanmerkingen.

(a) Waar onder de rubriek „Inlanders" deze kolom is ingevuld, zijn daarin schier enkel opgenomen onderwijzers bij het particulier inlandsch onderwijs, vooral bij priesterscholen, zoomede houders van pandhuizen.

Onder het cijfer van Samarang zijn nog begrepen 18 beambten bij de Spoorwegmaatschappij.

Onder de rubriek „vreemde oosterlingen" zijn de in deze kolom opgegeven personen allen houders van pandhuizen (Chinezen); onder het cijfer voor Batavia zijn bovendien begrepen 28 (Chinesche) onderwijzers.

(b) Hieronder 1 hadji.

(c) Hieronder 37 handelaren Daar het aantal hadji's in de afdeeling Serang niet is gemeld, betreft deze opgaaf alleen de andere afdeelingen

(d) Politie soldaten.

(e) Hiervan zijn 546 bezitters van vischvijvers.

(f) Idem 4927 idem.

(g) Idem 3314 idem.

(h) Idem 689 idem.

(i) Idem 571 idem.

(k) Idem 285 idem.

(l) Idem 532 idem.

(m) Daarenboven nog 545 door het inlandsch bestuur bezoldigde hoogere en lagere hoofden.

(n) Hieronder ook landbouwers die tegelijk van vischvangst of veeteelt werk maken.

(o) In de opgaven betreffende dit gewest is de bevolking van het eiland Engano niet begrepen.

(p) De cijfers van de afdeeling Lingga ontbreken.

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang: bezoldigd.	1. Hoofden van rang: door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. Hoofden van rang: erkende (alleen in de buitenbezittingen).	2. Aangestelde of erkende geestelijken.	3. Hoofden van dessa's of kampongs.	4. Hadji's.	5. Handelaren: in 't groot.	5. Handelaren: in 't klein.	6. Nijverheids-ondernemers: in 't groot.	6. Nijverheids-ondernemers: in 't klein.	7. Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	8. Landbouw-industriëlen: hoofden van ondernemingen (eigenaars of huurders).	8. Landbouw-industriëlen: vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouwondernemingen.	9. Ambachts- en handwerkslieden.
Billiton	8	2	"	119	119	15	"	267	"	138	"	"	"	237
Westerafd. v. Borneo	12	3	7	43	34	24	"	115	"	"	"	"	"	34
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	70	23	3	911	507	2613	126	5322	"	460	"	"	"	5245
Gouvernem. v. Celebes en onderhoorigheden	105	64	136	3827	1724	376	134	6616	"	59	54	16	71	2601
Menado: Minahassa	33	47	14	220	322	3	1	40	"	36	1	"	5736	504
Menado: Gorontalo	14	37	"	549	848	11	8	1189	"	(r) 9967	1	"	"	361
Amboina: hoofdpl. en overige afd. behalve Banda	119	192	2	440	511	62	"	243	"	220	"	"	43	616
Amboina: Banda	1	"	1	1	15	"	"	195	"	"	"	"	"	91
Ternate	"	"	"	21	2	8	"	41	"	"	"	"	"	12
Timor en onderhoorigheden	44	14	31	12	2	"	"	118	"	18	"	"	"	73
Bali (ged. ond. Eur. bestuur): Djembrana	2	2	4	3	33	51	5	34	2	2	2	"	"	17
Bali (ged. ond. Eur. bestuur): Boeleleng	"	4	"	2	21	32	19	31	"	"	"	"	"	644

VREEMDE

JAVA EN MADURA.	1. bezoldigd	1. niet bezoldigd	1. erkende	2.	3.	4.	5. in 't groot	5. in 't klein	6. in 't groot	6. in 't klein	7.	8. hoofden van ondernemingen	8. vaste geëmploijeerden	9.
Bantam	1	6	"	1	1	"	82	69	"	"	26	1	"	229
Batavia	16	26	"	9	109	"	103	4086	21	98	32	122	"	1109
Krawang	"	3	"	"	2	1	19	391	"	54	107	2	8	141
Preanger regentsch.	"	1	"	"	"	7	10	216	14	32	11	"	20	66
Cheribon	"	19	"	2	32	"	179	2513	6	93	85	"	39	183
Tagal	1	12	"	"	11	2	21	724	4	28	174	"	8	57
Pekalongan	"	8	"	1	8	"	31	737	"	38	30	"	1	16
Samarang	"	24	"	"	32	"	124	792	23	579	221	10	2	410
Japara	"	4	"	1	13	3	142	550	4	374	153	"	51	38
Rembang	"	21	"	8	13	"	52	1068	2	24	102	"	"	75
Soerabaija	"	19	"	1	24	25	613	1732	49	53	206	29	97	469
Pasoeroean	1	11	"	"	6	3	9	704	5	22	151	"	162	36
Probolinggo	"	3	"	"	4	"	4	269	"	64	38	"	21	99
Bezoeki	"	7	"	"	2	"	"	313	1	9	23	"	"	89
Transporteren	19	164	"	23	257	41	1339	14164	129	1468	1359	164	409	3017

	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.					
	Personen die hun bestaan vinden in:						Bedrijven die niet onder een der vorige groepen kunnen worden gebragt:					
	den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	bezoldigde beambten.	dagglooners.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen. (a)	*Aanmerkingen.*
	3466	80	64	1340	5	»	38	121	»	»	»	(q) De Daijak's hieronder niet begrepen.
(q)	4768	»	52	18	8	27	69	30	48	»	»	(r) Hieronder 4465 weefsters.
	142551	1250	295	1831	949	1376	257	409	611	»	»	(s) Hieronder de arbeiders op de specerijperken.
	73544	558	7414	4634	14040	»	219	254	252	»	»	
	22487	»	28	763	»	3	60	82	73	»	93	
	11407	30	254	1387	»	205	21	521	»	»	»	
	10040	173	101	5337	2	»	133	»	»	»	125	
(s)	3868	»	»	522	»	»	48	»	80	»	»	
	77	»	36	86	»	»	»	»	20	»	»	
	2462	5	41	111	»	»	168	»	85	»	»	
	412	8	42	60	»	»	»	»	9	»	17	
	8123	»	»	550	»	»	»	1076	»	»	»	

OOSTERLINGEN.

295	»	5	15	»	»	»	48	»	»	»
4128	14	»	91	127	»	»	6047	351	»	63
62	1	3	31	»	»	»	100	2	»	1
2	1	»	»	»	»	»	»	11	»	3
181	»	10	7	53	»	»	718	124	»	42
»	»	»	27	54	»	»	274	6	»	37
»	»	19	»	»	»	»	174	»	»	20
»	»	7	»	»	»	»	1588	9	»	85
22	»	78	43	20	»	»	36	6	»	75
»	»	6	1	»	»	»	980	»	»	125
»	»	60	3	13	»	4	49	»	»	179
»	»	4	»	»	»	11	287	»	»	52
»	»	8	»	4	»	»	29	»	»	25
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	12
4690	16	200	218	271	»	16	10830	509	»	719

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang: bezoldigd.	1. Hoofden van rang: door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. Hoofden van rang: erkende (alleen in de buitenbezittingen).	2. Aangestelde of erkende geestelijken.	3. Hoofden van dessa's of kampongs.	4. Hadji's.	5. Handelaren: in 't groot.	5. Handelaren: in 't klein.	6. Nijverheids-ondernemers: in 't groot.	6. Nijverheids-ondernemers: in 't klein.	7. Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	8. Landbouw-industriëlen: hoofden van ondernemingen (eigenaars of huurders).	8. Landbouw-industriëlen: vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouwondernemingen.	9. Ambachts- en handwerkslieden.
Per transport. .	19	164	»	23	257	41	1339	14164	129	1468	1359	164	409	3017
Banjoewangi	»	2	»	»	2	»	»	99	2	2	3	»	»	4
Banjoemas	»	4	»	»	9	»	29	657	8	6	41	»	»	26
Bagelen	»	1	»	4	»	»	31	556	6	4	45	»	39	18
Kadoe	»	4	»	»	7	»	»	708	»	6	84	7	»	11
Djokjokarta	»	»	»	»	4	»	5	199	6	7	260	»	»	10
Soerakarta	»	5	»	»	7	»	32	897	»	4	408	»	13	46
Madioen	»	5	»	»	4	»	10	206	»	27	236	»	»	33
Kediri	»	9	»	»	3	»	14	643	3	68	233	»	59	77
Madura.	1	9	»	14	26	6	17	1470	2	3	155	»	»	67
Totaal. . .	20	203	»	41	319	47	1477	19599	156	1595	2824	171	520	3809
De opgegeven totalen waren naar den landaard der personen verdeeld als volgt:														
Chinezen	14	168	»	20	290	»	1357	16416	151	1554	2809	149	507	3126
Arabieren	2	16	»	9	10	10	77	1871	»	15	3	19	»	14
Andere vreemde oosterlingen	4	19	»	12	19	37	43	1312	5	26	12	3	13	169
Totaal . . .	20	203	»	41	319	47	1477	19599	156	1595	2824	171	520	3809
BUITENBEZITTINGEN.														
Gouvernement van Sumatra's Westkust .	»	13	»	»	»	3	89	745	4	111	85	»	»	325
Benkoelen.	»	1	»	»	»	»	17	93	2	»	16	8	»	2
Lampongsche districten	»	1	»	»	1	»	2	48	»	»	4	»	»	8
Palembang	3	4	1	4	18	59	154	978	»	18	19	»	»	301
Oostkust v. Sumatra .	1	2	»	»	»	»	31	1725	6	152	19	36	»	112
Riouw en onderhoorigheden (p)	10	25	15	10	86	20	»	2206	»	20	691	(u) 2753	»	1139
Banka	32	2	»	2	15	»	30	261	1	27	51	»	»	406
Billiton.	4	5	»	8	4	10	7	501	»	»	31	»	»	267
Westerafd. v. Borneo.	17	10	1	3	88	4	36	1894	»	176	88	»	»	2608
Zuider- en Oosterafd. van Borneo . . .	1	5	»	8	4	»	23	467	»	»	3	»	»	101
Transporteren. .	68	68	17	35	216	96	389	8918	13	504	1007	2797	»	5269

10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.					
Personen die hun bestaan vinden in:						Bedrijven die niet onder een der vorige groepen kunnen worden gebragt:					
den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	bezoldigde beambten.	daglooners.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen. (s)	*Aanmerkingen.*
4690	16	200	218	271	»	16	10330	509	»	719	(t) Waaronder 5 bezitters van vischvijvers.
»	»	»	»	»	»	»	13	»	»	»	(u) Eigenaren van gambier- en pepertuinen.
1	»	»	1	7	»	5	105	2	»	21	
18	»	»	»	»	»	»	»	»	»	24	
»	»	»	43	35	»	»	140	27	»	27	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	33	
»	»	»	»	»	»	20	256	9	»	43	
»	»	2	1	4	»	»	92	8	»	19	
»	»	»	»	»	»	»	7	»	»	57	
301	»	806	(t) 612	»	»	»	15	8	»	63	
5010	16	1008	875	317	»	41	10958	563	»	1006	
4592	16	378	253	295	»	17	10178	519	»	1006	
»	»	17	»	9	»	»	120	29	»	»	
418	»	613	622	13	»	24	660	15	»	»	
5010	16	1008	875	317	»	41	10958	563	»	1006	
1033	»	12	3	21	»	»	83	49	»	23	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	15	
13	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	
187	»	150	»	»	»	»	264	30	»	15	
82	298	72	87	»	»	»	»	»	»	»	
2379	14	643	488	19	30	1	7078	124	»	1	
318	»	56	724	123	8028	5	537	54	»	14	
73	6	18	17	12	4025	31	305	»	»	5	
3020	134	168	287	5	1940	2	1842	11	»	29	
11	»	21	»	»	»	»	41	»	»	2	
7116	452	1142	1607	180	14023	39	10100	268	»	104	

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang: bezoldigd.	1. door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. erkende (alleen in de buitenbezittingen).	2. Aangestelde of erkende geestelijken.	3. Hoofden van dessa's of kampongs.	4. Hadji's.	5. Handelaren: in 't groot.	5. in 't klein.	6. Nijverheids-ondernemers: in 't groot.	6. in 't klein.	7. Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	8. Landbouw-industriëlen: hoofden van ondernemingen (eigenaars of huurders).	8. vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouw-ondernemingen.	9. Ambachts- en handwerkslieden.
Per transport . .	68	68	17	35	216	96	389	8918	13	504	1007	2797	»	5269
Gouvernem. v. Celebes en onderhoorigheden	2	3	»	1	»	1	37	1927	»	»	729	6	14	177
Menado { Minahassa.	»	2	»	»	3	»	7	205	1	»	4	1	»	13
Menado { Gorontalo .	»	1	»	»	»	»	6	7	»	21	»	»	»	»
Amboina { hoofdpl. en overige afd. behalve Banda . .	3	3	»	»	1	8	»	95	»	»	3	»	»	»
Amboina { Banda . .	»	2	»	»	»	»	»	37	»	»	1	»	»	»
Ternate	»	3	»	»	2	1	»	106	»	»	5	»	»	2
Timor en onderhoorigheden	»	1	»	2	»	»	»	208	2	»	5	»	»	16
Bali (ged. ond. Eur. bestuur.) { Djembrana.	»	»	»	»	»	»	»	25	»	»	19	»	»	»
Bali (ged. ond. Eur. bestuur.) { Boeleleng .	»	4	3	1	3	13	30	364	»	»	»	»	»	11
Totaal . . .	73	87	20	39	225	119	469	11892	16	525	1773	2804	14	5488
De opgegeven totalen waren naar den landaard der personen verdeeld als volgt:														
Chinezen	60	77	16	20	217	»	273	10241	15	485	1757	2801	14	5249
Arabieren	6	2	»	7	5	90	169	781	»	1	16	1	»	19
Andere vreemde oosterlingen	7	8	4	12	3	29	27	870	1	39	»	2	»	220
Totaal. . . .	73	87	20	39	225	119	469	11892	16	525	1773	2804	14	5488

10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.					Aanmerkingen.
Personen die hun bestaan vinden in:						Bedrijven die niet onder een der vorige groepen kunnen worden gebragt:					
den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	bezoldigde beambten.	dagllooners.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen. (a)	
7116	452	1142	1607	180	14023	39	10100	268	»	104	
2	»	3	7	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	1	»	»	55	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
265	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
12	»	»	4	»	»	»	»	8	»	»	
»	»	»	13	1	»	»	»	9	»	2	
»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	23	4	»	»	»	»	»	»	»	
60	»	161	20	»	»	»	70	»	»	»	
7455	452	1334	1655	182	14023	39	10225	285	»	109	
7019	446	1013	1603	143	14023	7	9576	246	»	109	
61	»	124	5	1	»	»	562	»	»	»	
375	6	197	47	38	»	32	87	39	»	»	
7455	452	1334	1655	182	14023	39	10225	285	»	109	

N°. V.

VERMEERDERING en VERMINDERING gedurende 1874 van het aantal vreemde oosterlingen in elk gewest, ten gevolge van vestiging en vertrek.

GEWESTEN.	CHINEZEN.				ARABIEREN.				ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.			
	Gekomen van		Vertrokken naar		Gekomen van		Vertrokken naar		Gekomen van		Vertrokken naar	
	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.
Java en Madura (*a*).												
Bantam	72	»	121	»	2	»	7	»	11	»	1	»
Batavia	3004	792	2515	1036	145	32	135	39	53	3	67	3
Krawang	57	6	192	10	1	»	3	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen	130	»	99	»	19	»	14	»	»	»	»	»
Tagal	393	2	340	5	15	»	2	»	9	»	6	»
Pekalongan	354	»	337	4	29	1	24	»	17	»	33	»
Samarang	2850	172	2874	74	30	11	18	3	68	»	48	»
Japara	922	»	782	»	6	»	3	»	7	»	18	»
Rembang	451	»	450	»	29	»	20	»	11	»	8	»
Soerabaija	703	210	255	61	141	1	101	»	93	3	11	3
Pasoeroean	46	7	74	»	66	»	2	»	7	»	6	»
Probolinggo	159	»	84	2	26	»	6	»	15	»	11	»
Bezoeki	38	»	28	2	32	17	22	4	»	»	»	»
Banjoewangi	19	»	»	17	3	»	»	2	»	»	»	»
Banjoemas	188	»	212	»	1	»	»	»	32	»	13	»
Bagelen	194	»	211	»	»	»	»	»	23	»	23	»
Kadoe	458	17	479	11	9	»	2	»	»	»	1	»
Djokjokarta	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerakarta	205	60	186	44	»	»	»	»	»	»	»	»
Madioen	261	7	188	14	»	»	»	»	1	»	»	»
Kediri	185	24	130	9	»	»	»	»	7	»	18	»
Madura	24	2	28	1	1	3	3	»	40	»	5	»
Totaal (*a*)	10718	1299	9585	1296	555	65	362	48	394	6	269	6

(*a*) Van de residentie Cheribon zijn geene opgaven ontvangen.

GEWESTEN.	CHINEZEN.				ARABIEREN.				ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.			
	Gekomen van		Vertrokken naar		Gekomen van		Vertrokken naar		Gekomen van		Vertrokken naar	
	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.
Buitenbezittingen (*b*).												
Gouvernement van Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	91	43	42	84	20	14	18	12	41	40	30	2
Gouvernement van Sumatra's Westkust. Padangsche Bovenlanden	25	»	29	»	9	»	2	»	148	»	17	»
Gouvernement van Sumatra's Westkust. Tapanoeli	162	15	154	15	»	3	»	1	21	»	7	»
Benkoelen	3	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Lampongsche districten	1	1	43	11	»	»	6	»	»	»	»	»
Palembang	519	183	540	57	187	18	259	72	14	13	»	12
Banka	328	107	735	336	»	»	2	»	5	»	»	»
Billiton	472	215	180	674	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	72	13	68	8	11	4	2	»	7	10	»	»
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	148	20	192	42	»	»	»	»	33	»	26	»
Menado afdeeling Minahassa	4	»	16	3	2	»	»	»	»	»	»	»
Menado » Gorontalo	6	»	5	»	6	»	7	»	»	»	»	»
Amboina (*c*).	4	»	»	»	5	»	4	»	»	»	»	»
Ternate	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»
Timor en onderhoorigheden	14	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»
Bali (ged. onder Europ. bestuur). Boeleleng	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bali (ged. onder Europ. bestuur). Djembrana	1	»	»	»	3	»	8	»	»	»	15	»
Te zamen (*b*).	1850	597	2004	1230	248	39	309	85	269	63	95	14

(*b*) Van de residentien Oostkust van Sumatra, Riouw en onderhoorigheden en Westerafdeeling van Borneo zijn geene volledige opgaven ontvangen.

(*c*) De opgaven betreffen alleen de afdeeling Banda; die van de overige afdeelingen ontbreken.

N°. VI.

AANTAL inlandsche en Chinesche Christenen bij het eind van 1874.

GEWESTEN.	M. (a)	V. (b)
Java en Madura.		
Bantam	»	4
Batavia	422	301
Krawang	»	5
Preanger regentschappen	1	1
Cheribon	(c) 44	(c) 31
Tagal	42	49
Pekalongan	2	1
Samarang	(d) 142	(d) 130
Japara	216	242
Rembang	»	4
Soerabaija	(e) 860	951
Pasoeroean	142	149
Probolinggo	»	»
Bezoeki	4	3
Banjoewangi	»	»
Banjoemas	169	173
Bagelen	775	734
Kadoe	1	»
Djokjokarta	(f) 41	8
Soerakarta	6	5
Madioen	26	29
Kediri	312	279
Madura	(g) 5	»
Te zamen	3 210	3 099
	6 309	

GEWESTEN.	M. (a)	V. (b)
Buitenbezittingen.		
Gouvernement van Sumatra's Westkust:		
Padangsche Benedenlanden	42	24
Padangsche Bovenlanden	»	»
Tapanoelie	947	875
Benkoelen	»	»
Lampongsche districten	»	»
Palembang	5	3
Oostkust van Sumatra	63	6
Riouw en onderhoorigheden	2	1
Banka	(h) 142	(h) 46
Billiton	(i) 6	»
Westerafdeeling van Borneo	54	18
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	202	204
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	19	10
Menado:		
afdeeling Minahassa	36 847	36 963
» Gorontalo	107	76
Amboina:		
hoofdplaats en overige afdeelingen, behalve de afdeeling Banda	24 163	23 997
afdeeling Banda	428	420
Ternate	263	277
Timor en onderhoorigheden	10 138	7 813
Bali (gedeelte onder Europeesch bestuur):		
Boeleleng	3	1
Djembrana	1	»
Te zamen	73 432	70 734
	144 166	

(a) Personen van het mannelijk geslacht, onverschillig van welken leeftijd. (b) Personen van het vrouwelijk geslacht, onverschillig van welken leeftijd. (c) Hieronder de Chinesche Christenen (24 mannen en 16 vrouwen). (d) Hieronder Afrikanen en Amboinezen. (e) Hieronder 3 Amboinezen. (f.) Allen gewezen Amboinesche militairen. (g) Hiervan 3 afkomstig uit de Molukken. (h) Meerendeels Chinesche Christenen (126 mannen en 37 vrouwen). (i) Menadonezen.

N°. VII.

AANTAL inlanders en vreemde oosterlingen in elk regentschap van Java en Madura bij het eind van 1874.

Regentschappen.	Inlanders.		Vreemde oosterlingen.
	Totaal.	Aantal huisgezinnen.	
Bantam.			
Serang	277 887	69 141	1 685
Pandeglang	213 357	50 846	63
Tjiringin	108 653	27 243	315
Lebak	115 912	29 384	164
	715 809	176 614	2 227
Batavia.			
Stad en voorsteden	71 785	13 477	23 014
Meester Cornelis	186 359	30 231	9 220
Tangerang	248 889	55 156	24 615
Buitenzorg	389 387	80 154	13 464
	896 420	179 018	70 313
Krawang.			
Krawang	98 523	20 429	2 274
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	129 110	28 279	376
Tegalwaroe-landen	23 435	5 615	492
	251 068	54 323	3 142
Preanger regentschappen.			
Bandong	302 487	57 510	234
Tjiandjoer	319 907	69 740	693
Soemedang	294 054	66 627	50
Limbangan	75 676	14 250	14
Soekapoera	185 324	46 908	60
	1 177 448	255 035	1 051
Cheribon.			
Cheribon	456 881	101 489	8 861
Indramaijoe	200 965	48 836	3 772
Madjalengka	200 413	41 534	1 604
Galoe	150 533	35 010	349
Koeningan	148 501	27 748	2 401
	1 157 293	254 617	16 987

Regentschappen.	Inlanders.		Vreemde oosterlingen.
	Totaal.	Aantal huisgezinnen.	
Tagal.			
Tagal	272 069	60 988	3 100
Pamalang	217 108	46 174	915
Brebes	365 944	84 209	1 870
	855 121	191 371	5 885
Pekalongan.			
Pekalongan	294 720	70 433	4 171
Batang	200 076	46 745	1 218
	494 796	117 178	5 389
Samarang.			
Samarang	294 511	70 855	13 315
Demak	259 727	64 537	1 255
Kendal	305 986	70 385	625
Grobogan	167 523	38 356	1 406
Salatiga	276 840	65 346	1 774
	1 304 587 (a)	309 479	18 375
Japara.			
Patti	327 100	76 332	2 008
Japara	205 407	49 626	2 292
Koedoes	163 819	35 953	3 790
Joana	135 865	28 310	2 284
Karimon Djawa	382	180	11
	832 573	190 401	10 385
Rembang.			
Rembang	226 288	37 097	7 522
Toeban	289 753	47 624	5 029
Bodjonegoro	250 632	43 131	2 274
Blora	158 417	31 334	1 330
	925 090	159 186	16 155

(*a*) Het verschil met de opgaaf in staat n°. I, waar een cijfer van 1 305 831 inlanders wordt vermeld, is niet toegelicht gevonden.

Regentschappen.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Soerabaija.			
Soerabaija.	267 202	55 112	6 841
Grissee.	171 753	38 123	2 829
Modjokerto	362 291	79 117	2 468
Sidoardjo	325 129	65 657	1 231
Sidaijoe.	197 651	48 367	244
Lamongan.	166 013	36 907	181
Bawean	34 675	9 211	224
	1 524 714	332 494	14 018
Pasoeroean.			
Pasoeroean	227 190	50 801	2 959
Malang.	255 426	49 495	1 546
Bangil	127 061	26 267	1 530
	609 677	126 563	6 035
Probolinggo.			
Probolinggo	414 173	86 633	2 878
Bezoeki.			
Bezoeki	72 727	15 983	729
Panaroekan	102 499	20 212	259
Bondowosso	216 108	40 178	278
	391 334	76 373	1 266
Banjoewangi.			
Banjoewangi	(*b*) 57 536	11 323	559
Banjoemas.			
Banjoemas	195 240	48 733	845
Poerwokerto	181 276	43 161	694
Poerbolinggo	220 191	53 757	518
Bandjarnegara . . .	150 396	36 238	856
Tjilatjap	184 966	54 407	854
	932 069	236 296	3 767
Bagelen.			
Poerworedjo	220 063	48 083	1 046
Koetoardjo	228 864	51 510	173
Transporteren.	448 927	99 593	1 219

Regentschappen.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Per transport	448 927	99 593	1 219
Keboemen	230 863	53 803	529
Karang-anjar . . .	267 100	61 810	233
Ledok	213 176	49 246	626
	1 160 066	264 452	2 607
Kadoe.			
Magelang	465 640	112 702	2 794
Temanggoeng. . . .	230 357	58 933	2 444
	695 997	171 635	5 238
Djokjokarta.			
Hoofdplaats	44 896	4 534	
Kalassan	78 525	12 021	
Sleman	75 082	23 310	
Bantoel.	63 057	21 920	
Nanggoelan	30 609	31 300	(*c*)
Sentolo.	21 073	4 328	
Pengasih	20 993	3 423	
Kalibawang	22 662	2 860	
Goenoeng kidoel. . .	32 883	6 013	
Karang kemoening. .	32 520	6 281	
	422 300	115 990	1 976
Soerakarta.			
Soerakarta	90 927	30 161	3 155
Klatten.	328 779	90 155	1 026
Boijolali	147 520	37 950	765
Sragen	73 558	37 324	270
Karangpandan . . .	200 267	55 794	618
	841 051	251 384	5 834
Madioen.			
Madioen	208 786	48 026	1 256
Magettan	152 554	34 818	237
Ngawi	124 476	29 824	1 057
Ponorogo	254 092	36 455	360
Patjitan	126 749	22 900	292
	866 657	171 523	3 202

(*b*) Hieronder zijn begrepen de veroordeelden bij het landbouw-etablissement.

(*c*) Hoeveel in elk regentschap, blijkt niet.

Regentschappen.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde oosterlingen.	Regentschappen.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Kediri.				*Madura.*			
Kediri	169 642	36 708	2 699	Pamakassan	137 243	27 987	1 002
Ngrowo.	153 426	30 416	826	Madura.	259 444	44 209	1 695
Trengalek.	86 870	17 993	219	Sumanap	211 902	62 988	8 510
Berbek	143 628	30 508	1 432	Sampang	125 476	27 608	513
Blitar	67 742	16 218	577				
	621 308	131 843	(*d*) 5 753		734 065	162 792	11 720

(*d*) Deze opgaaf betreft alleen de Chinezen.

N°. VIII.

AANTAL geboorten en sterfgevallen onder inlanders en vreemde Oosterlingen op Java en Madura gedurende 1874.

GEWESTEN.	M. (a) V. (b)	INLANDERS.				VREEMDE OOSTERLINGEN.			
		Geboren.		Gestorven.		Geboren.		Gestorven.	
Bantam	M.	7 407		7 353		28		49	
	V.	6 285		6 133		38		39	
			13 692		13 486		66		88
Batavia	M.	10 829		19 824		1 149		1 478	
	V.	11 030		16 309		1 041		990	
			21 859		36 133		2 190		2 468
Krawang	M.	4 645		3 142		48		41	
	V.	4 423		3 096		63		37	
			9 068		6 238		111		78
Preanger regentschappen	M.	22 231		18 792		19		7	
	V.	20 606		18 061		20		7	
			42 837		36 853		39		14
Cheribon (c)	M.	13 737		12 475		190		133	
	V.	13 263		12 016		170		115	
			27 000		24 491		360		248
Tagal	M.	14 827		11 000		75		51	
	V.	14 483		11 349		91		29	
			29 310		22 349		166		80
Pekalongan	M.	9 931		8 541		93		85	
	V.	9 740		9 137		73		91	
			19 671		17 678		166		176
Samarang	M.	21 930		23 324		267		314	
	V.	21 234		24 609		274		248	
			43 164		47 933		541		562
Japara	M.	10 428		11 800		238		183	
	V.	10 139		13 225		177		159	
			20 567		25 025		415		342
Rembang	M.	13 388		10 188		176		153	
	V.	14 385		10 243		153		151	
			27 773		20 431		329		304
Soerabaija	M.	16 228		13 097		258		387	
	V.	18 111		13 697		260		272	
			34 339		26 794		518		659
Pasoeroean	M.	8 523		4 709		92		100	
	V.	8 566		4 687		84		97	
			17 089		9 396		176		197

(a) M. beteekent personen van het mannelijk geslacht.
(b) V. » » » » vrouwelijk »
(c) Van eene der afdeelingen (Cheribon) ontbreken de opgaven.

GEWESTEN.	M. V.	INLANDERS. Geboren.		INLANDERS. Gestorven.		VREEMDE OOSTERLINGEN. Geboren.		VREEMDE OOSTERLINGEN. Gestorven.	
Probolinggo	M.	7 082		5 673		40		66	
	V.	6 809		5 365		46		45	
			13 891		11 038		86		111
Bezoeki	M.	4 377		5 418		40		47	
	V.	4 425		4 945		25		34	
			8 802		10 363		65		81
Banjoewangi	M.	1 115		1 001		8		19	
	V.	1 112		895		18		13	
			2 227		1 896		26		32
Banjoemas	M.	17 014		11 350		65		43	
	V.	16 841		11 088		58		39	
			33 855		22 433		123		82
Bagelen	M.	25 589		21 176		33		50	
	V.	25 653		22 199		35		42	
			51 242		43 375		68		92
Kadoe	M.	15 573		12 041		78		84	
	V.	15 378		12 411		117		50	
			30 951		24 452		195		134
Djokjokarta	M.	6 724		2 222		26		11	
	V.	6 496		2 346		13		8	
			13 220		4 568		39		19
Soerakarta	M.	11 908		5 096		103		73	
	V.	10 376		4 301		87		46	
			22 284		9 397		190		119
Madioen	M.	15 091		10 122		62		36	
	V.	14 657		10 185		53		37	
			29 748		20 307		115		73
Kediri	M.	12 774		4 518		68		55	
	V.	11 901		4 549		66		27	
			24 675		9 067		134		82
Madura	M.	12 281		8 100		270		247	
	V.	12 499		8 177		318		259	
			24 780		16 277		588		506

ZITTING 1876—1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE B.

N°. 4.

(Zie bladz. 33 van het verslag.)

FORMATIE EN STERKTE

VAN HET

NEDERLANDSCH OOST-INDISCH LEGER

op 31 December 1875.

OFFICIEREN.		TOESTAND OP								
		TEGENWOORDIGE FORMATIE								
		Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants	2de luitenants.	TOTAAL.
STAVEN EN DIENSTEN.										
Staf van den Gouverneur-Generaal		»	»	»	»	(a) 1	2	1	»	(b) 4
Kommandement van het leger		1	»	»	»	»	(c) 1	»	»	2
Departement van oorlog.	Iste en IIde afdeeling	»	1	»	»	(d) 1	(e) 2	(d) 7	»	11
	VIIde afdeeling (generale staf)	»	»	»	(f) 1	»	6	»	»	(g) 7
	IIIde, IVde, Vde en VIde afdeeling (h)	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gewestelijke en plaatselijke staven.	1ste militaire afdeeling op Java	»	»	1	1	»	1	3	»	6
	2de » » » »	»	1	1	»	(a) 1	1	5	»	9
	3de » » » »	»	»	1	1	»	1	2	»	5
	Sumatra's Westkust en onderhoorigheden	»	»	1	1	»	1	2	1	6
	Palembang	»	»	»	»	»	»	1	»	1
	Wester-afdeeling van Borneo	»	»	»	1	»	»	1	»	2
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	»	»	»	1	»	»	1	»	2
	Celebes en onderhoorigheden	»	»	»	»	»	»	1	»	1
	Staf der krijgsmagt te Atjeh	»	1	»	2	»	2	6	»	11
Transporteren		1	3	4	8	3	17	30	1	67

TOELICH

NORMALE FORMATIE.

	Officieren.
Deze formatie bedroeg op 31 December 1874	1475
en werd gedurende het jaar 1875 *vermeerderd*, door de oprigting van het strafdetachement te Ngawi met	13
	1488

Zij werd echter *verminderd:*

1°. door de reorganisatie van veldbataillons (Kon. besluit dd. 23 Maart 1875, n°. 7, *Indisch Staatsblad* n°. 114), met 8 kapiteins, 2 1ste en 16 2de luitenants, te zamen (1)	26	
2°. door de intrekking van den post Moeara Doea in het Palembangsche, met 1 officier van gezondheid 2de klasse	1	
3°. door de vaststelling eener nieuwe formatie voor de garnizoens-compagnie der Lampongsche districten, met 1 1sten en 1 2den luitenant der infanterie, en in verband hiermede met 1 officier van gezondheid 2de klasse, te zamen	3	
		30
Alzoo op 31 December 1875 verminderd tot		1458

(1) Deze reorganisatie moet 1 Julij 1877 in haar geheel zijn tot stand gekomen: dan eerst zal dus het formatiecijfer geheel aan de eischen van 's Konings aangehaald besluit voldoen.

TEGENWOORDIGE FORMATIE.

	Officieren.
Deze formatie telde op 31 December 1874	1476
Komt bij:	
1°. mobilisatie van 3 bataillons barissan van Madura, waarvoor toegestaan: 2 luitenant-kolonels, 12 kapiteins, 3 1ste of 2de luitenants en 3 luitenants-kwartiermeester, te zamen	20
2°. uitbreiding van het corps kwartiermeesters met 1 1sten luitenant voor de bezetting in het rijk Deli	1
3°. wederopneming in de formatie van 1 luitenant-kolonel of majoor, inspecteur der barissans van Madura, welke betrekking in 1874 bij de eerste mobilisatie van een bataillon barissan van Madura was ingetrokken	1
4°. tijdelijke uitbreiding van de formatie der artillerie (bij het materieel van het wapen, met 1 kapitein, belast met de zamenstelling van den instructie-inventaris	1
5°. tijdelijke uitbreiding der subsistentenkaders te Batavia en Padang, respectivelijk met 1 majoor, 1 kapitein en 1 1sten luitenant, en met 1 kapitein en 2 2de luitenants, te zamen	6
6°. tijdelijke uitbreiding van de formatie der infanterie met 5 majoors, om te kunnen voldoen aan de aanvragen tot vervanging van geevacueerden te Atjeh	5
7°. tijdelijke uitbreiding van de formatie der infanterie met 1 kolonel, in afwachting der benoeming van een generaal-majoor ter vervanging van den als legerbevelhebber opgetreden titularis	1
8°. uitbreiding der formatie met 1 1sten en 1 2den luitenant-kwartiermeester wegens de tijdelijke verheffing van het garnizoenshospitaal te Fort de Kock tot een militair hospitaal der 3de klasse	2
9°. uitbreiding der formatie met 1 kapitein-kwartiermeester, wegens de verheffing der tijdelijke ziekeninrigting te Batoe Toelis tot een (tijdelijk) militair hospitaal 2de klasse	1
10°. uitbreiding van het garnizoensbataillon van Celebes en onderhoorigheden met 2 2de luitenants, ter tijdelijke versterking van den post Menado en voor de tijdelijke herplaatsing van garnizoen te Gorontalo	2
Transporteren	1516

31 DECEMBER 1875.

STERKTE.								
Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	TOTAAL.
»	»	»	1	»	1	1	»	3
1	»	»	»	»	1	»	»	2
»	»	1	1	»	3	7	»	12
»	»	»	1	»	2	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1	1	»	1	3	»	6
»	1	1	1	»	1	5	»	9
»	»	1	1	»	1	2	»	5
»	»	1	1	»	1	2	»	5
»	»	»	»	»	»	1	»	1
»	»	»	1	»	»	1	»	2
»	»	»	1	»	»	1	»	2
»	»	»	»	»	»	1	»	1
»	1	»	2	»	1	5	1	10
1	2	5	11	»	12	29	1	61

VERDERE AANTEEKENINGEN.

(*a*) Kan ook zijn luitenant-kolonel.

(*b*) Een der officieren van den staf van den Gouverneur-Generaal kan zijn van de Nederlandsche Marine.

(*c*) Behoort tot den generalen staf.

(*d*) De majoor bij de IIde afdeeling van het departement van oorlog kan ook zijn luitenant-kolonel, en de 1ste luitenants kunnen ook zijn 2de luitenants.

(*e*) Hieronder is niet begrepen de chef der Iste afdeeling van het departement van oorlog (kabinet), als zijnde reeds vermeld bij » Kommandement van het leger ".

(*f*) Kan ook zijn majoor.

(*g*) Hieronder niet begrepen 1 majoor en 5 kapiteins, die vermeld zijn bij het topografisch bureau en de militaire verkenningen, en 1 kapitein vermeld bij » Kommandement van het leger ".

(*h*) Hier slechts voor memorie uitgetrokken, als zijnde respectivelijk zamengesteld uit de hoofdbureaux der artillerie, genie, militaire administratie en van den geneeskundigen dienst; de officieren van deze bureaux zijn begrepen onder het aantal, bij genoemde wapens en diensten, lager in dezen staat aangegeven.

TINGEN.

STERKTE.

Onder de sterkte der officieren zijn begrepen:

in hunne respectieve rangen: 5 inlandsche 1ste luitenants der infanterie, en — als in Indie gedetacheerd op den voet van het Koninklijk besluit van 18 Augustus 1871, n°. 10 (*Indisch Staatsblad* n°. 176) — 8 officieren van het leger in Nederland (4 kapiteins en 3 1ste luitenants der infanterie en 1 1ste luitenant der artillerie);

onder het cijfer der 1ste en 2de luitenants: 17 officieren buitengewoon gedetacheerd van het leger in Nederland, namelijk: van den geneeskundigen dienst 9 (8 officieren van gezondheid 1ste en 2de klasse en 1 paardenarts 1ste klasse); van de infanterie 7 (1 kapitein en 6 1ste luitenants) en van de cavalerie 1 2de luitenant, en voorts 70 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als luitenant (51 bij de infanterie, 4 bij de cavalerie en 15 bij de artillerie).

Onder de sterkte zijn *niet* begrepen:
a. de officieren met verlof buiten Nederlandsch Indie, ten getale van 172 (staven en diensten 56, infanterie 102, cavalerie 4, artillerie 10);
b. de officieren voor memorie, à la suite van het leger en op non-activiteit, ten getale van 11;
c. de officieren gedetacheerd in Nederland, ten getale van 13.

Van de niet-inlandsche officieren (daaronder ook begrepen de 70 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als officier) waren afkomstig:

uit Nederland of Nederlandsch Indie	1329
» Belgie	2
» Duitschland	64
» Zwitserland	4
» Frankrijk	2
van elders	10
	1411

TOESTAND OP

OFFICIEREN.	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor	Kolonels.	Luitenant-kolonels	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants	TOTAAL.
	TEGENWOORDIGE FORMATIE.								
Per transport	1	3	4	8	3	17	30	1	67
Ter beschikking van het departement van oorlog	»	»	»	»	4	»	»	»	4
Materieel der artillerie	»	»	1	3	7	11	13	8	(i) 43
Genie	»	»	1	2	5	16	19	18	(k) 61
Topografisch bureau	»	»	»	»	1	1	2	»	(l) 4
Militaire verkenningen	»	»	»	»	»	6	6	»	(l) 12
Militaire administratie. Intendance	»	»	1	1	6	19	»	»	27
Militaire administratie. Kwartiermeesters	»	»	»	»	»	14	50	57	121
Geneeskundige dienst. Officieren van gezondheid	»	»	1	4	7	44	113	»	169
Geneeskundige dienst. Apothekers	»	»	»	»	1	6	19	15	41
Geneeskundige dienst. Paardenartsen	»	»	»	»	»	2	2	1	5
Militaire school	»	»	»	»	(m) 1	»	(n) 6	»	7
Kader van het corps pupillen	»	»	»	»	»	1	2	2	5
» » » militair huis van arrest	»	»	»	»	»	1	1	1	3
Te zamen bij de staven en speciale diensten	1	3	8	18	35	138	263	103	569
WAPENS.									
Infanterie	»	»	1	12	29	190	296	290	818
Cavalerie	»	»	(o) 1	(o) 1	(o) 1	8	15	14	40
Artillerie	»	»	»	1	1	23	35	29	89
Mineurs en sappeurs	»	»	»	»	1	3	6	4	14
Te zamen bij de vier hoofdwapens	»	»	2	14	32	224	352	337	961
Totaal officieren	1	3	10	82	67	362	615	440	1530
	1530								

Per transport . . . 1516

11°. tijdelijke oprigting van 2 veldbataillons (het linkerhalf 8ste en id. 13de), ter zamentrekking van het overcompleet, bij het leger ontstaan door uitbreiding der werving met het oog op de verliezen in Atjeh geleden, 14 1ste en 12 2de luitenants, te zamen 26

12°. uitbreiding van de formatie der bezetting te Atjeh (1 dirigerend officier van gezondheid 1ste klasse, 2 officieren van gezondheid 2de klasse, 1 apotheker 1ste klasse, 1 kapitein en 1 1ste luitenant der artillerie, 1 officier der militaire verkenningen, 1 1ste luitenant bij den staf en 1 magazijnmeester der genie 2de klasse), te zamen 9

1551

Gaat af:

1°. eindvermindering der normale formatie. (zie de »Toelichtingen" op blz. 2 van dezen staat) 17

2° vermindering der bezetting te Sampit (garnizoensbataillon der Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo) met 1 2den luitenant. 1

3°. intrekking der tijdelijke uitbreiding, die het corps kwartiermeesters onderging, toen het regterhalf 5de bataillon infanterie naar Atjeh vertrok, welk corps in September naar Java terugkeerde. 1

4°. vermindering der tijdelijk uitgebreide formatie van het corps kwartiermeesters met 2 1ste luitenants-kwartiermeester 2

21

De »tegenwoordige formatie" bedroeg alzoo op 31 December 1875 1530

31 DECEMBER 1875.

STERKTE.								
Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	TOTAAL.
1	2	5	11	»	12	29	1	61
»	»	»	»	(p) 5	»	»	»	5
»	»	1	4	7	8	18	»	38
»	»	1	2	6	15	13	1	38
»	»	»	»	1	1	2	»	4
»	»	»	»	»	4	8	»	12
»	»	1	1	6	19	»	»	27
»	»	»	»	»	13	50	46	109
»	»	1	4	7	43	89	»	144
»	»	»	»	2	6	18	13	39
»	»	»	»	»	2	»	2	4
»	»	»	»	1	»	6	»	7
»	»	»	»	»	1	4	»	5
»	»	»	»	»	1	1	»	2
1	2	9	22	35	125	238	63	495
»	»	»	11	29	193	313	254	800
»	»	»	1	2	8	13	12	36
»	»	»	1	»	26	32	21	80
»	»	»	»	1	3	1	»	5
»	»	»	13	32	230	359	287	921
1	2	9	35	67	355	597	350	1416
1416								

VERDERE AANTEEKENINGEN.

(i) Onder de officieren van het materieel der artillerie zijn begrepen 9 magazijnmeesters, waarvan 5 kunnen zijn magazijnmeester 1ste klasse (kapitein) en de overigen idem 2de of 3de klasse (1ste of 2de luitenant); een der magazijnmeesters 1ste klasse kan ook zijn majoor.

(k) Onder de officieren der genie zijn begrepen 6 magazijnmeesters, waarvan hoogstens 3 kunnen zijn magazijnmeester 1ste klasse (kapitein) en de overigen behooren tot de 2de of 3de klasse (1ste of 2de luitenant).

(l) Deze dienst maakt een onderdeel uit van den generalen staf; de majoor en 5 kapiteins zijn officieren van den generalen staf; de kapitein en de 2 1ste luitenants adjuncten op het topografisch bureau, alsmede de kapiteins brigadechefs en de 1ste luitenants-opnemers bij de militaire verkenningen kunnen ook zijn respectivelijk 1ste of 2de luitenants.

(m) Kan ook zijn kapitein.

(n) Kunnen ook zijn 2de luitenants.

(o) De kommandant van het regiment cavalerie kan zijn kolonel of luitenant-kolonel. Is de kommandant kolonel, dan kan een der beide majoors luitenant-kolonel zijn.

(p) Hieronder gerekend de majoor te Deli.

TOESTAND OP

ONDEROFFICIEREN, MANSCHAPPEN EN PAARDEN.

	TEGENWOORDIGE FORMATIE.					
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden.
Infanterie	9 062	418	800	12 936	23 216	»
Artillerie, personeel	1 454	»	»	1 117	2 571	527
Artillerie, materieel	385	»	»	63	418	1
Cavalerie	406	»	»	669	1 075	851
Mineurs en sappeurs	335	»	»	220	555	»
Genie	246	»	»	145	391	»
Topografisch bureau, lithografisch etablissement, photografisch atelier en instrumentmakerswinkel	28	»	»	»	28	»
Militaire verkenningen	72	»	»	»	72	»
Corps stafmuziekanten	31	»	»	»	31	»
Onderofficieren-kwartiermeesters	80	»	»	»	80	»
Militaire school	126	»	»	2	128	»
Kader van het corps pupillen	38	»	»	»	38	»
Idem van het militair huis van arrest	24	»	»	»	24	»
Hospitaaldienst	998	»	1	686	1 685	»
Schrijverspersoneel	570	»	»	»	570	»
Gedetineerden (c)	»	»	»	»	»	»
Boven de formatie gevoerden	»	»	»	»	»	»
Te zamen	13 855	418	801	15 838	30 912	1 379
	(f) 30 912					

TOELICH

NORMALE FORMATIE.

	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden.
Den 31sten December 1874 bedroeg de normale formatie	12 232	»	1 746	16 237	30 215	1 361
In den loop van 1875 werden deze cijfers *vermeerderd:*						
1°. door de klassificatie der militaire ziekeninrigtingen voor het jaar 1875 — met	133	»	»	108	241	»
2°. door de reorganisatie van veldbataillons, overeenkomstig 's Konings besluit dd. 23 Maart 1875, n°. 7 (*Indisch Staatsblad* n°. 114), — met	315	»	»	»	315	»
3°. door de reorganisatie van de geweermakersschool en ateliers, — met	1	»	»	»	1	»
4°. door de oprigting van het bewakingsdetachement te Ngawi, — met	160	»	»	40	200	»
	12 841	»	1 746	16 385	30 972	1 361
Daarentegen is de normale formatie in 1875 *verminderd:*						
1°. door de vaststelling eener nieuwe formatie van het personeel bij den artillerie-constructiewinkel te Soerabaija en van de compagnie werklieden, — met	22	»	»	18	40	»
2°. door wijziging der formatie van het schrijverspersoneel der IIIde afdeeling van het departement van oorlog, — met	8	»	»	»	8	»
3°. door de reorganisatie van veldbataillons (zie boven), — met	150	»	»	334	484	»
4°. door de vaststelling eener nieuwe formatie voor de garnizoens-compagnie der Lampongsche districten (waaruit ook wijzigingen voortvloeiden in het personeel der militaire administratie, het schrijvers- en het hospitaalpersoneel), — met	28	»	»	52	80	»
5°. door de opheffing van de ziekenzaal te Moeara Doea, — met	»	»	»	2	2	»
	208	»	»	406	614	»
De normale formatie onderging derhalve in het afgeloopen jaar, tegen eene vermindering van 258 inlanders, eene vermeerdering van 401 Europeanen, zoodat zij op 31 December 1875 geklommen was tot	12 633	»	1 746	15 979	30 358	1 361

31 DECEMBER 1875.

STERKTE.					
Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden.
9 935	335	871	15 720	26 861	»
1 724	»	»	1 317	3 041	(a) 551
379	»	»	50	429	»
463	»	9	448	920	775
199	»	»	159	358	»
228	»	»	89	317	»
22	»	»	»	22	»
55	»	»	»	55	»
31	»	»	»	31	»
78	»	»	»	78	»
78	»	»	2	80	»
60	»	»	2	62	»
21	»	»	»	21	»
529	20	85	296	930	»
390	»	»	1	(b) 391	»
235	10	2	103	350	»
34	»	»	16	50	»
(d) 14461	365	967	18 203	(e) 33 996	1 326

(g) 33 996

TINGEN.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

(a) Hieronder 11 muildieren.

(b) Bovendien zijn nog 157 burgerpersonen als schrijver in dienst.

(c) Ofschoon in de sterkte opgenomen, behoort deze categorie gerekend te worden als aan de sterkte ontbrekende.

(d) Van de Europesche onderofficieren en manschappen waren afkomstig:

uit Nederland of Nederlandsch Indie	9358
» België	2144
» Duitschland	876
» Zwitserland	952
» Frankrijk	968
van elders	163
Te zamen	14461

(e) Hieronder *niet* begrepen de militairen voor memorie gevoerd (80 Europeanen).

(f) Het aantal pupillen (in nevenstaande specificatie niet begrepen) bedraagt, volgens de formatie: bij het pupillencorps 300 (Europeanen) en bij de corpsen 424 (16 Afrikanen, 32 Amboinezen en 376 andere inlanders).

(g) De sterkte der pupillen (zie de voorgaande noot) bedroeg bij het pupillencorps 389 Europeanen en bij de corpsen: 11 Afrikanen, 6 Amboinezen en 17 andere inlanders. Van de 389 Europesche pupillen waren 259 zoons van militairen, 68 zoons van burgers, 44 kinderen uit de weeshuizen en 18 wier afkomst onbekend was. In den loop des jaars werden er 24 bij het leger ingedeeld. 9 op verzoek en 2 wegens wangedrag ontslagen, terwijl 1 overleed; — slechts 4 nieuwe, voor 's lands rekening, werden aangenomen.

Het aantal soldatenkinderen, buiten die bij het pupillencorps, bedroeg bij het eind van 1875 456 jongens en evenveel meisjes.

TEGENWOORDIGE FORMATIE.

	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden.
Den 31sten December 1874 bedroeg de » tegenwoordige" formatie	12 517	418	803	15 456	29 194	1 379
Zij onderging in den loop van het jaar 1875, — behalve door de veranderingen hierneven onder de » normale" formatie vermeld, — nog wijziging, ten gevolge: 1°. eener tijdelijke versterking der 2 compagnien mineurs en sappeurs te Willem I; 2°. der mobilisatie van 3 bataillons barissan van Madura; 3°. eener tijdelijke wijziging van het schrijvers-personeel bij de IVde en de Vde afdeeling van het departement van oorlog; 4°. eener tijdelijke wijziging der formatie van de subsistenten-kaders te Batavia en Padang, het gevolg der vele mutatien van en naar Atjeh; 5°. der reorganisatie van het regterhalf 5de bataillon infanterie, nadat het uit Atjeh was teruggekeerd (zie de » Toelichtingen" op blz. 4). 6°. der uitbreiding van de gelegenheid tot ziekenverpleging te Fort de Kock en Batoe-Toelis, in verband met de evacuatien uit Atjeh; 7°. der tijdelijke uitbreiding der formatie van het garnizoensbataillon van Celebes en onderhoorigheden, ter versterking van den post te Menado en tot wederplaatsing van garnizoen te Gorontalo; 8°. der tijdelijke oprigting van een linkerhalf 8ste en een linkerhalf 13de veldbataillon ter zamentrekking van het overcompleet, bij het leger ontstaan door uitbreiding der werving, met het oog op de verliezen in Atjeh geleden; 9°. der verschillende wijzigingen in de formatie der bezetting (1) in Atjeh (zie hierachter bijlage F).						
Blijkens de uit Indie ontvangen opgaven bragten de voormelde wijzigingen, — de veranderingen der normale formatie daaronder begrepen, — te zamen eene vermeerdering te weeg van	1 338	»	»	382	1 720 } 1 718	»
en eene vermindering van	»	»	2	»	2	»
De tegenwoordige formatie bedroeg alzoo op 31 December 1875	13 855	418	801	15 838	30 912	1 379

(1) De uitbreiding der » tegenwoordige formatie", ten behoeve der bezetting te Atjeh, bedroeg op 31 December 1875:

Infanterie	230	Europeanen	en	1023 inlanders;	
Artillerie	190	»		73 »	(benevens 18 paarden);
Genie	106	»		60 »	
Hospitaaldienst	32	»		22 »	(waaronder 1 Amboinees);
Militaire administratie	8	»		» »	
Schrijverspersoneel	49	»		» »	
Te zamen	615	Europeanen	»	1178 inlanders	(benevens 18 paarden).

ZITTING 1876 — 1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE C.

N°. 5.

(Zie bladz. 88 van het verslag.)

OVERZIGT VAN HET AANTAL

IN HET

RESSORT VAN DEN MILITAIREN GENEESKUNDIGEN DIENST

VAN

JAVA EN MADURA

behandelden en overledenen, behoorende tot de landmagt, en van den aard der ziekten, enz.

OVER

1874 en 1875.

In dezen staat zijn ook begrepen de behandelden en overledenen in Atjeh, zoomede de overledenen onder de van daar geëvacueerden. In de opgaven over 1874 tellen deze geëvacueerden alleen onder de in Atjeh behandelden; in de opgaven over 1875 zijn zij ook opgenomen onder de behandelden te Padang, omdat het gebleken is dat velen van hen te dier plaatse voor andere ziekten in behandeling kwamen dan te Kotta-Radja.

Ook omvatten de opgaven over 1875 het garnizoen van Benkoelen, in dat jaar gebragt onder het ressort van den militairen geneeskundigen dienst van Java en Madura.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		1874. BEHANDELD. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	9 704	64	5 624	15 392
» biliosa,	Galkoorts,	221	»	59	280
» gastrica,	Gastrische koorts,	462	5	130	597
» catarrhalis,	Catarrhale »	420	4	131	555
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	13	»	8	21
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	814	79	365	1 258
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	2	»	»	2
Ophthalmiae,	Oog- »	478	32	607	1 117
Parotitis,	Oorklier- »	4	»	115	119
Angina,	Keel- »	209	4	32	245
Pleuritis,	Borstvlies- »	10	»	20	30
Pneumonia,	Long- »	27	3	70	100
Hepatitis,	Lever- »	283	»	27	310
Enteritis,	Darm- »	92	2	27	121
Dysenteria,	Dysenterie,	1 387	10	380	1 777
Apoplexia,	Beroerte,	6	»	»	6
Epilepsia,	Vallende ziekte,	66	2	7	75
Delirium tremens,	Dronkaardswaanzin,	30	»	»	30
Morbi mentis,	Zielsziekten,	60	8	26	94
Asthma,	Aamborstigheid,	31	3	110	144
Colica,	Koliek,	235	6	65	306
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	8	»	2	10
Gastricismus,	Maagstoornis,	557	7	183	747
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijpontsteking,	456	17	679	1 152
Diarrhoea,	Doorloop,	3 595	26	1 215	4 836
Helminthiasis,	Wormziekte,	24	»	11	35
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	330	8	293	631
» chronicus,	Slepend rheumatisme,	408	9	205	622
Haemorrhoïdes,	Aambeijen,	176	4	17	197
Scrophulosis,	Klierziekte,	22	1	6	29
Phthisis pulmonalis,	Longtering,	72	2	40	114
Carcinomata,	Kankergezwellen,	»	»	»	»
Scorbutus,	Scheurbuik,	6	»	1	7
Hydrops,	Waterzucht,	22	»	11	33
Vitia cordis,	Hartgebreken,	91	»	8	99
Variolae,	Pokken,	»	3	2	5
Morbilli,	Mazelen,	61	»	2	63
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	28	1	20	49
Scabies,	Schurft,	64	3	430	497
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	169	»	193	362
	Transporteren	20 643	303	11 121	32 067

				1875.							
OVERLEDEN.				BEHANDELD.				OVERLEDEN.			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
195	1	57	253	11 021	60	10 141	21 222	250	»	222	472
1	»	1	2	811	3	112	926	44	»	8	52
11	»	1	12	819	1	121	941	8	»	7	15
1	»	»	1	406	3	384	793	3	»	1	4
5	»	5	10	10	»	14	24	3	»	9	12
422	45	129	596	451	9	144	604	287	5	104	396
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
2	»	1	3	555	16	853	1 424	1	»	2	3
»	»	1	1	111	»	64	175	1	»	»	1
»	»	»	..	252	1	36	289	1	»	1	2
»	»	1	1	47	»	20	67	3	»	2	5
6	1	13	20	48	1	139	188	11	»	36	47
15	»	6	21	235	1	32	268	18	»	10	28
4	»	4	8	171	1	65	237	2	»	2	4
300	2	59	361	920	3	384	1 307	254	»	98	352
5	»	»	5	2	»	2	4	1	»	1	2
1	»	»	1	57	2	5	64	2	»	»	2
2	»	»	2	53	»	»	53	8	»	»	8
»	1	1	2	34	3	30	67	1	»	1	2
»	»	1	1	32	6	167	205	»	»	1	1
3	»	1	4	206	2	73	281	2	»	2	4
1	»	»	1	17	»	»	17	1	»	»	1
1	»	»	1	663	6	155	824	5	»	»	5
6	»	7	13	525	14	1 265	1 804	11	»	20	31
159	1	48	208	2 698	16	1 549	4 263	174	5	85	264
»	»	»	»	16	»	2	18	»	»	»	»
»	»	»	»	211	9	95	315	3	»	1	4
»	»	»	»	359	9	303	671	3	»	2	5
»	»	»	»	225	4	43	272	2	»	»	2
»	»	»	»	21	»	8	29	»	»	»	»
10	»	17	27	59	1	36	96	12	»	6	18
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	9	»	2	11	»	»	»	»
1	»	3	4	21	»	31	52	»	»	3	3
»	»	2	2	94	»	22	116	3	»	»	3
»	»	»	»	3	10	7	20	1	»	»	1
»	»	»	»	13	»	15	28	»	»	»	»
»	»	»	»	11	»	21	32	»	»	»	»
»	»	3	3	55	3	691	749	»	»	3	3
2	»	»	2	157	4	195	356	1	»	1	2
1 158	51	361	1 565	21 398	188	17 226	38 812	1 116	10	628	1 754

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		1874. BEHANDELD. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
	Per transport	20 643	303	11 121	32 067
Syphilis primaria,	Venusziekte,	3 204	70	1 387	4 661
» secundaria,	idem,	351	3	84	438
Vulnera,	Wonden,	1 141	20	697	1 858
Contusiones,	Kneuzingen,	288	6	164	458
Abscessus,	Ettergezwellen,	295	12	238	545
Ulcera,	Zweren,	975	19	1 034	2 028
Fistulae,	Pijpzweren,	19	1	2	22
Herniae,	Ingewandsbreuken,	66	5	14	85
Hydrocelae,	Waterzakbreuk,	3	1	1	5
Luxationes,	Ontwrichtingen,	12	1	3	16
Fracturae,	Beenbreuken,	15	»	9	24
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	2	»	»	2
Beri-beri,	Beri-beri,	29	»	550	579
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	6 512	169	3 225	9 906
	Totaal	33 555	610	18 529	52 694

				1875.							
OVERLEDEN.				BEHANDELD.				OVERLEDEN.			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
1 153	51	361	1 565	21 398	188	17 226	38 812	1 116	10	628	1 754
6	»	»	6	4 088	39	1 396	5 523	15	»	2	17
2	»	»	2	478	14	103	595	5	»	2	7
122	3	52	177	631	23	580	1 234	32	2	25	59
1	»	»	1	417	9	298	724	3	»	»	3
»	1	»	1	320	8	326	654	6	»	3	9
1	»	3	4	1 313	16	1 657	2 986	3	»	5	8
»	»	»	»	24	2	7	33	1	»	»	1
»	»	1	1	50	11	39	100	»	»	»	»
»	»	»	»	20	»	3	23	1	»	»	1
»	»	»	»	19	1	3	23	»	»	»	»
»	»	»	»	25	1	10	36	»	»	»	»
2	»	»	2	3	»	2	5	3	»	2	5
5	»	21	26	22	1	753	776	1	»	23	24
185	8	127	320	7 170	140	5 310	12 620	141	4	110	255
1 477	63	565	2 105	35 978	453	27 713	64 144	1 327	16	800	2 143

(Zie bladz. 38 van het verslag.)

OVERZIGT VAN HET AANTAL

IN HET

RESSORT VAN DEN MILITAIREN GENEESKUNDIGEN DIENST

DER

BUITENBEZITTINGEN

behandelden en overledenen, behoorende tot de landmagt, en van den aard der ziekten, enz.

OVER

1874 en 1875.

De ziekte- en sterftecijfers betreffende de in Atjeh geneeskundig verpleegden of van daar geëvacueerden zijn begrepen in de opgaven nopens den militairen geneeskundigen dienst van Java en Madura (zie bijlage C). Om de daarvermelde reden is, van 1875 af, in de geneeskundige opgaven betreffende de Buitenbezittingen ook niet meer opgenomen het garnizoen van Benkoelen.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		1874. BEHANDELD. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	3 161	»	5 227	8 388
» biliosa,	Galkoorts,	80	»	19	99
» gastrica,	Gastrische koorts,	338	»	121	459
» catarrhalis,	Catarrhale »	220	»	501	721
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	7	»	13	20
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	82	»	20	102
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	»	»	»	»
Ophthalmiae,	Oog- »	158	»	424	582
Parotitis,	Oorklier- »	6	»	49	55
Angina,	Keel- »	139	»	71	210
Pleuritis,	Borstvlies- »	18	»	2	20
Pneumonia,	Long- »	12	»	20	32
Hepatitis,	Lever- »	118	»	26	136
Enteritis,	Darm- »	64	»	14	78
Dysenteria,	Dysenterie,	198	1	106	305
Apoplexia,	Beroerte,	4	»	1	5
Epilepsia,	Vallende ziekte,	22	2	2	26
Delirium tremens,	Dronkaardswaanzin,	20	»	2	22
Morbi mentis,	Zielsziekten,	16	2	28	46
Asthma,	Aamborstigheid,	12	1	153	166
Colica,	Koliek,	97	»	83	180
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	12	»	1	13
Gastricismus,	Maagstoornis,	504	1	232	737
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijpontsteking,	296	»	881	1 177
Diarrhoea,	Doorloop,	764	»	551	1 315
Helminthiasis,	Wormziekte,	27	»	8	35
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	73	»	121	194
» chronicus,	Slepend rheumatisme,	196	2	315	513
Haemorrhoïdes,	Aambeijen,	121	»	17	138
Scrophulosis,	Klierziekte,	3	»	10	13
Phthisis pulmonalis,	Longtering,	21	1	14	36
Carcinomata,	Kankergezwellen,	1	»	1	2
Scorbutus,	Scheurbuik,	5	»	2	7
Hydrops,	Waterzucht,	13	»	19	32
Vitia cordis,	Hartgebreken,	45	»	5	50
Variolae,	Pokken,	1	»	5	6
Morbilli,	Mazelen,	6	»	5	11
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	1	»	24	25
Scabies,	Schurft,	28	»	321	349
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	85	»	122	207
	Transporteren	6 966	10	9 536	16 512

				1875.							
OVERLEDEN.				BEHANDELD.				OVERLEDEN.			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
9	»	14	23	3 743	2	5 054	8 799	4	»	18	22
3	»	1	4	64	»	28	92	1	»	»	1
1	»	1	2	166	»	97	263	»	»	1	1
»	»	1	1	143	»	274	417	»	»	1	1
3	»	5	8	9	»	5	14	2	»	2	4
41	»	17	58	55	»	26	81	37	»	15	52
»	»	»	»	1	»	2	3	»	»	»	»
»	»	»	»	183	1	371	505	»	»	1	1
»	»	»	»	2	»	19	21	»	»	»	»
1	»	»	1	166	»	75	241	»	»	»	»
1	»	1	2	3	»	5	8	1	»	2	3
2	»	5	7	13	»	42	55	2	»	10	12
3	»	5	8	74	»	16	90	3	»	6	9
3	»	1	4	74	»	28	102	»	»	»	»
14	»	11	25	192	»	59	251	34	»	10	44
4	»	»	4	3	»	3	6	»	»	1	1
»	»	»	»	13	»	3	16	»	»	1	1
»	»	»	»	47	»	»	47	2	»	»	2
»	»	»	»	14	»	26	40	1	»	2	3
1	»	»	1	10	»	159	169	»	»	1	1
»	»	1	1	79	»	113	192	»	»	»	»
»	»	»	»	1	»	»	1	1	»	»	1
»	»	»	»	467	»	254	721	»	»	1	1
»	»	2	2	262	»	998	1 260	»	»	5	5
5	»	5	10	867	1	555	1 423	12	»	5	17
»	»	»	»	47	»	5	52	»	»	»	»
1	»	1	2	122	»	128	250	»	»	»	»
»	»	1	1	195	»	384	579	»	»	1	1
3	»	»	3	102	»	21	123	»	»	»	»
»	»	»	»	4	»	10	14	»	»	»	»
3	»	5	8	23	»	17	40	3	»	9	12
»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	1	»	2	3	»	»	»	»
2	»	»	2	26	»	20	46	3	»	3	6
3	»	»	3	24	»	9	33	»	»	2	2
1	»	1	2	»	»	4	4	»	»	»	»
»	»	1	1	6	»	11	17	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	11	11	»	»	»	»
»	»	»	»	47	»	441	488	»	»	»	»
»	»	»	»	84	»	114	198	»	»	»	»
104	»	80	184	7 182	4	9 389	16 675	106	»	97	203

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		1874. BEHANDELD. Euro-peanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
	Per transport	6 966	10	9 586	16 512
Syphilis primaria,	Venusziekte,	700	8	782	1 490
» secundaria,	idem,	93	1	63	157
Vulnera,	Wonden,	229	3	515	747
Contusiones,	Kneuzingen,	196	1	226	423
Abscessus,	Ettergezwellen,	163	»	362	525
Ulcera,	Zweren,	587	2	1 730	2 319
Fistulae,	Pijpzweren,	10	1	6	17
Herniae,	Ingewandsbreuken,	20	»	10	30
Hydrocelae,	Waterzakbreuken,	2	»	2	4
Luxationes,	Ontwrichtingen,	12	1	3	16
Fracturae,	Beenbreuken,	9	»	4	13
Mors violenta	Gewelddadige dood,	»	»	4	4
Beri-beri	Beri-beri,	43	»	325	368
Morbi reliqui	Overige ziektevormen,	1 395	»	2 013	3 408
	Totaal	10 425	27	15 581	26 033

				1875.							
OVERLEDEN.				BEHANDELD.				OVERLEDEN.			
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
104	»	80	184	7 182	4	9 389	16 675	106	»	97	203
»	»	1	1	670	»	667	1 337	2	»	3	5
»	»	1	1	77	»	55	132	»	»	1	1
4	»	2	6	222	»	403	625	»	»	1	1
1	»	»	1	217	1	191	409	»	»	1	1
1	»	»	1	174	»	315	489	1	»	»	1
»	»	3	3	761	»	1 641	2 402	»	»	4	4
»	»	»	»	»	»	4	4	»	»	»	»
»	»	»	»	5	»	7	12	»	»	»	»
»	»	»	»	3	»	»	3	»	»	»	»
»	»	»	»	8	»	1	9	»	»	»	»
»	»	»	»	7	»	5	12	»	»	»	»
»	»	4	4	3	»	»	3	3	»	»	3
6	»	13	19	42	»	609	651	2	»	61	63
13	»	22	35	2 160	1	1 678	3 839	22	»	15	37
129	»	126	255	11 631	6	14 965	26 602	136	»	183	319

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE E.

N°. 7.

(Zie bladz. 38 van het verslag.)

RECAPITULATIE van de sterfte- en ziektecijfers bij het leger (1).

I. Sterfte onder de Europeanen.

JAREN.	JAVA EN MADURA.			BUITENBEZITTINGEN.		
	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze sterfte-verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze sterfte-verhouding.
1871.	253	9042	2.8	82	4045	2.02
1872.	229	8784	2.6	81	4014	2.01
1873.	728	7788	9.34	98	4932	1.98
1874.	1477	9562	15.44	129	4147	3.11
1875.	1327	9769	13.58	136	3932	3.48

II. Ethnografisch overzigt der sterfte op Java en Madura, met het oog op de ligging der garnizoensplaatsen.

JAREN.	EUROPEANEN.						AFRIKANEN.						INLANDERS.					
	PLAATSEN AAN DE KUST.			PLAATSEN BINNEN 'S LANDS.			PLAATSEN AAN DE KUST.			PLAATSEN BINNEN 'S LANDS.			PLAATSEN AAN DE KUST.			PLAATSEN BINNEN 'S LANDS.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.
1871.	134	4153	3.22	119	4889	2.43	1	15	6.66	7	484	1.44	159	5370	2.96	50	3101	1.61
1872.	146	3711	3.93	83	5073	1.63	1	20	5	4	489	0.82	128	4165	3.07	30	2912	1.08
1873.	618	4526	13.65	110	3262	3.37	5	19	26.31	5	388	1.29	223	4660	4.78	39	1860	2.10
1874.	1331	6422	20.72	146	3140	4.65	53	200	26.5	10	229	4.36	513	6247	8.21	52	2018	2.57
1875.	1075	5694	18.87	252	4075	6.18	14	228	6.14	2	137	1.45	686	6787	10.18	114	3208	3.55

(1) Onder de opgaven van Java en Madura zijn ook de zieken en overledenen in Atjeh begrepen, en, wat 1875 betreft, ook die in Benkoelen (verg. de aanteekening op bijlage C).

III. Sterfte in de Buitenbezittingen.

Kommandementen.	1871. Overleden.	1871. Sterkte.	1871. Sterfte.	1872. Overleden.	1872. Sterkte.	1872. Sterfte.	1873. Overleden.	1873. Sterkte.	1873. Sterfte.	1874. Overleden.	1874. Sterkte.	1874. Sterfte.	1875. Overleden.	1875. Sterkte.	1875. Sterfte.
			pCt.			pCt.			pCt			pCt.			pCt.
Gouvernement van Sumatra's Westkust	66	3340	1.97	59	3101	1.73	56	6009	0.93	88	4015	2.11	125	3775	3.31
Lampongsche districten. .	5	171	2.92	6	195	3.07	5	190	2.63	14	179	7.82	5	170	2.94
Palembang	22	1630	1.34	22	1552	1.41	34	1553	2.12	24	1812	1.32	29	1342	2.16
Benkoelen	»	94	»	1	150	0.66							—	—	—
Banka.	24	619	3.87	11	621	1.77	10	538	1.85	6	524	1.14	8	510	1.56
Riouw en onderhoorigheden	3	327	0.92	6	382	1.57	13	337	3.85	8	361	2.21	10	377	2.65
Deli	»	»	»	»	»	»	20	491	4.07	28	350	8.00	12	381	3.14
Westerafdeeling van Borneo	15	1069	1.40	16	1116	1.43	13	1068	1.21	14	1035	1.35	9	751	1.19
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	43	1157	3.71	17	1328	1.20	22	1205	1.82	22	918	2.39	28	855	3.27
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden . .	22	915	2.40	22	1028	2.14	23	1114	2.06	31	1193	2.59	31	1378	2.24
Menado	2	60	3.33	»	64	»									
Amboina. Amboina . . .	8	648	1.23	8	645	1.24	18	842	2.13	20	867	2.30	62	953	6.50
Amboina. Banda. . . .	13	226	5.75	7	207	3.38									
Amboina. Ternate . . .	4	200	2.00	2	186	1.07									
Totaal. . .	227	10456	2.17	177	10875	1.62	214	13347	1.60	255	11254	2.26	319	10492	3.04

IV. Vergelijkende statistiek der sterfte in 1874 en 1875.

	1874. Overleden.	1874. Gemiddelde leger-sterkte.	1874. Percentsgewijze sterfte-verhouding. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	1875. Overleden.	1875. Gemiddelde leger-sterkte.	1875. Percentsgewijze sterfte-verhouding. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
a. Java en Madura .	Eur. 1477	Eur. 9562					Eur. 1327	Eur. 9769				
	Afr. 63	Afr. 429	15.44	14.68	6.83	11.53	Afr. 16	Afr. 365	13.58	4.38	8.04	10.67
	Inl. 565	Inl. 8265					Inl. 800	Inl. 9945				
Te zamen . .	2105	18256					2143	20079				
b. Buitenbezittingen .	Eur. 129	Eur. 4147					Eur. 136	Eur. 3932				
	Afr. »	Afr. 27	3.11	»	1.77	2.26	Afr. »	Afr. 3	3.45	»	2.79	3.04
	Inl. 126	Inl. 7080					Inl. 183	Inl. 6557				
Te zamen . .	255	11254					319	10492				
Totalen *a* en *b*. .	Eur. 1606	Eur. 13709					Eur. 1463	Eur. 13701				
	Afr. 63	Afr. 456	11.71	13.81	4.50	7.99	Afr. 16	Afr. 368	10.67	4.34	5.95	8.05
	Inl. 691	Inl. 15345					Inl. 983	Inl. 16502				
	2360	29510					2462	30571				

V. Vergelijkende statistiek der ziekenverpleging over de jaren 1871—1875.

a. *Algemeen overzigt.*

JAREN.	JAVA EN MADURA.					BUITENBEZITTINGEN.				
	Behandelden.	Hersteld.	Overledenen.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de behandelden.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de gemiddelde legersterkte.	Behandelden.	Hersteld.	Overledenen.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de behandelden.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de gemiddelde legersterkte.
1871.	36 858	34 794	470	1.27	2.60	21 625	20 804	227	1.05	2.16
1872	43 334	41 273	392	0.9	2.39	19 133	18 179	177	0.92	1.63
1873	42 066	39 391	1000	2.37	6.79	23 431	22 365	214	0.91	1.60
1874	52 694	47 709	2105	3.99	11.53	26 033	25 033	255	0.97	2.26
1875	64 144	58 700	2143	3.34	10.67	26 602	25 199	319	1.19	3.04

b. *Specificatie ten aanzien der meest voorgekomen ziekten.*

ZIEKTEN.	1871.			1872.			1873.			1874.			1875.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.
Java en Madura.															
Koortsen . . .	29.80	23.54	34.37	38.48	27.83	42 89	29.79	26.98	35.16	32.24	11.96	32.12	36.32	14.79	38.87
Dysenterie . .	2.53	0.76	0.49	2.00	0.4	0.43	2.11	0.83	0.37	4.13	1.63	2.05	2.56	0.66	1.38
Cholera . . .	0.12	»	0.04	0.07	»	0.02	2.79	0.83	6.83	2.42	12.95	1.96	1.25	1.98	0.51
Leverontsteking	1.53	0.25	0.13	1.17	0.2	0.09	1.11	0.41	0.11	0.84	»	0.14	0.65	0.22	0.11
Longtering . .	0.48	1.14	0.36	0.24	0.5	0.12	0.27	0.13	0.28	0.21	0.32	0.21	0.16	0.22	0.12
Hartgebreken .	1.01	0.38	0.07	0.58	»	0 05	0.51	»	0.001	0.27	»	0.04	0.26	»	0.07
Syphilis . . .	17.77	21.62	9.07	13.77	21.92	6.44	13.96	18.91	7.12	10.59	11.96	7.93	12.69	11.7	5.48
Overige ziektevormen. . .	46.74	52.29	55.47	43.64	49.14	49.86	49.42	50.48	55.64	49.27	61.14	55.51	46.10	70.41	53.45
Buitenbezittingen.															
Koortsen . . .	39.56	»	40.39	34.59	»	36.73	36.78	6.45	40.57	36.50	»	37.74	35.46	33.33	36.47
Dysenterie . .	1.36	»	0.15	1.3	»	0.11	2.24	0.80	0.25	1.89	3.7	0.68	1.65	»	0.39
Cholera . . .	0.03	»	0.007	0.05	»	0.009	0.21	»	0.108	0.79	»	0.12	0.47	»	0.17
Leverontsteking	1.85	»	0.10	1.77	»	0.07	1.24	»	0.06	1.05	»	0.16	0.63	»	0.10
Longtering . .	0.32	»	0.19	0.52	»	0.31	0.18	»	0.208	0.20	3.7	0.089	0.19	»	0.11
Hartgebreken .	0.79	»	0.11	0.67	»	0.03	0.47	»	0.04	0.43	»	0.032	0.20	»	0.06
Syphilis. . . .	9.57	»	4.61	10.02	»	5.19	10.12	35.48	5.08	7.67	33.33	5.42	6.12	»	5.82
Overige ziektevormen . . .	46.47	»	54.41	51.04	»	57.51	48.74	57.25	53.66	51.51	59.25	55.73	54.91	66.66	57.85

ZITTING 1876 — 1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE F.

N°. 8.

(Zie bladz. 40 van het verslag.)

FORMATIE

VAN DE

VOORLOOPIGE BEZETTING VAN ATJEH,

met opgave der wijzigingen die zij achtereenvolgens van 1 Maart 1875 tot 1 Maart 1876 onderging.

NDEROFFICIEREN | EN

Soldaten.	Kanonniers.	Mineurs.	Schrijvers.	Totaal.	Sergeanten.	
1538	208	42	46	2478	12	1
»	»	»	3	3	»	»
»	»	»	1	5	»	»
»	35	»	»	52	»	»
»	»	»	»	27	»	»
»	»	»	»	27	»	»
303	»	»	»	370	»	»
116	»	»	»	185	»	»
129	»	»	»	208	»	»
»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	5	9	»	»
10	»	»	»	12	»	»
»	»	»	»	»	»	»
2096	243	42	55	3376	12	13
160	»	»	»	212	»	»
»	»	»	»	»	»	»
160	»	»	»	212	»	»
936	243	42	55	3164	12	13

EN MANSCHAPPE

AMBOINEZEN.				
Sergeanten.	Korporaals.	Tamboers.	Hoornblazers.	Soldaten.
12	13	4	12	322
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
12	13	4	12	322
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
"	"	"	"	"
12	13	4	12	322

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE G.

N°. 9.

(Zie blz. 41 van het verslag.)

EXTRACT uit het besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie, dd. 9 Julij 1875, n°. 26.

Gelet op art. 3 van het geheim besluit van 9 April 1875, n°. 33, waarbij bepaald is dat eene commissie zal worden benoemd, belast met het onderzoeken in loco van de oorzaken, waaraan de slechte gezondheidstoestand in Atjeh te wijten is, en van de middelen, die zouden te nemen zijn om daarin, ook voor het vervolg, verbetering te brengen;

zijnde tot leden dier commissie bij het besluit van 12 April 1875, n°. 1, benoemd de chefs van den geneeskundigen dienst bij de land- en zeemagt in Nederlandsch Indie, de kolonel B. E. J. H. Becking en de dirigeerende officier van gezondheid bij de Koninklijke Nederlandsche marine dr. F. J. van Leent, en daaraan als secretaris toegevoegd de civiele geneesheer bij het etablissement op Poeloe Bras A. J. Vorderman;

Gelezen, enz.

Nog gelet op hetgeen te Atjeh reeds is en wordt verrigt naar aanleiding der wenken, die door de commissie, tijdens haar verblijf aldaar, aan de autoriteiten gegeven zijn;

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk. Aan de commissie voornoemd de tevredenheid en den dank der Regering te betuigen voor de loffelijke wijze waarop zij hare taak heeft volbragt.

Ten tweede. Den kommandant van het leger uit te noodigen een afschrift van het rapport in handen to stellen van den militairen en civielen bevelhebber te Atjeh, met aanbeveling om, voor zoover de omstandigheden zulks toelaten en niet reeds voorzien is in hetgeen door de commissie verlangd wordt tot bevordering van den gezondheidstoestand, op de door haar gegeven wenken te letten en te doen letten.

Ten derde. Den kommandant van het leger al verder op te dragen het noodige te verrigten tot het verbeteren van het transportwezen te Atjeh, met name tot het spoedig tot stand komen van een spoorweg tusschen Oleh-leh en den kraton; en te dien einde zoo spoedig mogelijk de quaestie tot eene beslissing te doen brengen, in hoever de spoorwegbaan al dan niet belangrijk behoort te worden opgehoogd.

Ten vierde. Den tolk voor de Chinesche taal W. P. Groeneveldt te belasten met eene zending naar China, tot het werven van Chinesche arbeiders ten behoeve van het militair departement te Atjeh, met uitnoodiging om zich ten spoedigste in aanraking te stellen met den legerkommandant, door wien hij van de noodige instructien zal worden voorzien.

Ten vijfde. Te bepalen:

a. dat in den kraton niet meer troepen zullen worden gelegerd dan voor de veiligheid en de bescherming der magazijnen noodig zullen zijn;

b. dat de kazernen bij voorkeur gedekt zullen worden met atap en sierappen, en van vaste wanden met kleppen voorzien tot betere bescherming tegen de nachtlucht;

c. dat de missigit in Longbattah-Missigit afgebroken en het puin daarvan gebruikt zal worden tot ophooging van het terrein;

d. dat een tweede artesische put geboord zal worden buiten den kraton;

e. dat op de posten Oleh-leh, Oedjong-Kali, Marinebenting, Kotta-Radja-Bedil, Moesapi, Lamara-noordoost en Lamara-oost, Langkroek-oost, Lamprit en Berouw dagelijks aan de manschappen een kwart flesch roode wijn zal worden verstrekt, en dat dit ook geschieden zal bij den aanleg van nieuwe posten, zoolang de eerste werkzaamheden duren;

f. dat zooveel mogelijk gezorgd zal worden voor gelegenheid tot baden door het daarstellen van Norton-pompen, zullende door het in gebruik stellen van met een klep voorziene kuipen en door andere doeltreffende maatregelen tegen verspilling van het water moeten worden gewaakt;

g. dat buiten den kraton — op het daarvoor reeds, in overleg met den bevelhebber, door de commissie aangewezen terrein — een nieuw hospitaal zal geplaatst worden voor ± 600 zieken, met opdragt aan den legerkommandant om het noodige te verrigten, opdat bij den bouw van dit hospitaal de meeste spoed worde betracht;

h. dat voor het nieuwe hospitaal tijdelijke gebouwen zullen worden opgeslagen, uit geheel nieuwe materialen bestaande, terwijl de materialen van het oude hospitaal, voor zoover zij uit bamboe bestaan, verbrand en, voor zoover uit djatihout, gedesinfecteerd zullen worden — althans zoo dit de moeite en kosten loont — ten einde voor later gebruik te worden opgelegd;

i. dat op de posten, waar zulks noodig zal blijken, kleine hospitalen zullen worden opgerigt.

Ten zesde. Den legerkommandant uit te noodigen om:

1°. spoedig een voorstel te doen tot invoering van een doelmatig hoofdbedeksel voor de troepen te velde;

2°. met de Nederlandsch Indische Stoomvaartmaatschappij in overleg te treden omtrent hetgeen te verrigten valt ten einde aan de naar Atjeh gaande troepen, vrije koelies, handwerkslieden en dwangarbeiders een uit een hygiënisch oogpunt zóó goeden overtogt te verzekeren,

dat zij aldaar onder de gunstigste voorwaarden aankomen; wordende daartoe in de eerste plaats noodig geacht dat het *goederen*-transport geheel ondergeschikt blijve aan de eischen en behoeften van het personen-transport, zoodat — des noods — in het een of het ander afzonderlijk worde voorzien;

3°. te doen onderzoeken, in hoever het mogelijk is Oleh-leh van goed drinkwater te voorzien en de daar aanwezig zijnde poelen en moerassen te dempen;

4°. in overweging te nemen, of de troepen te Atjeh niet op gezette tijden kunnen worden geëvacueerd, en wat te doen valt tot tegengang van onnoodige evacuatien binnen den te stellen termijn.

Ten zevende. Aan te teekenen dat met den generaal-majoor Pel in overleg zal worden getreden omtrent de wenschelijkheid om den officieren en manschappen meer gelegenheid tot uitspanning te geven door de oprigting eener societeit en van kantines.

Ten achtste. Aan den kommandant der zeemagt te kennen te geven, dat door de commissie voornoemd het brengen van verbetering in den gezondheidstoestand op Poeloe Bras, door gedeeltelijke verlegging onzer vestiging naar een naburig terrein, als eene zaak van urgentie wordt beschouwd, met uitnoodiging om daartoe het noodige voor te schrijven.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **H.**

N°. 10.

(Zie bladz. 42 en 47 van het verslag.)

STATISTIEK nopens den gezondheidstoestand bij de bezetting in Atjeh en nopens de verliezen aldaar door het leger geleden.

I. Gezondheidstoestand (militairen en niet-militairen).

TIJDVAK.	Aantal lijders (militairen en niet-militairen) in het hospitaal.						AANMERKINGEN.
	In behandeling gebleven op den eersten dag van het tijdvak.	Bijgekomen.	Hersteld.	Geëvacueord.	Overleden.		
					Militairen.	Totaal.	
1875.							
V/m 1 Jan. t/m. 30 Junij (zie vorig verslag, bijlage D[1])	574	8 320	4 857	2 556	627	727	
V/m 1 Julij t/m 10 Julij	754	483	307	110	10	15	
» 11 » » 20 »	805	447	409	179	12	17	
» 21 » » 31 »	647	558	313	266	13	13	
» 1 Aug. » 10 Aug.	613	497	318	246	26	33	
» 11 » » 20 »	513	408	316	157	5	9	
» 21 » » 31 »	439	467	254	141	2	5	
» 1 Sept. » 10 Sept.	506	372	173	203	2	7	
» 11 » » 20 »	495	409	330	169	5	9	
» 21 » » 30 »	396	408	225	—	10	16	
» 1 Oct. » 10 Oct.	563	423	262	168	6	10	
» 11 » » 20 »	546	339	303	103	—	3	
» 21 » » 31 »	476	346	248	—	8	10	
» 1 Nov. » 10 Nov.	564	384	246	114	5	7	
» 11 » » 20 »	581	426	273	122	3	7	
» 21 » » 30 »	605	456	274	158	15	16	
» 1 Dec. » 10 Dec.	613	450	337	122	10	12	
» 11 » » 20 »	592	570	382	113	7	10	
» 21 » » 31 »	657	545	350	224	24	31	
2de semester	—	7 988	5 320	2 595	163	230	
alzoo gedurende het geheele jaar	—	16 308	10 177	5 151	790	957	

TIJDVAK.	Aantal lijders (militairen en niet-militairen) in het hospitaal.						AANMERKINGEN.
	In behandeling gebleven op den eersten dag van het tijdvak.	Bijgekomen.	Hersteld.	Geëvacueerd.	Overleden.		
					Militairen.	Totaal.	
1876.							
V/m 1 Jan. t/m 10 Jan.	597	583	305	176	24	37	(1) Einde der 2de expeditie. Het aantal behandelden enz. tijdens den duur dier expeditie is alleen op te geven voor de militairen. Het bedroeg (zie bijlage D² van het vorig verslag) 7495; dat der geëvacueerden gedurende die expeditie 2480.
» 11 » » 20 »	662	607	413	148	19	27	
» 21 » » 31 »	741	936	446	200	51	65	
» 1 Febr. » 10 Febr.	966	877	500	468	66	83	
» 11 » » 20 »	792	1 107	707	188	107	139	
» 21 » » 29 »	865	686	333	425	71	103	
» 1 Maart » 10 Maart	690	701	418	288	38	50	
» 11 » » 20 »	635	660	330	193	34	39	
» 21 » » 31 »	733	719	323	293	47	62	
» 1 April » 10 April	774	673	387	205	36	46	
» 11 » » 20 »	809	700	413	365	22	28	
» 21 » » 30 »	703	677	459	216	16	30	
» 1 Mei » 10 Mei	675	764	442	259	23	33	
» 11 » » 20 »	705	743	433	257	19	28	
» 21 » » 31 »	730	740	491	196	41	60	
» 1 Junij » 10 Junij	720	(nog niet bekend.)					
Alzoo gedurende de 5 eerste maanden van 1876	—	11 233	6 403	3 877	614	830	
V/m 26 April 1874 (1) t/m 31 Dec. 1874 .	219	6 784	3 610	1 917	496	902	
» 1 Jan. 1875 » 31 » 1875 .	574	16 308	10 177	5 151	790	957	
» 1 » 1876 » 31 » 1876 .	597	11 233	6 403	3 877	614	830	
		34 325	20 190	10 945	1900	2689	

RECAPITULATIE.

1874 (26 April t/m 31 Dec.)			**1875.**			**1876** (1 Jan. t/m 31 Mei.)		
In behandeling waren op 26 April.		219	In behandeling waren op 1 Jan.		574	In behandeling waren op 1 Jan.		597
Bijgekomen t/m 31 Dec. .		6784	Bijgekomen t/m 31 Dec. . .		16 308	Bijgekomen t/m 31 Mei . .		11 233
		7003			16 882			11 830
Hersteld.	3610		Hersteld	10 177		Hersteld.	6403	
Geëvacueerd . . .	1917		Geëvacueerd . . .	5 151		Geëvacueerd. . . .	3877	
Overleden. . . .	902		Overleden	957		Overleden	830	
		6429			16 285			11 110
In behandeling gebleven op 31 Dec.		574	In behandeling gebleven op 31 Dec.		597	In behandeling gebleven op 31 Mei.		720

II. Verliezen (militairen).

	Gedurende de 2de expeditie. (*a*)				Na afloop der 2de expeditie (26 April 1874) t/m 31 Dec. 1874.				In 1875.				Totalen (Nov. 1873 t/m 31 Dec. 1875).			
	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
Overleden :																
te Atjeh . . .	625	37	158	820	359	—	124	(*b*) 483	486	5	337	(*c*) 828	1470	42	619	2131
aan boord, tijdens de evacuatie . . .	44	—	17	61	26	—	13	39	59	1	21	81	129	1	51	181
na evacuatie . .	106	—	27	133	172	4	44	220	287	2	118	407	565	6	189	760
Te zamen	775	37	202	1014	557	4	181	742	832	8	476	1316	2164	49	859	3072
Afgekeurd voor de verdere waarneming van den militairen dienst	—	—	—	—	85	1	45	131	74	—	17	91	159	1	62	222
Totaal verlies van het leger (*d*) . . .	775	37	202	1014	642	5	226	873	906	8	493	1407	2323	50	921	3294

(*a*) Blijkens den staat, bijlage D^2, van het vorig verslag.

(*b*) Het verschil met het totaal volgens de tiendaagsche opgaven (496, zie de voorgaande bladz.) is in de Indische stukken niet toegelicht.

(*c*) Het verschil met de hooger uitgetrokken opgaaf van 790 is wellicht hieraan toe te schrijven, dat hier ook zijn medegeteld de *gesneuvelden* voor zoover zij bij het hospitaal ter begraving werden opgenomen (en dus niet op het slagveld begraven).

(*d*) Behalve de op het slagveld begraven gesneuvelden (zie de voorgaande aanmerking).

(Zie bladz. 43 en 47 van het verslag.)

NUMERIEKE OPGAVE betreffende het personeel en het materieel naar het oorlogstooneel in Atjeh gezonden, deels tot aanvulling, deels op buitengewone aanvrage van den civielen en militairen bevelhebber, waaronder, wat de voedingsmiddelen betreft, niet is gerekend hetgeen op contract geleverd werd.

OMSCHRIJVING.		1875.								1876.				Totaal in 12 maanden.
		Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	
Personeel.														
Officieren		24	23	13	20	12	12	11	26	18	21	48	21	249
Minderen	Europeanen	504	143	285	241	287	279	258	287	244	304	665	297	3794
	Afrikanen	2	»	»	9	11	40	27	6	20	1	12	6	134
	Amboinezen	62	36	16	51	47	92	23	1	45	1	33	58	465
	Inlanders	284	129	193	397	314	298	337	178	160	111	812	148	3361
Vrije werklieden	Europeanen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	(a) 9	»	»	9
	Inlanders	248	210	198	295	333	549	595	238	(b) 294	(c) 387	450	373	4170
	Chinezen	11	30	27	64	»	173	55	(d) 19	»	(e) 86	79	33	577
Totaal.		1135	571	752	1077	1004	1443	1306	755	781	920	2099	936	(f) 12759
Materieel.														
a. Artillerie- en geniebehoeften.														
Buskruid (kilogrammen)		»	9150	2000	»	2500	3200	2900	»	2050	»	»	»	21800
Kanonnen, getrokken 12 c. M.		»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6
Id. Id. 8 c. M.		»	»	»	»	»	»	1	6	»	»	»	»	7
Mortieren, Coehoorn-		»	»	»	»	»	12	»	»	»	»	»	»	12
Patronen, infanterie-		»	»	400000	»	»	»	»	»	225000	»	»	»	625000
Projectielen, diverse		4651	4746	1464	1464	4525	1698	6157	1080	5460	»	»	»	31245
Zandzakken		60000	»	»	»	»	»	»	»	40000	»	»	»	100000

(a) Opzigters. (b) Waaronder 32 handlangers bij den geneeskundigen dienst. (c) Waaronder 15 idem. (d) Allen handlangers bij den geneeskundigen dienst. (e) Waaronder 35 idem. (f) Hieronder zijn geen dwangarbeiders begrepen.

OMSCHRIJVING.	1875.								1876.				Totaal in 12 maanden.
	Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	
Asphaltvilt (rollen)	500	»	1590	»	»	750	»	288	»	474	750	»	4352
Atappen (stuks)	9500	»	»	»	»	»	(g) 50	32580	»	58325	37300	62925	(h) 200630
Bamboezen (stuks)	987	1950	»	»	1000	»	»	7225	11610	17564	7120	12260	59716
Carton cuiré voor dakbedekking (rollen)	»	»	»	»	»	200	150	»	»	»	100	»	450
Geraamte voor gebouwen, houten (meters)	200	160	40	»	»	»	»	»	»	80	80	»	560
Id., bamboezen (meters)	»	»	»	»	200	200	400	»	»	»	»	»	800
Kadjangmatten (stuks)	»	»	1000	»	»	»	»	»	10000	»	10000	2613	23613
Kruiwagens	»	»	»	»	»	100	25	»	»	»	»	»	125
Latten, pan- (stuks)	»	»	»	1000	»	13096	»	»	»	»	»	»	14096
Metselsteenen	500	»	»	»	»	45000	»	»	»	»	»	»	45500
Peloepoe of gespleten bamboe (stuks)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9470	10000	»	19470
Planken (stuks)	»	»	»	»	»	»	»	400	»	»	»	»	400
Rottan (bossen)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3735	1000	1000	5735
Sierappen (stuks)	»	(g) 45	44785	45000	»	»	»	»	»	»	»	»	(i) 89785
Spanribben (stuks)	»	»	»	1488	»	»	»	»	»	»	»	»	1488
Talidoeg of inlandsch touw (bossen)	8100	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8100
Vloeren, opgeklampte, houten (stuks)	»	»	»	61	»	»	50	150	»	»	»	»	261
Zeildoek (rollen)	»	»	»	»	»	25	»	»	»	»	»	100	125
Zeilen (stuks)	»	»	»	»	»	33	»	»	»	80	»	»	113

b. *Kleeding, voeding, enz.*

OMSCHRIJVING.	Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Totaal in 12 maanden.
Dekens, wollen	»	»	»	»	»	»	1600	»	»	»	1530	»	3130
Kleedingstukken	29293	6750	1590	5024	66	18250	2950	35065	6379	11589	2787	4312	124055
Beschuit (blikken)	»	»	»	»	242	»	»	»	»	»	»	»	242
Boonen (hectoliters)	4500	4500	»	15	»	»	»	»	»	»	»	»	9015
Id. (kilogram)	»	»	3000	»	»	2894	»	944	9647	8302	4115	»	28902
Id. (vaten)	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	5
Boter (kilogrammen)	»	»	»	»	»	3500	5111	»	3000	»	»	»	11611
Id. (vaatjes)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	654	»	654
Brood, hard (kilogrammen)	»	»	»	»	1004	1000	»	»	»	»	»	»	2004
Diverse levensmiddelen, geconserveerd (blikken)	»	1003	»	»	500	»	500	»	»	1894	600	3946	8443
Id. (kisten)	»	200	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	200
Diverse levensmiddelen, zoogenaamde volksspijs (kilogr.)	»	»	»	»	»	»	»	27000	»	»	»	»	27000
Id. (kisten)	»	»	225	175	»	»	»	»	1396	69	543	»	2408

(g) Koijangs. (h) Benevens 50 koijangs. (i) Benevens 45 koijangs.

OMSCHRIJVING.	1875.								1876.				Totaal in 12 maanden.
	Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	
Erwten (hectoliters)	4500	4500	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9000
Id. (kilogrammen)	»	»	3000	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3000
Id. (vaten)	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	50	»	56
Gort (vaten)	»	»	»	»	374	63	»	»	»	»	»	»	437
Groenten, geconserveerde (blikken)	»	1276	107	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1383
Id., gedroogde (kisten) . . .	»	»	»	612	»	713	»	»	»	»	»	»	1325
Hooi (kilogrammen)	»	»	3000	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3000
Jenever (hectoliters)	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	8
Id. (kisten).	»	397	»	»	412	1200	1745	»	»	1626	»	897	6277
Kruiden en zuur, ingelegde (vaten)	»	398	567	»	244	397	»	»	»	»	»	»	1606
Spek, gerookt (kilogrammen) .	»	»	4700	»	»	»	»	»	»	»	5000	»	9700
Stroop (kruiken)	149	137	»	»	292	»	»	»	»	»	»	»	578
Vleesch, gezouten (kisten) . .	»	»	1780	»	»	»	»	»	20013	»	6300	»	28093
Id. , geconserveerd Australisch (blikken)	»	»	385	»	»	»	»	»	»	»	»	»	385
Id. (kisten)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	26	»	26
Wijn (kisten).	»	104	230	271	265	503	434	813	763	904	1281	»	5568
Id. (flesschen).	»	»	»	»	»	7	418	»	»	»	»	»	425
Huisraad (stuks)	4676	832	852	3686	2256	255	2114	5885	2325	4855	7620	2503	37859

In September 1875 werden nog gezonden 3 locomobielen en 3 centrifugaalpompen; in December 1875 eene aanzienlijke hoeveelheid touwwerk, staafijzer, kalk en cement en een paardenstal, en in April 1876 een drijvend vlot.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE K.

N°. 12.

(Zie bladz. 48 en 50 van het verslag.)

OORLOGSMARINE IN NEDERLANDSCH INDIE

over het jaar 1875.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Zamen-stelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuur-monden.	Stoom-vermogen in paarden-kracht.	Grootste vaart onder stoom.	Tonnen-inhoud.
Indisch eskader.							
Schroefstoomschepen 4de klasse.							
Bali	hout.	1856	39	10	100	7	?
Aart van Nes	idem.	1863	35	6	80	6 à 7	285
Schouwen	idem.	1863	35	6	80	6 à 7	285
Bommelerwaard	idem.	1862	35	6	80	6 à 7	285
Riouw.	composite-bouw.	1872	35	3	80	7 à 8	322
Banda.	idem.	1873	35	3	80	7 à 8	322
Amboina.	idem.	1872	35	3	80	7 à 8	322
Deli	idem.	1873	35	3	80	7 à 8	322
Pontianak	idem.	1873	34	3	90	8 à 9	350
Bandjermasin	idem.	1874	34	3	90	8 à 9	350
Palembang	idem.	1874	34	3	90	8 à 9	350
Sambas	idem.	1874	34	3	90	8 à 9	350
Raderstoomtransportschip.							
Soerabaija (*b*)	hout.	1867	43	2	220	8	1077
Raderstoomschepen 2de klasse.							
Bromo	ijzer met hout- en zink-bekleeding.	1874	38	6	200	10	814
Merapi	idem.	1874	38	6	200	10	814
Raderstoomschepen 3de klasse.							
Sumatra	ijzer.	1867	35	4	200	10	710
Borneo	idem.	1867	35	4	200	10	710
Banka.	idem.	1867	35	4	200	10	710
Timor.	idem.	1867	35	4	200	10	710
Raderstoomschepen 4de klasse.							
Madura (*c*)	idem.	1856	19	3	100	8,5	?

(*a*) Men heeft thans, overeenkomstig hetgeen voor Indie is voorgeschreven, het aantal Europesche vuurstokers

(*b*) In Indie gebouwd.

(*c*) In Nederland vervaardigd en te Soerabaija ineengezet.

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd, enz.	Verdere aanteekeningen.
Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		1 Jan. 1875		31 Dec. 1875.				
Europeanen. (a)	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
81	24	72	21	62	15	Febr. 1866		In reparatie te Soerabaija.
71	24	68	20	57	22	29 Jan. 1866	Atjeh.	
71	24	62	17	65	20	7 Julij 1873	Idem.	
71	24	70	23	66	21	26 Julij 1873	Idem.	
71	24	70	16	67	19	4 Aug. 1873	Idem.	
71	24	65	15	»	»	19 Aug. 1873		30 September 1875 tijdelijk buiten dienst gesteld wegens belangrijke herstellingen.
71	24	75	15	61	22	24 Aug. 1873	Idem.	
71	24	69	20	65	24	13 Febr. 1874	Idem.	
71	24	70	8	69	24	7 Sept. 1874	Wateren van Menado.	
71	24	62	16	70	23	Idem.	Atjeh.	
71	24	67	6	70	26	6 Oct. 1874	Idem.	
71	24	70	8	65	24	8 Oct. 1874	Idem.	
62	57	69	27	67	58	1 Nov. 1871 in Indie in dienst gesteld.	Op reis naar Nieuw-Guinea.	
95	33	»	»	118	33	3 Sept. 1875	Atjeh.	
95	33	»	»	90	35	16 Aug. 1875	Idem.	
84	30	77	26	78	29	22 Febr. 1868	Idem.	
84	30	55	13	»	»	2 Mei 1868		31 Augustus 1875 als boven.
84	30	81	24	83	26	27 Mei 1868	Wateren van Celebes.	
84	30	79	23	74	30	4 Junij 1868	Atjeh.	
?	42	49	41	»	»	Sept. 1858 in Indie in dienst gesteld.		12 April 1875 voor goed buiten dienst gesteld.

slechts voor de helft uitgetrokken. Van daar de verschillen met de in vorige staten opgegeven formatiecijfers.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Zamen-stelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuur-monden.	Stoom-vermogen in paarden-kracht.	Grootste vaart onder stoom.	Tonnen-inhoud.
Admiraal van Kinsbergen (*e*) . . .	ijzer.	1852	19	1	70	7	?
Onrust I (*e*)	idem.	1863	20	8	80	8	?
Suriname	idem.	1845	?	6	110	6	?
Opnemingsvaartuig.							
Hydrograaf	composite-bouw.	1873	36	2	80	7 à 8	322
Wachtschepen.							
Zeeland	hout.	1859	67	28	»	»	2 067
Gedeh (*f*)	idem.	1874	38	10	»	»	?
Kanonneerboot n°. 14 (*f*)	idem.	1864	?	1	»	»	?
Van Speyk	idem.	1843	58	22	»	»	736
Prinses Amelia	idem.	1855	54	16	»	»	807
Auxiliair eskader.							
Schroefstoomschepen 1ste klasse.							
Metalen Kruis	idem.	1862	55	16	250	7,5	1 083
Curaçao	idem.	1863	55	14	250	7 à 8	1 083
Schroefstoomschepen 2de klasse.							
Vice-admiraal Koopman	idem.	1858	54	11	250	8	946
Citadel van Antwerpen	idem.	1857	54	13	250	7	1 097
Watergeus	idem.	1864	49	6	280	8	682

(*d*) Men heeft thans — overeenkomstig hetgeen voor Indie is voorgeschreven — het aantal Europesche vuurstokers

(*e*) In Nederland vervaardigd en te Soerabaija ineengezet.

(*f*) In Indie gebouwd.

(*g*) Wordt bemand uit de rol van het wachtschip te Soerabaija.

(*h*) Ongerekend het vaste personeel aan wal (17 personen). Onder de 2725 Europeanen is ook begrepen het

(*i*) Onder deze sterkte is begrepen het detachement mariniers op 31 December 1875 nog tijdelijk bij het leger

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd, enz.	Verdere aanteekeningen.
Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		1 Jan. 1875.		31 Dec. 1875.				
Europeanen. (*d*)	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders	Europeanen.	Inlanders.			
41	22	12	14	45	22	10 Julij 1854 idem.	Z. en O. Afd. van Borneo.	
41	22	»	»	45	24	Na kapitale reparatiën 1 Febr. 1875 weder in dienst gesteld.	W. Afd. van Borneo.	
?	23	60	22	»	»	1851.		15 Maart 1875 voor goed buiten dienst gesteld.
32	46	31	37	31	47	27 Sept. 1874	Op het terrein der opneming (Billiton).	
122	35	44	2	575	94	18 Junij 1873	Batavia.	31 Julij 1875 den wachtscheepsdienst van de *van Speyk* overgenomen.
120	28	»	»	153	113	In dienst gesteld 10 Sept. 1875	Soerabaija.	
12	18	(*g*)	(*g*)	(*g*)	(*g*)	Idem in 1864	Samarang.	
122	35	544	121	»	»	2 Aug. 1868		31 Julij 1875 den wachtscheepsdienst overgegeven aan de *Zeeland*. 14 Augustus 1875 buiten dienst gesteld en sedert in conservatie genomen bij het marine-etablissement te Soerabaija om gebezigd te worden als voorraadschip bij den lichttorenbouw op Meindertsdroogte (Bezoeki).
120	28	124	98	»	»	4 Sept. 1864		10 September 1875 voor goed buiten dienst gesteld.
218	41	209	49	196	54	9 Junij 1873	Atjeh.	
218	41	»	»	208	39	3 Oct. 1875		In reparatie te Singapore.
173	41	155	32	139	41	26 Aug. 1871	Idem.	
173	41	167	27	157	37	7 Febr. 1873	Idem.	
?	36	119	25	»	»	4 Junij 1873		20 November 1875 tijdelijk buiten dienst gesteld wegens belangrijke herstellingen.
		(*h*) 2 725	766	(*i*) 2 776	922			

slechts voor de helft uitgetrokken. Van daar de verschillen met de in vorige staten opgegeven formatie-cijfers.

detachement mariniers, tijdelijk bij het leger ingedeeld, in 't geheel 306 man.
ingedeeld, in 't geheel 309 man, maar niet het vaste personeel aan wal (17 personen).

(Zie bladz. 53 van het verslag.)

OVERZIGT van de op 31 December 1875 in dienst, in reparatie en in aanbouw zijnde vaartuigen der gouvernementsmarine in Nederlandsch Indie.

NAAM DER SCHEPEN.	Soort.	Zamenstelling.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkracht (nominaal).	Bemanning. Bepaalde sterkte. Europeanen.	Bemanning. Bepaalde sterkte. Inlanders.	Bemanning. Aanwezige sterkte. Europeanen.	Bemanning. Aanwezige sterkte. Inlanders.	Waar gebouwd.	Wanneer gebouwd.	Waar gestationeerd.	*Aanmerkingen.*
						IN DIENST.						
						Zeestoomers.						
Hertog Bernard . .	schroef-stoom-schip.	ijzer	8	170	9	79	9	79	Engeland.	1856	Celebes.	
Draak.	id.	id.	6	60	7	35	7	35	Soerabaija.	1859	Sumatra's Oost-kust.	
Siak	rader-stoom-schip.	hout.	5	80	8	45	8	45	Idem.	1872	Wateren van Atjeh.	
Anjer	id.	id.	5	80	8	45	7	45	Idem.	1874	Amboina.	
Telegraaf. . . .	id.	id.	6	80	8	35	6	35	Dassoon (Rembang).	186[illegible]	Riouw en Banka, met Riouw als hoofdstation	Tijdelijk te Palembang.
Dassoon	id.	id.	6	80	8	35	7	35	Idem.	1861	Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.	
						Rivierstoomers.						
Kapoeas II	rader-stoom-schip.	ijzer.	6	80	6	33	5	33	Fijenoord.	1866	Westerafdeeling van Borneo.	
Boni	id.	id.	6	60	6	33	6	33	Liverpool.	1855	Wateren van Atjeh.	
Tjinrana	id.	id.	5	30	3	21	2	21	Fijenoord.	1861	Lampongsche districten.	
Barito.	id.	id.	5	30	3	21	2	21	Amsterdam.	1861	Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.	
Sailoos	id.	id.	3	20	2	14	2	14	Fijenoord.	1861	Idem.	
Bennett	id.	hout.	2	20	3	21	2	21	Dassoon.	1855	Westerafdeeling van Borneo.	
						Speciaal ten dienste van de kustverlichting, de bebakening en het loodswezen.						
Argus	schroef-stoom-schip.	ijzer.	2	60	7	36	6	36	Fijenoord.	1869	Batavia.	
					78	(a) 453	69	(b) 453				
Bebakeningsvaartuig.	zeil-vaartuig.	hout.	»	»	1	(c) 10	1	(c) 10	Soerabaija.	1873	Batavia.	

(a) Ongerekend de toegestane 10 pct. voor overcompleet (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 117).
(b) Bovendien waren nog 13 manschappen op de wachtschepen te Soerabaija en Batavia.
(c) Deze bemanning behoort niet tot het personeel der gouvernementsmarine.

NAAM DER SCHEPEN.	Soort.	Zamenstelling.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkracht (nominaal).	Bemanning. Bepaalde sterkte. Europeanen.	Bemanning. Bepaalde sterkte. Inlanders.	Bemanning. Aanwezige sterkte. Europeanen.	Bemanning. Aanwezige sterkte. Inlanders.	Waar gebouwd.	Wanneer gebouwd.	Waar gestationeerd.	*Aanmerkingen.*
Speciaal in dienst als residentievaartuig.												
Bogor	rader-stoomschip.	hout.	»	30	2	(*c*) 11	2	(*c*) 11	Soerabaija.	1873	Batavia.	
Kleine vaartuigen.												
49 gewapende booten	zeilvaartuigen.	hout.	3 (per boot.)	»	»	(*d*) 784	»	p. m. 896	in Indie.	1855 tot 1874	zie bladz. 3 van dezen staat.	
11 adviesbooten . .	id.	id.	2 (per boot.)	»	»	(*e*) 121	»					
IN AANBOUW.												
Zeestoomers.												
Tagal	rader-stoomschip.	hout.	—	—	—	—	—	—	op stapel in 1873	—	—	Wordt gebouwd bij het marine-etablissement te Soerabaija.
Ternate	id.	id.	—	—	—	—	—	—	id.	—	—	Idem.
Rivierstoomers.												
Bogor II.	rader-stoomschip.	hout	—	—	—	—	—	—	op stapel in 1875	—	—	Idem.
Kleine vaartuigen.												
Gewapende en adviesbooten (5 stuks). .	zeilvaartuigen.	hout.	—	—	—	—	—	—	op stapel in 1875.	—	—	Idem. 6 andere zullen in 1876 in aanbouw komen.

(*c*) Deze bemanning behoort niet tot het personeel der gouvernementsmarine.

(*d*) De bemanning per boot bedraagt 16 koppen (inlanders).

(*e*) Idem 11.

De organieke en de aanwezige sterkte der gouvernements- gewapende en adviesbooten waren over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

STATIONS.	Organieke sterkte.		Aanwezige sterkte. (*f*)		*Aanmerkingen*
	Gewapende booten.	Adviesbooten.	Gewapende booten.	Adviesbooten.	
Amboina	1	»	1	»	(*f*) Deze opgaaf loopt tot medio Januarij 1876. Van daar dat 1 gewapende en 1 adviesboot meer staat uitgetrokken dan op de voorgaande bladzijde als op 1 Januarij 1876 aanwezig, wordt opgegeven.
Atjeh (tijdelijk)	»	»	(*g*) 4	»	
Banjoewangi	3	»	3	»	
Banka	4	2	(*h*) 2	2	(*g*) Hiervan 2 uit het station Banka en 2 uit de stations Celebes en Sumatra's Westkust.
Bantam	»	1	»	1	
Batavia.	1	»	1	»	(*h*) Bovendien 2 tijdelijk ter Oostkust van Atjeh.
Benkoelen.	1	»	1	»	
Billiton.	2	»	2	»	(*i*) Bovendien tijdelijk: 1 ter Sumatra's Oostkust en 1 ter Oostkust van Atjeh.
Borneo's Westkust. . . .	6	3	6	3	(*k*) Bovendien 1 tijdelijk ter Sumatra's Oostkust.
» Zuid- en Oostkust.	8	»	7	»	
Celebes.	5	»	(*i*) 3	»	(*l*) Hiervan tijdelijk 2 uit de stations Celebes en Menado.
Cheribon	1	»	1	»	(*m*) Bovendien 1 tijdelijk ter Oostkust van Atjeh.
Japara	1	1	1	1	
Lampongsche districten . .	1	2	1	1	
Menado	2	»	(*k*) 1	»	
Palembang	2	1	2	»	
Pasoeroean	»	1	»	1	
Rembang	»	1	»	1	
Riouw	2	»	2	»	
Soerabaija.	2	»	2	»	
Sumatra's Oostkust . . .	3	1	(*l*) 6	1	
» Westkust . . .	4	1	(*m*) 1	1	
Timor	3	»	3	»	
Totaal . . .	52	14	(*f*) 50	(*f*) 12	

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE M.

N°. 14.

(Zie bladz. 60 van het verslag.)

UITTREKSEL uit het verslag van den gouvernements-commissaris mr. T. H. DER KINDEREN, betreffende de invoering der nieuwe regeling van het regtswezen in het gouvernement van Sumatra's Westkust.

Het tijdstip van in werking treding van het reeds onder dagteekening van 26 Maart 1874 afgekondigde reglement tot regeling van het regtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust, werd bij de ordonnantie van 28 Julij 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 171) bepaald op 1 November daaraanvolgende.

Tevens werd ik, bij art. 3 van het gouvernementsbesluit van dezelfde dagteekening, n°. 10, in commissie gesteld om als gouvernements-commissaris dat reglement en de daarmede in verband staande algemeene verordeningen in werking te brengen (1). Op mijn weinige dagen later gedaan voorstel werden mij voor de volvoering dier commissie, bij gouvernementsbesluit van 6 Augustus 1875, n°. 12, toegevoegd:

1°. als secretaris, de mij reeds in het algemeen voor het werk der wetgeving in de buitenbezittingen toegevoegde ambtenaar mr. H. A. DE GROOT;

2°. RADEN MAS PANDJI ADININGRAT, inlandsch officier van justitie met den titel van hoofddjaksa in het regentschap Pekalongan.

Alvorens met deze ambtenaren de reis naar Padang aan te nemen, moest door mij de laatste hand worden gelegd aan hetgeen ter verzekering van eene behoorlijke invoering der nieuwe wetgeving in het gouvernement Sumatra's Westkust door mij of onder mijn toezigt was voorbereid.

Eerst in de laatste dagen van de maand Augustus kwam men ter landsdrukkerij gereed met het drukken van de op last der Regering vervaardigde vertalingen der in te voeren verordeningen in het Mandhelingsch, Ankolaasch en het zoogenaamde bovenlandsch (in de Padangsche Bovenlanden gebruikelijk) Maleisch. Volgens mijne aanwijzing werden deze gedrukten, voor iedere taal afzonderlijk, tot twee deelen vereenigd, waarvan het eerste de algemeene verordeningen tot regeling van het regtswezen, het tweede het Wetboek van Strafregt en het algemeen politie-strafreglement, beiden voor inlanders (2), bevat.

(1) Zie *Indisch Staatsblad* 1874, n°. 94 *a—e* en 1875, n°. 96 *a*.

(2) De Maleische vertaling van dit strafwetboek en politie-strafreglement is niet in de Padangsche Bovenlanden, maar op Java vervaardigd. Eene overzetting in bovenlandsch Maleisch lag in de voornemens van den controleur bij het binnenlandsch bestuur ter Sumatra's Westkust B. G. W. W. C. baron VAN HÖEVELL, die hij echter door zijn plotseling overlijden niet heeft mogen verwezenlijken. Tijdens mijn verblijf in dat gewest was het mij aangenaam van meer dan één controleur de toezegging te mogen ontvangen, dat hij zoude trachten in de behoefte aan zoodanige vertaling te voorzien, tot welk einde ik steeds volgaarne mijne medewerking beloofde.

Aan
Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie.

De niet ter verstrekking aan de inlandsche hoofden en ambtenaren ter Sumatra's Westkust benoodigde exemplaren dezer bundels werden ter landsdrukkerij en in dat gouvernement tegen zeer matige prijzen voor het algemeen verkrijgbaar gesteld.

De voor de hoofden en ambtenaren bestemde exemplaren werden, ingevolge door Uwe Excellentie daartoe verleende magtiging, gebonden in stevige linnen banden, voorzien, behalve van een toepasselijken titel, van een afdruk van het Koninklijk wapen in goud.

Hoewel tijdig gereed gemaakt om met de boot van 10 September 1875 naar Padang te worden verzonden, had echter (vermoedelijk ten gevolge van een misverstand) de verzending dezer exemplaren eerst plaats met de een tiental dagen later van Batavia vertrekkende boot.

Bij de kennisgeving dier verzending verzocht ik den gouverneur van Sumatra's Westkust, de te ontvangen exemplaren ten spoedigste — door de Europesche onder zijne bevelen besturende ambtenaren — van wege de Regering aan hen, voor wie ze bestemd waren, te doen uitreiken, opdat de betrokken inlandsche ambtenaren en hoofden bij mijne komst althans eenigermate met den inhoud bekend zouden kunnen zijn, en ieder eenige weken vóór de in werking treding zou kunnen weten wat hem volgens de nieuwe bepalingen te doen staat.

Voorts gaf ik daarbij als mijne meening te kennen, dat het wenschelijk zoude zijn de uitreiking zooveel mogelijk persoonlijk en op eene ernstige en plegtige wijze te doen geschieden, en bij die gelegenheid in herinnering te brengen dat deze nieuwe wetten met 1 November zouden moeten worden opgevolgd en daarom een ieder zich op de hoogte zou moeten stellen van de pligten, die de nieuwe regeling hem oplegt, waarbij dan ieder in het bijzonder zou kunnen worden gewezen op die gedeelten van het reglement, welke meer uitsluitend tot zijnen werkkring behooren.

Ten slotte opperde ik het denkbeeld om in elk exemplaar, op het voorste schutblad, in de landstaal te doen schrijven voor wien het bestemd is, bijv. op deze wijze: » Van wege de Regering van Nederlandsch Indie aan het larashoofd van N. N. . . 1875. De resident der Padangsche Bovenlanden. (Handteekening van den resident)."

Hierdoor toch vermoedde ik dat elk exemplaar nog meer waarde zou verkrijgen voor hem die het bekwam en ook meer kans hebben tot het archief van den betrokken inlandschen ambtenaar te blijven behooren en dus aan zijnen opvolger te worden overgegeven.

In den loop van de maand Augustus zag mede te Batavia bij de firma OGILVIE & C°. het licht een door mij zamengesteld werk, in twee deelen, getiteld: » De algemeene verordeningen tot regeling van het regtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust, toegelicht uit officieele bescheiden". Door de uitgave van dit werk, waartoe ingevolge

de bestaande bepalingen door mij vooraf de vergunning der Regering is gevraagd en verkregen, heb ik getracht zoowel het belangstellend publiek in het algemeen, als inzonderheid de tot de toepassing geroepen Europesche ambtenaren, in de gelegenheid te stellen zich met de geschiedenis en de beginselen der nieuwe wetgeving bekend te maken. Van dit werk werden voor 's lands rekening eerst 120 en later nog 36 exemplaren aangekocht ten behoeve van het Departement van Kolonien en ter verstrekking aan verschillende ambtenaren en autoriteiten hier te lande.

Ongeveer gelijktijdig met de verschijning van het zoo even besproken werk kwam ter landsdrukkerij van de pers het, onder mijn toezigt en leiding, door den mij toegevoegden ambtenaar mr. H. A. de Groot te zamengestelde „Formulierboek ten gebruike bij de toepassing van het reglement tot regeling van het regtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust, voor zooveel betreft de regtspleging bij de districts- en magistraatsgeregten, de landraden en rapats, benevens de uitoefening der politie." Overeenkomstig de door den Gouverneur-Generaal daartoe verleende magtiging werd dit boek, waarvan het groot praktisch nut voor de hand ligt, bij genoemde inrigting tot een getal van 500 exemplaren gedrukt, en één exemplaar daarvan, namens de Regering, door mij uitgereikt aan elk regtscollegie en elken Europeschen ambtenaar, die met de regtsbedeeling ter Sumatra's Westkust bemoeijenis heeft, terwijl de overige ter landsdrukkerij verkrijgbaar werden gesteld tegen den door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid bepaalden prijs van f 1,50 het exemplaar.

Naar aanleiding eener mede door den Gouverneur-Generaal op mij verstrekte magtiging werden van de in dit formulierboek onder n°s. 1, 75, 76, 77, 78 en 99 voorkomende modellen, door mijne zorg, vertalingen in het Maleisch, Mandhelingsch en Ankolaasch gemaakt en ter landsdrukkerij gedrukt tot zoodanig getal exemplaren, als mij, na overleg met den gouverneur van Sumatra's Westkust, gebleken was noodig te zijn.

Zoodra mogelijk na de ontvangst dezer gedrukten te Padang, is door mij gezorgd voor de behoorlijke en onverwijlde uitreiking aan de inlandsche hoofden en ambtenaren, voor wie ze bestemd en in de uitoefening der hun bij het reglement opgedragen functien van nut kunnen zijn.

Van de modellen n°. 1 en 99 (registers van de bij het districtsgeregt behandelde burgerlijke en strafzaken) is aan elk districtshoofd een exemplaar verstrekt, bestaande uit een bundel van 1 boek of 24 vel groot folio papier, waarmede ik vertrouw dat voor geruimen tijd in de behoefte zal zijn voorzien.

Ook de raad van justitie te Padang werd door mij in het bezit gesteld van een groot tal formulieren en modellen, die betrekking hebben op den hem bij het nieuwe reglement aangewezen werkkring. Zij bestonden uit: 1°. gedrukte modellen van het ter griffie van het Hooggeregtshof aangehouden register betrekkelijk de revisie in strafzaken, alsmede van arresten in revisie; 2°. modellen van alle registers en formulieren die bij den raad van justitie te Batavia worden gebezigd en gevolgd.

Met de maatregelen tot voorbereiding der invoering zoo ver gereed zijnde, aanvaardde ik op Maandag 20 September met de mij toegevoegde ambtenaren de reis naar Padang, alwaar wij den 25sten aankwamen, en ik — volgens een daarvoor door den gouverneur van Sumatra's Westkust vastgesteld en openbaar gemaakt programma — plegtig werd ontvangen en verwelkomd.

Den volgenden morgen besteedde ik om, met den gouverneur en den resident der Padangsche Bovenlanden, — welke laatste, om met mij te confereeren, van Fort de Kock was overgekomen, — een voorloopig reisplan op te maken en verder datgene te bespreken wat, nog vóór het tijdstip der invoering, regeling of voorziening vereischte.

Een belangrijk punt, daarbij ter sprake gebragt, betrof de aanwijzing door het hoofd van gewestelijk bestuur, ingevolge art. 4 van het in te voeren reglement, van de mindere hoofden die, bij de zittingen van het districtsgeregt, als raadslieden het districtshoofd ter zijde staan. Reeds van Batavia uit, had ik, voor zooveel noodig, des gouverneurs aandacht op die bepaling gevestigd, en er op gewezen dat niet eene nominatieve opsomming der als raadslieden aan te wijzen hoofden, maar eene eens voor al bij besluit vast te stellen aanwijzing in de bedoeling lag. Ook thans bleef ik die meening voorstaan en de gevoerde gedachtenwisseling leidde ons eenparig tot de slotsom dat, bij de zoo uiteenloopende inrigting van het inlandsch bestuur in de verschillende gedeelten van het uitgestrekt gewest, de vast te stellen bepaling zoo min mogelijk in bijzonderheden moest afdalen, maar zich bepalen moest tot eene algemeene aanwijzing — als raadslieden — van *de binnen het regtsgebied van het districtsgeregt gevestigde hoofden van partijen.* In dien zin is sedert door den gouverneur eene beschikking genomen.

Een ander punt, waarop bij de gehouden besprekingen de aandacht werd gevestigd, was: dat het voorschrift van art. 57 van het reglement, volgens hetwelk de leden der inlandsche regtbanken en de inlandsche officieren van justitie de daarin omschreven eeden moeten afleggen in handen van den resident, zéér bezwarend moet worden geoordeeld. Wegens de groote uitgestrektheid toch van elke der drie residentien, die te zamen het gouvernement Sumatra's Westkust uitmaken, zou het voor de residenten schier ondoenlijk wezen zich tijdig tot het afnemen van den eed naar de verschillende, soms zéér afgelegen, zetels van de regtbanken in hunne residentie te begeven, terwijl het evenmin aanging de te beëedigen leden en inlandsche ambtenaren van het openbaar ministerie daartoe, gedurende de ophanden poeassa-maand (de geheele maand October), naar de hoofdplaats der residentie te laten opkomen. Wijders zou zich bij elke nieuwe benoeming de moeijelijkheid voordoen dat òf de resident zich zou moeten begeven naar de plaats, waar de betrokken rapat gevestigd is, òf de persoon, die den eed moest afleggen, dikwerf langs een zeer verren weg naar de hoofdplaats der residentie zou moeten opkomen om den eed af te leggen.

Dat deze bezwaren bij het ontwerpen van het reglement niet voor den geest hadden gestaan, was hieraan te wijten, dat destijds de artt. 113 en 114 van het reglement op de regterlijke organisatie, waaraan art. 57 mutatis mutandis is ontleend, nog steeds in dien zin werden begrepen, dat in de afdeelingen, waar niet de resident, maar een adsistent-resident het plaatselijk bestuur uitoefent, deze, als plaatselijk den resident vervangende, ook den eed kon afnemen. Eenige jaren later evenwel, toen het gebleken was dat het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie in deze opvatting niet langer deelde, werd bij het Koninklijk besluit van 28 Julij 1871, n°. 26 (*Indisch Staatsblad* n°. 140), eene bepaling in het leven geroepen, krachtens welke de residenten op Java en Madura thans bevoegd zijn, het afnemen der bedoelde eeden op te dragen aan de hun ondergeschikte adsistent-residenten in de afdeelingen.

Eene dergelijke bepaling kon nu ook voor Sumatra's Westkust niet worden gemist, en ik haastte mij daartoe den Gouverneur-Generaal een voorstel te doen, overeenkomstig hetwelk bij de ordonnantie van 10 October 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 218) werd bepaald, dat, bij verhindering om de eeden af te nemen, bedoeld bij art. 57 van het reglement tot regeling van het regtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust, de residenten in dat gewest worden vervangen door den plaatselijk besturenden ambtenaar.

Het telegram, daags daarna te Palembaijan door mij ontvangen, waarbij ik, ingevolge mijn daartoe gedaan verzoek, van de genomen beschikking mededeeling ontving, behelsde tevens het berigt van het door den Gouverneur-Generaal, naar aanleiding van een in overleg met mij door den directeur van justitie gedaan voorstel, onder dezelfde dagteekening vastgesteld besluit, houdende toekenning der bevoegdheid aan den gouverneur van Sumatra's Westkust tot benoeming en ontslag van de Mohammedaansche priesters bij de inlandsche regtbanken in dat gewest, met uitzondering der hoofdpriesters. Beide maatregelen werden onverwijld door mij ter kennis gebragt van den gouverneur, met verzoek alsnu tot de benoeming der bedoelde priesters over te gaan.

Met de bovenvermelde en andere werkzaamheden ging te Padang een viertal dagen voorbij, die tevens door mij werden benuttigd tot het maken van de noodige schikkingen met den president van den raad van justitie voor de op 1 November te houden plegtige installatie van den nieuwen raad.

In gezelschap van den gouverneur, die mij ook op alle

verdere togten in zijn gewest vergezelde, en van den controleur bij het binnenlandsch bestuur P. H. van Hengst, dien de gouverneur zich had toegevoegd ten einde ons door zijne bijzondere kennis van de Maleische taal en bekendheid met plaatselijke toestanden en gewoonten, verkregen door een tienjarig verblijf ter Sumatra's Westkust, op de reis behulpzaam te zijn, vertrok ik met de mij toegevoegde ambtenaren op 30 September naar Fort de Kock.

Bij aankomst aldaar, op den volgenden dag, werd ik door den resident en de in grooten getale ten zijnen huize vereenigde inlandsche hoofden, ambtenaren, hoofd- en verdere officieren op plegtige wijze ontvangen in overeenstemming met het hierboven vermeld programma, dat ook op de verdere reis overal waar ik aankwam werd opgevolgd, voor zoover het ter plaatse aanwezige personeel daartoe gelegenheid aanbood.

Na mij te Fort de Kock een paar dagen te hebben opgehouden en daar de nieuwe regeling met de betrokkene Europesche en inlandsche ambtenaren te hebben besproken, bezochten wij achtereenvolgens Manindjoe, Palembaijan en Bondjol, keerden daarop naar Fort de Kock terug, vertoefden aldaar wederom een paar dagen en begaven ons op den 19den October andermaal op reis naar Paijakombo, Fort van der Capellen en Solok, om van daar over Padang Pandjang terug te keeren naar Padang, alwaar wij den 30sten October aankwamen.

Op al deze togten werden wij vergezeld door den resident der Padangsche Bovenlanden en de besturende ambtenaren van de afdeeling en onderafdeeling, terwijl overal een talrijk gevolg van inlandsche hoofden en ambtenaren zich aan den stoet aansloot, hetgeen blijkbaar met ingenomenheid geschiedde, want meermalen gaf ik hun te kennen dat ik, met het oog op den ingevallen Mohammedaanschen vastentijd, niet verlangde dat zij mij zouden vergezellen, maar overal was het antwoord, dat zij het gaarne deden en alle mogelijke eer wenschten te geven aan den commissaris die hun namens den Gouverneur-Generaal de nieuwe wetten kwam brengen.

Met mijn bezoek op de drie eerstgenoemde plaatsen (Manindjoe, Palembaijan en Bondjol) beoogde ik hoofdzakelijk mij plaatselijk te vergewissen van de gegrondheid der bezwaren door den resident der Padangsche Bovenlanden ingebragt tegen het hem opgedragen praesidium der aldaar gevestigde rapats.

Overigens werden, zoowel daar als op de overige door ons bezochte plaatsen, met alle inlandsche hoofden, in de afdeeling geroepen om onder de nieuwe regeling aan de regtspraak deel te nemen, bijeenkomsten en besprekingen gehouden. Ook de inlandsche ambtenaren van het openbaar ministerie en de bij de regtbanken aangestelde Mohammedaansche priesters woonden die bijeenkomsten bij, terwijl eerstgenoemden steeds ook afzonderlijk door den mij toegevoegden hoofddjaksa van Pekalongan in de pligten, die de nieuwe regeling hun oplegt, werden onderwezen.

In elke dezer zittingen die, uit hoofde van de poeassa, op de meest eenvoudige wijze en zonder eenig uiterlijk vertoon plaats vonden, werd vooraf met een kort woord door mij in herinnering gebragt hoe tien jaren geleden, onder het bestuur van den gouverneur J. F. R. S. van den Bossche, eveneens vergaderingen met de hoofden waren gehouden, waarin die hoofdambtenaar, in mijne tegenwoordigheid en in overleg met mij, hun de hoofdpunten eener voorgenomen nieuwe regeling van het regtswezen had voorgehouden, en zij verklaard hadden zich geheel daarmede te kunnen vereenigen; dat die nieuwe regeling sedert door mij ontworpen en, na door de Indische Regering te zijn overwogen, door Zijne Majesteit den Koning bekrachtigd was en alsnu met 1 November aanstaande in werking zoude treden. Op mijn verzoek nam vervolgens de controleur van Hengst of wel de plaatselijk besturende ambtenaar zelf het woord, om in het ter plaatse gebruikelijke Maleisch een beknopt overzigt te geven van de taak, bij de nieuwe regeling voor de inlandsche hoofden hetzij als districtsregters of leden der rapat, hetzij met opzigt tot de uitoefening der politie weggelegd, en tevens de voornaamste punten in het licht te stellen, waaromtrent de in te voeren wetgeving bestemd was in de bestaande wijze van regtsbedeeling verandering te brengen. Ten slotte werd den aanwezigen hoofden afgevraagd of zij het besprokene goed hadden begrepen, en of zij welligt iets hadden op te merken of te vragen, en — nadat de gevraagde inlichtingen gegeven en de voorgebragte bezwaren naar hun genoegen opgehelderd waren — hun namens mij ernstig op het hart gedrukt, om de in hunne eigen taal aan hen uitgereikte of eerlang uit te reiken verordeningen naauwkeurig te bestudeeren en met ijver en naauwgezetheid na te leven. Is het mij een genoegen hier naar waarheid te kunnen constateeren, dat nergens op deze bijeenkomsten eenig spoor van onwil of ontevredenheid was waar te nemen, maar integendeel verscheidene van de meest ontwikkelde hoofden mij hunne bijzondere ingenomenheid met de nieuwe wetten betuigden, hoogst aangenaam is het mij tevens met lof te kunnen gewagen van den grooten ijver over het algemeen door de Europesche besturende ambtenaren in de Padangsche Bovenlanden aan den dag gelegd, zoowel om zich zelven op de hoogte der nieuwe bepalingen te stellen als om de onder hunne bevelen gestelde inlandsche hoofden met de hun daarbij opgelegde pligten bekend te maken.

Zulks bleek ten duidelijkste uit menige vraag, mij — bij de ook met deze ambtenaren gehouden besprekingen — door hen gedaan, welke getuigde van eene grondige studie en juist begrip der in het reglement vervatte voorschriften.

Tot bevordering van het regt verstand dier voorschriften, en tot wegruiming van allen twijfel die op sommige punten zoude kunnen bestaan, had ik trouwens zelf, tijdens mijn verblijf te Fort de Kock, bereids het initiatief genomen, door, in een tweetal circulaires, de aandacht van de met 1 November optredende voorzitters der rapats op een aantal punten te vestigen, waarop bij de door die regtbanken uit te oefenen regtspraak inzonderheid zoude dienen te worden gelet, en aan de magistraten zoo beknopt en duidelijk mogelijk de verpligtingen voor te houden, die van dien dag af op hen zouden rusten. Aan het slot dezer beide circulaires, waaraan ik weinige dagen later, bij een derde schrijven, het een en ander toevoegde, verklaarde ik mij tevens gaarne bereid om, gedurende mijn verblijf ter Westkust, aan een ieder omtrent voor hem duistere of twijfelachtige punten, hetzij mondeling of schriftelijk, de verlangde inlichting te geven, van welk aanbod door de betrokken ambtenaren ruimschoots gebruik is gemaakt, zoowel door het mondeling vragen van inlichtingen bij gelegenheid van mijn bezoek ten hunnent, als door het schriftelijk inzenden van tal van vraagpunten, die ik mij gehaast heb alle, nog vóór mijn terugkeer naar Batavia, te beantwoorden.

Onder mijne verrigtingen vóór het tijdstip der invoering moeten ten slotte nog vermeld worden:

1°. een, mede gedurende mijn verblijf te Fort de Kock, tot den procureur-generaal bij het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie gerigt verzoek om, ter verzekering eener behoorlijke opvolging van het voorschrift van art. 321 van het reglement, tijdig het model vast te stellen van de, volgens dat artikel, door de residenten ter Sumatra's Westkust driemaandelijks aan hem in te dienen lijst van zich aldaar in hechtenis bevindende of bevonden hebbende personen, aan welk verzoek het hoofd van het openbaar ministerie met den meesten spoed gevolg gaf, zoo als mij bleek uit de daarvan door hem, onder toezending van een exemplaar van het door hem vastgesteld model, aan mij gedane mededeeling;

2°. een door mij langs telegrafischen weg aan den Gouverneur-Generaal gedaan voorstel om de bij den ouden raad geadmitteerde praktizijns ook te benoemen bij den nieuwen, hetgeen gebeurd is bij het gouvernementsbesluit van 25 October 1875, n°. 5.

Eindelijk was de gewigtige dag aangebroken, voor het in werking treden der nieuwe regeling van het regtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust door de Indische Regering bepaald. Eenige dagen te voren had ik den president van den raad van justitie te Padang schriftelijk kennis gegeven van mijn voornemen, om op dien dag het nieuwe door hem voor te zitten regterlijke collegie op plegtige wijze te installeeren, en hem verzocht daartoe het personeel van den ouden en van den nieuwen raad bijeen te roepen ter bijwoning eener gemeenschappelijke openbare zitting, des ochtends te 9 uur, in 's raads gewone vergaderzaal.

Tot het bijwonen der plegtigheid waren mede schriftelijk

door mij uitgenoodigd de gouverneur, de kolonel militaire kommandant, de hoofdofficieren en voornaamste ambtenaren, de consuls, de president der kamer van koophandel en nijverheid, de agenten der factorij van de Nederlandsche Handelmaatschappij en der Javasche Bank en andere notabelen, voor wie allen bijzondere plaatsen waren gereserveerd.

Vergezeld van den gouverneur en gevolgd door ons beider secretarissen, vervoegde ik mij tegen het bepaalde uur aan het voor de zittingen van den raad van justitie bestemde gebouw, alwaar wij in het voorportaal door eene daartoe door 's raads voorzitter aangewezen commissie werden ontvangen.

Terstond daarop nam de plegtigheid een aanvang.

De president opende de vergadering en vaardigde eene commissie af om den gouverneur met diens secretaris binnen te geleiden naar de voor den eersten bestemde eereplaats in het midden tegenover de tafel, waaraan het personeel der regtbanken was gezeten.

Vervolgens werd ook ik, nadat de president het doel der bijeenkomst had medegedeeld, met mijn secretaris door eene commissie binnengeleid; mijn secretaris kreeg eene plaats naast de ambtenaren der griffie, ik in het midden van de tafel. De president heette mij welkom, sprak de leden van den afgetreden raad toe en reikte mij den hamer over.

Ik aanvaardde dien, liet mijn secretaris voorlezing doen van de bepalingen krachtens welke de nieuwe raad optrad, en van het besluit van ontslag en benoeming van het personeel van den ouden en den nieuwen raad, en sprak vervolgens eene rede uit.

Daarin wees ik op het gewigt van den dag, waarop de nieuwe regeling van het regtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust in werking trad, schetste de geschiedenis en den werkkring van den afgetreden raad en bewees dier regtbank de laatste eere; vervolgens heette ik de nieuwe regtbank welkom, schetste haren werkkring, deed daarvan het groote gewigt — vooral ook met opzigt tot de regtspleging onder de inheemsche bevolking — uitkomen, sprak tot den president, de leden, het openbaar ministerie, de griffie, den deurwaarder en de leden der balie, eindelijk ook tot den gouverneur, riep den zegen in van den Allerhoogste, en verklaarde ten slotte, onder het gebulder van het geschut, den nieuwen raad te zijn geïnstalleerd.

Hierna overhandigde ik, namens de Regering, den praesidialen hamer aan den voorzitter der nieuwe regtbank.

Deze nam dien aan met eene toespraak, waarin hij o. a. vooral deed uitkomen hoe gewigtig de taak der nieuwe regtbank wezen zou, bovenal met opzigt tot de regtspleging onder de inheemsche bevolking, en hoe de goede werking der nieuwe regeling onder de bevolking voor een goed deel zou afhangen van de wijsheid, de volharding en de humaniteit van den raad.

Na den voorzitter spraken nog de officier van justitie en de oudste regtspraktizijn mr. J. van Bosse.

Zoowel hunne woorden als die van den president getuigden van groote ingenomenheid met de nieuwe regeling.

Alvorens de vergadering te sluiten, deelde de president nog mede, dat van de plaats gehad hebbende plegtigheid eene oirkonde in duplo zou worden opgemaakt, onderteekend door allen die aan de groene tafel waren gezeten, alsmede door den gouverneur en diens secretaris.

Aan dit voornemen is sedert gevolg gegeven, en van het opgemaakte document een exemplaar door mij aan Uwe Excellentie aangeboden, terwijl het andere is nedergelegd ter griffie van den raad.

Na afloop der zoo even beschreven plegtigheid had tenzelfden dage nog eene andere plaats, de installatie van den nieuwen landraad te Padang.

Van het gebouw van den raad van justitie begaven wij ons tot dat einde naar het politie-kantoor, alwaar eene groote kamer was ingerigt tot vergaderzaal voor eene vereenigde zitting van den aftredenden en den optredenden landraad.

De kamer had een feestelijk aanzien, doordien aan den muur tegenover den voorzitterszetel een portret van Z. M. den Koning was aangebragt, omgeven door bloemfestoenen en Nederlandsche vlaggen.

Wegens de beperktheid der ruimte had ik voor het bijwonen dezer plegtigheid geene uitnoodigingen kunnen doen, maar toch was een talrijk Europeesch en inlandsch publiek tegenwoordig.

Nadat de gouverneur en daarna ook ik met onze secretarissen door eene commissie van twee inlandsche leden en den griffier waren binnengeleid en hadden plaats genomen aan de groene tafel tusschen den aftredenden en den optredenden president, legde de eerste (de adsistent-resident voor de politie) met eene korte toespraak den praesidialen hamer in mijne hand.

Ik hield daarop eene rede, waarin ik den aftredenden landraad herdacht en wees op de pligten van den nieuwen, den president welkom heette, de leden, den hoofddjaksa, den griffier en den hoofdpriester toesprak, allen aansporende tot naauwgezette pligtsbetrachting, en eindelijk ook het woord rigtte tot de justiciabelen, terwijl ik ten slotte den nieuwen landraad verklaarde te zijn geïnstalleerd en den hamer overgaf aan den nieuw optredenden voorzitter.

Vervolgens sprak de gouverneur eene rede uit, waarin hij vooral ook wees op de weldaad, door de nieuwe regeling aan de inheemsche bevolking bewezen.

Daarna deed, op verzoek van den gouverneur, de hoofdpriester een gebed.

Vervolgens aanvaardde de nieuwe president het voorzitterschap met eene kernachtige aanspraak, en eindelijk sprak ook de oude hoofddjaksa, daarbij in herinnering brengende de weldaden, die het Gouvernement sedert vele jaren door zijn bestuur bewijst aan de inheemsche bevolking, en hoe buitengewoon de toestand van veertig jaren geleden verschilt van den tegenwoordigen, nu door 's Gouvernements bemoeijenissen alom in het gewest vrede en rust heerschen, veiligheid bestaat en regtszekerheid wordt in het leven geroepen.

Bij al het in deze vergadering gesprokene werd uitsluitend gebruik gemaakt van de Maleische taal.

Tot besluit van dezen voor Sumatra's Westkust zoo gedenkwaardigen dag gaf de gouverneur des avonds in zijne woning een luisterrijk gala-diner, waarop omstreeks een vijftigtal daarvoor in aanmerking komende ambtenaren, hoofdofficieren en notabele ingezetenen waren genoodigd, die allen met geestdrift de uitgebragte dronken toejuichten, waarbij hulde en dank werden gebragt aan Z. M. den Koning en aan de Indische Regering voor de aan geheel het gouvernement door de nieuwe regeling bewezen weldaad.

Van Padang begaven wij ons, in gezelschap van den president der landraden en den bij die regtbanken aangestelden griffier, op 4 November naar Priaman, alwaar den volgenden dag de landraad mede op plegtige wijze door mij werd geïnstalleerd.

De regeling der plegtigheid was nagenoeg dezelfde als bij de installatie van den landraad te Padang.

Behalve de ter plaatse aanwezige Europeanen woonde een bijzonder groot aantal inlanders de plegtigheid bij.

Ook hier legde de aftredende voorzitter (de adsistent-resident) met eene korte toespraak het praesidium neder, en werd door mij eene rede uitgesproken, waarna de gouverneur, de optredende president en de djaksa mede het woord voerden, terwijl ook nu de priester een gebed deed.

Op het einde der vergadering, nadat de leden van den nieuwen landraad door den gouverneur waren beëedigd, sprak ieder hunner een kort woord, waarbij hij zijne ingenomenheid betuigde met de nieuwe regeling en beloofde zijn pligt te zullen doen.

Nog dienzelfden dag werd met de tot dat einde naar Priaman opgekomen hoofden, zitting hebbende in de rapat te Kaijoetanam, eene conferentie gehouden, in den geest der hierboven beschreven bijeenkomsten met de hoofden der Padangsche Bovenlanden.

Ook met de rapatleden te Loeboe Bassong, waarheen wij ons daags daarna begaven, werd op die wijze geconfereerd, en vervolgens de reis over Manindjoe voortgezet naar Fort de Kock, waar wij den 8sten November tegen den middag aankwamen.

Hier vond twee dagen later de plegtige installatie plaats van al de rapats in de residentie Padangsche Bovenlanden.

Daartoe was op de passar eene uitgestrekte overdekte ruimte ingerigt, op Maleische wijze behangen en bedekt met tabirs en langiet langiet (inlandsche katoenen, verschillend gekleurde, soms rijk geborduurde stoffen). Op den 10den November tegen 9 uur des morgens verzamel-

den zich hier al de adsistent-residenten, controleurs en adspirant-controleurs der Bovenlanden, mitsgaders een 80tal districtshoofden, leden der rapats, met de meeste inlandsche officieren van justitie en bij die regtbanken aangestelde priesters. Zelfs de radja's van het afgelegene Soengei-Pagoe waren naar de hoofdplaats opgekomen. Bovendien hadden duizende inlanders met vele vrouwen en kinderen zich uit de verschillende afdeelingen derwaarts begeven. De passar was rijkelijk versierd met vlaggen, wimpels en merawangs.

De voor de vergadering bestemde plaats was dezelfde, waar ik, ruim 10 jaren geleden, met de hoofden, gelijk velen zich herinnerden, in het openbaar de grondslagen der nieuwe regeling besprak. Daar werden wij toen ten deele beschut door de breed uitstaande takken van een ouden waringin; die boom was echter eenigen tijd geleden omgevallen en bestond niet meer.

Voor de aan de regtspraak deel nemende ambtenaren was, onder de overdekte ruimte, eene opene estrade opgerigt, ter zijde waarvan zitplaatsen waren aangebragt voor de uitgenoodigde ingezetenen. Tegenover de estrade bevonden zich zitplaatsen voor de leden der rapats, de inlandsche officieren van justitie en de priesters, en daar achter bleef nog eene belangrijke overdekte ruimte over voor de panghoeloe's kapala, de panghoeloe's soekoe en andiko en voor het volk. Boven de estrade wapperde de Nederlandsche vlag met oranjewimpel, en in het midden, juist achter de plaats waar ik zitten zou, hing het portret van onzen Koning onder het Nederlandsche wapen, terwijl vóór die plaats eene tafel stond, overdekt met een groen kleed, waarop de nieuwe wetten lagen.

Ten 9 ure opende de resident der Padangsche Bovenlanden, volgens de nieuwe regeling bevoegd om al de rapats in zijne residentie voor te zitten, de vergadering en vaardigde eene commissie, bestaande uit de adsistent-residenten en eenige districtshoofden, naar het residentiehuis af om mij, te zamen met den gouverneur, van daar naar de vergaderplaats te geleiden.

Te voet gingen wij, gevolgd door mijnen secretaris en den mij toegevoegden hoofddjaksa van Pekalongan, daarhenen. De passar was overdekt met eene groote menigte inlanders, wier aantal werd geschat op een cijfer van 20- à 25 000.

Op de daartoe bestemde tribune, naast die waar de ambtenaren gezeten waren, bevond zich een groot deel van het te Fort de Kock aanwezig Europeesch publiek, daaronder de kolonel, militaire kommandant van Sumatra's Westkust en onderhoorigheden, de luitenant-kolonel, kommandant der Padangsche Bovenlanden, de president van den raad van justitie, tal van officieren en vele dames, onder welke de echtgenoot van den resident de eerste plaats innam.

Zoodra wij op de estrade waren aangekomen, sprak de resident mij toe, wijzende op het gewigt van de invoering der nieuwe regeling en met deze zijne ingenomenheid betuigende, en reikte mij den praesidialen hamer over.

Daarna sprak ik eene rede uit, eerst in het Maleisch tot al de hoofden — daaronder ook begrepen de niet-regtsprekende volkshoofden, van welke mede een zeer groot aantal van alle kanten was toegestroomd —, de inlandsche officieren van justitie, de priesters en het volk; vervolgens in het Nederlandsch tot den gouverneur, den resident en alle Europesche ambtenaren, die in de Padangsche Bovenlanden deel hebben aan de regtspleging.

Na mij rigtte de gouverneur in het Maleisch een kort woord tot de hoofden en de bevolking, en op zijn verzoek deed de hoofdpriester daarna een gebed.

Vervolgens nam het larashoofd van Kapau, uit de onderafdeeling Oud-Agam, het woord, om namens allen dank te zeggen voor de uitvaardiging der nieuwe wetten en de daaruit wederom gebleken goede zorgen der Regering voor het welzijn der bevolking.

Hierop verklaarde ik, zoowel in het Maleisch als in het Nederlandsch, in naam des Konings, in naam van den Gouverneur-Generaal en uit kracht van mijn mandaat, alle rapats in de residentie Padangsche Bovenlanden te zijn geïnstalleerd, hetgeen onmiddellijk werd begroet met een Koninklijk saluut van 21 kanonschoten.

Onder het gebulder van het geschut nam ik op nieuw in beide talen het woord en verzocht allen een kreet van dankbaarheid ten Hemel te heffen, een kreet, zoo luide, dat hij over de hooge bergen en de wijde zeeën kon worden gehoord tot in het hart van Nederland, een kreet ter eere van onzen geliefden Koning! En onmiddellijk riepen duizenden vol geestdrift tot drie malen toe: »Leve de Koning!" »Salamatlah Radja Maharadja!"

In mijne rede aan de hoofden en de bevolking had ik gezinspeeld op den ouden, omgewaaiden waringin. »Wel zullen er zijn", had ik gezegd, »die zullen denken of zeggen dat de hadat wordt ter zijde gesteld, maar die dat zeggen of denken, hebben niet lang genoeg gedacht, want anders zouden zij begrijpen dat, als het volk zich meer ontwikkelt, ook de wetten moeten veranderen, dat daarom ook bij ulieden de hadat nan di hadatkan staat naast de hadat nan benar, en dat de nieuwe wetten, u nu door het Gouvernement gegeven, zijn als de hadat nan di hadatkan.

»Velen uwer zullen zich nog wel dien grooten waringinboom herinneren, die, toen wij hier ruim tien jaren geleden die groote vergadering hielden, zijne takken en bladeren over ons uitstrekte; die boom had reeds lang geleefd, was oud, heel oud geworden, en eindelijk is hij omgevallen, en nu kan hij ons niet meer tegen de zonnestralen beschermen, maar in zijne plaats zal een jonge boom worden geplant, en die boom zal ook groot worden en de menschen met zijne wijd uitgespreide takken en bladeren tegen zon en regen beschermen, tot dat hij ook weder oud zal zijn geworden, op zijne beurt zal omvallen, sterven en weder een anderen worden vervangen.

»Zoo is het ook met de hadat en de wetten: langzamerhand dringen die door in de ziel van het volk en dan zijn ze waarborgen van regt en veiligheid, maar ook zij worden oud, het volk gaat vooruit in ontwikkeling, ze passen niet meer in den toestand en moeten door andere worden vervangen. Zoo vervangen de nieuwe wetten, die ik nu heb gebragt, verouderde gewoonten en instellingen en op hare beurt zullen ook deze nieuwe wetten weder veranderen en door andere moeten vervangen worden."

Op dit gedeelte mijner rede doelende, verzocht ons de resident, terwijl het geschut zich nog steeds deed hooren, allen met hem te gaan naar de plek, waar de oude boom had gestaan, om er een nieuwen te planten. Wij voldeden hieraan en begaven ons in plegtigen optogt naar de plek; dáár werd in de gereed gemaakte opening een schoone jeugdige waringin (een ficus religiosa) geplaatst, en op uitnoodiging van den resident wierp ik de eerste drie schoppen aarde in de opening, en werd daarin gevolgd door den gouverneur, alle ambtenaren, de militaire kommandanten, de inlandsche hoofden en de meeste dames, tot dat de boom stevig in den grond stond.

Onderwijl riep ik eerst in het Nederlandsch, daarna in het Maleisch uit:

»Moge deze jeugdige boom opgroeijen tot een reus, die zijne wortelen verre over de aarde uitstrekt en zijne wijdgebladerde takken beschermend over de menschen uitbreidt! Moge evenzoo de nieuwe regeling zich planten in de harten der menschen en hen weldadig beschermen tegen misdrijf, ondeugd en onregt. Daartoe geve God Zijn zegen!"

Vervolgens sprak de hoofdpriester geheel uit eigen beweging nog een kort gebed uit, en we begaven ons terug naar de vergaderplaats, waar de vergadering werd gesloten.

Na afloop van dit alles begonnen de volksspelen, die, te midden van duizende en duizende feestvierenden, zonder de allerminste stoornis afliepen.

Des avonds gaf de resident te mijner eere eene galareceptie, waarop ook alle districtshoofden verschenen, terwijl duizende inlanders het residentiehuis omringden.

Bij deze gelegenheid deelde de resident, op mijn verzoek, naar aanleiding der daartoe door mij bij telegram van den Gouverneur-Generaal bekomen vergunning, aan de aanwezige hoofden mede, dat voor hen in beginsel de bevoegdheid tot het dragen van een ambtelijk costuum was aangenomen en de regeling daarvan spoedig volgen zou; eene mededeeling die allen blijkbaar met groot genoegen vernamen.

Eindelijk verdient nog vermelding dat van mijne des morgens op de passar in het Maleisch gehouden redevoering sedert, ingevolge op mijn voorstel door den Gouverneur-Generaal verleende magtiging, ter landsdrukkerij een 600-tal exemplaren in kwarto formaat met Arabische karakters

is gedrukt en wordt verspreid (1) onder de bij het regtswezen betrokken Europesche en inlandsche ambtenaren en hoofden in de residentie Padangsche Bovenlanden, van wie vrij algemeen de wensch was uitgegaan om in het bezit van een gedrukt exemplaar dier rede te worden gesteld als eene herinnering aan de plaats gehad hebbende indrukwekkende plegtigheid.

Mijne taak in de Padangsche Bovenlanden hiermede volbragt zijnde, aanvaardden wij den 14den November des morgens vroegtijdig de reis naar de residentie Tapanoeli.

Na een kort oponthoud in de op onzen weg liggende onderafdeeling Rau, Loeboe Sikoping en Panti, behoorende tot de onder de Padangsche Benedenlanden sorteerende afdeeling Aijer Bangies en Rau, bezochten wij achtereenvolgens Klein- en Groot-Mandheling en bereikten den 28sten November Padang Sidempoean, den zetel van den adsistent-resident der afdeeling Mandheling en Ankola. Van hieruit werd een bezoek gebragt aan Sipirok. . . . .

. . . .

en vervolgens de reis over Batang Taro en Loemoet voortgezet naar Siboga, waar wij den 6den December aankwamen.

Op dezen langen togt, die grootendeels te paard werd afgelegd, werden wij steeds vergezeld, voor zoo verre de residentie Tapanoeli betreft, door den resident, wijders door de plaatselijk besturende ambtenaren.

Achtereenvolgens installeerde ik op deze reis de volgende rapats, als: op 21 November — te Rau — die, gevestigd aldaar, te Loeboe Sikoping en te Taloe; op 24 November — te Kotta Nopan — die, gevestigd aldaar en te Moeara-Sipongi; op 26 November — te Penjaboengan — die, gevestigd aldaar en te Moeara Sama; op 3 December — te Padang Sidempoean — die, gevestigd aldaar en te Sipirok; op 8 December — te Siboga — die, gevestigd aldaar, te Baros en ter hoofdplaats van de Batang Taro-districten.

Overal geschiedde de installatie in het openbaar op de meest plegtige wijze, in eene met zeilen of tabirs en langiet langiet of atap overdekte ruimte, in tegenwoordigheid van duizenden. De wijze van installatie was steeds nagenoeg dezelfde als die van al de rapats in de Padangsche Bovenlanden.

De resident van Tapanoeli, als bevoegd om alle rapats in die residentie voor te zitten, opende binnen zijn gewest de vergadering steeds met eene korte toespraak, waarin vooral gewezen werd op den heilzamen invloed, die van de nieuwe regeling voor de welvaart en de ontwikkeling van land en volk te verwachten is; vervolgens hield ik eene rede, waarin ik, even als te Fort de Kock, in hoofdtrekken de nieuwe regeling schetste en allen, die daarbij tot deelneming aan de regtspraak worden geroepen, aanspoorde tot ijverige en naauwgezette pligtsbetrachting; daarna sprak ook de gouverneur een kort woord. Overal riep voorts een priester den zegen des Allerhoogsten over de nieuwe wetten in, en overal betuigde een der hoofden, namens de overige, soms ook een der inlandsche officieren van justitie, zijnen dank voor de door de Regering bewezen weldaad.

Te Padang Sidempoean, de toekomstige hoofdplaats der residentie, werd op de passar een waringinboom geplant ter herinnering aan de plegtigheid.

Niet minder dan in de Padangsche Bovenlanden ondervond, zoowel in de afdeeling Aijer Bangies en Rau als in de residentie Tapanoeli, de nieuwe regeling een onverdeelden bijval zoowel bij de Europesche en inlandsche ambtenaren als bij de hoofden; ook bij de inheemsche bevolking, voor zoover deze de regeling begreep en zulks was waar te nemen.

De ingenomenheid met de nieuwe wetgeving was ook groot onder de zendelingen binnen ons regtstreeksch gebied, zoo als bleek te Sipirok en bij ons bezoek aan de eenige palen van daar gelegen zendelingstations Prau Sorat en Boenga Bandar; in de kerk werd op haar 's Hemels zegen afgesmeekt en de zendelingen wezen daar hunne gemeente nadrukkelijk op de weldaden, die zij nu weder van het Gouvernement hadden ontvangen.

Overal waar wij kwamen, ging ik wijders voort om aan een ieder de inlichtingen te verschaffen, die hij mogt verlangen of behoeven, terwijl ik tevens, door tusschenkomst van den gouverneur, bij alle met de magistratuur of regtspraak belaste ambtenaren er nogmaals op aandrong om mij, tijdig vóór mijn terugkeer naar Java, de bezwaren en dubia, die nog bij hen mogten oprijzen, schriftelijk ter beantwoording voor te leggen. . . . .

. . . .

Ingevolge eene op mijn voorstel, namens de Regering, gesloten overeenkomst met de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij, lag bij onze aankomst te Siboga het stoomschip *Vice-Admiraal Fabius* op de reede dier hoofdplaats gereed om met ons de reis naar de voornaamste kustplaatsen, tot het gebied van Sumatra's Westkust behoorende, te ondernemen.

Daartoe begaven wij ons den 10den December des voormiddags aan boord van dien bodem, waarmede wij achtereenvolgens Singkel, Goenoeng Sitoli (Nias), Natal, Aijer Bangies, Poeloe Tello en Painan (zetel van den adsistent-resident der zuidelijke afdeeling van Padang) bezochten (makende ik tevens van deze goede gelegenheid gebruik om, in het zuidelijk gedeelte van Nias, Telok Dalam en Lagoendi aan te doen), en vervolgens naar de hoofdplaats Padang terugkeerden, op wier reede wij den 31sten December des avonds, kort na zonsondergang, het anker wierpen.

Ook op al deze plaatsen werden plegtige openbare, steeds door eene groote menigte bijgewoonde vergaderingen van de aldaar gevestigde inlandsche regtbanken gehouden, waaraan te Painan ook de rapats van Balei Selasa en Indrapoera deelnamen, en waarvan het beloop, behoudens het verschil van plaatselijke toestanden, grootendeels hetzelfde was als van die, gehouden te Fort de Kock en op de reis van daar naar Siboga.

Mede op al deze plaatsen hield ik besprekingen met de tot deelneming aan de regtspraak aangewezen ambtenaren, en verstrekte ik hun de inlichtingen, waaraan zij bleken behoefte te hebben, terwijl de mij toegevoegde hoofddjaksa van Pekalongan voortging ook hier, even als op de vroeger door ons bezochte plaatsen, de inlandsche officieren van justitie te onderwijzen in hetgeen volgens de nieuwe regeling tot hunne ambtspligten behoort.

Over het algemeen kon ik bemerken dat de plaatselijk besturende ambtenaren zich hadden beijverd de inlandsche ambtenaren te onderrigten in de pligten, welke de nieuwe wetten hun opleggen, en in het bijzonder muntte in dit opzigt uit de adsistent-resident van Aijer Bangies en Rau, de heer F. A. Nieuwenhuysen, die zich blijkbaar buitengewoon veel moeite had gegeven.

Nergens was ook op deze reis eenige zweem van ontevredenheid waar te nemen. Integendeel betuigden op de gehouden vergaderingen niet enkel de Europesche ambtenaren, maar dikwerf ook een der inlandsche hoofden, uit naam van allen, hunne bijzondere ingenomenheid met de nieuwe wetten, waarvan algemeen vermeerdering van veiligheid, rust en voorspoed werd verwacht. Hoezeer die gunstige verwachting zelfs tot buiten ons regtstreeksch gebied was doorgedrongen, bleek mij o. a. te Singkel, waar ik werd bekend gemaakt met het verlangen van de radja's van Tandjong Amas en van Toealang (Boven-Simpang Kiri) om mede in het bezit van de nieuwe reglementen te worden gesteld.

Na onze terugkomst te Padang achtte ik het noodig mij nogmaals voor eenige dagen naar de Bovenlanden te begeven, ten einde mij te Fort de Kock van de behoorlijke werking der nieuwe regeling te vergewissen en plaatselijk datgene te bespreken, wat mijnerzijds nog zou kunnen worden gedaan of voorgesteld om die werking nog verder te verzekeren.

Te Padang den 12den Januarij teruggekeerd, benuttigde ik den nog overigen tijd om, o. a. bij een rondgaand schrijven, de voorzitters der rapats en de magistraten ter Sumatra's Westkust nog voor te lichten omtrent eenige punten de nieuwe regeling betreffende, die, blijkens de mij zoowel mondeling als schriftelijk gedane vragen, hier en daar aanleiding tot twijfel of onzekerheid hadden gegeven.

In den vroegen morgen van den 18den Januarij bragt de particuliere stoomer *Atjeh* mij en de mij toegevoegde

(1) Ook aan den gouverneur als hoofd van het bestuur der Padangsche Benedenlanden en aan den resident van Tapanoeli zijn eenige exemplaren door mij aangeboden ten behoeve van de met regterlijke functien belaste Europesche administratieve ambtenaren en andere belangstellenden in die beide residentien.

ambtenaren, van de Moeara, waar eene zeer talrijke schare van belangstellenden, zoowel Europeanen als inlanders en vreemde oosterlingen, zich vereenigd had, over aan boord van het stoomschip *William Mackinnon* van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij, die, na Benkoelen en Telok Betong te hebben aangedaan, op 21 Januarij het anker op de reede van Batavia vallen liet.

Alsnu rust op mij nog de taak in korte trekken ten aanzien van eenige de regeling betreffende of met haar verband houdende onderwerpen mijne op de reis opgedane ervaring te schetsen en tevens rekenschap te geven, in hoever eene behoorlijke werking der nieuwe regeling van het regtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust thans geacht kan worden verzekerd te zijn.

Gelijk ik reeds meermalen gelegenheid had te doen uitkomen, mogt ik mij allerwege verheugen in onmiskenbare blijken van groote ingenomenheid met de nieuwe regeling. Niet alleen ambtenaren en hoofden maar de geheele zoo Europesche als inlandsche bevolking zien in haar de vervulling eener sedert lang gevoelde behoefte. Een ieder beseft dat willekeur en een op onzekere overleveringen steunend onbeschreven gewoonteregt voor regtszekerheid en stellige, voor een ieder verbindende, voorschriften hebben plaats gemaakt. De groote weldaad hiermede, ten koste eener aanzienlijke jaarlijksche uitgaaf, door de Regering inzonderheid aan de inheemsche bevolking van Sumatra's Westkust bewezen, wordt algemeen erkend en gewaardeerd.

Aan die algemeene ingenomenheid moet voorzeker voor een goed deel worden toegeschreven de medewerking, die ik bij de volvoering der mij opgedragen zending van alle zijden en in het bijzonder van den kant der Europesche besturende ambtenaren in zoo ruime mate mogt ondervinden. Bij allen en in de eerste plaats bij den gouverneur en de residenten van de Padangsche Bovenlanden en Tapanoeli, die daarin steeds het voorbeeld gaven, bestond voortdurend het streven om mij den arbeid te vergemakkelijken en mij, zoo veel in hun vermogen was, te steunen en behulpzaam te zijn. Dikwerf had ik gelegenheid met genoegen den ijver en de volharding op te merken, waarmede menig ambtenaar zich de nieuwe bepalingen trachtte eigen te maken en in haren geest door te dringen en tevens de inlandsche ambtenaren, die geroepen zijn aan de regtspraak of de uitoefening der politie deel te nemen, voor te lichten en met de nieuwe voorschriften vertrouwd te maken.

Dank zij die ijverige en getrouwe medewerking, waarvoor ik niet in gebreke ben gebleven vóór mijn vertrek van Padang in een aan den gouverneur der Westkust gerigt schrijven (1) mijne opregt gemeende erkentelijkheid te betuigen, heeft de invoering der nieuwe regeling overal geleidelijk en zonder eenige stoornis plaats gehad, en mag thans de gegronde hoop worden gekoesterd, dat die diep ingrijpende regeling ook verder bij de hoofden en bevolking meer en meer ingang zal vinden en aan de van haar gekoesterde verwachtingen ten volle beantwoorden.

Intusschen ligt het in den aard der zaak dat, bij het in werking brengen eener ruim tien jaren geleden ontworpen regeling, zoo gewigtig en veel omvattend als die van het regtswezen, en bestemd om te werken in een zoo uitgestrekt gebied als het gouvernement Sumatra's Westkust, hier en en daar zich bezwaren moesten voordoen en leemten in het oog springen, die noodwendig voorziening of aanvulling zullen vereischen. . . . .

. . . .

. . . .

Aan het slot van dit verslag is het mij hoogst aangenaam te kunnen constateeren dat bij de inlandsche bevolking in het gouvernement Sumatra's Westkust over het algemeen groote tevredenheid met een groot vertrouwen in ons bestuur heerscht, en dat het mij, in vergelijking van hetgeen ik ruim tien jaren geleden, toen ik mede dat gewest bezocht en doorreisde, kon opmerken, is voorgekomen dat de welvaart er is toegenomen en er in menig opzigt vooruitgang bestaat, terwijl orde en rust er niets te wenschen overlaten.

Batavia, Maart 1876.

Het lid in den Raad van Nederlandsch Indie, gouvernements-commissaris tot het in werking brengen der nieuwe regeling van het regtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust,

(*w. g.*) T. H. der Kinderen.

(1) Behalve de daarin tot den gouverneur en de overige besturende ambtenaren in het algemeen gerigte dankbetuiging, heb ik bij een schrijven van dezelfde dagteekening in het bijzonder mijnen dank betuigd aan den controleur der 1ste klasse bij het binnenlandsch bestuur P. H. van Hengst, voor zijne ons op de reis, door zijne buitengewone kennis van de Maleische taal en ook in andere opzigten, bewezen goede diensten.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE N.

N°. 15.

(Zie bladz. 64 van het verslag.)

BEVOLKING der gevangenissen in Nederlandsch Indie gedurende 1874.

	JAVA EN MADURA.					BUITENBEZITTINGEN.					Te zamen in de gevangenissen in Ned. Indie aanwezig op 31 Dec. 1874. (a)
	Aanwezig op 1 Januarij 1874.	Bijgekomen gedurende 1874.	Verminderd gedurende 1874: door overlijden.	Verminderd gedurende 1874: door expiratie van straf, desertie of andere oorzaken.	Aanwezig op 31 Dec. 1874.	Aanwezig op 1 Januarij 1874.	Bijgekomen gedurende 1874.	Verminderd gedurende 1874: door overlijden.	Verminderd gedurende 1874: door expiratie van straf, desertie of andere oorzaken.	Aanwezig op 31 Dec. 1874.	
Veroordeelden tot tuchthuis- of kruiwagenstraf.											
Civ. veroord. (Europeanen)	45	(b) 46 (1)	2 (1)	56	33	»	»	»	»	»	33
Milit. veroord. Europeanen	12	21	»	18	15	»	»	»	»	»	15
Milit. veroord. Inlanders	8	3	»	8	3	»	5	»	5	»	3
	65	70 (1)	2 (1)	82	51	»	5	»	5	»	51
Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie.											
Civ. veroord. (Europeanen)	23	43	»	37	29	»	4	»	4	»	29
Milit. veroord. Europ. (d)	(c) 343	198	7	206	328	(c) 1	10	1	9	1	329
Milit. veroord. Inlanders	108	75	5	62	116	(c) 2	21	1	17	5	121
	(c) 474	316	12	305	473	(c) 3	35	2	30	6	479
Veroordeelden tot dwangarbeid in den ketting.											
Inlanders	(c) 644	1 462	168	938	1000	(c) 2600	1510	159	1359	2592	3592
Vreemde oosterlingen	(c) 14	22	3	13	20	(c) 68	24	8	15	69	89
	(c) 658	1 484	171	951	1020	(c) 2668	1534	167	1374	2661	(a) 3681
Veroordeelden tot dwangarbeid buiten den ketting.											
Inlanders	(c) 4002 (299)	7615 (323)	645 (13)	6410 (332)	4562 (277)	(c) 2158 (108)	1987 (45)	123 (1)	2286 (54)	1736 (98)	6298 (375)
Vreemde oosterlingen	(c) 156 (16)	289 (10)	20 (1)	259 (11)	166 (14)	108 (8)	81 (2)	5	82 (2)	102 (8)	268 (22)
	(c) 4158 (315)	7904 (333)	665 (14)	6669 (343)	4728 (291)	(c) 2266 (116)	2068 (47)	128 (1)	2368 (56)	1838 (106)	(a) 6566 (397)

(a) Bovendien waren nog ruim 1000 veroordeelden tot dwangarbeid in en buiten den ketting gedetacheerd bij de krijgsmagt in Atjeh.

(b) De cijfers tusschen ( ) geplaatst duiden het aantal vrouwelijke veroordeelden aan; dit aantal is onder het daarneven vermeld cijfer begrepen.

(c) Het verschil met het sterkte-cijfer onder ult. December 1873, zoo als dit was uitgetrokken in bijlage E *bis* van het verslag van 1874, is toe te schrijven aan verbeterde opgaven.

(d) Hieronder ook Afrikanen.

	JAVA EN MADURA.					BUITENBEZITTINGEN.					Te zamen in de gevangenissen in Ned. Indie aanwezig op 31 Dec. 1874.
	Aanwezig op 1 Januarij 1874.	Bij-gekomen gedurende 1874.	Verminderd gedurende 1874		Aanwezig op 31 Dec. 1874.	Aanwezig op 1 Januarij 1874.	Bij-gekomen gedurende 1874.	Verminderd gedurende 1874		Aanwezig op 31 Dec. 1874.	
			door overlijden.	door expiratie van straf, desertie of andere oorzaken.				door overlijden.	door expiratie van straf, desertie of andere oorzaken.		
Op de politie-rol gestraften met gevangenis, blok-arrest of ten arbeid stelling aan de openbare werken.											
Inlanders	3024 (280)	48 439 (4417)	156 (17)	47 681 (4396)	3626 (284)	1020 (64)	15 663 (823)	35 (1)	15 681 (830)	967 (56)	4593 (340)
Vreemde oosterlingen . . .	(e) 126 (5)	3042 (118)	8	3 039 (111)	121 (12)	117 (2)	1 903 (28)	9	1 954 (28)	57 (2)	178 (14)
	(e) 3150 (285)	51 481 (4585)	164 (17)	50 720 (4507)	3747 (296)	1137 (66)	17 566 (851)	44 (1)	17 635 (858	1024 (58)	4771 (354)

RECAPITULATIE.

Civiele veroordeelden:											
Europeanen . . . . M.	68	88	1	93	62	»	4	»	4	»	62
Vr.	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
	68	89	2	93	62	»	4	»	4	»	62
Inlanders . . . . . M.	7091	52 776	929	50 301	8 627	5 606	18 292	315	18 442	5 141	13 768
Vr.	579	4 740	30	4 728	561	172	868	2	884	154	715
	7670	57 516	969	55 029	9 188	5 778	19 160	317	19 326	5295	14 483
Vreemde oosterlingen M.	275	3 225	30	3 189	281	283	1 978	22	2 021	218	499
Vr.	21	128	1	122	26	10	30	»	30	10	36
	296	3 353	31	3 311	307	293	2 008	22	2 051	228	535
Militaire veroordeelden:											
Europeanen (f)	355	219	7	224	343	1	10	1	9	1	344
Inlanders	116	78	5	70	119	2	26	1	22	5	124
	471	297	12	294	462	3	36	2	31	6	468
Totalen . . . M.	7905	56 386	982	53 877	9 432	5 892	20 310	339	20 498	5365	(g) 14797
Vr.	600	4 869	32	4 850	587	182	898	2	914	164	751
	(e) 8505	61 255	1014	58 727	10 019	(e) 6074	21 208	341	21 412	5529	15 548

(e) Het verschil met het sterkte-cijfer onder ult. December 1873, zoo als dit was uitgetrokken in bijlage E *bis* van het verslag van 1874, is toe te schrijven aan verbeterde opgaven.

(f) Hieronder ook Afrikanen.

(g) Bovendien waren nog ruim 1000 veroordeelden tot dwangarbeid in en buiten den ketting gedetacheerd bij de krijgsmagt in Atjeh.

Praeventieve gevangenen, wier zaak nog in onderzoek was.

	JAVA EN MADURA. Aanwezig op 1 Jan. 1874. Mannen.	Vrouwen.	JAVA EN MADURA. Aanwezig op 31 Dec. 1874. Mannen.	Vrouwen.	BUITENBEZITTINGEN. Aanwezig op 1 Jan. 1874. Mannen.	Vrouwen.	BUITENBEZITTINGEN. Aanwezig op 31 Dec. 1874. Mannen.	Vrouwen.	Te zamen in de gevangenissen in Nederlandsch Indie aanwezig op 31 Dec. 1874. Mannen.	Vrouwen.
Civiele personen.										
Europeanen	14	2	20	3	2	»	2	»	22	3
Inlanders	(*h*) 2 543	(*h*) 187	2 612	156	789	19	585	25	3 197	181
Vreemde oosterlingen . .	(*h*) 72	(*h*) 4	59	2	68	1	74	»	133	2
	2 629	143	2 691	161	859	20	661	25	3 352	186
	2 772		2 852		879		686		3 538	
Militairen.										
Europeanen	49	»	47	»	(*h*) 6	»	15	»	62	»
Inlanders	(*h*) 18	»	40	»	9	»	10	»	50	»
	67	»	87	»	15	»	25	»	112	»

Gegijzelden.

	JAVA EN MADURA. Aantal over het geheele jaar 1874. Mannen.	Vrouwen.	BUITENBEZITTINGEN. Aantal over het geheele jaar 1874. Mannen.	Vrouwen.	Te zamen in geheel Nederlandsch Indie. Mannen.	Vrouwen.
Europeanen	8	»	»	»	8	»
Inlanders	75	15	47	4	122	19
Vreemde oosterlingen . .	101	3	9	1	110	4
	184	18	56	5	240	23
	202		61		363	

(*h*) Zie noot *e* op de vorige bladz.

VERDEELING der gevangenen over de verschillende gewesten.

GEWESTEN.	Aanwezig op 31 December 1874.							Op 31 December 1873 was het totaal veroordeelde gevangenen.		Praeventieve gevangenen, wier zaak bij het eind van 1874 nog in onderzoek was.	Gegijzelden (aantal over het geheele jaar 1874).
	Veroordeelden tot tuchthuis- of kruiwagenstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie.	Veroordeelden tot dwangarbeid in den ketting.	Veroordeelden tot dwangarbeid buiten den ketting.	Op de politierol gestraften met gevangenis, blokarrest of ten arbeidstelling aan de openbare werken.	TE ZAMEN. M. = Mannen. V. = Vrouwen.		M. = Mannen. V. = Vrouwen.			
JAVA EN MADURA.											
Bantam	»	»	3	89	69	M. 156 V. 5	161	M. 311 V. 7	(k) 318	205	»
Batavia	20	91	87	743	689	M 1592 V. 38	1630	M. 1020 V. 39	(k) 1059	252	30
Krawang.	»	»	1	94	30	M. 75 V. 50	125	M. 48 V. 48	96	20	3
Preanger regentschappen.	»	»	5	58	288	M. 318 V. 33	351	M. 343 V. 27	370	100	3
Cheribon.	»	»	»	52	145	M. 185 V. 12	197	M. 310 V. 15	325	75	5
Tagal	»	»	»	91	182	M. 244 V. 29	273	M. 149 V. 15	164	192	6
Pekalongan	»	»	2	58	35	M. 91 V. 4	95	M. 100 V. 4	104	84	7
Samarang	28	(i) 380	96	525	317	M. 1301 V. 45	1346	M. 1059 V. 32	(k) 1091	227	21
Japara	»	»	»	89	97	M. 184 V. 2	186	M. 148 V. 7	155	93	5
Rembang.	»	»	»	100	396	M. 486 V. 10	496	M. 279 V. 13	292	32	1
Soerabaija	3	2	166	682	310	M. 1119 V. 44	1163	M. 688 V. 48	736	201	55
Pasoeroean	»	»	6	128	117	M. 227 V. 24	251	M. 228 V. 28	256	143	9
Probolinggo.	»	»	»	55	108	M. 154 V. 9	163	M. 125 V. 31	156	89	10
Bezoeki	»	»	3	44	50	M. 88 V. 9	97	M. 109 V. 15	124	96	4
Banjoewangi	»	»	68	764	19	M. 702 V. 149	851	M. 407 V. 152	559	8	»
Transporteren	51	473	437	3572	2852	M. 6922 V. 463	7385	M. 5324 V. 481	5805	1817	159

(i) Hiervan 347 in het *militair* huis van arrest te Samarang: 237 Europeanen, 10 Afrikanen, 4 Amboinezen en 96 andere inlanders

(k) Het verschil met de opgaaf in bijlage E*bis* van het verslag van 1874 is toe te schrijven aan verbeterde opgaven.

GEWESTEN.	Aanwezig op 31 December 1874. Veroordeelden tot tuchthuis- of kruiwagenstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie.	Veroordeelden tot dwangarbeid in den ketting.	Veroordeelden tot dwangarbeid buiten den ketting.	Op de politierol gestraften met gevangenis, blokarrest of ten arbeidstelling aan de openbare werken.	TE ZAMEN. M. = Mannen. V. = Vrouwen.		Op 31 December 1873 was het totaal veroordeelde gevangenen. M. = Mannen. V. = Vrouwen.		Praeventieve gevangenen, wier zaak bij het eind van 1874 nog in onderzoek was.	Gegijzelden (aantal over het geheele jaar 1874).
Per transport	51	473	437	3572	2852	M. 6922 V. 463	7385	M. 5324 V. 481	5805	1817	159
Banjoemas	»	»	96	222	86	M. 397 V. 7	404	M. 675 V. 11	686	91	3
Bagelen	»	»	17	128	172	M. 298 V. 19	317	M. 333 V. 32	365	103	11
Kadoe	»	»	1	12	72	M. 74 V. 11	85	M. 78 V. 12	90	43	7
Madioen	»	»	7	141	197	M. 311 V. 14	345	M. 354 V. 8	362	164	3
Kediri	»	»	29	222	167	M. 379 V. 39	418	M. 360 V. 28	388	359	3
Soerakarta	»	»	2	25	15	M. 37 V. 5	42	M. 53 V. 4	57	23	2
Djokjokarta	»	»	»	40	56	M. 87 V. 9	96	M. 107 V. 6	113	110	1
Madura	»	»	9	211	130	M. 330 V. 20	350	M. 284 V. 18	(l) 302	229	13
Onrust (marine-etablissement te)	»	»	422	155	»	M. 577 V. »	577	M. 337 V. »	(l) 337	»	»
	51	473	1020	4728	3747	M. 9432 V. 587	10019	M. 7905 V. 600	(l) 8505	2939	202
BUITENBEZITTINGEN.											
Sumatra's Westkust	»	»	357	313	165	M. 830 V. 5	835	M. 1272 V. 10	1282	189	9
Benkoelen	»	»	72	95	146	M. 311 V. 2	313	M. 259 V. »	259	18	2
Lampongsche districten	»	»	66	142	66	M. 268 V. 6	274	M. 214 V. 4	218	42	»
Palembang	»	3	53	268	58	M. 369 V. 13	382	M. 364 V. 18	382	79	2
Sumatra's Oostkust	»	»	138	2	24	M. 164 V. »	164	M. 217 V. »	217	23	»
Riouw	»	»	102	208	18	M. 324 V. 4	328	M. 275 V. 1	(l) 276	17	2
Transporteren	»	3	788	1028	477	M. 2266 V. 30	2296	M. 2601 V. 33	2634	368	15

(l) Zie de voorgaande noot.

GEWESTEN.	Aanwezig op 31 December 1874.							Op 31 December 1873 was het totaal veroordeelde gevangenen.		Praeventieve gevangenen, wier zaak bij het eind van 1874 nog in onderzoek was.	Gegijzelden (aantal over het geheele jaar 1874).
	Veroordeelden tot tuchthuis- of kruiwagenstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie.	Veroordeelden tot dwangarbeid in den ketting.	Veroordeelden tot dwangarbeid buiten den ketting.	Op de politierol gestraften met gevangenis, blokarrest of ten arbeidstelling aan de openbare werken.	TE ZAMEN. M. = Mannen. V. = Vrouwen.		M. = Mannen. V. = Vrouwen.			
Per transport	»	8	788	1028	477	M. 2266 V. 30	2296	M. 2601 V. 33	2634	368	15
Banka	»	»	183	51	26	M. 257 V. 3	260	M. 322 V. 12	334	10	2
Billiton	»	»	15	42	2	M. 59 V. »	59	M. 111 V. 4	115	»	1
Westerafdeeling van Borneo	»	»	415	133	19	M. 566 V. 1	567	M. 480 V. 1	481	83	3
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	»	3	663	136	109	M. 899 V. 12	911	M. 800 V. 7	(*m*) 807	68	11
Celebes en onderhoorigheden (Gouv. van) . .	»	»	348	106	153	M. 599 V. 8	607	M. 666 V. 14	(*m*) 680	139	1
Menado	»	»	27	56	1	M. 84 V. »	84	M. 126 V. 5	131	6	»
Amboina	»	»	151	236	192	M. 477 V. 102	579	M. 548 V. 99	647	28	20
Ternate	»	»	35	19	»	M. 54 V. »	54	M. 134 V. »	134	7	2
Timor en onderhoorigheden	»	»	36	30	45	M. 103 V. 8	111	M. 102 V. 6	(*m*) 108	»	»
Boeleleng (Bali)	»	»	»	1	»	M. 1 V. »	1	M. 2 V. 1	(*m*) 3	2	6
	»	6	2661	1838	1024	M. 5365 V. 164	5529	M. 5892 V. 182	(*m*) 6074	711	61
Totalen voor geheel Ned. Indie	51	479	(*n*) 3681	(*n*) 6566	4771	M 14797 V. 751	(*n*) 15 548	M. 13797 V. 782	(*o*) 14579	3650	263

(*m*) Het verschil met de opgaaf in bijlage E*bis* van het verslag van 1874 is toe te schrijven aan verbeterde opgaven.

(*n*) Zie noot *a*.

(*o*) Bovendien waren bij het eind van 1873 ongeveer 3500 veroordeelden tot dwangarbeid in en buiten den ketting gedetacheerd bij de krijgsmagt in Atjeh en 400 bij die in Deli.

ZITTING 1876 — 1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE O.

N°. 16.

(Zie bladz. 66 van het verslag.)

VERSLAG

BETREFFENDE DE

STATISTIEK DER REGTSBEDEELING

IN

NEDERLANDSCH INDIE

OVER DE JAREN

1871 en 1872.

INHOUD.

EERSTE AFDEELING.

Regtbanken en geregten op Java en Madura.

A. Strafzaken.

a. *Misdrijven.*

b. *Overtredingen.*

B. Burgerlijke zaken.

TWEEDE AFDEELING.

Regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura.

A. Strafzaken.

a. *Misdrijven.*

b. *Overtredingen.*

B. Burgerlijke zaken.

VERSLAG ten geleide van de statistiek der regtsbedeeling in Nederlandsch Indie over de jaren 1871 en 1872.

EERSTE AFDEELING.

Regtbanken en geregten op Java en Madura.

A. Strafzaken.

a. Misdrijven.

I. *Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie.*

In de jaren 1872 en 1871 werd het Hooggeregtshof geen enkele maal geroepen om in eersten aanleg van een misdrijf kennis te nemen. In het jaar 1870 was zulks eenmaal voorgekomen.

Werd er in het verslag over het jaar 1870 (1) op gewezen hoe in dat jaar het aantal beklaagden, wier zaken in revisie door het hof moesten worden behandeld, in vergelijking met het jaar 1868 was gestegen, doch kleiner was dan in 1869, in 1871 was dat cijfer alweder toegenomen en klom in 1872 tot eene hoogte, die in geen enkel jaar was bereikt; het bedroeg in 1872 het aantal van 11 444, in 1871 van 7708 (2) tegen 7304 in 1870.

Afgedaan werden in 1872 en 1871 de zaken van 9775 en 7045 beklaagden, in 1870 van 6804. Door overlijden der beklaagden tijdens de behandeling hunner zaak in revisie gingen respectivelijk 37, 26 en 15 zaken van de rol. Aanhangig bleven dus bij het eind van 1872 en 1871 de zaken van 1632 (4) en 636 beklaagden, in 1870 van 485.

De vonnissen van den eersten regter, die bekrachtigd werden of waarin berust werd, bedroegen in 1872 en 1871 een totaal van 5041 en 2512, tegen 2132 in 1870. Geheel of gedeeltelijk werden gewijzigd 3725 vonnissen in 1872 en 3573 in 1871 tegen 4548 in 1870.

Vernietigd werden: met vrijspraak, in 1872 795 vonnissen, in 1871 739; met ontslag van regtsvervolging, in 1872 54, in 1871 42; met last om op nieuw regt te doen, in 1872 132, in 1871 85; krachtens art. 15 der bijzondere bepalingen voor de Buitenbezittingen, in 1872 geen enkel vonnis, in 1871 32.

In de zaken van 28 beklaagden in 1872, in die van 63 in 1871 verklaarde het hof zich onbevoegd.

Het getal beklaagden, wier vrijsprekende vonnissen ingevolge art. 316 Inlandsch Reglement en Indisch Staatsblad 1871, n°. 40, aan het hof zijn ingezonden, bedroeg in 1872 1733; dat der beklaagden wier veroordeelende vonnissen ingevolge Indisch Staatsblad 1872, n°. 130, aan het hof zijn ingezonden, 814.

In den volgenden staat wordt een overzigt gegeven van het aantal vonnissen in de laatste 10 jaren door het Hooggeregtshof in revisie afgedaan.

Revisie van vonnissen gewezen door:	1872.	1871.	1870.	1869.	1868.	1867.	1866.	1865.	1864.	1863.
Raden van justitie op Java .	104	99	135	120	99	59	70	78	79	67
Regtbanken van omgang . .	767	650	632	755	600	1 284	1 307	927	1 009	884
Landraden op Java en Madura.	10 162	6 588	6 128	6 799	5 322	5 388	4 296	4 241	3 462	3 601
Regtbanken van Djokjo en Solo	105	123	148	180	332	190	216	161	214	141
Idem in de buitenbezittingen .	306	248	261	341	245	360	299	302	269	213
Totaal . . .	11 444	7 708	7 304	8 195	6 598	7 281	6 188	5 709	5 033	4 906

Uit dezen staat blijkt, dat het aantal in revisie behandelde vonnissen, gewezen door raden van justitie op Java en door de regtbanken van Djokjo en Solo, in vergelijking met 1870 verminderd is, daarentegen dat der vonnissen gewezen door de regtbanken van omgang op Java en Madura en door de regtbanken in de Buitenbezitingen eenigzins is toegenomen.

De grootste vermeerdering wordt echter aangetroffen bij de vonnissen gewezen door de landraden op Java en Madura; dat aantal is sedert 1868 bijna verdubbeld.

In revisie werden de veroordeelden tot de navolgende straffen verwezen: (3)

tot de straf des doods, in 1872 21 personen, in 1871 22 tegen 110 in 1870 (in het verslag over 1870 is de oorzaak van het ongemeen groot aantal doodvonnissen in dat jaar medegedeeld);

tot de straf naast die des doods, in 1872 27, in 1871 38 tegen 75 in 1870;

tot straffen voor een duur van 5 tot 10 jaren, in 1872 116, in 1871 95 tegen 157 in 1870;

tot straffen voor een duur van 2 tot 5 jaren, in 1872 1860, in 1871 1380 tegen 1812 in 1870;

tot straffen voor een duur van 6 maanden tot 2 jaren, in 1872 1267, in 1871 1411 tegen 2472 in 1870.

tot straffen van 6 maanden en minder, in 1872 373, in 1871 422 tegen 791 in 1870;

De voorloopige hechtenis werd in 1872 52 malen, in 1871 143 malen geheel als straf aangerekend; in 1870 was dit niet voorgekomen.

Geldboete werd in 1872 aan 9, in 1871 aan geen enkel beklaagde opgelegd, tegen 34 in 1870.

In revisie vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen zijn in 1872 849, in 1871 781 personen tegen 1229 in 1870.

De volgende tabel geeft een vergelijkend overzigt van de door de verschillende regtbanken gewezen vonnissen, welke in revisie bekrachtigd werden of waarin is berust, welke geheel of ten deele zijn gewijzigd, alsmede van de vonnissen van vrijspraak en ontslag van regtsvervolging.

(1) Bijlage J van het Koloniaal Verslag van 1873.

(2) Hieronder 1 vonnis dat ten onregte was ingezonden als aan revisie onderworpen.

(3) Over 1872 en 1871 schijnen alleen opgegeven de straffen die in revisie nieuw opgelegd werden; onder de opgaven over 1870 daarentegen zijn ook begrepen de straffen die in revisie bekrachtigd werden of waarin door den hoogeren regter berust werd.

(4) De staten wijzen als onafgedaan op ult°. 1872 een totaal aan van 1582 zaken. Dit verschil is hier te lande niet met genoegzame juistheid te verklaren.

VONNISSEN GEWEZEN DOOR	IN REVISIE								
	bekrachtigd of waarin berust.			geheel of ten deele gewijzigd.			vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.		
	1872	1871	1870	1872	1871	1870	1872	1871	1870
Raden van justitie op Java	38	69	81	26	17	45	7	3	23
Regtbanken van omgang op Java en Madura	475	352	392	124	193	213	77	64	257
Landraden op Java en Madura. . .	4368	1954	1497	3453	3205	4065	707	699	812
Regtbanken van Djokjokarta en Soerakarta	25	40	32	49	52	108	8	15	22
Regtbanken in de buitenbezittingen .	135	97	130	73	106	117	50	»	115
Totaal . . .	5041	2512	2132	3725	(1) 3578	(2) 4548	849	781	1229

De beslissing van het hof tot regeling van regtsgebied werd in 1872 1 maal ingeroepen. In 1871 en 1870 was dit niet voorgekomen.

Het hof wees in 1872 20, in 1871 19 arresten in zake van verzet tegen beschikkingen van raden van justitie betreffende het verleenen van regtsingang of bevel tot teregtstelling, tegen 22 in 1870.

Het hof bragt in 1872 992, in 1871 825 adviesen uit op verzoekschriften om gratie of remissie van straf, tegen 1074 in 1870. Daaronder waren in 1872 558, in 1871 481, die betrekking hadden op voorstellen tot geheele of gedeeltelijke kwijtschelding van straf ter gelegenheid der viering van 's Konings geboortedag. In 1870 had dit aantal 367 bedragen.

II. *Raden van justitie op Java.*

Het aantal beklaagden ter zake van misdrijf teregtstaande voor de raden van justitie op Java, in de voorgaande jaren voortdurend toegenomen, is in 1871 nagenoeg stationair gebleven, in 1872 daarentegen weder aanmerkelijk gestegen.

In 1870 hadden teregtgestaan 231 personen, in 1871 bedroeg dit aantal 233, in 1872 steeg het tot 279.

Op ultimo 1870 waren aanhangig gebleven de zaken van 68 beklaagden; nieuw aangebragt werden in 1871 die van 165.

In den loop van dat jaar werden afgedaan de zaken van 117 beklaagden; 2 hunner overleden gedurende het onderzoek; de tegen 2 hunner ingediende klagt werd ingetrokken; 1 werd overgewezen naar den bevoegden regter; 3 werden wederspannig aan de wet verklaard en van 2 de teregtstelling geweigerd. Aanhangig bleven op ultimo December 1871 de zaken van 106 personen.

Gedurende het jaar 1872 werden nieuw aangebragt de zaken van 173 en afgedaan die van 187 beklaagden. Een hunner overleed gedurende het onderzoek, 6 onttrokken zich daaraan door de vlugt, 4 werden weêrspannig aan de wet verklaard, van 2 werd de teregtstelling geweigerd, 1 werd overgewezen naar den bevoegden regter en tegen 1 geen grond gevonden om voort te procedeeren.

Hoeveel van de bovengenoemde beklaagden, wier zaken werden afgedaan, zijn vrijgesproken, hoeveel veroordeeld, vergeleken met 1870, blijkt uit het volgend staatje:

JAREN.	Veroordeelingen.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Onafgedaan.	TOTAAL.
1872	86	101	77	264
1871	81	39	(3) 103	223
1870	104	67	(4) 59	230

De verhouding is dus dat op 100 veroordeelingen in 1871 en 1872 gemiddeld kwamen 48 en 117 vrijspraken tegenover 65 in 1870. Naar de hoofdonderscheiding der misdrijven in het strafregt waren deze cijfers volgenderwijze verdeeld:

MISDRIJVEN.	In de jaren.	Veroordeeld.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Totaal vonnissen.	Onafgedaan.	Totaal beklaagden.
Tegen de algemeene zaak . .	1872	18	35	53	14	67
	1871	10	5	15	30	45
	1870	23	9	32	13	45
Tegen de personen	1872	44	23	67	44	111
	1871	49	19	68	33	101
	1870	53	28	81	28	109
Tegen de eigendommen . . .	1872	24	43	67	19	86
	1871	22	15	37	40	77
	1870	28	30	58	18	76
Totaal . . .	1872	86	101	187	77	264
	1871	81	39	120	(3) 103	223
	1870	104	67	171	(4) 59	230

(1) Hieronder 62 vonnissen, waarvan alleen de qualificatie van het misdrijf werd gewijzigd.
(2) Hieronder vermoedelijk ook vonnissen die alleen in de qualificatie gewijzigd werden. Het aantal is echter niet afzonderlijk opgegeven.
(3) Het verschil met het hooger opgegeven cijfer van 106 is niet toegelicht gevonden.
(4) Als boven wat betreft het hooger vermelde cijfer van 68.

Gelijk in het voorafgegane jaar hebben ook in de thans behandelde jaren de meeste beklaagden teregtgestaan ter zake van misdrijven tegen de personen. Het aantal beklaagden wegens misdrijven tegen de algemeene zaak en tegen de eigendommen, dat in 1871 stationair bleef, is in 1872 voor de eersten met 50°/₀ en voor de laatsten met 10°/₀ vermeerderd.

In het volgend staatje wordt een overzigt gegeven van de voornaamste misdrijven ter zake waarvan de beklaagden teregtstonden, vergeleken met 1870.

Omschrijving der misdrijven.	1872.	1871.	1870.	Totaal.
Ambtsmisdrijven	22	19	4	45
Aanmatiging van gezag.	»	»	3	3
Oproer en verraad	»	»	»	»
Hoon en beleediging van ambtenaren.	1	2	7	10
Namaken en in omloop brengen van valsche munt	»	2	2	4
Valschheid in openbaar geschrift	18	14	18	50
Valschheid in onderhandsch geschrift	9	2	4	15
Misdrijven tegen de eerbaarheid.	4	3	1	8
Vadermoord.	»	»	»	»
Kindermoord	»	»	»	»
Vergiftiging	»	»	»	»
Moord en lastgeving tot moord	8	4	1	13
Moedwillige manslag	3	»	»	3
Manslag door onvoorzigtigheid	1	4	2	7
Zware verwonding of mishandeling	3	1	3	7
Ligte verwonding of mishandeling	85	78	86	249
Valsche getuigenis	2	2	1	5
Hoon en laster.	6	8	10	24
Bankbreuk	7	»	»	7
Moedwillige brandstichting	2	1	»	3
Diefstal met en zonder verzwarende omstandigheden	39	33	49	121
Vee- en boschdiefstal	13	17	»	30
Opligting, bedrog en misbruik van vertrouwen.	28	29	26	83

Het aantal ambtsmisdrijven is in de beide laatste jaren aanmerkelijk toegenomen. Ook het aantal beklaagden, die wegens moord en lastgeving tot moord teregtstonden, is grooter dan in 1870. Ter zake van moedwilligen manslag en van bankbreuk stond in 1871, even als in 1870, geen beklaagde teregt. In 1872 daarentegen werden 3 personen van eerstgenoemd en 7 personen van laatstgenoemd misdrijf beschuldigd.

In de volgende tabel wordt aangegeven ter zake van welke misdrijven de meeste veroordeelingen plaats hadden, mede in vergelijking met 1870.

Omschrijving der misdrijven.	Veroordeelingen in 1872.	1871.	1870.	Totaal.
Ambtsmisdrijven	8	1	3	12
Aanmatiging van gezag.	»	»	1	1
Oproer en verraad	»	»	»	»
Hoon en beleediging van ambtenaren	1	1	7	9
Namaken en in omloop brengen van valsche munt	»	2	»	2
Valschheid in openbaar geschrift	4	3	7	14
Valschheid in onderhandsch geschrift	3	2	4	9
Misdrijven tegen de eerbaarheid.	»	1	»	1
Vadermoord.	»	»	»	»
Kindermoord	»	»	»	»
Vergiftiging.	»	»	»	»
Moord en lastgeving tot moord.	1	1	»	2
Moedwillige manslag.	1	»	»	1
Manslag door onvoorzigtigheid	»	3	1	4
Zware verwonding of mishandeling	1	»	2	3
Ligte verwonding of mishandeling	39	35	43	117
Valsche getuigenis	»	»	1	1
Hoon en laster.	1	7	3	11
Bankbreuk	»	»	»	»
Moedwillige brandstichting	1	»	»	1
Diefstal met en zonder verzwarende omstandigheden	16	8	19	43
Vee- en boschdiefstal	»	3	»	3
Opligting, bedrog en misbruik van vertrouwen	6	9	9	24

Het grootste gedeelte der veroordeelden werd tot ligte straffen verwezen.

In 1872 werd 1 persoon tot de doodstraf veroordeeld, in 1871 geen. De straf naast die des doods werd in die jaren niet opgelegd.

Veroordeeling tot straffen voor een duur boven 5 tot 10 jaren geschiedde in 1872 eenmaal door den raad van justitie te Soerabaija ter zake van moedwillige brandstichting, in 1871 tweemalen door den raad van justitie te Batavia wegens valschheid in authentiek geschrift. In 1870 was deze straf aan 4 personen opgelegd.

Straffen voor een duur boven 2 tot 5 jaren werden in 1872 bij 22, in 1871 bij 10 veroordeelingen uitgesproken, tegenover 6 in 1870.

Straffen voor een duur boven 6 maanden tot 2 jaren bij 16 en 21 veroordeelingen tegenover 19 in 1870.

Straffen tot een maximum van 6 maanden en daar beneden werden in 1872 28, in 1871 18 malen opgelegd, tegen 47 in 1870.

35 en 27 malen werd in die jaren geldboete opgelegd tegenover 28 malen in 1870.

De beklaagden waren naar hun landaard verdeeld: in 1872 in 221 Europeanen, 8 vreemde oosterlingen en 50 inlanders; in 1871 193 Europeanen, 2 vreemde oosterlingen en 38 inlanders.

In 1870 hadden 198 (1) Europeanen, 8 vreemde oosterlingen en 35 (1) inlanders teregtgestaan.

Naar het geslacht waren de beklaagden onderscheiden: in 1872 in 270 mannen en 9 vrouwen, in 1871 in 227 mannen en 6 vrouwen tegenover 225 mannen en 6 vrouwen in 1870. In 1872 is derhalve de verhouding voor het vrouwelijk geslacht minder gunstig dan in 1871 en 1870. In die jaren komen op 100 beklaagden ruim 2, in 1872 daarentegen ruim 3 vrouwen voor.

Volgens den leeftijd waren onder de mannelijke beklaagden: boven de 50 jaren in 1872 8, in 1871 2 personen tegen 6 in 1870; van 35 tot 50 jaren oud in 1872 89, in 1871 58 personen tegen 42 in 1870. Van 20 tot 35 jaren oud in 1872 155, in 1871 157 personen tegen 164 in 1870; beneden den 20jarigen leeftijd in 1872 10, in 1871 6 personen tegen 13 in 1870. In 1872 was van 8, in 1871 van 4 personen de ouderdom niet bekend.

De volgende tabel toont aan hoe de beklaagden over de drie raden van justitie verdeeld waren.

Getal beklaagden in	RAAD VAN JUSTITIE TE			Totaal.
	Batavia.	Samarang.	Soerabaija.	
1872	124	66	89	279
1871	91	59	83	233
1870	73	58	100	231

De raad van justitie te Batavia had dus in de jaren 1872 en 1871 het grootste aantal beklaagden; in 1870 was dit het geval met den raad van justitie te Soerabaija.

Van het regt om revisie aan te teekenen, — zie art. 1 van het Koninklijk besluit van 20 April 1872, n°. 24 (*Indisch Staatsblad* n°. 130), welke bepalingen den 30sten Augustus van dat jaar in werking zijn getreden, — werd gedurende den verderen loop van 1872 door het openbaar ministerie 3 malen en door veroordeelden 7 malen gebruik gemaakt.

III. *Regtbanken van omgang op Java en Madura.*

Bij vergelijking van het totaal beklaagden, die in elk der beide in behandeling zijnde jaren voor de regtbanken van omgang in de vijf afdeelingen van Java en Madura teregtstonden, met dat van 1870, blijkt hun aantal vooral in 1872 belangrijk te zijn toegenomen.

In 1870 hadden voor die regtbanken teregtgestaan 829 personen beschuldigd van misdrijf, in 1871 948 en in 1872 1283, een cijfer dat sedert 1858 slechts eenmaal was bereikt.

Op ultimo 1870 waren aanhangig gebleven de zaken van 225 personen; nieuw aangebragt werden in 1871 die van 723. Op ultimo December van dat jaar waren onafgedaan de zaken van 344 personen, nieuw aangebragt in 1872 die van 939.

Vergeleken met het jaar 1870 waren de beklaagden over de vijf afdeelingen, waarin Java en Madura in dit opzigt worden onderscheiden, verdeeld gelijk in het volgende staatje is bekend gesteld.

Regtbanken van omgang in de:	Beklaagden in:		
	1872.	1871.	1870.
1ste afdeeling	144	130	124
2de »	223	213	202
3de »	177	175	211
4de »	245	198	183
5de »	494	232	109
Totaal	1 283	948	829

De vermindering van het aantal beklaagden in de 5de afdeeling (Madura) sedert 1869, waarop in het vorig verslag gewezen werd, is derhalve slechts tijdelijk geweest; juist in die afdeeling is de vermeerdering in beide jaren 1871 en 1872 het sterkst.

De volgende staat geeft een overzigt van het aantal beklaagden in elke afdeeling, onderscheiden naar de hoofdverdeeling der misdrijven in het strafregt, in vergelijking met het jaar 1870.

Misdrijven tegen de:	1ste afdeeling.			2de afdeeling.			3de afdeeling.			4de afdeeling.			5de afdeeling.		
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.
Algemeene zaak	26	17	17	13	14	21	7	17	13	26	15	19	23	12	9
Personen	78	51	67	80	68	96	87	103	114	124	144	102	359	165	78
Eigendommen	40	62	40	130	131	85	83	55	84	95	39	62	112	55	22
Totaal	144	130	124	223	213	202	177	175	211	245	198	183	494	232	109

Het aantal gevelde vonnissen in 1872 en 1871 bedroeg 1048 en 744 tegen 571 in 1870. Hangende het onderzoek zijn overleden in 1872 7, in 1871 5 personen. De regtbanken verklaarden zich onbevoegd in de zaken van 5 beklaagden in 1872, in die van 9 in 1871.

Uit de volgende tabel blijkt welke beslissingen deze vonnissen inhielden, zoomede hun aantal in elk der vijf afdeelingen, vergeleken met het jaar 1870.

(1) In het verslag over 1870 is de opgave van 180 Europeanen en 34 inlanders foutief.

Regtbanken van omgang in de:	Veroordeelingen.			Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.			Totaal vonnissen.			Reeds overgewezen of nog in onderzoek.		
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872	1871.	1870.
1ste afdeeling	64	44	44	69	37	20	133	81	64	4	38	27
2de »	85	101	89	69	68	49	154	169	138	68	44	63
3de »	85	62	90	66	89	58	151	151	148	26	24	61
4de »	164	116	91	47	52	39	211	168	130	34	29	53
5de »	249	88	50	150	87	41	399	175	91	91	55	17
Totaal . . .	647	411	364	401	333	207	1048	744	571	223	190	221

Bij rangschikking der beklaagden naar de wetenschappelijke verdeeling der misdrijven is de afloop hunner zaken de volgende:

Misdrijven tegen de:	Veroordeeld.			Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.			Wier zaken onafgedaan bleven.			Overleden of overgewezen.			Totaal beklaagden.		
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.
Algemeene zaak	58	38	32	23	15	19	11	19	18	3	3	10	95	75	79
Personen.	346	223	193	239	199	118	139	102	127	4	7	19	728	531	457
Eigendommen	243	150	139	139	119	70	73	69	76	5	4	8	460	342	293
Totaal . .	647	411	364	401	338	207	223	190	221	12	14	37	1283	948	829

Bij de misdrijven tegen de algemeene zaak is de verhouding der vrijspraken tot de veroordeelingen in 1872 en 1871 ongunstiger dan in 1870. Van 100 te dier zake beklaagden werden in 1872 61 veroordeeld, 24 vrijgesproken en bleven van 15 de zaken aanhangig; in 1871 51 veroordeeld, 20 vrijgesproken en bleven van 29 de zaken aanhangig tegen 40 veroordeelingen, 24 vrijspraken en 36 aanhangig gebleven zaken in 1870.

Bij de misdrijven tegen de personen daarentegen gunstiger dan in dat jaar. Van 100 te dier zake beklaagden werden: veroordeeld in 1872 47, in 1871 42 tegen 42 in 1870; vrijgesproken in 1872 33, in 1871 38 tegen 26 in 1870, terwijl aanhangig bleven de zaken van 20 beklaagden in 1872 en 1871 tegen 32 in 1870.

Bij de misdrijven tegen de eigendommen is de verhouding in 1872 ongunstiger, in 1871 echter gunstiger dan in 1870. Van de 100 beklaagden, te dier zake teregtstaande, werden: veroordeeld in 1872 53, in 1871 44, tegen 47 in 1870; vrijgesproken in 1872 30, in 1871 34, tegen 24 in 1870; terwijl de zaken aanhangig bleven in 1872 van 17, in 1871 van 22 en in 1870 van 29 personen.

Voor de drie kategorien te zamen genomen, was die verhouding in 1872 ongunstiger, in 1871 gunstiger dan in 1870. Van 100 beklaagden, die teregtstonden, zijn in 1872 50 veroordeeld, 31 vrijgesproken en bleven van 19 de zaken aanhangig; in 1871 43 veroordeeld, 35 vrijgesproken en van 22 de zaken aanhangig gebleven, tegen 44 veroordeelingen, 25 vrijspraken en 31 aanhangig gebleven zaken in 1870.

De verhouding der drie kategorien van misdrijven tot elkander is dezelfde gebleven als in 1870; de misdrijven tegen de personen leveren weder het grootste getal beklaagden op.

De onderstaande tabel geeft een overzigt van welken aard de voornaamste misdrijven waren, waarin regt werd gedaan, en hoe de verhouding van hun aantal was in vergelijking met het jaar 1870.

Omschrijving der misdrijven.	1872.	1871.	1870	Totaal.
Ambtsmisdrijven	31	32	37	100
Oproer en verraad	»	3	»	3
Hoon en beleediging van ambtenaren	14	6	11	31

Omschrijving der misdrijven.	1872.	1871.	1870.	Totaal.
Valsche munterij	29	9	16	54
Valschheid in authentiek geschrift	2	»	6	8
Aanranding der eerbaarheid	10	1	5	16
Vadermoord	4	2	2	8
Kindermoord	5	5	8	18
Vergiftiging	9	6	7	22
Moord	284	204	256	744
Moedwillige manslag	237	180	91	508
Diefstallen	277	179	207	663
Moedwillige brandstichting	76	48	63	187

De ambtsmisdrijven zijn minder in aantal dan in 1870: moedwillige manslagen daarentegen aanmerkelijk vermeerderd. Ook het aantal misdrijven van muntvervalsching is in 1872 sterk toegenomen.

Uit de volgende tabel blijkt de aard der voornaamste misdrijven, ter zake waarvan veroordeelingen plaats hadden in 1872 en 1871 in vergelijking met 1870.

Omschrijving der misdrijven.	Veroordeelden in:			Totaal.
	1872.	1871.	1870.	
Ambtsmisdrijven	19	22	9	50
Oproer en verraad	»	2	»	2
Hoon en beleediging van ambtenaren	9	5	9	23
Valsche munterij	26	7	8	41
Valschheid in openbaar geschrift	»	»	4	4
Aanranding der eerbaarheid	7	1	3	11
Vadermoord	3	2	1	6
Kindermoord	»	2	1	3
Vergiftiging	7	2	3	12
Moord	170	98	97	365
Moedwillige manslag	138	107	42	287
Diefstallen	174	98	127	399
Moedwillige brandstichting	54	27	18	99

Bij de veroordeelingen werden de volgende straffen opgelegd.

De doodstraf werd 93 en 57 maal uitgesproken, tegen 45 maal in 1870. Het meerendeel werd opgelegd ter zake van moord, namelijk 86 en 52 maal, tegen 38 maal in 1870. In de 5de afdeeling werd te dier zake in 1872 52, in 1871 18 maal de doodstraf opgelegd, tegen 7 maal in 1870; in de 4de afdeeling in 1872 16, in 1871 20 maal tegen 10 maal in 1870; in de 3de afdeeling 12 maal in 1872, 8 maal in 1871, tegen 10 maal in 1870; in de 2de afdeeling in 1872 1, in 1871 4 maal tegen 7 maal in 1870; in de 1ste afdeeling in 1872 5, in 1871 2 maal tegen 4 maal in 1870.

De overige misdrijven, ter zake waarvan de schuldigen tot die straf werden verwezen, waren in 1872 2, in 1871 1 wegens vadermoord; 5 in 1872 en 2 in 1871 wegens moedwilligen manslag; in 1872 5 wegens diefstal met geweld in gewapende bende, gepaard met moord en moedwillige brandstichting, en in 1871 1 wegens vergiftiging en 1 wegens diefstal onder zeer verzwarende omstandigheden.

Tot de straf naast die des doods werden 153 en 86 personen veroordeeld tegen 82 in 1870.

De straffen voor een duur van 5 tot 10 jaren worden in 221 en 137 gevallen toegepast, tegen 130 maal in 1870.

De straf voor een duur van 2 tot 5 jaren trof 106 en 78 personen, tegen 68 in 1870.

Straffen van meer dan 6 maanden tot 2 jaren werden opgelegd aan 58 en aan 40 personen, tegen aan 26 personen in 1870.

Veroordeeld tot 6 maanden en minder werden 11 en 13 personen tegen 13 in 1870.

Onderscheiden naar hunnen landaard waren onder de beklaagden: in 1872 1270 inlanders en 13 vreemde oosterlingen, in 1871 respectivelijk 932 en 16, en in 1870 respectivelijk 816 en 13.

Even als in 1870 is het aantal vreemde oosterlingen die zich aan zware misdrijven schuldig maakten zeer gering geweest. Onder de beklaagden ter zake van moord kwamen in 1872 4, in 1871 slechts 2 personen van dien landaard voor. Onder het aantal teregtgestelden ter zake van moedwilligen manslag waren 3 en 1, en onder dat der beklaagden van zware verwonding of mishandeling in 1872 geen, in 1871 slechts 2 personen tot dien landaard behoorende.

Naar het geslacht waren de beklaagden onderscheiden: in 1872 in 1248 mannen en 35 vrouwen; in 1871 in 918 mannen en 30 vrouwen en in 1870 in 803 mannen en 26 vrouwen. Tegen 100 mannelijke personen kwamen dus gemiddeld in 1872 2.80, in 1871 3.26 en in 1870 3.23 vrouwelijke voor.

Van de mannelijke beklaagden hadden 25 en 16 den 20jarigen leeftijd nog niet bereikt, tegen 9 in 1870. Van 20 tot 35 jaren oud waren 617 en 457 personen, tegen 461 in 1870; van 35 tot 50 jaren 560 en 410 beklaagden, tegen 308 in 1870. Boven den leeftijd van 50 jaren waren 46 en 35 beklaagden, tegen 25 in 1870.

Onder de beklaagden waren in 1872 29, in 1871 10 personen, die reeds vroeger ter zake van misdrijf waren veroordeeld geweest, tegen 7 personen in 1870.

Uit den volgenden staat kan het aantal der beklaagden en der belangrijkste misdrijven waarvoor zij teregt stonden, vergeleken met het jaar 1870, afdeelingsgewijze worden nagegaan.

OMSCHRIJVING DER MISDRIJVEN.	1ste afdeeling.			2de afdeeling.			3de afdeeling.			4de afdeeling.			5de afdeeling.			Totaal in de 5 afdeelingen.		
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.
Ambtsmisdrijven	22	8	10	2	5	6	»	11	9	6	12	10	8	2	2	38	38	37
Hoon van ambtenaren	2	1	»	2	1	1	»	1	»	»	»	6	14	9	4	18	12	11
Valsche munterij	»	5	»	5	2	6	7	4	4	20	3	3	»	»	3	32	14	16
Valschheid in geschrift	»	»	»	2	2	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	2	6
Aanranding der eerbaarheid	4	2	5	»	»	»	»	»	»	6	»	»	1	1	»	11	3	5
Vadermoord	1	»	»	2	2	»	»	»	»	1	1	2	»	»	»	4	3	2
Kindermoord	4	2	2	1	4	5	»	»	»	3	1	1	»	»	»	8	7	8
Vergiftiging	4	»	3	1	3	3	1	»	1	3	4	»	»	»	»	9	7	7
Moord	39	25	32	42	30	56	58	56	59	50	88	62	144	73	47	333	272	256
Moedwillige manslag	18	17	16	18	13	3	25	40	42	56	45	»	195	91	30	312	206	91
Diefstallen	20	41	28	90	69	75	60	31	45	66	26	42	95	51	22	331	218	212
Moedwillige brandstichting	20	21	12	23	19	10	17	19	21	28	13	20	15	4	»	103	76	63

Van het regt om van de beslissing des eersten regters in revisie bij het Hooggeregtshof te komen, is in 1872 door het openbaar ministerie 4 malen en door de beklaagden 95 malen gebruik gemaakt.

IV. *Landraden op Java en Madura.*

Terwijl in 1870 de landraden 8046 zaken hadden te onderzoeken, was dat getal in 1871 tot 8922 gestegen, hetwelk wederom overtroffen werd door dat van 1872, daar er in dat jaar 10 430 zaken moesten behandeld worden, een cijfer dat nog nooit tot die hoogte geklommen is. Daaronder waren in 1872 van het vorige jaar aanhangig gebleven de zaken van 1431 beklaagden, terwijl in 1871 nog 1092 zaken van het jaar 1870 moesten worden ten einde gebragt.

Het aantal gevelde vonnissen heeft in 1871 7461 bedragen; in 1872 klom dat bedrag tot 8770, terwijl het in 1870 6887 was geweest.

Na het onderzoek zijn er in 1871 1378 beklaagden vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging; in 1872 bedroeg dat getal 2020, terwijl het in 1870 1374 was geweest; wanneer men het meerdere getal zaken van 1872 hierbij in aanmerking neemt, zoo verschilt de verhouding dus in deze drie jaren niet veel.

Onderscheiden naar de gewone hoofdverdeeling der misdrijven, ter zake waarvan de beklaagden teregtstonden, was de verhouding der vonnissen de volgende:

AARD DER MISDRIJVEN.	In het jaar.	Veroordeeld.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Getal beklaagden wier zaak aanhangig is gebleven. Reeds overgewezen naar de openbare teregtzitting.	Getal beklaagden wier zaak aanhangig is gebleven. Nog in onderzoek.	Totaal beklaagden.
Tegen de algemeene zaak . .	1870	170	61	7	23	261
	1871	112	31	46	7	196
	1872	133	70	14	6	223
Tegen de personen	1870	220	73	4	53	350
	1871	182	83	22	20	307
	1872	183	82	53	8	326
Tegen de eigendommen . . .	1870	5123	1240	62	1010	7435
	1871	5789	1264	924	442	8419
	1872	6434	1868	1023	556	9881
Totaal . . .	1870	5513	1374	73	1086	8046
	1871	6083	1378	989	464	8914 (1)
	1872	6750	2020	1090	570	10430

In vergelijking met de jaren 1870 en 1871 is de verhouding der vrijspraken tot de veroordeelingen bij de misdrijven tegen de personen over het jaar 1872 iets gunstiger; bij de misdrijven tegen de eigendommen en de algemeene zaak ongunstiger.

Hoeveel beklaagden ter zake van de voornaamste misdrijven veroordeeld werden, vergeleken met het jaar 1870, blijkt uit de onderstaande tabel.

Omschrijving der misdrijven:	1870.	1871.	1872.
Bedelarij en landlooperij . .	28	37	50
Valschheid in onderhandsch geschrift	12	23	30
Zware verwonding.	22	51	28
Ligte verwonding	95	106	114
Valsche getuigenis.	48	25	43
Veediefstal	1296	1449	1870
Opligting, bedrog enz. . . .	583	593	755

De straffen aan de veroordeelden opgelegd waren de volgende:

	Boven 5 — 10 jaar.	Boven 2 — 5 jaar.	Boven 6 maanden — 2 jaar.	Tot 6 maanden of minder.	Geldboete.
1870. . .	94	2888	1934	562	35
1871. . .	152	3205	2146	554	26
1872. . .	93	3708	2195	733	21

De verdeeling der beklaagden naar hun landaard was gedurende de drie jaren aldus:

	Inlanders.	Vreemde oosterlingen.
1870.	7 842	204
1871.	8 705	217
1872.	10 125	305

(1) Bovendien kwamen 8 zaken te vervallen, door overlijden of ontvlugting der beklaagden.

Terwijl er onder de beklaagden in 1870 7746 mannen en 300 vrouwen gevonden werden, waren er in het jaar 1871 8663 mannen tegen 259 vrouwen, in 1872 10070 mannen tegen 360 vrouwen.

Een onderzoek naar den leeftijd der mannelijke beklaagden toont aan, dat 218 beklaagden in het jaar 1871 een hoogeren leeftijd dan 50 jaren bereikt hadden. In 1872 en 1870 waren er respectivelijk 262 en 302 zoodanigen. In 1871 waren 3062 personen tusschen de 35 en 50 jaren aangeklaagd, tegen 3794 in 1872 en 2887 in 1870. Van de beklaagden waren in 1872 5599 van 20 tot 35 jaar oud, tegen 5087 in 1871 en 4368 in 1870. Beneden de 20 jaren waren er in 1872 415, in 1871 296 en in 1870 189 beklaagden.

Onder de beklaagden bevonden zich in 1872 224 personen die reeds vroeger ter zake van misdrijf veroordeeld waren, tegen 237 in 1871 en 156 in 1870.

De volgende staat geeft residentie's gewijze een overzigt van het aandeel dat elke landraad had in het cijfer der beklaagden, vergeleken over de jaren 1872, 1871 en 1870:

RESIDENTIE.	LANDRADEN TE	1870.	1871.	1872.
Bantam . . .	Serang	92	95	109
	Anjer	54	27	26
	Pandeglang . . .	29	28	53
	Tjiringin	65	43	49
	Rangkas-Betoeng .	24	21	12
Batavia . . .	Batavia . . . . . / Meester-Cornelis .	187	109	294
	Bekassi	197	123	140
	Tangerang	100	91	132
	Buitenzorg	232	194	329
Krawang . . .	Poerwakarta . . .	102	92	114
Preanger regentschappen . .	Bandong	86	107	105
	Tjiandjoer	93	58	50
	Soemedang	94	67	77
	Garoet (Limbangan)	19	10	32
	Manondjaija (Soekapoera)	35	49	98
	Soekaboemi . . .	»	28	79
Cheribon . . .	Cheribon	159	169	169
	Indramaijoe . . .	273	173	84
	Tjiamies (Galoe). .	14	23	22
	Madjalengka . . .	36	61	94
	Koeningan	15	8	1
Tagal	Tagal	91	102	126
	Pamalang	60	61	81
	Brebes	160	183	278
Pekalongan . .	Pekalongan . . .	92	73	84
	Batang	66	49	140
Samarang . .	Samarang	228	144	120
	Salatiga	49	44	58
Samarang . .	Ambarawa . . .	54	68	60
	Demak	81	72	113
	Grobogan (Poerwodadi)	139	129	123
	Kendal	87	85	105
Japara . . .	Patti	44	56	58
	Japara	114	108	142
	Koedoes	99	42	95
	Joana	76	89	93
Rembang . . .	Rembang	250	131	294
	Toeban	107	144	313
	Blora	203	235	185
	Bodjonegoro . . .	163	127	179
Soerabaija . .	Soerabaija	198	173	203
	Grissee	49	35	64
	Modjokerto . . .	261	196	329
	Sidoardjo	92	65	103
	Sidaijoe	41	17	34
	Lamongan	30	33	72
	Bawean	4	6	6
Madura . . .	Pamakassan . . .	53	27	69
	Bangkallang . . .	35	53	172
	Sumanap	124	109	197
	Sampang	24	20	49
Pasoeroean . .	Pasoeroean . . .	193	184	455
	Malang	128	156	253
	Bangil	51	70	65
Probolinggo . .	Probolinggo . . .	175	57	195
	Loemadjang . . .	164	92	112
	Kraksaän	361	111	185
Bezoeki . . .	Bezoeki	29	38	105
	Panaroekan . . .	94	97	164
	Bondowosso . . .	216	179	376
Banjoewangi .	Banjoewangi . . .	37	19	62
Banjoemas . .	Banjoemas	94	79	71
	Tjilatjap	18	16	48
	Poerwokerto . . .	39	31	55
	Poerbolinggo . . .	55	69	57
	Bandjarnegara . .	63	56	58
Bagelen . . .	Poerworedjo . . .	40	18	21
	Ledok (Wonosobo) .	34	24	42
	Keboemen	28	21	40

RESIDENTIE.	LANDRADEN TE	1870.	1871.	1872.
Bagelen . . .	Karang-anjar. . .	14	14	41
	Ambal	37	18	8
Kadoe. . . .	Magelang . . . . Temanggoeng. . .	158	173	280
Madioen . . .	Madioen	183	129	215
	Ngawi	92	54	140
	Ponorogo	160	87	144
	Magettan	94	30	135
	Patjitan.	75	38	120
Kediri. . . .	Kediri	37	103	147
	Toeloeng-agoeng. .	92	67	114
	Trengalek	57	44	62
	Blitar	101	154	124
	Berbek	97	92	155

De meeste beklaagden wegens landlooperij kwamen voor: in 1871 bij de landraden van Meester-Cornelis, Tagal, Serang, Salatiga, Soerabaija, Modjokerto en Blitar; in 1872 te Meester-Cornelis, Modjokerto, Patjitan, Soerabaija en Batavia; — wegens valschheid in onderhandsch geschrift: in 1871 te Tjiandjoer, Batavia, Cheribon, Bodjonegoro en Pamakassan; in 1872 te Blora, Pandeglang, Brebes, Pekalongan en Kediri; — wegens zware verwonding of mishandeling: in 1871 te Samarang, Grissee en Pandeglang; in 1872 te Sumanap, Loemadjang en Samarang; — ter zake van ligte verwondingen of mishandeling: in 1871 te Soerabaija, Buitenzorg, Batavia, Toeban, Keboemen en Berbek: in 1872 te Soerabaija, Batavia, Blitar, Grissee, Bondowosso en Blora. Ter zake van valsche getuigenis stonden de meeste beklaagden teregt: in 1871 voor de landraden te Serang, Bondowosso, Batavia, Modjokerto en Patjitan; in 1872 voor die te Cheribon, Batang, Lamongan en Probolinggo; — ter zake van veediefstal: in 1871 te Buitenzorg, Bondowosso, Malang, Grobogan, Poerwokerto, Ponorogo, Poerbolinggo, Kediri, Blora, Sumanap, Bezoeki en Japara; in 1872 te Buitenzorg, Kediri, Bangkallang, Japara, Blitar, Malang en Indramaijoe. Bij de landraden op de drie hoofdplaatsen van Java kwamen de meeste diefstallen in dienstbaarheid gepleegd voor.

Het volgend staatje geeft een gemakkelijk overzigt van den werkkring der landraden door aantooning voor welke landraden 100 of meer beklaagden teregtstonden, voor welke 50 of meer, doch minder dan 100, en voor welke minder dan 50 beklaagden, een en ander voor elk der jaren 1872, 1871 en 1870.

Landraden met 100 of meer beklaagden.

1870.	1871.	1872.
Batavia.	Batavia.	Serang.
Meester-Cornelis en Bekassi	Meester-Cornelis.	Batavia.
Tangerang.	Buitenzorg.	Meester-Cornelis.
Buitenzorg.	Bandong.	Tangerang.
Poerwakarta.	Cheribon.	Buitenzorg.
Cheribon.	Indramaijoe.	Poerwakarta.
Indramaijoe.	Tagal.	Bandong.
Brebes.	Brebes.	Cheribon.
Samarang.	Samarang.	Tagal.
Grobogan.	Grobogan.	Brebes.
Japara.	Japara.	Pekalongan.
Rembang.	Rembang.	Batang.
Toeban.	Toeban.	Samarang.
Blora	Blora.	Demak.
Bodjonegoro.	Bodjonegoro.	Grobogan.
Soerabaija.	Soerabaija.	Kendal.
Modjokerto.	Modjokerto.	Japara
Sumanap.	Sumanap.	Rembang.
Pasoeroean.	Pasoeroean.	Toeban.
Malang.	Malang.	Blora.
Probolinggo.	Kraksaän.	Bodjonegoro.
Loemadjang.	Bondowosso.	Soerabaija.
Kraksaän.	Magelang.	Modjokerto.
Bondowosso.	Madioen.	Sidoardjo.
Magelang en Temanggoeng.	Kediri.	Bangkallang.
Madioen.	Blitar.	Sumanap.
Ponorogo.		Pasoeroean.
Blitar.		Malang.
		Probolinggo.
		Loemadjang.
		Kraksaän.
		Bezoeki.
		Panaroekan.
		Bondowosso.
		Banjoewangi.
		Magelang.
		Madioen.
		Ngawi.
		Ponorogo.
		Magettan.
		Patjitan.
		Kediri.
		Toeloeng-agoeng.
		Blitar.
		Berbek.

Landraden met 50 of meer doch minder dan 100 bekl.

Serang.	Serang.	Pandeglang.
Anjer.	Tangerang.	Tjiandjoer.
Tjiringin.	Poerwakarta.	Soemedang.
Bandong.	Tjiandjoer.	Manondjaija.
Tjiandjoer.	Soemedang.	Indramaijoe.

Landraden met 50 of meer doch minder dan 100 bekl.

1870.	1871.	1872.
Soemedang.	Madjalengka.	Madjalengka.
Tagal.	Pamalang.	Pamalang.
Pamalang.	Pekalongan.	Pekalongan.
Pekalongan.	Ambarawa.	Salatiga.
Batang.	Demak.	Ambarawa.
Ambarawa.	Kendal.	Patti.
Demak.	Patti.	Koedoes.
Kendal.	Joana.	Joana.
Koedoes.	Sidoardjo.	Lamongan.
Joana.	Sidaijoe.	Pamakassan.
Sidoardjo.	Bangkallang.	Bangil.
Pamakassan.	Bangil.	Banjoemas.
Bangil.	Probolinggo.	Poerwokerto.
Panaroekan.	Loemadjang.	Poerbolinggo.
Banjoemas.	Banjoemas.	Bandjarnegara.
Poerbolinggo.	Poerbolinggo.	Trengalek.
Poerworedjo.	Bandjarnegara.	
Ngawi.	Ngawi.	
Magettan.	Ponorogo.	
Kediri.	Toeloeng-agoeng.	
Toeloeng-agoeng.	Berbek.	
Trengalek.		
Blitar.		

Landraden met minder dan 50 beklaagden.

1870.	1871.	1872.
Pandeglang.	Pandeglang.	Anjer.
Rangkas Betoeng.	Tjiringin.	Pandeglang.
Garoet.	Rangkas Betoeng.	Tjiringin.
Manondjaija.	Limbangan.	Rangkas Betoeng.
Tjiamies.	Manondjaija.	Limbangan.
Madjalengka.	Tjiamies.	Tjiamies.
Koeningan.	Koeningan.	Sidaijoe.
Salatiga.	Batang.	Lamongan.
Patti.	Salatiga.	Bawean.
Grissee.	Koedoes.	Sampang.
Sidaijoe.	Grissee.	Poerworedjo.
Lamongan.	Sidaijoe.	Wonosobo.
Bawean.	Lamongan.	Keboemen.
Bangkallang.	Bawean.	Karang-anjar.
Sampang.	Pamakassan.	Ambal.
Bezoeki.	Sampang.	Trengalek.
Banjoewangi.	Bezoeki.	
Tjilatjap.	Banjoewangi.	
Poerwokerto.	Tjilatjap.	
Ledok.	Poerwokerto.	

Landraden met minder dan 50 beklaagden.

1870.	1871.	1872.
Keboemen.	Poerworedjo.	
Karang-anjar.	Wonosobo.	
Ambal.	Keboemen.	
	Karang-anjar.	
	Ambal.	
	Magettan.	
	Patjitan.	
	Trengalek.	

Het grootst aantal beklaagden hadden in 1871 de landraden te Blora, Buitenzorg, Brebes, Indramaijoe, Pasoeroean, Bondowosso, Malang, Blitar, Cheribon; in 1872 die te Pasoeroean, Bondowosso, Buitenzorg, Modjokerto, Toeban, Rembang, Batavia, Brebes. De laatsten allen met meer dan 275 beklaagden.

Het kleinst aantal beklaagden kwam voor: in 1871 te Bawean, Koeningan, Karang-anjar, Ambal, allen met minder dan 20 beklaagden; in 1872 te Ambal, Bawean, Tjiamies, Rangkas Betoeng, Anjer, allen met minder dan 30 beklaagden.

De grootste verschillen tusschen 1872 en 1871 zien wij bij de landraden te Pasoeroean, Toeloeng-agoeng, Berbek, Panaroekan enz.

De grootste vermeerdering heeft plaats gehad bij de landraden te Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Ngawi, Magettan, Patjitan, terwijl eene vermindering plaats vond bij de landraden te Indramaijoe, Blora; echter is er over het geheel steeds vermeerdering en geene vermindering van het aantal beklaagden te bespeuren.

V. *Regtbanken van Soerakarta en Djokjokarta*

Het aantal beklaagden wier zaken bij de regtbanken in de Vorstenlanden, welke voorgezeten worden door de hoofden van gewestelijk bestuur, aanhangig waren, vertoont in 1872 en 1871, in vergelijking met het in 't vorig verslag behandelde jaar, het verschijnsel van eenige vermindering te hebben ondergaan.

Het bedraagt in 1872 198, in 1871 204 tegenover 225 in 1870.

Van de in 1870 vermelde 225 zaken waren op ultimo December nog niet beregt 65; het aantal nieuw aangebragte zaken in 1871 heeft dus 139 bedragen; op ultimo van dat jaar waren onafgedaan de zaken van 45 beklaagden, derhalve nieuw aangebragt die van 153.

Het totaal der gevelde vonnissen was 117 in 1872, 159 in 1871 en 160 in 1870.

Het grootste aantal der beklaagden in de beide in behandeling zijnde jaren werd betrokken voor de regtbank van crimineele zaken te Djokjokarta; in 1872 bedroeg dit aantal 186, tegen 1 welke voor den residentieraad aldaar en 11 welke voor den residentieraad te Soerakarta teregt stonden: in 1871 stonden 174 beklaagden teregt voor de regtbank van crimineele zaken te Djokjokarta tegen 18 voor den residentieraad aldaar, en 12 die voor den residentieraad te Soerakarta teregtstonden, terwijl in 1870 van de 225 beklaagden 220 teregtstonden voor de regtbank van crimineele zaken te Djokjokarta, 1 voor den residentieraad aldaar en 4 voor dien raad te Soerakarta.

Uit de volgende tabel blijkt ter zake van welke misdrijven de beklaagden teregtstonden, en hoe groot hun aantal was in de jaren 1872 en 1871 in vergelijking met 1870.

Omschrijving der misdrijven.	1872.	1871.	1870.	Totaal.
Bedelarij en landlooperij . . .	8	10	9	27
Valsche munterij	»	»	2	2
Valschheid in onderhandsch geschrift	»	3	5	8
Valsche getuigenis	»	1	2	3
Moord.	21	12	23	56
Moedwillige manslag	»	1	»	1
Manslag door onvoorzigtigheid .	»	2	»	2
Zware verwonding of mishandeling	1	»	»	1
Ligte verwonding of mishandeling	6	»	»	6
Moedwillige brandstichting . .	3	1	6	10
Bankbreuk	1	»	»	1
Veediefstal	9	16	17	42
Andere diefstallen	136	147	158	441
Opligting, bedrog en misbruik van vertrouwen	13	11	3	27
Totaal . .	198	204	225	627

Ook nu stonden de meeste beklaagden weder wegens diefstal teregt. Daarna volgden de beklaagden van moord, veediefstal, opligting, bedrog en misbruik van vertrouwen, bedelarij en landlooperij, ligte verwonding of mishandeling, moedwillige brandstichting, valschheid in onderhandsch geschrift, manslag door onvoorzigtigheid, moedwillige manslag, zware verwonding en bankbreuk.

Het aantal der beklaagden die ter zake van de vermelde misdrijven veroordeeld werden, blijkt uit den volgenden staat:

Omschrijving der misdrijven.	1872.	1871.	1870.	Totaal.
Bedelarij en landlooperij . . .	8	6	6	20
Valsche munterij	»	»	1	1
Valschheid in onderhandsch geschrift	»	3	4	7
Valsche getuigenis	»	1	1	2
Moord	5	9	5	19
Moedwillige manslag	»	1	»	1
Manslag door onvoorzigtigheid .	»	»	»	»
Zware verwonding of mishandeling	»	»	»	»
Ligte verwonding of mishandeling	»	»	»	»
Moedwillige brandstichting . .	2	1	3	6
Bankbreuk	»	»	»	»
Veediefstal	1	13	8	22
Andere diefstallen	64	81	93	238
Opligting, bedrog en misbruik van vertrouwen	5	9	2	16
Totaal. . .	85	124	123	332

De verhouding tusschen het aantal veroordeelingen en vrijspraken is in 1872 gunstiger; in 1871 daarentegen minder gunstig dan in 1870. In 1872 kwamen op de 85 veroordeelingen 32 vrijspraken, in 1871 op de 124 veroordeelingen 35 vrijspraken voor, terwijl in 1870 het aantal veroordeelingen 123, dat der vrijspraken 37 had bedragen. Op 100 veroordeelingen kwamen derhalve 37.64 vrijspraken in 1872, 28.22 vrijspraken in 1871, en 30.08 in 1870.

De volgende staat geeft een overzigt van de beslissingen naar de hoofdverdeeling der misdrijven in het strafregt:

AARD DER MISDRIJVEN.	In het jaar	Veroordeelingen.	Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.	Totaal eindvonnissen.	Onafgedaan.	Totaal beklaagden.
Tegen de algemeene zaak . .	1872	8	»	8	»	8
	1871	9	»	9	4	13
	1870	11	1	12	4	16
Tegen de personen	1872	5	4	9	19	28
	1871	11	5	16	»	16
	1870	6	6	12	12	24
Tegen de eigendommen . . .	1872	72	28	100	62	162
	1871	104	30	134	41	175
	1870	106	30	136	49	185
Totaal . . .	1872	85	32	117	81	198
	1871	124	35	159	45	204
	1870	123	37	160	65	225

Even als in het jaar 1870 zijn ook nu de misdrijven tegen de eigendommen het talrijkst, die tegen de algemeene zaak het minst in aantal.

Bij de misdrijven tegen de algemeene zaak was de verhouding tusschen de veroordeelingen en vrijspraken bij uitstek ongunstig voor de beklaagden, daar geen enkele vrijspraak voorkwam.

Bij de misdrijven tegen de personen was deze verhouding minder gunstig, bij die tegen de eigendommen gunstiger dan in 1870.

In 1872 werd geen enkele maal, in 1871 daarentegen 6 malen de doodstraf uitgesproken, telkens door de regtbank van crimineele zaken te Djokjokarta wegens diefstal met geweld in gewapende bende bij nacht, gepaard met

moord. In 1870 was deze straf ter zake van hetzelfde misdrijf door dezelfde regtbank drie malen opgelegd. Tot de straf naast die des doods werden in 1872 12, in 1871 13 beklaagden veroordeeld tegen 21 in 1870. Straffen voor een duur van 5 tot 10 jaren werden in 1872 17, in 1871 34 malen opgelegd. In 1870 was dit het geval geweest met 51 personen. In 1872 werd 50, in 1871 64 malen de straf toegepast van 2 tot 5 jaren, tegen 45 malen in 1870. Tot straffen boven 6 maanden tot 2 jaren werden in 1872 6, in 1871 7 personen veroordeeld, tegen 3 malen in 1870. Evenmin als in 1870 werden in de thans behandelde jaren straffen opgelegd van hoogstens 6 maanden en minder.

Naar hunnen landaard waren de beklaagden onderscheiden in 1872 in 186 inlanders en 12 vreemde oosterlingen, in 1871 in 194 inlanders en 10 vreemde oosterlingen. In 1870 hadden 220 inlanders en 5 vreemde oosterlingen teregt gestaan.

Naar het geslacht verdeeld, waren de beklaagden onderscheiden in 1872 in 197 mannen en 1 vrouw, in 1871 in 196 mannen en 8 vrouwen, tegen 222 mannen en 3 vrouwen in 1870.

Van de mannelijke beklaagden hadden in 1872 9 den leeftijd van 20 jaren nog niet bereikt. In 1871 en 1870 was dit het geval geweest met 3 personen. Van 20 tot 35 jaren oud waren in 1872 123, in 1871 146 tegen 138 in 1870. Tusschen de 35 en 50 jaren oud waren in 1872 59, in 1871 39 personen tegen 69 in 1870. Een hoogeren leeftijd dan 50 jaren hadden in 1872 6, in 1871 8 personen bereikt tegen 12 in 1870.

Het getal personen, die reeds vroeger ter zake van misdrijf waren veroordeeld, bedroeg zoowel in 1872 als in 1871 4. Ditzelfde aantal was eveneens in 1870 voorgekomen.

VI. *Regtbanken binnen het gebied van den Soesoehoenan van Soerakarta en van den pangeran* Ario Mangkoe Negoro.

Was in het jaar 1870 het aantal beklaagden, wier zaken bij de regtbanken binnen het gebied van den Soesoehoenan van Soerakarta en van den pangeran Ario Mangkoe Negoro behandeld werden, reeds ongemeen grooter dan in de vorige jaren, in de thans in behandeling zijnde jaren vertoont zich hetzelfde verschijnsel wederom in ruime mate. Bij de gezamenlijke regtbanken toch stonden in 1872 3678, in 1871 3572 beklaagden teregt tegen 3222 in 1870. Van deze zijn teregtgesteld voor de prodoto des Soesoehoenans: in 1872 2974, in 1871 2870 beklaagden, tegen 2643 in 1870; voor de prodoto van den pangeran in 1872 704, in 1871 702 tegen 579 in 1870.

Op ultimo December 1870 waren bij de prodoto des Soesoehoenans aanhangig gebleven de zaken van 335 beklaagden, bij de prodoto van den pangeran die van 8 (1) personen. Op ultimo 1871 en 1872 waren onafgedaan: bij de prodoto des Soesoehoenans de zaken van 401 en 347 beklaagden, bij de prodoto van den pangeran die van 42 en 58. Nieuw aangebragt werden bij de prodoto des Soesoehoenans de zaken van 2535 beklaagden in 1871, van 2573 in 1872 en bij de prodoto van den pangeran in 1871 694, in 1872 662 zaken.

De volgende staat geeft een overzigt van de voornaamste misdrijven, ter zake waarvan de personen beschuldigd werden, die voor de prodoto des Soesoehoenans teregtstonden. Eveneens wordt daarin vermeld hun aantal over de jaren 1872 en 1871 in vergelijking met 1870.

Omschrijving der misdrijven.	1872.	1871.	1870.	Totaal.
Landlooperij en bedelarij . . .	132	146	191	469
Ambtsmisdrijven	196	105	»	301
Aanmatiging van gezag	70	3	»	73
Oproer en verraad	»	»	»	»
Valsche munterij	4	11	9	24
Valschheid in onderhandsch geschrift	9	1	2	12
Aanranding der eerbaarheid . .	43	37	84	164
Vadermoord	»	»	4	4
Kindermoord	»	2	1	3
Vergiftiging	4	»	1	5
Moord	66	129	67	262
Moedwillige manslag	»	1	»	1
Manslag door onvoorzigtigheid .	»	1	1	2
Zware verwonding	3	1	6	10
Ligte verwonding	18	17	8	43
Valsche getuigenis	»	»	1	1
Moedwillige brandstichting . . .	28	30	8	66
Veediefstal	199	158	158	515
Andere diefstallen	1375	1174	1334	3883
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	30	40	72	142

Van de misdrijven tegen de algemeene zaak zijn de ambtsmisdrijven en aanmatiging van gezag, die in 1870 niet waren voorgekomen, sterk toegenomen. Overigens hadden de meeste beklaagden teregtgestaan wegens bedelarij en landlooperij. Ter zake van misdrijven tegen de personen stonden de meeste beklaagden teregt wegens moord en aanranding der eerbaarheid. In 1870 was het aantal dat wegens laatstgenoemd misdrijf teregtstond aanmerkelijk grooter. Van de misdrijven tegen de eigendommen is, even als in 1870, diefstal verreweg het meest voorgekomen.

De onderstaande tabel toont aan welke de voornaamste misdrijven waren en hoe groot het aantal was ter zake waarvan de beklaagden voor de prodoto van den pangeran adipati Ario Mangkoe Negoro teregtstonden.

Omschrijving der misdrijven.	1872.	1871.	1870.	Totaal.
Bedelarij en landlooperij . . .	16	14	6	36
Ambtsmisdrijven	37	33	26	96
Aanmatiging van gezag . . .	»	2	»	2
Oproer en verraad	»	»	»	»
Valsche munterij	2	»	»	2
Valschheid in onderhandsch geschrift	2	»	8	10
Aanranding der eerbaarheid . .	6	15	7	28
Vadermoord	»	»	»	»
Kindermoord	»	»	»	»
Vergiftiging	»	1	6	7
Moord	»	25	26	51
Moedwillige manslag	»	»	»	»
Manslag door onvoorzigtigheid .	»	»	»	»
Zware verwonding	»	»	»	»
Ligte verwonding	12	6	7	25
Valsche getuigenis	»	»	»	»
Moedwillige brandstichting . .	13	9	7	29
Veediefstal	64	91	79	234
Andere diefstallen	254	266	300	820
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	17	28	13	58

(1) Het verschil met de opgaaf van 26 in het tweede staatje op de volgende bladz. is niet toegelicht.

De verhouding der misdrijven naar de onderscheiding in drie kategorien is ook nu nagenoeg dezelfde als in 1870. Het aantal vonnissen der beide prodoto's te zamen bedroeg in 1872 3273, in 1871 3123 tegen 2861 in 1870. Uit de volgende tabel blijkt hoeveel daarvan werden uitgesproken door de prodoto van den Soesoehoenan, en hoe bij deze de verhouding was der veroordeelingen tot de vrijspraken en zulks gerangschikt naar de hoofdverdeeling in het strafregt, mede in vergelijking met het jaar 1870.

Aard der misdrijven.	In het jaar.	Veroordeelingen.	Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.	Totaal eindvonnissen.	Onafgedane zaken.	Totaal beklaagden.
Tegen de algemeene zaak . .	1872	371	116	487	29	516
	1871	198	106	304	50	354
	1870	97	142	239	33	272
Tegen de personen	1872	158	210	368	41	409
	1871	246	248	494	83	577
	1870	307	141	448	68	516
Tegen de eigendommen . . .	1872	860	912	1772	277	2049
	1871	1056	615	1671	268	1939
	1870	1130	491	1621	234	1855
Totaal. . .	1872	1389	1238	2627	347	2974
	1871	1500	969	2469	401	2870
	1870	1534	774	2308	335	2643

Bij de misdrijven tegen de algemeene zaak is de verhouding tusschen de veroordeelingen en de vrijspraken ongunstiger dan in 1870. Bij die tegen de personen en tegen de eigendommen daarentegen veel gunstiger dan in dat jaar.

De volgende staat geeft een overzigt van het aantal vonnissen welke door de prodoto van den pangeran zijn geveld en de verhouding tusschen de veroordeelingen en vrijspraken, alles ingerigt op dezelfde wijze als ten opzigte van de prodoto des Soesoehoenans heeft plaats gehad.

Aard der misdrijven.	In het jaar.	Veroordeelingen.	Vrijspraken.	Totaal eindvonnissen.	Onafgedane zaken.	Totaal beklaagden.
Tegen de algemeene zaak . .	1872	44	9	53	4	57
	1871	46	3	49	»	49
	1870	29	4	33	»	33
Tegen de personen	1872	67	79	146	15	161
	1871	124	93	217	29	246
	1870	56	71	127	20	147
Tegen de eigendommen . . .	1872	216	231	447	39	486
	1871	185	209	394	13	407
	1870	208	185	393	6	399
Totaal. . .	1872	327	319	646	58	704
	1871	355	305	660	42	702
	1870	293	260	553	26	579

Even als bij de prodoto des Soesoehoenans is ook hier de verhouding tusschen de veroordeelingen en vrijspraken bij de misdrijven tegen de algemeene zaak het ongunstigst en bij die in de twee andere kategorien het gunstigst voor de beklaagden.

De volgende staat toont de voornaamste misdrijven aan, ter zake waarvan veroordeelingen door de prodoto des Soesoehoenans werden uitgesproken.

Omschrijving der misdrijven.	Veroordeelingen in:			Totaal.
	1872.	1871.	1870.	
Landlooperij en bedelarij . .	77	68	81	226
Ambtsmisdrijven	188	86	»	274
Aanmatiging van gezag. . .	55	1	»	56
Oproer en verraad	»	»	»	»
Valsche munterij	2	1	5	8
Valschheid in onderhandsch geschrift	8	1	1	10
Aanranding der eerbaarheid .	25	28	55	108
Vadermoord.	»	»	1	1
Kindermoord	»	»	»	»
Vergiftiging.	»	»	»	»
Moord	20	45	29	94
Zware verwonding	1	»	2	3
Ligte verwonding.	9	9	3	21
Valsche getuigenis	»	»	1	1
Moedwillige brandstichting .	13	2	8	23
Veediefstal	59	92	66	217
Andere diefstallen	701	712	811	2224
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	21	28	46	95

In de volgende tabel wordt dezelfde vergelijking voor de prodoto van den pangeran gemaakt.

Omschrijving der misdrijven.	Veroordeelingen in:			Totaal.
	1872.	1871.	1870.	
Bedelarij en landlooperij . .	12	14	2	28
Ambtsmisdrijven	32	30	26	88
Valschheid in onderhandsch geschrift	»	»	1	1
Aanranding der eerbaarheid.	4	10	6	20
Moord	»	»	»	»
Zware verwonding	»	»	»	»
Ligte verwonding.	6	5	6	17
Moedwillige brandstichting .	6	2	1	9
Veediefstal	27	27	33	87
Andere diefstallen	175	132	169	476
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	6	17	5	28

De veroordeelden werden tot de volgende straffen verwezen.

Door de prodoto des Soesoehoenans werd de doodstraf in 1872 niet, in 1871 eenmaal uitgesproken. Ook in 1870 had dit éénmaal plaats gehad.. Tot straffen boven de 10 tot 20 jaren werden door de prodoto des Soesoehoenans in 1872 41 en in 1871 13 personen verwezen tegen 10 in 1870. Door de prodoto van den pangeran werden de straf des doods en die naast die des doods in deze jaren evenmin als in 1870 uitgesproken. De straffen boven de 5 tot 10 jaren werden in 1872 48, in 1871 69 malen toegepast, tegen 87 maal in 1870. Dit geschiedde door de prodoto des Soesoehoenans. Door die regtbank van den prins werden in 1872 8, in 1871 4 personen tot die straffen verwezen, tegen 2 in 1870. De prodoto van den Soesoehoenan legde straffen voor een duur van 2 tot 5 jaren op aan 393 personen in 1872, aan 323 in 1871, tegen 339 in 1870; de prodoto van den prins in 1872 aan 97 personen, in 1871 aan 75, tegen 65 in 1870. Straffen voor een duur van langer dan 6 maanden tot 2 jaren werden door de prodoto des Soesoehoenans toegepast op 124 personen in 1872, op 379 in 1871, tegen 243 in 1870; door de prodoto van den pangeran op 27 personen in 1872, op 50 in 1871, tegen 20 in 1870. Straffen van hoogstens 6 maanden en minder werden door den prodoto des Soesoehoenans in 1872 783 malen opgelegd, in 1871 715 malen, tegen 847 malen in 1870; door die regtbank op de Mangkoe-Negorosche landen in 1872 195, in 1871 226 malen, tegen 206 malen in 1870.

Naar het geslacht onderscheiden, waren onder de beklaagden die voor de prodoto van den Soesoehoenan teregtstonden, in 1872 2946 mannen en 33 vrouwen, in 1871 2756 en 114, tegen 2494 en 150 in 1870; onder hen die voor de regtbank van den pangeran teregtstonden: in 1872 623 mannen en 81 vrouwen, in 1871 640 en 62, tegen 506 en 72 in 1870.

Naar hun leeftijd waren van de mannelijke beklaagden op het gebied des Soesoehoenans in 1872 450, in 1871 266 die reeds den leeftijd van 50 jaren hadden bereikt, tegen 118 in 1870. Op het gebied van den pangeran, in 1872 110, in 1871 107, tegen 71 in 1870. Van 35 tot 50 jaren oud waren op het gebied des Soesoehoenans in 1872 755, in 1871 873 personen, tegen 958 in 1870, terwijl op de landen van den pangeran in 1872 214, in 1871 207 beklaagden van dien leeftijd werden aangetroffen, tegen 172 in 1870. Van 20- tot 35jarigen leeftijd stonden voor de prodoto des Soesoehoenans in 1872 981, in 1871 923 personen teregt, tegen 1306 in 1870; voor de prodoto van den prins in 1872 199, in 1871 255, tegen 192 in 1870. Den 20jarigen leeftijd hadden van de beklaagden die teregtstonden voor de prodoto des Soesoehoenans in 1872 755, in 1871 694 personen nog niet bereikt, tegen 112 in 1870. Zulks was het geval in 1872 met 100, in 1871 met 71 beklaagden, die voor de prodoto van den prins teregtstonden, tegen 71 in 1870.

Evenmin als in het jaar 1870 wordt op de staten over 1872 en 1871 van recidivisten melding gemaakt.

b. Overtredingen.

I. *Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie.*

In eersten aanleg kwam in de jaren 1872 en 1871 even als in 1870 geen enkele zaak voor. Het getal overtredingszaken, waarvan het hof als regter in cassatie kennis nam, bedroeg in 1872 20, in 1871 7, tegen 10 in 1870. Daarvan werden afgedaan: in 1872 19, in 1871 alle en in 1870 8. In 1872 vernietigde het hof 4 vonnissen, als: 1 van den landraad te Meester-Cornelis, 1 van den raad van justitie te Samarang en 2 van den raad van justitie te Soerabaija; in 1871 1 vonnis van den raad van justitie te Soerabaija. Vernietiging met verwijzing had in die jaren niet plaats. In 15 zaken werd in 1872 de requirant in cassatie niet ontvankelijk verklaard. In 1871 had dit bij 3 zaken plaats. In het belang der wet werd in 1872 door het hof van geenen eisch in cassatie kennis genomen. In 1871 was in dit geval in 3 zaken de requirant in cassatie niet ontvankelijk verklaard.

In hooger beroep werden aan de beslissing van het hof als regter in overtredingszaken onderworpen in 1872 4 zaken, in 1871 6, tegen 3 in 1870. Het aantal beklaagden was in die jaren telkens gelijk aan het aantal zaken. Van de 4 vonnissen in 1872 waren 3 door den raad van justitie te Batavia, 1 door die regtbank te Samarang gewezen. Van de 6 vonnissen in 1871 waren 1 door den raad van justitie te Batavia en 5 door den raad van justitie te Samarang geveld. Van de 4 overtredingszaken in 1872 hadden 2 op de amfioenpacht betrekking, in 1871 vielen 4 van

de 6 overtredingszaken onder die rubriek. De 2 overblijvende zaken in 1872 en 1871 vielen onder de rubriek diverse overtredingen. In 1870 betroffen de 3 overtredingszaken allen het reglement op het heffen der in- en uitvoerregten.

In 1872 werden door het hooggeregtshof van overtreding vrijgesproken 2 beklaagden; te dier zake veroordeeld 2; daarvan werd aan 1 beklaagde gevangenisstraf, aan 1 geldboete opgelegd. In 1871 was de verhouding tusschen veroordeelingen en vrijspraken minder gunstig. In dat jaar werd van de 6 beklaagden slechts 1 vrijgesproken. Van de 5 veroordeelden werden 3 tot gevangenis, 2 tot andere straffen verwezen; geldboete werd in dat jaar niet opgelegd. In 1870 werden van de 3 beklaagden 2 vrijgesproken en de zaak van 1 niet afgedaan.

Even als in 1870 behoorden ook in de beide thans behandelde jaren alle veroordeelden tot het mannelijk geslacht. Vreemde oosterlingen of inlanders kwamen, even als in 1870, niet onder de beklaagden voor.

Het volgende staatje geeft een overzigt van 's hofs bemoeijenis in zaken van overtreding, onderscheiden naar de regtbanken van welke de vonnissen afkomstig waren.

Regtbanken in eersten aanleg.	Arresten in cassatie.			Arresten in hooger beroep.		
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871	1870.
Raad van justitie te Batavia	3	»	5	3	1	2
Raad van justitie te Samarang . . .	2	»	»	1	5	»
Raad van justitie te Soerabaija . . .	5	7	3	»	»	»
Landraden op Java en Madura . . .	9	»	»	»	»	»
Landraden op de Buitenbezittingen.	»	»	»	»	»	»
Totaal . .	19	7	8	4	6	2

II. *Raden van justitie op Java.*

In de beide thans in behandeling zijnde jaren toonen de tabellen alweder eene belangrijke vermeerdering aan der zaken in cas van overtreding, welke de drie raden van justitie in hooger beroep van vonnissen van de inlandsche regtbanken op Java en Madura te beregten hadden.

Het aantal toch dier zaken beliep in 1872 658 met 626 beklaagden, in 1871 561 met 652 beklaagden, tegenover 412 met 454 beklaagden in 1870.

Het navolgend staatje toont de vergelijking aan met het getal zaken in het jaar 1870, raadsgewijze gerangschikt.

Regtbanken in hooger beroep.	Aantal zaken in hooger beroep. 1872. Zaken.	1872. Beklaagden.	1871. Zaken.	1871. Beklaagden.	1870. Zaken.	1870. Beklaagden.
Raad van justitie te Batavia	44	44	47	47	27	27
Raad van justitie te Samarang . . .	249	249	179	210	172	172
Raad van justitie te Soerabaija . . .	365	333	335	395	213	255
Totaal . .	658	626	561	652	412	454

De overtredingen der amfioenpachtvoorwaarden waren, even als zulks in 1870 het geval was, weder het veelvuldigst: in 1872 bedroeg haar aantal 622, in 1871 542, tegen 402 in 1870.

Wederom doet zich thans, even als in 1870, het verschijnsel voor, dat de raad van justitie te Soerabaija verreweg de meeste overtredingen in appèl te beregten had; verder had Batavia in deze jaren weder minder zaken dan Samarang. Bijna alle appèllen waren gerigt tegen vonnissen van landraden. In 1872 slechts 1 van het residentiegeregt te Batavia en 3 van dat te Trenggalek, 22 van den residentieraad te Soerakarta en 1 van dien raad te Djokjokarta. In 1871 had zulks alleen tegen 1 vonnis van het residentiegeregt te Tjiandjoer plaats.

Op ultimo December 1870 waren aanhangig gebleven de zaken van 53 beklaagden. In 1871 werd in de zaken van 415 beklaagden vonnis in appèl geveld; het appèl werd ingetrokken in de zaken van 162 beklaagden, en 1 beklaagde overleed voor de behandeling der zaak, terwijl op het einde van dat jaar de zaken van 74 beklaagden aanhangig bleven. In 1872 werd in de zaken van 409 beklaagden vonnis in appèl geveld; het hooger beroep werd ingetrokken in de zaken van 139 beklaagden; en op ultimo van dat jaar bleven aanhangig de zaken van 77 beklaagden. In dat jaar werd tegen 1 beklaagde verstek verzocht, maar dat verzoek geweigerd.

Even als in 1870 werd in 1871, met uitzondering van 2 zaken waarin cassatie werd aangeteekend, in alle andere vonnissen van den hoogeren regter berust. In 1872 werd in 12 zaken cassatie van de beslissing van den hoogeren regter aangeteekend.

Het volgend staatje leert het totaal der veroordeelden en vrijgesprokenen of van regtsvervolging ontslagenen kennen.

REGTBANKEN IN HOOGER BEROEP	Veroordeelingen.			Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.			Totaal vonnissen.		
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.
Raad van justitie te Batavia. . . .	28	24	14	15	20	13	43	44	27
Idem te Samarang. . .	44	144	119	163	66	53	207	210	172
Idem te Soerabaija. . .	106	111	85	53	50	37	159	161	122
Totaal . . .	178	279	218	231	136	103	409	415	321

Op 100 veroordeelingen kwamen dus in 1872 129 vrijspraken voor, in 1871 49, in 1870 47.

In 1872 werden 143 personen verwezen tot gevangenisstraf of dwangarbeid met of zonder geldboete, in 1871 177, tegenover 127 in 1870. In 1872 werd aan 33 personen, in 1871 aan 97 alleen geldboete opgelegd, tegenover 89 in 1870. Tot andere straffen werden in 1872 2 personen, in 1871 5 veroordeeld, tegenover 2 in 1870.

In 1872 kwamen op de 626 beklaagden 41, in 1871 op de 652 59 personen van het vrouwelijk geslacht voor. In 1870 werden 29 vrouwen op de 454 beklaagden aangetroffen.

Naar hunnen landaard waren de beklaagden onderscheiden: in 1871 in 1 Europeaan, 274 vreemde oosterlingen en 377 inlanders: in 1872 in 4 Europeanen, 234 vreemde oosterlingen en 388 inlanders. Deze cijfers bedroegen in 1870 respectivelijk 2, 189 en 263.

De regtspraak der raden van justitie op Java in eersten aanleg werd in 1872 ingeroepen in 23 gevallen van overtreding met 24 beklaagden; in 1871 in 32 gevallen met 34 beklaagden, tegenover 13 gevallen met een gelijk aantal beklaagden in 1870.

Zij waren raadsgewijze verdeeld, als volgt:

Regtbanken. in eersten aanleg.	Aantal zaken in eersten aanleg.			Totaal.
	1872.	1871.	1870.	
Raad van justitie te Batavia . . .	8	7	6	21
Idem te Samarang .	10	11	1	22
Idem te Soerabaija .	5	14	6	25
Totaal . .	23	32	13	68

Onder de 23 overtredingen, in 1872 begaan, waren 8 tegen de amfioen-pachtvoorwaarden, 1 tegen de overige pachtvoorwaarden, de overige 14 van verschillenden aard. In 1871 waren van de 32 overtredingen 5 tegen de amfioen-pachtvoorwaarden, 1 tegen de overige pachtvoorwaarden, de overige van verschillenden aard. In 1870 waren op de 13 overtredingen 3 voorgekomen tegen de amfioen-pachtvoorwaarden, de overige 10 waren van verschillenden aard.

In 1870 was de zaak van 1 beklaagde aanhangig gebleven. Op ultimo 1871 en ultimo 1872 waren alle in die jaren aangebragte zaken afgedaan.

De onderstaande vergelijkende tabel geeft een overzigt van den aard der regterlijke beslissingen over de drie jaren raadsgewijze verdeeld:

REGTBANKEN IN EERSTEN AANLEG.	Veroordeelingen.			Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.			Totaal vonnissen.		
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.
Raad van justitie te Batavia . . .	4	2	3	4	5	3	8	7	6
» » » » Samarang . .	9	6	»	2	7	»	11	13	»
» » » » Soerabaija . .	4	12	6	1	2	»	5	14	6
Totaal. . . .	17	20	9	7	14	3	24	34	12

In 1872 werd van 2 vonnissen, in 1871 van 10 vonnissen cassatie aangeteekend. Zulks had slechts eenmaal in 1870 plaats gehad. In 1872 werd aan 7, in 1871 aan 2 de straf van gevangenis of dwangarbeid met of zonder geldboete opgelegd, tegen 2 in 1870. Geldboete werd opgelegd in 1872 aan 10, in 1871 aan 18 personen, tegen 6 in 1870. In tegenoverstelling met 1870, in welk jaar 1 persoon tot andere straffen werd veroordeeld, kwam zulks in de beide thans behandelde jaren niet voor.

In 1872 kwamen onder de 24 beklaagden 20 Europeanen en 4 inlanders voor In 1871 behoorden 22 personen tot de Europesche bevolking, 5 waren vreemde oosterlingen en 7 inlanders. In 1870 hadden 10 Europeanen en 3 inlanders teregt gestaan.

Onder het aantal beklaagden waren in 1872 1, in 1871 2 vrouwen.

III. *Landraden op Java en Madura.*

Geen der landraden had in de jaren 1871 en 1872 in hooger beroep kennis te nemen van eene overtredingszaak door een regentschap of districtsgeregt in eersten aanleg beslist. In de drie voorgaande jaren was dit mede niet voorgekomen. De vermeerdering van het aantal overtredingen in eersten aanleg aan de regtspraak der landraden onderworpen, waarop reeds voor de jaren 1869 en 1870 werd gewezen, is ook in het jaar 1871 zoomede in 1872 weder aanmerkelijk.

Terwijl toch in 1868 aan de kennisneming van de landraden onderworpen werden 748, in 1869 976 en in 1870 1539 overtredingen met respectivelijk 987, 1192 en 1879 beklaagden, steeg dit cijfer in 1871 tot 1921 met 2218 beklaagden, terwijl er in 1872 1873 overtredingen waren met 2220 beklaagden.

De volgende twee vergelijkende staten van het aantal overtredingen en de te dier zake beklaagden toonen dit residentie'sgewijze aan.

Residentie.	1870.	1871.	1872.
Bantam	7	10	16
Batavia.	70	51	59
Krawang	4	10	6
Preanger regentschappen . .	2	7	60
Transporteren	83	78	141

Residentie.	1870.	1871.	1872.
Per transport	83	78	141
Cheribon	17	13	17
Tagal	78	101	39
Pekalongan	41	100	23
Samarang	476	330	197
Japara	115	103	97
Rembang	100	101	98
Soerabaija	152	173	115
Madura	35	46	75
Pasoeroean	21	40	50
Probolinggo	31	55	25
Bezoeki	22	6	29
Banjoewangi	1	11	2
Banjoemas	26	24	9
Bagelen	35	79	103
Kadoe	26	89	81
Madioen	137	261	210
Kediri	143	311	562
Totaal	1539	1921	1873

Het kleinst aantal overtredingen kwam in het jaar 1871 voor bij de landraden in de gewesten Bezoeki, Preanger regentschappen, Krawang, Bantam, Banjoewangi; in 1872 in de gewesten Banjoewangi, Krawang, Banjoemas, Bantam, Cheribon; in 1870 was zulks het geval geweest in de gewesten Banjoewangi, Preanger regentschappen, Krawang, Bantam.

De hoogste cijfers hadden in elk der genoemde jaren de landraden in Samarang, Soerabaija, Kediri, Madioen en Japara.

Het grootste verschil tusschen 1870 en 1871 vindt men bij de landraden in de gewesten Kediri, Kadoe en Bezoeki; tusschen de jaren 1871 en 1872 bij de landraden in de gewesten Preanger regentschappen, Pekalongan en Banjoemas.

De vermeerdering is het sterkst in Kediri en de Preanger regentschappen.

Het volgend vergelijkend overzigt dient om het aantal beklaagden, die voor elken landraad teregt stonden, te doen kennen vergeleken met het jaar 1870.

Residentie.	Landraad te	1870.	1871.	1872.
Bantam	Serang	3	»	1
	Anjer	»	2	4
	Pandeglang	2	»	3
	Tjiringin	1	11	10
	Rangkas Betoeng	2	»	»
Batavia	Batavia	40	45	54
	Meester Cornelis	3	2	6
	Bekassi	3	1	6
	Tangerang	10	7	2
	Buitenzorg	24	22	28
Krawang	Poerwakarta	5	20	17

Residentie.	Landraad te	1870.	1871.	1872.
Preanger regentschappen	Bandong	4	6	54
	Tjiandjoer	1	1	1
	Soemedang	»	2	6
	Limbangan	»	2	4
	Soekapoera	»	»	»
Cheribon	Cheribon	8	4	19
	Indramaijoe	9	4	6
	Galoe	5	10	6
	Madjalengka	2	»	»
	Koeningan	»	»	»
Tagal	Tagal	45	63	11
	Brebes	21	32	23
	Pamalang	19	15	13
Pekalongan	Pekalongan	41	108	22
	Batang	15	17	7
Samarang	Samarang	179	122	72
	Salatiga	49	21	23
	Ambarawa	3	4	4
	Demak	257	141	74
	Grobogan	48	34	50
	Kendal	13	28	15
Japara	Patti	57	43	29
	Japara	24	31	8
	Koedoes	9	12	15
	Joana	95	59	66
Rembang	Rembang	56	21	30
	Toeban	28	35	24
	Bodjonegoro	24	31	29
	Blora	25	20	19
Soerabaija	Soerabaija	94	46	103
	Grissee	14	26	20
	Modjokerto	67	67	31
	Sidoardjo	30	25	8
	Sidaijoe	5	13	15
	Lamongan	4	4	2
	Bawean	5	1	5
Madura	Pamakassan	25	10	9
	Bangkallang	11	24	52
	Sumanap	»	4	6
	Sampang	14	10	22
Pasoeroean	Pasoeroean	13	20	13
	Malang	5	22	27
	Bangil	7	10	26

Residentie	Landraad te	1870.	1871.	1872.
Probolinggo. .	Probolinggo . . .	5	40	40
	Loemadjang . . .	27	15	12
	Kraksaän	5	5	11
Bezoeki . . .	Bezoeki.	11	2	3
	Bondowosso . . .	7	»	5
	Panaroekan . . .	7	4	47
Banjoewangi .	Banjoewangi . . .	2	14	3
Banjoemas . .	Banjoemas. . . .	7	»	1
	Poerwokerto . . .	10	10	4
	Poerbolinggo . . .	»	3	1
	Bandjarnegara . .	4	»	3
	Tjilatjap	8	11	»
Bagelen . . .	Poerworedjo . . .	6	43	50
	Keboemen	4	11	14
	Karang anjar. . .	2	3	6
	Ambal (Koetoardjo) .	7	5	19
	Ledok (Wonosobo) .	20	36	21
Kadoe. . . .	Magelang	11	60	29
	Temanggoeng. . .	17	22	60
Madioen . . .	Madioen	65	94	74
	Ngawi	46	107	72
	Ponorogo	17	36	20
	Magettan	27	108	86
	Patjitan.	3	17	11
Kediri. . . .	Kediri	74	124	151
	Toeloeng-agoeng. .	10	19	35
	Trengalek	4	47	51
	Blitar	5	15	98
	Berbek	50	106	227

Het grootst aantal beklaagden in zake van overtreding stond teregt: in 1871 bij de landraden te Demak, Kediri, Samarang, Pekalongan, Magettan, Ngawi, Berbek; in 1872 bij die Berbek, Kediri, Blitar, Soerabaija; in 1870 was zulks te Demak en Samarang geweest.

Geen enkel beklaagde kwam voor bij de hieronder genoemde landraden:

1870.	1871.	1872.
Anjer.	Serang.	Rangkas Betoeng.
Soemedang.	Pandeglang.	Soekapoera.
Limbangan.	Rangkas Betoeng.	Madjalengka.
Soekapoera.	Soekapoera.	Koeningan.
Koeningan.	Madjalengka.	Tjilatjap.
Sumanap.	Koeningan.	
Poerbolinggo.	Bondowosso.	
	Banjoemas.	
	Bandjarnegara.	

De sterkste vermeerdering, wat het aantal beklaagden betreft, vertoonen in 1871 de landraden te Pekalongan, Berbek, Magettan, Ngawi; in 1872 die te Blitar, Soerabaija, Temanggoeng, Berbek.

Het grootste deel der beklaagden stond, even als de vorige jaren, teregt wegens overtreding der amfioen-pachtvoorwaarden. Het aantal dezer overtredingen beliep een totaal van 1630 in 1871 en 1525 in 1872, tegen 1169 in 1870. Wat de overige beklaagden betreft, 61 waren in 1871, en 58 in 1872 beschuldigd van overtreding van andere pachtvoorwaarden tegen 77 in 1870. Wegens overtredingen van verschillenden aard kwamen in eersten aanleg in 1871 230, in 1872 290 personen voor den landraad, tegen 293 in 1870

Bij vonnis werden afgedaan in 1871 1953 zaken, aanhangig bleven onder ultimo December de zaken van 265 personen. In 1872 was het getal der eersten 1880 en 340 der laatsten, tegen 1697 en 182 in 1870.

Het volgend staatje geeft een overzigt van het aantal vrijsprekende en veroordeelende vonnissen in vergelijking met het jaar 1870.

JAARTAL.	Veroordeelingen.	Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging	Totaal vonnissen.
1870	1410	287	1697
1871	1635	318	1953
1872	1552	328	1880

De veroordeelingen waren voor het grootste aantal verwijzingen tot gevangenisstraf of dwangarbeid met of zonder geldboete. In 1871 behoorden tot de eersten 1062, tot de laatsten 559, in 1872 respectivelijk 1060 en 484, terwijl het in 1870 1410 en 795 was geweest. Tot andere straffen werden veroordeeld in 1871 14, in 1872 8, tegen 22 in 1870.

Aanteekening van hooger beroep of cassatie had plaats in 1871 van 414 uitspraken, in 1872 van 486, tegen 361 in 1870.

Onderscheiden naar hun geslacht, behoorden in 1872 2038 beklaagden tot het mannelijke, 182 tot het vrouwelijke geslacht. In 1871 was het aantal mannen 1965, dat der vrouwen 253, tegen 1742 en 137 in 1870. Hieruit blijkt dat het aantal vrouwelijke beklaagden in 1871 is toegenomen, doch daarentegen in 1872 weder daalde.

Naar den landaard waren de teregtstaanden verdeeld: in 1872 in 559 vreemde oosterlingen en 1661 inlanders, in 1871 in 673 vreemde oosterlingen en 1545 inlanders, terwijl in 1870 die cijfers waren 559 en 1320.

IV. *Residentieraden te Soerakarta en Djokjokarta.*

Zoo als reeds in de vroegere verslagen is opgemerkt en toegelicht, spreken deze regtbanken geen regt in hooger beroep.

Het totaal zaken in cas van overtreding voor de residentieraden in de Vorstenlanden bedroeg in 1872 150 met 170 beklaagden, in 1871 78 met 81 beklaagden tegenover 45 met 49 beklaagden in 1870.

De verdeeling van dit cijfer onder de residentieraden was als volgt: in 1872 had de residentieraad te Djokjokarta 37, die te Soerakarta 113 zaken te beregten; in 1871 bedroeg dit cijfer voor den residentieraad te Djokjokarta 25 en 53 voor dien te Soerakarta. In 1870 was dit cijfer achtereenvolgens 10 en 35.

In de beide thans behandelde jaren waren alle beregte zaken overtredingen van de amfioen-pachtvoorwaarden; in 1870 was dit het geval met 34 van de 35 zaken, terwijl toen van 1 overtreding van andere pachtvoorwaarden werd kennis genomen. Op ultimo 1870 waren de zaken

van 6 beklaagden niet afgedaan. Op ultimo 1871 bleven aanhangig de zaken van 17, in 1872 van 4 beklaagden.

Hoeveel vrijspraken en veroordeelingen de geslagen vonnissen inhielden, blijkt uit het volgend staatje.

REGTBANKEN IN EERSTEN AANLEG.	Veroordeeld.			Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.			Totaal beklaagden, wier zaken werden afgedaan.		
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.
Residentieraad te Soerakarta . . .	115	53	33	16	3	2	131	56	35
» » Djokjokarta . . .	22	5	4	13	3	4	35	8	8
Totaal . . .	137	58	37	29	6	6	166	64	43

Even als in 1870 werden ook in de thans in behandeling zijnde jaren alle beklaagden veroordeeld tot de straf van gevangenis of dwangarbeid met of zonder geldboete.

Hooger beroep of cassatie werd aangeteekend: in 1872 30 malen, waarvan 29 malen van overtredingszaken voor den residentieraad te Soerakarta beregt, in 1871 3 malen, tegen 8 malen in 1870.

Aangaande het geslacht der beklaagden was de uitkomst als volgt: in 1872 stonden 132 mannen en 38 vrouwen teregt; in 1871 71 mannen en 10 vrouwen, tegen 42 mannen en 7 vrouwen in 1870. Op 100 mannelijke beklaagden komen dus in 1872 ongeveer 28, in 1871 14 en in 1870 16 vrouwelijke voor.

Naar hunnen landaard waren de beklaagden verdeeld: in 1872 in 58 vreemde oosterlingen en 112 inlanders; in 1871 in 11 vreemde oosterlingen en 70 inlanders. In 1870 hadden 14 vreemde oosterlingen en 35 inlanders teregt gestaan. Op 100 inlanders komen derhalve in 1872 ongeveer 52, in 1871 15 en in 1870 40 vreemde oosterlingen.

V. *Residentie-geregten en politierollen op Java en Madura.*

Voor de residentie-geregten op Java en Madura, krachtens art. 108 alin. 2 van het reglement op de regterlijke organisatie regtdoende in zaken van overtreding, hebben in 1871 meer beklaagden dan in 1870, en in 1872 wederom meer dan in 1871 teregtgestaan. Het aantal bedroeg namelijk in 1872 150, in 1871 136, tegen 116 in 1870.

Het volgend staatje geeft een vergelijkend overzigt van het jaarlijks bij elk residentie-geregt voorgekomen getal beklaagden gedurende de jaren 1870, 1871 en 1872.

Residentien.	1870.	1871.	1872.
Bantam.	2	»	»
Batavia	86	92	59
Krawang	»	»	»
Preanger regentschappen. . .	»	1	»
Cheribon	»	»	»
Tagal	»	»	»
Pekalongan	3	»	1
Samarang.	5	30	34
Japara	»	»	»
Tansporteren	96	123	94
Per transport	96	123	94
Rembang	»	»	»
Soerabaija.	13	12	50
Madura	4	»	»
Pasoeroean	1	»	6
Probolinggo	2	»	»
Bezoeki.	»	»	»
Banjoewangi.	»	1	»
Banjoemas.	»	»	»
Bagelen	»	»	»
Kadoe	»	»	»
Madioen	»	»	»
Kediri	»	»	»
Djokjokarta	»	»	»
Soerakarta	»	»	»
Totaal . . .	116	136	150

Van de 23 residentie-geregten waren er in 1871 slechts 5 die overtredingen te onderzoeken hadden; in 1872 was het getal ook 5, in 1870 daarentegen 8.

De meeste beklaagden komen in 1871 zoowel als in 1872 voor in de drie hoofdplaatsen. In 1872 is het cijfer te Soerabaija zeer toegenomen, terwijl daarentegen te Batavia het cijfer lager was dan in de voorgaande jaren.

Het meerendeel der delicten waren overtredingen van het politiereglement.

Afgedaan werden in 1871 de zaken van alle beklaagden, zoodat er geene aanhangig bleven; in 1872 was dit laatste met 17 zaken het geval, terwijl in 1870 de zaken van 5 beklaagden aanhangig bleven.

Veroordeeld werden in 1871 75 beklaagden, 43 werden vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging, terwijl 18 naar den bevoegden regter werden verwezen. In 1872 was het getal der eersten 94 en der laatsten 11, terwijl 28 vrijgesproken werden. In 1870 werden veroordeeld 82 beklaagden, overgewezen 2 en vrijgesproken 27. De verhouding der veroordeelingen tot de vrijspraken was derhalve in 1870 33 per cent, in 1871 57 per cent, en in 1872 30 per cent.

De opgelegde straffen bestonden in 1871 in geldboete die aan 73 en in gevangenisstraf die aan 2 beklaagden werd opgelegd. In 1872 was het aantal der eersten 93, terwijl 1 tot gevangenisstraf word verwezen. In 1870 bedroeg het getal der eersten 75, der overigen 7.

Aanteekening van hooger beroep had van deze vonnissen in 1871 niet plaats, evenmin als in het voorafgegane jaar. In 1872 echter kwam zulks 5 malen voor.

Onder de beklaagden vond men in 1871 11 vrouwen, in 1872 14, welk aantal er ook in 1870 was geweest

Onderscheiden naar hunnen landaard bestonden de beklaagden in 1870 uit 113 Europeanen, 1 vreemden oosterling en 2 inlanders. In 1871 uit 136 Europeanen en geene vreemde oosterlingen of inlanders, terwijl mede in 1872 de beklaagden allen Europeanen waren en wel 150, zoo als hierboven vermeld is.

Het totaal der op de politierollen afgedane overtredingen is, in vergelijking met de beide voorgaande jaren, in 1872 vermeerderd. Tegen 68 802 uitspraken in 1871, en 68 679 in 1870 op de politierol geveld, bedraagt dit aantal in 1872 74 293. De verhouding der veroordeelingen, vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging en verwijzingen naar den bevoegden regter blijkt voor elk der drie jaren uit onderstaande opgaaf.

Jaartal.	Veroordeelingen.	Vrijspraken of ontslagen van regtsvervolging.	Overwijzingen.	Totaal vonnissen.
1870	39 258	21 132	8 289	68 679
1871	37 246	22 744	8 812	68 802
1872	43 280	22 354	8 659	74 293

Op 100 veroordeelingen komen dus in 1870 54 vrijspraken, terwijl in 1871 dit aantal 61 en in 1872 51 bedraagt.

De volgende staat bevat een overzigt van het aantal zaken dat in elk gewest op de politierollen is gebragt.

Gewesten.	1870.	1871.	1872
Bantam	1 765	1 216	1 845
Batavia	15 630	15 472	17 486
Krawang	1 270	1 389	1 969
Preanger regentschappen	3 040	2 617	5 322
Cheribon	2 719	3 687	4 247
Tagal	1 673	1 998	1 885
Pekalongan	607	884	796
Samarang	6 953	6 573	8 526
Japara	2 692	2 754	2 967
Rembang	5 419	5 347	1 268
Soerabaija	6 308	5 740	2 972
Madura	2 072	2 731	5 826
Pasoeroean	1 341	1 736	2 089
Probolinggo	4 396	3 021	1 878
Transporteren.	55 885	55 165	59 076

Gewesten.	1870.	1871.	1872.
Per transport,	55 885	55 165	59 076
Bezoeki	1 416	1 255	1 725
Banjoewangi	193	103	432
Banjoemas	1 499	2 046	1 798
Bagelen	2 310	3 113	2 978
Kadoe	1 325	1 328	412
Madioen	2 080	1 678	3 262
Kediri	1 920	2 207	3 018
Djokjokarta	493	560	1 182
Soerakarta	1 558	1 347	410
Totaal	68 679	68 802	74 293

Het grootst aantal zaken werd beregt: in 1872 in de gewesten Batavia, Samarang, Madura, Preanger regentschappen, Cheribon, Madioen; in 1871 in Batavia, Samarang, Soerabaija, Rembang, Cheribon, Bagelen. Het kleinste aantal zaken treft men aan in 1871 in de gewesten Banjoewangi, Djokjokarta, Pekalongan; in 1872 in Soerakarta, Kadoe, Banjoewangi, Pekalongan. De belangrijkste vermeerdering, vergeleken met het jaar 1871, heeft in 1872 plaats gehad in Djokjokarta, Banjoewangi, Preanger regentschappen, Madioen, Madura, terwijl de grootste vermindering plaats had in Soerakarta, Rembang, Kadoe en Soerabaija.

VI. *Regentschapsgeregten op Java en Madura.*

Het aantal overtredingszaken bij de regentschapsgeregten is in vergelijking met het jaar 1870 alweder aanzienlijk vermeerderd. In 1872 bedroeg dit cijfer 23 832, in 1871 19 693, tegen 17 588 in 1870. Op ultimo December 1870 waren aanhangig gebleven 53 zaken, op ultimo 1871 bleven 73 en ultimo 1872 75 zaken onafgedaan.

De navolgende staat wijst het aantal zaken aan, welke gedurende de in behandeling zijnde jaren in vergelijking met het jaar 1870 bij de regentschapsgeregten in elke residentie zijn afgedaan.

Residentien, waarin regentschapsgeregten gevestigd zijn.	1872.	1871.	1870.
Bantam	423	494	550
Krawang	531	496	334
Preanger regentschappen	1 867	1 003	602
Cheribon	405	316	218
Tagal	1 658	1 266	1 547
Pekalongan	168	71	61
Samarang	2 067	2 263	1 845
Japara	1 298	1 253	1 594
Rembang	1 248	1 331	1 050
Soerabaija	2 158	1 661	1 779
Madura	1 488	1 182	1 186
Pasoeroean	1 434	1 031	1 399
Transporteren	14 745	12 367	12 165

Residentien, waarin regentschapsgeregten gevestigd zijn.	1872.	1871.	1870.
Per transport . .	14 745	12 367	12 165
Probolinggo	918	750	623
Bezoeki.	748	906	700
Banjoewangi.	55	22	6
Banjoemas	1 802	1 252	948
Bagelen	2 143	2 120	1 434
Kadoe	364	359	293
Madioen	986	1 019	902
Kediri	2 071	898	517
Totaal . .	23 832	19 693	17 588

De sterkste vermeerdering, vergeleken met het jaar 1870, wordt in 1872 aangetroffen bij de regentschapsgeregten in de residentien Banjoewangi, Kediri, Preanger regentschappen, Pekalongan, Cheribon en Probolinggo. Vermindering had in laatstgenoemd jaar alleen plaats bij de regentschapsgeregten in de residentien Bantam en Japara.

Bij de geregten te Ambarawa, Bangkallang, Sumanap en Sampang kwamen in 1872 geene zaken voor. Dit was in 1871, behalve voor genoemde geregten, ook voor dat te Tjilatjap het geval. In 1870 waren insgelijks bij die geregten geene zaken aangebragt.

Volgens de ingezonden staten werd in 1871 2 malen, in 1872 342 malen hooger beroep aangeteekend. Voor 1870 is zulks niet opgegeven.

VII. *Districtsgeregten op Java en Madura.*

Ook bij deze regtbanken is het aantal zaken weder aanzienlijk vermeerderd. Waren in 1870 aanhangig 675 overtredingen, in 1871 bedroeg dat aantal 732 en steeg in 1872 tot 1088. Op ultimo December 1870 bleven aanhangig 18 zaken, op ultimo 1871 32, op ultimo 1872 23.

Van de 432 districtsgeregten hadden er in 1871 323, in 1872 310 geen enkele overtreding te onderzoeken. Zulks was in 1870 met 104 van die geregten het geval. In 1871 en 1872 hadden de districtsgeregten in de residentien Pekalongan en Pasoeroean geen enkele zaak te beregten; in 1870 werd bij die geregten in de residentie Pekalongan geen enkele zaak aangebragt.

De volgende staat geeft een overzigt van het aandeel dat de districtsgeregten in elke residentie hadden in de afgedane zaken.

Residentien.	1872.	1871.	1870.	Aantal districtsgeregten.
Bantam	14	35	45	22
Krawang.	49	43	40	16
Preanger regentschappen . . .	401	107	13	63
Cheribon.	46	35	17	34
Transporteren . .	510	220	115	135

Residentien.	1872.	1871.	1870	Aantal districtsgeregten.
Per transport . .	510	220	115	135
Tagal	135	102	58	16
Pekalongan	»	»	»	12
Samarang	44	42	38	22
Japara	6	11	22	16
Rembang.	5	2	3	26
Soerabaija	56	27	32	26
Madura	134	168	133	18
Pasoeroean	»	»	134	22
Probolinggo.	9	9	21	12
Bezoeki	14	4	13	18
Banjoewangi	3	7	7	2
Banjoemas	31	15	3	19
Bagelen	47	41	59	23
Kadoe.	19	12	11	12
Madioen	31	20	2	23
Kediri.	21	20	6	30
Totaal . . .	1065	700	657	432

In vergelijking met het jaar 1870 zijn voornamelijk vermeerderd de overtredingen bij de districtsgeregten in de Preanger regentschappen, Madioen, Banjoemas, Kediri, Tagal en Cheribon; verminderd daarentegen de overtredingen bij die geregten in Pasoeroean, Bantam, Japara, Probolinggo, Bagelen en Banjoewangi.

VIII. *Geregten binnen het gebied van den Soesoehoenan van Soerakarta en den pangeran* Ario Mangkoe Negoro.

Het aantal der overtredingen bij de in het hoofd dezes vermelde regtbanken aanhangig geweest, bedroeg te zamen in 1872 4283, in 1871 2637, tegen 2483 in 1870.

Van deze overtredingen behoorden tot de kennisneming van de prodoto van den Soesoehoenan in 1872 3542, in 1871 1932, tegen 1880 in 1870; tot de kennisneming van de prodoto van den pangeran in 1872 741, in 1871 705, tegen 603 in 1870.

Van de 1880 in 1870 voor eerstgenoemde prodoto aanhangige overtredingen werden afgedaan 1823; op ultimo van dat jaar bleven er dus aanhangig 57. Op ultimo 1871 waren onafgedaan 147 overtredingen. Bij het eind van 1872 bleven geene zaken aanhangig.

Van de 603 in 1870 voor de regtbanken van den pangeran aanhangige overtredingen werden afgedaan 564 Op ultimo van dat jaar bleven derhalve nog te behandelen 39 zaken. Op ultimo 1871 waren onafgedaan 50, en op ultimo 1872 39 overtredingen.

Van het aantal in 1872 door de regtbanken des Soesoehoenans afgedane zaken waren 1804 voor de prodoto, 1738 voor de rol van kleine zaken beregt; in 1871, 861 voor de prodoto en 924 voor de rol van kleine zaken. In 1870 hadden die cijfers 830 en 993 bedragen.

Door de prodoto van den prins werden afgedaan in 1872 192, in 1871 265 zaken, tegen 156 in 1870; door de rol van kleine zaken in 1872 510, in 1871 390, tegen 408 in 1870.

In den volgenden staat wordt hiervan een vergelijkend overzigt gegeven.

Geregten binnen het gebied van den Soesoehoenan.	1872.	1871.	1870.
Prodoto	1804	861	830
Rol van kleine zaken . . .	1738	924	993
Totaal . .	3542	1785	1823

Geregten binnen het gebied van den pangeran.	1872.	1871.	1870.
Prodoto	192	265	156
Rol van kleine zaken . . .	510	390	408
Totaal . .	702	655	564

Zoo als reeds in het vorig verslag is vermeld, zijn onder de rol van kleine zaken in het gebied van den Soesoehoenan begrepen de door de regenten voor de politie buiten de hoofdplaats afgedane zaken, en in het gebied van den pangeran die, welke door de goenoengs buiten de hoofdplaats zijn beregt.

B. Burgerlijke zaken.

I. *Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie.*

Het aantal zaken welke het hof, regtsprekende in cassatie, te beregten had, was in de thans behandelde jaren grooter dan in 1870: in 1872 bedroeg het 17, in 1871 11 tegen 7 in 1870. Op ultimo 1870 waren 3 zaken aanhangig gebleven; op ultimo 1871 was dit het geval met 4, in 1872 met 12 zaken. Van de in 1872 aangebragte eischen waren 12 gerigt tegen vonnissen van den raad van justitie te Batavia, 1 tegen die van dien raad te Samarang en 4 tegen die van den raad te Soerabaija. In 1871 waren 7 eischen gerigt tegen beslissingen van den raad van justitie te Batavia en 4 tegen die van die regtbank te Soerabaija. In dat jaar waren geen eischen ingekomen tegen vonnissen van den raad van justitie te Samarang. In 1870 was van 4 vonnissen van den raad van justitie te Batavia en van 3 beslissingen van die regtbank te Soerabaija cassatie aangeteekend.

Van de 11 in 1871 aangebragte of van het voorafgegane jaar ter behandeling overgebleven zaken werden 7 door het hof afgedaan. De afloop was dat 1 vonnis werd vernietigd met verwijzing en 6 werden bekrachtigd met verwerping of niet-ontvankelijk-verklaring van den eisch in cassatie. In 1872 deed het hof 5 van de 17 aanhangige zaken af, vernietigde 1 vonnis met regtspraak ten principale, en bekrachtigde de 4 andere vonnissen met verwerping der cassatie of niet-ontvankelijk-verklaring van den eisch. In 1870 waren van de 7 vonnissen in cassatie 4 afgedaan. De afloop was dat 2 vonnissen van den eersten regter werden vernietigd met verwijzing en 2 werden bekrachtigd. Evenmin als in 1870 kwam ook in de beide thans in behandeling zijnde jaren vernietiging van vonnissen in cassatie in het belang der wet voor.

In hooger beroep was het aantal zaken bij den hove gedurende de in behandeling zijnde jaren aanhangig, nagenoeg gelijk aan dat in 1870. In 1872 waren aanhangig 161, in 1871 158 burgerlijke en handelszaken, tegen 157 in 1870. Afgedaan waren in 1870 129 zaken, zoodat 28 op ultimo van dat jaar nog aanhangig waren. In 1871 werden afgedaan 121 en bleven aanhangig 37 zaken. In 1872 waren die cijfers 122 en 39.

Volgens de manier van procedeeren, voorgeschreven bij het reglement op de burgerlijke regtsvordering, moesten er in 1872 worden behandeld 117, in 1871 115, tegen 100 in 1870. Volgens de procedure voorgeschreven bij het provisioneel reglement van 1819, in 1872 4, in 1871 4, tegen 6 in 1870, en volgens de bijzondere manier van procedeeren op de stukken en zonder vorm van proces, voorgeschreven bij de verschillende reglementen regelende de manier van procedeeren in de buitenbezittingen, in 1872 40, in 1871 39, tegen 51 in 1870. Van de vorderingen in hooger beroep door het hof op de eerstgemelde wijze te behandelen, liepen in 1872 96, in 1871 91 over burgerlijke zaken, tegen 45 in 1870; over handelszaken, in 1872 21, in 1871 24, tegen 55 in 1870. Op 100 burgerlijke zaken kwamen dus in 1872 ongeveer 22, in 1871 26 handelszaken voor, tegen 122 in 1870.

Het volgend staatje wijst het aandeel aan dat elk der drie raden van justitie op Java had in het cijfer der appèlzaken, behandeld op de eerstgemelde wijze, en hoeveel vonnissen van elk dezer regtbanken op ultimo der jaren 1872, 1871 en 1870 aanhangig zijn gebleven.

VORDERINGEN IN APPÈL van vonnissen gewezen door den	1872. Behandeld.	1872. Onafgedaan.	1871. Behandeld.	1871. Onafgedaan.	1870. Behandeld.	1870. Onafgedaan.	Totaal aanhangige zaken in 1872.	Totaal aanhangige zaken in 1871.	Totaal aanhangige zaken in 1870.
raad van justitie te Batavia . . .	72	28	68	17	46	9	100	85	55
» » » » Samarang. . .	17	3	27	13	26	10	20	40	36
» » » » Soerabaija . .	28	7	20	6	28	4	35	26	32
Totaal. . . .	117	38	115	36	100	23	155	151	123

Ook in de thans behandelde jaren doet zich het verschijnsel voor, waarop reeds in het vorig verslag werd gewezen, dat de meeste appèllen zijn ingesteld van vonnissen door den raad van justitie te Batavia gewezen. In het jaar 1872 was, in tegenoverstelling met de beide voorgaande jaren, meer hooger beroep aangeteekend van vonnissen gewezen door den raad van justitie te Soerabaija dan van die welke door den raad van justitie te Samarang waren gewezen.

De vorderingen in hooger beroep, waarin door het hof arrest werd gewezen, waren verdeeld in 1872 in 92 persoonlijke, 25 zakelijke en geene gemengde regtsvorderingen, in 1871 in 43 persoonlijke, 23 zakelijke en 3 gemengde regtsvorderingen (1), tegen 78, 20 en 2 in 1870. De volgende uitspraken werden door het hof op de ingestelde vorderingen gedaan: in 1872 werd 10 malen, in 1871 4 malen tegen geïntimeerden verstek verleend; in 1870 had zulks niet plaats gehad. Geroijeerd werden in 1872 5, in 1871 7 zaken, tegen 4 in 1870. In 1872 werd in 2, in 1871 in 3 zaken afstand van de instantie gedaan; in 1870 had dit niet plaats gehad.

Het aantal der incidenteele arresten bedroeg in 1872 3, in 1871 2, tegen 1 in 1870; dat der interlocutoire arresten in 1872 1, in 1871 en 1870 geen enkele; evenmin als in 1870 werden in 1872 praeparatoire beslissingen genomen, in 1871 waren 4 praeparatoire arresten gewezen. Appèl van arbitrale uitspraken werd ook in de thans in behandeling zijnde jaren niet aangeteekend. Het aantal der tegen de Regering aanhangig gemaakte processen bedroeg in 1872 en in 1871 telkens 9, tegen 11 in 1870.

Eindarresten in zaken behandeld volgens het reglement op de burgerlijke regtsvordering werden door het hof in 1872 ten getale van 72, in 1871 ten getale van 69 gewezen tegen 73 in 1870. Hiervan waren in 1872 45, in 1871 43 bekrachtigingen, tegen 43 in 1870; geheel of gedeeltelijk vernietigende waren in 1872 25 en in 1871 24, tegen 28 in 1870; het aantal der niet-ontvankelijk-verklarende eindarresten bedroeg telkens 2.

De volgende staat geeft een vergelijkend overzigt van den aard en het aantal der eindarresten gewezen op vonnissen der raden van justitie op Java in elk der jaren 1872, 1871 en 1870.

RAAD VAN JUSTITIE TE	Bekrachtigende arresten.			Geheel of gedeeltelijk vernietigende arresten.			Niet-ontvankelijk verklarende arresten.			Totaal eindarresten.		
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.
Batavia	25	27	21	14	15	13	1	2	1	40	44	35
Samarang	6	9	12	6	5	2	1	»	1	13	14	15
Soerabaija	14	7	10	5	4	13	»	»	»	19	11	23
Totaal	45	43	43	25	24	28	2	2	2	72	69	73

De verhouding der bekrachtigende tot de vernietigende en niet-ontvankelijk-verklarende arresten is in de thans in behandeling zijnde jaren voor de regtbanken die in eersten aanleg regtspreken gunstiger dan in 1870, ofschoon ook in dat jaar die verhouding zeer gunstig mogt genoemd worden. Het gunstigst is zij in 1872 en 1871 voor den raad van justitie te Soerabaija, het minst gunstig in 1872 voor den raad te Samarang en in 1871 voor dien te Batavia. In 1870 was de verhouding het gunstigst geweest voor den raad van justitie te Samarang, het ongunstigst voor dat regtscollegie te Soerabaija.

Van de 4 vorderingen, zoowel in 1872 als in 1871 in hooger beroep bij het hof aanhangig gemaakt volgens de wijze van procedeeren voorgeschreven bij het reglement van 1819, werden telkens 3 afgedaan.

De 40 vonnissen in 1872, de 39 in 1871, waarin het hof zonder vorm van proces, alleen op de stukken, had regt te doen, werden allen afgedaan. In 1871 waren insgelijks alle 51 vonnissen van dien aard afgedaan.

De volgende staat toont vergelijkenderwijs met het jaar 1870 aan, welke regtbanken die vonnissen in eersten aanleg hadden gewezen, en hoe groot elks aandeel in de totalen was.

Regtbanken in eersten aanleg.	1872.	1871.	1870.
Raad van justitie te Amboina.	9	5	8
Idem te Padang	13	14	17
Idem te Banda.	3	»	2
Transporteren	25	19	27

Regtbanken in eersten aanleg.	1872.	1871.	1870.
Per transport	25	19	27
Raad van justitie te Ternate .	»	2	»
Idem te Makassar.	»	»	»
Regtbank te Palembang. . .	12	16	17
Residentieraad te Riouw . .	1	2	4
Landraad te Muntok. . . .	1	»	1
Idem te Boeleleng.	1	»	»
Residentieraad te Benkoelen .	»	»	2
Totaal	40	39	51

Even als in 1870 leverde ook in de thans in behandeling zijnde jaren de raad van justitie te Padang en de regtbank te Palembang het grootst aantal zaken, ofschoon dit aantal minder is dan in dat jaar. Daarna volgden de raden van justitie te Amboina en Banda.

Van 5 vonnissen in zake van overtreding van ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen enz., alle gewezen door den raad van justitie te Batavia, werd door het Hooggeregtshof in hooger beroep kennis genomen. In 1871 en 1870 waren dergelijke appèllen niet voorgekomen.

In 1872 werd door het hof eenmaal arrest gewezen in hooger beroep van vonnissen gewezen krachtens art. 135 van het reglement op de regterlijke organisatie. In de twee vorige jaren waren zulke vorderingen niet aangebragt.

Het aantal requesten, waarbij in hooger beroep werd

(1) De splitsing van 1871 is blijkbaar foutief, maar kan hier te lande niet verbeterd worden.

opgekomen tegen beschikkingen in eersten aanleg door de betrekkelijke regtbanken op ingediende verzoekschriften genomen, bedroeg in 1872 8, alle onderwerpen van verschillenden aard betreffende, in 1871 14, waarvan 2 de voogdijen, de andere 12 onderwerpen van verschillenden aard betreffende. In 1870 waren van de 7 ingediende requesten 3 betreffende de voogdijen en 1 de curateele; de overige 3 betroffen onderwerpen van verschillenden aard.

In eersten aanleg werden bij het hof aangebragt of waren van het vorig jaar aanhangig gebleven: in 1872 13 burgerlijke zaken, in 1871 20, tegen 6 in 1870. In 1872 en 1870 was in al die zaken, in 1871 slechts in 15 de Regering partij. Van die vorderingen waren in 1872 en 1871 (1) telkens 10 persoonlijke, tegen 6 in 1870; in 1872 werden 3, in 1871 2, in 1870 geene zakelijke regtsvorderingen aanhangig gemaakt; regtsvorderingen van gemengden aard kwamen, even als in 1870, niet voor. Onder al deze vorderingen in 1872 en 1871 was geen enkele van handelsregtelijken aard. Op ultimo 1870 waren aanhangig gebleven 2, op ultimo 1871 4 en op ultimo 1872 3 vorderingen, alle van burgerregtelijken aard.

Het volgend staatje dient tot vergelijking van genoemde cijfers met die van het jaar 1870.

Jaren.	Burgerlijke zaken.	Handelszaken.	Aantal zaken waarin de Regering partij was.	Totaal zaken
1872.	13	»	13	13
1871.	20	»	15	20
1870.	3	3	6	6

Praeparatoire vonnissen werden ook in deze jaren niet gewezen. In 1872 werd een incidenteel arrest gewezen, in 1871 en 1870 kwam zulks niet voor. Zoowel in 1872 als in 1871 werd telkens 1 interlocutoir arrest gewezen.

Eindarresten in eersten aanleg werden in 1872 6, in 1871 12 gewezen. Bij 2 van deze eindarresten werd in 1872 de eisch geheel of gedeeltelijk toegewezen; 2 vorderingen werden niet-ontvankelijk verklaard en 2 ontzegd. In 1871 werd 7 maal de eisch geheel of gedeeltelijk toegewezen, 2 maal niet-ontvankelijk verklaard en 3 maal de vordering ontzegd. Eindarresten in 1870 wees het hof 4, waarvan 1 in eene burgerlijke zaak, waarbij de eisch ontzegd werd, en 3 in handelszaken, waarbij de vordering in 2 gevallen geheel of gedeeltelijk werd toegewezen en in 1 geval ontzegd werd. Van de rol werden geroijeerd in 1872 2, in 1871 3 vorderingen. In 1870 kwam roija van de rol niet voor. Afstand van de instantie werd 1 maal in 1871 gedaan, in de jaren 1872 en 1870 was dit niet geschied. Regeling van regtsgebied had insgelijks alleen in 1871 1 maal plaats. Van de regtsmiddelen van *request civiel*, *revisie* of *evocatie* (art. 385, 362 en 859 van het reglement op de burgerlijke regtsvordering) werd in de jaren 1870 en 1871 geen gebruik gemaakt. In 1872 1 maal van request civiel en 1 maal van revisie. In laatstgenoemd jaar werden 4 verzoeken om *relief* gedaan, in 1871 en 1870 waren zulke verzoeken niet voorgekomen.

Het aantal beschikkingen in eersten aanleg op requesten bedroeg in 1872 70, in 1871 54, tegen 39 in 1870.

Uit het volgende vergelijkende staatje blijken de onderwerpen, waarop die requesten betrekking hadden.

Jaren.	REQUESTEN. Regeling van regtsgebied.	Om dag van pleidooi in zake van cassatie.	Om pro deo te procedeeren.	Om toegelaten te worden tot het afleggen van het notaris-examen.	Van verschillenden aard.	Totaal.
1872.	»	5	13	»	52	70
1871.	1	3	11	1	38	54
1870.	»	2	2	1	34	39

Het aantal door het hof aan de Regering uitgebragte adviezen, dat in 1870 tot 1483 was geklommen, bedroeg in 1872 1451, in 1871 1277.

De aard dezer adviezen blijkt uit den volgenden vergelijkenden staat.

Adviezen betreffende:	1872.	1871.	1870.
Gratie of remissie van straf . . .	1026	919	1074
Dispensatie van wettelijke bepalingen .	59	53	64
Brieven van wettiging	5	»	2
Brieven van meerderjarigverklaring .	4	4	5
Verleenen van »fiat executie" . . .	38	33	31
Onderwerpen van wetgeving	12	9	14
Aanwijzing van strafplaatsen	205	192	204
Onderwerpen van verschillenden aard.	102	67	89
Totaal . . .	1451	1277	1483

II. *Raden van justitie op Java.*

Het aantal der door de raden van justitie op Java in hooger beroep genomen beslissingen van door de landraden en residentiegeregten gewezen vonnissen is in de twee thans in behandeling zijnde jaren aanmerkelijk vermeerderd; het bedroeg in 1872 48, in 1871 50, tegen 23 in 1870. Even als in 1870 betroffen deze vonnissen allen appèllen van vonnissen van landraden, geen enkele die van vonnissen van residentiegeregten.

In het onderstaand staatje wordt een vergelijkend overzigt gegeven van de werkzaamheden in dit opzigt van elk der drie raden van justitie.

REGTBANKEN.	Hooger beroep van vonnissen van landraden, waarin Europeanen of vreemde oosterlingen eischers zijn.			Vonnissen in appèl van vonnissen van residentiegeregten.			Totaal vonnissen.		
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.
Raad van justitie te Batavia . . .	17	29	10	»	»	»	17	29	10
» » » » Samarang . . .	6	10	2	»	»	»	6	10	2
» » » » Soerabaija . . .	25	11	11	»	»	»	25	11	11
Totaal . . .	48	50	23	»	»	»	48	50	23

(1) Omtrent de splitsing voor 1871 geldt dezelfde opmerking als in de voorgaande noot.

In 1872 had derhalve de raad van justitie te Soerabaija, in 1871 de raad van justitie te Batavia de meeste appèllen te behandelen, die van Samarang telkens de minste. Waren er in 1870 3 appèllen ingesteld, waarin Europeanen als eischers optraden, in 1872 bedroeg dit aantal insgelijks 3, in 1871 6. In het jaar 1870 waren de overige eischers allen vreemde oosterlingen, in 1871 en 1872 daarentegen traden achtereenvolgens 27 en 39 inlanders en slechts 17 en 6 vreemde oosterlingen als eischers op.

Van de in hooger beroep van vonnissen van landraden gedane uitspraken, hielden in 1872 25, in 1871 20 eene bekrachtiging in, tegen 6 in 1870. Geheele of gedeeltelijke vernietiging van het in eersten aanleg gewezen vonnis had in 1872 12, in 1871 26 malen plaats, tegen 13 malen in 1870. 11 eischen van appèl werden in 1872, 4 in 1871 niet-ontvankelijk verklaard, tegen 4 in 1870.

Het aantal der bij de drie raden van justitie op Java op de rol ingeschreven zaken in eersten aanleg, dat in 1870 aanmerkelijk was toegenomen, werd in 1871 nog grooter, maar daalde in 1872 tot het cijfer dat in de jaren 1869 en 1868 was aangebragt. Had dat aantal in 1870 1607 bedragen, in 1871 steeg het tot 1664, maar verminderde in 1872 tot op 1434 zaken.

In den nevenstaanden staat wordt aangetoond welk aandeel elk der drie raden van justitie in het aantal te behandelen zaken had.

Jaren.	Raden van justitie.			Totaal
	Batavia.	Samarang.	Soerabaija.	
1872	755	288	391	1434
1871	910	352	402	1664
1870	939	404	264	1607

Even als in 1870 had in deze jaren de raad van justitie te Batavia het grootst aantal zaken; daarna volgt de raad te Soerabaija; die te Samarang had de minste.

Waren in bovenstaanden staat de cijfers der nieuw aangebragte en aanhangig gebleven zaken gezamenlijk vermeld, in het onderstaand staatje worden die cijfers afzonderlijk gegeven.

Jaren.	Raad van justitie te Batavia.		Raad van justitie te Samarang.		Raad van justitie te Soerabaija.		Totaal aanhangige zaken.	Totaal nieuw aangebragte zaken.
	aanhangig.	nieuw aangebragt.	aanhangig.	nieuw aangebragt.	aanhangig.	nieuw aangebragt		
1872.	129	626	14	274	25	366	168	1266
1871.	82	828	51	301	27	375	160	1504
1870.	104	835	27	377	22	242	153	1454

Het totaal vonnissen bedroeg in 1872 1097, in 1871 1290, tegen 1270 in 1870.

Raadsgewijze was dit aantal verdeeld als in onderstaand staatje wordt aangegeven.

Jaren.	Raad van justitie te			Totaal.
	Batavia.	Samarang.	Soerabaija	
1872	587	217	293	1097
1871	708	305	277	1290
1870	705	317	248	1270

In 1870 hadden tegen 17 praeparatoire, 89 interlocutoire en 70 incidenteele vonnissen, 1094 uitspraken ten principale gestaan. Onder de 1097 in 1872 en 1290 in 1871 gevelde vonnissen waren 12 en 11 praeparatoire, 93 en 97 interlocutoire, 39 en 38 incidenteele uitspraken. Het aantal vonnissen ten principale had in die jaren 953 en 1144 bedragen. Op de 100 vonnissen kwamen derhalve in 1872 ongeveer 1 praeparatoire, 9 interlocutoire, 3 incidenteele en 87 ten principale voor; die verhouding was in 1871, 0 praeparatoire, 9 interlocutoire, 3 incidenteele en 88 ten principale. Het grootste gedeelte van de vonnissen hield eene geheele of gedeeltelijke toewijzing van den eisch in. In 1872 werden 833, in 1871 1018 eischen geheel of gedeeltelijk toegewezen; in 1872 86, in 1871 99 ontzegd; in 1872 34, in 1871 27 niet-ontvankelijk verklaard. In 1870 waren deze cijfers achtereenvolgens 953, 114 en 27.

Het cijfer der verzoeken om kosteloos te procedeeren bedroeg in 1872 69, in 1871 71, tegen 64 in 1870; daarvan werden in 1872 53, in 1871 54, tegen 52 in 1870 toegestaan, de overige geweigerd.

In 1872 werd 694 malen, in 1871 883 malen verstek verleend, tegen 761 malen in 1870. De volgende tabel geeft een overzigt van het aandeel dat elk der raden van justitie in deze verstekken had, tevens van het aantal dat tegen den eischer en tegen den gedaagde met en zonder aanhouding der zaak werd verleend.

Regtbanken in eersten aanleg.	Tegen den eischer.			Tegen den gedaagde.			Tegen den gedaagde met aanhouding der zaak.			Totaal verleende verstekken.		
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.
Raad van justitie te Batavia	34	58	30	273	402	367	1	4	2	308	464	399
» » » » Samarang	3	6	»	158	204	217	8	5	7	169	215	224
» » » » Soerabaija.	3	13	4	203	189	132	11	2	2	217	204	138
Totaal . . .	40	77	34	634	795	716	20	11	11	694	883	761

Het aantal tegen den eischer verleende verstekken is in 1871 zeer toegenomen, in 1872 weder nagenoeg gelijk aan dat in 1870; daarentegen is het aantal der tegen den gedaagde verleende verstekken in 1872 kleiner dan in de beide vorige jaren. Het aantal verstekken, verleend tegen den gedaagde met aanhouding der zaak, bleef in 1871 stationair, maar vermeerderde aanmerkelijk in 1872. De raad van justitie te Batavia had wederom het grootste aandeel in de verleende verstekken.

In 1872 werden van de rol geroijeerd op verzoek van partijen 211 zaken, in 1871 230, tegen 201 in 1870; door schorsing (art. 250 van het reglement op de burgerlijke regtsvordering) gingen in 1872 en 1871 telkens 2 zaken van de rol, tegen 13 in 1870.

Naar den landaard waren de gedingvoerende partijen verdeeld: in 1872 in 658 Europeanen, 297 Europeanen en vreemde oosterlingen, 20 Europeanen en inlanders, 412 vreemde oosterlingen en 30 vreemde oosterlingen en inlanders. In 17 zaken waren inlandsche grooten of hoofden te gelijk met personen van de drie bovengenoemde categorien partij. In 1871 was de verdeeling aldus: 726 Europeanen, 393 Europeanen en vreemde oosterlingen, 28 Europeanen en inlanders, 465 vreemde oosterlingen en 49 vreemde oosterlingen en inlanders, terwijl in 3 zaken inlandsche grooten of hoofden te gelijk met Europeanen, vreemde oosterlingen of inlanders partij waren.

Request civiel kwam in 1872 en 1871 telkens 1 maal, en wel bij den raad van justitie te Samarang, in 1870 geen enkele maal voor.

21 malen in 1872, 25 malen in 1871 had uitspraak in kort geding plaats, tegen 16 malen in 1870. Aan die uitspraken hadden de drie raden van justitie deel, zoo als in onderstaand staatje wordt aangetoond.

Raad van justitie te:	1872.	1871.	1870.
Batavia	2	4	6
Samarang.	7	2	7
Soerabaija	12	19	3
Totaal . . .	21	25	16

In 1872 werd op 1101, in 1871 op 758 requesten in eersten aanleg in raadkamer beschikt, tegenover 1056 in 1870.

De voornaamste onderwerpen waarop die requesten betrekking hadden, waren in 1872 162 betreffende voogdijen, 15 betreffende curateele, 38 betreffende opsluiting van gevaarlijke personen. De overige 886 hadden betrekking op onderwerpen van verschillenden aard. In 1871 hadden 139 requesten betrekking op voogdijen, 3 op curateele, 25 op opsluiting van gevaarlijke personen, en hielden de overige 591 onderwerpen van verschillenden aard in.

De volgende staat toont, in vergelijking met het jaar 1870, aan hoe het aantal requesten raadsgewijze verdeeld was.

Jaren.	RAAD VAN JUSTITIE TE			Totaal.
	Batavia.	Samarang.	Soerabaija.	
1872.	212	333	556	1101
1871.	302	239	217	758
1870.	385	202	469	1056

In 1872 bragten de drie raden van justitie gezamenlijk 45 adviezen uit. Daarvan waren 27 van den raad van justitie te Batavia, 11 van dien te Samarang en 7 van dien te Soerabaija. In 1871 54 adviezen, waarvan 15 door den raad van justitie te Batavia, 17 door dien te Samarang, en 22 door dien te Soerabaija. In 1870 hadden de raad van justitie te Batavia 31, die te Samarang 16 en die te Soerabaija 25, derhalve de drie raden te zamen 72 adviezen uit te brengen. Ook thans weder hadden de meeste vonnissen en beschikkingen betrekking op zaken van burgerregtelijken aard. In zaken van koophandel bedroegen zij in 1872 302, in 1871 331, tegen 372 in 1870.

Naar den aard der vorderingen waren de vonnissen in 1872 verdeeld in 760, gewezen op persoonlijke regtsvorderingen, tegen 1152 in 1871 en 1126 in 1870; in 11, gewezen op zakelijke regtsvorderingen, tegen 28 in 1871 en 68 in 1870. Op vorderingen van gemengden aard werden gewezen: in 1872 1 vonnis, in 1871 10 vonnissen, tegen 4 in 1870. Vonnissen op vorderingen van een bedrag van hoogstens f 200 werden er in 1872 434, in 1871 546 gewezen tegen 400 in 1870.

Het volgend staatje toont het aandeel aan, dat elk der raden van justitie in die totalen heeft gehad.

Raad van justitie te	Persoonlijke regts-vorderingen.			Zakelijke regts-vorderingen.			Gemengde regts-vorderingen.			Vorderingen tot geen hooger bedrag dan f 200.		
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870	1872.	1871.	1870.
Batavia	479	573	600	5	19	22	»	»	»	262	350	298
Samarang.	207	319	310	»	2	42	»	»	4	30	58	29
Soerabaija.	74	260	216	6	7	4	1	10	»	142	138	73
Totaal. . . .	760	1152	1126	11	28	68	1	10	4	434	546	400

Het aantal vonnissen gewezen tegen ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen enz. bedroeg in 1872 108, in 1871 100, tegen 59 in 1870; het aantal vonnissen waarbij de verbetering, aanvulling enz. van acten van den burgerlijken stand werd bevolen, bedroeg in 1872 66, in 1871 54, tegen 46 in 1870.

Het volgend staatje geeft een overzigt van het aandeel dat elk der raden van justitie in die totalen had.

Raad van justitie te	Vonnissen tegen ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen enz.			Uitspraken tot verbetering, aanvulling enz. van acten van den burgerlijken stand.		
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.
Batavia.	30	32	23	27	17	19
Samarang	30	35	19	29	28	16
Soerabaija	48	33	17	10	9	11
Totaal . . .	108	100	59	66	54	46

Betreffende den staat van personen werd in 1872 1 vonnis geveld door den raad van justitie te Samarang. In de jaren 1871 en 1870 waren te dier zake geen vorderingen aangebragt.

Het aantal executoirverklaringen op uitspraken van scheidsmannen bedroeg in 1872 en 1871 telkens 2, tegen 9 in 1870.

Vonnissen houdende uitwijzing van eigendomsregt (art. 800 van het reglement op de burgerlijke regtsvordering) werden er in 1872 4 (waarvan 1 door den raad van justitie te Batavia, de 3 overige door die regtbank te Soerabaija) in 1871 5 geveld, tegen 14 in 1870, welke allen door den raad van justitie te Batavia werden gewezen.

Scheiding van goederen kwam in 1872 en 1871 niet voor. In 1870 waren te dier zake 3 vonnissen uitgesproken.

Scheiding van tafel en bed werd in 1872 3 malen uitgesproken, telkens door den raad van justitie te Soerabaija; in 1871 mede 3 malen, waarvan 1 maal door den raad van justitie te Samarang, de 2 andere malen door den raad van justitie te Soerabaija. In 1870 had dit plaats bij 6 vonnissen, waarvan 1 door den raad van justitie te Batavia, de 5 overige door dien te Soerabaija werden gewezen.

Echtscheiding kwam in 1872 16, in 1871 17 malen voor, tegen 19 malen in 1870.

Het aantal vonnissen tot faillietverklaring is aanmerkelijk verminderd. Het bedroeg in 1870 56, in 1871 41 en in 1872 31. Het onderstaand staatje toont aan hoe deze beslissingen raadsgewijze verdeeld waren:

Raad van justitie te	1872.	1871.	1870.
Batavia.	19	17	31
Samarang	3	2	3
Soerabaija.	9	22	22
Totaal . . .	31	41	56

Verklaring in staat van kennelijk onvermogen werd in 1872 en 1871 niet, in 1870 slechts 1 maal uitgesproken. Verzoeken om surséance van betaling kwamen in de thans behandelde jaren, even als in 1870, niet voor.

De werkzaamheden van de regter-commissarissen bij de drie raden van justitie zijn sedert 1870 aanmerkelijk vermeerderd. Hunne hulp bij de drie regtscollegien te zamen werd ingeroepen bij faillissementen, rangregelingen enz. in 1872 238, in 1871 178 malen, tegen 163 malen in 1870; tot het verleenen van acten van eigendom te hunnen overstaan 1907 malen in 1872, 1750 malen in 1871, tegen 1729 malen in 1870; bij acten van hypotheek in 1872 in 479, in 1871

in 520 gevallen, tegen 483 in 1870; bij acten van cessie van hypotheek in 1872 78, in 1871 94 malen, tegen 109 malen in 1870.

De verhouding der werkzaamheden in dit opzigt wordt in den volgenden staat voorgesteld.

Raad van justitie te	Acten van									Totaal acten.			Faillissementen, rangregeling enz.		
	eigendom.			hypotheek.			cessie van hypotheek.								
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.
Batavia	801	931	923	195	228	203	53	59	68	1049	1218	1194	72	63	160.
Samarang	286	311	290	138	137	137	7	12	22	431	460	449	9	5	3
Soerabaija	820	508	516	146	155	143	18	23	19	984	686	678	157	105	»
Totaal. . .	1907	1750	1729	479	520	483	78	94	109	2464	2364	2321	238	173	163

In 1872 en 1871 zijn meer acten van eigendom verleden dan in 1870; daarentegen minder acten van cessie van hypotheek; het aantal acten van hypotheek was in 1872 kleiner, in 1871 grooter dan in 1870. De verhouding van de drie raden van justitie was, dat in 1872 van 100 acten 42 werden geboekt te Batavia, 18 te Samarang en 40 te Soerabaija, in 1871 52 te Batavia, 19 te Samarang en 29 te Soerabaija. In 1870 was de verhouding geweest dat van 100 acten 51 werden ingeschreven te Batavia, 19 te Samarang en 30 te Soerabaija.

Het aantal verzegelingen bedroeg in 1872 42, in 1871 60, tegen 88 in 1870. In de volgende tabel wordt bekend gesteld welk aandeel de griffier bij elk der drie raden van justitie in die werkzaamheden heeft gehad.

Raad van justitie te:	VERZEGELINGEN														
	bij sterfgevallen						bij faillissement.			bij kennelijk onvermogen.			Totaal.		
	op verzoek van belanghebbenden.			ambtshalve.											
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.
Batavia	1	»	4	3	5	1	19	15	54	»	»	»	23	20	59
Samarang	5	8	2	1	»	»	2	5	4	»	»	»	8	13	6
Soerabaija	3	5	3	1	»	»	7.	22	20	»	»	»	11	27	23
Totaal. . .	9	13	9	5	5	1	28	42	78	»	»	»	42	60	88

Het aantal der ter griffie bij de drie raden van justitie op Java gedane inschrijvingen van acten van verschillenden aard, bedroeg in 1872 261, in 1871 170, tegen 218 in 1870.

Welke de inhoud der ingeschreven acten was en welk aandeel elk der raden van justitie daarin had, wordt in den volgenden staat bekend gesteld.

Raad van Justitie te	Ter griffie gedane inschrijvingen: van beraad. 1872.	1871	1870.	van aanvaarding onder voorregt van boedelbeschrijving. 1872.	1871	1870.	van verwerping eens boedels. 1872.	1871.	1870.	van handelsovereenkomsten. 1872.	1871.	1870.	van bodemerijbrieven. 1872	1871.	1870.	Totaal inschrijvingen. 1872.	1871.	1870.
Batavia . . .	3	1	4	50	33	42	17	9	12	37	24	39	1	1	1	108	68	98
Samarang . . .	2	»	»	17	23	16	14	11	26	10	21	12	»	»	»	43	55	54
Soerabaija . .	2	»	»	44	17	32	39	8	11	25	22	21	»	»	2	110	47	66
Totaal	7	1	4	111	73	90	70	28	49	72	67	72	1	1	3	261	170	218

III. *Landraden op Java en Madura.*

De landraden op Java en Madura wezen, regtdoende in hooger beroep van vonnissen, geveld door regentschapsgeregten, 16 vonnissen in 1871 en 17 in 1872, terwijl dat aantal in 1870 25 had bedragen. Op ultimo December 1871 was nog 1 zaak onafgedaan, ultimo December 1872 waren er daarentegen 3, waarin het vonnis nog niet was geveld. De regtbanken, tegen wier beslissing dat appèl werd ingeroepen, waren de regentschapsgeregten: in 1871 te Rangkas Betoeng 1, Indramaijoe 1, Brebes 3, Pamalang 1, Samarang 1, Modjokerto 7, Lamongan 1 en Loemadjang 1; in 1872 Tjitjalengka 1, Brebes 2, Pekalongan 2, Koedoes 2, Toeban 1, Bodjonegoro 1, Modjokerto 3, Lamongan 2, Loemadjang 2 en Banjoemas 1. (De cijfers achter de namen der plaatsen duiden het aantal zaken in hooger beroep aan.) Over het geheel genomen kan men niet spreken van eenig belangrijk verschil.

In eersten aanleg was het totaal burgerlijke zaken bij de landraden op Java en Madura aanhangig in 1871 en 1872 eenigszins grooter dan in 1870. Immers in 1870 bedroeg het 3208 zaken, terwijl zulks in 1871 steeg tot 3482 terwijl nog wederom in 1872 het aantal klom tot 3571. Van deze totalen werden in elk der genoemde jaren achtereenvolgens afgedaan 2225, 2844 en 2683 zaken, over de verschillende landraden verdeeld als volgt:

Gewesten.	Landraden.	1870.	1871.	1872.
Bantam . . .	Serang	25	15	31
	Anjer	6	24	14
	Pandeglang . . .	26	19	17
	Tjiringin	»	5	20
	Rangkas-Betoeng .	3	1	»
Batavia . . .	Batavia	54	134	82
	Meester-Cornelis. .	57	213	101 (Meester-Cornelis en Bekassi)
	Bekassi	»	24	
	Tangerang. . . .	10	25	32
	Buitenzorg. . . .	602	509	104
Krawang. . .	Poerwakarta . . .	3	31	17
Preanger regentschappen . .	Bandong	51 (Bandong en Tjitjalengka)	44	32
	Tjitjalengka. . . .		20	41
	Tjiandjoer	26 (Tjiandjoer en Soekaboemi)	29	74
	Soekaboemi		26	57
	Soemedang. . . .	9 (Soemedang en Tassikmalaija)	5	13
	Tassikmalaija. . .		5	4
	Garoet (Limbangan).	13	18	30
	Manondjaija (Soekapoera)	3 (Manondjaija en Soekapoera kollot)	»	3
	Soekapoera kollot .		»	»
Cheribon . . .	Cheribon	34	26	69
	Indramaijoe . . .	9	6	9
	Tjiamies	11	2	»
	Madjalengka . . .	»	1	»
	Koeningan. . . .	»	»	»
Tagal	Tagal	16	85	62
	Brebes	24	38	37
	Pamalang	11	14	6
Pekalongan . .	Pekalongan . . .	12	10	55
	Batang	20	18	26
Samarang . .	Samarang	6	78	39
	Salatiga.	7	2	1
	Ambarawa. . . .	1	6	24
	Demak	22	47	62
	Grobogan	1	»	»
	Kendal	21	32	44
Japara . . .	Patti.	37	29	26
	Japara	2	20	»
	Koedoes.	37	10	40
	Joana	8	7	12
	Transporteren.	1167	1578	1184

Gewesten.	Landraden.	1870.	1871.	1872.
	Per transport.	1167	1578	1184
Rembang . . .	Rembang	10	11	18
	Toeban	1	10	9
	Bodjonegoro . . .	5	9	17
	Blora	11	3	6
Soerabaija . .	Soerabaija	121	127	108
	Grissee	112	70	80
	Modjokerto . . .	76	97	122
	Sidoardjo	60	124	112
	Sidaijoe.	83	15	62
	Lamongan	23	76	61
	Baweaı.	4	3	7
Madura . . .	Pamakassan . . .	44	25	49
	Bangkallang . . .	36	48	65
	Sumanap	28	30	34
	Sampang	16	43	29
Pasoeroean . .	Pasoeroean . . .	41	60	73
	Malang	15	30	82
	Bangil	38	32	38
Probolinggo . .	Probolinggo . . .	86	115	119
	Loemadjang . . .	38	71	108
	Kraksaän	50	48	28
Bezoeki . . .	Bezoeki	3	8	»
	Panaroekan . . .	13	10	4
	Bondowosso . . .	13	13	70
Banjoewangi .	Banjoewangi . . .	1	5	»
Banjoemas . .	Banjoemas. . . .	19	27	18
	Tjilatjap	2	»	»
	Poerwokerto . . .	3	1	5
	Poerbolinggo . . .	»	»	»
	Bandjarnegara . .	1	»	»
Bagelen . . .	Poerworedjo . . .	11	10	22
	Ledok (Wonosobo) .	33	4	9
	Keboemen	7	9	15
	Karang-anjar. . .	3	7	15
	Ambal (later Koetoardjo).	21	35	15
Kadoe. . . .	Magelang	43	55	76
	Temanggoeng. . .	10	9	9
Madioen . . .	Madioen	8	3	17
	Transporteren.	2206	2821	2636

Gewesten.	Landraden.	1870.	1871.	1872.
	Per transport .	2206	2821	2636
Madioen . . .	Ngawi	»	3	19
	Ponorogo	2	2	1
	Soemorotto. . . .	—	—	»
	Magettan	4	3	4
	Patjitan.	7	5	6
Kediri. . . .	Kediri	4	2	7
	Toeloeng-agoeng .	»	1	3
	Trengalek	»	2	»
	Blitar	»	5	7
	Berbek	2	»	»
	Totaal . .	2225	2844	2683

De vermeerdering van het aantal burgerlijke zaken bij de landraden blijkt ook uit het steeds kleiner worden van het getal landraden bij welke geene burgerlijke zaken voorkomen, welk getal in 1869 11, in 1870 9, in 1871 8 bedroeg. Echter bedroeg dit in 1872 weer 14 (1). In 1868 waren er 17 zulke landraden.

De grootste vermeerdering van zaken had in 1872, vergeleken met de vorige jaren, plaats bij de landraden te Bondowosso, Tjiandjoer, Pekalongan, Cheribon, Sidaijoe, Modjokerto, Poerworedjo, terwijl er eene aanzienlijke vermindering heeft plaats gehad te Buitenzorg, Meester-Cornelis, Samarang, Kraksaän en Koetoardjo.

Van de te behandelen zaken bleven aanhangig in 1872 en 1871 888 en 638 of 25 en 18 percent, tegen 983 of ruim 30 percent in 1870.

Het totaal der eindvonnissen bedroeg in 1872 2172, tegen 1904 in 1871 en 1365 in 1870. Door afstand van instantie eindigden in 1872 511 zaken, in 1871 940 en in 1870 860 zaken. Dit aantal bedroeg dus in 1870 38 percent, in 1871 33 percent en in 1872 19 percent. Hieruit blijkt dat de percentage langzamerhand begint te verminderen.

Incidenteele, praeparatoire of interlocutoire vonnissen waren er 486 in 1872, tegen 243 in 1871 en 104 in 1870. Dit getal heeft dus eene merkbare vermeerdering ondergaan. Niet-ontvankelijk verklarende vonnissen waren er 96 in 1872, tegen 84 in 1871 en 93 in 1870.

In de uitspraak van den eersten regter werd meestal berust. Hooger beroep had plaats in 1872 van 72 zaken tegen 55 in 1871 en 48 in 1870. De verhouding van het aantal zaken waarvan appèl werd aangeteekend en het aantal eindvonnissen was in 1870 ruim 3,5 percent, in 1871 ruim 2,75 percent en in 1872 ruim 3 percent.

Van het middel van cassatie werd eveneens zeer zelden gebruik gemaakt. In 1872 had zulks 3 maal plaats, tegen 1 maal in 1871, terwijl in 1870 het eveneens 1 maal geschiedde.

IV. *Residentieraden te Soerakarta en Djokjokarta.*

Even als in 1870 hadden ook in 1871 deze residentieraden van geen enkele burgerlijke zaak kennis te nemen. In 1872 was dit mede het geval voor den residentieraad te Soerakarta, terwijl in dat jaar voor dien raad te Djokjokarta 4 zaken in eersten aanleg werden aangebragt en afgedaan.

(1) Het aantal landraden, waarbij geen enkele uitspraak voorkwam, beliep 15.

V. *Residentiegeregten op Java en Madura.*

Het aantal der bij de residentiegeregten op Java en Madura aangebragte en van het vorig jaar aanhangig gebleven zaken, dat in 1871 eene aanmerkelijke vermindering had ondergaan, is in 1872 echter weder gestegen. Het bedroeg in 1872 35 en in 1871 15, tegen in 1870 49 zaken.

Hoe die zaken over de verschillende residentien verdeeld waren, blijkt uit den volgenden staat:

Geregten in de residentien:	1872.	1871.	1870.
Bantam	»	»	2
Batavia	5	7	9
Krawang	»	»	1
Preanger regentschappen	»	»	»
Cheribon	1	»	7
Tagal	»	»	»
Pekalongan	1	»	»
Samarang	»	»	1
Japara	3	»	»
Rembang	»	»	7
Soerabaija	7	2	6
Madura	»	»	»
Pasoeroean	5	5	9
Probolinggo	»	»	»
Bezoeki	»	»	»
Banjoewangi	»	»	»
Banjoemas	»	»	»
Bagelen	»	»	»
Kadoe	»	»	»
Madioen	1	1	6
Kediri	12	»	1
Djokjokarta	»	»	»
Soerakarta	»	»	»
Totaal	35	15	49

Hadden in 1870 13 residentiegeregten geen burgerlijke zaken te onderzoeken, in 1872 was dit het geval met 15, in 1871 met 19 van die regtbanken. In 1872 waren alleen zaken aangebragt bij de residentiegeregten te Batavia, Cheribon, Pekalongan, Patti, Modjokerto, Pasoeroean, Madioen en Kediri, in 1871 alleen bij die te Batavia, Soerabaija, Pasoeroean en Madioen. In 1872 hadden de geregten te Kediri, Modjokerto, Pasoeroean, Batavia en Patti het grootste aantal zaken te behandelen, in 1871 was dit het geval met die te Batavia en Pasoeroean.

In 1871 werden alle zaken afgedaan, in 1872 bleven 5 aanhangig. In 1870 waren 7 zaken niet afgedaan. Door eindvonnis had de afdoening plaats: in 1872 24, in 1871 13 malen tegen 29 malen in 1870. Van de rol gingen ten gevolge van afstand van de instantie in 1872 6, in 1871 2 zaken tegen 13 in 1870. Op 100 zaken gingen derhalve door afstand van instantie in 1872 17, in 1871 13 zaken van de rol tegen 27 in 1870.

In 1872 en 1871 had geene aanteekening van hooger beroep plaats, in 1870 was zulks 1 maal voorgekomen tegen een vonnis van het residentiegeregt te Samarang.

6 incidenteele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen werden gewezen in 1872, 3 in 1871, tegen 7 in 1870. Even als in 1870 werd ook in 1872 niet ontvankelijk verklaard 1 vordering. In 1871 was dit met geen enkelen eisch het geval.

In 1872 (1) werden 12, in 1871 11 gedingen tusschen Europeanen en inlanders gevoerd, tegen 35 in 1870. Tusschen Europeanen onderling kwam in 1872 geen enkel proces voor, in 1871 hadden 3 zoodanige processen plaats gehad, tegen 4 in 1870. Tusschen inlanders onderling beliep het aantal 9 in 1872, 1 in 1871 tegen 10 in 1870.

VI. *Regentschapsgeregten op Java en Madura.*

In eersten aanleg behandelden deze geregten in 1872 2924, in 1871 2663 burgerlijke zaken, tegen 2474 in 1870.

In hooger beroep kwamen in onderzoek in 1872 28, in 1871 23 zaken, tegen 33 in 1870.

Op ultimo 1870 waren aanhangig gebleven 147 zaken, op ultimo 1871 140 en op ultimo 1872 125 zaken.

De volgende staat toont aan hoe de zaken in eersten aanleg behandeld, over de gewesten van Java en Madura verdeeld waren.

Gewesten waarin regentschapsgeregten zijn.	1872.	1871.	1870.
Bantam	39	88	84
Krawang	28	19	41
Preanger regentschappen	408	158	35
Cheribon	22	39	71
Tagal	296	274	367
Pekalongan	35	36	48
Samarang	204	164	156
Japara	85	82	148
Rembang	224	212	155
Soerabaija	384	306	228
Madura	98	76	88
Pasoeroean	100	62	73
Probolinggo	337	219	269
Bezoeki	52	25	62
Banjoewangi	2	5	1
Banjoemas	75	269	148
Bagelen	214	204	229
Kadoe	69	74	37
Madioen	226	138	61
Kediri	26	213	173
Totaal	2924	2663	2474

In 1872 hebben derhalve de geregten in de residentien Preanger regentschappen, Soerabaija, Probolinggo, Tagal, Madioen, Rembang, Bagelen en Samarang; in 1871 die in Soerabaija, Tagal, Banjoemas, Probolinggo, Kediri, Rembang en Bagelen het grootste aantal zaken behandeld;

(1) Over 1872 is de hierbedoelde opgaaf blijkbaar onvolledig. Hier te lande kunnen de cijfers niet worden verbeterd.

het kleinste: in 1872 de geregten in Banjoewangi, Cheribon, Kediri, Krawang en Pekalongan; in 1871 die in Banjoewangi, Krawang, Bezoeki, Cheribon. Bij de geregten in 10 regentschappen in 1872, in 11 regentschappen in 1871, was geen enkele zaak aangebragt; in 1870 was dit het geval geweest met de geregten in 9 regentschappen.

Van 16 uitspraken van den regent werd in 1872, van 10 in 1871 appèl aangeteekend, tegen 25 in 1870.

VII. *Districtsgeregten op Java en Madura.*

Het aantal der bij de districtsgeregten op Java en Madura aanhangige burgerlijke zaken, dat in 1870 1681 had bedragen, klom in 1871 tot 2199 en bereikte in 1872 het cijfer van 2316.

Op ultimo 1870 waren aanhangig gebleven 84 zaken, zoodat er in 1871 nieuw aangebragt werden 2115. Op het einde van dat jaar waren niet afgedaan 94 zaken, derhalve nieuw aangebragt in 1872 2222. Gedurende dat jaar werden afgedaan 2109 en bleven aanhangig 207 zaken.

Uit den volgenden staat blijkt de verdeeling der afgedane zaken over de verschillende gewesten waarin districten bestaan, en zulks in vergelijking met het jaar 1870.

Districtsgeregten in de gewesten:	1872.	1871.	1870.
Bantam	20	22	17
Krawang	46	53	62
Preanger regentschappen	103	85	2
Cheribon	10	9	3
Tagal	94	111	68
Pekalongan	33	16	33
Samarang	153	188	92
Japara	280	282	275
Rembang	241	341	237
Soerabaija	222	144	164
Madura	102	154	112
Pasoeroean	1	59	48
Probolinggo	254	115	83
Bezoeki	26	10	5
Banjoewangi	3	4	2
Banjoemas	50	85	22
Bagelen	242	166	191
Kadoe	97	64	55
Madioen	88	99	88
Kediri	44	98	38
Totaal	2109	2105	1597

Het grootst aantal zaken werd behandeld: in 1872 door de geregten in de gewesten Japara, Probolinggo, Rembang, Bagelen en Soerabaija; in 1871 door die in de gewesten Rembang, Japara, Samarang, Bagelen en Madura; het kleinst aantal in 1872 door de geregten in de gewesten Pasoeroean, Banjoewangi, Cheribon en Bantam; in 1871 door die in Banjoewangi, Cheribon, Bezoeki en Pekalongan.

Geen enkele burgerlijke zaak werd aangebragt: in 1872 bij 225 districtsgeregten; in 1871 bij 221 tegenover 247 in 1870. Daar het aantal districten op Java en Madura 443 bedraagt, werd derhalve in 1872 slechts door 218, in 1871 door 222 districtsgeregten van burgerlijke zaken kennis genomen, tegenover 196 in 1870.

Van de uitspraken der districtsgeregten werd in 1872 63 malen, in 1871 32 malen hooger beroep aangeteekend, tegen 35 malen in 1870.

VIII. *Geregten binnen het gebied van den Soesoehoenan van Soerakarta en van den pangeran adipati* ARIO MANGKOE NEGORO.

Het aantal burgerlijke zaken aanhangig bij de verschillende regtbanken binnen het gebied van den Soesoehoenan van Soerakarta, dat in 1870 1597 had bedragen, daalde in 1871 tot 1384 en steeg wederom in 1872 tot 1552. Daarvan werden afgedaan in 1872 1287, in 1871 884, zoodat op het einde van die jaren respectivelijk 265 en 500 zaken aanhangig bleven. Op ultimo 1870 waren 368 zaken aanhangig gebleven.

Het aantal burgerlijke zaken aanhangig bij de verschillende regtbanken binnen het gebied van prins MANGKOE NEGORO is in de thans in behandeling zijnde jaren grooter dan in 1870.

In laatstgenoemd jaar werden aangebragt of waren van het voorafgegane jaar aanhangig gebleven 252 zaken, waarvan 65 bij het eind van 1870 nog niet waren afgedaan. In 1871 was het aantal te behandelen zaken vermeerderd tot 265, waarvan 122 niet afgedaan werden; in 1872 tot 301, waarvan 111 aanhangig bleven.

De volgende staat toont aan hoe de afgedane zaken over de verschillende regtbanken van elk dezer vorsten waren verdeeld.

	1872.	1871.	1870.
Regtbanken binnen het gebied van den Soesoehoenan.			
Prodoto	206	188	557
Soerambi	50	58	24
Kadhipaten	21	18	30
Regentschapsgeregten	1010	620	618
Totaal	1287	884	1229
Regtbanken der Mangkoe-Negorosche landen.			
Prodoto	12	36	50
Soerambi	22	3	13
Kasentanen	10	5	10
Regentschapsgeregten	146	99	114
Totaal	190	143	187
Totaal-generaal	1477	1027	1416

IX. *Acten van eigendom, hypotheek en cessie van hypotheek, verleden voor residenten en adsistent-residenten op Java en Madura.*

Voor de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur werden in het jaar 1872 1624, in 1871 1305 acten verleden tegenover 1340 in 1870. Van de in 1872 verleden acten waren 1305 van eigendom, 304 van hypotheek en 15 van cessie van hypotheek; van die in 1871 1018 van eigendom, 272 van hypotheek en 15 van cessie van hypotheek. In 1870 waren die cijfers achtereenvolgens 1023, 281 en 36.

Uit den volgenden staat blijkt voor welke besturende ambtenaren die acten gepasseerd zijn, en hoe groot het aantal was dat voor elk hunner verleden is.

Acten verleden door den:	1872.	1871.	1870.
resident van Bantam	38	34	34
» » Krawang . . .	12	»	»
» » Preanger regentschappen. . .	17	7	9
» » Cheribon . . .	203	157	129
» » Tagal . . .	121	64	60
» » Pekalongan . .	130	131	68
» » Japara. . . .	69	77	76
» » Rembang . . .	53	99	155
adsist.-resident van Grissee . .	120	91	91
» » Bawean. .	4	4	7
» » Bangkallang	8	5	16
» » Sumanap .	4	2	»
resident van Madura. . . .	22	12	18
» » Pasoeroean . .	259	175	157
» » Probolinggo . .	49	76	67
» » Bezoeki. . . .	29	62	44
» » Banjoewangi . .	97	2	10
» » Banjoemas . .	9	7	6
» » Bagelen . . .	34	19	33
» » Kadoe	73	27	86
» » Madioen . . .	34	33	41
» » Kediri	86	67	96
» » Soerakarta . .	68	100	96
» » Djokjokarta . .	85	54	61
Totaal . .	1624	1305	1340

Het grootste aantal werd verleden in 1872 te Pasoeroean, Cheribon en Pekalongan; het kleinste te Sumanap, Bawean, Bangkallang en Banjoemas. In 1871 waren de meeste acten gepasseerd te Pasoeroean, Cheribon, Pekalongan en Soerakarta, de minste te Banjoewangi, Sumanap, Bawean, Bangkallang, in de Preanger regentschappen en Banjoemas. In laatstgenoemd jaar werden geene acten te Krawang verleden.

TWEEDE AFDEELING.

Regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura.

A. Strafzaken.

a. Misdrijven.

I. *Raden van justitie buiten Java en Madura.*

De raden van justitie te Makassar, Amboina en Ternate zijn de eenige raden van justitie in de bezittingen buiten Java en Madura die in revisie regtspreken. Het totaal der bij deze 3 regtbanken aangebragte of van het vorig jaar aanhangig gebleven zaken bedroeg in 1872 204, in 1871 154, tegen 129 in 1870.

Het volgend staatje toont aan hoe die cijfers raadsgewijze verdeeld waren.

Raad van justitie, regtsprekende in revisie te	Getal beklaagden in		
	1872.	1871	1870.
Makassar	174	113	110
Amboina.	26	40	14
Ternate	4	1	5
Totaal . .	204	154	129

In de onderstaande tabel wordt vermeld voor welke regtbanken de beklaagden in eersten aanleg hebben teregt gestaan.

Raad van justitie, regtsprekende in revisie te	Regtbanken, wier vonnissen in revisie zijn behandeld.	Getal beklaagden in		
		1872	1871.	1870.
Makassar	Landraad te Makassar .	45	32	42
	» » Maros . .	13	13	26
	» » Balangnipa.	36	23	7
	» » Bonthain .	20	22	4
	» » Belagaloeng	15	5	10
	» » Takalar. .	26	16	10
	» » Saleijer . .	19	2	11
Amboina	Raad van justitie te Banda.	10	19	10
	» » » » Ternate	6	9	2
	Land- of Minahassa-raad te Menado	10	12	2
Ternate	Rijksraden	4	1	5
	Totaal	204	154	129

Op ultimo 1870 waren aanhangig gebleven de zaken van 28 beklaagden. Gedurende het jaar 1871 werden afgedaan de zaken van 140 beklaagden; bovendien kwam 1 beklaagde te overlijden. De zaken van 13 beklaagden bleven dus aanhangig. In 1872 werden van 204 teregtstaande beklaagden afgedaan de zaken van 173; 3 hunner kwamen vóór de uitspraak te overlijden en van 28 bleven de zaken aanhangig.

De uitspraak van den eersten regter werd in 1872 bij 36, in 1871 bij 70 vonnissen in revisie bekrachtigd of daarin berust; zij werd in 1872 bij 121, in 1871 bij 53 vonnissen geheel of gedeeltelijk gewijzigd. In revisie vernietigd werden in 1872 16, in 1871 17 vonnissen. Daarvan werden vernietigd: met vrijspraak of ontslag van regtsvervolging 8 en 14 uitspraken, met verwijzing naar den eersten regter, met last om op nieuw regt te doen, telkens 3, en met onbevoegdverklaring (alleen in 1872) 5.

Hoe de vonnissen over de drie raden van justitie verdeeld waren, blijkt uit het volgend staatje.

RAAD VAN JUSTITIE TE	IN REVISIE.								
	Bekrachtigd of waarin berust.			Geheel of gedeeltelijk gewijzigd.			Vernietigd.		
	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.	1872.	1871.	1870.
Makassar	32	62	33	106	33	42	10	5	5
Amboina	2	8	9	14	19	5	5	12	»
Ternate	2	»	4	1	1	1	1	»	»
Totaal . .	36	70	46	121	53	48	16	17	5

In revisie werden de beklaagden tot de volgende straffen veroordeeld. Tot de straf naast die des doods werden in 1872 en 1871 telkens 2 personen veroordeeld, tegen 3 in 1870. De doodstraf werd in de thans in behandeling zijnde jaren, even als in 1870, niet uitgesproken. 5 personen in 1872 en 10 in 1871 werden veroordeeld tot straffen van 5 tot 10 jaren tegen 6 in 1870. De straf van 2 tot 5 jaren werd in 1872 82, in 1871 66 malen uitgesproken tegen 44 malen in 1870. De straf van 6 maanden tot 2 jaren werd in 1872 aan 64 en in 1871 aan 38 beklaagden opgelegd, in 1870 aan 30. Tot de straf van 6 maanden en minder werden in 1872 4, in 1871 5 personen verwezen, in 1870 slechts 1 persoon. Aan 2 personen werd in 1871 de voorloopige hechtenis geheel als straf aangerekend. In 1872 en 1870 was zulks niet voorgekomen. Geldboete werd noch in 1872 of 1871, noch in 1870 opgelegd.

Het totaal beklaagden bij de vijf raden van justitie buiten Java en Madura, in eersten aanleg teregtstaande ter zake van misdrijf, bedroeg in 1872 153, in 1871 147, tegen 151 in 1870. Hoe de beklaagden raadsgewijze verdeeld waren, blijkt uit het volgend staatje:

Jaren.	Raad van justitie te:					Totaal.
	Padang.	Makassar.	Amboina.	Banda.	Ternate.	
1872	97	8	22	21	5	153
1871	42	8	35	48	14	147
1870	88	8	14	36	5	151

Het aantal beklaagden teregtstaande voor den raad van justitie te Makassar is stationair gebleven. Dat voor den raad van justitie te Padang was in 1871 aanzienlijk minder, in 1872 daarentegen weder meer dan in 1870. Verdeeld naar de hoofdonderscheiding der misdrijven, waren de cijfers als volgt:

Jaren.	Beklaagden wegens misdrijven tegen de			Totaal.
	algemeene zaak.	personen.	eigendommen.	
1872	10	66	77	153
1871	10	46	91	147
1870	14	51	86	151

Het grootste aantal beklaagden stond wegens misdrijven tegen de eigendommen teregt, daarop volgen die tegen de personen; het aantal beklaagden wegens misdrijven tegen de algemeene zaak was het minst.

Raadsgewijze waren deze cijfers verdeeld als volgt:

MISDRIJVEN.	Jaren.	RAAD VAN JUSTITIE TE					TOTAAL.
		Padang.	Makassar.	Amboina.	Banda.	Ternate.	
Tegen de algemeene zaak	1872	10	»	»	»	»	10
	1871	10	»	»	»	»	10
	1870	14	»	»	»	»	14
Tegen de personen	1872	34	2	20	10	»	66
	1871	13	2	12	9	10	46
	1870	32	2	5	8	4	51
Tegen de eigendommen	1872	53	6	2	12	4	77
	1871	33	6	23	25	4	91
	1870	42	6	9	28	1	86
Totaal . . .	1872	97	8	22	22	4	153
	1871	56	8	35	34	14	147
	1870	88	8	14	36	5	151

Even als in 1870 kwamen ook in de thans in behandeling zijnde jaren alleen bij den raad van justitie te Padang beklaagden voor, die teregtstonden wegens misdrijf tegen de algemeene zaak. Voor dezelfde regtbank stonden ook de meeste beklaagden ter zake van misdrijven tegen de personen en eigendommen teregt.

In den volgenden staat wordt een vergelijkend overzigt gegeven van de voornaamste misdrijven, waarvan de beklaagden beschuldigd werden.

Omschrijving der misdrijven.	1872.	1871.	1870.
Ambtsmisdrijven	3	1	»
Aanmatiging van gezag	»	»	2
Hoon van ambtenaren	4	4	4
Valsche munterij	1	»	1
Valschheid in authentiek geschrift	»	1	2
Valschheid in onderhandsch geschrift	1	2	1
Vergiftiging	1	»	»
Moord	4	19	16
Moedwillige manslag	2	3	4
Manslag door onvoorzigtigheid	1	»	»
Zware verwonding of mishandeling	33	12	12
Ligte verwonding of mishandeling	20	8	13
Valsche getuigenis	»	»	1
Hoon en laster	3	4	»
Bankbreuk	1	3	»
Andere diefstallen	68	79	76
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen	8	8	7

Het aantal beklaagden van moord en diefstal, dat in 1871 grooter was dan in 1870, is in 1872 belangrijk verminderd; er stonden echter in 1872 veel meer personen wegens zware en ligte verwonding of mishandeling teregt dan in de vorige jaren.

Het aantal der door de vijf raden van justitie in de bezittingen buiten Java en Madura gevelde vonnissen bedroeg in 1872 75, in 1871 95 tegen 94 in 1870. Hangende het onderzoek zijn overleden in 1872 1, in 1871 18 en in 1870 2 beklaagden. In elk der jaren 1871 en 1872 werd 1 beklaagde overgewezen naar den bevoegden regter, terwijl in 1871 in de zaken van 2 personen de regtbanken zich onbevoegd verklaarden. Op ultimo December 1870 waren aanhangig gebleven de zaken van 55 beklaagden. Dat aantal bedroeg in 1871 31 en in 1872 76.

Welke beslissingen de vonnissen inhielden, en hoe deze naar de drieledige onderscheiding der misdrijven in het strafregt verdeeld waren, blijkt uit de volgende opgave.

MISDRIJVEN.	Jaren.	Veroordeeld.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Wier zaken onafgedaan bleven.	Overleden, overgewezen of in wier zaken de regtbanken zich onbevoegd verklaarden.	TOTAAL.
Tegen de algemeene zaak	1872	5	3	2	»	10
	1871	9	1	»	»	10
	1870	1	5	8	»	14
Tegen de personen	1872	9	15	40	2	66
	1871	12	13	15	6	46
	1870	20	13	17	1	51
Tegen de eigendommen	1872	29	14	34	»	77
	1871	38	22	16	15	91
	1870	36	19	30	1	86
Totaal	1872	43	32	76	2	153
	1871	59	36	31	21	147
	1870	57	37	55	2	151

De verhouding tusschen de veroordeelingen en vrijspraken was het meest gunstig voor de beklaagden ter zake van misdrijven tegen de personen. Bij de misdrijven tegen de algemeene zaak was deze verhouding in 1871 zeer ongunstig; bij de misdrijven tegen de eigendommen bleef de verhouding nagenoeg dezelfde als in 1870.

Op de 100 beklaagden ter zake van misdrijf werden in 1872 28 veroordeeld, 21 vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen, terwijl de zaken van 50 personen onafgedaan bleven. In 1871 werden van de 100 beklaagden 40 veroordeeld, 25 vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging, terwijl de zaken van 21 personen onafgedaan bleven. In 1870 kwamen op de 100 zaken 38 veroordeelingen, 24 vrijspraken en 36 onafgedane zaken voor. (De overledenen, overgewezenen of zij, in wier zaken de regtbanken zich onbevoegd verklaarden, zijn in deze percentsgewijze berekening niet begrepen.)

Naar hunnen landaard waren de beklaagden verdeeld: in 1872 in 19 Europeanen, 38 vreemde oosterlingen en 96 inlanders; in 1871 in 18 Europeanen, 32 vreemde oosterlingen en 97 inlanders, terwijl in 1870 24 Europeanen, 15 vreemde oosterlingen en 112 inlanders beklaagden waren. De verhouding is derhalve voor de Europeanen en inlanders gunstiger, voor de vreemde oosterlingen ongunstiger geworden. Het grootste aantal Europeanen stond ook nu weder teregt voor den raad van justitie te Padang, de meeste vreemde oosterlingen voor diezelfde regtbank en voor den raad van justitie te Makassar.

De beklaagden waren naar het geslacht onderscheiden: in 1872 in 144 mannen en 9 vrouwen; in 1871 in 142 mannen en 5 vrouwen, tegen 143 mannen en 8 vrouwen in 1870.

Van de mannelijke beklaagden hadden in 1872 13, in 1871 8 den 20jarigen leeftijd nog niet bereikt, tegen 8 in 1870. Boven den leeftijd van 50 jaren waren in 1872 1, in 1871 8 beklaagden, tegen 2 in 1870. Van 20 tot 35 jaren oud waren in 1872 95, in 1871 104 personen, tegen 95 in 1870. Van 35 tot 50 jaren 35 in 1872, 27 in 1871, tegen 38 in 1870.

Onder de beklaagden waren in 1872 10, in 1871 5 personen die reeds vroeger ter zake van misdrijf veroordeeld waren geweest, tegen 16 in 1870.

Bij de veroordeelingen werden de volgende straffen opgelegd. De doodstraf werd in 1872 geen enkele maal, in 1871 8 malen uitgesproken, tegen 1 maal in 1870. Tot de poena mortis proxima werden veroordeeld in 1872 1 persoon, in 1871 5 personen, tegen 5 in 1870. De straffen van eenen duur van 5 tot 10 jaren werden in 1872 in 2, in 1871 in 7 gevallen toegepast, tegen 8 malen in 1870. De straf voor eenen duur van 2 tot 5 jaren trof in 1872 en in 1871 telkens 12 personen, tegen 13 in 1870. Straffen van meer dan 6 maanden tot 2 jaren werden opgelegd in 1872 aan 16, in 1871 aan 19 beklaagden, tegen 19 in 1870. Veroordeeld tot 6 maanden en minder werden in 1872 11, in 1871 7 personen, tegen 10 in 1870. Geldboete werd in de thans in behandeling zijnde jaren, even als in 1870, slechts 1 maal opgelegd.

II. *In naam des Konings regtsprekende inlandsche regtbanken buiten Java en Madura*

Het aantal beklaagden van misdrijf, dat voor de hierbedoelde regtbanken teregtstond, bedroeg in 1872 1047, in 1871 890, tegen 946 in 1870. Naar de drieledige rangschikking der misdrijven in het strafregt waren deze getallen verdeeld als volgt.

Jaren.	Beklaagden van misdrijf			Totaal.
	tegen de algemeene zaak.	tegen de personen.	tegen de eigendommen.	
1872	44	298	705	1047
1871	75	226	589	890
1870	78	326	542	946

Het aantal misdrijven tegen de algemeene zaak en tegen de personen is in de thans in behandeling zijnde jaren minder dan in 1870; het aantal misdrijven tegen de eigendommen daarentegen is vooral in 1872 aanmerkelijk hooger.

Wegens misdrijven tegen de algemeene zaak stond in 1872 het grootst aantal beklaagden teregt voor de landraden te Amoenthaij en Muntok, in 1871 voor den residentieraad te Benkoelen en voor de landraden te Amoenthaij en Bandjermasin; wegens misdrijven tegen de personen, in 1872 voor de regtbank van omgang in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, voor den landraad te Amoenthaij en voor de regtbank van burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging te Palembang, in 1871 voor de regtbank van omgang in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, en voor de landraden te Amoenthaij en Sintang; wegens misdrijven tegen de eigendommen, in 1872 voor de landraden te Bonthain, Balangnipa, Muntok en Bandjermasin, in 1871 voor die te Muntok, Balangnipa, Makassar en Bandjermasin.

Welke de voornaamste misdrijven waren, ter zake waarvan de beklaagden in elk der drie jaren teregtstonden, blijkt uit den volgenden staat.

Omschrijving der misdrijven.	1872.	1871.	1870.
Bedelarij en landlooperij	4	4	3
Oproer en verraad.	8	32	28
Hoon en beleediging van ambtenaren .	2	6	3
Namaken en in omloop brengen van valsche munt.	4	5	3
Valschheid in onderhandsch geschrift	9	5	1
Aanranding der eerbaarheid	7	4	11
Kindermoord.	4	9	8
Vergiftiging	4	3	1
Moord	83	89	90
Moedwillige manslag	62	51	21
Manslag door onvoorzigtigheid . . .	3	5	10
Zware verwonding en mishandeling .	27	23	20
Ligte verwonding en mishandeling . .	49	28	45
Valsche getuigenis.	10	5	4
Hoon en laster.	16	1	10
Moedwillige brandstichting.	2	2	5
Veediefstal	106	114	62
Andere diefstallen.	502	402	396
Opligting, bedrog en misbruik van vertrouwen	54	88	44

In vergelijking met 1870 heeft derhalve vermeerdering plaats gehad van het aantal diefstallen, veediefstallen, der misdrijven van opligterij, bedrog en misbruik van vertrouwen, moedwilligen manslag, valsche getuigenis, vergiftiging, valschheid in onderhandsch geschrift en zware verwonding of mishandeling. Ten opzigte van de andere misdrijven is het aantal stationair gebleven of verminderd. Ter zake van ambtsmisdrijven, valschheid in openbaar geschrift en vadermoord stond in de beide thans in behandeling zijnde jaren geen enkel persoon teregt.

Beschuldigden van veediefstal kwamen in 1872 het meest voor bij den landraad te Bonthain, in 1871 bij dien te Saleijer. Ter zake van moord en van moedwilligen manslag stonden in 1872 de meeste beklaagden teregt voor de regtbank van omgang in het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden, in 1871 voor diezelfde regtbank van omgang en voor de regtbank van burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging te Palembang; ter zake van vergiftiging zoowel in 1872 als in 1871 het grootst aantal voor den landraad te Bandjermasin.

Gedurende het jaar 1871 werden door de verschillende regtbanken afgedaan de zaken van 707 beklaagden. 5 beklaagden kwamen, hangende het onderzoek, te overlijden. Onafgedaan bleven dus op ultimo 1871 de zaken van 178 personen; daarvan waren 56 reeds overgewezen naar de openbare teregtzitting en 122 nog in onderzoek.

In 1872 werden afgedaan de zaken van 854 personen: op ultimo van dat jaar bleven dus aanhangig 193 zaken: daarvan werden 68 reeds naar de openbare teregtzitting verwezen en 125 nog in onderzoek.

Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging werden in 1872 188, in 1871 218 personen; veroordeeld werden in 1872 666, in 1871 489 personen.

In den volgenden staat wordt een vergelijkend overzigt gegeven van de verhouding der veroordeelingen tot de vrijspraken, naar de drieledige onderscheiding der misdrijven in het strafregt:

AARD DER MISDRIJVEN.	Jaren.	Veroordeeld.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Wier zaken onafgedaan bleven.	Overleden, ontvlugt en overgewezen.	Totaal.
Tegen de algemeene zaak . .	1872	28	4	12	»	44
	1871	49	9	17	»	75
	1870	37	22	19	»	78
Tegen de personen	1872	181	53	64	»	298
	1871	118	63	45	»	226
	1870	197	75	51	3	326
Tegen de eigendommen . . .	1872	457	131	117	»	705
	1871	322	146	116	5	589
	1870	300	118	117	7	542
Totaal . . .	1872	666	188	193	»	1047
	1871	489	218	178	5	890
	1870	534	215	187	10	946

In tegenoverstelling met 1870, toen de verhouding der veroordeelingen tot de vrijspraken het gunstigst was voor de beklaagden ter zake van misdrijven tegen de algemeene zaak, het ongunstigst voor die ter zake van misdrijven tegen de personen, is in de thans in behandeling zijnde jaren die verhouding het gunstigst bij de misdrijven tegen de eigendommen, het ongunstigst bij de misdrijven tegen de algemeene zaak.

Op de 100 veroordeelingen kwamen in 1872 28, in 1871 44 vrijspraken voor, tegen 40 in 1870.

Naar het geslacht waren de beklaagden verdeeld in 1872 in 1004 mannen en 43 vrouwen, in 1871 in 854 mannen en 36 vrouwen. In 1870 hadden 892 mannelijke en 54 vrouwelijke beklaagden teregtgestaan. Op 100 beklaagden kwamen derhalve in 1872 en in 1871 96 mannen en 4 vrouwen voor, tegen 94 en 6 in 1870.

Van de mannelijke beklaagden hadden in 1872 18, in 1871 19 den ouderdom van 50 jaren reeds bereikt, tegen 21 in 1870. Van 35 tot 50 jaren oud waren in 1872 210, in 1871 152 personen, tegen 213 in 1870. Van 20 tot 35 jaren oud in 1872 714, in 1871 621, tegen 622 in 1870, terwijl in de beide eerstgenoemde jaren telkens 62 mannelijke beklaagden tegen 36 in 1870 den 20jarigen leeftijd nog niet waren ingetreden.

Naar hunnen landaard waren de beklaagden verdeeld: in 1872 in 115 vreemde oosterlingen en 932 inlanders; in 1871 in 69 vreemde oosterlingen en 821 inlanders. In 1870 waren 114 vreemde oosterlingen en 832 inlanders voorgekomen.

46 personen in 1872, 16 in 1871 waren reeds vroeger ter zake van misdrijf veroordeeld geweest, tegen 19 in 1870.

De straffen, die aan de beklaagden werden opgelegd, waren: de doodstraf, die in 1872 23, in 1871 7 malen werd uitgesproken, tegen 19 malen in 1870; straffen voor een duur: van 10 tot 20 jaren, waartoe in 1872 22, in 1871 40 personen werden veroordeeld, tegen 32 in 1870; van 5 tot 10 jaren, welke straffen in 1872 aan 64, in 1871 aan 48 personen werden opgelegd, tegen 63 in 1870; van 2 tot 5 jaren, waartoe in 1872 210, in 1871 174 personen werden verwezen tegen 142 in 1870; van 6 maanden tot 2 jaren, in 1872 229, in 1871 169 malen opgelegd tegen 173 malen in 1870, en eindelijk straffen voor een duur van hoogstens 6 maanden, die in 1872 117, in 1871 49 malen werden uitgesproken, tegen 100 in 1870; aan 1 beklaagde in 1872, aan 2 in 1871 en aan 5 in 1870 werden geldboeten opgelegd.

III. *Inlandsche regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura, welke niet in naam des Konings regtspreken.*

De mededeeling in het verslag over 1870 voorkomende,

dat de opgaven van de inlandsche regtbanken in de Buitenbezittingen, welke niet in naam des Konings regtspreken, niet volledig zijn, is ook thans weder van toepassing. Alleen de rapats van Sumatra's Westkust, van Benkoelen en van Palembang, de proatin-raden in de Lampongsche districten en de rijksraden op de noordkust van Celebes, de Sangir-eilanden en in de residentie Ternate zonden opgaven in (laatstgenoemde rijksraden enkel over 1871).

Het aantal voor de hierbedoelde regtbanken, ter zake van misdrijf, teregtstaande personen bedroeg in 1872 1783, in 1871 1238, tegen 1162 in 1870.

De volgende staat toont aan hoe die beklaagden naar de drieledige verdeeling van het strafregt onderscheiden waren.

REGTBANKEN in de onderstaande gewesten:	Jaren.	Beklaagden van misdrijf			Totaal.
		tegen de algemeene zaak.	tegen de personen.	tegen de eigendommen.	
Gouvernement van Sumatra's Westkust. . .	1872 1871 1870	56 53 54	92 93 77	251 184 165	399 330 296
Benkoelen	1872 1871 1870	413 245 6	28 34 16	116 51 76	557 330 98
Palembang	1872 1871 1870	30 56 31	112 41 67	206 118 62	348 215 160
Lampongsche districten	1872 1871 1870	155 79 369	111 100 124	209 181 113	475 360 606
Noordkust van Celebes en de Sangir-eilanden.	1872 1871 1870	» » »	4 2 2	» » »	4 2 2
Ternate	(1) 1871	»	1	»	1
Totaal . . .	1872 1871 1870	654 433 460	347 271 286	782 534 416	1783 1238 1162

(1) Over 1870 en 1872 niet opgegeven.

Het aantal beklaagden, voor deze regtbanken in elk der genoemde gewesten — de Lampongsche districten uitgezonderd — teregtstaande, is derhalve belangrijk toegenomen; de grootste vermeerdering had plaats bij de rapats in de adsistent-residentie Benkoelen.

De voornaamste misdrijven ter zake waarvan de beklaagden teregtstonden, blijken, vergeleken met het jaar 1870, uit het volgend staatje.

Omschrijving der misdrijven.	1872.	1871.	1870.
Bedelarij en landlooperij . .	75	17	20
Ambtsmisdrijven	69	5	7
Aanmatiging van gezag . . .	7	15	11
Hoon van ambtenaren . . .	17	9	11
Oproer en verraad	24	15	4
Valsche munterij	»	3	1
Valschheid in authentiek geschrift	2	»	1
Valschheid in onderhandsch geschrift	3	»	5
Misdrijven tegen de eerbaarheid	44	41	21
Vadermoord	1	»	»
Kindermoord.	1	1	»
Vergiftiging	3	3	1
Moord	75	51	59
Moedwillige manslag	18	8	3
Manslag door onvoorzigtigheid	1	6	6
Zware verwonding.	15	43	27
Ligte verwonding	74	66	63
Hoon en laster	17	8	17
Valsche getuigenis.	12	8	2
Moedwillige brandstichting. .	13	1	3
Veediefstal	61	65	18
Andere diefstallen.	560	381	305
Opligting, bedrog, misbruik van vertrouwen.	57	42	51

Het aantal beklaagden teregtstaande wegens bedelarij, ambtsmisdrijven, oproer en verraad, aanranding der eerbaarheid, moord, ligte verwonding en diefstal, is vermeerderd, dat der beschuldigden van valschheid in onderhandsch geschrift en manslag door onvoorzigtigheid verminderd.

Bedelarij en landlooperij, aanranding der eerbaarheid, ligte verwonding en opligting kwamen het meest voor bij de proatin-raden in de Lampongsche districten; ambtsmisdrijven bij de rapats in Benkoelen; aanmatiging van gezag, hoon van ambtenaren en veediefstal bij de rapats in de Padangsche Bovenlanden; oproer en verraad en moord bij de rapats in Palembang.

Het aantal vonnissen bedroeg in 1872 1657, in 1871 1146, tegen 1105 in 1870.

Op ultimo 1872 waren de zaken van 126 beklaagden, op ultimo 1871 die van 92 nog aanhangig, tegen 57 in 1870. Daarvan waren in 1872 18 reeds overgewezen en 108 nog in onderzoek; in 1871 29 reeds overgewezen en 63 nog in onderzoek, tegen 9 en 48 in 1870.

Het aantal der veroordeelende vonnissen bedroeg in 1872 1330, in 1871 914; dat der vrijsprekende of ontslag van regtsvervolging inhoudende in 1872 327, in 1871 232. In 1870 waren 911 personen veroordeeld en 194 vrijgesproken.

De verhouding dezer beslissingen, verdeeld naar de drieledige onderscheiding der misdrijven in het strafregt, wordt in den volgenden staat aangetoond.

AARD DER MISDRIJVEN.	Jaren.	Veroordeeld.	Vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging.	Wier zaken onafgedaan bleven.	Overleden of ontvlugt.	Totaal.
Tegen de algemeene zaak . .	1872	535	93	26	»	654
	1871	361	39	33	»	433
	1870	402	55	3	»	460
Tegen de personen	1872	257	36	54	»	347
	1871	201	42	28	»	271
	1870	225	37	24	»	286
Tegen de eigendommen . . .	1872	538	198	46	»	782
	1871	352	151	31	»	534
	1870	284	102	30	»	416
Totaal . . .	1872	1330	327	126	»	1783
	1871	914	232	92	»	1238
	1870	911	194	57	»	1162

Op de 100 beklaagden werden in 1872 81 veroordeeld, 19 vrijgesproken; in 1871 80 veroordeeld en 20 vrijgesproken. In 1870 hielden van de 100 vonnissen 83 (1) eene veroordeeling, 17 eene vrijspraak in.

In den volgenden staat wordt een overzigt gegeven van het aantal veroordeelingen en vrijspraken door de verschillende regtbanken, en zulks verdeeld naar de drieledige onderscheiding der misdrijven in het strafregt.

REGTBANKEN in de onderstaande gewesten:	Jaren.	AARD DER MISDRIJVEN						Totaal.	
		tegen de algemeene zaak.		tegen de personen.		tegen de eigendommen.			
		veroordeeld.	vrijgesproken.	veroordeeld.	vrijgesproken.	veroordeeld.	vrijgesproken.	veroordeeld.	vrijgesproken.
Gouvernement van Sumatra's Westkust	1872	45	5	64	15	174	59	283	79
	1871	44	9	66	14	144	29	254	52
	1870	47	4	53	12	113	42	213	58
Benkoelen	1872	350	62	25	8	66	50	441	115
	1871	229	15	26	5	29	21	284	41
	1870	6	»	15	1	40	35	61	36
Palembang	1872	21	6	64	9	143	38	228	53
	1871	27	»	22	15	56	45	105	60
	1870	16	15	43	14	42	11	101	40

(1) Het in het verslag over 1870 genoemde cijfer (80) is foutief.

REGTBANKEN in de onderstaande gewesten:	Jaren.	AARD DER MISDRIJVEN tegen de algemeene zaak.		tegen de personen.		tegen de eigendommen.		Totaal.	
		veroordeeld.	vrijgesproken.	veroordeeld.	vrijgesproken.	veroordeeld.	vrijgesproken	veroordeeld.	vrijgesproken.
Lampongsche districten	1872	119	20	100	9	155	51	374	80
	1871	61	15	85	8	123	56	269	79
	1870	333	36	112	10	89	14	534	60
Noordkust van Celebes en Sangir-eilanden	1872	»	»	4	»	»	»	4	»
	1871	»	»	1	»	»	»	1	»
	1870	»	»	2	»	»	»	2	»
Ternate	(1) 1871	»	»	1	»	»	»	1	»

(1) Over 1870 en 1872 zijn van de rijksraden te Tidore, Ternate en Batjan geen opgaven ontvangen.

Naar het geslacht waren de beklaagden onderscheiden: in 1872 in 1746 mannen en 37 vrouwen, in 1871 in 1193 mannen en 45 vrouwen, tegen 1135 mannen en 27 vrouwen in 1870.

Van de mannelijke beklaagden waren in 1872 74, in 1871 37 hun 20ste jaar nog niet ingetreden, tegen 70 in 1870. Van 20 tot 35 jaren oud waren in 1872 1227, in 1871 833 personen, tegen 790 in 1870. Van 35 tot 50 jaren oud waren in 1872 400, in 1871 309 personen, tegen 243 in 1870. Den leeftijd van 50 jaren hadden in 1872 45, in 1871 14 beklaagden bereikt, tegen 32 in 1870.

Naar hunnen landaard onderscheiden, waren de beklaagden verdeeld: in 1872 in 1781 inlanders en 2 vreemde oosterlingen, in 1871 in 1236 inlanders en 2 vreemde oosterlingen. In 1870 hadden 1156 inlanders en 6 vreemde oosterlingen teregtgestaan.

In 1872 komen 10, in 1871 4 beklaagden voor, die reeds vroeger ter zake van eenig misdrijf hadden teregtgestaan.

De volgende straffen werden uitgesproken: de doodstraf, welke in 1872 1 maal, in 1871 geen enkele maal werd opgelegd, tegen 2 malen in 1870; straffen voor een duur: van 10 tot 20 jaren, waartoe in 1872 19, in 1871 17 personen werden veroordeeld, tegen 7 in 1870; van 5 tot 10 jaren, waartoe in 1872 47, in 1871 10 personen werden verwezen, tegen 20 in 1870; van 2 tot 5 jaren, in 1872 112, in 1871 45 malen opgelegd, tegen 56 malen in 1870; van 6 maanden tot 2 jaren, waartoe in 1872 122, in 1871 79 beklaagden werden verwezen, tegen 55 in 1870; van hoogstens 6 maanden en minder, in 1872 tegen 668, in 1871 en 1870 tegen 443 en 509 personen uitgesproken; en eindelijk geldboete, welke in 1872 361, in 1871 320 malen voorkwam tegen 262 malen in 1870.

b. Overtredingen.

I. *Raden van justitie buiten Java en Madura.*

Even als in 1870 werd door geen der raden van justitie in de bezittingen buiten Java en Madura van overtredingszaken in hooger beroep kennis genomen.

In eersten aanleg werden bij die 5 regtbanken aangebragt of waren van het vorig jaar aanhangig: in 1872 71 overtredingen met 73 beklaagden, in 1871 66 met een gelijk aantal beklaagden, tegen 77 overtredingen met 79 beklaagden in 1870. Op ultimo 1870 waren aanhangig gebleven de zaken van 26 beklaagden; op ultimo 1871 was zulks het geval met de zaken van 10, op ultimo 1872 met die van 17 beklaagden. In 1872 waren 2, in 1871 1 zaak op verzoek van den officier van justitie van de rol geroijeerd.

Raadsgewijze waren die cijfers volgenderwijze verdeeld.

Raad van justitie te:	1872	1871.	1870.
Padang.	35	41	48
Makassar	19	8	7
Amboina	16	5	12
Banda	3	8	11
Ternate	»	4	1
Totaal . . .	73	66	79

Ook in de thans in behandeling zijnde jaren stond het grootste aantal beklaagden voor den raad van justitie te Padang teregt, het kleinste aantal voor die regtbank te Ternate.

Van het totaal overtredingen waren van het reglement op de opiumpacht in 1872 19, in 1871 17, tegen 11 in 1870. Hiervan waren in 1872 11 voor den raad van justitie te Padang, 6 voor die regtbank te Makassar en 2 voor die te Amboina aangebragt; in 1871 10 te Padang, 2 te Makassar, 1 te Amboina en 4 te Ternate. Te Banda kwamen overtredingen van dien aard niet voor. Overtreding van de overige pachtvoorwaarden had in 1872 13, in 1871 11 maal plaats tegen 23 maal in 1870; terwijl overtredingen van het reglement op den burgerlijken stand en overtredingen van diversen aard, in 1872 39, in 1871 38, tegen 43 maal in 1870 voorkwamen.

Het aantal veroordeelden en dat der vrijgesprokenen of van regtsvervolging ontslagenen was in 1872 gelijk, namelijk 27; in 1871 werden 38 beklaagden veroordeeld en 17 vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen. In 1870 was deze verhouding nog ongunstiger voor de vrijspraken, daar in dat jaar 41 personen werden veroordeeld en slechts 12 vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging

Waren in 1870 alle 41 gevonnisden tot geldboeten veroordeeld, in 1871 werden 30 personen tot geldboete en 8 tot andere straffen verwezen, terwijl in 1872 23 malen geldboeten, aan 4 personen andere straffen werden opgelegd.

Naar het geslacht waren de beklaagden verdeeld: in 1872 in 72 mannen en 1 vrouw, in 1871 in 63 mannen en 3 vrouwen; in 1870 waren 78 mannelijke beklaagden en 1 vrouwelijke voorgekomen.

Naar hunnen landaard waren de beklaagden onderscheiden: in 1872 in 29 Europeanen, 35 vreemde oosterlingen en 9 inlanders; in 1871 in 31 Europeanen, 25 vreemde oosterlingen en 10 inlanders; in 1870 hadden 52 Europeanen, 16 vreemde oosterlingen en 11 inlanders teregtgestaan. Het aantal Europeanen en inlanders is derhalve geleidelijk verminderd; dat der vreemde oosterlingen toegenomen.

Even als in 1870 werd ook in de thans in behandeling zijnde jaren doorgaans in de uitspraak van den eersten regter berust: in 1872 werd van 2, in 1871 van 4 vonnissen hooger beroep of cassatie aangeteekend; in 1870 had zulks 2 malen plaats gehad.

II. *In naam des Konings regtsprekende inlandsche regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura.*

Geen der in naam des Konings regtsprekende inlandsche regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura had in de in behandeling zijnde jaren in hooger beroep regt te spreken in eenige overtreding. In 1870 was dit ook niet voorgekomen.

In eersten aanleg is het totaal der bij die regtbanken aanhangige overtredingen in 1871 minder, in 1872 daarentegen meer dan in 1870; in 1870 had dit cijfer 140 be-

dragen met 157 beklaagden; in 1871 was het aantal der gedurende dat jaar aangebragte of van het vorig jaar overgebleven zaken 122 met 145 beklaagden, in 1872 152 met 164 beklaagden.

Van die overtredingen betroffen in 1872 69 de amfioenpacht-voorwaarden, 50 de overige pachtvoorwaarden, terwijl 33 in de rubriek diverse overtredingen vielen. In 1871 kwamen 63 overtredingen voor van de opiumpachtvoorwaarden, 36 van de overige pachtvoorwaarden en 23 overtredingen van verschillenden aard; in 1870 hadden deze cijfers respectivelijk 59, 54 en 27 bedragen. In 1872 en 1871 kwamen de meeste overtredingen van de opiumpachtvoorwaarden voor bij de landraden te Pontianak en Montrado en bij den residentieraad te Riouw, namelijk in 1872 30, 14 en 7, en in 1871 9, 22 en 18. De meeste overtredingen van de andere pachtvoorwaarden hadden in 1872 de landraden te Pontianak en Montrado te onderzoeken; in 1871 die te Sintang en Pontianak: van de overtredingen van verschillenden aard werd het grootste gedeelte beregt: n 1872 door de regtbank van burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging te Palembang, in 1871 door den landraad te Sambas

In 1872 kwam geen enkele overtreding in onderzoek bij de groote landraden te Padang, Priaman en Amboina, bij den pangeransraad te Benkoelen, bij de landraden te Billiton, Makassar, Maros, Balangnipa, Bonthain, Takalar, Belagaloeng, Saleijer, Sapoeroea, Haroeko, Hila, Kajeli, Wahaaij, Ternate, Timor-Koepang en Boeleleng en bij den Minahassaraad te Menado; in 1871 was zulks bij diezelfde regtbanken het geval en bovendien bij den gewonen landraad te Padang en bij de landraden te Muntok en Tandjong Pandang (Billiton). In 1872 stonden derhalve voor 21, in 1871 voor 24 van de 35 regtbanken geen beklaagden ter zake van overtreding teregt, tegen 19 in 1870.

Van 6 beklaagden in 1872, van 5 in 1871 bleven op ultimo van die jaren de zaken aanhangig; op ultimo 1870 was dit het geval met de zaak van 1 beklaagde. In 1872 werden 125, in 1871 124 personen veroordeeld, tegen 146 in 1870. Vrijgesproken of van regtsvervolging ontslagen werden in 1872 33, in 1871 16 personen, tegen 10 in 1870.

In 1872 werden 108 personen tot geldboete, 14 tot gevangenis of dwangarbeid met of zonder geldboete en 3 tot andere straffen veroordeeld. In 1871 werd aan 99 personen geldboete, aan 21 gevangenis of dwangarbeid met of zonder geldboete opgelegd, terwijl 4 tot andere straffen werden verwezen. In 1870 waren 76 veroordeelingen tot geldboete, 50 tot gevangenisstraf of dwangarbeid met of zonder geldboete en 20 tot andere straffen uitgesproken.

Het aantal beklaagden bij elke regtbank wordt in het volgend vergelijkend overzigt bekend gesteld.

Regtbanken.	1872.	1871.	1870.
Gewone landraad te Padang .	3	»	4
» » » Priaman.	3	2	»
Residentieraad » Benkoelen	4	»	»
Regtbank voor burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging te Palembang	26	12	9
Landraad te Muntok	1	»	26
» op Billiton	»	»	1
Residentieraad te Riouw . .	9	18	26
Landraad te Pontianak . . .	49	22	46
» » Sambas	1	16	2
» » Montrado . . .	34	49	13
» » Sintang. . . .	3	14	9
» » Bandjermasin. .	13	2	13
Transporteren . .	146	135	149
Per transport . .	146	135	149
Landraad te Martapoera . .	4	2	»
» » Amoenthaij . .	8	1	4
» » Amboina . . .	6	7	4
Totaal . . .	164	145	157

Het grootst aantal beklaagden kwam in 1872 voor bij de landraden te Pontianak en Montrado en bij de regtbank van burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging te Palembang; in 1871 bij de landraden te Montrado en Pontianak en bij den residentieraad te Riouw.

Naar het geslacht waren de beklaagden onderscheiden in 1872 in 147 mannen en 17 vrouwen, in 1871 in 121 mannen en 24 vrouwen, tegen 152 mannen en 5 vrouwen in 1870.

Onder de beklaagden waren in 1871 86 vreemde oosterlingen en 59 inlanders, in 1872 115 vreemde oosterlingen en 49 inlanders, tegen 93 vreemde oosterlingen en 64 inlanders in 1870. De verhouding was derhalve in 1872 zeer gunstig voor de inlanders.

De meeste vreemde oosterlingen stonden in 1872 teregt voor den landraad te Montrado, in 1871 voor die regtbank te Pontianak; de meeste inlanders in 1872 voor den landraad te Montrado, in 1871 voor de regtbank van burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging te Palembang.

Hooger beroep werd aangeteekend in 1872 van 4, in 1871 van 7 vonnissen, tegen 6 gevallen in 1870.

III. *Inlandsche regtbanken en geregten in de bezittingen buiten Java en Madura, welke niet in naam des Konings regtspreken.*

De opmerking in het verslag over 1870 gemaakt, ten opzigte van de onvolledigheid der opgaven betreffende de regtspraak in overtredingszaken van de inlandsche regtbanken en geregten in de buitenbezittingen, welke niet in naam des Konings regtspreken, is mede van toepassing op de opgaven, welke over de thans in behandeling zijnde jaren zijn ontvangen.

Het totaal der overtredingen, voor zooverre daarvan opgave is gedaan, bedroeg in 1872 852 met 877 beklaagden, in 1871 531 met 584 beklaagden, tegen 975 overtredingen met 1032 beklaagden in 1870. Onder dit cijfer waren in 1872 en 1871 33 en 27 overtredingen der amfioenpachtvoorwaarden, tegen 9 in 1870. Van deze overtredingen hadden in 1872 de rapats in Benkoelen 13, de proatins in de Lampongsche districten 12, en de rapats in Palembang er 8 te behandelen. In 1871 de rapats in Benkoelen 18, die in de Padangsche Bovenlanden en in Palembang ieder 3, die in Tapanoeli 1, en de proatin-raden in de Lampongs 2. De overige overtredingen, allen van verschillenden aard, waren verdeeld over de volgende regtbanken: in 1872 614 bij de proatin-raden in de Lampongsche districten, 158 bij de rapats in Benkoelen, 35 bij de rijksraden te Ternate, Tidore en Batjan, 5 bij de rapats in Palembang, 5 bij die in de residentie Tapanoeli, 3 bij de rapat te Rau en 1 bij de rapat te Painan; in 1871 324 bij de proatin-raden in de Lampongsche districten, 61 bij de rapats in Benkoelen, 55 bij de rijksraden te Ternate, Tidore en Batjan, 39 bij de rapats in Palembang, 18 bij die in Tapanoeli, 6 bij die in de Padangsche Bovenlanden en 1 bij de rapat te Painan.

Veroordeeld werden in 1872 804, vrijgesproken of ontslagen van regtsvervolging 35 beklaagden; in 1871 506 en 22, tegen 1005 en 25 in 1870. Aanhangig bleven op ultimo 1872 en 1871 de zaken van 38 en 56 beklaagden, tegen 2 in 1870.

Aan 555 veroordeelden in 1872, aan 362 in 1871 werd de straf van gevangenis of dwangarbeid met of zonder geldboete opgelegd, tegen 840 malen in 1870; in 1872 werden 125, in 1871 117 beklaagden tot geldboeten verwezen, tegen 161 malen in 1870. Andere straffen werden uitgesproken in 1872 tegen 124, in 1871 tegen 27 beklaagden, in 1870 tegen 4.

In den volgenden staat wordt aangetoond hoe de beklaagden in elk der drie jaren over de verschillende regtbanken verdeeld waren.

GEWESTEN.		REGTBANKEN.	1872.	1871.	1870.
Gouvernement van Sumatra's Westkust.	residentie Padangsche Benedenlanden.	Rapat te Painan	1	2	»
		» » Plangei	»	»	78
		» » Indrapoera	»	»	»
		» » Aijer Bangies en Rau	3	»	1
		» » Tello (Batoe-eilanden)	»	»	»
	residentie Padangsche Bovenlanden.	» » Tanah Datar	»	»	»
		» » Singkarah	»	10	73
		» » Limapoeloe	»	»	»
		» » Batipoe en X Kotta's	»	»	»
	residentie Tapanoeli	» » Siboga en Ommelanden	»	»	»
		» » Singkel	»	»	»
		» » Padang Sidempoean	6	31	»
		» » Nias	»	»	»
		» » Mandheling en Ankola	»	»	22
		» » Natal	»	»	»
Adsistent-residentie Benkoelen		» » Laïs	»	»	2
		» » Mokko Mokko	»	»	»
		» » Seloema	191	87	437
		» » Manna	»	»	141
		» » Kauer	»	»	»
		» » Kroë	»	»	»
Residentie Lampongsche districten		Proatins in de Lampongsche districten	626	325	180
» Palembang		Rapats in Palembang	17	74	98
» Ternate		Rijksraden te Ternate, Tidore, Batjan	33	55	»
		Totaal	877	584	1032

Naar hunnen landaard waren de beklaagden verdeeld: in 1872 in 2 vreemde oosterlingen en 875 inlanders, in 1871 in 4 vreemde oosterlingen en 580 inlanders; in 1870 waren 6 vreemde oosterlingen en 1026 inlanders voorgekomen.

Naar het geslacht waren zij onderscheiden in 1872 in 861 mannen en 13 vrouwen, in 1871 in 563 mannen en 21 vrouwen; in 1870 waren 1023 beklaagden mannelijke en 9 vrouwelijke personen.

IV. *Residents- of andere geregten en politierollen in de bezittingen buiten Java en Madura.*

Bij deze regtbanken was in het jaar 1870 geen enkele overtreding aangebragt; in 1871 hadden deze regtbanken 4 overtredingszaken te onderzoeken, en op de staten van 1872 worden 496 beklaagden vermeld, die ter zake van overtreding teregtstonden.

De reden dat over het jaar 1872 niet het aantal zaken, maar dat der beklaagden — en wel zulk een hoog cijfer — wordt opgegeven, is hoogst waarschijnlijk deze, dat in de vorige jaren de betrekkelijke staten niet begrepen en derhalve niet behoorlijk ingevuld werden, zoodat overtredingen waarvan door residents- en magistraatsgeregten kennis was genomen op den staat van de ter politierol afgedane zaken werden vermeld. Het maken van gevolgtrekkingen uit deze verwarde opgaven is derhalve voor alsnog niet doenlijk.

Het totaal overtredingen welke ter politierol in de Buitenbezittingen zijn afgedaan, bedroeg in 1871 21003, in 1872 26019, tegen 20817 in 1870.

In 1872 bleven de zaken van 160 beklaagden aanhangig, terwijl 4 beklaagden zich door de vlugt aan het onderzoek hadden onttrokken. (Hoeveel zaken in 1870 en 1871 aanhangig bleven, is niet opgegeven.)

De verhouding der vrijspraken, veroordeelingen en verwijzingen blijkt uit het volgende staatje:

Jaren.	Vrijspraken.	Veroordeelingen.	Verwijzingen.	Totaal.
1872	2304	22 631	1 084	26 019
1871.	1450	18 659	894	21 003
1870	1716	18 441	660	20 817

De verhouding tusschen de veroordeelingen en vrijspraken is voor deze laatsten in 1872 bijna dezelfde als in 1870, in 1871 ongunstiger dan in een dier jaren. Kwamen op 100 veroordeelingen in 1870 en 1872 achtereenvolgens 9 en 10 vrijspraken voor, in 1871 was die verhouding 7 ten 100.

In den volgenden staat wordt het aantal zaken vermeld, voor zoover opgaven zijn ontvangen, op elke plaats, waar door de Europesche ambtenaren in de bezittingen buiten Java en Madura politierol wordt gehouden, en zulks in vergelijking met het jaar 1870.

Plaatsen, afdeelingen of gewesten waar politierol is gehouden.		1872.	1871.	1870.
Sumatra's Westkust.				
Residentie Padangsche Benedenlanden:				
Afd. Padang.	Padang	1630	1857	2045
	Ommelanden van Padang . . . Pau	1095	511	566
Afd. Aijer Bangies en Rau.	Aijer Bangies en Rau	72		
	Ophir-districten .	44	229	423
	Batoe-eilanden .	103		
Afd. Priaman.	Priaman . . .	345	144	150
	Kaijoetanam . .	372	354	399
	Loeboebassong .	176	37	45
Afd. Painan.	Painan	169	129	16
	Ajer Hadji . .	21	10	111
	Indrapoera. . .	141	32	68
		4168	3303	3823
Residentie Padangsche Bovenlanden:				
Afd. Agam (Fort de Kock).	Agam . . . . Fort de Kock. .	405	(1) †	†
	Manindjoe . . .	54	†	†
	Palembaijar . .	56	†	†
	Bondjol	6	†	†
Afd. Tanah Datar (Fort van der Capellen).	Tanah Datar . .	219	†	†
	Singkarah . . .	301	†	†
	Boea	13	†	†
	Sidjoendjoeng .	220	†	†
Afd. Limapoeloe (Paijakombo).	Limapoeloe . .	275	†	†
Afd. XIII en IX Kotta's (Solok).	XIII en IX Kotta's	202	†	†
	Lolo en Soengei Pagoe. . . .	44	†	†
Afd. Batipoe en X Kotta's (Padang Pandjang).	Batipoe en X Kotta's	452	†	†
		2247	1895	1495
Residentie Tapanoeli:				
Afd. Mandheling en Ankola.	Padang Sidempoean. . . .	171		†
	Penjaboengan .	146	222	173
	Kotta-Nopan . .	62		285
	Transporteren.	379	222	458

Plaatsen, afdeelingen of gewesten waar politierol is gehouden.		1872.	1871.	1870
	Per transport .	379	222	458
Afd. Siboga.	Siboga	58	31	51
	Batang Taro-districten . . .	1	»	»
	Baros	244	130	107
	Singkel	40	27	20
	Goenoeng Sitoli (Nias). . . .	124	89	†
Afd. Natal.	Natal	108	66	68
		954	565	704
Benkoelen.				
Benkoelen.		299	†	†
Ommelanden.		157	†	†
Laïs.		130	†	†
Mokko Mokko		21	†	†
Seloema		437	†	†
Manna.		260	†	†
Pasoemah Oeloe Manna.		6	†	†
Kauer		74	†	†
Kroë		326	†	†
		1710	682	778
Lampongsche districten.				
Telok Betong		361	337	398
Sepoeti.		72	†	†
Toelang Bawang		22	†	†
Sekampong		7	†	†
Boemiagoeng.		5	†	†
IV Marga's		14	†	†
Semangka.		10	†	†
		491	337	398
Palembang.				
(Gezamenlijk opgegeven).		4043	3139	2429
Sumatra's Oostkust.				
Bengkalis		56		
Siak en onderhoorigheden (behalve Deli)		32	316	539
Riouw.				
(Gezamenlijk opgegeven).		537		
		625	316	539

(1) Waar een † is ingevuld, beteekent dit, dat geene of geene gesplitste opgaven zijn ontvangen.

Plaatsen, afdeelingen of gewesten waar politierol is gehouden.	1872.	1871.	1870.
Banka.			
Muntok	141	†	†
Djeboes	96	†	†
Blinjoe	214	†	†
Soengeiliat	199	†	†
Merawang	133	†	†
Pankal Pinang	108	†	†
Soengeislan	403	†	†
Koba	71	†	†
Toboali	112	†	†
	1477	1162	1014
Billiton.			
(Gezamenlijk opgegeven)	681	633	†
Wester-afdeeling van Borneo.			
Pontianak	527	575	325
Landak	48	36	130
Taijan	43	16	»
Mampawa	52	55	37
Soekadana	»	6	»
Sintang	160		
Melawi	11	91	291
Boven-Kapoeas	18		
Sanggouw	67		
Montrado	228		
Singkawang	167	205	221
Bengkaijang	28		
Sambas	124	62	49
Pamangkat	45	47	†
	1518	1093	1053
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.			
Bandjermasin	799	†	476
Martapoera	782	†	1028
Tabanio	38	†	74
Marabahan	126	†	209
Kahaijan	33	†	88
Kwalla Kapoeas	165	†	110
Amoenthaij	296	†	
Barabei-ie	431	†	1212
Tandjong	80	†	
Kendangan	424	†	
Sampit	†	†	111
Koetei	†	†	10
	3174	2382	3318

Plaatsen, afdeelingen of gewesten waar politierol is gehouden.	1872	1871	1870
Celebes en onderhoorigheden.			
Makassar	726	946	1071
Maros	180	280	271
Balangnipa	441	579	287
Bonthain	605	451	224
Binamoe	195	110	287
Takalar	85	134	†
Saleijer	147	97	267
Bima	27	4	»
Tontoli	7	8	2
	2413	2609	2409
Menado.			
Minahassa (gezamenlijk opgegeven)	334	160	150
Gorontalo	97	83	151
	431	243	301
Amboina.			
Amboina	316	516	423
Saparoea en Haroekoe	337	394	294
Hila	327	139	92
Boeroe	†	206	114
Elpapoetih-baai	70	40	55
Wahaaij	80	36	30
Banda	636	698	655
	1766	2029	1663
Ternate.			
Ternate	57	237	191
Timor.			
Koepang	186	353	641
Bali.			
Boeleleng	78	25	61
Totaal	26019	21003	20817

B. Burgerlijke zaken.

I. *Raden van justitie in de bezittingen buiten Java en Madura.*

Het aantal burgerlijke zaken bij de gezamenlijke raden van justitie in de bezittingen buiten Java en Madura in eersten aanleg aangebragt of van de vorige jaren aanhangig gebleven, is in 1872 en 1871 minder dan in 1870. Het heeft in laatstgenoemd jaar bedragen een totaal van 270 zaken, tegen 225 in 1871 en 211 in 1872.

De volgende staat geeft een overzigt hoe deze cijfers in elk der genoemde jaren over de vijf raden van justitie waren verdeeld.

Raad van justitie te	1870.	1871.	1872.
Padang	128	111	108
Makassar	76	34	42
Amboina.	32	37	25
Banda.	8	21	18
Ternate	26	22	18
Totaal. . .	270	225	211

Onder de zaken in 1872 behandeld, waren er 30 van het vorige jaar, terwijl in 1871 dit aantal 35 bedroeg. Alle zaken werden in de beide jaren op de teregtzitting gebragt door inschrijving op de rol.

De gedingvoerende partijen waren naar hunnen landaard respectivelijk in de jaren 1871 en 1872 onderscheiden als volgt: 69 en 56 gedingen werden gevoerd tusschen Europeanen onderling tegen 87 in het jaar 1870; 41 en 75 tusschen vreemde oosterlingen onderling, tegen 74 in het jaar 1870; 64 en 49 tusschen Europeanen en vreemde oosterlingen, tegen 64 in 1870; 6 en 7 tusschen Europeanen en inlanders, tegen 17 in 1870; 31 en 22 tusschen vreemde oosterlingen en inlanders, tegen 27 in 1870 Inlandsche hoofden waren partij in 8 zaken in 1871, terwijl zulks in 1872 eenmaal plaats vond. In 1870 was het almede slechts eenmaal voorgekomen.

In eersten aanleg werden in 1872 134 eindvonnissen gewezen, tegen 142 in 1871, en 153 in 1870. Door incidenteel vonnis gingen in 1872 5 zaken van de rol; in 1871 was dat aantal 9 geweest, tegen 18 in 1870 Op verzoek van partijen werden geroijeerd 35 zaken in 1872, tegen 38 in 1871, en 57 in 1870. Door schorsing (art. 250 van het reglement op de burgerlijke regtsvordering), ging van de rol in 1872 en 1870 1 zaak; zulks kwam in 1871 niet voor. Het cijfer der verleende verstekken bedroeg in 1872 10, tegen 16 in 1871, en 23 in 1870. Tegen den eischer werden verleend 3 verstekken in 1872 en 12 in 1870; in 1871 is zulks niet voorgekomen; tegen den gedaagde in 1872 4, in 1871 15 verstekken, tegenover 10 in 1870; tegen den gedaagde met aanhouding der zaak 3 in 1872, 1 in 1871 en 1 in 1870. In 1872 werd bij 75 vonnissen de eisch geheel of gedeeltelijk toegewezen, tegen 71 toewijzingen in 1871 en 92 in 1870, bij 38 de eisch ontzegd, tegen 41 malen in 1871 en 39 malen in 1870. Niet-ontvankelijkverklaring van den eisch had in 1872 5 maal, in 1871 17 maal plaats, tegen 22 maal in het voorafgegane jaar. Het aantal praeparatoire vonnissen bedroeg in 1872 4, in 1871 3, tegen 15 in 1870; dat der interlocutoire in 1872 9, in 1871 23, tegen 15 in 1870. Eindvonnissen op incidenten waren er in de genoemde jaren 22, 31 en 20. Om pro deo te procedeeren werd er in 1872 slechts 1 verzoek gedaan, dat door den raad van justitie te Amboina werd geweigerd; in 1871 stond de raad van justitie te Padang zulks 11 maal t e. In 1870 werden 2 dergelijke verzoeken toegestaan en 1 geweigerd. Request-civiel kwam in 1872 4 maal, in 1871 3 maal voor, tegen 8 maal in 1870.

Requesten, waarop in eersten aanleg in raadkamer werd beschikt, zijn er in 1872 173 voorgekomen, tegen 183 in 1871, en 216 in 1870. De onderwerpen, waarop die verzoekschriften betrekking hadden, en het aantal dat bij elken raad van justitie werd ontvangen, toont de volgende vergelijkende tabel aan.

Raad van justitie te:	Jaren.	Verzoeken betreffende:			
		Voogdijen.	Curateele.	Art. 134 Regt. Organisatie.	Andere onderwerpen.
Padang. . .	1870.	6	"	7	81
	1871.	14	2	6	74
	1872.	21	"	4	61
Makassar .	1870.	12	"	63	75
	1871.	1	"	"	45
	1872.	5	1	2	41
Amboina .	1870.	1	1	30	32
	1871.	4	2	2	21
	1872.	"	1	"	24
Banda . . .	1870.	1	"	14	15
	1871.	"	"	"	11
	1872.	"	"	"	10
Ternate . .	1870.	"	"	"	"
	1871.	1	"	"	"
	1872.	"	"	"	"
Totaal. .	1870.	20	1	7	188
	1871.	20	4	8	151
	1872.	26	2	6	139

Op de rol van den regter-commissaris, regtsprekende in kleine zaken, zijn behandeld: in 1872 11 zaken door den regtercommissaris van den raad van justitie te Makassar. In 1871 viel zulks ook alleen te Makassar voor en wel 6 maal. In 1870 was het 11 maal voorgekomen.

In hooger beroep deed van de gezamenlijke raden van justitie in 1871 en 1872 alleen de raad te Amboina regt, en wel achtereenvolgens 1 en 2 malen. Telkens waren Europeanen eischers. In 1872 werd de eisch in beide de gevallen niet ontvankelijk verklaard, in 1871 werd het vonnis van den landraad bekrachtigd. In 1870 was 5 malen in hooger beroep uitspraak gedaan.

Naar den aard der regtsvorderingen onderscheiden, is in 1872 uitspraak gedaan in 110 persoonlijke regtsvorderingen, tegen 119 in 1871 en 133 in 1870; in 39 zakelijke regtsvorderingen tegen 41 in 1871 en 32 in 1870; in 3 gemengde regtsvorderingen, tegen 5 in 1871 en 12 in 1870. In zaken van koophandel zijn in 1872 4 vonnissen gewezen, tegen 7 in 1871 en 4 in 1870

Ten gevolge van overtredingen in hunne functien begaan, zijn tegen ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen enz., 71 beslissingen gevallen, tegen 22 in 1871 en 15 in 1870.

Executoir-verklaring op uitspraken van scheidsmannen had in 1872 niet plaats, in 1871 evenmin, terwijl het in 1870 slechts eenmaal was voorgekomen.

Verbetering of aanvulling van acten van den burgerlijken stand had in 1872 22 maal plaats tegen 16 maal in 1871 en 15 maal in 1870.

Geene uitspraak betreffende den burgerlijken staat van personen werd in een dezer jaren gedaan

Uitwijzing van eigendomsregt (art 800 van het reglement op de burgerlijke regtsvordering) had in 1872 slechts 1 maal plaats, tegen 2 maal in 1871, telkens te Padang. In 1870 was het slechts 1 maal voorgekomen

Scheiding van goederen, alsmede scheiding van tafel en bed, kwam in geen der drie jaren voor.

Echtscheiding had in 1872 niet plaats, evenmin in 1870. In 1871 kwam 1 geval voor.

Verklaring van vermoedelijk overlijden van personen werd door de raden van justitie in geen der drie jaren uitgesproken.

Van onbeheerde nalatenschappen moet hetzelfde worden gezegd.

Faillietverklaringen geschiedden in 1872 tweemaal en wel te Amboina, tegen eenmaal in 1871 (te Padang). In 1870 was het 5 malen voorgekomen.

Verklaringen in staat van kennelijk onvermogen, zoomede beschikkingen op verzoeken om surséance van betaling hadden in geen dezer jaren plaats.

Dispositien betreffende vereffening van kosten, schaden

en interessen zijn er in 1872 2 voorgekomen. In 1871 had zulks eveneens 2 maal plaats, tegen 9 maal in 1870.

Vorderingen tot verbeurdverklaring van regalen, en beschikkingen in cas van praeferentie en concurrentie (regl. 1819) kwamen in geen dezer jaren voor.

Het totaal der voor de regter-commissarissen bij de vijf raden van justitie verleden acten bedroeg in 1872 739, tegen 570 in 1871 en 578 in 1870. Elke raad van justitie had in die totalen het volgend aandeel.

Jaren.	Padang.			Makassar.			Amboina.			Banda.			Ternate.			Totaal			Totaal generaal.
	Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Eigendom.	Hypotheek.	Cessie van hypotheek.	Eigendom.	Hypotheek	Cessie van hypotheek	
1870	117	64	1	184	45	»	58	25	»	37	12	»	25	10	»	421	156	1	578
1871	119	33	»	224	77	2	36	25	»	32	5	»	14	3	»	425	143	2	570
1872	216	59	»	251	73	»	39	27	»	31	8	»	25	10	»	562	177	»	739

Het aantal verleden acten is in 1872 aanmerkelijk grooter geweest dan in de beide voorgaande jaren.

In faillissementen, rangregelingen enz. traden in 1872 regter-commissarissen 7 maal op en wel 6 maal te Padang en 1 maal te Makassar. In 1871 had zulks 3 maal plaats en wel 2 maal te Padang en 1 maal te Amboina. In 1870 was het 5 maal voorgekomen.

De gezamenlijke raden van justitie bragten in 1872 7 adviezen uit, en wel die te Padang 3, die te Amboina 4. In 1871 was het aantal 3, namelijk 1 te Padang en 2 te Amboina. 6 adviezen waren er in 1870 uitgebragt.

Verzegeling door de griffiers had 3 maal plaats in 1872, 2 maal ambtshalve bij sterfgevallen en 1 maal bij faillissement te Makassar. In 1871 was zulks eveneens in het geheel 3 maal geschied, tegen 2 maal in 1870.

Inschrijvingen ter griffie zijn er in 1872 11 gedaan, tegen 6 in 1871 en 9 in 1870. Daaronder waren in 1872 2 te Padang van aanvaarding onder voorregt van boedelbeschrijving, en 4 van verwerping, namelijk: 2 te Padang, 1 te Makassar en 1 te Amboina. Van handelsovereenkomsten hadden er 5 inschrijvingen plaats, en wel 3 te Padang en 2 te Makassar. In 1871 waren er te Padang 2 inschrijvingen (bij sterfgevallen) van aanvaarding onder voorregt van boedelbeschrijving en 1 te Makassar. Inschrijving van zuivere aanvaarding bij sterfgeval had in dat jaar 1 maal te Padang plaats; van verwerping 1 maal te Makassar; 1 handelsovereenkomst werd toen te Padang ingeschreven.

Even als de vorige jaren werden bodemerijbrieven in het geheel niet aangeboden ter griffie.

Executie ten gevolge van beslag op roerende goederen vond in 1872 20 malen plaats, tegen 26 malen in 1871 en 51 malen in 1870. Zij geschiedde in 1872 7 maal bij den raad van justitie te Padang, 7 maal bij dien te Makassar en 6 maal bij dien te Banda. In 1871 vond zulks te Padang niet plaats, te Makassar 5 maal, te Amboina 9 maal en te Banda 12 maal.

II. *In naam des Konings regtsprekende regtbanken en geregten buiten Java en Madura.*

De in naam des Konings regtsprekende regtbanken in de buitenbezittingen, van welke opgaven werden ontvangen, hadden in 1872 een grooter getal burgerlijke zaken te beregten dan in 1871, doch een kleiner dan in 1870. Het totaal bedroeg in 1872 2480, tegen 2134 in 1871 en 2646 in 1870. In 1872 waren er nog 194 zaken van het vorig jaar te behandelen; in 1871 198 en in 1870 169.

Welke de regtbanken waren die deze zaken behandelden, en hoe groot elks aandeel is geweest, wordt in den volgenden staat bekend gesteld, voor elk der jaren 1872, 1871 en 1870.

Regtbanken en geregten waar zaken voorkwamen.		1870.	1871.	1872.
Gewone landraad te Padang .		129	131	147
Magistraatsgeregt te idem . .		205	139	407
Gewone landraad te Priaman.		21	11	12
Magistraatsgeregten in de residentie Tapanoeli		49	30	35
Residentieraad te Benkoelen .		»	»	6
Pangeransraad te idem . . .		»	»	6
Regtbank voor burgerlijke en lijfstraffelijke regtspleging te Palembang.		118	180	147
Residentiegeregt te Muntok. .		»	»	39
Residentieraad te Riouw . .		75	73	39
Landraad te Pontianak . . .		67	46	60
Magistraatsgeregt te idem . .		3	2	3
Landraad te .	Sambas. . .	1	3	1
	Montrado . .	»	»	4
	Sintang. . .	14	10	2
	Bandjermasin.	90	109	78
	Amoenthaij. .	8	9	26
	Martapoera .	35	19	67
	Makassar . .	7	3	16
	Balangnipa. .	2	»	»
	Bonthain . .	5	»	»
Groote landraad op Amboina .		2	2	»
Gewone id. » idem . .		26	42	35
Magistraatsgeregt » idem . .		1141	716	705
Landraad » Saparoea.		34	18	20
Magistraatsgeregt » idem .		106	92	79
Landraad te Hila en Larieke.		2	»	»
Magistraatsgeregt te idem . .		54	29	»
Transporteren . . .		2194	1664	1954

Regtbanken en geregten waar zaken voorkwamen.	1870.	1871.	1872.
Per transport . .	2194	1664	1954
Landraad te Haroekoe . . .	»	14	6
Idem » Wahaaij (Ceram)	26	83	2
Magistraatsgeregt te idem . .	74	»	78
Landraad te Kajeli (Boeroe) .	»	3	344
Magistraatsgeregt te idem . .	205	225	2
Land- of Minahassaraad te Menado.	126	133	94
Landraad te Boeleleng . . .	21	11	»
Magistraatsgeregt te idem . .	»	1	»
Totaal . . .	2646	2134	2480

Het magistraatsgeregt te Amboina had het grootst aantal zaken te behandelen. Daarna volgden in 1872 het magistraatsgeregt te Padang en dat te Kajeli, in 1871 dat te Kajeli, terwijl er alstoen bij het magistraatsgeregt te Padang veel minder zaken te behandelen waren.

Afgedaan werden: in 1872 2227 zaken, tegen 1931 in 1871 en 2382 in 1870. Van deze gingen van de rol door eindvonnis in 1872 2063, in 1871 1787 zaken, tegen 2178 in 1870; door afstand in 1872 164 zaken, tegen 144 in 1871 en 204 in 1870.

Incidenteele, praeparatoire en interlocutoire vonnissen werden in 1872 87 gewezen, tegen 31 in 1871 en 64 in 1870.

Bij 65 beslissingen in 1872 tegen 36 in 1871 en 57 in 1870 werden partijen niet ontvankelijk verklaard in haren eisch.

Hooger beroep werd 20 malen aangeteekend, tegen 19 malen in 1871 en even zoo veel malen in 1870.

De uitspraken waarvan in appèl werd gegaan, waren in eersten aanleg afkomstig van Palembang, Riouw, Pontianak, Amoenthaij en Martapoera, in 1871 van Palembang, Riouw, Pontianak, Amoenthaij, Amboina, Menado en Boeleleng. In 1870 waren de uitspraken afkomstig van Palembang, Riouw, Pontianak, Makassar, Amboina, Menado en Boeleleng. Dezelfde plaatsen komen dus meestal telkens voor in deze drie jaren.

III. *Inlandsche regtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura, welke niet in naam des Konings regtspreken.*

De opgaven van de niet in naam des Konings regtsprekende inlandsche regtbanken strekken zich uit over eenige rapats ter Sumatra's Westkust en die in de adsistent-residentie Benkoelen, over die in de residentie Palembang en over de proatins in de Lampongsche districten.

Volgens die opgaven stonden ter beregting van bedoelde inlandsche regtbanken in 1872 966 burgerlijke zaken, tegen 1165 in 1871 en 920 in 1870. Van deze zijn door eindvonnis afgedaan 931 zaken in 1872, tegen 997 in 1871 en 833 in 1870, door afstand in 1872 2 zaken, in 1871 11, terwijl zulks in 1870 in 't geheel niet was voorgekomen.

Als incidenteel, praeparatoir of interlocutoir gewezen, werden in 1872 776 vermeld, tegen 224 in 1871 en 6 in 1870. Niet-ontvankelijk verklaard zijn partijen in 1872 in 33 eischen tegen 29 in 1871 en even zooveel in 1870. Aanhangig bleven onder ultimo December 1872 33 zaken, tegen 157 in 1871 en 87 in 1870.

IV. *Acten van eigendom, hypotheek en cessie van hypotheek, verleden door residenten en adsistent-residenten in de bezittingen buiten Java en Madura.*

De acten verleden ten overstaan van residenten en adsistent-residenten in de buitenbezittingen zijn in 1872 en 1871 grooter dan in het voorafgegane jaar. In 1872 bedroeg het aantal 289, in 1871 304, tegen 244 in 1870. In 1872 waren er 230 acten van eigendom, tegen 235 in 1871 en 218 in 1870, 39 acten van hypotheek, tegen 52 in 1871 en 25 in 1870, en 20 acten van cessie van hypotheek, tegen 17 in 1871 en 1 in 1870.

Het volgend overzigt wijst de autoriteiten aan, ten overstaan van wie zij zijn verleden, en hoeveel van elke soort bij ieder dezer.

Acten verleden ten overstaan van den:	1870.			1871.			1872.		
	Acten van			Acten van			Acten van		
	eigendom.	hypotheek.	cessie van hypotheek.	eigendom.	hypotheek.	cessie van hypotheek.	eigendom.	hypotheek.	cessie van hypotheek.
resident der Padangsche Bovenlanden	»	»	»	»	»	»	»	»	»
adsistent-resident van Priaman.	9	»	»	2	1	»	3	»	»
resident van Tapanoeli.	»	»	»	»	»	»	1	»	»
adsistent-resident van Benkoelen	19	7	»	36	11	17	36	19	20
resident der Lampongsche districten	2	»	»	4	1	»	1	»	»
» van Palembang	63	4	»	47	8	»	47	5	»
» » Banka.	6	1	»	10	2	»	21	»	»
adsistent-resident van Billiton	21	»	1	2	»	»	5	»	»
resident van Riouw	4	»	»	34	7	»	23	4	»
» der Westerafdeeling van Borneo	39	»	»	33	»	»	46	1	»
adsistent-resident van Sambas	7	»	»	15	»	»	1	»	»
resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	11	»	»	5	»	»	7	»	»
» van Menado	29	11	»	26	18	»	20	3	»
» » Timor.	7	2	»	15	4	»	18	7	»
adsistent-resident van Boeleleng.	1	»	»	6	»	»	1	»	»
Totaal. . . .	218	25	1	235	52	17	230	39	20
Totaal-generaal. . . .	244			304			289		

Het grootst aantal acten werd in 1872 verleden te Benkoelen; daarop volgde Palembang, en hierop de Westerafdeeling van Borneo. In 1871 waren dit respectivelijk Benkoelen, Palembang en Menado. De meeste acten van eigendom kwamen voor: in 1872 te Palembang, in de Westerafdeeling van Borneo en te Benkoelen, in 1871 te Palembang, Benkoelen en Riouw. De meeste acten van hypotheek: in 1872 te Benkoelen, op Timor en in Palembang; in 1871 te Menado, Benkoelen en Palembang. Cessie van hypotheek werd in de twee thans in behandeling zijnde jaren alleen verleden te Benkoelen en wel 20 maal in 1872, tegen 17 maal in 1871.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE O *bis*.

N°. 16*a*.

(Zie den geleidenden brief, zoomede blz. 68 van het verslag.)

RAPPORT van den gouverneur van Sumatra's Westkust omtrent de vrijverklaring der slaven in de residentie Padangsche Bovenlanden.

Gouvernement van Sumatra's Westkust.

N°. 1.

Siboga, den 2den Junij 1876.

Ten einde uitvoering te geven aan de ordonnantie van 4 Februarij jl. (*Staatsblad* n°. 35), houdende voorschriften op welke wijze zou worden geregeld de vrijmaking der personen in het gouvernement Sumatra's Westkust, die vóór 1860 slaven zouden zijn geheeten, heb ik mij in het laatst der maand Maart begeven naar de Padangsche Bovenlanden, om in die residentie het werk aan te vangen.

Met den resident kwam ik overeen, dat het allereerst tot de vrijmaking zou worden overgegaan in de afdeeling Tanah Datar, omdat aldaar de hoofden en bevolking de meeste blijken van ingenomenheid met de zaak hadden gegeven, en met den adsistent-resident van die afdeeling werd besproken op welke wijze de plegtigheid zou worden geregeld.

Daar zulks, met geringe wijziging, overal op dezelfde wijze plaats had, laat ik hier volgen hoe die regeling was, ten einde dat niet telkens te herhalen.

Op eene opene vlakte, gewoonlijk een passarplein, was opgerigt eene tribune voor mij, den resident en de plaatselijke civiele en militaire autoriteiten. Daarnaast, waar het aantal Europesche ingezetenen groot genoeg was, loges voor hen en hunne dames. Voorts uitgestrekte loodsen voor een feestmaal aan de bevolking, te midden waarvan, aan eene afzonderlijke tafel, door mij, de civiele en militaire autoriteiten, de larashoofden, den hoofddjaksa of den djaksa en den priester van de rapat werd plaats genomen. Al deze gebouwen waren van ligte materialen, maar zoo netjes mogelijk opgerigt, en met bloemen, vlaggen en gekleurde kleeden versierd.

Van de tribune hield ik in het Maleisch eene redevoering tot de vergaderde menigte, die zich rondom ons opdrong. De inhoud daarvan kwam neder op het volgende:

dat Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden en de Regering van Nederlandsch Indie immer van oordeel zijn geweest, dat het bestaan van slavernij of van een toestand van niet algeheele vrijheid de ontwikkeling van land en volk in den weg staat;

dat daarom de Regering op middelen is bedacht geweest om aan dien toestand een einde te maken, en dat dien ten gevolge in vele gedeelten van Nederlandsch Indie de slavernij reeds was afgeschaft;

dat zulks nog geen plaats had gehad in het gouvernement Sumatra's Westkust, alwaar zich nog een aantal lieden bevonden, die als lijfeigenen (boedak en kemanakan di bawah loetoeh) het eigendom waren van anderen;

dat vele van die lieden afstammelingen waren van menschen die hunne vrijheid hadden verloren toen dit gewest de souvereiniteit van het Nederlandsch Indisch Gouvernement nog niet erkende, toen de gemoederen minder zacht waren dan thans, en toen men behagen schepte in oorlogen;

dat het Zijne Majesteit wel bewust was dat de lijfeigenen door hunne meesters niet verdrukt werden, sedert deze landen onder het bestuur stonden van Hoogstdeszelfs vertegenwoordiger den Gouverneur-Generaal, doch dat Zijne Majesteit het niet behoorlijk achtte, dat er zich lieden onder Hoogstdeszelfs bescherming zouden bevinden, die niet gelijke regten als anderen bezaten, — die aan anderen toebehooren, — die niet naar welgevallen over hunne verdiensten konden beschikken, of wier wenschen en begeerten aan banden werden gelegd;

dat Zijne Majesteit, die de volken van dit gewest lief heeft als een vader zijne kinderen, alle onvrijen heeft willen vrijmaken, en dat Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal met het meeste welgevallen had vernomen, dat alle hoofden en bezitters van onvrije lieden in den wensch van Zijne Majesteit instemden, en met genoegen wilden medewerken om dat doel te bereiken;

dat ik reeds vóór eenigen tijd door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal gemagtigd was om door de ambtenaren registers te doen aanleggen der namen van de lijfeigenen;

dat, aangezien de Regering aan de eigenaren geen schade wilde berokkenen en ook de adat wilde eerbiedigen, Zijne Excellentie het passend had gevonden om de waarde der onvrijen in geld te vergoeden, zoo als dan ook met de eigenaren was overeengekomen;

dat, zulks aan den Koning medegedeeld zijnde, Zijne Majesteit voldoende gelden had beschikbaar gesteld om alle onvrijen te lossen en de gebruikelijke bevrijdingsfeesten te geven;

dat daardoor binnen weinige maanden in dit gewest geene personen meer zouden zijn die het eigendom waren van anderen;

en dat ik nu gekomen was om uitvoering te geven aan de bevelen der Regering, die vervat waren in de ordonnantie van 4 Februarij, waarvan de vertaling werd voorgelezen.

Daarna verklaarde ik aan de gansche bevolking, uit naam van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden en van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie, dat in de afdeeling, waarin ik mij bevond, er geen lieden meer waren die aan anderen toebehoorden, en dat allen, van welke afkomst ook, gelijke vrijheid bezaten.

Ik wendde mij daarop tot de vroegere eigenaren en wees er op, onder het aanhalen van een toepasselijken tekst uit

Aan
Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie.

den Koran, dat zij heden, eensgezind met het Gouvernement, een Gode gevallig werk hadden verrigt, dat voozeker zegen op land en volk zou brengen, terwijl ik de bevrijden aanspoorde tot dankbaarheid jegens hunne vroegere eigenaren, met wie zij nu waren gelijkgesteld, en tot het aanwenden van alle middelen om hun geluk te vermeerderen.

Deze toespraak, waarvan het vorenstaande de verkorte inhoud bevat, en die, naar gelang de omstandigheden het eischten, eenigermate werd gewijzigd, werd door een der larashoofden, namens de hoofden en de bevolking, beantwoord.

Daarna had de uitbetaling plaats van de een ieder aankomende gelden, waarvoor de eigenaren en adathoofden quitantien teekenden, terwijl daar, waar eigenlijke slaven waren, deze op de tribune verschenen om in het publiek te vernemen dat zij voortaan vrij waren.

Na afloop daarvan werden de toebereidselen voor het bevrijdingsfeest bezigtigd. Daarna werd door een iegelijk, zonder onderscheid van rang of stand, aan het gezamenlijk feestmaal deelgenomen, hetgeen gevolgd werd door volksspelen.

Te Fort de Kock en Padang Pandjang werd de plegtigheid opgeluisterd door militaire muziek, terwijl ook aldaar en te Fort van der Capellen, op verzoek der hoofden, de beslechting van de zaak werd beklonken door een saluut van 21 kanonschoten.

Afdeeling Tanah Datar.

Onderafdeeling Fort van der Capellen. Den 3den April hield ik te Fort van der Capellen eene voorloopige vergadering met de larashoofden, om de zaak definitief te bespreken en er voor te zorgen, dat zij den geest en de strekking der zaak goed begrepen en die aan hunne onderhoorigen, zoo noodig, nog konden duidelijk maken, terwijl ik ook hun mijne bijzondere tevredenheid betuigde voor de van hen ondervonden medewerking.

Reeds vroeger hadden zij te kennen gegeven, dat thans al de mamaks [eigenaren] van kemanakans di bawah loetoeh [lieden in gewijzigden toestand van slavernij] afzagen van het ontvangen van schadevergoeding voor de bevrijding en ook van »isi adat" aan de negri. Alleen het algemeen bevrijdingsfeest wenschten zij door het Gouvernement bekostigd te hebben. Ook de eigenaren uit de laras Goeroen, die vroeger hoogere eischen hadden gesteld dan de overigen, sloten zich thans vrijwillig bij de groote meerderheid aan.

De begrooting bedroeg:

»isi adat" voor 280 kemanakans [in Goeroen], verdeeld over 11 indoe's à f 60 per indoe	f	660
plaatselijke feesten, per indoe f 92, of voor 11 indoe's.		1012
algemeen feest		1000
Te zamen	f	2672

Van deze som bleef dus slechts uit te geven f 1000 voor het algemeen feest.

Tegen verwachting bleek het, dat de belangstelling veel grooter en het aantal van hen, die aan het feest wenschten deel te nemen, veel aanzienlijker zou zijn dan waarop men gerekend had, zoodat f 1000 niet toereikend zou wezen om het feestmaal waardiglijk in te rigten. Ik achtte het niet meer dan billijk dat daar waar de bevolking zulk een groot bewijs van belangeloosheid had gegeven, het Gouvernement niet achterbleef in het vieren van deze voor haar zoo ingrijpende en voor velen zoo heugelijke gebeurtenis als de bevrijding van allen die nog aan banden lagen. Ik gaf dus magtiging om voor het feest meer uit te geven dan begroot was. Daartoe werd toen beschikt over f 3 281,97, zoodat de uitgaven in de onderafdeeling Fort van der Capellen beliepen f 609,97 meer dan het geraamde.

Op den 8sten April had de plegtigheid der vrijverklaring plaats. Een iegelijk had zich beijverd om die zoo indrukwekkend mogelijk te maken, en duizenden menschen waren daarvoor opgekomen die, na afloop der toespraken, in ruime fraai versierde loodsen, — vele vrouwen in naburige woningen, — aan het feestmaal deelnamen. Na afloop daarvan werd ik met de mij vergezellende ambtenaren, onder luid gejubel, door de menigte naar huis teruggeleid.

De stemming was zeer vrolijk, en tot dat de avond viel werden de volksspelen in onze tegenwoordigheid voortgezet.

In antwoord op mijne toespraak voerde het larashoofd van Soengei Djamboe, namens de overige hoofden, de bevolking en de bevrijden, het woord. Hij dankte, uit naam der laatsten, Zijne Majesteit den Koning, Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal en verdere autoriteiten voor hunne verlossing, zonder dat zulks hun iets gekost had, en riep den zegen des Hemels af op hen, die dit werk hadden tot stand gebragt.

In deze onderafdeeling waren, volgens de opgaven van 1873, thans 5258 personen van alle banden losgemaakt.

Onderafdeeling Lintou en Boeah. Den 11den April begaf ik mij naar Boeah.

In deze onderafdeeling was gerekend:

voor de vrijverklaring van 3648 onvrijen, verdeeld over 325 indoe's, isi adat à f 32 per indoe. . .	f	10 400
voor plaatselijke feesten		27 106
Te zamen	f	37 506

De larashoofden deelden mij mede, dat de adathoofden thans slechts wenschten te ontvangen de isi adat, en afzagen van de plaatselijke feesten en vergoeding in karbouwen en lijnwaad, zoo als zij vroeger hadden verlangd. Zij wenschten dat slechts een algemeen feest ter hoofdplaats zou worden gegeven.

Bij nadere opname was ook gebleken dat het aantal indoe's (of, zoo als daar gezegd wordt, »neneks") thans bedroeg 286, in stede van 325.

De uitgaven werden daardoor gereduceerd tot:

286 × f 32 isi adat	f	9 152,00
voor een feest		1 744,24
Te zamen	f	10 896,24

zoodat in deze onderafdeeling minder werd uitgegeven dan geraamd was f 26 609,76.

Ook hier was de stemming der bevolking zeer opgeruimd. Aan het feestmaal werd door ruim 3000 personen deelgenomen, waaronder een duizendtal in haar rijksten tooi gedoste vrouwen, die met de mannen en ons gezelschap in eene kolossale en nette loods aanzaten.

Het larashoofd van Lintou beantwoordde mijne toespraak en weidde daarbij uit over de vrijgevigheid van het Gouvernement.

Onderafdeeling Kotta VII. Den 14den April kwam ik te Sidjoendjoeng.

Het bleek dat van de vroeger opgegeven 9 eigenlijke slaven (boedak) nog slechts 3 over waren. De anderen waren reeds vrijgegeven of overleden.

Voor hen moest worden betaald:

voor ééne slavin	f 76,80		
voor twee slavinnen.	96,00	f	172,80
voor 782 kemanakans, verdeeld over 16 soekoes, isi adat à f 32 per soekoe. . . .			512,00
voor een feest is uitgegeven			1 600,00
Te zamen		f	2 284,80

De uitgaven bleven dus f 15,20 beneden de schatting.

Ook hier was de opkomst der bevolking veel grooter dan waarop men gerekend had, zoodat ik magtiging verleende om voor het feest meer uit te geven dan de som van f 500 die vroeger geraamd was. Vele fraai uitgedoste vrouwen namen aan het feestmaal deel, en tot laat in den nacht uitte zich de feestelijke stemming der bevolking door zang, muziek en gejubel; dit laatste vooral wanneer ambtenaren zich onder de menigte mengden.

Het larashoofd van Si-Loengkang drukte de dankbaarheid uit van allen, wegens de door Zijne Majesteit den Koning genomen beschikking, waardoor zoo vele lieden hunne vrijheid hadden verkregen.

Onderafdeeling XX *Kotta's.* Den 21sten April kwam ik te Singkarah.

Aldaar was één eigenlijke slaaf (boedak).

Er moest worden betaald:

voor den slaaf (losprijs) . . . f 64,00		
isi adat 32,00	f	96,00
voor 1179 kemanakans, verdeeld over 138 indoe's à f 32 per indoe.		4 416,00
voor een feest is uitgegeven		1 619,80
Te zamen. .	f	6 131,80

Er was gerekend op f 2508 voor plaatselijke feesten. Daar volgens den wensch van de bevolking slechts één algemeen feest ter hoofdplaats is gegeven, is in deze onderafdeeling f 906,20 minder uitgegeven dan geraamd was.

Ook hier werden het feestmaal en de volksspelen door eene groote menigte menschen bijgewoond, waaronder echter slechts weinige vrouwen, daar het hier niet met de gewoonte strookt dat vrouwen aan zulke algemeene vermakelijkheden deelnemen.

Het larashoofd van Soelit Ajer was hier de tolk van de dankbaarheid van allen jegens Zijne Majesteit den Koning en de Regering.

Afdeeling XIII en IX Kotta's.

Onderafdeeling Soepajang en Siroekan. Den 25sten April kwam ik te Soepajang.

Ook hier was verandering ontstaan in den toestand der onvrijen, zoodat er bevonden werden te zijn 3 slaven (boedak) en 18 kemanakans di bawah loetoeh, behoorende aan 11 eigenaren.

Daarvoor moest worden betaald:

isi adat f 32 per eigenaar	f	352,00
losprijs der slaven f 62, f 48 en f 51 . .		161,00
voor het bevrijdingsfeest werd uitgegeven.		686,29
Te zamen. .	f	1 199,29

De uitgaven waren geraamd op f 1114, zoodat in deze onderafdeeling meer werd uitgegeven f 85,29, hetgeen veroorzaakt werd door het meer benoodigde voor het feest, zijnde het gebleken dat de geraamde som van f 150 in de verte niet toereikend was voor de groote volksmassa, die er aan kwam deelnemen.

Alhier deed zich het eigenaardige feit voor, dat de slaven, die moesten worden vrijverklaard, opgetooid met gouden sieraden en met zonneschermen, — het eigendom van hunne meesters, — voor de bevolking verschenen, waardoor zij, volgens de Maleische begrippen, dadelijk rang namen in de vrije maatschappij, zijnde het aan onvrijen verboden zich zoodanig uit te dossen.

Het larashoofd van Soepajang beantwoordde met eene dankbetuiging mijne toespraak.

Afdeeling Agam.

Den 1sten Mei was ik terug te Fort de Kock.

Onderafdeeling Danau-districten en Matoea. Bij nader onderzoek bleek dat thans in deze onderafdeeling zich geene onvrijen meer bevonden. Allen waren reeds door hunne meesters vrijgelaten, hetgeen bij geschrift geconstateerd werd. Daardoor verviel de voor deze onderafdeeling geraamde uitgaaf van f 650.

Onderafdeeling Oud-Agam. Bij de voorloopige bespreking van de zaak met de larashoofden, op den 15den Mei, verklaarden zij dat al de eigenaren der kemanakans di bawah loetoeh wenschten afstand te doen van de isi adat à f 24 per eigenaar. Aldaar bragt het gebruik mede, dat, wanneer een onvrije niet uit eigen beweging van zijn eigenaar bevrijd werd, de isi adat à f 24 werd betaald aan de negri en, tot een gelijk bedrag, aan den eigenaar. Daarop was bij de raming der noodige gelden gerekend, zoodat de vereischte som was gesteld: voor 504 kemanakans, behoorende aan 100 eigenaren, isi adat à f 48 per eigenaar = f 4800. Door de onbaatzuchtigheid der eigenaren werd deze som gereduceerd tot. . . . . f 2 400,00

voor het feest werd uitgegeven		3 758,50
Te zamen . .	f	6 158,50

zoodat in deze onderafdeeling f 1689,50 minder dan de geraamde som van f 7848 werd uitgegeven.

De bevrijding had plaats op den 15den Mei. Eene zeer aanzienlijke massa menschen was opgekomen om aan het feestmaal en de volksspelen op de ruime passar te Fort de Kock deel te nemen, waarvoor uitgestrekte en nette loodsen waren opgerigt. Vrouwen waren echter weinig tegenwoordig. De stemming der bevolking was zeer opgeruimd en ordelijk. Het larashoofd van Kapau dankte, uit naam van allen, Zijne Majesteit den Koning en de Regering voor de genomen maatregelen.

Afdeeling Batipoe en X Kotta's.

Bij eene voorloopige vergadering met de larashoofden bleek dat in de opgaven van 1873, die tot grondslag van de uit te keeren schadevergoeding moesten dienen, de grootste verwarring heerschte. Uit onkunde of uit achterdocht waren door de hoofden geheel verkeerde opgaven gedaan, en het liet zich aanzien dat een geruime tijd zou noodig zijn om de zaak te ontwarren.

Ik droeg den mij vergezellenden controleur 1ste klasse bij het binnenlandsch bestuur P. H. van Hengst (de adsistent-resident was ziek en zijn tijdelijke vervanger niet op de hoogte van het vroeger verhandelde) op, te trachten de zaak voorloopig tot klaarheid te brengen, en deze kwam, drie dagen later, terug met de verrassende tijding, dat de hoofden en eigenaren, geheel uit vrije beweging, hadden verzocht afstand te mogen doen van alle schadevergoeding en isi adat, en slechts een bevrijdingsfeest ten koste van het Gouvernement verlangden.

Voor deze afdeeling was gerekend:

voor losprijs van 374 slaven (boedak) à f 100 per hoofd	f 37 400,00
voor isi adat dezer slaven, berekend over 175 indoe's à f 24 per indoe.	4 200,00
voor isi adat van 102 kemanakans di bawah loetoeh, berekend over 30 indoe's à f 24 per indoe	720,00
voor feesten	2 100,00
te zamen . .	f 44 420,00
Uitgegeven is voor het feest	4 163,89
zoodat in deze afdeeling minder is uitgegeven dan geraamd.	f 40 256,11

Ook hier was de volksmenigte zeer aanzienlijk en het feest gaf blijkbaar de meeste voldoening.

Het larashoofd van Batipoe di atas was hier de woordvoerder om de ingenomenheid van allen met hetgeen verrigt was, uit te drukken.

Afdeeling Limapoeloe.

Alhier bevonden zich slechts 2 onvrijen. Daar zij van zeer ver af moesten opkomen, en de tijd die mij beschikbaar bleef ten einde spoedde, liet ik de vrijverklaring dezer beide lieden over aan den adsistent-resident.

Daarvoor werden uitgegeven de geraamde sommen, als:

losprijs à f 50 per hoofd	f	100,00
isi adat per indoe, waartoe beiden behoorden		24,00
feest		50,00
te zamen . .	f	174,00

Hiermede was de algeheele bevrijding der onvrije lieden in de residentie Padangsche Bovenlanden afgeloopen.

De vrijheid was geschonken aan:

383	eigenlijke slaven (boedak);
11 491	personen in gewijzigden toestand van slavernij (kemanakans di bawah loetoeh).
11 874	te zamen.

Waarvoor is uitgegeven:

aan losprijs	f	497,80
aan isi adat aan de negri		16 888,00
aan feesten		16 904,69
te zamen . .	f	34 290,49

Er was voor de Padangsche Bovenlanden geraamd eene som van f 103 746, zoodat *minder* is uitgegeven dan geraamd f 69 455,51.

Uit het vorenstaande blijkt, dat de hoofden en de eigenaren van onvrije personen bijkans overal eene groote belangeloosheid hebben aan den dag gelegd. Het moge zijn de wensch om het Gouvernement te believen, of eene zekere schaamte dat het Gouvernement zooveel ten koste zou leggen aan een werk, dat elken Mohammedaan als eene verdienste wordt aangerekend, zeker is het, dat, wat hunne drijfveer zij geweest, de bevolking een groot geldelijk offer heeft gebragt. Zij heeft de adat op het stuk der slavernij tot de naauwste grenzen beperkt, en daardoor de uitgaaf voor het Gouvernement zooveel doenlijk ingekrompen. Ik heb dan ook niet geaarzeld de kosten voor de feesten te verhoogen, zoowel om de herinnering aan de bevrijding blijvend te maken, als uithoofde van de onverwacht groote opkomst van belangstellenden. En het maakte op alle Europeanen die de feesten bijwoonden een hoogst aangenamen indruk, te bespeuren, hoe zij allerwege en allen met ingenomenheid werden ontvangen en begroet.

De verstandige en welwillende wijze waarop de ambtenaren in de Padangsche Bovenlanden er het hunne toe bijbragten om den loop der zaak goed te regelen, heeft daartoe zeker ook veel bijgedragen.

Den 20sten Mei vertrok ik naar Padang om mij van daar te begeven naar Siboga, ten einde in de residentie Tapanoeli de vrijverklaring der slaven tot stand te brengen.

Ik zal de eer hebben aan Uwe Excellentie daarover een afzonderlijk rapport in te dienen.

De gouverneur van Sumatra's Westkust,

(*w. g.*) NETSCHER.

ZITTING 1876—1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE. P.

N°. 17.

(Zie bladz. 70 van het verslag.)

STAAT VAN HET BEHEER

DER

WEES- EN BOEDELKAMERS IN NEDERLANDSCH INDIE

gedurende **1875.**

NAAM VAN HET COLLEGIE.	KAPITALEN (b) op 1 Jan. 1875 in beheer.	in den loop van het jaar onder beheer gekomen.	in den loop van het jaar aan geadministreerden uitgekeerd of – krachtens regterlijke uitwijzing – aan den lande vervallen.	op 31 December 1875 in beheer.	op 31 December 1875 rentegevend uitgezet.	GEWONNEN RENTE ten behoeve van geadministreerden.	ten behoeve van den lande

WEE

NAAM VAN HET COLLEGIE.	op 1 Jan. 1875 in beheer.	in den loop van het jaar onder beheer gekomen.	aan geadministreerden uitgekeerd of aan den lande vervallen.	op 31 December 1875 in beheer.	rentegevend uitgezet.	ten behoeve van geadministreerden.	ten behoeve van den lande
Weeskamer en sequestraat te Batavia . .	f 3 042 614,60^{5}	f 1 077 400,63^{5}	(d) f 623 085,81	f 3 197 342,60^{5}	f 2 149 608,94^{5}	(n) f 133 383,67^{5}	
Weeskamer te Samarang . . .	739 760,86	363 480,17	62 713,66	†	722 544,45	50 264,53^{5}	
Weeskamer te Soerabaija . . .	1 765 687,38^{5}	335 084,82	276 220,97^{5}	†	1 463 066,20	84 133,33	
Weeskamer te Padang	137 245,60	29 718,02^{5}	9 671,06	†	80 357,00	6 411,49^{5}	
Weeskamer te Makassar . . .	112 236,37^{5}	112 198,82	21 420,00	†	(i) 150 050,00	12 353,34	
Weeskamer te Amboina (a) . .	68 940,46	†	†	82 759,72	†	(o) 3 060,18^{5}	
Weeskamer te Banda	62 113,41^{5}	12 008,90	(e) 10 273,85	†	61 650,00	4 923,53	
Weeskamer te Ternate	12 769,28^{5}	»	»	†	12 748,53	765,91	

BOEDEI

NAAM VAN HET COLLEGIE.	op 1 Jan. 1875 in beheer.	in den loop van het jaar onder beheer gekomen.	aan geadministreerden uitgekeerd of aan den lande vervallen.	op 31 December 1875 in beheer.	rentegevend uitgezet.	ten behoeve van geadministreerden.	ten behoeve van den lande
Collegie van boedelmeesters te Batavia.	( )	f 150 069,89	f 209 130,82	(f) f 1 356 227,83^{5}	(k) f 1 064 952,60^{5}	f 95 634,33	f 22 498,0
Boedelkamer te Samarang . . .	†	80 322,90	46 897,52	(g) 619 312,62$\frac{1}{4}$	(l) 535 400,00	(p) 24 728,59	15 755,1
Boedelkamer te Soerabaija . . .	†	186 582,39	74 871,36^{5}	684 435,98^{5}	576 400,00	33 488,28^{5}	5 581,78
Boedelkamer te Padang	f 72 371,75	1 910,07^{5}	815,47^{5}	†	48 183,00	3 002,99^{5}	474,6
Boedelkamer te Makassar . . .	†	6 757,48^{5}	24 070,27	58 757,39$\frac{3}{4}$	(m) †	2 235,60	»
Boedelkamer te Amboina (a) . .	15 896,38^{5}	†	†	19 420,41	†	1 037,26^{5}	†
Boedelkamer te Banda	†	»	503,82	(h) 40 122,03^{5}	35 800,00	1 518,36	759,1
Boedelkamer te Ternate	1 836,58	»	»	1 836,58	1 836,58	110,19	†

KAMERS.

Uitgekeerde rente. (q)	ONTVANGEN provisie-penningen.	salarissen en leges.	Uitgaven.	Getal boedels.	Getal pupillen.
f 129 985,81	f 24 468,58	f 4 402,44^5	f 218 920,24^5	537	2076
19 135,38^5	7 528,25	3 121,08	98 117,64	870	2298
43 526,40	10 648,18	1 791,86	7 670,57^5	358	1510
110,36^5	1 442,19^5	146,50	72,20	200	227
308,04	910,01^5	307,80	†	39	37
1 702,07	665,71	114,00	†	†	70
»	457,74^5	75,50	»	38	113
539,66	»	»	»	†	22

KAMERS.

Uitgekeerde rente. (q)	ONTVANGEN provisie-penningen.	salarissen en leges.	Uitgaven.	Getal boedels.	Getal pupillen.
f 89 746,52	f 5 333,89	f 3 474,60	f 64 180,00	†	2394
10 654,55	3 280,50	(r) 7 971,56	(s) 63 910,71^5	†	941
22 708,10	5 973,84^5	736,40	†	†	†
124,20^5	266,30^5	668,45	24 787,90	†	386
»	515,94^5	650,50	10 900,00	†	30
701,14	440,48^5	116,00	†	†	21
1 454,38^5	54,40	»	210,50	†	6
110,19	†	†	†	14	†

AANMERKINGEN.

(*a*) De wees- en boedelkamer te Menado werd in 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 88 en 88*a*) opgeheven en gebragt onder het ressort van die te Amboina.

(*b*) Volgens den verzamelstaat deswege bij het departement van justitie opgemaakt, in voldoening aan art. 30 van de instructie voor de weeskamers (*Indisch Staatsblad* 1872 n°. 166), vertegenwoordigden de kapitalen gedurende elk kwartaal van 1875 onder beheer geweest, en waarvoor rente moest worden te goed gedaan, de navolgende bedragen:

Wees-kamer te:	Bedrag waarover in 1875 rente moest worden uitgekeerd over: vier kwartalen.	drie kwartalen.	twee kwartalen.	één kwartaal.
Batavia. .	f1 473 102,81^5	f 131 005,47	f 196 180,80	f 814 824.28^5
Samarang	530 738,33^5	64 464,60^5	130 609,58^5	49 857,36^5
Soerabaija	868 487,47	74 566,92^5	57 209,55	121 336,55^5
Padang. .	111 688,97^5	1 864,25	11 546,09^5	2 259,59
Makassar.	72 441,30^5	103,87	3 794,02	19 588,10^5
Amboina .	33 944,93	108,14	1 546,74	1 500 00
Banda. . .	65 084,49^5	„	2 847,53^5	161,37
Ternate. .	12 769,28^5	„	„	„
Totaal . .	f3 168 257,61	f 272 113,26	f 403 734,32^5	f1 009 527,27

(*c*) De dus † geteekende kolommen zijn bij gemis aan opgaven niet kunnen worden ingevuld.

(*d*) De kapitalen, die krachtens regterlijke uitwijzing aan den lande vervielen, beliepen een bedrag van f 179 682,90, waaronder f 52 954,55 aan saldo's van oude weeskamers buiten Nederlandsch Indie.

(*e*) Hieronder f 149,20^5 aan den lande uitgekeerd, als overgebragt van het reservefonds.

(*f*) Hieronder f 156 347,97 van het reservefonds.

(*g*) Hieronder f 95 254,51^5 voor het Chineesch hospitaal.

(*h*) Hieronder f 10 241,79^5 van het reservefonds.

(*i*) Onder dit bedrag is mede begrepen het kapitaal der boedelkamer.

(*k*) Ongerekend de gelden van het Chineesch hospitaal (f 879,615,74^5).

(*l*) Hieronder f 70 200 voor het Chineesch hospitaal.

(*m*) Begrepen in het boven opgegeven bedrag van de weeskamer (zie aanmerking *i*).

(*n*) Volgens den verzamelstaat bedoeld in aanmerking *b* hierboven, zou de gewonnen rente bij de weeskamer te Batavia hebben bedragen f 116 060,67^5. Dit verschil kan hier te lande niet worden toegelicht.

(*o*) Hiervoor wordt in evenbedoelden verzamelstaat opgegeven f 3 071,72^5. Ook dit verschil is voor 's hands niet toe te lichten.

(*p*) Hieronder f 4 898,42 voor het Chineesch hospitaal.

(*q*) De in deze kolom voor de weeskamers opgegeven sommen betreffen voor het meerendeel de rente-uitkeeringen die reeds in den loop van het beheerjaar hebben plaats gehad. De dus (voorloopig) uit te keeren rente bedraagt 4 pct. (zie *Indisch Staatsblad* 1872 n°. 166, art. 32). Het definitief rentecijfer wordt eerst na afloop van het beheerjaar vastgesteld, en bedroeg over 1875 7 pct. Ter zake van de in aanmerking *b* bedoelde kapitalen zal dus aan rente zijn vergoed:

bij de weeskamer te	Batavia	f 131 120,74
„ „ „ „	Samarang	45 979,90^5
„ „ „ „	Soerabaya	68 834,60
„ „ „ „	Padang	8 359,74^5
„ „ „ „	Makassar	5 551,93
„ „ „ „	Amboina	2 462,31^5
„ „ „ „	Banda	4 658,39^5
„ „ „ „	Ternate	893,85
	Totaal	f 267 861,48

(*r*) Hieronder f 6 948,20 voor het Chineesch hospitaal.

(*s*) „ 2 988,00 wegens bezoldiging van personeel bij het bedelaarsgesticht en het Chineesch hospitaal, en f 15 801,66^5 voor verdere uitgaven ten behoeve van die inrigtingen.

ZITTING 1876—1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE Q.

N°. 18.

(Zie bladz. 74 van het verslag.)

AANTOONING

BETREFFENDE

DE VERRIGTE HEERENDIENSTEN [1]

OP

JAVA EN MADURA,

MET UITZONDERING VAN DE VORSTENLANDEN,

GEDURENDE 1875.

(1) Voor zooveel noodig wordt aangeteekend, dat deze statistiek, even als die in vroegere verslagen medegedeeld, *niet* de gemeentelijke diensten omvat, die — behoudens toezigt dat ze binnen behoorlijke grenzen blijven — aan geene regtstreeksche regeling van bestuurswege zijn onderworpen.

RESIDENTIEN.	Aantal heerendienstpligtigen, van welke gedurende den loop van één jaar kunnen gevorderd worden.					Totaal, herleid tot werkkrachten van 52 dagen in het jaar.	Totaal dagdiensten, die de aanwezige heerendienstpligtigen 's jaars verschuldigd zijn.
	52	26	17	13	8		
	dagen arbeid.						
Bantam	92 254	»	»	»	»	92 254	4 797 208
Batavia	(b) 150 283	»	»	»	»	150 283	7 814 716
Krawang	12 922	4 346	»	2 829	»	15 802 1/4	821 717
Preanger regentschappen	108 456	46 701	»	50 642	»	144 467	7 512 284
Cheribon	107 943	63 944	»	69 810	»	157 367 1/2	8 183 110
Tagal	69 974	9 349	»	11 409	»	77 501	4 030 052
Pekalongan	51 586	1 255	»	»	»	52 213 1/2	2 715 102
Samarang	181 769	12 346	»	2 050	»	188 454 1/2	9 799 634
Japara	88 250	»	»	»	»	88 250	4 589 000
Rembang	120 632	»	»	»	»	120 632	6 272 864
Soerabaija	151 235	23 861	»	25 453	»	169 528 3/4	8 815 495
Pasoeroean	72 087	37 058	»	5 611	»	92 018 3/4	4 784 975
Probolinggo	42 304	8 585	»	16 520	»	50 726 1/2	2 637 778
Bezoeki	55 489	1 210	»	»	»	56 094	2 916 888
Banjoewangi	8 078	»	»	»	»	8 078	420 056
Banjoemas	76 526	7 810	5 757	5 053	6 242	84 536 17/26	4 395 906
Bagelen	133 863	18 478	»	13 000	»	146 352	7 610 304
Kadoe	69 880	13 356	»	»	»	76 558	3 981 016
Madioen	74 910	(c) 6 981	»	428	»	78 507 1/2	4 082 390
Kediri	59 753	24 619	»	3 089	»	72 834 3/4	3 787 407
Madura (a)	12 022	3 841	»	2 142	»	14 478	752 856
Totaal	1 740 216	283 740	5 757	208 036	6 242	1 936 937 17/26	100 720 758
In 1874	1 763 586	279 042	5 757	203 325	6 242	1 956 780 24/52	101 752 594

(*a*) De cijfers voor Madura hebben alleen betrekking op het regentschap Pamakassan.
(*b*) Hieronder thans niet begrepen de vrijgestelde dienstpligtigen. Van daar het verschil met de opgaaf in het vorig verslag.
(*c*) Vermeerderd door het benuttigen van de uitkomsten der statistieke opneming.
(*d*) In vorige jaren was een te laag cijfer opgegeven.
(*e*) Deze dienst mag alleen dan worden gevorderd, wanneer daartoe, voor de reglementair bepaalde loonen, geen
(*f*) Hieronder ook diensten wegens hulp bij het vervoeren van rijtuigen langs steilten (zie 4 kolommen verder).
(*g*) Alleen gevorderd in die districten waar de werkzaamheden zoo menigvuldig zijn, of in de gevallen dat het aantal of niet uitsluitend over oppassers van het districts- of onder-districtshoofd kan worden beschikt.
(*h*) Zie noot *f*.

BIJZONDERE DIENSTEN.

GETAL DAGDIENSTEN GEDURENDE HET JAAR 1875 BESTEED AAN:

het bewaken van 's lands pakhuizen.	het bedienen van niet verpachte overvaarten.	het bezetten van wachthuizen.	het doen van diensten bij de inlandsche hoofden (behalve bij de dorpshoofden, behoorende deze diensten tot de gemeentelijke).	het leveren van gras voor de paarden op de stations der zoogenaamde regents- of binnenlandsche posterijen.	het overbrengen van brieven, voor zoover de gouvernements brievenposterijen daarin niet kunnen voorzien.	het overbrengen van gouvernements reizigers en goederen. (e)	het vervoeren van gevangenen.	het bewaken van districtsgevangenissen (g)	het bewaken van waterleidingen.	het verleenen van hulp bij het vervoeren van rijtuigen van gouvernements reizigers, langs steilten.	Totaal.
8 395	13 505	436 175	327 399	41 324	53 359	2 289	3 809	17 143	2 816	»	906 214
»	6 210	900 589	»	»	6 476	»	51 122	17 520	»	»	981 917
3 018	»	87 965	73 365	18 980	5 840	136	161	5 898	»	902	196 265
64 650	19 285	580 922	881 365	61 818	69 658	17 806	4 670	6 173	12 137	4 914	1 723 398
34 332	1 460	408 028	433 574	141 934	24 466	13 914	16 572	31 503	39 201	»	1 144 984
18 010	»	240 185	261 333	26 124	28 835	415	4 186	14 634	22 630	»	616 352
13 505	»	289 546	(d) 193 865	29 150	20 069	149	2 304	9 693	»	»	558 281
32 418	»	480 010	392 283	23 360	44 378	9 643	11 834	28 223	53 776	»	1 075 955
16 060	»	329 595	299 665	45 260	8 760	34	7 574	22 630	1 000	»	730 578
15 679	»	557 667	319 577	160 220	32 007	2 114	21 003	41 610	»	»	1 149 877
22 614	»	727 318	516 143	124 278	57 599	5 168	14 537	30 656	236 144	»	1 734 457
34 032	»	315 919	346 750	16 790	20 075	609	6 349	2 416	2 190	»	745 130
16 662	»	120 567	206 449	45 990	8 395	631	12 593	3 082	»	»	414 369
6 205	»	221 767	270 698	48 581	17 520	109	3 595	27 010	1 490	»	596 975
2 555	»	40 150	47 815	364	730	54	40	»	»	»	91 708
25 681	1 460	560 218	329 931	75 791	17 115	2 686	1 855	4 334	2 920	»	1 022 191
9 154	»	147 818	341 268	118 620	24 607	6 325	320	»	173 678	»	821 790
29 200	12 045	331 055	192 841	59 876	12 045	18 939	3 641	10 088	27 375	»	697 105
21 571	3 285	448 377	401 744	69 507	43 857	(f) 11 080	10 123	28 257	7 902	(h) »	1 045 703
15 517	»	127 636	370 764	51 278	26 402	887	13 503	16 424	10 402	30	632 843
3 010	»	27 010	58 791	6 570	»	»	»	»	975	»	96 356
392 268	57 250	7 378 547	6 265 620	1 165 815	522 193	93 188	189 791	317 294	594 636	5 846	16 982 448
400 381	53 512	7 017 125	6 490 342¼	1 173 297	512 799	98 842	209 726	324 653	571 616	5 513	16 857 806¼

vrijwillige koelies te bekomen zijn.

gevangenen zoo groot is, dat voor de bewaking, zonder nadeel voor den dienst, of zonder vrees voor ontvlugting, niet

RESIDENTIEN.	ALGEMEENE									
	GETAL DAGDIENSTEN GEDURENDE									
	aan onderhoud van:									
	groote post- en binnen-wegen.	bruggen en duikers.	pas-sangra-hans en pas-santen-huizen.	dammen en water-werken.	passar-loodsen.	wacht-huizen.	districts gevan-genissen.	inlandsche gouver-nements schoolloca-len (alleen wanneer het onderwijs geheel kosteloos is).	mijlpalen.	TOTAAL.
Bantam	650 470	11 691	»	85 580	1 091	389	280	»	»	749 501
Batavia	71 334	18 378	805	21 841	364	2 954	23	»	»	115 699
Krawang	52 095	2 061	481	20 823	»	162	145	8	»	75 778
Preanger regentschappen	890 620	126 449	8 625	54 708	10	561	3 081	1336	»	1 085 390
Cheribon	427 269	21 653	764	271 194	1 662	687	348	»	»	723 577
Tagal	231 329	69 119	28	99 041	»	949	69	»	»	400 535
Pekalongan	114 621	13 813	15	56 571	»	212	»	»	»	185 232
Samarang	553 586	18 325	259	166 214	517	174	71	»	»	739 176
Japara	128 806	13 219	227	52 641	155	2 476	63	»	»	197 587
Rembang	331 283	17 599	236	149 350	2 715	13 015	1 019	»	»	515 217
Soerabaija	1 087 918	24 366	5 345	523 698	1 942	1 356	184	»	»	1 644 809
Pasoeroean	452 312	24 548	510	92 376	200	888	140	»	»	570 974
Probolinggo	160 752	19 651	52	72 721	»	3 696	10	»	»	256 882
Bezoeki	189 051	12 971	»	46 286	334	1 198	1 418	»	»	251 258
Banjoewangi	10 641	2 918	»	5 526	»	»	»	»	»	19 085
Banjoemas	510 479	7 922	1 256	9 879	»	559	276	»	68	530 439
Bagelen	280 419	17 690	20	36 741	762	966	20	»	»	336 618
Kadoe	657 210	19 502	19	17 828	»	1 121	»	»	»	695 680
Madioen	194 008	24 304	1 085	45 344	2 754	1 028	190	20	»	268 733
Kediri	507 707	52 361	22	55 695	»	254	110	»	»	616 179
Madura (*a*)	34 266	»	»	14 328	»	»	»	»	»	48 594
Totaal	7 536 176	518 543	19 749	1 898 415	12 506	32 645	7 477	1364	68	10 026 943
In 1874	8 072 129	418 794	16 432	1 691 719	14 083	20 540	5 376	1716	33	10 240 822

(*a*) De cijfers voor Madura hebben alleen betrekking op het regentschap Pamakassan.

DIENSTEN.

HET JAAR 1875 BESTEED:

aan eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing van:										Totaal generaal der gepresteerde dagdiensten (bijzondere en algemeene diensten te zamen).	Aantal dagdiensten in 1875 ongebruikt gebleven.
groote post- en binnenwegen.	bruggen en duikers.	passangrahans en passantenhuizen	dammen en waterwerken.	passarloodsen.	wachthuizen.	districts gevangenissen.	inlandsche gouvernements schoollocalen (alleen wanneer het onderwijs geheel kosteloos is).	mijlpalen.	TOTAAL.		
39 050	57 047	750	23 350	300	»	457	»	»	120 954	1 776 669	3 020 539
5 430	1 912	169	3 312	186	433	5	»	»	11 447	1 109 063	6 705 653
159	10 775	4 401	»	»	»	1 080	»	»	16 415	288 458	533 259
948	85 976	3 703	5 107	»	50	4 662	730	»	101 176	2 909 964	4 602 320
984	77 684	67 869	9 457	»	»	2 240	»	»	158 234	2 026 795	6 156 315
7 240	79 928	24 229	44 199	361	»	464	»	»	156 421	1 173 308	2 856 744
9 254	46 157	9 922	28 293	»	»	»	»	»	93 626	837 139	1 877 963
3 850	58 584	15 854	41 191	»	»	5 627	»	»	125 106	1 940 237	7 859 397
»	7 125	»	»	»	1 925	6 782	»	»	15 832	943 997	3 645 003
34 332	75 624	6 940	11 250	499	911	»	»	»	129 556	1 794 650	4 478 214
5 389	18 749	1 989	185 505	»	1 884	2 191	»	»	215 707	3 594 973	5 220 522
2210	25 072	11 649	80 148	»	»	»	»	»	119 079	1 435 183	3 349 792
14 448	62 829	1 290	16 500	1110	151	»	»	»	96 328	767 579	1 870 199
»	105 270	»	66 575	974	»	»	»	»	172 819	1 021 052	1 895 836
»	12 012	5 252	242	»	»	»	»	»	17 506	128 299	291 757
11 892	106 960	200	»	»	49 044	57	»	»	168 153	1 720 783	2 675 123
5 425	122 180	3 343	481 286	1500	»	»	»	»	613 734	1 772 142	5 838 162
977	38 107	1 310	2 457	»	»	»	»	»	42 851	1 435 636	2 545 380
3 814	120 220	»	6 644	»	80	4 878	»	»	135 636	1 450 072	2 632 318
23 463	70 928	16 362	61 330	»	»	»	»	»	172 083	1 421 105	2 366 302
»	»	21 089	»	»	»	»	»	»	21 089	166 039	586 817
168 865	1 183 139	196 321	1 066 846	4930	54 478	28 443	730	»	2 703 752	29 713 143	71 007 615
285 883	1 614 269	21 341	1 245 989	8907	11 083	24 093	6 088	»	3 217 653	80 316 281 1/4	71 436 312 3/4

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE R.

N°. 19.

(Zie blz. van 75 het verslag.)

EXTRACT uit het besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indie, dd. 1 October 1875, n°. 28.

Gelezen, enz.

Den Raad van Nederlandsch Indie gehoord;

Is goedgevonden en verstaan:

Eerstelijk: In voldoening aan art. 57 van het Reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch Indie worden de voorschriften omtrent de regeling en verdeeling der persoonlijke diensten, waartoe de inboorlingen verpligt zijn, op Java en Madura, met uitzondering van de Vorstenlanden, vóór het eind van het loopende jaar herzien, met inachtneming der volgende regelen en wenken:

I. Het beginsel, dat de heerendienstpligtigheid rust op den grond, wordt gehandhaafd overal waar het in werking is.

Waar inheemsche gebruiken of instellingen een anderen grondslag aanwijzen, wordt daarin voor 's hands geen verandering gebragt.

Waar hieromtrent eenig verschil of twijfel mogt bestaan, wordt de zaak, na ingesteld onderzoek, aan de beslissing van den Gouverneur-Generaal onderworpen.

Behoudens wanneer zulks bij rampen van hooger hand, dan wel tot afwending van algemeen gevaar, tijdelijk noodig mogt zijn, worden — onder geene omstandigheden — van de heerendienstpligtigen meer gevorderd dan 52 dagen arbeid in het jaar, zoodanig dat zij, voor zooveel zulks doenlijk en wenschelijk is, telkens één dag zullen uitkomen van de zeven etmalen.

De duur van een dag arbeid bedraagt twaalf uren, daaronder begrepen de tijd, noodig voor het afleggen van den afstand tusschen de woning van den dienstpligtige en het werk waarvoor hij is geroepen, heen en terug, benevens de noodige rusttijd.

Waar de beschikbare krachten voor de te verrigten diensten ontoereikend zijn, wordt door den resident omtrent de wijze van voorziening aan de Regering een voorstel ingediend door tusschenkomst van den directeur van binnenlandsch bestuur.

II. De gemeentelijke diensten worden, behoudens toezigt dat ze binnen billijke grenzen blijven, aan geene regtstreeksche regeling van bestuurswege onderworpen.

Inmenging van Europesche of inlandsche ambtenaren, met het doel om de gemeentelijke diensten uit te breiden of te verzwaren, is uitdrukkelijk verboden.

De cultuurdiensten worden door bijzondere voorschriften beheerscht.

III. De inboorlingen zijn niet verpligt tot eenige levering, betaald of onbetaald, van materialen of andere goederen, die hun bijzonder of gemeentelijk eigendom zijn.

Elke vordering van dien aard is onvoorwaardelijk verboden, behoudens het voorkomende in art. 67 der bepalingen, regelende de onteigening ten algemeenen nutte (*Staatsblad* 1864, n°. 6) en de ordonnantie van 3 Mei 1875 (*Staatsblad* n°. 110).

IV. De heerendiensten zijn onderscheiden in *algemeene* en *bijzondere* diensten.

Onder *algemeene* diensten worden verstaan de zoodanige, welke niet dagelijks de opkomst vorderen van een vast aantal dienstpligtigen, doch naar de behoefte worden geregeld.

Bijzondere diensten zijn de zoodanige, waarvoor dagelijks een vast aantal dienstpligtigen uitkomt, of waarvoor dagelijks een zeker aantal kan opgeroepen worden.

V. Behoudens wanneer zulks bij rampen van hooger hand, dan wel tot afwending van algemeen gevaar, tijdelijk noodig mogt zijn, worden — onder geen naam of voorwendsel — van de bevolking andere heerendiensten gevorderd, dan die in de artt. 2 en 3 van dit besluit genoemd worden.

VI. De algemeene en bijzondere diensten worden zoo veel mogelijk over de dessa's gelijkmatig verdeeld en zoo veel mogelijk binnen het district beperkt. Waar het meer in het belang van digt aan de grens liggende dessa's is om in een ander dan in het eigen district te worden te werk gesteld, mag hiervan worden afgeweken.

Elke dessa wordt, naar gelang der werkkrachten waarover tot het doen van heerendienst mag worden beschikt, belast met eene werktaak (quantum arbeid), die zoo weinig soorten van diensten omvat als doenlijk is en tot een zoo gering mogelijk aantal verschillende plaatsen wordt beperkt.

VII. De onderlinge schikkingen en individuële regeling der aan de dessa's opgelegde werktaken worden aan de gemeenten zelven overgelaten.

VIII. De verdeeling der diensten geschiedt met inachtneming van den kortst mogelijken afstand tusschen de woningen der dienstpligtigen en de plaatsen, waar ze worden te werk gesteld.

Deze regel wordt in de eerste plaats betracht bij de verdeeling der *bijzondere*, en eerst daarna, zooveel mogelijk en noodig, bij die der *algemeene* diensten.

IX. De heerendiensten worden zonder loon of tegemoetkoming verrigt, voor zooveel bij dit besluit niet anders is bepaald.

Ten tweede: De algemeene heerendiensten zijn die

ten behoeve van het aanleggen, herstellen en onderhouden van openbare werken van algemeen nut, waarbij het belang der inlandsche bevolking regtstreeks betrokken is, zoo als wegen, bruggen, dijken, dammen en waterwerken, passarloodsen, wachthuizen en mijlpalen.

Voorloopig worden, in afwachting van nadere regeling, daaronder nog gerangschikt: de districtsgevangenissen, passangrahans — onder welke benaming voorloopig de passantenhuizen begrepen blijven — en inlandsche schoollocalen, waarin van Staatswege geheel kosteloos onderwijs wordt gegeven.

Deze diensten bepalen zich tot de zoogenaamde koeliediensten en omvatten alzoo niet die werkzaamheden, waarvoor de bijzondere ervaring van den ambachtsman een bepaald vereischte is.

Zoo buitengewone omstandigheden, als: het bezwarende van het werk, de spoed waarmede het verrigt moet worden, het gelijktijdig zamentreffen met vele andere in het belang der eigen of der gouvernementscultures vereischte werkzaamheden, daartoe aanleiding geven, kan door den Gouverneur-Generaal, doch telkens voor elk geval in 't bijzonder, eene tegemoetkoming voor voeding worden toegekend.

Het bakken van metselsteenen, het branden van kalk, het aankappen van hout en wat dies meer zij, kan, voor zooveel de plaatselijke omstandigheden dit toelaten, voor de hier bedoelde werken geschieden in heerendienst.

De bevolking mag echter niet gedwongen worden karren of trekvee te leveren voor het transport van die materialen of zulke gereedschappen ter verwerking dier materialen, als zij zich daartoe opzettelijk zou moeten aanschaffen.

De werkzaamheden tot verkrijging dezer materialen en de te bewijzen koeliediensten worden tusschen verschillende dessa's zoo billijk mogelijk verdeeld.

Bij de regeling der algemeene heerendiensten wordt voorts het volgende in acht genomen:

I. Zij worden zoo veel mogelijk gevorderd en uitgevoerd op vaste tijdstippen van het jaar, niet zamentreffende met de cultuurdiensten en met den tijd waarin de heerendienstpligtigen zich persoonlijk aan hunne eigen cultures en daarmede zamenhangende werkzaamheden moeten wijden.

De afstand binnen welken de heerendienstpligtigen, benoodigd voor het aanleggen, onderhouden en herstellen van de bovenbedoelde werken, kunnen worden opgeroepen, zal zoo min mogelijk overschrijden 8 (acht) palen of 2½ (twee en een half) uur gaans; terwijl in ieder geval de diensten, waarbij overnachting volstrekt onvermijdelijk is, als dubbele diensten in rekening zullen worden gebragt, met dien verstande, dat geene overschrijding van die grens mag plaats hebben dan op magtiging van den Gouverneur-Generaal, nadat voor ieder voorkomend geval zal zijn aangetoond, dat — ook door de uitvoering van het werk over een langer tijdvak te verdeelen — het onmogelijk is zich aan die grens te houden, en met vrijlating voorts aan de hoofden van gewestelijk bestuur om, wanneer geenerlei billijke regeling te treffen is, tot de uitvoering van het werk in vrijen arbeid het voorstel te doen.

Bij het vervoeren van de vorenbedoelde materialen, wanneer die slechts op verre afstanden te verkrijgen zijn, zal dit transport van de eene dessa aan de andere overgedragen worden, zoodanig dat de heerendienstpligtigen in geen geval op grooter afstand dan van 8 (acht) palen tot dat einde worden te werk gesteld.

II. Geene nieuwe werken worden ondernomen, noch verfraaijingen aan bestaande werken aangebragt, zonder vooraf verkregen magtiging van den Gouverneur-Generaal.

Voor de vordering van diensten ten behoeve van zware reparatien aan — en vernieuwingen van reeds bestaande werken wordt — met uitzondering van die, voor het gewoon onderhoud benoodigd — magtiging vereischt van het plaatselijk of gewestelijk bestuur.

Hiervan zijn uitgezonderd de dammen en waterleidingen, die de bevolking gewoon is, bij onderling overleg van een of meer dessa's, tot bevordering van haar eigen landbouw aan te leggen onder toezigt, maar buiten tusschenkomst van het Europeesch bestuur.

III. Bij het regelen der verschillende diensten moet nog op het volgende gelet worden.

A. Algemeene diensten.

De aanleg, het herstel en het onderhoud van:

a. b. *Groote postwegen en binnenwegen.*

Onder de binnenwegen, welker onderhoud in heerendienst geschiedt, worden verstaan die, welke hoofdplaatsen van residentien, afdeelingen, districten en onderdistricten onderling verbinden, of welke van deze leiden naar gouvernementspakhuizen. Daaronder zijn niet begrepen de kleinere wegen, die slechts de gemeenschap tusschen de dessa's onderling en tusschen deze en de groote post- en binnenwegen daarstellen, waarvan het onderhoud komt ten laste der betrokken gemeenten.

Het onderhoud der groote post- en binnenwegen wordt onder de dessa's in bepaalde aandeelen verdeeld, die in verhouding staan tot de door elke dessa verschuldigde werkkrachten en den afstand waarop het werk moet geschieden.

Waar het verhardingsmateriaal niet binnen een afstand van 4 palen voorhanden is, wordt de verzameling en het brengen daarvan binnen het bereik der met het onderhoud belaste dessa's afzonderlijk aan andere daartoe geschikt gelegen dessa's opgedragen.

Alleen bij onvermijdelijke noodzakelijkheid worden, met inachtneming van het bepaalde omtrent den afstand bij § I van dit artikel, aan verder afgelegen dessa's aandeelen in dit onderhoud toegewezen.

c. *Bruggen en duikers.*

De bruggen en duikers, welke in heerendienst worden aangelegd, hersteld en onderhouden, zijn die, welke in de groote post- en binnenwegen zijn gelegen.

Dezelfde werken, in de dessa-wegen gelegen, vallen zooveel mogelijk onder de zorg der betrokken gemeenten.

d. *Wachthuizen.*

In het belang der algemeene veiligheid langs de groote post- en binnenwegen geplaatst, worden de wachthuizen in heerendienst aangelegd, hersteld en onderhouden zooveel doenlijk door dessa's die reeds met hunne bezetting zijn belast.

Langs de dessawegen of in de dessa's zelven gelegen en tot handhaving der gemeentelijke veiligheid gevorderd wordende, blijft hun aanleg, herstel en onderhoud voor rekening der betrokken gemeenten.

e. *Districtsgevangenissen.*

Deze dienst wordt zooveel mogelijk aan die dessa's opgedragen, die reeds met de bewaking zijn belast.

f. *Passangrahans.*

Ten aanzien van de eigenlijk gezegde passangrahans wordt in acht genomen het besluit van 30 April 1874, n°. 15 (*Bijblad* op het *Staatsblad* n°. 2731).

Onder de algemeene diensten worden voortaan mede gerangschikt:

g. *Het vervoeren van gouvernements-reizigers en goederen en het verleenen van hulp bij het vervoeren van rijtuigen van gouvernements-reizigers langs steilten.*

Met *het vervoeren van gouvernements-reizigers en goederen* worden belast eenige aan de groote post- en binnenwegen gelegen dessa's, doch alleen dan wanneer daartoe voor de bij de reglementen bepaalde loonen geene vrijwillige koelies te bekomen zijn.

De verstrekkingen van heeren- en bedienden-rijpaarden mag niet van de bevolking gevorderd worden.

Waar geene rijpaarden vrijwillig ingehuurd kunnen wor-

-den, kunnen de gouvernements-reizigers, volgens n°. 9 van art. 6, § I, van Staatsblad 1862, n°. 153 *a*, in plaats van rijpaarden, dragers voor draagstoelen aanvragen.

Zooveel doenlijk wordt het dagelijks gereedstellen aan de gladak van dienstpligtigen vermeden en het benoodigd getal alleen in geval van behoefte opgeroepen.

De verstrekking van koelies voor het transport van gouvernementsdienaren en hunne bagage geschiedt alleen in de bij de reglementen bepaalde gevallen en tot het daarbij vastgestelde getal. Voor dezen dienst wordt aan de dienstpligtigen betaald hetgeen bij de reglementen is bepaald en daarvoor door den lande aan zijne dienaren wordt te goed gedaan.

Voor de diensten ten behoeve van de geografische opneming mag slechts bij wèl bewezen nooddwang gebruik gemaakt worden van heerendienstpligtigen tegen ruime betaling en wijders overeenkomstig de voorschriften dienaangaande bij besluit van 9 November 1874, n°. 3, gegeven.

Het verleenen van hulp bij het vervoeren van rijtuigen van gouvernements-reizigers langs steilten in de groote post- en binnenwegen, waar, wegens den aard van het terrein, voor het afdalen, het voortstuwen of het optrekken van voertuigen hulp dringend noodig is, wordt omgeslagen over de heerendienstpligtige bevolking der naastbijgelegen dessa's.

Voor ieder weggedeelte zal een maximum — alleen in geval van behoefte op te roepen — aantal heerendienstpligtigen worden vastgesteld.

Zij, die bij het overgaan van steilten zich van de hulp van heerendienstpligtigen wenschen te bedienen, betalen daarvoor 5 (vijf) centen per man. Deze betaling is niet verschuldigd als bij overvaarten — verpachte en niet verpachte — eene belooning voor de hulp bij het af- en opgaan van het rijtuig reeds in de overvaartgelden begrepen is. De residenten zorgen er voor, dat zulks bij elke overvaart duidelijk worde bekend gesteld.

Met de dessa's, bedoeld bij de eerste alinea van deze paragraaf, wordt overeengekomen omtrent het voorzien in de voor dezen dienst vereischte materialen.

B. Bijzondere diensten

Ten derde: Onder de bijzondere heerendiensten worden begrepen:

a. het bewaken van 's lands pakhuizen;
b. het bedienen der niet verpachte overvaarten;
c. het bezetten van wachthuizen;
d. het doen van diensten bij de inlandsche hoofden;
e. het overbrengen van brieven;
f. het vervoeren van gevangenen;
g. het bewaken van districtsgevangenissen;
h. het bewaken van waterwerken;
i. het leveren van gras voor de paarden op de stations der regents- of binnenlandsche posterijen.

Bij de regeling dezer diensten werd het volgende in acht genomen:

I. Wordt aangeteekend, dat voor de passars bijzondere bewaking verder wordt onnoodig geacht. De nachtpatrouilles moeten, bij het doen der ronde, langs en door de passarloodsen gaan en toezien, dat zich daar geen slecht volk ophoude.

De verpligting om de passars schoon te houden rust op de dessa's waar zij gelegen zijn, doch alleen dan wanneer daarin niet door de verkoopers wordt voorzien, zoo als nu reeds op vele plaatsen gebruikelijk is. Op de hoofdplaatsen van residentien en afdeelingen, waar men vrij algemeen groote passarloodsen aantreft, kan het schoonhouden daarvan, zoo noodig, aan de politioneel veroordeelden worden opgedragen.

II. Nog wordt aangeteekend, dat de bewaking van tempels en heilige graven, voor zoo verre deze niet aan bepaalde geestelijke instellingen is opgedragen, tot de gemeente-diensten kan worden gebragt.

III. (a.) *Het bewaken van 's lands pakhuizen.*

Voor deze gebouwen moet slechts dan wachtvolk worden toegestaan, als zij niet op andere wijs worden bewaakt, en dan nog alleen in het geval dat zulks onvermijdelijk wezen mogt.

IV. (b.) *Het bedienen der niet verpachte overvaarten.*

Alle nog niet verpachte overvaarten op de groote post- en binnenwegen worden alsnog verpacht.

De aldaar gelegen overvaarten, waarvoor zich geene pachters voordoen, worden — naar gelang der behoefte — in heerendienst bediend, in welk geval dezelfde overvaartgelden, als bij het slagen der verpachting hadden mogen geheven worden, ten bate der met deze werktaak belaste dessa's komen. De dessa, die deze voordeelen geniet, zorgt voor het materieel, voor de overvaart benoodigd.

Waar overvaarten in kleine dessa-wegen voorkomen, is hare bediening eene taak der betrokken gemeenten.

V. (c.) *Het bezetten van wachthuizen.*

Het getal en de plaatsing der wachthuizen langs de groote post- en binnenwegen wordt zoodanig geregeld, als in het belang der veiligheid noodig wordt geoordeeld, met dien verstande dat langs de wegen buiten de hoofdplaatsen, verdachte punten uitgezonderd, de wachthuizen niet nader bij elkander komen te staan dan *één* paal.

De wachthuizen worden in den regel alleen des nachts bezet; die op de verdachte passages en, waar noodig, op de grenzen en kruiswegen met niet meer dan zes man en de overige met niet meer dan vier man.

Waar de bezetting van een wachthuis in het belang der veiligheid ook over dag niet kan worden ontbeerd, zijn twee wachters voldoende.

VI. (d.) *Het doen van diensten bij de inlandsche hoofden.*

Bij de regeling van dezen dienst wordt gelet op het bepaalde bij de ordonnantie van 26 September 1867 (*Staatsblad* n°. 123), op de residentie Preanger regentschappen van toepassing verklaard bij de ordonnantien van 10 September 1870 (*Staatsblad* n°. 122) en 13 April 1871 (*Staatsblad* n°. 45), en gewijzigd bij ordonnantien van 11 Mei 1871 (*Staatsblad* n°. 64) en 1 Maart 1874 (*Staatsblad* n°. 74).

Voorts worde in acht genomen:

a. dat van iederen dienstpligtige telkens slechts kan worden gevorderd een arbeid van 12 uren, daaronder begrepen de tijd, noodig voor het afleggen van den afstand tusschen de woning van den dienstpligtige en die van den betrokken inlandschen ambtenaar, heen en terug;

b. dat aan den dienstpligtige minstens 2 uren per werktijd tot rusten zullen zijn toegestaan;

c. dat hij zal worden gevoed door de inlandsche hoofden en ambtenaren, bij wie hij ten arbeid komt.

Het verrigten van diensten bij de dorpshoofden is een gemeentelijke dienst.

VII. (*e.*) *Het overbrengen van brieven.*

Als regel kan worden aangenomen dat, voor zoover de gouvernementsbrievenposterijen daarin niet kunnen voorzien, 's morgens van de hoofdplaats van elke afdeeling naar de verschillende daaronder ressorteerende districten en onderdistricten en omgekeerd, een briefbesteller te voet vertrekt, die de dienstbrieven van alle ambtenaren kan medenemen, met dien verstande dat, halverwege op een aangewezen station, de bestellers de brieven wederkeerig van elkander overnemen, om ze in het terugkeeren verder te brengen ter bereiking van hun adres.

Waar het tusschenstation verder dan zes paal van de plaatsen van afzending der brieven zou komen te liggen, worden — voor zooveel noodig — meerdere stations op geschikten afstand, doch niet verder dan zes paal van elkander verwijderd, aangewezen, op alle welke een briefbesteller meer wordt geposteerd, die de brieven af- en aanbrengt. In buitengewone spoedvereischende gevallen (politiezaken, enz.,) moet van oppassers voor het overbrengen van brieven gebruik gemaakt worden.

VIII. (*f*) *Het vervoeren van gevangenen.*

Uit de dessa naar de districtshoofdplaats is het vervoeren van gevangenen een gemeentelijke dienst.

Het verder vervoer naar de hoofdplaats der afdeeling en, na de veroordeeling, naar de aangewezen plaats van verblijf, behoort zooveel mogelijk te geschieden door militairen, pradjoerits of oppassers. Alleen waar dit geleide ontbreekt, wordt daartoe over heerendienstpligtigen beschikt.

Voor het geleide mogen geen personen aangewezen worden, die als getuigen in de zaak moeten optreden.

Opdat het getal geleiders zooveel mogelijk kan worden beperkt, wordt steeds van goede handboeijen of stangen gebruik gemaakt.

Het vervoer van gewest tot gewest geschiedt op vastgestelde dagen der week, en het vertrek van gevangenentransporten van de hoofdplaatsen van twee aangrenzende residentien wordt zoodanig geregeld, dat zij elkander op denzelfden dag op de grenzen ontmoeten, als wanneer de escorten van wêerszijden de gevangenen aan elkander overgeven en, in het terugkeeren, de overgenomen gevangenen verder begeleiden in de rigting waarin zij verzonden zijn.

Waar tusschen de etappen op denzelfden dag twee gevangenen-transporten elkander te gemoet gaan, wordt halverwege op dezelfde wijze het geleide verwisseld.

De tot begeleiding der gevangenen aangewezen dienstpligtigen worden om de zes palen of daaromtrent, naar gelang zulks met den afstand der etappen uitkomt, door anderen vervangen.

Daar, waar daartoe van die gelegenheid kan worden gebruik gemaakt, geschiedt het transport van gevangenen, zooveel slechts mogelijk is, met de booten der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij.

Het vervoer van de districten naar de zetels van het regentschap en van den landraad geschiedt mede zooveel mogelijk op vaste, naar plaatselijke omstandigheden te regelen tijdstippen.

IX. (g,) *Het bewaken van districtsgevangenissen.*

Deze dienst wordt alleen aan heerendienstpligtigen opgedragen in die districten, waar de werkzaamheden zoo menigvuldig zijn of in de gevallen dat het aantal gevangenen zoo groot is, dat daartoe, zonder nadeel voor 's lands dienst of vrees voor ontvlugting, niet of niet uitsluitend over oppassers van het districts- of onderdistrictshoofd kan worden beschikt.

X. (h.) *Het bewaken van waterwerken.*

Bij waterwerken, welker gestadige bewaking in zekere tijden van het jaar noodig is om, bijv. bij plotseling opkomenden hoogen waterstand, schade, of vernieling te voorkomen, worden, wanneer daartoe oogenblikkelijk de handenarbeid van eenige personen noodig is, dagelijks dienstpligtigen in voldoend aantal gereed gehouden, tot welker levering bepaalde dessa's worden aangewezen.

XI. (i) *Het leveren van gras voor de paarden op de stations der regents- of binnenlandsche posterijen.*

Voor het oogenblik en in afwachting eener nadere regeling dient men op den gebruikelijken voet voort te gaan.

Ten vierde: De hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura, met uitzondering der Vorstenlanden, aan te schrijven:

a. om van de te maken regelingen staten te doen zamenstellen, ingerigt, voor zoover dit is overeen te brengen met de plaatselijke toestanden en met het voorkomende bij artt. 1, 2 en 3 dezer beschikking, volgens het hierbij gaand model (lit. A), zullende die staten, voorzien van eene zamentrekking voor ieder district, door tusschenkomst van den directeur van binnenlandsch bestuur, zoodra mogelijk, en in elk geval vóór ultimo December 1875, moeten worden ingediend;

b. om na afloop der regeling, aan de regenten, districts-, onderdistricts- en dessahoofden uit te reiken een exemplaar van de hun, residenten, door den directeur van binnenlandsch bestuur toe te zenden in de landstaal overgebragte voorschriften, naar welke de vordering der heerendiensten geschiedt, zoomede eene opgave van de regeling zelve, ieder voor zooveel zijn werkkring aangaat, welke opgave respectivelijk zal moeten vermelden de heerendiensten, zoo algemeene als bijzondere, aan elk regentschap, district, onderdistrict en dessa opgelegd, en — voor zooveel mogelijk — het aantal heerendienstpligtigen dat daarvoor dagelijks behoort uit te komen;

c. om bij het jaarlijksch verslag der heerendiensten een staat over te leggen, ingerigt naar het hierbij gevoegd model (lit. B), waaruit afdeelingsgewijze moet blijken, welke heerendiensten zijn verrigt; zullende de betrokken ambtenaren maandelijks, overeenkomstig hetzelfde model, aan hen, residenten, eene opgave moeten indienen van de gedane diensten in ieder district, uit welke opgaven de jaarlijksche staat behoort te worden zamengesteld.

ZITTING 1876 — 1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE R*bis*, n°. I.

N°. 19*a*.

(Zie blads. 77 van het verslag.)

AANSLAG EN OPBRENGST

VAN DE

LANDRENTE OP JAVA EN MADURA

in 1873.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid in bouws van de voor vast aangeslagen bouwgronden.					Bedrag van den vijfjarigen aanslag, zoo als die in 1873 was vastgesteld.	Dit bedrag	
	Sawah's.	Tegalvelden.	Nipa-bos-schen.	Boom-gaarden.	Woonorven (belastbare uitgestrekt-heid).		vermeerderd met (1)	verminderd met (3)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Bantam	76 701	16 349	771	5 764	97	f 687 081,53	f 554,08	—
Batavia	976	—	—	32	52	13 951,36	—	f 582,90
Krawang	19 606	—	—	474	1 363	73 354,98	2 454,00	—
Preanger regentschappen	163 447	46 960	60	21 499	3 520	1 033 391,61 [5]	71 711,29	1 197,93 [5]
Cheribon	190 913	917	48	1 457	5 552	1 052 542,39 [5]	6 587,90 [5]	436,52 [5]
Tagal	141 702	7 554	—	—	4 749	913 636,71 [5]	3 365,47	—
Pekalongan	70 384	13 334	867	244	4 275	406 472,69	—	57,77
Samarang	255 682	42 418	252	429	17 266	1 714 554,37	212,00	—
Japara	119 404	11 979	—	25	7 386	670 828,00 [5]	310,00	76,00
Rembang	158 887	23 712	—	148	8 069	772 704,59	1 252,22	—
Soerabaija	245 107	25 804	3324	1 476	14 211	1 887 297,68	15 571,16 [5]	1 064,95
Pasoeroean	67 418	32 919	237	833	3 200	1 161 505,59	920,46	—
Probolinggo	43 185	16 684	—	—	6 761	715 683,66	1 620,00	—
Bezoeki	57 472	21 825	—	1 365	2 836	843 512,71	1 219,00	13,00
Banjoewangi	9 154	5 148	—	5 884	253	141 749,00	(2) 5 120,00	126 00
Banjoemas	104 237	11 806	—	1 810	11 365	721 462,69	1 531,70	195,00
Bagelen	128 493	21 263	34	3 397	14 876	1 309 968,66	2 919,67 [5]	3 590,98
Kadoe	83 255	24 810	—	91	2 694	817 086,15 [5]	—	—
Madioen	146 477	18 525	—	207	13 360	805 883,68 [5]	852,00	531,75
Kediri	93 880	28 579	—	153	20 410	1 052 147,01 [5]	11 925,20	1 229,89
Madura	11 593	15 440	—	—	2 056	138 520,00	—	—
	2 187 973	386 056	5593	45 288	144 351	f 16 936 335,12 [5]	f 131 126,16 [5] (2)	f 9 102,70

(1) Verg. de kolommen 27 en 28.

(2) In dit cijfer is begrepen eene vermeerdering van f 4626, verkregen tengevolge van de toepassing in Banjoewangi

(3) Verg. de kolom 31.

(4) Verg. noot 7.

(5) Ook het bedrag van de vrijstelling voor de velden der barissan op Madura (f 4671,25) is in deze kolom opgenomen.

(6) Door eene onjuiste toepassing van de voorschriften in eene der afdeelingen van Samarang (Grobogan) is dit bedrag

(7) Deze vermeerdering is hoofdzakelijk hieraan toe te schrijven, dat in de Preanger regentschappen een aantal tegal-schikte mate te denken. Voor de vermelding der bedoelde tegalvelden was echter geene andere plaats te vinden.

is in 1874

TOELICHTING OP DE KOLOMMEN 8, 9 EN 11.

derhalve geworden. 10.	vast (Ko…	Bedrag van den aanslag der voor vast aangeslagen gronden in 1873. 26.	Vermeerdering die dit cijfer in 1874 heeft ondergaan: door het belastbaar worden van sawahs in het 4de oogstjaar. 27.	door uitbreiding der woonerven, nipabosschen en boomgaarden. 28.	door toepassing van art. 14 van *Ind. Stbl.* 1872, n°. 66, of van art. 15 van *Ind. Stbl.* 1872, n°. 219*b*. 29.	Totaal der vermeerdering. 30.	Vermindering die dit cijfer in 1874 heeft ondergaan door het te niet gaan van gronden. 31.	Derhalve bedraagt de aanslag der voor vast aangeslagen gronden in 1874. 32.
f 637 635,61	f	f 626 457,69	f 551,08	—	f 17 115,13^{5}	f 17 669,21^{5}	—	f 644 126,90^{5}
13 368,46		13 951,36	—	—	—	—	f 582,90	13 368,46
75 808,98		70 419,64	2 454,00	—	734,34	3 188,34	—	73 607,98
1 106 905,00		1 014 787,34^{5}	4 392,75	f (7) 70 318,54	4 594,46	79 305,75	1 197,93^{5}	1 092 895,16
1 058 693,77^{5}		1 047 855,70^{5}	6 323,89	264,01^{5}	1 170,69	7 758,59^{5}	436,52	1 055 177,77^{5}
917 002,18^{5}		738 767,65^{5}	3 320,22	45,25	43 717,26^{5}	47 082,73^{5}	—	785 850,39
406 414,92		391 752,13	—	—	3 733,04	3 733,04	57,77	395 427,40
1 714 766,37		1 359 880,61	212,00	—	85 704,70	85 916,70	—	1 445 797,31
671 062,00^{5}		596 452,00^{5}	310,00	—	18 356,84	18 666,84	76,00	615 042,84^{5}
773 956,81		699 056,50	1 252,22	—	17 467,25	18 719,47	—	717 775,97
1 901 803,89^{5}		1 724 623,94	15 380,16^{5}	191,00	38 847,83	54 418,99^{5}	1 064,95	1 777 977,98^{5}
1 162 426,05		1 142 850,14	920,46	—	4 666,03	5 586,49	—	1 148 436,63
717 303,66		694 615,03^{5}	1 580,00	40,00	5 265,43	6 885,43	—	701 500,46^{5}
844 718,71		825 634,72	1 219,00	—	3 299,95	4 518,95	13,00	830 140,67
146,743,00		141 749,00	494,00	—	1 156,50	1 650,50	126,00	143 273,50
725 799,39		682 210,20^{5}	855,70	676,00	14 575,53^{5}	16 107,23^{5}	195,00	698 122,44
1 309 297,35^{5}		1 276 910,94	2 349,76^{5}	569,91	8 110,20	11 029,87^{5}	3 590,98	1 284 349,83^{5}
817 086,15^{5}		763 172,62	—	—	13 452,81	13 452,81	—	776 625,43
806 203,93^{5}		641 831,84^{5}	852,00	—	47 813,64	48 665,64	531,75	662 965,73^{5}
1 062 812,32^{5}		811 237 80^{5}	11 858,70	66,50	60 066,79^{5}	71 991,99^{5}	1 229,89	881 999,91
138 520,00		96 654,08	—	—	10 466,48	10 466,48	—	107 120,56
f 17 058 356,59	f 15	f 15 363 870,97	f 54 328,95	f 72 171,21^{5} (7)	f 400 314,92	f 526 815,08^{5}	f 9 102,70	f 15 881,583,35^{5}

van art. 14, al. 2, de

om er geen afzonderlijk
niet gelijk aan het ve
velden, die in 1873 ten

evenredigheid verminderd) Aan eene vermeerdering der *woonerven* enz. is hier dus slechts in onderge-

ZITTING 1876 — 1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE R*bis* n°. III.

N°. 19*c*.

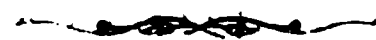
(Zie bladz. 77 van het verslag.)

AANSLAG EN OPBRENGST

VAN DE

LANDRENTE OP JAVA EN MADURA

in 1875.

Gewesten.	Uitgestrektheid in bouws van de voor vast aangeslagen bouwgronden.					Bedrag van den vijfjarigen aanslag, zoo als die in 1873 was vastgesteld.	Dit bedrag is in			
							1874.		1875	
	Sawah's.	Tegalvelden.	Nipabosschen.	Boomgaarden.	Woonerven (belastbare uitgestrektheid).		vermeerderd met	verminderd met	vermeerderd met (1)	verminderd met (3)
1.	2.	3.	4.	5	6.	7.	8.	9.	10	11.
Bantam . .	76 793	16 349	771	5 764	97	f 687 081,53	f 554,08	»	f 473,25	»
Batavia . .	960	»	»	32	52	13 951,36	»	f 582,90	»	f 162,12
Krawang . .	21 696	»	»	474	1 363	73 354,98	2 454,00	»	3 779,40	»
Preanger regentschappen	170 972	67 178	60	22 492	3 915	1 033 391,64^{5}	74 711,29	1 197,93^{5}	69 519,64^{5}	1 881,44
Cheribon . .	193 131	1 583	48	1 459	5 610	1 052 542,39^{5}	6 587,90^{5}	436,52^{5}	17 056,25	6 383,25
Tagal . . .	142 144	7 508	»	»	4 736	913 636,71^{5}	3 365,47	»	2 096,45^{5}	456,00
Pekalongan .	70 379	13 308	867	244	4 275	406 472,69	»	57,77	»	167,12^{5}
Samarang . .	257 384	42 345	252	499	17 276	1 714 554,37	212,00	»	6 304,42	76,00
Japara . . .	119 422	11 964	»	25	7 386	670 828,00^{5}	310,00	76,00	109,00	128,00
Rembang . .	159 193	23 746	»	148	8 069	772 704,59	1 252,22	»	1 349,00	»
Soerabaija . .	248 415	25 804	3324	1 476	14 211	1 887 297,68	15 571,16^{5}	1 061,95	17 116,11^{5}	28,00
Pasoeroean .	67 705	33 087	237	833	3 195	1 161 505,59	920,46	»	3 292,06	»
Probolinggo .	43 560	16 681	»	»	6 775	715 683,66	1 620,00	»	2 030,00	»
Bezoeki. . .	57 472	21 825	»	1 365	2 836	843 512,71	1 219,00	13,00	4 309,96	»
Banjoewangi .	10 217	5 046	»	5 884	253	141 749,00	5 120,00	126,00	(2) 5 963,00	1 026,00
Banjoemas. .	113 777	14 771	»	1 884	14 460	724 462,69	1 531,70	195,00	10 755,77	1 957,05
Bagelen. . .	128 872	21 371	32	3 436	13 105	1 309 968,66	2 919,67^{5}	3 590,98	6 575,96	3 802,57^{5}
Kadoe . . .	83 255	24 810	»	91	2 694	817 086,15^{5}	»	»	»	»
Madioen . .	153 148	17 294	»	207	13 360	805 883,68^{5}	852,00	531,75	666,00	26,00
Kediri . . .	91 952	28 625	»	153	21 337	1 052 147,01^{5}	11 925,20	1 229,89	10 121,00	26 670,31
Madura. . .	11 593	15 440	»	»	2 056	138 520,00	»	»	»	»
	2 222 040	408 735	5591	46 466	147 061	f 16 936 335,12^{5}	f 131 126,16^{5}	f 9 102,70	f 161 547,28^{5} (3)	f 42 763,87

(1) Verg. de kolommen 29 en 30.
(2) In dit cijfer is begrepen eene vermeerdering van f 5 787, verkregen tengevolge van de toepassing in Banjoewangi
(3) Verg. de kolom 33.
(4) Verg. noot 8.
(5) Ook het bedrag van de vrijstelling voor de velden der barissan op Madura (f 5 230,83) is in deze kolom opgenomen,
(6) Door eene onjuiste toepassing van de voorschriften in eene der afdeelingen van Samarang (Grobogan) is dit bedrag niet gelijk
(7) Volgens een berigt van den directeur van binnenlandsch bestuur, dd. 21 Junij 1876, was toen het grootste gedeel e
(8) Hier geldt weder hetzelfde wat voor 1874 werd aangeteekend in noot 7 van de voorgaande bijlage.
(9) Dit hooge cijfer is te wijten aan de verwoestingen, welke de moddervloed van de Kloet heeft veroorzaakt (verg. het

D[…] in 1[…] gewor[…] 1[…]	[…]ijs […] di […] Laagste […]7.	Bedrag van den aanslag der voor vast aangeslagen gronden in 1874. 28.	Vermeerdering die dit cijfer in 1875 heeft ondergaan: door het belastbaar worden van sawah's in het 4de oogstjaar. 29.	door uitbreiding der woonerven, nipabosschen en boomgaarden. 30.	door toepassing van art. 14 van *Ind. Stbl.* 1872, n°. 66, of van art. 15 van *Ind. Stbl.* 1872, n°. 21*b*. 31.	Totaal der vermeerdering. 32.	Vermindering die dit cijfer in 1875 heeft ondergaan door het te niet gaan van gronden. 33.	Derhalve bedraagt de aanslag der voor vast aangeslagen gronden in 1875. 34.
f 688	,00	f 644 126,90^{5}	f 473,25	»	f 17 296,67	f 17 769,92	»	f 661 896,82^{5}
13	,30	13 368,46	»	»	»	»	f 162,12	13 206,34
79	,70	73 607,98	3 779,40	»	758,84	4 538,24	»	78 146,22
1 174	,00	1 092 895,16	50 949,54^{5}	([8]) f 18 600,10	4 497,37^{5}	74 047,02	1 881,44	1 165 060,74
1 069	,75	1 055 177,77^{5}	16 762,76^{5}	293,48^{5}	1 170,65	18 226,90	6 383,25	1 067 021,42^{5}
918	,80	785 850,39	2 096,45^{5}	»	43 717,26^{5}	45 813,72	456,00	831 208,11
406	,00	395 427,40	»	»	3 579,21^{5}	3 579,21^{5}	167,12^{5}	398 839,49
1 720	,25	1 445 797,31	6 304,42	»	86 876,68	93 181,10	76,00	1 538 902,41
671	,50	615 042,84^{5}	109,00	»	18 735,50	18 844,50	128,00	633 759,34^{5}
775	,00	717 775,97	1 349,00	»	17 445,37	18 794,37	»	736 570,34
1 918	,50	1 777 977,98^{5}	17 116,11^{5}	»	52 520,54	69 636,65^{5}	28,00	1 847 586,64
1 165	,00	1 148 436,63	3 292,06	»	4 648,09	7 940,15	»	1 156 376,78
719	,50	701 500,46^{5}	1 930,00	100,00	5 267,70^{5}	7 297,70^{5}	»	708 798,07
849	,20	830 140,67	4 247,42	62,54	3 300,04	7 610,00	»	837 750,67
151	,50	143 273,50	176,00	»	3 085,50	3 261,50	1 026,00	145 509,00
734	,50	698 122,44	10 755,77	»	37 750,58^{5}	48 506,35^{5}	1 957,05	744 671,74^{5}
1 312	,50	1 284 349,83^{5}	5 949,38^{5}	626,57^{5}	8 339,26	14 915,22	3 802,57^{5}	1 295 462,48
817	,00	776 625,43	»	»	13 388,80	13 388,80	»	790 014,23
806	,20	692 965,73^{5}	666,00	»	46 847,70	47 513,70	26,00	740 453,43^{5}
1 046	,00	881 999,91	10 120,00	1,00	63 339,35	73 460,35	([9]) 26 670,31	928 789,95
138	,25	107 120,56	»	»	10 466,48	10 466,48	»	117 587,04
f 17 177	,00	f 15 881 583,35^{5}	f 136 076,58^{5}	f 19 683,70	f 443 031,61^{5}	f 598 791,90	f 42 763,87 ([9])	f 16 437 611,38^{5}

van art.

om er.ge[…]
aan het v[…]
van dezen

vorig vers[…]

ZITTING 1876—1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE S.

N°. 20.

(Zie bladz. 79 van het verslag.)

AANTOONING

VAN DE

UITKOMSTEN DER BEDRIJFSBELASTING

OP

JAVA EN MADURA,

MET UITZONDERING VAN DE GEWESTEN

SOERAKARTA EN DJOKJOKARTA,

OVER 1875,

MET VERMELDING VAN DEN LANDAARD DER AANGESLAGENEN EN VAN DE ONDERSCHEIDENE KLASSEN VAN AANSLAG.

DEN ACHTERSTAND OP 31 DECEMBER 1875.		
Chinezen.	Andere vreemde oosterlingen	Totaal.
129,00	»	f 1 641,00
343,00	f 10,00	1 854,495
84,00	»	459,00
25,00	5,00	1 019,36
564,35	506,50	1 618,85
324,00	75,00	6 989,50
»	123,00	1 214,00
200,00	405,00	3 248,00
1 211,00	9,00	1 220,00
880,00	75,00	1 248,00
4 460,00	3 431,00	8 426,00
172,00	119,00	649,00
261,00	34,00	295,00
94,00	100,50	247,50
»	»	2,00
33,00	»	2 823,50
600,00	»	1 572,00
299,00	»	1 905,25
29,00	29,00	693,00
32,00	»	469,00
495,00	2 787,25	27 988,19
f 10 236,35	f 7 709,25	f 65 577,645

a. Inlanders. b. Chinezen. c. Andere vreemde oosterlingen.	f 1.	boven f 1 tot en met f 2.	boven f 2 tot en met f 8.
a.	4 104	2 709	940
b.	1	63	202
c.	"	"	"
a.	304	223	182
b.	102	64	111
c.	"	1	2
a.	2 001	878	341
b.	76	224	181
c.	"	1	4
a.	18 001	13 711	2 161
b.	39	65	71
c.	1	1	11
a.	4 858	4 088	2 978
b.	56	339	547
c.	13	71	74
a.	6 663	6 982	4 787
b.	57	271	245
c.	2	133	14
a.	9 626	4 602	918
b.	9	54	339
c.	1	55	39
a.	10 847	8 471	5 090
b.	87	1 558	440
c.	110	224	51
a.	5 859	3 753	1 263
b.	192	338	209
c.	22	13	11
a.	5 749	6 479	1 462
b.	822	218	331
c.	28	50	15
a.	22 810	14 573	7 480
b.	77	141	404
c.	70	50	29
a.	4 263	5 993	8 396
b.	10	96	266
c.	64	101	61
a.	560	3 071	6 614
b.	"	33	122
c.	5	61	103
a.	162	1 035	1 729
b.	1	24	51
c.	20	19	19
a.	162	314	283
b.	12	12	8
c.	86	15	5
a.	11 412	2 814	872
b.	194	144	98
c.	1	2	2
a.	25 563	9 704	2 783
b.	88	201	86
c.	1	9	2
a.	13 692	5 004	612
b.	85	399	193
c.	9	3	3
a.	1 760	2 002	1 549
b.	1	98	73
c.	38	8	1
a.	1 854	2 290	1 856
b.	22	86	311
c.	"	"	"
a.	4 777	6 161	8 101
b.	162	181	132
c.	43	965	210
a.	155 054	104 857	55 397
b.	1 593	4 600	4 420
c.	464	1 777	656

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE T.

N°. 21.

(Zie bladz. 83 van het verslag.)

OVERZIGT

BETREFFENDE

DE AANBIEDING IN ERFPACHT VAN GRONDEN OP JAVA,

sedert het in werking treden der verordeningen ter zake
tot 15 Junij 1876.

Volgnummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het besluit waarbij de aanbieding is gelast.	Datum van de opening der inschrijvingsbiljetten.	Minimum erfpachtsom waarboven geboden moest worden (per bouw 's jaars).	Erfpachtsom waarvoor het perceel is toegewezen (per bouw 's jaars).
1	Preanger regentschappen	Tjiandjoer	Tjikalong	768½	5 Aug. 1874, n°. 6,	—	f 2.50	—
2	Cheribon	Koeningan	Loeragoeng	± 500	16 Oct. 1874, n°. 25,	—	4.00	—
3	Tagal	Brebes	Salem	± 500	23 Maart 1874, n°. 22,	—	2.00	—
4	Idem.	Idem.	Idem.	± 500	Idem.	—	2.00	—
5	Pekalongan	Batang	Batang	150	5 Julij 1873, n°. 34,	17 Jan. 1874	1.00	f 7.00
6	Idem.	Pekalongan	Bandar Goemiwang	389⁶⁰/₅₀₀	21 Julij 1873, n°. 6,	—	?	—
7	Soerabaija	Modjokerto	Modjokerto	ruim 185	28 Oct. 1873, n°. 18,	21 Sept. 1874.	3.50	12.00
8	Probolinggo	Loemadjang	Kandangan	400⁴⁰/₅₀₀	1 Oct. 1873, n°. 16,	25 Maart 1875	1.00	1.30
9	Idem.	Idem.	Idem.	400³⁸⁰/₅₀₀	Idem.	Idem.	1.00	5.00
10	Bezoeki	Bondowosso	Tangool	500	9 Nov, 1873, n°. 51,	11 Jan. 1875	2.00	—
11	Idem.	Idem.	Djember	500	27 Nov. 1873, n°. 51,	15 Mei 1875	2.00	—
12	Idem.	Idem.	Idem.	482	Idem.	Idem.	2.00	—
13	Banjoewangi	Banjoewangi	Banjoewangi	500	15 April 1873, n°. 23,	11 Jan. 1875	3.00	—

Aan den lande terug te betalen voor kosten van opmeting, beschrijving en kaarteering.	Naam van den ondernemer wien het perceel is toegewezen.	Datum en nummer van het besluit waarbij de toewijzing is geschied.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
—	—	—	—	De aanbieding moet nog plaats hebben. Het perceel was reeds in 1873 bestemd om in erfpacht te worden aangeboden, maar werd, zooals in het vorig verslag, bijlage P, werd aangeteekend, in Maart 1874 aan een aanvrager (E. C. C. Steinmetz) toegezegd, die echter van de gronden heeft afgezien. Intusschen is het gebleken dat de uitgestrektheid niet, zooals tot hiertoe was aangenomen, 500, maar 768½ bouws bedraagt.
—	—	—	—	Omtrent dit perceel zal een nader onderzoek door den hoofdinspecteur voor de koffijcultuur worden ingesteld.
—	—	—	—	Als n°. 2.
—	—	—	—	Als n°. 2.
f 300.00	E. van Gessel	24 Jan. 1874, n°. 53,	20 Junij 1874	
—	—	—	—	Voorloopig is van de aanbieding afgezien, vermits slechts een gedeelte van het perceel (ongeveer 250 bouws) bij nader onderzoek voor uitgifte is vatbaar gebleken, en van eene aanbieding van dat gedeelte voor 's hands geen gunstig resultaat werd verwacht. (Ind. besl. 11 Dec. 1873, n°. 39.) Het hierbedoelde perceel was in bijlage P van het vorig verslag niet afzonderlijk, maar in de aanteekening bij n°. 5 vermeld.
500.00	W. Lange	7 Oct. 1874, n°. 16,	—	De ondernemer heeft den voor de inschrijving van het erfpachtsregt bepaalden termijn ongebruikt laten verstrijken; dientengevolge is, gelijk reeds in 't vorig verslag werd vermeld, de oorspronkelijke toewijzing komen te vervallen. Bij Indisch besluit van 26 Julij 1875, n°. 21, is bepaald, dat het perceel niet op nieuw zal worden aangeboden, daar een nader ingesteld onderzoek had doen zien, dat de belangen der gouvernementskoffijcultuur het raadzaam maakten van de uitgifte af te zien.
765.00	J. H. Groskamp	16 April 1875, n°. 26,	28 Julij 1875	
959.00	E. A. Deighton	Idem.	21 Sept. 1875	
1075.00	—	—	—	Geen inschrijvers hebben zich voorgedaan. Bij Indisch besluit van 26 Januarij 1875, n°. 29, is van verdere aanbieding afgezien.
1037.50	—	—	—	Het eenig ingekomen inschrijvingsbiljet voldeed niet aan de vereischten. Bij Indisch besluit van 19 Junij 1875, n°. 26, is van verdere aanbieding afgezien.
1037.50	—	—	—	Geen inschrijvers hebben zich voorgedaan. Bij Indisch besluit van 19 Junij 1875, n°. 26, is van verdere aanbieding afgezien.
1089.00	—	—	—	Idem, idem (Indisch besluit van 3 Februarij 1875, n°. 24.)

Volgnummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het besluit waarbij de aanbieding is gelast.	Datum van de opening der inschrijvingsbiljetten.	Minimum erfpachtsom waarboven geboden moest worden (per bouw 's jaars)	Erfpachtsom waarvoor het perceel is toegewezen (per bouw 's jaars).
14	Banjoewangi	Banjoewangi	Rogodjampi	± 500	15 Aug. 1873, n°. 23.	—	f 5.00	—
15-17	Bagelen	Karang-anjar	Gombong	± 260 120 160	29 Aug. 1873, n°. 49,	—	2.00	—
18	Madioen	Madioen	Kanigoro	± 503	14 Maart 1875, n°. 19,	2 Aug. 1875	2.00	f10 00
19	Kediri	Ngrowo	Pakoentjen	506⁹/₁₀	5 Julij 1875, n°. 51,	21 Maart 1876	4.50	15 06

Aan den lande terug te betalen voor kosten van opmeting, beschrijving en kaarteering.	Naam van den ondernemer wien het perceel is toegewezen.	Datum en nummer van het besluit waarbij de toewijzing is geschied.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
—	—	—	—	Omtrent dit perceel zal een nader onderzoek door den hoofdinspecteur der koffijcultuur worden ingesteld.
—	—	—	—	Als boven.
f1000.00	E. A. Swaving.	23 Aug. 1875, n°. 10,	10 Jan. 1876	Toegewezen bij heraanbieding (Over de eerste aanbieding zie het vorig verslag, bijlage P, n°. 17). Onder de voorwaarden van uitgifte behoorde ook de uitkeering aan de regthebbende bevolking, binnen drie maanden na de toewijzing, eener schadeloosstelling van f 250,00 voor de op de gronden aanwezige arèn-, koffij- en andere vruchtboomen. In 't geheel waren binnen het bepaalde tijdstip *zeven* inschrijvingsbiljetten ontvangen. De *zes* laagste inschrijvers boden respectivelijk f 3.05, f 3.50, f 3.75, f 3.75, f 5 en f 5.26 per bouw, terwijl na de opmaking van het proces-verbaal — dus te laat — nog een bod inkwam van f 6.85 per bouw.
973.20	mr. H. W. D. W. baron van Lijnden.	13 April 1876, n°. 37,	—	Dit perceel was aanvankelijk in huur gevraagd, en, na vruchteloos uitgelokte mededinging, toegewezen aan den aanvrager J. L. L. Berghuis. Deze heeft zich echter niet aangemeld om de huur notarieel te sluiten (zie n°. 14 van het overzigt op bladz. 96 van het vorig verslag), maar achtereenvolgens hebben zich twee andere gegadigden voorgedaan om het perceel in erfpacht te erlangen. De toewijzing in huur werd dientengevolge vervallen verklaard en tot aanbieding in erfpacht besloten. Behalve den ondernemer, aan wien de erfpacht is toegewezen, hadden vier personen ingeschreven, voor f 5, f 5 12, f 6 10 en f 7.525 per bouw.

ZITTING 1876—1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE U.

N°. 22.

(Zie bladz. 88 van het verslag.)

OVERZIGT

BETREFFENDE

DE IN ERFPACHT AANGEVRAAGDE GRONDEN OP JAVA,

sedert het in werking treden der verordeningen ter zake
tot 15 Junij 1876.

Volg-nummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het Indisch besluit, waarbij het perceel is toegezegd.	afgestaan.

A. Toegezegde (en nog

Volg-nummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	toegezegd.	afgestaan.
1	Preanger regentschappen.	Bandong.	Oedjoeng-broeng Koelon.	43	13 Sept. 1874, n°. 8	—
2	Idem.	Idem.	Bandjaran.	25	21 Oct. 1875, » 15.	—
3	Idem.	Tjiandjoer.	Djampang Tengah.	200	28 Dec. 1874, » 19.	—
4	Idem.	Idem.	Tjipoetri.	50	18 Mei 1876, » 30.	—
5	Pekalongan.	Batang.	Bandar Sidaijoe.	337	28 April 1875, » 29.	—
6	Samarang.	Kendal.	Trooko.	464	11 Mei 1874, » 6.	—
7	Idem.	Idem.	Idem.	450	18 Sept. 1875, » 22.	—
8	Idem.	Idem.	Selokaton.	180	2 Julij » » 30.	—
9	Kadoe.	Temanggoeng.	Lempoeijang.	200	10 Oct. 1874, » 6.	—
10	Idem.	Idem.	Idem.	300	30 Junij 1875, » 24.	—
11	Idem.	Idem.	Idem.	200	30 Junij » » 25.	—
12	Idem.	Idem.	Idem.	150	11 Sept. » » 23.	—
13	Idem.	Idem.	Idem.	500	13 Sept. » » 12.	—
14	Idem.	Idem.	Soemowono.	500	25 Aug. » » 79.	—
15	Madioen.	Madioen.	Kanigoro.	Niet opgegeven.	26 Dec. » » 5.	—

(1) De 2 perceelen (in de Preanger regentschappen en in Pasoeroean), reeds in 1874 toegezegd aan C. J. Almerood aanvaarden dier gronden door de belanghebbenden is afgezien, en niet blijkt van eene nadere aanvraag of bestemming der

Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers. (Deze opgaaf loopt slechts tot ult°. Jan. 1876.)	VERDERE AANTEEKENINGEN.

niet afgestane) perceelen. (1).

f 5,10	C. Meyboom.	—	De aanvrager zou van bestuurswege worden aangespoord tot inzending der vereischte opmetingsbescheiden.
3,10	mr. R. A. Kerkhoven.	—	De aangevraagde gronden moeten dienen tot uitbreiding van het huurperceel Ardjosari. Bij de toezegging is de voorwaarde gesteld, dat op de gronden geen koffij zal mogen worden geplant en dat aan de op het terrein aanwezige graven geenerlei verandering of schade mag worden toegebragt Ook zullen de graven voor de bevolking ten allen tijde toegankelijk moeten blijven.
1,25	J. A. Droop.	—	Uit eene nadere opmeting is gebleken dat de aangevraagde gronden eene uitgestrektheid van ruim 416 bouws beslaan De definitieve toewijzing wordt vertraagd, doordien kaart en meetbrief ter verbetering zijn moeten worden teruggezonden. Blijkens het vorig verslag (bijlage Q, § *A*, n°. 4) moeten de gronden dienen tot uitbreiding van het reeds in December 1874 in erfpacht toegezegde huurperceel Tjitjalobak.
1,50	A. F. Huijgen.	—	
3,00	A. L. F. van Krieken.	—	
4,10	W. K. J. van Bloemen Waanders.	—	De door den aanvrager ingediende kaart en meetbrief moesten ter verbetering worden teruggezonden; sedert is de aanvrager overleden.
3,10	W. J. C. Veenstra.	—	Voor het op de gronden aanwezig houtgewas zou (in vijf jaarlijksche termijnen) eene retributie van f 1652.50 moeten worden betaald.
3,60	Mac Neill & Co.	—	Er waren 210 bouws aangevraagd, doch daarvan waren ± 30 bouws niet voor uitgifte vatbaar, omdat zij door de bevolking voor eigen gebruik (deels als weideplaats) benoodigd waren. Voor het gemis der op de aftestane gronden aanwezige vruchtboomen zou aan de regthebbenden eene schadeloosstelling van f 573 moeten worden uitgekeerd.
3,10	A. P. L. Toewater.	—	De meetbrief moest ter verbetering worden teruggezonden.
2,60	F. Vonk.	—	
2,60	F. Ch. E. Bousquet.	—	Eenige op de gronden aanwezige vrijwillige koffijplantingen der bevolking zullen buiten de grenzen van het aftestane perceel moeten vallen.
2,60	C. L. Heyligers.	—	Ook van deze gronden zou een gedeelte niet in de erfpacht mogen begrepen worden. Voor de op de aftestane gronden aanwezige bamboestoelen en vruchtboomen zou aan de regthebbende bevolking eene schadeloosstelling moeten worden betaald van f 2 en f 3 per stuk.
2,10	J. A. Thomas.	—	Als bij n°. 11.
2,60	A. M. Bousquet.	—	
4,50	B. R. G. Bouricius.	—	De uitgestrektheid der aangevraagde gronden is in de hier te lande ontvangen stukken niet opgegeven. De gronden moeten strekken tot betere afronding van het huurperceel Kandangan (waarvoor gelijktijdig de verwisseling der huur tegen erfpacht is toegezegd). In de uitgifte zal ook begrepen worden een strook grond (± 40 bouws), door den erfpachter van Pangoengsari (zie dezen staat § *B*, n°. 78) aangevraagd. Deze laatste zal echter moeten verkrijgen het regt van bekapping der

en P. W. Geertskram (zie vorig verslag, bijlage Q § *A*, n°. 5 en 17) zijn thans niet meer opgenomen, omdat van het bewuste perceelen.

Volg-nummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het Indisch besluit, waarbij het perceel is toegezegd.	Datum en nummer van het Indisch besluit, waarbij het perceel is afgestaan.
16	Madioen.	Madioen.	Kanigoro.	70	26 Dec. 1875, n°. 6.	—
						B. Afgestane
1.	Bantam.	Lebak.	Sadjira.	$27^{435}/_{500}$	—	21 Mei 1875, n°. 33.
2.	Idem.	Idem.	Idem.	100	—	7 Oct. » » 12
3.	Idem	Idem.	Idem en Lebak.	ruim 638	22 Febr. 1876, n°. 29.	22 Mei 1876, » 17.
4.	Idem.	Idem.	Lebak.	$597^{239}/_{500}$	5 Aug. 1874, » 28.	6 Febr. » » 28.
5.	Krawang.	Krawang.	Sindangkassi.	$209^{80}/_{500}$	—	26 Sept. 1874, » 5
6.	Preanger regentschappen.	Bandong.	Tjikemboelan en Tjitjalengka.	350	—	8 Aug. 1873, » 29.
7.	Idem.	Idem.	Tjitjalengka.	$203^{307}/_{500}$	5 Sept. 1874, n°. 6.	5 Junij 1875, » 11
8.	Idem.	Idem.	Idem.	$252^{425}/_{500}$	10 Oct. » » 7	18 Mei » » 16.
9.	Idem.	Idem.	Bandjaran en Tjisondari.	$408^{450}/_{500}$	—	12 Maart » » 21.
10.	Idem.	Idem.	Bandjaran en Tjipedjeh.	$109^{487}/_{500}$	—	22 Junij » » 46
11.	Idem.	Idem.	Oedjoeng broeng Koelon.	ruim $174^{168}/_{500}$	24 Aug. 1875, n°. 24.	25 Oct. » » 20
12.	Idem.	Idem.	Idem.	$74^{180}/_{500}$	2 Aug. » » 13.	9 Mei 1876, » 17.
13.	Idem.	Tjiandjoer.	Tjitjoeroek.	bijna $145^{3}/_{4}$	4 April 1874, » 16.	24 Aug. 1874, » 19.

Tegen welke pachtsom (per bouw's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers. (Deze opgaaf loopt slechts tot ult°. Jan. 1876.)	VERDERE AANTEEKENINGEN.
			op bedoelde 40 bouws aanwezige boomen, en hem zal moeten zijn vrijgelaten om vóór 26 December 1876 over dien strook grond een verbindingsweg aan te leggen tusschen zijn land en Madioen en Berbek. Tevens is bepaald dat, wanneer de huurder van Kandangan onder deze voorwaarden de 40 bouws niet wenscht te aanvaarden, de uitgifte daarvan in 't geheel niet zal plaats hebben. Aan den erfpachter van Pangoengsari zou dan echter kunnen worden vergund de aanwezige boomen omtekappen. Overigens zullen in de aan den huurder van Kandangan in erfpacht afgestane gronden begrepen worden drie koffijtuintjes, door de bevolking vrijwillig aangelegd, mits deze naar genoegen worde schadeloos gesteld.
f 3,10	C. Voûte.	—	De gronden schijnen bestemd tot uitbreiding van het erfpachtsperceel Pangoengsari. Voor de aanwezige arènboomen zal aan de bevolking eene schadeloosstelling van f 20 moeten worden uitgekeerd.

perceelen.

f 1,50	C. G. Kolff en B. A. Suermondt.	10 Sept. 1875	De gronden dienen tot uitbreiding van het perceel Tjioepit, waarvan de huur in erfpacht is geconverteerd.
1,10	H. Lash.	—	Idem tot uitbreiding van het vroegere huur- thans erfpachtsperceel Kosala.
1,10	Idem.	—	Ook deze gronden grenzen aan de onderneming Kosala.
1,10	J. Black.	—	
2,50	G. F. H. Watson.	20 Oct. 1875.	
5,00	J. Sas.	6 Dec. 1873.	Bij Indisch besluit van 20 November 1875, n°. 27, werd bepaald, dat de toewijzing moest geacht worden ook te zijn geschied aan Ch. O. van der Plas en W. G. Wiederhold.
5,10	Idem.	20 Nov. 1875.	Idem.
4,60	A. F. van der Ven.	22 Junij 1875.	
3,10	R. E. Kerkhoven.	10 Sept. 1875.	
4,10	mr. R. A. Kerkhoven.	23 Nov. 1875.	De gronden waren aanvankelijk bestemd om, na uitgelokte mededinging, in huur te worden uitgegeven. Eerste aanvrager was de tegenwoordige erfpachter (verg. vorig verslag, bladz. 96). De gronden grenzen aan het voor de theecultuur bestemde huurperceel Ardjosari van denzelfden ondernemer (zie ook § *A*, n°. 2 van dezen staat). Van de erfpacht zijn uitgesloten eenige bamboe-aanplantingen; ook is de erfpachter gehouden het vrije vervoer van bamboe uit die aanplantingen over zijn grond aan de bevolking toe te staan.
4,10	K. F. Holle.	—	De uitgifte is geschied onder voorwaarde dat op het perceel geen koffij worde geplant. Voor het aanwezige houtgewas is eene retributie bedongen van f 100 per bouw, te voldoen in vijf gelijke jaarlijksche termijnen vóór 31 December van elk jaar.
4,10	A. Trivelli.	—	Koffijaanplant verboden. Retributie als boven, doch tot een bedrag van f 116 per bouw. Een verzoek van den ondernemer om bedoelde retributie, in stede van in 5, in 20 jaren te mogen afbetalen, werd afgewezen. De retributie bedraagt in 't geheel f 8625,80.
1,10	W. F. Hoogeveen en A. W. Holle.	13 Jan. 1875.	De gronden maken deel uit van de thee-onderneming Tjisalak, tot dusver uit huurgronden (ruim $300^{413}/_{500}$ bouws) bestaande, welke echter bij Indisch besluit van 5 December 1875, n°. 38, in erfpacht zijn toegewezen.

Volg-nummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het Indisch besluit, waarbij het perceel is toegezegd.	Datum en nummer van het Indisch besluit, waarbij het perceel is afgestaan.
14.	Preanger regentschappen.	Tjiandjoer.	Plaboean.	$724^{332}/_{500}$	28 Junij 1875, n°. 13.	5 Dec. 1875, n°. 38.
15.	Idem.	Idem.	Idem.	200	26 Sept. 1874, » 26.	10 Junij » » 32.
16.	Idem.	Idem.	Tjitjoeroek.	500	21 Mei » » 36.	31 Dec. 1874, » 53.
17.	Idem.	Idem.	Tjimahi,	± 411	—	17 Oct. » » 1.
18.	Idem.	Idem.	Idem.	ruim $184^{237}/_{500}$	10 Julij 1875, n°. 25.	7 Mei 1876, n°. 3.
19.	Idem.	Idem.	Idem.	» $157^{102}/_{500}$	5 Sept. » » 16.	id.
20.	Idem.	Idem.	Idem.	» $307^{435}/_{500}$	19 Junij » » 9.	26 Nov. 1875, » 28.
21.	Idem.	Idem.	Tjipoetri.	$236^{225}/_{500}$	—	18 Mei » » 11
22.	Idem.	Idem.	Idem.	ruim 498	8 Febr. 1874, n°. 6.	5 Oct. » » 10.
23.	Idem.	Idem.	Idem.	$304^{492}/_{500}$	24 Junij 1875, » 19.	14 Jan. 1876, » 22
24.	Idem.	Idem.	Idem.	$178^{322}/_{500}$	3 Aug. » » 6	6 Maart » » 15.
25.	Idem.	Idem.	Djampang Tengah.	$141^{135}/_{500}$	24 Aug. » » 7.	9 Junij » » 22.
26.	Idem.	Idem.	Bajabang.	$116^{183}/_{500}$	20 Julij » » 36.	14 Junij » » 16.
27.	Idem.	Soemedang.	Tjibeurum.	ruim $121^{359}/_{500}$	8 Jan. 1874, » 29.	1 Julij 1874, » 33
28.	Idem.	Idem.	Melambong.	» $337^{471}/_{500}$	29 Sept. » » 22.	8 Mei 1875, » 41.
29.	Idem.	Idem.	Tandjongsari.	» 291	11 Aug. 1875, » 32.	7 Mei 1876, » 2.
30.	Idem.	Limbangan.	Panembong.	» $36^{171}/_{500}$	21 Junij 1874, » 49.	22 Dec. 1874, » 21.
31	Cheribon.	Madjalengka.	Radjagaloe.	± 436	—	3 April » » 26.
32.	Idem.	Idem.	Idem.	ruim $365^{173}/_{500}$	—	9 Sept. » » 9.

Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers. (Deze opgaaf loopt slechts tot ult°. Jan. 1876.)	VERDERE AANTEEKENINGEN.
f 1,01	W. F. Hoogeveen en A. W. Holle.	—	Deze gronden, gedeeltelijk uit ravijnen en hellingen bestaande, zijn aangevraagd tot afronding der belendingen van evenbedoeld huurperceel Tjisalak. Daar de ingezonden kaart en meetbrief ook de reeds (in huur) bezeten gronden omvatte, werd het, ter vermijding van omslag en kosten bij de inschrijving, wenschelijk geacht om, met intrekking van het Indisch besluit van 28 Junij 1875, n°. 13, voor zooveel daarbij de conversie van huur in erfpacht was toegezegd, de gezamenlijke gronden ($1025^{245}/_{500}$ bouws) als één perceel af te staan. Het beding is gesteld dat op de gronden geen koffij mag worden geplant, waartoe zij trouwens ongeschikt zijn. Bij de toewijzing werd als mede-erfpachter erkend F. C. Phlippeau.
2,10	G. J. Diepering.	27 Julij 1875.	
1,10	A. W. Holle.	31 Mei 1875.	
1,10	G. F. van Polanen Petel en E. C. C. Boutmy.	20 Jan. 1875.	De erfpachters bezitten in 't zelfde district ook gronden in huur (theeonderneming Argalinga).
1,30	Idem, idem.	—	De gronden grenzen aan de hierboven bedoelde.
1,35	Idem, idem.	—	Ook dit perceel grenst aan de overige gronden der ondernemers. Er waren 500 bouws aangevraagd, maar die uitgestrektheid kon op verre na niet worden afgestaan om niet te weinig gronden voor den eigen landbouw der naburige dessa te doen beschikbaar blijven.
1,60	L. J. van Beusechem.	—	
1,75	Wijlen C. J. Bosch.	16 Julij 1875.	Het erfpachtsregt is nog in 1875 overgegaan op J. F. Bik.
1,80	H. W. L. Steenstra Toussaint.	—	De gronden waren toegezegd tegen eene erfpachtsom van f 2 per bouw. De vermindering tot f 1.80 staat welligt in verband met de bij de toewijzing bedongen betaling in 5 jaartermijnen van f 4500 als retributie voor het op de gronden aanwezige houtgewas. Bij de toewijzing is als mede-erfpachter erkend dr. A. J. D. Steenstra Toussaint.
2,00	A. F. Huygen.	—	
2,00	H. M. Ament.	—	Onder de afgestane gronden behoort een perceel door den ondernemer aanvankelijk in huur gevraagd, en waarvoor hij, na de in 1874 opengestelde gelegenheid tot inschrijving (verg. vorig verslag, bladz. 96) de eenige gegadigde was. Vóór dat de huur was toegewezen, verzocht hij het perceel in erfpacht te mogen erlangen, te gelijk met twee aangrenzende kleinere perceelen, reeds vroeger door hem in erfpacht aangevraagd. Het verzoek is toegestaan, behoudens verbod om op de gronden koffij te planten.
1,25	H. D. Simon.	—	
1,10	P. Bosch.	—	
2,60	jhr. J. F. Goldman.	25 Sept. 1874.	
3,10	K. F. Holle.	10 Julij 1875.	
4,10	J. C. Westenenk.	—	Bij de toewijzing is A. Mohr als mede-erfpachter erkend voor ³/₄ gedeelten.
5,01	K. F. Holle.	9 Junij 1875.	De gronden grenzen aan het huurperceel Waspada van denzelfden ondernemer.
3,10	D. J. K. Pietermaat.	5 Mei 1874.	
3,10	G. M. W. Zuur.	18 Jan. 1875.	

Volg-nummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het Indisch besluit, waarbij het perceel is	
					toegezegd.	afgestaan.
33.	Pekalongan.	Pekalongan.	Pekalongan.	$140^{269}/_{500}$	31 Jan. 1875, n°. 2.	13 Dec. 1875, n°. 12.
34.	Idem.	Idem.	Bandar Goemiwang.	500	16 Dec. 1873, » 13.	13 April 1874, » 26.
35.	Idem.	Idem.	Sragi.	$488^{295}/_{500}$	4 April 1874, » 18.	21 Junij » » 17.
36.	Idem.	Idem.	Sawangan.	$301^{486}/_{500}$	17 Junij 1875, » 20.	8 Junij 1876, » 19.
37.	Idem.	Idem en Batang.	Pekalongan en Batang.	$43^{452}/_{500}$	26 Sept. 1874, » 25.	1 Maart 1875, » 22
38.	Idem.	Batang.	Batang.	$157^{480}/_{500}$	21 Mei » » 28.	5 Aug. 1874, » 8.
39.	Idem.	Idem.	Soebah.	500	9 Nov. 1873, » 50.	25 Jan. » » 18
40.	Idem.	Idem.	Idem.	$239^{200}/_{500}$	id.	id.
41.	Idem.	Idem.	Idem.	$236^{368}/_{500}$	8 Maart 1874, n°. 41.	14 Julij 1874, n°. 12
42.	Idem.	Idem.	Idem.	150	—	26 Sept. » » 12
43.	Idem.	Idem.	Idem.	$183^{185}/_{500}$	14 Julij 1874, n°. 2.	20 Nov. » » 5
44.	Idem.	Idem.	Idem.	ruim $158^{57}/_{500}$	22 Oct. » » 12.	13 Oct. 1875, » 6
45.	Idem.	Idem.	Idem en Keboemen.	450	7 Febr. » » 31.	24 Maart 1874, » 6
46.	Idem.	Idem.	Bandar Sidaijoe.	$154^{297}/_{500}$	23 Junij » » 12.	27 April 1875, » 32.
47.	Idem.	Idem.	Idem.	$205^{337}/_{500}$	8 Sept. » » 28.	15 Sept. » » 43.
48.	Idem.	Idem.	Idem.	ruim $359^{283}/_{500}$	10 Oct. » » 5.	23 Oct. » » 29.
49.	Samarang.	Kendal.	Selokaton.	bijna $132^{4}/_{10}$	—	14 Mei 1874, » 6
50.	Idem.	Idem.	Idem	$65^{86}/_{500}$	30 Junij 1875, n°. 34.	13 Mei 1876, » 9
51.	Idem.	Idem.	Kaliwoengoe.	549	29 Dec. 1873, » 23.	22 April 1875, » 31
52.	Idem.	Idem.	Idem.	418	id.	id.
53.	Idem.	Idem.	Idem.	15	—	19 Dec. 1875, n°. 7.
54.	Idem.	Idem.	Bodja.	$179^{305}/_{500}$	11 Maart 1874, n°. 15.	27 Junij » » 1.

Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers. (Deze opgaaf loopt slechts tot ult°. Jan. 1876.)	VERDERE AANTEEKENINGEN.
2.50	J. L. E. Ham.	—	
3.60	L. J. Launy.	24 April 1874.	
2.60	J. C. Simonet.	3 Julij 1874.	
4.00	J. J. H. van Hall.	—	Er waren 450 bouws aangevraagd.
2.00	J. M. Bloembard.	10 Maart 1875.	
3 00	Souw Ban-an.	22 Oct. 1874.	
3 10	J. W. Launy.	7 Maart 1874.	
3.10	Idem.	Idem.	
3.10	Jhr. J. C. Goldman.	7 Dec. 1874.	
3.10	H. P T. E Mac Gillavry.	9 Maart 1875.	
3.50	M. C. Verloop.	15 Mei 1875.	
3.00	Radhen Soero Dirdjo	8 Jan. 1876.	Dezelfde gronden werden later door een Chinees aangevraagd. In verband met de reeds gedane toezegging aan den aanvrager die zich het eerst had aangemeld, werd het verzoek van bedoelden Chinees afgewezen (Februarij 1875).
3.10	W. J. C Veenstra.	18 April 1874.	De ondernemer is tevens huurder van het perceel Gebang-anom in het district Keboemen.
3.50	G. C. de Burlet.	5 Julij 1875.	
3.00	A. L. F. van Krieken.	1 Nov 1875.	De erfpacht is verleend onder voorwaarde dat de erfpachter de bevolking niet store in het gebruik der nabij gelegen wildhout-bosschen, noch den toegang daartoe afsluite.
3.00	G. N. A. Volkert.	26 Nov. 1875.	Het gebruik van het op de gronden aanwezige water moet uitsluitend ter beschikking worden gelaten van de bevolking.
3.10	Factory der Nederl. Handelmaatschappij.	18 Oct. 1874.	
3.60	P. H. Soeters.	—	
1.10	P. C. Sineck.	13 Julij 1875.	
1.10	Idem.	Idem.	
6.00	C. A. Reijers qq., wed. J. H. Ottenhoff, geb van Franquemont c. s.	—	Het perceel werd tot dusver door dezelfde ondernemers in huur bezeten; de huur kwam echter met 1 April 1875 te eindigen; de erfpacht werd gerekend met dien datum te zijn ingegaan.
5.10	J. Hudig.	5 Oct. 1875.	De gronden zijn een uitgekapt boschperceel. De erfpacht, door den ondernemer aangevraagd met het doel om op de gronden tabak en katoen te verbouwen, is slechts verleend onder deze voorwaarde, dat alsnu een evenredig gedeelte van een ander voormalig boschperceel (Kedongpani) door den ondernemer worde „schoongemaakt" om weder (door het Gouvernement) met djati te worden beplant.

Volg-nummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het Indisch besluit, waarbij het perceel is toegezegd.	afgestaan.
55.	Samarang.	Kendal.	Bodja.	$233\frac{110}{500}$	30 Nov. 1874, n°. 11.	29 Nov. 1875, n°. 12.
56.	Idem.	Idem.	Idem.	281	7 Oct. » » 22.	5 April 1876, » 15.
57.	Idem.	Idem.	Idem.	$57\frac{288}{500}$	—	5 April » » 14.
58.	Idem.	Idem.	Idem.	$372\frac{395}{500}$	—	id.
59 en 60.	Idem.	Idem.	Idem.	$309\frac{57}{500}$	—	id.
61.	Idem.	Idem.	Troeko.	$57\frac{529}{1000}$	24 Aug. 1875, n°. 40	24 Febr. 1876, n°. 23.
62.	Pasoeroean.	Pasoeroean.	Poerworedjo.	$496\frac{198}{500}$	23 Julij 1874, » 14	3 Nov. 1874, » 19.
63.	Idem.	Idem.	Tengger.	$143\frac{81}{1000}$	18 Nov. » » 24.	8 April 1875, » 22.
64.	Idem.	Malang.	Sengoro.	$145\frac{330}{500}$	7 Febr. » » 14.	17 Oct. 1874, » 14.
65.	Idem.	Idem.	Idem.	$498\frac{287}{500}$	9 Julij » » 16	1 Maart 1875, » 23.
66.	Idem.	Idem.	Idem.	$427\frac{100}{500}$	7 Oct. » » 23.	15 Mei » » 12.
67.	Idem.	Idem.	Idem.	$416\frac{246}{500}$	27 Aug. 1875, » 14.	19 Febr. 1876, » 1.
68.	Idem.	Idem.	Gondanglegi.	$503\frac{539}{1000}$	30 Nov. 1874, » 34.	7 Junij 1875, » 33.
69.	Idem.	Idem.	Karanglo.	$472\frac{467}{1000}$	7 Junij 1875, » 30	23 Oct. » » 47
70.	Probolinggo.	Probolinggo.	Kraksaän.	$503\frac{220}{500}$	25 Dec. 1874, » 33.	18 Mei » » 15.
71.	Banjoemas.	Banjoemas.	Soekaradja.	ruim $196\frac{438}{500}$	30 Julij » » 9.	27 Oct. » » 16.
72.	Kadoe.	Temanggoeng.	Soemowono.	$411\frac{450}{500}$	17 Mei » » 32.	13 Sept. 1874, » 12.
73.	Idem.	Idem.	Idem.	ruim $284\frac{56}{500}$	11 Nov. » » 24.	25 Aug. 1875, » 78.
74.	Idem.	Idem.	Idem.	$315\frac{350}{500}$	11 Junij » » 32. 22 Jan. 1875, » 41.	10 Sept. » » 36.
75.	Idem.	Idem.	Lempoeijang.	$199\frac{400}{500}$	1 Dec. 1874, » 10.	25 Aug. » » 54.
76.	Idem.	Idem.	Idem.	$267\frac{304}{500}$	—	24 Mei 1876, » 18.

Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers. (Deze opgaaf loopt slechts tot ult°. Jan. 1876.)	VERDERE AANTEEKENINGEN.
3.10	F. J. H. Soesman en A. Keyner.	—	Later is het perceel overgeschreven alleen ten name van laatstgenoemden aanvrager.
2.10	C. J. Saijers en L. Keyner.	—	Het perceel is afgestaan aan L. Keyner.
3.10	P. G. N. Dessauvagie.	—	Dit perceel was door den ondernemer oorspronkelijk in huur gevraagd en bij Indisch besluit dd°. 1 Junij 1874, n°. 10, (zie vorig verslag, blz. 96) aan hem als eenigen inschrijver afgestaan. Van de toewijzing in huur werd echter geen gebruik gemaakt, daar de gronden te gelijk met andere perceelen later in erfpacht werden aangevraagd.
3.40	Idem.	—	Onder de hierbedoelde gronden zijn begrepen twee perceelen à f 3.10 per bouw, toegezegd bij de Indische besluiten dd. 26 September 1874, n°. 13, en 2 Julij 1875, n°. 31. Van de aangevraagde gronden werd bij de toewijzing uitgesloten een gedeelte dat geacht werd voor weidegrond ter beschikking van de bevolking te moeten blijven. Voor het op de afgestane gronden aanwezige houtgewas is eene retributie bedongen van f 4160.39.
3.10	Idem.	—	
3.10	J. B. Engelman.	—	
5.10	A. graaf van Limburg Stirum.	14 Dec. 1874.	
4.10	E. Th. von Jaroschka Pohl.	18 Mei 1875.	
2.01	J. L. Umbgrove.	11 Febr. 1875.	
4.01	P. L. H. Stennekes.	12 April 1875.	
3.10	J. E. Wiederhold.	3 Junij 1875.	
4.10	K. H. Abraas.	—	
2.60	H. C. Voorhoeve Jr.	2 Aug. 1875.	
5.10	J. M. Verhey.	27 Nov. 1875.	
3.10	C. Hill.	—	
3.10	G. L. Dorrepaal.	—	Bestemd tot uitbreiding van het vroegere huur- thans erfpachtsperceel Tjiberem.
3,10	H. N. Esche.	4 Maart 1875.	
3.10	P. Zweerts.	25 Oct. 1875.	Het perceel is definitief toegewezen aan C. A. Reijers, te wiens behoeve de aanvrager van de verkregen toezegging had afstand gedaan.
3.10	H. A. Mehlbaum.	15 Oct. 1875.	Tot uitbreiding van het in Junij 1874 toegezegde perceel, dat gezegd werd 300 bouws groot te zijn, werden later nog 150 bouws aangevraagd, voor welk perceel in Januarij 1875 toezegging verleend werd. Bij Indisch besluit van 10 September 1875, n°. 36, zijn de gronden, die bij opmeting bleken eene uitgestrektheid te hebben van 315²⁵⁰/₅₀₀ bouws, als één perceel afgestaan.
2.60	L. Keyner.	11 Jan. 1876.	De ondernemer heeft in 't zelfde district gronden in huur (koffijperceel Kebondalem).
2.60	A. M. Odenthal.	—	Als boven (koffijperceel Bandjarsari).

Volg-nummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het Indisch besluit, waarbij het perceel is toegezegd.	afgestaan.
77.	Kadoe.	Magelang.	Ngasinan.	$66^{200}/_{500}$	4 Sept. 1874, n°. 11.	25 Aug. 1875, n°. 55.
78.	Madioen.	Madioen.	Kanigoro.	± 500	31 Jan. » » 22.	26 April 1874, » 20
79.	Idem.	Idem.	Idem.	» 366	19 Nov. » » 11.	21 Nov. 1875, » 9.
80.	Idem.	Idem.	Idem.	» 281	22 Nov. » » 8	26 Dec. » » 7
81.	Idem.	Idem.	Idem.	bijna 166	31 Jan. » » 22.	16 Mei 1874. » 1.
82.	Idem.	Idem.	Idem.	» 416	31 Oct. » » 9.	28 Dec. 1875, » 47.
83.	Idem.	Ngawi.	Sinee.	± 516	21 Maart » » 10.	19 Dec. 1874, » 26.
84.	Idem.	Idem.	Idem.	$498^{194}/_{500}$	23 Junij 1875, » 16.	5 Febr. 1876, » 5
85.	Kediri.	Kediri.	Papar.	$499^{490}/_{500}$	30 Nov. 1874, » 35.	5 Mei 1875, » 17.
86.	Idem.	Idem.	Djambean.	$310^{150}/_{500}$	8 Mei 1875, » 39.	3 Aug. » » 5.
87.	Idem.	Blitar.	Kotta Blitar.	$121^{185}/_{500}$	—	30 Sept. 1873, » 11.
88.	Idem.	Idem.	Idem.	ruim $69^{1}/_{5}$	—	11 Nov. 1874, » 37
89.	Idem.	Idem.	?	$446^{190}/_{500}$	29 Oct. 1874, n°. 12.	18 Mei 1875, » 5.
90.	Idem.	Idem.	Kotta Blitar.	$492^{120}/_{500}$	8 Dec. » » 15.	8 Oct. » » 12.
91.	Idem.	Idem.	Wlingi.	$499^{28}/_{1000}$	20 Jan. 1873, » 43.	15 Sept. 1873, » 13.
92.	Idem.	Idem.	Idem.	$497^{316}/_{1000}$	id.	id.
93.	Idem.	Idem.	Idem.	± 500	6 Julij 1873, n°. 35.	7 Dec. 1873, n°. 21.
94.	Idem.	Idem.	Idem.	$122^{381}/_{500}$	19 Febr. 1875, » 12.	3 Junij 1876, » 20.

C. **Afgewezen**

I.	Bantam.	Serang.	Serang.	? (Eiland Toenda).	—	—
II.	Preanger regentschappen.	Bandong.	Oedjoeng broeng Koelon.	$2^{1}/_{2}$	—	—

(1) Deze opgaven looopen niet verder dan 1 April 1876.

Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan	Naam van den aanvrager.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers. (Deze opgaaf loopt slechts tot ult°. Jan. 1876.)	VERDERE AANTEEKENINGEN.
f 2,50	F. D. R. baron van Asbeck	30 Oct. 1875.	De gronden bestaan uit 3 perceelen.
3,10	J. G. Koker.	21 Julij 1874.	Het perceel is, na de toewijzing, overgegaan op C. Voûte. Zie overigens § *A*, n°. 15 en 16 van dezen staat.
4,10	C. Voûte.	10 Jan. 1876.	Bij de toewijzing is gebleken dat de gronden ressorteerden onder Kanigoro en niet onder Poeloeng, zoo als aanvankelijk (ook in 't vorig verslag, bijlage Q, § *A*, n°. 29) was opgegeven.
3,10	Idem.	14 Jan 1876.	
3,10	F. W. Schreijner.	21 Julij 1874.	
3,10	Idem.	—	
2,10	A. Rutering.	18 Febr. 1875.	De ondernemer had in 't zelfde regentschap ook gronden in huur (koffij-onderneming Bandjaran), welke huur den 18den Februarij 1875 door erfpacht is vervangen.
2,10	J. G. Koker.	—	
4,60	jhr. A. van Citters.	21 Junij 1875.	
3,60	A. F. C. Buckmann.	27 Aug. 1875.	Van de toezegging werd in 't vorig verslag (bijlage Q, § *A*) geen gewag gemaakt, omdat daarvan hier te lande eerst later gebleken is.
3,15	P. C. Huyser qq., directeuren der Tawangredjo-cultuur-maatschappij.	13 Maart 1874.	De genoemde maatschappij exploiteert tevens het huurland Tawangredjo in 't district Wlingi derzelfde afdeeling.
4,10	Idem.	25 Jan. 1875.	Als boven.
4,10	H. H. F. van Lennep.	12 Nov. 1875.	
4,10	J. A. Cramer.	Idem.	
2,10	H. J. Eyssel en K. van Gessel.	11 Maart 1874.	
2,10	Idem, idem,	Idem.	
3,00	R. W. Besier Jr.	14 Mei 1874.	
3,10	R. W. Besier Sr. en B. J. van Eck.	—	De ondernemers hebben in 't zelfde district gronden in huur (de onderneming Papoh). In October 1875 is hun vergund die huur te doen vervangen door erfpacht.

aanvragen (1)

—	E. C. C. Steinmetz.	—	De aanvrage werd afgewezen, omdat het eiland reeds in November 1875 aan den gepensioneerden regent van Serang ter ontginning was afgestaan op den voet van *Indisch Staatsblad* 1874, n°. 79 (Indisch besluit dd. 12 Januarij 1876, n°. 35).
—	C. Meyboom.	—	Afgewezen, omdat de gronden in de termen vielen van de 3de alinea der wet van 9 April 1870 (*Indisch Staatsblad* n°. 55). Intusschen had de aanvrager de regten op de bedoelde gronden van den vroegeren bezitter afgekocht (Indisch besluit dd. 1 November 1874, n°. 11).

Volg-nummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.
III.	Preanger regent-schappen.	Bandong.	Oedjoeng broeng Koelon.	380
IV.	Idem.	Idem.	Tjitjalengka.	500
V.	Tagal.	Brebes.	Boemiaijoe.	300
VI.	Idem.	Pamalang.	Bongas.	400
VII.	Pekalongan.	Pekalongan.	Pekalongan.	34
VIII.	Idem.	Idem.	Bandar Goemiwang en Sragi.	300
IX.	Idem.	Batang.	Soebah.	500
X.	Samarang.	Salatiga.	Oenarang.	1000
XI.	Idem.	Idem.	Salatiga.	400
XII.	Idem.	Idem.	Ambarawa.	362
XIII.	Idem.	Kendal.	Selokaton.	200
XIV.	Idem.	Idem.	Idem.	100
XV.	Idem.	Idem.	Idem.	300
XVI.	Idem.	Idem.	Idem.	300
XVII.	Idem.	Idem.	Idem.	300
XVIII.	Idem.	Idem.	Idem.	500
XIX.	Soerabaija.	Modjokerto.	Modjosari-Kidoel.	500
XX.	Idem.	Idem.	Modjo-agoong.	500
XXI.	Pasoeroean.	Pasoeroean.	Poerworedjo.	2
XXII.	Idem.	Idem.	Idem.	300

Naam van den aanvrager.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
A. Fersenaar.	Afgewezen dewijl de aangevraagde gronden beschikbaar moesten blijven, deels voor de instandhouding en uitbreiding der gouvernements koffijcultuur, deels voor den eigen landbouw der bevolking (Indisch besluit dd. 12 Februarij 1875, n°. 9).
W. G. Wiederhold.	Afgewezen omdat de verlangde gronden beschikbaar moesten blijven voor de gouvernements koffijcultuur (Indisch besluit dd. 4 April 1875, n°. 9).
J. J. H. van Hall.	Als boven (Indisch besluit dd. 11 September 1874, n°. 29).
Idem.	Afgewezen, omdat de uitgifte in strijd zou zijn met 's lands belangen (Indisch besluit dd. 24 Junij 1875, n°. 9).
J. H. W. Freytag qq. en G. C. van Drimmelen.	Afgewezen, omdat zich de belangen der bevolking tegen de uitgifte zouden verzetten (Indisch besluit dd. 4 Oct. 1875, n°. 32). De gronden werden in apanage bezeten door 8 dessahoofden en de bevolking dier dessa's verklaarde zich tot het afstaan ongenegen.
Tan Sian Goan.	Afgewezen, omdat de gronden in de termen vielen van de 3de alinea der wet van 9 April 1870 (Indisch besluit dd. 24 December 1874, n°. 6).
Oei Loei Oh.	Als bij n°. IV (Indisch besluit dd. 21 Augustus 1874, n°. 39).
mr. M. E. Andreas.	Als bij n°. III (Indisch besluit dd. 21 October 1875, n°. 42).
P. H. Soeters.	Afgewezen, omdat de gronden beschikbaar moesten blijven voor eigen gebruik der bevolking (Indisch besluit dd. 14 December 1875, n°. 12).
J. van der Laan.	De aanvraag betrof het perceel Kali Oeloe, waarvan de huur bij regterlijk gewijsde was ontbonden (zie het verslag, blz. 85/86). Het verzoek werd afgewezen, daar reeds beslist was dat de gronden niet op nieuw zouden worden uitgegeven, omdat hun ligging aanleiding kon geven tot onttrekking van koffij aan de verpligte levering.
Mac Neill & Co.	Als bij n°. VIII (Indisch besluit dd. 30 November 1874, n°. 28).
Idem.	Als bij n°. IV (Indisch besluit dd. 16 Maart 1875, n°. 29).
P. H. Soeters.	Afgewezen, omdat de verlangde gronden gedeeltelijk voor de gouvernements koffijcultuur en voor het eigen gebruik der bevolking beschikbaar moesten blijven, en het overig gedeelte, wegens de verspreide ligging, minder geschikt was om in erfpacht te worden uitgegeven (Indisch besluit dd. 30 November 1874, n°. 6).
Idem.	Als bij n°. IV (Indisch besluit dd. 16 Maart 1875, n°. 14).
A. M. Odenthal.	Afgewezen, omdat de uitgifte strijdig zou zijn met 's lands belang en met dat der bevolking (Indisch besluit dd. 23 Februarij 1875, n°. 17).
A. van der Leeuw.	Als bij n°. III (Indisch besluit dd. 16 Maart 1875, n°. 53).
C. G. Riesz.	Als bij n°. IV (Indisch besluit dd. 4 Mei 1875, n°. 21).
W. Lange.	Als bij n° VI (Indisch besluit dd. 20 Mei 1875, n°. 15). Toen de aanvrager kort daarop het verzoek herhaalde, werd bij de afwijzing volhard.
H. B. van Hees.	Als bij n°. VIII (Indisch besluit dd. 2 Januarij 1875, n°. 42).
N. J. Deltour.	Afgewezen omdat de gronden nagenoeg geheel geënclaveerd lagen tusschen gouvernements-koffijtuinen en uit dien hoofde niet voor uitgifte vatbaar waren (Indisch besluit dd. 18 Mei 1875, n°. 28).

Volg-nummer.	GEWEST.	REGENTSCHAP.	DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws.
XXIII.	Pasoeroean.	Malang.	Gondanglegi.	500
XXIV.	Idem.	Idem.	Idem.	500
XXV.	Idem.	Idem.	Idem.	449 366/500
XXVI.	Idem.	Idem.	Idem.	500
XXVII.	Idem.	Idem.	Sengoro.	500
XXVIII.	Idem.	Idem.	Karanglo.	500
XXIX.	Idem.	Bangil.	Pandakkan.	200
XXX.	Bezoeki.	Bondowosso.	Wonosari.	500
XXXI.	Banjoewangi.	Banjoewangi.	Banjoewangi.	500
XXXII.	Bagelen.	Ledok.	Wonosobo.	50
XXXIII.	Madioen.	Madioen.	Kanigoro.	20
XXXIV.	Kediri.	Ngrowo.	Pakoentjen.	500
XXXV.	Idem.	Idem.	Idem.	450

Naam van den aanvrager.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
W. Hollegraeff.	Afgewezen omdat de gronden gebleken waren voor een deel in de termen te vallen van art. 9 litt. *a* en *e* van het Koninklijk besluit van 16 April 1872, n°. 28 (*Indisch Staatsblad* n°. 116), als gedeelten omvattende waarop: 1°. anderen regten hadden, welke zij niet wenschten af te staan; 2°. djati- of andere (onder geregeld beheer staande) houtbosschen voorkwamen. Overigens behoorde het perceel beschikbaar te blijven voor de naburige bevolking ten behoeve van haar eigen landbouw (Indisch besluit dd. 5 November 1874, n°. 16).
D. Nuysink.	Als bij n°. XVII (Indisch besluit dd. 8 Mei 1875, n°. 38).
F. F. C. L. Grolman.	Idem (Indisch besluit dd. 26 Junij 1875, n°. 28). Hetzelfde perceel was reeds in 1873 door D. Nuysink aangevraagd en toen om gelijke redenen geweigerd.
J. W. H. Smissaert.	Als bij n°. XVII (Indisch besluit dd. 31 Julij 1875, n°. 26).
P. W. Geertskram.	Afgewezen omdat de uitgifte der verlangde gronden zou zijn in strijd met het belang der bevolking (Indisch besluit dd. 20 Junij 1875, n°. 4).
J. W. Bille van den Dungen.	Als bij n°. XVII (Indisch besluit dd. 20 Junij 1875, n°. 9).
W. J. L. Schmidt.	Als bij n°. XXVII (Indisch besluit dd. 20 Maart 1875, n°. 7).
J. Leegstra.	Als bij n°. IV (Indisch besluit dd. 4 Mei 1875, n°. 21).
jhr. H. J. A. S. de Mey van Gerwen en H. J. Coert.	Afgewezen, omdat de verlangde gronden bij voorkeur beschikbaar moesten blijven voor de gouvernements koffijcultuur, wegens hun ligging nabij de woonplaatsen der planters (Indisch besluit dd. 25 Febr. 1874, n°. 40).
mr. J. P. van Ossenbruggen.	Afgewezen omdat de aangevraagde gronden deel uitmaakten van het gebied van inlandsche gemeenten (Indisch besluit dd. 24 October 1873 n°. 36).
F. W. Schreyner.	De aanvraag strekte om de voorkeur te erlangen, wanneer de Regering te eeniger tijd tot uitgifte der bedoelde gronden mogt willen overgaan. Bij Indisch besluit dd. 16 November 1875, n°. 2, werd geantwoord dat de gronden vooralsnog niet voor uitgifte in erfpacht in aanmerking kwamen.
Tan Kok Tong.	Als bij n°. VI (Indisch besluit dd. 30 Junij 1875, n°. 26).
J. P. L. Gelpke.	Idem. (Indisch besluit dd. 1 Julij 1875, n°. 26).

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE V.

N°. 23.

(Zie bladz. 84 van het verslag.)

OVERZIGT

VAN DE

ONDERNEMINGEN VOOR WELKE IS TOEGESTAAN DE HUUR TE VERVANGEN DOOR ERFPACHT,

sedert het in werking treden der verordeningen ter zake tot 15 Junij 1876.

Volgnummer.	Gewest.	Regentschap.	District.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het Indisch besluit waarbij aan de huurders de voorwaarden zijn medegedeeld, voor het vervangen der huur door erfpacht door de Regering gesteld.
1	Bantam.	Lebak.	Sadjira.	Kosala.	H. Lash.	$507^{3}/_{5}$	24 Nov. 1873, n°. 14.
2	Id.	Id.	Id.	Tjisella I en II en Tjilaki.	dr. A. J. D. Steenstra Toussaint en jhr. G. F. van de Poll.	1500	11 Maart 1875, n°. 6.
3	Id.	Id.	Id.	Tjioepit (Lebaksari).	C. G. Kolff en B. A. Suermondt.	504	16 Maart 1875, n°. 12.
4	Krawang.	Krawang.	Krawang.	Gintoeng.	J. A. Kraijenbrink.	$279^{64}/_{500}$	6 Julij 1873, n°. 39.
5	Id.	Id.	Adiarsa.	Tamblang.	Id.	$194^{347}/_{500}$	Id.
6	Preanger regentschappen.	Tjiandjoer.	Djampang tengah.	Tjitjalobak.	J. A. Droop.	$15^{5}/_{100}$	23 Dec. 1874, n°. 19
7	Id.	Id.	Plaboean.	Tjisalak.	W. F. Hoogeveen en A. W. Holle.	$174^{166}/_{500}$ ruim $126^{247}/_{500}$	28 Junij 1875, n°. 12, sedert vervangen door Ind. besl. 5 Dec. 1875, n°. 38 (verg. bijlage U, § B, n°. 14).
8	Cheribon.	Madjalengka.	Madjalengka.	Kadhipatten.	J. G. C. A. de Vogel.	400	8 Julij 1874, n°. 57.
9	Pekalongan.	Pekalongan.	Bandar Goemiwang.	Loetoeng-Linggo.	H. van Gessel jr.	$366^{4}/_{5}$	8 Julij 1874, n°. 56.
10	Samarang.	Kendal.	Selokaton.	Poetjong-Selokaton.	Mac Neill & C°.	$736^{370}/_{500}$ $177^{208}/_{500}$	19 April 1874, n°. 8.
11	Id.	Id.	Id.	Seketjer.	Factory der Nederlandsche Handel-maatschappij.	184	1 Junij 1875, n°. 32.
12	Id.	Id.	Id.	Dandang-Bodeh-Widoro.	P. H. Soeters.	$195^{7}/_{10}$	28 Junij 1875, n°. 14.
13	Id.	Id.	Id.	Genting Goenoeng.	Mac Neill & C°.	$492^{1}/_{2}$	4 Aug. 1875, n°. 46.
14	Id.	Id.	Bodja.	Djati Kalangan-Tambangan.	O. I. Maatschappij van administratie en lijfrente (in liquidatie).	$892^{115}/_{500}$	18 Oct. 1875, n°. 4.
15	Id.	Salatiga.	Salatiga.	Flogo.	A. van Dommelen, wed. F. J. Lorch en H. van Dommelen.	420 (5)	10 Junij 1875, n°. 28.
16	Id.	Id.	Oenarang.	Terwidi-Kalisidi.	Firma Dorrepaal & C°.	$591^{131}/_{500}$	19 Junij 1875, n°. 2.
17	Id.	Id.	Id.	Geboegan.	P. J. F. Bounin en Dorrepaal & C°.	800	2 Julij 1875, n°. 9.
18	Id.	Id.	Ambarawa.	Pringapoes-Nobo.	J. J. Volkert en P. J. Muller.	$961^{15}/_{16}$ (6)	18 Oct. 1875, n°. 3.

(1) De dus * geteekende sommen (betreffende die ondernemingen waarvoor de huurschat eerst van het 4de jaar af
(2) Berekend over den nog loopenden huurtermijn; van 1875 af was de huurschat over de volle uitgestrektheid ver
(3) Vóór de conversie werd (voor de suikerfabriek) aan verponding betaald f 1425 's jaars (dat is naar eene aan
(4) Huurschat werd slechts betaald over $861^{3}/_{10}$ bouws. De grootere uitgestrektheid van het perceel was kosteloos
(5) Bovendien zouden nog in erfpacht worden afgestaan 2 tot dusver met regt van opstal bezeten stukken grond,
(6) Ten einde beter te kunnen waken tegen onttrekking van gouvernementskoffij aan de verpligte levering, in verband (te zamen $72^{1}/_{4}$ bouws) bij het perceel worden getrokken, en zal daarentegen door den lande teruggenomen worden nemen de cultuurpligtigen genoegen; deze zullen nu met het onderhoud van bedoeld gedeelte worden belast, behalve gebied koffij zullen planten volgens de Preanger-regelingen. Daar het perceel door de statistieke opneming bevonden
(7) Berekend over de tot dus ver bezeten uitgestrektheid (volgens de oude meetbrieven $968^{1}/_{2}$ bouws).

Verschuldigde jaarlijksche huurschat.		Verschuldigde jaarlijksche erfpachtsom.		Aanvankelijke taxatie der perceelen met de daarop staande gebouwen en vastigheden voor den aanslag in de verponding.		Bij vervanging der huur door erfpacht zal dus het Gouvernement reeds dadelijk ontvangen aan canon en verponding per jaar (ongerekend het hoofdgeld, bedoeld in de volgende kolom, en de vermoedelijke latere stijging der verponding bij volgende taxatien):	Bovendien per jaar te heffen aan hoofdgeld (á f 5 per man) voor de op het perceel gevestigde vaste werklieden, als compensatie voor hunne vrijstelling van heerendiensten (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 116, art. 14). (Vermoedelijk bedrag, berekend naar het aantal tijdens de taxatie van het perceel aldaar gevestigde werklieden.)	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers.
Per bouw.	In 't geheel.	Per bouw.	In 't geheel.	Aanslag-waarde.	Jaarlijksche betaling.			
f 2,50	[1] * f 951,75	f 1,00	f 507,60	f 50 000,00	f 375,00	f 882,60	f 500,00	26 Feb. 1874.
0,50	* 562,50	1,00	1 500,00	300 000,00	2 250,00	3 750,00	Geen gevestigde bevolking.	1 Jan. 1875.
2,50	* 945,00	1,50	756,00	50 000,00	375,00	1 131,00	Id.	1 Julij 1875.
5,50	1 535,205	4,00	1 116,51	60 000,00	450,00	1 566,51	f 100,00 (voor beide)	15 Dec. 1874.
5,50	1 070,82	4,00	778,775	40 000,00	300,00	1 078,775		Id.
4.00	* 45,15	1,25	18,81	3 762,50	28,22	47,03	Geen gevestigde bevolking.	?
5,00 3,00	[2] 871,66 * 244.00	1,01	303,835	150 500,00	1 128,75	1 432,585	Id.	?
15,00	6 000,00	15,00	6 000,00	[3] 242 424,00	[3] 1 818,18	7 818,18	Niet opgegeven.	31 Dec. 1874.
5,00	* 1 375,50	3,00	1 100,40	100 000,00	750,00	1 850,40	f 200,00	24 Dec. 1874.
6,00	[4] 5 167,80	2,50	2 285,39	300 000,00	2 250,00	4 535,39	1 005,00	25 Aug. 1874.
6,00	1 104,00	6,00	1 104,00	55 000,00	412,50	1 516,50	Geen gevestigde bevolking.	23 Nov. 1875.
6,00	1 174,20	4,00	782,80	75 000,00	562,50	1 345,30	Id.	31 Aug. 1875.
6,00	2 955,00	5,50	2 708,75	50 000,00	375,00	3 083,75	Id	30 Nov. 1875.
6,00	5 353,38	5,00	4 461,15	300 000,00	2 250,00	6 711,15	Id.	?
6.00	2 520,00	3,25	1 365,00	170 000,00	1 275,00	2 640,00	Niet opgegeven.	5 Oct. 1875.
6,00	3 547,57	4,50	2 660,68	135 000,00	1 012,50	3 673,18	Id.	26 Oct. 1875.
6,00	4 800.00	4,50	3 600,00	200 000,00	1 500,00	100,00	Geen gevestigde bevolking.	12 Oct. 1875.
6,00	[7] 5 811,00	5,00	4 809,69	160 000,00	1 200,00	6 009,69	Id.	?

en dan trapsgewijze ingaat) wijzen aan het gemiddeld bedrag, berekend over den geheelen huurtijd.
schuldigd.
slagwaarde van f 190 000).
in huur afgestaan als schadeloosstelling voor vroeger te min bezeten huurgebied.
groot 10 320 en 24 828 vierk. meters, waarop eenige inlandsche woningen en de droogbakken der onderneming.
met de omstandigheid dat eenige kleine onbeduidende gouvernementstuinen vlak aan het perceel grenzen, zullen deze het gedeelte genaamd Kalangan, groot 78¹³/₁₆ bouws, en op eenigen afstand van het perceel gelegen. Met die ruiling 2 dessa's, die, ter vervanging van hun aandeel in de aan den erfpachter af te stane gouvernementstuinen, in en om haar dessa- is 1115½ bouws groot te zijn, zal vóór de levering van het erfpachtsregt een nieuwe meetbrief moeten overgelegd worden.

Volgnummer.	Gewest.	Regentschap.	District.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrekheid in bouws.	Datum en nummer van het Indisch besluit waarbij aan de huurders de voorwaarden zijn medegedeeld, voor het vervangen der huur door erfpacht door de Regering gesteld.
19	Pasoeroean.	Malang.	Penanggoengan.	Gangsiran	M. F. Reijnst.	$495^{1}/_{2}$	25 Julij 1874, n°. 28.
20	Id.	Id.	Sengoro.	Boemiaijoe.	C. J. A. de Quay.	$109^{246}/_{500}$	20 Julij 1875, n°. 27.
21	Id.	Id.	Gondanglegi.	Tanahwangi.	A. Salm c. s.	710 (8)	1 Oct. 1875, n°. 11.
22	Id.	Id.	Id.	Limburg.	Maatschappij »Limburg".	1112	21 Oct. 1875, n°. 14.
23	Id.	Pasoeroean.	Poerworedjo.	Alkmaar.	W. L. Homans en C. Scheepmaker Gz	(9) $1768^{208}/_{500}$	5 Junij 1875, n°. 31.
24	Banjoemas.	Banjoemas.	Soekaradja.	Tjiberem.	G. L. Dorrepaal	100	30 Julij 1874, n°. 9.
25	Madioen. (12)	Ngawi.	Sinee.	Bandjaran (Sawahan).	A. Rutering.	120	19 Dec 1874, n°. 26.
26	Id.	Madioen	Kanigoro.	Kandangan.	B. R. G. Bouricius.	500 (13)	26 Dec. 1875, n°. 5.
27	Id.	Id.	Id.	Waliran.	Id.	{ 400 100	11 Febr. 1876, n°. 19.
28	Kediri.	Ngrowo.	Pakoentjen.	Sidhoredjo (Tawangredjo).	Aquasi Boachi.	$167^{4}/_{5}$	25 Julij 1874, n°. 30.
29	Id.	Kediri.	Soekoredjo.	Brengolo (Kawedoesan).	Tan Kok Tong.	282	15 Jan. 1875, n°. 8.
30	Id.	Blitar.	Wlingi.	Papoh	B. J. van Eck en R. W. Bezier Sr.	500	21 Oct. 1875, n°. 44.

(8) Nog nader op te meten.

(9) Deze uitgestrektheid is, ingevolge naderen meetbrief, bij Indisch besluit dd. 28 Augustus 1875, n°. 5, als de

(10) Berekend over 1910 bouws.

(11) Berekend over $1768^{208}/_{500}$ bouws.

(12) De toezegging in erfpacht van het huurperceel Simbarwangi (Soemberwangi) — zie vorig verslag, bijlage R, n°. 15 —

(13) Te gelijk met de vervanging der huur door erfpacht zullen nieuwe gronden in erfpacht worden afgestaan ter betere afronding

(14) Berekend over den nog loopenden huurtermijn. De jaren gedurende welke geen of niet de volle huurschat ver

Verschuldigde jaarlijksche huurschat.		Verschuldigde jaarlijksche erfpachtsom.		Aanvankelijke taxatie der perceelen met de daarop staande gebouwen en vastigheden voor den aanslag in de verponding.		Bij vervanging der huur door erfpacht zal dus het Gouvernement reeds dadelijk ontvangen aan canon en verponding per jaar (ongerekend het hoofdgeld, bedoeld in de volgende kolom, en de vermoedelijke latere stijging der verponding bij volgende taxatien):	Bovendien per jaar te heffen aan hoofdgeld (à f 5 per man) voor de op het perceel gevestigde vaste werklieden, als compensatie voor hunne vrijstelling van heerendiensten (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 116, art. 14). (Vermoedelijk bedrag, berekend naar het aantal tijdens de taxatie van het perceel aldaar gevestigde werklieden.)	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers.
Per bouw.	In 't geheel.	Per bouw.	In 't geheel.	Aanslag-waarde.	Jaarlijksche betaling.			
f 6,00	f*2 179,00	f 6,00	2 972,00	f 304 000,00	f 2 280,00	f 5 252,00	f 360,00	9 Oct. 1874.
6,00	656,95	4,00	437,97	36 115,00	270,86	708,83	Niet opgegeven.	14 Jan. 1876.
6,00	4 260,00	5,00	3 550,00	729 360,00	5 470,00	9 020,00	f 650,00	?
6,00	6 672,00	4,00	4 448,00	960 000,00	7 200,00	11 648,00	Niet opgegeven.	8 Dec. 1875.
6,00	(10) 11 460,00	4,00	(11) 7 073,66^{5}	1 312 000,00	9 840,00	16 913,66^{5}	Id.	27 Sept. 1875.
6,00	* 450,00	6,00	600,00	6 000,00	45,00	645,00	Id.	31 Jan. 1875.
3,50	* 315,00	2,10	252 00	24 000,00	180,00	432,00	Id.	18 Febr. 1875.
7,00	* 2 625,00	4,50	2 250,00	Niet opgegeven.	Niet opgegeven.	?	Id.	?
6,66$\frac{2}{3}$	* 2 499,97^{5}	3,00	1 500,00	300 000,00	2 250,00	3 750,00	Id.	?
6,00	* 755,10	6,00	1 006,80	10 068,00	75,51	1 082,31	Id.	16 Jan. 1875.
4,00	* 846,00	4,00	1 128,00	5 000,00	37,50	1 165,50	Id.	4 Febr. 1875.
5,00	(14) 2 500,00	3,10	1 550,00	141 750,00	1 063,12^{5}	2 613,12^{5}	Geen gevestigde bevolking.	?

juiste aangenomen. Tot dus ver stond het perceel bekend ter grootte van 1910 bouws.

is ingetrokken, nadat de huurder verklaard had onder de gestelde voorwaarden van de conversie geen gebruik te zullen maken. van het perceel (verg. bijlage U, § *A*, n°. 15). Ook zal erfpacht verleend worden voor een thans met regt van opstal bezeten terrein. schuldigd was, waren reeds verstreken.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE W.

N°. 24.

(Zie bladz. 92 van het verslag.)

OVERZIGT van de op 1 Januarij 1876 bestaande aannemings-contracten voor het vervoer van producten, goederen enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken.

Volgnummer.	AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December).	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
	Java en Madura.			
	Bantam.			
1	Levering van praauwruimte voor het afhalen en vervoeren naar de pakhuizen te Karang-Antoe van zout uit de schepen liggende ter reede van Bantam, en transport naar en van boord van producten en goederen ter genoemde reede.	1875 t/m 1877.	f 3 per koijang.	1000 koijangs praauwruimte.
2	Transport van gouvernementsproducten, gelden, zout, enz. in de residentie Bantam.	1875 t/m 1877.	*Koffij:* uit de pakhuizen te Baros, Pandeglang, Balekombang en Tjimanoek naar Karang-Antoe, respectivelijk tegen 40, 70, 70 en 80 cent per pikol. *Zout:* uit de pakhuizen te Karang-Antoe naar Tanara, Pandeglang, Tjilegong, Laboean en Rangkas-Betoeng, respectivelijk tegen f 2, f 30, f 20, f 20 en f 20 per koijang. *Gelden:* van 's lands kas te Pandeglang naar elk der koffij-inkooppakhuizen te Pandeglang, Baros, Tjimanoek en Balekombang tegen 12½ cent per paal (zilvergeld voor elke f 15 000, kopergeld voor elke f 300).	Koffij 8000 pikols; zout 415 koijangs, gelden: f 92 200 zilveren en f 22 800 koperen munt.
	Batavia.			
3	Levering van praauwruimte voor het transport, van en naar de reede, buitenreede en omliggende eilanden te Batavia, van voor gouvernementsrekening vervoerd wordende personen, paarden, slagtvee, zout en goederen (daaronder niet begrepen de door de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij af te schepen gouvernementsproducten voor de Europesche markt, gouvernements koper- en zilvergeld en de goederen enz. behoorende tot het departement der burgerlijke openbare werken).	1876 t/m 1880.	f 1,81 per koijang.	150 koijangs per dag.

Volgnummer.	AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December).	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
	Krawang en Preanger regentschappen.			
4	Transport van: *a.* koffij uit het inkooppakhuis te Wanaijassa naar de pakhuizen te Tjikao-Bandong (Preanger regentschappen); *b.* zilver- en kopergeld, materialen en goederen van de hoofdplaats Poerwakarta naar Tjikao-Bandong en naar verschillende districtshoofdplaatsen in de residentie Krawang, of in omgekeerde rigting.	1875 t/m 1879.	f $0,10^{1}/_{2}$ per pikol en per paal.	Niet opgegeven.
	Preanger regentschappen en Batavia.			
5	Transport van koffij uit de pakhuizen in het regentschap Tjiandjoer naar Batavia, en van zout van Batavia naar de pakhuizen te Tjiandjoer en Soekaboemi, zoomede van alle gouvernementsgoederen en gelden naar die plaatsen (het gebruik van den spoorweg Batavia-Buitenzorg is facultatief; vergelijk het verslag van 1874 blz. 100).	1874 t/m 1876.	Voor koffij f $0.02^{5}/_{10}$, zout f $0.02^{3}/_{10}$, goederen en kopergeld f 0.02 per pikol en per paal, zilvergeld f $0,00^{1}/_{10}$ per f 100 en per paal.	Koffij 8500 pikols, zout 20 400 pikols; goederen en gelden niet op te geven.
	Preanger regentschappen en Banjoemas.			
6	Transport van koffij van Bandjar (Preanger regentschappen) naar Tjilatjap (Banjoemas), en van zout in omgekeerde rigting.	1 Augustus 1869 t/m 31 Julij 1879.	f 0,50 per pikol.	Koffij 70 000 pikols, zout 30 000 pikols.
	Preanger regentschappen.			
7	Afvoer van koffij uit het doorvoerpakhuis te Singaparna en uit de pakhuizen te Melambong, Tjiawi en Indihiang naar de pakhuizen te Bandjar, en opvoer van zout van laatstgenoemde plaats naar de pakhuizen te Singaparna, Indihiang en Melambong.	1874 t/m 1876.	f $0,02^{4}/_{9}$ per pikol en per paal.	Niet opgegeven.
8	Transport van koffij uit eenige pakhuizen in Bandong naar Tjikao, van katjang mede van Bandong naar Tjikao, van zout van Tjikao naar Bandong en Koppo, en van goederen en gelden tusschen deze plaatsen.	1872 t/m 1876.	f $0,03^{93}/_{100}$ per pikol en per paal.	Koffij 54 800 pikols, katjang 1600 pikols; zout 15 900 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
9	Transport van koffij uit eenige pakhuizen in de regentschappen Bandong, Limbangan en Soekapoera naar Singaparna; van zout van Singaparna naar Tjiledoek, en van goederen en gelden tusschen deze plaatsen.	1872 t/m 1876.	f $0,04^{18}/_{100}$ per pikol en per paal.	Koffij 25 171 pikols, zout 7524 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
10	Transport van koffij uit eenige pakhuizen in de regentschappen Bandong en Soemedang naar Karang-Sambong; van zout van Karang-Sambong naar Tjitjalengka en Soemedang, zoomede van goederen en gelden tusschen deze plaatsen.	1872 t/m 1876.	f $0,04^{11}/_{100}$ per pikol en per paal.	Koffij 14 400 pikols, zout 10 500 pikols, goederen en gelden niet op te geven.

Volgnummer.	AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December).	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
	Cheribon en Preanger regentschappen.			
11	Transport van: *a.* koffij uit de koffijpakhuizen in de afdeeling Galoe naar 's lands pakhuizen te Bandjar (Preanger regentschappen); *b.* van zout uit het verkooppakhuis te Bandjar naar dat te Tjiamis en te Kwali; *c.* geld van Tjiamis naar Madjalengka en naar de koffijinkooppakhuizen in de afdeeling Galoe en omgekeerd, zoomede uit de zoutpakhuizen te Tjiamis en Kwali naar 's lands kas te Tjiamis.	1876 t/m 1878.	Langs bestaande wegen: voor koffij f $0{,}05^{74}/_{100}$ en voor zout f $0{,}05^{1}/_{4}$ per pikol en per paal, voor elke f 60 koper- of elke f 3000 zilvergeld f $0{,}04^{1}/_{4}$ per paal. Langs nieuwe wegen: voor koffij en zout f 0,02 per pikol en per paal, voor gelden als boven f 0,02 per paal.	Koffij 7000 pikols, zout 140 koijangs, gelden niet op te geven.
	Cheribon.			
12	Levering van praauwruimte voor het transport naar en van de reede ter hoofdplaats Cheribon van gouvernementsgoederen, zout, geld, materialen en houtwerken, benevens van Europesche en inlandsche militairen, pradjoerits, hunne vrouwen en kinderen, zoomede veroordeelden.	1875 t/m 1877.	Goederen, gelden, producten en materialen voor f 0,20 en zout voor f 0,12 per pikol, houtwerken voor f 6 de $2^{1}/_{2}$ kub. meter, voor personen f 10 per vijftal.	Goederen 2500 pikols, gelden 14 000 pikols (gewigt), zout 40 500 pikols, producten 50 pikols, materialen 2500 pikols, houtwerken 500 kub. meters, militairen enz. 180, veroordeelden 350.
13	Transport van producten en zout tusschen Karang-Sambong en Indramaijoe.	1874 t/m 1876.	f $0{,}36^{5}$ per pikol.	Koffij 10 000 pikols, zout 450 koijangs, goederen en gelden niet op te geven.
14	Transport van koffij uit de inkooppakhuizen te Ganeas, Tjidoelang, Bantaroedjek, Koeningan, Kadoe-Gedeh, Loerahgoeng, Toendagan, Tjiwaroe, Tjibingbin, Mandirantjan en Singardjati, gelegen in de afdeelingen Madjalengka en Koeningan, naar Cheribon, zoomede van zout uit het verkooppakhuis ter hoofdplaats Cheribon naar die te Koeningan en Tjiledoek; voorts transport van koper- en zilvergeld van Cheribon naar de bovengenoemde koffij-inkooppakhuizen, — met uitzondering van die gelegen in de afdeeling Madjalengka (de drie eerstgenoemde) — en omgekeerd, als ook uit het zoutpakhuis of de ondercollecteursgeldkamer te Koeningan naar Cheribon.	1875 t/m 1877.	Voor koffij en zout f $0{,}02^{9}/_{10}$ per pikol en per paal, voor elke f 60 koper- en voor elke f 3000 zilvergeld f $0{,}02^{1}/_{2}$ per paal.	Koffij 18 000 pikols, zout 13 500 pikols, gelden f 225 000 koperen en f 180 000 zilveren munt.
15	Transport van *a.* koffij uit de koffijpakhuizen te Madja en Passirlangoe (afdeeling Madjalengka) naar 's lands pakhuizen te Cheribon; *b.* zout uit het verkooppakhuis ter genoemde hoofdplaats naar dat te Madjalengka; *c.* geld van Cheribon naar Madjalengka en van laatstgenoemde plaats naar gemelde koffijpakhuizen, benevens naar die te Ganeas, Tjidoelang en Bantaroedjek en omgekeerd.	1876 t/m 1878.	Voor koffij f 0,02, zout f $0{,}02^{30}/_{100}$ per pikol en per paal, voor elke f 60 koper- en elke f 3000 zilvergeld f $0{,}02^{5}/_{10}$ per paal.	Koffij 6000 pikols, zout 200 koijangs, gelden f 285 500 zilveren en f 100 000 koperen munt.
	Tagal.			
16	Levering van praauwruimte voor het transport van *a.* gevangenen, veroor-	1874 t/m 1876.	Voor personen f 1,50 per persoon, zout f 2, andere goederen f 1,50, en zout (sub *c*) f 3 per koijang.	Personen 200, goederen en zout 1250 koijangs praauwruimte.

Volgnummer.	AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December).	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
	deelden, ontslagen veroordeelden en hunne vrouwen en kinderen van de reede van Tagal naar den wal en omgekeerd; *b.* zout en andere gouvernementsgoederen; *c.* zout van de reeden van Oeloedjami en Tandjong naar den wal; zoomede het vervoer van het zout en de andere gouvernementsgoederen naar de pakhuizen te Tagal, Oeloedjami en Tandjong.		f 2 per koijang.	Begrepen onder de 1250 koijangs bovenbedoeld.
17	Transport van *a.* koffij uit de binnenlandsche inkooppakhuizen naar de strandpakhuizen ter hoofdplaats Tagal; *b.* zout naar de binnenlandsche verkooppakhuizen; *c.* gelden van 's lands kassen te Tagal en Pamalang naar de verschillende koffij-inkooppakhuizen of omgekeerd, van 's lands pakhuizen op beide plaatsen naar de verschillende districten en van de verschillende zoutverkooppakhuizen naar genoemde landskassen; en *d.* van gouvernementsgoederen van de hoofdplaats Tagal naar andere plaatsen en omgekeerd.	1876 t/m 1878.	f 0,03$^{3}/_{10}$ per pikol en per paal.	Koffij 58500 pikols; zout niet op te geven; gelden f 461 000.
	Pekalongan.			
18	Levering van praauwruimte voor het vervoer van goederen, producten en gelden uit 's lands pakhuizen ter hoofdplaats naar boord van de schepen ter reede, en omgekeerd van zout enz., zoomede van gevangenen, veroordeelden, ontslagen veroordeelden en hunne vrouwen en kinderen, en van krankzinnigen van en naar boord der stoomschepen.	1876 t/m 1878.	f 4,99 per koijang praauwruimte.	Zout 700 koijangs; andere artikelen niet op te geven.
19	Transport van koffij uit de inkooppakhuizen naar de hoofdplaats Pekalongan, van gelden in omgekeerde rigting en van zout van de hoofdplaats naar Limpoeng en Goemiwang.	1874 t/m 1876.	f 0.03$^{90}/_{100}$ per pikol en per paal.	Koffij 24000 pikols; zout 8500 pikols; gelden f 310 000 zilveren en ongeveer $^{1}/_{10}$ gedeelte koperen munt.
	Samarang.			
20	Levering van praauwruimte voor het vervoer van personen, goederen enz. van den wal naar de reede en buitenreede van Samarang en omgekeerd (daaronder niet begrepen de producten voor de Europesche markt, waarvan de afscheep geschiedt door de zorg van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij).	1876 t/m 1880.	f 3,29 per koijang praauwruimte.	30 koijangs per dag.
	Samarang en Kadoe.			
21	Transport van podructen, goederen, zout en gelden in de residentien Samarang en Kadoe.	1873 t/m 1877.	Voor zout, producten enz. f 0,03$^{39}/_{100}$ per pikol en per paal; voor elke f 100 zilvergeld f 0,00$^{1}/_{2}$ per paal.	Koffij 123530 pikols; zout 83760 pikols; gelden niet op te geven.

Volgnummer.	AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December).	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
	Japara en Samarang.			
22	Transport van koffij uit eenige pakhuizen in de residentie Japara naar die in Samarang.	1876 t/m 1878.	f $0{,}01^{3}/_{4}$ per pikol en per paal.	5000 pikols.
	Soerabaija.			
23	Transport van koffij uit de binnenlandsche pakhuizen in de residentie Soerabaija naar de pakhuizen ter hoofdplaats.	1876 t/m 1880.	f $0{,}01^{35}/_{100}$ per pikol en per paal.	8000 pikols.
	Soerabaija en Madura.			
24	Transport van goederen (1), paarden, slagtvee, gelden en steenkolen, zoomede van personen van en naar de reede Soerabaija, en van gevangenen van Soerabaija naar Kamal (Madura).	1875 t/m 1879.	f 3,05 per koijang.	Niet opgegeven.
	Pasoeroean.			
25	Transport van koffij, zout, goederen en gelden uit en naar de binnenlandsche pakhuizen in deze residentie.	1876 t/m 1878.	f $0{,}02^{47}/_{100}$ per pikol en per paal.	Koffij 214 000 pikols, zout 845 koijangs, goederen en gelden niet op te geven.
	Probolinggo.			
26	Transport van koffij uit de binnenlandsche pakhuizen naar de hoofdplaats Probolinggo, van gelden in omgekeerde rigting en van zout van Bremi, nabij de hoofdplaats, naar Loemadjang.	1874 t/m 1876.	f $0{,}02^{3}/_{10}$ per pikol en per paal (ook voor gelden).	Koffij 40 700 pikols, zout 110 koijangs, gelden f 503 600 zilveren en f 15 000 koperen munt.
	Bezoeki.			
27	Transport van producten en zout uit en naar de pakhuizen in de afdeelingen Bezoeki, Panaroekan en Bondowosso, en van gelden van de hoofdplaats Bezoeki naar 's lands kassen te Sitoebondo en Bondowosso en van en naar de verschillende binnenlandsche koffij- en zoutpakhuizen.	1874 t/m 1876.	Voor koffij f $0{,}02^{6}/_{10}$ en voor zout f $0{,}02^{3}/_{4}$ per pikol en per paal; voor gelden f 0,03 of f 0,40 respectivelijk voor elke f 1000 zilveren of koperen munt per paal.	Koffij 42 000 pikols, zout 14 850 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
28	Transport van koffij van Wringin naar Bezoeki, en van gelden in omgekeerde rigting.	1874 t/m 1876.	Voor koffij f $0{,}09^{1}/_{2}$ per pikol en per paal, voor gelden f 0,02 of f 0,35 respectivelijk voor elke f 1000 zilveren of koperen munt per paal.	Koffij 4000 pikols, gelden f 50 000 zilveren en f 2000 koperen munt.
	Banjoewangi.			
29	Transport van goederen, gelden, steenkolen en zout (zoomede van personen behoorende tot het departement van oorlog en van gevangenen en veroordeelden) van en naar de reede.	1874 t/m 1876.	f 10,75 per koijang en f 0,90 per persoon.	Niet op te geven.

(1) Uitgezonderd de producten, welker afscheep geschiedt door de zorg van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij.

Volgnummer.	AARD van het TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December).	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
30	Transport van koffij, zout en gelden in de residentie Banjoewangi.	1874 t/m 1876.	Voor koffij en zout f 0,69 per pikol en per 10 palen; voor gelden f 0,10 of f 0,15 respectivelijk voor elke f 1000 zilveren of koperen munt per 10 palen.	Koffij 5000 pikols; zout 1200 pikols; gelden f 50 000 zilveren en f 15 000 koperen munt.
	Banjoemas en Bagelen.			
31	Transport van koffij, zout, goederen en gelden in en door de residentien Banjoemas en Bagelen.	1876 t/m 1885.	Voor koffij en later mogelijk bijkomende producten, zoomede voor zout, goederen en kopergeld f 0,02⁹/₁₀₀ per pikol en per paal; voor elke f 100 zilvergeld f 0,00¹/₄ per paal.	Koffij 25 151 en 6815 pikols; zout 53 389 en 28 269 pikols, respectivelijk voor Bagelen en Banjoemas.
	Djokjokarta (en Samarang).			
32	Transport van koffij uit de pakhuizen te Genteng en Dekso (Djokjokarta) naar de gouvernementspakhuizen te Samarang (gebruik van den spoorweg verpligtend).	1876 t/m 1878.	f 2,58¹/₂ per pikol.	Koffij 4400 pikols
	Soerakarta (en Samarang).			
33	Transport van koffij uit het pakhuis ter hoofdplaats Soerakarta (nabij het spoorwegstation) tot in de gouvernementspakhuizen te Samarang (gebruik van den spoorweg verpligtend).	1876 t/m 1878.	f 1,24 per pikol.	Koffij 55 000 pikols.
	Madioen (Soerakarta en Samarang).			
34	Transport van koffij, zout, goederen en gelden in de residentie Madioen, in twee perceelen, met dien verstande, dat	1 Maart 1875 t/m ultimo Febr. 1878.		
	het 1ste perceel omvat den afvoer naar en de aflevering in de pakhuizen te Samarang van al de koffij uit de pakhuizen in de afdeelingen Ngawi en Magettan, uit de oogsten van 1875 tot en met 1877 (vervoer per spoorweg tusschen Soerakarta en Samarang verpligtend), en dat		1ste perceel. Voor het vervoer per spoorweg tusschen de pakhuizen te Soerakarta en Samarang, voor producten en goederen f 1,59 per pikol in eens; voor het vervoer tusschen Soerakarta en de verschillende pakhuizen in de afdeelingen Ngawi en Magettan: voor producten, goederen en kopergeld f 0,07⁷⁴/₁₀₀ per pikol en per paal, en voor zilvergeld f 0,00¹/₄ voor elke f 100 per paal.	Koffij 7900 pikols.
	het 2de perceel omvat: *a.* den afvoer naar en de aflevering in de pakhuizen te Djokotro en Koetjoer (afdeeling Pattjitan) van al de koffij uit de residentie Madioen, over de oogstjaren 1875 tot en met 1877, met uitzondering van het product der afdeelingen Ngawi en Magettan; *b.* den overvoer uit de depôtpakhuizen te Djokotro en Koetjoer van het zout, van af 1 Maart 1875 tot en met ultimo Februarij 1878 benoodigd in de zoutpakhuizen der residentie Madioen (dat te Ngawi alleen uitgezonderd), en *c.* den overvoer gedurende laatstgenoemd tijdvak van alle gouvernementsgelden en goederen van en naar de verschillende plaatsen in deze residentie.		2de perceel. Voor producten, goederen en kopergeld f 0,05¹/₁₀ en voor zout f 0,05⁴⁹/₁₀₀ per pikol en per paal, voor zilvergeld f 0,00¹/₄ voor elke f 100 per paal.	Koffij 39 700 pikols naar Djokotro en 19 500 naar Koetjoer; zout 40 100 pikols van Djokotro en 12 000 pikols van Koetjoer.

Volgnummer.	AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December).	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
	Kediri (Soerabaija en Madura).			
35	Transport van koffij, goederen en gelden uit de residentie Kediri naar Soerabaija en omgekeerd, en van zout uit de afdeeling Sampang (Madura) naar de residentie Kediri.	1874 t/m 1876.	Voor koffij naar Soerabaija: van Trengalek, Toeloeng-Agoeng, Ngoenoet, Doereman, Kediri en Karangredjo respectivelijk $1^{30}/_{100}$, 3, $1^{1}/_{2}$, 6, $1^{1}/_{2}$ en 1 cent per pikol en per paal; voor zout van Sampang naar Toeloeng-Agoeng, Kediri en Kertosono, 10 cent per pikol en per paal; voor goederen en gelden van Soerabaija naar Kediri en Toeloeng-Agoeng en omgekeerd, respectivelijk 10 en 3 cent; van Kediri naar Toeloeng-Agoeng en omgekeerd 1 cent; van Kediri naar Kertosono 1 en omgekeerd 5 cent; van Toeloeng-Agoeng naar Trengalek 3 en omgekeerd 5 cent, en van Toeloeng-Agoeng naar Karangredjo mede 5 cent, alles per pikol en per paal.	Koffij 31 100 pikols; zout 1350 koijangs; gelden niet op te geven.
36	Transport van koffij, zout, goederen en gelden in de residentie Kediri.	1875 t/m 1877.	Voor koffij naar Kediri: van Blitar, Wlingi, Pare, Berbek, Sawahan en Ngelos respectivelijk 13, $^{1}/_{10}$, 6, 25, 1 en 1 cent, en naar Toeloeng-Agoeng: van Soembring, Tawing, Grigoe, Nglantjar, Djati, Toegoe en Tjampoerdarat respectivelijk $^{1}/_{10}$, 8, 5, 2, 5, 6 en 2 cent, alles per pikol en per paal; voor zout $^{1}/_{10}$ en voor gelden en goederen 1 cent per pikol en per paal.	Niet opgegeven.
	Buitenbezittingen.			
	Sumatra's Westkust.			
37	Transport van personen, paarden en goederen enz. naar en van de reede van Padang.	1873 t/m 1882.	(Van en naar de reede te Padang. / Van de reede van Padang naar Poeloe Pisang.) voor zout (per koijang) . . . . . f 6,83 / — voor steenkolen (per ton). . . . . 3,57 / f 3,37 voor militaire goederen (p. koijang) 6,95 / 4,25 voor andere goederen zoomede gelden (per pikol) . 0,22 5 / 0,14 5 voor personen, paarden en houtwerken (per koijang laadruimte) . . . 6,95 / 4,25	Niet op te geven.
38	Transport van koffij, goederen, gelden enz. (1): *a.* van Padang naar Priaman, Koedoe, Kaijoetanam en Padang-Pandjang en omgekeerd, en tusschen genoemde plaatsen onderling;	1876 t/m 1878.	Voor producten, goederen en kopergeld f $0{,}03^{99}/_{100}$ per pikol en per paal. Voor elke f 100 zilvergeld f $0{,}00^{1}/_{10}$ per paal.	Koffij 137 000 pikols, goederen 3000 pikols, gelden niet op te geven.

(1) Aan dit en de volgende transporten ter Sumatra's Westkust is ook verbonden het vervoer van gouvernements-reizigers met hunne bagage.

Volgnummer.	AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December).	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
39	*b.* tusschen Padang en de verschillende plaatsen in de afdeeling Painan en tusschen deze plaatsen onderling;	1876 t/m 1878.	A. Bij vervoer over land. (1) B. » » » zee. (2) Koffij, kopergeld en goederen. — Zilvergeld. A. . . . . . f 0,05 — f 0,02 B. . . . . . 0,07 5 — 0,02	Koffij 3792 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
40	*c.* tusschen Padang en de verschillende plaatsen in de adsistent-residentie Ajer-Bangis en Rau en tusschen die plaatsen onderling;	1876 t/m 1878.	A. . . . . . 0,07 5 — 0,00²/₁₀ B. . . . . . 0,03 — 0,00¹/₁₀	Koffij 2180 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
41	*d.* tusschen Padang en de verschillende plaatsen in de onderafdeelingen VIII Kotta's, VII Loerains, Danau en Matoea, en Loeboebassong en Tikoe;	1876 t/m 1878.	A. . . . . . 0,04¹/₁₀ — 0,00¹/₁₀ B. . . . . . 0,05 — 0,00¹/₁₀	Koffij 6900 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
42	*e.* tusschen Padang, Siboga en Loemoet en de verschillende plaatsen in de onderafdeelingen Ankola en Sipirok, en al deze plaatsen onderling;	1876 t/m 1878.	A. . . . . . 0,07⁹/₁₀ — 0,00¹/₅ B. . . . . . 0,03⁹/₁₀ — 0,00¹/₅	Koffij 7270 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
43	*f.* tusschen Padang, Natal en de verschillende plaatsen in de onderafdeelingen Groot- en Klein-Mandheling en Oeloe en Pekanten en al deze plaatsen onderling;	1876 t/m 1878.	A. . . . . . 0,04⁴/₁₀ — 0,00¹/₁₀ B. . . . . . 0,04 — 0,00¹/₁₀	Koffij 10 720 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
44	*g.* tusschen Padang-Pandjang en de verschillende plaatsen in de afdeeling L Kotta's en de onderafdeeling Oud Agam en de verschillende plaatsen aldaar onderling;	1876 t/m 1878.	A. . . . . . 0,04⁹⁸/₁₀₀ — 0,00¹/₁₀	Koffij 43 030 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
45	*h.* tusschen Padang-Pandjang en de verschillende plaatsen in de afdeeling Tanah-Datar (behalve de onderafdeeling XX Kotta's) en tusschen die plaatsen onderling;	1876 t/m 1878.	A. . . . . . 0,04¹/₂ — 0,00¹⁹/₁₀₀	Koffij 42500 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
46	*i.* tusschen Padang-Pandjang, Batoe-Beragoeng, de verschillende plaatsen in de afdeeling XIII en IX Kotta's en de onderafdeeling XX Kotta's en tusschen al die plaatsen onderling.	1876 t/m 1878.	A. . . . . . 0,04¹/₁₀ — 0,00¹⁹/₁₀₀	Koffij 42 500 pikols, goederen en gelden niet op te geven.
	Lampongsche districten.			
47	Levering van prauwruimte voor het vervoer van gouvernementspassagiers, goederen, gelden, paarden, steenkolen, zout enz. van en naar de reede van Telok Betong.	1876 t/m 1878.	Voor zout f 6,12 per koijang, voor steenkolen f 3 per ton van 1000 kilogrammen. Voor andere goederen, gelden, paarden, zoomede voor gouvernements passagiers f 6 per koijang prauwruimte.	Militairen en goederen 150 koijangs prauwruimte, zout 150 pikols, steenkolen 150 ton.
	Palembang.			
48	Transport van goederen en gelden, afkomstig uit of bestemd voor 's lands pakhuizen ter hoofdplaats Palembang, naar en van boord der schepen aldaar.	1876 t/m 1878.	f 0,01 per kilogram.	Voor de te lossen en te laden goederen respectivelijk 100000 en 35000 kilogrammen per jaar.

(1) Voor koffij, kopergeld en goederen per pikol en per paal, voor zilvergeld per f 100 en per paal.
(2) » » » » » » » » zeemijl, » » » f 100 » » zeemijl.

Volgnummer.	AARD VAN HET TRANSPORT.	Duur der aanneming (1 Januarij tot en met 31 December).	AANNEMINGSPRIJS.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar.
49	Transport van gouvernements reizigers met hunne bagage tusschen Palembang en Moeara Enim. (1)	1876.	Per reis, heen en terug: voor een bidar (bestemd voor het vervoer van passagiers 1ste klasse of van minstens 16 mindere militaire of civiele reizigers) bemand met 16 roeijers, f 260; voor een bloengkong of groote kadjangan (bestemd voor het vervoer van minstens 8 mindere militaire of civiele passagiers) bemand met 8 roeijers, f 130.	Niet opgegeven.
50	Transport van gouvernements reizigers met hunne bagage van Moeara Enim, naar Lahat, Bandar, Boengamas, Tebing-Tinggi, Talang-Padang en Kepahiang en tusschen deze plaatsen onderling. (1)	1876.	Voor elke ètappe: f 5 per heeren-paard, f 3 per bediende-paard, f 15 per tandoe met acht dragers, f 10 per kar op veeren met twee zitplaatsen en bespannen met paarden en f 2 per pikol bagage.	Niet op te geven.
	Riouw.			
51	Transport van goederen, steenkolen, enz. van en naar de reede van Riouw.	(2) 1873 t/m 1877.	Voor steenkolen f 2 per ton, goederen, enz. f 0.35 per pikol.	Steenkolen 1200 ton, goederen 60 koijangs.
	Banka.			
52	Transport van personen, goederen, geld, enz. van en naar de reede van Muntok.	1 Maart 1876 t/m ultimo Feb. 1879.	Voor passagiers f 0,79 per persoon, goederen f 4,24 per koijang.	5 koijangs daags.
	Westerafdeeling van Borneo.			
53	Transport van passagiers en goederen van en naar de mail-stoomers en andere schepen ter reede van Pontianak.	1875 t/m 1877.	f 7 per koijang.	Goederen 45 koijangs.
	Menado.			
54	Transport van koffij, goederen en gelden binnen de Minahassa (residentie Menado).	1872 t/m 1876.	f 0,06 per pikol en per paal.	Koffij 16 000 pikols, goederen 300 pikols, gelden f 200 000 zilveren en f 3 000 koperen munt.

(1) Voor dit transport is eene onderhandsche overeenkomst gesloten.

(2) In den staat bij het vorig verslag (bijlage S, bladz. 8) stond ten gevolge eener vergissing: 1873 t/m 1875.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE X.

N°. 25.

(Zie bladz. 100 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in Nederlandsch Indie aanwezige openbare lagere scholen voor Europeanen, bij het einde van 1875.

GEWEST.	PLAATS.	Aantal scholen.	Aantal onderwijzers in actieven dienst. Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen.	Te zamen.	Aantal leerlingen. Betalende.	Niet betalende.	Te zamen.	Waarvan in de laagste klasse.	in de middelste klasse.	in de hoogste klasse.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
Java en Madura.													
Bantam	Serang	1	1	1	—	2	22	21	43	19	15	9	4
Batavia	Batavia	5	5	(*a*)20	(*b*) 3	28	361	456	817	431	278	108	35
»	Meester Cornelis .	1	1	(*c*) 2	(*d*) 1	4	60	43	103	52	47	4	3
»	Buitenzorg . . .	1	1	3	—	4	52	78	130	73	41	16	8
Krawang.	Poerwakarta . .	1	1	—	—	1	18	10	28	13	10	5	3
Preanger regentschappen	Bandong	1	1	1	—	2	25	31	56	33	19	4	—
Cheribon.	Cheribon. . . .	1	1	(*c*) 2	1	4	37	56	93	53	29	11	1
»	Indramaijoe. . .	1	1	—	—	1	12	—	12	5	7	—	
Tagal	Tagal	1	1	2	—	3	34	43	77	44	25	8	2
Pekalongan	Pekalongan . . .	1	1	2	—	3	16	54	70	27	36	7	1
Samarang	Samarang . . .	4	4	(*e*)14	—	18	223	333	556	354	152	50	13
»	Ambarawa . . .	1	1	2	—	3	37	38	75	41	30	4	5
»	Salatiga	1	1	3	—	4	65	55	120	76	40	4	5
Japara.	Patti	1	1	—	—	1	8	10	18	12	6	—	1
»	Japara.	1	1	1	—	2	14	13	27	20	7	—	8
Rembang.	Rembang. . . .	1	1	2	—	3	17	49	66	37	25	4	5
»	Toeban	1	1	—	—	1	18	5	23	13	9	1	5
	Transporteren	24	24	55	5	84	1019	1295	2314	1303	776	235	99

(*a*) Waaronder 6 hulponderwijzeressen. (*b*) Waaronder 1 vrouwelijke kweekeling. (*c*) Waaronder 1 hulponderwijzeres. (*d*) Vrouwelijke kweekeling. (*e*) Waaronder 3 hulponderwijzeressen.

GEWEST.	PLAATS.	Aantal scholen.	Aantal onderwijzers in actieven dienst.				Aantal leerlingen.			Waarvan			Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
			Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen.	To zamen.	Betalende.	Niet betalende.	Te zamen.	in de laagste klasse.	in de middelste klasse.	in de hoogste klasse.	
	Per transport	24	24	55	5	84	1019	1295	2314	1303	776	235	99
Soerabaija	Soerabaija . . .	5	5	(f)13	—	18	210	301	511	255	199	57	1
»	Grissee	1	1	—	—	1	10	33	43	23	14	6	-
»	Modjokerto . . .	1	1	—	—	1	13	17	30	14	13	3	4
Pasoeroean	Pasoeroean . . .	1	1	(g) 4	—	5	60	74	134	66	58	10	8
»	Malang	1	1	2	—	3	26	36	62	38	21	3	12
Probolinggo	Probolinggo . . .	1	1	2	—	3	36	40	76	36	28	12	1
Bezoeki	Bezoeki	1	1	—	—	1	10	5	15	8	6	1	3
»	Sitoebondo . . .	1	1	—	—	1	21	12	33	19	10	4	11
Banjoewangi	Banjoewangi . .	1	1	—	—	1	12	21	33	18	13	2	1
Banjoemas	Banjoemas . . .	1	1	1	—	2	16	12	28	20	8	—	3
»	Tjilatjap	1	1	1	—	2	10	31	41	26	14	1	—
»	Poerbolinggo . .	1	1	—	—	1	6	16	22	9	12	1	—
Bagelen	Poerworedjo . .	1	1	2	—	3	10	56	66	46	13	7	4
»	Woonosobo . . .	1	1	1	—	2	18	12	30	19	11	—	8
Kadoe	Magelang	1	—	2	—	2	18	24	42	29	11	2	1
Djokjokarta	Djokjokarta . . .	2	2	(g) 6	—	8	109	146	255	171	67	17	5
Soerakarta	Soerakarta . . .	2	2	6	—	8	159	110	269	194	60	15	8
»	Klatten	1	1	1	—	2	13	16	29	15	8	6	—
»	Boijolali	1	1	1	—	2	25	15	40	25	15	—	—
Madioen	Madioen	1	1	1	—	2	27	9	36	25	11	—	9
»	Ngawi	1	1	1	—	2	15	32	47	25	20	2	2
Kediri	Kediri	1	1	2	—	3	29	35	64	27	31	6	7
»	Blitar	1	1	1	—	2	17	24	41	38	2	1	—
Madura	Pamakassan . . .	1	1	1	—	2	19	18	37	26	11	—	1
»	Sumanap	1	1	1	—	2	5	37	42	23	14	5	—
	Te zamen	55	54	104	5	163	1913	2427	4340	2498	1446	896	188
Buitenbezittingen.													
Sumatra's Westkust .	Padang	2	2	6	—	8	121	122	243	133	69	41	10
» » .	Fort de Kock . .	1	1	1	—	2	20	21	41	14	24	3	—
» » .	Padang Pandjang.	1	1	1	—	2	20	18	38	26	8	4	—
	Transporteren	4	4	8	—	12	161	161	322	173	101	48	10

(f) Waaronder 5 hulponderwijzeressen. (g) Waaronder 1 hulponderwijzeres.

GEWEST.	PLAATS.	Aantal scholen.	Aantal onderwijzers in actieven dienst.				Aantal leerlingen.			Waarvan			Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
			Hoofdonderwijzers.	Hulponderwijzers.	Kweekelingen.	Te zamen.	Betalende.	Niet betalende.	Te zamen.	in de laagste klasse.	in de middelste klasse.	in de hoogste klasse.	
	Per transport	4	4	8	—	12	161	161	322	173	101	48	10
Benkoelen	Benkoelen . . .	1	1	1	—	2	14	19	33	22	11	—	2
Lampongsche districten	Telok Betong . .	1	1	—	—	1	16	7	23	14	4	5	5
Palembang	Palembang . . .	1	1	1	—	2	19	21	40	16	21	3	—
Riouw.	Riouw.	1	1	1	—	2	23	13	36	19	11	6	—
Banka.	Muntok	1	1	1	—	2	24	8	32	21	5	6	4
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak . . .	1	1	—	—	1	6	14	20	10	8	2	—
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Bandjermasin . .	1	1	3	—	4	32	76	108	74	23	11	10
Celebes en onderhoorigheden . . .	Makassar. . . .	2	2	(*h*) 5	(*i*) 1	8	114	99	213	116	70	27	17
" . . .	Maros.	1	1	—	—	1	8	16	24	15	5	4	2
" . . .	Bonthain. . . .	1	1	1	1	3	4	33	37	18	16	3	3
" . . .	Bima	1	1	—	—	1	—	23	23	23	—	—	3
Menado	Menado	1	1	3	—	4	81	50	131	62	54	15	44
Amboina.	Amboina. . . .	1	1	4	1	6	58	113	171	102	48	21	39
"	Neira (Banda) . .	1	1	3	—	4	67	66	133	56	59	18	32
Ternate	Ternate	1	1	2	—	3	34	66	100	48	34	18	22
Timor.	Koepang	1	1	1	—	2	11	18	29	16	10	3	5
	Te zamen	21	21	34	3	58	672	803	1475	805	480	190	198

RECAPITULATIE.

Java en Madura . .	1875	55	54	104	5	163	1913	2427	4340	2498	1446	396	188
Buitenbezittingen . .	1875	21	21	34	3	58	672	803	1475	805	480	190	198
	Totaal . .	76	75	138	8	221	2585	3230	5815	3303	1926	586	386
	Totaal in 1874 .	74	74	102	14	190	2444	3137	5581	3011	1992	578	384
	Vermeerdering .	2	1	36	—	31	141	93	234	292	—	8	2
	Vermindering. .	—	—	—	6	—	—	—	—	—	66	—	—

(*h*) Waaronder 1 hulponderwijzeres. (*i*) Vrouwelijke kweekeling.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE Y.

N°. 26.

(Zie bladz. 120 van het verslag.)

ZIEKTEKUNDIG OVERZIGT der behandelden en overledenen bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch Indie, gedurende 1875.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.	Overleden.	Behandeld.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	42 367	3 128	1: 13.54	4 662	107	1: 43.57
» biliosa,	Galkoorts,	4 101	103	1: 39.8	134	7	1: 19.14
» gastrica,	Gastrische koorts,	4 076	41	1: 99.41	198	»	»
» catarrhalis,	Catarrhale »	1 941	23	1: 84.39	727	1	1: 727
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	26	16	1: 1 62	40	12	1: 3.3
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	»	»	»	»	»	»
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	34	1	1: 34	1	»	»
Ophthalmiae,	Oog- »	1 667	33	1: 50.51	899	1	1: 899
Parotitis,	Oorklier- »	56	»	»	44	1	1: 44
Angina,	Keel- »	218	2	1: 109	139	1	1: 139
Pleuritis,	Borstvlies- »	22	1	1: 22	4	»	»
Pneumonia,	Long- »	41	8	1: 5.12	11	2	1: 5 5
Hepatitis,	Lever- »	76	8	1: 9.5	26	4	1: 6.5
Enteritis,	Darm- »	84	4	1: 21	54	14	1: 3.85
Dysenteria,	Dysenterie,	1 398	644	1: 2.17	333	81	1: 4.1
Apoplexia,	Beroerte,	8	2	1: 4	5	4	1: 1.25
Epilepsia,	Vallende ziekte,	7	»	»	1	»	»
Morbi mentis,	Zielsziekte,	842	113	1: 7.45	47	7	1: 6 71
Asthma,	Aamborstigheid,	311	22	1: 14.13	166	»	»
Colica,	Koliek,	140	12	1: 11.6	190	»	»
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	28	1	1: 28	1	»	»
Gastricismus,	Maagstoornis,	414	1	1: 414	320	»	»
Diarrhoea,	Doorloop,	3 204	597	1: 5.36	1 541	116	1: 13.28
Helminthiasis,	Wormziekte,	1 115	3	1: 371.6	1 019	»	»
	Transporteren	62 176	4 763	»	10 562	358	»

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		JAVA EN MADURA. Behandeld.	JAVA EN MADURA. Overleden.	JAVA EN MADURA. Verhouding der overledenen tot de behandelden.	BUITENBEZITTINGEN. Behandeld.	BUITENBEZITTINGEN. Overleden.	BUITENBEZITTINGEN. Verhouding der overledenen tot de behandelden.
	Per transport	62 176	4 763	»	10 562	358	»
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	397	45	1 : 8.82	118	1	1 : 118
» chronicus,	Slepend rheumatisme,	302	57	1 : 5.29	214	3	1 : 71.3
Scrophulosis,	Klierziekte,	100	7	1 : 14.28	63	»	»
Phthisis pulmonalis,	Longtering,	41	16	1 : 2.56	33	11	1 : 3
Carcinomata,	Kankergezwellen,	1	1	1 : 1	1	»	»
Lepra,	Melaatschheid,	76	31	1 : 2.45	44	5	1 : 8.8
Vitia cordis,	Hartgebreken,	22	7	1 : 3.14	15	1	1 : 15
Haemorrhagiae.	Verbloedingen,	44	»	»	8	»	»
Variolae,	Pokken,	7	3	1 : 2.3	18	»	»
Morbilli,	Mazelen,	186	5	1 : 37.2	42	»	»
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	175	1	1 : 175	98	»	»
Scabies,	Schurft,	2 421	3	1 : 807	726	2	1 : 363
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	186	»	»	55	»	»
Syphilis primaria,	Venusziekte,	6 267	16	1 : 391.68	569	3	1 : 189.6
» secundaria,	idem,	854	20	1 : 42.7	52	2	1 : 26
Vulnera,	Wonden,	1 553	101	1 : 15.37	276	18	1 : 15.3
Contusiones,	Kneuzingen,	308	4	1 : 77	131	1	1 : 131
Abscessus,	Ettergezwellen,	330	6	1 : 55	151	1	1 : 151
Ulcera,	Zweren,	2 312	220	1 : 10.5	1 740	42	1 : 41.42
Fistulae,	Pijpzweren,	10	»	»	3	»	»
Herniae,	Ingewandsbreuken,	16	1	1 : 16	6	1	1 : 6
Hydrocelae,	Waterzaksbreuken,	9	1	1 : 9	2	»	»
Luxationes,	Ontwrichtingen,	21	»	»	7	»	»
Fracturae,	Beenbreuken,	97	22	1 : 4.4	14	»	»
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	76	76	1 : 1	33	33	1 : 1
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijptaks-ontsteking,	21	»	»	121	»	»
Beri-beri,	Beri-beri,	(1) 1189	396	1 : 3	176	36	1 : 4.8
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	2 113	262	1 : 8.06	1 272	58	1 : 21.93
Epidemiae:							
Febris,	Koorts,	90 300	3 821	1 : 23.63	»	»	»
Febris rheumatica exanthematica,	Knokkelkoorts,	»	»	»	35	1	1 : 35
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	21 619	7 347	1 : 2.94	14 713	4 937	1 : 2.98
Dysenteria,	Dysenterie,	»	»	»	1 468	54	1 : 27.18
Variolae,	Pokken,	226	35	1 : 6.45	98	16	1 : 6.12
		193 455	17 267	1 : 11.2			
Bij de warme bronnen te Tjibioek en Tjipannas (Bantam),							
	Transporteren	193 455	17 267	1 : 11.2	32 864	5 584	1 : 5.88

(1) De uit het stadsverband te Batavia naar het hospitaal te Buitenzorg geëvacueerde beri-beri-lijders zijn slechts eenmaal medegeteld.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.	Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
	Behandeld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.	Overleden.	Behandeld.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Per transport	193 455	17 267	1 : 11.2	32 864	5 584	1 : 5.88
over welke badinrigtingen toezigt wordt uitgeoefend door den waarnemenden plaatselijken geneesheer te Serang, kwamen in 1875 in behandeling	(1) 886	(1) 21	1 : 42.19	»	»	»
Totaal	194 341	17 288	1 : 11.24	32 864	5 584	1 : 5.88

(1) Naar gelang van den aard der ziekten waren deze behandelden (waarvan er bij het eind van 1875 nog 178 van de hierbedoelde baden gebruik maakten), en de overledenen onder hen, verdeeld als volgt:

Aard der ziekten.		Aantal die van de baden gebruik maakten.	Overleden.	Op 31 Dec. 1875 nog aanwezig.
Lepra,	Lepra,	22	1	11
Syphilis I,	Venusziekte,	90	»	31
idem II,	Idem,	8	»	4
Ulcera,	Zweren,	389	13	93
Framboesia,	Framboosgezwellen,	275	3	31
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	8	»	3
Scabies,	Schurft,	26	»	»
Paresis,	Gedeeltelijke verlamming,	5	»	»
Paralysis,	Geheele idem,	1	»	1
Rheumatismus,	Rheumatisme,	54	1	3
Hydrops,	Waterzucht,	8	3	1
	Te zamen	886	21	178

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE Z.

N°. 27.

(Zie bladz. 120 van het verslag).

Opgaaf der behandelden en overledenen bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch Indie, gedurende 1875.

GEWESTEN.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend.	Aantal behandelden.	Aantal overledenen.
Java en Madura.			
Bantam	* (*a*) Anjer. * Serang	(*b*) 2 053	(*b*) 191
Batavia	Batavia	4 781	1 339
	* Onrust	1 899	55
	* Meester Cornelis	710	7
	Tangerang	161	11
	* Buitenzorg	(*c*) 1 352	282
Krawang	Poerwakarta	(*d*)	(*d*)
Preanger regentschappen.	Bandong	(*e*) 1 703	(*e*) 120
	Tjiandjoer	1 846	257
	Soemedang	(*f*)	(*f*)
	Soekapoera	(*d*)	(*d*)
Cheribon	Cheribon	8 248	1 510
	* Palimanang	(*g*)	(*g*)
	Indramaijoe	484	24
	Madjalengka	(*h*)	(*h*)
Tagal	Tagal	250	12
Pekalongan	Pekalongan	13 007	724
Samarang	Samarang	1 953	580
	Kendal en Pelantoengan	(*i*)	(*i*)
	* Ambarawa (Willem I) (*k*)	150	15
	* Salatiga	591	15
	* Oenarang	5 255	1
Japara	Japara	(*l*)	(*l*)
	Patti en Joana	(*m*) 13 996	(*m*) 1 131
	Transporteren.	58 439	6 274

AANMERKINGEN.

(*a*) De plaatsen, waar officieren van gezondheid met de waarneming van den plaatselijken geneeskundigen dienst zijn belast, zijn met een * geteekend.

(*b*) De dienst te Anjer is tijdelijk opgedragen aan den officier van gezondheid te Serang. Onder de opgegeven cijfers zijn ook begrepen de behandelden en overledenen bij de badinrigtingen te Tjibioek en Tjipannas, waarover zie bijlage Y.

(*c*) Hieronder 586 beri-beri-lijders van Batavia geëvacueerd (en niet onder de opgaven betreffende die plaats begrepen).

(*d*) Hier kon in 1875 in de uitoefening van den plaatselijken geneeskundigen dienst niet worden voorzien.

(*e*) Het blijkt niet of hieronder ook begrepen zijn de cijfers betreffende de afdeeling Limbangan, behoorende tot het ressort van den geneesheer te Bandong.

(*f*) Voor deze afdeeling werd eerst in December 1875 een geneesheer gevonden.

(*g*) Na de verplaatsing van den officier van gezondheid, waarnemenden plaatselijken geneesheer, is de dienst overgegaan op den geneesheer te Cheribon.

(*h*) Van deze plaats, waar slechts gedurende een gedeelte van 1875 de plaatselijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend, zijn geene opgaven ingekomen.

(*i*) Van deze plaatsen zijn geene opgaven ontvangen. Vroeger was de officier van gezondheid te Pelantoengan tevens waarnemend plaatselijk geneesheer, doch na de plaatsing van een civiel geneeskundige te Kendal werd hij van deze functien ontheven.

(*k*) Bij het eind van 1875 was de betrekking van waarnemenden plaatselijken geneesheer onvervuld.

(*l*) Hier kon in 1875 in de uitoefening van den plaatselijken geneeskundigen dienst niet worden voorzien.

(*m*) Hieronder zijn ook begrepen de opgaven betreffende de afdeeling Koedoes, waar — bij ontstentenis van een geneesheer te Japara (tot wiens ressort deze afdeeling behoorde) — de dienst wordt waargenomen door den geneesheer te Patti.

GEWESTEN.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend.	Aantal behandelden.	Aantal overledenen.
	Per transport.	58 439	6 274
Rembang. .	Rembang	9 538	1 074
	Toeban	(n)	(n)
	Bodjonegoro	3 065	398
Soerabaija .	Soerabaija	3 885	309
	idem (marine-etablissement) (o)	379	1
	Grissee	(p) 480	(p) 15
	Sidoardjo	367	4
	Modjokerto.	510	43
Pasoeroean .	Pasoeroean en Bangil . .	1 202	35
	* Malang	619	17
Probolinggo.	Probolinggo	1 616	60
Bezoeki . .	Bezoeki	(q)	(q)
	Bondowosso	(q)	(q)
	Sitoebondo (Panaroekan) .	21 305	1 242
Banjoewangi	* Banjoewangi	2 048	169
Banjoemas .	Banjoemas	16 701	1 654
	* Tjilatjap	8 188	275
Bagelen . .	* Poerworedjo	20 358	459
	* Wonosobo (Ledok) . .	(r)	(r)
	* Gombong, Karang-anjar en Keboemen (s). .	3 613	65
Kadoe. . .	Magelang	(q)	(q)
Djokjokarta.	* Djokjokarta (t). . . .	64	»
Soerakarta .	* Soerakarta	16 918	2 768
	* Klatten	161	9
Madioen . .	Madioen en Patjitan (u) .	2 131	495
	* Ngawi	10 087	561
Kediri. . .	Kediri	1 544	54
	Blitar.	415	16
Madura . .	Bangkallang	1 007	57
	Sumanap	1 313	606
	Pamakassan en Sampang .	8 388	628
	Totaal voor Java en Madura	194 341	17 288

AANMERKINGEN.

(n) Van deze plaats, waar slechts gedurende een gedeelte van het jaar de plaatselijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend, zijn geen opgaven ontvangen.

(o) De bij het marine-etablissement geplaatste geneeskundige is niet begrepen in de opgave van het aantal plaatselijke geneesheeren op bladz. 122 van het verslag, omdat hij ressorteert onder het departement der marine en geen toelage, maar bezoldiging geniet (zie overigens *Indisch Staatsblad* 1858, n°. 62, en 1873, n°. 112).

(p) Het blijkt niet of in deze opgaven ook begrepen zijn de cijfers der afdeelingen Sidaijoe en Lamongan (behoorende tot het ressort van den geneesheer te Grissee).

(q) Van deze plaats zijn geen opgaven ingekomen.

(r) Sedert de verplaatsing van den officier van gezondheid, waarnemend plaatselijk geneesheer, — en de later gevolgde intrekking van het garnizoen — is in de uitoefening van den plaatselijken geneeskundigen dienst niet kunnen worden voorzien.

(s) De dienst van den officier van gezondheid, waarnemend plaatselijk geneesheer te Gombong omvat ook de plaatsen Karang-anjar en Keboemen.

(t) Te Djokjokarta, waar anders de civiele geneeskundige dienst door een officier van gezondheid wordt waargenomen, werd in Julij 1875 tijdelijk daarmede een burgergeneesheer belast.

(u) In October 1875 is de dienst te Patjitan, waar vroeger een officier van gezondheid, tevens waarnemend plaatselijk geneesheer gevestigd was, gebragt tot het ressort van den geneesheer te Madioen. Of onder de opgegeven cijfers ook die van Patjitan begrepen zijn, blijkt niet.

GEWESTEN.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend.	Aantal behandelden.	Aantal overledenen.
Buitenbezittingen.			
Sumatra's Westkust.	* Padang	508	114
	* Padang Pandjang . .	1 793	119
	* Solok	891	286
	* Fort de Kock	(v)	(v)
	* Paijakombo.	(v)	(v)
	* Rau	819	19
	* Aijer-Bangies	(v)	(v)
	* Padang Sidempoean. .	254	20
	* Siboga (w)	130	»
	* Singkel	297	13
	* Goenoeng Sitoli (Nias) .	(x)	(x)
Benkoelen .	* Benkoelen	2 244	427
Lampongsche districten.	* Telok Betong	827	65
Palembang .	* Palembang (w) . . .	478	198
	* Tebing Tinggi . . .	2 462	1 113
	* Lahat.	169	»
	* Kepahiang	(x)	(x)
	* Bandar	333	287
	* Moeara Doea	(y)	(y)
	* Djambi	135	»
Sumatra's Oostkust.	* Siak	352	3
	* Deli	(v)	(v)
Riouw. . .	* Tandjong Pinang . .	284	11
Banka. . .	* Muntok	435	12
	* Pangkal Pinang . . .	482	2
	* Toboali	(x)	(x)
Billiton . .	Tandjong Pandan . . .	(z)	(z)
Wester-afdeeling van Borneo.	* Pontianak	425	»
	* Sintang	406	4
	* Montrado	(y)	(y)
	* Bengkaijang	(x)	(x)
	* Singkawang . . . . } * Sambas . . . . . . }	1 009	37
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.	* Bandjermasin	861	24
	* Moeara Teweh. . . .	158	»
	* Martapoera	(x)	(x)
	Transporteren. .	15 752	2 754

AANMERKINGEN.

(v) Van deze plaats zijn geen opgaven ingekomen.

(w) Bij het eind van 1875 was de betrekking van waarnemend plaatselijk geneesheer onvervuld.

(x) Na de verplaatsing van den officier van gezondheid, waarnemend plaatselijk geneesheer, is in de uitoefening van den plaatselijken geneeskundigen dienst niet kunnen worden voorzien.

(y) Ten gevolge van de intrekking van dezen militairen post is ook hier in de uitoefening van den plaatselijken geneeskundigen dienst niet kunnen worden voorzien.

(z) Gedurende de laatste maanden van 1875 was de betrekking van plaatselijk geneesheer onvervuld.

GEWESTEN.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend.	Aantal behandelden.	Aantal overledenen.	AANMERKINGEN.
	Per transport.	15 752	2 754	
	* Pengaron	(z)	(z)	(z). Van deze plaats zijn geen opgaven ingekomen.
	* Sampit	109	3	(aa) Van deze plaats, waar gedurende de eerste maanden van 1875 geen geneesheer gevestigd was, zijn geen opgaven ingekomen.
	* Barabei-ie	19	»	
	* Amoenthaij.	96	32	(bb) De geneesheer op Saleijer vestigde zich in den loop van 1875 te Bonthain. Sedert is in de uitoefening van den plaatselijken geneeskundigen dienst op Saleijer niet kunnen worden voorzien.
Celebes en onderhoorigheden.	* Makassar	941	245	
	* Segiri.	1 515	1 299	
	* Balangnipa	750	242	(cc) Van deze plaats waar, bij ontstentenis van een Europeschen geneesheer, de plaatselijke geneeskundige dienst aan een doctor-djawa is opgedragen, zijn geen opgaven ingekomen.
	Bonthain	(aa)	(aa)	
	Saleijer	(bb)	(bb)	
Menado . .	* Menado	219	14	(dd) Na het vertrek van den officier van gezondheid, waarnemend plaatselijk geneesheer, (in den aanvang van 1875) gingen diens functien over op een doctor-djawa.
	Gorontalo	(cc)	(cc)	
Moluksche eilanden.	* Amboina.	2 686	471	(ee) Van deze plaats, waar slechts gedurende het laatste gedeelte des jaars een officier van gezondheid, waarnemend plaatselijk geneesheer, gevestigd was (in den aanvang van 1876 vervangen door een doctor-djawa), zijn geene opgaven ingekomen.
	* Saparoea.	(dd) 5 750	(dd) 294	
	* Wahaai	(ee)	(ee)	
	* Banda	2 923	113	
	* Ternate	339	14	
Timor . . .	Koepang	1 765	102	
	Totaal voor de buitenbezittingen.	32 864	5 584	

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **AA.**

N°. 28.

(Zie bladz. 121 van het verslag.)

OPGAVE van het aantal personen in 1875 omgekomen door bij het bestuur bekend geworden ongelukken (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van moord of zelfmoord).

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem gedood.	Gedood door: tijgers.	krokodillen.	slangen.	wilde varkens en andere dieren.	Omgekomen door: moord.	zelfmoord.	Door andere ongelukken omgekomen.	Te zamen.
Java en Madura.										
Bantam	42	16	6	5	4	3	»	2	60	138
Batavia	35	8	2	1	»	»	10	19	29	104
Krawang	15	3	2	3	»	»	»	8	95	126
Preanger regentschappen	94	9	3	2	»	»	2	4	133	247
Cheribon	56	25	»	»	6	4	3	4	66	164
Tagal	47	21	1	6	»	2	»	17	50	144
Pekalongan	11	5	2	»	»	»	»	2	13	33
Samarang	48	17	»	1	2	»	6	9	42	125
Japara	65	26	1	2	3	»	»	5	61	163
Rembang	26	18	1	1	2	1	6	12	43	110
Soerabaija	107	31	3	4	3	3	»	24	81	256
Pasoeroean (*a*)	9	6	5	»	»	»	»	3	14	(*a*) 37
Probolinggo	33	5	14	1	»	»	»	2	53	108
Bezoeki (*b*)	27	4	1	1	1	»	7	2	29	72
Banjoewangi	»	»	»	1	»	»	2	»	5	8
Banjoemas	73	16	»	»	»	1	»	12	72	174
Bagelen	53	14	»	»	»	»	1	8	56	132
Kadoe	(*c*) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Djokjokarta	†	†	†	†	†	†	†	†	†	
Soerakarta	55	23	5	»	1	2	»	»	69	155
Madioen	44	14	1	»	»	»	»	7	56	122
Kediri	35	14	6	»	»	1	»	11	77	144
Madura (*d*)	18	5	»	2	»	»	3	3	104	135
Te zamen	893	280	53	30	22	17	40	154	1208	2697

(*a*) Van twee der drie afdeelingen ontbreken de opgaven.
(*b*) Als voren van één der drie afdeelingen.
(*c*) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.
(*d*) Van twee der vier afdeelingen ontbreken de opgaven.

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem gedood.	Gedood door: tijgers.	krokodillen.	slangen.	wilde varkens en andere dieren.	Omgekomen door: moord.	zelfmoord.	Door andere ongelukken omgekomen.	Te zamen.
Buitenbezittingen.										
Sumatra's Westkust . . .	48	10	11	2	»	2	3	15	48	139
Benkoelen.	9	»	10	4	»	»	»	2	8	33
Lampongsche districten . .	2	»	1	13	»	»	»	»	5	21
Palembang	44	3	13	10	»	»	»	7	28	105
Sumatra's Oostkust . . .	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Riouw en onderhoorigheden.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Banka	1	»	»	»	»	»	»	3	15	19
Billiton.	1	1	»	»	»	»	»	1	5	8
Westerafdeeling van Borneo.	14	3	»	2	1	»	»	»	4	24
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Celebes en onderhoorigheden	20	1	»	8	»	»	»	»	34	63
Menado	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Amboina	6	1	»	»	»	»	»	»	5	12
Ternate	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Timor en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Te zamen . . .	145	19	35	39	1	2	3	28	152	424
Java en Madura	893	280	53	30	22	17	40	154	1208	2697
Totaal . . .	1038	299	88	69	23	19	43	182	1360	3121

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE BB.

N°. 29.

(Zie blz. 127 van het verslag).

LIJST van de belangrijkste openbare werken in 1875 voltooid.

Civiele gebouwen.

Batavia. Oprigting van verschillende gebouwen ten behoeve van het krankzinnigengesticht te Buitenzorg.
Herstellingen aan eenige lokalen in de twee algemeene pakhuizen, en aan het gebouw der openbare lagere school te Meester Cornelis.

Preanger regentschappen. Bouw van poststallen te Tjipatat, van eene gevangenis, en van eene externen-school bij de kweekschool te Bandong.

Cheribon. Verbouwing van het suikerpakhuis te Cheribon tot gouvernementsbureaux. Bouw van een adsistent-residentiekantoor te Tjiamies en van een poststation te Batoeroejoek.

Tagal. Bouw van eene gevangenis te Brebes.

Samarang. Vergrooting en herstelling van het gebouw der 2de openbare lagere school ter hoofdplaats.

Soerabaija. Inrigting van gekochte particuliere pakhuizen tot entrepôt. Voltooijing van het ziekengesticht te Grissee. Herstelling van de regentswoning aldaar en van het stadsverband en het krankzinnigengesticht te Soerabaija. Zware reparatien aan de posterijgebouwen te Modjokerto. Idem, met verbeteringen en vernieuwingen, aan het leprozengesticht te Semarang.

Pasoeroean. Bouw van eene nieuwe gevangenis, en herstellingen en vernieuwingen aan de regentswoning ter hoofdplaats.

Probolinggo. Verbetering en vergrooting van de gevangenis ter hoofdplaats. Vernieuwing van de districtsgevangenis te Klakka. Bouw van lokalen voor de kweekschool voor inlandsche onderwijzers.

Bezoeki. Zware reparatien aan de controleurswoning te Sitoebondo.

Banjoemas. Zware reparatien aan het post- en telegraafkantoor, tevens woning van den kantoorchef te Tjilatjap en aan de gevangenis te Banjoemas. Oprigting van een postloods en stalling voor 14 paarden te Boentoe.

Bagelen. Verbouwing van de Europesche school te Poerworedjo, en van de controleurswoning te Karang-anjar tot adsistent-residentswoning.

Kadoe. Bouw van eene kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Magelang.

Kediri. Bouw van nieuwe lokalen voor de inlandsche school te Blitar.

Madura. Bouw van eene inlandsche school voor 75 leerlingen te Sampang en van eene regentswoning te Pamakassan.

Sumatra's Westkust. Bouw van eene nieuwe adsistent-residentswoning te Priaman, en van eene los- en taxatieloods en een depôt-pakhuis te Padang.

Benkoelen. Vernieuwing van het adsistent-residentiekantoor ter hoofdplaats.

Riouw. Zware herstellingen aan de gevangenis ter hoofdplaats.

Banka. Zware reparatien aan de rijst- en materialenpakhuizen te Djeboes en te Blinjoe.

Billiton. Bouw van een recherche-kantoor met entrepôt ter hoofdplaats.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Bouw van eene controleurswoning te Kendangan.

Celebes en onderhoorigheden. Bouw van eene gevangenis te Monro Monro (afdeeling Djeneponto), van een kantoor tevens geldkamer te Takalar en van 2 vischpassarloodsen in de kampong Malaijoe. Zware reparatien, verbeteringen en vernieuwingen aan de gouverneurswoning.

Djembrana (Bali). Bouw van eene controleurswoning te Djembrana.

Bruggen, wegen en waterstaatswerken.

Bantam. Bouw van eene brug over de Bantam-rivier ter hoofdplaats Serang.

Batavia. Verbetering van den weg van Bekassi naar Tandjong Poera en van Meester Cornelis naar Bekassi. Aanleg van een dam door het ravijn Tjikretek. Bouw van vijf bruggen en vernieuwing van ééne brug.

Preanger regentschappen. Bouw van drie steenen bruggen en van een steenen duiker.

Cheribon. Bouw van vier bruggen.

Tagal. Zware reparatien aan de havenhoofden te Tagal en aan de schampbokken in de rivier nabij de brug Ramboet. Aanleg van kribben in de Pamali-rivier nabij de dessa Lengkong en te Brebes. Bouw van twee bruggen (over de Gong en over de Ketiwon).

Pekalongan. Reparatien aan eene brug en bouw van twee nieuwe bruggen.

Samarang. Verlenging van het stortebed en aanvulling van steenglooijingen bij de stuwsluis Ketapang. Bouw van eene brug.

Rembang. Bouw van eene brug en herstelling of vernieuwing van drie bruggen.

Soerabaija. Herstellingen aan eene ontstane ontgronding beneden het stortebed der verlaatsluis te Kedong Soro. Zware reparatien aan het stortebed der overlaat aan den linkeroever der Porrong-rivier te Djabon, aan de brug over die rivier te Lengkong, aan eene houten brug over het Porrong-kanaal, en aan de ophaalbrug te Bibis. Bouw van drie andere bruggen en vernieuwing van één brug. Uitdieping der monding van het Mangettan-kanaal. Aanleg van een kanaaltje ter hoofdplaats Soerabaija, loopende van Genting tot den duiker bij Bibis. Vernieuwingen aan de tijdelijke dijkvoorzieningen langs den regter oever der Soerabaija- en Pegirian-rivieren.

Pasoeroean. Aanleg van een dam in de Metro-rivier en van eene beweegbare waterkeering te Kedoeng Kandang. Vernieuwing van twee bruggen.

Probolinggo. Bouw van twee bruggen en vernieuwing van één brug. Aanleg van een steenen dam onder de boogbrug Djoerangdrandang.

Bezoeki. Bouw van drie bruggen en van eene noodbrug, en herstelling van eene permanente brug.

Banjoewangi. Zware reparatien aan de brug over de haven te Banjoewangi. Uitvoering van den houten bovenbouw met dito hangwerk voor eene brug over de rivier Tambang. Bouw van eene steenen boogbrug te Dadappan.

Banjoemas. Bouw van vier bruggen.

Bagelen. Herstellingen en verbeteringen aan de waterleiding Kedong Poetri. Vernieuwing van een stuwdam en van zeven bruggen. Bouw van drie bruggen.

Kadoe. Herstelling van eene brug.

Madioen. Bouw van een steenen duiker en van eene doorlaatbrug over de rivier Dadoeng. Vernieuwing van eene brug.

Kediri. Bouw van zes bruggen. Herstelling van de doorbraak langs de Kediri-rivier bij Tragong.

Palembang. Verlegging van eenige gedeelten van den weg tusschen Boengamas en Tebing Tinggi en tusschen Lahat en Boengamas. Bouw van drie bruggen. Aanleg van eene beschoeijing langs de Moesi ter hoofdplaats Palembang.

Westerafdeeling van Borneo. Aanleg van een havenhoofd te Pontianak.

Celebes en onderhoorigheden. Bouw van eene brug over de rivier Pangkadjene.

Cultuur-gebouwen.

Preanger regentschappen. Bouw van drie koffijpakhuizen.

Cheribon. Bouw van een koffijpakhuis te Indramaijoe.

Soerabaija. Vernieuwing van een koffijpakhuis.

Kadoe. Bouw van een koffijpakhuis.

Madioen. Bouw van een koffijpakhuis.

Sumatra's Westkust. Zware reparatien aan een koffijpakhuis te Padang.

Zoutpakhuizen.

Preanger regentschappen. Bouw van een zoutpakhuis te Garoet.

Sumatra's Westkust. Zware reparatien aan de gekoppelde zoutverkooppakhuizen te Priaman.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE CC.

N°. 30.

(Zie bladz. 132 van het verslag.)

VERSLAG over de opname en aanleg van Staatsspoorwegen op Java, van de aankomst in Indie van het daarvoor bestemd personeel tot 1 Junij 1876. (1)

Onderhahden opname en aanlegwerken. De in het jaar 1875 tot het aanleggen van de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang en het opnemen en ontwerpen van de lijn Batavia-Bandong beperkte werkzaamheden van het personeel voor den dienst der Staatsspoorwegen op Java verkregen in 1876 eene belangrijke uitbreiding:

1°. door de beslissing dat de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang door en voor rekening van den Staat zal worden geëxploiteerd, zoodat ook in alles wat dien ten gevolge aan rollend materieel enz. noodig is, moet worden voorzien; en

2°. door het bepaalde in de artt. 1 en 7 van 's Gouvernements besluit, dd. 8 Maart 1876, n°. 8:

„dat, voor zoover zijne overige werkzaamheden dit gedoogen, door het personeel voor den dienst der Staatsspoorwegen ook opnemingen worden gedaan, voor den aanleg van een spoorweg tot verbinding van Soerabaija met Soerakarta, en van de vlakte van Bandong met Tjilatjap", en

„dat, in verband met den ontworpen havenaanleg, ook de uitbakening van den aan te leggen spoorweg van Batavia naar Tandjong Priok wordt verrigt door het personeel van den dienst der Staatsspoorwegen."

Personeel. Nadat de uit Nederland gezonden ingenieurs en opzigters, op 2 na, die eerst in September aankwamen, in de maanden Junij en Julij 1875 te Batavia aangekomen en aldaar gedeeltelijk bij den spoorwegaanleg Soerabaija-Pasoeroean-Malang en verder bij de spoorwegopname Batavia-Bandong ingedeeld waren, vertrokken allen zoo spoedig mogelijk naar de plaatsen hunner bestemming; die voor den aanleg aangewezen naar hunne verschillende standplaatsen te Soerabaija, Sidho-Ardjo, Bangil, Pasoeroean, Lawang en Malang, zijnde ter laatstgenoemde plaats ook het hoofdbureau van den hoofdingenieur chef van den dienst gevestigd, en het personeel voor de opname naar Soekaboemi (Preanger regentschappen), alwaar het bureau van den hoofdingenieur chef der opname voorloopig is geplaatst.

Wijders werden in den loop der maand Julij 1875 in Indie nog benoemd: 1 sectie-ingenieur, 1 opzigter der eerste klasse en eenig ondergeschikt technisch personeel, en ook het dadelijk benoodigd administratief personeel in dienst gesteld, zoodat in den loop van die maand met de regeling en voorbereiding der werkzaamheden een aanvang kon worden gemaakt.

Naar gelang van behoefte werd daarna in Indie nog eenig technisch en administratief personeel in dienst gesteld, terwijl achtereenvolgens ook de ingenieurs en opzigters, wier taak bij de spoorwegopname ter Sumatra's westkust geëindigd was en die genegen waren om de hun daarvoor aangeboden voorwaarden aan te nemen, bij den dienst der Staatsspoorwegen op Java zijn overgeplaatst, gedeeltelijk tot aanvulling van vacatures onder het personeel voor het aanleggen en opnemen van de lijnen Soerabaija-Pasoeroean-Malang en Batavia-Bandong, en verder boven de voor dat personeel aangenomen formatie, om in de eerste plaats te worden benut om het werk aan die lijnen nog zooveel mogelijk te bespoedigen, en daarna gaandeweg te worden belast met het opnemen van de lijnen Bandong-Tjilatjap en Soerabaija-Soerakarta.

Dien ten gevolge is het personeel tijdelijk met 5 hoofdopzigters en eenig ondergeschikt personeel vermeerderd, doch in art. 5 van het betrekkelijk Gouvernements-besluit van 8 Maart 1876, n°. 8, tevens bepaald: „dat bij voorkomende vacatures onder het personeel voor het aanleggen van de lijnen Batavia-Bandong en Soerabaija-Pasoeroean-Malang, deze zooveel doenlijk zullen worden aangevuld door bovenbedoelde ambtenaren, en dat zoo lang van die ambtenaren 1 of 2 hoofdopzigters boven de vastgestelde formatie worden geplaatst bij het aanleggen van de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang, 1 opzigter der eerste, of 1 opzigter der eerste en 1 opzigter der tweede klasse van het voor die lijn toegestaan personeel niet zullen worden aangesteld".

In de hierbij gevoegde *Naamlijst van het personeel bij den dienst der Staatsspoorwegen op Java*, aangesteld tot 1 Junij 1876 (bijlage lit. A), zijn de namen, betrekkingen, de datums van aanstellingen enz., van al de tot dusverre bij dien dienst aangestelde ambtenaren (de betaalmeesters en klerken uitgezonderd), bekend gesteld met opgave wie daarvan den dienst weder hebben verlaten of overleden zijn.

Daaruit blijkt, dat het personeel thans bestaat uit: 1 hoofdingenieur chef van den dienst, 1 hoofdingenieur, 4 sectie-ingenieurs, 1 ingenieur-werktuigkundige, 7 adjunct-ingenieurs, 10 hoofdopzigters, 4 opzigters 1ste klasse, 5 opzigters 2de klasse, 8 opzigters 3de klasse, 10 teekenaars, 2 tweede wagenmakersbazen, 2 machinisten en leerlingmachinisten, 1 secretaris, 1 eerste commies, 2 tweede commiesen, 2 derde commiesen, 2 magazijnmeesters, 7 betaalmeesters, 8 klerken; waarvan bij de spoorwegopname Batavia-Bandong en Bandong-Tjilatjap werkzaam zijn: 1 hoofdingenieur, 1 sectie-ingenieur, 4 adjunct-ingenieurs, 5 hoofdopzigters, 1 opzigter 1ste klasse, 1 opzigter 2de klasse, 1 teekenaar, 1 tweede commies; terwijl de overige amb tenaren bij het aanleggen van de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang en op het hoofdbureau te Malang zijn geplaatst.

De voorwaarden voor de tijdelijke dienstverbindtenis van de in Indie aangestelde ambtenaren, zijn, voor zoover zij niet reeds krachtens vroegere benoemingen de regten van gewoon ambtenaar hadden verkregen, geheel in den geest van het Koninklijk besluit van 14 April 1875, n°. 30, gesteld.

Gebrek aan geschikte personen is tot dusver niet ondervonden. Integendeel bestaat er, door de plaatsing

(1) In dit verslag wordt verwezen naar drie daarbij overgelegde bijlagen; het is echter niet noodig voorgekomen die te drukken.

op Java van het personeel van de beëindigde spoorweg-opname ter Sumatra's westkust, reeds een overcompleet, zoodat wanneer tot het aanleggen van meerdere Staatsbanen, met name van de lijn Batavia-Bandong, wordt besloten, daarvoor nagenoeg geen personeel meer uit Europa zal behoeven te worden gezonden.

Werkkring en bevoegdheid van het personeel. De werkkring en standplaats van alle ambtenaren en beambten der Staatsspoorwegen op Java worden, ingevolge art. 4 zijner instructie (vastgesteld bij 's Gouvernements-besluit van 2 Augustus 1875, n°. 5), door den hoofdingenieur chef van den dienst bepaald.

Bij art. 1 van die instructie belast met het beheer van de opnemingen voor — en den aanleg zoomede de eventuele exploitatie van de Staatsspoorwegen op Java, heeft genoemde chef van den dienst verder de bevoegdheid, om zich zoo dikwijls hij zulks noodig acht van zijne standplaats Malang te verwijderen, tot het regelen en het doen van inspectien op de lijnen die aangelegd of opgenomen worden.

Zijne verhouding tot het departement der burgerlijke openbare werken is zoodanig geregeld, dat zijne toevoeging aan dit departement hem niet belet over alle zaken, zijnen dienst betreffende, regtstreeks met de betrokken civiele en militaire autoriteiten te correspondeeren, wordende alleen wanneer de Regering met de zaak gemoeid is, de tusschenkomst van den directeur der burgerlijke openbare werken vereischt; terwijl in het belang eener spoedige afdoening van zaken de hoofden van gewestelijk bestuur bij missive van den 1sten gouvernements-secretaris van 28 September 1875, n°. 2174, ten overvloede zijn uitgenoodigd, om alles wat den dienst der Staatsspoorwegen op Java betreft, regtstreeks met den chef van den dienst te behandelen, en hunne betrekkelijke voorstellen aan de Regering door zijne tusschenkomst aan te bieden.

Wijders is bij Indisch Staatsblad van 1875, n°. 155, aan den chef van den dienst, de hoofdingenieurs en de sectie-ingenieurs, de bevoegdheid toegekend, tot kostelooze verzending van diensttelegrammen.

Finantiële regelingen. De finantiële bevoegdheid van den hoofdingenieur chef van den dienst is, op eenige kleine wijzigingen na die de aard der zaak medebragt, op gelijken voet geregeld als die van de hoofden van gewestelijk bestuur, zijnde bij Indisch Staatsblad 1875, n°. 176, de chef van den dienst als gedelegeerde van den Gouverneur-Generaal bevoegd verklaard om, met inachtneming zijner instructie, handelingen te verrigten die uitgaven ten laste van den lande ten gevolge hebben, en om de daaruit voortvloeijende vorderingen te beoordeelen, te verevenen en betaalbaar te stellen, alles overeenkomstig de comptabiliteitsbepalingen.

In verband hiermede worden door den hoofdingenieur, krachtens art. 17 zijner instructie, op den voet van art. 49 der comptabiliteitswet en ter nadere verantwoording door de betrokken ingenieurs, voorschotten verleend tot het doen van betalingen voor werken, voor aankoop of inhuur van meubilair, bureau- en teekenbehoeften, materialen, gereedschappen en andere benoodigdheden, kosten van transport en bewaking, schrijfloonen en andere kleine uitgaven, terwijl nog nader is bepaald, dat op denzelfden voet ook voorschotten zullen worden verleend aan de magazijnmeesters voor de uitgaven ten behoeve van den magazijnsdienst.

Uitvoering der werken. Aan den chef van den dienst is de bevoegdheid toegekend, om alle werken te doen uitvoeren waarvan de ontwerpen door den Gouverneur-Generaal zijn goedgekeurd, zoomede alle benoodigde tijdelijke gebouwen en tijdelijke werken.

Bij gouvernementsbesluit van 9 October 1875, n°. 17, zijn wijders eenige bepalingen gemaakt, ten doel hebbende om het zeer belangrijke tijdverlies, aan het in het openbaar aanbesteden der werken onafscheidelijk verbonden, zooveel mogelijk te verminderen, onder anderen door gebruik te doen maken van den telegraaf ter mededeeling regtstreeks aan den hoofdingenieur van de goedkeuringen door den Gouverneur-Generaal verleend op de ingediende projecten of voorstellen tot uitvoering of aanbesteding van werken en leveringen, en tot het verkrijgen terstond na de gehouden aanbestedingen van de beslissing der Regering nopens de definitieve toe- of afwijzing, wanneer de aannemingsom het bedrag van f 50 000 te boven gaat.

In overeenstemming met het Indisch Staatsblad n°. 73 van 1873 is het tevens in 's lands belang geacht:

vooreerst, om sommige werkzaamheden, tegen de aanbesteding waarvan overwegende bedenkingen bestaan, in eigen beheer te doen uitvoeren, zoo als alle werkzaamheden die in de eigen ateliers dan wel door of onder toezigt van daarvoor speciaal en vast aangestelde bazen en werklieden moeten of kunnen worden verrigt, of waarbij van werktreinen en ander tot den spoorweg behoorend materieel gebruik moet worden gemaakt, zoomede de aardewerken op de hoofdstations, het gereed maken van dwarsliggers en leggen der rails, het oprigten van enkele gebouwen welke zonder verwijl moeten worden daargesteld om berg- en werkruimte te verkrijgen, en andere verrigtingen welke in de termen vallen van §§ *a*, *b*, *c*, *d* en *e* van het zoo even genoemd Staatsblad, en

ten tweede, om met de daarstelling van de het eerst uit te voeren aarden- en kleine kunstwerken spoedshalve al aanstonds in eigen beheer te beginnen, in afwachting dat voor de voltooijing er van openbare aanbestedingen gehouden kunnen worden, zoo als voor nagenoeg al deze begonnen werken dan ook — hoewel zonder goed gevolg — reeds is geschied.

Brengt 's lands belang mede om ten opzigte van genoemde werken van het beginsel van openbare aanbesteding af te wijken, zoo is toch tot algemeenen regel aangenomen, om alles wat in eigen beheer wordt daargesteld zoo veel mogelijk onder 's hands te doen aannemen, hetzij in het groot hetzij in onderdeelen, en om verder slechts op taak te doen werken.

Zoo zijn de metselwerken voor de 119 kunstwerken in de 1ste, 2de en 3de afdeeling van de 3de sectie (den zijtak van Bangil naar Malang), na mislukte openbare aanbesteding, thans onder 's hands door twee verschillende aannemers aangenomen, en worden de in eigen beheer begonnen aardewerken in kleine gedeelten aan een mandoor of een ploeg koelies onder 's hands uitbesteed, tegen een naar den aard van het werk geregelden prijs per M^3., dan wel tegen betaling in eens van eene vooraf overeengekomene som.

Eene poging om te Soerabaija de aardewerken in 't groot door een Europeesch aannemer te doen aannemen is mislukt.

Om den aannemer de gelegenheid te geven het werk goed te leeren kennen, voor dat hij zich definitief tot het daarstellen van een beduidend gedeelte van de aardebaan verbond, is hem namelijk toegestaan om vooraf een, plus minus één kilometer lang, gedeelte er van als proef onderhanden te nemen, en hoewel hem voor dit werk eene hoogere betaling was toegezegd dan destijds in het onmiddellijk daar aansluitende baanvak bij uitvoering geheel in eigen beheer werd betaald, is die proef spoedig door hem gestaakt en het begonnen werk weder van hem moeten worden overgenomen.

Elders langs de lijn heeft men zelfs niemand kunnen vinden die eene gelijksoortige proef heeft willen ondernemen of eenig eenigszins belangrijk gedeelte van het aardewerk onder 's hands wilde aannemen.

Uit een en ander is af te leiden, dat eene openbare uitbesteding van dit werk niet de minste kans van slagen heeft.

De regeling en het houden der aanbestedingen en het opmaken der bestekken is geheel aan den hoofdingenieur chef van den dienst overgelaten, met verpligting nogtans om de ter zake bestaande algemeene voorschriften in acht te nemen.

Van de tot dusverre plaats gehad hebbende 10 bestedingen zijn slechts 2 gelukt, namelijk de levering van 24 000 dwarsliggers te Pasoeroean en het bouwen van 2 passerloodsen aldaar ter vervanging van 2 andere van die loodsen, welke ten behoeve van den spoorweg moesten worden ontruimd.

5 aanbestedingen, waaronder 3 voor dwarsliggers en andere houtwerken, mislukten door te hooge inschrijvingen, terwijl voor de 3 anderen (voor den onderbouw van kunstwerken), die het laatst gehouden zijn, zelfs geen inschrijvers zich hebben aangemeld.

Voorziening in de behoefte aan hout. Dewijl gegronde vrees bestond dat het verkrijgen van hout voor dwarsliggers, wissels, gebouwen enz., ten behoeve van de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang moeijelijkheden zoude opleveren, zijn reeds zeer spoedig te Soerabaija en Pasoeroean uitbestedingen gehouden voor de levering van dwarsliggers.

Alleen te Pasoeroean gelukte die besteding voor 24 000 stuks, doch te Soerabaija waren de inschrijvingen voor 25 000 stuks zoo overdreven hoog, dat van eene vernieuwde poging om de levering dezer houtwerken uit te besteden, niets goeds was te verwachten.

Mitsdien zijn toen stappen gedaan om op andere wijze in die behoefte te voorzien, welke met dien gunstigen uitslag zijn bekroond, dat nog eene overeenkomst is gesloten voor de levering van 100 000 stuks binnen twee jaren.

Beide leveringen zijn tot dusverre naar genoegen begonnen, terwijl de gemiddelde prijs van de 124 000 stuks dwarsliggers, waarvan de levering aldus is aangenomen, bedraagt f 2 per stuk.

Bij gouvernementsbesluit van 25 September 1875, n°. 26, is wijders magtiging verleend om de langs den postweg van Lawang naar Malang digt op elkander staande djatieboomen uit te dunnen, waardoor men rekent ook nog 2- à 3000 dwarsliggers te zullen verkrijgen, terwijl krachtens hetzelfde besluit ook uit de plus minus 12 paal bezuiden Malang gelegen bosschen zoo noodig almede djatiehout voor de spoorwegwerken in het Malangsche kan worden verkregen, voor zoover het hout niet met minder kosten van Pasoeroean kan worden aangevoerd.

Vermoedelijk zal intusschen van laatstbedoelde magtiging geen gebruik behoeven te worden gemaakt.

Na de mislukte uitbesteding voor de levering van dwarsliggers te Soerabaija zijn aldaar en te Pasoeroean nog openbare aanbestedingen gehouden voor het leveren van wisselhout en van hout voor de wagenmakerij, beide echter zonder gunstig gevolg, daar de inschrijvingen te hoog waren.

In de behoefte aan dit hout is sedert voorzien door gebruik te maken van het aanbod van een te Soerabaija gevestigd handelaar om al het benoodigd hout op bestelling te leveren, tegen beduidend minder prijs dan bij de mislukte aanbesteding was gevraagd.

Onteigeningen. Ten aanzien van de onteigeningen zijn bij gouvernementsbesluit van 9 October 1875, n°. 16, met inachtname van de bij het Indische Staatsblad n°. 76 van 1864 vastgestelde onteigeningsvoorschriften, eenige regelingen gemaakt, ten doel hebbende om, met vermijding zoo veel doenlijk van processen, de benoodigde gronden bij minnelijke overeenkomst zoo spoedig doenlijk in bezit te krijgen.

Daartoe zijn voor elke afdeeling of regentschap door de betrokken hoofden van plaatselijk bestuur commissien van onteigening benoemd, die met de betrokken eigenaars, vruchtgebruikers en huurders in overleg treden, en de te betalen schadeloosstellingen begrooten, welke, indien de regthebbenden daarmede genoegen nemen en de chef van den dienst der Staatsspoorwegen op Java ze goedkeurt, zoodra mogelijk worden uitbetaald, terwijl de gronden, wanneer aan de overname geene verdere formaliteiten verbonden zijn, zoo als het geval is met die welke zonder eenigen wettigen titel bij de inlandsche bevolking in gebruik zijn, alsdan ook dadelijk na de uitbetaling der schadeloosstelling ter beschikking van de spoorwegingenieurs worden gesteld.

Wijders is bij het genoemde gouvernementsbesluit nog bepaald, dat de hoofdingenieur, chef van den dienst der Staatsspoorwegen op Java, in geval van verschil van gevoelen omtrent het bedrag der schadeloosstellingen tusschen de leden der commissien, ter zake beslist.

Over het algemeen hebben deze bepalingen en regelingen goed gewerkt en zeer zeker veel tot het spoedig beëindigen der onteigeningen bijgedragen.

Werkvolk. Door al de vermelde maatregelen ter verzekering van een spoedigen en geregelden gang der werkzaamheden, is reeds in October — 't eerst in het Malangsche — met het verzamelen van materialen en andere voorbereidende werkzaamheden, en spoedig daarna ook met de uitvoering der aardewerken kunnen worden begonnen.

In de residentie Pasoeroean bleef de opkomst van het werkvolk (koelies) aanvankelijk beneden de verwachting, doch na eenige weken kwam daarin verbetering en in de maanden Februarij en Maart 1876 was de opkomst van werklieden respectivelijk in de afdeelingen Malang en Pasoeroean zeer bevredigend.

De toename van werkkrachten en het vooruitzigt dat meer algemeene bekendheid bij de bevolking in Java's oosthoek en op het eiland Madura van het haar tot nog toe onbekende middel, om door 't werk aan den spoorweg geld te verdienen, den toevloed van werklieden nog veel zoude bevorderen, deed daaromtrent destijds dan ook de gunstigste verwachtingen koesteren.

Deze zijn evenwel sedert niet verwezenlijkt, dewijl op den zijtak van Bangil naar Malang reeds in April, en op de hoofdlijn van Pasoeroean naar Bangil en Gempol in Mei, de werkkrachten belangrijk zijn verminderd, zoodat bijv. op den zijtak in de maand Maart ruim 40 000 en in April niet meer dan 17 000 M³. grond zijn verzet, en op het gedeelte Bangil-Pasoeroean in Mei omstreeks 400 koelies het werk hebben verlaten.

Het laatste schijnt daaraan te moeten worden toegeschreven, dat deze koelies in de suikerfabrieken zijn gaan werken, waartoe zij zich reeds vroeger hadden verbonden; verder heeft ook het padi-snijden veel werkers aan den spoorweg onttrokken, terwijl de vermindering der werkkrachten in de afdeeling Malang voornamelijk is te wijten aan den koffijpluk, die dit jaar tot 12 000 werkers vordert.

In de residentie Soerabaija is de opkomst van koelies over het algemeen vrij bevredigend geweest; wel is waar heeft men ook daar den invloed van het padi-snijden en van den maal-tijd der suikerfabrieken ondervonden, doch aangezien de hoeveelheid te verzetten grond voor het in die residentie te maken gedeelte van den spoorweg (het station Soerabaija uitgezonderd) betrekkelijk gering is, zal de voltooijing van het geheel daardoor niet veel worden vertraagd, daar het zwaartepunt hier ligt in de kunstwerken, waarvoor voortdurend wel koelies genoeg te verkrijgen zullen zijn, terwijl aan ambachtslieden dáárvoor — althans in deze residentie — voor alsnog geen gebrek schijnt te bestaan.

Het is overigens te verwachten, dat wanneer het padisnijden en de koffijpluk zijn afgeloopen, en na den maal-tijd in de fabrieken, ook in de residentie Pasoeroean het aantal koelies weder veel zal toenemen, terwijl om van alle plaatselijk beschikbare werkkrachten, al zijn die ook nog zoo weinig beduidend, zooveel doenlijk partij te trekken, tot beginsel is aangenomen, om overal langs de geheele lijn te doen werken, zoodra het tracé uitgebakend en de gronden onteigend zijn.

Wel is dien ten gevolge meer opzigthebbend personeel noodig, en de taak van dit personeel zeer verzwaard, doch deze wijze van werken heeft het gunstige gevolg opgeleverd, dat betrekkelijk reeds veel is verrigt en — wanneer het verder niet bijzonder tegenloopt — gegronde vooruitzigt bestaat, dat de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang binnen den geraamden tijd gereed zal komen.

Om de werkkrachten te vermeerderen, zijn en worden wijders pogingen aangewend om van elders, en in het bijzonder van het eiland Madura, koelies aan te werven.

Te dien einde is bij gouvernements-besluit van 29 Maart 1876, n°. 26, aan den hoofdingenieur chef van den dienst magtiging verleend om:

1°. wervers uit te zenden naar die plaatsen, welke hem daartoe het meest geschikt voorkomen;

2°. aan die wervers premien uit te keeren voor de medegebragte koelies, en voorschotten te doen uitbetalen ter bestrijding van hunne reiskosten en die der koelies, en zoo noodig ook voor het uitkeeren van voorschotten aan die lieden; en

3°. om de verliezen die mogten worden geleden door malversatie van de wervers, of doordien de koelies weg loopen vóór dat hunne voorschotten zijn terugbetaald voor rekening van den lande te brengen.

Hoewel een der sectie-ingenieurs daartoe naar Madura is geweest, eenige personen van daar heeft medegebragt, om het te verrigten werk vooraf te zien, en hunne landgenooten daaromtrent inlichtingen te geven, een inland-

sche en een Europesche beambte, beiden plaatselijk en met de taal goed bekend, ruim eene maand lang het land hebben doorgetrokken, zijn tot dusverre de pogingen om op dat eiland een beduidend aantal werkers aan te werven zoo goed als vruchteloos geweest, wijl er nog slechts 65 zijn overgekomen.

Naar alle daaromtrent ontvangen berigten moet de vrees, om op Java voor koeliediensten in Atjeh te worden geprest, daarvan de oorzaak zijn en bij den bekenden aard van het volk is het zeer moeijelijk deze vrees weg te nemen. Ook elders hebben de pogingen om koelies aan te werven tot dusver weinig resultaat gegeven; zij worden intusschen voortgezet.

Bij missive van den 1sten gouvernements-secretaris van 27 Maart 1876, n°. 789*a*, is den hoofdingenieur chef van den dienst der Staatsspoorwegen op Java overigens medegedeeld: dat aangezien uit de ter zake van den aanleg van Staatsspoorwegen op Java tusschen de Regering en de Vertegenwoordiging gewisselde stukken en uit de later gevoerde openbare discussie blijkt, dat de Regering — *zonder dat dit oppositie uitlokte* — zich uitdrukkelijk de bevoegdheid heeft voorbehouden om aan de spoorwegwerken veroordeelden ten arbeid te stellen, de Indische Regering het werken met dwangarbeiders aan den onderhanden spoorweg bepaaldelijk niet ter zijde wenscht te stellen, hoewel daaraan in de eerste tijden van zelf niet te denken valt en de Regering in elk geval den uitslag zal afwachten van de bovenvermelde bij besluit van 29 Maart 1876, n°. 26, verhandelde maatregelen tot werving van vrije koelies.

Stand van het werk. De stand van het werk is thans als volgt:

I. *Aanleg van de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang.*

Regeling van het werk. Deze lijn is verdeeld in drie sectien als:
1ste sectie, van Soerabaija tot Gempol (Porrong);
2de » » Gempol tot Pasoeroean;
3de » » Bangil naar Malang.

Elke sectie wordt beheerd door een sectie-ingenieur en is in drie tot vijf afdeelingen verdeeld, aan het hoofd waarvan naar gelang van den aard en omvang der werken, een adjunct-ingenieur of hoofdopzigter, dan wel een opzigter der 1ste of 2de klasse is gesteld, die met het dagelijksche toezigt en de detailregelingen van het werk is belast, en daarin wordt bijgestaan door de noodige opzigters 2de en 3de klasse. Voor het administratief beheer is aan elk der sectie-ingenieurs een commies of 1ste klerk toegevoegd, met een of meer ondergeschikte klerken naar behoefte. De teekenaars zijn bij de sectie-ingenieurs en op het hoofdbureau te Malang ingedeeld.

De betalingen aan de werklieden en kleine aannemers geschieden op de plaatsen, waar gewerkt wordt, regtstreeks aan de regthebbenden door de betaalmeesters (die daartoe dagelijks of om de twee dagen langs de lijn gaan), op bons afgeven door de opzigters die daartoe door de afdeelingschefs geregtigd zijn, en te dien einde van een geparapheerd bonboekje zijn voorzien. Grootere betalingen voor belangrijke leveringen en aannemingen geschieden zooveel mogelijk op de bureaux der sectie-ingenieurs en door mandaten op 's lands kassen.

De hoofdmagazijnen waar de goederen, uit Europa aangebragt of in Indie in voorraad aangeschaft, ontvangen en opbewaard worden, zijn gevestigd te Soerabaija en Pasoeroean, zijnde op eerstgenoemde plaats een tijdelijk magazijnsgebouw daargesteld en op laatstgenoemde een gedeelte der niet meer gebruikt wordende bij het station gelegen gouvernements-suikerpakhuizen voor magazijn afgestaan en ingerigt.

Algemeene beschrijving van het tracé. De hoofdlijn Soerabaija-Pasoeroean. De plaats, waar het hoofdstation te Soerabaija zal worden gebouwd, is bij gouvernementsbesluit van 28 October 1875, n°. 30, vastgesteld: op het terrein van de voormalige vestingwerken te Semoet nabij de Bibisbrug, tusschen de oude en nieuwe stad en in de onmiddellijke nabijheid van het Chinesche Kamp en de volkrijkste wijken, aan een bogt van de Kaliemaas, waardoor het voordeel bestaat, dat de goederen ook te water van en naar het station kunnen worden vervoerd.

Wat zijne ligging betreft is dit terrein, ook volgens het eenstemmig gevoelen van den handel, het beste dat ter plaatse kan worden gevonden; het was bovendien gouvernements-eigendom en heeft dus niets aan onteigening gekost. Daartegenover staat echter het nadeel, dat het zeer laag is gelegen, dewijl het grootendeels valt in de grachten en inundatiekommen van de voormalige vesting en de ophooging er van veel werk en kosten (deze zijn geraamd op nagenoeg f 120 000), vorderen.

Hoewel dit station voorloopig ook het beginpunt van de lijn te Soerabaija zal zijn, is bij het genoemde besluit van 28 October 1875, n°. 30, tevens bepaald, »dat zoodra is beslist dat te Soerabaija nabij of aan de monding van de Kaliemaas een schroefpalenhoofd zal worden gebouwd, de spoorweg zoo ver en in die rigting zal worden verlengd als noodig is om direct met dit palenhoofd in verbinding te worden gebragt, en met het oog daarop, zoowel om de oost- als westkant van de stad, de voor die verlenging meest geschikte rigtingen op het terrein uitgezet, daarvoor grondkaarten opgemaakt zullen worden en de voor beide rigtingen benoodigde gouvernementsgronden voorloopig zullen worden vrijgehouden tot ter zake definitief kan worden beslist".

Het hoofdstation Soerabaija verlatende, gaat de spoorweg eerst met eene vaste brug van 30 meter opening over de Pegirian en loopt vervolgens een kort eind in oostelijke, en daarna met een bogt (straal 600 meter), in zuidelijke rigting oostwaarts om de stad naar Wonokromo, waar het afleidingskanaal uit de Kaliemaas met eene vaste brug van 35,74 meter opening moet worden overgegaan.

Even voorbij Wonokromo komt de spoorweg op den in zuidelijke rigting loopenden karrenweg naar Pasoeroean, die verder gevolgd wordt tot nabij Sidho-Ardjo, behalve op twee punten, waar de spoorweg over eene korte lengte een weinig oostwaarts afwijkt, op het eerste punt waar de karrenweg een hoek heeft ter vermijding van eene daar digt langs den weg gelegen inlandsche begraafplaats, en ten tweede bij Gedangan, omdat, werd de karrenweg ook door dit plaatsje gevolgd, de digt op dien weg staande huizen allen zouden moeten worden onteigend.

Bij Sidho-Ardjo wordt de karrenweg verlaten en loopt de spoorweg westwaarts om die plaats, van waar later vermoedelijk de lijn naar Soerakarta in westelijke rigting zal uitgaan, waarop bij de keuze van het stations-emplacement ook is gelet. Voorbij Sidho-Ardjo blijft de spoorweg bewesten den bestaanden rij- en karrenweg tot Tangoelangin, waar hij weder op den karrenweg komt, deze over eene lengte van plus minus 3 kilometers volgt en nabij Porrong oostwaarts afbuigt om de Porrongrivier, een eind beneden de bestaande brug in den postweg, over te gaan middels eene vaste brug met drie openingen, elk van 30 meter.

De spoorweg loopt van hier met eene bogt in oostelijke rigting, en na den postweg aan het eind van de districtshoofdplaats Gempol onder een scherpen hoek te hebben gekruist, eerst nagenoeg evenwijdig aan dien weg, doch buigt spoedig eenigzins zuidwaarts af om het lage terrein te vermijden, dat met den postweg jaarlijks in den westmoesson steeds onder water staat.

Nadat dit terrein is omgegaan, loopt de spoorweg nog een eind over den karrenweg tot Bangil, waar de zijtak naar Malang de hoofdlijn verlaat, even voorbij de aan gene zijde van het station Bangil te bouwen brug met 2 openingen, elk van 20 meter over de rivier van dien naam.

Het station Bangil, dat als kruispunt van de lijnen naar Malang en Pasoeroean eenige meerdere uitgebreidheid zal moeten erlangen, is ontworpen aan het westelijk einde van die plaats, op het in verband met de bestaande wegen 't digst bij den passer en het Chinesche Kamp gelegen gedeelte van de lijn. Tot 1 à 2 kilometers voorbij Bangil loopt de spoorweg ten zuiden van den post- en karrenweg en verder gedeeltelijk over en gedeeltelijk ten noorden van den karrenweg tot Pasoeroean, zijnde het minder voordeelig bevonden en uit hoofde van een paar alsdan gedeeltelijk in den spoorweg vallende inlandsche begraafplaatsen ook minder raadzaam om dien weg geheel te volgen.

Voor het station te Pasoeroean is een nagenoeg vrij terrein gekozen, bestaande uit sawahs en een gedeelte van den passar, voor welk gedeelte een ander even groot

stuk daarvoor onteigende sawahgrond is terug gegeven, waarop ter vervanging van twee passarloodsen, die ten behoeve van het station moeten worden afgebroken, twee dergelijke nieuwe loodsen ten laste van de spoorwegbegrooting zijn opgerigt.

Het stationsterrein grenst aan de stad en aan de aan de haven gelegen gouvernementspakhuizen, waardoor het zoo ingerigt kan worden, dat de met koffij geladen spoorwegwagens tot voor de deuren van die pakhuizen kunnen worden gebragt. Van dit stationsterrein kan de spoorweg regtuit over de rivier in de rigting van Probolinggo worden verlengd. Het terrein, waardoor de spoorweg van Soerabaija tot Pasoeroean loopt, bestaat geheel uit kampongs en sawahs en is over het algemeen laag gelegen.

Tot over de Porrongrivier en voorbij Gempol is de baan geheel in ophooging, en bij de rivieren, die allen ingedijkt zijn en waarover dus de bruggen hoog gelegd moeten worden, zijn die ophoogingen zelfs vrij aanzienlijk (bij de Porrongrivier tot plus minus 5 meters).

Tusschen Gempol en Bangil en voorbij laatstgenoemde plaats tot omstreeks halfweg Pasoeroean komen enkele terreingolvingen voor, die ingravingen vorderen van 3 à 4 meters diepte, doch verder blijft de spoorweg weder geheel in ophooging en de laatste 6 kilometers loopt hij door zeer laag gelegen terrein. De baan ligt meerendeels waterpas met eenige korte hellingen onder $^1/_{200}$ aan weerszijden van de groote bruggen, en enkele langere van $^1/_{200}$ en minder bij de vermelde terreingolvingen. De bogten, die weinig in getal en meerendeels zeer klein zijn, zijn over het algemeen met groote stralen beschreven van 600 tot 1000 meters, de straal van de kleinste bogt is 450 meters.

Het terrein, waardoor dit gedeelte van den spoorweg loopt, is met zeer veel waterloopen doorsneden, waarvan de meeste kunstmatig zijn daargesteld tot aan- en afvoer van water voor de rijstcultuur, doch waaronder ook verscheidene natuurlijke afvoerwegen voorkomen. Deze laatsten zijn meest allen bevaarbaar, onder de eerste komen er slechts enkele voor die bevaarbaar zijn.

Het aantal kunstwerken is dientengevolge zeer aanzienlijk, en bedraagt tusschen Soerabaija en Pasoeroean in het geheel 178, waaronder behalve de reeds vermelde groote bruggen er nog 2 zijn van 20 meters opening.

Zijtak naar Malang. Het terrein, waardoor deze zijtak loopt, wordt ingesloten in het westen door de afhellingen van den Kawi en den Ardjoeno en in het oosten door die van den Tenger en den Smeroe. Tusschen den Ardjoeno en den Tenger ligt een zadel, waarvan het laagste gedeelte plus minus 530 meters boven de zee is gelegen, en dat een deel uitmaakt van de secondaire waterscheiding tusschen de noord- en zuidkust, terwijl de hoofdwaterscheiding over het Zuidergebergte en den Smeroe loopt.

Malang, het eindpunt van den spoorweg, ligt tusschen beide waterscheidingen op een hoogte van plus minus 440 meters boven zee. Aan de noordzijde van den zadel tusschen den Ardjoeno en den Tenger ontstaan op beide gebergten verscheidene kleine stroomen, die een sterk verval en een vrij korten loop hebben. De voornaamste is de Simpol.

Aan de andere zijde neemt de kalie Brantas, welke op den Ardjoeno ontspringt, verscheidene kleinere zijtakken op om aanvankelijk in zuidelijke rigting zijn loop om den Kawi te vervolgen en den afvoerweg te vormen van al het water dat op de zuidoostelijke helling van den Ardjoeno, den Kawi en de westzijde van den Smeroe valt.

Zoowel de kleine voedingstakken van de rivieren aan de noordzijde van den zadel als die van de Brantas, doorsnijden op vele punten den spoorweg, nu eens ondiepe geulen, dan weder diep ingesneden ravijnen vormend, die allen in den oostmoesson nagenoeg droog zijn of weinig water bevatten, doch in den westmoesson — dikwijls slechts weinige uren achtereen — tot vernielende bergstroomen zwellen, en dientengevolge meest allen ruime doorlaten vorderen, waarvoor in de ravijnen kostbare kunstwerken noodig zijn. De uitgestrekte sawahvelden, die voortdurend door levend water worden gevoed, dragen verder het hunne er toe bij om het aantal kunstwerken te vermeerderen.

Van den zadel daalt het terrein aanvankelijk met sterke hellingen, later flaauwer naar de vlakte in het noorden. Naar het zuiden is het verval minder sterk. Dit is in het voordeel van den spoorweg, die alzoo van Malang naar Pasoeroean, in de rigting waarin het vervoer het grootst is, minder sterke klimmingen verkrijgt dan in de tegenovergestelde rigting. Deze maximum-klimmingen bedragen respectivelijk 12,5 en 20 millimeters per meter ($^1/_{80}$ en $^1/_{50}$) en zijn aldus aangenomen moeten worden om overigens onnoodige lengte-ontwikkeling van de lijn te voorkomen; deze niet te ver van Pasoeroean aan de hoofdlijn te kunnen aansluiten; de overgangen van een drietal diepe ravijnen gemakkelijk en minder kostbaar te maken; de noodige waterpasse gedeelten voor de stations en halten te verkrijgen en deze op die punten te kunnen plaatsen, waar zij voor de exploitatie het voordeeligst gelegen zijn en de minste aanlegkosten vorderen. Zelfs met de helling van 20 millimeters per meter in den van den zadel naar het noorden dalenden tak bleek het noodig te zijn om den spoorweg benoorden Lawang (waar men in de keuze van de rigting van den weg binnen zeer enge grenzen beperkt is) over de met vele ravijnen doorsneden hellingen van den Ardjoeno te leggen en in stede van op Ngempit (zoo als in het der wetgevende magt voorgelegde avant-projet was aangenomen) op Bangil te rigten.

Deze verplaatsing van het aansluitingspunt levert overigens het voordeel op, dat nu een belangrijker en volkrijker plaats dan Ngempit een hoofdpunt van den spoorweg wordt.

Het station Malang is geplaatst aan den onlangs voltooiden nieuwen karrenweg achter (ten oosten) van het hospitaal en tegenover het terrein voor het eventueel te Malang te bouwen troepenkampement bestemd.

Van de eigenlijke kotta Malang is dit stationsemplacement slechts gescheiden door de Brantas, over welke rivier in den karrenweg eene goede brug bestaat.

Het station is hier gunstig gelegen voor het handeldrijvende gedeelte der bevolking en voor de meeste tabaksondernemers.

Om het meer in het centrum van de plaats te brengen, zouden kostbare onteigeningen en eene dure spoorwegbrug over de Brantas noodig zijn, zonder eenig overwegend voordeel voor dat gedeelte van het publiek hetwelk van den spoorweg 't meest gebruik zal maken.

Van Malang volgt de spoorweg, nagenoeg in regte rigting, zooveel doenlijk de golvingen van het terrein tot nabij Singosarie, waar eenige lengte-ontwikkeling noodig was om de maximumklimming van 12,5 millimeter niet te overschrijden en een waterpasgedeelte te kunnen maken voor de halte.

Van die halte klimt de lijn nog onder de helling van 12,5 millimeters tot het hoogste punt bij de dessa Kali Geteh, waar een kort waterpas gedeelte komt, terwijl zij verder, zonder een enkele klimming, tot Bangil daalt.

Met uitzondering van de laatste kilometers, waar ook het terrein eene veel geringer helling heeft, geschiedt die daling meerendeels onder de maximumhelling van 20 millimeters per meter, afgewisseld met korte minder sterk dalende of waterpasse gedeelten op die punten, waar de terreinsgesteldheid den aanleg daarvan noodig of wenschelijk maakt, dan wel halten moeten worden gebouwd.

Over het algemeen is de rigting van den weg vrij regt; voor een bergspoorweg zijn er weinig bogen in en geen bogen met stralen kleiner dan 400 meters.

Het station Malang ligt op + 443 M.; de halte Singosari op + 485.8 M.; het hoogste of verdeelpunt nabij dessa Kali Geteh op + 534,08 M.; de halten Lawang, Singon en Soekaredjo respectivelijk op + 490, + 310 en + 238,9 M.; het station Bangil op + 9,5 M.; gerekend boven het voorloopig aangenomen vergelijkingsvlak, dat slechts weinig kan verschillen met het voor de lijn definitief aangenomen Pasoeroean-peil.

Het aantal in den zijtak te maken kunstwerken bedraagt van Malang tot de dessa Oro-Oro-Mingin 159, waaronder vijf viaducten en eenige vrij groote bruggen.

Van Oro-Oro-Mingin tot Bangil zijn de te maken kunstwerken nog niet volledig opgenomen.

Lengte van den spoorweg. De lengte van den spoorweg bedraagt:

de eerste sectie . . . . 35 755 Meters;

» tweede » . . . . 27 700 »

» derde » van Malang tot Oro-Oro-Mingin . . . . 36 399 »

en van Oro-Oro-Mingin tot Bangil. . 10 000 »

Te zamen . . 109 854 »

De drie eerste lengten zijn juist gemeten, de laatste nog niet, zoodat daarin nog een klein verschil kan bestaan.

Uitbakening. De uitbakening van de lijn is, nadat de uit Europa gezonden ingenieurs en opzigters in het laatst van Julij 1875 te Soerabaija aangekomen en de instrumenten ontvangen, ontpakt en verdeeld waren, begonnen op de eerste sectie omstreeks 5, op de tweede omstreeks 9 en op de derde omstreeks 15 Augustus, en thans geheel afgeloopen.

Waterpassing. De eerste en tweede sectie zijn geheel, de derde van Malang tot Oro-Oro-Mingin gewaterpast, het laatste gedeelte, van Oro-Oro-Mingin tot Bangil, is nog onderhanden.

Lengteprofielen en grondkaarten. De lengteprofielen en grondkaarten zijn gereed, met uitzondering van die voor het laatste gedeelte der 3de sectie, van Oro-Oro-Mingin tot Bangil (10 kilometers).

Onteigeningen. Op de eerste sectie zijn de gronden onteigend over eene lengte der lijn van. . 8635 M.

en zijn op de particuliere landen, met toestemming van de eigenaars, de schadeloos-

Transporteeren 8635 M.

Per transport 8635 M.

stellingen aan de opgezetenen betaald en de gronden voorloopig in bezit genomen over eene lengte van . . . . 7335 »

Op de tweede sectie zijn de gronden onteigend over eene lengtebaan van . . . . 23000 »

en op de derde sectie over eene lengte van . 36399 »

In het geheel zijn de gronden dus onteigend over eene lengte van . . . . 75369 »

en moeten zij nog worden onteigend over eene lengte van . . . . 34485 »

Aardewerken. De hoeveelheid grond die verzet moet worden bedraagt:

op de eerste sectie:

het station Soerabaija . . . . 145800 M³.

het verdere gedeelte van de 1ste sectie . . 253443 »

op de tweede sectie . . . . 320000 »

op de derde sectie:

van Malang tot Oro-Oro-Mingin . . . . 1003402 »

van Oro-Oro-Mingin tot Bangil. . . . . 150000 »

Te zamen . . . 1872645 M³.

De vier eerste hoeveelheden zijn berekend, de laatste is slechts geraamd, zoodat het totaal met de werkelijk te verplaatsen hoeveelheid nog iets kan verschillen.

Tot dus verre zijn verzet de ondervolgende hoeveelheden:

	IN DE MAANDEN:							
	November 1875. M³.	December 1875. M³.	Januarij 1876. M³.	Februarij 1876. M³.	Maart 1876. M³.	April 1876. M³.	Mei 1876. M³.	Totalen. M³.
1ste sectie	—	—	5 500	7 793	4 176	14 765	14 974	47 208
2de sectie	—	—	1 632	1 342	7 435	19 759	17 900	48 068
3de sectie	4 791	9 088	18 038	35 715	40 725	17 168	24 888	150 413
	4 791	9 088	25 170	44 850	52 336	51 692	57 762	245 689

	Van de aardebaan zijn:			
	1ste sectie. M.	2de sectie. M.	3de sectie. M.	Totaal. M.
Voltooid	2 570	4 000	8 200	14 770
Onderhanden . . .	4 950	10 000	3 780	18 730
Nog niet begonnen .	28 235	13 700	34 419	76 354
	35 755	27 700	46 399	109 854

Kunstwerken. Op den hierbij gevoegden staat der te bouwen kunstwerken (bijlage lit. B) zijn deze allen vermeld, met opgave van hunne ligging, de hoeveelheid metselwerk, die er voor noodig is, hetgeen daarvan reeds is daargesteld enz.; behalve die welke gebouwd moeten worden op het laatste nog niet geheel opgenomen ± 10 kilometer lange gedeelte van Oro-Oro-Mingin tot Bangil der 3de sectie, waarvoor de hoeveelheid metselwerk mitsdien in den staat slechts naar globale schatting is kunnen worden ingevuld.

Uit dien staat blijkt:

dat de totale hoeveelheid metselwerk die voor de kunstwerken noodig is bedraagt . . . . 42 000 M³.

en daarvan zijn voltooid . . . . 3 050 »

en derhalve nog moeten worden uitgevoerd 38950 M³.

Op de eerste en tweede sectie bestaat de ondergrond, waarop de kunstwerken moeten worden gefundeerd, — met een paar uitzonderingen — overal uit aangespoelde slappe of slechts weinig vastheid bezittende klei, waaronder eerst op een diepte van 13 tot 15 meters onder het maaiveld de vaste lagen zijn aangetroffen.

Intusschen zullen alleen de landhoofden en pijlers van de groote bruggen met palen en damplanken onderheid behoeven te worden, en zullen de kleinere zonder bezwaar op een goed ingeheide laag klipsteen kunnen worden gefundeerd.

Het grootste bezwaar zal hierbij het drooghouden der fundeeringsputten opleveren, waarvoor de noodige centrifugaalpompen en vier locomobielen, vóór het vertrek van den hoofdingenieur, chef van dienst, uit Europa, aldaar zijn besteld.

De pompen zijn reeds aangekomen, doch de locomobielen nog niet, hoewel bij de bestelling was bedongen dat de aflevering in de Nederlandsche haven, voor de afscheping bestemd, zoude geschieden vóór of uiterlijk op ultimo November 1875.

Het niet tijdig ontvangen dezer locomobielen heeft de uitvoering der kunstwerken op de eerste sectie eenigszins vertraagd.

Op de derde sectie is de ondergrond over het algemeen zeer geschikt voor de fundeeringen op staal, terwijl het water dat meestal kan worden afgeleid, althans in den oostmoesson weinig last zal veroorzaken.

De bijzondere slechte kwaliteit van de plaatselijk verkrijgbare gebakken steenen heeft doen besluiten, om voor de kunstwerken zooveel mogelijk natuurlijke (klip- en rivier-) steen te gebruiken.

Een paar vormmachines, die in Europa waren besteld om gebakken steen te kunnen maken, zijn ten gevolge van de averij van de *Prinses Amalia* nog niet aangekomen.

Het verkrijgen van kalk heeft alleen bezwaar op de 3de sectie, voornamelijk op het gedeelte Lawang-Singon, waar het meeste metselwerk moet worden daargesteld, door het moeijelijke en kostbare transport.

Voor den bovenbouw der bruggen zijn (een ter verzending gereedliggenden eisch medegerekend) de navolgende ijzeren overspanningen besteld, als:

43	voor	bruggen	van	2	M.	opening	(liggerbruggen).
9	»	»	»	2,6	»	»	»
29	»	»	»	3,1	»	»	»
22	»	»	»	4,3	»	»	»
15	»	»	»	5	»	»	»
10	»	»	»	6	»	»	»
12	»	»	»	8	»	»	»
2	»	»	»	10	»	»	»
4	»	»	»	12	»	»	(vakwerk liggerbruggen).
5	»	»	»	15	»	»	»
4	»	»	»	20	»	»	(Parabool).
4	»	»	»	30	»	»	(Schwedeer).
1	»	»	»	35,74	»	»	»
2	»	»	»	5	»	»	(wandbruggen).
3	»	»	»	6	»	»	»
7	»	»	»	8	»	»	»
4	»	»	»	10	»	»	»
1	»	»	»	12	»	»	(vakwerk wandbrug).
177	te zamen.						

Bij de betrekkelijke eischen zijn volledige bestekken en alle noodige detail-ontwerpen gevoegd, om de levering van deze ijzeren bruggen in Nederland dadelijk te kunnen aanbesteden.

Voor de vijf viaducten, die in de 3de sectie moeten worden gebouwd, zijn de ontwerpen voor den bovenbouw gereed en worden de eischen uit Nederland opgemaakt, terwijl nog slechts voor den bovenbouw van een of twee scheeve bruggen, van 8 M. en minder opening, de ontwerpen behoeven te worden opgemaakt.

Gebouwen. De plaatsen, waar stations en halten zullen worden opgerigt, en de op die stations benoodigde gebouwen, zijn vermeld in de hierbij gevoegde *Opgave der op te rigten stations en halten en daarop benoodigde gebouwen* (bijlage lit. C), met bekendstelling tevens wat daarvan reeds ontworpen, besteld en daargesteld is.

De wachthuisjes, woningen voor opzigters en dergelijke langs de baan benoodigde gebouwen, zijn daarin niet opgenomen, omdat het aantal en de plaats daarvan nog niet is bepaald.

Wijders is het mogelijk dat er nog een paar halten meer zullen worden opgerigt, en ook aan de gebouwen eenige meerdere uitbreiding zal worden gegeven, dewijl een en ander voorloopig met voordacht tot het onvermijdelijk en dadelijk benoodigde beperkt is, omdat vermeerdering en uitbreiding, waartoe voor zooveel noodig gelegenheid wordt gelaten, later gemakkelijk zal zijn, terwijl daarentegen eenmaal bestaande halten bezwaarlijker weder kunnen worden opgeheven.

Aan het stationsgebouw te Malang is spoedig en in eigen beheer begonnen, om het tegen 1 Augustus e. k. zoover gereed te maken, dat de bureaux er in kunnen worden overgebragt; het zal daarna eerst worden afgewerkt nadat de uit Europa bestelde ijzeren perron-overdekkingen, hardsteenen enz., zijn aangevoerd.

De wagen- en de goederenloods op dit station, die men, om bergruimte te verkrijgen, mede eenigszins spoedig wenscht te doen daarstellen, zijn, na mislukte openbare besteding, thans voor de geraamde sommen onderhands aangenomen.

Verder zullen in 1876 geene andere gebouwen worden onderhanden genomen, dan de enkele welke in het belang van den aanleg spoedig noodig zijn, zoo als onder anderen het geval is met de werkplaatsen, de wagenremise en de locomotief-loods te Soerabaija en de locomotief-loods te Pasoeroean; de beide eerste om er gebruik van te maken bij den bouw van de wagens en rijtuigen, de laatste voor de locomotieven, waarvan er spoedig een viertal uit Europa worden verwacht.

Verdere verrigtingen. De voor den bovenbouw van den weg benoodigde dwarsliggers zijn, zoo als hierboven reeds is vermeld, op welligt een zeer klein gedeelte na, besteld en gedeeltelijk reeds geleverd.

Het wisselhout is gedeeltelijk aangeschaft.

De noodige tijdelijke gebouwen (koelieloodsen, magazijnen, berg- en werkplaatsen, bureaux en keeten) langs de baan en op de stations zijn opgerigt.

De vóór het vertrek der ingenieurs uit Nederland aldaar bestelde gereedschappen, werktuigen en verdere behoeften, zijn, met uitzondering van de bovenvermelde locomobielen, bereids in Indie ontvangen en de werktuigen gemonteerd.

Van de bij de firma FRIEDR. KRUPP te Essen voor de geheele lijn bestelde Bessemer stalen rails met toebehooren, wissels, puntstukken en buigmachines, zijn reeds een paar partijen rails en eene groote hoeveelheid haaknagels, laschplaten en laschbouten ontvangen, en andere onder weg.

Wijders zijn de eischen opgemaakt en met de daarbij behoorende bestekken en alle detailontwerpen voor de aanbesteding in Nederland verzonden, voor:

5 draaischijven van 2.56 meter straal;
15 » » 1.89 » »
6 staande waterkranen;
6 hangende »
de noodige reservoirs, waterpijpen, pompen enz. voor de watervoorziening der machines;
het gereedschap voor het spoor leggen; en
verschillende andere benoodigdheden voor den aanleg.

II *Voorbereiding voor de exploitatie van de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang.*

Locomotieven. In Junij 1875 is met de firma FOX WALKER

AND C°. te Bristol een contract gesloten, voor de levering van de voor deze lijn benoodigde locomotieven, zijnde:

7 locomotieven voor de hoofd- of vlakte-lijn met vier gekoppelde en twee loopwielen; en

5 locomotieven voor den zijtak naar Malang (berglijn) met zes gekoppelde wielen; allen met de noodige reserve stukken.

Van deze twaalf machines zullen er vier in de maanden Maart of April, en de overige niet vóór 1 Julij en niet later dan 1 December 1876 afgeleverd en dadelijk verzonden worden; zoodat gerekend kan worden dat zij allen in Mei 1877 in Indie gemonteerd en in dienst gesteld zullen kunnen zijn.

Wagens. Het aantal wagens, dat gedurende den eersten tijd na het begin der exploitatie noodig zal zijn, is begroot op:

60 open en
30 gesloten goederenwagens;
30 bakwagens gedekt met zeilen;
20 ballastwagens;
6 vee- en paardenwagens;
4 twee aan twee gekoppelde wagens voor het vervoer van lang hout;

150 wagens te zamen.

Voor de levering van de ijzerwerken voor 30 dezer wagens, aanvankelijk bestemd voor vervoer van grond en ballast voor den aanleg, is den 25sten September 1875 een contract gesloten, met bepaling dat de aflevering moet geschieden in Maart 1876.

Voor de ijzerwerken van de overige 120 wagens zijn de eischen opgemaakt en in Februarij 1876 verzonden, met alle vereischte detailteekeningen en een bestek voor het in Nederland aanbesteden van het grootste gedeelte er van, zijnde van deze besteding alleen uitgezonderd enkele onderdeelen, zoo als assen met wielen, oliepotten enz., die, zoo als zij verlangd worden, slechts naar eisch in bekende fabrieken kunnen worden geleverd, en daaraan dus ook het best regtstreeks kunnen worden besteld.

De houtwerken voor de wagons zullen in Indie worden aangemaakt en worden daartoe reeds gaandeweg aangeschaft, gezaagd en zooveel mogelijk vooraf bewerkt.

Rijtuigen. Het aantal voor de exploitatie van den weg benoodigde rijtuigen is begroot op:

15 gemengde rijtuigen 1ste en 2de klasse;
45 rijtuigen 3de klasse;
10 bagagewagens;

70 te zamen,

en bovendien nog 5 onderstellen in reserve, voor reparatien en latere behoefte, bijv. van wagens voor vervoer van zieken, gevangenen enz.

Even als voor de wagons zullen de voor de rijtuigen uit Europa benoodigde ijzer-, koper- en zinkwerken en verdere benoodigdheden, behoudens de reeds bij de wagons vermelde uitzonderingen, in Nederland kunnen worden aanbesteed, waartoe de betrekkelijke eischen met detailontwerpen en bestek gereed zijn en eerstdaags verzonden zullen worden.

Verder zullen de rijtuigen in Indie worden gebouwd, waartoe, even als voor de wagons, het noodige wordt voorbereid.

Werkplaatsen en magazijnen. De werkplaatsen voor den spoorweg, bestaande uit een smederij, draaijerij en stelplaats en eene wagenmakerij met atelier voor houtbewerking en verwerswerkplaats, zoomede het magazijn voor de verschillende voorraden der exploitatie, zullen op het station Soerabaija worden gebouwd, waartoe op dat station voor een en ander een goed emplacement met ruime gelegenheid voor latere uitbreiding is afgezonderd.

De ijzeren kapgebindten met kolommen enz. voor de werkplaatsen zullen in Nederland worden aanbesteed, waartoe het betrekkelijk bestek met teekeningen bereids in Indie opgemaakt en verzonden zijn.

Voor de benoodigde werktuigen (waaronder een vaste kraan van 15 ton ligtvermogen en 3 beweegbare kranen) en gereedschappen is eveneens een eisch opgemaakt en verzonden, met opgave van de fabrieken, waar een en ander het best kan worden besteld.

Te Soerabaija is, in afwachting dat de permanente gebouwen voor de werkplaatsen voltooid kunnen zijn, intusschen eene tijdelijke wagenmakerij (van bamboe met pannen dak) met smederij, zaagloods enz. opgerigt, terwijl tot gelijk doeleinde te Pasoeroean een gedeelte van de aan den spoorweg afgestane suikerpakhuizen bij het stationsterrein tijdelijk zijn bestemd en ingerigt.

Steenkolendepôts. De depôts voor steenkolen zullen worden gevestigd te Soerabaija en voorloopig ook te Pasoeroean, waartoe bij gouvernementsbesluit van 18 Januarij 1876, n°. 23, magtiging is verleend, terwijl ter voorziening in de eerste behoefte eene kleine hoeveelheid steenkolen te Soerabaija is aangekocht, en voor beide depôts een eisch tot uitzending van kolen van Nederland is verzonden.

III. *Opname van de lijn Batavia-Bandong.*

Ter verbinding van Batavia met Bandong worden twee tracés onderzocht; het eerste uitgaande van het station Buitenzorg van den bestaanden spoorweg van Batavia naar Buitenzorg over de inzadeling tusschen den Salak en den Gedeh, het tweede uitgaande van de halte Pondok Tjina van de lijn Batavia-Buitenzorg door het dal van de Tjibehet.

Bij den overgang van de rivier Tjisokkan (Preanger regentschappen) vallen beide rigtingen zamen, terwijl hunne lengte, voor zoover tot dusverre kan worden nagegaan, weinig zal verschillen.

De eerste lijn loopt veelal door goed bebouwde en bevolkte, zich sterk ontwikkelende streken, kan tot afvoerweg dienen voor het zuidelijk gedeelte van de residentie Batavia en het geheele westelijke gedeelte van de Preanger regentschappen tot Bandong, en zal dus van veelzijdig nut zijn; terwijl de lijn van Pondok Tjina door het dal van de Tjibehet door een landstreek loopt die schaars bevolkt en nagenoeg onbebouwd is, en — getuige de vele verlaten kampongs — achteruitgaat, zoodat deze lijn voor niets meer dan de gemeenschap van Batavia met de vlakte van Bandong nuttig zal zijn.

a. Tracé van Buitenzorg over de inzadeling tusschen den Salak en den Gedeh.

In het begin van Julij 1875 kwamen de hoofdingenieur, met de directe leiding der opname belast, en één adjunct-ingenieur te Soekaboemi, alwaar het hoofdbureau der opname werd gevestigd (en tot dusverre ook is gevestigd gebleven), hoofdzakelijk omdat deze plaats gelegen is in het midden van het gedeelte van Buitenzorg tot Lebak Gedeh, dat vermoed werd de meeste moeijelijkheden te zullen opleveren.

Van Lebak Gedeh (gelegen ten noorden van Tjipadelarang, twee posten van Bandong) over de vlakte van Bandong toonde het bestaande avant-projet van de voormalige commissie tot de vervoermiddelen op Java reeds duidelijk aan dat men geen groote moeijelijkheden te overwinnen zal hebben.

Aangezien er nog geene instrumenten waren, hield zich de bovenbedoelde adjunct-ingenieur bezig met een geleend instrument eenige bestaande wegen te waterpassen, terwijl de hoofdingenieur door het maken van verkenningstogten en het raadplegen der kaarten enz. van de commissie tot de vervoermiddelen en van den topografischen dienst, voor zooverre die bestonden, in ruwe trekken de algemeene rigting van het tracé trachtte vast te stellen. Dit moest te meer met spoed geschieden omdat binnen kort meer personeel met de *Friesland* uit Europa werd verwacht en dit te werk gesteld moest worden. Daar dit verwachte personeel echter bij lange na niet voldoende was om het tracé overal te gelijk onderhanden te nemen, zoo moesten ook de moeijelijkste gedeelten worden uitgekozen om die het eerst te onderzoeken.

Met het oog op de omstandigheid dat wel eens aan de finantiële mogelijkheid van deze rigting getwijfeld is, werd op deze wijze ook nutteloos werk vermeden; want werd met het tracé van het begin af voortgewerkt, dan liep

men gevaar later bij de moeijelijke punten op nagenoeg onoverkomelijke hinderpalen te stuiten, waardoor al het reeds verrigte verloren arbeid zoude geworden zijn. Het was duidelijk dat het niet wel mogelijk zoude zijn om door eene voortgaande stijging, alleen door waterpasse gedeelten afgebroken, Bandong te bereiken.

De voornaamste der ruggen die gepasseerd moeten worden is die, welke van den Pangerango en den Gedeh naar de Djampangs loopt. De postweg van Tjiandjoer naar Soekaboemi gaat dien rug met vrij steile hellingen over bij Gehbron op eene hoogte van plus minus 900 meters, het thans gevolgde tracé daarentegen blijft digt bij Tjimenteng op plus minus 650 meters.

Daar nu Bandong nog ruim 100 meters hooger ligt, was het van zeer veel belang na Tjimenteng niet meer te dalen. Daartoe had men met het tracé moeten kunnen blijven in de hellingen van het ongeveer in noordoostelijke rigting loopende gebergte, aansluitende aan het ten zuiden van Tjibeber gelegene. Dit bleek echter spoedig zoo goed als onmogelijk te zijn. Bedoelde helling bestaat namelijk uit eene opeenvolging van ruggen en diepe ravijnen, welke op eene hoogte van 600 meters reeds eene breedte hebben van 300 tot 450 en eene diepte van 50 tot 80 meters. Op die hoogte het tracé leggende, zoude men dus in een groot aantal hooge en lange viaducten vervallen, en daar de bodem dier ravijnen in het algemeen veel minder helt dan de ruggen, zoo zoude men door het tracé hooger te leggen weinig in hoogte der viaducten winnen en bovendien de ruggen met tunnels moeten doorgaan.

Hierbij komen dan nog de overgangen van de Tjitarum en Tjisokkan.

Op drie punten liggen de oevers der Tjitarum op 600 meters hoogte; het ravijn, waardoor de rivier op die punten stroomt, heeft daar achtereenvolgens eene bovenbreedte van 1770, 740 en 1440, bij eene diepte van 280, 230 en 270 meters.

Het ravijn der Tjisokkan heeft, op eene hoogte van 600 meters, eene breedte van 700, bij eene diepte van 170 meters.

Op eene hoogte van 400 meters blijvende, zouden de eerstgenoemde ravijnen veel gunstiger te passeeren zijn. Door het groote aantal zouden echter de onkosten voor de kunstwerken nog steeds zeer hoog worden, terwijl men verder weder stuit op den overgang der Tjitarum, want op 400 meters hoogte heeft het ravijn, waardoor die rivier stroomt, op drie punten achtereenvolgens nog eene breedte van 640, 920 en 640, bij eene diepte van 130, 130 en 200 M., en eindelijk zoude het tracé dan verderop gerigt moeten worden, in de kalkbergen van Tjisitoe, hetgeen, zoowel wat grondsoort, formatie en steilte der hellingen betreft, welligt onmogelijk zoude blijken te zijn, en in elk geval zeer groote kosten bij den aanleg zoude vorderen.

Een andere rug, die overgegaan moet worden, is de reeds genoemde zadel tusschen den Salak en den Gedeh, waarvan het laagste punt is gelegen bij Bendah (op den grens van de residentie Batavia en de Preanger regentschappen). Dit punt ligt op p. m. 530 en Soekaboemi op p. m. 600 meters. Tusschen deze plaatsen moet men nederdalen tot p. m. 350 meters. Ook deze daling hoopte men aanvankelijk te kunnen vermijden of verminderen door het tracé hooger, op de helling van den Gedeh, ongeveer over het thee-etablissement Sinagar te leggen; maar ook daar stuitte men op breede en diepe ravijnen, waarin kleine zijrivieren van de Tjitjatji stroomen, die alleen digt bij hunne uitmonding in die rivier gemakkelijk kunnen worden overgegaan.

Hierdoor was men genoodzaakt voor een groot gedeelte een der oevers van die rivier te volgen, en het denkbeeld om de lijn hooger te leggen te laten varen.

Toen nu in de laatste helft van Julij 1875 meer personeel in de Preanger aankwam, werden te Karang Tengah digt bij Sinagar twee van de adjunct-ingenieurs en een opzigter 1ste klasse geplaatst. Een dezer adjunct-ingenieurs werd belast met het gedeelte over Sinagar en, toen het bleek dat men het tracé meer in de lagere streken moest zoeken, met het gedeelte van Lewi Goong tot Parong Koedah (naar de zijde van Buitenzorg gelegen); de tweede werkte in tegenovergestelde rigting van Lewi Goong naar Soekaboemi (naar de zijde van Bandong gelegen). De opzigter 1ste klasse werd aan den eerste toegevoegd, omdat deze het moeijelijkste terrein had.

De derde, te gelijker tijd aangekomen adjunct-ingenieur werd met een hoofdopzigter te Tjimenteng geplaatst, om het tracé bij den overgang van den rug, loopende van den Pangerango en den Gedeh naar de Djampangs, te bepalen.

Tegen het laatst van September 1875 kwam de vierde adjunct-ingenieur in de Preanger aan; de adjunct-ingenieur J. C. SCHIPPERS, belast met het gedeelte Lewi Goong-Parong Koedah, had toen een tracé bepaald, dat steeds aan de linkerzijde der Tjitjatji bleef en waarbij dus geen brug over die rivier noodig was. Deze ingenieur, toen reeds meer geoefend zijnde, werd nu overgeplaatst naar het zeer moeijelijk terrein gelegen tusschen Radjamandala en Lebak Gedeh, waar de postweg voor een groot gedeelte door de kalkbergen van Tjisitoe loopt, en aan den nieuw aangekomen adjunct-ingenieur werd opgedragen een tracé tusschen Lewi Goong en Parong Koedah te zoeken, dat gedeeltelijk langs den regter oever der Tjitjatji liep, en waarbij dus twee bruggen over die rivier noodig werden, maar dat welligt om andere redenen voordeeliger kon zijn.

Dit tracé kwam gereed in Maart 1876, waarop het daar aansluitende gedeelte van Bendah naar Parong Koedah door bedoelden adjunct-ingenieur en een opzigter 1ste klasse is onder handen genomen; beiden nu echter afzonderlijk werkende, de eerste van Bendah naar Parong Koedah en de tweede van Parong Koedah naar Bendah.

In October 1875 werd daarna ook het tracé van Soekaboemi tot Nangella onder handen genomen door den aanvankelijk te Tjimenteng geplaatsten hoofdopzigter, terwijl de ter laatstgenoemde plaats werkzame adjunct-ingenieur, in Februarij 1876 met zijn werk aldaar gereed zijnde, werd overgeplaatst naar Tjiandjoer, om van daar naar Radjamandala te traceeren.

Het tracé tusschen Lewi Goong en Soekaboemi in Maart 1876 bepaald en geheel opgenomen zijnde, werd aan den daarmede belast geweest zijnden adjunct-ingenieur het gedeelte Buitenzorg-Bendah opgedragen, terwijl de bovengenoemde hoofdopzigter, nadat diens werk in April was afgeloopen, op het hoofdbureau werd geplaatst.

In Januarij 1876 werd nog een adjunct-ingenieur van de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang naar de Preanger overgeplaatst, en belast met de opname van het dal der Tjihanjoean, tusschen Tjiandjoer en Tjimenteng.

Aan den met het gedeelte Radjamandala-Lebak Gedeh belasten, inmiddels tot sectie-ingenieur bevorderden ingenieur J. C. SCHIPPERS zijn achtereenvolgens toegevoegd twee hoofdopzigters, afkomstig van de spoorwegopname op Sumatra.

Na deze algemeene mededeelingen omtrent de te volgen rigting en de indeeling van het personeel, wordt nog het navolgende omtrent het tracé bekend gesteld.

Afdeeling Buitenzorg-Bendah. Aangezien voor het gedeelte Buitenzorg-Bendah een tracé met lengte-profiel van de commissie tot de vervoermiddelen op Java bestaat, is dit aanvankelijk niet onder handen genomen, omdat men daaruit de mogelijkheid van den aanleg er van afleidde. Om de indiening der bescheiden te bespoedigen, was men later zelfs voornemens de bestaande gegevens slechts zoo veel te vervolledigen, als noodig was om eene raming van de aanlegkosten te kunnen opmaken. Daarmede in Maart begonnen zijnde, bleek het dat dit gedeelte een der kostbaarste van de geheele lijn zoude worden, en is dus nu besloten om dit ook naauwkeurig te onderzoeken, in de hoop een voordeeliger tracé te zullen vinden.

Hiermede is omstreeks de helft van Mei 1876 een aanvang gemaakt.

Het tracé zal in elk geval ongeveer de rigting der Tjidani moeten volgen; de vraag is echter of het aan de linker of regter zijde zal komen en waar die rivier overgegaan zal worden.

Afdeeling Bendah - Karang Tengah. Van af Bendah zal het tracé met eenige slingeringen nagenoeg regt zuidwaarts loopen, eenige palen oostwaarts van den nieuwen militairen weg, na dien niet ver van Bendah gekruist te hebben. Een weinig voor Parong Koedah nadert men dien weg als ook de rivier Tjitjatji en van hier uit zijn voor een gedeelte twee rigtingen getraceerd. Beide gaan over den weg; de eene echter ook over de rivier en volgt dan diens regter oever. De andere gaat voor de tweede maal

over den weg en vervolgens over de Tjilelen, een zijrivier van de Tjitjatji, en volgt dan den linker oever van laatstgenoemde rivier. Nadat de eerste rigting ongeveer vijf kilometers verder de Tjitjatji weder overgegaan is, vallen de beide tracé's weder ineen, om zich, na nog 1 kilometer zuidwaarts doorgeloopen te hebben, oostwaarts naar Karang Tengah te wenden. Alleen het gedeelte Bendah-Parong Koedah is nog in bewerking, en zal denkelijk, ten minste wat het terreinwerk betreft, tegen het begin van Augustus 1876 gereed komen.

Afdeeling Karang Tengah - Soekaboemi. Het tracé blijft van Karang Tengah met slingeringen oostwaarts loopen; de laatste $3\frac{1}{2}$ kilometer tot Soekaboemi zijn echter regt en loopen meer zuidoostwaarts. Dit gedeelte is gereed.

Afdeeling Soekaboemi-Tjibeber. Van Soekaboemi blijft het regte gedeelte nog ruim 7 kilometers doorloopen, zoodat de totale lengte er van dan 10 800 meters wordt. Ruim $1\frac{1}{2}$ kilometers verder wordt het vrij breede dal der Tjimandiri bereikt, dat gevolgd wordt tot Nangella. De Tjimandiri buigt zich daar zuidwaarts, terwijl het tracé ongeveer noordoostwaarts, gedeeltelijk in de hellingen der valleijen van de Tjiboeban (zijrivier der Tjimandiri) en het daarin uitstroomende beekje Tjipalassari, naar den rug, die van den Gedeh en den Pangerango naar de Djampangs loopt, blijft stijgen; welke rug met een tunnel van 750 meters lengte wordt gepasseerd.

Er is eerst een tracé gezocht om dien rug zonder tunnel over te gaan, maar daardoor werd de weg aanmerkelijk langer, de hellingen steiler, de stralen der bogen kleiner en zoude zulk een aanzienlijk grondverzet noodig geworden zijn, dat in alle opzigten zoowel voor aanleg als exploitatie verreweg het tracé met den tunnel de voorkeur verdient.

Aan de andere zijde van den rug komt de tunnel uit in het ravijn van de Tjihanjoean, waarin de daling begint. Dit ravijn wordt gevolgd tot Tjibitoeng, waar de Tjihanjoean in de Tjikondong valt, en van daar wordt ongeveer deze rivier gevolgd tot Songgom, aan een vrij goeden rijweg een halve paal westwaarts van Tjibeber gelegen. Dit gedeelte is afgewerkt tot 2 kilometers voorbij den uitgang van den tunnel, en zal, wat het terreinwerk betreft, tegen het begin van Augustus 1876 gereed komen.

Afdeeling Tjibeber-Radjamandala. Van Songgom naar den overgang der Tjitaroem, 2 palen ongeveer noordwaarts van post Radjamandala gelegen, zullen twee rigtingen worden uitgebakend. De eene gaat eerst noordwaarts naar Tjiandjoer en dan oostwaarts; terwijl de tweede Tjiandjoer niet aandoet en nagenoeg noordoostwaarts loopt; deze wordt dus aanmerkelijk korter. Het terrein van Songgom naar Tjiandjoer en van Songgom tot den overgang der Tjisokkan in de noordoostwaartsche rigting is vrij heuvelachtig, maar zal toch geene groote bezwaren opleveren. Het gedeelte van Tjiandjoer naar den overgang der Tjitarum zal weldra gereed komen, terwijl men rekent dat het geheele terreinwerk hier in September voltooid zal zijn.

Afdeeling Radjamandala-Bandong. Nadat de Tjitarum even ten zuiden van de uitmonding der Tjimeta overgegaan is, blijft het tracé ongeveer laatstgenoemde rivier volgen. Het moeijelijkste punt is hier de overgang der Tjirawa, eene zijrivier der Tjimeta. De daarover te bouwen viaduct zal eene hoogte van ruim 30 meters moeten bereiken en gevolgd worden door eene stijging van $^1/_{25}$ in de regte gedeelten en een tunnel. Dit is de eenige helling van $^1/_{25}$, die in het tracé voorkomt: verderop is er nog eene van $^1/_{30}$, en overigens zijn er geen steilere dan van $^1/_{40}$.

Vervolgens nadert de lijn de Tjipalassari, ook eene zijrivier der Tjimeta, en blijft waterpas loopen in den linker-oeverrand dier rivier, zoodat men langzamerhand den bodem er van nadert en haar eindelijk met een kleinen duiker overgaat. Nadat dan het diepe ravijn van de Tjisoedimampir vrij voordeelig op eene naauwe plaats met een duiker op 25 meters hoogte is overgegaan, is men genoodzaakt na eene korte stijging weder waterpas te blijven tot aan eene steile kalkrots bij Tagogapoe, waar men nu vóór langs gaat en die anders met een tunnel zoude moeten doorgegaan worden. Van daar begint dan de stijging naar Lebak Gedeh, en om dat hooge punt met eene helling van $^1/_{30}$ te bereiken, zijn twee bruggen over de Tjimeta noodig.

Tot hiertoe zijn nagenoeg alle vereischte opnamen gedaan en wordt nu het tracé definitief uitgebakend en gewaterpast; verder op bestaan, zoo als reeds boven is opgemerkt, geene bezwaren meer, zoodat, wat het terreinwerk betreft, dit gedeelte in September kan voltooid zijn.

b. Tracé van Pondok Tjina door het dal van de Tjibehet.

Van dit tracé bestaat eene rigtingskaart en een lengteprofiel van de commissie voor de vervoermiddelen. Van den overgang van de Tjisokkan kan dit echter het sub *a* behandelde tracé volgen; zoodat, om daarvan eene raming van kosten te kunnen opmaken, alleen eenige opnamen, vooral wat betreft de grootte der bruggen en duikers, noodig waren voor het gedeelte van Pondok Tjina tot Tjisokkan. Deze zijn bereids gedaan; ook is de aansluiting met den bestaanden spoorweg bepaald en getraceerd, daar het tracé van de meergenoemde commissie slechts tot de Tjiliwong doorliep. Verder zijn de rigtingskaarten overgeteekend, alsmede de lengteprofielen, vervolledigd met de aan te leggen kunstwerken enz. en herleid tot het voor den spoorweg Batavia-Buitenzorg aangenomen peil.

IV. *Uitbakening van de lijn Batavia-Tandjong Priok.*

Met het uitbakenen van deze lijn is in het begin van April begonnen door een der van Sumatra overgeplaatste hoofdopzigters overeenkomstig de aanwijzingen van den hoofdingenieur chef van dienst.

Die uitbakening is niet verder voortgezet dan van het station Batavia in regte rigting tot het ontworpen kanaal, en van dit gedeelte is ook eene grondkaart opgemaakt, terwijl is voorgesteld om den spoorweg van daar tot Tandjong-Priok evenwijdig langs het kanaal te doen loopen, hetgeen voor's hands onnoodig maakt om dien verder nog afzonderlijk uit te bakenen.

De wenschelijkheid om de rigting van den spoorweg in zoo verre te veranderen, en van eene daarmede in verband staande gewijzigde plaatsing van het station te Tandjong Priok, de noodzakelijkheid om in de spoorweg- en kanaaldijken tusschen de stad Batavia en Antjol nog ruime doorlaten te maken voor het bandjirwater, en eenige andere punten den aanleg van dezen spoorweg betreffende, waarover door den hoofdingenieur chef van den dienst reeds eene nota aan den directeur der burgerlijke openbare werken was aangeboden, zijn door eerstgenoemden vervolgens ook nog met den hoofdingenieur Waldorp besproken, ten gevolge waarvan in het betrekkelijk bestek nog de noodige veranderingen zullen worden gemaakt.

De bemoeijenis van het personeel van den dienst der staatsspoorwegen op Java met dezen spoorweg wordt geacht hiermede voor 's hands geëindigd te zijn.

V. *Opname van de lijn Bandong-Tjilatjap.*

De directe leiding dezer opname is opgedragen aan den hoofdingenieur D. N. Meyners, die ook met de opname Batavia-Bandong is belast.

Voor's hands hebben de werkzaamheden zich bepaald tot het verzamelen van gegevens omtrent het terrein, het voor zooveel noodig doen kopieëren van de betrekkelijke kaarten van de topografische opname, en tot een voorloopig terrein-onderzoek door den genoemden hoofdingenieur en den sectie-ingenieur Schippers, die alsnu eerstdaags met de opname zal beginnen en daartoe in de eerste plaats het geschiktste punt zal zoeken om de vlakte van Bandong te verlaten: welke vlakte aan die zijde zeer steile hellingen heeft, gevolgd door een hoogen rug.

Naar gelang de opname en de ontwerpen van de lijn Batavia-Bandong gereed komen, zal bij de opname van de onderwerpelijke lijn meer personeel worden ingedeeld.

VI. *Opname van de lijn Soerabaija-Soerakarta.*

Met deze opname wordt, om geen onnoodig werk te doen verrigten, gewacht, tot na de ontvangst uit Nederland, van de over deze lijn handelende plans en verdere

bescheiden van de voormalige commissie voor de vervoermiddelen op Java, omdat ondersteld wordt dat deze reeds de voornaamste gegevens zullen bevatten voor de zamenstelling van een avant-projet met raming van de vermoedelijke kosten en opbrengsten.

Het voor deze opname bestemde personeel is voorloopig werkzaam bij het aanleggen van de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang.

Uitgaven. De uitgaven in Indie hebben bedragen:

	In het dienstjaar 1875.	In de maanden Januarij t/m April van het dienstjaar 1876.	Totalen.
I. Voor het aanleggen van de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang	f 198 825,955	f 377 532,14	f 576 358,095
II. Voor de opname van de lijn Batavia-Bandong	34 277,535	24 286,765	58 564,30
III. Voor de voorbereiding voor de exploitatie der lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang	»	2 352,43	2 352,43
Totaal. . . .	f 233 103,49	f 404 171,335	f 637 274,825

De in de maand Mei 1876 gedane uitgaven zijn nog niet geheel bekend.

Onder bovenstaande uitgaven zijn niet begrepen de kosten voor de uitzending van personeel en van de in Europa bestelde en van daar naar Indie verzonden goederen.

De uitgaven voor de uitbakening van den spoorweg van Batavia naar Tandjong Priok zijn direct ten laste van de voor den havenaanleg verleende credieten gebragt.

Vooruitzigten. Op de eerste en tweede sectie van de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang ligt het zwaartepunt van het werk in de kunstwerken, op de derde daarentegen in het aardewerk, hoewel ook daar de vele kunstwerken almede groot gewigt in de schaal leggen.

Nu is de voltooijing der aardewerken geheel afhankelijk van de opkomst der werklieden, doch die van de kunstwerken niet alleen van het metselwerk dat in Indie wordt verrigt, maar ook van de tijdige ontvangst van de uit Europa te zenden ijzerwerken voor den bovenbouw der bruggen, bij de bestelling waarvan daarom ook is bekend gesteld wanneer zij uiterlijk moeten worden verzonden.

Ook de voltooijing der stations, werkplaatsen en verdere gebouwen is geheel afhankelijk van de tijdige ontvangst van de daarvoor uit Europa bestelde ijzerwerken, hardsteenen en andere benoodigdheden.

De aanmaak van rollend materieel blijft vooreerst geheel afhankelijk van de uitzending van de daarvoor uit Europa gevraagde wielen en assen, verdere ijzerwerken en benoodigdheden; zoolang daarvan nog niets is ontvangen moet men zich hier bepalen tot voorbereidende werkzaamheden, voornamelijk bestaande in het gereedmaken van de houten onderdeelen.

Zelfs al wordt hetgeen uit Europa benoodigd is op de bij de betrekkelijke eischen bepaalde tijdstippen verscheept, dan zal het toch nog moeite genoeg kosten om dit alles tijdig genoeg in Indie te verwerken. Hoe eerder die verscheping mitsdien geschiedt, des te meer kans bestaat er om spoedig te kunnen exploiteeren.

Onder deze omstandigheden is het moeijelijk nu reeds met juistheid te bepalen wanneer de spoorweg Soerabaija Pasoeroean-Malang geheel of gedeeltelijk voltooid zal zijn.

Afgaande op hetgeen tot dusverre in Indie is verrigt, kan echter op goede gronden worden aangenomen dat, wanneer geen geheel onverwachte en belangrijke tegenspoeden tusschenbeide komen, en al het uit Europa bestelde op de bij de bestellingen opgegeven tijdstippen afgeleverd en dadelijk verzonden wordt, de eerste en tweede sectie of het gedeelte Soerabaija-Pasoeroean in de laatste dagen van 1877 of het eerste kwartaal 1878 zoover voltooid zullen zijn, dat met de exploitatie kan worden begonnen, en dat dit op het laatst van 1878 ook met de 3de sectie het geval zal zijn, waarna nog ± 6 à 8 maanden noodig zullen wezen om alles geheel af te werken.

Van de opname der lijn Batavia-Bandong zal, wanneer zich geene onvoorziene tegenspoeden voordoen, die — den vergevorderden stand van het werk in aanmerking genomen — wel niet te verwachten zijn, het terreinwerk in September afloopen, terwijl, daar intusschen ook reeds zooveel mogelijk bureau- en teekenwerk wordt verrigt, alle bescheiden nog in het jaar 1876 zullen kunnen worden ingediend, die noodig zijn om het Opperbestuur in Nederland in staat te stellen ter zake van het aanleggen van deze lijn eene beslissing te nemen.

Wanneer de opname Bandong-Tjilatjap en Soerabaija-Soerakarta zullen zijn afgeloopen, kan nog volstrekt niet worden voorzien.

Buitenzorg, 12 Junij 1876.

De hoofdingenieur, chef van den dienst der staatsspoorwegen op Java,

(w. g.) D. MAARSCHALK.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE DD.

N°. 31.

(Zie bladz. 135 en 136 van het verslag.)

SPOORWEG SAMARANG-VORSTENLANDEN.

SPOORWEG BATAVIA-BUITENZORG.

STAAT VAN VERVOER OVER HET JAAR 1875.

...mans- ...eren. — ...lo's.	Rijtuigen. — Aantal.	Paarden. — Stuks.	Vee. — Stuks.

...POORWEG SAMARANG-

390 963	20	48	132
751 086	12	68	155
485 670	21	51	206
421 802	41	114	114
957 873	22	178	254
276 747	22	128	115
084 259	30	145	120
325 095	21	122	205
552 527	21	96	190
749 231	32	114	146
440 492	26	89	80
804 668	32	77	98
240 413	300	1 230	1 821
570 821	240	1 371	1 813

SPOORWEG BATAVIA-

8 325 898	30	65	19
6 518 312	34	142	8
4 361 511	47	117	15
5 360 974	49	57	19
3 355 360	50	81	45
7 013 992	47	157	29
4 912 747	39	115	9
3 288 887	38	110	27
2 619 185	38	113	17
4 214 092	31	141	10
7 697 125	29	116	51
1 539 542	33	89	10
9 207 625	465	1 303	250
9 626 241	364	1 388	281

1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.

VORSTENLANDEN (2

f 2 372,10	f 6 975,40	f 24 613
1 604,10	6 662,50	22 413
3 752,25	7 382,60	26 240
5 102,80	10 531,50	31 185
2 912,40	7 953,70	25 706
2 516,75	7 089,35	24 508
3 102,50	7 986,60	25 597
2 988,05	7 689,75	27 76
2 917,10	7 270,75	26 66
3 368,15	7 815,95	23 69
3 123,05	6 354,90	22 92
3 056,35	6 997,40	23 36
f 36 815,60	f 90 715,40	f 304 70
34 820,40	88 796,95	297 75

BUITENZORG (58 kilon

f 1 280,40	f 5 216,00	f 14 76
1 094,45	5 106,30	15 25
1 583,05	5 745,95	15 86
1 681,80	5 760,25	16 29
2 014,10	6 461,05	18 03
1 740,95	6 345,55	18 23
1 623,90	6 864,10	18 50
1 887,80	6 496,90	20 64
1 626,45	6 247,40	19 25
1 913,20	6 723,45	17 72
1 403,30	5 639,50	17 48
1 603,00	5 921,10	17 49
f 19 452,40	f 72 527,85	f 209 48
19 086,40	70 080,45	189 70

n-

icte

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE EE.

N°. 32.

(Zie bladz. 138 van het verslag.)

OPGAVEN betreffende de bij het eind van 1875 in Nederlandsch Indie aanwezige stoomketels.

GEWESTEN.	Aantal stoom-ketels.	Verwarmende oppervlakte in □ meters.
Bantam	2	55.00
Batavia	39	1 064.73
Krawang	38	902.40
Cheribon	99	3 931.57
Tagal	73	3 092.00
Pekalongan	21	1 033.00
Samarang	61	3 201.95
Japara	69	2 612.00
Rembang	10	328.28
Soerabaija	175	6 308.60
Pasoeroean	113	3 950.68
Probolinggo	83	3 347.02
Bezoeki	24	1 205.50
Banjoemas	6	308.00
Djokjokarta	37	1 582 70
Soerakarta	55	2 214.70
Madioen	12	546.50
Kediri	26	1 011.30
Madura	4	131.10
Sumatra's Westkust	1	3.40
Palembang	1	30.00
Celebes	4	53.50
Amboina	1	6.85
	954	36 920.78
Aan boord van particuliere stoomschepen	86	5 507.30
Totaal	(¹) 1040	42 428.08

VERDERE BIJZONDERHEDEN.

I. Naar gelang van hunne bestemming, waren de aan particulieren toebehoorende stoomketels verdeeld als volgt:

808 in suikerfabrieken;
23 tot het drijven van centrifugaal en andere pompen;
12 in rijstpelmolens;
30 tot het drijven van verschillende werktuiggereedschappen;
2 in boekdrukkerijen;
14 » houtzagerijen;
11 » kunstijsfabrieken;
7 » arakstokerijen;
4 » broodbakkerijen;
1 » een touwslagerij;
1 » » olieperserij;
1 » » steenbakkerij;
1 » » waschinrigting;
1 » » chemicalienfabriek;
1 » » indigofabriek;
1 » » fabriek ter bereiding van kapas;
2 » » etablissement ter bereiding van koffij;
3 voor het boren naar en oppompen van aardolie;
1 » een stoomploeg;
30 » locomotieven;

86 in stoomschepen of -sloepen:

1040 a. voor den stoompakketvaartdienst der Nederlandsch Indische Stoomvaartmaatschappij (54);

(¹) Het verschil met de in het verslag gedane opgave van 720 acten is een gevolg van de omstandigheid, dat dikwerf bij ééne acte vergunning wordt verleend tot het bezigen van meer dan één ketel.

VERDERE BIJZONDERHEDEN.

b. tot het vervoeren van reizigers en goederen in den Indischen archipel (7);

c. voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Batavia (3);

d. voor de vaart tusschen Batavia en het eiland Lagoendi (1);

e. tot het slepen van vaartuigen tusschen Batavia en Pamanoekan (1);

f. voor de gemeenschap tusschen de reede van Batavia en het eiland Amsterdam (1);

g. voor de vaart in de Banda-zee (1):

h. ten dienste der Billiton-Maatschappij (4);

i. stoomschepen zonder bepaalde bestemming bij het eind van 1875 liggende te Batavia (2);

k. voor gemeenschap tusschen den wal en de reede van Samarang (2);

l. tot het overbrengen van provisiën naar de ter reede van Samarang liggende schepen (1);

m. voor de vaart tusschen Grissee en Soerabaija (1);

n. tot het slepen van vaartuigen in den Indischen archipel (4);

o. voor de vaart op de kust van Oostelijk Java (1);

p. tot het slepen van praauwen van de Padang-rivier naar de reede en terug (1);

q. voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Padang (1);

r. een stoomsloep, toebehoorende aan de firma G. MAARSCHALK te Probolinggo (1).

II. Ten dienste van het Gouvernement was aanwezig (buiten die geplaatst in schepen der oorlogs- en gouvernementsmarine) het navolgend aantal stoomketels:

8 in stoombaggermolens, als: één te Batavia, twee te Soerabaija, drie te Samarang, één bestemd voor Probolinggo, en één bestemd voor Tagal, tijdelijk dienstdoende te Samarang;

8 in vervoerbare stoomwerktuigen, dienende tot het drijven van pompen, als: twee te Batavia, twee te Soerabaija, twee te Samarang, en twee te Tjilatjap;

6 in den artillerie-constructiewinkel te Soerabaija;

2 in de tijdelijke patroonfabriek te Soerabaija;

6 in de fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija;

4 op de drijvende dokken te Soerabaija en op Onrust;

7 bij de marine-etablissementen te Soerabaija en op Onrust;

2 in de landsdrukkerij te Batavia;

8 ten dienste der grondpeilingen op Java;

3 bij de kolenmijnen Oranje-Nassau (Bandjermasin);

1 in een ijzeren stoomsloep ten dienste van den waterstaat te Samarang;

1 in het raderstoomschip *Bogor*, dienende tot het onderhouden der gemeenschap tusschen Batavia en Onrust.

51

BIJLAGE FF.

N°. 33.

(Zie bladz. 149 van het verslag.)

ALGEMEEN OVERZIGT

VAN DE OPBRENGST ENZ.

der in Nederland verkochte Oost-Indische gouvernementsproducten (daaronder ook het door de Billiton-maatschappij als pachtschat geleverde Billiton-tin) over het jaar 1875.

PRODUCTEN.	IN VEILING VERKOCHTE HOEVEELHEDEN.			TOTALE OPBRENGST.		
	Bruto gewigt bij afscheep. (*a*)	Bruto gewigt hier te lande.	Uitgeleverd netto gewigt.	Veilingsprijs, met bijberekening van de door de koopers te vergoeden 1 pct. veilingskosten (*c*), doch na aftrek van de 1$^{1}/_{2}$ pct. rabat voor contante betaling.	Onkosten.	Zuiver bedrag.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Koffij	756 147^{390} pikols.	46 580 276$^{1}/_{2}$ kil.	45 239 393 kil.	f 52 534 956,85	f4 912 323,97^{5}	f47 622 632,87^{5}
Banka-tin	69 990^{200} id.	4 296 556 id.	4 296 556 id.	4 422 932,03	239 981,04^{5}	4 182 950,98^{5}
Billiton-tin	1 529^{390} id.	93 831 id.	93 831 id.	95 709,42^{5}	5 111,03^{5}	90 598,39
Kinabast	24 579^{71} (*b*) netto kilogr.	28 443 id.	22 318$^{1}/_{2}$ id.	64 328,97	8 312,73	56 016,24
Kinapoeder	6 043^{30} id.	6 561 id.	5 583$^{1}/_{2}$ id.	7 954,71	1 090,72	6 863,99
	827 666^{980} pikols en 30 623^{01} kilogr.	51 005 667$^{1}/_{2}$ kil.	49 657 682 kil.	f 57 125 881,98^{5}	f5 166 819,50^{5}	(*d*) f51 959 062,48

(*a*) Voor kinabast en kinapoeder is het *netto* afscheepsgewigt opgegeven.

(*b*) Behalve de hierbedoelde in veiling verkochte hoeveelheid is aan het Departement van Oorlog hier te lande ten behoeve van 's Rijks magazijn van geneesmiddelen (tegen de in de veiling voor dezelfde soorten behaalde middenprijzen) verstrekt eene hoeveelheid bast, waarvan het netto gewigt bedroeg: bij afscheep 492^{59} kilogram en bij uitlevering hier te lande 457 kilogram. Daarvoor is ontvangen f 1223,45.

(*c*) De vergoeding bedroeg:

voor koffij	f	526 102,55
» Banka-tin		44 450,09
» Billiton-tin		960,87
» kinabast		636,33
» kinapoeder		79,32
	f	572 229,16

(*d*)

Ter zake van in 1875 verrekende avarijen is de zuivere opbrengst ad		f 51 959 062,48
na aftrek van onkosten, nog te verhoogen met	f 33 904,22	
doch daarentegen (doordien het aandeel in avarijgros de ontvangen vergoeding overtrof) te verminderen met.	45 727,28^{5}	
		11 823,06^{5}
Zoodat, ter zake van door het Gouvernement geconsigneerde producten, door de Nederlandsche Handelmaatschappij over 1875 in 't geheel is verantwoord eene netto-ontvangst van		f 51 947 239,41^{5}

GEMIDDELDE OPBRENGST,								Gemiddelde veilings-prijs.	Aantal netto kilogrammen die elke afgescheepte pikol gemiddeld heeft uitgeleverd (zie de kolommen 2 en 4).	Percentsgewijze berekening der spillage naar rede van 61^{75} kilogram per pikol. (*f*)	De afgescheepte hoeveelheden (kolom 2) besloegen de navolgende scheepsruimte (in lasten).
berekend over de afgescheepte hoeveelheid (zie kolom 2).				berekend over de verkochte netto hoeveelheid (zie kolom 4).							
Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	**Onkosten.**	Zuiver bedrag.	**Maatstaf.**	Onzuiver bedrag.	**Onkosten.**	Zuiver bedrag.				
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
per bruto pikol.	f 69,47^{71}	f 6,49^{65}	f 62,98^{06}	per 1/2 kil.	f 0,58^{06}	f 0,05^{43}	f 0,52^{63}	f 0,59^{10} per 1/2 kil.	59^{82}	3.12	26 367^{664}
id.	63,19^{35}	3,42^{87}	59,76^{48}	per 50 id.	51,47^{06}	2,79^{27}	48,67^{79}	f 51,72 per 50 kil.	61^{38}	0.59	2 144^{936}
id.	62,58	3,34^{18}	59,23^{82}	id.	51,00^{09}	2,72^{35}	48,27^{74}	f51,25 id.	61^{35}	0.64	47^{128}
per netto kilogr.	2,61^{71}	0,33^{82}	2,27^{89}	per 1/2 kil.	1,44^{11}	0.18^{62}	1,25^{49}	f 1,43^{67} per 1/2 kil.	(*e*)	(*e*)	(*g*) 31^{318}
id.	1,31^{62}	0,18^{04}	1,13^{58}	id.	0,71^{23}	0.09^{76}	0,61^{47}	f 0,71^{22} id.	(*e*)	(*e*)	3^{949}
											28 594^{995}

(*e*) Het kinaproduct wordt, bij afscheep in Indie, gewogen in kilogrammen. De in 1875 verkochte bast heeft gespilleerd 9.19, het poeder 7.60 percent.

(*f*) De spillage, met inbegrip van de tarra voor de fust welke aan de koopers wordt te goed gedaan, ontstaat door afscheep in Indie, lading aan boord, lossing, het steken van monsters, opslag in de pakhuizen en uitslag bij aflevering.

(*g*) Hieronder ook de hoeveelheid kinabast bedoeld in noot (*b*).

ZITTING 1876—1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE GG.

N°. 34.

(Zie bladz. 150 van het verslag.)

STATISTIEK

BETREFFENDE

DE CRIJGSMACHT

OP

JAVA EN MADURA,

over de jaren 1874, 1875 en 1876.

PACHTPERCEELEN.	Soort der opium. L. Levantsche. B. Bengaalsche.	HOEVEELHEID LEVANTSCHE / BENGAALSCHE - OPIUM IN						
		1874						
		als maxima toegestaan.		verstrekt.		bij het einde van het jaar door de pachters overgehouden en aan den lande teruggeleverd. (*d*)	als maxima toegestaan.	
Bantam	L. B.	240 480	720	240 480	720	—	240 480	720
Batavia	L. B.	2 400 4 800	7 200	(*a*) 2 400$^{914}/_{1600}$ 4 797$^{800}/_{1600}$	7 198$^{114}/_{1600}$	1 805$^{665}/_{1600}$	2 400 4 800	7 200
Krawang	L. B.	180 300	480	175$^{144}/_{1600}$ 300	475$^{144}/_{1600}$	14$^{517}/_{1600}$	160 320	480
Cheribon	L. B.	300 2 100	2 400	300 2 100	2 400	—	300 2 100	2 400
Tagal	L. B.	480 4 320	4 800	480 4 320	4 800	—	840 5 160	6 000
Pekalongan	L. B.	600 4 200	4 800	600 4 200	4 800	—	600 5 400	6 000
Samarang	L. B.	7 200 12 000	19 200	(*b*) 7 711$^{760}/_{1600}$ (*c*) 12 000	19 711$^{760}/_{1600}$	8	14 400 9 600	24 000
Japara	L. B.	3 600 3 600	7 200	3 596 3 600	7 196	23	6 000 3 000	9 000
Rembang	L. B.	7 200 4 800	12 000	7 200 4 800	12 000	—	9 600 5 400	15 000
Soerabaija	L. B.	6 000 12 000	18 000	5 937$^{930}/_{1600}$ 11 330	17 267$^{930}/_{1600}$	2 433$^{511}/_{1600}$	6 000 15 600	21 600
Pasoeroean	L. B.	1 800 3 000	4 800	1 786$^{265}/_{1600}$ 2 822$^{800}/_{1600}$	4 608$^{1065}/_{1600}$	197$^{768}/_{1600}$	2 400 3 600	6 000
Probolinggo	L. B.	360 2 040	2 400	360 2 040	2 400	$^{74}/_{1600}$	480 2 520	3 000
Bezoeki	L. B.	390 810	1 200	390 810	1 200	—	390 810	1 200
Banjoewangi	L. B.	— 300	300	— 296$^{1200}/_{1600}$	296$^{1200}/_{1600}$	—	— 360	360
Banjoemas	L. B.	1 020 1 800	2 820	1 020 1 800	2 820	—	1 200 2 400	3 600
Bagelen	L. B.	600 1 800	2 400	600 1 800	2 400	5	1 200 1 800	3 000
Kadoe	L. B.	900 3 300	4 200	900 3 300	4 200	5	3 000 2 400	5 400
Djokjokarta	L. B.	4 800 1 200	6 000	4 800 1 200	6 000	2$^{350}/_{1600}$	4 800 1 200	6 000
Soerakarta	L. B.	9 600 2 400	12 000	9 600 2 400	12 000	—	9 600 2 400	12 000
Madioen	L. B.	7 200 2 400	9 600	7 200 2 400	9 600	60$^{1200}/_{1600}$	7 200 4 800	12 000
Kediri	L. B.	4 800 4 800	9 600	4 800 4 800	9 600	—	7 200 4 800	12 000
Madura	L. B.	360 3 480	3 840	331$^{556}/_{1600}$ 2 945	3 276$^{556}/_{1600}$	255$^{1089}/_{1600}$	300 3 900	4 200
		60 030 75 930		60 428$^{369}/_{1600}$ (*c*) 74 541$^{1200}/_{1600}$			78 310 82 850	
			135 960		(*c*) 134 969$^{1569}/_{1600}$	4 816$^{374}/_{1600}$		161 160

KATTI'S GEDUREN[D] 1875 verstrekt.		[Vas]tgesteld aantal [verk]oopplaatsen ([k]itten). 1875	1876.
240 480	720	4	4
2 400 4 800	7 200	21	21
(*e*) 180 300	480	8	8
300 2 100	2 400	11	11
840 5 160	6 000	16	16
600 5 400	6 000	33	33
(*f*) 12 485 11 515	24 000	52	52
6 000 3 000	9 000	32	32
9 600 5 400	15 000	20	20
5 900 13 900	19 800	32	32
2 400 3 600	6 000	18	18
439 $^{1563}/_{1600}$ 2 160	2 599 $^{1563}/_{1600}$	11	11
389 $^{1200}/_{1600}$ 807 $^{800}/_{1600}$	1 197 $^{400}/_{1600}$	12	12
— 360	360	3	3
1 200 2 400	3 600	8	8
1 200 1 800	3 000	27	27
3 000 2 400	5 400	31	31
4 800 1 200	6 000	93	93
9 600 2 400	12 000	121	121
7 200 4 800	12 000	47	47
7 200 4 800	12 000	68	68
285 $^{915}/_{1600}$ (*g*) 3 945	(*g*) 4 230 $^{915}/_{1600}$	26	26
76 260 $^{478}/_{1600}$ 82 727 $^{800}/_{1600}$			
	158 987 $^{1278}/_{1600}$	694	694

AANMERKINGEN.

(*a*) Hieronder 1 $^{3}/_{16}$ katti aan den pachter verstrekt als schadevergoeding wegens beweerde mindere qualiteit der opium.

(*b*) Als boven 516 katti's. (*c*) Verbeterde opgaaf.

(*d*) De hoeveelheden in deze kolom bedoeld zijn niet voor Levantsche en Bengaalsche opium afzonderlijk op te geven, omdat in vele gewesten het teruggeleverde uit gemengde partijen bestond. Waar opium in bereiden staat is teruggeleverd, is de hoeveelheid herleid tot het gewigt in ruwen staat.

(*e*) De pachter van het perceel Bantam-Batavia-Krawang wenschte de hem toegestane maximum-hoeveelheid voor Krawang te ontvangen in $^{1}/_{3}$ Levantsche en $^{2}/_{3}$ Bengaalsche soort; volgens deze verhouding zou dan maandelijks verstrekt moeten zijn 13 $^{1}/_{3}$ katti Levantsche en 26 $^{2}/_{3}$ katti Bengaalsche opium. Daar echter de verstrekking in bollen plaats heeft, en het niet wenschelijk is een bol te verdeelen, heeft die verhouding eene geringe wijziging ondergaan.

(*f*) Op verzoek van den pachter werd hem meer Bengaalsche en minder Levantsche opium verstrekt dan door hem, staande de verpachting, was bedongen. (Verg. blz. 151 van het verslag.)

(*g*) Aangaande deze meerdere verstrekking zijn van den resident van Madura inlichtingen gevraagd.

(*h*) Op verzoek van den pachter is hem tot wederopzeggens vergund, te beginnen met de verstrekking voor Januarij 1876, de hoeveelheden Levantsche en Bengaalsche opium in deze verhouding te ontvangen

(*i*) Na aftrek van het kostende der opium.

(*k*) Doordien de beide soorten in eenigszins andere verhouding zijn verstrekt (zie aanmerking *e*) dan aanvankelijk was vastgesteld, moet de vermoedelijke winst op slechts f 5640 berekend worden.

(*l*) Om gelijke reden als in de voorgaande aanmerking, is de vermoedelijke winst te berekenen op f 261 090 (verg. aanmerk. *f*).

(*m*) Doordien de verhouding, waarin de beide opiumsoorten te verstrekken waren, in den loop van het pachtjaar voor Krawang en Samarang verandering heeft ondergaan, is de vermoedelijke winst te verhoogen met f 11 370, waardoor het cijfer klimt tot f 1 797 750, en het totaal (winst en pachtschat te zamen) tot f 11 865 630.

(*n*) Uitgezonderd in Bantam, Batavia, Krawang en Japara, is de pacht in de verschillende gewesten voor drie jaren te gelijk (1875/77) afgestaan. Twee perceelen (Bantam-Batavia-Krawang en Japara) werden elk voor één jaar (1875) afgestaan, en zijn nu op nieuw verpacht voor twee achtereenvolgende jaren (1876 en 1877).

(*o*) Zie het slot vanaanmerking *m*.

(*p*) Wanneer de wijziging in de verstrekking (bedoeld in aanmerking *f*) ook voor 1876 gehandhaafd blijft, is de vermoedelijke winst voor dat jaar te berekenen op f 218 120.

(*q*) Zie aanmerking *p*.

(*r*) In het eerste semester 1876 is het contract met den pachter van Soerakarta bij regterlijk gewijsde ontbonden verklaard, op grond van wanbetaling. De pacht is daarop voor het tijdvak van 1 Augustus 1876 tot 31 December 1877 op nieuw afgestaan tegen een pachtschat van f 636 120 's jaars.

(*s*) Over eene geringe verhooging, die dit cijfer welligt zal hebben te ondergaan, zie men aanmerking *p*. Daartegenover staan echter de mindere ontvangsten voor Soerakarta, tengevolge van de ontbinding van het contract en den lageren pachtschat door den nieuwen pachter te voldoen. Over de vijf laatste maanden van 1876 (zie aanmerking *r*) bedraagt dit verschil alleen f 144 700.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE HH.

N°. 35.

(Zie bladz. 155 van het verslag.)

OPBRENGST DER OPIUMPACHT in de buitenbezittingen.

GEWESTEN.	1874.	1875.	1876.
Sumatra's Westkust	(*a*) f 196 680,00	(*b*) f 212 400,00	(*c*) f 208 680,00
Benkoelen	(*d*) 22 080,00	(*e*) 36 060,00	(*f*) 37 230,00
Palembang	(*g*) 98 760,00	(*h*) 127 680,00	(*i*) 128 880,00
Oostkust van Sumatra	21 834,00	23 400,00	(*k*) 290 520,00
Riouw	375 000,00	(*l*) 376 920,00	376 920,00
Banka	(*m*) 150 000,00	150 000,00	150 000,00
Billiton	(*m*) 110 000,00	110 000,00	110 000,00
Wester-afdeeling van Borneo	96 900,00	(*l*) 156 600,00	156 600,00
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	(*n*) 20 400,00	(*n*) 28 020,00	(*n*) 27 000,00
Celebes en onderhoorigheden	65 600,00	78 100,00	66 000,00
Menado	(*o*) 15 120,00	(*p*) 12 638,00	(*q*) 12 354,50
Amboina	10 320,00	14 880,00	13 800,00
Ternate	5 980,00	8 710,00	6 500,00
Timor	1 380,00	2 460,00	1 440,00
Atjeh (over 5 maanden)	»	»	(*r*) 52 700,00
Totaal.	f 1 190 054,00	f 1 337 868,00	f 1 638 624,50

(*a*) Hieronder aan vermoedelijke winst op de te verstrekken opium f 103 440.
(*b*) Als boven f 105 840.
(*c*) » » 102 120.
(*d*) » » 14 280.
(*e*) » » 11 220.
(*f*) » » 12 390.
(*g*) » » 30 240.
(*h*) » » 33 600.
(*i*) » » 34 800.

(*k*) Sedert 1 Januarij 1876 is het gouvernements-pachtgebied in deze residentie aanmerkelijk uitgebreid door de overneming in onderscheidene onderhoorigheden — tegen eene vaste schadeloosstelling 's jaars — van pachten enz. van het inlandsch bestuur (verg. bladz. 166 van het verslag, zoomede Indisch Staatsblad 1875, n°. 236). In 1875 en vroeger werd de opium door het Gouvernement alleen verpacht langs de Siak-rivier, te Boekit-Batoe en te Laboean Batoe (*Indisch Staatsblad* 1863, n°. 11 en 1867, n°. 59).

(*l*) Voor drie jaren (1875, 1876 en 1877) afgestaan.

(*m*) Als boven voor de jaren 1874, 1875 en 1876.

(*n*) Hieronder ook die zoogenaamde kleine middelen, welke gezamenlijk met de opium verpacht worden. Alleen de pacht op het goudgraven wordt afzonderlijk afgestaan (verg. bijlage KK).

(*o*) Waaronder voor de afdeeling Gorontalo f 3 120.
(*p*) » » » » » 2 028.
(*q*) » » » » » 2 194,50 (voor het tijdvak van 1 Februarij 1876 t/m ult. Januarij 1877; zie bladz. 155 van het verslag).

(*r*) Sedert 1 Augustus 1876 verpacht. (Verg. bladz. 156 van het verslag, zoomede Indisch Staatsblad 1876, n°. 151).

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE JJ.

N°. 36.

(Zie bladz. 155 van het verslag.)

OPBRENGST

DER

VERPACHTE MIDDELEN

(behalve de opiumpacht)

OP

JAVA EN MADURA,

OVER DE JAREN 1874, 1875 en 1876.

GEWESTEN.	RUNDSLAGT.			DOBBELSPELEN.			VARKENSLAGT.		
	1874.	1875.	1876.	1874.	1875.	1876.	1874.	1875.	1876.
Bantam	f 25 440	f 26 400	f 26 820	»	»	»	f 636	f 420	f 372
Batavia	48 120	42 120	42 600	f 121 320	f 145 320	f 152 400	27 360	27 000	27 120
Krawang	4 920	4 860	4 752	»	»	»	804	780	780
Preanger regentschappen	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cheribon	18 420	25 800	30 120	»	»	»	2 304	2 316	2 160
Tagal	18 360	24 000	19 320	»	»	»	1 092	1 080	984
Pekalongan	7 452	12 732	9 612	»	»	»	756	252	804
Samarang	42 000	36 000	38 400	7 800	7 800	10 800	5 580	4 020	5 040
Japara	20 400	15 780	9 660	»	»	»	1 620	1 740	1 500
Rembang	28 920	31 200	28 200	»	»	»	1 740	1 680	1 620
Soerabaija	87 252	88 812	99 384	6 480	8 232	37 824	4 164	4 200	4 080
Pasoeroean	53 580	55 440	56 808	»	»	»	780	432	756
Probolinggo	45 840	47 040	42 600	»	»	»	84	24	372
Bezoeki	37 440	34 320	32 580	»	»	»	»	18	30
Banjoewangi	4 800	8 520	4 260	»	»	»	72	72	156
Banjoemas	24 660	27 600	30 000	»	»	»	492	528	504
Bagelen	34 200	36 000	36 600	»	»	»	552	696	540
Kadoe	31 200	56 580	32 640	»	»	»	1 080	960	960
Djokjokarta	38 640	56 400	24 000	»	»	»	720	480	600
Soerakarta	95 040	132 240	48 000	»	»	»	360	360	1 860
Madioen	23 520	14 100	12 060	»	»	»	132	180	192
Kediri	6 720	6 840	26 520	»	»	»	480	240	300
Madura	100 800	107 040	97 920	»	»	»	84	144	156
Totaal	f 797 724	f 889 824	f 752 856	f 135 600	f 161 352	f 201 024	f 50 892	f 47 622	f 50 886

(*a*) Hoofdgeld der Chinezen.

(*b*) Inlandsche neringen en bedrijven.

(*c*) Tabak, met inbegrip van de pacht in Bantam en Krawang.

(*d*) Waijang.

(*e*) Kleine eilanden (pacht van het regt op de zeevoortbrengselen bij de Duizend-eilanden, en op het aldaar groeijende hout).

(*f*) Bosschen.

(*g*) Heffing van schutgelden aan 's lands sluis te Samarang en aan die te Melirip en Gedek (Soerabaija). De opgaaf

TOLBRUGGEN EN OVERVAARTEN.			VOGELNESTEN.			ANDERE VERPACHTE MIDDELEN.			TOTAAL DER VERSCHILLENDE MIDDELEN.		
1874.	**1875.**	**1876.**	**1874.**	**1875.**	**1876.**	**1874.**	**1875.**	**1876.**	**1874.**	**1875.**	**1876.**
f 14 364	f 15 516	f16 740	f 960	f 1 260	f 1 260	»	»	»	f 41 400	f 43 596	f 45 192
						(*a*) f 27 720	(*a*) f 27 000	(*a*) f 24 720			
						(*b*) 147 960	(*b*) 142 800	(*b*) 151 800			
5 700	4 380	4 740	»	»	»	(*c*) 192 000	(*c*) 180 120	(*c*) 204 000	578 700	577 380	618 300
						(*d*) 3 240	(*d*) 3 240	(*d*) 4 080			
						(*e*) 5 280	(*e*) 5 400	(*e*) 6 840			
1 260	2 340	1 512	»	»	»	(*f*) 4 776	(*f*) 8 304	(*f*) 8 040	11 760	16 284	15 084
5 256	5 715	6 223[5]	»	»	»	»	»	»	5 256	5 715	6 223[5]
4 680	6 792	7 704	»	»	»	»	»	»	25 404	34 908	39 984
5 688	7 272	4 944	»	»	»	»	»	»	25 140	32 352	25 248
732	252	132	»	»	»	»	»	»	8 940	13 236	10 548
6 720	12 000	8 640	»	»	»	(*g*) 5 460	(*g*) 12 000	(*g*) 32 520	67 560	71 820	95 400
8 580	7 500	4 860	»	»	»	»	»	»	30 600	25 020	16 020
1 560	10 800	8 400	26 400	48 000	36 000	»	»	»	58 620	91 680	74 220
34 680	35 520	37 320	90 012	101 064	102 276	(*g*) 7 860	(*g*) 12 240	(*g*) 14 400	230 448	250 068	295 284
»	»	»	»	»	»	»	»	»	54 360	55 872	57 564
»	»	»	1 944	2 052	1 632	»	»	»	47 868	49 116	44 604
»	»	»	4 152	5 448	4 692	»	»	»	41 592	39 786	37 302
»	»	»	1 080	840	780	»	»	»	5 952	9 432	5 196
8 400	3 120	7 200	»	»	»	»	»	»	33 552	31 248	37 704
3 840	3 276	3 252	»	»	»	»	»	»	38 592	39 972	40 392
1 800	1 584	1 800	»	»	»	»	»	»	34 080	59 124	35 400
»	»	»	»	»	»	»	»	»	39 360	56 880	24 600
»	»	»	»	»	»	»	»	»	95 400	132 600	49 860
3 600	1 740	2 040	»	»	»	»	»	»	27 252	16 020	14 292
3 840	2 040	4 020	»	»	»	»	»	»	11 040	9 120	30 840
324	348	252	240	132	96	»	»	»	101 448	107 664	98 424
f111 024	f120 195	f119 779[5]	f124 788	f158 796	f146 736	f 394 296	f 391 104	f 446 400	f 1 614 324	f 1 768 893	f1 717 681[5]

over 1874 loopt slechts over zes maanden, zijnde de pacht eerst met 1 Julij 1874 ingevoerd.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE KK.

N°. 37.

(Zie blz. 155 van het verslag.)

OPBRENGST DER VERPACHTE MIDDELEN (behalve de opiumpacht) in de Buitenbezittingen.

MIDDELEN.	1874.	1875.	1876.
Sumatra's Westkust.			
Dobbelspelen	f 19 260	f 9 600	f 11 160
Arak en andere sterke dranken	19 200	19 200	20 364
Varkenslagt	2 760	2 400	2 412
Gezamenl. kleine middelen op de Batoe-eilanden	120	120	120
Totaal	f 41 340	f 31 320	f 34 056

MIDDELEN.	1874.	1875.	1876.
Benkoelen.			
Dobbelspelen	f 804	f 1 692	f 876
Arak en andere sterke dranken	1 368	852	792
Rundslagt	516	612	888
Vogelnestklippen	(*a*)	(*b*)	(*b*)
Totaal	f 2 688	f 3 156	f 2 556

(*a*) Onverpacht gebleven bij gemis aan gegadigden.

(*b*) Sedert 1 Januarij 1875 niet meer als pachtmiddel afgestaan.

MIDDELEN.	1874.	1875.	1876.
Palembang.			
Dobbelspelen	f 7 800	f 9 960	f 17 040
Arak en andere sterke dranken	4 260	5 280	5 460
Overvaarten	5 040	4 737	5 028
Totaal	f 17 100	f 19 977	f 27 528

MIDDELEN.	1874.	1875.	1876.
Sumatra's Oostkust.			
Dobbelspelen	f 1 380	f 1 524	f 124 800
Arak en andere sterke dranken	3 798	5 508	40 080
Varkenslagt	300	540	2 574
Zout	8 016	8 400	12 000
Pandjeshuizen	»	»	1 122
Sago, getah en was	»	»	7 860
Totaal	f 13 494	f 15 972	(*c*) f 188 436

(*c*) Sedert 1 Januarij 1876 heeft het Gouvernement in verschillende onderhoorigheden dezer residentie de pachten aan zich getrokken, tegen schadeloosstelling der regthebbenden (vergelijk blz. 166 van het verslag). Van daar de aanzienlijk hoogere opbrengst dan in 1874 en 1875. Het regt tot het houden van pandjeshuizen en dat tot het heffen van belasting op sago enz. zijn dientengevolge voor het eerst door het Gouvernement verpacht.

Atjeh. (*d*)

Dobbelspelen. . . . . f 42 500

(*d*) Sedert Augustus 1876 verpacht (opbrengst over vijf maanden).

MIDDELEN.	1874.	1875.	1876.
Riouw.			
Dobbelspelen	f 92 880	f 102 660	f 86 040
Arak en andere sterke dranken	61 632	57 552	60 060
Varkenslagt	34 020	31 704	32 520
Peper	120 288	128 268	127 764
Totaal	f 308 820	f 320 184	f 306 384
Banka.			
Dobbelspelen	f 12 100	f 16 280	f 12 070
Arak en andere sterke dranken	8 010	11 620	8 510
Varkenslagt	(*e*)	(*e*)	(*e*)
Totaal	f 20 110	f 27 900	f 20 580

(*e*) Onverpacht gebleven bij gemis aan gegadigden.

MIDDELEN.	1874.	1875.	1876.
Billiton.			
Dobbelspelen. . . .	f 6 216	f 7 080	f 7 212
Arak en andere sterke dranken.	4 008	2 160	2 220
Totaal	f 10 224	f 9 240	f 9 432
Wester-afdeeling van Borneo.			
Dobbelspelen. . . .	f 18 972	f 18 504	f 20 052
Arak en andere sterke dranken.	21 912	21 492	22 596
Varkenslagt	41 400	43 812	36 720
Goudmijnen	11 352	10 728	11 100
Gezamenl. kleine middelen.	(*f*) 41 580	(*f*) 45 312	(*f*) 44 712
Totaal	f 135 216 (*g*)	f 139 848 (*g*)	f 135 180 (*g*)

(*f*) Hieronder ook de pacht der goudmijnen in de afdeeling Sintang, waar dit middel vereenigd met de gezamenlijke kleine middelen wordt verpacht.

(*g*) Over de verschillende afdeelingen was de opbrengst der pachten verdeeld als volgt:

Pontianak en onderhoorigheden	f 48 648	f 51 096	f 56 124
Sambas.	11 832	12 888	14 280
Montrado	61 944	61 560	51 444
Sintang.	12 792	14 304	13 332
Totaal	f 135 216	f 139 848	f 135 180

Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.

Goudmijnen (*h*) . . .	f 450	f 1 192,50	f 1 372,50
Gezamenl. kleine middelen.	(*i*)	(*i*)	(*i*)
Totaal	f 450	f 1 192,50	f 1 372,50

(*h*) Deze pacht betreft het regt tot het afgeven van licentien voor het graven en wasschen van goud en het heffen eener belasting van $^1/_{10}$ van het gegraven metaal in het sedert 1874 tot de afdeeling Martapoera behoorend landschap Tanah-laut. In de drie genoemde jaren is de pacht achtereenvolgens afgestaan tegen 5, 13$^1/_4$ en 15$^1/_4$ thails zuiver Pleiarisch stofgoud, te stellen op f 90 per thail.

(*i*) De overige kleine middelen in dit gewest worden vereenigd met de opium verpacht, en daar dit laatste middel het voornaamste is, wordt de opbrengst vermeld in den staat betreffende de opiumpacht (zie bijlage HH).

Celebes en onderhoorigheden.

Dobbelspelen. . . .	f 43 600	f 30 100	f 45 000
Arak en andere sterke dranken.	6 800	8 400	8 300
Rundslagt.	3 925	3 650	3 975
Varkenslagt	3 100	3 200	3 425
Vischmarkten . . .	5 060	4 925	5 875
Vischvijvers	1 060	1 060	1 130
Siri	13 430	14 300	13 255
Gezamenl. kleine middelen.	80 450	100 000	120 535
Totaal	f 157 425	f 165 635	f 201 495

MIDDELEN.	1874.	1875.	1876.
Menado.			
Dobbelspelen. . . .	f 4 000	f 5 000	f 4 930
Arak en andere sterke dranken. . . . . / Saguweer	(*k*) 1 615	1 660	2 055
Hoofdgeld der Chinezen	605	510	610
Totaal	f 6 220	f 7 170	f 7 595

(*k*) Deze beide middelen zijn steeds vereenigd verpacht. In vorige verslagen werd ten onregte de saguweer niet genoemd.

Amboina.

Dobbelspelen	(*l*)	(*l*)	(*l*)
Arak en andere sterke dranken.	f 660	f 312	f 1 200
Saguweer	14 412	12 600	11 040
Totaal	f 15 072	f 12 912	f 12 240

(*l*) Onverpacht gebleven bij gemis aan gegadigden.

Banda.

Arak en saguweer. .	f 8 880	f 10 260	f 9 540

Ternate.

Arak en andere sterke dranken.	f 1 200	f 1 300	f 1 020
Hoofdgeld der Chinezen	108	161	170
Rundslagt. . . . . / Varkenslagt	(*m*) 983	125	695
Saguweer	1 675	1 170	1 155
Totaal	f 3 966	f 2 756	f 3 040

(*m*) Gezamenlijk verpacht.

Timor.

Dobbelspelen. . . .	f 600	f 480	f 912
Arak en andere sterke dranken.	4 380	1 980	1 980
Hoofdgeld der Chinezen	660	480	480
Rundslagt. . . . . / Varkenslagt	(*n*) 192	732	612
Totaal	f 5 832	f 3 672	f 3 984

(*n*) Gezamenlijk verpacht.

MIDDELEN.	1874.	1875.	1876.

TOTAAL VAN ELK MIDDEL.

MIDDELEN.	1874.	1875.	1876.
Dobbelspelen	f 207 612	f 202 880	f 372 592
Arak en andere sterke dranken (*o*)	147 723	147 576	184 177
Saguweer	16 087	13 770	12 195
Peper	120 288	128 268	127 764
Rundslagt (*p*)	5 616	5 119	6 170
Varkenslagt	81 580	81 656	77 651
Vischmarkten	5 060	4 925	5 875
Vischvijvers	1 060	1 060	1 130
Siri	13 430	14 300	13 255
Overvaarten	5 040	4 737	5 028
Hoofdgeld der Chinezen	1 373	1 151	1 260
Vogelnesten	(*q*)	(*q*)	(*q*)
Goudmijnen	11 802	11 920,50	12 472,50
Zout	8 016	8 400	12 000
Pandjeshuizen	»	»	(*r*) 1 122
Sago, getah en was	»	»	(*r*) 7 860
Gezamenlijke kleine middelen	(*s*) 122 150	(*s*) 145 432	(*s*) 165 367
Totaal . . .	f 746 837	f 771 194,50	f 1 005 918,50

(*o*) Hieronder de saguweer op Banda en Menado als gezamenlijk met de arak verpacht.

(*p*) Hieronder voor Ternate en Timor ook varkenslagt, als vereenigd met de rundslagt afgestaan.

(*q*) Zie de noten *a* en *b* van dezen staat.

(*r*) Zie noot *e*.

(*s*) Zie noot *f*.

ZITTING 1876—1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE LL.

N°. 38.

(Zie bladz. 164 van het verslag.)

STATISTIEK

BETREFFENDE DE

PAND- OF BELEENHUIZEN,

IN

NEDERLANDSCH INDIE,

OVER 1874.

Afdeeling.	Aantal				Bedrag			Percentsgewijze verhouding der aflossingen		Rentebedrag per maand (pct:).
	pandhuizen.	beleeningen.	geloste panden.	niet geloste panden.	in 't geheel geleend.	geleend op de geloste panden.	door de pandgevers betaald voor de lossing der panden.	tot het aantal beleende panden (zie kolommen 4 en 3).	tot het totaal bedrag der geleende sommen (zie kolommen 7 en 6).	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Bantam.										
Serang.	1	23 864	19 762	4 102	f 30 342	f 21 753	f 24 472	80	71	6
Batavia.										
Stad en voorsteden.	31	317 637	254 597	63 040	f 1 146 886	f 886 057	f 1 002 605	51 à 95	45 à 97	3 à 10
Zuiderkwartier.	1	26 071	21 889	4 182	48 956	40 974	48 459	84	83	6 » 12
Oosterkwartier.	1	7 142	6 442	700	8 211	7 228	8 673	90	88	6 » 12
Westerkwartier.	2	11 467	9 928	1 539	18 375	16 059	19 442	74 à 94	74 à 93	4 » 12
Buitenzorg.	11	137 406	99 807	37 599	123 694	104 938	116 003	58 » 81	60 » 81	3 » 10
Krawang.										
Krawang.	1	3 329	2 852	477	f 4 246	f 3 564	f 4 708	85	83	8 à 12
Preanger regentschappen.										
Tjiandjoer.	2	9 176	8 636	540	f 9 255	f 8 830	f 9 480	78 à 97	89 à 97	4 à 10
Soemedang.	1	919	553	366	2 933	1 562	3 228	60	53	6 » 10
Cheribon.										
Cheribon.	21	180 913	132 138	48 775	f 314 064	f 218 767	† (*)	55 à 81	40 à 78	4 à 12
Indramaijoe.	5	79 617	61 997	17 620	148 602	112 829	f 129 961	77 » 80	70 » 86	2 » 12
Madjalengka.	7	39 415	30 326	9 089	58 902	40 989	45 896	68 » 83	58 » 86	4 » 10
Tagal.										
(Geen opgaven ontvangen.)										
Pekalongan.										
Pekalongan.	(a) 15	273 998	240 340	33 658	f 364 625	f 322 299	f 366 426	78 à 93	80 à 94	6 à 8
Batang.	3	18 738	17 742	996	33 455	31 553	35 442	90 » 94	85 » 97	8
Samarang.										
Samarang.	17	331 580	235 636	95 944	f 1 207 376	f 803 286	f 890 011	55 à 84	57 à 80	3 à 15
Kendal.	3	22 312	18 144	4 168	80 111	62 889	73 897	73 » 89	61 » 90	»
Salatiga.	3	51 180	37 226	13 954	107 934	73 000	82 892	60 » 71	66 » 69	»
Ambarawa.	6	116 634	92 708	23 926	240 979	179 754	†	69 » 90	65 » 88	»
Demak.	8	93 233	70 060	23 173	238 921	183 115	201 142	53 » 91	54 » 93	»
Grobogan.	3	32 137	27 754	4 383	75 331	63 523	76 707	69 » 99	68 » 85	»
Japara.										
(Geen opgaven ontvangen.)										

(*) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven (of aan bruikbare opgaven), niet kunnen worden ingevuld.

(a) Volgens de opgaven op blz. 163 van het verslag bedroeg het getal pandhuizen 21. Van 3 schijnen geen opgaven te zijn ingekomen.

Afdeeling.	Aantal				Bedrag			Percentsgewijze verhouding der aflossingen		Rente-bedrag per maand (pct.).
	pand-huizen.	beleeningen.	geloste panden.	niet geloste panden.	in 't geheel geleend.	geleend op de geloste panden.	door de pandgevers betaald voor de lossing der panden.	tot het aantal beleende panden (zie kolommen 4 en 3).	tot het totaal bedrag der geleende sommen (zie kolommen 7 en 6).	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Rembang. (*b*)										
Rembang.	30	154 338	118 695	35 643	f 224 160	f 166 260	f 196 890	46 à 90	34 à 87	4 à 8
Toeban.	38	176 920	125 640	51 280	237 431	172 223	199 376	29 » 89	34 » 87	6½ » 25
Bodjonegoro.	11	113 811	99 069	14 742	165 721	133 545	153 896	60 » 92	73 » 84	4 » 8
Blora.	5	91 084	62 712	28 372	143 470	97 170	116 248	26 » 88	11 » 80	4 » 8
Soerabaija. (*c*)										
Soerabaija.	29	645 890	454 343	191 547	f 1 830 666	f 1 209 751	f 1 347 742	44 à 82	32 à 88	10 à 15
Lamongan.	3	34 595	27 856	6 539	64 342	51 248	58 210	78 » 87	66 » 92	3 » 15
Sidoardjo.	21	311 965	241 891	70 074	305 632	†	†	42 » 92	40 » 95	10
Modjokerto.	39	289 482	220 005	69 477	346 924	†	†	11 » 99	11 » 95	15 à 30
Sidaijoe.	2	37 786	29 459	8 327	29 511	†	†	75 » 80	61 » 73	6 » 10
Grissee.	11	144 383	109 055	35 328	287 866	†	†	60 » 96	39 » 81	5 » 100
Pasoeroean. (*d*)										
Pasoeroean.	21	184 591	132 949	51 642	f 401 888	f 274 387	f 310 932	60 à 100	50 à 100	2½ à 15
Malang.	22	74 027	50 523	23 504	152 773	104 176	113 523	43 » 91	40 » 91	6 » 30
Bangil.	9	115 766	88 261	27 505	199 918	148 832	166 816	60 » 100	68 » 100	3 » 15
Probolinggo.										
Probolinggo.	13	77 126	64 674	12 452	f 156 563	f 124 370	f 143 489	65 à 94	62 à 94	6 à 10
Kraksaän.	(*e*) 9	25 921	19 452	6 469	40 989	30 092	34 196	29 » 90	24 » 84	10
Loemadjang.	4	30 726	24 492	6 234	56 764	42 577	47 728	73 » 91	69 » 92	5 à 10
Bezoeki.										
Bezoeki.	7	42 746	33 214	9 532	f 75 652	f 54 393	f 63 552	70 à 90	47 à 92	2 à 10
Panaroekan.	3	7 649	6 084	1 565	19 484	16 275	19 867	73 » 93	55 » 96	2 » 10
Bondowosso.	2	2 651	2 164	487	4 644	3 750	4 499	70 » 84	55 » 85	2
Banjoewangi.										
Banjoewangi.	1	7 409	6 538	871	f 8 614	f 6 903	†	88	80	8
Banjoemas. (*f*)										
Banjoemas.	4	29 114	20 742	8 372	f 42 926	f 28 976	†	62 à 88	56 à 78	5 à 6
Tjilatjap.	3	37 364	28 350	9 014	89 698	71 144	†	70 » 84	68 » 90	10
Poerwokerto.	2	2 709	2 082	627	4 813	3 600	f 3 984	76 » 77	72 » 75	3 à 7
Poerbolinggo.	1	17 664	12 553	5 111	28 544	19 349	21 269	71	67	10
Bandjarnegara.	1	6 491	5 122	1 369	8 377	6 181	6 736	79	74	6 à 10

(*b*) Van 16 pandhuizen schijnen geen opgaven te zijn ontvangen. (*c*) Van 4 als voren. (*d*) Van 1 als voren.

(*e*) De opgaven op blz. 163 van het verslag vermelden 1 pandhuis minder. Dit verschil is niet toegelicht gevonden.

(*f*) Van 1 pandhuis schijnt geen opgaaf te zijn ontvangen.

Afdeeling.	Aantal				Bedrag			Percentsgewijze verhouding der aflossingen		Rentebedrag per maand (pct.).
	pandhuizen.	beleeningen.	geloste panden.	niet geloste panden.	in 't geheel geleend.	geleend op de geloste panden.	door de pandgevers betaald voor de lossing der panden.	tot het aantal beleende panden (zie kolommen 4 en 3).	tot het totaal bedrag der geleende sommen (zie kolommen 7 en 6).	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Bagelen.										
Poerworedjo.	†	92 751	78 629	14 122	f 168 140	f 140 733	†	85	83	12 à 40
Koetoardjo.	†	28 677	24 944	3 733	65 994	54 138	f 61 100	87	82	15 » 280
Keboemen.	†	40 807	32 546	8 351	75 341	55 891	62 908	79	74	15
Karang-anjar.	†	27 143	20 049	7 094	52 923	37 855	41 491	74	71	10 à 15
Ledok.	†	15 820	11 799	4 021	31 626	23 420	26 746	74	74	6 » 12
Kadoe. (*g*)										
Magelang.	24	338 187	254 744	83 443	f 430 981	f 310 312	f 343 993	46 à 89	54 à 85	8 à 60
Temanggoeng.	11	158 246	125 239	33 007	253 586	195 567	†	39 » 93	63 » 89	8 » 60
Soerakarta.										
Soerakarta.	21	195 502	147 448	48 054	f 378 805	f 294 143	f 327 341	52 à 85	52 à 86	10
Boijolali.	6	13 168	10 366	2 802	33 401	26 802	31 440	70 » 85	72 » 86	10
Klatten.	7	34 739	30 412	4 327	44 642	39 416	43 886	75 » 99	74 » 99	10
Wonogiri.	3	3 656	3 206	450	7 920	7 402	7 952	78 » 91	79 » 98	10
Djokjokarta. (Geen opgaven ontvangen.)										
Madioen.										
Madioen.	9	75 756	53 558	22 198	f 178 101	f 119 140	f 138 626	70	67	5 à 20
Ngawi.	6	44 845	31 237	13 608	126 812	79 919	89 876	69	62	»
Magettan.	3	21 507	17 641	3 866	55 436	41 403	45 516	82	74	»
Ponorogo.	6	30 866	26 544	4 322	62 566	53 492	†	85	85	»
Patjitan.	4	17 191	13 449	3 742	20 884	14 279	18 857	78	68	»
Kediri. (*h*)										
Kediri.	16	146 890	113 060	33 830	f 353 623	f 242 968	f 275 863	55 à 95	53 à 91	15 à 30
Ngrowo.	6	50 013	40 989	9 024	91 151	70 709	77 249	74 » 86	74 » 83	5 » 15
Blitar.	10	80 153	67 929	12 224	136 267	111 222	122 631	73 » 96	72 » 97	5 » 15
Berbek.	5	34 561	28 119	6 442	53 430	41 593	42 036	77 » 82	73 » 87	4½ » 30
Madura.										
Pamakassan. (*i*)	8	25 543	20 819	5 024	f 37 839	f 28 632	f 31 719	75 à 90	66 à 91	8 à 10
Sumanap. (*i*)	7	78 937	62 712	16 225	93 592	68 119	81 476	66 » 80	66 » 74	10
Sampang. (*i*)	3	23 691	21 124	2 567	21 923	19 558	24 314	84 » 91	86 » 91	10
Bangkallang. (*i*)	21	192 039	141 064	50 975	286 493	191 678	221 436	42 » 85	49 » 99	10

(*g*) Van 1 pandhuis schijnt geen opgaaf te zijn ontvangen.

(*h*) Als boven van 7 pandhuizen.

(*i*) De opgaven op blz. 163 van het verslag vermelden 3 pandhuizen minder. Dit verschil is niet toegelicht gevonden.

Afdeeling.	Aantal				Bedrag			Percentsgewijze verhouding der aflossingen		Rentebedrag per maand (pct.).
	pandhuizen.	beleeningen.	geloste panden.	niet geloste panden.	in 't geheel geleend.	geleend op de geloste panden.	door de pandgevers betaald voor de lossing der panden.	tot het aantal beleende panden (zie kolommen 4 en 3).	tot het totaal bedrag der geleende sommen (zie kolommen 7 en 6).	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Sumatra's Westkust. (*k*)										
Padang.	9	40 952	31 469	9 483	f 158 927	f 119 961	†	76	75	3 à 6
Aijer-Bangies en Rau.	1	6 734	5 211	1 523	19 466	13 917	f 15 557	77	71	4 » 6
Priaman.	2	2 439	2 093	346	6 118	4 823	5 486	86	78	3⅓ » 7
Fort de Kock.	3	9 695	7 514	2 181	20 476	12 928	14 602	76 à 78	54 à 74	4 » 6
Solok.	2	3 589	2 911	678	6 146	5 243	5 906	80 » 81	73 » 87	6 » 7
Padang Pandjang	2	11 923	9 100	2 823	30 570	23 945	24 686	74 » 78	77 » 79	4½ » 6
Siboga.	1	4 446	3 572	874	21 571	16 496	23 211	80	76	4 » 6
Natal.	1	3 600	2 986	614	14 088	12 004	13 924	83	85	4 » 6
Benkoelen.										
(Geen opgaven ontvangen.)										
Lampongsche districten.										
(In dit gewest werden geen pandhuizen aangetroffen.)										
Palembang. (*l*)										
Palembang.	1	29 319	23 147	6 172	f 83 202	f 65 898	f 74 035	79	79	15
Tebing Tinggi.	2	6 931	5 097	1 834	18 383	15 049	16 654	69 à 81	79 à 82	10
Lematang.	2	11 473	9 758	1 715	24 949	21 475	23 155	80 » 89	82 » 89	10
Sumatra's Oostkust.										
(In deze residentie werden geen pandhuizen, als de in dezen staat bedoelde, aangetroffen.)										
Riouw. (*m*)										
Riouw.	1	11 520	10 524	996	f 32 070	f 29 139	f 33 996	91	91	16
Banka.										
Districten:										
Muntok.	3	16 985	13 033	3 952	f 68 097	f 58 352	f 67 033	52 à 85	77 à 92	6½ à 7
Pangkalpinang.	1	2 206	1 671	535	5 520	3 993	4 721	75	72	15
Blinjoe.	1	1 785	1 574	211	4 120	3 751	†	88	91	15
Soengeiliat.	1	1 563	1 376	187	3 291	2 854	3 552	88	86	15
Merawang.	1	2 820	1 948	872	4 754	3 327	4 477	69	70	15
Toboali.	1	1 621	1 426	195	4 767	4 262	4 995	88	89	15
Billiton.										
Districten:										
Tandjong Pandan	3	7 494	5 865	1 629	f 42 400	f 30 465	f 34 140	70 à 87	61 à 85	3 à 15
Mangar.	1	2 270	1 839	431	10 035	6 472	7 867	81	64	3 » 15
Boeding.	1	1 034	955	79	3 206	2 971	3 812	92	92	6 » 30

(*k*) Van 3 pandhuizen schijnen geen opgaven te zijn ontvangen. (*l*) Van 10 als voren. (*m*) Van 1 als voren.

Afdeeling.	Aantal				Bedrag.			Percentsgewijze verhouding der aflossingen		Rentebedrag per maand (pct.).
	pandhuizen.	beleeningen.	geloste panden.	niet geloste panden.	in 't geheel geleend.	geleend op de geloste panden.	door de pandgevers betaald voor de lossing der panden.	tot het aantal beleende panden (zie kolommen 4 en 3).	tot het totaal bedrag der geleende sommen (zie kolommen 7 en 6).	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Westerafdeeling van Borneo.										
Montrado.	4	8 961	7 262	1 699	f 24 712	f 19 053	f 22 898	77 à 83	73 à 78	10
Sintang.	(n) 2	4 532	3 572	960	14 969	12 042	†	78 » 89	78 » 86	12½
Pontianak.	2	38 074	35 284	2 790	92 169	82 515	†	86 » 96	89	7½ à 6
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo. (o)										
Bandjermasin.	2	11 441	9 541	1 900	f 22 722	f 17 956	f 20 218	83	72 à 81	8 à 8½
Martapoera.	1	3 229	2 703	526	7 234	6 462	7 402	83	89	8
Pengaron.	1	525	405	120	1 927	1 456	1 686	77	75	8
Celebes en onderhoorigheden.										
Maros (noorderdistricten).	4	26 621	24 123	2 498	f 70 562	f 59 979	f 65 356	87 à 96	79 à 95	8
Makassar.	1	190	125	65	576	400	500	66	69	16
Menado.										
Menado.	2	10 110	5 826	4 284	f 33 329	f 18 983	f 21 707	57 à 58	56 à 59	5
Amboina.										
Amboina.	1	6 946	5 051	1 895	f 12 212	f 8 843	f 9 525	72	72	4
Ternate.										
Ternate.	2	10 193	7 339	2 854	f 15 762	f 11 306	f 12 800	69 à 76	69 à 75	3½ à 4½
Timor.										
Koepang.	1	7 677	7 258	419	f 12 917	f 11 485	f 12 607	94	89	4

(n) De opgaven op blz. 163 van het verslag vermelden 1 pandhuis minder. Dit verschil is niet toegelicht gevonden.

(o) Van 1 pandhuis schijnt geen opgaaf te zijn ontvangen.

ZITTING 1876—1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE MM.

N°. 39.

(Zie bladz. 171 van het verslag.)

OVERZIGT

van de uitkomsten der rijstcultuur op Java (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen), en in de afdeeling Pamakassan op Madura, over 1875.

GEWESTEN.	BEPLANTE VELDEN IN BOUWS VAN 500 □ RHIJNLANDSCHE ROEDEN.							
	SAWAH'S.					TEGALVELDEN.		TOTAAL.
	Van levend water voorzien.		Van regen afhankelijk.		Op rawah-gronden.	Jaarlijks beplant.	Niet jaarlijks beplant.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
Bantam. . . .	41 812	1 263	31 191	»	1 296	12 793	15 270	103 625
Batavia (Bloeboer)	948	»	»	»	»	»	1	949
Krawang . . .	9 053	»	11 848	»	»	»	2 684	23 585
Preanger regentschappen . .	117 477	5 002	36 074	308	5 144	24 414	5 003	193 422
Cheribon . . .	142 290	164	22 465	3	11 951	160	5 319	182 352
Tagal	75 924	2 429	33 608	»	2 589	40	753	115 343
Pekalongan . .	51 795	3 981	4 450	182	31	423	»	60 862
Samarang . . .	130 189	8 517	104 071	328	2 179	1 627	246	247 157
Japara	66 774	4 433	26 774	»	1 680	2 261	380	102 302
Rembang . . .	36 297	1 999	109 639	2	477	430	346	149 190
Soerabaija . . .	111 248	906	94 387	»	8 880	1 523	413	217 357
Pasoeroean. . .	58 611	1	938	»	1 619	4 486	»	65 675
Probolinggo (*b*) .	31 542	109	4 208	»	309	929	4 434	41 531
Bezoeki. . . .	55 041	596	1 481	»	404	674	1 200	59 396
Banjoewangi . .	9 664	57	»	»	»	»	37	9 758
Banjoemas. . .	73 773	5 460	37 198	15	1 100	1 708	5 415	124 669
Bagelen. . . .	54 160	28 708	41 423	1 496	6 622	5 924	2 966	141 299
Kadoe	67 393	22 946	11 745	476	10	187	73	102 830
Madioen . . .	107 206	1 753	20 606	»	»	1 741	8 362	139 668
Kediri	66 234	397	15 929	»	1 174	5 737	2 039	91 510
Madura (afdeel. Pamakassan) .	1 418	»	7 812	»	»	1 973	»	11 203
Totaal	1 308 849	88 721	615 867	2 810	45 465	67 030	54 941	2 183 683
	1 397 570		618 677			121 971		
In 1874 was het cijfer	1 335 702	115 656	656 986	6 646	44 154	54 752	90 552	2 304 448
	1 451 358		663 632			145 304		

(*a*) Kan niet volledig worden opgegeven.

WAARVAN MISLUKT.							
SAWAH'S.					TEGALVELDEN.		TOTAAL.
Van levend water voorzien.		Van regen afhankelijk.		Op rawah-gronden.	Jaarlijks beplant.	Niet jaarlijks beplant.	
1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
865	»	1 556	»	6	»	734	3 161
(a)	»	»	»	»	»	»	»
15	»	900	»	»	»	13	928
1 929	3	931	»	9	925	210	4 007
3 218	17	2 289	»	1 722	»	162	7 408
5 909	490	12 553	»	295	3	10	19 260
4 277	»	94	»	»	10	»	4 381
4 997	28	3 553	»	520	»	14	9 112
6 266	421	6 140	»	»	7	»	12 834
1 948	253	8 743	»	»	10	28	10 992
2 610	»	19 300	»	1 574	1 880	2	25 366
»	»	»	»	»	7	»	7
393	»	23	»	»	»	157	573
79	»	»	»	»	»	»	79
111	»	»	»	»	»	»	111
1 692	559	297	39	13	12	»	2 612
18 008	11 027	6 012	3 287	795	611	»	39 740
173	349	243	223	»	»	20	1 008
1 058	2	365	»	»	»	716	2 141
1 059	»	1 334	»	12	943	»	3 348
34	»	476	»	»	24	»	534
54 641	13 149	64 809	3 549	4 946	4 432	2 076	147 602
67 790		68 358			6 508		
15 525	1 356	30 132	968	6 275	2 789	595	57 640
16 881		31 100			3 384		

(b) In den Indischen staat wordt vermeld dat sedert verbeterde opgaven van den resident ontvangen zijn. De verbeterde opgaven zijn evenwel niet medegedeeld.

GEWESTEN.	ONBEPLANT GEBLEVEN (IN BOUWS).					VERMOEDELIJKE	
	SAWAH'S.			Tegalvelden (jaarlijks beplante).	TOTAAL.	SA-	
	Van levend water voorzien.	Van regen afhankelijk.	Op rawah-gronden.			Van levend water voorzien.	
						1ste aanplant.	2de aanplant.
Bantam	2	1	»	31	34	1 241 877	23 680
Batavia(Bloeboer)	11	»	»	»	11	27 218	»
Krawang . . .	219	584	»	»	803	300 900	»
Preanger regentschappen . .	1 122	664	25	21 790	23 601	3 246 289	155 948
Cheribon . . .	157	595	57	536	1 345	3 481 817	3 280
Tagal	1 824	3 107	138	2 758	7 827	3 623 083	72 913
Pekalongan . .	381	169	217	8 631	9 398	1 208 714	74 964
Samarang . . .	13 626	11 347	2 055	3 504	30 532	4 053 460	351 564
Japara	2 156	6 197	1 491	4 413	14 257	1 169 035	94 027
Rembang . . .	»	1 654	130	424	2 208	548 089	107 679
Soerabaija . . .	600	1 896	1 490	878	4 864	2 986 696	21 282
Pasoeroean. . .	19 004	396	1 621	16 051	37 072	3 223 085	56
Probolinggo . .	712	»	»	5	717	1 057 350	1 182
Bezoeki. . . .	222	49	»	1 355	1 626	1 945 494	14 265
Banjoewangi. .	438	»	»	4 657	5 095	280 275	1 635
Banjoemas. . .	54	2 402	39	4 032	6 527	2 147 791	109 155
Bagelen. . . .	»	590	722	16	1 328	1 428 565	716 510
Kadoe	470	»	»	»	470	1 879 687	477 452
Madioen . . .	16 742	9 186	»	5 868	31 796	2 912 461	27 799
Kediri	3 242	837	47	9 315	13 441	2 143 468	9 925
Madura (afdeel. Pamakassan) .	»	97	»	8	105	28 372	»
Totaal	60 982	39 771	8 032	84 272	193 057	38 933 726	2 263 316
						41 197 042	
In 1874 was het cijfer	38 107	26 985	5 934	52 656	123 682	38 472 283	2 451 056
						40 923 339	

(A) Berekend alleen over de geslaagde velden, dus na aftrek van de mislukte.

OPBRENGST DER GESLAAGDE VELDEN (IN PIKOLS PADI).

SAWAH'S.			TEGALVELDEN.		TE ZAMEN.	
Van regen afhankelijk.		Op rawah-gronden.	Jaarlijks beplant.	Niet jaarlijks beplant.	In 't geheel.	Gemiddeld per bouw. (A)
1ste aanplant.	2de aanplant.					
825 286	»	21 933	244 180	221 932	2 578 888	25.66
»	»	»	»	»	27 218	28.68
139 208	»	»	»	27 850	467 958	20.65
785 894	2 894	143 795	377 001	59 103	4 770 924	25.18
369 294	60	256 323	1 014	62 229	4 174 017	23.85
597 373	»	49 808	646	11 856	4 355 679	45.33
84 939	2 550	940	7 610	»	1 379 717	24.42
2 963 745	5 904	98 575	22 705	4 522	7 500 475	31.50
299 821	»	23 815	24 681	3 890	1 615 269	18.05
1 394 777	7	2 688	2 541	2 591	2 058 372	14.89
1 102 564	»	283 211	10 794	3 764	4 408 311	22.96
36 442	»	84 967	204 798	»	3 549 348	54.04
127 541	»	12 669	29 614	117 804	1 346 160	32.86
39 109	»	12 928	18 013	18 929	2 048 738	34.53
»	»	»	»	594	282 504	29.28
843 141	220	23 867	19 915	83 326	3 227 415	26.44
859 750	28 202	250 206	82 810	27 926	3 393 969	33.41
240 764	4 032	184	2 594	736	2 605 449	25.58
439 434	»	»	35 866	62 084	3 447 644	25.28
399 332	»	28 474	106 116	32 055	2 719 370	30.84
117 184	»	»	19 730	»	165 286	15.49
11 665 598	43 869	1 294 383	1 210 628	741 191	56 152 711	27.58
11 709 467			1 951 819			
13 438 156	98 302	1 044 738	1 000 773	1 338 049	57 843 357	25.82
13 536 458			2 338 822			

ZITTING 1876—1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE NN.

N°. 40.

(Zie bladz. 171 van het verslag.)

OVERZIGT

van de cultuur van éénjarige gewassen (de padicultuur daaronder niet begrepen) op Java (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en in de afdeeling Pamakassan op Madura, over 1875.

GEWESTEN.	Eerste of tweede gewas.	Geslaagde velden (in bouws van								
		Sawahs van levend water voorzien en beplant met:								
		suikerriet		djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse voedings-gewassen.	TOTAAL.
		vrij-willig geteeld.	op hoog gezag geteeld.							
Bantam	1ste gewas	»	»	1	»	»	»	»	200	201
	2de »	»	»	248	»	»	»	18	548	814
Batavia	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krawang. . . .	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	32	32
Preanger regent-schappen . . .	1ste "	»	»	10	»	»	7	»	266	283
	2de »	»	»	15	»	4	20	»	3 410	3 449
Cheribon	1ste »	1 339	4 924	»	»	»	»	2 642	531	9 436
	2de »	»	»	2 781	548	1 579	321	11 241	10 234	26 704
Tagal	1ste »	1 468	2 950	3	»	»	»	781	199	5 401
	2de »	»	»	7 308	62	10	218	»	441	8 039
Pekalongan . . .	1ste »	214	1 600	1 151	283	»	360	3 342	1 248	8 198
	2de »	»	»	5 197	684	»	»	»	1 948	7 829
Samarang . . .	1ste »	25	2 100	5	»	»	»	196	72	2 398
	2de »	»	»	13 918	1 381	3 069	»	3 229	35 488	57 085
Japara.	1ste »	1 373	3 867	1 183	189	»	92	»	4 846	11 550
	2de »	3	»	8 608	1 780	1 188	192	»	10 963	22 734
Rembang . . .	1ste »	258	300	»	»	»	»	»	»	558
	2de »	»	»	3 567	259	20	1 272	»	3 572	8 690
Soerabaija . . .	1ste »	2 858	7 620	5	»	»	»	»	1 961	12 444
	2de »	»	»	4 840	2 056	»	1 176	»	40 522	48 594
Pasoeroean . . .	1ste »	1 115	5 599	19	»	»	»	»	»	6 733
	2de »	»	»	14 750	1 756	»	448	5 519	24 983	47 456
Probolinggo. . .	1ste »	1 401	4 455	43	»	»	»	»	»	5 899
	2de »	»	»	11 431	214	»	119	3 224	1 339	16 327
Bezoeki	1ste »	213	1 937	»	»	»	»	31	»	2 181
	2de »	»	»	26 973	666	9	5 467	7 437	3 024	43 576
Banjoewangi . .	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	»	327	188	»	539	»	1 128	2 182
Banjoemas . . .	1ste »	»	444	357	8	»	»	72	36	917
	2de »	»	»	10 795	76	»	12 016	187	3 147	26 221
Bagelen	1ste »	13	»	305	130	»	183	128	107	866
	2de »	52	»	13 227	528	87	889	627	3 775	19 185
Kadoe	1ste »	»	»	63	»	»	88	939	185	1275
	2de »	»	»	1 945	»	»	6 665	5 901	1 232	15 743
Madioen	1ste »	220	164	»	»	»	»	»	310	694
	2de »	»	»	1 339	61	1 633	563	»	34 464	38 060
Kediri	1ste »	102	1 750	100	»	»	50	75	231	2 308
	2de »	»	»	4 311	387	7	1 619	2 824	10 361	19 509
Madura	1ste »	254	»	384	»	»	»	»	227	865
	2de »	»	»	942	3	70	23	»	158	1 196
TOTAAL . .	1ste »	10 853	37 710	3 629	610	»	780	8 206	10 419	72 207
	2de »	55	»	132 522	10 649	7 676	31 547	40 207	190 769	413 425
In 1874 was het cijfer	1ste »	9 323	37 917	9 187	220	403	1 111	3 653	12 121	73 935
	2de »	24	»	121 636	8 364	3 745	15 751	46 595	149 122	345 237

500 vierkante Rhijnlandsche roeden).

Sawahs van regen afhankelijk en beplant met:									Sawahs op rawahgronden en beplant met:				
suikerriet		djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse voedingsgewassen.	TOTAAL.	suikerriet (vrijwillig geteeld).	djagong.	kapas.	diverse voedingsgewassen.	TOTAAL.
vrijwillig geteeld.	op hoog gezag geteeld.												
»	»	8	»	»	»	»	100	108	»	»	»	»	»
»	»	373	»	14	»	84	472	943	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
6	»	69	»	»	5	»	265	345	»	7	»	»	7
»	»	18	»	»	11	»	748	777	»	»	»	118	118
394	»	»	»	»	»	177	35	606	»	»	»	»	»
»	»	53	85	25	»	1 010	138	1 311	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	219	219	»	»	»	»	»
»	»	1 411	1	51	137	»	4 880	6 480	»	»	»	»	»
15	»	538	100	»	»	221	262	1 136	»	»	»	»	»
»	»	353	184	»	»	»	247	784	»	»	»	»	»
»	»	15	»	»	»	»	1 594	1 609	»	»	»	»	»
1	»	20 238	120	3 832	»	14 443	21 546	60 180	»	»	285	255	540
93	»	259	3	»	11	»	1 629	1 995	»	28	»	130	158
»	»	2 253	126	285	95	»	3 670	6 429	»	»	»	»	»
353	»	1 201	10	»	68	»	213	1 845	»	»	»	»	»
»	»	7 873	543	157	8 309	»	21 960	38 842	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1 680	62	7	1 141	»	16 611	19 501	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1
»	»	309	16	»	33	154	50	562	»	»	»	»	»
92	339	»	»	»	»	»	»	431	»	»	»	»	»
»	»	1 184	73	»	»	130	114	1 501	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	95	»	»	18	58	10	181	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	100	»	»	5	»	4	109	»	»	»	»	»
»	»	654	3	»	371	50	94	1 172	»	»	»	»	»
46	»	374	251	»	17	318	333	1 339	»	60	»	5	65
54	»	3 000	495	162	682	1 265	8 679	14 337	»	»	»	»	»
»	»	12	»	»	»	1 573	80	1 665	»	»	»	»	»
»	»	259	»	»	468	820	449	1 996	»	»	»	»	»
»	12	»	»	»	»	»	49	61	»	»	»	»	»
»	»	34	»	53	26	»	4 748	4 861	»	»	»	»	»
28	138	201	8	»	198	»	153	726	»	»	»	»	»
»	»	24	»	29	112	1 351	1 148	2 664	»	»	»	»	»
26	»	590	»	1	»	»	137	754	»	»	»	»	»
»	»	2 714	»	107	56	»	431	3 308	»	»	»	»	»
1 053	489	3 367	372	1	304	2 289	5 073	12 948	1	95	»	135	231
55	»	42 525	1 708	4 722	11 459	19 365	85 995	165 829	»	»	285	373	658
972	541	2 041	55	65	169	2 622	7 928	14 393	»	67	10	105	182
»	»	38 366	773	3 927	10 766	3 624	49 236	106 692	»	»	»	17	17

GEWESTEN.	Eerste of tweede gewas.	Geslaagde velden (in bouws van								
		Tegalvelden (jaarlijks beplante) waarop verbouwd:								
		suikerriet		djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse voedings-gewassen.	TOTAAL.
		vrij-willig geteeld.	op hoog gezag geteeld.							
Bantam	1ste gewas	441	»	453	»	»	»	2 949	335	4 178
	2de »	»	»	635	»	122	»	192	163	1 112
Batavia	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2dd »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krawang	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Preanger regent-schappen . . .	1ste »	323	»	1 423	»	284	3 311	»	14 537	19 878
	2de »	»	»	821	»	1	353	»	1 596	2 771
Cheribon	1ste »	371	23	»	»	»	»	150	228	772
	2de »	»	»	»	3	»	24	27	48	102
Tagal	1ste »	»	»	2 507	»	83	480	10	947	4 027
	2de »	»	»	405	»	»	36	»	76	517
Pekalongan . . .	1ste »	»	»	1 812	63	»	497	256	1 242	3 870
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	182	182
Samarang . . .	1ste »	29	»	4 773	»	743	»	440	20 570	26 555
	2de »	»	»	3 591	201'	246	»	1 719	5 291	11 048
Japara.	1ste »	242	412	1 405	11	»	10	»	ˉ 2 572	4 652
	2de »	»	»	415	61	1	15	»	595	1 087
Rembang. . . .	1ste »	326	»	6 043	302	674	2 705	»	12 383	22 433
	2de »	»	»	2 379	98	229	771	»	8 012	11 489
Soerabaija . . .	1ste »	56	»	7 296	226	580	256	2 313	8 413	19 140
	2de »	»	»	1 275	33	686	330	»	6 161	8 485
Pasoeroean . . .	1ste »	366	74	19 087	17	»	3 340	2 265	1 907	27 056
	2de »	»	»	8 068	179	90	817	1 949	4 731	15 834
Probolinggo. . .	1ste »	»	»	15 746	»	»	»	»	»	15 746
	2de »	»	»	2 032	»	866	211	6	5 793	8 908
Bezoeki	1ste »	6	»	19 151	»	»	17	416	580	20 170
	2de »	»	»	7 537	»	89	4 487	869	8 556	21 538
Banjoewangi . .	1ste »	»	»	55	»	»	153	»	169	377
	2de »	»	»	182	95	»	»	»	60	337
Banjoemas . . .	1ste »	»	»	7 048	27	»	655	730	542	9 002
	2de »	»	»	3 223	9	»	269	8	143	3 652
Bagelen	1ste »	92	»	3 381	»	21	1 074	4 194	5 788	14 550
	2de »	56	»	4 334	518	6	340	842	3 575	9 671
Kadoe	1ste »	64	»	5 137	»	»	»	15 996	2 515	23 712
	2de »	»	»	5 986	»	»	1 288	1 702	2 375	11 351
Madioen	1ste »	232	703	2 072	119	»	68	»	6 213	9 407
	2de »	»	»	401	201	153	431	»	3 502	4 688
Kediri	1ste »	378	»	1 451	82	267	1 913	424	3 297	7 812
	2de »	»	»	296	4	232	617	213	3 626	4 988
Madura	1ste »	44	»	13 277	»	2	»	»	1 475	14 798
	2de »	»	»	10 946	6	163	64	»	639	11 818
TOTAAL .	1ste »	2 970	1 212	112 117	847	2 654	14 479	30 143	83 713	248 135
	2de »	56	»	52 526	1 408	2 884	10 053	7 527	55 124	129 578
In 1874 was het cijfer	1ste »	2 422	1 421	136 350	584	2 523	15 111	12 873	69 100	240 384
	2de »	96	»	58 727	1 914	3 577	8 798	7 138	69 854	149 904

500 vierkante Rhijnlandsche roeden).								Bovendien zijn mislukt (in bouws):				
Tegalvelden (niet jaarlijks beplante) waarop verbouwd:								sawahs.		tegalvelden.		Totaal.
suikerriet (vrijwillig geteeld).	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse voedingsgewassen.	Totaal.	van levend water voorzien.	van regen afhankelijk	jaarlijks beplante.	niet jaarlijks beplante.	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
42	385	»	83	»	»	1 472	1 982	16	32	6	»	54
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
1	»	»	»	»	»	5	6	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
15	172	»	»	»	»	396	583	»	»	»	101	101
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	44	»	»	»	»	1 882	1 926	»	»	497	245	742
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
80	91	»	»	83	3 851	254	4 359	140	109	»	4	253
»	»	»	»	»	»	»	»	559	436	562	»	1 557
»	644	80	»	101	»	502	1 327	712	1 865	429	123	3 129
»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	50	4	359	»	413
»	1 311	1	23	4	231	1 331	2 901	1 472	2 885	782	42	5 181
»	»	»	»	»	»	»	»	309	»	»	»	309
123	113	»	14	24	»	335	609	26	1 473	»	90	1 589
»	»	»	»	»	»	»	»	»	600	162	»	762
»	4 869	»	1	15	»	20 228	25 113	153	203	1 026	347	1 729
»	»	»	»	»	»	»	»	»	11	3 236	»	3 247
»	9	»	»	»	»	146	155	368	2 668	1 331	»	4 367
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	280	»	280
»	1 371	»	»	124	»	»	1 495	70	»	38	»	108
»	»	»	»	»	»	»	»	43	»	»	»	43
»	9 000	»	»	»	»	2 136	11 136	»	»	»	120	120
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	102	»	102
»	5 926	»	»	285	165	3 550	9 926	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	»	10
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	3 129	5	»	658	102	198	4 092	1 428	16	670	21	2 135
»	»	»	»	»	»	»	»	»	74	45	»	119
»	2 907	»	»	1 178	874	2 661	7 620	386	1 704	367	233	2 690
»	»	»	»	»	»	»	»	27	»	»	»	27
»	5 228	»	»	1 297	373	1 987	8 885	»	»	17	90	107
»	»	»	»	»	»	»	»	34	59	»	»	93
»	2 330	6	12	239	»	3 655	6 242	580	»	25	752	1 357
»	»	»	»	»	»	»	»	1 049	4	4 648	»	5 701
»	40	»	»	»	»	403	443	200	77	111	»	388
»	»	»	»	»	»	»	»	39	39	765	»	843
»	»	»	»	»	»	»	»	»	16	769	»	785
»	»	»	»	»	»	»	»	2 112	1 227	10 169	»	13 508
261	37 569	92	133	4 008	5 596	41 141	88 800	5 551	11 048	6 068	2 168	24 835
»	»	»	»	»	»	»	»	220	1 491	8 830	»	10 541
72	37 961	158	465	6 881	581	36 999	83 117	8 811	(a) 24 136	9 846	3 189	45 982

(a) Hieronder 80 bouws moeras-sawahs.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **OO.**

N°. 41.

(Zie blz. 178 van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de voorgenomen afschrijvingen en bijplantingen in de op hoog gezag aangelegde koffijplantsoenen op Java, over 1875/76.

GEWESTEN.	GEREGELDE TUINEN.								ONGEREGELDE AANPLANTINGEN.	
	Aanwezig getal koffijboomen in den aanvang van 1875.		Aantal koffijboomen, in 1875 af te schrijven. (*a*)		Aantal koffijboomen in den westmoesson van 1875/76 bij te planten. (*a*)		Alzoo in den aanvang van 1876 vermoedelijk aanwezig (vruchtdragende en jonge boomen te zamen).		Aanwezig getal vruchtdragende koffijboomen in den aanvang van 1875. (*b*)	Aantal koffijboomen in 1875/76 bij te planten. (*c*)
	Vruchtdragende.	Jonge.	Vruchtdragende.	Jonge.	Getal boomen.	Afstand van de dessa's in palen.	*meer* dan het jaar te voren.	*minder* dan het jaar te voren.		
Bantam . . .	2 241 844	1 019 933	24 524	6 105	763 350	?	732 721	»	1 061 794	»
Krawang. . .	248 227	118 003	29 399	»	48 255	0 à 2	18 856	»	195 275	»
Preanger regentschappen . .	16 773 573	11 294 119	1 571 706	2 099	2 927 861	0 à 8	1 354 056	»	392 416	»
Cheribon . . .	14 687 457	5 732 982	2 610 371	10 788	2 026 424	1/8 à 7	»	594 735	3 617 740	»
Tagal	4 232 836	2 751 135	576 572	2 654	910 532	1/4 à 4 1/2	331 306	»	1 407 582	»
Pekalongan . .	4 659 232	2 280 196	234 507	»	518 493	1/8 à 4 3/4	283 986	»	1 520 648	»
Samarang . .	12 674 850	3 100 825	543 519	7 550	1 439 056	1/11 à 3	887 987	»	5 287 207	»
Japara. . . .	2 462 387	757 865	399 282	9 819	352 392	1/8 à 6 3/4	»	56 709	88 165	»
Soerabaija . .	1 075 472	327 831	49 699	589	44 410	1/2 à 5	»	5 878	159 326	14 000
Pasoeroean . .	2 657 268	262 387	352 150	15 744	46 812	1 à 3 1/2	»	321 082	8 550 979	»
Probolinggo. .	6 149 498	546 016	427 815	»	385 050	1/4 à 8	»	42 765	1 727 439	»
Bezoeki . . .	7 546 083	2 570 540	545 833	18 475	783 308	1/4 à 9	219 000	»	2 851 264	»
Banjoewangi .	2 075 889	349 917	135 663	2 515	116 670	?	»	21 508	»	»
Banjoemas . .	5 791 690	3 297 300	840 814	4 390	1 215 505	0 à 5	370 301	»	4 877 809	»
Bagelen . . .	6 419 154	2 623 131	1 557 544	6 550	565 878	0 à 10	»	998 216	6 453 173	»
Kadoe. . . .	9 757 643	782 223	80 503	»	1 117 655	0 à 8	1 037 152	»	21 464 869	»
Madioen . . .	11 412 045	4 075 655	1 099 078	17 665	1 589 473	1/4 à 12	472 730	»	2 663 242	»
Kediri. . . .	12 500 740	2 177 895	1 236 984	61 080	323 963	1/2 à 5 1/2	»	974 101	6 796 935	»
Totaal	123 365 888	44 067 953	12 315 963	166 023	15 175 087	0 à 12	5 708 095	3 014 994	69 115 863	14 000
							Alzoo *meer* 2 693 101			

(*a*) De opgegeven cijfers zijn ontleend aan de staten, waarbij de afschrijvingen en bijplantingen zijn voorgesteld. De werkelijke vermindering en vermeerdering kan eerst later blijken.

(*b*) Omtrent het aantal jonge boomen zijn geen cijfers bekend. Eene opgaaf van het geheel aanwezig getal vruchtdragende boomen in ongeregelde aanplantingen — daarbij dus ook de vrijwillig geplante boomen rekenende — wordt aangetroffen in bijlage PP; zie aldaar de kolommen: «Boschkoffij» en «Pagger- en kampong-koffij».

(*c*) Sedert beslist is omtrent de toepassing der Preanger-regelingen in andere gewesten, worden ten aanzien der ongeregelde aanplantingen van bestuurswege geene afschrijvingen of bijplantingen meer gelast. Omtrent de redenen dat voor Soerabaija bij uitzondering nog de opgegeven bijplanting is bevolen, zie men blz. 179 van het verslag.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE PP.

N°. 42.

(Zie blz. 178 en 179 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS-KOFFIJCULTUUR

OP

JAVA.

Uitkomsten over het jaar 1875.

GEWESTEN.	Aantal huisgezinnen ingedeeld bij de koffijcultuur.	GETAL VRUCHTDRAGENDE BOOMEN, WAARVAN IN 1875 GEOOGST IS.			
		Geregelde tuinen.	Boschkoffij.	Pagger- en kampongkoffij.	Te zamen.
Bantam	20 406	2 241 844	»	1 061 794	3 303 638
Krawang	2 201	248 227	»	250 895	499 122
Preanger regentschappen . . .	120 092	16 773 573	22 860	10 628 608	27 425 041
Cheribon	52 096	14 687 457	122 879	3 609 982	18 420 318
Tagal	20 885	4 232 836	16 250	3 288 682	7 537 768
Pekalongan	15 905	4 659 232	157 992	3 197 281	8 014 505
Samarang.	49 971	12 674 850	382 238	5 479 264	18 536 352
Japara	9 308	2 462 387	»	135 342	2 597 729
Soerabaija	6 988	1 075 472	677 400	60 083	1 812 955
Pasoeroean	38 147	2 657 268	21 904 264	6 560 816	31 122 348
Probolinggo	17 909	6 149 498	3 840 267	683 465	10 673 230
Bezoeki.	36 271	7 546 083	171 003	2 911 571	10 628 657
Banjoewangi	3 910	2 075 889	»	»	2 075 889
Banjoemas.	74 034	5 791 690	»	4 895 332	10 687 022
Bagelen	38 401	6 419 154	250	9 228 410	15 647 814
Kadoe	70 594	9 757 643	»	22 624 045	32 381 688
Madioen	42 892	11 412 045	670 812	4 283 753	16 366 610
Kediri	55 387	12 500 740	308 172	6 845 420	19 654 332
	675 397	123 365 888	28 274 387(*b*)	85 744 743(*b*)	237 385 018
Soerakarta	—	—	—	—	—
Djokjokarta	—	—	—	—	—
Totaal	—	—	—	—	—
In 1874 was het cijfer	(*a*) 619 180	(*a*) 126 328 564	(*a*) 26 940 367	(*a*) 85 569 402	(*a*) 238 838 333
» 1873 » » »	775 466	127 141 380	25 472 726	86 905 603	239 519 709

Verkregen hoeveelheid koffij, in pikols van 100 katti's of van 61,76 kilogram.	Overwigten (meer bevonden bij de pakhuizen). — Pikols.	Minder bevonden in de kleine pakhuizen. — Pikols.	Alzoo bij de pakhuizen in ontvangst genomen. — Pikols.	Getal vruchtdragende boomen, waarvan gemiddeld één pikol koffij is verkregen.	*AANMERKINGEN.*
4 050,00	9,00	»	4 059,00	814	(*a*) Ongerekend de cijfers van Soerakarta en Djokjokarta.
192,59$^{1}/_{5}$	»	»	192,59$^{1}/_{5}$	2 585	(*b*) Slechts gedeeltelijk op hoog gezag geplant; vergel. de cijfers betreffende de ongeregelde aanplantingen in bijlage OO.
60 061,28	39,45$^{1}/_{2}$	6,26	60 094,47$^{1}/_{2}$	456	
7 725,96$^{3}/_{5}$	20,87$^{2}/_{5}$	»	7 746,84	2 379	
15 188,74$^{2}/_{5}$	7,84	»	15 196,58$^{2}/_{5}$	496	
7 094,79$^{2}/_{5}$	»	23,44	7 071,35$^{2}/_{5}$	1 133	
24 873,68$^{1}/_{5}$	22,26$^{3}/_{5}$	46,88$^{4}/_{5}$	24 849,06	746	
1 205,47$^{4}/_{5}$	3,60$^{3}/_{5}$	»	1 209,08$^{2}/_{5}$	2 148	
6 614,60	»	»	6 614,60	274	
160 700,32	422,46$^{1}/_{5}$	»	161 122,78$^{1}/_{5}$	194	
23 991,12$^{4}/_{5}$	40,24$^{4}/_{5}$	7,09$^{3}/_{5}$	24 024,28	444	
25 844,57$^{3}/_{5}$	186,92$^{4}/_{5}$	»	26 031,50$^{2}/_{5}$	408	
1 023,24	2,67	»	1 025,91	2 023	
1 346,79	1,85	»	1 348,64	7 922	
6 489,37$^{1}/_{5}$	44,98$^{4}/_{5}$	7,63$^{3}/_{5}$	6 526,72$^{2}/_{5}$	2 397	
27 474,20$^{4}/_{5}$	20,25$^{3}/_{5}$	9,55$^{1}/_{5}$	27 484,91$^{1}/_{5}$	1 178	
43 512,01$^{4}/_{5}$	18,15$^{1}/_{5}$	13,52$^{4}/_{5}$	43 516,64$^{1}/_{5}$	376	
18 699,02$^{3}/_{4}$	3,19$^{1}/_{5}$	»	18 702,21$^{19}/_{20}$	1 051	
436 087,81$^{11}/_{20}$	843,78$^{14}/_{20}$	114,40	436 817,20$^{1}/_{4}$	543	
55 461,40$^{4}/_{5}$	54,40$^{4}/_{5}$	»	55 515,81$^{3}/_{5}$	—	
1 087,55	»	»	1 087,55	—	
492 636,77$^{7}/_{20}$	898,19$^{1}/_{2}$	114,40	493 420,56$^{17}/_{20}$	—	
1 030 106,42$^{9}/_{20}$	1 961,64	78,53$^{13}/_{20}$	1 031 989,52$^{8}/_{10}$	(*a*) 250	
773 338,05	943,45	361,41	773 920,09	(*a*) 334	

GEWESTEN.	GEZAMENLIJKE KOSTEN DER KOFFIJ UIT DEN OOGST VAN 1875				
	Inkoopsprijs aan de bevolking betaald à f 14 per pikol, (voor inferieure koffij à f 7 per pikol). (*c*)	Kosten van personeel, koelies, enz. bij de pakhuizen.	Kosten van inlandsch personeel bij de koffijcultuur, als mantri's, enz.	Bijzondere meerdere kosten van bewerking der koffij naar de West-Indische wijze.	Kosten van afpakking en vervoer naar de strand-pakhuizen.
Bantam	f 56 700,00	f 5 607,80	f 5 640,00	»	f 2 867,80
Krawang	2 693,99	697,70	540,00	»	414,51
Preanger regentschappen . . .	753 634,38	37 543,07	7 830,00	»	94 059,38
Cheribon	108 101,03	12 729,03	7 120,00	»	8 495,21
Tagal	212 520,05^{5}	6 487,54^{5}	4 860,00	»	19 161,72
Pekalongan	99 216,49	6 071,26	4 320,00	»	6 902,62
Samarang.	347 903,86	10 954,95	4 860,00	»	40 179,08
Japara	16 623,81	7 217,82	2 070,00	»	1 861,25
Soerabaija	92 472,96^{5}	2 334,57	4 620,00	»	5 208,27^{5}
Pasoeroean	2 215 640,00	22 318,00	19 760,00	»	133 952,00
Probolinggo	335 875,79	7 545,26^{5}	5 940,00	»	7 054,83
Bezoeki	361 753,78^{5}	8 310,12	7 470,00	»	20 546,06^{5}
Banjoewangi.	14 259,83	1 330,92	1 080,00	»	117,53
Banjoemas.	18 825,25	9 275,83	4 320,00	»	3 246,87^{5}
Bagelen	90 664,75	9 228,93	7 020,00	»	16 927,43
Kadoe	384 538,95^{5}	12 047,56	8 100,00	»	64 129,56
Madioen	608 750,00	17 597,00	8 640,00	»	87 462,00
Kediri	261 486,12	11 552,15	7 560,00	»	81 408,83^{5}
	f 5 981 661,06	f 188 849,52	f 111 750,00	»	f 593 994,97
Soerakarta.	1 325 725,00	2 208,00	»	»	77 284,39^{5}
Djokjokarta	26 470,97	»	»	»	2 812,48
Totaal . . .	f 7 333 857,03	f 191 057,52	f 111 750,00	»	f 674 091,84^{5}
In 1874 was het cijfer	15 074 609,29	195 454,22	119 202,54	»	1 431 958,46
» 1873 » » »	10 398 329,85	211 171,75	134 415,44	f 11 877,05^{5}	1 121 624,18

AAN HET GOUVERNEMENT GELEVERD.			Gemiddelde prijs waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan kwam.	Getal inkooppakhuizen.	AANMERKINGEN.
Percentsgewijze belooning aan de inlandsche ambtenaren, enz. (*d*)	Alle andere uitgaven onder geen bepaald hoofd te brengen.	Te zamen.			
f 1 304,97	f 42,30	f 72 162,87	f 17,78	9	
70,61^{5}	»	4 416,81^{5}	22,93	1	
52 163,65^{5}	250,47	945 480,95^{5}	15,73^{5}	69	
2 829,57	»	139 274,84	18,03	19	
5 562,77^{5}	»	248 592,09^{5}	16,36	10	
2 601,03^{5}	»	119 111,40^{5}	16,84	9	
8 013,85	4 577,46	416 489,20	16,76	16	
432,34	»	28 205,22	23,33	7	
2 422,22	»	107 058,03	16,18^{5}	3	
57 134,00	9 228,51	2 458 032,51	15,25^{5}	18	
8 798,71	»	365 214,59^{5}	15,20	21	
9 462,85	351,31	407 894,13	15,67	9	
458,10^{5}	»	17 246,38^{5}	16,81	2	
492,02	2 944,00	39 103,97^{5}	28,99^{5}	17	
2 381,00	»	126 222,11	19,34	13	
10 007,93^{5}	»	478 824,01	17,42^{5}	18	
15 616,00	192,00	738 257,00	16,97	24	
6 842,05	»	368 849,15^{5}	19,72	22	
f 186 593,70	f 17 586,05	f 7 080 435,30	f 16,21	287	
»	»	1 405 217,39^{5}	25,31^{5}	1	
»	»	29 283,45	26,92^{5}	»	
f 186 593,70	f 17 586,05	f 8 514 936,14^{5}	f 17,25^{5}	288	
382 926,73^{5}	16 254,92^{5}	17 220 406,17	16,68	253	
300 229,55^{5}	39 795,36^{5}	12 217 443,19^{5}	15,80	228	

(*c*) Voor de koffij uit Soerakarta en Djokjokarta wordt bovendien f 11 per pikol als belasting aan de vorsten te goed gedaan. De hoofden van het Mangkoe Negorosche en van het Pakoe Alamsche huis, die zelf het product leveren en geene belasting aan de vorsten verschuldigd zijn, ontvangen de volle f 25 per pikol (*Indisch Staatsblad* 1873, n°. 273). Verg. ook het verslag van 1874, blz. 185.

(*d*) Vergelijk noot 1 op blz. 180 van het verslag.

ZITTING 1876—1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE QQ.

N°. 43.

(Zie bladz 182 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS-SUIKERCULTUUR

OP

JAVA.

OVERZIGT

BETREFFENDE

den aanplant voor den oogst van 1875, de werkkrachten, productie, verschillende betalingen enz., een en ander voor elke fabriek in het bijzonder.

Kosten van den aanplant	
Schadeloos-stelling voor den grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.
12.	13.
f 27 069,00	f 71 154,00
20 580,00	60 000,00
19 250,00	62 500,00
22 672,50	59 695,00
f 89 571,50	f 253 349,00
f 19 983,00	f 69 795,00
10 930,00	46 070,00
16 156,48	49 184,00
14 386,00	47 516,00
15 984,00	44 258,00
22 547,25	55 060,50
17 820,00	44 452,80
22 390,00	51 500,00
29 532,00	63 831,00
f 169 728,73	f 471 667,30

ingevolge contract met I…

Belooning aan de dessa-hoofden.	Cul… proce… de in… amb…
14.	
f 1 149,00	f
1 125,00	
1 000,00	
1 125,00	
f 4 399,00	f [illegible]
f 1 302,00	f
900,00	
1 044,00	
900,00	
900,00	
1 237,50	
911,25	
1 125,00	
1 350,00	
f 9 669,75	f

Volgnummer.	NAMEN der AFDEELINGEN.	NAMEN der ONDERNEMINGEN.	Aantal huisgezinnen bij de suikercultuur ingedeeld.	Aantal bou… beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.
1.	2.	3.	4.	5.
	REMBANG.			
35	Toeban . . .	Waringin-agong . .	2 042	300
	SOERABAIJA.			
36	Soerabaija . .	Waroe . , ...	1 303	153 125/500
	Sidoardjo . .		2 820	246 375/500
37	Sidoardjo . .	Sroeni	3 519	440
38	Idem . .	Boedoeran	3 494	480
39	Idem . .	Tjandi	2 820	400
40	Idem . .	Balangbendo	1 943	400
41	Idem . .	Krian	3 351	400
42	Idem . .	Ketegan	4 011	480
43	Idem . .	Tangoelangin	3 395	480
44	Idem . .	Porrong	2 645	400
45	Idem . .	Kremboong	3 277	450
46	Idem . .	Watoetoelis	3 049	480
47	Modjokerto . .	Sentanen-lor	2 618	400
48	Idem . .	Brangkal aanplant onder Modjokerto	1 341	212
		Brangkal aanplant onder Modjoagoong	793	88
49	Idem . .	Gempolkrep	3 702	400
50	Idem . .	Djombang	3 461	400
51	Idem . .	Goedoe	1 745	210
52	Idem . .	Koning Willem II . .	4 076	490
53	Idem . .	Bangsal	2 218	310
54	Idem . .	Ketanen	3 472	300
		Totaal . .	59 053	7 620

ws voor den oogst van 1875 vrijwillig beplant:		Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant, als zijnde dit niet afzonderlijk op te geven:		Hoeveelheid verkregen rietsap in liters.	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Kosten van den aanplant	
waarvan et riet door de ndernemers opgekocht. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	gronden door de ondernemers gehuurd.	in het geheel (met opgave der voornaamste standnummers).	gemiddeld per bouw.			Schadeloosstelling voor den grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.
6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
2	»	16 470,74 n°. 6—14	54,54	5 553 000	10°	f 12 231,00	f 25 252,50
»	23 250/500	31 000 n°. 8 t/m 13	73,19	11 152 900	9°	f 20 436,00	f 51 880,00
»	16	31 000 » 7 t/m 20	67,98	11 586 300	11°	22 052,80	46 534,40
»	45 190/500	25 831 » 14	49,16	8 224 375	10°	22 840,80	50 856,00
»	16	25 202 » 9, 11, 12 en 16	60,58	11 797 450	10°	18 720,00	41 776,00
»	157	32 000 » 11 en 13	57,45	16 660 000	9°	16 810,00	36 136,00
»	98 250/500	30 059 » 8 t/m 13	60,30	†	7½°	13 806,00	38 398,00
»	21 56/500	36 500 » 7 t/m 15	72,84	†	9°	23 390,40	46 826,40
»	»	23 606 » 13 en 14	49,18	11 439 000	10°	22 048,80	52 495,20
»	29	21 390 » 8, 12, 13 en 14	49,86	12 186 141	10°	18 040,00	42 000,00
»	10	27 759 » 15, 19 en 20	60,35	9 658 550	9°	19 057,50	41,915,25
»	20	39 205 » 8 t/m 17	78,41	14 554 800	8°	20 256,00	43 840,80
»	102 495/500	33 500 » 8 t/m 18	66,60	13 371 000	9°	14 710,00	43 840,00
» »	96 440/500	29 215 » 8 t/m 19	73,61	10 983 000	9°	10 581,00	32 388,00
»	85 80/500	27 500 » 8 t/m 19	56,69	10 392 000	8°	13 800,00	47 818,00
»	109	28 000 » 12	55,00	†	8°	13 050,00	41 500,00
6	100	15 000 » 12	47,47	8 400 000	8°	6 875,40	23 388,75
»	70	30 625 » 11	54,69	†	8°	18 032,00	52 851,40
»	36	20 508 » 10, 14 en 18	59,27	†	8½°	11 408,00	32 489,55
»	24 250/500	17 427 » 11	53,70	†	8°	10 315,50	32 946,00
6	1 060 481/500	525 327	60,47	†	†	f 321 230,20	f 802 879,75

ingevolge contract met het Gouvernement.			Cijns verschuldigd:		Door het Gouvernement betaald:		
Belooning aan de dessa-hoofden.	Cultuur-procenten van de inlandsche ambtenaren.	Totaal.	van aanplant die door tusschenkomst van het Gouvernement heeft plaats gehad.	van den vrijen aanplant.	aan de dessa-hoofden, bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	voor toezigt op den aanplant.	al te zam
14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
f 574,50	f 2 745,00	f 40 803,00	f 23 674,50	f 50,00	f 330,00	f 300,00	f 6
f 868,00	f 4 870,00	f 78 054,00	f 35 792,00	f 600,00	f 171,64		
					276,36		
981,20	6 848,60	76 417,00	58 077,80	400,00	492,80		
1 080,00	5 918,40	80 695,20	50 155,20	1 150,00	531,60		
800,00	4 454,00	65 750,00	39 190,00	400,00	440,00		
834,00	4 350,00	58 130,00	41 348,00	3 925,00	440,00		
900,00	5 082,00	63 186,00	48 076,00	2 475,00	442,96		
1 080,00	7 255,20	78 552,00	60 504,00	550,00	537,60		
960,00	4 917,60	80 421,60	43 265,76	»	528,00		
800,00	4 102,00	64 942,00	34 316,00	725,00	440,00		
1 012,50	5 575,50	67 560,75	48 892,50	250,00	495,00	f 540,00	f 9 0
960,00	5 054,40	70 111,20	40 835,52	500,00	528,00		
900,00	7 474,00	66 924,00	66 546,00	2 575,00	460,00		
675,00	5 142,00	48 786,00	46 818,00	2 425,00	336,44		
800,00	3 872,00	66 290,00	36 848,00	2 150,00	460,00		
900,00	4 666,00	63 116,00	39 040,00	2 725,00	450,00		
455,70	2 396,10	33 115,95	22 480,50	2 650,00	236,25		
962,85	5 230,75	77 077,00	43 350,30	1 750,00	563,50		
697,50	4 011,40	48 606,45	29 705,75	900,00	356,50		
651,00	3 603,00	47 515,50	31 205,25	625,00	330,00		
f 16 317,75	f 94 822,95	f 1 235 250,65	f 816 446,58	f 26 775,00	f 8 516,65	f 540,00	f 9 (

…en.	Aantal vaste arbeiders bij de fabriek gevestigd: ambachtslieden.	Aantal vaste arbeiders bij de fabriek gevestigd: gewone arbeiders.	Aantal dagloonders gemiddels gebezigd: gedurende den maal-tijd.	Aantal dagloonders gemiddels gebezigd: bij het afwerken van het product.	TOELICHTINGEN.
	22.	23.	24.	25.	26.
…30,00	14	7	239	100	
	9	36	340	60	
	8	»	508	80	
	44	86	400	100	
	6	36	261	89	
	15	85	400	60	
	6	18	392	68	
	18	48	373	128	
	16	50	504	82	
	12	35	592	140	
…56,65	10	40	200	36	
	7	76	†	†	
	6	30	420	130	
	10	45	400	100	
	6	»	260	70	
	11	168	350	104	
	3	60	300	80	
	48	140	314	100	
	8	32	260	100	
	12	22	245	100	
…56,65	255	1 007	†	†	

Kosten van den aanplant: …loos- …voor …rond.	Kosten van den aanplant: Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.
…2.	13.
…2 105,65^{5}	f 43 411,94
…2 941,50	38 481,62^{5}
…0 631,82^{5}	38 744,68^{5}
…9 354,96	32 963,60
…2 650,00	20 704,60
…9 415,00	31 325,22
…3 750,00	22 498,75
…2 589,08	26 724,60
…4 245,00	23 089,85
…4 245,00	23 952,32
…1 550,00	18 903,15
…5 950,00	26 258,05
…5 844,00	31 208,60
…0 330,20	40 310,60
…6 605,12	32 243,02
…3 468,09	27 937,00
…7 146,00	36 400,00
…2 821,43	f 515 157,61
…7 540,48	f 47 147,76
…2 752,00	43 280,94
…3 685,00	47 135,00
…3 063,62^{5}	43 201,25
…3 589,72	43 684,68
…0 875,60	24 015,62^{5}
…4 508,69	50 607,12
…6 906,17^{5}	58 091,92^{5}
…2 631,70	50 210,16
…8 700,00	21 625,00
…4 252,99	f 428 999,46

ingevolge contract met het

Belooning aan de dessa-hoofden.	Cultu procente de inlan ambtena
14.	15.
f 905,79^{5}	f 4 7
956,25	5 6
915,79^{5}	5 2
796,72	4 5
517,50	3 4
764,24^{5}	4 3
541,25	3 1
588,00	3 2
582,75	3 5
561,73^{5}	2 9
402,15	2 0
652,50	4 3
680,00	3 5
917,40	5 0
794,25	5 0
563,34^{5}	2 7
766,00	3 7
f 11 905,68^{5}	f 67 3
f 1 143,12	f 6 0
948,00	4 9
1 125,00	6 5
1 068,75	6 8
984,00	4 7
573,72^{5}	2 8
1 203,74	6 6
1 451,25	8 5
1 182,09	6 3
406,25	1 5
f 10 085,92^{5}	f 55 24

Volgnummer.	NAMEN der AFDEELINGEN.	NAMEN der ONDERNEMINGEN.	Aantal huisgezinnen bij de suikercultuur ingedeeld.	Aantal bo beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.
1.	2.	3.	4.	5.
		BEZOEKI.		
82	Bezoeki . . .	de Maas	1 351	337
83	Idem . . .	Boedoean	1 194	400
84	Panaroekan .	Waringin anom . . .	1 319	400
85	Idem . .	Olean.	970	300
86	Idem . .	Pandji	2 050	500
		Totaal. . .	6 884	1 937
		BANJOEMAS.		
87	Banjoemas . .	Kalibagor	2 626	400
		MADIOEN.		
88	Madioen. . .	Poerwodadi.	358	400
	Magettan . .		2 783	
89	Madioen. . .	Redjosari	1 459	400
	Magettan . .		2 000	
		Totaal. . .	6 600	800
		KEDIRI.		
90	Kediri . . .	Pesantren	1 855	400
91	Idem . . .	Minggiran, Poerwoasri en Menang. . . .	2 773	650 (648)
92	Ngrowo . . .	Modjopangoeng . . .	1 600	400 (391$^{125}/_{500}$)
93	Berbek . . .	Djati	2 528	450
		Totaal. . .	8 756	1 900 (1 889$^{125}/_{500}$)

…uws voor den oogst van 1875 — vrijwillig beplant: waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht.	gronden door de ondernemers gehuurd. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant, als zijnde dit niet afzonderlijk op te geven: in het geheel (met opgave der voornaamste standnummers).	gemiddeld per bouw.	Hoeveelheid verkregen rietsap in liters.	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Kosten van den aanplant — Schadeloosstelling voor den grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.
6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
»	40	33 180	88,01	13 504 000	7°	f 18 198,00	f 30 252,49
»	6	28 125,52 n°. 12.	69,27	14 133 150	8°	21 600,00	35 616,00
»	46	37 839 » 12.	84,84	16 031 400	$7\frac{1}{4}$°	21 600,00	35 532,00
»	$101\frac{330}{500}$	36 636	91,21	16 254 500	9°	16 200,00	26 956,50
»	20	54 500	104,81	29 242 500	$5\frac{1}{2}$°	27 000,00	44 167,50
»	$213\frac{330}{500}$	190 280,52	88,48	89 165 550	†	f 104 598,00	f 172 524,49
»	40	22 500 n°. 13 t/m 15.	51,14	10 985 400	8°	f 12 960,00	f 48 000,00
»	11	28 770	70	10 950 000	$9\frac{1}{2}$°	f 11 274,00	f 47 050,00
»	52	26 894	59,50	11 790 000	10°	13 200,00	46 000,00
»	63	55 664	64,50	22 740 000	†	f 24 474,00	f 93 050,00
»	»	24 280 (*q*)	60,70	8 846 550	8°	f 13 200,00	f 48 000,00
11	»	37 300	41,43	19 115 000	$5\frac{1}{2}$°	21 450,00	78 000,00
»	4	22 195 n°. 12 en 13.	56,15	11 709 000	9°	15 400,00	46 984,00
$59\frac{35}{500}$	4	25 000 » 12 en 14.	48,73	13 671 000	9°	14 850,00	56 250,00
$70\frac{35}{500}$	8	98 775	50,20	53 341 550	†	f 64 900,00	f 229 234,00

ingevolge contract met het Gouvernement.			Cijns verschuldigd:		Door het Gouvernement betaal		
Belooning aan de dessa-hoofden.	Cultuur-procenten van de inlandsche ambtenaren.	Totaal.	van aanplant die door tusschenkomst van het Gouvernement heeft plaats gehad.	van den vrijen aanplant.	aan de dessa-hoofden, bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	voor toezigt op den aanplant.	te
14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	
f 758,25	f 5 075,22	f 54 283,96	f 38 725,51	f 1 000,00	f 363,96	f 1 080,00	f
724,00	4 906,00	62 846,00	37 027,00	150,00	432,00	1 080,00	
834,00	4 720,00	62 686,00	37 580,00	1 150,00	432,00	1 080,00	
625,50	3 508,50	47 290,50	29 805,75	2 550,00	324,00	810,00	
1 085,00	6 645,00	78 897,50	65 895,00	500,00	540,00	1 350,00	
f 4 026,75	f 24 854,72	f 306 003,96	f 209 033,26	f 5 350,00	f 2 091,96	f 5 400,00	f
f 494,00	f 3 040,00	f 64 494,00	f 26 608,00	f 1 000,00	f 432,00	f 1 200,00	f
f 700,00	f 3 262,00	f 62 286,00	f 27 206,00	f 275,00	f 55,00 385,00	f 1 080,00	f
700,00	3 734,00	63 634,00	32 000,00	1 300,00	165,00 275,00	540,00 540,00	
f 1 400,00	f 6 996,00	f 125 920,00	f 59 206,00	f 1 575,00	f 880,00	f 2 160,00	f
f 804,00	f 3 962,00	f 65 966,00	f 31 720,80	»	f 440,00	f 1 080,00	f
1192,75	5 687,50	106 330,25	(r) 47 437,00	f 275,00	715,00	1 620,00	
834,00	4 430,00	67 648,00	28 704,00	100,00	440,00	1 080,00	
1 012,50	6 063,75	78 176,25	51 603,75	1 600,00	495,00	1 080,00	
f 3 843,25	f 20 143,25	f 318 120,50	f 159 465,55	f 1 975,00	f 2 090,00	f 4 860,00	f

...d: ...is zamen. 21.	Aantal vaste arbeiders bij de fabriek gevestigd: ambachts-lieden. 22.	Aantal vaste arbeiders bij de fabriek gevestigd: gewone arbeiders. 23.	Aantal daglooners gemiddeld gebezigd: gedurende den maal-tijd. 24.	Aantal daglooners gemiddeld gebezigd: bij het afwerken van het product. 25.	TOELICHTINGEN. 26.
1 443,96	30	30	200	60	(*q*) Hieronder 10 000 pikols stroopsuiker.
1 512,00	†	†	†	†	(*r*) Wegens verleende vrijstelling voor 2 bouws aanplant, die geheel mislukt zijn, is over 1875 aan cijns slechts te betalen geweest f 47 278,40.
1 512,00	10	25	370	180	
1 134,00	24	18	430	156	
1 890,00	24	37	530	90	
7 491,96	†	†	†	†	
1 632,00	24	20	375	125	
55,00	†	†	†	†	
1 465,00					
705,00	†	†	393	149	
815,00					
3 040,00	†	†	†	†	
1 520,00	26	129	316	70	
2 335,00	»	390	640	640	
1 520,00	44	58	250	110	
1 575,00	26	130	120	130	
6 950,00	96	707	1326	950	

RECAPITULATIE.

ECAPI

...sten van den aanplant: ...d.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking. 13.
,00	f 535 706,82
,50	352 306,00
,00	202 500,00
,50	253 349,00
,73	471 667,30
,00	25 252,50
,20	802 879,75
43	515 157,61
99	428 999,46
,00	172 524,49
,00	48 000,00
,00	93 050,00
00	229 234,00
35	f 4 130 626,93

TULA

ingevolge contract r

Belooning aan de dessa-hoofden. 14.	p d
f 9 383,08	f
6 204,00	
3 374,50	
4 399,00	
9 669,75	
574,50	
16 317,75	
11 905,68	
10 085,92	
4 026,75	
494,00	
1 400,00	
3 843,25	
f 81 678,19	f

ZITTING 1876—1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE RR

N°. 44.

(Zie blz. 185 van het verslag.)

OVERZIGT

VAN DEN TOESTAND DER

GOUVERNEMENTS-KINAPLANTSOENEN

OP

JAVA,

in de jaren 1873, 1874 en 1875.

Ligging en gemiddelde hoogte boven zee der plantsoenen. (De hoogte uitgedrukt in meters.)	Aanwezig bij het einde van	PLANTEN IN DE KWEEKERIJEN.				
		Calisaya. (*a*)	Succirubra.	Officinalis (variëtates).	Lancifolia.	Micrantha.
Lembang, geb. Tangkoeban Prahoe (1251).	1873	9 000	7 000	»	»	400
	1874	200	»	»	»	»
	1875	230	»	»	»	»
Nagrak, geb. Tangkoeban Prahoe (1625).	1873	6 000	1 000	30 000	500	»
	1874	15 000	»	13 000	»	»
	1875	3 475	»	»	»	»
Tjibitoeng, gebergte Waijang (1527).	1873	5 000	1 000	62 400	3 700	»
	1874	25 000	100	45 000	»	»
	1875	15 570	»	19 387	»	»
Tjiberem, gebergte Malawar (Oost) (1560).	1873	1 500	»	14 500	2 400	»
	1874	24 000	»	11 000	2 000	»
	1875	18 916	»	6 710	2 150	»
Tjiniroean, gebergte Malawar (West) (1566).	1873	33 500	»	16 700	7 300	»
	1874	36 000	»	2 000	7 000	»
	1875	34 190	»	10 000	6 100	»
Rioeng Goenoeng, gebergte Tiloe (1625).	1873	6 300	»	5 700	4 300	»
	1874	12 000	»	14 000	1 000	»
	1875	17 160	»	2 400	»	»
Kawah Tjiwidei, gebergte Kendeng Patoeha (1950).	1873	»	»	32 000	»	»
	1874	»	»	16 000	»	»
	1875	»	»	29 630	»	»
Totaal der afzonderlijke soorten.	1873	61 300	9 000	161 300	18 200	400
	1874	112 200	100	101 000	10 000	»
	1875	(*b*) 89 541	»	68 127	8 250	»
Totaal-generaal van alle soorten.	1873	250 200				
	1874	223 300				
	1875	165 918				

PLANTEN IN DEN VOLLEN GROND.						
Calisaya en Hasskarliana.	Succirubra en Caloptera.	Officinalis (variëtates).	Lancifolia.	Micrantha.	Totaal-generaal der planten.	Verdere bijzonderheden.
133 000	14 400	»	»	200	164 000	(a) In 1874 en 1875 waren alle Calisaya's in de kweekerijen Ledgeriana's.
133 000	14 000	»	»	200	147 400	
133 126	14 411	»	»	200	147 967	(b) Hieronder 6420 uit *stekken* gekweekte planten.
159 800	43 000	23 000	3 700	60	267 060	(c) Hieronder komen, buiten de ± 5000 moederboomen, voor: 75 943 uit *zaden* en 24 764 uit *stekken* gekweekte Ledgeriana's; voorts ongeveer 55 000 Hasskarliana's.
159 000	43 000	53 000	4 000	50	287 050	
170 800	42 200	78 275	4 302	62	299 114	
134 100	26 500	15 600	2 200	50	250 550	(d) Hieronder zijn omstreeks 5000 Caloptera's begrepen.
128 000	27 000	32 000	2 000	50	259 150	
137 904	25 798	43 919	2 195	»	244 773	
205 500	23 900	22 600	900	110	271 410	
199 000	23 000	36 000	1 000	100	296 100	
194 120	23 477	41 545	1 328	»	288 246	
251 200	48 800	31 700	9 400	300	398 900	
254 000	46 000	45 000	9 000	300	399 300	
244 000	42 115	49 680	9 411	250	395 746	
249 900	33 900	18 400	16 000	170	334 670	
253 000	32 000	29 000	18 000	150	359 150	
245 900	31 000	38 300	18 800	»	353 560	
»	»	226 300	»	»	258 300	
»	»	231 000	»	»	247 000	
»	»	239 333	»	»	268 963	
1 133 500	190 500	337 600	32 200	890		
1 126 000	185 000	426 000	34 000	850		
(c) 1 125 850	(d) 179 001	491 052	36 036	512		
		1 694 690			1 944 890	
		1 771 850			1 995 150	
		1 832 451			1 998 369	

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE SS.

N°. 45.

(Zie bladz. 187 van het verslag.)

OVERZIGT van de productie enz. in 1875 der vrije suikerfabrieken op Java en Madura, niet gevestigd op particuliere landerijen of op in erfpacht of huur uitgegeven gronden.

Volgnommer.	Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers of administrateurs.	Aanplant in bouws.	Productie (in pikols).	Gemiddelde productie per bouw.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
1	Cheribon.	Cheribon.	Kalitandjoeng.	M. P. Pels.	(a)†	10 000	†	35	90
2	Id.	Id.	Kalisapoe.	Tjan Boen Tjang.	†	700	†	20	100
3	Id.	Id.	Samoedialaga.	J. H. Simon.	†	870	†	20	30
4	Id.	Id.	Tjikeleng.	L. C. Chauvin.	†	1 300	†	40	150
5	Id.	Sindanglaut.	Kalimaro.	Erven Gonsalves.	†	12 416	†	15	140
6	Id.	Id.	Tjigobang.	Id.	†	12 180	†	25	180
7	Id.	Id.	Waled.	Id.	†	7 575	†	15	125
8	Id.	Id.	Loewoenggadjah.	Tan Tiang Keng.	†	6 286	†	21	300
9	Id.	Koeningan.	Djambar.	Tan Long Seng.	†	250	†	22	23
10	Id.	Id.	Sakerta.	L. E. Illing.	†	30	†	22	35
11	Id.	Id.	Pagoendan.	Lim Kidjan.	†	288	†	35	35
12	Tagal.	Tagal.	Kedjambon,	Tan Kohhim.	162 1/4	3 567	22	28	140 (b
13	Id.	Id.	Kemantren.	Factorij Nederl. Handelmaatsch.	450	± 17 000	± 38	geene	300
14	Id.	Id.	Maribaija.	Id.	†	†	†	†	†
15	Id.	Brebes.	Lemahabang.	L. F. Gonsalves.	†	19 092	†	150	413
16	Id.	Id.	Balapoelang.	C. Wiselius geb. Lagerweij en J. Gatsonides.	150	†	†	2	55
17	Pekalongan.	Bandar.	Tirto.	Factorij Nederl. Handelmaatsch. en H. J. Staverman.	250	9 550	38	geene	142 (b)
18	Id.	Batang.	Klikang.	Factory Nederl. Handelmaatsch. en J. Breton de Nijs.	116	3 500	30	geene	100 à 450
19	Japara.	Japara.	Djeroekwangi.	Larsen & C°. en van de Ven.	275	± 11 000	40	60	350

(*a*) De dus geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

(*b*) In den maal-tijd.

Volgnommer.	Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers of administrateurs.	Aanplant in bouws.	Productie (in pikols).	Gemiddelde productie per bouw.	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
20	Rembang.	Rembang.	Toelis.	J. Dunlop en C. H. M. van Casand.	475	11 473	24	†	†
21	Soerabaija.	Soerabaija.	Poerworedjo.	Kwee Swie Twan.	†	8 000	†	geene	80 (k)
22	Id.	Id.	Ketabang.	Han Oen Gwan.	†	600	†	14	45
23	Id.	Sidoardjo.	Pandjoenan.	Han Tian Hien.	†	4 435	†	geene	157
24	Id.	Id.	Gabohan. (c)	Tan Tik Hien.	»	»	»	»	»
25	Id.	Id.	Ngelom (c)	Ong Tjé Tjang en Ong Toen Se.	»	»	»	»	»
26	Id.	Id.	Tamangsari.	Tjoa Liem Hie.	†	4 082	†	6	150
27	Id.	Id.	Papoh	G. von Bultzingslöwen.	†	12 702	†	20	200
28	Id.	Modjokerto.	Soekodono.	D. J. Jut.	350	18 500	53	230	300 à 1600
29	Id.	Id.	Plosso.	J. A. Thomas.	†	3 600	†	40	†
30	Id.	Id.	Peterongan.	Dieffenbach & C°.	280	11 000	39	140	†
31	Id.	Id.	Ngoro. (d)	Id.	†	(d)	(d)	»	»
32	Id.	Id.	Tangoenan. (e)	P. Eschauzier en W. H. Meijer.	80	4 000	50	20	170 (k)
33	Pasoeroean.	Pasoeroean.	Rust en Lust.	Kwee Liang To.	66	997	15	19	55
34	Id.	Bangil. (f)	Babat. (g)	Sie Ban Swie.	†	»	»	»	»
35	Probolinggo.	Kraksaän.	Bagoe.	G. von Bultzingslöwen.	375	18 750	50	50	†
36	Id.	Id.	Seboroh.	C. Maarschalk.	189	1 700	9	20	20 à 100
37	Id.	Id.	Wonosaleh. (e)	C. G. Hardy.	183	6 395	35	12	50 à 200
38	Id.	Id.	Maron (e)	D. Pietermaat.	132	2 504	19	40	90
39	Bagelen.	Keboemen.	Kebassekan.	Koe Tjoei Kim c. s.	†	1 512	†	16	40
40	Id.	Poerworedjo.	Winong.	Tjoa Kingin c. s.	†	400	†	5	12
41	Id.	Id.	Tegalsari (Kaliredjo).	Tan Taisan c. s.	†	55	†	3	10
42	Kadoe.	Magelang. (h)	Pradjenan.	Tan Tjian Sin.	†	170	†	12	geene
43	Id.	Id.	Bandoeng.	Liem Kong Goe.	†	160	†	30	geene
44	Id.	Poerbolinggo.	Kiringan Tjilik.	Liem Siang Soei.	†	395	†	18	15
45	Madioen.	Magettan.	Poerwodadi. (i)	A. baron Sloet van Oldruitenborgh.	†	†	†	†	†
46	Madura.	Pamakassan.	Teedja.	J. F. Mentel.	215	5 000	23	20	120 (k)

(c) Deze fabrieken hebben in 1875 niet gewerkt.

(d) Deze nieuwe fabriek heeft in 1875 nog niet gewerkt; het voor den ondernemer aangeplante riet is op twee naburige fabrieken (waarvan ééne in contract met het Gouvernement werkt) vermalen.

(e) Deze onderneming heeft in 1875 voor het eerst gewerkt.

(f) De onderneming Gedjoegan (n°. 32 der bijlage RR van het vorig verslag) is opgeheven.

(g) Deze nieuwe fabriek kon, wegens een gebrek aan de machinerien, niet werken; het product werd verwerkt in de fabriek Ardjosari. Babad werd gebouwd, omdat de Chinees, die in 1872 contractant voor Ardjosari werd, zich met de vroegere contractanten niet kon verstaan aangaande de overneming hunner fabriek (genaamd Ardjosari of Taloen). Evenwel gelukte dit na eenigen tijd, en nu werd Babad eene vrije fabriek.

(h) De fabriekjes Tomogoro, Tiban en Permitan (n°s. 39, 41 en 42 der bijlage RR van het vorig verslag) zijn opgeheven.

(i) Deze onderneming komt niet voor op den uit Indie ontvangen staat, waarschijnlijk omdat men haar beschouwd heeft als één met de onderneming in contract met het Gouvernement (n°. 88 van bijlage QQ).

(k) In den maal-tijd.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **TT**.

N°. 46.

(Zie bladz. 188 van het verslag.)

OVERZIGT van de productie enz. der tabaks-ondernemingen op Java in 1875.

GEWESTEN.	AFDEELINGEN.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers of administrateurs.	Productie (in kilo's).	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Preanger regentschappen.	Tjitjalengka.	Trogong.	W. Helder & C°.	49 600	70	50 à 100
Id.	Id.	Tjiparaij. (*b*)	Geo Wehry & C°.	7 440	(*a*) †	†
Id.	Soemedang.	Sindangradja. (*b*)	Id.	4 960	geene.	onbepaald.
Id.	Tassikmalaija en Soekapoera Kollot.	Singaparna.	H. F. van Vollenhoven.	†	†	†
Id.	Mangoenredja.	Id.	Id.	†	†	†
Id.	Tassikmalaija.	Tjideri en Melambong. (*b*)	Id.	992	10	20
Id.	Soekapoera.	Manondjaja. (*b*)	Geo Wehry & C°.	†	8	21
Pekalongan.	Bandar.	Kadjen.	E. Moormann & C°.	28 086	†	†
Samarang.	Kendal.	Weliri.	Dorrepaal & C°. en W. Veenstra.	± 99 200	geene.	400
Id.	Id.	Gendingan.	Wüste en Hintzen.	± 37 200	50	50
Id.	Demak.	Penawangan.	H. Helder en W. D. van Berckel.	†	†	†
Id.	Grobogan.	Id.	Id.	49 600	†	10 à 100
Rembang.	Rembang.	Meraijoen.	H. J. van Sandick.	4 960	†	20
Id.	Toeban.	de Geurige plant.	Erven C. Vreede.	124 000	227	†
d.	Id.	Widang.	E. W. C. Haighton.	†	geene.	†
Id.	Id.	Pontjo.	P. J. van Deth.	†	†	†
Id.	Id.	Cuba.	G. H. de Voogt.	148 800	†	1 400
Id.	Id.	Nicot.	J. Ankersmit & Zoon.	272 800	†	230
Id.	Bodjonegoro.	Barek.	Erven K. Veenstra.	148 800	26	130
Id.	Id.	Padangan.	Anemaet & C°.	87 792	20	92
Id.	Id.	Malo.	W. Strüben.	29 760	9	30
Id.	Id.	Tembilang. (*c*)	W. Carp.	8 928	4	11
Id.	Id.	Padangan.	H. J. van Sandick.	34 720	9	31

(*a*) De dus geteekende kolommen zijn bij gemis aan opgaven niet kunnen worden ingevuld.

(*b*) In den loop van 1875 tot stand gekomen.

(*c*) Deze is de naam der onderneming die in de bijlage SS van het vorig verslag vermeld werd als » Ngoempak."

GEWESTEN.	AFDEELINGEN.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers of administrateurs.	Productie (in kilo's).	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Rembang.	Blora.	Djepon.	Internationale Crediet- en Handelsvereeniging »Rotterdam ".	34 720	16	40
Id.	Id.	Bengir.	D. J. K. Pietermaat.	37 200	12	13
Soerabaija.	Modjokerto.	Ngembeh.	A. J. Zijlker.	24 800	†	†
Id.	Lamongan.	Telanak.	L. W. van Muijden.	14 880	†	†
Pasoeroean. (*d*)	Pasoeroean.	Lawang.	H. B. van Hees.	37 200	†	10 à 50
Id.	Malang.	Taloen.	E. W. Abels.	74 400	1	15 à 30
Id.	Id.	» Zoo de Heer wil."	B. Bleckman.	74 400	12	6 à 8
Id.	Id.	Golek.	G. P. Balkstra.	†	10	50
Id.	Id.	Elmirados.	D. Utermark.	217 000	15	30 à 20
Id.	Id.	König & C°.	Kwee Han Sian.	? (*e*)	2	20 à 40
Id.	Id.	—	Kho Kam Ie.	56 420	5	4 à 10
Id.	Id.	van der Ven, Larsen & C°.	Aroeman.	62 000	4	15 à 40
Id.	Id.	Id.	Ario.	20 460	1	6 à 10
Id.	Id.	—	Pa Djaijan.	129 766	1	10 à 20
Id.	Id.	A. W. de Rijk & C°.	O. M. van den Dungen.	124 000	10	25 à 80
Id.	Id.	K. H. Abraas.	Hadji Nahawi.	376 836	4	10 à 40
Id.	Id.	Kotalama.	W. Thieme.	31 000	10	4 à 12
Id.	Id.	van der Ven, Larsen & C°.	J. van Schooten.	176 400	3	25
Id.	Id.	Tanahwangi.	A. Salm, G. Blokhuis, Smithuijzen, W. Lehmann.	223 200	†	5 à 58
Id.	Id.	Kendal paijak.	A. Salm.	297 600	43	20 à 150
Id.	Id.	Boemiaijoe. (*f*)	C. J. A. de Quay.	37 200	3	5 à 25
Id.	Id.	—	Kwee Sioe Go.	58 094	12	8 à 15
Probolinggo.	Kraksaän.	Tondong. (*g*)	Prins Wielandt.	†	†	†
Id.	Loemadjang.	Tempeh.	Java-Tabakmaatschappij.	173 600	geene.	50 à 200
Id.	Id.	Djarit.	C. B. E. Versteegh.	14 880	20	40 à 60
Id.	Id.	Kalipantjang.	C. Maarschalk & C°.	155 000	20	50 à 500
Id.	Id.	Tjengkok.	H. Helder & C°.	99 200	†	10
Id.	Id.	Kawèden.	mr. W. A. baron Baud.	99 200	20	15
Id.	Id.	Pasirian.	F. H. J. von Bihl.	†	†	†
Id.	Id.	Kidoel.	W. C. L. Ruijs.	99 200	37	75
Id.	Id.	Toempang.	Berghuis en Thesing.	39 680	16	6
Id.	Id.	Boelak Gempol.	van der Ven, Larsen & C°.	68 200	†	12 à 315
Id.	Id.	Koenir.	J. H. F. Beer.	148 800	13	30 à 435

(*d*) De in bijlage SS. van het vorig verslag genoemde ondernemingen van J. L. Umbgrove en van Smissaert zijn opgeheven; die van Kwee Sioe Ing was ten onregte vermeld. Voor sommige der overige ondernemingen worden thans andere benamingen dan over 1874 opgegeven. In de aangehaalde bijlage werden 8 ondernemingen opgegeven als gelegen in de afdeeling Pasoeroean; het blijkt nu echter dat dit alleen met de onderneming » Lawang" het geval is.

(*e*) Volgens den uit Indie ontvangen staat zou deze onderneming eene productie hebben gehad van 1 357 800 kilo's. Daar dit cijfer bezwaarlijk juist kan zijn, is het niet ingevuld.

(*f*) Deze onderneming is gesplitst in twee afzonderlijke fabrieken.

(*g*) In den loop van 1875 tot stand gekomen.

GEWESTEN.	AFDEELINGEN.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers of administrateurs.	Productie (in kilo's).	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Probolinggo.	Loemadjang.	Tempehlor (Bedok).	Abraas & C°.	49 104	19	16
Id.	Id.	Djeroek Kidoel.	E. Moormann & C°.	74 400	†	50
Id.	Id.	Djowo.	Reiss & C°.	37 200	†	45
Id.	Id.	Oemboelan (Tjondro).	C. Maarschalk & C°.	24 800	9	4 à 20
Id.	Id.	Kandangan.	Soerabaija-tabakmaatschappij.	39 680	14	30
Id.	Id.	Poetjang Ranga.	B. van Leeuwen & C°.	24 800	†	onbepaald.
Id.	Id.	D. W. R. (Kloemprit.)	A. W. de Rijk & C°.	7 440	13	12 à 40
Id.	Id.	Kedoong Wringin.	J. B. E. Duvergé.	49 600	7	onbepaald.
Id.	Id.	Klakah.	Ph. E. Tissot.	11 904	3	6 à 30
Id.	Id.	Labroek.	J. Boes & C°.	68 200	†	30 à 300
Id.	Id.	Limpini. (*h*)	F. A. A. Jacometti.	16 864	12	2 à 8
Id.	Id.	Kedawoeng. (*h*)	C. G. Kolff.	37 200	20	30 à 40
Bezoeki.	Bondowosso.	Lodjadjar.	Internationale Crediet- en Handelsvereeniging »Rotterdam".	99 200	30	50
Id.	Id.	Plantage Rotterdam.	jhr. C. J. P. von Mühlen.	117 552	20	40
Id.	Id.	Soekokerto.	mr. W. A. baron Baud.	297 600	40	60 à 1620
Id.	Id.	Soekowono.	J. A. A. Fransen van de Putte.	322 400	75	40 à 1000
Id.	Id.	Djaliboek.	D. van Duivenbode Varkevisser, qq. Abraas & C°.	186 000	1 000	30 à 180
Id.	Id.	Djember.	G. D. Birnie Szn.	297 600	208	2 000
Id.	Id.	Nieuw Djarit.	C. B. E. Versteegh, W. J. Mulder en J. Stap.	62 000	†	25 à 470
Id.	Id.	Patrang.	E. Moormann & C°.	62 000	†	80 à 120
Id.	Id.	Gambirono.	mr. W. A. baron van Reede van Oudshoorn en de Internationale Crediet- en Handelsvereeniging » Rotterdam".	17 360	†	30 à 80
Id.	Id.	Kalisat. (*h*)	C. B. E. Versteegh en C. J. Koert.	7 440	†	2 à 100
Id.	Id.	Soerèn. (*h*)	G. J. de Lange en J. Butijn.	24 800	†	†
Id.	Id.	Watès. (*h*)	van der Ven, Larsen & C°.	47 120	†	†
Banjoewangi.	Banjoewangi.	Tembakoan.	H. S. Coert en jhr. J. H. A. S. de Mey van Gerwen.	90 200	45	± 500
Banjoemas.	Banjoemas.	Tjiberem.	G. L. Dorrepaal.	8 432	27	15 à 300
Id.	Id.	Mandiradja.	J. J. van Leeuwen.	68 200	geene.	1 à 150
Id.	Id.	Batoe-agoeng.	K. A. Rouwenhorst Mulder.	37 200	id.	10 à 90
Id.	Poerwokerto.	Poerwokerto.	Java-Tabakmaatschappij.	24 800	32	1 à 700
Id.	Id.	Patik Radja.	H. Helder & C°.	99 200	18	30 à 120
Id.	Id.	Poerbolinggo Slamat.	E. Moormann & C°.	76 880	†	†
Id.	Id.	—	J. S. Martherus.	8 184	14	10 à 30
Id.	Poerbolinggo.	Poerbolinggo.	J. J. van der Leeuw.	34 720	175	600
Id.	Id.	Poerbolinggo Kidoel.	Geo Wehry & C°.	53 568	17	119

(*h*) In den loop van 1875 tot stand gekomen.

GEWESTEN.	AFDEELINGEN.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers of administrateurs.	Productie (in kilo's).	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Banjoemas.	Poerbolinggo.	Banjoemas Kidoel (*i*)	W. C. L. Ruijs.	62 000	geene.	10
Id.	Id.	Bobotsari. (*i*)	J. W. J. Verburgh & C°.	46 128	19	60
Id.	Id.	Gondosoeli. (*i*)	jhr. mr. Nedermeijer van Rosenthal.	9 920	6	20
Id.	Tjilatjap.	Karang Kandri (*i*)	Rouwenhorst Mulder & C°.	1 240	5	10
Bagelen.	Poerworedjo.	Maron.	E. Moormann & C°.	49 600	40	100
Id.	Karang-anjar.	Kretek.	Swaving.	24 800	100	20
Id.	Koetoardjo.	N. H. M. (*i*)	Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij.	49 600	105	onbekend.
Kadoe.	Magelang.	Balak.	F. C. E. Bousquet.	59 520	17	26 à 100
Id.	Id.	Boro Boedoer.	E. Moormann & C°.	63 984	28	280
Id.	Id.	Djoemoijo.	Java-Tabakmaatschappij.	143 840	50	75
Id.	Id.	Djetak.	Id.	100 192	25	150
Id.	Id.	Sawangan.	't Hooft & Bousquet.	95 520	42	50
Id.	Id.	Wonosari.	H. & J. Stap.	54 560	24	40
Id.	Id.	Soetjen.	von Ende.	50 592	40	40
Id.	Id.	Krasak (*i*)	E. Moormann & C°.	79 360	†	50
Id.	Temanggoeng.	Temanggoeng.	Wüste & Hintzen.	39 680	16	10
Id.	Id.	Djoemo.	F. Loze & Mehlbaum.	44 640	30	30
Id.	Id.	Paraän.	van den Broek & Veeckens.	49 600	40	30
Id.	Id.	Tosari (*i*)	E. Moormann & C°.	14 880	10	30
Madioen.	Soemorotto.	Balong. (*i*)	J. H. B. Hogewoning & jhr. W. D. van Nispen.	37 200	geene.	2 à 90
Kediri. (*k*)	Kediri.	Soerabaija-Tabakmaatschappij.	von Bultzingslöwen & C°.	Heeft in 1875 niet gewerkt.		
Id.	Id.	Epo.	G. Harkema & J. W. Dammers	Idem.		
Id.	Id.	Kendal djajong.	C. H. de Bruijn & C°.	†	†	†
Id.	Id.	Brangghan.	H. L. Ketjen.	37 200	6	20 à 100
Id.	Id.	Tjangkring.	B. van Leeuwen & C°.	Heeft in 1875 niet gewerkt.		
Id.	Id.	Poerwodadi.	A. P. Hanterman.	49 600	31	60
Id.	Id.	Balewerti. (*l*)	Homans & C°.	62 000	5	20 à 200
Id.	Id.	Kras.	P. H. L. Lisnet, C. W. Wardenaar & H. Rosenmeier.	77 500	40	70
Id.	Id.	Djambean.	E. Moormann & C°.	Heeft in 1875 niet gewerkt.		
Id.	Id.	Tales.	Scheepmaker.	43 400	10	50 à 500
Id.	Id.	Selodono. (*m*)	van de Velde.	31 000	3	3 à 150

(*i*) In den loop van 1875 tot stand gekomen.

(*k*) De in de bijlage SS van het vorig verslag vermelde fabriek » Kentjong " is gevestigd op gronden door het Gouvernement in huur afgestaan en behoort alzoo niet in dezen staat. Overigens zijn eenige ondernemingen, ten vorigen jare vermeld, op dezen staat niet terug te vinden, en omgekeerd. In de Indische opgaven omtrent de benamingen schijnt dus eenige verwarring te bestaan.

(*l*) In 1874 ten onregte » Waschman " geheeten.

(*m*) In den loop van 1875 tot stand gebragt. Behalve de 2 ondernemingen, waarbij dit is aangeteekend, moeten nog 5 van de genoemde ondernemingen eerst in 1875 zijn opgerigt. Welke deze zijn, kan echter niet opgegeven worden. (Vergelijk noot *k*.)

GEWESTEN.	AFDEELINGEN.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers of administrateurs.	Productie (in kilo's).	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Kediri.	Kediri.	Ngadiloewih.	J. A. Schreijner.	49 600	3	250
Id.	Id.	Kotta Kediri.	Hagedoorn Sr.	†	†	†
Id.	Id.	Id.	de Joode.	†	†	†
Id.	Id.	Djetis.	Sie Wie Soeij.	46 500	30	25 à 80
Id.	Id.	Djambean. (*n*)	Michell.	†	†	†
Id.	Ngrowo.	Le Comte.	W. N. Le Comte & C°.	†	†	†
Id.	Id.	Ngoenoet Blitar.	R. Boyd.	86 800	†	80
Id.	Id.	A. J. Walter.	Soerabaija-Tabakmaatschappij.	†	†	
Id.	Id.	E. Moormann & C°.	E. Moormann & C°.	†	†	†
Id.	Id.	Toeloeng-agoeng.	B. van Leeuwen & C°.	†	†	†
Id.	Id.	Epo.	J. W. Dammers.	†	†	†
Id.	Id.	H. S. D. B. (Ngoenoet).	W. L. Homans.	†	†	†
Id.	Id.	Karangwaroe.	Id.	†	†	†
Id.	Id.	G. Kramer.	G. Kramer.	†	†	†
Id.	Trengalek.	Pakis.	König & C°.	49 600	4	10 à 125
Id.	Blitar.	Garoem. (*o*)	P. H. L. Lisnet.	71 920	15	70 à 300
Id.	Id.	H. A. (Blitar)	W. Lehmann, G. Blokhuis en C. A. Cramer.	114 080	†	3 à 250
Id.	Id.	Papoh.	R. W. Besier en B. J. van Eck.	31 000	4	5 à 60
Id.	Id.	Dandong.	E. Moormann & C°.	18 600	†	10 à 40
Id.	Id.	H. S. & D. B.	Soerabaija-Tabakmaatschappij.	31 600	15	10 à 40
Id.	Id.	Vijsma (Blitar).	H. G. Vijsma.	57 040	8	10 à 200
Id.	Id.	Srengat.	Java-Tabakmaatschappij.	111 600	29	45 à 950
Id.	Id.	—	Soerabaija-Tabakmaatschappij.	105 400	†	onbepaald.
Id.	Id.	Bendogrit.	C. H. de Bruijn & C°.	93 000	5	15 à 150
Id.	Id.	A. J. M.	G. Parijs.	74 400	†	†
Id.	Id.	J. S. C. (Blitar).	Reuvekamp Gille.	145 700	†	†
Id.	Id.	Tawangredjo.	Tawangredjo-cultuurmaatschappij.	49 600	20	50 à 500
Id.	Id.	Reiss & C°.	H. C. Graeuwen.	3 100	†	†
Id.	Id.	Kaoeman, Krangan Boro en Krapijak.	E. Moormann & C°.	Heeft in 1875 niet gewerkt.		
Id.	Id.	Kepandjen.	Velsink.	Idem.		
Id.	Id.	Plosso Kerep.	Java-Tabakmaatschappij.	Idem.		

(*n*) In den loop van 1875 tot stand gebragt. Zie overigens de voorgaande noot.

(*o*) Ten vorigen jare vermeld onder den naam » Lisnet ".

ZITTING 1876 — 1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE UU.

N°. 47.

(Zie blz. 190 van het verslag.)

OVERZIGT

BETREFFENDE DE

OP JAVA GEVESTIGDE LANDBOUW-ONDERNEMINGEN

OP DOOR HET GOUVERNEMENT IN HUUR OF ERFPACHT (1)

AFGESTANE WOESTE GRONDEN,

(daaronder ook die waarvan de huur in erfpacht is geconverteerd)

over 1875.

(1) Alleen die erfpachtsperceelen zijn opgenomen, welke op 31 December 1875 bereids in de openbare registers waren ingeschreven.

rektheid er eelen ouws). — aar deelen ı bouw vamen, ; cijfer rond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van den huur-schat.	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpacht-som.
				BAN
300	27 Febr. 1865	—	f 0,50	—
500	—	1 Jan. 1875	—	f 1,00
504	—	1 Julij 1875	—	1,50
28	—	10 Sept. 1875	—	1,50
508	—	26 Febr. 1874	—	1,00
530	20 Dec. 1873	—	2,51	—
532	27 Maart 1873	—	2,50	—
				BATA
296	15 Nov. 1865 (tot afloop oogst 1885)	—	f 1,00	—
118	28 Maart 1874 (tot afloop oogst 1885)	—	1,00	—
105	18 Mei 1866	—	3,50	—
				KRA
198	1 Jan. 1868	—	f 6,00	—
209	—	20 Oct. 1875	—	f 2,50
428	1 Jan. 1873	—	1,00	—
774	1 Jan. 1873	—	1,00	—
131	27 Febr. 1871 (tot afloop oogst 1887)	—	7,50	—
279	—	15 Dec. 1874	—	4,00
155	27 Febr. 1871	—	7,50	—
195	—	15 Dec. 1874	—	4,00

Over 1875/76 verschuldigd aan huurschat. (De sommen met een * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1875 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	Over 1875/76 verschuldigd aan erfpachtsom. (Alleen die ondernemers welke hun huurregt in erfpacht hebben doen veranderen, hebben over 1875 en 1876 eene pachtsom te betalen. De overige erfpachters genieten nog de vrijstelling gedurende de vijf eerste jaren.)	Aantal bouws bij het eind van 1875 beplant.	Productie in 1875.
TAM.			
f 150,00	—	—	—
—	f 1 500,00	1050 met koffij	1750 pik. koffij
—	756,00	200 » »	30 » »
—	Nog niet ingegaan		
—	f 507,60	400 » »	Nog geen produc
Nog niet ingegaan	—	133 » »	Id.
Id.	—	400 » »	120 pik. koffij
VIA.			
f 296,00	—	140 met thee	± 39 680 kilo's thee
Nog niet ingegaan	—		
f 366,80	—	Niet opgegeven	3 715 pik. padi
WANG.			
f 7 185,00	—	350 met suikerriet	9 000 pik. suike
—	Nog niet ingegaan	Niet opgegeven	Niet opgegeve
427,00	—	120 met suikerriet	1 200 pik. suike
774,00	—	Niet opgegeven	Niet opgegeve
Nog niet ingegaan	—	473 met kaneel	7440 kilo's kane
—	f 1 116,51		
Nog niet ingegaan	—		
—	778,775		

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.
12	—	Bandong.	Oedjoeng broeng Koelon
13	—	Idem.	Bandjaran en Tjepedjeh.
—	8		
—	9	Idem.	Bandjaran en Tjisondari.
14	—	Idem.	Radjamandala.
—	10	Idem (afd. Tjitjalengka).	Tjikemboelan e Tjitjalengka.
—	11	Idem idem.	Tjitjalengka.
—	12	Idem idem.	Idem.
—	13	Tjiandjoer.	Tjipoetri.
15	—	Idem (afd. Soekaboemi.	Tjimahi.
16	—	Idem idem.	Idem.
—	14		
17	—	Idem idem.	Idem.
18	—	Idem idem.	Tjiheulang.
19	—	Idem idem.	Idem.
20	—	Idem idem.	Tjitjoeroek.
—	15	Idem idem.	Idem.
—	16	Idem idem.	Idem.
21	—		Plaboean.
22	—		Idem.

uurde
erne-
— in
tiging
875.
(Koffij.
Pikols.)
—
—
5
—
—
†
†
3 700
—
†

NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.
						PREANGER
Tjioemboeloeit.	Erven G. P. Servatius.	325	1 Jan. 1864	—	f 24,00	—
Tegalmantri of Ardjosari.	Mr. R. A. Kerkhoven.	408	15 Febr. 1869	—	8,00	—
		110	—	23 Nov. 1875	—	f 4,10
Gambong.	R. E. Kerkhoven.	409	—	10 Sept. 1875	—	3,10
—	Jhr. N. A. Holmberg de Beckfeldt.	511	28 Aug. 1874	—	5,00	—
Sitiardja.	J. Sas, Ch. O. van der Plas en W. G. Wiederhold.	350	—	6 Dec. 1873	—	5,00
Idem.	Idem.	204	—	20 Nov. 1875	—	5,10
Tegalmawoek en Tjidares.	A. F. van der Ven.	253	—	22 Junij 1875	—	4,60
Tjegoentoer.	J. F. Bik.	236	—	16 Julij 1875	—	1,75
Tegal Tjikembang.	Mr. W. A. baron Baud.	442	19 Maart 1868	—	6,66 $\frac{2}{3}$	—
Argalinga.	G. F. van Polanen Petel en E. C. C. Boutmy.	268	15 Julij 1872	—	0,80	—
		411	—	20 Jan. 1875	—	1,10
niet opgegeven.	A. Piroelie.	100	17 Dec. 1875	—	5,00	—
Sinagar.	A. Holle.	300	1 Jan. 1863	—	24,00	—
Tjirohani.	Idem.	300	16 Sept. 1864	—	6,00	—
Parakansalak.	A. W. Holle.	291	1 Jan. 1863	—	24,00	—
Idem.	Idem.	500	—	31 Mei 1875	—	1,10
Tjisalak.	W. F. Hoogeveen en A. W. Holle.	146	—	13 Jan. 1875	—	1,10
		174	5 April 1865	—	5,00	—
		127	1 Julij 1872 (voor 13 jaren)	—	3,00	—

Bedrag per bouw 's jaars: den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars: van de erfpachtsom.	Over 1875/76 verschuldigd aan huurschat. (De sommen met een * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1875 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	Over 1875/76 verschuldigd aan erfpachtsom. (Alleen die ondernemers welke hun huurregt in erfpacht hebben doen veranderen, hebben over 1875 en 1876 eene pachtsom te betalen. De overige erfpachters genieten nog de vrijstelling gedurende de eerste vijf jaren.)	Aantal bouws bij het eind van 1875 beplant.	Productie in 1875.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: ambachtslieden.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders, bovendien dagelijks gebezigd.
ANGER		**REGENTSCHAPPEN.**							
24,00	–	f 7 800,00	—	325 met thee 55 » diverse houtsoorten	33 839 kilo's thee	—	—	—	124
8,00	–	3 261,50	—	370 met thee	59 520 » »	57	37	83	485
–	f 4,10	—	Nog niet ingegaan	Nog niet in exploitatie	—	—	—	—	—
–	3,10	—	Idem	12 met koffij 5 » thee	Nog geen product	26	26	—	115
5,00	–	Nog niet ingegaan	—	Niet opgegeven	Niet opgegeven	Niet opgegeven			
–	5,00	—	Nog niet ingegaan	120 met koffij	Nog geen product	7	—	—	250
–	5,10	—	Idem	? » »	Idem				
–	4,0	—	Idem	10 » »	Idem	—	—	—	200
–	[illegible]	—	Nog niet ingegaan	Nog geen aanplant	—	—	—	—	2 120
6,66⅔	–	f * 2 359,00	—	71 met thee	8 928 kil. thee	44	23	10	100
0,80	–	Nog niet ingegaan	—	Niet opgegeven	Niet opgegeven	114	—	—	—
–	[illegible]	—	Nog niet ingegaan						
5,00	–	Nog niet ingegaan	—	Nog niet ontgonnen	—	Niet opgegeven			
24,00	–	f 7 200,00	—	300 met thee	169 794 kilo's thee	417	12	216	Onbepaald
6,00	–	1 800,00	—	300 » »	163 680 » »	320	21	120	200
24,00	–	6 984,00	—	291 » »	198 400 kil. thee	325	46	305	—
–	[illegible]	—	Nog niet ingegaan	37 » koffij	Nog geen product	75	—	—	200
–	[illegible]	—	Idem	Niet afzonderlijk opgegeven	Idem				
5,00	–	872,00	—	320 met thee	111 104 kil. thee	290	26	230	40
3,00	–	Nog niet ingegaan	—						

Verdere aanteekeningen.

Tot uitbreiding dezer onderneming zijn 25 bouws nieuwe gronden in erfpacht aangevraagd, welke in October 1875 zijn toegezegd, echter met verbod om daarop koffij te planten (zie bijlage U, § *A*, n°. 2).

Arbeiders waren in 1875 op de onderneming, n°. **10** en **11**, nog niet gevestigd; men behielp zich met daglooners van elders.

In Januarij 1876 is aan de ondernemers vergund om tot het drijven eener op Sitiardja op te rigten koffijpelmolen het water uit zekere beek te benuttigen, mits het vóór het de onderneming verlaat, in dezelfde beek weder worde teruggeleid.

In Mei 1876 zijn nog twee perceelen aangrenzende gronden (ruim 184 en 157 bouws) aan de ondernemers in erfpacht afgestaan.

Op de reeds in huur en erfpacht bezeten gronden wordt de veefokkerij uitgeoefend (verg. bladz. 195/196 van het verslag); terwijl ook een begin is gemaakt met de koffijcultuur.

Voor dit perceel is conversie der huur in erfpacht gevraagd.

In December 1875 zijn aan de ondernemers nog circa 725 bouws in erfpacht afgestaan ter afronding van de belendingen der beide huurperceelen, waarvoor mede erfpacht is toegezegd. De inschrijving in de openbare registers zou gezamenlijk (als één perceel) plaats hebben (verg. bijl. U, § *B*, n°. 14).

Onder den opgegeven aanplant schijnen ook erfpachtsgronden begrepen te zijn.

...ktheid ... len ...ws). ...ar ...eelen ... bouw ...men, ...cijfer ...nd.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.
173	19 Aug. 1865	—	f 5,00	—
327	26 Maart 1875	—	5,00	—
200	—	27 Julij 1875	—	f 2,10
15	7 Aug. 1873	—	4,00	—
281	1 Jan. 1864	—	50,00	—
500	26 Mei 1870 (voor 14 jaren)	—	8,00	—
199	21 Aug. 1872	—	8,00	—
225	16 Dec. 1867	—	3,00	—
188	26 Jan. 1869	—	6,66⅔	—
122	—	25 Sept. 1874	—	2,60
200	7 Julij 1874	—	3,50	—
338	—	10 Julij 1875	—	3,10
148	3 Jan. 1865	—	6,00	—
50	29 April 1868	—	8,00	—
36	—	9 Junij 1875	—	5,01
358	1 Jan. 1865	—	50,00	—

CHERI

300	1 Jan. 1862	—	f 15,00	—
400	—	31 Dec. 1874	—	f 15,00
300	1 Jan. 1863	—	24,00	—
436	—	5 Mei 1874	—	3,10
365	—	18 Jan. 1875	—	3,10

Over 1875/76 verschuldigd: aan huurschat. (De sommen met een * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1875 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	Over 1875/76 verschuldigd: aan erfpachtsom. (Alleen die ondernemers welke hun huurregt in erfpacht hebben doen veranderen, hebben over 1875 en 1876 eene pachtsom te betalen. De overige erfpachters genieten nog de vrijstelling gedurende de eerste vijf jaren.)	Aantal bouws bij het eind van 1875 beplant.	Pro[...] 18[...]
f 866,00	—	186 met koffij	204
Nog niet ingegaan	—	Niet opgegeven	N[...] geen
—	Nog niet ingegaan	80 met koffij	Id[...]
Nog niet ingegaan	—	14 » thee	Id[...]
f 14 050,00	—	2 » koffij 210 » thee 55 » diverse houtsoorten	5 68 172
* 1600,00	—	Niet opgegeven	Niet o[...]
Nog niet ingegaan	—	173 met thee	N[...] geen
f 675,00	—	Niet opgegeven	5 pik[...] 49 748 k[...]
* 753,00	—	170 met thee	14 880
—	Nog niet ingegaan	Nog geen aanplant	
Nog niet ingegaan	—	50 met thee	N[...] geen
—	Nog niet ingegaan	Nog geen aanplant	
f 886,00	—	2 met koffij	11 pik[...]
* 318,84	—	197 » thee	114608[...]
—	Nog niet ingegaan	1 » kina	N[...] geen
17 900,00	—	358 » thee	116482[...]

B O N.

f 4500,00	—	250 » suiker	12 000 [...]
—	f 6000,00	350 » »	20 000
7200,00	—	300 » thee	60 000 [...]
—	Nog niet ingegaan	80 » koffij	N[...] geen
—	Idem	72 » »	Id[...]

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.
37	—	Pakalongan.	Sawangan.
—	24	Idem.	Sragi.
—	25	Idem.	Bandar Goemiwang.
—	26	Idem.	Idem.
—	27	Idem en Batang.	Pekalongan en Batang.
—	28	Batang.	Batang.
—	29	Idem.	Idem.
—	30	Idem.	Bandar Sidaijoe.
—	31	Idem.	Idem.
—	32	Idem.	Idem.
38	—	Idem.	Soebah.
39	—	Idem.	Idem.
—	33	Idem.	Idem.
—	34		
—	35	Idem.	Idem.
—	36	Idem.	Idem.
—	37	Idem.	Soebah.
40	—	Idem.	Keboemen.
—	38		Keboemen en Soebah.
41	—	Regent. Salatiga (afd. Ambarawa).	Oenarang.
42	—	Idem idem.	Idem.
—	39	Idem idem.	Idem.

NAMEN DER perceelen.	ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	van het erfpachtsregt (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van den huurschat.	van de erfpachtsom.
						PEKA
idogoeno (Djampangan en Sidosoekmo).	A. J. van Marle en H. J. Rauws.	497	17 April 1868	—	f 2,00	—
'andjoong.	J. C. Simonet.	489	—	3 Julij 1874	—	f 2,60
oetoeng-Singga.	H. van Gessel jr.	367	—	24 Dec. 1874	—	3,00
'anoembangan.	L. J. Launy.	500	—	24 April 1874	—	3,60
lama-Aram.	J. M. Bloemhard.	44	—	10 Maart 1875	—	2,00
i Amboe.	E. van Gessel.	150	—	20 Junij 1874	—	7,00
i Gandoe.	Souw Ban-au.	158	—	22 Oct. 1874	—	3,00
Vonodadi.	G. C. de Burlet.	155	—	5 Julij 1875	—	3,50
'ornbo.	A. L. F. van Krieken.	206	—	1 Nov. 1875	—	3,00
agilaran.	G. N. A. Volkert.	360	—	26 Nov. 1875	—	3,00
imbang.	Erven W. Castens.	642	1 Jan. 1872	—	2,00	—
egaijoeng.	Idem.	925	Idem	—	2,00	—
;gan.	J. W. Launy.	500	—	7 Maart 1874	—	3,10
		239	—	Idem	—	3,10
'etanggan.	Jhr. J. C. Goldman.	237	—	7 Dec. 1874	—	3,10
'alikidjing.	H. P. T. E. Mac Gillavry.	150	—	9 Maart 1875	—	3,10
'edondong.	M. C. Verloop.	183	—	15 Mei 1875	—	3,50
ebang anom.	W. J. C. Veenstra.	400	22 Oct. 1873	—	3,00	—
		450	—	18 April 1874	—	3,10
						SAMA
'edawong.	F. Nagel.	402	1 Jan. 1859	—	f 6,00	—
erep.	D. J. K. Pietermaat.	317	1 Jan. 1867	—	6,00	—
erwidi en Kalisidi.	Firma Dorrepaal & C°.	591	—	26 Oct. 1875	—	f 4,50

Over 1875/1876 verschuldigd aan huurschat. (De sommen met een * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1875 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	Over 1875/1876 verschuldigd aan erfpachtsom. (Alleen die ondernemers welke hun huurregt in erfpacht hebben doen veranderen, hebben over 1875 en 1876 eene pachtsom te betalen. De overige erfpachters genieten nog de vrijstelling gedurende de eerste vijf jaren.)	Aantal bouws bij het eind van 1875 beplant.	Productie in 1875.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: ambachtslieden.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
LONGAN.							
f 994,00	—	300 met koffij	250 pik. koffij	48	1	3	100 à 250
—	Nog niet ingegaan	Nog niet ongonnen	—	Niet opgegeven			
—	f 1 100,40	350 met koffij	392 » »	56	1	3	90
—	Nog niet ingegaan	75 » »	Nog geen product	16	—	—	75
—	Idem.	Niet opgegeven	Idem.	—	—	—	20
—	Idem.	In ontginning	—	Niet opgegeven			
—	Idem.	Niet opgegeven	Niet opgegeven	—	—	—	5 à 40
—	Idem.	75 met koffij	Nog geen product	—	—	—	10 à 150
—	Idem.	100 » »	Idem.	—	—	—	60 à 200
—	Idem.	In ontginning	—	Niet opgegeven			
1 284,00	—	300 met koffij	200 pik. koffij	—	—	—	50 à 300
1 850,00	—	192 » suiker 200 » djagong, katjang enz.	4000 » suiker	—	—	—	100 à 400
—	Nog niet ingegaan	Nog niet ontgonnen	—	Niet opgegeven			
—	Idem.						
—	Idem.	Idem.	—	Idem.			
—	Idem.	Idem.	—	Idem.			
—	Nog niet ingegaan	16 met koffij	Nog geen productie	—	—	—	20
Nog niet ingegaan	—	200 » tabak	124 000 kil. tabak	—	—	—	500
—	Nog niet ingegaan	100 » djagong	(Djagongproductie niet opgegeven).				
RANG.							
f 2 411,00	—	350 met koffij 8 » kina	200 pik. koffij	86	—	86	—
1 900,00	—	230 » koffij	356 » »	35	—	35	75
—	f 2 660,68	400 » »	354 » »	30	—	30	150

Verdere aanteekeningen.

Voor dit perceel, hetwelk bij de Regering nog altijd bekend staat ten name der oorspronkelijke huurders Hondius en van Gessel, is verzocht de huur door erfpacht te mogen doen vervangen.

Op dit perceel is eene kalkbranderij gevestigd.

Aan den ondernemer zijn in April 1875 nog 337 bouws in 't zelfde district in erfpacht toegezegd.

In 't vorig verslag (bijl. TT) werd deze onderneming, even als Kedaijon (zie n°. 48), opgegeven als toebehoorende aan de Internationale Crediet- en Handelsvereeniging » Rotterdam".

Voor dit perceel is gevraagd de huur door erfpacht te mogen doen vervangen.

ktheid len ws). ar eelen bouw men, cijfer nd.	Begin		Bedrag per bouw 's jaars	
	van den huurtijd (20 jaren).	van het erfpachtsregt (75 jaren).	van den huurschat.	van de erfpachtsom.
300	—	12 Oct. 1875	—	f 4,50
100	1 Jan. 1859	—	f 6,00	—
069	Idem.	—	6,00	—
33	Idem.	—	6,00	—
400	Idem.	—	6,00	—
280	6 Oct. 1858	—	6,00	—
56	1 Jan. 1859	—	6,00	—
084	Idem.	—	6,00	—
420	—	5 Oct. 1875	—	3,25
412	28 Dec. 1858	—	6,00	—
892	1 Jan. 1860	—	6,00	—
577	6 Nov. 1858	—	6,00	—
209	30 Mei 1873	—	8,71	—
439	1 Jan. 1867 (voor 19 jaren)	—	6,00	—
381	Idem idem.	—	6,00	—
110	8 Dec. 1870 (voor 15 jaren)	—	8,00	—
801	1 Jan. 1866	—	6,00	—
089	1 Julij 1872	—	±9,13*	—
85	10 Oct. 1859 (voor 40 jaren)	—	6,00	—
180	—	5 Oct. 1875	—	5,10
15	—	1 April 1875	—	6,00
549	—	13 Julij 1875	—	1,10
418	—	Idem.	—	1,10
681	1 Jan. 1859	—	6,00	—
793	1 » 1861	—	6,00	—

Over 1875/1876 verschuldigd		Aantal bouws bij het eind van 1875 beplant.	Produ[ctie] in 1875
aan huurschat. (De sommen met een * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1875 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	aan erfpachtsom. (Alleen die ondernemers welke hun huurregt in erfpacht hebben doen veranderen, hebben over 1875 en 1876 eene pachtsom te betalen. De overige erfpachters genieten nog de vrijstelling gedurende de eerste vijf jaren.)		
—	f 3 600,00	600 met koffij	887 pik.
f 2 400,00	—	300 » »	649 »
5 811,00	—	700 » »	1193 »
199,00	—	33 » »	90 »
2 400,00	—	200 » »	353 »
1 680,00	—	97 » »	39 »
336,00	—	54 » »	161 »
6 504,00	—	500 » »	952 »
—	1 365,00	400 » »	794 »
2 472,00	—	250 » »	1130 »
5 353,38	—	892 » »	983 »
3 462,00	—	550 » »	766 »
Nog niet ingegaan	—		
f 2 635,00	—	340 » »	881 »
2 287,00	—	429 » »	1130 »
* 175,25	—		
4 806,00	—	650 » »	462 »
10 000,00	—	800 » »	927 »
510,00	—	80 » »	30 »
—	Nog niet ingegaan	Nog niet in exploitatie	—
—	f 90,00	—	—
—	Nog niet ingegaan	Nog niet in exploitatie	—
—	Idem		
4 085,00	—	600 met koffij	1632 »
4 760,00	—	674 » »	743 »

Volgnummer der huurperceelen	Volgnummer der erfpachtsperceelen	Regentschap en afdeeling.	Districten.
—	46	Kendal.	Selokaton.
—	47	Idem.	Idem.
—	48	Idem.	Idem.
—	49	Idem.	Idem.
—	50	Idem.	Idem.
62	—	Japara.	Japara.
63	—	Joana.	Mergotoeho.
—	51	Pasoeroean.	Poerworedjo.
—	52	Idem.	Idem.
—	53	Idem.	Tengger.
64	—	Malang.	Gandonglegi.
—	54	Idem.	Idem.
—	55	Idem.	Idem.
65	—	Idem.	Sengoro.
—	56	Idem.	Idem.
—	57	Idem.	Idem.
—	58	Idem.	Idem.
—	59	Idem.	Penanggoengan

uurde erne- — in tiging 875. (Koffij. Pikols.) 5 3 700 † †

NAMEN DER		Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin		Bedrag per bouw 's jaars	
perceelen.	ondernemers.		van den huurtijd (20 jaren).	van het erfpachtsregt (75 jaren).	van den huurschat.	van de erfpachtsom.
›eketjer.	Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij.	184	—	23 Nov. 1875	—	f 6,00
›iroemoer Pitoe.	Idem.	132	—	13 Oct. 1874	—	3,10
)andang-Bodeh-Widoro.	P. H. Soeters.	196	—	31 Aug. 1875	—	4,00
›oetjoeng-Selokaton.	Mac Neill & C°.	914	—	25 Aug. 1874	—	2,50
›enting Goenoeng.	Idem.	493	—	30 Nov. 1875	—	5,50
						J A
›oeloe Pandjong (op het eiland van dien naam).	J. A. van der Linde.	31	19 Dec. 1866	—	f 6,00	—
Wonoredjo.	P. Dunlop.	205	1 Jan. 1859	—	6,00	—
						P A S O E
Alkmaar.	W. L. Homans en C. Scheepmaker.	1768	—	27 Sept. 1875	—	f 4,00
›eboeg.	A. graaf van Limburg Stirum.	496	—	14 Dec. 1874	—	5,10
›langon-andjero.	E. Th. von Jaroschka Pohl.	143	—	18 Mei 1875	—	4,10
›anahwangi.	A. Salm c. s.	710	1 Julij 1857	—	f 6,00	—
›imburg.	Maatschappij » Limburg".	1112	—	8 Dec. 1875	—	4,00
›mpel Gading.	H. C. Voorhoeve jr.	504	—	2 Aug. 1875	—	2,60
›oemi-Aijoe.	C. J. A. de Quay.	109	22 Jan. 1859	—	6,00	—
›gredjo.	J. L. Umbgrove.	146	—	11 Febr. 1875	—	2,01
›adoe-ardjo.	P. L. H. Stennekes.	499	—	12 April 1875	—	4,01
›oemiredjo.	J. E. Wiederhold.	427	—	3 Jan. 1875	—	3,10
›angsiran.	M. F. Reynst.	495	—	9 Oct. 1874	—	6,00

Over 1875/1876 verschuldigd aan huurschat. (De sommen met met * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1875 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	Over 1875/1876 verschuldigd aan erfpachtsom. (Alleen die ondernemers welke hun huurregt in erfpacht hebben doen veranderen, hebben over 1875 en 1876 eene pachtsom te betalen. De overige erfpachters genieten nog de vrijstelling gedurende de eerste vijf jaren.)	Aantal bouws bij het eind van 1875 beplant.	Productie in 1875.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: ambachtslieden.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders, bovendien dagelijks gebezigd.
—	f 1 104,00	179 met koffij	523 pik. koffij	50	—	—	—
—	Nog niet ingegaan	30 » »	Nog geen product	—	—	—	60
—	f 782,80	150 » »	310 pik. koffij	—	—	—	10 à 100
—	2 285,39	850 » »	1982 » »	160	1	—	—
—	2 708,75	300 » »	379 » »	32	—	—	—
PARA.							
f 110,00	—	20 met klappers	2500 klappers	Niet opgegeven			
1 230,00	—	180 » koffij	80 pik. koffij	17	—	—	25
ROEAN.							
—	f 7073,66[5]	400 met suikerriet	20000 pik. suiker	602	10	24	150
—	Nog niet ingegaan	170 met koffij	Nog geen product	35	—	—	180
—	Idem.	Nog niet ontgonnen	—	6	—	—	10
f 4260,00	—	345 met koffij 45 » tabak 163 » padi	5100 pik. koffij 7502 kilo's tabak 11000 pik. padi	95	8	39	8 à 63
—	f 4448,00	610 » koffij 143 » padi	3370 pik. koffij 5720 » padi	50	3	40	150 à 1300
—	Nog niet ingegaan	Niet opgegeven	Niet opgegeven	2	—	—	45
657,00	—	20 met koffij 62 met padi	75 pik. koffij 3900 » padi	Niet opgegeven			10 à 40
—	Nog niet ingegaan	Nog niet in exploitatie	—	—	—	—	—
—	Idem.	3 met koffij	Nog geen product	3	—	—	50 à 150
—	Idem.	Nog geen aanplant	—	3	—	—	10 à 50
—	f 2972,00	495 met koffij	3620 pik. koffij	—	—	93	30 à 600

Verdere aanteekeningen.

n Mei 1876 zijn aan dezen ondernemer nog ruim 65 bouws in erfpacht afgestaan, mede in 't district Selokaton. Van de inschrijving in de openbare registers is hier te lande nog niet gebleken.

og 180 bouws in 't district Selokaton zijn aan aan deze firma in erfpacht toegezegd (verg. bijlage U, § *A*, n°. 8).

ver 1875 is nog huurschat voldaan. Behalve de opgegeven 400 bouws waren nog, buiten het huurland, 133½ bouws met suikerriet beplant.

nversie der huur in erfpacht toegezegd. Behalve de eigen productie werden op de onderneming nog 8862 kilo's tabak verwerkt buiten het huurland geteeld en door opkoop van de bevolking verkregen.

er 1875 is nog huurschat te betalen geweest.

nversie der huur in erfpacht toegezegd. Het erfpachtsregt ingeschreven 14 Januarij 1876.

rektheid er eelen ouws). Vaar rdeelen en bouw wamen, et cijfer erond.	Begin: van den huurtijd (20 jaren).	Begin: van het erfpachtsregt (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars: van den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars: van de erfpachtsom.
500	12 Mei 1868	—	f 8,00	--
499	1 Nov. 1867	—	6,66⅔	—
472	—	27 Nov. 1875	—	f 5,10
				PROBO
500	13 Febr. 1864	—	f 6,00	--
400	—	23 Julij 1875	—	f 1,30
401	—	21 Sept. 1875	—	5,00
				BE
100	27 April 1860	—	f 6,00	—
				BANJOE
300	21 Aug. 1865	—	f 2,00	—
				BAN
100	—	31 Jan. 1875	—	f 6,00
				BA
767	1 Maart 1871 (voor 14 jaren)	—	f30,38	—
457	10 Nov. 1868	—	8,00	—
				KA
284	9 Febr. 1869	—	f10,66⅔	—
89	11 Junij 1872 (tot oogst 1889)	—	10,66⅔	—
66	—	30 Oct. 1875	—	f 2,50
142	14 Dec. 1872	—	6,00	—

Over 1875/1876 verschuldigd		Aantal bouws bij het eind van 1875 beplant.	Productie in 1875.
aan huurschat. (De sommen met een * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1875 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	aan erfpachtsom. (Alleen die ondernemers welke hun huurregt in erfpacht hebben doen veranderen, hebben over 1875 en 1876 eene pachtsom te betalen. De overige erfpachters genieten nog de vrijstelling gedurende de eerste vijf jaren.)		
f * 3200,00	—	400 met koffij	107 pik. ko
3326,00	—	493 » »	491 » »
—	Nog niet ingegaan	50 » »	Nog geen pro
LINGGO.			
f 3000,00	—	Niet opgegeven	Niet opgege
—	Nog niet ingegaan	Nog niet in ontginning	—
—	Idem.	Idem.	—
ZOEKI.			
f 600,00	—	100 met koffij	915 pik. k
WANGI.			
f 600,00	—	24 » koffij 20 » padi 50 » klapper- en pinangboomen	Niet opgege
JOEMAS.			
—	f 600,00	100 met koffij	22 pik. 84 532 kil. t
GELEN.			
f 23 303,88	—	735 » thee	186 345 kil.
* 2 924,80	—	380 » koffij	130 pik.
DOE.			
f * 2 425,00	—	200 » »	150 »
Nog niet ingegaan	—		
—	Nog niet ingegaan	33 » »	Nog geen prod
Nog niet ingegaan	—	100 » »	Niet opgeg

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer per erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	
76	—	Temanggoeng.	Lempoeijang.	uurde erne- — in tiging
—	65	Idem.	Soemowono.	
—	66	Idem.	Idem.	
—	67	Idem.	Soemowono.	875.
77	—	Madioen.	Kanigoro.	(Koffij. Pikols.)
78	—	Idem.	Idem.	
79	—	Idem.	Idem.	
—	68	Idem.	Idem.	—
—	69	Idem.	Idem.	— 5
—	70	Ngawi.	Sinee.	—
—	71			—
80	—	Ponorogo.	Poeloeng.	†
81	—	Idem.	Idem.	†
82	—	Idem.	Idem.	3 700
				—
—	72	Kediri.	Soekoredjo.	†
83	—	Idem.	Idem.	
84	—	Idem.	Modjorotto.	

NAMEN DER		Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin		Bedrag per bouw 's jaars	
perceelen.	ondernemers.		van den huurtijd (20 jaren).	van het erfpachtsregt (75 jaren).	van den huurschat.	van de erfpachtsom.
Bandjarsari.	A. M. Odenthal.	390	18 April 1874	—	f 2,50	—
Took Bandong.	H. N. Esche.	412	—	4 Maart 1875	—	f 3,10
Ngrowok, Mergolilo, Flogo pasang.	H. A. Mehlbaum.	316	—	15 Oct. 1875	—	3,10
Gombang-Walah.	C. A. Reijers.	284	—	25 Oct. 1875	—	3,10
						MADI
Waliran.	B. R. G. Bouricius.	400	4 Sept. 1867	—	f 6,66$^{2}/_{3}$	—
Idem.	Idem.	100	13 Nov. 1869	—	6,66$^{2}/_{3}$	—
Kandangan.	Idem.	500	23 Junij 1873	—	7,00	—
Pangoengsari.	C. Voûte.	500	—	21 Julij 1874	—	f 3,10
Soemberagoeng.	F. W. Schreyner.	166	—	21 Julij 1874	—	3,10
Bandjaran (Sawahan).	A. Rutering.	120	—	18 Febr. 1875	—	2,10
		516	—	Idem.	—	2,10
Soekaradja.	J. W. G. Harloff.	500	1 Jan. 1863	—	6,00	—
Bonowati en Goeloe-Woeloeh.	P. Ladage.	434	2 Febr. 1873	—	6,00	—
Soemberwangi (Simbarwangi).	P. Suermondt, G. Lebret, Aquasi Boachi en P. Ladage.	500	20 Maart 1873	—	20,00	—
						KE
Brengolo (Kawedoesan).	Tan Kok Tong.	282	—	4 Febr. 1875	—	f 4,00
Kentjong (Soekoeredjo).	P. H. L. Lisnet.	512	24 Julij 1865	—	f 4,00	—
Petoengroto.	J. G. Huyser, C. L. Cramer, A. J. Anemaet, G. Bernie en mr. H. W. J. Francken.	353	23 Jan. 1874	—	3,00	—

Over 1875/1876 verschuldigd: aan huurschat. (De sommen met een * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1875 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	Over 1875/1876 verschuldigd: aan erfpachtsom. (Alleen die ondernemers welke hun huurregt in erfpacht hebben doen veranderen, hebben over 1875 en 1876 eene pachtsom te betalen. De overige erfpachters genieten nog de vrijstelling gedurende de eerste vijf jaren.)	Aantal bouws bij het eind van 1875 beplant.	Productie in 1875.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: ambachtslieden.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders, bovendien dagelijks gebezigd.	
Nog niet ingegaan	—	55 met koffij	Nog geen product	5	—	—	25	In uurde lerne— in tiging
—	Nog niet ingegaan	85 » »	Idem	10 à 15	—	—	20	
—	Idem	Nog geen aanplant	—	—	—	—	—	
—	Nog niet ingegaan.	50 met koffij	Nog geen product	17	—	—	30	875.
OEN.								
f 2 666,65 * 400,00	— —	450 » »	2176 pikols koffij	60	—	—	100 à 200	C (Koffij.
Nog niet ingegaan	—	300 » »	Nog geen product	35	—	—	100 à 200	A Pikols.)
—	Nog niet ingegaan.	240 » »	Idem	12	—	—	200 à 600	I —
—	Idem	50 » »	Idem	5	—	—	50	N — 5
— —	f 252,00 Nog niet ingegaan	350 » »	185 pikols koffij	17	1	—	50 à 200	I —
f 3 000,00	—	440 » »	1000 » »	99	3	—	30 à 400	C — †
Nog niet ingegaan	—	150 » »	Nog geen product	—	—	—	100 à 500	A †
Idem	—	150 » »	Idem	—	—	—	100 à 500	C 3 700
DIRI.								
—	f 1 128,00	98 met padi, suikerriet en tabak	Niet opgegeven	160	3	—	30 à 40	—
f 2 049,00	—	120 met tabak 290 » padi	57040 kilo's tabak (padi-productie niet opgegeven)	95	15	15	35 à 100	†
Nog niet ingegaan	—	60 » koffij	Nog geen product	50 à 100	—	—	50 à 100	

Verdere aanteekeningen.

. Mei 1876 zijn ook aan dezen ondernemer gronden in Lempoeijang in erfpacht afgestaan (circa 268 bouws). Van de inschrijving in de openbare registers is hier te lande nog geen berigt ontvangen (verg. de aangehaalde bijlage, § *B*, n°. 76).

›nversie der huur in erfpacht toegezegd.

ls boven. Over de toezegging in erfpacht (December 1875) van meerdere gronden, ter betere afronding van het perceel, zie men bijlage U, § *A*, n°. 15.

ı November en December 1875 heeft de ondernemer in 't zelfde district nog 2 perceelen in erfpacht gekregen, respectivelijk groot 366 en 281 bouws; de inschrijving in de openbare registers vond echter eerst plaats in Jan. 1876 (verg. bijlage U, § *B*, n°. 79 en 80). Overigens is hem nog erfpacht toegezegd voor 70 bouws mede in 't district Kanigoro (December 1875); zie de aangehaalde bijlage, § *A*, n°. 16.

og circa 416 bouws in Kanigoro zijn den ondernemer in December 1875 in erfpacht afgestaan; van de inschrijving in de openbare registers is echter hier te lande nog niet gebleken.

›e 120 bouws werden door den ondernemer aanvankelijk in huur bezeten.

onversie der huur in erfpacht aangevraagd.

.ls boven.

'onversie der huur in erfpacht was toegezegd; maar die toezegging is ingetrokken, nadat de huurders verklaard hadden met de gestelde erfpachtsom geen genoegen te kunnen nemen.

Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin		Bedrag per bouw 's jaars	
	van den huurtijd (20 jaren).	van het erfpachtsregt (75 jaren).	van den huurschat.	van de erfpachtsom.
500	—	21 Junij 1875	—	f 4,60
310	—	27 Aug. 1875	—	3,60
168	—	16 Jan. 1875	—	6,00
500	29 Mei 1874	—	f 2,00	—
503	13 Junij 1874	—	3,50	—
570	15 Sept. 1874	—	2,50	—
497	13 Junij 1874	—	3,00	—
400	7 Dec. 1863	—	5,00	—
150	19 Nov. 1868	—	10,66⅔	—
121	—	13 Maart 1874	—	3,15
69	—	25 Jan. 1875	—	4,10
492	—	12 Nov. 1875	—	4,10
500	18 Julij 1864	—	5,00	—
169	15 Sept. 1871	—	5,00	—
530	30 Julij 1865	—	4,00	—
531	10 Junij 1867	—	9,00	—
499	—	11 Maart 1874	—	2,10
497	—	Idem.	—	2,10
500	—	14 Mei 1874	—	3,00
446	—	12 Nov. 1875	—	4,10

van een in de Indische staten begaan verzuim, niet gerekend op

Over 1875/1876 verschuldigd		Aantal bouws bij het eind van 1875 beplant.	Productie in 1875.
aan huurschat. (De sommen met een * geteekend, betreffen die ondernemingen, waarvan de huurschat in 1875 nog niet over de volle uitgestrektheid verschuldigd was.)	aan erfpachtsom. (Alleen die ondernemers welke hun huurregt in erfpacht hebben doen veranderen, hebben over 1875 en 1876 eene pachtsom te betalen. De overige erfpachters genieten nog de vrijstelling gedurende de eerste vijf jaren.)		
—	Nog niet ingegaan	Nog geen aanplant	—
—	Idem	33 met padi	Niet opgegev
—	f 1 006,80	3 » koffij	Idem
Nog niet ingegaan	—	130 » »	Nog geen produc
Idem	—	70 » »	Idem
Idem	—	Niet opgegeven	Niet opgegev
Idem	—	Idem	Idem
f 2 000,00	—	50 met padi	Idem
* 1 280,00	—	100 » koffij	7 pik. koff
—	Nog niet ingegaan	50 » tabak	18600 kilo's ta
—	Idem	10 » padi	
—	Idem	Niet opgegeven	Niet opgege
2 500,00	—	50 met koffij	31 000 kilo's ta (van koffij en de productie opgegeven)
		120 » tabak	
* 169,00	—	130 » padi	
2 120,00	—	300 » koffij	1304 pik. kc
4 779,00	—	200 » »	
—	Nog niet ingegaan	Nog niet in exploitatie	—
—	Idem	Idem	—
—	Idem	30 met koffij 60 » padi	Nog geen kc product (p: productie opgegeven
—	Idem	Nog niet in exploitatie	—

de perceelen in deze bijlaag vermeld onder n°. **43** en **78**. Dit

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE VV.

N°. 48.

(Zie bladz. 192 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden verhuurde landen in de residentie Soerakarta over 1875 (daaronder *niet* begrepen de ondernemingen, die nog geen wettig bestaan hadden, omdat de huurovereenkomsten — in strijd met het reglement in Indisch Staatsblad 1857, n°. 116, — niet ter bekrachtiging aan het bestuur waren aangeboden).

Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 'sjaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rhijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen in bouws.	Productie over het jaar 1875.			
						Indigo. (Kilo's.)	Suiker. (Pikols.)	Tabak. (Kilo's.)	Koffij. (Pikols.)
Hoofdplaats Soerakarta.									
Grogal.	P. W. G. Gout.	f 156	41	(*a*) †	(*b*)	—	—		—
Afdeeling Klatten.									
Regentschap Klatten.									
Bogor.	E. W. Bergh.	f 380	81	—	22	—	—	992	—
Brengossan.	Wed. J. F. L. van Stralendorff, geb. Doppert.	96	178	—	2	—	—	—	5
Demangan.	H. Heijmering.	8 850	566	Indigofabriek en tabakschuren.	200	4 960	—	39 680	—
Djiwo.	J. C. van Stralendorff.	1 872	190	Indigofabriek.	44	744	—	—	—
Djongrangan.	G. L. Dorrepaal.	2 862	320	Idem.	†	†	†	†	†
Gaijamprit.	G. L. Dorrepaal, jhr. R. M. C. van Alphen en J. C. Mühlenfeld.	5 198	829	Id. en tabakschuren.	†	†	†	†	†
Gemampir.	J. en C. Doornik.	9 975	3 737	Indigofabriek en inrigting voor koffijbereiding.	1 000	3 968	—	—	3 700
Goemool Djogonalan.	J. D. A. Israel.	6 435	860	Indigofabriek.	290	6 448	—	—	—
Goedo en Djomboran.	S. Senstius.	5 400	628	Tabakschuren.	†	†	†	†	†

(*a*) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

(*b*) Dit land levert alleen gras op.

Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rhijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen in bouws.	Productie over het jaar 1875. Indigo. (Kilo's.)	Suiker. (Pikols.)	Tabak. (Kilo's.)	Koffij. (Pikols.)
Gondang Winangoen.	G. L. Dorrepaal.	f 23 500	1 048	Suiker- en indigofabrieken.	410	1 984	20 500	—	—
Djetis. (c)	G. L. Dorrepaal en jhr. R. M. C. van Alphen.	2 489	168						
Keboetooh.	B. A. van der Heyde.	450	327	—	40	—	—	—	10
Kebonaroem (Spoeloeh Mipitan en Papingran).	G. L. Dorrepaal, jhr. van Alphen en P. J. Bosch.	17 942	1 977	Indigofabriek, tabakschuren en inrigting voor koffijbereiding.	270	6 944	—	61 250	440
Kemodho.	H. L. Dom en F. W. Wieseman.	5 842	1 123	Indigofabriek.	265	4 960	—	—	—
Kepitoe en Djetis.	F. van der Heijde.	4 464	1 933	Id., tabakschuren en koffijinrigting.	364	744	—	9 920	157
Ketandan en Sekarsoli.	Erven jhr. H. Quarles van Ufford.	9 334	766	Id. en tabakschuren.	247	6 448	—	29 760	—
Logede.	C. F. Behr.	2 440	560	—	170	—	—	—	445
Ngoepit en Poelowatoe.	Jhr. von Schmidt auf Altenstadt.	13 659	1 581	Id. en tabakschuren.	†	†	†	†	†
Prambonan.	A. B. C. Dezentje.	20 822	2 657	Indigo- en suikerfabrieken, koffijpelmolen en pakhuizen.	460	1 037	12 070	—	120
Remeng.	J. J. Flikkenschild.	503	217	—	75	—	—	—	15
Tjandisewoe.	A. E. Kläring.	8 383	1 116	Suiker- en indigofabrieken.	372	8 432	9 000	—	—
Troetjoek.	J. van Blarcum.	5 510	580	Tabakschuren en indigofabriek.	220	1 984	—	84 320	—
Wedi (Birit).	G. L. Dorrepaal, erven Casper en Lichte.	16 761	1 007	Idem.	298	(d)	—	†	—
Widoro-ardjo of Gatak.	Erven D. van Duijvenbode Varkevisser.	1 863	178	Tabakschuren.	35	†	†	15 872	†
				Regentschap Kartasoera.					
Bedji.	W. Menich.	f 282	66	—	25	—	†	—	—
Bendo.	D. L. Muller.	264	46	Indigofabriek en tabakschuren.	†	†	†	†	†
Bendoengan (Kiengkang).	A. T. E. Beem.	350	58	†	†	†	†	†	†
Djetis Koenden.	J. Z. Hammermichel.	75	17	Suikermolen.	15	—	390	—	—
Djoewiring.	H. G. van Affelen van Saemsfoort.	4 765	604	Indigofabriek.	†	†	†	†	†
Delangoe.	A. H. Meisner.	13 767	1 435	Suikerfabriek.	451	—	16 922	39 680	—
Gawok.	H. A. Steijn Parvé en J. A. Monod de Froideville.	1 268	194	Tabakschuur.	70	—	—	16 000	—

(c) Deze ondernemingen vormen thans één geheel.

(d) In den Indischen staat waren hier 136 400 kilo's ingevuld. Daar dit cijfer bezwaarlijk juist kan zijn, is het niet overgenomen.

Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 'sjaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rhijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen in bouws.	Productie over het jaar 1875. Indigo. (Kilo's.)	Suiker. (Pikols.)	Tabak. (Kilo's.)	Koffij. (Pikols.)
Kaliwingko.	J. J. van der Heijde.	f 601	200	—	13	†	†	†	18
Kartasoera.	Van den Broek en Veeckens.	16 957	1 646	Suikerfabriek.	300	—	18 000	—	—
Klodran.	G. W. Winter.	191	125	†	†	†	†	†	†
Koedoesan.	F. L. Muller.	207	26	†	8	†	45	†	†
Kretjek.	J. Kreefft.	520	660	—	6	—	—	—	63
Lemoeroe.	H. Heijmering en J. Busselaar.	3 089	224	Indigofabriek en tabakschuren.	90	1 736	—	19 840	—
Manang.	Erven de Kock van Leeuwen.	1 954	221	†	70	—	—	15 872	—
Ngranjoe.	J. L. Bousche.	1 541	336	Indigofabriek.	60	1 488	—	—	—
Plemwoeloeng.	J. W. Marcks.	163	77	—	12	141	—	—	—
Sokoredjo.	Wed. van den Engh.	278	31	Idem.	†	†	†	†	†
Temoeloos.	J. van Blarcum.	4 727	500	Tabakschuren.	120	—	—	49 600	—
Tjepper.	F. W. en F. Overbeek en dr. C. E. Löbel.	12 919	1 757	Suikerfabriek.	300	—	16 000	—	—
Tloijo.	J. J. Blekman.	910	140	†	†	†	†	†	†
Wonosari.	Erven G. F. Lucardie.	659	3 610	Suikerfabriek.	†	†	†	†	†

Regentschap Soekoardjo.

Kategoean-djetis.	C. W. Augusteijn.	f 900	472	Koffijpelmolen.	25	—	—	—	135
Kradjan.	C. van Stralendorff.	534	550	†	†	†	†	†	†
Kradjegan.	B. W. M. Goewie.	137	100	—	25	—	—	—	†
Manggis.	J. der Kinderen.	376	853	Koffijloods.	73	—	—	—	250
Mendjing.	S. J. Groeneveld.	973	230	—	30	—	—	4 960	4
Paniron.	J. P. Beem.	692	936	—	107	—	—	—	402
Prigi.	D. G. Schultz.	387	669	Koffijpelmolen.	20	—	—	—	60
Trenjing.	J. R. N. Smith.	600	149	†	†	†	†	†	†
Weroedalem.	C. H. Reijgers.	725	1 439	Koffijpelmolen en droogschuren.	53	—	—	—	353
Weroe Ngentak.	Mejuffr. Keller.	131	69	†	10	—	—	—	†

Afdeeling Boijolali.

Regentschap Boijolali.

Bradjan.	Mr. C. H. Manuel.	f 7 607	1 045	Koffijpelmolen.	750	—	—	—	2 300
Baros-Tampir.	G. L. d'Abo, G. L. Dorrepaal en J. C. C. Henckel.	14 037	6 464	—	1 570	—	—	—	2 862
Djongkari (Karanganom).	A. B. C. Dezentje.	22 482	4 531	Suikerfabriek.	350	—	20 000	—	—
Drono.	A. Beem.	2 841	369	Idem.	40	—	810	—	—

Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rhijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen in bouws.	Productie over het jaar 1875. Indigo. (Kilo's)	Suiker. (Pikols)	Tabak. (Kilo's.)	Koffij. (Pikols.)
Djatti (Baros).	Wed. J. A. van Zanten en P. J. Nijbakker.	f 5 789	472	Koffijpelmolen.	330	—	—	—	980
Gedaren.	Erven J. A. Dezentje.	6 023	896	Suiker- en indigofabriek.	322	3 620	4 500	—	140
Gendoelan en Soerowono.	H. H. Haase.	992	626	—	180	—	—	—	510
Gawar.	C. W. E. en C. L. F. Hoff.	1 181	715	—	125	—	—	—	208
Katitan of Ponggok.	Erven D. J. Croon.	2 135	610	Suikerfabriek.	180	—	8 500	—	—
Karang.	H. W. J. A. Gaster.	4 360	657	Koffijpelmolen.	200	—	—	—	710
Kopèn.	H. D. van Welij.	670	27	Idem.	27	—	—	—	14
Kajoemaas en Bodeh.	W. K. E. en L. A. F. Huijgen de Raat.	7 494	618	†	400	—	—	—	1 200
Kalit gebong (Bredok).	C. en G. C. F. van der Linde.	2 696	723	—	50	—	—	18 600	—
Karang-gondang.	Erven M. J. van Braam.	791	361	—	108	—	—	—	336
Kiringan.	M. don Griot.	983	139	—	146	—	—	—	417
Mangis (Tompe).	W. K. E. en L. A. F. Huijgen de Raat.	6 436	1 047	†	350	—	—	—	830
Moedal en Bimo.	L. Gerards en J. C. Lebret.	8 164	909	Koffijpelmolen.	400	—	—	—	1 234
Penggoeng.	Erven Mafficioli, D. L. C. van Blommestein en G. L. Dorrepaal.	5 695	1 942	—	70	—	—	—	1 329
Poetjang.	M. don Griot.	1 047	472	—	234	—	—	—	848
Satrian.	Mac Neill en F. Darlang.	7 936	1 128	Tabakschuren en koffij-etablissem.	390	—	—	39 680	1 300
Selap. (e)	J. J. Flikkenschild.	1 123	179	†	†	†	†	†	†
Tjokro (Ngendo).	G. L. Dorrepaal en Erven C. van der Linde.	11 213	1 487	Suikerfabriek.	340	—	18 000	—	—
Tambak.	F. F. Deux en J. A. Dezentje.	2 355	474	Koffij-etablissem.	150	—	—	—	400
Watoe-penganten.	G. L. Dorrepaal, mr. C. H. Manuel en J. A. Dezentje.	1 983	540	Koffijpelmolen.	167	—	—	—	820
			Regentschap Ampel.						
Ampel.	A. B. C. Dezentje, A. F. Dezentje, J. A. Dezentje, E. Raket en wed. Kruseman.	f 11 453	7 570	Koffij-etablissem.	797	—	—	—	1 725
Assinan.	O.-I. Maatschappij van Administratie en Lijfrente (in liquidatie).	5 000	888	Idem.	350	—	—	—	1 117

(e) Deze onderneming maakt deel uit van Satrian.

Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rhijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen in bouws.	Productie over het jaar 1875. Indigo. (Kilo's.)	Suiker. (Pikols.)	Tabak. (Kilo's.)	Koffij. (Pikols.)
Brodjol, Gondangmanis.	W. K. E. Huijgen de Raat en W. R. Caspersz.	f 600	1 252	—	90	—	—	—	20
Gondang-wedelan.	H. H. Haase.	1 200	204	—	166	—	—	9 424	1 739
Gesangan.	F. Darlang.	1 500	207	—	150	—	—	—	893
Getas.	O.-I. Maatschappij van Administratie en Lijfrente (in liquidatie).	30 336	10 775	Koffij-etablissem.	1 000	—	—	—	2 810
Gagatan.	A. C. van den Berghen en van Ommeren Rueb & C°.	8 196	890	Indigofabriek en koffij-etablissem.	†	†	†	†	†
Kedoong Dowo (Wonolelo).	W. K. E. Huijgen de Raat.	927	1 927	—	90	—	—	—	67
Lebak. (*f*)	G. L. Dorrepaal.	9 094	1 442	†	†	†	†	†	†
Manggen-ardjo (Lawang.)	J. Busselaar en C. E. A. White.	2 117	1 983	—	142	—	—	17 360	103
Melambong.	D. L. C. van Blommestein.	2 700	3 927	Koffijpelmolen.	133	—	—	—	494
Plaoer.	G. L. Dorrepaal.	1 687	456	Koffijpakhuis en tabakschuur.	110	—	—	†	680
Ploembon.	G. L. Dorrepaal, d'Abo en J. C. C. Henckel.	6 562	685	Koffijpelmolen.	492	—	—	—	1 177
Repaking.	N. I. Handelsbank.	1 833	2 980	—	57	—	—	—	175
Soember Kedoongdowo.	W. F. Döhne en H. L. Dom.	925	9 023	—	60	—	—	—	250
Simo.	G. N. op ten Noort.	6 561	7 534	Koffij-etablissem.	175	—	—	—	1 204
Seko-djengkiloong.	G. W. Winter.	1 100	5 414	—	62	—	—	7 882	—
Soekaboemi (Tjepogo).	G. L. Dorrepaal, mr. C. H. Manuel en J. A. Dezentje.	5 242	5 312	Koffijpelmolen.	760	—	—	—	1 025
Stoegoor.	P. A. Clarenbach.	1 750	281	—	104	—	—	—	690
Wonosari.	W. H. E. Huijgen de Raat.	2 140	5 765	Koffijpakhuizen.	350	—	—	—	346

Afdeeling Sragen.

Regentschap Sragen.

Batoedjamoes.	Mr. R. E. N. d'Abo.	f 11 408	2 970	Koffijpelmolen.	—	—	—	—	3 175
Gemantar.	L. G. Ertzinger.	230	445	†	†	†	†	†	†
Gebang-Winong.	W. H. E. Huijgen de Raat.	944	1 440	Koffijpelmolen.	70	—	—	—	60
Kedoong Banteng.	A. L. van Blommestein en J. D. Buijs.	6 961	19 624	Tabakschuren.	210	—	—	74 400	—
Karangdowo.	J. H. R. Portier.	367	640	Tabakschuur.	8	—	—	327	—
Kemiri en Larangan.	J. F. Couvée.	1 401	4 404	Suikerfabriek.	278	†	†	†	†

(*f*) Deze onderneming maakt deel uit van Bangak Penging, van welke de huurovereenkomsten nog niet bekrachtigd zijn.

Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rhijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen in bouws.	Productie over het jaar 1875.			
						Indigo. (Kilo's.)	Suiker. (Pikols.)	Tabak. (Kilo's.)	Koffij. (Pikols.)
Modjo en Kaponan.	Jhr. R. M. C. van Alphen en jhr. W. D. van Nispen.	f 5 830	4 553	Suikerfabriek, koffij-etablissem. en tabakschuren.	900	—	7 000	49 600	700
Moenggoer.	G. L. Dorrepaal.	15 542	5 000	Koffijpelmolen.	400	—	—	—	2 540
Masaran.	J. P. Schultz.	1 116	725	Idem.	30	—	—	—	51
Madjenang.	G. W. Winter.	3 181	14 691	Tabakschuren.	113	—	—	†	†
Ngaroom.	J. P. Schultz.	5 069	4 460	Koffijpelmolen.	176	—	—	—	1 140
Siengé.	G. L. Schultz c. s.	1 143	5 120	Tabakschuren.	54	—	—	17 360	46
Tepoero. (g)	K. Tinneveld.	600	560	Koffijpelmolen.	†	†	†	†	†
Tarik.	G. L. Dorrepaal, G. L. d'Abo en J. J. Croes.	14 392	7 426	Tabakschuren en koffij-etablissem.	762	—	—	3 482	3 082
Wonolopo.	J. H. S. G. Rijnbende.	2 013	189	Suikerfabriek.	†	†	†	†	†

Afdeeling Wonogiri.

District Karang-doerèn.

Ambak Kabeloan.	J. Coenraad.	f 284	203	Suikermolen.	5	—	†	—	—
Bangsri.	C. F. B. Hoff.	1 535	650	Koffijstampmolen.	137	—	—	—	408
Djetis.	C. L. Beijart.	2 454	1 385	Suikerfabriek.	†	—	†	—	—
Dongeng.	H. van Rheeden.	194	60	Suikermolen.	20	—	400	—	—
Kedoong Wedoos.	Erven J. G. Smith.	879	242	—	90	—	—	—	276
Pantjoeran en Tjanden.	Erven J. J. Fion en Landegent.	634	242	Suikermolen.	36	203	450	—	—
Soeroeh.	L. Carli.	1 167	455	Idem.	†	†	†	†	†
Temangoong.	Idem.	197	80	Idem.	†	†	†	†	†
Toendoengan.	J. F. van Leeuwen.	102	273	Idem.	5	—	†	2 480	—
Tegal Kenogo.	C. D. Kiliaan.	1 289	420	Koffijpel- en stampmolen.	225	—	—	—	596
Triagan.	Erven F. L. Berrettij.	2 612	650	Suikerfabriek.	200	—	8 000	—	—
Traijon.	J. F. Couvée.	3 160	268	Suikermolen.	48	—	921	—	—

Onderregentschap Karang-anjar.

Begadjag.	J. P. Schultz.	f 2 500	1 410	Koffijpel- en stampmolen.	68	—	—	—	268
Blorong.	G. H. van Rossum.	2 634	1 999	Koffijpelmolen.	150	—	—	—	333
Djerookwangi.	Erven F. Engelken.	5 700	1 000	Koffijpel- en stampmolen.	200	—	—	—	1 230
Goemawang.	Mr. R. E. N. d'Abo.	6 000	600	Koffij-etablissem.	†	—	—	—	873
Gadoengan.	K. van Gessel, mr. J. W. de Feijfer en F. Darlang.	21 733	358	Idem.	404	—	—	—	910

(g) Deze onderneming maakt thans deel uit van Modjo.

Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rhijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen in bouws.	Productie over het jaar 1875.			
						Indigo. (Kilo's.)	Suiker. (Pikols).	Tabak. (Kilo's.)	Koffij. (Pikols.)
Gempol (*h*) (Karangnongko).	J. H. Brandligt.	f 1 583	2 380	†	†	†	†	†	†
Karang-Alé.	C. Andreas.	1 810	1 752	Koffij-etablissem.	†	—	—	—	520
Kaliboto.	Erven D. L. Doppert.	1 000	1 342	Idem.	110	—	—	—	240
Koentjen en Koewajangan.	S. Senstius.	9 344	2 122	Idem.	280	—	—	—	1 345
Koemoesoek en Kakoom.	J. G. Kilaan.	6 325	1 822	Idem.	576	—	—	—	1 290
Kemoening.	Boedel Harloff.	12 600	3 564	Koffijpel- en stampmolens.	1 200	—	—	—	1 510
Kredjo.	Naamlooze vennootschap Kredjo.	24 500	7 542	Koffij-etablissem.	1 000	—	—	—	6 000
Popongan.	S. Joseph.	1 213	822	Idem.	90	—	—	—	255
Pakem.	P. W. G. Gout en dr. F. C. Schmidt.	7 756	1 109	Koffijpelmolen.	251	—	—	—	750
Tengklik.	J. A. Gout, geb. Schultz c. s.	210	325	Idem.	120	—	—	—	674
Tiris.	P. W. G. Gout, dr. F. C. Schmidt en L. Piernbaum.	2 135	3 611	Idem.	424	—	—	—	2 374
Tawang.	M. don Griot en J. Busselaar.	1 967	533	Koffij-etablissem.	265	—	—	—	420

Regentschap Soekoardjo.

Enclaves in het gebied van Mangkoe-Negoro.

Bretjak Wilatoong.	Mac Neill & C°.	f 15 000	2 746	Koffij-etablissem.	†	†	†	†	†
Mento-Toelakan.	P. W. G. Gout.	56	1 000	Idem.	70	—	—	—	40

(*h*) Deze onderneming maakt deel uit van Kredjo.

RECAPITULATIE.

AFDEELING.	REGENTSCHAP OF ONDER-AFDEELING.	Aantal ondernemingen in den staat vermeld. (*i*)	Pachtsom 's jaars.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws)	Aantal ondernemingen van welke opgaven nopens aanplant en productie zijn ingezonden.	Uitgestrektheid der aanplantingen in bouws.	Productie over het jaar 1875. Indigo. (Kilo's)	Suiker. (Pikols.)	Tabak. (Kilo's.)	Koffij. (Pikols.)
Klatten.	Hoofdplaats.	1	f 156	41	—	—	—	—	—	—
Idem.	Klatten.	23	175 030	22 627	18	4 784	48 653	41 570	241 794	4 892
Idem.	Kartasoera.	21	65 487	11 973	13	1 540	3 365	51 357	140 992	81
Idem.	Soekoardjo.	10	5 455	5 467	6	343	—	—	4 960	1 204
Boijolali.	Boijolali.	24	126 033	26 431	23	6 879	3 620	51 810	58 280	16 438
Idem.	Ampel.	20	100 923	68 515	18	5 088	—	—	34 666	14 515
Sragen.	Sragen.	15	70 197	72 247	10	3 001	—	7 000	145 179	10 794
Wonogiri.	Karang-doerèn.	12	14 507	4 928	8	766	203	9 771	2 480	1 280
Idem.	Karang-anjar.	17	109 010	32 291	16	5 058	—	—	—	19 001
Idem.	Soekoardjo (enclaves in 't gebied van Mangkoe-Negoro).	2	15 046	3 746	1	70	—	—	—	40
		145	f 681 844	248 266	113	27 529	55 841	161 508	628 351 (*k*)	68 245

(*i*) Ongerekend die, waarvan de huurovereenkomsten nog niet aan het bestuur ter bekrachtiging waren aangeboden.

(*k*) Tengevolge eener vergissing is op blz. 192 van het verslag een totaal van ongeveer 512 000 kilo's genoemd.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE WW.

N°. 49.

(Zie bladz. 192 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden verhuurde landen in Djokjokarta, over 1875.

ALGEMEENE BENAMING VAN HET PERCEEL.	NAMEN DER HUURDERS.	JAARLIJKSCHE PACHTSCHAT IN		Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 □ Rhijnl. roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	PRODUCTIE over het jaar 1875.			
		geld.	producten.				Suiker. (Pik^s.)	Indigo. (Kil^s.)	Tabak. (Kil^s.)	Koffij. (Pik^s.)
Regentschap Sleeman.										
Boeloos.	C. W. Baumgarten.	f 16655	275 pk^s.rijst	(*a*) †	Indigofabr^n.	†	†	†	†	†
Damak-Idjo.	Erven H. G. van Prehn, W. van Prehn en R. M. E. Raaff.	9715	—	1509	Idem	425	—	11274	—	—
Doekoe en Pisangan.	H. L. Soesman.	24313	—	†	Idem	500	—	6944	—	—
Kebonagoong en Soesoekan.	O.-I. Maatschappij van administratie en lijfrente (in liquidatie).	7073	—	11182	Idem	300	—	5089	—	—
Kenaroean.	Erven H. W. Baumgarten.	7321	—	1064	Idem	200	—	6944	—	—
Klatji.	C. F. R. Ockerse en S. Hempenius.	8685	249 idem	10187	Idem	235	—	6448	—	—
Klelen en Karangwoeni.	J. C. Doppert.	6663	—	1481	Idem	200	—	4960	—	—
Mantjassan.	Erven F. W. F. Semster	5232	—	478	Idem	125	—	2540	—	—
Medari.	L. J. L. de Maret en E. Lammers.	7195	60 idem	822	Idem	168	—	4216	—	—
Melatti.	G. F. Enger.	10429	—	971	Idem	300	—	5952	—	—
Mendiro.	Erven J. Jansen.	7383	—	1768	Idem	350	—	3968	—	—
Ngemplak.	Erven W. J. Emmen.	3473	172 idem	862	Suikerfabr.	200	7000	—	—	—
Patoekan.	Erven J. Steijn Parvé.	15741	316 idem en 201600 katti's gras	2027	Indigofabr^n.	†	†	†	†	†
Pendoelan.	J. M. Pijnacker Hordijk.	815	—	180	Idem	60	—	1240	—	—
Pisangan.	C. F. G. W. Forster, M. E. van Gent, F. J. Vincent en erven F. W. F. Semster.	2262	—	675	Suikerfabr.	225	10000	—	—	—

(*a*) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis van opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

ALGEMEENE BENAMING VAN HET PERCEEL.	NAMEN DER HUURDERS.	JAARLIJKSCHE PACHTSCHAT IN geld.	JAARLIJKSCHE PACHTSCHAT IN producten.	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 □ Rhijnl. roeden (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	PRODUCTIE over het jaar 1875. Suiker. (Pik^s.)	Indigo. (Kil^s.)	Tabak. (Kil^s.)	Koffij. (Pik^s.)
Plemboeran.	Wed. J. W. Jansen.	f 2060	261 pk^s. rijst	†	Indigofabr.	220	—	†	—	—
Rewoeloe.	Erven J. J. Raaff.	22348	690 idem	1740	Suikerfabr. en indigofabr.	350 met suikerriet 150 met indigo	17023	1285	—	—
Sedajoe.	A. F. Raaff.	3234	84 idem	†	Suikerfabr.	160 met suikerriet	3750	—	—	—
Sempoe en Pakem.	Erven Schultz.	5350	108 idem	1869	Indigofabr en tabakloods	168 met indigo 120 met tabak 75 met koffij	—	4960	14880	†
Sonosewoe en Soemberan.	G. Weijnschenk.	38431	2 idem en 303840 katti's gras	7346	Idem en suikerfabr.	330 met indigo ? met suikerriet	32624	8308	—	—
Tegalweroe.	G. F. Enger.	22143	—	1974	Indigofabr.	500	—	6200	—	—
Tempel.	Weduwe Meijer Timmerman Thijssen.	2050	—	†	Idem	275	—	3224	—	—
Tjebongan.	G. F. Enger.	9787	156 pk^s. rijst	1417	Idem	350	—	5952	—	—
Wriengin.	Erven J. C. Baumgarten.	8285	—	3272	Idem	400 met indigo ? met koffij	—	8928	—	50

Regentschap Kalassan.

Bandjar-ardjo.	Erven C. H. Enger en G. L. Dorrepaal.	f 2071	80 pk^s. rijst	4236	Tabakloods en suikerfabr.	23 met koffij 180 met tabak 50 met indigo 200 met suikerriet	†	†	15078	315
Barongan.	G. Weijnschenk.	†	†	1300	Suikerfabr.	500 met suikerriet ? met indigo	29162	2379	—	—
Bedojo.	H. B. F. Engel.	2157	485 idem	1900	Indigofabr.	150 met indigo 58 met rijst	—	2480	—	—
Belan Kidhool.	Erven F. A. Boode.	927	—	†	Tabaksch^r.	†	†	†	†	†
Djati.	E. J. Hoen.	†	†	†	Indigofabr.	135 met indigo	—	1488	—	—
Djelopo Djelapan en Gedong Pring	Erven wed. E. van Gent.	960	—	†	Idem	†	†	†	†	†
Gedjajan.	Erven H. W. Baumgarten.	7338	180 idem	1640	Idem	300	—	5952	—	—
Kadhirodjo.	Erven G. L. Weijnschenk en A. N. Dom.	8706	18 idem	1309	Idem	300	—	4117	—	—
Kenajan.	G. L. Dorrepaal en erven C. H. Enger.	7260	552 idem	750	Idem	250 met indigo 50 met tabak	—	2976	9920	—
Kenalan.	C. A. Fol.	7704	144 idem	†	†	†	†	†	†	†
Kradjan.	C. F. G. W. Forster en F. W. Baumgarten.	677	—	†	Tabakschuur	†	†	†	†	†

ALGEMEENE BENAMING VAN HET PERCEEL.	NAMEN DER HUURDERS.	JAARLIJKSCHE PACHTSCHAT IN		Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 □ Rhijnl. roeden (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	PRODUCTIE over het jaar 1875.			
		geld.	producten.				Suiker. (Pik^s.)	Indigo. (Kil^s.)	Tabak. (Kil^s.)	Koffij. (Pik^s.)
Mangoewo.	Van Eijs, Gobius en Kroemer.	f 8347	—	2200	Tabaksch^r.	570	—	10997	—	—
Moedja Moedjoe.	Erven G. L. Weijnschenk.	14666	—	1767	Indigofabr.	600	—	1488	—	—
Ngotho.	Erven W. J. Fredriks.	7549	132 pk^s.rijst	†	Idem	†	†	†	†	†
Plered.	Dorrepaal & C°.	4920	120 idem	†	Suikerfabr.	440 met suikerriet ? met indigo	†	11711	—	—
Poendong.	G. L. Dorrepaal.	†	†	†	Idem (*b*)	304 met suikerriet	—	—	—	—
Randoegoenting.	Mevr. Braconier, F. A. E. Kläring en C. A. E. Kläring.	10536	—	1405	Idem	128 met suikerriet 172 met indigo	6400	4065	—	—
Redjosari.	P. M. Dom.	255	—	†	†	50 met koffij	—	—	—	(*c*)
Salakan-lor.	G. F. Enger en E. J. Heijligers.	6706	—	1326	Idem	300 idem	—	2728	—	—
Salakan Potorono	L. J. E. de Maret, J. G. Heijligers en J. C. C. Pernis.	6587	132 idem	743	Idem	†	†	†	†	†
Silook Lanteng.	Erven C. L. van den Berg.	869	—	480	Tabakloods	100	—	—	8928	—
Sorogedoog.	L. J. L. de Maret en G. L. Dorrepaal.	7316	408 idem	2361	Indigofabr.	550	—	15872	—	—
Tandjoong Tirto.	Erven G. P. J. Lichte.	13120	468 idem	†	Suikerfabr.	†	†	†	†	†
Wanoedjoijo.	A. B. Kraag.	10709	96 idem	2697	Indigofabr.	†	—	4603	—	—
Wioro.	Erven G. L. Weijnschenk.	5661	—	631	Idem	†	†	†	†	†

Regentschap Bantool.

Bantool.	F. W. Wieseman.	f 15725	48 pk^s.rijst	†	Suiker- en indigofabr.	340 met suikerriet 179 met indigo	26600	9573	—	—
Gesiekan.	Van Eijs, Gobius en Kroemer.	11875	—	†	Suikerfabr.	230 met suikerriet ? met indigo	†	5913	—	—
Kadhiresso.	Erven J. F. Krämer.	3194	—	250	—	† (*d*)	—	—	—	—
Korrowelang.	D. M. Piller.	16000	3750 bottels olie	†	Indigofabr.	250	—	4960	—	—
Lepoero.	S. Berends.	3484	876 pk^s.rijst 624 bottels olie	†	Suikerfabr.	200	12000	—	—	—
Mengkangredjo.	J. W. Weijnschenk.	1754	—	325	Indigofabr.	75	—	455	—	—
Randoebanteng.	Wed. A. D. Wieseman.	250	180 pk^s.rijst	145	Koffij-etabl^t	†	†	†	†	†
Slarong.	Van Eijs, Gobius en Kroemer.	1552	1800 bottels olie	1580	†	40	—	496	—	—
Sriebit.	Erven F. H. Kraag.	456	—	†	Idem	†	†	†	†	†

(*b*) Nog in aanbouw. (*c*) Nog geen productie.

(*d*) Het perceel is gedeeltelijk met klappers beplant (3000 boomen), waarvan in 1875 26400 klappers werden geoogst.

RECAPITULATIE.

REGENTSCHAPPEN.	Aantal ondernemingen in den staat vermeld.	Jaarlijksche pachtschat		Uitgestrektheid der perceelen (in bouws).	Aantal ondernemingen van welke opgaven nopens aanplant en productie zijn ingekomen.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	Productie over 1875.			
		in geld.	in producten.				Suiker. (Pikols.)	Indigo. (Kilo's.)	Tabak. (Kilo's.)	Koffij. (Pikols.)
Sleeman . . .	24	f 246 643	2 373 pikols rijst 505 440 katti's gras	50 824 (voor 19 ondernemingen)	21 (*e*)	6 356	70 397	98 432	14 880	50
Kalassa	25	135 041 (voor 22 ondernemingen)	2 807 pikols rijst	24 745 (voor 15 ondernemingen)	15 (*f*)	5 410	35 562	70 856	33 926	315
Bantoel . . .	9	f 54 290	1 104 pikols rijst 6 174 bottels olie	2 300 (voor 4 ondernemingen)	6	1 414	38 600	21 397	—	—
Te zamen. .	58	f 435 974 (voor 55 ondernemingen)	6 284 pikols rijst 505 440 katti's gras 6 174 bottels olie	77 869 (voor 38 ondernemingen)	42	13 180 (voor 44 ondernemingen)	144 559	190 685	48 806	365

(*e*) De aanplant is opgegeven voor 22 ondernemingen.

(*f*) Als boven voor 16 ondernemingen.

ZITTING 1876—1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE XX.

N°. 50.

(Zie blz. 193 van het verslag.)

OVERZIGT

VAN DE

OP CONTRACT MET HET GOUVERNEMENT WERKENDE ONDERNEMINGEN

VOOR DEN

AANKAP VAN HOUT UIT 'S LANDS BOSSCHEN OP JAVA,

over 1875.

A. Ondernemingen met vrije

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde retributie aan den lande.
1	Tagal	Brebes	Boemi-Aijoe en Lebaksioe	Rantjawoengoe.	Lim Eng Tjai	398	1 Julij 1873 tot 30 Junij 1878	f 24 000 's jaars
2	Samarang	Demak	Mangar	Gedangan	Erven F. W. J. Dekker	1528	1 Julij 1866 tot 30 Junij 1878	f 60 500 's jaars (gedurende 10 jaar)
3	Id.	Samarang	Singen Kidoel	Tempoeran	D. J. K. Pietermaat	1610	1 Junij 1873 tot 31 Mei 1878	f 12 880 's jaars
4	Id.	Kendal	Bodja	Trisobo	Liem Goan Sioe	745	1 Junij 1875 tot 31 Mei 1885	f 50 100 's jaars
5	Japara	Japara	Bandjaran	Padang	P. L. H. Stennekes	301	1 Jan. 1871 tot 31 December 1875	f 10 701,20 's jaars

(1) Het verschil met de opgave in den staat bij het vorig verslag is niet toegelicht.

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kubieke meters).	Gekapte hoeveelheid hout (in kubieke meters) gedurende 1875.	Verdere aanteekeningen.
beschikking over het gekapte hout.		
p. m. 1504	Gedurende 1875 werden gekapt en vervoerd 1174 M³., benevens veel klein timmer- en brandhout. Bij het einde van 1875 lag in het perceel nog eenig hout onafgevoerd, waarvan de kubieke inhoud niet is opgegeven.	Omtrent deze onderneming zijn geen andere bijzonderheden te vermelden, dan die, welke zijn opgenomen in het vorig verslag (bijlage UU).
p. m. 3593	Bij het einde van 1874 lagen in het perceel nog . . . . . . (1) 3782 M³. Bijgekapt in 1875. . . . 3645 » 7427 » Afgevoerd in 1875 . . . 4121 » Nog niet afgevoerd ult. 1875. . . . . 3306 »	De ondernemer heeft nooit behoorlijk aan zijne verpligtingen kunnen voldoen. Toen hij in 1870 overleden was, werd, met toestemming zijner erfgenamen, de exploitatie door een der borgen (de firma Dorrepaal en C⁰.) overgenomen. Deze stortte aanvankelijk, in afbetaling op de pachtsom, geregeld de opbrengst van het verkochte hout, na aftrek der onkosten, bij den officier van justitie te Samarang. Op die wijze was in November 1873 eene som van f 59 910,79 aangezuiverd, doch sedert zijn de stortingen niet voortgezet. Behalve die som was vroeger ontvangen, wegens pachtschat over het 1ste contractsjaar en over een gedeelte van het 2de contractsjaar, f 79 418. Over het 3de en 4de contractsjaar werd in 1871 uitstel van betaling verleend tot 30 Junij 1877 en 30 Junij 1878 (het contract, oorspronkelijk voor 10 jaren gesloten, werd toen verlengd met 2 jaren, zonder beding van pachtschat, waarvoor die van het 3de en 4de contractsjaar zou in de plaats treden). Bij het einde van het 9de contractsjaar (30 Junij 1875) had dus moeten ontvangen zijn: Pachtschat over 7 jaren . . . . f 423 500,00 Er was slechts ontvangen (zie boven) . . . . . 139 328,79 Zoodat verleden jaar achterstallig was . . . . . f 284 171,21 Met eene geregtelijke invordering, reeds vroeger om andere redenen uitgesteld (verg. vorig verslag, bijlage UU), wordt thans nog verwijld in verband met een in overweging genomen voorstel tot dading.
p. m. 1288	Bij het einde van 1874 lagen in het perceel nog . . . . 1825 M³. Bijgekapt in 1875 . . . 3447 » 5272 » In 1875 afgevoerd . . . 3607 » Nog niet afgevoerd ult. 1875 1665 »	Het tweede jaarperceel is niet tijdig leeggekapt. De Regering heeft er echter in toegestemd, dat dit jaarperceel nog tot 31 Mei 1876 worde geëxploiteerd en eerst daarna aan het derde worde begonnen. Evenwel, zal dit uitstel niet mogen leiden tot overschrijding van den termijn voor den afloop van de geheele exploitatie overeengekomen. (Hetgeen in den staat, bij 't vorig verslag gevoegd, werd aangeteekend nopens het niet verschuldigd zijn van pachtschat gedurende de twee laatste contractsjaren, had niet tot deze onderneming, maar tot Gedangan betrekking; zie boven. De mededeeling stond dus op eene verkeerde plaats. Ook de aanteekening, volgens welke de pachtschat van f 12 880 's jaars slechts gedurende 3 jaren verschuldigd zou zijn, was dientengevolge onjuist.)
niet opgegeven	Bij het einde van 1875 waren gekapt . . . . 2595 M³. En vervoerd . . . . . 704 » Zoodat ult. 1875 in het perceel onafgevoerd lagen . . 1891 »	Dagelijks worden op deze onderneming 120 arbeiders gebezigd. Het kappen en vervoeren van het hout geschiedt bij aanneming. Tot nog toe wordt het hout over land naar de hoofdplaats Samarang getransporteerd, hetgeen zeer kostbaar is. Pogingen worden door den contractant aangewend om het hout gedeeltelijk over zee naar Samarang te brengen. Met dit doel zal vermoedelijk een trekspoor naar het zeestrand worden aangelegd.
p. m. 1806	Bij het einde van 1874 lagen in het perceel nog . . . . 1400 M³. Gekapt in 1875 . . . . 500 » 1900 » In 1875 vervoerd. . . . 1600 » Nog niet afgevoerd ult. 1875 300 »	Een verzoek van den contractant om, na exploitatie van het geheele boschperceel, den van hout ontblooten grond in erfpacht te mogen erlangen, kon door de Indische Regering, met het oog op art. 11 van het boschreglement (*Indisch Staatsblad* 1874, n°. 110), niet worden toegestaan. Met de geregelde exploitatie van de jaarperceelen is de contractant voortdurend achterlijk; in het afgeloopen jaar is hij weder, even als in 1874, beboet moeten worden, omdat hij de perceelen niet behoorlijk had schoongemaakt. Intusschen is hem toegestaan (Januarij 1876) het geheele bosch circa drie jaren langer (tot ult. October 1878) in exploitatie te mogen houden dan aanvankelijk bepaald was, mits zonder verwijl worde voldaan de op 31 December 1875 verschuldigde pachtschat over het 5de of laatste jaarperceel en aan den lande vergoed worden de kosten voor het doen „schoonmaken" van gouvernementswege van het 1ste en 2de jaarperceel. Den 31sten October 1876 zal het 3de, een jaar later het 4de, en den 31sten October 1878 het 5de jaarperceel moeten zijn leeggekapt.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde retributie aan den lande.
—	Japara	Patti	Bogorame	Kawak	Tan Diam Sioe	$200\frac{1}{2}$	1 Jan. 1871 tot 31 December 1874	f 6 055,55 's jaars
6	Id.	Id.	Selowessi	Regaloh Goewo	R. van der Haer	275	1 Jan. 1873 tot 31 December 1877	f 5 410 's jaars
7	Id.	Koedoes	Oendaän	Deplang, Sambilawang, Sambirato en Getjik	F. W. L. de Sturler	110	1 Nov. 1874 tot 31 October 1876	f 2 100 voor het geheel
8	Id.	Patti	Glonggong	Wates-Selowiré	J. F. Dijkman	345	1 Jan. 1875 tot 31 December 1879	f 15 554 's jaars
—	Rembang	Blora	Randoe-Blatoeng	Randoe-Blatoeng	P. W. von Below	1408	1 Jan. 1866 tot 31 December 1874	f 60 213 's jaars
9	Id.	Rembang	Sedan	Sedan	J. Muysken	aanvankelijk 640; later uitgebreid met 192 bouws	1 Jan. 1866 tot 31 December 1878	f 15 425 's jaars
—	Id.	Id.	Soelang	Malat-Ngiri	Lim Tik Hé	112	1 Jan. 1873 tot ult. December 1874	f 7 600 's jaars

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kubieke meters).	Gekapte hoeveelheid hout (in kubieke meters) gedurende 1875.	Verdere aanteekeningen.
p. m. 1253	Bij het einde van 1874 lagen in het perceel nog . . . . 1886 M³. Gekapt in 1875 . . . . 810 » 2696 » In 1875 vervoerd. . . . 1230 » Nog niet afgevoerd ult. 1875 1466 »	**Op het verzoek van den contractant, om het laatste jaarperceel tot 31 December 1875 in exploitatie te mogen houden, werd door de Indische Regering eene gunstige beschikking genomen; daarentegen werd hem niet toegestaan eerst op dien datum de pacht over 1874 te betalen. Een later verzoek, om een nader uitstel van 6 maanden voor het uitkappen van bedoeld jaarperceel, werd eveneens van de hand gewezen, zoodat de exploitatie van dit bosch, ofschoon bij het einde van 1875 daarin nog een aanzienlijke houtvoorraad onafgevoerd lag, als afgeloopen is te beschouwen. De pachtpenningen zijn door den aannemer behoorlijk betaald. Voor het niet geheel schoonmaken van het 3de jaarperceel is hij beboet.**
niet opgegeven	Bij het einde van 1874 lagen in het perceel nog . . . . 238 M³. Gekapt in 1875 . . . . 430 » 668 » In 1875 afgevoerd . . . 630 » Nog niet afgevoerd ult. 1875 38 »	**Ook het verzoek van dezen ondernemer, om, na afloop van het contract, het uitgekapte boschperceel in erfpacht te mogen erlangen, werd door de Indische Regering van de hand gewezen. Daarentegen is hem vergunning verleend om zoowel het 2de als het 3de jaarperceel ieder één jaar na den bedongen tijd, dus eerst op ult. 1875 en 1876, schoongemaakt af te leveren. Voor de wederbeplanting met djati van het 1ste jaarperceel (in den westmoesson van 1875/76) is intusschen van gouvernementswege gezorgd.**
niet opgegeven	Bij het einde van 1875 waren van deze onderneming 395 vademen brandhout verkregen.	**In het vorig verslag is bereids medegedeeld dat deze exploitatie speciaal het verkrijgen van brandhout ten doel heeft. Het geheele boschperceel was bij het einde van 1875 reeds leeg gekapt en al het hout daaruit afgevoerd.**
niet opgegeven	Gedurende 1875 gekapt . . . 1200 M³. In dat jaar vervoerd . . 150 » Nog niet afgevoerd ult. 1875 1050 »	**Het bekappen der gevelde boomen geschiedt bij aanneming tegen betaling van f 5 per kub. meter voor timmerhout; het transport heeft hoofdzakelijk met eigen middelen plaats. Het hout wordt in den oostmoesson langs een weg van p. m. 19 palen lengte per as, en in den westmoesson door middel van vlotten langs de Kidonglo-rivier naar Joana en verder naar zee vervoerd, van waar het wordt verscheept naar Batavia, Samarang, Japara, Rembang, Pasoeroean en Bezoeki. Op deze onderneming zijn dagelijks gemiddeld 50 man werkzaam, terwijl 45 span buffels en 30 karren worden gebezigd om het hout naar de Joana-rivier te vervoeren. In het bosch wordt een dagloon van 50 cent betaald. Voor het leegkappen van het 1ste jaarperceel (hieronder begrepen het schoonmaken van het terrein) werd den aannemer uitstel verleend tot 30 September 1876. Een verzoek om de betaling van den pachtschat over 1875 te mogen uitstellen tot 1 Julij 1876 werd afgewezen (October 1875).**
p. m. 4672	*Nihil.*	**Eene nadere geregtelijke uitspraak tot ontbinding van het contract betreffende deze bosch-exploitatie (verg. vorig verslag bijlage UU) was bij het einde van 1875 nog niet verkregen. Men hield zich bezig om, na aftrek van de geschatte waarde van het binnen het contractsgebied nog aanwezige onuitgekapte hout, de schade, kosten en interessen te berekenen die van den contractant te vorderen zijn.**
p. m. 2905	Bij het einde van 1874 lagen in het perceel nog . . . . 100 M³. In 1875 gekapt . . . . 1125 » 1225 » Afgevoerd in 1875 . . . 1183 » Nog onafgevoerd ult. 1875 42 » (bestaande uit balken en kromhouten).	**In 't vorig verslag (bijlage UU) is ten onregte vermeld, dat de contractant geen gebruik had gemaakt van de gelegenheid, hem door de Regering geopend, om zich, door de exploitatie van een aangrenzend boschcomplex, schadeloos te stellen voor de teleurstelling die de op het perceel Sedan aangetroffen houtmassa hem had opgeleverd. De aangeboden schadeloosstelling (zie bijlage HH van het verslag van 1874) werd door hem aangenomen. Dientengevolge is het contract thans met drie jaren verlengd. Hij was daarmede echter niet tevreden en verlangde bovendien nog eene tegemoetkoming in geld, die hem echter niet is toegestaan.**
p. m. 1512	Bij het einde van 1874 lagen in het perceel nog onuitgesleept 16 501 stuks houtwerken.	**Aan den ondernemer werd, zoo als reeds in 't vorig verslag werd gezegd, in 1874 vergund om het 2de of laatste jaarperceel tot 31 December 1875 in exploitatie te houden, zoodat dit contract thans is afgeloopen.**

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde retributie aan den lande.
10	Rembang	Blora	Panolan	Blimbing	Tan Se Kie	130	1 Maart 1873 tot 28 Febr. 1875	f 4000 's jaars
11	Id.	Rembang	Soelang	Malat-Djentir	Liem King Tie	p. m. 162	1 April 1875 tot 1 April 1878	f 11 700 's jaars
12	Id.	Blora	Panolan	Djati-lawang	Tan Wat Sing	400	1 Junij 1875 tot 1 Mei 1883	f 27 600 's jaars
13	Soerabaija	Lamongan	Lengkir	Bloeloek	Tan Tong Hay	261	1 Julij 1872 tot 30 Junij 1876	f 9505 's jaars
14	Id.	Modjokerto	Modjoagong	Modjoagong	Factorij der Ned. Handel-maatschappij	Niet opgegeven	22 Febr. 1874 tot 21 Febr. 1879	f 18 200 's jaars
15	Id.	Id.	Modjosari-Kidoel	Tangkap en Orong Orong	H. D. Kramer	27	1 Oct. 1874 tot 30 Sept. 1876	f 2100 voor het geheel

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kubieke meters).	Gekapte hoeveelheid hout (in kubieke meters) gedurende 1875.	Verdere aanteekeningen.
	In 1875 gekapt . . . 3 005 stuks 19 506 » Afgevoerd in 1875. . . 5 631 » Ult. 1875 nog af te voeren 13 875 stuks houtwerken (bestaande uit balkjes, kromhouten en doodkistplanken).	Het geheele boschperceel is behoorlijk schoongemaakt en zal nu van gouvernementswege geleidelijk weder met djati worden beplant.
Niet opgegeven	Bij het einde van 1874 lagen in het perceel nog. . . . . 62 M³. In 1875 gekapt . . . . 3925 » 3987 » In dat jaar vervoerd . . 3545 » Nog niet afgevoerd ult. 1875 442 »	Ook dit contract kan als beëindigd worden beschouwd, daar een verzoek van den ondernemer, om tot November 1876 uitstel te verkrijgen voor het schoonmaken van het perceel, niet werd ingewilligd.
Id.	Bij het einde van 1875 waren 1358 stuks verschillende houtwerken gekapt, maar was nog niets afgevoerd.	Het aantal arbeiders op deze nieuw in werking gekomen onderneming verschilt van 30 tot 150 man daags. Gemiddeld wordt f 0,30 dagloon betaald en f 1 daags voor een span trekbeesten (buffels). Men is voornemens het hout in vlotten langs de rivieren Seroetji en Telok naar de hoofdplaats Rembang en naar het naburige Lassem te transporteeren.
Id.	Bij het einde van 1875 waren reeds gekapt . . . . 2000 M³. Hiervan afgevoerd . . . 100 » Zoodat 1900 » toen nog onafgevoerd lagen (bestaande uit balken, kromme houtwerken en doodkistplanken).	Van deze onderneming valt nog weinig te vermelden. Intusschen wordt reeds met 100 à 400 man daags gewerkt. Het hout wordt gesleept naar de Solo-rivier en van daar in vlotten naar Grissee en Soerabaija vervoerd.
p. m. 1600	Bij het einde van 1874 lagen in het perceel . . . . 2468 M³. Gekapt in 1875 . . . . 1841 » 4309 » Geen hout werd in 1875 afgevoerd.	Zoo als in het vorig verslag (bijlage UU) werd gemeld, trachtte de Indische Regering te voorzien in de moeijelijkheden, door den contractant ondervonden bij het transport van zijn hout langs den in de Solo-rivier uitloopenden stroom, waarin, ten behoeve der irrigatie, een stuwdam aangelegd was. Thans is aan den ondernemer vergunning verleend om zijn hout langs dien stroom te vervoeren, onder beding dat hij de schade, die hierdoor aan den stuwdam mogt worden toegebragt, zal vergoeden. Van die vergunning had de contractant nog geen gebruik gemaakt; evenwel was al het in 1875 gevelde hout uit het boschperceel verwijderd, zoodat het noodige kan worden verrigt om de uitgekapte jaarperceelen weder met djati te beplanten.
p. m. 3296	Bij het einde van 1874 lagen in het perceel nog. . . . . 2160 M³. Gekapt in 1875 . . . . 4085 » 6245 » Afgevoerd in 1875 . . . 2500 » Nog niet afgevoerd ult. 1875 3745 »	Alle werkzaamheden in dit boschperceel (waarvan de exploitatie door den oorspronkelijken contractant — een Chinees —, met toestemming van de Regering, in 1875 is overgedragen op de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij) worden bij aanneming verrigt. De kosten van het vellen der boomen en het bekappen tot balken komen op f 3 à f 3,50 per kub. meter te staan. Voor het kappen en opstapelen van brandhout wordt f 0,30 per kub. meter betaald. Gemiddeld zijn 90 arbeiders in dienst; koelies ontvangen daags f 0,35 à f 0,40; een goed houtkapper kan echter f 1 à f 1,50 per dag verdienen. Het zware hout wordt door middel van triquebales naar Modjokerto en van daar, in vlotten, langs de Kediri-rivier naar Soerabaija vervoerd, terwijl het minder zware hout langs kleine stroomen in de Kediri-rivier gebragt wordt. Het uitslepen en het verder vervoeren van het hout naar de rivieren heeft plaats met buffels, aan de bevolking toebehoorende. Dit werk geschiedt bij aanneming.
Niet opgegeven	Gedurende 1875 zijn uit dit boschperceel 331 vademen brandhout verkregen.	Ofschoon de contractant eerst op 30 September 1876 het geheele boschperceel behoorlijk schoongemaakt aan het Gouvernement behoefde af te leveren, was al het aanwezige hout bij het einde van 1875 niet alleen geveld, maar ook reeds uit het perceel verwijderd. Het hout wordt door den contractant op zijne suikerfabriek als brandhout gebruikt.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde retributie aan den lande.
16	Soerabaija	Modjokerto	Modjokasri	Selatji en Mangoenang	J. B. Kayser	Niet opgegeven	2 December 1875 tot 1 December 1877	f 13 750 's jaars
17	Probolinggo	Probolinggo	Kraksaän	Keben-Brassi, enz.	C. Maarschalk	353	1 April 1875 tot 31 Maart 1880	f 14 001,50 's jaars
18	Madioen	Madioen	Tjaroeban	Manggir	N. L. van der Meul	234½	15 Nov. 1870 tot 14 Nov. 1875	f 3 200 's jaars
19	Id.	Ngawi	Gendingan	Goenoeng Gepiak	K. F. de Lijn	341	1 Julij 1874 tot 30 Junij 1879	f 16 003,80 's jaars
20	Id.	Madioen	Oeteran	Mroewak Pangoeng	H. M. A. C. Boers	Niet opgegeven	27 Febr. 1875 tot 31 Januarij 1877	f 7 515
—	Kediri	Blitar	—	Blitar	Rotterdamsche Bank	3640	1 Julij 1858 tot 30 Junij 1873	f 34 000 's jaars

(1) Het verschil met de opgaaf in 't vorig verslag, ten bedrage van 1000 M², is niet toegelicht gevonden.

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kubieke meters).	Gekapte hoeveelheid hout (in kubieke meters) gedurende 1875.	Verdere aanteekeningen.
Niet opgegeven	*Nihil.*	Deze exploitatie heeft, even als de onderneming Modjoagong, ten doel de exploitatie van het houtgewas dat, tengevolge van de geregelde afbakening van enkele djatibosschen, in het district Modjokasri gelegen, van de eigenlijke bosschen is afgescheiden.
Niet opgegeven	Gedurende 1875 werden gekapt 1114 M³ en vervoerd . . . . . . 1012 » Nog af te voeren ult. 1875 102 »	In September 1875 was reeds het eerste jaarperceel uitgekapt. Aan den ondernemer is toen toegestaan om, des verkiezende, reeds dadelijk een aanvang te maken met de exploitatie van het tweede jaarperceel en, te beginnen met 1 April 1876, gelijktijdig ook het derde te exploiteeren. Het uitslepen zou echter regelmatig moeten geschieden en dus moeten zijn afgeloopen binnen den voor de exploitatie van elk jaarperceel oorspronkelijk bepaalden termijn. Alle werkzaamheden op deze onderneming, hieronder begrepen het cerneeren, vellen en bekappen der boomen, zoo ook het transporteeren van het hout naar de hoofdplaats Probolinggo, geschieden bij aanneming. Er zijn gemiddeld 75 à 100 man werkzaam, die f 0,60 tot f 1,00 daags verdienen. Het hout vindt gereeden afzet, zoowel bij de in de residentie Probolinggo gevestigde industrieelen (meest suikerfabriekanten), als ten dienste van het civiel bouwdepartement aldaar. De prijzen loopen van 50 tot 75 en 100 pct. boven gouvernementstarief. Groote hoeveelheden brandhout worden van de hand gezet voor f 16 à f 18 per vadem.
Niet opgegeven	Volgens raming lagen er bij het einde van 1874 nog in het perceel onafgevoerd . . . . (1) 2000 M³. Gedurende 1875 gekapt 1513 » 3513 » In dat jaar afgevoerd. . 963 » Nog onafgevoerd ult. 1875 2550 »	Bij de expiratie van dit contract werd het laatst uitgekapte jaarperceel, behoorlijk schoongemaakt, door den contractant afgeleverd. Het geheele bosch was toen, op het laatste jaarperceel na, reeds weder met djati beplant.
p. m. 2547	Bij het eind van 1874 lagen in het perceel . . . . 130 M³. In 1875 gekapt . . . . 600 » 730 », welke hoeveelheid bij het eind van 1875 geheel was afgevoerd.	Het gevelde hout wordt deels tot balken bekapt, deels tot planken verzaagd. Het kleine hout wordt voor wielvellingen, sierappen, karboomen en brandhout gebruikt. Al het hout wordt naar Soerakarta vervoerd, bij hoogwater per praauw, bij laagwater in vlotten. Voor het tot balken bekapte hout wordt aldaar 100 percent boven gouvernementstarief bedongen, voor sierappen ongeveer 15 cent per stuk en voor brandhout gemiddeld f 6 per M³. Het aantal arbeiders bedraagt van 30 tot 60 man. De dagloonen zijn verschillend. Het bekappen der boomen geschiedt bij aanneming, voor sierappen en wielvellingen wordt ongeveer 5 cent per stuk, voor het brandhout f 1 per M³ betaald. Slechts een klein deel van het trekvee behoort aan den ondernemer. Voor de oplevering van het 1ste jaarperceel, leeggekapt en schoongemaakt, werd aan den ondernemer een uitstel van vier maanden (alzoo tot October 1875) verleend.
Niet opgegeven	Gedurende 1875 gekapt . . . 400 M³ en afgevoerd . . . . . . ± 100 » Nog af te voeren op ult. 1875 300 »	Deze onderneming heeft ten doel de exploitatie van het houtgewas dat, tengevolge van de afbakening van de djatibosschen Mroewak en Pangoeng, van de eigenlijke bosschen is afgescheiden. De contractant laat op taak werken, de gevelde boomen bij aanneming bekappen en verder transporteeren naar de hoofdplaats Madioen. Het hout dat aldaar niet van de hand wordt gezet, wordt langs de Solo-rivier naar Soerabaija vervoerd en aldaar gemiddeld voor 70 pct. boven gouvernementstarief verkocht.
p. m. 4500	Gedurende 1875 werd weder, even als in 1874, de aanzienlijke houtmassa van ruim 6000 M³ afgevoerd.	Ofschoon de overeenkomst betreffende deze bosch-exploitatie sedert medio 1873 is verstreken, had de contractante vergunning om nog tot 1 Julij 1876 te blijven voortgaan met het uitslepen en afvoeren van al het binnen het contractsgebied aanwezige reeds gevelde hout, doch zulks onder verpligting om gedurende dien tijd nog zoodanige djatibijplantingen binnen dat gebied te bewerkstelligen, als door den betrokken houtvester worden noodig geacht.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid in bouws.	Duur van het contract.	Verschuldigde retributie aan den lande.
21	Kediri	Berbek	Lengkong	Banglé	J. B. Drossaers	2026	1 Sept. 1866 tot 31 Aug. 1876	f 91 426 's jaars
22	Id.	Id.	Id.	Kedoeng Timbo	Id.	p. m. 166	1 Oct. 1875 tot 30 Sept. 1878	f 13 526 's jaars

(1) Ten onregte is in de twee laatste verslagen opgegeven 5825 M³.

(2) In 't vorig verslag (bijlage UU) werd hiervoor 431 M³ opgegeven. Sedert is echter gebleken dat het restant niet zoo groot was, zijnde in 1874 niet 3485, maar 3858 M³ afgevoerd.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid in bouws.	Duur van het contract.	Door den lande in 1875 betaald voor kap-, sleep- en vervoerloon.
								B. Ondernemingen voor aankap
1	Tagal	Brebes	Boemi-Aijoe	Djelengoet, Djatisasak en Koetamendala	P. Lucassen	Niet opgegeven	15 Aug. 1874 tot 14 Aug. 1878	Niet opgegeven
2	Pekalongan	Pekalongan	Soebah	Djatisari	J. Gruyter	624¼	16 Mei 1871 tot 15 Mei 1876	f 83 654
3	Samarang	Samarang	Singenlor	Tjandiroeboe	Van der Biesen & C°.	10 776	1 Jan. 1864 tot 31 Dec. 1875	Niet opgegeven
4	Rembang	Toeban	Singahan	Parengan	H. L. Jansen en G. Breeman	1440	1 Oct. 1865 tot 30 Sept. 1876	f 169 519

(1) Het in 't vorig verslag (bijlage UU) opgegeven cijfer van 559 M³ is gebleken onjuist te zijn.

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kubieke meters).	Gekapte hoeveelheid hout (in kubieke meters) gedurende 1875.	Verdere aanteekeningen.
p. m. 5325 (1)	Bij het einde van 1874 lagen in het perceel nog. . . . . (2) 58 M^3. In 1875 gekapt . . . . 3584 » 3642 » In dat jaar vervoerd. . . 3554 » Nog niet afgevoerd ult. 1875 88 »	Omtrent de werkzaamheden bij deze onderneming zijn geen andere bijzonderheden te vermelden dan reeds in vorige verslagen zijn opgenomen. Naar aanleiding van een door den contractant gedaan verzoek om schadeloosstelling voor de in het boschperceel Banglé meer bevonden holle boomen 1ste klasse dan oorspronkelijk geraamd was, is hem eene som van f 20 000 toegezegd, onder beding evenwel dat de uitbetaling eerst zal plaats hebben nadat de achterstallige pachtpenningen zullen zijn aangezuiverd. Overigens is hem vergund om het bosch tot 31 Augustus 1878 in exploitatie te houden.
Niet opgegeven	*Nihil.*	Met de exploitatie werd in 1875 nog geen aanvang gemaakt. Een verzoek van den onderaannemer, die tevens contractant is voor de exploitatie van het aangrenzende boschperceel Banglé, om met de exploitatie één jaar later, en dus met 1 October 1876 te mogen beginnen, wordt door de Indische Regering in overweging genomen.

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kubieke meters).	Gekapte hoeveelheid houtwerken (in kubieke meters) gedurende 1875.	Verdere aanteekeningen.
ten behoeve van den lande.		
p. m. 850	Gedurende 1875 gekapt p. m. 923 M^3. Hiervan vervoerd of aan den lande geleverd . . . . . 523 » Nog niet afgevoerd ult. 1875 p. m. . . . . 400 »	Het vellen, bekappen en vervoeren van het hout geschiedt bij aanneming. Voor het vellen wordt gemiddeld f 0,25 per boom, voor het bekappen f 3,35 per kub. meter betaald. Voor sleep- en transportloon wordt per paal en per kub. meter 2½ cent, en voor vlotloon naar Tagal en Brebes f 3,35 per kub meter betaald. De inventaris bestaat uit 20 tweewielige karren en 3 dommekrachten, terwijl de transport-aannemers (2 Chinezen) kunnen beschikken over 97 span buffels en 39 karren.
p. m. 1400	Bij het einde van 1874 lagen in het perceel nog . . . . 606 M^3. Gekapt in 1875 . . . . 2293 » 2899 » Afgevoerd in 1875 . . . 2828 » Nog niet afgevoerd ult. 1875 71 »	De ondernemer heeft gedurende 1875, behalve het hout benoodigd voor de civiele bouwwerken in de residentie Pekalongan, bovendien nog eene hoeveelheid lang hout geleverd, ten dienste van de marine te Onrust, en circa 100 kub. meters bezaagd djatihout, bestemd voor 's Rijks marinewerf te Amsterdam. Voor het niet behoorlijk schoonmaken van het 4de jaarperceel, dat in den westmousson van 1875/76 weder met djati moest worden beplant, is de ondernemer beboet geworden. Overigens zijn van deze onderneming, na hetgeen werd medegedeeld in het verslag van 1874, geen nadere bijzonderheden te vermelden.
p. m. 1750	Bij het einde van 1874 lagen in het perceel nog . . . . 1660 M^3. In 1875 gekapt . . . . 1019 » 2679 » Afgevoerd in 1875 . . . 1944 » Nog niet afgevoerd ult. 1875 735 »	Het contract liep ult. 1875 ten einde. Den ondernemer is echter vergund om al het op dat tijdstip binnen het contractsgebied geveld liggende, maar nog niet afgewerkte hout naar Ambarawa te vervoeren, waar het ter beschikking blijft van de genie en het civiel bouwdepartement. Om de redenen in 't vorig verslag, blz. 194, vermeld, werd niet getreden in een verzoek van den ondernemer om onderhandsche verlenging van het contract voor den tijd van 6 jaren.
p. m. 4000	Bij het einde van 1874 lagen in het perceel . . . . (1) 2250 M^3. Gekapt in 1875 . . . . 5112 » 7362 » In 1875 vervoerd. . . . 6512 » Nog niet afgevoerd ult. 1875 850 »	Ten aanzien deze onderneming, speciaal ten behoeve van de marine in het leven geroepen, zijn geen andere bijzonderheden te vermelden, dan die, in vorige verslagen medegedeeld. In Mei 1875 is magtiging verleend om het loopende contract, op eenigszins gewijzigde voorwaarden, voor vijf jaren te verlengen. De wederbeplanting der uitgekapte perceelen met djati werd van wege de ondernemers geregeld voortgezet.

C. Ondernemingen voor het uitdunnen van djati-bosschen of tuinen, en het daaruit

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	Districten.	NAMEN der djati-bosschen of -tuinen.
I	Cheribon	Madjalengka	Djatiwangi	Djati-aanplantingen Tagal-Siel en Tjisambeng, en djati-bosschen Goendoe (gedeeltelijk) en Tjikeroe
II	Idem	Idem	Madjalengka, Djatiwangi en Madja	Gedeelten der djatibosschen Henlet en Krayoenan, Tagal djalarang, Senen en Gandoe, en van den djati-aanplant Paserayoe
III	Idem	Idem	Djatiwangi	Djatibosschen Batapolang, Tjiwar nakerta, Kramat-agoeng en Tjisirem
IV	Tagal	Brebes	Lebaksioe	Djatibosch Bedji Balapoelang
V	Idem	Idem	Lossari	Boschcomplex Djatidongkal
VI	Idem	Pamalang	Pamalang en Mandiradja	Djati-aanplantingen Paglongsoran en boschcomplex Kaliwidjen
VII	Pekalongan	Pekalongan	Pekadjangan, Bandjar-Goemiwang en Sawangan	Een twaalftal djati-aanplantingen
VIII	Samarang	Kendal	Kaliwoengoe	Gedeelte van het djatibosch Daroepoeno
IX	Idem	Idem	Troeko en Selokaton	Djatibosschen Sodjomerto en Rembes-Tjiplo
X	Japara	Japara	Bandjaran	Djatibosch Djatisari
XI	Soerabaija	Modjokerto	Modjokasri	Djatibosch Marmoyo
XII	Probolinggo	Probolinggo	Kraksaän en Padjarakan	Djatibosschen Kaliatjar, Mergoyoso, Rogoninga en Betek, en aangrenzende djati-aanplantingen
XIII	Idem	Idem	Gending	Djatibosschen Soemberpoh en 7 andere, benevens eenige aangrenzende djatituinen
XIV	Madioen	Madioen	Kanigoro	Gedeelte van het djatibosch Tambak, ook wel genaamd Maos Goemping
XV	Kediri	Blitar	Blitar	Djatibosschen Tjermeh, Soekarameh en Soembringin

(1) De contracten betreffende houtkap-ondernemingen, als de hierbedoelde, worden geacht beëindigd te zijn zoodra al trokken houtvester.

Ondernemer.	Verschuldigde retributie aan den lande per kub. meter te verkrijgen hout.	Datum der gehouden uitbesteding of heruitbesteding, naar aanleiding waarvan de toewijzing heeft plaats gehad.	*AANMERKINGEN.*

wegruimen van dood en omgevallen hout, alle met vrije beschikking over het hout. (1)

Yoe Tjai Yang	f 3,00	10 Junij 1872	De contracten betreffende de uitdunning dezer perceelen kunnen als afgeloopen worden beschouwd.
J. S. Bowles	1,55	26 Mei 1873	
G. M. W. Zuur	3,03	13 September 1875	
D. F. W. Lucassen	0,50	26 Januarij 1872	
A. S. Rompies	1,75	4 Mei 1874	
Tan Han Boen	1,31	29 Junij 1874	
D. F. W. Lucassen	0,50	7 September 1874	
F. J. Knoops	0,50	15 September 1873	De djati-aanplant Kedoengdjati, in het district Singenlor, is onder de leiding van het boschpersoneel in daghuur uitgedund.
H. J. Jullien	0,55	20 October 1873	
P. H. Stoll	0,30	11 Januarij 1875	
Hang Kong Sing	2,55	26 Januarij 1872	
Hang Siang Hoey	0,62	3 Junij 1872	
Tan Hiang Pieng	2,28	18 Januarij 1875	
J. B. Davidson	3,50	4 Augustus 1873	
O. Müller	8,80	13 Januarij 1874	

het hout, dat verwijderd moet worden, uit de bosschen of aanplantingen is gesleept, ter beoordeeling van den be-

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE YY.

N°. 51.

(Zie bladz. 207 van het verslag.)

ZOUTDEBIET op Java en Madura (in koijangs van 30 pikols).

GEWESTEN.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.
Bantam	(*a*) 1 833	1 203	395	249	277
Batavia (*b*)	2 162	(*c*) 2 856	4 000	4 679	5 952
Krawang	463	222	160	139	192
Preanger regentschappen	2 223	2 159	2 105	2 164	2 063
Cheribon	1 670	1 666	1 735	1 674	1 285
Tagal	1 092	1 129	1 187	1 318	1 065
Pekalongan	771	733	790	818	590
Samarang	1 578	1 687	1 847	1 808	1 749
Japara	1 131	1 184	1 133	1 106	1 251
Rembang	1 012	1 066	974	908	805
Soerabaija	(*d*) 3 946	(*d*) 2 349	2 359	2 503	2 643
Pasoeroean	1 027	932	935	1 021	1 168
Probolinggo	540	456	466	488	507
Bezoeki	552	543	540	611	630
Banjoewangi	106	111	114	111	114
Banjoemas	1 196	1 326	1 322	1 331	1 316
Bagelen	1 571	1 620	1 690	1 729	1 792
Kadoe	1 171	1 206	1 293	1 337	1 304
Soerakarta	»	(*e*) 560	1 545	1 668	1 600
Madioen	1 465	1 496	1 662	1 569	1 818
Kediri	1 417	1 400	1 495	1 550	1 388
Madura	695	573	429	647	614
Totaal	27 621	26 477	28 176	29 428	30 123

(*a*) Hieronder 224 koijangs gedurende een gedeelte van het jaar gedebiteerd voor uitvoer naar de Lampongsche districten. (In den loop van 1871 werd namelijk het zout voor de Lampongs te Batavia verkrijgbaar gesteld.)

(*b*) Onder de opgaven betreffende deze residentie is ook begrepen (voor 1871 slechts over een gedeelte van het jaar; zie noot *a*) het verkochte voor uitvoer naar de Lampongs. Hoeveel die hoeveelheid bedroeg, is alleen voor 1871 t/m 1873 opgegeven, toen de Lampongsche handelaren het zout nog kregen tegen lageren prijs (zie bladz. 2 dezer bijlage). Niettemin werd ook in 1874 en 1875 nog veel zout voor de Lampongs te Batavia verkocht.

(*c*) Hiervan p. m. 35 koijangs nog gedebiteerd buiten de hoofdplaats tegen den ouden (hoogeren) prijs van f 6,72 per pikol. Destijds was namelijk besloten om in de residentie Batavia alleen ter hoofdplaats zout verkrijgbaar te laten, doch tegen lageren prijs (f 5 per pikol).

(*d*) Hieronder het verkochte te Grissee (Soerabaija) voor uitvoer naar Soerakarta bedragende in 1871 1450 en in 1872 (Januarij—Mei) 240 koijangs.

(*e*) Gedurende de zeven laatste maanden van 1872, zijnde het debiet in Soerakarta zelf eerst met 1 Junij 1872 aangevangen.

VERKOCHTE hoeveelheden zout van de hiervoren opgegeven.

	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.
Tegen den normalen prijs (à f 6,72 per pikol = f 201,60 per koijang).	24 130:4$^{9}/_{32}$	(*f*)21 553:26$^{13}/_{32}$	21 437:5$^{13}/_{32}$	21 876:18$^{25}/_{32}$	21 480:7$^{17}/_{32}$
tegen verminderden prijs: aan Java's zuidkust (à f 5,92 per pikol = f 177,60 per koijang).	1 362:6$^{8}/_{32}$	1 300:8$^{19}/_{32}$	1 191:2$^{11}/_{32}$	1 198:13$^{15}/_{32}$	1 079:8$^{10}/_{32}$
te Batavia in verband met de intrekking der binnenlandsche verkooppakhuizen in die residentie (à f 5 per pikol = f 150 per koijang)	»	2 532:14	3 730:24	4 678:18	5 951:17
te Batavia voor uitvoer naar de Lampongsche districten (à f 3 per pikol = f 90 per koijang).	153:15	288:15	269:10	»	»
te Tanara (Bantam) voor uitvoer als boven	224	»	»	»	»
te Soerabaija voor de posterijen (à f $3{,}12^{5}$ per pikol = f 93,75 per koijang)	»	»	2:14$^{8}/_{32}$	2:12	»
te Grissee (Soerabaija) voor uitvoer naar Soerakarta (à f 4 per pikol = f 120 per koijang). . . .	1 450	240	»	»	»
te Soerakarta (à f 6 per pikol = f 180 per koijang)	»	560:2$^{16}/_{32}$	1 545:20$^{8}/_{32}$	1 667:20$^{16}/_{32}$	1 600:3$^{16}/_{32}$
op onderscheidene plaatsen: opruiming van nog aanwezig Chineesch zout tegen zeer lage prijzen (op eenige plaatsen). .	301:17$^{12}/_{32}$	2:1$^{24}/_{32}$	»	»	»
voor industrieele ondernemingen (à f 60 per koijang) volgens Indisch Staatsblad 1873, n°. 48*a*.	»	»	»	3	10
Totaal (*g*)	27 621:12$^{29}/_{32}$	26 477:8$^{8}/_{32}$	28 176:16$^{8}/_{32}$	29 426:22$^{24}/_{32}$	30 121:6$^{11}/_{32}$
Gevende eene opbrengst van	f 5 364 692	(*f*) f 5 111 836	(*f*) f 5 395 585	f 5 625 540	f 5 703 453

(*f*) Verbeterde opgaaf.

(*g*) Deze totalen verschillen eenigszins met die op de voorgaande bladzijde opgegeven, doordien de gewestelijke cijfers in koijangs zijn afgerond.

ZITTING 1876 — 1877. — 5.

Koloniaal verslag van 1876.

NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE ZZ (N° I—V).

N°. 52.

(Zie bladz. 208 van het verslag.)

STATISTIEK

VAN

DEN HANDEL EN DE SCHEEPVAART

OP

JAVA EN MADURA [1]

OVER

1874.

(1) Opgaven omtrent de handels- en scheepvaartbeweging in elke haven afzonderlijk zijn uit Indie niet ontvangen

N°. I.

De particuliere in- en uitvoer heeft plaats gehad van en naar de volgende landen.

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	INVOER.		UITVOER.	
	Koopmanschappen.	Speciën.	Koopmanschappen.	Speciën.
Nederland	f 42 829 644	f 194 000	f 58 595 594	f 1 500
Engeland	6 997 537	»	19 996 911	»
Frankrijk	731 524	»	1 294 300	»
Duitschland	1 929	»	167	»
Italie	31 215	»	»	»
Oostenrijk	»	»	124 400	»
Rusland	»	»	16	»
Zweden	»	»	64	»
Denemarken	»	»	473 702	»
Amerika	2 302 016	»	9 141 368	»
Kaap de Goede Hoop	10 570	»	»	»
Mauritius	»	»	133 316	»
Arabie	75	»	2 058	»
Perzie	70 905	»	676 867	»
Bengalen	87 893	»	195	»
Siam	1 251 152	»	129 707	»
China	2 591 328	»	39 575	»
Japan	23 102	»	73	»
Manilla	12 105	»	»	»
Singapore	16 475 704	1 569 324	4 987 097	133 375
Poeloe Penang	24	»	1 173	»
Australie	920 515	»	5 950 726	»
	f 74 337 238	f 1 763 324	f 101 547 309	f 134 875
Oost-Indische archipel (1)	7 838 378	390 477	2 677 874	325 195
Totalen	f 82 175 616	f 2 153 801	f 104 225 183	f 460 070

(1) Namelijk dat gedeelte, alwaar het Nederlandsch-Indisch Gouvernement geen in- en uitvoerregten heft. (Zie bladz. 210 van het verslag.)

N°. II.

De invoeren voor rekening van particulieren hebben bestaan in:

	Ingevoerd van		Totaal.
	Nederland.	andere landen.	
Aardewerk van alle soorten	f 576 641	f 663 753	f 1 240 394
Bieren	377 201	115 397	492 598
Droogerijen en medicijnen	199 740	477 026	676 766
Eetwaren van alle soorten	1 711 363	2 699 925	4 411 288
Gambier	»	963 724	963 724
Garens	1 369 396	788 934	2 158 330
Gedistilleerd van alle soorten	778 772	258 378	1 037 150
Gereedschappen en machinerien	1 145 018	795 631	1 940 649
Glas en glaswerk	662 425	25 230	687 655
Goud- en zilverwerk	177 201	177 181	354 382
IJzer en staal van alle soorten	1 311 273	742 554	2 053 827
Klapperolie	»	1 589 737	1 589 737
Kleederen	358 521	192 777	551 298
Koffij	»	1 784 533	1 784 533
Kolen (steen-) en cokes	2 537 276	604 324	3 141 600
Koper van alle soorten	306 722	167 257	473 979
Kramerij	1 039 174	613 188	1 652 362
Leder en lederwerk	220 203	133 560	353 763
Manufacturen van katoen	22 739 445	9 778 116	32 517 561
» » wol en halfwol	835 175	311 052	1 146 227
» » zijde en halfzijde	299 581	1 506 013	1 805 594
» (alle andere)	890 334	447 000	1 337 334
Meel	391 772	787 805	1 179 577
Meubelen	197 872	20 852	218 724
Modewaren	239 071	338 347	577 418
Papier	605 107	275 158	880 265
Petroleum	302 243	2 280 767	2 583 010
Rijst (gepelde)	»	2 357 430	2 357 430
Rotting	»	413 476	413 476
Sigaren	53 106	2 177 989	2 231 095
Speelkaarten	96 293	11 802	108 095
Thee	162	416 869	417 031
Vaat- en kuipwerk	228 081	3 535	231 616
Verfwaren en lijnolie	270 424	290 373	560 797
Was	573 806	1 464 204	2 038 010
Wijnen	1 184 613	519 475	1 704 088
Zeep	61 214	61 416	122 630
Diversen	1 090 419	3 091 184	4 181 603
Totaal	f 42 829 644	f 39 345 972	f 82 175 616
Speciën	194 000	1 959 801	2 153 801

De van de buitenbezittingen, waar door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement in- en uitvoerregten geheven worden, voor particuliere rekening op Java en Madura ingevoerde artikelen (*), waren:

Droogerijen en medicijnen	f 54 652	Per transport	f	5 124 041
Eetwaren	189 913	Paarden		489 225
Foelie	119 160	Peper (witte)		10 811
Gambier	573 781	» (zwarte)		32 116
Garens	18 632	Rijst (gepeld)		418 209
Gom-dammar	13 502	» (ongepeld)		20 669
Huiden	76 651	Rotting		413 476
Kapok	11 819	Schildpad		52 024
Klappers	109 897	Sigaren (Manilla- en Havanna-)		90 070
Klapperolie	1 579 024	Tabak		63 961
Koffij	1 767 216	Touwwerk		13 692
Kolen (steen-) en cokes	83 664	Vee (levend)		178 360
Kramerij	26 592	Verfwaren		119 655
Manufacturen (katoenen)	25 141	Was		678 626
Nagelen	137 154	Diversen		133 443
Notenmuscaat	267 832			
Noten (wilde)	69 411		f	7 838 378
Transporteren	f 5 124 041	Speciën		390 477

N°. III.

De door particulieren uitgevoerde goederen hebben bestaan in:

	In het algemeen.		Naar Nederland.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	Kilo's.		Kilo's.	
Aardewerk van alle soorten	»	f 76 047	»	f 2 320
Benzoïn	10 235	16 376	»	»
Droogerijen en medicijnen	»	101 000	»	7 170
Eetwaren	»	309 298	»	17 592
Foelie	98 710	375 090	86 046	326 973
Garens	»	168 940	»	186
	Liters.		Liters.	
Gedistilleerd. Arak	3 366 360	740 600	3 047 696	670 494
Gedistilleerd. Jenever	86 184	38 783	2 520	1 134
Gedistilleerd. Alle andere soorten	6 245	14 315	15	24
Transporteren	»	f 1 840 449	»	f 1 025 893

(*) De hieronder vermelde bedragen zijn reeds begrepen in de voorgaande opgave (kolom » andere landen").

	In het algemeen.		Naar Nederland.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	Kilo's.		Kilo's.	
Per transport	»	f 1 840 449	»	f 1 025 893
Gom-dammar	835 330	384 252	762 744	350 862
Gom-elastiek	48 880	87 984	25 040	45 072
Gutta-percha	241 910	604 775	207 510	518 775
Hout (scheepsbouw- en timmer-)	»	19 220	»	16 685
» (sapan-)	»	8 400	»	4 620
Huiden	5 334 880	4 267 906	2 945 541	2 356 435
IJzer- en staalwerk	»	69 100	»	200
Indigo (voor de Europesche markt)	396 710	3 016 338	453 840	2 759 952
» (voor de inlandsche markt)	55 850	13 962	»	»
Kakao	»	8 960	»	1 100
Kaneel	5 830	2 332	2 163	865
Kapok	172 290	55 133	125 757	40 242
Koffij	21 440 770	19 296 693	15 671 001	14 103 901
Koper-, pleet- en bronswerk	»	130 450	»	»
Kramerij	»	129 380	»	24 870
Manufacturen van katoen	»	1 832 690	»	970
» (andere)	»	116 630	»	4 735
Matten en matwerk	»	95 720	»	438
Nagelen	66 760	100 140	48 380	72 570
Notenmuscaat	447 595	895 190	288 050	576 100
Noten (wilde)	127 670	51 068	»	»
Peper (staart-)	379 990	87 398	5 830	1 341
» (witte)	1 360	1 156	»	»
» (zwarte)	871 410	418 278	122 970	59 026
Rijst (gepeld)	18 148 500	1 996 335	8 596 100	945 571
Rotting	3 244 500	519 120	2 262 650	362 024
Schildpad	2 890	40 460	1 590	22 260
Sigaren	17 430	68 250	»	»
Suiker	199 342 900	49 835 725	74 617 760	18 654 440
Tabak (voor de Europesche markt)	19 116 950	11 470 170	19 116 900	11 470 140
» (voor de inlandsche markt)	615 700	615 700	13 220	13 220
Thee	2 244 990	2 693 988	1 845 940	2 215 128
Tin	(1) 2 997 940	2 997 940	(1) 2 740 075	2 740 075
Vanille	2 435	170 450	2 335	163 450
Vogelnestjes	»	159 480	»	»
Diversen	—	123 961	—	44 634
Totaal	—	f 104 225 183	—	f 58 595 594
Speciën	—	460 070	—	1 500

(1) Het verschil met de opgaven in 't verslag (bladz. 206) is niet toegelicht gevonden.

N°. IV.

Op Java en Madura zijn aangekomen:

	STOOMSCHEPEN.				EUROPEESCH GETUIGDE ZEILSCHEPEN.				INLANDSCH GETUIGDE ZEILSCHEPEN.			
	GELADEN.		IN BALLAST.		GELADEN.		IN BALLAST.		GELADEN.		IN BALLAST.	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
Van Nederland	49	42 943½	»	»	96	48 382½	1	728	»	»	»	»
» elders in Europa . .	6	4 101½	»	»	71	28 601½	7	1 748	»	»	»	»
Te zamen uit Europa . .	55	47 045	»	»	167	76 984	8	2 476	»	»	»	»
Van Amerika	»	»	»	»	27	8 552	36	11 319	»	»	»	»
» de Kaap de Goede Hoop.	»	»	»	»	7	2 179½	14	3 718½	»	»	»	»
» Mauritius	»	»	»	»	3	1 511½	6	1 816½	»	»	»	»
» Arabië	1	404	»	»	»	»	1	641½	»	»	»	»
» Perzië	»	»	»	»	3	654	»	»	»	»	»	»
» Bengalen	»	»	»	»	6	727	3	1 207	»	»	»	»
» Siam	»	»	»	»	19	2 636	»	»	»	»	»	»
» China	»	»	»	»	43	8 761½	»	»	4	146	»	»
» Australië	10	5 429	»	»	26	6 454½	8	2 283	»	»	»	»
» Singapore	133	41 786½	»	»	46	10 101½	27	10 740	30	635½	»	»
» de Kokos-eilanden . .	»	»	»	»	4	542	»	»	»	»	»	»
» den Oost-Ind. archipel.	151	52 431	1	664	437	50 432½	38	7 213	2925	41 501	441	3217
Totaal . . .	350	147 095½	1	664	788	169 536	141	41 414½	2959	42 282½	441	3217
Hiervan zijn aangekomen: onder Nederlandsche vlag:												
van Nederland	41	38 814½	»	»	94	47 399	1	728	»	»	»	»
» Engeland	1	754½	»	»	31	16 894½	1	221	»	»	»	»
» Amerika.	»	»	»	»	»	»	7	2 407½	»	»	»	»
» de Kaap de Goede Hoop.	»	»	»	»	1	127	»	»	»	»	»	»
» Mauritius	»	»	»	»	1	1 063	»	»	»	»	»	»
» Perzië	»	»	»	»	1	392	»	»	»	»	»	»
» Bengalen	»	»	»	»	1	234	»	»	»	»	»	»
» Siam	»	»	»	»	3	682	»	»	»	»	»	»
» China.	»	»	»	»	6	1 654½	»	»	»	»	»	»
» Australië	3	2 248	»	»	1	250	»	»	»	»	»	»
» Singapore	40	16 618	»	»	21	5 260	6	4 650½	16	240½	»	»
» den Oost-Ind. archipel.	138	47 548	»	»	421	47 971	37	7 015	2915	41 063½	441	3217
Te zamen onder Ned. vlag.	223	105 983	»	»	581	121 927	52	15 022	2931	41 304	441	3217

	STOOMSCHEPEN.				EUROPEESCH GETUIGDE ZEILSCHEPEN.				INLANDSCH GETUIGDE ZEILSCHEPEN.			
	GELADEN.		IN BALLAST.		GELADEN.		IN BALLAST.		GELADEN.		IN BALLAST.	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
Onder Engelsche vlag.	95	30 853	1	664	114	24 739½	48	13 642½	»	»	»	»
» Fransche »	28	8 043	»	»	15	3 002½	2	262½	»	»	»	»
» Russische »	»	»	»	»	»	»	3	1 273½	»	»	»	»
» Zweedsche »	1	404	»	»	7	2 116	5	1 550½	»	»	»	»
» Noorweegsche »	»	»	»	»	4	1 291½	2	552½	»	»	»	»
» Deensche »	»	»	»	»	3	1 088	»	»	»	»	»	»
» Duitsche »	»	»	»	»	28	5 342	11	3 041½	»	»	»	»
» Oostenrijksche »	»	»	»	»	»	»	1	302½	»	»	»	»
» Spaansche »	»	»	»	»	»	»	1	259	»	»	»	»
» Italiaansche »	2	1 656	»	»	2	616½	4	1 125½	»	»	»	»
» Amerikaansche »	»	»	»	»	22	8 050½	12	4 382½	»	»	»	»
» Siamsche »	1	156½	»	»	12	1 362½	»	»	»	»	»	»
» Chinesche »	»	»	»	»	»	»	»	»	19	566	»	»
» div. Aziatische vlagg.	»	»	»	»	»	»	»	»	9	412½	»	»
Te zamen onder vreemde vlag	127	41 112½	1	664	207	47 609	89	26 392½	28	978½	»	»

RECAPITULATIE.

	Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Totaal.	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
Stoomschepen	223	105 983	128	41 776½	351	147 759½
Europeesch getuigde zeilschepen.	633	136 949	296	74 001½	929	210 950½
Inlandsch » »	3 372	44 521	28	978½	3 400	45 499½
Totaal der aangekomen schepen .	4 228	287 453	452	116 756½	4 680	404 209½

N°. V.

Van Java en Madura zijn vertrokken:

	STOOMSCHEPEN.				EUROPEESCH GETUIGDE ZEILSCHEPEN.				INLANDSCH GETUIGDE ZEILSCHEPEN.			
	GELADEN.		IN BALLAST.		GELADEN.		IN BALLAST.		GELADEN.		IN BALLAST.	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
Naar Nederland	80	66 377½	»	»	202	94 433	2	485½	»	»	»	»
» elders in Europa	1	572	»	»	88	28 124½	»	»	»	»	»	»
Te zamen naar Europa	81	66 949½	»	»	290	122 557½	2	485½	»	»	»	»
Naar Amerika	»	»	»	»	49	16 331	»	»	»	»	»	»
» Mauritius	»	»	»	»	3	1 667½	»	»	»	»	»	»
» Arabië	1	791	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» Perzië	»	»	»	»	10	2 593½	»	»	»	»	»	»
» Bengalen	»	»	»	»	5	1 804	2	671½	»	»	»	»
» Siam	1	617½	»	»	23	3 925	»	»	»	»	»	»
» China	1	703	»	»	22	4 599	»	»	2	49	»	»
» Japan	»	»	»	»	2	432½	»	»	»	»	»	»
» Manilla	»	»	»	»	4	1 558	1	445½	»	»	»	»
» Australië	17	8 216	1	303½	47	11 555½	2	454½	»	»	»	»
» Singapore	113	36 058½	»	»	37	4 975	2	405	17	452½	1	52½
» de Kokos-eilanden	»	»	»	»	»	»	3	406½	»	»	»	»
» den Oost-Ind. archipel	143	47 194	»	»	457	45 453	26	3 136	2 883	40 724	213	1831½
Totaal	357	160 529½	1	303½	949	217 451½	38	6 004½	2 902	41 225½	214	1 884
Hiervan zijn vertrokken: onder Nederlandsche vlag:												
naar Nederland	55	52 754½	»	»	158	79 742	1	144½	»	»	»	»
» Engeland	»	»	»	»	6	2 839½	»	»	»	»	»	»
» Amerika	»	»	»	»	9	3 629½	»	»	»	»	»	»
» Mauritius	»	»	»	»	2	1 332	»	»	»	»	»	»
» Arabië	1	791	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» Perzië	»	»	»	»	4	1 492	»	»	»	»	»	»
» Bengalen	»	»	»	»	1	655	»	»	»	»	»	»
» Siam	»	»	»	»	1	399	»	»	»	»	»	»
» China	»	»	»	»	7	2 185½	»	»	»	»	»	»
» Australië	»	»	»	»	9	3 876	1	399	»	»	»	»
» Singapore	40	15 638	»	»	17	2 596½	»	»	»	»	1	52½
» de Kokos-eilanden	»	»	»	»	»	»	3	406½	»	»	»	»
» den Oost-Ind. archipel	132	45 303½	»	»	438	42 369½	25	2 957	2 876	40 417½	213	1 831½
Te zamen onder Nederl. vlag	228	114 487	»	»	652	141 116½	30	3 907	2 876	40 417½	214	1 884

	STOOMSCHFPEN.				EUROPEESCH GETUIGDE ZEILSCHEPEN.				INLANDSCH GETUIGDE ZEILSCHEPEN.			
	GELADEN.		IN BALLAST.		GELADEN.		IN BALLAST.		GELADEN.		IN BALLAST.	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
Onder Engelsche vlag.	96	34 293	1	303½	152	37 648½	1	55½	»	»	»	»
» Fransche »	27	7 738	»	»	19	3 693½	»	»	»	»	»	»
» Russische »	»	»	»	»	9	3 270½	1	341	»	»	»	»
» Zweedsche »	»	»	»	»	13	3 763½	»	»	»	»	»	»
» Noorweegsche »	»	»	»	»	5	1 352½	2	671½	»	»	»	»
» Deensche »	1	440	»	»	3	998½	»	»	»	»	»	»
» Duitsche »	»	»	»	»	35	6 908	3	584	»	»	»	»
» Oostenrijksche »	»	»	»	»	2	563½	»	»	»	»	»	»
» Italiaansche »	4	3 415	»	»	9	2 402½	»	»	»	»	»	»
» Amerikaansche »	»	»	»	»	34	13 844	1	445½	»	»	»	»
» Siamsche »	1	156½	»	»	16	1 890	»	»	»	»	»	»
» Chinesche »	»	»	»	»	»	»	»	»	19	501½	»	»
» div. Aziatische vlagg.	»	»	»	»	»	»	»	»	7	306½	»	»
Te zamen onder vreemde vlag	129	46 042½	1	303½	297	76 335	8	2 097½	26	808	»	»

RECAPITULATIE.

	Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Totaal.	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
Stoomschepen	228	114 487	130	46 346	358	160 833
Europeesch getuigde zeilschepen.	682	145 023½	305	78 432½	987	223 456
Inlandsch » »	3 090	42 301½	26	808	3 116	43 109½
Totaal der vertrokken schepen .	4 000	301 812	461	125 586½	4 461	427 398½

N°. 53.

(Zie blz. 210 van het verslag.)

OVERZIGT van de in Nederlandsch Indie te huis behoorende schepen en vaartuigen, groot 10 last en daarboven, over 1875.

GEWESTEN.	Stoomschepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere vaartuigen.		Totaal.	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
Java en Madura.																
Bantam	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	16	1	16
Batavia	29	10753	4	2256	8	2675	1	153	»	»	»	»	»	»	42	15837
Krawang	1	37	»	»	»	»	»	»	1	48	»	»	7	167	9	252
Preanger regentschappen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cheribon	»	»	»	»	2	299	»	»	1	107	»	»	53	707	56	1113
Tagal	»	»	»	»	2	273	»	»	»	»	»	»	10	109	12	382
Pekalongan	»	»	»	»	2	304	»	»	»	»	»	»	»	»	2	304
Samarang	2	46½	»	»	4	745	2	364½	2	252½	»	»	19	282½	29	1691
Japara	»	»	»	»	»	»	»	»	1	24	1	11	16	273½	18	308½
Rembang	»	»	»	»	2	340	»	»	2	75	»	»	18	244	22	659
Soerabaija	3	135	2	704	26	5735	11	1316	40	1495	9	128	75	1263	166	10776
Pasoeroean	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	59	816	59	816
Probolinggo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	23	293	23	293
Bezoeki	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Banjoewangi	»	»	2	32	»	»	»	»	8	195	1	14	16	364½	27	605½
Banjoemas	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bagelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerakarta	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madioen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	52	626	52	626
Kediri	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madura	»	»	»	»	1	253	1	145	8	374	»	»	143	1862	153	2634
Te zamen	35	10971½	8	2992	47	10624	15	1978½	63	2570½	11	153	492	7023½	671	36313

GEWESTEN.	Stoom-schepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wang-kangs, toops en andere vaartuigen.		Totaal.	
	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.	Aantal.	Lasten.
Buitenbezittingen.																
Sumatra's Westkust	1	30	»	»	1	155	»	»	9	223	»	»	43	572½	54	980½
Benkoelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lampongsche districten	»	»	»	»	»	»	»	»	3	69	»	»	10	173	13	242
Palembang . . .	»	»	»	»	21	4321½	7	944	6	513	»	»	3	83	37	5861½
Sumatra's Oostkust	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Riouw	»	»	»	»	2	380½	»	»	»	»	»	»	28	597	30	977½
Banka	»	»	»	»	1	121½	1	42	8	276	1	10	16	235½	27	685
Billiton	2	285½	»	»	»	»	»	»	2	67½	»	»	4	70	8	423
Westerafdeeling van Borneo	»	»	»	»	1	68	1	46	31	1082	1	14	40	645½	74	1855½
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	3	107½	»	»	14	2106½	»	»	17	946	1	27½	16	372	51	3559½
Celebes en onderhoorigheden . .	»	»	»	»	4	454½	3	257½	6	420½	2	40	239	4654	254	5826½
Menado	»	»	»	»	»	»	»	»	13	323½	»	»	4	73	17	396½
Amboina	2	609½	»	»	»	»	3	425	8	364½	»	»	6	101	19	1500
Ternate	»	»	»	»	»	»	»	»	9	257	»	»	»	»	9	257
Timor	»	»	»	»	»	»	»	»	2	54	»	»	4	59½	6	113½
Te zamen	8	1032½	»	»	44	7607½	15	1714½	114	4596	5	91½	413	7636	599	22678
Totaal	43	12004	8	2992	91	18231½	30	3693	177	7166½	16	244½	905	14659½	1270	58091

Koloniaal verslag van 1876.

SURINAME.

N°. 54.

De statistieke opgaven, in dit verslag voorkomende, loopen over het jaar 1875; de andere mededeelingen sluiten zich aan het vermelde bij het vorig verslag, met inbegrip van de berigten tot 1e. Junij 1876, ingekomen.

A. Grondgebied.

Het grondgebied van Suriname onderging geene verandering.

B. Bevolking.

Blijkens het vorig verslag bedroeg de bevolking, behalve die van het leprozen-etablissement Batavia en de Indianen en Boschnegers, op ultimo December 1874, 51 834 hoofden, te weten:

	Mannen.		Vrouwen.		Totaal.	
	»	26 362	»	25 472	»	51 834
Hierbij gevoegd:						
In 1875 geboren	»	887	»	772	»	1 659
» » aangekomen	»	120	»	81	»	201
		27 369		26 325		53 694
En afgetrokken:						
In 1875 overleden	1 193	»	1 000	»	2 193	»
» » vertrokken	102	»	70	»	172	»
		1 295		1 070		2 365
Blijft op ultimo December 1875	»	26 074	»	25 255	»	51 329

Het aantal Europeanen was 706. Hieronder zijn niet begrepen het garnizoen, de zeemagt en de koopvaardijvloot.

Op het leprozen-etablissement Batavia bevonden zich op ultimo December 1875 125 verpleegden en 45 andere personen, onder welke de directeur en de geneesheer met hunne gezinnen, de Roomsch-katholijke priester, de huisbedienden, de ziekenoppassers en de gehuurde arbeiders om het terrein in orde te houden.

De volgende tabel wijst aan de verdeeling der bevolking.

Bevolking op ultimo December 1875.

	Personen, niet behoorende tot de immigranten.			Immigranten.			Totaal-generaal.	*Aanmerkingen.*
	GESLACHTEN.							
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.		
Stad Paramaribo en buitenwijken	9 285	12 776	22 061	3	»	3	22 064	
De forten Zeelandia, Nieuw-Amsterdam en de onderscheidene posten in de districten	620	146	766	1	»	1	757	Waaronder 264 civiele personen.
Zeemagt en koopvaardijvloot, gemiddeld berekend op . . .	»	»	400	»	»	»	400	(*a*) Onder dit cijfer zijn begrepen 706 Europeanen, behalve het garnizoen, de zeemagt en de koopvaardijvloot.
Beneden-Para	779	598	1 377	47	23	70	1 447	
Beneden-Suriname	692	473	1 165	264	81	345	1 510	
Boven-Para	1 220	1 121	2 341	32	5	37	2 378	
Boven-Suriname	990	828	1 818	234	94	328	2 146	
Beneden-Cottica	1 343	1 040	2 383	931	329	1 260	3 643	
Beneden-Commewijne . . .	1 220	1 122	2 342	260	140	400	2 742	
Boven-Cottica	672	663	1 335	21	6	27	1 362	
Perica	190	161	351	69	32	101	452	
Matappica	725	648	1 373	186	110	296	1 669	
Commetewane	400	394	794	50	26	76	870	
Boven-Commewijne	234	234	468	74	26	100	568	
Beneden-Saramacca	1 237	934	2 171	254	93	347	2 518	
Boven-Saramacca	189	159	348	»	»	»	348	
Nickerie	1 775	1 235	3 010	250	133	383	3 393	
Coronie	1 216	1 224	2 440	157	75	232	2 672	
Albina en linkeroever der Marowijne	17	11	28	1	»	1	29	
	22 804	23 767	46 971	2 834	1 173	4 007	(*a*) 50 978	

Deze tabel, getrokken uit de opgaven van wijkmeesters en van districts-commissarissen, sluit, evenmin als in vorige jaren, met de doorgaande tabel. Vermoedelijk is het verschil hieruit ontstaan, dat de arbeidende bevolking in de districten wel eens verhuist, zonder van hun verlaten van eenig district of wel van hunne vestiging in een ander terstond mededeeling te doen aan de betrokken districts-commissarissen.

De twee volgende staten toonen aan de geboorten, huwelijken en sterfgevallen in 1875.

GESLACHTEN.	Dood geboren.	GEBOORTEN.					Huwelijken.	*Aanmerkingen.*
		In echt.	Buiten echt.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal-generaal.		
Mannelijk	56	201	685	886	1	887	(*b*) 123	(*a*) Hieronder zijn niet begrepen de 31 doodgeborenen.
Vrouwelijk	35	143	629	772	»	772		(*b*) Bij 36 van deze huwelijken zijn 78 kinderen gelegitimeerd, van welke 33 van het mannelijk en 45 van het vrouwelijk geslacht.
	91	344	1 314	1 658	1	(*a*) 1659		

GESLACHTEN.	STERFGEVALLEN.														
	Levenloos aangegeven.	Beneden 1 jaar.	Van 1 tot beneden 3 jaar.	Van 3 tot beneden 10 jaar.	Van 10 tot beneden 20 jaar.	Van 20 tot beneden 30 jaar.	Van 30 tot beneden 40 jaar.	Van 40 tot beneden 50 jaar.	Van 50 tot beneden 60 jaar.	Van 60 tot beneden 70 jaar.	Van 70 en daarboven.	Van onbekenden ouderdom.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal-generaal.
Mannelijk	56	133	129	84	46	185	171	115	74	78	44	126	1185	8	1 193
Vrouwelijk	35	112	118	87	61	81	82	80	86	109	114	65	995	5	1 000
	91	245	247	171	107	266	253	195	160	187	158	191	2180	13	(1)2 193

(1) Hieronder zijn niet begrepen 91 levenloos aangegevenen.

Het aantal sterfgevallen overtrof dat der geboorten met 534, zijnde 1271 minder dan het verschil in 1874.

Onder het aantal overledenen zijn 290 immigranten, waaronder 192 uit Britsch Indie tegen 782 en 652 in het vorige jaar.

Het burgerregt werd in 1875 verleend aan 10 personen.

De getalsterkte van de Indianen en Boschnegers kan niet met zekerheid worden opgegeven. Volgens door den Gouverneur bekomen inlichtingen zou die van de Boschnegers niet minder bedragen dan 17 000, waarvan in de streken aan de Marowijne en Boven-Cottica ongeveer 10 000, in die aan de Boven-Suriname ongeveer 5000, en in die aan de Boven-Saramacca ongeveer 2000 zouden gevestigd zijn.

C. Algemeen beheer.

De algemeene toestand in de districten is in vergelijking met het vorige jaar belangrijk verbeterd.

De geest van onwil en zelfs van verzet, die vroeger onder de koelie-immigranten werd opgemerkt, is geheel geweken. Zeer te betreuren was het echter dat zich in 1875 weder eenige gevallen van opzettelijke brandstichting van trasloodsen door die immigranten hebben voorgedaan. (1)

De geest onder de kreolenbevolking bleef zeer goed, doch *geregelde* arbeid liet weder in 1875, behalve in Nickerie en Coronie, veel te wenschen over, ofschoon de arbeid dien zij geleverd heeft niet onbelangrijk is geweest.

De reeds in het vorige jaar aangevangen goud-exploitatie in de landen aan de Boven-Suriname en aan de Marowijne heeft zich, vooral aan de laatstgenoemde rivier, zeer uitgebreid.

Volgens ingekomen berigten wordt aldaar meer en meer goud gevonden. Om alle belemmeringen van dien nieuwen tak van industrie uit den weg te ruimen is, onder meer, bij de verordening van 10 December 1875 (*Gouvernementsblad* 1876, n°. 7), de publicatie van 19 December 1855 (*Gouvernementsblad* n°. 18), bepalende dat van alle mineralen, in de kolonie gevonden wordende, één vijfde gedeelte, na aftrek der kosten van exploitatie, aan het Gouvernement moet worden afgestaan, ingetrokken en voorts de uitvoer van onbewerkte mineralen vrijgesteld.

De gezondheidstoestand was over het algemeen gunstig. In September en October deden zich nogtans vele catarrhale ongesteldheden, en onder de gevangenen op het fort Nieuw-Amsterdam zeer veel gevallen van dyssenterie voor. In de gevangenis in het fort Zeelandia kwam veel scheurbuik voor.

Door doelmatige middelen, vooral verbeterde voeding, kwam men ook die ziekte te boven. Bij het garnizoen heeft de gezondheidstoestand niets te wenschen overgelàten.

Behalve de inspectiereizen, waarvan in het Koloniaal Verslag over 1875 reeds gewag is gemaakt, zijn nog in dat jaar de navolgende door den Gouverneur gedaan.

Op den 17den Julij werd eene reis naar de Boven-Suriname tot aan de Joden Savanne ondernomen, in de nabijheid van welke plaats onderscheidene landerijen, in verband met de vergunningen voor goud-exploitatie waren aangevraagd. Het station Domburg en de bewaarplaats van gevangenen op de plantage la Rencontre werden geïnspecteerd; des avonds was de Gouverneur in Paramaribo terug.

In den vroegen morgen van den 27sten November vertrok de Gouverneur naar de districten Beneden-Cottica, Boven-Cottica en Boven-Commewijne. Op het station Ephrata werd alles in orde bevonden.

De Cras-kreek was weder in bevaarbaren staat gebragt. De rivier Boven-Commewijne werd tot aan plantage Goudmijn opgestoomd. Op de heenreis werden het station Frederiksdorp en de plantage Rust en Werk bezocht. Op de school van het station was het aantal leerlingen zeer verminderd. De arbeid der kreolen op de laatstgemelde plantage liet veel te wenschen over, doch over dien der koelies was men zeer tevreden. In den namiddag van den 28sten November was de Gouverneur op de hoofdplaats terug.

Van den 15den tot den 19den December heeft de Gouverneur van uit de plantage Leonsberg (een uur van de hoofdplaats gelegen) de districten Beneden-Cottica en Beneden-Suriname bezocht.

De Gouverneur heeft in Januarij 1876 met eene commissie, benoemd om maatregelen voor te stellen met betrekking tot de fortificatien, een plaatselijk onderzoek ingesteld op het fort Nieuw-Amsterdam en de plantage Jagtlust. De noodige bevelen werden gegeven om hetgeen meest dringend werd geoordeeld, ten uitvoer te brengen.

Op den 24sten Februarij 1876 is de Gouverneur andermaal naar de plantage Leonsberg vertrokken en den 28sten dier maand te Paramaribo teruggekeerd. Van daaruit zijn door hem de plantages Clevia, Morgenstond, Voorburg en Rust en Werk, het station Frederiksdorp en een gedeelte der communicatien in Beneden-Cottica en in Beneden-Suriname bezocht.

Den 10den April heeft de Gouverneur met de commissie van administratie de gevangenis op het fort Nieuw-Amsterdam geïnspecteerd en alles in zeer goede orde bevonden. Na nog eenige plantages in de Commewijne bezocht te hebben, kwam de Gouverneur des nachts te Paramaribo terug.

De toestand der immigranten uit Britsch Indie is overal zeer veel verbeterd. Het sterftecijfer is veel minder (192 in 1875 tegen 652 in 1874) en de arbeidzaamheid is onder hen belangrijk toegenomen.

Ter vervulling van de vacatures in de Koloniale Staten, ontstaan door het bedanken van den heer D. BENJAMINS in Mei en het overlijden van den heer D. BAEZA in December 1875, werden gekozen de heeren mr. P. H. VERBEEK en J. SALOMONS.

(1) **Blijkens een later van den Gouverneur ingekomen berigt is de toestand in dit opzigt zooveel verbeterd, dat hij buitengewone maatregelen tot het bedwingen dezer misdaad, welke bij hem in overweging waren, verder overbodig heeft geacht.**

Nog hadden de navolgende mutatien in de Koloniale Staten plaats:

In Januarij 1876 nam de heer J. C. MULLER Az., wegens ziekte en vergevorderden leeftijd zijn ontslag. Hij overleed kort daarna. Te zijner vervanging werd gekozen de heer mr. G. H. BARNET LYON.

Het door den Gouverneur benoemd lid, mr. J. B. VOS, nam in Maart 1876 zijn ontslag wegens vertrek naar Nederland met verlof.

Op den 22sten Maart 1876 werden de leden mr. P. H. VERBEEK, A. J. DA COSTA en H. BARNETT, die als zoodanig moesten aftreden, herkozen.

Bij gouvernementsresolutie van den 26sten April 1876, lit. A,, n°. 3, zijn voor het zittingjaar 1876–1877 door den Gouverneur tot leden der Koloniale Staten benoemd de heeren mr. G. J. A. BOSCH REITZ, J. DE JONG, C. D. BRAKKE en J. E. SAILE VANIER. Voorts werden bij gouvernementsresolutie van dezelfde dagteekening, lit. A, n°. 4, herbenoemd: tot voorzitter, de heer mr. G. J. A. BOSCH REITZ, en tot ondervoorzitter, de heer mr. A. J. VAN EMDEN.

Aan den heer mr. E. A. VAN EMDEN (destijds met verlof in Nederland) werd, op zijn verzoek, bij gouvernementsresolutie van 29 December 1875, lit. A, n°. 14, met ingang op 1 Februarij 1876, onder meer, een eervol ontslag verleend uit zijne betrekking van gouvernementssecretaris, onder dankbetuiging voor de vele gewigtige diensten door hem aan de kolonie bewezen; bij dezelfde beschikking werd tot gouvernementssecretaris benoemd de heer mr. P. ALMA, districtscommissaris en waarnemend gouvernementssecretaris.

Bij Koninklijk besluit van den 2den Februarij 1876, n°. 30, werd aan den evengemelden heer, mr. E. A. VAN EMDEN, op zijn verzoek eervol ontslagen gouvernementssecretaris in Suriname, verleend een eervol ontslag als lid van den Raad van Bestuur dier kolonie en zulks onder dankbetuiging voor de door hem in die betrekking bewezen diensten; bij hetzelfde besluit werden benoemd tot lid van dien Raad de heer J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT, buitengewoon lid, en tot buitengewoon lid de heer mr. P. ALMA.

Ten gevolge van gebrek aan daarvoor geschikt personeel in de kolonie heeft de Gouverneur de uitzending gevraagd van eene controleur der belastingen en eene visiteur bij de in- en uitgaande regten en accijnsen. De uitzending van laatstgenoemde heeft bereids plaats gehad. De uitzending van eenen controleur ondervond vertraging omdat geene der tot het vak der belastingen behoorende personen geneigd waren, zich op het daartoe staande tractement te verbinden. (1)

In het *Gouvernementsblad* van 1875 werden opgenomen:

onder n°. 14 het Koninklijk besluit van den 14den Mei 1875 (*Staatsblad* n°. 74), bepalende de plaatsing in het *Staatsblad* van het tusschen Nederland en Portugal op 9 Januarij 1875 te Lissabon gesloten verdrag van handel en scheepvaart;

onder n°. 21, het Koninklijk besluit van 7 Julij 1875, n°. 49, betreffende veroordeelde Europesche schepelingen;

onder n°. 25, het besluit van den 24sten December 1875 met het daarbij behoorend reglement, betreffende de zamenstelling, het onderzoek en den ijk der weegwerktuigen.

Nog werden in het *Gouvernementsblad* van 1876 geplaatst:

onder n°. 1, het Koninklijk besluit van den 28sten November 1875 (*Staatsblad* n°. 210), bepalende de plaatsing in het *Staatsblad* van het tusschen Nederland en den Oranje-Vrijstaat op den 14den November te 's Gravenhage gesloten verdrag van vriendschap en koophandel;

onder n°. 5, het Koninklijk besluit van den 17den December 1875, bepalende de plaatsing in het *Staatsblad* van de tusschen Nederland en Italie op 3 Augustus 1875 te 's Gravenhage gesloten conventie tot regeling der voorwaarden, waarop de consulaire agenten van laatstgemeld rijk in de voornaamste havens der Nederlandsche overzeesche bezittingen zullen worden toegelaten.

(1) Hieraan is te gemoet gekomen door de wet van 27 Junij 1876 (*Staatsblad* n°. 131).

Tusschen het Gouvernement van Suriname en de Gouvernementen van de naburige Fransche en Engelsche kolonien bleef voortdurend eene goede verstandhouding heerschen.

Het Gouvernement van Fransch Guyana bleef, zonder eenig geldelijk bezwaar voor Suriname, voor de betonning der Marowijne en voor den vuurtoren aldaar zorgen, en tevens zijne hospitalen op St. Laurent openstellen voor hen, die aan den Nederlandschen oever gevestigd zijn.

Over die verdere uitvoering van de wet van 8 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 164), wordt gehandeld in het hiernevens onder lit. *A* gevoegde emancipatie-verslag over 1875. (1)

. . . . .

D. Gewestelijk beheer.

. . . . .

De strafverordening van 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 16), in verband met de nieuwe regeling van de gedwongen tewerkstelling en de bepalingen betreffende de inrigting en het beheer der bewaarplaatsen, der voorloopig aangehoudenen inafwachting van hunne opzending naar Paramaribo, heeft den gang van zaken in de districten zeer veel verbeterd.

De heilzame invloed van deze regeling wordt in de kolonie algemeen erkend.

In het personeel van het districtsbestuur hadden onderscheidene mutatien plaats.

De door de districts-commissarissen gehouden inspectiereizen leverden wederom over het algemeen redenen van tevredenheid op.

Volgens de ingekomen staten van districts-commissarissen bedroeg de bevolking in de buitendistricten op ultimo December 1875 26 647, tegen 27 379 op hetzelfde tijdstip in 1874. De hierbij overgelegde staat bevat eene vergelijking van de bevolking in de districten over de jaren 1863, 1872, 1873, 1874 en 1875.

Het aantal kreolen, dat op ultimo December van het laatste jaar op de plantages werkzaam was, bedroeg blijkens dien staat 9127, tegen 9870 op ultimo December 1874; dat der emigranten 4013 of 838 minder dan op ultimo December 1874.

De leden der gewapende burgermagt voldeden even als vroeger bereidwillig aan hetgeen hun werd opgedragen.

Het aantal winkels en bakkerijen is in 1875 met 8 verminderd, en bedroeg op ultimo December van dat jaar 110; daaronder zijn begrepen 30 bakkerijen en 37 slijterijen van gedistilleerd.

Bij de verordening van den 27sten Maart 1876 (*Gouvernementsblad* n°. 8) is eene wijziging gebragt in de grenzen van de districten Beneden-Cottica en Beneden-Suriname, ten gevolge waarvan de plantage de Resolutie tot het laatstgemeld district is gebragt.

Uit de door de districts-commissarissen over 1875 uitgebragte rapporten worden nog de volgende bijzonderheden ontleend.

Boven-Cottica, Perica, Metappica, Commetewane en Boven-Commewijne.

De gezondheidstoestand is in 1875 niet ongunstig geweest en zou zeker veel gunstiger zijn, indien de bewoners van kleine grondjes voor de waterlozing beter zorgden en niet weigerachtig bleven om genees- en verloskundige hulp in te roepen.

Zonder de koelies zouden de suikerplantages niet kunnen bestaan, daar de kreolen over het algemeen wel geneigd schijnen om werkzaam te zijn bij de malingen, doch niet om het geplante riet te bewerken.

In Julij 1874 openbaarde zich een begin van verzet onder de koelies op de plantage Alliance. De militaire magt van post Sommelsdijk werd gerequireerd en acht hunner van de plantage verwijderd en voor den regter gebragt. Van dien tijd af heeft hun gedrag niets te wenschen overgelaten.

De bevolking bestaat uit 4921 hoofden, waarvan 1134 op kleine grondjes en verlaten plantages zijn gevestigd.

(1) Op den 9den Mei werd de gewone vergadering van de Koloniale Staten door den Gouverneur geopend. Een exemplaar van de openingsrede wordt hierbij onder lit. B overgelegd.

Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne.

Over den arbeid der immigranten uit China bestond wederom veel reden van tevredenheid. Die uit Britsch Indie begonnen zich meer en meer aan arbeid te gewennen; verscheidenen onder hen verrigtten soms $1\frac{1}{2}$ à 2 taken per dag. De immigranten uit West-Indie blijven oproerig en lui. De kreolen-arbeiders zijn steeds ongeneigd om zich tot geregelden arbeid te verbinden.

De productie van suiker is, in vergelijking met 1874, in Beneden-Cottica vermeerderd, daarentegen is zij in Beneden-Commewijne verminderd. De cacao heeft overal *meer* opgebragt.

Beneden-Suriname en Beneden-Para.

Over het algemeen gaat het met den arbeid der koelies veel beter; zij werken veel geregelder, en op die plantages, waar zij met tact worden behandeld, valt zeer weinig over hen te klagen.

Rust en orde bleven ongestoord en de gezondheidstoestand was voldoende.

Boven-Suriname en Boven-Para.

De goud-industrie is in Boven-Suriname toenemend. Het is echter niet mogelijk zekere opgaven te erlangen omtrent de hoeveelheid van het gevonden wordende goud.

De gezondheidstoestand was in 1875 vrij gunstig, ook onder de koelies. Het cijfer der sterfte was 158 tegen 279 in 1874. In het gedrag en de arbeidzaamheid van deze immigranten is groote verbetering gekomen.

De eigenaren van houtgronden achten het voordeeliger om hunne landerijen in kleine perceelen aan de kreolen te verhuren dan voor eigen rekening te werken.

De productie van suiker is in de beide districten belangrijk verminderd. De houthandel was niet onbelangrijk.

De vroegere wegloopers, in de nabijheid van de verlaten plantage Klaverblad en de Arrauwkreek gevestigd, blijven zich steeds voor het grooter deel in het binnenland ophouden.

Beneden- en Boven-Saramacca.

De gezondheidstoestand was vrij voldoende. De productie is in 1875 grooter geweest dan in 1874. De vermeerdering bedroeg onder meer 138 051 K. G. suiker, 22 028 L. melassie, 14 378 L. rum en 110 300 K. G. cacao.

De uitvoer van hout neemt steeds toe.

De gouvernements-school werd van de plantage Kent op den post Nassau overgebragt.

Coronie.

De gezondheidstoestand liet over het algemeen niets te wensshen over.

Over den arbeid der kreolen-bevolking valt niet te klagen; die niet op plantages werken, bebouwen hun eigen grond.

De koelie-immigranten hebben in 1875 zeer goed voldaan en hun gedrag was uitmuntend.

De katoenoogst is ten gevolge van veel regen tegengevallen.

De bevolking van den grond Totness bedroeg op ultimo December 445 zielen.

Het noodige wordt verrigt om den waterafvoer van dezen grond in behoorlijken staat te brengen.

Nickerie.

De opbrengst van den landbouw is in 1875 gunstiger geweest dan in de tien voorafgaande jaren.

Orde en rust zijn geen oogenblik verstoord geworden, terwijl door doeltreffende toepassing der wettelijke bepalingen vagebondage is geweerd en geregelde arbeid bevorderd.

De kreolen hebben in arbeidzaamheid niet achtergestaan bij de andere plantage-arbeiders.

Degenen die gronden in eigendom of pacht hebben verkregen, werken nog bijna allen drie of vier dagen 's weeks op de plantages en besteden hun overigen tijd om hunne landerijen te bebouwen.

De afspoeling der kust gaat steeds voort en veroorzaakt vele verliezen. Voorbereidende maatregelen zijn genomen om eene nieuwe vestigingsplaats tusschen de plantage Margarethenburg en Waterloo aan te leggen.

E. Militair beheer.

§ 1. *Landmagt.*

De landmagt in Suriname bestaat uit.

a. De schutterij te Paramaribo.

De sterkte der schutterij was op ultimo December 1875, 25 Officieren en 468 manschappen, verdeeld in vijf compagnien.

b. De gewapende burgermagt in de districten.

De sterkte was op ultimo December 1875, 62 officieren en 1747 onderoffficieren en manschappen.

c. De infanterie en de artillerie.

De sterkte van het garnizoen op ultimo December 1875 was als volgt:

	Officieren.	Onder-officieren en man-schappen.
Staf	4	5
2 compagnien infanterie . .	10	436
1 detachement artillerie . .	1	39
Personeel van het materieel der artillerie	»	1
Geneeskundige dienst. — officieren van gezondheid .	4	»
Geneeskundige dienst. — apothekers . .	3	»
	22	481

Voor *memorie* werden gevoerd: 24 onderofficieren en manschappen der infanterie, als dienstdoende bij het corps maréchaussée en 6 militairen wegens detentie.

Aan de sterkte van het garnizoen ontbraken: een 2de luitenant der infanterie en 2 officieren van gezondheid 2de klasse.

Overcompleet waren: twee 1ste luitenants der infanterie, een apotheker der 2de klasse, een adjudant-onderofficier (kleine staf) en 10 onderofficieren en manschappen.

Afwezig met buitenlandsch verlof: een officier van gezondheid der 2de klasse en een apotheker der 2de klasse.

Voorloopig geschorst een 2de luitenant der infanterie.

Het emplacement der troepen was op ultimo December 1875 als volgt:

	Officieren.	Onder-officieren en manschappen.
Paramaribo	10	282
Fort Nieuw-Amsterdam	(1) 4	102
Quarantaine-etablissement Leiden	»	2
Post Jagtlust	»	2
» Republiek	»	3
» Nassau	»	4
» Coronie	»	10
» Nickerie	1	34
» Sommelsdijk	»	13
Frederiksdorp	»	2
Personeel der geneeskundige dienst te Paramaribo	(2) 4	»
	19	454
Onder de 454 manschappen zijn niet begrepen 27 absenten, te weten: 26 in het militair hospitaal en 1 voor den krijgsraad	»	27
		481

Op den 31sten December 1875 bevonden zich in de klasse van discipline 22 man (van welke 14 in de 1ste en 8 in de 2de kategorie), alzoo een gelijk getal als op ultimo December 1874.

Door middel van het Gouvernements-advertentieblad van 10 Junij 1875, n°. 70, werd ter kennis van belanghebbenden gebragt het Koninklijk besluit van 19 Maart 1875, n°. 21, met het daarbij behoorend voorschrift nopens de admissie enz. van studenten voor de militaire geneeskundige en pharmaceutische dienst in Nederland, en voor de geneeskundige dienst bij de zeemagt en in de kolonien en bezittingen van het Rijk en andere werelddeelen.

Inrigting en verdere bijzonderheden betreffende de landmagt.

Gedurende het jaar 1875 liet de gezondheidstoestand der troepen niets te wenschen over.

Het ziektekarakter was nagenoeg het geheele jaar door catarrhaal, alleen in de maanden Augustus tot November meer catarrhaal gastrisch.

In de verschillende ziekeninrigtingen werden in 1875 behandeld 4619 lijders, zijnde 563 minder dan in 1874.

Van dezen waren 942 militairen, waaronder 54 van de zeemagt en 3677 civilen.

Onder de verschillende garnizoenen is het cijfer der behandelde zieken verdeeld als volgt:

te Paramaribo	2597
» Fort Nieuw-Amsterdam	1266
» Post Nickerie	464
» » Coronie	166
» » Sommelsdijk	126
	4619

(1) Waaronder 1 officier van gezondheid.

(2) Waaronder 2 officieren van gezondheid en 2 apothekers.

In de garnizoens-apotheek werden zoowel voor de binnen- als voor de buitendienst gereed gemaakt 58174 recepten, alzoo 18458 minder dan het jaar te voren.

De vaccinatien en de revaccinatien met koepokstof in buisjes uit Nederland ontvangen, zijn weder zonder eenig resultaat gebleven.

§ 2. *Zeemagt.*

Zijner Majesteits schroefstoomschip *Kijkduin* vertrok in de maanden September en October van de reede tot het opnemen van de kust van Nederlandsch Guyana en in de laatstgemelde maand naar Demerary om in het drooge dok te worden nagezien.

Den 26sten November kwam het van Demerary ter reede van Paramaribo terug.

F. Regtswezen en politie.

§ 1. *Wetgeving.*

De navolgende verordeningen en besluiten werden door opname in het *Gouvernementsblad* afgekondigd:

1°. Verordening van den 3den Augustus 1875, houdende overbrenging van de overtredingen van de verordening der belasting op het personeel, van het hof van justitie naar de kantonregters en ommegaande regters (*Gouvernementsblad* n°. 17);

2°. Besluit van den 28sten Augustus 1875 ter uitvoering van art. 8 van de Strafverordening van 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 19);

3° Verordening van den 29sten December 1875, houdende verlenging van den termijn, vermeld aan het slot van art. 240 der Strafverordening van 1874 (*Gouvernementsblad*, n°. 26);

4°. Verordening van den 30sten December 1875 (*Gouvernementsblad* van 1876, n°. 9), houdende wijziging van de artt. 22 en 23 van het Wetboek van Strafregt en van de daarmede in verband staande bepalingen.

In de sub 3°. vermelde verordening is bepaald dat zij uiterlijk van kracht zal blijven tot den 31sten December 1876.

De gewijzigde ontwerp-verordening houdende overbrenging van de daarin opgenoemde overtredingen van het hof van justitie naar de kantonregters en ommegaande regters en daarmede in verband staande voorzieningen, aan de Koloniale Staten ingediend bij de Memorie van Beantwoording, dd. 23 Junij 1875 (Bijlagen 1875/76, B. 17de vel, blz. 51), werd op den 3den April 1876 ingetrokken, omdat het ontwerp ter herziening van de Strafverordening van 1874, waarin voorstellen voorkomen tot regeling derzelfde onderwerpen in de gemelde ontwerp-verordening behandeld, reeds bij den Raad van Bestuur in behandeling was om vóór het einde der maand April 1876 aan de Koloniale Staten te kunnen worden aangeboden.

Die herziene strafverordening van 1874 is op den 29sten April 1876 aan de Koloniale Staten ingediend.

§ 2. *Regterlijke magt en regtspraak.*

Aan den president van het hof van justitie, mr. J. Mauritsz Ganderheyden, werd op zijn verzoek een eervol ontslag verleend. In zijne plaats werd benoemd mr. A. J. van Emden, tot dusver lid van dat collegie, terwijl de hierdoor ontstane vacature werd vervuld door de benoeming van mr. C. J. W. N. van Hengst, advocaat te Utrecht.

Door het hof van justitie werden in 1875 afgedaan 111 burgerlijke zaken (waarvan 51 op verstek en 2 bij roijement) en 897 strafzaken, alle bij vonnis.

Er werden 84 requesten behandeld.

Ter generale rolle werden 98 zaken aangebragt.

Op ultimo December 1874 waren bij het kantongeregt te Paramaribo 7 burgerlijke zaken aanhangig gebleven; gedurende 1875 werden 279 zaken aangebragt. In dat jaar werden 217 civile vonnissen gewezen, waarvan 167 op verstek, 34 op contradictie, 13 op consent, 1 op exceptie en 2 wegens nietigheid van het exploit, terwijl van de rol werden geroijeerd 69 zaken. Bovendien zijn nog 9 interlocutoire vonnissen gewezen.

Voorts hebben plaats gehad 75 voorzieningen in voogdijen en toeziende voogdijen, 13 benoemingen van curators en toeziende curators, 15 verzegelingen, 17 ontzegelingen, 6 openingen van uiterste wilsbeschikkingen, 22 beëedigingen van deskundige schatters, 18 van afgelegde verklaringen door gezagvoerders van Nederlandsche koopvaardijschepen en 18 ter griffie overgebragte boedelbeschrijvingen.

Nog werden 23 requesten behandeld.

Door den griffier werden in verschillende zaken verleden 45 acten. In de daartoe bestemde openbare registers werden ingeschreven 33 acten van huwelijksche voorwaarden en 2 acten van vennootschappen.

In den loop van 1875 werden 1267 strafzaken aangebragt. Er werden 1266 vonnissen gewezen, waarvan 647 op verstek en 619 op ingebragte verdediging; 1 zaak werd geroijeerd. Nog werden 10 vonnissen gewezen tegen afwezige getuigen en 66 adviesen aan den Gouverneur uitgebragt.

Bij het kantongeregt in Nickerie werden in 1875 aangebragt en afgedaan 18 burgerlijke zaken, waarvan 3 bij roijement, 6 bij verstek, 4 op consent en 5 bij contradictie, alsmede 528 strafzaken, waarvan 523 volgens de strafverordening van 1874.

Nog werden door dat geregt 2 interlocutoire vonnissen gewezen, 6 adviesen aan den Gouverneur-Generaal uitgebragt en in 4 strafzaken 38 getuigen gehoord, ten verzoeke van den regtercommissaris bij het hof van justitie.

Voorts werden 1 voogd en 2 toeziende voogden benoemd, terwijl 2 verzegelingen op verzoek, 3 ontzegelingen, 2 beëedigingen van afgelegde scheepsverklaring en 1 beeediging van verklaring tot het verkrijgen van een zeebrief plaats vonden.

Bij het kantongeregt in Coronie werden in 1875 aangebragt 20 burgerlijke zaken. Daarin werden 6 vonnissen gewezen op verstek, 6 op contradictie en 2 op consent; 2 werden wegens afwezigheid en 1 op verzoek van partijen geroijeerd.

Er werden bovendien 3 interlocutoire vonnissen en 1 preparatoir vonnis gewezen, en eene zaak in kort geding, alsmede 2 requesten behandeld.

Voorts vonden plaats: 1 verzegeling, 1 ontzegeling, 1 beëediging van deskundige schatters, 1 beëediging van afgelegde verklaring.

Op magtiging van het hof van justitie werden ook 2 getuigen gehoord. Bij dat geregt werden in het voormeld tijdvak behandeld 122 strafzaken, waaronder 114 ingevolge de strafverordening van 1874. In drie zaken werden 20 getuigen gehoord op verzoek van den regter-commissaris bij het hof van justitie.

Bij den ommegaanden regter, gevestigd in het district Beneden-Commewijne werden in 1875 aangebragt en afgedaan 550 strafzaken, waarin 1708 beklaagden en gedaagden waren betrokken.

Vijf adviesen werden aan den Gouverneur uitgebragt.

In 1875 werden bij den ommegaanden regter, gevestigd te Paramaribo, 366 strafzaken aangebragt en afgedaan, waarin 14 vonnissen bij verstek en 352 op verdediging werden gewezen.

Bij den ommegaanden regter, gevestigd op het station Groningen, zijn in 1875 aangebragt en afgedaan 151 strafzaken.

Het aantal practizijns beliep op ultimo December 1875 8, onder welke 4 gegradueerden, en het aantal notarissen 2, behalve de districts-secretarissen, die als zoodanig in de buitendistricten met de uitoefening van het notarisambt zijn belast en de griffiers van de kantongeregten te Nickerie en Coronie, en van den ommegaanden regter in Saramacca, die, ieder in zijn district, geregtigd is de notariele praktijk uit te oefenen (*Gouvernementsblad* 1874, n°. 25); 5 deurwaarders waren bij het hof van justitie en de kantongeregten werkzaam.

Te Paramaribo waren geadmitteerd 7 translateurs voor de Neger-Engelsche, 3 voor de Engelsche, 2 voor de Fransche en 1 voor de Portugesche taal. Bovendien waren er zoowel te Paramaribo als in de districten, tolken in de Chinesche, in de Bengalesche en in de Koelitaal aanwezig.

§ 3. *Politie.*

In het *Gouvernementsblad* van 1875 werd opgenomen:

Resolutie van den 22sten December 1875, lit. A, n°. 1, houdende vaststelling van eene instructie voor den opzigter der openbare wegen en straten te Paramaribo (*Gouvernementsblad* n°. 24).

Het corps maréchaussée bestond op ultimo December 1875 uit 122 man, als:

1 opperwachtmeester;

2 wachtmeesters;

21 brigadiers;

48 maréchaussées der 1ste klasse;

50 » » 2de »

Het corps inlandsche politie bestond op ultimo December 1875 uit:

6 hoofdlieden;

1 agent van politie der 1ste klasse, dienstdoende als hoofdman;

14 agenten der 1ste klasse;

27 » » 2de »

Aan de formatie ontbraken alzoo 2 agenten der 2de klasse.

De door de beide corpsen verrigte diensten zijn vermeld in het sub lit. D 1 en 2 overgelegd verslag omtrent het politiewezen over 1875.

Op aanvraag van den Gouverneur, is een persoon aangewezen, geschikt om, bij zijne aankomst in de kolonie, tot inspecteur van politie te worden benoemd.

Admissie van inwoning in de kolonie werd in dat jaar niet verleend. Op verlangen van belanghebbenden werden in 1875 ten behoeve van 3 personen, 3 buitenlandsche paspoorten uitgereikt.

§ 4. *Middelen van beheer met het regtswezen in verband.*

I. DEPARTEMENT DER ONBEHEERDE BOEDELS EN WEEZEN.

a. Onbeheerde boedels.

Op ultimo December 1874 waren aanhangig gebleven 19 boedels; van deze zijn in den loop des jaars 1875 tot vereffening gebragt of aan belanghebbenden overgegeven 3 boedels, zoodat op den 31sten December 1875 onvereffend bleven 16 boedels.

Onder die boedels bevonden er zich 3, die in het jaar 1876 kunnen afloopen, en 13 die om verschillende redenen nog onvereffend zullen moeten blijven.

Aan het collegie van commissarissen van de onbeheerde boedels zijn 3 repartitie-rekeningen ingezonden.

b. Weezen.

Op ultimo December 1874 bevonden zich onder de openbare voogdij van de weeskamer:

weezen		469
in den loop van 1875 zijn bijgekomen . . .		7
te zamen . .		476
Van de voormelde weezen zijn in den loop van 1875 afgeschreven:		
als meerderjarig	50	
gehuwd	4	
overleden	1	
overgegaan onder de voogdij van regenten van het gesticht van weldadigheid 's lands grond Boniface .	94	
		149
Zoodat op ultimo December 1875 overbleven		327

Van die weezen werden onderhouden:

uit eigene middelen	52
door betrekkingen	275
	327

De weezen, die uit eigen middelen onderhouden worden, bezaten op ultimo December 1875 4 huizen te Paramaribo of aandeelen daarin; een grond aan de rivier de Suriname en een rentegevend kapitaal van f 64 708,82[5].

Ten aanzien van het departement der onbeheerde boedels en weezen zij nog aangeteekend, dat bij gouvernements-resolutie van 21 April 1876, lit. A, n°. 22, de populaire raad en het collegie van commissarissen voor het departement der onbeheerde boedels zijn verzocht om, ieder voor zooveel hem aangaat, in overleg met den curator en weesmeester, den Gouverneur in te lichten omtrent de maatregelen, die, in verband tot de voorgenomen spoedige opheffing van het voorschreven departement, behooren te worden genomen.

II. Kantoor van den hypotheekbewaarder.

Het salaris, dat in 1875 in de kolonials kas werd gestort bedroeg f 1104,52[5].

III. Gevangeniswezen en gevangenen.

In het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia werden in 1875 in verzekerde bewaring genomen 906 personen, van welke weder ontslagen zijn 834, zoodat op ultimo December aldaar 72 personen overbleven.

Het aantal gevangenen op het fort Nieuw-Amsterdam, dat den 1sten Januarij 1875 156 bedroeg, was op ultimo December 1875 tot 195 toegenomen.

Aan het onderwijs voor de correctioneel veroordeelden hebben gemiddeld 40 veroordeelden deel genomen.

Gedurende 1875 werden in het huis van bewaring te Nieuw-Rotterdam opgenomen 675 personen. In het huis van bewaring in Coronie werden in 1875 170 personen opgenomen.

Bijzonderheden betreffende de beide eerstgenoemde gevangenissen worden vermeld in de hierbij sub litt. E en F gevoegde rapporten van de commissien van administratie over die inrigtingen.

IV. Voormalig kantoor van den exploiteur-liquidateur.

Bij gouvernements-resolutie van 31 December 1875, lit. A, n°. 11, werd bepaald, dat de van het voormalige exploiteurskantoor afkomstige gelden, welke in de reservekas zijn gedeponeerd, in de koloniale kas zullen worden overgebragt.

G. Eeredienst.

I. Nederlandsche Hervormde gemeente.

a. Paramaribo.

Het aantal in 1875 gedoopten bedroeg 232, als:

kinderen in echt geboren	58
kinderen buiten echt geboren	171
volwassen personen	3

Tot leden der gemeente werden aangenomen 72 personen.

Met kerkelijke attestatien zijn aangekomen 10 en vertrokken 11 lidmaten.

11 huwelijken werden kerkelijk ingezegend.

Het aantal cathechisanten beliep 552, van welke 212 van het mannelijke en 340 van het vrouwelijke geslacht.

Het aantal armen dat bedeeling ontving bedroeg 36.

De bedeeling heeft f 2312,50 bedragen.

Terwijl een van de beide Hervormde predikanten sedert 1874 met verlof hier te lande aanwezig, om redenen van gezondheid ontslag uit 's lands dienst aangevraagd had, overleed de andere in Maart 1876.

De dienst wordt zooveel doenlijk door den predikant der Evangelisch-Luthersche gemeente waargenomen.

Door tusschenkomst van de Commissie tot de zaken der Protestantsche kerken in Nederlandsch Oost- en West-Indie zijn twee drietallen verkregen van predikanten uit Nederland, die geneigd zijn om de ontstane vacatures te vervullen. Deze drietallen zijn met de mail van 31 Mei 1876 naar Suriname gezonden, ten einde den Gouverneur in de gelegenheid te stellen om, overeenkomstig de daaruit door den kerkeraad der Hervormde gemeente te Paramaribo te doene keuze, twee predikanten te benoemen (1).

b. Nickerie.

Het aantal gedoopten in 1875 beliep 52 waaronder 5 kinderen in echt geboren en 13 volwassenen, waaronder 6 Chinezen en 1 Indiaan; 7 personen werden tot lidmaten der gemeente aangenomen.

De gewone catechisatien werden door 23 jongens en 16 meisjes bezocht.

Het zielental dezer gemeente bedraagt ongeveer 1500.

Huis- en ziekenbezoek vonden plaats, waar dat verlangd werd.

II. Evangelisch-Luthersche gemeente.

In 1875 werden bij die gemeente gedoopt 120 personen, zijnde 68 van het mannelijke en 52 van het vrouwelijke geslacht.

Tot lidmaten der gemeente werden aangenomen 9 mannen en 24 vrouwen.

Het getal huwelijken dat kerkelijk werd ingezegend bedroeg 5; het aantal armen dat bedeeling ontving 28.

III. Moravische Broeder-gemeente.

Volgens den staat dier gemeente bedroeg op ultimo December 1875 haar zielental 22 130, van welken:

te Paramaribo	6 689
in de districten.	14 834
bij de boschnegers	607

In 1875 hebben zich 257 personen bij de gemeente aangemeld; 382 volwassenen en 240 kinderen werden gedoopt, en 603 personen als lidmaten aangenomen.

Als overleden zijn opgegeven 734 personen; 56 huwelijken werden kerkelijk ingezegend.

De verschillende nederzettingen der boschnegers in Boven-Suriname werden weder zooveel doenlijk door de zendelingen bezocht.

IV. Roomsch-Katholijke gemeente.

In 1875 werden 692 personen gedoopt.

56 huwelijken werden kerkelijk ingezegend.

In den loop van het jaar werden 60 plantages en verschillende kampen van boschnegers en Indianen door de geestelijken bezocht.

Het zielental der gemeente wordt op 13 000 geschat.

V. Israëlitische gemeente.

a. Nederlandsch-Israëlitische.

Op ultimo 1875 was het zielental 648, waarvan 313 van het mannelijke en 335 van het vrouwelijke geslacht.

(1) Inmiddels heeft de kerkeraad, met het oog op de groote behoefte aan de spoedige vervulling althans van ééne der predikantsplaatsen, aan den Gouverneur ter benoeming voorgedragen een predikant, die zich daartoe regtstreeks tot dien raad gewend had. De Gouverneur vereenigde zich met de keuze en verzocht om spoedige uitzending. Daaraan is gevolg gegeven.

Het getal der geboorten bedroeg 14 en dat der sterfgevallen 15.
7 huwelijken werden ingezegend, 20 behoeftigen door het armbestuur gealimenteerd.

b. Portugeesch Israëlitische.

Het zielental dezer gemeente bedroeg op ultimo December 1875 656, waarvan 325 van het mannelijke en 331 van het vrouwelijke geslacht.
Het getal der geboorten bedroeg 18, dat der sterfgevallen 23.
Door het armbestuur werd aan 21 behoeftige huisgezinnen onderstand verstrekt.

H. Instellingen van liefdadigheid.

a. Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid.

Het aantal leden en begunstigers bedroeg op ultimo December 1875 96, te weten:

34 leden,

46 donateurs,

16 donatrices.

Het fonds der Maatschappij bedroeg op dien datum f 21 015,42.
Gedurende 1875 werd aan alimentatie de som van f 345 besteed.
In het onderwijs van de kweekelingen der Maatschappij, 70 in getal, werd door het Koloniaal Bestuur voorzien.
De gealimenteerden en kweekelingen werden, even als in vroegere jaren, in geval van ziekte, kosteloos verpleegd.
De uitgaven voor medicijnen beliepen f 50.
Voor kleeding ten behoeve der kweekelingen werd f 1000 en voor schoenen f 750 besteed.
6 behoeftige personen ontvingen alimentatie.

b. Gesticht van weldadigheid op 's lands grond Boniface.

1. *Ouden en gebrekkigen.*

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Het getal in het gesticht gealimenteerd wordende ouden en gebrekkigen, bedroeg op ultimo December 1870	110	244	354
In 1875 bijgekomen .	50	56	106
	160	300	460
In 1875 overleden of ontslagen	93	208	301
Aanwezig op ultimo December 1875 . .	67	92	159

In het gesticht bevonden zich op ultimo December 1874 ook 38 kinderen, die te jong waren om voor zich zelven te zorgen en hunne moeders derwaarts waren gevolgd.
Dat aantal was op ultimo December 1875 tot 26 verminderd.
Tien oude en gebrekkige personen werden buiten het gesticht verpleegd.

2. *Weezen.*

	Hervormde gemeente.		Evang. Luth. gemeente.		Roomsch-kathol. gemeente.		Morav. Broeder-gemeente.		Totaal.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Op ultimo December 1874 waren onder het oppertoezigt van de regenten van het gesticht	45	71	29	27	36	48	67	77	177	223
In 1875 bijgekomen	9	5	4	3	9	8	11	17	33	33
	54	76	33	30	45	56	78	94	210	256
In 1875 afgeschreven . . .	2	10	1	1	4	10	21	25	28	46
Aanwezig op ultimo December 1875	52	66	32	29	41	46	57	69	182	210

Behalve deze weezen, werden nog op het evengemeld tijdstip buiten het gesticht, onder het toezigt van den agent-generaal verpleegd 34 weezen van immigranten, namelijk 19 jongens en 15 meisjes.
De gouvernementsschool op Boniface wordt zoowel door de aldaar gevestigde weezen als door de in de nabijheid wonende kinderen van behoeftige ouders druk bezocht.

Het weldadigheidsgesticht voorziet in eene dringende behoefte en beantwoordt volkomen aan het doel.
Er bestaan in de kolonie nog verscheidene maatschappijen en genootschappen, waarvan het doel is, door maandelijksche of jaarlijksche contributien, aan de leden bij ziekte geneeskundige hulp, geneesmiddelen, verzorging en verpleging te verschaffen, bij ouderdom of ligchaamsgebreken wekelijks

onderstand te verleenen en bij overlijden in de kosten van begrafenis te voorzien.

Het comité *Dorcas* ging voort, zooveel zijne middelen het toelieten, kinderen, die wegens gebrek aan kleeding en schoeisel de school niet kunnen bezoeken, van het noodige te voorzien.

Het aantal door dit comité tot schoolgaan ondersteunden bedroeg 35 op ultimo December 1875.

I. Onderwijs.

Op ultimo December 1875 waren te Paramaribo, behalve twee armenscholen voor meisjes en de gouvernementsschool op 's lands grond Boniface, 23 particuliere scholen. Deze 26 scholen werden bezocht door 1502 jongens en 1744 meisjes.

Onder het getal jongens en meisjes waren 480 jongens en 15 meisjes die voor rekening van het bestuur op de particuliere scholen onderwijs genoten.

Van de normaallessen, die steeds voor rekening van het bestuur door twee onderwijzers van den eersten rang werden gegeven, werd over het algemeen een goed gebruik gemaakt en verkreeg men op nieuw gunstige resultaten.

Aan 3 der kweekelingen werd, na afgelegd examen, eene acte van algemeene toelating als onderwijzer van den 3den rang uitgereikt.

Op het einde des jaars namen 20 mannelijke en 5 vrouwelijke kweekelingen aan de bedoelde lessen deel.

Ongerekend de drie hiervoren bedoelde personen, werden na afgelegd examen, 3 acten van den 4den rang uitgereikt en 2 acten van bekwaamheid tot het geven van onderrigt in de Fransche taal.

Behalve de ondermeesters en kweekelingen, bestond het onderwijzend personeel te Paramaribo op ultimo December 1875 uit 6 onderwijzers en onderwijzeressen van den 1sten rang, 5 onderwijzers van den 2den rang, 11 onderwijzers en onderwijzeressen van den 3den rang, en 4 onderwijzers en onderwijzeressen van den 4den rang.

In de districten wordt onderwijs gegeven:

a. Op de gouvernementsscholen.

Het aantal dezer scholen beliep op ultimo December jl. 12. Zij zijn gevestigd als volgt:

te Nieuw-Rotterdam	met (1) 78	leerlingen.
op het station Frederiksdorp	» 25	»
» de plantage Constantia	» 13	»
» » » de Resolutie	» 17	»
» » » Hecht en Sterk	» 45	»
» » » Munnickendam	» 27	»
» den grond Totness	» 30	»
» post Nassau	» 37	»
» den houtgrond Overtoom ..	» 45	»
» » » Onverwacht .	» 36	»
» de plantage Paradise	» 37	»
» » » Berlijn	» 35	»
Totaal ..	425	leerlingen.

De gouvernementsschool op Crappahoek is voorloopig gesloten wegens gemis van een onderwijzer.

Het totaal leerlingen bedroeg op ultimo December 1875 425 tegen 504 op ultimo December 1874.

b. Scholen der Moravische Broeders.

Deze scholen, 15 in getal, zijn gevestigd:

op het etablissement Annazorg ..	met 27	leerlingen.
» » » Beekhuizen ..	» 40	»
Transporteren	67	leerlingen.

(1) Waaronder 37 voor rekening van het Bestuur.

Per transport	67	leerlingen.
op het etablissement Berg en Dal .	» 32	»
» » » Berseba ...	» 19	»
» » » Charlottenburg	» 61	»
» » » Clevia ...	» 35	»
» » » Heerendijk ..	» 30	»
» » » Leliendaal ..	» 70	»
» » » Rust en Werk	» 36	»
» » » Salem ...	» 126	»
» de plantage Waterloo	» 74	»
» » » Accaribo	» 16	»
» » » Morgenstond. ..	» 30	»
» » » Wederzorg ...	» 45	»
Totaal...	641	leerlingen.

c. Scholen der Roomsch-katholijke geestelijken.

De school dier geestelijken op de plantage Cardosspark wordt door 115 leerlingen bezocht; die op de plantage Esthersrust is voorloopig opgeheven

De commissie van onderwijs betuigt in haar verslag over 1875 dat, hoewel het onderwijs op de scholen te Paramaribo over het algemeen voldoende kan worden geacht, zij nogtans vermeent — gelijk zij reeds bij herhaling in hare jaarlijksche verslagen heeft gedaan — bij vernieuwing er de aandacht op te moeten vestigen, dat de wettelijke bepalingen in onderscheidene opzigten dringend voorziening vereischen.

Het aan de Koloniale Staten aangeboden ontwerp eener verordening, houdende wijziging van het reglement op het lager schoolwezen in de kolonie Suriname (*Gouvernementsblad* 1834, n°. 16) enz., is steeds aanhangig.

Onder dagteekening van den 14den Maart 1876, is het voorloopig verslag der commissie van rapporteurs verschenen.

Hierbij wordt sub lit. G, 1 en 2, overgelegd het voorschreven verslag der commissie van onderwijs met een staat betreffende de scholen te Paramaribo, op ultimo December 1875.

J. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Er werden in 1875 in het *Gouvernementsblad* opgenomen:

Onder n°. 10. Besluit van den 18den Mei 1875, houdende wijziging van de bij het besluit van den 27sten Mei 1873 (*Gouvernementsblad* n°. 12) behoorende lijst van geneesmiddelen en van benoodigdheden voor de apotheek.

Onder n°. 11. Besluit van den 18den Mei 1875, houdende vaststelling van eene nieuwe lijst van geneeskundige voorschriften en diëeten ter vervanging van die, behoorende bij het besluit van den 15den November 1873 (*Gouvernementsblad* n°. 45).

Onder n°. 13. Verordening van den 30sten Junij 1875, houdende wijziging van de verordening van den 22sten October 1872, waarbij nader worden geregeld de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden (*Gouvernementsblad* 1873, n°. 4).

De kraaminrigting te Paramaribo voldoet steeds aan hare bestemming. Vier personen, die gebruik hebben gemaakt van de aldaar geopende gelegenheid om tot vroedvrouwen te worden opgeleid, hebben in den aanvang van 1876 een zeer goed examen afgelegd en zijn thans als zoodanig toegelaten.

Door de in 1875 ingevoerde nieuwe regeling van de armenpraktijk te Paramaribo werd, zoo als thans algemeen wordt erkend, eene groote verbetering in die aangelegengebragt.

Op ultimo December 1875 waren te Paramaribo werkzaam:

2 med. chir. et art. obst. doctores,

1 med. doct. heel- en vroedmeester,

1 med. doct. en arts,

2 artsen,

11 apothekers,

5 vroedvrouwen;

en in de districten:

1 med. et art. obstr. doctor,

1 stedelijk en districts heel- en vroedmeester,

8 districts heel- en vroedmeesters,

3 districts heelmeesters,

benevens een aantal vroedvrouwen, aan welke volgens art. 20 der verordening van 22 October 1872 (*Gouvernementsblad* 1873, n°. 4), vergunning is verleend om verloskundigen bijstand te verleenen.

In den loop van 1875 werd, even als in vroegere jaren, onderscheidene malen de gelegenheid opengesteld om gratis te worden gevaccineerd; de uitkomsten waren echter ook in 1875 ongunstig.

K. **Bouwdepartement.**

Zooveel maar eenigzins mogelijk, heeft wederom de uitvoering van nieuwe werken en herstellingen van eenigen omvang bij openbare inschrijving plaats gevonden, hetgeen tot niet onaanzienlijke besparingen heeft geleid.

Elf aannemingscontracten van de hiervoren bedoelde werken werden door het Koloniaal Gouvernement goedgekeurd.

Belangrijke herstellingen werden uitgevoerd aan de gebouwen op het etablissement Batavia, en aan eene menigte gebouwen, omheiningen, bruggen, wegen, beschoeijingen enz., zoowel te Paramaribo en in het fort Zeelandia als in de buitendistricten. Geheel vernieuwd werden, onder meer, een blok woningen op 's lands grond Boniface, de woning van den ziekenvader van het militair hospitaal en het houtwerk van de kraan op den steiger der koloniale vaartuigen.

Behalve onderhoudswerken van minderen omvang, werden twee vierriems tentcorjalen geheel en drie politiealsmede drie tentvaartuigen nagenoeg geheel vernieuwd.

Bovendien werden ten gevolge van de steeds voortgaande afspoeling der Nickeriekust enkele werken tot oeververdediging te Nieuw-Rotterdam uitgevoerd en onderscheidene gebouwen aldaar afgebroken, te weten: het steenen entrepôt, het magazijn van levensmiddelen, de militaire bakkerij en het militair arresthuis. De afbraak werd naar de nieuwe wijk overgebragt.

L. **Communicatiewegen te land en te water en vervoermiddelen.**

Met het onderhouden der communicatiewegen werd in alle districten zooveel doenlijk voortgegaan. Dat werk is, voor zooveel de veroordeelden tot gedwongen tewerkstelling onvoldoende waren, door daartoe gehuurde arbeiders verrigt.

Onder de werkzaamheden ten behoeve van de communicatien wordt nog het navolgende aangeteekend.

Het reeds vroeger aangevangen werk tot verbetering van den weg tusschen het station Frederiksdorp en de plantage Guadeloupe in Beneden-Cottica, en dat tot verbetering van den weg van plantage Marienburg naar de plantage Ellen, in Beneden-Commewijne, werden voleindigd.

Ook werd een begin gemaakt met het verbeteren van den weg, loopende van plantage Montrésor naar de plantage Katwijk.

De weg van Susannasdaal naar Belwaarde (Beneden-Suriname) is veel verbeterd, en een gedeelte van het pad van Wanica opengekapt, terwijl het kanaal van Saramacca van de kleine Wanica tot de Dominekreek, bij Poelepantje, de Cras-, de Warappe- en de Orelanakreken geheel of gedeeltelijk schoongemaakt, uitgediept en weder in bevaarbaren staat werden gebragt.

In Maart 1876 is men in het belang der goudexploitatie begonnen een weg te traceren, aanvangende in Boven-Suriname beneden den waterval Brokopondo, in de rigting van de Marowijne, om boven de zeer gevaarlijke watervallen van Pedrosoengoe uit te komen.

Eene door den Gouverneur daarvoor aangewezen expeditie, sterk 18 man, waaronder 7 militairen, die zich vrijwillig daartoe hebben aangemeld, is onder den 2den luitenant der infanterie S. de la Parra op den 28sten Maart 1876 het bosch tegenover de Brokopondo-vallen binnengetrokken. Op den 14den Mei kwam zij te Paramaribo terug, na 22,85 kilometer van den bedoelden weg te hebben getraceerd over bergachtige streken, rijk aan kreken. Moerassen of zwampen kwamen niet voor, doch nu en dan een eenigzins moerassige bodem van zeer geringe diepte en uitgestrektheid. Het laatst bereikte terrein was vrij hoog gelegen. Goud werd overal, waar onderzoek is gedaan, in meerdere of mindere mate gevonden.

De bergen, aan de zijde der Suriname steil, doch aan de andere zijde zacht glooijend, waren zeer rijk aan ijzer.

De gezondheidstoestand was over het algemeen niet ongunstig, ofschoon het bijna dagelijks regende.

Het voornemen bestaat om dezen arbeid binnen kort voort te zetten.

Koloniale vaartuigen.

Het stoomschip *Paramaribo* werd gedurende de eerste vijf maanden van 1875, terwijl de schoener *Suriname* in reparatie lag, gebezigd om twee malen 's maands de maildienst te verrigten naar Coronie, Nickerie en Demerary; bij de weder-indienststelling van den gemelden schoener deed het stoomschip weder éénmaal 's maands de maildienst, behalve in de maand September, toen het de vereischte reparatien in het dok van Spraston & C°. te Demerary heeft ondergaan.

De stoomboot *Nickerie*, sedert lang niet meer zeewaardig, werd tot Maart 1875 uitsluitend voor de rivierdienst gebezigd.

Sedert is zij echter wegens zware lekkage en behoefte aan belangrijke herstellingen, weder buiten dienst gesteld en thans in reparatie.

De stoomboot *Commewijne* heeft, na ondergane reparatien, sedert Maart 1875 onafgebroken dienst op de rivier gedaan.

De schoener *Suriname* is bijkans geheel vernieuwd geworden.

Daarna, werd hij sedert Mei 1875 weder tot mail- en andere diensten gebezigd en voldoet in elk opzigt uitmuntend.

De kotter *Saramacca* heeft tot in Augustus 1875 het lichtschip, dat in reparatie lag, vervangen.

Daarna heeft hij groote herstellingen ondergaan en kon eerst in December weder gebezigd worden om de communicatie tusschen de hoofdplaats, het etablissement Batavia, post Nassau, en de districten Coronie en Nickerie te onderhouden.

Een klein stoomvaartuig is voor f 2000 aangekocht om diensten in de binnenwateren te verrigten.

Sedert de maand Maart 1876, bestaat éénmaal 's maands door middel van een der koloniale zeilvaartuigen eene communicatie tusschen de hoofdplaats en de Marowijne.

Het bouwen van nieuw magazijn voor het departement der koloniale vaartuigen, ter vervanging van dat, hetwelk in 1875 geheel door brand is vernield, is bereids aanbesteed.

M. **Geldelijk beheer.**

Muntwezen. Door de in 1875 in de kolonie aanwezige specien, gesteund door den omloop van het papier der Surinaamsche Bank, werd in de behoefte aan circulerend medium op voldoende wijze voorzien.

De geldsomloop bleef ongestoord.

Begrooting. Onder lit. H wordt hierbij overgelegd de raming der ontvangsten en uitgaven voor 1876.

De voorloopig vastgestelde koloniale huishoudelijke be-

grooting voor 1876 werd afgekondigd in het *Gouvernementsblad* van 1875, n°. 15.

De begrooting voor 1876 werd definitief vastgesteld bij de wet van den 22sten Januarij 1876 (*Staatsblad* n°. 28) en onder n°. 4 in het *Gouvernementsblad* afgekondigd.

De wet van den 31sten December 1875 (*Staatsblad* n°. 264), houdende wijziging en verhooging der koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1874, is in het *Gouvernementsblad* van 1876, onder n°. 3, opgenomen.

Bronnen van inkomsten. Van de belasting op het personeel, ingevoerd bij de koloniale verordening van 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 3) werden wederom in 1875 zeer gunstige uitkomsten verkregen. De opbrengst was, bij eene raming van f 70 000,00, f 76 833,07.

Bij besluit van den 30sten Junij 1875 (*Gouvernementsblad* n°. 12) werden eenige wijzigingen gebragt in dat van den 22sten April te voren (*Gouvernementsblad* n°. 9), houdende invoering eener belasting op het verbruik van gedistilleerd.

De goudindustrie breidt zich meer en meer uit en belooft, naar het oordeel van den Gouverneur, veel voor de toekomst.

Tot in Mei 1876 waren voor goudexploitatie 210 542 hektaren in pacht uitgegeven, tegen 10 cents in het jaar per hektare. De opbrengst van die pacht was dus al reeds f 21 054,20.

Finantiele resultaten. Uit de hierbij onder lit. J, 1 en 2 overgelegde twee staten van reeds gedane of nog te doene ontvangsten en uitgaven over 1875, vergeleken met de raming, blijkt dat de uitgaven f 283 314,43 *minder* en de inkomsten f 247 298,09 *minder* hebben beloopen dan geraamd was (1).

Van het toegestaan subsidie ad f 406 130,40 is slechts f 361 764,05⁵ of f 44 366,34⁵ *minder* gebezigd.

Wat echter den staat der uitgaven betreft, dient vermeld te worden dat, vermits eerst op ultimo Junij 1876 het dienstjaar 1875 wordt afgesloten, het op dien staat voorkomende cijfer nog niet als het definitive totaalcijfer van uitgaven kan worden aangenomen.

De wet van 9 November 1875 (*Staatsblad* n°. 196), tot vaststelling van het slot der rekening van de koloniale ontvangsten en uitgaven over het dienstjaar 1870, werd, onder n°. 23, in het *Gouvernementsblad* opgenomen.

Op den 8sten Januarij 1876 werd een tekort van f 32 457,67⁵ ontdekt in de kas van den ontvanger der in- en uitgaande regten en accijnsen te Paramaribo. Het is hem gelukt naar Demerary te ontvlugten. (2)

N. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Hieromtrent valt niets nieuws te vermelden.

O. Immigratie en kolonisatie.

§ 1. *Immigratie.*

Gedurende het jaar 1875 zijn 43 immigranten uit Barbados aangevoerd.

Het onderzoek aan boord leidde tot geenerlei klagten; op de oorspronkelijke stukken van de twee eerste aanvoeren ontbrak de handteekening van den Nederlandschen consul, zoodat voor die immigranten geen premie werd betaald.

Op ultimo December waren aanwezig 4013 immigranten.

In Maart 1875 werd door middel van het *Gouvernements-advertentieblad* ter kennis van belanghebbenden gebragt onder welke voorwaarden immigranten uit Britsch Indie, door tusschenkomst van het Koloniaal Gouvernement, gedurende het verschepingssaizoen 1875/1876 te bekomen zouden zijn.

Met uitzondering van het bedrag der storting, hetwelk van f 70 tot f 95 per hoofd werd verhoogd, waren die voorwaarden gelijkluidend met die van het vorige jaar; er hadden echter geen bestellingen plaats.

In Februarij 1876 werden gelijke voorwaarden voor het verschepingssaizoen 1876/1877 bekend gemaakt. Het bij de aanvrage te storten bedrag werd tot f 85 per hoofd verminderd. Tot dusver kwamen echter geen bestellingen in.

Even als ten vorige jare hebben onderscheidene oorzaken daartoe medegewerkt, waarvan als de voornaamste kunnen worden aangemerkt: gebrek aan bedrijfskapitaal, de lage suikerprijzen, waardoor de meeste planters van hunne ondernemingen geen voordeel trokken, en het gemis van een immigratiefonds.

In het jaar 1875 hebben de immigranten uit Britsch Indie veel meer en geregelder arbeid geleverd, zoodat men op de meeste plantages over hen tevreden is. Door 48 koelies is door tusschenkomst van den agent-generaal een bedrag van f 6422 en 6 ropijen in de Surinaamsche Bank in bewaring gegeven.

Ofschoon er geen aanvragen voor immigranten uit Britsch Indie inkwamen, werden nogtans het Surinaamsch agentschap te Calcutta en het depôt aangehouden, en de leiding der zaken bij voortduring tijdelijk opgedragen aan den heer E. van Cutsem, Nederlandsch consul aldaar, die in Februarij 1876 definitief als zoodanig is benoemd.

Over het algemeen werd door de huurders op voldoende wijze in de huisvesting hunner immigranten voorzien. Omtrent de ziekenverpleging valt op te merken, dat zij over het algemeen voldoende was, en slechts op zeer enkele plantages iets te wenschen overliet. Naar aanleiding hiervan werd afgekondigd de verordening van den 30sten Junij 1875 (*Gouvernementsblad* n°. 13), houdende wijziging van die van 22 October 1872 (*Gouvernementsblad* 1873, n°. 4) waarbij nader worden geregeld de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden.

De Commissie bedoeld bij art. 7 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 26 (*Gouvernementsblad* n°. 9), stelde in het begin des jaars 1875 de kosten vast voor de in de verschepingsaizoenen 1872/1873 en 1873/1874 aangevoerde immigranten, en wel op f 304,10 per volwassen immigrant voor het eerste saizoen en op f 310,11⁵ per volwassen immigrant voor het tweede saizoen.

Bij de berekening dier kosten was alles opgenomen van den aanvang af tot aan het einde van het saizoen, waarin aan de laatste aanvragen was gevolg gegeven, dus van Augustus 1872 tot ultimo Maart 1874.

Om echter te gemoet te komen aan de verdere kosten, die te Calcutta wegens depôt-huur, salaris van den agent en de kosten van zijn bureau doorliepen, en welke door de commissie niet ten laste van de aanvragers werden gebragt, werd bij Koninklijk besluit van 26 Junij 1875, n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 16), bepaald, dat de premien door de gedurende het verschepingssaizoen 1873/1874 aangebragte 929³/₄ volwassen immigrant zouden worden verhoogd, voor zoover de bij de wet van 8 Augustus 1862 beschikbaar gestelde som van *één millioen* gulden strekte, met hoogstens f 25 voor ieder.

In Februarij 1875 werd eene commissie benoemd, ten einde den Gouverneur in te lichten en casu quo voorstellen in te zenden omtrent de volgende punten:

1°. Is onder de bestaande omstandigheden de oprigting van een immigratiefonds wenschelijk en uitvoerbaar?

2°. Wordt bij de in deze kolonie vigerende wetten en bepalingen eene regeling van immigratie uit Barbados op den thans in Britsch Guyana aangenomen voet nuttig en bestaanbaar geacht?

Aan die opdragt werd door haar in de maand October voldaan door de inzending van daartoe betrekkelijke ontwerpen van wet en van verordening. Die *betreffende de oprigting van een immigratiefonds* en die *houdende wijziging van de verordening van* 18 *Februarij* 1874 (Gouvernementsblad 1875, n°. 2), *goedgekeurd bij de wet van* 29 *November* 1874 (Staatsblad *n*°. 157), (Gouvernementsblad 1875,

(1) Een gevolg van den op de begrooting gebragten post in uitgaaf voor premien voor den aanvoer van vrije arbeiders in Suriname ad f 300 000 en den daarmede corresponderenden post onder de middelen voor opbrengst der geldleening ad f 300 000, waarop geen uitgaven zijn gedaan, of inkomsten zijn verkregen.

(2) Naar aanleiding van het ter zake voorkomende in het verslag der Commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal op het Koloniaal Verslag van 1875, worden hierbij, ter inzage voor de leden, overgelegd de aan den Gouverneur ingediende, en door dezen aan het Departement van Kolonien medegedeelde rapporten, benevens een vonnis van het hof van justitie van den 11den Maart 1876.

n°. 1), werden den 1sten Februarij 1876 aan de Koloniale Staten ter goedkeuring aangeboden. (1)

Voorts werd afgekondigd het besluit van den 20sten Augustus 1875 (*Gouvernementsblad* n°. 18), waarbij ter uitvoering van de verordening van den 18den Februarij 1874 (*Gouvernementsblad* 1875, n°. 2), betreffende het aangaan van eene geldleening tot bevordering der immigratie, premien op den aanvoer van vrije arbeiders werden uitgeloofd.

Dit besluit werd vervangen door dat van 19 November 1875 (*Gouvernementsblad* n°. 22) en nader door dat van 17 Februarij (*Gouvernementsblad* n°. 2).

Op serie A der geldleening tot bevordering der immigratie, ten laste der kolonie Suriname, groot f 300 000, werd slechts voor f 175 000 ingeschreven.

In November 1875 werd den agent-generaal opgedragen om zich naar Barbados te begeven, ten einde aldaar door het verstrekken en inwinnen van inlichtingen en door overleg met de plaatselijke autoriteiten werkzaam te zijn tot bevordering der emigratie van dat eiland naar Suriname, met magtiging om, naar aanleiding van de verkregen informatien en van dat gemeen overleg, onder voorbehoud van des Gouverneurs nadere goedkeuring, al dadelijk zoodanige maatregelen te nemen, als hem in het belang der zaak dienstig zou voorkomen.

Immigranten uit China.

Op ultimo December 1875 bevonden zich in de kolonie 352 Chinesche immigranten, te weten: 332 mannen, 6 vrouwen, 7 jongens en 7 meisjes.

Deze immigranten blijven nog altijd, met die van Afrikaansch ras, de meest gewenschte arbeiders, voor zoover zij regtstreeks uit China komen; en niet te voren elders hun verblijf hebben gehad.

Onder hen hadden 21 sterfgevallen, doch geene geboorte plaats. Huwelijken werden onder hen niet aangegaan.

Sedert 1869 kwam in deze immigratie geen verandering. Zeer wenschelijk zou het zijn indien zij spoedig konde worden hervat.

Het aantal Chinezen, wier contracten in 1875 verstreken waren, bedroeg 103, en dat van degenen die zich op nieuw verbonden en, ingevolge art. 51 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8), immigranten bleven, bedroeg 77.

Eén contract werd ontbonden.

Van desertie keerden 3 terug, terwijl gedurende 1875 weder 67 deserteerden.

Aan 75 werden certificaten van geëindigden dienstijd uitgereikt.

Immigranten uit West-Indie.

Op ultimo December 1875 bevonden zich in de kolonie 598 immigranten uit West-Indie, namelijk 276 mannen, 184 vrouwen, 63 jongens en 75 meisjes.

Het aantal geboorten bedroeg 32, te weten: 19 jongens en 13 meisjes.

Het aantal overledenen bedroeg 52, te weten: 33 mannen en 10 vrouwen, 9 jongens en 5 meisjes.

Huwelijken werden door hen niet aangegaan.

Er werden geen contracten ontbonden.

Het aantal weggeloopenen beliep, met inbegrip van vroegere jaren, 171.

Aan 331 werden certificaten van geëindigden diensttijd uitgereikt.

Gedurende 1875 werden 43 dezer immigranten aangevoerd, als: 28 mannen, 9 vrouwen, 2 jongens en 4 meisjes.

Immigranten uit Nederland.

Er waren op het einde van 1875 aanwezig 37 immigranten uit Nederland, allen mannen.

Er hadden in 1875 geen geboorten plaats; het getal sterfgevallen bedroeg 4.

(1) **Hierop werd onder dagteekening van 15 Mei 1876 een voorloopig verslag uitgebragt.**

Op verzoek van partijen werden 36 contracten ontbonden. Eén is in het jaar 1875 gedeserteerd.

Deze immigratie kan gezegd worden ten eenen male te zijn mislukt, en met het oog op het laakbare gedrag der meesten hunner, mag het als een gelukkig verschijnsel worden aangemerkt, dat zij niet weder is hervat.

Thans worden ook geene premien meer op hunnen aanvoer uitgeloofd.

Immigranten van Chineschen landaard uit Nederlandsch Indie.

Op ultimo December 1875 bedroeg het aantal dezer immigranten 67. Zij zijn allen aangevoerd door de Nederlandsche Handelmaatschappij en werkzaam op hare plantage de Resolutie.

Gedurende 1875 waren 16 overleden en 10 gedeserteerd.

Deze immigranten beantwoorden volstrekt niet aan het doel. Door hunne luije geaardheid en verslaafdheid aan opium rigten zij zich zelven ten gronde. Deze immigratie is gestaakt en er worden ook geen premien meer op hunnen aanvoer uitgeloofd.

Immigranten uit Britsch Indie.

In 1875 bleef deze immigratie stilstaan. Op ultimo December van evengemeld jaar waren in de kolonie nog 2959 van de in vroeger jaren aangevoerden aanwezig, te weten: 1682 mannen, 666 vrouwen, 372 jongens en 239 meisjes.

Het aantal geborenen bedroeg in 1875 70, als: 38 jongens, en 32 meisjes.

In dat jaar zijn overleden 98 mannen, 46 vrouwen, 23 jongens en 25 meisjes, te zamen 192.

In den loop van 1875 zijn 4 dezer immigranten, zijnde 2 mannen en 2 vrouwen, gedeserteerd.

De ziekten die onder de koelies gedurende de eerste jaren na hunne komst in de kolonie hebben geheerscht, zijn grootendeels geweken. Van daar dan ook eene aanmerkelijk mindere sterfte en meer arbeid.

Hierbij worden overgelegd: sub lit. J het verslag van den agent-generaal betreffende immigratie en kolonisatie, waarin wederom vele belangrijke bijzonderheden worden aangetroffen, en sub lit. K[1] een staat, aantoonende de aankomst en de verdeeling van immigranten gedurende 1875, sub lit. K[2] een staat, aantoonende de mutatien, voorgevallen onder de immigranten gedurende 1875; sub lit. K[3] een staat, aantoonende het aantal immigranten op iedere plantage aanwezig op ultimo December 1875.

§ 2. *Kolonisatie.*

Op ultimo December 1875 bestond het zielental der Europesche landbouwende kolonisten, afkomstig van de opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca uit 107 hoofden, te weten: 28 mannen, 36 vrouwen, 33 jongens en 20 meisjes.

In 1875 werden 4 jongens geboren, terwijl 3 mannen, 1 vrouw en 1 meisje overleden zijn.

De kolonisten bezaten op ultimo December 1875 in eigendom 1034 hektaren land en in pacht 44 hektaren, waarvan 247,5 hektaren tot weiland en 44 hektaren tot bouwland dienden. Het laatste was beplant met bananen, aardvruchten en groenten en ruim 1 hektare met cacao.

Hun veestapel bestond uit 10 paarden, 458 runderen, 2 muilezels, 23 steenezels en 21 varkens.

F. Nijverheid.

§ 1. ***Landbezit, land- en mijnbouw en andere ondernemingen.***

In het jaar 1875 werd vergunning verleend aan 4 personen om in de Boven-Marowijne en aan 12 personen om in de Boven-Suriname nasporingen te doen naar de aanwezigheid van edele metalen.

In het jaar 1876 zijn tot ultimo April nog aan 4 personen voor Boven-Marowijne en aan 14 personen voor Boven-Suriname en eenige andere districten gelijke vergunningen verleend.

Dat bij deze nasporingen goede resultaten werden verkregen blijkt hieruit, dat in 1875 in evengemelde districten 52 460 hektaren (47 260 in Boven-Marowijne en 5200 in Boven-Suriname) voor den tijd van één jaar in pacht zijn afgestaan tot het ontginnen van edele metalen, waarvoor aan de koloniale kas een pachtregt van f 5246 wordt voldaan.

Gedurende het jaar 1876 zijn ook nog vele gronden tot grondexploitatie in pacht uitgegeven; op ultimo Mei waren uitgegeven 210 542 hektaren, waarvoor dus, à 10 cent per hektare, f 21 054,20 ontvangen werd.

Gedurende 1875 zijn verder afgestaan:
in allodialen eigendom en erfelijk bezit, 948 hektaren;
in pacht of in gebruik in de buitendistricten 188,26 »
in de buitenwijken der stad werden slechts vroeger verleende pachten vernieuwd of wel aan andere personen overgedragen.

In 1875 zijn 1717 hektaren onder het domeinbeheer teruggekeerd.

Aan 25 personen werd vergunning verleend om in 's lands bosschen hout te bewerken.

In 1875 werden geen rentelooze voorschotten krachtens art. 7 der Publicatie van 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) uit de koloniale kas verstrekt.

Overwegingen tot eene nadere regeling van dit onderwerp zijn nog hangende bij het Koloniaal Bestuur.

Behalve de algemeene tabellen van de districten (1) worden nog hierbij gevoegd: sub lit. L[1], een staat van de jaren 1871—1875, aanwijzende het aantal plantages, het product en het aantal hektaren in cultuur; sub litt. L[2], een staat over de jaren 1871—1875, aantoonende de verkregen productie.

§ 2. *Veeteelt.*

De veestapel bleek op ultimo December 1875, vergeleken bij dien op dezelfde dagteekening van het jaar te voren, eene vermindering te hebben ondergaan van 340 runderen, 36 paarden, 23 ezels, 49 schapen en 171 varkens, terwijl het aantal muilezels met 6 en dat der geiten met 156 vermeerderd was.

§ 3. *Handel en scheepvaart.*

Bij besluit van den Gouverneur van den 24sten December 1875 (*Gouvernementsblad* n°. 25) werd, ter uitvoering van het Koninklijk besluit van den 15den Maart 1871, n°. 22 (*Gouvernementsblad* n°. 3), een reglement vastgesteld betreffende de zamenstelling, het onderzoek en den ijk der weegwerktuigen.

Hiernevens worden sub lit. M 1—7 gevoegd de volgende staten betreffende het jaar 1875, te weten:

lit. A. Invoer.
» B. Uitvoer.
» C. Opbrengst der regten op in- en uitvoer en scheepvaart.
» D. Staat van ter 's lands waag gewogen en gemeten producten.
» E. Aangekomen schepen.
» F. Vertrokken schepen.
» G. Aanvoer, in- en afvoer uit entrepôt.

Uit die staten blijkt dat in 1875:

a. 192 schepen, te zamen metende 21 105 ton, in de kolonie zijn aangekomen, waarvan:

uit Nederland	17,	metende	4 050 ton,
» Noord-Amerika	27,	»	5 228 »
van elders	148,	»	11 827 »

(1) Deze tabellen zijn ter inzage voor de leden der Kamer ter griffie nedergelegd.

b. 197 schepen, te zamen metende 21 987 ton, zijn vertrokken, waarvan:

naar Nederland	19,	metende	4 252 ton,
» Noord-Amerika	27,	»	5 311 »
» elders	151,	»	12 424 »

c. De aangegeven waarde van den invoer heeft bedragen:

uit Nederland	f 1 191 557,00
» Noord-Amerika	690 551,00
» Engeland	429 728,00
» Demerary	545 433,00
» Barbados	213 406,00
» St. Nazaire	25 045,00
» Curaçao	8 142,00
» Cayenne	13 802,00
» Martinique	6 776,00
» Trinidad	975,00
Totaal	f 3 125 415,00

d. De aangegeven waarde van den uitvoer heeft bedragen:

naar Nederland	f 439 483,00
» Noord-Amerika	682 246,00
» Engeland	936 423,00
» Demerary	349 280,00
» Barbados	1 606,00
» St. Nazaire	158,00
» Cayenne	139,00
Totaal	f 2 409 335,00

De waarde van den invoer bedroeg in 1875 f 519 955, en die van den uitvoer f 207 468 minder dan in 1874.

De invoer van de laatste vijf jaren wees de volgende cijfers aan:

in 1871	f 3 997 917,00
» 1872	3 688 434,00
» 1873	9 952 223,00
» 1874	3 645 370,00
» 1875	3 125 415,00

of gemiddeld f 3 681 872, dat is f 556 457 meer dan de waarde van den invoer in 1875.

De uitvoer bedroeg in geldswaarde:

in 1871	f 2 902 052,00
» 1872	3 247 540,00
» 1873	3 181 274,00
» 1874	2 616 803,00
» 1875	2 409 335,00

of gemiddeld f 2 871 401, dat is f 462 066 meer dan de waarde van den uitvoer in 1875.

In de drie laatste jaren werden van de voornaamste producten uitgevoerd de hoeveelheden, welke met de gemiddelde waarde per 100 kilogram of per liter in de volgende tabel zijn opgenomen:

	1873.		1874.		1875.	
	Hoeveelheid.	Gemiddelde prijs.	Hoeveelheid.	Gemiddelde prijs.	Hoeveelheid.	Gemiddelde prijs.
Suiker . . .	12 374 256 K.G.	f 19,06^{5}	10 947 594 K.G.	f 16,17^{8}	8 903 058 K.G.	f 16,78^{9}
Katoen . . .	82 147 »	89,80^{7}	57 814^{6} »	85,95^{2}	65 959 »	85,82^{7}
Koffij . . .	27 084 »	93 13	467 »	117,77^{3}	644 »	121,73^{9}
Cacao . . .	814 831 »	46 31^{3}	1 102 708 »	39,87^{7}	1 153 431 »	44,48^{3}
Rum. . . .	802 116 liter.	0,22^{4}	916 779 liter.	0,22^{9}	757 774 liter.	0,25
Melassie . .	1 855 806 »	0,05^{8}	1 241 089 »	0,07	1 134 079 »	0,09

§ 4. *Zeebrieven.*

In 1875 werden 2 zeebrieven afgegeven.

§ 5. *Passen voor vaartuigen.*

Het aantal in 1875 afgegeven passen bedraagt 210, waaronder 60 voor Nickerie en Coronie.

§ 6. *Betonning, bebakening en loodswezen.*

In Januarij 1875 werd een ton gelegd voor de plantage Voorburg in de rivier de Suriname, ter plaatse waar een ijzeren wrak gezonken was. Deze ton kon in October van dat jaar weder opgenomen worden, vermits het wrak van lieverlede was weggezonken.

De tonneboeijen werden nagezien en verwisseld en de ligging van enkele voor zooveel noodig een weinig gewijzigd.

Het vuurschip werd in Februarij 1875 binnengesleept en, na belangrijke herstellingen te hebben ondergaan, in Augustus weder op zijne plaats vertuid, zonder nogtans van een ander licht dan van gewone lantaarnen te zijn voorzien.

Een nieuw lichttoestel is dezer dagen uit Nederland ontvangen en op 30 April is het vuurschip van dat toestel voorzien op zijne ligplaats gebragt.

Aan 1 persoon werd admissie verleend als binnen- en buitenloods voor de Suriname.

Q. Briefwisseling.

Op den 25sten Julij 1875 werd een aanvang gemaakt met de verzending, twee malen 's maands, der correspondentie uit Nickerie en Coronie door middel van de uit Demerary vertrekkende Britsche pakketbooten, in een afzonderlijk pakket aan het spoorwegpostkantoor Antwerpen-Rotterdam.

Van den 21sten Augustus af, zijn toegepast de wijzigingen in de voorwaarden van verzending der brieven en verdere stukken, die in de gesloten brievenmalen, worden uitgewisseld, tusschen Suriname en de vreemde landen, behoorende tot de bij het den 9den October 1874 te Bern gesloten en den 1sten Julij 1875 in werking getreden postverdrag tusschen de Europesche Staten, de Vereenigde Staten van Amerika en Egypte (Koninklijke besluiten van 29 Mei en 16 Junij 1875 (*Staatsbladen* n°. 80 en 120).

Er werd aan het Koloniaal Bestuur mededeeling gedaan van de nadere wijzigingen in het regtstreeksche postverkeer tusschen Frankrijk en Suriname, in verband met de toetreding van dat Rijk tot de Algemeene Postvereeniging met ingang op 1 Januarij 1876.

Er werden afgekondigd:

1°. het Koninklijk besluit van 10 Julij 1875, n°. 46, *houdende bepaling omtrent de schadevergoeding voor aangeteekende brieven of andere aangeteekende stukken, verloren gegaan in het postverkeer, onder anderen tusschen Nederland en Suriname* (Gouvernementsblad n°. 20);

2°. het Koninklijk besluit van 24 Janurij 1876, n°. 9 (*Staatsblad* n°. 33), *houdende nadere regeling van het port der brieven, briefkaarten, gedrukte stukken en monsters of stalen van koopwaren, die tusschen Nederland ter eenre en Suriname en Curaçao ter andere zijde in gesloten brievenmalen over Southampton en St. Nazaire worden gewisseld* (Gouvernementsblad van 1876, n°. 6).

De zuivere opbrengst der posterij beliep, na aftrek van f 1289,23 wegens porto's op de gouvernements-dienstbrieven en drukwerken, de teruggezondene ongefrankeerde brieven met nader adres en de rebuten, met inbegrip van f 3798,37^{5} wegens verkochte postzegels, de som van f 9334,74, zijnde f 1129,30 minder dan in 1874.

De sub lit. N hierbij gevoegde staat toont aan het getal der gedurende 1875 ontvangen en verzonden brieven, drukwerken en monsters, per mail en per gewone scheepsgelegenheid, alsmede eene vergelijking van de cijfers met die betreffende het jaar 1874.

De Minister van Kolonien,

W. VAN GOLTSTEIN.

BIJLAGE A.

VERSLAG, loopende van 1 Januarij tot ultimo December 1875, omtrent de uitvoering, gegeven aan de wet van 8 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 164), houdende opheffing der slavernij in de kolonie Suriname.

Artt. 5—7 *der wet. Van de tegemoetkoming.*

In 1875 is slechts de som van f 19,48 wegens tegemoetkomin r de vrijverklaring der slaven uitbetaald.

Er bleven op ultimo December 1875, even als het vorige jaar, onbetaald vijf staten wegens plantage- en zes wegens privé-slaven.

Bedrag der uitbetaalde tegemoetkoming.

Het totaal bedrag der uitbetaalde tegemoetkoming tot ultimo December 1875 is f 9 842 725,21, terwijl nog onvoldaan was de som van f 21 113,61⁵, waarvan een bedrag van f 9 833,09⁵ opgevorderd en van f 11 280,52 niet opgevorderd is geworden.

School- en godsdienstig onderwijs. Alin. 3 *van art.* 19 *en art.* 25 *der wet.*

Het niet bezoeken van de scholen in de districten is eer toe- dan afgenomen. Een ontwerp van verordening tot bestrijding van dat euvel werd in 1875 aanhangig gemaakt. (1)

In het district Beneden-Saramacca is de school van de plantage Kent overgebragt naar den post Nassau, alwaar betere en ruimere localen voor onderwijzerswoning en school werden ingerigt.

Te Paramaribo liet ook het geregeld schoolbezoek onder de kinderen van de hier bedoelde volksklasse zeer veel te wenschen over.

Ondersteuning van hulpbehoevenden. Verpleging van zieken en begrafeniskosten. Betaalde onderstandsgelden.

Het weldadigheidsgesticht 's lands grond Boniface voldoet volkomen aan zijne bestemming.

Op ultimo December 1875 stonden onder het toezigt van de regenten van het gesticht 169 ouden en gebrekkigen en 244 weezen, onder welken 34 weezen van immigranten.

Binnen het gesticht genoten 159 ouden en gebrekkigen en 38 weezen huisvesting en verpleging.

De school aldaar werd druk bezocht, zij telde op ultimo December 99 leerlingen.

De voorschriften ten aanzien van de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages zijn wederom zooveel doenlijk gehandhaafd en verbeterd.

(1) Het Voorloopig Verslag daaromtrent is sub dato 14 Maart ingekomen.

De kosten van het voormeld gesticht hebben, met inbegrip van de kleeding van de ouden en gebrekkigen en van de weezen, en het salaris van den directeur-armverzorger, f 55 070,30⁵ bedragen.

Wegens begrafeniskosten voor onvermogenden, waaronder een groot aantal immigranten, werd in 1875 de som van f 7579 uitgegeven.

Verpligting tot arbeid. Sluiting van werkovereenkomsten. Art. 24 *der wet.*

Die verpligting is sedert de opheffing van het Staatstoezigt vervallen.

De Kreolen blijven meer en meer een afkeer voor het sluiten van werkovereenkomsten betoonen. Er bestaat bij hen steeds eene groote geneigdheid om op zich zelven op kleine grondjes den kleinen landbouw uit te oefenen.

In de op 29 April 1876 aan de Koloniale Staten aangeboden *herziene strafverordening van* 1874 zijn eenige voorstellen gedaan om het sluiten van mondelinge overeenkomsten tot arbeid bij de Kreolenbevolking te bevorderen.

Oproeping van arbeiders tot gouvernementsdiensten. Art. 28 *der wet.*

Die oproepingen worden niet meer gedaan.

Art. 29 *der wet. Lediggang en zwerverij.*

De bepalingen tegen lediggang en zwerverij, opgenomen in de strafverordening van 1874, hebben ook in dit opzigt gunstig gewerkt.

Jaarlijksche belasting der vrijgemaakten.

De opbrengst van de belasting op het personeel, ingevoerd bij de verordening van den 3den Februarij 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 3), was ook, voor zooveel de Kreolenarbeiders betreft, in 1875 wederom zeer gunstig.

Overzigt van den tegenwoordigen toestand.

Die toestand is nagenoeg dezelfde als in het jaar 1874.

Volgens de ingekomen staten van de districtscommissarissen waren op ultimo December 1875 9127 geëmancipeerden op de onderscheidene plantages werkzaam, tegen 9867 op ultimo December 1874.

Zij gedroegen zich ook in 1875 zeer rustig en onderwierpen zich gereedelijk aan de wettelijke bepalingen.

Gevallen van oproer of verzet doen zich onder de geëmancipeerden nimmer voor.

Geregelde arbeid laat echter onder hen bij voortduring veel te wenschen over.

Het door hen in 1875 verrigt werk is toch niet onbelangrijk, en, wanneer het werkzaamheden betreft die zij gaarne doen, staan zij bij geen anderen arbeider ten achteren. In Nickerie en Coronie is men over hun arbeid zeer tevreden.

Zeer wenschelijk is het voor de beschaving dier bevolking dat de aanhangige voorstellen omtrent *leerpligtigheid* spoedig tot wet worden verheven. Daardoor toch zal ook het werk der godsdienstleeraars betere vruchten dan tot dusver dragen, en de neiging tot afgoderij en kwakzalverij, waarover te regt wordt geklaagd, krachtig worden bestreden.

Vooral ook met het oog op den goeden geest die zich steeds onder de vrijgemaakte bevolking vertoont, blijft het mijn gevoelen, dat zij, aangemoedigd, wèl geleid en met tact behandeld, meer en meer tot beschaving zal komen, hare maatschappelijke verpligtingen beter zal inzien en vervullen en naar die mate ook meer en meer tot de welvaart der kolonie zal bijdragen.

De Gouverneur der kolonie Suriname,

C. A. VAN SYPESTEYN.

[**5.** 56.]

BIJLAGE **B.**

ZITTING DER KOLONIALE STATEN van Dingsdag 9 Mei 1876, ter opening van de gewone vergadering.

De heer mr. G. J. A. Bosch Reitz, benoemd Voorzitter, opent, tegen negen ure 's voormiddags, de vergadering en benoemt de heeren da Costa, van Emden, de Jong en Cateau van Rosevelt tot leden der Commissie die den heer Gouverneur bij Zijner Excellentie's aankomst in het gebouw der Staten ontvangen en in- en uitgeleide doen zal.

De Raad van Bestuur vereenigt zich in de vergaderzaal.

Zijne Excellentie de Gouverneur, die zich op de in het programma omschreven wijze naar het gebouw der Staten begeven heeft, wordt, na een kort tijdsverloop aldaar aangekomen, in de vergaderzaal geleid.

Zijne Excellentie de Gouverneur plaatst zich op den voor hem bestemden zetel en houdt de navolgende openingsrede:

Mijne Heeren voorzitter, ondervoorzitter en leden van de Koloniale Staten!

Het is weder onder zorgvolle omstandigheden, dat ik voor Uwe vergadering optreed. Ook in het afgeloopen jaar had de kolonie met groote bezwaren te kampen.

De bevolking en het getal der arbeiders zijn verminderd; — in- en uitvoer bedroegen, aan hoeveelheid en aan waarde beide, minder dan in het dienstjaar 1874, en bleven zelfs verre beneden het gemiddelde der laatste 5 jaren. Van de producten heeft alleen de cacao eenige vermeerdering aan te wijzen — terwijl daarentegen de suiker belangrijk in opbrengst verminderde.

Onze ijverigste bemoeijingen waren niet in staat om die uitkomsten te verhoeden, en dit vooral ook wegens de steeds dalende prijzen van het hoofdproduct.

Met alle inspanning is intusschen gewerkt om verbetering in den stand van zaken aan te brengen, en het verheugt mij U te kunnen mededeelen, dat dien ten gevolge reeds op toegenomen orde en arbeidszin, en op belangrijke verbetering van den algemeenen toestand onder de immigranten, kan worden gewezen. Dit kan niet nalaten van gunstigen invloed te zijn, wanneer nu eerlang het immigratiefonds zal zijn tot stand gekomen, en de aanvoer van vrije arbeiders zal kunnen hervat worden.

Zooveel mogelijk wordt getracht om de Kreolenbevolking tot meerdere ontwikkeling en geregelder arbeid, en om de boschnegerstammen tot toenadering te brengen.

Vooral ook heeft de aanmoediging der goudindustrie mijne bemoeijingen gevorderd, welke op dit punt met het beste succes zijn bekroond. De ontwikkeling dezer industrie aan de Marowijne en de Suriname mag merkwaardig genoemd worden, en is inderdaad een lichtpunt aan den betrokken horizon van Suriname.

Onderscheidene maatregelen zijn voorts genomen, zooveel noodig met Uwe medewerking, Mijne Heeren, welke moesten strekken om wenschelijke wijzigingen in de verschillende takken van beheer tot stand te brengen.

De bij U ingediende ontwerpen betreffende de regeling van het lager onderwijs, de daarstelling van een immigratiefonds en de herziening der strafverordening van 1874, zijn heden gevolgd door een ontwerp tot invoering eener grondbelasting, met een daarmede in verband staand ontwerp tot wijziging van het tarief van inkomende en uitgaande regten. Binnen kort hoop ik ook een voorstel tot wijziging van de geneeskundige regeling in de districten aan Uwe goedkeuring te kunnen onderwerpen.

De begrooting voor het dienstjaar 1877, die U straks wordt aangeboden, zal er weder een bewijs van leveren, dat het mijn streven niet is, om quand même tot vermindering en afschaffing van het subsidie te geraken. Hoe deze afschaffing ook mijne hoofdgedachte moge blijven, — uitgaven die *werkelijk* noodig voorkomen zijn niet weggelaten van de begrooting, zelfs zijn er *nieuwe* posten op gebragt, die ik meende dat in het belang der ontwikkeling van de bevolking en van onze bronnen van welvaart, niet mogten worden gemist.

In die ontwikkeling zie ik het beste middel, Mijne Heeren, om Suriname uit zijn verachterden toestand op te heffen. Ik heb daarbij de overtuiging, dat de sympathie en de hulp van het Opperbestuur niet zullen ontbreken om haar krachtdadig te bevorderen; en ik reken op de meerdere belangstelling, welke zich in Nederland in het algemeen ten opzigte van Suriname openbaart, om er een gunstigen invloed op uit te oefenen.

De verstandhouding met de beide aangrenzende kolonien liet niets te wenschen over.

Ik eindig, Mijne Heeren, met U wederom mijn dank te betuigen voor Uwe medewerking, waarvan ook in het afgeloopen zittingjaar weder zoo ruimschoots gebleken is.

Wilt ook verder met mij Uwe krachten wijden aan de belangen dezer kolonie. *Mijne* gevoelens te dien opzigte

zijn U bekend; gij weet hoe het mijn streven is om tot haar welzijn werkzaam te zijn en tot hare welvaart bij te dragen.

Ik verklaar de vergadering der Koloniale Staten geopend.

ZIJNE EXCELLENTIE DEN GOUVERNEUR verlaat, na het uitspreken dezer rede, geleid door de Commissie, de vergaderzaal.

De Commissie wordt voor hare verrigting bedankt en de vergadering tot straks verdaagd.

[5. 57.]

BIJLAGE C.

STAAT van de bevolking in de districten op ultimo December der jaren 1863, 1872, 1873, 1874 en 1875.

DISTRICTEN.	VELD- EN FABRIEKARREIDERS.									
	IMMIGRANTEN.					NIET-IMMIGRANTEN.				
	1863.	1872.	1873.	1874.	1875.	1863.	1872.	1873.	1874.	1875.
Boven-Cottica	»	»	»	26	27	1 120	674	580	637	509
Perica	15	38	125	126	101	664	285	192	117	76
Boven-Commewijne	»	103	180	154	100	470	358	184	176	57
Commetewane	33	122	190	159	76	921	624	515	337	375
Beneden-Commewijne	4	171	534	469	400	1 549	1 756	1 345	1 313	1 225
Beneden-Cottica	4	496	1 078	1 438	1 260	2 685	1 902	1 328	1 283	1 172
Matappica	5	234	342	341	296	1 383	846	664	538	566
Boven-Suriname	27	68	308	367	328	628	571	848	725	625
Beneden-Suriname	44	155	318	379	345	1 693	1 662	643	715	592
Boven-Para	»	»	49	46	37	845	798	589	398	345
Beneden-Para	57	3	120	87	70	1 650	742	694	522	496
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	67	49	61	»	»
Beneden-Saramacca	47	217	423	370	347	1 012	946	847	777	813
Nickerie	61	607	563	662	383	1 075	1 134	1 177	1 323	1 295
Coronie	»	»	69	227	232	1 062	1 043	1 057	1 009	981
	297	2 214	4 299	4 851	(*) 4 002	16 824	13 390	10 604	9 870	9 127

(*) Bovendien bevinden zich nog:
in het stadsdistrict . . . . . . 3 immigranten;
op het etablissement Albina . . . 1 immigrant;
en bij particulieren uitbesteed . . . 7 weezen.

OVERIGE BEVOLKING.										TOTAAL.				
OUDEN, GEBREKKIGEN EN KINDEREN.					EIGENAREN, GEZAGVOERDERS, OPZIGTERS, ENZ. ENZ.									
1863.	1872.	1873.	1874.	1875.	1863.	1872.	1873.	1874.	1875.	1863.	1872.	1873.	1874.	1875.
506	446	396	352	395	69	104	129	126	431	1 695	1 244	1 105	1 041	1 362
398	191	158	48	75	39	42	37	21	200	1 116	556	512	342	452
228	255	170	124	60	27	32	57	187	351	725	748	591	641	568
463	407	305	304	189	43	58	70	119	230	1 460	1 211	1 080	1 019	870
883	1 112	786	802	774	76	230	332	312	343	2 512	3 269	2 997	2 896	2 742
1 324	1 335	1 099	994	944	118	214	256	211	267	4 131	3 947	3 761	3 926	3 643
810	640	422	427	423	77	82	175	210	384	2 275	1 802	1 603	1 516	1 669
348	387	381	275	289	39	165	1 040	1 063	904	1 042	1 191	2 577	2 430	2 146
965	980	378	364	305	90	267	109	254	268	2 792	3 064	1 448	1 760	1 510
664	799	492	273	283	63	107	1 336	1 743	1 713	1 572	1 704	2 466	2 412	2 378
693	447	429	249	225	208	258	227	530	656	2 608	1 450	1 470	1 388	1 447
39	57	26	»	»	10	133	215	319	348	116	239	302	319	348
482	655	574	527	544	85	371	568	808	814	1 626	2 189	2 412	2 482	2 518
412	500	403	456	527	59	105	121	219	113	1 607	2 346	2 264	2 660	2 318
786	887	868	875	799	211	330	352	436	664	2 059	2 260	2 346	2 547	2 676
9 001	9 118	6 887	6 100	5 832	1 214	2 498	5 024	6 558	7 686	27 336	27 220	26 934	27 379	26 647

[5. 58.]

BIJLAGE D[1].

VERSLAG omtrent het politiewezen over 1875.

PARAMARIBO, 18 *Februarij* 1876.

Bij deze heb ik de eer Uwer Excellentie te doen toekomen onderstaand verslag over het politiewezen in het afgeloopen jaar.

In de organisatie der politie is geene verandering gebragt. Op 1 Januarij 1875 was de sterkte van het corps maréchaussée 121 man, als:

2 wachtmeesters;

20 brigadiers;

49 maréchaussées der 1ste klasse;

50 » » 2de »

Gedurende dat jaar werden:

a. gepensioneerd:

1 wachtmeester;

2 brigadiers;

3 maréchaussées der 1ste klasse;

b. uit 's lands dienst ontslagen:

1 maréchaussée der 1ste klasse;

3 » » 2de »

c. naar hun corps teruggezonden:

1 als maréchaussée der 1ste klasse op de proef dienstdoende korporaal (wegens ziekte) en 2 maréchaussées der 2de klasse (wegens ongeschiktheid);

d. teruggesteld:

1 wachtmeester tot brigadier;

1 brigadier tot maréchaussée der 1ste klasse;

1 maréchaussée der 1ste klasse tot maréchaussée der 2de klasse.

Twee maréchaussées der 2de klasse zijn in den loop van 1875 overleden.

Twee brigadiers en 1 maréchaussée der 1ste klasse bekwamen buitenlandsch verlof voor één jaar tot herstel van gezondheid.

Aan Zijne Excellentie
den Heer Gouverneur van Suriname.

Voorts werden bevorderd:

a. tot opperwachtmeester:

1 wachtmeester;

b. tot wachtmeesters:

1 hoofdman bij de politiemagt uit inlanders bestaande, en

1 brigadier;

c. tot brigadiers:

3 maréchaussées der 1ste klasse;

d. tot maréchaussées der 1ste klasse;

8 maréchaussées der 2de klasse,

Definitief zijn benoemd:

6 op de proef dienende maréchaussées der 2de klasse,

terwijl aangesteld werden:

a. definitief:

tot maréchaussées der 2de klasse:

1 Europeaan en 1 inlander;

b. tijdelijk op de proef:

1 brigadier (inlander);

12 maréchaussées der 2de klasse (Europeanen).

Het corps bestond alzoo op 31 December 1875 uit:

1 opperwachtmeester;

2 wachtmeesters;

21 brigadiers;

48 maréchaussées der 1ste klasse;

50 » » 2de »

waarvan 2 brigadiers en 4 maréchaussées der 1ste klasse in Nederland met verlof zijn.

In 1875 werden aan 22 leden van het corps maréchaussée de navolgende straffen opgelegd, als:

kazerne-arrest van 1 maand	5
» » 14 dagen	6
» » 8 »	7

kazerne-arrest van 4 dagen 7
» » 3 » 1
» » 2 » 4
provoost-arrest » 14 » 1

(vijf beambten zijn meer dan eens gestraft).

De inlandsche politiemagt bestond op 1 Januarij 1875 uit:

5 hoofdlieden;

15 agenten der 1ste klasse;

29 » » 2de »

Van dat corps zijn doorgaand in het district Coronie gedetacheerd:

1 hoofdman en

3 agenten der 2de klasse.

In den loop van het jaar 1875 zijn:

a. bevorderd:

1°. tot wachtmeester bij het corps maréchaussée:

1 hoofdman;

2°. tot hoofdlieden:

3 agenten van politie der 1ste klasse;

3°. tot agenten van politie der 1ste klasse:

4 agenten van politie der 2de klasse;

b. definitief zijn benoemd:

3 tijdelijk op de proef dienstdoende agenten der 2de klasse;

terwijl aangesteld werden:

op de proef 3 en definitief 4 agenten van politie der 2de klasse.

Voorts werden op hun verzoek eervol ontslagen:

6 agenten der 2de klasse;

en uit 's lands dienst ontslagen:

1 hoofdman;

1 agent der 1ste klasse;

2 agenten der 2de klasse.

Op den 31sten December 1875 bestond het corps uit:

6 hoofdlieden;

1 agent der 1ste klasse dienstdoende als hoofdman;

14 agenten der 1ste klasse;

27 » » 2de »

zoodat er aan de formatie ontbraken:

2 agenten der 2de klasse.

Elf inlandsche politie-agenten zijn in 1875 gestraft, als:

5 met 14 dagen kazerne-arrest;
2 » 8 » »
2 » 4 » »
2 » 1 dag »

terwijl bovendien wegens herhaalde overtredingen nog werden opgelegd aan:

2 ieder 8 en 4 dagen kazerne-arrest;
1 8 dagen »

Bij gouvernements-resolutie dd. 29 Januarij 1875 werd de heer J. H. Jackson tijdelijk eervol ontheven van de vervulling zijner betrekking van 1sten commissaris van politie en gequalificeerd tot waarnemend districts commissaris van Coronie, en tevens bepaald dat de heer J. D. Fernandes, die belast was met de waarneming der betrekking van districts-commissaris van Boven-Cottica, weêr als commissaris van politie zou optreden.

Laatstgenoemde heer trad in functie op 1 Februarij van dat jaar en het doet mij genoegen hierbij te kunnen verklaren, dat hij zich door zijne geschiktheid en zijnen grooten ijver bijzonder onderscheiden heeft en de hem opgedragen gewigtige betrekking, bij zeer vele moeijelijke omstandigheden, op uitstekende wijze heeft waargenomen.

De veelvuldige en dagelijks voorkomende werkzaamheden verbonden aan de betrekking van commissaris van politie, welke de thans met die betrekking belaste ambtenaar alleen moest vervullen, maakten het dringend noodig hem een hulp ter zijde te stellen.

Het is daarom dat ik kort na mijne optreding het wenschelijk achtte voor te stellen op de begrooting voor het jaar 1876 een inspecteur van politie op te nemen, wiens benoeming dan ook eerlang zal worden te gemoet gezien. Ook was het ter adsistentie van den commissaris van politie dringend noodzakelijk om een opperwachtmeester te benoemen, waartoe werd overgegaan bij gouvernements-resolutie van 31 Augustus, lit. A, n°. 9, toen O. E. N. Bolwerk tot die betrekking werd geroepen.

Eerst kort te voren tot wachtmeester bevorderd, had die beambte door zijn ijver, energie en goed gedrag, getoond die onderscheiding waardig te zijn.

Ik heb mij in de goede verwachting, die ik van hem had, tot nog toe niet bedrogen, en kan de gunstigste getuigenis van zijn gedrag, ijver en werkzaamheid geven.

Ten gevolge der vele diefstallen, die in het laatst van 1874 en het begin van 1875 te Paramaribo gepleegd werden, behaagde het Uwer Excellentie bij resolutie van 13 Januarij 1875, lit. A, n°. 20, eene commissie te benoemen, ten einde met het oog daarop, middelen te beramen en de noodige maatregelen voor te stellen, die de algemeene veiligheid beter konden verzekeren.

In het rapport van de commissie van 26 Januarij 1875, stelde zij o. a. voor, om in overeenstemming met het door wijlen den procureur-generaal mr. F. H. van Affelen van Oorde aan Uwe Excellentie bij missive van 23 December 1874, n°. 750, gedaan voorstel, de dienst der politiebeambten in dier voege te wijzigen, dat de beambten niet meer, zoo als vroeger, de helft der beschikbare magt om den anderen dag, maar ieder beambte in 3 maal 24 uren twee nachten en een dag dienst zou doen. Sedert die nieuwe dienstregeling worden de politiewachten voor een deel des nachts betrokken door militairen.

Behoudens eene kleine verandering, die in den grooten regentijd op voorstel van den heer commissaris van politie en met medeweten van Uwe Excellentie in die nieuwe dienstregeling gebragt is, wordt die dienst, niettegenstaande zij zwaar mag genoemd worden, steeds door de beambten van politie in acht genomen.

Aan het uitzetten van posten in den nacht op de meeste hoeken der straten, het uitzenden van rondes en de strenge contrôle, die, zoowel door den commissaris van politie als door den opperwachtmeester en de wachtmeesters gehouden wordt over de op post staande beambten en de rondes, is het te danken dat sedert de diefstallen in de stad aanmerkelijk verminderd zijn.

Bij het opsporen van diefstallen, het constateren van andere misdrijven en overtredingen der bestaande verordeningen, ook in belastingzaken, als het handhaven der orde en rust, hebben de politiebeambten in het afgeloopen jaar in de stad vele redenen van tevredenheid gegeven.

Ook wordt thans door de politie dienst te water gedaan.

Bij dag worden van tijd tot tijd en 's nachts geregeld tournées gedaan op de rivier en de beambten hebben in last om vooral op de achtererven in de Saramaccastraat een streng toezigt te houden, of daar ook binnenlandsch gedistilleerd, gestolen goederen als anderzins worden gebragt.

In de districten was het, behalve eenige ongeregeldheden op plantage Alliance, welke door versterking van de politie en het requireren van militaire magt moesten beteugeld worden, zeer rustig. De diensten werden aldaar door de politie

met ijver vervuld en bragten veel bij tot bevordering van rust en orde.

In het district Boven-Suriname zal, daar waar het zoeken van edele metalen zich in den laatsten tijd meer ontwikkelt, het stationeren van politiebeambten noodig zijn. Een daartoe gedaan en door Uwe Excellentie goedgekeurd voorstel, zal, zoodra eene woning voor de beambten gereed is, ten uitvoer worden gebragt.

Uitbreiding der politie zal, door het plaatsen der beambten in dat district, het belasten van beambten van politie met de bewaking en het houden van toezigt bij de werkzaamheden der dwangarbeiders en der tot gedwongen tewerkstelling veroordeelden, als ook om andere oorzaken, noodzakelijk worden.

Bij gouvernements-resolutie dd. 3 September 1875, lit. A, n°. 3, werden reeds een zestal politiebeambten aangewezen om bij de werkzaamheden der dwangarbeiders aan de Knuffelsgracht als opzigters dienst te doen, omdat de ervaring geleerd had, dat militaire opzigters op den duur voor dat toezigt niet geschikt zijn, en het wenschelijk was de beambten met dat toezigt belast het radicaal van politiebeambten toe te kennen.

Ook vorderde het belang der orde onder de gevangenen te Nickerie, dat zij bij hunne werkzaamheden door politiebeambten worden bewaakt, ten gevolge waarvan dan ook bij gouvernements-resolutie dd. 20 November 1875, lit. A, n°. 1, daartoe twee beambten werden aangewezen. Deze maatregel werkt uitstekend. Er wordt door de gevangenen goed gewerkt, geene ongeregeldheden en geen ontvlugtingen hadden plaats.

Op dien weg voortgaande zal vermeerdering van het getal beambten dringend noodzakelijk worden. Tot nog toe doen militairen dienst in de plaats van de beambten, die als opzigters fungeren. Deze maatregel kan eene uitnemende leerschool zijn voor hen, die later bij de politiecorpsen zullen trachten geplaatst te worden.

Ten slotte is het mij aangenaam Uwe Excellentie te kunnen berigten dat over het algemeen het gedrag en vooral de dienstijver der onderofficieren en leden van het corps maréchaussée, als ook van de hoofdlieden en beambten van het corps politiemagt uit inlanders bestaande in de stad en in de buitendistricten, in het afgeloopen jaar redenen tot groote tevredenheid hebben gegeven, vooral als men in aanmerking neemt de zeer zware dienst, welke zij hebben te vervullen en de betrekkelijk geringe bezoldiging der beambten der 2de klasse.

De Procureur-Generaal,

A. LOOIJEN.

[5. 59.]

BIJLAGE D².

POLITIE in Suriname. — Sterkte en emplacement op den 1sten April 1876.

GRADEN.	STERKTE.							
	Opperwachtmeester.	Wachtmeesters.	Brigadiers.	Maréchaussées der 1ste kl.	Maréchaussées der 2de kl.	Hoofdlieden.	Agenten der 1ste kl.	Agenten der 2de kl.
Opperwachtmeester	1	»	»	»	»	»	»	»
Wachtmeesters	»	2	»	»	»	»	»	»
Brigadiers	»	»	21	»	»	»	»	»
Maréchaussées der 1ste klasse	»	»	»	48	»	»	»	»
Maréchaussées der 2de klasse	»	»	»	»	50	»	»	»
Hoofdlieden	»	»	»	»	»	6	»	»
Agenten van politie der 1ste klasse	»	»	»	»	»	»	15	»
Agenten van politie der 2de klasse	»	»	»	»	»	»	»	29
Totaal	1	2	21	48	50	6	15	29
Mankeert tot compleet	»	»	»	»	»	»	»	»
Organieke sterkte	1	2	21	48	50	6	15	29

EMPLACEMENT.																		
	Beneden-Para en Beneden-Suriname.		Boven-Para en Boven-Suriname.			Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne.		Boven-Cottica, Matappica en Commetewane.			Boven- en Beneden-Saramacca.				Nickerie.			
Paramaribo.	Poelepantje.	Jagtlust.	Onoribo.	Domburg.	Drie Gebroeders.	Frederiksdorp.	Marienburg.	Ephrata.	Nieuw-Meerzorg.	Sommelsdijk.	Groningen.	Catharina Sophia.	Kent.	Coronie.	Nieuw-Rotterdam.	Waterloo.	Crappahoek.	Met verlof in Nederland.
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
6	1	1	1	1	»	1	1	1	1	1	1	»	»	1	1	1	»	2
15	1	2	1	2	1	4	3	3	2	2	1	1	»	1	3	1	1	4
24	1	1	2	1	»	2	2	2	1	2	3	»	1	2	4	»	1	1
6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»
29	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
96	3	4	4	4	1	7	6	6	4	5	5	1	1	4	10	2	2	7
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

[5. 60.]

BIJLAGE E.

VERSLAG van de commissie van administratie over de gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam, van den toestand dier gevangenis, over het jaar 1875.

De commissie van administratie over de gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam heeft de eer Uwer Excellentie hierbij aan te bieden het 6de jaarverslag, behelzende de lotgevallen dezer inrigting in het jaar 1875.

Dit verslag sluit zich aan het vorige aan en geeft een getrouw overzigt van de aangelegenheden die het onderwerp van de bemoeijingen der commissie hebben uitgemaakt.

I. DE GEBOUWEN, HET MOBILAIR EN DE BEVOLKING.

a. *Gebouwen.*

In den toestand der gebouwen is in den loop van 1875 weinig verandering gekomen. De noodzakelijke verbeteringen, waarop de commissie in het vorig verslag heeft gewezen, zijn dit jaar door de gevangenen zelve verrigt; de beide oude gevangenissen verkeeren intusschen nog in denzelfden gebrekkigen toestand, terwijl de keuken nog bouwvalliger is dan vroeger, en het te voorzien is dat deze te eeniger tijd zal instorten.

De commissie meent op eene spoedige voorziening hierin te mogen aandringen.

De behoefte aan een locaal tot het geven van onderwijs, het houden van godsdienstoefening, alsmede eene geschikte woning voor twee opzigters doet zich nog altijd gevoelen, terwijl de huisvesting van den onderwijzer en den directeur veel te wenschen overlaat.

De commissie kan niet nalaten er op te wijzen, dat bij de steeds toenemende bevolking het weldra noodig zal worden aan de gevangenis eenige uitbreiding te geven, daar de thans bestaande localen onmogelijk meerdere gevangenen kunnen bergen, en dat door den geneesheer der gevangenis, als oorzaak der geheerscht hebbende dyssenterie hoofdzakelijk wordt opgegeven dat de gevangenlocalen door te veel gevangenen werden bewoond en de nieuwe gevangenis eene gebrekkige ventilatie heeft.

In den loop dezes jaars is ook de noodzakelijkheid van een regenbak gebleken, daar het bij langdurige droogte met vele bezwaren gepaard ging om de gevangenen het noodige drinkwater te verschaffen.

b. *Mobilair.*

Het mobilair is in het afgeloopen jaar met eenige voorwerpen vermeerderd, daar uit het magazijn van Oorlog twee handwagens, twaalf kruiwagens en zes en vijftig afgekeurde infanteriesabels volgens magtiging van Uwe Excellentie aan de gevangenis zijn afgestaan.

Eene sloep ten dienste der gevangenis is aangemaakt.

Eenige onbruikbare voorwerpen zijn door nieuwe vervangen, zoo als Uwe Excellentie uit bijgaanden staat (Bijlage A) ontwaren zal.

c. *Bevolking.*

In bijlage B biedt de commissie Uwer Excellentie de resultaten aan van eene bevolkingsstatistiek der gevangenis in het jaar 1875.

Daaruit blijkt dat de bevolking, die op ultimo December 1874 156 bedroeg, op ultimo December 1875 tot 195 was toegenomen.

De afwisselende bevolking bedroeg in 1875 274. Opgenomen zijn 109, ontslagen of op andere wijze afgegaan 79, hiervan zijn 3 wegens gratie, 2 wegens opzending naar Nederland, 4 bij overlijden en 3 wegens ontvlugting. Onder de 3 ontvlugtten zijn mede begrepen 2 die door den fourrier der infanterie BAIER als roeijers waren medegenomen, de andere ontvlugtte gedurende de werkzaamheden buiten de gevangenis.

Van de afwisselende bevolking zijn dit jaar in het hospitaal te Paramaribo geëvacueerd geweest 2 personen.

De afwisselende bevolking heeft gedurende dit jaar 65 508 dagen in de gevangenis doorgebragt (waarvan 88 dagen van geëvacueerden in het hospitaal te Paramaribo).

II. INWENDIG BESTUUR DER GEVANGENIS.

a. *De commissie van administratie.*

De zamenstelling der commissie van administratie heeft in het afgeloopen jaar eenige verandering ondergaan.

Na het overlijden van den voorzitter mr. F. H. VAN AFFELEN VAN OORDE heeft de ondervoorzitter eenige maanden diens plaats vervuld, tot dat in de maand Mei de procureur-generaal mr. A. LOOIJEN als voorzitter der commissie is opgetreden.

Het commissariaat der maand werd beurtelings waargenomen door een der leden.

De commissie hield gedurende het afgeloopen jaar 12 gewone vergaderingen.

b. *Het personeel der beambten.*

Op 1 Januarij 1875 bestond het personeel der beambten uit 1 directeur, 1 adsistent-cipier, 1 eerste, 2 tweede gevangenbewaarders en 2 opzigters.

Een der tweede gevangenbewaarders is in de maand Maart op verzoek ontslagen, de oudste der twee aanwezige opzigters is in zijne plaats benoemd, terwijl de opengevallen plaats van opzigter spoedig werd aangevuld.

De proef om militairen als opzigters over gevangenen te bezigen, heeft volgens het oordeel der commissie nog geene voldoende resultaten opgeleverd.

Aan de militairen die als opzigter gebezigd zijn, is van

af de maand April eene toelage van f 0,75 per dag toegekend; vóór dien tijd was de toelage slechts f 0,50.

De commissie zoude gaarne zien dat hierin eene verandering werd gebragt en bepaalde beambten met eene goede bezoldiging tot deze moeijelijke en gevaarlijke betrekking wierden aangesteld.

Het geven van onderwijs aan de gevangenen heeft in het afgeloopen jaar zeer gebrekkig plaats gevonden. In het 1ste halfjaar was de voortdurende ziekte van den onderwijzer of zijn gezin hiervan de oorzaak.

Door het steeds toenemen der bevolking werd het later noodzakelijk het schoollocaal binnen de gevangenis te ontruimen, waarop de school werd overgebragt naar eene loods staande buiten het fort.

Toen later in de maand Augustus het aantal dyssenterielijders onder de gevangenen steeds toenam, oordeelde de commissie het noodzakelijk dit gebouw tot verpleging der zieken in te rigten, waarop het onderwijs gedurende 2 uren daags werd gegeven in de militaire cantine; in de maand November was de epidemie in zoo verre geweken, dat het onderwijs weder op de bepaalde uren kon gegeven worden.

Het getal correctioneel veroordeelden, die aan het onderwijs hebben deel genomen, bedroeg gemiddeld 40.

In 1875 hebben de kosten van inwendig bestuur bedragen:

Gezamenlijke tractementen der beambten met inbegrip van de toelage van den dienstdoenden geneesheer en onderwijzer	f	6209,96
Bureaukosten		100,00
Reiskosten voor de commissie van administratie		250,00
Bureaukosten voor den secretaris		150,00
te zamen	f	6709,96
Toelage aan de militaire opzigters		1446,87⁵
Totaal	f	8156,83⁵

III. Onderhoud der gevangenen.

a. *Voeding.*

De voeding der gevangenen is gedurende het jaar 1875 eenige malen gewijzigd.

Bij gouvernementsresolutie dd. 28 Junij 1875, lit. A, n°. 13, werd bepaald de hoeveelheid bananen voor minstens de helft te vervangen door rijst, doch met het oog op de in Augustus uitgebroken ziekte is, op voorstel van den dienstdoenden geneesheer bij de gevangenis, de rijst vervangen door koornmeel; bij gebrek aan dit artikel werd later in plaats daarvan, op advies van den geneesheer, aan de gevangenen bananen verstrekt.

De hoedanigheid en de toebereiding der spijzen gaf geene aanleiding tot klagten van de zijde der veroordeelden.

In het afgeloopen jaar zijn de kosten van voeding geweest f 18 177,46.

b. *Kleeding.*

De commissie heeft bij wijze van proef aan de gevangenen in het afgeloopen jaar slechts 2 broeken verstrekt; het is echter gebleken dat dit op den duur niet zal kunnen plaats vinden, voornamelijk met het oog op de werkzaamheden, waartoe de crimineel veroordeelden sedert het laatste kwartaal zijn gebezigd geworden.

De voorradige kleeding op 1 Januarij 1875 had eene waarde van f 363,53.

In 1875 werd aangeschaft, en ingevolge bekomen magtiging door de gevangenen zelve aangemaakt tot een bedrag van f 1561,88, terwijl de ingenomen kleedingstukken eene waarde bezaten van f 47,99.

Daarentegen ontvingen de gevangenen aan kleedingstukken ter waarde van f 1833,81.

Op ultimo December 1875 bleef dus in voorraad over eene waarde van f 139,59, zooals uit bijgaanden staat blijkt.

Solide grondstoffen werden door de commissie zelve aangekocht, waardoor de gevangenen steeds behoorlijk gekleed gaan.

c. *Ligging.*

Ten opzigte van de ligging werden de voorschriften behoorlijk nageleefd.

De voorradige liggingstukken op 1 Januarij 1875 hadden eene waarde van f 44,40;

aangekocht werd in 1875 ter waarde van f 180;

terwijl de ingenomen liggingstukken eene waarde bezaten van f 73,93.

Daarentegen werd aan de gevangenen verstrekt ter waarde van f 265,33;

zoodat op ultimo December 1875 een voorraad was ter waarde van f 33.

d. *Bewassching.*

Met zorg is toegezien dat de kleedingstukken behoorlijk werden schoongehouden, waartoe eene hoeveelheid zeep van 536 kilogram, ter waarde van f 198,72 aan de gevangenen is verstrekt.

e. *Verzorging der zieken.*

De verzorging der zieken heeft in het jaar 1875 voornamelijk plaats gevonden in de ziekenzaal der gevangenis. Slechts 4 gevangenen zijn in de garnizoens-infirmerie verpleegd geworden.

In de maand Augustus begon de dyssenterie onder de gevangenen te heerschen, welke spoedig zoodanig toenam, dat de bestaande ziekenzalen te klein waren om allen op te nemen; met het oog daarop werd eerst de loods, welke toen voor schoollocaal werd gebezigd, als ziekenzaal ingerigt, en daar deze ook niet voldoende bleek te zijn, werd er buiten het fort eene loods of tent opgerigt, welke slechts enkele dagen is gebruikt geworden.

In 1875 bedroeg het getal verpleegdagen in de ziekenzalen der gevangenis	5830
in de garnizoens-infirmerie	72
Te zamen	5902

De kosten zonder de toelage aan den dienstdoenden geneesheer bedroegen voor voeding f 2027,90 en voor kleeding f 223,40, terwijl nog f 17 verbruikt zijn tot het daarstellen eener ziekenloods buiten het fort, te zamen f 2268,30.

Dus verpleegkosten per hoofd en per dag ongeveer f 0,38¾. Onder deze opgaven zijn de verpleegdagen, ten bedrage van 88, van de in het hospitaal te Paramaribo geëvacueerde gevangenen niet begrepen.

In 1875 zijn in de ziekenzaal 3 en in de garnizoens-infirmerie 1, te zamen 4 gevangenen overleden.

f. *Verschillende bijkomende artikelen.*

Door het daarstellen eener badkamer konde geregeld aan het baden der gevangenen de hand worden gehouden; bij gebrek aan water zijn de mannelijke veroordeelden onder behoorlijk geleide tweemaal 's weeks naar de rivier gebragt om zich te reinigen.

Het scheren en haarsnijden had mede geregeld plaats. De kosten hiervoor bedroegen in het afgeloopen jaar f 72.

Ter bereiding der spijzen werd aan brandhout in het 1ste halfjaar uitgegeven een bedrag van f 345,28, terwijl in de behoefte daaraan gedurende het 2de halfjaar door de gevangenen zelve werd voorzien. Evenzoo werd aan het burgerlijk en militair huis van verzekering te fort Zeelandia het benoodigde brandhout gratis geleverd.

g. *Aanbestedingen en leverantien.*

De levensmiddelen en eenige andere behoeften werden voor het meerendeel bij aanbesteding geleverd. Andere benoodigdheden werden aangekocht.

De aanbesteding der behoeften heeft even als vroeger plaats gehad. Voor het 1ste halfjaar 1875 tegen het einde van het jaar te voren, terwijl die voor het 2de halfjaar 1875 in de maand Junij van het afgeloopen jaar werd gehouden.

De leverantien die daarop volgden gaven allezins reden tot tevredenheid.

h. *Berekening der kosten per hoofd en per dag.*

In 1875 zijn de uitgaven ten laste van het budget der gevangenis geweest:

gezamenlijke tractementen, toelagen en bureaukosten	f	8 156,83[5]
voeding		18 177,46
kleeding		1 561,88
ligging		180,00
bewassching		198,72
onderwijs		50,35
genees- en heelkundige verpleging		2 268,30
brandhout, lichtstoffen en begrafeniskosten		578,33
gereedschappen, mobilair enz.		490,95
Totaal	f	31 671,82[5]

Hieronder is begrepen de toelage der militairen die als opzigters bij de crimineel veroordeelden hebben gefungeerd, ten bedrage van f 1 446,87[5].

Daarentegen bedroegen de baten der koloniale kas:

½ arbeidsloon voor 3060½ werkdagen, à 10 cent	f 153,02[5]	
inhouding op het loon van gevangenen voor het zoekmaken van kleeding	10,41	
storting van nalatenschappen van overleden gevangenen (verdiende arbeidsloonen)	0,60	
		164,03[5]
Blijft uitgegeven in 1875	f	31 507,79

In het afgeloopen jaar hebben de sterktedagen bedragen 65 420, zoodat de kosten per hoofd en per dag komen op ongeveer f 0,48.

IV. ORDE EN TUCHT.

In de dienst der gevangenis hebben in het afgeloopen jaar steeds orde en tucht geheerscht, waaraan voortdurend met ijver de hand wordt gehouden.

De dagelijksche diensten hebben regelmatig plaats, de voorschriften worden nageleefd en ondergeschiktheid gehandhaafd, de zindelijkheid betracht en voor zooveel mogelijk gezette arbeid van de gevangenen gevorderd.

Het overtreden van de voorschriften en bevelen komt slechts in zeer geringe mate voor.

Straffen.

In het afgeloopen jaar werden aan 48 veroordeelden 76 straffen opgelegd, 29 werden eenmaal, 12 tweemaal, 6 driemaal en 1 vijfmaal gestraft.

De hierbij overgelegde strafregisters ten getale van 48 toonen aan: de begane vergrijpen, alsmede de binnen de grenzen der respectivelijke bevoegdheden opgelegde straffen.

De straf van ligchamelijke kastijding werd in 1875 aan 4 veroordeelden 5 maal toegepast, waarvan aan drie 1 maal en aan een tweemaal.

Op ultimo December 1874 waren in de klasse van discipline geplaatst 4 veroordeelden, waarvan 2 tot dwangarbeid en 2 tot gevangenisstraf veroordeelden; gedurende het afgeloopen jaar zijn daarbij gekomen 10 tot dwangarbeid veroordeelden, waarvan afgegaan 1 door ontvlugting, zoodat op ultimo December daarin bleven 11 tot dwangarbeid en 2 tot gevangenisstraf veroordeelden.

Ontvlugtingen uit de gevangenlocalen hadden geen plaats; daarentegen hadden van de werkzaamheden buiten het fort 2 malen ontvlugtingen door 2 gevangenen plaats.

Een dezer ontvlugten is vrijwillig teruggekeerd.

Twee veroordeelden werden in de maand April aan den fourrier der infanterie BAIER als roeijers afgestaan, en zijn tot heden niet teruggekomen.

Bezoeken.

Met inachtneming van de desbetreffende voorschriften hebben zich in 1875, 35 personen aangemeld tot het bezoeken van 69 gevangenen.

Deze bezoeken liepen altijd ordelijk af.

V. ARBEID DER GEVANGENEN.

De crimineel veroordeelden hebben iederen werkdag 10 uren gearbeid; gedurende eenigen tijd zijn een 12tal veroordeelden bezig gehouden aan het in orde brengen der communicatie bij plantage Dordrecht.

Later zijn een 20tal bezig gehouden aan het verbeteren der communicatie tusschen de plantages Voorburg en Belwaarde, terwijl van af den 18den October dagelijks een 25tal veroordeelden naar Paramaribo werd gezonden tot het in orde brengen van de waterleidingen aldaar. De overigen werden gebezigd tot het kappen van hout, tot maaijen en schoonhouden in den omtrek van het fort en het onderhouden der communicatie van het fort naar plantage Zoelen.

De correctioneel veroordeelden werden naar gelang hunner geschiktheid in het afgeloopen jaar gebezigd tot het verrigten van productiven arbeid.

Deze bestond in het aanmaken van gevangenkleeding, vlecht- en mandewerk, maken en repareren van schoenen.

Verder werden zij kosteloos gebezigd tot het in orde houden van de werken binnen het fort.

De productive arbeid heeft in 1875 opgeleverd: 3060½ werkdagen, à 10 cent f 306,05, van welk bedrag de helft, f 153,02[5], in de koloniale kas werd gestort; de wederhelft blijft als uitgaanskas onder berusting der commissie.

De huisdienst is in het afgeloopen jaar kosteloos door de correctioneel veroordeelden verrigt.

Met het oog op den productiven arbeid en om tot betere resultaten te geraken zal in de eerste plaats een geschikt locaal noodig zijn, daar door de toenemende bevolking in de gevangenis geen locaal meer beschikbaar is om voor dit doel te worden gebruikt.

De commissie stelt zich voor binnen kort een voorstel te doen tot het oprigten eener loods binnen de enceinte der gevangenis, welke zoowel tot werkzaal als tot het houden van kerk enz. kan worden gebezigd.

Godsdienstoefeningen en onderwijs.

Gedurende het afgeloopen jaar werden de godsdienstoefeningen gehouden in de militaire cantine buiten het fort.

Onder behoorlijk geleide woonden de gevangenen deze godsdienstoefeningen bij.

Deze werden in 1875 gehouden door den leeraar der Moravische Broedergemeente MENZE 9 malen, door de Roomsch-katholijke geestelijken 6 malen, en door den leeraar der Evangelisch-Luthersche gemeente SANDER 1 maal.

Het onderwijs aan de correctioneel veroordeelden heeft,

zooals hiervoren reeds is vermeld, gedurende het afgeloopen jaar zeer ongeregeld plaats gevonden.

Gemiddeld namen daaraan 40 veroordeelden deel, waarvan de helft 's morgens, de andere helft 's middags onderwijs ontving.

Met het oog op de onvoldoende resultaten ten vorigen jare verkregen, heeft de commissie de schooluren gewijzigd en bepaald dat voortaan onderwijs zal worden gegeven van 8—11 uur 's morgens en van 2½ tot 5 uur 's middags, welke maatregel voor zooverre mogelijk geregeld is opgevolgd.

De commissie moet tot haar leedwezen mededeelen, dat het onderwijs tot nog toe niet die resultaten heeft opgeleverd, die wel gewenscht werden, en verwacht ook weinig voor de toekomst, als gelet wordt op den verschillenden landaard, den leeftijd en de weinige ontwikkeling der veroordeelden, die in de termen vallen onderwijs te genieten.

Met het bovenstaande vermeent de commissie Uwer Excellentie een getrouw overzigt te hebben gegeven van alles wat de gevangenis alhier betreft.

Vertrouwende dat het der commissie aan de medewerking van Uwe Excellentie niet zal ontbreken, zal zij met ijver en opgewektheid hare moeijelijke taak blijven vervolgen, in de hoop dat hare pogingen met eenen gewenschten uitslag zullen bekroond worden.

De Commissie van Administratie voornoemd,

(*get.*) A. Looijen, *Voorzitter.*

» J. Redding de Wolff, *Secretaris.*

[5. 61.]

BIJLAGE F.

VERSLAG der Commissie van administratie over het burgerlijk en militair huis van verzekering te Paramaribo, over het jaar 1875.

Ingevolge art. 15 van het reglement (*Gouvernementsblad* 1872, n°. 25) heeft de Commissie van administratie over het burgerlijk en militair huis van verzekering de eer Uwe Excellentie het jaarlijksch verslag aan te bieden en is het haar aangenaam te kunnen mededeelen, dat de geregelde gang van zaken en het inwendig bestuur in het afgeloopen jaar niets te wenschen overlieten.

Wat de finantien betreft is, hoezeer met eene geringe som, tot haar leedwezen de raming van uitgaven overschreden door geheel onvoorziene omstandigheden, waarvan in dit verslag verdere mededeeling zal worden gedaan.

a. *Gebouwen en meubilair.*

De benoodigde kleine reparatien hebben plaats gehad, maar blijft de groote reparatie aan het dak, boven de vrouwen-localen, hoogst noodig.

De reparatien en veranderingen aan de keuken aangebragt, blijken onvoldoende te zijn, daar er steeds gevaar voor brand is, terwijl door den rook het bereiden van het eten bijna onmogelijk is.

De Commissie meent te moeten aandringen op eene zeer spoedige verandering en verbetering van dit gedeelte der gevangenis.

Eveneens zoude het hoogst wenschelijk zijn dat de kamer n°. 30 behoorlijk wierd ingerigt om gevangenen te kunnen opsluiten, hetgeen thans onmogelijk is, daar zij de gelegenheid zouden hebben om te ontvlugten.

b. *Bevolking.*

Op ultimo December 1875 bedroeg de sterkte 88 arrestanten, die onder de volgende kategorien vielen:

	Europeanen.		Inlanders.		Engelschen.		Chinezen.		Koelies.		Amerikanen.	Fransche gedeporteerden.	Militairen.	Matrozen.	TOTAAL.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.					Mannen.	Vrouwen.
Praeventive gevangenen, die te regt moeten staan wegens:																
Misdaad	6	»	12	»	4	»	6	»	16	1	1	»	»	»	45	1
Wanbedrijf	»	»	1	»	»	»	8	»	1	»	»	»	4	»	14	»
Door den kantonregter en de hulpkantonregters met gevangenisstraf gestraft	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Door den kantonregter en de hulpkantonregters met gevangenisstraf en gedwongen tewerkstelling gestraft.	»	»	7	2	4	1	»	»	»	»	»	»	»	»	11	3
Gedetineerd om andere redenen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	1	3	»
In het hospitaal	1	»	1	»	»	»	1	»	3	1	»	3	»	»	9	1
	7	»	21	3	8	1	15	»	20	2	1	5	4	1	82	6

In den loop van het jaar 1875 zijn in het burgerlijk en militair huis van verzekering binnengekomen 906 personen, die specifiek in onderstaanden staat worden opgegeven volgens hun landaard.

NAMEN DER MAANDEN.	Europeanen en daarmede gelijkstaanden.			Inlanders.			Barbadiaansche en Berbiciaansche immigranten.			Chinesche immigranten.			Koelies.			Afrikaansche vrije arbeiders.	Fransche vlugtelingen.	Militairen.	Schutters.	Matrozen.	Totaal.			Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.						Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	
Januarij	1	»	»	26	2	»	6	7	»	21	»	»	21	3	»	»	»	»	1	1	77	12	»	89
Februarij	16	1	»	37	4	1	5	3	»	24	»	»	26	1	»	»	7	1	2	1	119	9	1	129
Maart	3	»	»	39	5	1	2	2	»	11	»	»	6	4	»	»	»	»	»	5	66	11	1	78
April	1	»	»	30	6	»	1	1	»	17	»	»	20	»	»	»	»	1	10	1	81	7	»	88
Mei	2	1	»	56	10	1	5	1	»	28	»	»	4	»	»	1	»	»	»	1	97	12	1	110
Junij	3	»	»	27	5	»	1	»	»	16	»	»	5	1	»	»	»	»	9	2	63	6	»	69
Julij	3	»	»	27	8	»	1	1	»	3	»	»	4	»	»	»	»	»	3	4	45	9	»	54
Augustus	1	»	»	32	6	»	2	»	»	3	»	»	5	»	»	»	2	»	1	1	47	6	»	53
September	1	»	»	13	4	»	7	1	»	4	»	»	13	1	»	»	»	»	»	»	38	6	»	44
October	3	»	»	21	5	»	5	1	»	9	»	»	5	»	»	»	13	»	1	»	57	6	»	63
November	1	»	»	34	17	»	»	»	»	14	»	»	8	»	»	»	1	»	2	1	61	17	»	78
December	»	»	»	14	»	»	8	2	»	4	»	»	6	»	»	»	4	1	12	»	49	2	»	51
Totaal	35	2	»	356	72	3	43	19	»	154	»	»	123	10	»	1	27	3	41	17	800	103	3	906

STAAT van de dagelijksche bevolking in het burgerlijk en militair huis van verzekering te fort Zeelandia, gedurende het jaar 1875.

MAANDEN.	DATUMS.																															Totaal per maand.	Gemiddeld per dag.	Gemiddeld gedurende het geheele jaar.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31			
Januarij	73	83	78	81	77	75	78	76	85	86	86	84	83	87	86	87	83	83	81	85	87	86	87	88	88	96	99	102	98	98	94	2660	86	
Februarij	100	99	99	103	101	109	110	113	111	113	119	116	122	122	123	137	137	148	146	145	140	144	143	138	141	137	138	130	»	»	»	3484	124	
Maart	133	122	119	121	121	121	118	119	120	122	122	119	118	118	120	120	116	114	113	114	112	112	113	118	119	119	124	120	120	119	126	3692	119	
April	136	134	137	138	140	135	138	138	127	131	123	125	129	130	127	122	126	117	117	119	122	116	115	112	111	111	111	116	116	112	»	3731	124	
Mei	112	104	100	99	103	104	102	108	97	108	110	108	107	88	93	92	89	92	94	94	92	94	89	94	96	103	104	95	93	80	80	3024	97	
Junij	85	87	86	82	81	77	79	78	81	81	81	78	73	75	74	73	73	70	69	66	67	74	75	76	73	63	58	56	62	65	»	2218	74	
Julij	71	66	63	60	60	63	66	65	64	63	60	60	60	65	65	65	70	67	64	63	66	65	66	69	65	67	65	67	64	59	60	1993	64	82
Augustus	55	59	57	59	56	53	61	61	66	65	61	59	56	58	55	56	57	58	59	62	62	59	61	57	57	57	55	56	55	54	56	1802	58	
September	58	58	51	51	49	48	48	52	52	46	50	50	51	50	51	52	51	52	50	50	50	52	51	48	54	52	55	58	59	59	»	1558	52	
October	59	57	60	59	56	54	52	42	40	39	42	43	52	51	46	48	45	45	44	46	51	49	54	56	65	61	61	64	64	66	65	1636	53	
November	68	64	68	73	75	78	76	90	88	81	80	76	76	73	74	67	66	62	60	64	63	61	60	60	61	63	65	61	66	70	»	2089	70	
December	71	70	73	74	73	74	67	69	68	65	67	61	64	60	61	61	60	64	58	59	56	59	59	61	60	60	60	60	62	62	69	1987	64	
Totaal	1021	1003	991	1000	992	991	995	1011	999	1000	1001	979	991	977	975	980	973	972	955	967	968	971	973	977	990	989	995	985	859	844	550	29874		

Op ultimo December 1875 bleven gecustodieerd 72 personen, zoo als in onderstaanden staat wordt aangegeven.

	Europeanen.		Inlanders.		Chinezen.		Engelschen.		Koelies.		Fransche vlugtelingen.	Militairen.	Totaal.		Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.			Mannen.	Vrouwen.	
Veroordeelde gevangenen .	»	»	1	»	4	»	7	2	»	»	»	»	12	2	14
Praeventive gevangenen .	3	»	22	3	11	»	10	»	5	»	»	1	52	3	55
Voorloopig gedetineerd. .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	1
Geëvacueerd naar het militair hospitaal	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	2	»	2
Totaal. . .	3	»	23	3	16	»	17	2	6	»	1	1	67	5	72

Van de *twee* gegijzelde personen, die aanwezig waren op ultimo December 1874, werd *een* ontslagen.

De gemiddelde sterkte der arrestanten per dag was als volgt, gedurende het:

1ste kwartaal	. .	110;
2de	» . .	98;
3de	» . .	56;
4de	» . .	61;

Van de pistole werd geen gebruik gemaakt.

In den loop van het jaar 1874 zijn gecustodieerd 1058 personen, derhalve 132 meer dan in 1875.

Dit is het gevolg:

1°. der gouvernementsresolutie dd. 13 Maart 1875, lit. A, n°. 4, waarbij bepaald werd, dat de gevangenen, veroordeeld tot gevangenisstraf, met gedwongen tewerkstelling, hunne straf in eene andere inrigting zouden ondergaan, en

2°. van maatregelen, door den procureur-generaal genomen, ten gevolge waarvan eenige praeventief gecustodieerden op vrije voeten konden worden gesteld.

c. *Het inwendig bestuur der gevangenis.*

Zoo als reeds gemeld is in het vorig verslag, werd het praesidium der Commissie, ten gevolge van het overlijden op 31 December 1874 van den procureur-generaal mr. F. H. van Affelen van Oorde, bij den aanvang van het jaar waargenomen door den onder-voorzitter den heer F. Carstairs, tot de komst van den procureur-generaal mr. A. Looijen, die in de vergadering van 5 Mei 1875 het praesidium overnam.

Het lid der Commissie, de heer mr. D. Juda, kwam op den 31sten December terug uit Nederland.

Wat het verder personeel betreft, zoo moet melding worden gemaakt, dat de suppoost de Barios in de maand Maart overleed en in zijne plaats werd benoemd de gegageerde artillerist Snijders, die wegens ziekte na eenige maanden zijn eervol ontslag kreeg en vervangen werd door J. Bassano.

De directeur heeft zich gedurende dit jaar even als in het vorige door ijver en naauwgezette pligtsbetrachting onderscheiden.

Ook het overige personeel heeft zich naar behooren van zijnen pligt gekweten.

d. *Onderhoud en verdere aangelegenheden betreffende de gevangenen.*

De leverantien van levensmiddelen en andere behoeften hebben geregeld plaats gehad, en de voeding is steeds goed en voldoende geweest.

In de maanden Julij, Augustus en September onderging de voeding eene wijziging in de uitdeeling van bananen, daar die voor de helft vervangen werd door rijst, in verhouding van 1.295 kilogr. voor een halve bos.

In het begin van het 2de semester deden zich gevallen van scorbut voor, welke ziekte zeer spoedig tot eene epidemie overging, daar het grootste getal gevangenen daardoor werd aangetast.

Omtrent het uitbreken van die ziekte valt op te merken, dat, ofschoon, naar alle waarschijnlijkheid, klimatologische invloeden het meest er aan toe hebben bijgebragt, andere oorzaken tot de verdere uitbreiding hebben medegewerkt, zoo als de lange praeventive gevangenisstraf, de opeenhooping van gevangenen enz.

Tot stuiting van de kwaal werd op voorstel van den dienstdoenden officier van gezondheid overgegaan tot eene verandering van voeding, uitsluitend bestaande uit versche artikelen, vleesch en visch, tot de verstrekking van eene groote hoeveelheid limoensap en het uitdeelen van onmisbare kleedingstukken en bedfournituren, waarbij tevens voorzorgen werden genomen voor meer ventilatie.

Aan deze genomene maatregelen is het toe te schrijven, dat er geene nieuwe ziektengevallen bijkwamen en alle lijders zoo ver herstelden, dat men met 1 Januarij de ziekte als geweken kon beschouwen; terwijl de gewone gevangenisvoeding aan de meesten reeds in den loop van de maand November kon verstrekt worden.

Wat de kosten der voeding en der geneeskundige dienst in het algemeen betreft, zoo was de raming voor 1875:

a.	voeding.	f 6300,00
b.	geneeskundige dienst.	3200,00
		f 9500,00

Deze raming berustte op eene berekening van 75 gevangenen, namelijk 72 inlanders en 3 Europeanen of daarmede gelijkstaanden.

Reeds in het begin van het jaar bleek het dat het aantal praeventive gevangenen veel grooter was dan men vermeend had, welk getal in de maand Februarij tot 148 klom, hetgeen aanleiding gaf om bij missive dd. 7 April 1875, n°. 3, Uwer Excellentie in bedenking te geven om de raming

van f 9000 voor voeding gedurende het jaar 1876 te verhoogen met f 3000.

De kosten van voeding hebben bedragen f 8791,39, waaronder begrepen is de som van f 293,46 voor de meerdere kosten boven de gewone voeding, ten gevolge der extra voeding reeds vermeld.

De uitgaven voor de geneeskundige verpleging hebben bedragen:

voor 14 zieken in de gevangenis, 241 rantsoenen extra eten uit het militair hospitaal, tegen 40 cents	f	96,40
geëvacueerd naar het militair hospitaal 51 arrestanten, uitmakende 2687 dagen, à 40 cents		1 074,80
salaris van den geneeskundige		300,00
Totaal	f	1 471,20
Voeding		8 791,39
Totaal	f	10 262,59
Raming		9 500,00
Verschil	f	762,59

Gedurende het jaar 1875 zijn in de infirmerie van het arresthuis verpleegd 476 zieken.

Op ultimo December 1875 waren nog *twee* gevangenen geëvacueerd naar het militair hospitaal en bleven 9 zieken onder behandeling in de infirmerie van het arresthuis.

Omtrent het onderwijs refereert de Commissie zich aan vroegere verslagen, en is de onmogelijkheid om met eenig succes een schoolmeester aan te stellen, op nieuw in den loop van dit jaar gebleken.

e. *Orde en tucht.*

Hirraan werd met de grootste stiptheid de hand gehouden.

De opgelegde straffen bedroegen 106, namelijk:

door de Commissie van administratie	8
door de commissarissen van de maand	35
door den directeur	63
Totaal	106

Onderstaande staat wijst aan het aantal en de soort der begane overtredingen tegen de orde van de gevangenis.

	Europeanen.		Inlanders.		Engelsche immigranten.		Chinesche immigranten.		Koelie immigranten.		Schutters	Amerikanen.	Totaal.		Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.			Mannen.	Vrouwen.	
Het binnenbrengen van verboden voorwerpen . . .	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	»	6
Luiheid en onverschilligheid bij het werk . . .	»	»	4	»	»	»	1	»	4	»	»	»	9	»	9
Van het werk weggeloopen	»	»	6	»	»	»	1	»	»	»	»	»	7	»	7
Vergrijp tegen de orde en tucht	1	»	9	3	3	»	16	»	6	»	1	»	36	3	39
Getracht te ontvlugten uit de gevangenis	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	2	»	2
Getracht te ontvlugten uit het militair hospitaal. .	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	2	»	2
Ongepast gedrag	3	»	27	»	3	»	5	»	3	»	»	»	41	»	41
Totaal . .	4	»	53	3	8	»	23	»	13	»	1	1	103	3	106

Door den district-commissaris van Saramacca werden in den loop van dit jaar drie Chinezen, veroordeeld tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling, die herhaaldelijk door den commissaris disciplinair waren gestraft en uit de bewaarplaats ontvlugt waren, aan de Commissie opgezonden, ten einde in de klasse van discipline te worden geplaatst, waaraan is voldaan.

Door *een* praeventief gedetineerde werd eene poging gedaan, om met geweld uit te breken en te ontvlugten, welke echter tijdig werd ontdekt en aanleiding gegeven heeft tot zijne veroordeeling door het hof van justitie.

Twee wegens ziekte naar het militair hospitaal geëvacueerden ontsnapten uit eene ziekenzaal, doch werden

binnen weinige dagen door de politie weder opgevangen en teruggebragt.

Andere bijzondere voorvallen hadden er niet plaats in den loop van het jaar.

f. *Arbeid.*

Deze heeft zich bepaald voor de veroordeelden tot gevangenisstraf, alleen tot het doen van huiswerk en voor de veroordeelden tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling, tot het schoonmaken van openbare straten en pleinen.

Steeds blijft het een punt van zorg voor de Commissie uitmaken, om geschikte werkzaamheden voor de gevangenen *in* de gevangenis te vinden, hetgeen veel zou bijdragen tot bevordering van de gezondheid en het tegengaan van luiheid.

De Commissie voornoemd,

A. LOOIJEN, *Voorzitter.*

J. F. A. E. VAN LANSBERGE, *Secretaris.*

[5. 62]

BIJLAGE G1

VERSLAG der Commissie van onderwijs over het jaar 1875.

Op ultimo December 1875 waren te Paramaribo twee stads-armenscholen voor meisjes, eene gouvernementsschool op 's lands grond Boniface en 23 particuliere scholen.

De beide stads-armenscholen werden bezocht door 236 meisjes; de school op Boniface door 66 jongens en 42 meisjes; de particuliere scholen door 1436 jongens en 1466 meisjes; het aantal op ultimo December 1875 te Paramaribo schoolgaande kinderen bedroeg alzoo 3246, van welke 1502 jongens en 1744 meisjes.

Onder het getal jongens en meisjes op de *particuliere* scholen waren 480 jongens en 15 meisjes die voor rekening van het bestuur onderwijs genoten.

Van de normaallessen die, even als vroeger, voor rekening van het Koloniaal Bestuur door twee onderwijzers van den eersten rang werden gegeven, werd, blijkens de driemaandelijksche rapporten, *over het algemeen* een goed gebruik gemaakt. Op ultimo December 1875 bedroeg het aantal dergenen die daaraan deel namen 25, onder welke 5 vrouwelijke. Het onderzoek naar hunne vorderingen, door de Commissie in September gedaan, heeft veel reden tot tevredenheid opgeleverd.

In 1875 werden, na afgelegd examen, uitgereikt:

acten van algemeene toelating als onderwijzer of onderwijzeres van den derden rang aan mejufvrouwen H. C. HERRENBERG en E. E. MEERTEN en aan den heer B. EZECHIELS;

acten als voren van den vierden rang aan mejufvrouwen C. J. BERTELING, C. C. E. VERSIGNY en J. M. C VAN DER HOEVEN;

acten van bekwaamheid tot het geven van onderrigt in de Fransche taal aan mejufvrouwen A. OONINKX en A. M. SAUTER.

Reeds in den aanvang van het jaar leed de jeugd alhier een groot verlies door het overlijden van den onderwijzer J. P. C. UCKERMAN, die gedurende eene reeks van jaren als zoodanig nuttig werkzaam en algemeen geacht was.

Behalve de ondermeesters en kweekelingen bestond het onderwijzerspersoneel te Paramaribo op ultimo December uit:

6 onderwijzers en onderwijzeressen van den eersten rang;

5 onderwijzers van den tweeden rang;

11 onderwijzers en onderwijzeressen van den derden rang, en

4 onderwijzers en onderwijzeressen van den vierden rang.

Hoewel het onderwijs op de scholen te Paramaribo over het algemeen voldoende kan worden genoemd — van het onderwijs in de districten is der Commissie zeer weinig of niets bekend — vermeent de Commissie nogtans, gelijk zij reeds bij herhaling in hare jaarlijksche verslagen heeft gedaan, bij vernieuwing er de aandacht op te moeten vestigen, dat de *wettelijke* bepalingen in onderscheidene opzigten *dringend* voorziening vereischen. Zij wenscht daarom zeer, dat in de wettelijke regeling van het onderwijs spoedig verbetering kome.

Het is de overtuiging der Commissie dat de aanstelling van een inspecteur voor het lager onderwijs, die zich met alle kracht aan de bevordering van die aangelegenheid wijdt, *zeer noodzakelijk* is, en ook dat, ter verzekering van een goed resultaat van het lager onderwijs, *even dringend* gevorderd wordt dat van bestuurswege geldelijke ondersteuning worde verleend tot het in dienst nemen van de benoodigde ondermeesters of hulponderwijzers, die bijkans op alle gesubsidieerde scholen (behalve op die van de Moravische Broedergemeente en de Roomsch-katholijke gemeente) ontbreken, en die door de betrokken onderwijzers, wegens dier gering inkomen, *onmogelijk* kunnen worden bekostigd.

In den loop van 1875 is aan de heeren mr. G. J. A. BOSCH REITZ, dr. J. DELMONTE LIJON en mr. P. H. VERBEEK, op hun verzoek, eervol ontslag verleend als voorzitter en leden der Commissie, onder dankbetuiging voor hunne gedurende een tal van jaren bewezen diensten. Ter vervulling der daardoor ontstane vacatures werden de heeren A. H. DE GRANADA, F. P. PENARD en J. A. JURRIAANSE tot leden der Commissie benoemd. Het voorzitterschap werd aan het oudste lid, den heer J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT, opgedragen.

Hierbij wordt overgelegd eene opgave omtrent de scholen te Paramaribo, met vermelding van het aantal leerlingen op elke school op ultimo December 1875.

J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT, *Voorzitter.*

L. C. BATENBURG, *Lid en Secretaris.*

[5. 63.]

BIJLAGE G².

SCHOLEN te Paramaribo, op ultimo December 1875.

Volg-nommer.	NAMEN DER ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN.	Onderwijzers-rang.	AANTAL LEERLINGEN.		
			Jongens.	Meisjes.	Totaal.
1	Mej. C. P. M. J. Vlier	3de rang.	»	130	130
2	Wed. C. W. Oehlers	3de »	»	106	106
3	N. van Meerten	1ste »	80	32	112
4	H. C. ten Broeke	1ste »	9	25	34
5	J. J. Heilbron	1ste »	21	18	39
6	J. A. Muller	2de »	80	»	80
7	W. L. Cramer	2de »	82	»	82
8	W. F. H. Batenburg	2de »	95	»	95
9	L. F. Sevenoaks	2de »	81	»	81
10	J. B. Bibaz	2de »	84	»	84
11	E. O. S. Stuger	3de »	85	»	85
12	F. N. van Trigt	3de »	120	54	174
13	E. Azijnman	3de »	42	27	69
14	A. S. Gomperts	3de »	24	22	46
15	J. Dahlberg	4de »	66	42	108
16	E. A. Renkewitz	1ste »	279	»	279
17	J. J. Lorgion Stellingwerff	3de »	»	560	560
18	J. B. de Vries	3de »	13	»	13
19	G. M. Elstak	4de »	20	19	39
20	T. L. Peulen	3de »	34	»	34
21	Mej. H. L. Batenburg	1ste »	»	23	23
22	F. A. Stuyvers en O. W. Soffers	1ste »	262	644	906
23	Wed. E. C. Wesenhagen	4de »	»	17	17
24	Wed. E. J. Halfhide	3de »	3	2	5
25	Mej. L. A. E. Labadie	4de »	2	16	18
26	B. Jessurum	3de »	20	7	27
			1502	1744	3346

AANMERKINGEN.

115 voor rekening van het bestuur.

105 » » » » »

80 » » » » »

80 » » » » »

80 » » » » »

80 » » » » »

80 » » » » »

80 » » » » »

15 » » » » »

[5. 64.]

BIJLAGE H.

RAMING der ontvangsten en uitgaven voor de kolonie Suriname, voor het dienstjaar 1876.

ONTVANGSTEN.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Geraamd bedrag.
	A. *Directe en indirecte belastingen.*	
a.	Personeel	f 70 000,00
b.	Grondbelasting	*Memorie.*
c.	Patentregt	60 000,00
d.	Belasting op de huurwaarde van huizen	22 000,00
e.	Paardengeld	800,00
f.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd	50 000,00
g.	Invoerregten	225 000,00
h.	Uitvoerregten	130 000,00
i.	Tonnegeld der schepen	30 000,00
k.	Baak-, los- en steigergelden	6 000,00
l.	Waag-, rooigelden en pakhuishuur	8 000,00
m.	Zegelregt	30 000,00
n.	Successie- en overgangsregten	5 000,00
o.	Begraafplaatsregt	2 500,00
p.	Regt op de verlotingen	300,00
	B. *Inkomsten van onderscheiden aard.*	
a.	Leges- en provisiegelden	500,00
b.	Passagegelden	25 000,00
c.	Opbrengst der posterij	8 500,00
d.	Erf- en grondpacht	10 000,00
e.	Landtaxen of akkergelden	10 000,00
f.	Inhoudingen op de tractementen der ambtenaren voor pensioen	56 000,00
	Transporteren	f 749 600,00

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Geraamd bedrag.
	Per transport	f 749 600,00
g.	Renten van de kapitalen, afkomstig van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds	10 800,00
h.	Terugbetaling van voorschotten	1 000,00
i.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaring en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten.	6 000,00
k.	Griffieregten, te verantwoorden aan de koloniale kas.	1 400,00
l.	Salarissen van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas.	1 000,00
m.	Emolumenten van den gouvernements-secretaris, te verantwoorden aan de koloniale kas.	4 000,00
n.	Verschillende ontvangsten	30 000,00
	C. *Ontvangsten betreffende de immigratie.*	
a.	Opbrengst der geldleening tot bevordering der immigratie.	300 000,00
b.	Alle andere ontvangsten.	*Memorie.*
	D. *Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale middelen*	596 872,92
		f 1 700 672,92

UITGAVEN.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	Geraamd bedrag.
I.	Gouvernements-secretarie, Koloniale Staten en algemeene dienst.	f 118 968,10
II.	Justitie en politie	330 884,12
III.	Administratie van finantien.	93 600,00
IV.	Immigratie en kolonisatie	335 700,00
V.	Eeredienst, onderwijs, onbeheerde boedels en weezen, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	244 086,00
VI.	Bouwdepartement	181 630,00
VII.	Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	198 729,70
VIII.	Pensioenen, wachtgelden en onderstanden.	147 075,00
IX.	Onvoorziene uitgaven	50 000,00
		f 1 700 672,92

BIJLAGE I[1].

STAAT van reeds gedane of nog te doene uitgaven voor de kolonie Suriname over het jaar 1875, vergeleken met de raming.

BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	RAMING voor 1875.	UITGAVEN gedaan of nog te doen voor 1875.
Gouvernements-secretarie, Koloniale Staten en algemeene dienst	f 118 327,75	f 139 634,775
Justitie en politie	312 241,30	342 734,445
Administratie van finantien	95 532,00	96 420,43
Immigratie en kolonisatie	336 200,00	22 315,905
Eeredienst, onderwijs, onbeheerde boedels en weezen, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	240 553,60	237 296,49
Bouwdepartement	91 015,00	80 005,09
Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	110 385,75	139 417,175
Pensioenen, wachtgelden en onderstanden	142 075,00	146 765,265
Onvoorziene uitgaven	50 000,00	8 426,39
	f 1 496 330,40	f 1 213 015,965

[5. 66.]

BIJLAGE I².

STAAT van reeds gedane of nog te doene ontvangsten voor de kolonie Suriname, over het dienstjaar 1875, vergeleken met de raming.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Raming voor 1875.	Gewijzigde raming voor 1875.	Ontvangsten gedaan of nog te doen voor 1875.
	A. *Directe en indirecte belastingen.*			
a.	Personeel	f 70 000,00	f 60 000,00	f 76 833,07
b.	Grondbelasting	*Memorie*	*Memorie*	»
c.	Patentregt	70 000,00	60 000,00	66 980,17
d.	Belasting op de huurwaarde van huizen	20 000,00	22 000,00	17 835,18 5
e.	Paardengeld	1 000,00	750,00	797,00
f.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd	90 000,00	50 000,00	53 395,67
g.	Invoerregten	375 000,00	217 000,00	264 552,11 5
h.	Uitvoerregten	150 000,00	130 000,00	119 172,45
i.	Lastgeld der schepen	34 000,00	30 000,00	29 241,00
k.	Baak-, los- en steigergelden	7 000,00	6 000,00	5 890,52 5
l.	Waag- en rooigelden en pakhuishuur	12 000,00	8 000,00	7 920,01 5
m.	Zegelregt, vendu- en transportregten daaronder begrepen	40 000,00	30 000,00	25 022,53 5
n.	Successie- en overgangsregten	9 000,00	5 000,00	4 178,01
o.	Begraafplaatsregt	2 000,00	2 300,00	3 387,50
p.	Regt op de verlotingen	100,00	300,00	505,20
	B. *Inkomsten van onderscheiden aard.*			
a.	Leges- en provisiegelden	300,00	900,00	943,61
b.	Passagegelden	32 500,00	26 500,00	26 619,85
c.	Opbrengst der posterij	12 000,00	8 600,00	9 589,45
d.	Erf- en grondpacht	4 000,00	8 500,00	9 156,91
e.	Landtaxen of akkergelden	10 000,00	10 000,00	10 627,33 5
	Transporteren	f 938 900,00	f 675 850,00	f 732 647,60

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Raming voor 1875.	Gewijzigde raming voor 1875.	Ontvangsten gedaan of nog te doen voor 1875.
	Per transport	f 938 900,00	f 675 850,00	f 732 647,60
f.	Inhoudingen op de tractementen der ambtenaren voor pensioen	56 000,00	56 000,00	56 855,71[5]
g.	Renten van het opgeheven West-Indische pensioenfonds.	10 800,00	10 800,00	10 843,33
h.	Terugbetaling van voorschotten	600,00	1 000,00	4 551,67
i.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten	5 000,00	5 000,00	8 608,56
k.	Griffieregten, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 400,00	1 400,00	1 563,83
l.	Salarissen aan den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 000,00	1 000,00	1 104,09
m.	Emolumenten van den gouvernements-secretaris, te verantwoorden aan de koloniale kas	5 000,00	4 000,00	4 154,84
n.	Verschillende ontvangsten	35 500,00	43 500,00	30 922,27[5]
	C. *Ontvangsten betreffende de immigratie.*			
a.	Opbrengst der geldleening tot bevordering van de immigratie	300 000,00	300 000,00	»
b.	Alle andere ontvangsten	*Memorie*	*Memorie*	»
	D. *Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale middelen*	142 130,40	406 130,40	361 764,05[5]
		f 1 496 330,40	f 1 504 680,40	f 1 213 015,96[5]

[5. 67.]

BIJLAGE J.

VERSLAG van de immigratie en kolonisatie over 1875.

I. IMMIGRATIE.

In het vorige jaarverslag werden de voornaamste oorzaken aangegeven die de immigratie van arbeiders tot stilstand bragten.

Ik wees toen op de weinige geschiktheid die de uit Britsch Indie aangevoerde immigranten voor den veldarbeid schenen te hebben; op de vele ziekten en sterfgevallen onder hen; op de onbekendheid met de kosten van aanvoer; op de uitputting van het premiefonds; op de steeds dalende prijzen van het voornaamste stapelproduct, de suiker; op het gemis van voldoend bedrijfskapitaal en de daarmede in verband staande hoogst gebrekkige inrigting van het fabriekwezen; terwijl bij dit alles nog zou zijn te voegen geweest de omslag en de kosten aan het tegenwoordige immigratiestelsel verbonden, met andere woorden, het gemis van een behoorlijk ingerigt immigratiefonds.

Wat de eerstgenoemde oorzaken betreft, die de planters van het doen van nieuwe bestellingen terughielden, heb ik reeds ten vorigen jare vermeld, dat zich daarin eene aanmerkelijke verbetering opdeed, die nog gaandeweg schijnt toe te nemen.

Mogten wij toen reeds van meer orde en arbeidzaamheid onder de immigranten uit Britsch Indie kunnen gewagen, de arbeidszin bij de koelies heeft zich meer en meer ontwikkeld, zoodat men thans mag aannemen dat vele der grootste plantages tegenwoordig haar bestaan aan die immigratie te danken hebben. Dit is vooral met de suikerplantages het geval, doch er zijn ook enkele cacaoplantages die bijna geheel door de koelies worden gaande gehouden. Waren er geen koelies aangevoerd geworden, het zou reeds met vele zoo niet de meeste plantages in de zoogenaamde oude kolonie gedaan zijn geweest, daar op geregelden arbeid van de Kreolen, althans op de suikerplantages, volstrekt niet te rekenen is, terwijl ook niemand in staat zou zijn geweest de hooge loonen te betalen, die bij het niet aankomen van immigranten bij en na de opheffing van het Staatstoezigt, gevraagd zouden zijn geworden.

De districten Coronie en Nickerie, ofschoon zich daar ook koelies op de plantages bevinden, verkeeren in dit opzigt in een beteren toestand. De geïsoleerde ligging van eerstgenoemd district heeft te weeg gebragt, dat de arbeiders meer bijeen zijn gebleven, terwijl door het verlaten van vele katoenplantages er meer arbeiders dan werk te bekomen is. Nickerie daarentegen trekt groote voordeelen van hare ligging nabij Berbice, van waar het door den Corantijn gescheiden is. Vele arbeiders begeven zich van Berbice naar Nickerie om op de plantages waar ruimer loon gegeven wordt werk te zoeken, om dan na een korter of langer verblijf weder naar hun land terug te keeren. Door die vlottende bevolking voelt Nickerie minder dan de andere districten den terugslag van de opheffing van het Staatstoezigt, daar het zich op gemakkelijke wijze zooveel arbeiders kan verschaffen als het behoeft, zoodat, terwijl elders de productie afnemende is geweest, men te Nickerie heeft kunnen uitbreiden en verbeteren.

Ook met de ziekten en sterfgevallen, die onder de koelies gedurende de beide eerste jaren na hunne komst in de kolonie hebben geheerscht, is het belangrijk beter geworden. Men kan thans aannemen, dat hunne sterfte normaal en weinig grooter is dan van andere arbeiders. Op mijne laatste inspectiereizen zagen de koelies er over het algemeen voortreffelijk uit; ook met de kinderen is dit het geval en een bewijs dat het klimaat volkomen voor hen geschikt is. Opmerkelijk is het, dat hunne in Suriname geboren kinderen zooveel grooter en zwaarder zijn dan die welke kort vóór het vertrek uit Indie en gedurende de reis waren geboren. Die gunstige verschijnselen, de gevolgen van geregelden arbeid en van verpleging bij ziekte of onbekwaamheid, zouden niet bestaan, wanneer die bevolking zonder verbindtenis voor den arbeid, aan hare eigene traagheid ware overgelaten geweest.

De overige beletselen tot het doen van nieuwe bestellingen van arbeiders zijn nagenoeg onveranderd blijven voortbestaan en hebben gedurende het geheele jaar hunnen druk op de immigratie doen gevoelen. Wel werd in Februarij 1875 door de krachtens art. 7 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 26, zamengestelde Commissie het bedrag der kosten voor den aanvoer gedurende de verschepingssaisoenen 1872–1873 en 1873–1874 vastgesteld en volgens art. 6 met de aanvragers afgerekend; wel werden bij besluit van den Gouverneur dd. 1 April 1875 inschrijvingen op de serie A, groot f 300 000, van de bij de wet van 29 November 1874 (*Staatsblad* n°. 157) goedgekeurde geldleening tot bevordering der immigratie opengesteld, waarop in Julij 1875 voor eene som van f 175 000 was ingeteekend, zoodat er bij besluit van den Gouverneur van 20 Augustus 1875 (*Gouvernementsblad* n°. 18), van 19 November 1875 (*Gouvernementsblad* n°. 22) en van 17 Februarij 1876 (*Gouvernementsblad* n°. 2) op nieuw weder premien konden worden uitgeloofd; maar dit alles kon niet te weeg brengen, dat er op nieuw bestellingen werden gedaan, omdat de voornaamste hinderpalen, zoo als gebrek aan bedrijfskapitaal, de lage prijs van het hoofdproduct en het gemis van een immigratiefonds, onveranderd bleven voortduren.

Reeds lang was bij velen de overtuiging gevestigd geweest, dat ons immigratiestelsel hervorming behoefde. Het bezwaar om te betalen voor *aangevraagde* in plaats van *toegewezen* immigranten, dus lang vóór dat de planter zijne arbeiders ontving; om zekerheid te stellen voor het saldo der kosten van aanvoer en voor den terugvoer, met den omslag en de kosten daaraan verbonden, bestond toch in geen andere kolonie, waar men eveneens immigranten voor den landbouw aanvoerde. Bij Gouvernementsresolutie van 12 Februarij 1875, litt. C, n°. 11, werd door den Gouverneur eene Commissie van 5 leden benoemd om den Gouverneur in te lichten en casu quo voorstellen te doen omtrent de volgende punten:

1°. is onder de bestaande omstandigheden de oprigting van een immigratiefonds wenschelijk en uitvoerbaar;

2°. wordt bij de in deze kolonie vigerende wetten en

bepalingen eene regeling van immigratie uit Barbados op den thans in Britsch Guyana aangenomen voet, nuttig en bestaanbaar geacht?

Eenigen tijd later mogt die Commissie, ten gevolge van een nader schrijven, hare taak in ruimeren zin opvatten en al dadelijk de noodige wetsontwerpen tot het oprigten van een immigratiefonds zamenstellen. In November 1875 was zij daarmede gereed en werden hare voorstellen den Gouverneur aangeboden, welke, ofschoon gewijzigd, thans bij de Koloniale Staten aanhangig zijn.

Uit de ter kennisneming van belanghebbenden bij den administrateur van finantien ter inzage gelegen hebbende rekening van de kosten gevallen op den aanvoer van de immigranten uit Britsch Indie door tusschenkomst van het Koloniaal Bestuur, is gebleken dat die kosten hebben bedragen:

Voor het verschepingssaisoen 1872—1873:

1°. Uitgaven te Calcutta	f	169 763,10⁵
2°. Vracht en salaris van scheepsdoctors, compounders, enz.		548 447,69
5°. Assurantie		6 846,22
4°. Provisie der Surinaamsche Bank		7 183,00
5°. Algemeene kosten, zoo als geneeskundig onderzoek, commissie te Londen en agio op wissels, telegrammen, enz.		7 505,75
	f	739 745,76⁵
Verminderd met:		
de opbrengst van eenige verkochte goederen en kosten van telegrammen, zijnde		1 247,08
Blijft voor de zuivere kosten	f	738 498,68⁵

waarvoor 2428½ als volwassen berekende immigranten zijn aangevoerd.

Het bedrag dat aan premien is uitbetaald, bedroeg f 509 911,66. De kosten van aanvoer voor ieder volwassen immigrant, hebben dus in dit saisoen bedragen f 304,10 waarvan f 69,90⁵ in Indie, f 225,84 voor overtogt en f 8,35⁵ voor andere kosten zijn betaald.

Na aftrek der premien kwam ieder volwassen koelie den aanvrager op f 94,12⁵ te staan.

Voor het verschepingssaisoen 1873—1874.

1°. Uitgaven te Calcutta	f	70 782,74⁵
2°. Vracht en salaris aan scheepsdoctors, compounders, enz.		209 020,30
Assurantie		3 085,79
4°. Provisie der Surinaamsche Bank.		2 802,65
5°. Algemeene kosten, zoo als geneeskundig onderzoek, commissie te Londen en agio op wissels, telegrammen, enz.		2 874,52
	f	288 566,00⁵
Verminderd met:		
de opbrengst van eenige verkochte goederen en kosten van telegrammen, zijnde		236.61
Blijft voor de zuivere kosten	f	288 329,39⁵

waarvoor 929¾ als volwassen berekende immigranten zijn aangevoerd.

Het bedrag dat aan premien is uitbetaald, bedroeg f 169 960.

De kosten van aanvoer voor ieder volwassen immigrant hebben dus in dit saisoen bedragen f 310,11⁵, waarvan f 76,13 in Indie, f 224,81 voor overtogt en f 9,17⁵ voor andere kosten zijn betaald.

Deze berekening der kosten sloot alles in zich wat van den aanvang af tot aan het einde van het saizoen, waarin aan de laatste aanvragen was gevolg gegeven, dus van Augustus 1672 tot ultimo Maart 1874, was uitgegeven. Om te gemoet te komen aan de verdere kosten, die te Calcutta wegens depôthuur, salaris van den agent en kosten van zijn bureau doorliepen en welke door de commissie niet ten laste van de aanvragers werd gebragt, om reden zich er geene opdeden en de vorige aanvragers er niet mede konden worden belast, omdat er dan geen afrekening had kunnen plaats vinden, werd bij Koninklijk besluit van 26 Junij 1875, n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 16), bepaald, dat de premien voor de gedurende het verschepingssaisoen 1873—1874 uit Britsch Indie in Suriname aangevoerde 929¾ volwassen immigranten zouden worden verhoogd, voor zoover de bij de wet van 8 Augustus 1862 beschikbaar gestelde som van *een millioen gulden* strekte, met hoogstens f 25 voor ieder, weshalve tot dekking dier kosten uit gemeld premiefonds nog werd betaald de som van f 23 243,75. Vermoedelijk heeft die som slechts gestrekt om de kosten tot Mei of Junij 1875 te dekken.

In de immigratie uit China kwam geen verandering. De zending van den heer FIRTH, agent van emigratie voor Britsch Guyana te Calcutta, naar China, bragt belangrijke zaken aan het licht en doet de hoop levendig houden, dat die immigratie binnen een niet te verwijderd tijdstip zal kunnen worden hervat. Wel zijn, zoo als in het vorige Verslag reeds is vermeld, de havens van Hong-Kong en Macao voor de emigratie gesloten, maar volgens den heer FIRTH waren dit ook geenszins de plaatsen van waar goede arbeiders te krijgen zijn; Amoy en Swatow zouden verre de voorkeur verdienen en in de eerste plaats in aanmerking moeten komen.

Van Barbados ontving de kolonie dit jaar slechts weinige arbeiders. Bij geheelen stilstand der immigratie van Britsch Indie en China, en de vrees, dat de landbouw door gebrek aan arbeiders nog meer in verval zou geraken, deed het Gouvernement besluiten om de immigratie uit Barbados te bevorderen, eerstens door het uitloven van hoogere premien volgens besluit van 19 November 1875, en ten andere door eene zending van den agent-generaal naar Barbados op den 2den December 1875, „ten einde aldaar door het verstrekken en inwinnen van inlichtingen en door overleg met de plaatselijke autoriteiten werkzaam te zijn tot bevordering der emigratie van dat eiland naar Suriname".

De uitslag van die zending was niet ongunstig en bragt verscheidene belangrijke bijzonderheden omtrent de immigratie in het algemeen aan het licht; wordende ter bekorting naar het daarvan dd. 20 Januarij 1876 uitgebragt verslag verwezen.

Buitenlandsche agenten en depôts.

Dewijl er geene aanvragen voor immigranten uit Britsch Indie inkwamen en dus geen middelen aanwezig waren om het personeel van het agentschap te Calcutta in dienst te houden, besloot het bestuur om tot een minimum van kosten te geraken, dat personeel af te danken en de zaken van het agentschap voorloopig door den ter plaatse gevestigden Nederlandschen consul, den heer VAN CUTSEM, te laten waarnemen.

Bij gouvernementsresolutie van den 20sten Maart 1875, lit. C, n°. 15, werd de benoeming van den heer W. DURHAM tot Nederlandsch agent van emigratie ingetrokken, ingaande op den dag (15 Junij) waarop hem die beschikking zou worden uitgereikt.

Hierdoor werden de uitgaven van gemiddeld 1500 ropijen 's maands tot ongeveer 400 ropijen teruggebragt en dus, terwijl de emigratie naar Suriname toch stilstond, eene belangrijke besparing verkregen.

Aankomst der immigranten in de kolonie.

De eenige aanvoer van immigranten had plaats uit Barbados met schoeners onder Engelsche vlag ten behoeve der plantage Catharina Sophia in het district Beneden-Saramacca. Het geheele aantal bedroeg 28 mannen, 9 vrouwen en 6 kinderen, te zamen 43 hoofden.

Het onderzoek aan boord had naar behooren plaats; door de immigranten werden geene klagten ingebragt. Op de oorspronkelijke stukken van de twee eerste bezendingen per *Dauntless* (zie staat litt. A) ontbrak echter de handteekening van den Nederlandschen consul, die men om de onkosten niet in de zaak had gemoeid; daarentegen waren zij onderteekend door den superintendent, die van wege het Gouvernement van Barbados met het toezigt op de emigratie van arbeiders is belast. Ofschoon dus alleen in den vorm gezondigd is, kunnen, omdat de voorschriften niet zijn opgevolgd, voor die twee aanvoeren geen premien uitbetaald worden.

Getalsterkte, huwelijken, geboorten en sterfte onder de immigranten, hun algemeene toestand en andere bijzonderheden.

I. Uit West-Indie.

		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1875, bevonden zich in de kolonie		538	368	123	113	1142
Vermeerderd door	aankomst	28	9	2	4	43
	geboorte	»	»	19	13	32
	teruggekeerd van desertie	1	»	»	»	1
		567	377	144	130	1218
Verminderd	door overlijden	33	10	9	5	57
	wegens geëindigden diensttijd	175	144	68	43	430
	afgevoerd wegens desertie	83	39	4	7	133
Blijft aanwezig op 31 December 1875		276	184	63	75	598

Huwelijken werden onder hen niet gesloten.
De geboorten bedroegen 32, dat is 11,41 ten honderd op het gemiddeld aantal vrouwen.
Het sterfte cijfer bedroeg 4,73 ten honderd van hunne gemiddelde bevolking.

II. Uit Nederland.

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1875 bevonden zich in de kolonie	73	3	1	1	78
Verminderd:					
door overlijden	4	»	»	»	4
» desertie	1	»	»	»	1
op verzoek van partijen de contracten ontbonden	31	3	1	1	36
Blijft aanwezig op 31 December 1875	37	»	»	»	37

Huwelijken noch geboorten hadden onder hen plaats.
Het sterftecijfer bedroeg 6,96 ten honderd van hunne gemiddelde bevolking.
Deze immigranten hebben zoo weinig aan de verwachtingen der huurders voldaan, dat men over en weder blijde was de contracten te mogen verbreken, waartoe de Gouverneur gereedelijk toestemming gaf en waarmede nog steeds wordt voortgegaan. Het is dan ook als een gelukkig verschijnsel te beschouwen dat de immigratie van bewoners van Noordelijk en Midden-Europa naar Suriname, om aldaar onder contract veldarbeid op de plantages te verrigten, niet weder is opgevat geworden.
Thans worden ook geen premien meer op hunnen aanvoer uitgeloofd.

III. Immigranten van Chineschen landaard uit Nederlandsch Indie.

Op den 1sten Januarij 1875 bevonden zich in de kolonie	93	mannen;
vermeerderd	»	»
verminderd door overlijden	16	»
» » desertie	10	»
Blijft aanwezig op 31 December 1875	67	mannen.

Het sterftecijfer beliep 20 ten honderd van hunne gemiddelde bevolking.
Ook van deze immigratie mag worden herhaald dat zij gelukkig is gestaakt geworden. Ofschoon die lieden meestal ambachtslieden zijn en als zoodanig en ook voor den fabriekarbeid werden gebezigd, bleef het sterftecijfer enorm hoog en zulks terwijl dit bij alle andere immigranten ten gevolge hunner acclimatering, sterk verminderde; wel een bewijs dat zij, voor Suriname althans, niet deugen. Op eene der gezondste punten (de plantage de Resolutie) gevestigd, rigten zij zich door hunne luije geaardheid en verslaafdheid aan den opium, zelven ten gronde.

IV. Uit Britsch Indie.

		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1875 bevonden zich in de kolonie		1782	714	357	232	3085
Vermeerderd door	aankomst	»	»	»	»	»
	geboorte	»	»	38	32	70
		1782	714	395	264	3155
Verminderd door	overlijden	98	46	23	25	192
	desertie	2	2	»	»	4
Blijft aanwezig op 31 December 1875		1682	666	372	239	2959

Er werden onder hen geen huwelijken gesloten.
Terwijl het aantal geborenen op de 100 vrouwen in 1874 slechts 4,34 bedroeg klom dit cijfer in 1875 tot 10,15.
Ook wat de sterfte betrof had er onder dit volk eene aanmerkelijke verbetering plaats. Immers bedroeg het sterftecijfer in 1874 niet minder dan 18,54 ten honderd van hunne gemiddelde bevolking, in 1875 daalde dit tot 6,35 en is steeds afnemende gebleven. Die sterfte-vermindering wordt door de volgende cijfers nader aangetoond.
Op den 8sten Junij 1873 kwamen de eerste immigranten

uit Britsch Indie in Suriname aan en werden in Augustus door anderen gevolgd.

In het 3de quartaal 1873 was het sterftecijfer 10,31 ten honderd in het jaar.

In het 4de quartaal 22,11 ten honderd in het jaar.

Gemiddeld in 1873 17,25 ten honderd.

In het 1ste quartaal 1874 was het sterftecijfer 23,24 ten honderd in het jaar.

In het 2de quartaal 21,73 ten honderd in het jaar.

In het 3de quartaal 13,39 ten honderd in het jaar.

In het 4de quartaal 12,62 ten honderd in het jaar.

Gemiddeld in 1874 18,54 ten honderd.

In het 1ste quartaal 1875 was het sterftecijfer 9,69 ten honderd in het jaar.

In het 2de quartaal 7,06 ten honderd in het jaar.

In het 3de quartaal 4,99 ten honderd in het jaar.

In het 4de quartaal 3,79 ten honderd in het jaar.

Gemiddeld in 1875 6,35 ten honderd.

De geboorte en sterfte waren onder deze immigranten gedurende het eerste jaar van hun verblijf in Suriname, als volgt:

NAAM VAN HET SCHIP.	DAG VAN AANKOMST.	AANTAL IMMIGRANTEN. Geland. Mannen.	Geland. Vrouwen.	Geland. Jongens.	Geland. Meisjes.	Geboren in het 1ste jaar. Jongens.	Geboren in het 1ste jaar. Meisjes.	Totaal in het 1ste jaar.	Sterfte gedurende het 1ste jaar. Mannen.	Sterfte. Vrouwen.	Sterfte. Jongens.	Sterfte. Meisjes.	Sterfte. Totaal.	Sterfte ten honderd in het 1ste jaar.
Lalla Rookh. .	8 Junij 1873.	278	70	32	18		4	403	53	8	2	1	64	15,88
Bengal . . .	8 Julij 1873.	337	152	49	33	3	5	579	57	39	9	10	115	19,86
Yorkshire . .	25 Aug. 1873.	383	155	62	32	5	5	642	87	24	21	15	147	22,89
Mangalore . .	8 Nov. 1873.	245	110	56	35	2	1	449	63	26	20	10	119	26,50
Calcutta . . .	25 » 1873.	267	74	39	21	3	2	406	56	9	6	4	75	18,47
Kate Kellock. .	18 Jan. 1874.	210	124	67	57	1	1	460	36	24	11	12	83	18,04
Medea. . . .	14 Febr. 1874.	269	109	62	40	2	—	482	42	20	11	6	79	16,39
Hourah . . .	8 April 1874.	262	99	52	32	—	5	450	45	17	7	6	75	16,67
Totaal	. . . . .	2251	893	419	268	17	23	3871	439	167	87	64	757	19,56

Gedurende het tweede jaar waren de geboorte en sterfte, als volgt:

NAAM VAN HET SCHIP.	Intrede van het 2de jaar na aankomst.	AANTAL IMMIGRANTEN. Aanwezig bij de intrede van het 2de jaar. Mannen.	Aanwezig. Vrouwen.	Aanwezig. Jongens.	Aanwezig. Meisjes.	Geboren in het 2de jaar. Jongens.	Geboren in het 2de jaar. Meisjes.	Totaal in het 2de jaar.	Sterfte gedurende het 2de jaar. Mannen.	Sterfte. Vrouwen.	Sterfte. Jongens.	Sterfte. Meisjes.	Sterfte. Totaal.	Sterfte ten honderd in het 2de jaar.
Lalla Rookh. .	8 Junij 1874.	225	62	31	21	6	2	347	16	2	2	2	22	6,34
Bengal . . .	8 Julij 1874.	279	113	43	28	5	2	470	17	9	6	4	36	7,66
Yorkshire . .	25 Aug. 1874.	296	131	46	22	3	5	503	24	9	2	6	41	8,15
Mangalore . .	8 Nov. 1874.	182	84	8	26	3	2	335	15	7	2	4	28	8,36
Calcutta . . .	25 » 1874	211	65	36	19	5	5	341	13	6	6	3	28	8,21
Kate Kellock .	18 Jan. 1875.	174	100	57	46	10	2	89	9	7	3	5	24	6,17
Medea	14 Febr. 1875.	227	89	53	34	5	7	415	8	3	5	3	19	4,58
Hourah . . .	8 April 1875.	217	82	45	31	8	6	389	8	5	2	1	16	4,11
Totaal	. . . . .	1811	726	349	227	45	31	3189	110	48	28	28	214	6,71

V. Uit China.

		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1875 bevonden zich in de kolonie		444	6	7	7	464
Vermeerderd	door het sluiten van nieuwe overeenkomsten	77	»	»	»	77
	als teruggekeerd van desertie	3	»	»	»	3
		524	6	7	7	544
Verminderd	door overlijden	21	»	»	»	21
	wegens geëindigden diensttijd	103	»	»	»	103
	door ontbinding van het contract	1	»	»	»	1
	door desertie	67	»	»	»	67
Blijft aanwezig op 31 December 1875		322	6	7	7	352

Het sterftecijfer bedroeg 4,69 ten honderd van hunne gemiddelde bevolking.

Verbreking en wijziging van werkovereenkomsten en tijdelijke tewerkstelling op andere plantages.

(Artt. 46, 48 en 62, Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, nº. 27).

Met onderling goedvinden en onder goedkeuring van den Gouverneur werden de contracten ontbonden van 36 immigranten uit Nederland, te weten:

8 van plantage Lust en rust,
8 » » Pieterszorg,
19 » » Waterloo en
1 » » Burnside;

alsmede van 1 immigrant uit China gevestigd op plantage Kent.

Door den huurder zijn tijdelijk te werk gesteld de navolgende immigranten uit Britsch Indie, als:

4 van plantage Alliance op plantage Peperpot,
46 » « Hooyland » » Alliance,
1 » » Waterloo » » Catharina Sophia en
1 » » Houttuin » » Johanna Catharina.

Certificaten wegens geëindigden diensttijd. (Art. 49).

In 1875 werden door den ondergeteekende uitgereikt wegens volbragten diensttijd:

331 certificaten aan immigranten uit West-Indie en
75 » » » » China.

Nieuwe overeenkomsten. (Artt. 51 en 52).

In het afgeloopen jaar zijn 77 nieuwe werkovereenkomsten van immigranten uit China, in te gaan onmiddellijk na expiratie van de voorafgaande verbindtenis, geregistreerd, te weten:

28 voor plantage Voorburg,
9 » » Dordrecht,
10 » » de Drie Gebroeders,
3 » » Goudmijn,
12 » » Visserszorg,
8 » » Rust en Werk,
2 » » Zorg en Hoop,
1 » » Kent, en
4 » » Catharina Sophia.

Terugreis van immigranten. (Artt. 72, 73 en 74.)

Wegens het ontbreken van eene directe gelegenheid naar China, werd op rekening van den huurder vrije terugreis verleend aan 6 immigranten uit China, namelijk 2 mannen, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje, die daarop aanspraak hadden, en wel over Demerary met het Engelsch schip *Rohilla* naar Calcutta en van daar door de zorg van den Nederlandschen consul naar Hong Kong.

In het begin van September 1875 van Demerary vertrokken, kwamen zij den 27sten December behouden te Calcutta aan, vermeerderd met een kind dat op de reis werd geboren. Den 18den Januarij 1876 zetten zij de reis met den stoomer *Hindostan* naar Hong Kong voort.

De kosten van dien overtogt hebben bedragen:

8 dagen huisvesting en voeding in het depôt in Demarary	$	7.68	
warme kleeding voor de reis		32.50	
overtogt van Demerary naar Calcutta		268.80	
	$	308.98 à f 2,50 =	f 772,45
boot- en rijtuighuur te Calcutta	Rop.	3.06.0	
voeding te Calcutta		28.12.0	
idem aan boord		25.00.0	
vracht		160.00.0	
commissieloon aan den consul		5.06.9	
	Rop.	222.08.9 à f 1,20 =	267,05
			f 1039,50

Voorts werd door de huurders vrije terugreis verleend aan 5 immigranten uit West-Indie per Fransche mailboot naar Demerary en aan 1 met het Noord-Amerikaansch schip *J. P. Wijmann* over St. Martin naar St. Eustatius.

Slechts weinige immigranten uit China, afkomstig van latere bezendingen, hebben hun regt op vrije terugreis behouden. Verreweg de meesten hebben echter daarvoor in de plaats den bedongen bouws van $ 60, of f 150 ontvangen en zijn als plantage-arbeiders werkzaam gebleven of hebben eene andere nering, zoo als die van winkelier, kolenbrander, goudzoeker of landbouwer bij de hand genomen.

Huisvesting en geneeskundige behandeling en verpleging. (Art. 56).

Bij de gehouden inspectie van den agent-generaal bleek, dat de huisvesting van de immigranten op de plantages meestal voldoende was. Bij zeer enkelen liet de ligging der woningen en de lozing wel iets te wenschen over.

Zoo als reeds meermalen is gezegd, wordt van de keukens en latrines op slechts weinige uitzonderingen na geen gebruik gemaakt. Op sommige plantages zijn die gebouwtjes naar men voorgeeft door de immigranten zelven van lieverlede van hunne beslagplanken en singels beroofd geworden.

De geneeskundige verordening van 22 October 1872 (*Gouvernementsblad* 1873, n°. 4) was, met betrekking tot de magt van den agent-generaal, gebleken onvoldoende te zijn. Bij koloniale verordening van den 30sten Junij 1875 (*Gouvernementsblad* n°. 13) werd daaraan te gemoet gekomen, terwijl ook bij besluiten van den 18den Mei 1875 (*Gouvernementsblad* n°. 10 en 11) de lijst van geneesmiddelen en van benoodigdheden voor de apotheek en de lijst van geneeskundige voorschriften en diëeten belangrijke wijzigingen ondergingen.

Omtrent de ziekenverpleging valt op te merken, dat zij op enkele plantages niet was hetgeen zij behoorde te zijn en een beter toezigt van den geneesheer maar vooral van den districts-commissaris wenschelijk maakte. Op vele plantages was de behandeling der arbeiders voortreffelijk, op andere was dit in mindere mate, maar in het algemeen moet worden opgemerkt, dat de planters in den regel niet afkeerig waren om het gebrekkige dat hun werd aangewezen, te verbeteren; dus niet onwil, maar gebrek aan onmiddellijk toezigt in gelukkig maar enkele districten moge de oorzaak zijn geweest dat bij mijne inspectie niet *alles* in behoorlijke orde gevonden is.

De geneeskundige behandeling bepaalde zich in de verschillende districten tot het navolgend getal immigranten:

	IMMIGRANTEN UIT:					TOTAAL.
	West-Indie.	Nederland.	Nederlandsch Indie, van Chineschen landaard.	Britsch Indie.	China.	
Op den 1sten Januarij 1875 waren onder behandeling.	130	11	20	641	64	866
Gedurende het jaar 1875 onder behandeling gekomen . . .	932	121	137	9 286	772	11 248
	1 062	132	157	9 927	836	12 114
Hiervan zijn hersteld	945	121	133	9 322	779	11 300
En overleden	49	1	15	186	20	271
Zoodat op 31 December 1875 onder behandeling bleven . .	68	10	9	419	37	543
Het aantal ziekendagen in 1875 bedroeg	24 569	2 931	4 318	158 568	14 834	205 220

Deze tafel vergeleken met de gemiddelde sterkte, geeft tot resultaat, dat op elk honderdtal immigranten:

uit West-Indie voorkwamen 122 ziektegevallen, dit is 216 minder dan in 1874;

uit Nederland voorkwamen 230 ziektegevallen, dit is 230 minder dan in 1874;

uit Nederlandsch Indie voorkwamen 196 ziektegevallen, dit is 231 minder dan in 1874;

uit Britsch Indie voorkwamen 328 ziektegevallen, dit is 126 minder dan in 1874;

uit China voorkwamen 205 ziektegevallen, dit is 69 minder dan in 1874;

en gemiddeld voorkwamen 273 ziektegevallen, dit is 200 minder dan in 1874.

Voorts dat ieder immigrant:

uit West-Indie	gemiddeld had	28,2	ziekendagen in het hospitaal
» Nederland	» »	51,0	» »
» Nederlandsch Indie	» »	54,0	» »
» Britsch Indie	» »	52,5	» »
» China	» »	36,3	» »
dit is door elkander genomen per hoofd.		46,2	» »

De onmiddellijke oorzaken van het overlijden der immigranten, waaruit tevens kunnen worden afgeleid de voornaamste ziekten die in 1875 onder hen heerschten, waren als volgt:

West-Indie.	Nederland.	Nederl. Indie van Chinesche landaard.	China.	Britsch Indie.	Totaal.	Overleden ten gevolge van
5	2	»	24	8	34	kwaadaardige koorts.
6	1	1	11	1	20	waterzucht.
2	»	1	20	»	23	dysenterie.
3	»	»	15	4	22	diarrhoee.
»	»	1	»	»	1	verzwering van het darmkanaal.
1	»	»	3	»	4	anaemie.
»	»	»	14	»	14	zwakte (meest kinderen).
9	»	1	29	3	42	verval van krachten.
5	»	1	6	5	17	tering.
»	»	»	1	»	1	wormziekte.
»	»	»	2	»	2	slechte spijsvertering.
»	»	9	»	»	9	beri beri.
6	»	»	9	»	15	stuipen.
»	1	1	6	»	8	beroerte.
2	»	»	»	»	2	pleuris.
2	»	»	4	»	6	bezetting op de borst.
»	»	»	2	»	2	bronchitis.
»	»	»	2	1	3	longontsteking.
2	»	»	»	2	4	hersenontsteking.
»	»	»	2	»	2	rheumatisme.
»	»	»	1	»	1	kanker.
10	»	»	»	1	11	zweeren.
»	»	»	27	»	27	gangreneuse zweeren.
1	»	»	3	»	4	huiduitslag.
»	»	»	3	1	4	etterbloed vergiftiging.
»	»	»	1	»	1	darmverbloeding.
2	»	»	1	»	3	verwonding.
»	»	1	1	»	2	door anderen aangedaan geweld.
»	»	»	1	»	1	in de kraam.
1	»	»	»	»	1	verdronken.
»	»	»	3	»	3	zelfmoord.
»	»	»	1	»	1	onbekend.
57	4	16	192	21	290	

(IMMIGRANTEN UIT: West-Indie, Nederland, Nederl. Indie van Chinesche landaard, China, Britsch Indie.)

De sterfte onder de immigranten in het algemeen was op de verschillende plantages, waar zich minstens 10 immigranten bevonden, als volgt:

1°. Boven het gemiddelde sterftecijfer van 6,53 ten honderd:

			District.
Zoelen	(suiker)	18,92	Ben.-Commewijne;
Dordrecht	(id.)	16,39	Ben.-Suriname;
Pieterszorg	(id.)	15,38	Ben.-Cottica;
Catharina Sophia	(id.)	14,29	Ben.-Saramacca;
Alkmaar	(id.)	12,28	Ben.-Commewijne;
Peperpot	(cacao)	11.76	Ben.-Suriname;
Katwijk	(id.)	11,76	Ben.-Commewijne;
de Eendragt	(suiker)	11,50	Perica;
Kroonenburg	(id.)	10,71	Ben.-Cottica;
Meerzorg	(id.)	9,92	Ben.-Suriname;
Jagtlust	(cacao)	9,86	Ben.-Suriname;
Groot-Chatillon	(suiker)	8,11	Bov.-Suriname;
Goudmijn	(id.)	7,87	Bov.-Commewijne;
Vreeland	(id.)	7,74	Bov.-Suriname;
Boxel	(id.)	7,70	Boven-Para;
Hooyland	(id.)	7,63	Commetewane;
Johanna Catharina	(cacao)	7,32	Ben.-Saramacca;
't Vertrouwen	(suiker)	6,98	Ben.-Cottica;
Lust en Rust	(cacao)	6,90	Ben.-Suriname;
Voorburg	(suiker)	6,78	Ben.-Suriname;
de Drie Gebroeders	(id.)	6,67	Bov.-Suriname;
Hazard	(id.)	6,61	Nickerie

ten honderd, van de daar gevestigde immigranten.

2°. Beneden het gemiddeld sterftecijfer:

de Resolutie	(suiker)	6,12	Ben.-Cottica;
Petersburg	(id.)	6,00	Bov.-Suriname;
Hamptoncourt	(id.)	5,62	Nickerie;
Kent	(id.)	5,44	Ben.-Suriname;
Berlijn	(cacao)	4,76	Ben.-Cottica;
Waterloo	(suiker)	4,17	Nickerie;
Alliance	(id.)	3,76	Matappica;
Caledonia	(cacao)	3,66	Ben.-Saramacca;
de Guinesche Vriendschap	(suiker)	3,57	Bov.-Suriname;
la Rencontre	(id.)	3,57	Bov,-Para;
Wederzorg	(cacao)	3,57	Ben.-Commewijne;
Leasowes & Sarah	(katoen)	3,36	Coronie;
Visserszorg	(suiker)	3,19	Ben.Commewijne;
Margarethenburg	(cacao)	3,03	Nickerie;
Burnside	(suiker)	2,70	Coronie;
Nurserey	(id.)	2,50	Nickerie;
Zorg en Hoop	(id.)	2,48	Ben.-Cottica;
Dijkveld	(suiker)	2,00	Ben.-Para;
Rust en Werk	(id.)	1,53	Cottica

ten honderd, van de daar gevestigde immigranten.

3°. Namen van de plantages waar geen sterfte onder de immigranten voorgekomen is:

la Paix	(suiker)	distr.	Boven-Cottica;
Kwatta	(cacao)	»	Beneden-Para;
Paradise	(suiker)	»	Nickerie;
Frederiksdorp	(cacao)	»	Beneden-Cottica;
de Maasstroom	(id.)	»	Beneden-Cottica;
St. Barbara	(suiker)	»	Boven-Suriname;
Johan en Margaretha	(id.)	»	Beneden-Cottica;
Vriendsbeleid en Ouderzorg	(cacao)	»	Beneden-Commewijne.

Districtsgewijze was de sterfte onder de immigranten als volgt:

I. Boven het gemiddelde sterftecijfer van 6,53 ten honderd:

1.	Perica	11,45	ten honderd, van de daar gevestigde immigranten:
2°.	Beneden-Suriname	10,22	idem;
3.	Beneden-Commewijne	10,05	idem;
4°.	Boven-Commewijne	7,87	idem;
5°.	Commetewane	7,66	idem;
6°.	Beneden-Saramacca	7,53	idem;
7°.	Boven-Suriname	6,62	idem;

II. Beneden het gemiddelde sterftecijfer:

8°.	Beneden-Cottica	5,71	idem;
9.	Boven-Para	4,82	idem;
10°.	Nickerie	4,59	idem;
11°.	Matappica	3,77	idem;
12°.	Coronie	3,05	idem;
13°.	Beneden-Para	1,27	idem.

III. District waar geen sterfte onder de immigranten is geweest:

14°. Boven-Cottica.

De sterfte onder de Kreolen en andere arbeiders, geen immigranten zijnde, op de plantages waar immigranten gevestigd waren, was districtsgewijze als volgt:

1°. in het distr.	Perica	8,57	ten honderd dier bevolking;
2°. » » »	Boven-Commewijne	7,55	id.
3°. » » »	Beneden-Suriname	4,88	id.
4°. » » »	Boven-Cottica	4,55	id.
5°. » » »	Boven-Para	4,44	id.
6°. » » »	Beneden-Saramacca	4,15	id.
7°. » » »	Beneden-Cottica	4,12	id.
8°. » » »	Matappica	3,86	id.
9°. » » »	Beneden-Commewijne	3,63	id.
10°. » » »	Nickerie	3,59	id.
11°. » » »	Boven-Suriname	3,52	id.
12°. » » »	Coronie	3,00	id.
13°. » » »	Commetewane	1,44	id.

14°. » » » Beneden-Para geen sterfte en gemiddeld 3,81 ten honderd dier bevolking.

De bovenstaande ziekte- en sterftecijfers steken gunstig af bij die van het jaar 1874 en duiden in het algemeen een beteren gezondheidstoestand aan. De gemiddelde sterftecijfers van het jaar 1874, te weten 13,85 van de immigranten en 5,70 van de andere arbeiders, zijn in 1875 gedaald tot 6,53 van de immigranten en 3,81 van de andere arbeiders.

Arbeid, loon en werkverzuim.

Het aantal immigranten dat in 1875 aan den veld- en fabriekarbeid op de plantages heeft deel genomen, de hoeveelheid van het verrigte werk in dagen of werktaken uitgedrukt en het verdiende loon, bedroegen als volgt:

IMMIGRANTEN UIT:	AANTAL.			AANTAL WERKDAGEN OF TAKEN EN BEDRAG VAN HET UITBETAALD LOON.					
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en Meisjes.	Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
				Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.
West-Indie	285	244	27	33 272	f 22 411,21	21 444	f 12 073,01	731	f 243,40
Nederland	50	3	»	6 731	5 232,68	1	0,80	»	»
Nederlandsch Indie, van Chineschen landaard . .	77	»	»	11 818	8 147,17	»	»	»	»
Britsch Indie	1707	660	155	277 958	181 979,51	83 125	46 738,41	16 833	4 321,19
China	373	1	»	62 781	48 396,99	68	45,00	»	»
Totaal . . .	2492	908	182	392 560	f 266 167,56	104 638	f 58 857,22	17 564	f 4 564,59

Door de Kreolen en andere arbeiders, geen immigranten zijnde, werd in 1875 op de plantages waar ook immigranten gevestigd zijn, het navolgende verrigt, als:

door 3819 mannen . . . . . 732 733½ werktaken;
» 2161 vrouwen . . . . . 347 376½ »
door 344 jongens en meisjes . . 37 977 werktaken

tegen hetzelfde loon als waarvoor de immigranten gewoonlijk arbeiden.

Door deze gegevens komt men tot het resultaat, dat de hoeveelheid werk en het dagloon van iederen arbeider gemiddeld in het jaar 1875 is geweest als volgt:

IMMIGRANTEN UIT:	Voor iederen man.		Voor iedere vrouw.		Voor een jongen of meisje.	
	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.
West-Indie	116,7	f $0,67^3$	87,9	f $0,56^3$	27,1	f $0,33^3$
Nederland	134,6	$0,77^7$	0,3	0,80	»	»
Nederlandsch Indie, van Chineschen landaard	153,5	$0,68^9$	»	»	»	»
Britsch Indie	162,8	$0,65^5$	125,9	$0,56^2$	108,6	$0,25^7$
China	168,3	$0,77^1$	68,0	$0,66^2$	»	»
Gemiddeld . . .	157,5	f $0,67^7$	115,2	f $0,56^2$	96,5	f $0,25^9$

terwijl door de Kreolen en andere arbeiders, op de plantages waar ook immigranten gevestigd waren, in hetzelfde tijdsverloop is verrigt:

door iederen man 191,9
» iedere vrouw 160,7
en » iederen jongen of meisje. 110,4

Vergeleken bij het vorige jaar kan dus in het algemeen worden aangenomen, dat de arbeid, vooral bij de immigranten, belangrijk is vooruitgegaan; dat het loon (vermoedelijk door beter werk) vermeerderd is, in weerwil de prijs van het hoofdproduct dalend is gebleven en dat de koelies als arbeiders alleen nog door de Chinezen, die bovendien door hun langer verblijf in de kolonie meer geoefend zijn, worden overtroffen.

Verder valt op te merken, dat bij de beoordeeling tusschen de arbeiderswaarde van Kreolen en immigranten moet worden acht geslagen op de omstandigheid, dat onder de eersten begrepen zijn een groot aantal »taskgangers", die van Berbice overkomen om op de plantages in Nickerie te werken en dus een belangrijk cijfer van de hoeveelheid verrigten arbeid innemen, ten andere dat de Kreolen wel arbeid hebben geleverd maar niet geregeld werken en ook alleen tot die soort van werk, waar zij lust in hebben te bekomen zijn. Men kan veilig aannemen dat meer dan ¼ van den door hen geleverden arbeid, welk cijfer op sommige suikerplantages zelfs tot ⅔ opklimt, bestaat in fabriekarbeid of het roeijen op booten en ponten.

Het maximum loon, dat gedurende eene week arbeids aan enkele arbeiders is uitbetaald, bedroeg bij de

Immigranten uit	Aan een man	Aan eene vrouw
West-Indie . .	f 8,80 (op de suikerpl. Hazard.)	f 7,40 (op de suikerpl. Hazard.)
Nederland . . .	f 12,00 (op de suikerpl. Burnside.)	—
Nederl. Indie van Chin. landaard.	f 7,00 (zijn alleen op de suikerplantage de Resolutie gevestigd.)	
Britsch Indie . .	f 11,00 (op de suikerpl. Hazard.)	f 7,35 (op de suikerpl. Hazard.)
China	f 10,92 (op de suikerpl. Kroonenburg.)	f 4,20 (op de suikerpl. Hooyland.)

Districtsgewijze was de hoofdelijk geleverde arbeid door de immigranten uit Britsch Indie en hun gemiddeld dagloon als volgt:

DISTRICT.	Werkdagen of taken per man.
Boven het gemiddeld bedrag van 162,8.	
1. Coronie	235,6
2. Boven-Cottica	177,6
3. Beneden-Cottica	177,0
4. Beneden-Saramacca	173,0
5. Beneden-Commewijne	171,7
6. Nickerie	166,7

DISTRICT.	Werkdagen of taken per man.
Beneden het gemiddeld bedrag.	
7. Matappica	143,2
8. Beneden-Para	142,1
9. Beneden-Suriname	141,8
10. Perica	137,9
11. Boven-Suriname	122,7
12. Commetewane	104,5
13. Boven-Commewijne	103,7
14. Boven-Para	57,3

DISTRICT.	Gemiddeld bedrag van het dagloon.
Boven het gemiddeld bedrag van f 0,65^{5}.	
1. Boven-Suriname	f 0,82
2. Boven Para	0,81^{5}
3. Boven-Cottica	0,71^{5}
4. Beneden-Para	0,71
5. Boven-Commewijne	0,69^{5}
6. Beneden-Suriname	0,69
7. Perica	0,67^{9}
8. Matappica	0,67^{8}
9. Nickerie	0,67^{5}
10. Beneden-Saramacca	0,66^{5}
Beneden het gemiddeld bedrag.	
11. Commetewane	f 0,64^{7}
12. Beneden-Cottica	0,64
13. Coronie	0,59^{5}
14. Beneden-Commewijne	0,55^{5}

Het door de districts-commissarissen geconstateerd werkverzuim, met welks duur zij vervolgens de overeenkomsten krachtens artt. 68 en 69 hebben verlengd, bedroeg in 1875 voor de immigranten uit:

West-Indie 23 316¼ dag, dat is gemiddeld per immigrant 62,8 dag.

Nederland 3173 dag, dat is gemiddeld per immigrant 85,8 dag.

Nederlandsch Indie, van Chineschen landaard 4257 dag, dat is gemiddeld per immigrant 62,6 dag.

Britsch Indie 46 384¼ dag, dat is gemiddeld per immigrant 25,4 dag.

China 16 631 dag, dat is gemiddeld per immigraen 64,7 dag.

Te zamen 93 761½ dag, dat is gemiddeld per immigrant 36,6 dag.

De immigranten uit Britsch Indie hebben dus het minste en die uit Nederland het meeste werkverzuim gepleegd.
Districtsgewijze bedroeg het geconstateerd werkverzuim voor alle immigranten gezamenlijk in 1875 als volgt:

Boven het gemiddeld bedrag van 36,6-

1. Beneden-Para 53,97 dagen gemiddeld per hoofd, dat is 50,8 minder dan in 1874.

2. Beneden-Cottica 49,17 dagen gemiddeld per hoofd, dat is 22,9 meer dan in 1874.

3. Boven-Para 43,35 dagen gemiddeld per hoofd, dat is 12,0 meer dan in 1874.

4. Beneden-Suriname 41,56 dagen gemiddeld per hoofd, dat is 17,3 minder dan in 1874.

Beneden het gemiddeld bedrag:

5. Boven-Suriname 34,52 dagen gemiddeld per hoofd, dat is 23,7 meer dan in 1874.

6. Beneden-Commewijne 33,51 dagen gemiddeld per hoofd, dat is 6,8 minder dan in 1874.

7. Beneden-Saramacca 33,0 dagen gemiddeld per hoofd, dat is 16,5 meer dan in 1874.

8. Perica 32,97 dagen gemiddeld per hoofd, dat is 15,7 minder dan in 1874.

9. Nickerie 32,65 dagen gemiddeld per hoofd, dat is 16,6 meer dan in 1874.

10. Boven-Commewijne 30,03 dagen gemiddeld per hoofd, dat is 14,0 minder dan in 1874.

11. Commetewane 22,58 dagen gemiddeld per hoofd, dat is 2,8 meer dan in 1874.

12. Matappica 21,20 dagen gemiddeld per hoofd, dat is 7,1 minder dan in 1874.

13. Coronie 16,12 dagen gemiddeld per hoofd, dat is 3,4 meer dan in 1874.

14. Boven-Cottica 0,43 dagen gemiddeld per hoofd, dat is 22,9 minder dan in 1874.

Even als in 1874 is dus in Beneden-Para het meeste werkverzuim opgeteekend. Indien overigens het onderzoek betrekkelijk dat verzuim in alle districten met gelijke naauwgezetheid heeft plaats gehad, dan zou daaruit mogen worden afgeleid, dat de immigranten in laatstgenoemde districten 11, 12, 13 en 14, vooral in Boven-Cottica, het best hunne werkovereenkomsten hebben nageleefd.
Omtrent de wenschelijkheid van eene spaarbank, geldt dezelfde opmerking als in het verslag over 1874 is medegedeeld. Door 48 koelies is thans door tusschenkomst van den agent-generaal f 6422 en 6 ropijen in de Surinaamsche bank gedeponeerd, welk geld echter geen rente doet.

Klagten en misdrijven.

Door de immigranten zijn tegen hunne huurders, het gezag- en opzigtvoerend personeel op de plantages de navolgende klagten ingebragt:

Ingebragte klagten van immigranten tegen huurders, gezagvoerders, districts-geneesheeren en opzigters.		Den beklaagde door den eersten regter		In hooger beroep.	*Aanmerkingen.*
Getal.	Aard.	veroordeeld.	vrijgesproken.		
	I. *District Beneden-Suriname.*				
een.	het weigeren van een verlofpas . . .	»	1	»	
	II. *Boven-Suriname.*				
twee.	slechte behandeling in het ziekenhuis, te zwaar werk en mishandeling . .	»	»	»	Niet voorgebragt. Door den districts-commissaris ongegrond bevonden.
een.	het toebrengen van slagen en opsluiten in het ziekenhuis	»	»	»	Proces-verbaal bij den procureur-generaal.
een.	het niet uitbetalen van verdiend loon.	»	»	»	Niet voorgebragt. Door den districts-commissaris ongegrond bevonden.
	III. *Beneden-Para.*				
geen.	—				
	IV. *Boven-Para.*				
een.	het toebrengen van slagen	»	»	»	Idem.
	V. *Boven-Commewijne.*				
twee.	het toebrengen van slagen	2	»	»	
een.	het niet verstrekken van behoorlijk ziekendiëet.	»	»	»	Proces-verbaal bij den procureur generaal.
	VI. *Commetewane.*				
een.	het toebrengen van slagen	1	»	»	
	VII. *Perica.*				
geen.	—				
	VIII. *Boven-Cottica.*				
geen.	—				
	IX. *Matappica.*				
een.	het toebrengen van slagen	1	»	»	
	X. *Beneden-Commewijne.*				
drie.	het niet verschaffen van voldoende voeding aan de zieken	»	»	»	Niet voorgebragt. Door den districts-commissaris ongegrond bevonden.
twee.	het opleggen van te zwaar werk. . .	»	»	»	Idem.
	XI. *Beneden-Cottica.*				
een.	het afpersen van geld	»	»	»	Niet voorgebragt. De beklaagde, een koelie-opzigter, bij tijds gevlugt.
tien.	te min loon betalen	»	»	»	Niet voorgebragt. Door den districts-commissaris ongegrond verklaard.
een.	het inhouden van loon en te beletten plantage te verlaten	»	»	»	Idem.
een.	te min loon betalen en te dwingen op Zaturdag en Zondag te werken . .	»	»	»	Idem.

Ingebragte klagten van immigranten tegen huurders, gezagvoerders, districts-geneesheeren en opzigters.		Den beklaagde door den eersten regter		In hooger beroep.	Aanmerkingen.
Getal.	Aard.	veroordeeld.	vrijgesproken.		
twee.	werk te weigeren op den zesden dag der week	»	»	»	Niet voorgebragt. Door den districts-commissaris ongegrond bevonden.
twee.	te veel gekort op het loon voor geleverde voeding	»	»	»	Idem.
een.	het opleggen van te zwaar werk	»	»	»	Idem.
twee.	het toebrengen van slagen	2	»	»	
een.	het sluiten in boeijen in het ziekenhuis.	»	»	»	Idem.
	XII. *Beneden-Saramacca.*				
geen.	—				
	XIII. *Nickerie.*				
een.	het niet voldoen aan zijne verpligtingen.	1	»	1	Op beide is vrijspraak gevolgd van het hof van justitie.
een.	het niet voldoen aan de voorwaarden bij de overeenkomst bedongen	1	»	1	
een.	het niet verstrekken van ziekenkleeding.	»	»	»	Nog aanhangig.
	XIV. *Coronie.*				
geen.	—				

Het aantal tegen immigranten ingebragte klagten ter zake van misdrijven is in den volgenden staat vermeld.

IMMIGRANTEN UIT:	Overtredingen ter zake van pligtverzuim (art. 132—136 der strafverordening van 1874.)			Andere overtredingen.			Wanbedrijven.			Misdaden.		
	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.
West-Indie	342	253	89	117	90	26	4	2	1	3	3	»
Nederland	54	28	26	19	13	6	5	5	»	3	»	2
Nederlandsch Indie, van Chineschen landaard	44	37	7	9	8	1	4	2	»	10	3	»
Britsch Indie	344	318	25	235	171	63	23	9	5	21	11	3
China	153	146	7	34	29	5	6	»	1	7	4	»
Totaal	937	782	154	414	311	101	42	18	7	44	21	5
Waarvan sedert 1874 aanhangig waren		»	»	3	»	»	11	»	»	14	»	»

Districtsgewijze laten deze klagten zich rangschikken als volgt:

DISTRICTEN.	Overtredingen ter zake van pligtverzuim (art. 132—136 der strafverordening van 1874.)			Andere overtredingen.			Wanbedrijven.			Misdaden.		
	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.
Beneden-Suriname	33	32	1	36	29	5	1	»	1	7	5	1
Boven-Suriname	30	26	4	28	22	6	2	»	2	»	»	»
Beneden-Para	8	7	»	5	5	»	2	2	»	»	»	»
Boven-Para	4	4	»	2	2	»	1	1	»	1	»	»
Boven-Commewijne	11	9	2	27	24	3	1	1	»	2	2	»
Commetewane	5	3	2	1	1	»	»	»	»	»	»	»
Perica	11	11	»	2	1	1	»	»	»	1	1	»
Boven-Cottica	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Matappica	20	20	»	8	6	2	1	1	»	»	»	»
Beneden-Commewijne	94	77	17	45	34	11	9	4	3	6	4	1
Beneden-Cottica	310	299	11	125	98	27	19	4	1	25	7	3
Beneden-Saramacca	131	126	5	28	20	8	»	»	»	2	2	»
Nickerie	272	160	112	84	46	38	»	»	»	»	»	»
Coronie	8	8	»	23	23	»	6	5	»	»	»	»
Totaal	937	782	154	414	311	101	42	18	7	44	21	5
Waarvan sedert 1874 aanhangig waren	2	»	»	3	»	»	11	»	»	14	»	»

Er komen dus gemiddeld op elk honderdtal immigranten uit:

	Overtredingen.	Wanbedrijven.	Misdaden.
West-Indie	52,76	0,46	0,34
Nederland	126,96	8,69	5,22
Nederlandsch Indie, van Chineschen landaard.	66,25	5,00	12,50
Britsch Indie	19,16	0,76	0,69
China	45,83	1,47	1,71
En gemiddeld	30,52	0,95	0,99

waaruit blijkt, dat verreweg de meeste misdrijven gepleegd zijn door de immigranten uit Nederland en van Chineschen landaard uit Nederlandsch Indie, waardoor alweder hun slecht gehalte uitkomt. Over het algemeen hebben zich de koelies en daaronder die van Boven-Cottica, waar over en weder geene enkele klagt is ingebragt, het voorbeeldigst gedragen.

Districtsgewijze zijn op elk honderdtal immigranten gemiddeld aangebragt:

DISTRICTEN.	Overtredingen.	Wanbedrijven.	Misdaden.
Nickerie	68,13	»	»
Beneden-Saramacca	44,35	»	0,56
Beneden-Cottica	32,24	1,41	1,85
Beneden-Commewijne	31,99	2,07	1,38
Boven-Commewijne	29,92	0,79	1,57
Beneden-Para	19,56	2,55	»
Beneden-Suriname	19,06	0,28	1,91
Boven-Suriname	16,69	0,57	»
Boven-Para	14,45	2,41	2,41
Coronie	13,51	2,61	»
Perica	11,45	»	0,88
Matappica	8,79	0,31	»
Commetewane	5,12	»	»
Boven-Cottica	»	»	»
Gemiddeld	30,52	0,95	0,99

Ook hieruit mag worden afgeleid dat de immigranten in laatstgenoemde districten zich het best hebben gedragen.

De strafverordening van 1874 heeft ook gedurende 1875 haren gunstigen invloed op orde en arbeid blijven uitoefenen. Vereenvoudiging van enkele vormen en aanvulling van enkele leemten, eenige meerdere regtsmagt aan de regters ter eerste instantie toe te kennen en uitbreiding in sommige gevallen van het regt van aanhouding, zullen bij eventuele herziening der strafverordening tot een nog hoogeren trap van doelmatigheid kunnen opvoeren.

Voor nadere bijzonderheden betreffende de immigranten wordt verwezen naar de hierbij overgelegde staten, als: lit. A, staat aantoonende de aankomst en indeeling van immigranten in 1875; lit, B, staat aangevende de mutatien die onder de immigranten zijn voorgevallen; lit. C, staat aantoonende het getal immigranten, dat zich op ultimo December 1875 op de verschillende plantages bevindt.

II. KOLONISATIE.

De getalsterkte der Europesche landbouwende kolonisten, afkomstig van de in 1854 opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca, bedroeg:

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op 1 Januarij 1875 . . .	31	37	29	21	108
Vermeerderd door geboorte.	»	»	4	»	4
	31	37	33	21	112
Verminderd door sterfte .	3	1	»	1	5
Op ult. December 1875 .	28	36	33	20	107

Zij bezaten op ultimo December 1875 in eigendom 1034 hektaren land en in pacht 44 hektaren, waarvan 247,5 hektare tot weiland en 44 hektaren tot bouwland diend. Dit laatste was beplant met tuin- en aardvruchten en ruim een hektare met cacao.

Hun veestapel bestond uit 10 paarden, 458 runderen, 2 muilezels, 23 steenezels en 21 varkens.

In welvaart zijn de kolonisten in de laatste jaren niet vooruitgegaan, hetgeen ook van hunnen gezondheidstoestand kan worden gezegd. Wel hebben geene epidemische ziekten onder hen geheerscht, maar veel hadden zij van moeraskoortsen te lijden. Een groot deel hunner landerijen, waarop ook hunne woningen zijn gebouwd, is laag gelegen en loost in de Drambrandersgracht, een gegraven kanaal, dat sedert een achttal jaren van een ijzeren looskoker is voorzien geworden. De klepdeur van dien koker evenwel, die het binnenloopen van het rivierwater bij springvloed moet beletten, sluit niet meer, omdat zij is vastgeroest, zoodat het rivierwater ongehinderd naar binnen stroomt. Het kanaal is bovenwaarts met struikgewas digtgegroeid, weshalve er bij zware regens geen genoegzame afloop van water bestaat. Ook de meeste wegen buiten de stad, die naar hunne woningen leiden, zijn in den regentijd slecht en onbegaanbaar. Het een en ander (*) brengt te weeg, dat vele landerijen in den regentijd onder water staan, voor den landbouw onbenuttigd blijven, daarentegen veilig als de voornaamste oorzaken der zoo veelvuldig voorkomend moeraskoortsen bij de bewoners kunnen worden aangemerkt.

Overigens deelen ook de kolonisten in den algemeenen achteruitgang van Suriname. Van tuin- en aardvruchten is bijna geen verkoop meer. Hun voornaamste middel van bestaan is het vee, waaronder verleden jaar eene hevige ziekte heeft gewoed, Vele kolonisten zouden wel lust hebben zich meer op het planten van cacao toe te leggen, doch dan zouden zij in de eerste plaats eene betere waterlozing moeten hebben; ten andere zouden zij, daar de meeste eigendommen slechts kleine perceelen van 6 tot 20 hektaren groot zijn, hun vee, het eenige middel van bestaan, van de hand moeten doen, en dan 5 à 6 jaren moeten wachten op de vruchten van de cacao; of wel zij zouden in het maken van kostbare omheiningen vervallen ten einde het aangeplante tegen het vee te beschermen.

Voor het een zoowel als het andere zijn hunne middelen ontoereikend. Verbetering van hunnen toestand wordt echter wenschelijk geacht, en de middelen, die daartoe kunnen leiden, het in orde brengen van wegen en waterlozingen, ten zeerste aan de zorgen van het Bestuur aanbevolen.

De Agent-Generaal,

J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT.

(*) Hieraan is reeds tegemoet gekomen, althans voor zooverdit lag op den weg van het Bestuur.

[5. 68.]

BIJLAGE K¹.

STAAT aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten gedurende het jaar 1875.

Volgnommer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Tonnenmaat.	Dagteekening van aankomst.	Van waar gekomen.	GETAL AANGEVOERDE IMMIGRANTEN. Mannen.	Vrouwen.	Van 10 tot 15 jaren. Jongens.	Van 10 tot 15 jaren. Meisjes.	Beneden de 10 jaren. Jongens.	Beneden de 10 jaren. Meisjes.	Totaal.
1	Dauntless (Eng. schoener) . .	49	3 September.	Barbados.	2	2	»	»	1	1	6
2	Dauntless (Eng. schoener) . .	49	6 October.	Idem.	9	2	»	»	»	»	11
3	Plymouth Belle (Eng. schoener)	43	29 October.	Idem.	10	2	»	»	»	2	14
4	Dauntless (Eng. schoener) . .	49	9 November.	Idem.	6	1	»	»	»	»	7
5	Black Eagle (Eng. schip) . .	127	17 November.	Idem.	1	2	»	»	1	1	5
				Totaal . .	28	9	»	»	2	4	43

RECAPI

PLAATS VAN HERKOMST.	VAN WAAR GEKOMEN.	TOEGEWEZEN AAN PLANTAGES IN: DE OUDE KOLONIE. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	NICKERIE. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	CORONIE. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
West-Indie . .	Barbados. .	28	9	2	4	43	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

AAN WELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.	GETAL AAN ELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.							AANMERKINGEN.
			Van 10 tot 15 jaren.		Beneden de 10 jaren.			
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Catharina Sophia.	2	2	»	»	1	1	6	
Idem.	9	2	»	»	»	»	11	
Idem.	10	2	»	»	»	2	14	
Idem.	6	1	»	»	»	»	7	
Idem.	1	2	»	»	1	1	5	
—	28	9	»	»	2	4	43	

TULATIE.

NIET TOEGEWEZEN EN DE REDENEN WAAROM.						TOTAAL AANGEVOERD.					AANMERKINGEN.
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	AANMERKINGEN.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
»	»	»	»	»	»	28	9	2	4	43	

STAAT aantoonende het aantal immigranten aangevoerd in de

PLAATS VAN HERKOMST.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858.	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.
Nederl. Indie .	18	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madera. . . .	120	»	155	»	»	»	»	»	»	»	36	169
China.	»	»	»	»	»	487	»	»	»	»	»	»
West-Indie . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	61	526
Nederland. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Britsch-Indie .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	138	»	155	»	»	487	»	»	»	»	97	695

kolonie Suriname, van af 1 Januarij 1853 tot ultimo December 1875.

1865.	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
»	»	»	»	»	»	»	21	81	13	»	133	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	480	
286	807	»	517	405	»	»	»	»	»	»	2502	
»	»	10	174	87	637	337	550	111	»	43	2536	
»	»	»	»	»	»	»	2	79	8	»	89	
»	»	»	»	»	»	»	»	2449	1384	»	3833	
286	807	10	691	492	637	337	573	2720	1405	43	9573	

De Agent-Generaal,
(*get.*) J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT.

[5. 69.]

BIJLAGE K[2].

STAAT aantoonende de mutatien voorgevallen onder de immigranten, gedurende het jaar 1875.

OMSCHRIJVING DER MUTATIE.		Beneden-Suriname.							Boven-Suriname.							Beneden-Para.				Boven-Para.			Bov.-Commewijne.	Commetewane.	Perica.		Boven-Cottica.	Mattappica.
	Stadsdistrict Paramaribo.	Voorburg.	Susanna'sdaal.	Lust en Rust.	Dordrecht.	Jagtlust.	Meerzorg.	Peperpot.	La Liberté.	Petersburg.	Vreeland.	St. Barbara.	Groot Chatillon.	de Drie Gebroeders.	de Guinesche Vriendschap.	Leonsberg.	Kwatta.	Dijkveld.	Houttuin.	Boxel.	La Rencontre.	Waterland.	Goudmijn.	Hooyland.	Nieuw Clarenbeek.	de Eendragt.	La Paix.	Aliance.
Immigranten uit West-Indie.																												
Aanwezig op 1°. Januarij 1875	»	»	5	»	»	9	21	22	»	7	19	»	13	3	»	3	»	21	»	»	1	1	57	31	»	»	»	215
Geboren	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	13
Aangevoerd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Teruggekeerd van desertie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	5	»	»	9	21	22	»	7	19	»	13	3	»	3	»	21	»	»	1	1	57	33	»	»	»	228
Overleden	»	»	»	»	»	1	1	2	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	3	»	»	»	10
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11	3	»	1	»	7	»	»	»	»	39	16	»	»	»	74
Afgeschreven als gedeserteerd	»	»	»	»	»	»	3	12	»	»	»	»	1	»	»	»	»	7	»	»	1	»	5	»	»	»	»	19
Aanwezig op 31 December 1875	»	»	5	»	»	8	17	8	»	7	18	»	»	»	»	2	»	7	»	»	»	1	10	14	»	»	»	125
Immigranten uit Nederland.																												
Aanwezig op 1°. Januarij 1875	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Overleden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Het contract ontbonden (*a*)	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1875	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Immigranten uit Nederlandsch Indie.																												
Aanwezig op 1°. Januarij 1875	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Overleden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1875	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Immigranten uit Britsch Indie.																												
Aanwezig op 1°. Januarij 1875	3	47	»	26	53	66	104	»	»	44	115	17	31	46	28	»	26	36	1	13	»	»	83	105	»	105	26	125
Geboren	»	2	»	»	»	»	2	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	2	1	»	2	1	5
Tijdelijk overgeplaatst van plantage Alliance	»	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tijdelijk overgeplaatst van plantage Hooyland	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	46
Tijdelijk overgeplaatst van plantage Waterloo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tijdelijk overgeplaatst van plantage Houttuin	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	3	49	»	26	53	66	106	4	»	44	116	17	31	47	28	»	26	36	1	13	»	»	85	106	»	107	27	176
Transporteren	3	49	»	26	53	66	106	4	»	44	116	17	31	47	28	»	26	36	1	13	»	»	85	106	»	107	27	176

Beneden-Commewijne.						Beneden-Cottica.										Beneden-Saramacca.					Nickerie.						Coronie.					
Zoelen.	Visserszorg.	Alkmaar.	Katwijk.	Wederzorg.	Vriendsteleid en Ouders-zorg.	de Resolutie.	Pieterszorg.	Rust en Werk.	de Maasstroom.	Berlijn.	Johan en Margaretha.	Frederiksdorp.	Kroonenburg.	't Vertrouwen.	Zorg en Hoop.	Kent.	Caledonia.	Catharina Sophia.	de Morgenster.	Johanna Catharina.	Margarethenburg.	Waterloo.	Nursery.	Hazard.	Paradise.	Hamptoncourt.	Burnside.	Leasowes en Sarah.	Etablissement Albina (Marowijne).	Weezen bij particulieren uitbesteed.	Totaal.	*Aanmerkingen*
49	21	79	»	»	»	2	5	»	»	»	21	»	»	49	60	29	»	23	5	3	21	138	46	78	20	63	»	»	»	2	1142	
2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	2	1	»	2	3	»	3	1	1	»	»	»	»	32	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	43	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	43	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
51	21	80	»	»	»	2	5	»	»	»	21	»	»	49	60	30	»	69	6	3	23	141	46	81	21	64	»	»	»	2	1218	
7	»	7	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	3	1	»	»	7	1	»	1	2	1	1	»	3	»	»	»	»	57	
»	4	12	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	44	17	»	11	»	»	»	81	»	66	»	44	»	»	»	»	430	
4	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	10	»	»	9	»	4	»	3	»	»	2	24	12	10	3	2	»	»	»	»	133	
40	17	59	»	»	»	2	4	»	»	»	11	»	»	37	15	9	»	48	5	3	20	34	33	4	18	15	»	»	»	2	598	
»	»	»	»	»	»	»	13	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	28	»	»	6	»	18	»	»	»	78	
»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	»	»	»	»	1	»	»	»	36	(a) Gouvernements-resolutie dd. 6 Februarij 1875, lit. C, n°. 4. 27 Mei „ „ „ 4. 23 Julij „ „ „ 9. 11 Augustus „ „ „ 5. 19 „ „ „ „ 21. 13 September „ „ „ 4. 2 October „ „ „ 8. 18 November „ „ „ 2. 24 „ „ „ „ 6.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	»	»	6	»	17	»	»	»	37	
»	»	»	»	»	»	93	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	93	
»	»	»	»	»	»	16	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	16	
»	»	»	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	
»	»	»	»	»	»	67	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	67	
73	49	109	17	28	15	469	»	179	18	20	»	23	181	»	109	60	82	42	»	38	12	114	»	83	»	51	91	118	»	4	3085	
»	»	1	2	»	»	14	»	8	»	2	»	2	1	»	1	3	3	»	»	1	»	2	»	»	»	»	7	6	»	»	70	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	Gouvernements-resolutie 4 Junij en 14 Augustus 1875, lit. C, n°. 6 en 2.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	46	Id. 27 Mei 1875, lit. C, n°. 3.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Id. 2 Oct. „ „ „ 7.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Id. 17 Febr. „ „ „ 3
73	49	110	19	28	15	483	»	187	18	22	»	25	182	»	110	63	85	43	»	40	12	116	»	83	»	51	98	124	»	4	3207	
73	49	110	19	28	15	483	»	187	18	22	»	25	182	»	110	63	85	43	»	40	12	116	»	83	»	51	98	124	»	4	3207	

OMSCHRIJVING DER MUTATIE.		Beneden-Suriname.							Boven-Suriname.							Beneden-Para.				Boven-Para.			Bov.-Commewijne.	Commetewane.	Perica.		Boven-Cottica.	Mattappica.
	Stadsdistrict Paramaribo.	Voorburg.	Susanna's daal.	Lust en Rust.	Dordrecht.	Jagtlust.	Meerzorg.	Peperpot.	La Liberté.	Petersburg.	Vreeland.	St. Barbara.	Groot Chatillon.	de Drie Gebroeders.	de Guinesche Vriendschap.	Leonsberg.	Kwatta.	Dijkveld.	Houttuin.	Boxel.	La Rencontre.	Waterland.	Goudmijn.	Hooyland.	Nieuw Clarenbeek.	de Eendragt.	La Paix.	Alliance.
Per transport	3	49	»	26	53	66	106	4	»	44	116	17	31	47	28	»	26	36	1	13	»	»	85	106	»	107	27	176
Overleden	»	2	»	2	9	6	11	»	»	3	10	»	2	5	1	»	»	1	»	1	»	»	6	5	»	11	»	2
Tijdelijk overgeplaatst op plantage Peperpot	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
Tijdelijk overgeplaatst op plantage Alliance	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	46	»	»	»	»
Tijdelijk overgeplaatst op plantage Catharina Sophia	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tijdelijk overgeplaatst op plantage Johanna Catharina	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1875	3	47	»	24	43	59	95	4	»	41	106	17	29	42	27	»	26	35	»	12	»	»	79	55	»	96	27	170
Immigranten uit China.																												
Aanwezig op 1°. Januarij 1875	»	3	»	»	13	»	2	»	1	»	13	»	»	25	»	»	»	»	»	»	31	»	14	23	2	19	»	1
Gerecontracteerd	»	28	»	»	9	»	»	»	»	»	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»
Teruggekeerd van desertie	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
	»	32	»	»	23	»	2	»	1	»	13	»	»	35	»	»	»	»	»	»	31	»	17	24	2	19	»	1
Overleden	»	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	1	»	2	»	»
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14	»	12	»	»
Het contract ontbonden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	9	»	»	10	»	»	»	1	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	6	»	5	2	2	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1875	»	21	»	»	12	»	2	»	»	»	13	»	»	23	»	»	»	»	»	»	24	»	11	7	»	5	»	1
RECAPITULATIE.																												
Aanwezig op 31 December 1875.																												
Uit West-Indie	»	»	5	»	»	8	17	8	»	7	18	»	»	»	»	2	»	7	»	»	»	1	10	14	»	»	»	125
» Nederland	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» Nederlandsch Indie	»	«	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» Britsch Indie	3	47	»	24	43	59	95	4	»	41	106	17	29	42	27	»	26	35	»	12	»	»	79	55	»	96	27	170
» China	»	21	»	»	12	»	2	»	»	»	13	»	»	23	»	»	»	»	»	»	24	»	11	7	»	5	»	1
TOTAAL	3	68	5	24	55	67	114	12	»	48	137	17	29	70	27	2	26	42	»	12	24	1	100	76	»	101	27	296

Beneden-Commewijne.						Beneden-Cottica.										Beneden-Saramacca.					Nickerie.						Coronie.					
Zoelen.	Visserszorg.	Alkmaar.	Katwijk.	Wederzorg.	Vriendsbeleid en Ouderszorg.	de Resolutie.	Pieterszorg.	Rust en Werk.	de Maasstroom.	Berlijn.	Johan en Margaretha.	Frederiksdorp.	Kroonenburg.	't Vertrouwen.	Zorg en Hoop.	Kent.	Caledonia.	Catharina Sophia.	de Morgenster.	Johanna Catharina.	Margarethenburg.	Waterloo.	Nursery.	Hazard.	Parad se.	Hamptoncourt.	Burnside.	Leasowes en Sarah.	Etablissement Albina (Marowijne).	Weezen bij particulieren uitbesteed.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
73	49	110	19	28	15	483	»	187	18	22	»	25	182	»	110	63	85	43	»	40	12	116	»	83	»	51	98	124	»	4	3207	
14	2	14	2	1	»	21	»	3	»	1	»	»	21	»	2	2	3	5	»	3	»	5	»	7	»	2	3	4	»	»	192	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	Gouvernements-resolutie 4 Junij en 14 Augustus 1875, lit. *C*, n°. 6 en 2.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	46	Id. 27 Mei 1875, lit. *C*, n°. 3.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Id. 2 Oct. „ „ „ „ 7.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Id. 17 Febr. „ „ „ „ 3.
»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	
59	47	95	17	27	15	461	»	184	18	21	»	55	161	»	108	61	82	38	»	37	12	110	»	76	»	49	95	120	»	4	2959	
»	29	»	»	»	»	106	28	15	»	»	»	»	31	»	16	78	»	10	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	1	1	464	
»	12	»	»	»	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	2	1	»	4	»	»	»	»	»	»		»	»	»	»	»	77	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		»	»	»	»	»	3	
»	41	»	»	»	»	106	28	23	»	»	»	»	31	»	18	79	»	14	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	1	1	544	
»	1	»	»	»	»	2	3	»	»	»	»	»	»	»	1	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	
»	16	»	»	»	»	3	»	10	»	»	»	»	13	»	3	15	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	103	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Gouvernements-resolutie 17 Julij 1875, lit. *C*, n°. 1.
»	»	»	»	»	»	28	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	67	
»	24	»	»	»	»	73	25	13	»	»	»	»	18	»	14	57	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	352	
40	17	59	»	»	»	2	4	»	»	»	11	»	»	37	15	9	»	48	5	3	20	34	33	4	18	15	»	»	»	2	598	
»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	»	»	6	»	17	»	»	»	37	
»	»	»	»	»	»	67	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	67	
59	47	95	17	27	15	461	»	184	18	21	»	25	161	»	108	61	82	38	»	37	12	110	»	76	»	49	95	120	»	4	2959	
»	24	»	»	»	»	73	25	13	»	»	»	»	18	»	14	57	»	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	352	
99	88	154	17	27	15	603	32	197	18	21	11	25	179	37	137	127	82	93	5	40	32	150	33	80	24	64	112	120	1	7	4013	

De Agent-Generaal,

(*get.*) J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT.

[5. 70.] — BIJLAGE K³.

STAAT aantoonende het aantal immigranten op iedere plantage aanwezig op ultimo December 1875.

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT WEST-INDIE.					UIT NEDERLAND.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Stadsdistrict *Paramaribo*	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District *Beneden-Suriname.*										
Voorburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Susanna'sdaal	2	3	»	»	5	»	»	»	»	»
Lust en Rust	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dordrecht	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Jagtlust	8	»	»	»	8	»	»	»	»	»
Meerzorg	17	»	»	»	17	»	»	»	»	»
Peperpot	7	1	»	»	8	»	»	»	»	»
	34	4	»	»	38	»	»	»	»	»
District *Boven-Suriname.*										
Petersburg	2	1	2	2	7	»	»	»	»	»
Vreeland	10	6	1	1	18	»	»	»	»	»
St. Barbara	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Groot-Chatillon	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
de Drie Gebroeders	»	»	»	»	»	5	»	»	»	5
de Guin. Vriendschap	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	12	7	3	3	25	5	»	»	»	5
District *Beneden-Para.*										
Leonsberg	»	1	»	1	2	»	»	»	»	»
Kwatta	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dijkveld	7	»	»	»	7	»	»	»	»	»
	7	1	»	1	9	»	»	»	»	»
Distict *Boven-Para.*										
Boxel	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
la Rencontre	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waterland	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
District *Boven-Commewijne.*										
Goudmijn	6	4	»	»	10	»	»	»	»	»
District *Commetewane.*										
Hooyland	6	3	3	2	14	»	»	»	»	»
District *Perica.*										
de Eendragt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

UIT NEDERLANDSCH INDIE.					UIT BRITSCH INDIE.					UIT CHINA.					Generaal totaal.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
»	»	»	»	»	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	3	
»	»	»	»	»	26	14	5	2	47	21	»	»	»	21	68	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	
»	»	»	»	»	17	4	1	2	24	»	»	»	»	»	24	
»	»	»	»	»	29	8	5	1	43	12	»	»	»	12	55	
»	»	»	»	»	36	13	5	5	59	»	»	»	»	»	67	
»	»	»	»	»	54	24	14	3	95	2	»	»	»	2	114	
»	»	»	»	»	3	1	»	»	4	»	»	»	»	»	12	
»	»	»	»	»	165	64	20	13	272	35	»	»	»	35	345	
»	»	»	»	»	26	10	4	1	41	»	»	»	»	»	48	
»	»	»	»	»	59	22	14	11	106	9	1	3	»	13	137	
»	»	»	»	»	11	4	2	»	17	»	»	»	»	»	17	
»	»	»	»	»	13	9	5	2	29	»	»	»	»	»	29	
»	»	»	»	»	22	9	6	5	42	22	»	»	1	23	70	
»	»	»	»	»	15	7	3	2	27	»	»	»	»	»	27	
»	»	»	»	»	146	61	34	21	262	31	1	3	1	36	328	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	14	5	2	5	26	»	»	»	»	»	26	
»	»	»	»	»	22	9	2	2	35	»	»	»	»	»	42	
»	»	»	»	»	36	14	4	7	61	»	»	»	»	»	70	
»	»	»	»	»	7	4	»	1	12	»	»	»	»	»	12	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	24	»	»	»	24	24	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	7	4	»	1	12	24	»	»	»	24	37	
»	»	»	»	»	46	19	11	3	79	11	»	»	»	11	100	
»	»	»	»	»	33	13	4	5	55	4	1	»	2	7	76	
»	»	»	»	»	53	24	12	7	96	4	1	»	»	5	101	

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT WEST-INDIE. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	UIT NEDERLAND. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
District *Boven-Cottica.*										
La Paix	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District *Matappica.*										
Alliance	45	52	13	15	125	»	»	»	»	»
District *Beneden-Commewijne.*										
Zoelen	22	11	3	4	40	»	»	»	»	»
Visserszorg	7	5	2	3	17	»	»	»	»	»
Alkmaar	20	30	3	6	59	»	»	»	»	»
Katwijk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wederzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vriendsbeleid en Ouderzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	49	46	8	13	116	»	»	»	»	»
District *Beneden-Cottica.*										
de Resolutie	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»
Pieterszorg	4	»	»	»	4	3	»	»	»	3
Rust en Werk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
de Maasstroom	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Berlijn	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Johan en Margaretha	8	2	1	»	11	»	»	»	»	»
Frederiksdorp	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kroonenburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
't Vertrouwen	15	15	3	4	37	»	»	»	»	»
Zorg en Hoop	9	4	2	»	15	»	»	»	»	»
	38	21	6	4	69	3	»	»	»	3
District *Boven-Saramacca.*										
Kent	1	3	3	2	9	»	»	»	»	»
Caledonia	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Catharina Sophia	28	13	2	5	48	»	»	»	»	»
de Morgenster	»	2	2	1	5	»	»	»	»	»
Johanna Catharina	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»
	32	18	7	8	65	»	»	»	»	»
District *Nickerie.*										
Margarethenburg	6	6	3	5	20	»	»	»	»	»
Waterloo	2	12	8	12	34	6	»	»	»	6
Nursery	23	»	7	3	33	»	»	»	»	»
Hazard	1	1	1	1	4	»	»	»	»	»
Paradise	9	3	2	4	18	6	»	»	»	6
Hamptoncourt	5	6	2	2	15	»	»	»	»	»
	46	28	23	27	124	12	»	»	»	12

Uit Nederlandsch Indie.					Uit Britsch Indie.					Uit China.					Generaal totaal.	Aanmerkingen.
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
»	»	»	»	»	17	5	4	1	27	»	»	»	»	»	27	
»	»	»	»	»	112	36	15	7	170	1	»	»	»	1	296	
»	»	»	»	»	34	13	5	7	59	»	»	»	»	»	99	
»	»	»	»	»	27	9	7	4	47	18	2	3	1	24	88	
»	»	»	»	»	61	17	6	11	95	»	»	»	»	»	154	
»	»	»	»	»	10	4	2	1	17	»	»	»	»	»	17	
»	»	»	»	»	16	7	3	1	27	»	»	»	»	»	27	
»	»	»	»	»	10	4	1	»	15	»	»	»	»	»	15	
»	»	»	»	»	158	54	24	24	260	18	2	3	1	24	400	
67	»	»	»	67	248	103	68	42	461	73	»	»	»	73	603	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	25	»	»	»	25	32	
»	»	»	»	»	107	37	25	15	184	9	1	»	3	13	197	
»	»	»	»	»	12	3	2	1	18	»	»	»	»	»	18	
»	»	»	»	»	9	6	4	2	21	»	»	»	»	»	21	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11	
»	»	»	»	»	12	6	3	4	25	»	»	»	»	»	25	
»	»	»	»	»	97	33	17	14	161	18	»	»	»	18	179	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	37	
»	»	»	»	»	64	26	10	8	108	14	»	»	»	14	137	
67	»	»	»	67	549	214	129	86	978	139	1	»	3	143	1260	
»	»	»	»	»	35	13	10	3	61	57	»	»	»	57	127	
»	»	»	»	»	49	16	8	9	82	»	»	»	»	»	82	
»	»	»	»	»	18	12	4	4	38	7	»	»	»	7	93	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	
»	»	»	»	»	18	8	9	2	37	»	»	»	»	»	40	
»	»	»	»	»	120	49	31	18	218	64	»	»	»	64	347	
»	»	»	»	»	6	3	2	1	12	»	»	»	»	»	32	
»	»	»	»	»	56	30	18	6	110	»	»	»	»	»	150	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	33	
»	»	»	»	»	42	17	13	4	76	»	»	»	»	»	80	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	24	
»	»	»	»	»	26	11	6	6	49	»	»	»	»	»	64	
»	»	»	»	»	130	61	39	17	247	»	»	»	»	»	383	

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT WEST-INDIE.					UIT NEDERLAND.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
District *Coronie.*										
Burnside	»	»	»	»	»	17	»	»	»	17
Leasowes en Sarah	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	17	»	»	»	17
Etablissement *Albina aan de Marowijne*	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen, bij particulieren uitbesteed	»	»	»	2	2	»	»	»	»	»

RECAPI

STRICTEN.										
Stadsdistrict Paramaribo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Suriname	34	4	»	»	38	»	»	»	»	»
Boven-Suriname	12	7	3	3	25	5	»	»	»	5
Beneden-Para	7	1	»	1	9	»	»	»	»	»
Boven-Para	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne	6	4	»	»	10	»	»	»	»	»
Commetewane	6	3	3	2	14	»	»	»	»	»
Perica	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Cottica	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Matappica	45	52	13	15	125	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne	49	46	8	13	116	»	»	»	»	»
Beneden-Cottica	38	21	6	4	69	3	»	»	»	3
Beneden-Saramacca	32	18	7	8	65	»	»	»	»	»
Nickerie	46	28	23	27	124	12	»	»	»	12
Coronie	»	»	»	»	»	17	»	»	»	17
Etablissement Albina aan de Marowijne	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen, bij particulieren uitbesteed	»	»	»	2	2	»	»	»	»	»
Totaal	276	184	63	75	598	37	»	»	»	37

UIT NEDERLANDSCH INDIE.					UIT BRITSCH INDIE.					UIT CHINA.					Generaal totaal.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
»	»	»	»	»	47	21	16	11	95	»	»	»	»	»	112	
»	»	»	»	»	60	27	17	16	120	»	»	»	»	»	120	
»	»	»	»	»	107	48	33	27	215	»	»	»	»	»	232	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	1	
»	»	»	»	»	»	»	2	2	4	»	»	1	»	1	7	

TULATIE.

»	»	»	»	»	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	165	64	30	13	272	35	»	»	»	35	345
»	»	»	»	»	146	61	34	21	262	31	1	3	1	36	328
»	»	»	»	»	36	14	4	7	61	»	»	»	»	»	70
»	»	»	»	»	7	4	»	1	12	24	»	»	»	24	37
»	»	»	»	»	46	19	11	3	79	11	»	»	»	11	100
»	»	»	»	»	33	13	4	5	55	4	1	»	2	7	76
»	»	»	»	»	53	24	12	7	96	4	1	»	»	5	101
»	»	»	»	»	17	5	4	1	27	»	»	»	»	»	27
»	»	»	»	»	112	36	15	7	170	1	»	»	»	1	296
»	»	»	»	»	158	54	24	24	260	18	2	3	1	24	400
67	»	»	»	67	549	214	129	86	978	139	1	»	3	143	1260
»	»	»	»	»	120	49	31	18	218	64	»	»	»	64	347
»	»	»	»	»	130	61	39	17	247	»	»	»	»	»	383
»	»	»	»	»	107	48	33	27	215	»	»	»	»	»	232
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	1
»	»	»	»	»	»	»	2	2	4	»	»	1	»	1	7
67	»	»	»	67	1682	666	372	239	2959	332	6	7	7	352	4013

[5. 71.]

BIJLAGE **L¹.**

AANTAL plantages, gronden en akkers in cultuur en dier voortbrengselen.

AANTAL plantages en gronden

DISTRICTEN.	Suikerplantages.					Koffij en cacao.					Koffij en kost.					Cacao en kost.				
	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.
Boven-Cottica.	5	4	4	4	4	»	»	»	»	»	2	1	1	1	1	»	»	»	»	»
Perica	3	3	3	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne . .	5	5	5	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Commetewane	8	8	7	6	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Beneden-Commewijne .	3	3	3	3	3	»	»	»	»	»	4	3	3	»	»	6	6	6	11	2
Beneden-Cottica. . . .	10	10	9	10	9	1	1	»	»	1	1	1	1	»	»	3	5	6	4	»
Matappica	1	1	1	1	1	2	»	»	»	1	2	2	2	2	1	1	»	»	»	»
Boven-Suriname. . . .	3	3	9	9	9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Suriname. . .	13	13	4	4	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	2	2	1	1
Boven-Para.	»	»	3	3	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Para	6	6	3	1	1	»	»	»	»	»	2	2	»	»	1	10	11	7	8	1
Boven-Saramacca . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca . .	3	3	3	2	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	3	3	3	»
Nickerie	5	5	5	5	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	3	4	2
Coronie	1	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	1
Totaal. . .	66	65	60	52	50	3	1	»	»	2	11	9	7	3	3	27	29	29	33	7

Getal hektaren

DISTRICTEN.	Suikerplantages.					Koffij en cacao.					Koffij en kost.					Cacao en kost.				
	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.
Boven-Cottica	270	245	228	233	234	»	»	»	»	»	49	52	42	12	30	4	10	7	2	1
Perica	223	187	130	157	82	6	10	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
Boven-Commewijne .	155	139	74	64	64	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	5	5	3	4
Commetewane. . . .	327	351	300	241	162	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17	»	»	4	»
Beneden-Commewijne.	397	387	347	331	317	1	36	37	16	18	85	69	29	»	2	226	270	249	178	280
Beneden-Cottica . . .	1222	1204	1105	995	924	11	19	24	»	107	67	45	23	30	11	190	108	138	82	56
Matappica	151	195	186	197	201	»	»	»	9	43	205	145	157	152	115	33	34	21	»	15
Boven-Suriname . . .	226	219	632	654	488	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	1	2
Beneden-Suriname . .	942	940	477	436	453	»	»	»	»	»	8.2	»	»	»	»	154	161	150	39	36
Boven-Para	»	»	176	134	119	»	»	0.4	»	0.5	0.8	»	0.8	»	»	0.4	»	»	»	5
Beneden-Para	438	461	202	64	63	»	»	»	»	»	18	15	21	17	29	184	188	85	46	57
Boven-Saramacca . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca .	309	326	306	293	266	5	8	8	»	8.5	»	»	»	16	8.5	80	84	72	41	48
Nickerie	932	950	944	939	926	28	28	28	6	28	»	»	»	28	28	103	125	154	165	147
Coronie.	248	248	255	238	238	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	15	45	21	45
Totaal. . .	5840	5852	5362	4976	4537	51	101	105,4	31	205	433	326	272.8	255	225.5	1000.4	1000	931	532	700

in cultuur en dier voortbrengselen.

Cacao.					Bananen.					Katoen.					Hout.					Kostgronden.					TOTAAL.				
1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.	1874.	1876.
»	»	»	»	»	6	5	5	5	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	13	10	10	10	11
»	»	»	»	»	1	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	4	4	4	3	3
»	»	»	»	»	1	1	3	»	»	»	»	»	»	»	1	1	1	»	»	»	1	»	12	17	7	8	9	13	18
»	»	»	»	»	1	2	1	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	2	9	11	9	9	9
3	5	5	1	6	5	5	5	5	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	3	3	5	13	23	25	25	20	29
»	3	3	4	4	3	2	2	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	18	22	21	18	19
»	2	»	»	1	4	3	»	»	1	2	2	2	1	1	»	»	»	»	»	1	2	»	10	8	13	12	5	14	15
»	»	»	»	»	1	1	2	2	4	»	»	»	»	»	7	7	3	»	»	3	7	10	17	11	14	18	24	28	24
3	2	2	3	3	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	18	19	8	8	8
»	»	2	»	1	»	2	»	»	4	»	»	»	»	»	13	15	17	»	»	9	11	12	37	31	22	28	34	40	39
5	10	13	13	9	5	»	3	»	1	»	»	»	»	»	8	5	»	»	»	22	21	5	9	16	58	55	31	31	29
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	2	3	1	»	»	»	»	44	»	24	29	3	45	»
12	15	15	13	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	9	29	12	11	28	30	50	30	24
1	1	1	1	3	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	9	9	10	10	10
»	1	1	»	1	2	2	1	3	3	8	5	5	5	3	»	»	»	»	»	3	2	2	»	3	14	11	11	11	12
24	39	42	35	39	30	27	24	14	27	10	8	7	6	4	23	30	24	1	»	70	84	61	146	117	274	291	254	290	250

in cultuur.

Cacao.					Bananen.					Katoen.					Houtgronden.					TOTAAL.				
1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.
6	»	»	»	12.5	86	83	63	54	89	»	»	»	»	»	24	14	15	27	21	439	404	355	328	387.5
5	»	»	4	6	58	50	39	19	23.5	»	»	»	»	»	6	»	»	»	5	298	247	177	180	120.5
»	»	»	»	»	8	10	23	35	84	»	»	»	»	»	9	7	9	42	47.5	175	161	111	144	199.5
»	»	4	»	52	42	39	33	18	»	»	»	»	»	»	8	2	4	»	»	394	392	341	263	214
337	371	456	549	568	396	355	360	405	368	9	»	»	»	»	92	11	19	16	17	1543	1499	1497	1495	1570
125	216	195	310	200	346	288	254	254	321	»	»	»	»	»	14	16	»	1	4	1976	1896	1719	1622	1623
34	72	12	68	56,5	139	100	90	103	94	82	114	126	140	165	11	13	29	25	22	655	673	621	694	711.5
»	»	»	»	1	5	6	43	81	61	»	»	»	»	»	22	14	36	80	61	253	239	711	816	615
88	88	91	192	199	47	80	62	99	80	»	»	»	»	»	»	6	»	»	»	1239.2	1275	785	766	768
»	8	29	24	28	12	27	27	26	224	»	»	»	»	»	466	227	576	916	690	479.2	262	809.2	1100	1066.5
393	392	466	496	542	194	169	136	116	141	»	»	»	»	»	206	163	87	77	132	1433	1388	997	816	964
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	12	15	»	»	4	12	15	»	»
582	603	606	634	591	83	58	31	49	41.5	»	»	»	»	»	16	»	59	32	27.5	1075	1079	1082	1065	991
76	76	95	109	153	43	33	16	154	3	»	»	»	»	»	6	66	»	»	»	1188	1278	1257	1401	1285
»	15	21	13	28	51	87	72	100	135	773	744	691	742	1054	12	16	51	92	65.5	1090	1125	1135	1206	1565.5
1646	1841	1975	2399	2437	1510	1385	1229	1513	1665	864	858	817	882	1219	896	567	900	1308	1092.5	12241.4	11930	11592.2	11896	12081

[5. 72.] — BIJLAGE L².

OPGAVE der

DISTRICTEN.	SUI						
	HOEVEELHEID KILOGRAMMEN.					HEKTAREN	
	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.
Boven-Cottica	496 998	529 851	497 249	490 725	372 466	169.7	184.2
Perica.	335 585	290 991	267 572	103 638	121 810	137.5	125.1
Boven-Commewijne . .	211 087	308 430	251 543	144 725	66 139	102	105.4
Commetewane	430 927	634 324	645 476	517 517	317 677	210	246
Beneden-Commewijne .	1 078 545	1 136 163	1 110 955	929 405	680 555	271.2	308.5
Beneden-Cottica . . .	2 653 099	2 607 583	2 599 764	1 972 629	2 226 631	900.4	900.4
Matappica	248 648	282 711	282 002	334 019	430 403	98.1	126.8
Boven-Suriname . . .	345 868	239 463	1 226 268	1 110 262	816 155	160.2	111
Beneden-Suriname . .	1 971 216	1 921 408	1 015 783	1 054 337	873 309	720.4	639
Boven-Para	»	»	364 317	288 785	206 668	»	»
Beneden-Para	943 224	743 120	375 208	250 236	102 753	340.7	304.7
Boven-Saramacca . . .	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca . .	543 257	500 905	747 780	629 492	491 441	268.7	221.5
Nickerie	2 529 355	2 358 071	2 719 154	2 312 640	2 601 618	757.2	692.5
Coronie	551 719	872 084	649 988	884 700	957 264	189,4	248.1
	12 517 256	12 425 104	12 753 059	11 023 110	10 264 889	4 325.5	4 213.2

DISTRICTEN.	RUM EN DRAM.					KOF		
	HOEVEELHEID IN LITERS.					HOEVEELHEID IN		
	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1871.	1872.	1873.
Boven-Cottica	18 598	3 690	3 535	5 347	1 485	11 856	11 658	8 278
Perica.	23 936	16 661	11 052	5 917	1 610	»	61	123
Boven-Commewijne . . .	33 221	49 129	44 928	35 378	6 264	»	»	»
Commetewane	13 147	6 563	3 229	1 915	28	»	»	»
Beneden-Commewijne . .	99 209	87 458	69 426	44 550	27 924	2 722	5 531	793
Beneden-Cottica	227 160	167 965	195 383	176 011	190 206	5 053	4 898	5 785
Matappica	»	»	»	»	»	9 465	22 105	19 602
Boven-Suriname	15 448	11 542	32 616	8 671	14 654	»	»	»
Beneden-Suriname . . .	87 617	24 879	2 603	1 890	2 960	»	»	»
Boven-Para	»	»	11 898	15 084	8 026	»	»	5
Beneden-Para	45 792	34 776	20 405	15 854	8 790	188	197	317
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca . . .	119 830	64 400	139 827	80 514	94 892	435	467	175
Nickerie	380 923	272 470	455 846	468 687	531 049	686	3 290	1 568
Coronie	122 706	110 948	92 441	136 386	147 851	»	»	»
	1 187 587	850 481	1 083 189	1 016 205	1 035 739	30 405	48 407	36 646

GOEDEREN.	UIT NEDERLAND.		UIT E…
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelhe…
Per transport	»	f 327 376	»
Houtwaren (timmer).	»	»	494 M². W…
IJzer, bewerkt.	»	3 020	»
Idem, in staven, banden of platen	2 101 K.G.	630	14 533 K.…
Kaas, diverse soorten	66 708 » f 111	66 819	21 »
Kaarsen. Spermacetie-	3 043 »	3 043	»
Kaarsen. Compositie-	10 783 »	9 705	»
Kaarsen. Smeer-	»	»	»
Kalk en cement	826 vaten kalk. 431 » cement.	4 956 2 947	57 p. suik. 35 vaten ce…
Koffers, valiezen en reiszakken.	»	8	»
Koffij	1 200 K.G.	1 200	»
Kolen, versche.	»	»	»
Koper, in bladen of staven	21 K.G. geel.	42	»
Koper, bewerkt	»	321	»
Kramerijen en galanterien	»	18 956	»
Kruidenierswaren.	»	8 393	»
Leder. Zool- en pomp-.	5 728 K.G.	12 602	»
Leder. Verlakt.	684 vellen.	2 736	»
Leder. Marokijn	37 »	74	»
Leder. Bazaan	1 018 »	2 036	»
Leder. Gewast	213 »	1 491	84 velle…
Leder. Schapen-	188 »	188	»
Leder. Andere soorten	»	1 536	»
Lederwerk, zoo als zadels- en schoenmakerswerk, en alle andere lederwerk.	»	17 011	»
Leijen, dak-	»	»	15 000 stu…
Limonade gazeuse	»	»	»
Lood, plat	1 324 K.G.	530	»
Lucifers	$77\frac{1}{2}$ gros.	273	»
Machinerien voor landelijk bedrijf en voor de bewerking en bereiding van koloniale producten.	»	»	»
Maïs en maïsmeel	»	»	»
Meubelen	»	4 991	»
Manufacturen en stoffen van wol, laken, cachemiren, van zijde, katoen, hennep, vlas, werk, boomschors en alle andere, hetzij ruw, wit of gebleekt, gegomd, gewast, geverwd of gedrukt. Passementwerk, naai-, stik- en floretzijde enz., handschoenen, mutsen en andere kleedingstukken, voor zoo verre niet afzonderlijk belast.	»	253 595	»
Per transport	»	f 744 479	»

	…NGELAND.		UIT NOORD-AMERIKA.		UIT DEMEMARY.		UIT BARBADOS.	
DIST…	…id.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
		f 58 190	»	f 161 825	»	f 179 782	»	f 110 200
	…/.P.	321	21 456 M². W.P. 24 295 » P.P.	13 946 24 295	12 066 M². W.P. 1 173 » P.P.	7 843 1 173	6 645 M². W.P. 586 » P.P.	4 319 586
Boven-Cott		9 414	»	130	»	794	»	306
Perica . . .r.		4 360	»	»	2 424 K.G.	727	»	»
Boven-Com		21	»	»	496 »	496	16 K.G.	
Commetew		»	»	»	147 »	147	»	»
Beneden-C		»	»	»	374 »	337	»	»
Beneden-C		»	2 325 K.G.	1 628	322 »	225	»	»
Matappica Boven-Sur	kalk. …nent.	1 995 245	»	»	47⁵ p. suik. kalk. 2 vaten » 7 » cement.	1 663 12 49	125 vaten cement. 100 » kalk.	875 600
Beneden-S		60	»	1 587	»	102	»	»
Boven-Par		»	5 784 K.G.	5 784	4 662 K.G.	4 662	3 272 K.G.	3 272
Beneden-P		»	»	8	»	»	»	»
Boven-Sar		»	»	»	75 K.G. geel.	150	1 K.G. rood.	3
Beneden-S								
Nickerie .		363	»	»	»	61	»	2
Coronie .		4 253	»	480	»	1 092	»	468
		48	»	»		508	»	202
		»	»	»	50 K.G.	110		»
		»	»	»	»	»	»	»
		»	»	»	»	»	»	»
		»	»	»	1 vel.	2	»	»
DIS…		588	»	»	16 »	112	»	»
		•	»	»	»	»	»	»
		»	»	»	»	»	»	»
Boven-Cot		10 956	»	458	»	8 426	»	664
Perica . …s.		1 500	»	»	8 000 stuks.	800	»	»
Boven-Coi		»	»	»	»	120	»	»
Commetev		»	»	»	»	»	»	»
Beneden-C		»	2 462 gros.	8 617	82 gros.	287	»	»
Beneden-C								
Matappica		19 450	»	»	»	»	»	»
Boven-Su		»	11 762 K.G.	1 416	27 162 K.G.	3 252	9 540 K.G.	1 140
Beneden-S		»	»	7 305	»	326	»	27
Boven-Pa								
Beneden-I								
Boven-Sa								
Beneden-S								
Nickerie								
Coronie		122 240	»	231	»	71 771	»	9 464
		f 234 004	»	f 227 710	»	f 285 029	»	f 132 144

GOEDEREN.	UIT NEDERLAND.		UIT ENG[ELAND]
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.
Per transport	»	f1 064 495	»
Suikergoed, confituren, banket koek en bonbons	»	1 774	»
Tabak. In rollen of bladen	88 K.G.	132	»
Tabak. Gekorven	1337 »	4 011	1 K.G.
Tabak. Pruim-	10 »	40	»
Tigchels	»	»	»
Thee	3 291 K.G.	9 873	414½ K.G.
Tin en zink (in bladen)	1 284 »	642	»
Tin en zink (bewerkt)	»	»	»
Touwwerk (diverse soorten)	»	16 077	»
Uijen	33 238 K.G.	3 324	»
Uurwerken	»	352	»
Vaatwerk	»	5 082	»
Varkens, schapen enz.	»	»	»
Verwwaren	»	21 574	»
Visch. Bakkeljaauw en andere gezouten visch	121 K.G.	24	»
Visch. Haring	1 268 »	507	225 K,G.
Visch. Makreel enz. (in pekel)	»	»	»
Visch. Zalm	»	»	»
Visch. Gedroogd en gerookt	2 777 K.G.	1 371	»
Vleesch. Gezouten en gepekeld	4 294 »	1 718	347 K.G.
Vleesch. Ham en should	4 522 »	5 879	156 »
Vleesch. Rolpens	1 533^{5} »	1 841	»
Vleesch. Worst en saucijsjes	3 441 »	3 441	»
Vleesch. Gedroogd en gerookt	199 »	423	»
Vischlijm	»	»	»
Water (mineraal)	»	628	»
Wijnen (alle soorten) in vaten of fusten.	22 717 L.	11 440	»
Als voren (gebotteld)	4 541 »	5 040	2 150 L.
Vermouth	6 208 »	7 139	»
Zakken (koffij en caçao)	6 283 st.	4 712	2 494 st.
Zeep (alle soorten) niet geparfumeerd	2 527 K.G.	758	65 447^{s} K,G
Zeildoek	339 M.	339	33 M.
Zout (ruw)	»	»	100 K.G.
Idem (geraffineerd)	»	29	»
Alle andere dan de bovenvermelde waren, goederen en koopmanschappen van welken aard ook	»	10 892	»
TOTAAL	»	f1 191 557	»

[5. 73.]

NGE…	…ELAND.	UIT NOORD-AMERIKA.		UIT DEMERARY.		UIT BARBADOS.	
id. DIS…	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
…/.P.	f 365 615	»	f 395 110	»	f 465 906	»	f 183 667
	3 237	»	393	»	647	»	61
Boven-Cott…	»	18 760 K.G.	28 140	4 919 K.G.	7 379	4 909 K.G.	7 365
Perica . …	3	7 »	21	»	»	»	»
Boven-Com…	»	»	»	6 K.G.	24	»	»
Commetew…	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-C…	1 244	»	»	60½ K.G.	181	½ K.G.	2
Beneden-C…	»	»	»	»	»	»	»
Matappica kall… nen…	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Sur…	1 858	»	26	»	786	»	52
Beneden-S…	»	1 590 K.G.	127	31 499 K.G.	2 520	165 K.G.	13
Boven-Para…	»	»	499	»	»	»	»
Beneden-P…	21 739	»	20 818	»	4 393	»	1 453
Boven-Sara…	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-S…	4 119	»	902	»	490	»	56
Nickerie .							
Coronie .	»	683 982 K.G.	136 796	162 997 K.G.	32 599	33 440 K.G.	6 688
	38	22 390 »	3 735	6 165 »	1 027	2 430 »	405
	»	82 953 »	16 591	5 670 »	1 134	2 723 »	545
	»	4 282^5 »	1 413	1 735 »	573	2 277 »	751
	»	1 308 »	487	»	»	»	»
	138	117 793 »	47 117	37 500 »	15 000	22 904 »	9 162
DIS.	203	73 196 »	32 206	1 419 »	624	»	»
	»	»	»	105 »	126	»	»
	»	»	»	»	»	»	»
	»	29 K.G.	72	»	»	»	»
Boven-Cot…	»	»	»	»	»	»	»
Perica . …	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Com…	»	»	»	4 377 L.	3 940	55 L.	50
Commetew…	5 300	»	»	224 »	336	165 »	248
Beneden-C…	»	»	»	54 »	62	»	»
Beneden-C…	1 871	»	»	»	»	»	»
Matappica…	19 634	7 767 K.G.	2 330	5 216 K.G.	1 565	6 070 K.G.	1 821
Boven-Sur…	38	»	»	82 M.	82	155 M.	155
Beneden-S…	3		»	11 325 K.G.	340	8 250 K.G.	247
Boven-Par…	69	»	»	»	»	»	»
Beneden-P…							
Boven-Sar…							
Beneden-S…	4 619	»	3 768	»	5 699	»	665
Nickerie .							
Coronie	f 429 728	»	f 690 551	»	f 545 433	»	f 213 406

UIT

Hoev

2

2'

1

[5. 75

Seede

jaar.

	30,00
Inkomend	1,00
Uitgaand	1,00
Tonnegel	1,60
Baak-, I	1,00
Entrepôt-	0,90
	0,70
	300,00
	200,00
	4,00
	2,00
	2,00
	7,00
	2,00
Aardappe	1,00
Bieten er	5,00
Blom .	40,00
Blik in l	1,00
Boter (A	0,90
» al	0,55
Cingels	0,55
Duigen r	0,50
» v	200,00
» v	0,50
» z	1,00
l	15,00
Ezels (m	10,00
» (st	10,00
Garen (v	60,00
» (z	45,00
Gereedsc	90,00
Houw	18,00
IJzer	3,00
Houw	0,70
»	0,32
»	
Harpuis	100,00
Hoepels	55,00
Hout (ti	45,00
» gr	34,00
» W	4,00
» P.	50,00
» lat	100,00
»	
»	

[5. 72.] vers

.] — BIJLAGE M³.

TAAT van gepercipieerde regten op de scheepvaart, en tariven waarnaar de regten op den in- en uitvoer geheven zijn, in het jaar 1875.

GEHEVEN REGTEN op de scheepvaart.

te regten	f 264 552,115
e regten	119 172,45
den	29 241,00
s- en steigergelden	5 890,525
-, waag- en roeigelden	5 452,385
	f 424 308,475

PRIJZEN waarnaar de 5 pct. regten van ingevoerde goederen geheven zijn.

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste halfjaar.	Tweede halfjaar.
len	per H.L.	f 6,00	f 6,00
peen	» »	10,00	10,00
. . . .	» 100 K.G.	19,00	19,00
laden	» 100 »	36,00	36,00
merikaansche)	» K.G.	1.10	1,10
le andere	» »	1,60	1,60
. . . .	» 1000 stuks.	18,00	18,00
net bodems:			
voor rumpuncheons	» pak voor 1 vat.	12,50	12,50
voor andere	» » » 1 »	3,50	3,50
zonder bodems	» » » 1 »	3,00	3,00
bodems.	» stuk.	0,25	0,25
uil-)	» »	200,00	200,00
een-)	» »	40,00	40,00
isschers)	» pak van 50 str.	15,00	15,00
bil-)	» K.G.	2,00	2,00
happen:			
eelen	» stuk.	0,75	0,75
en schoppen	» »	0,90	0,90
vers (dul-).	» »	0,75	0,75
(wit hechten).	» »	0,50	0,50
(geel »).	» »	0,45	0,45
. . . .	» 100 K.G.	30,00	30,00
(houten)	» 1000 stuks.	60,00	60,00
mmer-):			
enen deelen.	» 100 M².	100,00	100,00
.P. planken	» 100 »	65,00	65,00
P. planken	» 100 »	100,00	100,00
ten 7⁸⁵ M.	» bos van 10 st.	3,00	3,00
» 6²⁸ »	» » » 10 »	2,50	2,50
» 4⁷¹ »	» » » 10 »	2,00	2.00

NGI

id.

DIS

/.P.

Boven-Cott
Perica. . S.
Boven-Com
Commetew
Beneden-C
Beneden-C
Matappica kalk
nem
Boven-Sur
Beneden-S
Boven-Para
Beneden-P
Boven-Sara
Beneden-S
Nickerie .
Coronie .

DIS.

Boven-Cot
Perica. . S.
Boven-Cor
Commetev
Beneden-C
Beneden-C
Matappica
Boven-Sur
Beneden-S
Boven-Par
Beneden-I
Boven-Sar
Beneden-S
Nickerie .
Coronie

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste halfjaar.	Tweede halfjaar.
IJzer in staven, banden of platen	per 100 K.G.	f 30,00	f 30,00
Kaas, zoetemelksche Leidsche en Edammer	» K.G.	1,00	1,00
Koffij	» »	1,00	1,00
Kaarsen (was-)	» »	1,60	1,60
» (spermacetie-)	» »	1,00	1,00
» (starine- en compositie-)	» »	0,90	0,90
» (smeer-)	» »	0,70	0,70
Koper in bladen of staven:			
» (rood)	» 100 K.G.	300,00	300,00
» (geel)	» 100 »	200,00	200,00
Leder (verlakt)	» vel.	4,00	4,00
» (marokijn-)	» »	2,00	2,00
» (bazaan-)	» »	2,00	2,00
» (gewast)		7,00	7,00
» (zool- en pomp-)	» K.G.	2,00	2,00
» (schapen-)	» vel.	1,00	1,00
Limonade gazeuse	» dozijn flesschen.	5,00	5,00
Lood (plat)	» 100 K.G.	40,00	40,00
Olie (olijf-)	» L.	1,00	1,00
» (machine-)	» »	0,90	0,90
» (lijn-, gekookt en ongekookt)	» »	0,55	0,55
» (patent-)	» »	0,55	0,55
» (raap-)	» »	0,50	0,50
Paarden en veulens	» stuk.	200,00	200,00
Pennen (vederen)	» bos van 25 stuks.	0,50	0,50
» (stalen)	» gros.	1,00	1,00
Pek en teer	» H.L.	15,00	15,00
Pinda's	» »	10,00	10,00
Rapen	» »	10,00	10,00
Smeer (molen- en talk-)	» 100 K.G.	60,00	60,00
Spek (gezouten)	» 100 »	45,00	45,00
» (gerookt)	» 100 »	90,00	90,00
» (koppen-)	» 100 »	18,00	18,00
Spijkers (koperen)	» K.G.	3,00	3,00
» (compositie-)	» »	0,70	0,70
» (ijzeren)	» »	0,32	0,32
Steenen (metsel-):			
» (fire Bricks)	» 1000 stuks.	100,00	100,00
» (Engelsche)	» 1000 »	55,00	55,00
» (Amerikaansche)	» 1000 »	45,00	45,00
» (Hollandsche)	» 1000 »	34,00	34,00
Tabak (pruim-)	» K.G.	4,00	4,00
Tigchels en tigchelsteenen (plavuizen)	» 1000 stuks.	50,00	50,00
Tin	» 100 K.G.	100,00	100,00

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste halfjaar.	Tweede halfjaar.
Touwwerk	per 100 K.G.	f 80,00	f 80,00
Verwwaren:			
indigo	» K.G.	8,00	8,00
ultramarijn	» »	1,60	1,60
kogel- of waschblaauw	» »	0,70	0,70
vermiljoen	» »	5,00	5,00
Berlijnsch blaauw	» »	4,00	4,00
keizers of Parijsch groen	» »	3,00	3,00
Friesch en Spaansch groen	» »	2,50	2,50
koningsgeel	» »	2,00	2,00
cromaatgeel	» »	»	0,80
cromaatgroen	» »	0,60	0,60
menie.	» »	0,50	0,50
doodekop	» »	0,40	0,40
goudglid	» »	0,40	0,40
omber	» »	0,70	0,70
geel oker	» »	0,20	0,20
Engelsch bruin	» »	0,20	0,20
loodwit, droog en aangemaakt	» »	0,36	0,36
zinkwit	» »	0,46	0,46
zwartsel	» »	0,40	0,40
krijt, gemalen en timmer-	» »	0,08	0,08
Terpentijn	» L.	1,00	1,00
Vleesch (gepekeld)	» 100 K.G.	40,00	40,00
Hammen en shoulders uit Europa	» 100 »	130,00	130,00
» » » » Amerika	» 100 »	44,00	44,00
Rolpens, in vaatjes, potten of fleschen	» K.G.	1,20	1,20
Worst en saucijsjes gepekeld, als boven.	» »	1,00	1,00
Water (mineraal-).	» 100 kruiken.	20,00	20,00
Zakken (koffij- en kakao-)	» 100 st.	75,00	75,00
Zeep van alle soorten, niet geparfumeerd	» K.G.	0,30	0,30
Zeildoek	» Meter.	1,00	1,00
Zink	» 100 K.G.	50,00	50,00
Zout (ruw)	» 100 »	3,00	3,00

NB. Van de niet voor prijsbepaling vatbare goederen, en die niet van invoerregt zijn vrijgesteld, wordt het regt geheven naar de gedeclareerde waarde.

TARIEF van goederen waarop bij den invoer een vast of hooger regt geheven is.

Azijn	f	0,10	per liter.
Beschuit en hard brood		0,02	» K.G.
Bieren in vaten		0,10	» liter.
» » flesschen of kruiken		0,12	» »
Byouterien, horologien, lijfsieraden, koralen, schildpad, ivoor, aliminum, alle edelgesteenten, goud- en zilverwerk		»	15 pct. van de waarde.
Breeuwwerk		1,25	per 50 K.G.
Buskruid		1,00	» K.G.
Eetwaren, bereid in blik		»	8 pct. van de waarde.
Galanterien, onder welke benaming ook		»	8 » » » »
Granen en peulvruchten		1,00	per 50 K.G.
Gedistilleerd:			
bitter		0,40	per liter.
brandewijn		0,75	» »
likeuren		0,75	» »
alle andere, houdende bij 15 graden warmte van den honderddeeligen thermometer 50 pct. zuiveren alcohol, meerdere of mindere sterkte naar evenredigheid, in fust of vat		0,35	» »
gebotteld		0,40	» »
Hagels, kogels en loopers		0,25	» K.G.
Kramerijen		»	8 pct. van de waarde
Lucifers in pakjes of doosjes, naar reden van 96 lucifers per pakje of doosje in pakkaadje van niet minder dan 10 grossen		2,00	per gros.
Idem in pakjes of doosjes, naar reden van 96 lucifers per pakje of doosje, in pakkaadje van minder dan 10 grossen		3,00	» »
Idem (kammetjes of stokjes voor) naar reden van 96 stokjes per pakje of doosje; de stokjes of kammetjes van de gebruikelijke lengte		15,00	per 10 grossen.
Mais en maismeel		0,75	per vat van 90 K.G.
Oliën:			
kerosine		0,065	per liter.
parafine en camphine en alle andere bij eene warmte van 130 graden van den honderddeeligen thermometer ontplofbare steen- en aardoliën		1,50	» »
Opium		10,00	» K.G.
Parfurmerien, waaronder fijne zeepsoorten		»	10 pct. van de waarde.
Percussiedopjes		0,20	per 100 stuks.
Pijpen (tabaks-) of gedeelten van pijpen, diverse soorten		»	10 pct. van de waarde.
Reuzel		2,00	per 50 K.G.
Rijst		0,60	» 50 »
Sigaren of sigaretten		1,50	» K.G.
Snuif		»	15 pct. van de waarde.
Speelkaarten		0,10	per pakje van 1 spel.
Steenkolen (ordinaire)		1,00	» ton van 1000 K.G.
Suiker (geraffineerde)		2,00	per 50 K.G.
Idem (vacuumpan)		1,50	» 50 »
Suikergoed, confituren, banket, koek en bonbons		»	10 pct. van de waarde.
Tabak in rollen of bladen		0,40	per K.G.
Idem gekorven		0,75	» »

Thee	f	0,20	per K.G.
Uijen		0,02	» »
Vermouth		0,30	» liter.
Visch:			
Bakkeljaauw en andere gezouten visch		0,01	» K.G.
Haring, gepekeld		1,25	per vat van 90 K.G.
Makreel en andere vischsoorten in pekel		1,80	» » » 90 »
Zalm, gepekeld		3,75	» » » 90 »
Gedroogde en gerookte visch		3,00	per 50 K.G.
Vuurwapenen:			
Geweerloopen, met of zonder laden of sloten		5,00	» loop.
Pistolen en revolvers		3,00	» stuk.
Wijnen van alle soorten in fusten of vaten		0,20	» liter.
Idem gebotteld		0,25	» »

PRIJZEN van producten waarop bij den uitvoer 5 pct. regten geheven zijn.

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	KWARTALEN. 1e.	2e.	3e.	4e.
Arrowroot	per K.G.	f 0,60	f 0,60	f 0,60	f 0,60
Awarapitten	» H.L.	1,00	1,00	1,00	1,00
Banannen	» bos.	0,60	0,60	0,60	0,60
Bijlhoutvet.	» L.	1,50	1,50	1,50	1,50
Confituren	» K.G.	2,00	2,00	2,00	2,00
Gomma	»	0,40	0,40	0,40	0,40
Hout, rond of □ tot en met 21/21 c.M. dikte	» stuk.	2,00	2,00	2,00	2,00
Idem, » » » van meerdere dikte	» »	5,00	5,00	5,00	5,00
Idem, letter-	» »	2,00	2,00	2,00	2,00
Idem, planken	» 10 d.M.	0,10	0,10	0,10	0,10
Idem, latten	» 31 M.	1,10	1,10	1,10	1,10
Idem, brand-	» S.	3,00	3,00	3,00	3,00
Huiden	» K.G.	0,20	0,20	0,20	0,20
Kakao.	» »	0,45	0,44	0,42	0,44
Katoen, schoone	» »	0,90	0,90	0,90	0,90
Idem, vuile.	» »	0,54	0,54	0,54	0,54
Idem, pitten	» »	0,02	0,02	0,02	0,02
Koffij, heele	» »	1,40	1,40	1,40	1,20
Idem, gebroken	» »	0,95	0,95	0,95	0,90
Kokosnooten	» 100 stuks.	5,00	5,00	5,00	5,00
Koren, gepeld in vat	» K.G.	0,10	0,10	0,10	0,10
Idem, ongepeld	» 600 spieren.	4,50	4,50	4,50	4,50
Kwassiehout	» K.G.	0,02	0,02	0,02	0,03
Lemmetjes	» H,L.	2,00	2,00	2,00	2,00

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	KWARTALEN.			
		1e.	2e.	3e.	4e.
Lemmetjes, gezouten	per H.L.	f 5,00	f 5,00	f 5,00	f 4,50
Idem, of limoensap	» »	20,00	20,00	20,00	20,00
Melassie	» »	9,50	9,00	9,00	8,50
Oranjeschillen	» K.G.	0,20	0,20	0,20	0,20
Patattes	» »	0,14	0,14	0,14	0,14
Pinda's	» H.L.	10,00	10,00	10,00	10,00
Rijst, rijstmeel	» K.G.	0,20	0,20	0,20	0,20
Idem, ongepeld	» »	0,14	0,14	0,14	0,14
Roucou	» »	0,40	0,40	0,40	0,40
Rum en dram van 20 graden	» 360 L.	75,00	75,00	75,00	75,00
En voor iederen graad daarenboven of daar beneden per 360 L. f 5 meer of minder.					
Rundvee	» stuk,	120,00	120,00	120,00	120,00
Schapen	» »	7,00	7,00	7,00	7,00
Suiker	» K.G.	0,16^{5}	0,15	0,16	0,16
Idem, vacuumpan, gewasschen.	» »	0,26^{5}	0,25	0,26	0.26
Idem, idem, ongewasschen	» »	»	0,18	0,19	0,19
Idem, concrete	» »	0,13$^{1}/_{4}$	0,13	0,14	0,14
Tamarinde in stroop.	» »	0,40	0,40	0,40	0,40
Tonkaboonen	» »	1,00	1,00	1,00	1,00
Varkens	» stuk.	15,00	15,00	15,00	15,00
Vischlijm	» K.G.	2,00	2,00	2,00	2,00

[5. 76.]

BIJLAGE M^{4}.

STAAT van te Paramaribo en in het district Nickerie in 's lands waag gewogen en gemeten producten gedurende het jaar 1875.

PRODUCTEN.	HOEVEELHEID.
Cacao.	1 145 916^{5} kilogrammen.
Katoen (schoone en vuile) . . . . ,	64 514 idem.
Koffij.	8 362^{5} idem.
Melassie.	1 028 091 liters.
Rum en dram.	896 565 idem.
Suiker	7 241 182 kilogrammen.

[5. 77.]

BIJLAGE M^{5}.

SPECIFIEKE STAAT der uit Nederland, Noord-Amerika en andere vreemde landen aangekomen schepen in Suriname, over het jaar 1875.

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				UIT NEDER
1	20 Januarij,	Diewerke,	B. van Veen,	291
2	23 Februarij,	Enne Catharina,	R. Mellema,	171
3	18 Maart,	Cornelia Maria,	P. D. Mulder,	206
4	22 »	Lida,	J. W. C. Vinke Muller,	201
5	20 Mei,	Antonia Hendrika Carolina,	M. Hoedemaker,	206
6	31 »	Catherine,	H. Sap,	192
7	15 Junij,	Albatros,	H. H. Koch,	364
8	21 »	Henriette,	K. Wijtsma,	356
9	3 Augustus,	Adriana Johanna,	W. Bakker Hz.,	212
10	17 »	Onderneming,	C. L. van der Veen,	189
11	14 September,	den Helder,	C. Rab,	241
12	23 October,	Amalia,	K. Bakker,	163
13	11 November,	Willem Jacobus,	W. P. de Vries,	212
14	29 »	de Haan,	K. R. Visser,	312
15	6 December,	Cornelia Maria,	P. D. Mulder,	206
16	24 »	Willem van der Voort,	L. T. Jaski,	172
17	29 »	Henriette,	K. Wijtsma,	356
			Totaal 17 schepen, metende	4050

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				UIT NOORD
1	18 Januarij,	C. H. Fabius,	W. S. Keene,	301
2	26 »	F. L. Cutler,	J. G. Smith,	134
3	1 Februarij,	Emma L. C. Winsor,	E. B. Atwood,	154
4	4 »	N. J. Miller,	E. C. Harris,	124
5	25 »	John Matheus,	D. A. Roberts,	216
6	30 Maart,	Western Sea,	C. S. H. Hanson,	258
7	12 April,	Aristos,	W. Tucker,	132
8	13 »	Fanny Lewis,	P. Edwards,	351
9	16 Mei,	Newport,	W. Miller,	174
10	18 »	Mathilda B.,	D. Cameron,	175
11	21 »	J. Howland,	J. H. Lakeman,	231
12	10 Junij,	John Matheus,	H. C. Emmerson,	216
13	18 »	C. A. Heggens,	D. C. Mac Intosch,	116
14	21 »	Western Sea,	C. H. Hanson,	258
15	30 »	J. P. Wijman,	J. M. Uram,	164
16	30 »	Eurika,	T. Wilson,	158
			Transporteren	3162

Onder welke vlag.	Van waar vertrokken.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
LAND.			
Nederlandsche.	Amsterdam.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem-	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
AMERIKA.			
N.-Amerikaansche.	Salem via Cayenne.	In ballast.	
Idem.	Jacksonville.	Planken.	
Idem.	Boston.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	La Have.	Planken.	

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	3162
17	19 Julij,	Aristos,	W. Tucker,	132
18	2 Augustus,	Quango,	G. H. Hopkins,	201
19	1 September,	J. Howland,	J. H. Lakeman,	231
20	20 »	Western Sea,	C. H. Hanson,	258
21	23 »	Paul Seavy,	S. French,	252
22	25 »	Eurika,	T. Wilson,	158
23	9 »	C. A. Higgens,	D. C. Mac Intosch,	116
24	15 »	Example,	W. H. Lewis,	196
25	20 »	John Matheus,	W. F. Davis,	216
26	10 November,	Aristos,	W. Tucker,	132
27	15 »	Modena,	S. Mac Bride,	174
			Totaal 27 schepen, metende	5228

UIT ANDERE VREEMDE

1	2 Januarij,	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
2	11 »	Cottica,	D. T. Mac Kechnie,	319
3	12 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
4	14 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
5	15 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
6	18 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
7	19 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	34
8	21 »	Ariel,	N. Gunnerson,	286
9	23 »	Dauntless,	J. F. Cumming,	51
10	25 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
11	28 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
12	29 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
13	2 Februarij,	Plymouth Belle,	J. W. Jordan,	49
14	2 »	Fidelio,	T. King,	64
15	5 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	34
16	8 »	Ruth,	T. Curphey,	261
17	10 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
18	15 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
19	16 »	Dauntless,	J. F. Cumming,	51
20	16 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	34
21	28 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
22	27 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
			Transporteren	1664

Onder welke vlag.	Van waar vertrokken.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engelsche.	Boston.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Idem.	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Wilmington.	Planken.	
Engelsche.	La Have.	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Boston.	Diverse koopmanschappen.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	

LANDEN.

Engelsche.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Glasgow.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	Idem.
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Zweedsche.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	Idem.
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Londen.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Barbados.	Idem.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport.	1 664
23	1 Maart,	Lady of the Night,	T. Swart,	43
24	2 »	Atalanta,	J. W. Johnson,	59
25	3 »	Annie Laurie,	H, Waakhuysen,	34
26	4 »	Hero,	H. Nash,	66
27	6 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
28	6 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
29	10 »	Dauntless,	J. T. Cumming,	51
30	16 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
31	17 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
32	17 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
33	25 »	Despatch,	W. J. Simmons,	68
34	25 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
35	25 »	Hermann,	T. Prinzhorn,	195
36	29 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
37	30 »	Bessie,	R. Edwards,	293
38	30 »	Maria Eliza,	C. M. de Hareth,	80
39	30 »	Dauntless,	J. T. Cumming,	51
40	30 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
41	2 April,	Lady of the Night,	T. Swart,	43
42	3 »	Uucas,	N. Johnson,	222
43	3 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	34
44	5 »	Lily,	T. Simmons,	65
45	13 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
46	15 »	Gottfried,	J. G. Rieke,	218
47	16 »	Lady of the Night,	T Swart,	43
48	17 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	34
49	26 »	Lily,	T. Simmons,	65
50	26 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
51	28 »	Hermina,	R. White,	38
52	28 »	Annie Laurie,	H. Waakhuijsen,	34
53	29 »	Dauntless,	J. T. Cumming,	51
54	29 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
55	1 Mei,	de Haan,	R. Visser,	312
56	4 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
57	7 »	Vredelust,	J. R. Brouwer,	180
58	8 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
59	10 »	Lily,	T. Simmons,	65
60	10 »	Plymouth Belle,	J. W. Jordan,	49
61	11 »	Warhawk,	J. M. Dinzey,	93
			Transporteren	4 695

Onder welke vlag.	Van waar vertrokken.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Nederlandsche.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	Idem.
Zweedsche.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	
Engelsche.	Glasgow.	Idem.	
Nederlandsche.	Curaçao.	Idem.	
Engelsche.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	Idem.
Noorweegsche.	Troon.	Steenkolen.	
Nederlandsche.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	
Zweedsche.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem
Engelsche.	Barbados.	Idem.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	dem.
Idem.	Marowijne.	Idem.	
Engelsche.	Demerary.	Idem.	
Nederlandsche.	Rio Grande.	In ballast.	
Idem.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	4 695
62	11 Mei,	W. H. B.	J. D. Shepperd,	73
63	13 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	36
64	18 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
65	19 »	Laura,	L. G. Petersen,	183
66	25 »	Dauntless,	J. T. Cumming,	51
67	25 »	Hermina,	R. White,	38
68	26 »	Coronie,	A. Becker,	12
69	29 »	Plymouth Belle,	J. W. Jordan,	49
70	31 »	Lily,	T. Simmons,	65
71	3 Junij,	Fidelio,	T. King,	64
72	5 »	Elzire,	J. N. Hassel,	73
73	8 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
74	8 »	Lady of the Nigth,	T. Swart,	43
75	15 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
76	15 »	Alliance,	J. Buchan,	300
77	17 »	Western Belle,	R. Morman,	272
78	19 »	Bertha,	C. Meijer,	240
79	21 »	G. C. Gradwell,	W. Richards,	146
80	21 »	Dauntless,	J. T. Cumming,	51
81	21 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
82	23 »	Lily,	T. Simmons,	65
83	26 »	Hermina,	R. White,	38
84	28 »	Sappemeer II,	Z. K. Rorenberg,	240
85	29 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
86	5 Julij,	Mathilda,	J. Abendanon,	49
87	6 »	Celestial,	T. Tawkes,	227
88	7 »	Lady of the Night	T. Swart,	43
89	8 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
90	13 »	Serah,	J. C. Gomperts,	112
91	13 »	W. H. B.,	J. D. Shepperd,	73
92	21 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
93	22 »	Arnold,	H. Lenger,	202
94	30 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
95	2 Augustus,	Lady of the Night,	T. Swart,	43
96	3 »	Maria Eliza,	C. M. de Hazeth,	80
97	11 »	Margaritha,	J. A. Rodriques,	137
98	11 »	Quick Step,	J. S. Tarley,	59
99	12 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
100	13 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
			Transp	8 141

Onder welke vlag.	Van waar vertrokken.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engelsche.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Zweedsche.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	Idem.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Glasgow.	Idem.	
Idem.	Londen.	Idem.	
Zweedsche.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Ardrossant.	Steenkolen.	
Idem.	Barbados.	Diverse koopmanschappen.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	Idem.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Idem.	Londen.	Idem.	Idem.
Idem.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Engelsche.	Idem,	Idem.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Noord-Duitsche.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Curaçao.	Ezels en diverse koopmanschappen.	
Portugesche.	Cayenne.	Diverse koopmanschappen.	
Engelsche.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	

Volgnommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	8141
101	17 Augustus,	Lady of the Night,	T. Swart,	43
102	23 »	Cottica,	J. Griffiths,	319
103	23 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
104	29 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
105	31 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
106	3 September,	Lady of the Night,	T. Swart,	43
107	4 »	Dauntless,	J. T. Cumming,	51
108	7 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
109	8 »	St. Paulo,	T. J. de Santa Anna,	125
110	10 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
111	10 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
112	13 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
113	16 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
114	29 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
115	29 »	Quwer,	E. Gardner,	187
116	29 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
117	4 October,	Planter,	J. Hansford,	249
118	5 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
119	6 »	Dauntless,	J. T. Cumming,	49
120	6 »	W. H. B.,	J. D. Shepperd,	73
121	8 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
122	14 »	Fidelio,	T. King,	64
123	16 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
124	19 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
125	21 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	34
126	27 »	Gottfried,	J. G. Rieke,	218
127	29 »	Plymouth Belle,	J. W. Jordan,	49
128	6 November,	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
129	9 »	Dauntless,	J. T. Cumming,	49
130	11 »	Hermina,	R. White,	38
131	12 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
132	15 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
133	17 »	Black Eagle,	E. W. Man,	75
134	29 »	Sikkolina,	C. H. Veen,	184
135	29 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	34
136	29 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
137	6 December,	Ida,	W. A. Prescod,	81
138	7 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
139	13 »	Alliance,	J. Buchan,	300
			Transporteren	11 112

Onder welke vlag.	Van waar vertrokken.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Nederlandsche.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Engelsche.	Glasgow.	Steenkolen en div. koopmanschappen.	
Idem.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Idem.	Idem.
Portugesche.	Cayenne.	Idem.	
Engelsche.	Demerary.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Guadeloupe.	In ballast.	
Nederlandsche.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Idem.
Engelsche.	Glasgow.	Steenkolen en div. koopmanschappen.	
Nederlandsche.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	
Engelsche.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Noord-Duitsche.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	Idem.	Met immigranten.
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Ingeklaard te Nickerie.
Engelsche.	Barbados.	Idem.	Met immigranten.
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Barbados.	In ballast.	Met immigranten.
Nederlandsche.	Cayenne.	Idem.	
Idem.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	Idem.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Glasgow.	Steenkolen en div. koopmanschappen.	

Volg-nommer.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	11 112
140	13 December,	Flora Anna,	N. Chase,	45
141	15 »	Indiana,	E. R. Simmons,	110
142	15 »	Western Belle,	R. Morman,	272
143	17 »	Lily,	T. Simmons,	65
144	27 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	34
145	27 »	Hermina,	R. Whithe,	38
146	27 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
147	29 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
148	29 »	Dauntless.	J. T. Cumming,	49
			Totaal 148 schepen, metende	11 827

Onder welke vlag.	Van waar vertrokken.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engelsche.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Londen.	Idem.	Idem.
Idem.	Demerary.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem,	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	

RECAPITULATIE der uit Nederland, Noord-Amerika en andere vreemde landen aangekomen schepen, gedurende het jaar 1875.

UIT NEDERLAND.				
Nederlandsche schepen	. . . . . .	17	metende	4 050 tonnen
UIT NOORD-AMERIKA.				
Noord-Amerikaansche schepen	13		2 607	
Engelsche schepen	14		2 621	
		27		5 228 »
UIT ANDERE LANDEN.				
Nederlandsche schepen	71		3 551	
Engelsche schepen	67		6 250	
Noord-Duitsche schepen	2		420	
Zweedsche schepen	5		1 122	
Noorweegsche schepen	1		222	
Portugesche schepen	2		262	
		148		11 827 »
Totaal. . . .		192	schepen, metende	21 105 tonnen.

[5. 78.]

BIJLAGE M[6].

SPECIFIEKE STAAT der naar Nederland, Noord-Amerika en andere vreemde landen vertrokken schepen van Suriname, in het jaar 1875.

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				NAAR NEDER
1	19 Januarij,	Amalia,	K. Bakker,	163
2	25 »	Onderneming,	C. L. van der Veen,	189
3	5 Februarij,	Zeehond,	P. Fenninga,	195
4	10 »	Caspar de Robles,	T. H. van Slooten,	161
5	25 Maart,	Cornelia Geertruida,	G. G. Wielema,	257
6	31 »	Willem Jacobus,	W. P. de Vries,	212
7	17 April,	Cornelia Maria,	P. D. Mulder,	206
8	28 Mei,	Enne en Catharina,	R. Mellema,	171
9	29 »	Lida,	J. W. C. Vinke Muller,	201
10	2 Junij,	Diewerke,	B. van Veen,	291
11	27 Julij,	Antonia Hendrika Carolina,	M. Hoedemaker,	206
12	20 Augustus,	Catherine,	H. Sap,	192
13	2 September,	Onderneming,	C. L. van der Veen,	189
14	4 »	Henriette,	K. Wijtsma,	356
15	2 October,	Albatros,	H. H. Koch,	364
16	22 »	Adriana Johanna,	W. Bakker Hz.,	212
17	4 December,	Amalia,	K. Bakker,	163
18	10 »	de Haan,	K. R. Visser,	312
19	28 »	Willem Jacobus,	W. P. de Vries,	212
			Totaal 19 schepen, metende	4352
				NAAR NOORD
1	15 Januarij,	Fanny Lewis,	P. Edwards,	351
2	16 »	Aristos,	W. Tucker,	132
3	21 »	Nebo,	J. F. Macomber,	176
			Transporteren	659

Onder welke vlag.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
LAND.			
Nederlandsche.	Amsterdam,	Huiden, □ letter- en kwassiehout en naturalien.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, melassie, □ en letterhout.	
Idem.	Idem.	Rum, kokosnoten en □ hout.	
Idem.	Idem.	Rum en kokosnoten.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, cacao, melassie, kokosnoten en limoensap.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, katoen, melassie, vischlijm, limoensap en □ hout.	
Idem.	Idem.	Kakao, rum, huiden, confituren en □ hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, bijlhoutvet, limoensap, lemmetjes, kokosnoten, vischlijm, □ en letterhout.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, cacao, katoen, melassie, limoensap en kokosnoten.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, cacao, melassie, huiden, limoensap, kokosnoten en □ hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, melassie, limoensap en □ en letterhout.	
Idem.	Idem.	Suiker, katoen, cacao, huiden, vischlijm en limoensap.	
Idem.	Idem.	□ hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, cacao, limoensap, □ en letterhout.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, melassie, cacao, huiden, roucou, kwassie- □ en letterhout.	
Idem.	Idem	Suiker, rum, cacao, limoensap, kokosnoten, kwassie- en □ hout.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, arrowroot, limoensap en kwassiehout.	
Idem.	Idem.	Huiden, limoensap, vischlijm, toncaboonen en □ en letterhout.	
Idem.	Idem.	Suiker, rum, melassie en □ hout.	
AMERIKA.			
Engelsche.	Boston.	Suiker, melassie, cacao en gezouten lemmetjes.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie en cacao.	
Idem.	Idem.	Idem.	

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	659
4	11 Februarij,	N. J. Miller,	E. C. Harris,	119
5	23 »	F. L. Cutler,	J. G. Smith,	134
6	27 Maart,	John Matheus,	D. A. Roberts,	216
7	19 April,	Western Sea,	C. S. H. Hanson,	258
8	10 Mei,	Aristos,	W. Tucker,	132
9	17 »	Fanny Lewis,	P. Edward	351
10	12 Junij,	J. Howland,	J. H. Lakeman,	231
11	14 »	Mathilda B.,	D. Cameron,	175
12	15 »	Newport,	W. Miller,	174
13	9 Julij,	J. P. Wijman,	J. M. Uram,	164
14	9 »	John Matheus,	H. A. Emmerson,	216
15	23 »	Western Sea,	C. S. H. Hanson,	258
16	24 »	Eurika,	T. Wilson,	158
17	31 Augustus,	Quango,	G. H. Hopkins,	201
18	4 September,	Aristos,	W. Tucker,	132
19	30 »	J. Howland,	J. H. Lakeman,	231
20	22 October,	Paul Seavey,	S. French,	252
21	23 »	Eurika,	T. Wilson,	158
22	27 »	Western Sea,	C. S. H. Hanson,	258
23	2 November,	C. A. Higgens,	D. C. Mac Intosch,	116
24	15 »	Example,	W. H. Lewis,	196
25	26 »	John Matheus,	W. F. Davis,	216
26	11 December,	Aristos,	W. Tucker,	132
27	20 »	Modena,	S. Mac Bride,	174
			Totaal 27 schepen, metende	5311

NAAR ANDERE VREEMDE

1	5 Januarij,	Maroni packet,	D. de Boer,	24
2	6 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
3	11 »	Alliance,	J. Buchan,	300
4	12 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	34
5	14 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
6	18 »	C. H. Fabius,	W. S. Keene,	301
			Transporteren	761

Onder welke vlag.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engelsche.	Boston.	In ballast.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Suiker, melassie, cacao en gezouten lemmetjes.	
Engelsche.	Idem.	Suiker, melassie en cacao.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Suiker en cacao.	
Engelsche.	Idem.	Suiker, melassie, cacao en gezouten lemmetjes.	
Idem.	Idem.	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Suiker, melassie en cacao.	
Engelsche.	Idem.	Suiker, melassie, cacao en gezouten lemmetjes.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	Gezouten lemmetjes.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao en gezouten lemmetjes.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Idem.	
Engelsche.	Idem	Cacao en gezouten lemmetjes.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao en gezouten lemmetjes.	
Idem.	Idem	Idem.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Suiker, cacao en gezouten lemmetjes.	
Idem.	Idem.	□ hout.	
Engelsche.	Idem.	Suiker en □ hout.	
N.-Amerikaansche.	Idem.	Suiker, melassie, katoen en gezouten lemmetjes.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie en cacao.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie, cacao en koffij.	
Idem.	Idem.	Suiker, melassie en cacao.	

LANDEN.

Nederlandsche.	Demerary.	Banannen.	Uitgeklaard te Nickerie.
Idem.	Idem.	Cacao.	
Engelsche.	Clyde.	Suiker, rum en vischlijm.	
Nederlandsche.	Demerary.	Suiker.	Idem.
Engelsche.	Idem.	In ballast.	
N.-Amerikaansche.	St. Martin.	Idem.	

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				761
7	20 Januarij,	Maroni packet,	D. de Boer,	24
8	20 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
9	21 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
10	26 »	Dauntless,	J. F. Cumming,	49
11	26 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	34
12	30 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
13	5 Februarij,	Plymouth Belle,	J. W. Jordan,	49
14	8 »	Fidelio,	T. King,	64
15	10 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	34
16	12 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
17	12 »	Celestial,	J. Martin,	227
18	13 »	Emma L. C. Winsor,	E. B. Atwood,	154
19	13 »	Lady of the Night	T. Swart,	43
20	18 »	Dauntless,	J. F. Cumming,	49
21	20 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
22	25 »	Ruth,	T. Curphey,	262
23	25 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
24	25 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	34
25	27 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
26	27 »	Western Belle,	R. Morman,	272
27	6 Maart,	Atalanta,	W. Johnson,	59
28	6 »	Hero,	H. Nash,	66
29	8 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
30	9 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
31	9 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
32	9 »	Ariel,	N. Gunnerson,	286
33	11 »	Dauntless,	J. F. Cumming,	49
34	15 »	Alice Holden,	J. F. Johnston,	200
35	17 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
36	20 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
37	22 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
38	22 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
39	25 »	Cottica,	D. T. Mac Kochnie,	319
40	27 »	Dispatch,	W. Simmons,	68
41	27 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	36
42	1 April,	Quick Step,	J. F. Ameo,	59
43	2 »	Dauntless,	J. F. Cumming,	49
44	3 »	Eleonora Dessé,	T. Swart,	29
			Transporteren	3 884

Onder welke vlag.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Nederlandsche.	Demerary.	In ballast.	
Engelsche.	Idem.	Schoone katoen.	Uitgeklaard te Nickerie.
Nederlandsche.	Idem.	Cacao.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	In ballast.	
Nederlandsche.	Demerary.	Suiker.	Idem.
Idem.	Cayenne.	Diverse goederen.	
Engelsche.	Demerary.	Idem.	
Idem.	Barbados.	In ballast.	
Nederlandsche.	Demerary.	Cacao.	Idem.
Engelsche.	Idem.	In ballast.	
Nederlandsche.	Londen.	Suiker, rum en cacao.	Idem.
N.-Amerikaansche.	St. Martin.	In ballast.	
Nederlandsche.	Demerary.	Cacao.	
Engelsche.	Barbados.	□ hout.	
Nederlandsche.	Demerary.	Diverse goederen.	
Engelsche.	St. Kitts.	In ballast.	
Idem.	Demerary.	Cacao.	Idem.
Nederlandsche.	Idem.	Huiden.	Idem.
Engelsche.	Idem.	In ballast.	
Idem.	Londen.	Suiker en rum.	Idem.
Idem.	Barbados.	In ballast.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Cacao.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Zweedsche.	Liverpool.	Suiker en rum.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	In ballast.	
Idem.	Londen.	Suiker, rum, bijlhoutvet, □ en letterhout.	
Idem.	Demerary.	Diverse goederen.	Idem.
Idem.	Idem.	Planken.	
Nederlandsche.	Idem.	Cacao.	
Idem.	Idem.	Diverse goederen.	Idem.
Engelsche.	Clyde.	Suiker, rum, katoen, vischlijm en limoensap.	
Idem.	Barbados.	Diverse goederen.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Idem.	In ballast.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Nederlandsche.	Demerary.	Suiker en cacao.	Idem.

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport.	3 884
45	6 April,	Maroni packet,	D. de Boer,	24
46	7 »	Lily,	T. Simmons,	65
47	9 »	Maria Eliza,	C. M. de Hazeth,	80
48	9 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	49
49	16 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
50	19 »	Hermina,	R. White,	38
51	22 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	36
52	22 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
53	24 »	Uncas,	N. Johnson,	222
54	28 »	Lily,	T. Simmons,	65
55	28 »	Coronie,	A. Becker,	12
56	1 Mei,	Dauntless,	J. F. Cumming,	49
57	3 »	Bessie,	R. Richard,	280
58	3 »	Hermann,	T. Prinshorn,	195
59	5 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
60	5 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	36
61	10 »	Vredelust,	J. R. Brouwer,	180
62	11 »	Serah,	J. C. Gomperts,	112
63	12 »	Plymouth Belle,	J. W. Jordan,	49
64	12 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
65	13 »	Lily,	T. Simmons,	65
66	14 »	War Hawk,	J. M. Dinzey,	93
67	14 »	Hermina,	R. White,	38
68	20 »	Coronie,	A. Becker,	12
69	21 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
70	27 »	Dauntless,	J. F. Cumming,	49
71	1 Junij,	Plymouth Belle,	J. W. Jordan,	49
72	4 »	Lily,	T. Simmons,	65
73	5 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
74	5 »	Gottfried,	J. G. Rieke,	218
75	7 »	Elzire,	J. S. Howel,	73
76	8 »	Fidelio,	T. King,	64
77	11 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
78	12 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
79	14 »	W. H. B.,	J. D. Shepperd,	73
80	15 »	Hermina,	R. White,	38
81	18 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
82	21 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
83	22 »	C. A. Higgens,	D. C. Mac Intosch,	116
			Transporteren	6 740

Onder welke vlag.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Nederlandsche.	Demerary.	Diverse goederen.	
Engelsche.	Idem.	Cacao.	
Nederlandsche.	Idem.	Diverse goederen.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	Uitgeklaard te Nickerie.
Nederlandsche.	Idem.	Cacao.	
Idem.	Idem.	Suiker en rum.	Idem.
Idem.	Idem.	Suiker, rum en cacao.	Idem.
Idem.	Idem.	Diverse goederen.	Idem.
Noorweegsche.	Tobago.	Suiker.	
Engelsche.	Demerary.	Cacao.	
Nederlandsche.	Idem.	Diverse goederen.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Clyde.	Suiker en letterhout.	
Noord-Duitsche.	Liverpool.	Suiker en rum.	Idem.
Engelsche.	Demerary.	In ballast.	
Nederlandsche.	Idem.	Cacao.	Idem.
Idem.	Liverpool.	□ hout.	
Idem.	Barbados.	Idem.	
Engelsche.	Idem.	In ballast.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Cacao.	
Idem.	Barbados.	Cingels.	
Nederlandsche.	Demerary.	Suiker.	Idem.
Idem.	Idem.	Schoone katoen.	Idem.
Idem.	Idem.	In ballast.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	□ hout.	
Idem.	Idem.	In ballast.	
Idem.	Demerary.	Diverse goederen.	
Nederlandsche.	Idem.	Cacao.	
Noord-Duitsche.	Liverpool.	Suiker, rum en kokosnoten.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	In ballast.	
Idem.	Demerary.	Cacao.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Cacao en huiden.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	□ hout.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	Suiker.	Idem.
Idem.	Idem.	Suiker en cacao.	Idem.
Idem.	Cayenne.	Diverse goederen.	
N.-Amerikaansche.	Barbados.	In ballast.	

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	6 740
84	23 Junij,	Dauntless,	J. F. Cumming,	49
85	26 »	Lily,	T. Simmons,	65
86	26 »	Lady of the Nigth,	T Swart,	43
87	5 Julij,	Laura,	L. Petersen,	183
88	6 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	48
89	10 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
90	10 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
91	24 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
92	28 »	G. C. Gradwell,	W. Richards,	159
93	29 »	Sappemeer II,	Z. K. Rorenberg,	240
94	31 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
95	4 Augustus,	Bertha,	C. Meijer,	240
96	7 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
97	9 »	Alliance,	J. Buchan,	300
98	13 »	Quick Step,	J. Farley,	59
99	16 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
100	16 »	Maria Eliza,	C. M. de Hazeth,	80
101	20 »	Misty Morn,	A. J. Walker,	48
102	20 »	W. H. B.	J. D. Shepperd,	73
103	20 »	Western Belle,	R. Morman,	272
104	21 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
105	24 »	Margaritha,	J. A. Rodriques,	137
106	25 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
107	25 »	Eleonora Dessé,	T. Swart,	29
108	30 »	Eleonora Dessé,	J. Swart,	29
109	1 September,	Maroni packet,	D. de Boer,	24
110	7 »	Dauntless,	J. F. Cumming,	49
111	8 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
112	11 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
113	11 »	Eleonora Dessé,	T. Swart,	29
114	16 »	St. Paulo,	F. J. de Santa Anna,	125
115	18 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
116	21 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
117	22 »	Arnold,	H. Lenger,	202
118	27 »	den Helder,	C. Rab,	241
119	5 October,	Maroni packet,	D. de Boer,	24
120	8 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
121	8 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
122	11 »	Dauntless,	J. F. Cumming,	49
			Transporteren	10111

Onder welke vlag.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	*AANMEBKINGEN.*
Engelsche.	Barbados.	In ballast.	
Idem.	Demerary.	Cacao.	
Nederlandsche.	Idem.	Diverse goederen.	Uitgeklaard te Nickerie.
Zweedsche.	Liverpool.	Suiker en rum.	Idem.
Engelsche.	Demerary.	Schoone katoen.	Idem.
Nederlandsche.	Idem.	Cacao.	
Idem.	Idem.	In ballast.	Idem.
Idem.	Idem.	Diverse goederen.	Idem.
Engelsche.	Londen.	Suiker, □ en letterhout.	
Nederlandsche.	Idem.	Suiker, rnm en cacao.	Idem.
Idem.	Demerary.	Cacao.	
Noord-Duitsche.	Liverpool.	Suiker, rum en kokosnoten.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	Cacao.	
Engelsche.	Clyde.	Suiker, rum en limoensap.	
Idem.	Demerary.	Cacao.	
Nederlandsche.	Idem.	In ballast.	
Idem.	Idem.	Arrowroot en □ hout.	
Engelsche.	Idem.	In ballast.	Idem.
Idem.	Barbados.	□ hout.	
Idem.	Londen.	Suiker, rum, cacao en kokosnoten.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	Cacao.	Idem.
Portugesche.	Liverpool.	□ hout.	
Engelsche.	Demerary.	In ballast.	
Nederlandsche.	Idem.	Diverse goederen.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	In ballast.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Cacao.	
Nederlandsche.	Idem.	In ballast.	Idem.
Portugesche.	Idem.	Diverse goederen.	
Nederlandsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Cacao.	Idem.
Noord-Duitsche.	Liverpool.	Suiker en rum.	Idem.
Nederlandsche.	Londen.	□ hout.	
Idem.	Demerary.	Cacao, confituren en koren.	
Idem.	Idem.	In ballast.	
Engelsche.	Idem.	Idem.	
Idem.	Barbados.	Planken.	

Volg-nommer.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	10 111
123	15 October,	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	34
124	16 »	Fidelio,	T. King,	64
125	25 »	Cottica,	J. Griffiths,	319
126	25 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
127	27 »	Eleonora Dessé,	J. Swart,	29
128	28 »	Celestial,	T. J. Tawkes,	227
129	1 November,	Plymouth Belle,	J. W. Jordan,	43
130	1 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
131	3 »	Hermina,	R. Whithe,	38
132	10 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	34
133	12 »	Dauntless,	J. F. Cumming,	49
134	12 »	Quwer,	R. Gardner,	198
135	16 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
136	17 »	Black Eagle,	E. W. Man,	127
137	22 »	Eleonora Dessé,	T. Swart,	29
138	24 »	Planter,	J. Hansford,	249
139	27 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
140	2 December,	Maroni packet,	D. de Boer,	24
141	7 »	Eleonora Dessé,	J. Swart,	29
142	11 »	Annie Laurie,	H. Waakhuysen,	34
143	11 »	Gottfried,	J. G. Rieke,	218
144	16 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
145	18 »	Indiana,	E. R. Simmons,	110
146	20 »	Hermina,	R. White,	38
147	21 »	Lily,	T. Simmons,	65
148	28 »	Flora Anna,	N. Chase,	46
149	30 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	59
150	31 »	Maroni packet,	D. de Boer,	24
151	31 »	Dauntless.	J. F. Cumming.	49
			Totaal 151 schepen, metende	12 424

Onder welke vlag.	Waarheen gedestineerd.	LADING.	AANMERKINGEN.
Nederlandsche.	Demerary.	Diverse goederen.	Uitgeklaard te Nickerie.
Engelsche.	Idem.	Cacao.	
Idem.	Clyde.	Suiker en cacao.	
Nederlandsche.	Demerary.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Suiker en koren.	Idem.
Idem.	Londen.	Suiker, rum en cacao.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	In ballast.	
Nederlandsche.	Demerary.	Cacao.	
Idem.	Idem.	Suiker.	Idem.
Idem.	Idem.	In ballast.	Idem.
Engelsche.	Barbados.	Idem.	
Idem.	Clyde.	Suikér, vischlijm en letterhout.	
Nederlandsche.	Demerary.	Cacao en pindas.	
Engelsche.	Barbados.	In ballast.	
Nederlandsche.	Demerary.	Suiker.	Idem.
Engelsche.	Londen.	Suiker, cacao, limoensap en letterhout.	
Nederlandsche.	Demerary.	Suiker en cacao.	Idem.
Idem.	Cayenne.	Diverse goederen.	
Idem.	Demerary.	Schoone en vuile katoen.	Idem.
Idem.	Idem.	Cacao en gomma.	
Noord-Duitsche.	Liverpool.	Suiker en rum.	Idem.
Nederlandsche.	Demerary.	Suiker.	Idem.
Eelsche.	Idem.	Cacao.	
Nederlandsche.	Idem.	Suiker.	Idem.
Engelsche.	Idem.	Cacao.	
Idem.	Cayenne.	In ballast.	Idem.
Idem.	Demerary.	Cacao en gomma.	
Nederlandsche.	Idem.	Cacao.	
Engelsche.	Barbados.	In ballast.	

RECAPITULATIE der naar Nederland, Noord-Amerika en andere vreemde landen vertrokken schepen, gedurende het jaar 1875.

NAAR NEDERLAND.				
Nederlandsche schepen	. . . . . .	19	metende	4 252 tonnen.
NAAR NOORD-AMERIKA.				
Noord-Amerikaansche schepen	9		1 912	
Engelsche schepen	18		3 399	
		27		5 311 »
NAAR ANDERE VREEMDE LANDEN.				
Nederlandsche schepen	73		3 539	
Engelsche schepen	65		6 288	
Noord-Amerikaansche schepen	3		571	
Noord-Duitsche schepen	5		1 073	
Noorweegsche schepen	1		222	
Zweedsche schepen	2		469	
Portugeesche schepen	2		262	
		151		12 424 »
Totaal	. . . . . .	197	schepen, metende	21 987 tonnen.

[5. 79.]

BIJLAGE M7.

STAAT van het entrepôt der kolonie Suriname, gedurende het jaar 1875.

ARTIKELEN.	AANVOER IN HET ENTREPOT UIT			
	NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	VREEMDE LANDEN.	TOTAAL.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	
Azijn	10 vaten.	—	10 damejanes.	10 vaten en 10 damejanes.
Brandewijn . . .	130 kisten.	—	270 kisten.	400 kisten.
	2 vaten.	—	—	2 vaten.
Bier.	414 manden.	—	—	414 manden.
	36 vaten.	—	647 vaten.	683 vaten.
	31 kisten.	—	1 kist.	32 kisten.
Bitter	—	—	5 kisten.	5 kisten.
Boter	—	—	—	—
Genever	5764 kelders.	—	—	5764 kelders.
	59 vaten.	—	—	59 vaten.
Geweren	—	—	1 kist.	1 kist.
Hagels.	—	—	1 vat.	1 vat.
Hammen	—	—	—	—
Kaarsen	25 kisten.	—	—	25 kisten.
Kaas	6 kisten.	—	2 kisten.	8 kisten.
Koren	—	300 zakken.	—	300 zakken.
Koffij	—	—	10 balen.	10 balen.
	—	—	13 vaten.	13 vaten.
Likeur.	129 kisten.	—	—	129 kisten.
Lucifers	—	39 kisten.	31 kisten.	70 kisten.
Oliën	—	—	7 vaten.	7 vaten.
Opium.	—	—	1 kist.	1 kist.
Pijpen	200 manden.	—	—	200 manden.
	20 kisten.	—	—	20 kisten.
Percussiedoppen .	—	—	1 kist.	1 kist.
Rijst	370 balen.	—	—	370 balen.
	—	—	12 vaten.	12 vaten.
Sigaren	75 kisten.	—	1 kist.	76 kisten.
Spijkers	146 vaatjes.	—	—	146 vaatjes.
Suiker.	—	—	35 vaten.	35 vaten.
Tabak.	2 kisten.	—	1 kist.	3 kisten.
	1 baal.	—	—	1 baal.
	$^{2}/_{2}$ okshoofden.	$^{28}/_{2}$ okshoofden.	$^{29}/_{2}$ okshoofden.	$^{59}/_{2}$ okshoofden.
Thee	4 kisten.	—	—	4 kisten.
Vermouth . . .	170 kisten.	—	80 kisten.	250 kisten.
Vleesch	—	—	10 vaten.	10 vaten.
Wijnen	52 kisten.	—	112 kisten.	164 kisten.
	16 vaten.	—	90 vaten.	106 vaten.
	21 manden.	—	1 damejane.	21 manden en 1 damejane.
Water (mineraal) .	20 manden.	—	—	20 manden.
Zeep	85 kisten.	—	399 kisten.	484 kisten.
Diversen	139 collis.	—	138 collis.	277 collis.

DOORVOER UIT HET ENTREPOT NAAR			
NEDERLAND.	NOORD-AMERIKA.	VREEMDE LANDEN.	TOTAAL.
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	
—	—	4 vaten.	4 vaten.
2 kisten.	1 kist.	—	3 kisten.
—	—	—	—
1 mand.	—	88 manden.	89 manden.
—	—	—	—
—	—	1 kist.	1 kist.
—	—	—	—
—	—	15 vaten.	15 vaten.
—	165 kelders.	820 kelders.	985 kelders.
—	—	1 vat.	1 vat.
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	15 hammen.	15 hammen.
—	—	25 kisten.	25 kisten.
—	—	28 kisten.	28 kisten.
—	—	300 zakken.	300 zakken.
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	40 kisten.	40 kisten.
—	—	27 kisten.	27 kisten.
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	200 manden.	200 manden.
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	145 balen.	145 balen.
—	—	—	—
—	—	36 kisten.	36 kisten.
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	—	—
—	—	$^3/_2$ okshoofden.	$^3/_2$ okshoofden.
—	—	—	—
—	5 kisten.	3 kisten.	8 kisten.
—	—	—	—
—	2 kisten.	95 kisten.	97 kisten.
—	—	38 vaten.	38 vaten.
—	—	—	—
—	—	20 manden.	20 manden.
—	—	—	—
1 collis.	—	41 collis.	42 collis.

[5. 80.] BIJLAGE **N.**

STAAT aantoonende het getal der gedurende het jaar 1875 ontvangen en verzonden

ONTVANGEN.

VAN	PER ENGELSCHE (1) EN FRANSCHE MAIL. (2)					PER GEWONE SCHEEPS-GELEGENHEID.				Totaal-generaal brieven.	Totaal-generaal drukwerken.	Totaal-generaal monsters.
	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Porto's drukwerken.	Porto's monsters.	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Drukwerken.			
Nederland (1)	1 122	6 841	7 963	15 078	360	18	35	53	32	9 489	18 122	428
Idem (2)	163	1 310	1 473	3 012	68							
Frankrijk en den agent der Fransche mailboot (1) (2) .	472	836	1 308	610	»	»	»	»	»	1 308	610	»
Engeland (1) (2)	186	3 280	3 466	6 460	»	»	»	»	»	3 466	6 460	»
Curaçao	52	360	412	372	»	»	»	»	»	412	372	»
Nickerie, Coronie en Demerary en andere vreemde plaatsen.	»	»	3662	1 960	»	»	»	»	»	3 662	1 960	»
										18 337	27 524	428
In 1875 ontvangen . . .										19 995	29 960	478
Minder ontvangen dan in 1874 . . .										1 668	2 436	50

brieven en drukwerken, per mail en per gewone scheepsgelegenheid.

VERZONDEN.

NAAR	PER ENGELSCHE (1) EN FRANSCHE MAIL (2)					PER GEWONE SCHEEPS-GELEGENHEID.				Totaal-generaal brieven.	Totaal-generaal drukwerken.	Totaal-generaal monsters.
	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Porto's drukwerken.	Porto's monsters.	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Drukwerken.			
Nederland (1)	612	5 730	6 342	3 012	69	16	3	19	»	8 209	3 622	95
Idem (2)	236	1 612	1 848	610	26							
Frankrijk en den agent der Fransche mailboot (1) (2) .	561	212	773	18	»	»	»	»	»	773	18	»
Engeland (1) (2)	412	1 462	1 874	192	»	»	»	»	»	1 874	192	»
Curaçao	61	310	371	761	»	»	»	»	»	371	761	»
Nickerie, Coronie en Demerary en andere vreemde plaatsen.	»	»	7 060	3 230	»	»	»	»	»	7 060	3 230	»
										18 287	7 823	95
In 1875 verzonden . . .										19 121	9 591	181
Minder verzonden dan in 1874 . . .										834	1 768	86

[5. 81.]

KOLONIAAL VERSLAG van 1876. [Curaçao.]

De statistieke opgaven, in dit verslag voorkomende, loopen over het jaar 1875; de andere mededeelingen sluiten zich aan het vermelde bij het vorig verslag, en behelzen de berigten tot 1°. Junij 1876 ingekomen.

A. Bevolking.

Op ultimo December 1875 bedroeg de bevolking:

OP	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Curaçao	10 763	13 209	23 972
Bonaire	2 243	2 227	4 470
Aruba	2 627	3 043	5 670
St. Martin (Ned. ged.)	1 394	1 707	3 101
St. Eustatius	773	1 036	1 809
Saba	956	1 046	2 002
Totaal	18 756	22 268	41 024

Het garnizoen is onder de bevolking van het eiland Curaçao begrepen. Het totaal cijfer, vergeleken met dat op ultimo December 1874, wijst eene vermeerdering der bevolking met 1874 zielen aan.

In 1875 werden gesloten:

OP	Huwelijken.	Waarbij geëchte kinderen.
Curaçao	66	85
Bonaire	11	6
Aruba	17	26
St. Martin (Ned. ged.)	13	3
St. Eustatius	5	9
Saba	13	»

Het aantal gehuwden, weduwenaars en weduwen bedroeg op ultimo December 1875:

Op Curaçao	2 596
» Bonaire	1 063
» Aruba	719
» St. Martin (Ned. ged.)	516
» St. Eustatius	256
» Saba	532

De verdeeling der bevolking op de verschillende eilanden naar de kerkgenootschappen was als volgt:

OP	Nederlandsch Hervormden.	Methodisten.	Roomsch-katholijken.	Israëliten.	TOTAAL.
Curaçao	1 726	»	21 263	983	23 972
Bonaire	150	»	4 316	4	4 470
Aruba	418	»	5 250	2	5 670
St. Martin (Ned. ged.)	(a) 2 397	»	(b) 704	»	3 101
St. Eustatius	859	550	400	»	1 809
Saba	1 402	»	600	»	2 002
Totaal	6 952	500	32 533	989	41 024

(a) Hieronder zijn begrepen de Methodisten.
(b) De Roomsch-katholijke geestelijke schat het zielental op 1200.

De bevolking was naar de geboorteplaats onderscheiden als volgt:

WOONPLAATS.	GEBOREN				TOTAAL.
	op het eiland.	elders in West-Indie.	in Nederland.	in andere oorden.	
Curaçao	22 724	428	270	550	23 972
Bonaire	4 444	5	10	11	4 470
Aruba	5 227	370	11	62	5 670
St. Martin (Ned. ged.)	2 987	79	15	20	3 101
St. Eustatius	1 683	109	10	7	1 809
Saba	1 972	24	4	2	2 002
Totaal	39 037	1 015	320	652	41 024

In 1875 werden geboren:

OP	Mannen.	Vrouwen.	TOTAAL.	Hiervan buiten echt.
Curaçao	460	466	926	739
Bonaire	87	91	178	94
Aruba	88	83	171	119
St. Martin (Ned. ged.)	53	44	97	67
St. Eustatius	21	23	44	29
Saba	33	21	54	14
Totaal	742	728	1470	1062

In datzelfde jaar bedroeg het getal overledenen:

OP	Mannen.	Vrouwen.	TOTAAL.
Curaçao	207	283	490 waaronder 7 levenloos geboren.
Bonaire	47	28	75
Aruba	26	32	58
St. Martin (Ned. ged.)	33	36	69
St. Eustatius	16	14	30
Saba	13	14	27
Totaal	342	407	749

Als ingezetenen werden ingeschreven 5493 personen, waarvan 5461 reeds in de kolonie gevestigd. De inschrijving van deze laatsten geschiedde ter voldoening aan art. 1 der verordening van 1874 (*Publicatieblad* n°. 22).

B. Algemeen en gewestelijk beheer.

Orde en rust werden in het jaar 1875 niet gestoord. Zoo als onder hoofdstuk **M**, § 8, nader zal worden aangetoond, oefenden de geschillen met Venezuela, waarvan in het laatste verslag werd melding gemaakt, bij voortduring een nadeeligen invloed uit op handel en scheepvaart in de kolonie Curaçao.

De onderhandelingen met genoemde republiek, welke onder anderen ten doel hadden het weder openstellen der voor den buitenlandschen handel gesloten havens van Vela de Coro en Maracaïbo, bleven zonder bevredigende uitkomsten.

Het afbreken der diplomatieke betrekkingen was daarvan het gevolg.

Aan den Nederlandschen zaakgelastigde te Caracas werd na het verlaten van die plaats gelast zich voorloopig op Curaçao te vestigen. Eenigen tijd geleden is hem verlof naar Nederland verleend.

Hoewel de vriendschappelijke betrekkingen met Venezuela reeds sedert geruimen tijd te wenschen overlieten, heeft het Koloniaal Bestuur van Curaçao al datgene trachten te vermijden wat tot regtmatige grieven van de zijde der gemelde republiek zou kunnen aanleiding geven.

Toen in de maand Julij 1875, door tusschenkomst van den Nederlandschen zaakgelastigde te Caracas, aan het Koloniaal Bestuur een eigenhandige brief werd vertoond van den zich op Curaçao bevindenden Venezuelaanschen generaal Colina, waaruit bleek van vijandige plannen tegen Venezuela, is dezen het verder verblijf in de kolonie ontzegd.

Na den 7den Augustus 1875 naar St. Thomas te zijn vertrokken, is hij, bij het vernemen, dat de diplomatieke betrekkingen tusschen Nederland en Venezuela waren afgebroken, naar Curaçao teruggekeerd. Het Bestuur aldaar heeft echter met dien terugkeer geen genoegen genomen en den genoemden Venezolaan den 11den November 1875 andermaal de kolonie doen verlaten.

Andere aanvragen van de Venezolaansche Regering, om uitzetting van personen, die, naar zij vermeende, tegen de rust in de republiek zamenspanden, moesten worden afgewezen, omdat de ingebragte beschuldigingen niet door bewijzen waren gestaafd.

Met eene geringe tusschenpozing van slechts enkele dagen, waarin echter geen uitvoer van oorlogsbehoeften plaats had, werd de in het vorige verslag vermelde verbodsbepaling tot uitvoer van deze artikelen gehandhaafd, tot dat, na het afbreken der diplomatieke betrekkingen, bij 's Gouverneurs besluit van 30 November (7 December 1875, *Publicatieblad* n°. 22), de uitvoer van oorlogsbehoeften, met ingang van den 7den December 1875, weder werd toegelaten.

Bij koloniale verordening, dd. 10 Mei/5 September 1875, *Publicatieblad* n°. 11, werd gewijzigd die van 3 Junij/8 Augustus 1872, *Publicatieblad* n°. 18, regelende de belastingen op het eiland St. Martin (Ned. ged.)

Het *Publicatieblad* van 1875, n°. 18, bevat eene koloniale verordening, waarbij, met intrekking van vroegere bepalingen de belastingen op het eiland Bonaire op nieuw worden geregeld.

In het *Publicatieblad* van 1875 is onder n°. 5 opgenomen het Koninklijk besluit van 14 Mei 1875, bepalende de plaatsing in het *Staatsblad* van het tusschen Nederland en Portugal gesloten verdrag van handel en scheepvaart.

Bij publicatie van 21/24 Januarij 1876, n°. 1, werd afgekondigd 's Konings besluit van 28 November 1875 (*Staatsblad* n°. 210) bepalende de plaatsing in het *Staatsblad* van het tusschen Nederland en den Oranje-Vrijstaat gesloten tractaat van vriendschap en koophandel.

In het *Publicatieblad* van 1876 wordt onder n°. 4 aangetroffen het Koninklijk besluit van 17 December 1875 (*Staatsblad* n°. 243), bepalende de plaatsing in het *Staatsblad* van de tusschen Nederland en Italie gesloten conventie, tot regeling der voorwaarden, waarop de consulaire agenten van laatstgemeld Rijk in de voornaamste havens der Nederlandsche overzeesche bezittingen zullen worden toegelaten.

De overige, sedert het laatste verslag afgekondigde verordeningen zijn vermeld onder de hoofdstukken, waarop zij meer regtstreeks betrekking hebben.

Bij 's Konings besluit van den 5den Maart 1876, n°. 19, werden herbenoemd de aftredende leden van den Kolonialen Raad mr. S. C. Henriquez en G. R. Palm.

C. Militair beheer.

§ 1. *Landmagt.*

De sterkte van het garnizoen was op 1°. Januarij 1876 als volgt:

5 officieren der infanterie, één 2de luitenant der artillerie (instructeur) en 239 onderofficieren en manschappen.

Geneeskundige dienst:

3 officieren van gezondheid;

1 apotheker 2de klasse, in Nederland gedetacheerd.

De volgende mutatien hadden in het jaar 1875 bij het garnizoen plaats:

Geëngageerd 70 man, waaronder 62 inboorlingen van Curaçao, 4 van de onderhoorige eilanden en 4 uit andere oorden afkomstig.

Gereëngageerd voor 2 tot 6 jaren: 3 onderofficieren, 2 korporaals en 20 manschappen, zoomede 1 man voor 1 jaar op de proef.

Bij het corps terug als gedetacheerd geweest bij de brigade maréchaussée, 8 man.

Overleden 1 man.

In de kolonie gepasporteerd 10 man.

Naar Nederland teruggekeerd om te worden gepasporteerd: 1 onderofficier, 1 korporaal en 35 manschappen.

Gegageerd: 1 onderofficier en 5 man.

Gedetacheerd bij de brigade maréchaussée 5 man.

Vervallen verklaard van den militairen stand 1.

Voor den krijgraad gebragt 6 man.

Van den krijgsraad terug bij het corps 8 man.

De gezondheidstoestand van het garnizoen was in 1875 zeer gunstig.

Sedert de maand Februarij 1876 is het garnizoen gewapend met de in het jaar 1874 uitgezonden geweren klein kaliber (stelsel de Beaumont).

Kleeding, nachtleger en huisvesting zijn goed.

In 1875 werden toegekend 10 zilveren en 29 bronzen medailles voor trouwe dienst.

Op ultimo December 1875 bevonden zich 4 militairen in de klasse van krijgstucht.

De garnizoens-bibliotheek bedroeg 1088 werken, waaronder 874 in de Hollandsche taal.

De militaire magazijnen, werkplaatsen, arrestlocalen en landsbakkerij zijn in goeden staat.

De stedelijke schutterij bestond uit:

1 majoor, 15 officieren, 296 presente en 251 afwezige onderofficieren en schutters.

De landelijke schutterij bestond uit:

1 majoor, 9 officieren en 1048 onderofficieren en manschappen. Deze schutterij is niet gewapend.

De percussie-geweren, tot hiertoe bij de stedelijke schutterij in gebruik, worden in orde gebragt.

De kleeding der schutterij vereischt voor een groot deel vernieuwing, doch hiermede wordt gewacht tot dat de thans aanhangige nieuwe organisatie zal zijn tot stand gebragt.

In de laatste maanden van het jaar 1875 heeft zich op Curaçao een corps vrijwilligers gevormd, ten einde, wanneer zulks mogt worden gevorderd, mede te werken tot de verdediging en de bewaring der inwendige rust op het eiland; 150 à 160 personen werden bereids bij dit corps ingeschreven, en, onder de leiding der officieren en onderofficieren van het garnizoen, in den wapenhandel geoefend.

Bij koloniale verordening dd. 2/3 December 1875, *Publicatieblad* n°. 20, werden te dezer zake eenige algemeene bepalingen vastgesteld.

De sterkte der schutterij op de andere eilanden was op ultimo December 1875 als volgt:

Bonaire:

1 kapitein-kommandant, 1 luitenant en 265 onderofficieren en manschappen.

Aruba:

1 kapitein-kommandant, 4 luitenants en 650 onderofficieren en manschappen.

St. Martin (Ned. ged.):

1 luitenant en 45 onderofficieren en manschappen.

St. Eustatius:

1 luitenant en 39 onderofficieren en manschappen.

§ 2. *Instellingen met het militair beheer in verband.*

Het aantal verpleegden in het landshospitaal bedroeg in 1875:

	Staf.	Infanterie.	Zeemagt.	Maréchaussées.	Sein- en batterijwachters.	Gegageerden.	Burgerlijke personen.	Onvermogenden.	Burgerlijke gevangenen.	Militaire justitie.	Koopvaardijvloot.	Schepelingen in dienst van vreemde mogendheden.	Totaal.
Op ultimo December 1874 in behandeling.	»	6	4	»	»	»	»	»	»	»	»	1	11
Bijgekomen	»	201	85	8	»	»	»	8	»	3	1	»	306
Totaal	»	207	89	8	»	»	»	8	»	3	1	1	317
Hersteld of uitgegaan	»	193	77	7	»	»	»	5	»	3	1	»	286
Blijft	»	14	12	1	»	»	»	3	»	»	»	1	31
Overleden	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	2
Bleven in behandeling op ultimo December 1875	»	14	12	1	»	»	»	2	»	»	»	»	29

Door opneming in het *Publicatieblad* werden afgekondigd 's Konings besluiten van:

14 Januarij 1875, n°. 15, houdende vaststelling van de handgelden en gratificatien voor eene verbindtenis bij de landmagt in West-Indie (*Publicatieblad* van 1875, n°. 3) en

19 Maart 1875, n°. 21, nopens de admissie enz. van studenten voor de militaire geneeskundige en pharmaceutische dienst in Nederland en voor de geneeskundige dienst bij de zeemagt en in de kolonien en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen (*Publicatieblad* van 1875, n°. 4).

§ 3. *Zeemagt.*

Zijner Majesteits schroefstoomschip *Het Loo* bleef gedurende het jaar 1875 in de wateren van Curaçao.

Het Loo deed in 1875 onderscheidene kruistogten in de Caraïbische Zee. Onder anderen werden de eilanden St. Thomas, St. Martin (Ned. ged.) en St. Eustatius bezocht. Het aandoen dezer beide laatste eilanden had ten doel aldaar schepelingen aan te werven.

Op den 18den October 1875 vertrok gemelde bodem, ter overbrenging van depêches, naar La Guaira en keerde den 24sten daaraanvolgende terug, aan boord hebbende den Nederlandschen zaakgelastigde bij de Venezolaansche Regering, den heer J. Brakel.

Het Loo werd in December 1875 vervangen door Zijner Majesteits schroefstoomschip *Prinses Maria*.

Een oefenings-eskader, bestaande uit Zijner Majesteits stoomschepen *Zilveren Kruis*, *Leeuwarden* en *Cornelis Dirks*, kwam den 4den Januarij 1876 op Curaçao aan en deed van daar kruistogten in de Caraïbische Zee.

In 1875 werd de haven van Curaçao bezocht door 11 vreemde oorlogsvaartuigen, te weten:

1 Engelsch,
2 Fransche,
8 Venezolaansche.

Ook de eilanden St. Martin (Ned. ged.), St. Eustatius en Saba werden door een Engelsch oorlogsvaartuig bezocht.

D. Regtswezen en politie.

I. WETGEVING.

In het *Publicatieblad* van 1875, n°. 6, is opgenomen de verordening, houdende toekenning van regtsmagt in burgerlijke zaken aan den raad van justitie op het eiland St. Martin en instelling van een raad van justitie op St. Eustatius.

Het *Publicatieblad* n°. 7 bevat een besluit van den Gouverneur, houdende wijziging van het reglement van orde voor de inwendige dienst bij de regterlijke collegien en kantongeregten in de kolonie Curaçao, vastgesteld bij besluit van 20 November 1868 (*Publicatieblad* n°. 19).

Onder n°. 19 wordt in het *Publicatieblad* van 1875 aangetroffen het Koninklijk besluit van 17 October 1875, n°. 27, betrekkelijk de maten, gewigten en weegwerktuigen in de kolom Curaçao; en onder n°. 27 het besluit van den Gouverneur betreffende:

1°. den vorm, de zamenstelling en de afmetingen der maten en gewigten;

2°. de standplaatsen der ijk-kantoren, de stempelmerken en het afkeuringsmerk voor de maten, gewigten en weegwerktuigen;

3°. hetgeen tot het justeren der gewigten betrekking heeft;

4°. het formulier van den ambtseed en de instructie voor den ijker en de adjunct-ijkers der maten, gewigten en weegwerktuigen.

II. Regterlijke magt en regtspraak.

Opgaven van de burgerlijke en strafzaken, bij het hof van justitie in het jaar 1875 behandeld, worden aangetroffen in den staat, onder lit. A hierbij gevoegd.

Het aantal vonnissen in burgerlijke zaken bij het kantongeregt op Curaçao bedroeg in 1875, 39 als:

30 ter zake van schuldvorderingen, waarvan:

6 interlocutoir;

5 bij verstek; en

2 met reconventionelen eisch;

4 betreffende opvordering van huur;

4 wegens opeisching van roerende zaken, waarvan 1 interlocutoir;

1 ter zake van eene vordering tot schadevergoeding.

Bij minnelijke schikking werden afgemaakt 2 zaken.

In 5 voogdijen en 11 toeziende voogdijen hadden voorzieningen plaats.

Over één onder curatele gestelde werd een curator en een toeziende curator benoemd.

Behalve de acten wegens de benoeming van voogden, toeziende voogden, curator en toezienden curator werden door den kantonregter en den griffier 39 acten in verschillende zaken verleden.

Ter griffie van voormeld kantongeregt werden in de daartoe bestemde openbare registers ingeschreven:

3 acten van huwelijksche voorwaarden;

3 » » vennootschappen onder eene firma;

1 acte van eene naamlooze vennootschap.

In strafzaken bedroeg het getal vonnissen 38, als:

18 ter zake van het moedwillig toebrengen van slagen of kwetsuren waarvan 2 gepaard met hoon en 1 met eenvoudige beleediging en schennis van huisregt;

3 ter zake van hoon;

2 » » » diefstal;

2 wegens het plegen van handelingen, storend voor de openbare orde;

2 waarbij de kantonregter zich onbevoegd heeft verklaard;

1 waarbij het exploit van dagvaarding is nietig verklaard;

1 ter zake van weerspannigheid, gepleegd door een ongewapend persoon tegen een ondergeschikt beambte van de administrative politie, handelende ter uitvoering der bevelen van het openbaar gezag;

1 wegens schending van huisregt;

1 ter zake van beleediging, niet het dubbele kenmerk van zwaarte en openbaarheid hebbende, en waartoe geene aanleiding is gegeven door eene onmiddellijk voorafgegane uitterging;

2 tegen achtergebleven getuigen,

1 ter zake van het bij dag houden van hanengevechten op eene openbare plaats;

1 wegens het niet gesloten houden van een winkel, waarin het beroep van tapper uitgeoefend wordt, gedurende den daarvoor bij algemeene verordening vastgestelden tijd;

1 waarbij het verzoek van het openbaar ministerie tot het hooren van getuigen in eene praejudiciele quaestie is van de hand gewezen;

1 ter zake van het in pand nemen van militaire kleedingstukken;

1 wegens het niet indienen aan het parquet van den procureur-generaal van de lijst, waarop moeten vermeld worden de namen enz. van de personen, die hun intrek hebben genomen in eene inrigting tot nachtverblijf. Het getal der veroordeelden bedroeg 40, dat der vrijgesprokenen 3, terwijl één persoon van regtsvervolging werd ontslagen.

Van 4 door het kantongeregt uitgesproken vonnissen werd door het openbaar ministerie hooger beroep aangeteekend.

Aan den Gouverneur werd van consideratie en berigt gediend op 9 verzoekschriften ter erlanging van gratie.

Bij het kantongeregt op Bonaire werden in 1875, 3 burgerlijke en 3 strafzaken behandeld.

Door den kantonregter werden in burgelijke zaken vier personen op vraagartikelen gehoord.

Bij het kantongeregt op Aruba werden behandeld 1 strafzaak, 13 burgerlijke zaken, 8 requesten en 10 voorzieningen in voogdijen en toeziende voogdijen.

Op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) bedroeg het door den raad van justitie behandelde aantal strafzaken 7.

Op 6 requesten werd beschikt.

Bij het kantongeregt werden 20 strafzaken aangebragt, waarbij veroordeeld 18 personen.

Van de 16 aangebragte burgerlijke zaken werden 2 ingetrokken en 4 bijgelegd. In 10 werd vonnis gewezen.

De raad van justitie op St. Eustatius wees 3 vonnissen, waarvan 2 correctioneel en 1 in zake van misdaad.

Het aantal condemnatoire vonnissen door den kantonregter gewezen in zake van overtredingen bedroeg 12, waarvan 2 tot gevangenisstraf, 5 tot geldboeten en 5 tot gevangenisstraf en geldboeten; 5 personen werden vrijgesproken. Tegen 1 vonnis van vrijspraak werd door het openbaar ministerie hooger beroep aangeteekend.

In burgerlijke zaken werden 7 vonnissen gewezen. Tegen 1 vonnis bij verstek kwam de veroordeelde in verzet.

Op Saba behandelde de kantonregter in 1875, 7 zaken, 2 wegens diefstal en 5 wegens politieovertredingen.

III. Politie.

De verbetering van het lot der maréchaussées, in het jaar 1874, heeft veel tot verbetering der politie bijgedragen. De mutatien bij de brigade zijn dan ook minder geworden.

Men is nog niet geslaagd, om op al de eilanden in de behoefte aan veldwachters te voorzien.

Het aantal politiebeambten zal, volgens den Gouverneur, vermeerdering behoeven, met het oog op de ontginning van phosphorzure kalk-bevattende gronden, waarmede op het eiland Curaçao bereids een aanvang is gemaakt.

IV. Middelen van beheer met het regtswezen in verband.

§ 1. *Hypotheekbewaarder.*

Op ultimo December 1874 bleven bestaan de volgende inschrijvingen:

tegen	4½	pct.	1	f 350,00
»	5	»	2	6 800,00
»	6	»	385	1 884 199,00
»	7	»	122	297 053,00
»	8	»	25	27 910,00
»	9	»	9	15 800,00
»	10	»	2	2 000,00
»	12	»	18	41 478,00
zonder rente			2	3 800,00
			566	f 2 279 390,00
Af: doorgehaald in 1873 wegens meerdere zekerheid.			1	
		zamen	565	f 2 279 390,00

Bijgekomen tot ultimo December 1875:

tegen 5 pct.	1		f 1 500,00		
» 6 »	18		98 650,00		
» 7 »	14		47 300,00		
» 8 »	7		15 200,00		
» 9 »	7		10 300,00		
» 10 »	2		4 000,00		
» 12 »	10		9 525,00		
zonder rente	1		25 000,00		
		60			211 475,00
		625			f 2 490 865,00

Hiervan zijn verminderd:

Gedeeltelijk doorgehaald:

tegen 6 pct.	6		f 20 000,00		

Geheel doorgehaald:

tegen 6 pct.	19		129 180,00		
» 7 »	11		10 350,00		
» 8 »	5		15 000,00		
» 9 »	3		2 750,00		
» 12 »	5		9 875,00		
zonder rente	3		28 800,00		
		46			215 955,00
Blijft . . .		579			f 2 274 910,00

zoodat op ultimo December 1875 *vijf honderd negen en zeventig* inschrijvingen bleven bestaan, ten bedrage van *twee millioen twee honderd vier en zeventig duizend negen honderd en tien gulden.*

In het jaar 1875 werden overgeschreven 109 acten van eigendomsovergang enz., alsmede 3 processen-verbaal wegens opheffing van 2 processen-verbaal van inbeslagneming.

§ 2. *Weeskamers.*

De wees-, onbeheerde en desolate boedelkamer op Curaçao, wier fondsen steeds met die van de op 1°. Januarij 1876 opgeheven hypotheekbank onder één beheer waren, werd bij besluit van den Gouverneur dd. 15/16 December 1875, *Publicatieblad* n°. 26, met den 1sten September 1876 opgeheven. De weesmeester, bijgestaan door het personeel der opgeheven hypotheekbank, werd bij gemeld besluit, gedurende 1876, belast met de liquidatie.

Nederlandsch-Portugeesch Israëlitische weeskamer op Curaçao.

Het bedrag op ultimo December 1875 onder de administratie dezer kamer bedroeg f 84 822,09, waarvan f 67 994,68 aan de Israëlitische gemeente en f 16 827,41 aan particulieren behoorden.

Op ultimo December 1875 bedroeg het saldo in kas van de weeskamer op St. Martin (Nederl. gedeelte) f 3456,26

Nog uitstaande gelden 1011,90

f 4468,16

In 1875 werden f 363,65 uitbetaald.

Op St. Eustatius kwamen geene nieuwe boedels onder het beheer der kamer.

Op ultimo December 1875 was op rente uitgezet . . . . f 3391,565

In de reservekas en in de kas der kamer gedeponeerd 314,205

Totaal der gelden onder het beheer der kamer . . . . f 3705,77

Ter uitvoering van de artt. 12, 2de lid, en 19, 2de lid, der bepalingen op den overgang van de vroegere tot de nieuwe wetgeving in de kolonie Curaçao, werd deze instelling, bij besluit van den Gouverneur van 8 April 1876 (*Publicatieblad* n°. 6), met den 1sten Julij 1876 opgeheven.

§ 3. *Gevangenissen.*

Uit het door de commissie van administratie der gevangenen op Curaçao ingediend verslag blijkt het volgende:

Er bestaat vooruitzigt dat reeds in 1876 zal kunnen worden voorzien in de behoefte aan meerdere ruimte voor de gevangenen.

De gevangenisbeambten kweten zich naar behooren van hunnen pligt.

Het aantal gevangenen bedroeg op 1 Januarij 1875:

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
	37	6	43
In 1875 werden opgenomen.	38	13	51
Te zamen.	75	19	94
In den loop van dat jaar verlieten de gevangenissen, door ontslag en overlijden	47	11	58
Aan het einde van 1875 bedroeg dus het aantal gevangenen	28	8	36

Ofschoon dit eindcijfer een kleiner totaal aanwijst dan dat van den 1sten Januarij 1875, was echter de gemiddelde sterkte der bevolking gedurende het jaar 1875 nagenoeg gelijk aan die van 1874.

Door 2 gevangenen werd gebruik gemaakt van het vertrek, bestemd tot afzonderlijke opsluiting tegen betaling (de pistole).

Vergrijpen tegen de tucht waren in 1875 iets talrijker dan in het vorige jaar, doch meestal van onbeduidenden aard. Over het geheel kan dan ook niet gezegd worden dat de geest der bevolking zich minder dan vroeger tot orde neigde. Het aantal disciplinair gestraften bedroeg 36, namelijk 30 mannen en 6 vrouwen.

Slechts één der 36 straffen ging de bevoegdheid van den voorzitter der commissie te boven en werd daarom door de commissie zelve opgelegd.

Het onderhoud der burgerlijke gevangenen, waarin bij voortduring door den cipier werd voorzien, gaf geene aanleiding tot eenige klagt.

Evenmin dat der militaire gevangenen, hetwelk als vroeger uit de menage van het garnizoen werd verstrekt.

De gezondheidstoestand was in 1875 bijzonder gunstig. Slechts 5 ziektegevallen deden zich voor; 4 daarvan waren van geen ernstigen aard; het vijfde had een doodelijken afloop.

Een locaal werd aangewezen, alwaar de gevangenen zich afzonderlijk met hunne geestelijken kunnen onderhouden, alsmede een locaal voor gemeenschappelijke godsdienstoefening der gevangenen van eenzelfde gezindheid.

Naar aanleiding van een verzoek van den apostolischen vicaris op Curaçao zal aan dezen voortaan elke drie maanden eene lijst worden uitgereikt, vermeldende de namen en voornamen der Roomsch-katholijke gevangenen en van hen, die gedurende de drie laatst voorgaande maanden werden ontslagen; voorts de misdrijven door eerstbedoelden gepleegd, de hun opgelegde straffen en de dagteekening hunner opneming in de gevangenis.

De verwachte uitbreiding der gevangenis doet hopen, dat, door het verkrijgen eener ruime binnenplaats, gelegenheid zal ontstaan, om ook de niet tot dwangarbeid veroordeelden een meer geregelden arbeid te verschaffen dan tot dusver mogelijk was.

De totale opbrengst van den arbeid der weinigen, die een ambacht verstaan, dat zonder gevaar voor de orde en veiligheid der gevangenis kan worden uitgeoefend, bedroeg in 1875 f 79,50.

Het voornemen bestaat om, zoodra de gevangenis onder het raadhuis zal zijn uitgebreid, die in de Willemstad op te heffen, zoowel wegens haren hoogst onvoldoenden staat als in het belang van een beter toezigt.

Gedurende 1875 werden in laatstgemelde gevangenis opgenomen: 57 uit hoofde van desertie uit de scheepsdienst of het plegen van ongeregeldheden gearresteerde personen, waaronder 44 mannen en 13 vrouwen, benevens 3 wegens schuld gegijzelden.

Op Bonaire werden in 1875 8 personen in de gevangenis opgenomen. Op ultimo December 1875 was de gevangenis ledig.

Op St. Martin (Ned. ged.) bevonden zich op 1°. Januarij 1875 in de gevangenis	4	personen.
In 1875 bijgekomen	38	»
	42	»
In 1875 uitgegaan	38	»
Bleef op ultimo December 1875	4	»

De voeding, kleeding en behandeling der gevangenen waren goed.

Tucht en zindelijkheid werden gehandhaafd.

Disciplinaire straffen behoefden niet te worden toegepast.

Ziektegevallen kwamen in de gevangenis niet voor.

Op St. Eustatius werden in 1875 12 personen in de gevangenis opgenomen, waarvan 2 door den raad van justitie en 10 door den kantonregter veroordeeld. Hiervan behoorden 8 tot het mannelijk en 4 tot het vrouwelijk geslacht. Een man werd tot dwangarbeid veroordeeld.

Op ultimo December 1875 was slechts 1 man in de gevangenis aanwezig.

E. Eeredienst.

I. Protestantsche.

In het kerkbezoek op Curaçao kwam geene merkbare gunstige verandering. Alleen op feestdagen was de kerk redelijk bezet.

Gedoopt werden 48 kinderen.

Tot lidmaten werden aangenomen 28 personen. 12 attestatien werden afgegeven en 5 huwelijken kerkelijk ingezegend.

De eilanden Bonaire en Aruba werden ieder driemaal door een der predikanten van Curaçao bezocht.

Op Bonaire werden 3 personen tot lidmaten aangenomen. Het getal catechisanten bedroeg eveneens 3. Noch op dat eiland noch op Aruba werden huwelijken kerkelijk ingezegend.

Op Aruba werden 9 kinderen gedoopt en 3 personen tot lidmaten aangenomen, terwijl het aantal kinderen, aan hetwelk godsdienstig onderwijs werd verstrekt, 23 bedroeg.

Op St. Martin (Ned. ged.) werden door den Methodisten-zendeling 44 kinderen gedoopt en 9 huwelijken kerkelijk ingezegend. Het aantal catechisanten bedroeg 15 en dat der leerlingen op de Zondagsschool 190.

De dienst bij de Protestantsche gemeente op St. Eustatius werd door den aldaar gevestigden zendeling van het Wesleyan Methodisten-genootschap uitgeoefend.

Het kerkgebouw werd hersteld.

Het aantal gedoopte kinderen beliep 35 en dat der ingezegende huwelijken 3.

De Anglikaansche geestelijke van Anguilla bezocht in 1875 4 malen het eiland Saba. Ook de bisschop van Antigua bezocht dit eiland.

Het avondmaal werd bij ieder dier gelegenheden bediend.

In 1875 werden op Saba 30 kinderen gedoopt en 21 personen als lidmaten aangenomen.

Het kapitaal der Protestantsche kerk op Curaçao bedroeg op ultimo December 1875 f 57 837,45.

De uitgaven van het weezenfonds beliepen in dat jaar f 1357,10, te weten:

voor maandelijkschen onderstand	f 969,00
» kleeding	387,10
» zegelregt	1,00
	f 1357,10

Het weezenfonds genoot in 1875 even als in vorige jaren van gouvernementswege een subsidie van f 1500.

Aan de armen werd uitgedeeld eene som van f 2162,50, waartoe uit de algemeene armen-gelden f 549,22 was bijgedragen.

II. Roomsch-katholijke.

Het aantal Roomsch-katholijke geestelijken bestond in 1875 als vroeger uit:

1 geestelijke van den 1sten rang en 14 van den 2den rang, allen van gouvernementswege bezoldigd, benevens 5 onbezoldigde geestelijken.

De geestelijke van den 1sten rang heeft als hoofd van het vicariaat zijn zetel op het eiland Curaçao.

De geestelijken van den 2den rang zijn werkzaam als volgt:

op Curaçao	7	bezoldigde en 5 onbezoldigde;
» Bonaire	2	»
» Aruba	2	»
» St. Martin	1	»
» St. Eustatius	1	»
» Saba	1	»

Het aantal gedoopte kinderen bedroeg op Curaçao in 1875 881; dat der kerkelijk voltrokken huwelijken 47, en dat der aangenomen personen 508.

Op de Roomsch-katholijke scholen op de eilanden Curaçao, Bonaire en Aruba zijn 22 zusters van liefdadigheid werkzaam.

Aan deze scholen wordt van gouvernementswege een subsidie verstrekt ten gezamenlijke bedrage van f 2600 voor schoolbehoeften.

In twee bewaarscholen op Curaçao zijn werkzaam 4, in de burgerscholen en het pensionaat 14 zusters van liefdadigheid.

In het gasthuis, het leprozenhuis en het krankzinnigengesticht zijn werkzaam respectivelijk 18, 4 en 7 zusters; die in het leprozenhuis en in het krankzinnigen-gesticht genieten ieder 45 cents daags.

Het kapitaal der Roomsch-katholijke kerk op Curaçao bedroeg op ultimo December 1875 f 11 449,42^5.

Aan de armen werd uitgedeeld f 1213,50, waarvan bijgedragen door het Gouvernement uit de algemeene armengelden f 549,20.

Even als in vorige jaren ontving de gemeente van het Gouvernement eene som van f 1500, ten behoeve van de Roomsch-katholijke weezen.

Op Bonaire werden bij de Roomsch-katholijke gemeente 181 kinderen gedoopt, 18 huwelijken kerkelijk ingezegend en 75 personen tot lidmaten aangenomen; terwijl aan 519 kinderen categetisch onderwijs werd gegeven.

Op Aruba werden 166 kinderen gedoopt, 6 huwelijken kerkelijk voltrokken en 71 personen aangenomen.

Op St. Martin (Nederl. gedeelte) werden 33 kinderen

gedoopt, 2 huwelijken kerkelijk voltrokken en 31 personen aangenomen.

Volgens opgave van den Roomsch-katholijke geestelijke op St. Eustatius werden aldaar in 1875 bij zijne gemeente 7 kinderen gedoopt en 15 personen als lidmaten aangenomen. Geen huwelijken werden kerkelijk ingezegend.

Op Saba werden 26 kinderen gedoopt, 3 personen aangenomen en 1 huwelijk kerkelijk ingezegend.

III. Israelitische gemeente.

a. *Nederlandsch-Portugeesch Israëlitische.*

Aan de armen werd uit de algemeene armengelden door het Gouvernement verstrekt eene som van f 274,62.

Het kapitaal aan deze gemeente behoorende bedroeg op ultimo December 1875 f 67 994,68.

b. *Nederlandsch-Hervormd Israëlitische.*

Het zielental bedroeg op ultimo December 1875 301.

De uitgaven geraamd op f 3620 hebben slechts f 1640,72 beloopen, ten gevolge van het onvervuld blijven van het ambt van voorlezer.

De inkomsten bedroegen f 820. Het tekort werd gevonden door hoofdelijken omslag der gemeenteleden.

Het armenfonds bedroeg op ultimo December 1875 f 633,07.

De begraafplaats der gemeente wordt met zorg onderhouden.

De gemeente hoopt eerlang een voorzanger te kunnen aanstellen.

F. Instellingen van liefdadigheid.

I. Het krankzinnigengesticht.

Uit het verslag der directie van dit gesticht blijkt dat in 1875 twee vrouwen werden opgenomen, waarvan een is overleden. Twee personen werden als hersteld ontslagen.

De verpleegden waren over het algemeen rustiger en bedaarder dan vroeger.

De driemaandelijksche bezoeken van den procureur-generaal, vergezeld van een lid of plaatsvervangend lid van den geneeskundigen raad, hadden geregeld plaats. De bij die bezoeken door hen gegeven wenken werden opgevolgd.

De gebouwen werden zooveel doenlijk onderhouden. In den loop van het jaar 1876 zullen de noodzakelijke herstellingen en veranderingen aan de vloeren geschieden. Verscheidene ramen en balken vereischten almede vernieuwing en herstelling.

Op 1°. Januarij 1875 bedroeg het aantal verpleegden in het gesticht		16
in 1875 bijgekomen		2
		18
In 1875 overleden	1	
» » ontslagen	2	
» » overgebragt naar het leprozen-gesticht	2	
		5
Aanwezig op 1°. Januarij 1876		13

De uitgaven bedroegen in het jaar 1875 f 4273,55.

II. Het leprozengesticht.

In 1875 werden 15 personen in het gesticht op Curaçao verpleegd, waarvan 1 is overleden. De uitgaven bedroegen f 2687,35.

Op ultimo December 1875 bevonden zich in het gesticht op St. Martin, Nederlandsch gedeelte, 17 personen. In dat jaar stierven 4 lijders en werden 6 opgenomen.

Op St. Eustatius werden in 1875 3 personen in het gesticht opgenomen, terwijl 2 overleden.

Het getal leprozen, die van gouvernementswege verpleegd werden, bedroeg op ultimo December 1875 11.

III. Het gasthuis en hospitaal voor de armen.

Op 1°. Januarij 1875 waren er in gasthuis aanwezig		42	personen,
in 1875 bijgekomen		129	»
		171	»
uitgegaan	77		
overleden	46		
		123	»
op 1°. Januarij 1876 bleven aanwezig		48	»

De ontvangsten bedroegen, met inbegrip van eene som van f 1442,83 door de directie bijgepast, f 10 890,17; zijnde tevens het bedrag der uitgaven, waaronder is begrepen eene som van f 622,96[5], ontvangen met het doel om op de spaarbank gezet te worden.

Het gewone subsidie werd ook dit jaar verleend.

IV. Spaarbank en bank van leening.

Blijkens het openbaar gemaakt verslag der *Curaçaosche Spaar- en beleenbank* over het 25ste huishoudelijke jaar, van 1 Julij 1874 tot en met 30 Junij 1875, sloot de balans op laatstgemelden datum met een eindcijfer van f 269 983,36[5].

De kosten der administratie bedroegen f 4623,43.

Het aantal deelhebbers onderging geene verandering en bleef 117.

Het verslag nopens de spaar- en beleenbank op het eiland Bonaire is niet ontvangen.

V. Andere instellingen van liefdadigheid.

Hiertoe behooren de Protestantsche Maatschappij van weldadigheid, de Israëlitische Maatschappij tot hulpbetoon aan vlijtige armoede, de verschillende begrafenis-societeiten en de armenkassen op de verschillende eilanden, als:

op *Bonaire:*

In kas op 1°. Januarij 1875	f	372,32
Inkomsten in 1875		207,16
Totaal	f	579,48
De uitgaven bedroegen		419,60
Saldo in kas op ultimo December 1875	f	159,88

op *Aruba:*

In kas op 1°. Januarij 1875	f	824,30
Inkomsten in 1875		379,11
Totaal	f	1203,41
Uitgaven in 1875		1072,75
Saldo in kas op ultimo December 1875	f	130,66

op *St. Martin* (*Ned. gedeelte*):

In kas op 1°. Januarij 1875	f	70,15
Inkomsten in 1875		620,70
Totaal	f	690,85
Uitgaven in 1875		753,85
Saldo te kort op ultimo December 1875	f	63,00

te verrekenen met de ontvangsten in 1876.

Op ultimo December 1873 waren in de armenkas op St. Eustatius geene fondsen meer voorhanden en sedert werden geene gelden ontvangen.

Het aantal hulpbehoevende vrijgemaakten, aan wie van gouvernementswege ondersteuning werd verstrekt, bedroeg op St. Eustatius 37.

G. Burgerlijke geneeskundige dienst.

De gezondheidstoestand was in 1875 op Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Martin en Saba vrij gunstig.

Op Curaçao en Bonaire deden zich gevallen van kwaadaardige keelziekte, angina diphteritica, voor, voornamelijk onder jonge kinderen, ten gevolge waarvan eenige stierven.

Op St. Eustatius heerschten catharrale en catharraal rheumatische ongesteldheden. Verder deden zich eenige gevallen van mazelen voor en daarna vele bilieuse ongesteldheden, diarrhéen, dysenterien en koortsen.

In het getal geneesheeren op de verschillende eilanden der kolonie kwam geen verandering; evenmin in dat der apothekers.

Meermalen werd uit Nederland koepokstof ontvangen en aan de geneesheeren verstrekt.

De uitslag der vaccinatien was over het algemeen bevredigend.

H. Onderwijs.

Op de vier landsscholen op het eiland Curaçao werd in 1875 aan 415 kinderen onderwijs gegeven. Drie dezer scholen zijn uitsluitend voor jongens en één voor jongens en meisjes gezamenlijk.

De 8 bijzondere scholen, waaronder 4 voor jongens, 3 voor meisjes en 1 voor beiden, werden bezocht door 273 jongens en 134 meisjes. De scholen der zusters van liefdadigheid in het stadsdistrict telden 124 jongens en 732 meisjes; die in de buitendistricten 275 jongens en 591 meisjes. Het geheele aantal schoolgaande kinderen op Curaçao bedroeg 2600, en wel 1087 jongens en 1513 meisjes, zijnde 200 meer dan in het jaar 1874.

Is er alzoo in het schoolbezoek eenige verbetering waar te nemen, de klagten over schoolverzuim blijven nog aanhouden.

Door de schoolcommissie zijn in het laatst van het vorig jaar prijzen uitgedeeld aan hen die trouw de school bezoeken. Tevens worden de kinderen zoowel in de Nederlandsche als volkstaal toegesproken en op het belang van een trouw bezoek der school gewezen.

Op Bonaire werden in 1875 de landsschool door 75 en de twee scholen der zusters van liefdadigheid door 280 kinderen bezocht. De aldaar gehouden examens gaven reden tot tevredenheid.

Op Aruba werd de landsschool bezocht door 86- en de twee scholen onder de leiding der zusters van liefdadigheid door 243 leerlingen.

Met inbegrip van 10 meisjes, welke op eene bijzondere school werden onderwezen, bedroeg het aantal schoolgaande kinderen op Aruba 339.

Het aantal leerlingen op de gouvernementsscholen op St. Martin (Ned. ged.) beliep in 1875 114, waarvan 59 in de hoofdplaats Philipsburg, 25 in het district Cole Bay en 30 in het district Cul de Sac. Het schoolbezoek en de vorderingen der leerlingen waren voldoende.

Op de landsschool op St. Eustatius ontvingen 120 kinderen onderwijs.

Het aantal leerlingen op de Zondagsschool van den Wesleyaansch-Methodisten zendeling bedroeg 145.

Op Saba werden 35 kinderen van onvermogende ouders kosteloos onderwezen. Aldaar wordt veel schoolverzuim waargenomen.

I. Landsgebouwen en eigendommen.

Behalve het gewoon onderhoud werden gedurende het jaar 1875 de volgende werken door het bouwdepartement uitgevoerd.

Het in elkander zetten en in werking brengen van een uit Nederland ontvangen handbaggermolen.

Baggeren langs de kaden van de Willemstad.

Vervaardigen van twee groote ponten voor het baggerwerk en van eene gewone pont voor het garnizoen.

Gedeeltelijk vernieuwen van den seintoestel van den post » Oostpunt."

Maken van een nieuwen seintoestel voor den post » Jack Evertsz."

Maken van kantlagen aan- en ophoopen van een gedeelte van de bestrating der hoofdstraat op Scharlo.

Ophoogen van een gedeelte der bestrating en maken van eene steenen waterleiding in de hoofdstraat op Pietermaai.

Nieuwe bestrating van de Midden- en de Nieuwstraat aan de Overzijde.

Steenen bestrating in de Carthagenastraat en in een gedeelte van de Gasthuisstraat aan de Overzijde.

Aanvang gemaakt met het vernieuwen der bestrating op andere plaatsen en het gedeeltelijk dempen van het Waaigat.

Herstellen van eene officierswoning in het fort Amsterdam; het magazijn van kleeding; de woning van den hospitaalmeester; het hospitaalgebouw n°. 1; het politiewachthuis aan de Overzijde; het oude fiskalaat en de daarbij behoorende paardenstal.

Het bouwen van eene loods voor de zeemagt.

Vernieuwen der vloeren in de keuken, het magazijn en de wachtkamer van het Waterfort.

Inrigten van een magazijn tot arrestkamer.

Leggen van een houten vloer in het wachthuis bij het buskruidmagazijn in het Schottegat en bouwen van een gallerie bij hetzelve.

Herstellen van het dak der smederij.

Inrigten van een boog van het Riffort tot politiekamer; herstellen van het kantinevertrek in hetzelve.

Aanvulling der fundering van een gedeelte der kustbatterij van het Waterfort en vernieuwen van een gedeelte der steenen glooijing langs de batterij.

Werken ter voldoening aan de aanvragen van verschillende departementen.

Voorts werden onderscheidene verbeteringen aan de publieke wegen in de buitendistricten aangebragt en deze over het geheel behoorlijk onderhouden.

Op Bonaire werden in 1875 landsgebouwen en publieke wegen zoo veel mogelijk in goeden staat gehouden.

Het voormalige magazijn werd in orde gebragt en tot kantoor voor den ontvanger ingerigt.

De steiger aan de landingsplaats onderging eene gedeeltelijke herstelling.

De herstellingen der straten en wegen op Aruba worden, zoo veel de beschikbare middelen toelaten, voortgezet.

Op St. Martin (Ned. ged.) werden de landsgebouwen in goeden staat gehouden. De west- en noordzijden van het raadhuis werden geverwd.

Voor de gevangenen werd eene ziekenkamer ingerigt, die bij het einde van het jaar 1875 hare voltooijing naderde.

Op St. Eustatius werden de landsgebouwen onderhouden en de noodige herstellingen gedaan. Het raadhuis werd van binnen geverwd.

De publieke wegen zijn in goeden staat.

De bouw van een steenen steunmuur, ter voorkoming van aardstorting nabij het pad van den berg naar de baai, werd voortgezet tot dat de daarvoor toegestane som was besteed.

De wegen op Saba werden in 1875 door eenige ingezetenen vrijwillig eenigermate hersteld, doch zijn nog in een slechten toestand.

Men hoopt daarin spoedig eenige verbetering te kunnen brengen.

J. Vervoerwezen.

Den 7den en 21sten van elke maand vertrekken van Curaçao zeilschoeners naar St. Thomas, ter overbrenging der voor Europa bestemde brievenmalen, in verbinding met de stoombooten der Royal Mail-Company. Deze schoeners keeren, na aankomst der mailbooten op St. Thomas, met de van Europa komende brievenmalen naar Curaçao terug.

Voor het overbrengen der correspondentie van en naar St. Thomas werd eene som van f 7000 uit de koloniale kas betaald. De meerdere kosten werden, voor het tweede halfjaar 1875, bestreden uit vrijwillige bijdragen van den handelstand.

Op de geregelde aankomst en het vertrek der Hamburger booten kon niet gerekend worden. De dagen van

vertrek werden veranderd. Inzonderheid in de laatste maanden van het jaar 1875 kwamen de booten ongeregeld aan en bleven eens geheel weg. De verwikkelingen in Venezuela schijnen daarop niet zonder invloed te zijn geweest.

Over het geheel liet de maildienst in 1875 te wenschen over, aangezien ook de van Curaçao vertrekkende schoeners dikwerf eerst op St. Thomas aankwamen na het vertrek van de Engelsche mailboot naar Southampton. (1)

Het brievenvervoer van Curaçao naar de eilanden St. Martin, Nederlandsch gedeelte, St. Eustatius en Saba, had als vroeger via St. Thomas en St. Kitts plaats.

De Nederlandsche consuls op de twee laatstgenoemde eilanden leenen daartoe de behulpzame hand.

De volgende staat bevat eenige bijzonderheden nopens het postwezen in het jaar 1875.

ONTVANGSTEN.							VERZENDINGEN.						
VAN	Per mail.		Per scheepsgelegenheid.		Totaal brieven.	Totaal couranten.	NAAR	Per mail.		Per scheepsgelegenheid.		Totaal brieven.	Totaal couranten.
	Brieven.	Couranten.	Brieven.	Couranten.				Brieven.	Couranten.	Brieven.	Couranten.		
Nederland	3787	9834	157	1	3944	9835	Nederland	2252	246	27	1	2279	247
Suriname	296	994	8	»	304	994	Suriname	259	353	»	»	259	353
Groot-Britannie en via Groot-Britannie van andere Staten . . .	7979	13301	»	»	7979	13301	Groot-Britannie en via Groot-Britannie naar andere Staten . . .	3325	181	»	»	3325	181
Frankrijk en via Frankrijk van andere Staten	2235	4239	»	»	2235	4239	Frankrijk en via Frankrijk naar andere Staten	3525	192	»	»	3525	192
St. Thomas en andere plaatsen	3035	2092	11747	»	14782	2092	St. Thomas en andere plaatsen	176	249	»	»	176	249
Duitschland en via Duitschland van andere Staten	2294	1750	»	»	2294	1750	Duitschland en via Duitschland naar andere Staten	2301	72	»	»	2301	72
	19626	32210	11912	1	31538	32211		11838	1293	27	1	11865	1294

De cijfers, vermeld in de rubrieken van ontvangen en verzonden drukwerken per mail, toonen aan het getal porto's of vellen druks.

De ontvangen porto's aan het postkantoor op Curaçao bedroegen met inbegrip van f $622,27^5$ wegens verkochte postzegels f $8714,14^5$, tegen f $9599,92^5$ in 1874.

Het denkbeeld om Curaçao door een onderzeeschen telegraaphkabel in verbinding te brengen met St. Thomas, werd nog niet verwezenlijkt. Van den heer NEWTON werd sedert het vorige verslag niets vernomen.

In het *Publicatieblad* van 1875, n°. 9, is opgenomen het besluit van den Gouverneur, dd. 10 Augustus van dat jaar, houdende bekendmaking van enkele wijzigingen in de voorwaarden van verzending der brieven, gedrukte stukken enz., die, tusschen Suriname en Curaçao en de landen tot de algemeene postvereeniging behoorende, langs den weg van Nederland in gesloten brievenmalen worden uitgewisseld.

Het *Publicatieblad* n°. 10 bevat 's Gouvernements besluit van den 19den Augustus 1875, betrekkelijk het Koninklijk besluit van den 10den Julij 1875, n°. 46, omtrent de schadevergoeding voor aangeteekende brieven of andere aangeteekende stukken, verloren gegaan in het postverkeer tusschen Nederland ter eene en Nederlandsch-Indie, Suriname en Curaçao ter andere zijde.

Bij besluit van den Gouverneur van 24/28 Februarij 1876 (*Publicatieblad* n°. 5), werd afgekondigd 's Konings besluit van 24 Januarij 1876, n°. 9, houdende nadere regeling van het port der brieven, briefkaarten, gedrukte stukken en monsters of stalen van koopwaren, die tusschen Nederland ter eene, en Suriname en Curaçao ter andere zijde, in gesloten brievenmalen over Southampton en St. Nazaire worden gewisseld.

K. Geldelijk beheer.

In het *Publicatieblad* n°. 23 van 1875 is afgekondigd de wet van 9 November 1875 (*Staatsblad* n°. 194) tot vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao, over het dienstjaar 1871; en in het *Publicatieblad* n°. 24, de wet van 9 November 1875 (*Staatsblad* n°. 195) tot vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1872.

(1) Naar aanleiding der opmerking sub § 10 van het hiervoren vermeld Verslag der Commissie van Rapporteurs, moge er opgemerkt worden, dat het niet meer aandoen van Curaçao door de stoombooten van den Noord-Duitschen Lloyd, een gevolg is van het staken van de dienst zijner pakketbooten tusschen Bremen en Colon-Aspinwall.

§ 1. *Bank.*

Omtrent den staat der Bank op ultimo December 1875 en de operatien dezer inrigting gedurende dat jaar, worden de volgende bijzonderheden in het verslag van de directie der instelling aangetroffen:

Op ultimo December 1875 was het bedrag der bankbiljetten even als op 1°. Januarij van dat jaar, te weten:

3173 stuks à f 5	f 15 865,00		
3491 » » 10	34 910,00		
1725 » » 25	43 125,00		
1096 » » 50	54 800,00		
9485 »		f	148 700,00

Het kapitaal der instelling voortspruitende uit te goed gemaakte interesten en disconto's bedroeg op 1°. Januarij 1875			f 251 655,36	
Gedurende het jaar 1875 werd ontvangen een bedrag van	f 16 656,91^{5}			
En voor administratiekosten betaald	1 978,28			
Zoodat de overwinst over 1875 geweest is		f 14 678,63^{5}		
Daarvan is voor de kolonie beschikbaar	f 7 339,32			
Bijdrage voor een schoolgebouw op Pietermaai	7 591,30			
		14 930,62		
			251,98^{5}	
Zoodat het kapitaal op ultimo December 1875 bedraagt				251 403,37^{5}
Totaal bedrag van het kapitaal der instelling, bestemd voor hare operatien, op ult. December 1875				f 400 103,37^{5}

Daarvan is uitstaande:

Op gedisconteerde wisselbrieven, volgens art. 9 van het reglement voor de Bank, voorzien van endossementen tegen een disconto van 5 pct. 's jaars	f 331 200,00	
Op gedeponeerde specien, rentende 1 pct. 's jaars	100,00	
Op gedeponeerde gouvernementswissels, mede rentende 1 pct. 's jaars	4 000,00	
Te zamen		335 300.00
Zoodat in de kassen op ultimo December 1875 beschikbaar was voor beleeningen		f 64 803,37^{5}

Daarbij gevoegd:

1°. de gelden in deposito voor rekening van anderen op 1°. Januarij 1875, groot	f 164,53^{5}			
vermeerderd met de ontvangsten in den loop van het jaar, wegens opbrengsten van verkocht geschut vee	56,60			
		f 221,13^{5}		
en verminderd met het bedrag, naar aanleiding der gouvernementsbeschikking van 4 April 1861, n°. 235, aan de koloniale kas uitgekeerd, zijnde het saldo der in 1873 gedeponeerde gelden, afkomstig van verkocht geschut vee		f 13,60		
alzoo op ultimo December 1875			f 207,53^{5}	
2. Het bedrag der 5 pct. van de overwinst der Bank over 1875, voor de kolonie beschikbaar			7 339,32	
Zamen				7 546,85^{5}
Totaal bedrag in de kassen aanwezig op ultimo December 1875				f 72 350,23

Te weten:

Onder den voorzitter van de directie in kas, ten einde bij aanvragen voor kleine beleeningen, daaraan te kunnen gevolg geven, aan bankbiljettten		f 1 000,00
In de reservekas van de Bank tot het doen van beleeningen enz.:		
aan bankbiljetten	f 49 910,00	
» specie	21 440,23	
		71 350,23
		f 72 350,23

§ 2. *Hypotheekbank.*

De stand der hypotheekbank was op ultimo December 1875 als volgt:

Het garantiekapitaal van de hypotheekbank op het eiland Curaçao bedroeg op ultimo December 1874	f 201 404,69^{5}		
Het vorige jaar te veel gecrediteerd	43,62		
	f. 201 361,07^{5}		
Overwinst in 1875	3 100,87		
Alzoo het garantiekapitaal op ult. December 1875		f	204 461,94^{5}
Het kapitaal aan particulieren behoorende, bedroeg	f 1 256 226,50		
In 1875 ter administratie gebragt	1 749,86		
Interesten, op kapitaal gebragt	4 814,93		
	f 1 262 791,29		
Afbetaalde kapitalen	86 303,09		
Alzoo het kapitaal van particulieren op ult. December 1875		f	1 176 488,20
Verschuldigde interesten aan particulieren			12 093,61^{5}
		f	1 393 043,76

Hypotheken ten faveure van de hypotheekbank	f	1 229 872,84
Een huis in de Willemstad		6 191,40
Een huis op Bonaire		4 000,00
Verschuldigde interesten door particulieren		65 470,20^{5}
Saldo in kas		87 509,31^{5}
	f	1 393 043,76

De in vorige verslagen vermelde hypotheekbank op Curaçao heeft op ultimo December 1875 opgehouden te bestaan. Daarvoor is echter in de plaats getreden eene naamlooze vennootschap onder den naam van *de Curaçaosche hypotheekbank*. Deze vennootschap bestaat uit 40 personen en is aangegaan voor den tijd van 99 jaren, met een maatschappelijk kapitaal van f 100 000, bij de oprigting ten volle door de deelhebbers gestort.

De inrigting en werkkring dezer nieuwe instelling zijn dezelfde als die van de voormalige hypotheekbank, doch het Gouvernement heeft opgehouden daarvoor als vroeger verantwoordelijk te zijn.

De ambtenaren bij de nieuwe instelling worden niet, zoo als voorheen het geval was, door den Gouverneur benoemd en ontslagen en ook niet als gouvernementsambtenaren beschouwd.

Een exemplaar van de statuten der Curaçaosche hypotheekbank wordt hierbij onder letter B overgelegd.

In de *Publicatiebladen* van 1875, n°s. 13, 14 en 25 worden respectivelijk aangetroffen:

de verordening waarbij de keur nopens de hypotheekbank op het eiland Curaçao van den 4/16 Mei 1870, *Publicatieblad* n°. 3, als verordening van kracht wordt verklaard voor de geheele kolonie;

de verordening betreffende de oprigting van de Curaçaosche hypotheekbank, en

de verordening houdende opheffing der hypotheekbank van Curaçao en regeling harer liquidatie.

§ 3. *Begrooting.*

Door opneming in het *Publicatieblad* van 1875, n°. 1, werd afgekondigd de wet van 22 December 1874 (*Staatsblad* n°. 219) tot wijziging der koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1873.

Onder n°. 2 wordt in het *Publicatieblad* van 1876 aangetroffen de wet van 31 December 1875 (*Staatsblad* n°. 263) tot wijziging der begrooting van 1874.

In het *Publicatieblad* van 1875, n°. 28, is afgekondigd de voorloopig vastgestelde begrooting van uitgaven en inkomsten voor het dienstjaar 1876.

Deze werd definitief vastgesteld bij de wet van 19 Januarij 1876 (*Staatsblad* n°. 19), opgenomen in het *Publicatieblad* van 1876, onder n°. 3.

L. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Werden sedert het laatste verslag niet vastgesteld.

M. Nijverheid.

§ 1. *Mijn-ontginning.*

Op den 20sten November verliet het eerste vaartuig, metende 188 tonnen, met eene lading phosphorzure kalk, afkomstig van de plantage St. Barbara, het eiland Curaçao, met bestemming naar Engeland. De regten die daardoor in de koloniale kas vloeiden, bedroegen, met inbegrip der scheepsongelden, f 535,20.

In verband met de ontdekking van deze meststof op de plantage St. Barbara, reeds in het vorige verslag vermeld, werd aan den eigenaar dier gronden, op zijn verzoek, vergunning verleend om de monding van de aangrenzende Fuikbaai te verbreeden en die baai door uitdieping voor groote vaartuigen bevaarbaar te maken, ten einde de verscheping terstond van daar te doen geschieden.

Thans wordt de phosphorzure kalk nog met kleine vaartuigen in de St. Annabaai gebragt, ten einde aldaar door de groote schepen te worden overgenomen.

In het westelijk gedeelte des eilands werd op particulieren grond eene kopermijn ontdekt, die ook terstond in bewerking is gebragt. Reeds is eene groote hoeveelheid ertsen opgedolven en tot verscheping gereed. Nopens de hoedanigheid van deze erts schijnt verschil van gevoelen te bestaan. De verscheping kan nog niet geschieden, aangezien de mijn zich zeer ver van het zeestrand bevindt en eerst een weg tot het vervoer moet worden aangelegd. De daartoe benoodigde rails en wagens zijn, naar men zegt, uit Engeland of Noord-Amerika ontboden. De ontginning wordt intusschen voortgezet.

Ten gevolge van de bedoelde ontdekkingen heeft zich op Curaçao eene maatschappij tot mijn-ontginning gevormd, bestaande uit plantage-eigenaren en kapitalisten. Door die maatschappij is een deskundige uit Europa ontboden, ten einde de plantages aan de ondernemers toebehoorende, wetenschappelijk te onderzoeken. De aanvankelijke uitslag van dat onderzoek schijnt gunstige uitkomsten te beloven, aangezien op onderscheidene plaatsen phosphorzure kalk en koper-erts van zeer goede qualiteit is aangetroffen.

Over de hoeveelheid kan echter, bij gemis van de noodige hulpmiddelen, nog niet met zekerheid worden geoordeeld. Ook andere, niet tot de maatschappij behoorende, particuliere gronden worden door deskundigen onderzocht.

Van 1 Januarij tot en met September 1875 werden van Klein-Curaçao in 34 schepen 9212 scheepstonnen phosphorzure kalk weggevoerd, waarvoor aan de koloniale kas werd betaald aan regten f 19 575,50 en aan scheepsongelden f 3229. De werkzaamheden op Klein-Curaçao zijn voorloopig gestaakt.

Het *Publicatieblad* van 1875 n°. 17 bevat eene koloniale verordening, waarbij eene belasting is vastgesteld op den

uitvoer van, op het eiland Curaçao en het onderhoorige Klein-Curaçao gewonnen, metaal-ertsen en phosphorzure kalk.

Ook op Bonaire zouden uitgestrekte lagen van phosphorzure kalk zijn ontdekt, hetgeen evenwel nog bevestiging vereischt. Een verslag van een door den gouvernements-geneeskundige, tevens scheikundige, aldaar gedaan onderzoek wordt onder lett. C hierbij overgelegd.

Aangezien het geschil tusschen de Aruba Island Gold Mining Company en het Koloniaal Bestuur, waarvan in het laatste verslag werd melding gemaakt, nog bij den Hoogen Raad der Nederlanden aanhangig is, werd met het bewerken der phosphorzure kalklagen op het eiland Aruba nog geen aanvang gemaakt.

De werkzaamheden in de goudmijnen op dat eiland werden slechts zeer langzaam voortgezet en eindelijk gestaakt.

Eene stoommachine is in werking gebragt.

De mijnen schijnen weinig voordeel te hebben afgeworpen.

Op Saba wordt thans de aanwezige zwavel bewerkt. Reeds zijn drie ladingen naar Noord-Amerika verscheept. De ondernemers hebben echter met moeijelijkheden te kampen, aangezien een regtsgeding is aangevangen, waarbij hun eigendomsregt wordt betwist.

§ 2. *Steenbakkerij.*

Deze onderneming op Bonaire houdt zich staande. In 1875 werden slechts 18 800 klinkers uitgevoerd, doch daarentegen, voor gebruik op het eiland, ongeveer 80 000 stuks verkocht.

§ 3. *Landbouw.*

De oogst van 1875/1876 zal, wegens behoefte aan regen, over het algemeen gering zijn. Slechts op enkele plantages heeft men een beter vooruitzigt.

De opbrengst van den landbouw op Bonaire bestond in 1875 uit:

833 215 pond rood verwhout;

161 040 » dividivi;

521 vademen brandhout;

7 625 vaten houtskolen, en

2 578 ponden aloë-hars.

Op Aruba koestert men hoop op een gunstigen oogst. In 1875 werden de volgende voortbrengselen van den landbouw van daar uitgevoerd:

2 553 vaten pindas;

192 schepels boonen;

70½ tonnen dividivi, en

25 321 ponden aloë-hars.

De landbouw op St. Martin was als vroeger van weinig beteekenis en bepaalde zich in 1875 tot het kweeken van eenige groenten, naauwelijks voldoende voor de behoefte der ingezetenen.

Op St. Eustatius is in 1875 de yams- en de aardappelenoogst vrij gunstig uitgevallen. De suikercultuur aldaar is van zeer weinig beteekenis.

Het suikerriet wordt niet meer geregeld in groote hoeveelheid aangeplant.

De volgende voortbrengselen van den landbouw werden in 1875 van St. Eustatius uitgevoerd:

638 vaten yams;

994 vaten zoete aardappelen;

10 vaten pindas;

39 vaten cassave-stijfsel;

109 vaten suiker.

De voortbrengselen van den landbouw op Saba waren naauwelijks voldoende voor de behoefte van het eiland.

§ 4. *Veeteelt.*

De volgende opgave geeft een overzigt van den veestapel in de geheele kolonie op het einde van het jaar 1875:

OP	Paarden.	Ezels.	Muilezels.	Hoornvee.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
Curaçao	309	2 432	173	2 689	31 451	28 455	210
Bonaire	126	760	»	500	520	14 300	356
Aruba	64	1 066	27	84	7 078	13 386	587
St. Martin (Ned. ged.)	138	6	4	674	614	516	193
St. Eustatius	85	88	5	260	320	350	130
Totaal	803	4 352	209	4 207	39 983	57 007	1 486

De uitvoer van vee was in 1875 van Bonaire: 149 schapen, 171 ezels, 91 stuks rundvee, 36 paarden en 1395 geiten;

van Aruba: 1 paard, 74 ezels, 18 stuks rundvee, 172 schapen, 75 geiten en 59 varkens;

van St. Martin (Ned. gedeelte): 2 paarden, 194 stuks rundvee, 24 schapen, 76 geiten en 15 varkens;

van St. Eustatius: 23 paarden, 28 ezels, 101 stuks rundvee, 47 schapen, 20 geiten en 90 varkens.

Wijders werden uitgevoerd:

van Bonaire: 200 pond wol;

van Aruba: 5373 pond wol en 644 dozijn geitenvellen

van St. Martin (Ned. ged.): 432 schapenvachten.

De veestapel op Saba is van geringe beteekenis en hoogstens voldoende voor de consumtie van het eiland.

§ 5. *Uitgifte van gronden.*

De uitgifte van gronden op het eiland Curaçao bepaalde zich tot enkele kleine stukjes in de buiten-districten, tot het bouwen van huisjes.

Op Bonaire werden in 1875 in eigendom afgestaan ruim 220 bunders en in concessie ruim 41 bunders domaniale gronden.

Op verzoek werd ingetrokken éene concessie, groot nagenoeg 6 bunders.

Op Aruba werden in 1875 afgestaan 69 concessien voor landbouw en veeteelt, gezamenlijk groot 145.57 bunders, en in eigendom voor het bouwen van huizen 87.47 vierk. roeden.

Op St. Martin (Ned. ged.) had geen afstand van grond plaats.

Op St. Eustatius werden enkele in het bovendorp gelegen kleine erven tegen betaling afgestaan aan personen, die reeds sedert vele jaren die erven in gebruik en daarop woningen gebouwd hadden.

§ 6. *Zoutpannen.*

Uit de haven van Curaçao werden in 1875 uitgevoerd 9260 vaten zout.

De uitvoer van de baaijen was vermoedelijk meer, doch kan niet worden opgegeven.

Op Bonaire werden in 1875 ingezameld 68 000 en uitgevoerd 49 339 vaten zout. De qualiteit van het zout was even goed als in vorige jaren.

Op St. Martin (Ned. ged.) werden in 1875 uitgevoerd 217 370 vaten zout.

In dat jaar werden geoogst: door de maatschappij tot zoutwinning 191 000 en door particulieren uit de kleine pannen 81 000 vaten.

§ 7. *Scheepsbouw.*

Op Curaçao werden in 1875 gebouwd drie vaartuigen, te weten: een schoener, metende 51 tonnen, en twee barken, metende de eene 9 en de andere 3 tonnen.

Op Bonaire werden twee vaartuigjes gebouwd; een van 14 en het andere van 9 tonnen.

Op Aruba werd een barkje, groot 5½ ton, en op St. Eustatius eene groote zeilboot gebouwd.

Het eenige schoenertje op laatstgemeld eiland te huis behoorende is vermoedelijk vergaan.

§ 8. *Handel en scheepvaart.*

Handel en scheepvaart zijn in 1875 op Curaçao steeds achteruit gegaan en thans van weinig beteekenis, in vergelijking met vorige jaren; zoo als hiervoren is gezegd ligt de oorzaak daarvan hoofdzakelijk in de voortdurende verwikkelingen met de republiek Venezuela en het gesloten blijven der havens van Maracaïbo en Vela de Coro voor den buitenlandschen handel.

Niet alleen de schoenervaart tusschen Curaçao en Venezuela is gestaakt, maar ook de vaart der interkoloniale booten van de Hamburger- en Atlasstoomvaart-Compagnie op Maracaïbo heeft opgehouden.

Die booten hebben de Venezuelaansche vlag aangenomen en worden thans voor de kustvaart in gemelde republiek gebruikt.

Ook de bezoeken van de Hamburger-Transatlantische stoombooten werden voor eenigen tijd gestaakt. Later werd wel de dienst door eene kleine interkoloniale boot hervat, doch op de komst en het vertrek dier boot valt niet meer met zekerheid te rekenen, aangezien zij reeds meermalen of in het geheel niet of zeer ongeregeld kwam.

De achteruitgang van de scheepvaart is duidelijk uit de volgende statistieke opgaven te bespeuren.

Binnen de haven van Curaçao kwamen in 1875, met goederen voor directen invoer, 942 schepen, metende 34 058 tonnen; voor doorvoer 43 schepen, metende 38 480 tonnen, en 36 vaartuigen, die binnen 3 etmalen met gedeeltelijke lading vertrokken, metende 37 930 tonnen.

Het totaal bedrag der in 1875 binnengevallen vaartuigen is 1021; dat van de tonnenmaat 110 468; zijnde 235 vaartuigen en 66 055 tonnen *minder* dan in het jaar 1874.

Onder de van Europesche havens aangekomen schepen bevonden zich 9 van Amsterdam, metende 1709 tonnen.

De staten onder litt. D, E en F geven een verder overzigt van de scheepvaart en van den in- en doorvoer in 1875.

Op Bonaire werden ingeklaard 414 schepen, metende 10 419 tonnen, te weten:

308	Nederlandsche, metende	3500	tonnen,
17	Amerikaansche, »	4153	»
9	Engelsche, »	827	»
77	Venezuelaansche, »	1476	»
3	Spaansche, »	463	»

tegen 543 vaartuigen, metende 8013 tonnen in 1875.

Behalve de reeds onder de §§ 3, 4 en 6 genoemde voortbrengselen, werden in 1875 nog van Bonaire uitgevoerd 14 080 schepels kalk.

Op Aruba werden in 1875 ingeklaard 262 vaartuigen, gezamenlijk metende 2587 tonnen, tegen 246 vaartuigen metende 2726 tonnen in 1874.

Behalve de reeds vermelde voortbrengselen van landbouw en veeteelt, werden van Aruba nog uitgevoerd: 355 dozijn strooboeden, 1283 dozijn gezouten visch, 375 salons, 250 pond koper, 164 dozijn gevlochten mandjes, 315 oncen goud, 392 vaten kalk, 8 dozijn pamelas en 52 schildpadden.

Het eiland St. Martin (Nederlandsch gedeelte) werd in 1875 bezocht door:

142	Nederlandsche schepen metende . . .	3 789	ton,
207	Engelsche » » . . .	16 156	»
4	Fransche » » . . .	86	»
45	Amerikaansche » » . . .	9 057	»
	Zweedsche » » . . .	184	»
2	Deensche » » . . .	19	»

te zamen 412 schepen, metende 29 291 tonnen, benevens 342 zeilbooten, waarvan 44 onder Nederlandsche vlag.

Behalve het onder § 4 vermelde vee en de onder § 6 opgegeven hoeveelheid zout, werden in 1875 van St. Martin (Nederlandsch gedeelte) nog uitgevoerd 10 vademen brandhout, 18 vaten tamarinden en 2110 ponden katoen.

De staten litt. G en H toonen aan de voor consumtie ingevoerde en uit het entrepôt ingeklaarde goederen.

De reede van St. Eustatius werd in 1875 bezocht door 358 vaartuigen, metende 4126 tonnen, te weten:

259	Nederlandsche, metende.	1890	ton,
79	Engelsche, »	1032	»
8	Amerikaansche, »	826	»
9	Zweedsche, »	348	»
3	Deensche, »	30	»

Behalve de reeds vermelde voortbrengselen van landbouw en veeteelt, werden nog uitgevoerd 912 vaten tras en 800 klinkers.

Saba werd aangedaan door 177 vaartuigen, te weten:

57 Nederlandsche,

13 Nederlandsche booten,

77 Engelsche,

9 Engelsche booten,

1 Zweedsch,

7 Amerikaansche, en

13 Venezuelaansche.

Bij publicatie van 1875, n°. 12, zijn de emolumenten geregeld, welke door den havenmeester en den loods op het eiland Bonaire, ten hunnen behoeve kunnen worden geheven.

§ 9. *Zeebrieven en zeepassen.*

In 1875 werden op Curaçao 13 gewone zeebrieven en 1 buitengewone afgegeven.

Daarentegen werden ingeleverd 26 zeebrieven, te weten:

19 wegens het aannemen van eene vreemde vlag;

3 wegens verandering van eigenaar;

3 wegens het verstrijken van den termijn; en

1 wegens het verongelukken van het vaartuig.

Het aantal verstrekte permitten van onderscheiden aard bedroeg 141, waaronder 31 tot den opslag van oorlogsbehoeften in 's lands kruidmagazijn.

Op Bonaire werden 3 zeebrieven afgegeven.

Op Aruba werden verleend 15 zeebrieven en 3 permitten.

Noch op St. Eustatius, noch op Saba werden in 1875 zeebrieven afgegeven.

's Gravenhage, den 1876.

De Minister van Koloniën,

W. VAN GOLTSTEIN.

[5. 82.] BIJLAGE A.

OPGAVE van de zaken in het jaar 1875 bij het hof van justitie in de kolonie Curaçao behandeld.

Het getal vonnissen in burgerlijke zaken in het openbaar uitgesproken beliep 22.

Op verzoekschrift 6

Op tegenspraak 2

Bij verstek . . . . 14.

Het getal beschikkingen, verleend op verzoekschriften als anderzins, bedroeg 33.

Eindbeschikkingen 20

Voorloopige beschikkingen . . . . 13.

Het hof nam ambtshalve een besluit, betreffende de zamenstelling der kamer van vacantie.

Het getal vonnissen in strafzaken in het openbaar uitgesproken, beliep 46.

STAAT der plaats gehad hebbende veroordeelingen.

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht der veroordeelden.		OPGELEGDE STRAFFEN.							
			Duur van den dwangarbeid.	Duur der gevangenisstraf.			Bedrag der geldboete.		Duur der gevangenisstraf, bij niet betaling de geldboete vervangende.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jaren.	Dagen.	Maanden.	Jaren.	Guldens.	Centen.	Dagen.	Maanden.
Het niet verschijnen ter teregtzitting van een gedagvaard getuige	1	»	»	»	»	»	30	»	4	»
	1	»	»	»	»	»	10	»	2	»
	1	»	»	»	»	»	30	»	4	»
	1	»	»	»	»	»	15	»	3	»
	1	»	»	»	»	»	5	»	1	»
	»	1	»	»	»	»	5	»	1	»
	»	1	»	»	»	»	5	»	1	»
	»	1	»	»	»	»	5	»	1	»
	1	»	»	»	»	»	10	»	2	»
	1	»	»	»	»	»	10	»	2	»
	1	»	»	»	»	»	10	»	2	»
	1	»	»	»	»	»	10	»	2	»
	1	»	»	»	»	»	10	»	2	»
	1	»	»	»	»	7	10	»	2	»
Transporteren	11	3								

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht der veroordeelden.		OPGELEGDE STRAFFEN.							
			Duur van den dwangarbeid.	Duur der gevangenisstraf.			Bedrag der geldboete.		Duur der gevangenisstraf, bij niet betaling de geldboete vervangende.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jaren.	Dagen.	Maanden.	Jaren.	Guldens.	Centen.	Dagen.	Maanden.
Per transport	11	3								
Verkrachting, gepleegd tegen iemand van de vrouwelijke kunne, boven de veertien jaren oud	1	»	5	»	»	»	»	»	»	»
Diefstal gepleegd door een schipper ten aanzien van de zaken, welke hem als zoodanig waren toevertrouwd	1	»	6	»	»	»	»	»	»	»
Diefstal van klein vee uit de weiden	»	1	»	»	»	3	»	»	»	»
	1	»	»	»	»	3	»	»	»	»
Diefstal van eene zaak, niet beneden de waarde van vijf en twintig gulden	1	»	»	»	»	3	»	»	»	»
Het als houder van eene inrigting tot nachtverblijf op Curaçao in gebreke blijven om dagelijks in het parket van den procureur-generaal in te dienen eene lijst, vermeldende de namen en voornamen, het beroep of bedrijf, de geboorte en laatste verblijfplaats der in die inrigting hun intrek hebbende personen	1	»	»	»	»	»	31 à	f 2	Elke te vervangen door 1 dag gevangenis.	
Misbruik van vertrouwen	»	1		»	3	»	12	»	2	»
	1	»	»	»	2	»	12	»	2	»
	1	»	»	»	2	»	12	»	2	»
Het toebrengen van slagen, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen hebben ten gevolge gehad	1	»	»	»	»	»	10	»	2	»
	»	1	»	3	»	»	8	»	2	»
	»	1	»	15	»	»	10	»	2	»
	»	1	»	15	»	»	10	»	2	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Het toebrengen van eene kwetsuur, die onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan twintig dagen ten gevolge heeft gehad en van een slag, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen heeft ten gevolge gehad	1	»	»	»	»	2	10	»	2	»
Diefstal, gepleegd met binnenbraak in een bewoond verblijf	1	»	»	»	»	4	»	»	»	»
Diefstal, gepleegd met inklimming in de aanhoorigheid van een bewoond huis	»	1	»	»	»	3	»	»	»	»
	»	1	»	»	»	3	»	»	»	»
Laster	»	1	»	»	1	»	25	»	3	»
	1	»	»	»	1	»	25	»	3	»
Het toebrengen van een slag en van eene kwetsuur, welke laatste onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan twintig dagen heeft ten gevolge gehad	1	»	»	»	1	»	25 8	»	2	»
Diefstal, gepleegd bij nacht op eene bewoonde plaats, en het ten deele vernielen van eene sluiting	1	»	»	»	»	3	25	»	3	»
Hoon	»	1	»	»	»	»	100	»	14	»
Transporteren	24	12								

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht der veroordeelden.		OPGELEGDE STRAFFEN.							
			Duur van den dwangarbeid.	Duur der gevangenisstraf.			Bedrag der geldboete.		Duur der gevangenisstraf, bij niet betaling de geldboete vervangende.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jaren.	Dagen.	Maanden.	Jaren.	Guldens.	Centen.	Dagen.	Maanden.
Per transport	24	12								
Diefstal, door een loonbediende gepleegd	1	»	»		»	3	»	»	»	»
Diefstal, gepleegd door middel van een valschen sleutel in een bewoond huis, en twee diefstallen door een huis- en loonbediende gepleegd	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Het toebrengen van een slag, welke ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes doch niet van meer dan twintig dagen heeft ten gevolge gehad.	»	1	»	»	»	»	4	»	1	»
Het toebrengen van eene kwetsuur, welke geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen heeft ten gevolge gehad.	1	»	»	14	»	»	8	»	2	»
Het werpen van steenen over eene openbare plaats . .	1	»	»	»	»	»	4	»	1	»
Beleediging door woorden van ondergeschikte beambten van politie in de waarneming hunner bediening en weerspannigheid door een gewapend persoon gepleegd tegen ondergeschikte beambten van de administrative politie, handelende ter uitvoering van algemeene verordeningen	1	»	»	»	6	»	10	»	2	»
Openbare schending der eerbaarheid	1	»	»	»	3	»	8	»	1	»
	»	1	»	»	3	»	8	»	1	»
	30	14								
	44									

Het getal vonnissen, bevelschriften, besluiten en beschikkingen in strafzaken, genomen in raadkamer op requisitoir van het openbaar ministerie bij het hof als anderzins, bedroeg 25.

Het hof diende aan den Gouverneur van consideratien en berigt op 3 vonnissen, door militaire krijgsraden op Curaçao gewezen en op 27 aan den Gouverneur gerigte requaesten, strekkende ter erlanging van kwijtschelding, vermindering of verandering van straf.

[5. 83.]

BIJLAGE B.

STATUTEN der naamlooze vennootschap „de Curaçaosche Hypotheekbank", goedgekeurd bij Gouvernements-besluit van den 3den December 1875, n°. 492.

HOOFDSTUK I.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1.

De Curaçaosche Hypotheekbank is eene naamlooze vennootschap, opgerigt overeenkomstig de bepalingen van het Wetboek van Koophandel.

Art. 2.

Zij is gevestigd op het eiland Curaçao voor een tijdvak van negen en negentig jaren, aanvang nemende op den dag, waarop de acte van oprigting verleden wordt.

Art. 3.

Hare operatiën bestaan in:

1°. het nemen van gelden in administratie tegen eene vast te stellen rente; en

2°. het verstrekken van gelden tegen matigen interest onder hypothecair verband op onroerende goederen in de kolonie gelegen.

Art. 4.

In geval zij daartoe van gouvernementswege wordt aangewezen, strekt zij ook als fonds bestemd voor geregtelijke consignatien in deze kolonie en als fonds waarop, ter nakoming van art. 444, lid 2, van het Burgerlijk Wetboek, inschrijvingen ten behoeve van minderjarigen kunnen plaats hebben.

Art. 5.

Alle andere met de voorgaande artikelen niet overeenkomende of in dadelijk verband staande handelingen zijn haar verboden. Zij mag echter, behalve de localen die voor eigen gebruik noodig zijn, ook te haren behoeve aan haar gehypothekeerde goederen aankoopen, wanneer dit ter voorkoming van verlies noodzakelijk is, onder verpligting nogtans om de aldus verkregen goederen zoo spoedig mogelijk weder te verkoopen.

Art. 6.

In de maand Maart van elk jaar wordt door het bestuur der vennootschap een verslag van de verrigtingen, de omzettingen en den toestand der Bank in de *Curaçaosche Courant* openbaar gemaakt, nadat hetzelve alvorens door de algemeene vergadering zal zijn goedgekeurd.

HOOFDSTUK II.

KAPITAAL. AANDEELEN.

Art. 7.

Het vennootschappelijk kapitaal bedraagt bij de oprigting de som van honderd duizend gulden, verdeeld in veertig aandeelen ad f 2500, bij de oprigting ten volle gestort.

Door jaarlijksche overschrijving der winst, na aftrek der dividenden en der bijdrage voor het reservefonds, zal hetzelve tot twee maal honderd duizend gulden vermeerderd worden.

Zoo noodig kan die vermeerdering ook plaats hebben door meerdere uit te geven aandeelen. Een voorstel tot dat einde kan alleen in eene buitengewone algemeene vergadering, minstens veertien dagen te voren daartoe bijeengeroepen, aangenomen worden, en wel met toestemming van minstens twee derden der aandeelhouders. Niet in de vergadering tegenwoordige of vertegenwoordigde aandeelhouders kunnen in dit geval hunne stem schriftelijk uitbrengen.

Art. 8.

Elk aandeel geeft in den eigendom van het vennootschappelijk kapitaal, zoomede van het daar te stellen reservefonds en in de verdeeling der winsten, regt op een gedeelte in verhouding tot het aantal uitgegeven aandeelen.

Art. 9.

De vennootschap erkent voor ieder aandeel slechts één eigenaar, behalve in het geval bij art. 18 vermeld.

Art. 10.

Het regtmatig bezit van een aandeel houdt van regtswege in de aansluiting tot de statuten der vennootschap, mitsgaders tot de besluiten harer algemeene vergaderingen.

Art. 11.

De aandeelhouders zijn in geen geval verder aansprakelijk dan voor het volle beloop hunner aandeelen.

Art. 12.

De aandeelhouders moeten domicilium kiezen op het eiland Curaçao.

Zoolang geen nieuwe eigenaar is opgegeven, blijft het door den overledene gekozen domicilie ook dat der erfgenamen.

Art. 13.

De aandeelen zijn op naam, doorloopend genommerd en door den voorzitter en secretaris onderteekend en van den stempel der vennootschap voorzien.

Art. 14.

Zoolang het vennootschappelijk kapitaal niet op de wijze omschreven bij het derde lid van art. 7 vermeerderd wordt, zal niemand meer dan een aandeel op zijn naam mogen hebben. Het getal aandeelhouders mag echter nimmer minder dan veertig zijn.

Art. 15.

Een aandeelhouder, tevens gemagtigde zijnde van meer dan twee aandeelhouders, kan in geen geval meer dan drie stemmen uitbrengen.

Art. 16.

Een gemagtigde van meer dan twee aandeelhouders, zelf geen aandeelhouder zijnde, kan in geen geval meer dan twee stemmen uitbrengen.

De magtiging in dit en het vorig artikel bedoeld, kan ook geschieden door middel van een brief aan het bestuur gerigt.

Art. 17.

De aandeelhouders hebben het regt hunne aandeelen over te dragen.

Die overdragt kan niet geschieden dan aan meerderjarige mannelijke personen en heeft plaats door eene verklaring van den vennoot en verkrijger in de boeken der vennootschap ingeschreven en door of van wege beiden geteekend.

Art. 18.

Bij overlijden van een aandeelhouder gaan zijne regten en verpligtingen over op zijne erfgenamen of regtverkrijgenden, onder gehoudenheid hunnerzijds binnen den tijd van een jaar, een meerderjarig mannelijk persoon aan te wijzen, die hen bij de vennootschap zal vertegenwoordigen.

Wordt binnen den gestelden termijn door hen aan deze bepaling niet voldaan, dan wordt door het bestuur het aandeel voor hunne rekening bij openbare veiling verkocht.

Het bedrag, dat het aldus verkochte aandeel heeft opgebragt, wordt na aftrek der gemaakte onkosten aan de regthebbenden tegen afgifte van het aandeel of tegen kwitantie afgegeven.

Indien de opbrengst van het verkochte aandeel zes weken na de veiling door de regthebbenden niet in ontvangst is genomen, wordt dezelve te hunnen name tegen de gewone rente in administratie bij de Bank genomen.

Aan den kooper wordt door het bestuur een nieuw aandeel onder hetzelfde nommer uitgereikt, terwijl in de *Curaçaosche Courant* wordt bekend gemaakt dat het oorspronkelijk aandeel vervallen is.

Art. 19.

Jaarlijks wordt na het afsluiten der boeken en het goedkeuren van de balans over het afgeloopen jaar, aan de aandeelhouders een dividend, door de algemeene vergadering vast te stellen, uitgekeerd.

Voor de eerste keer geschiedt dit in het begin van het jaar 1877.

Art. 20.

Tot zoolang het vennootschappelijk kapitaal de som van tweemaal honderd duizend gulden niet bereikt heeft, worden geene dividenden hooger dan zeven ten honderd 's jaars over het gestorte bedrag uitgekeerd.

Art. 21.

Jaarlijks wordt minstens een tiende van het batig saldo op een reservefonds gebragt, dat tot vijf en twintig duizend gulden zal worden opgevoerd.

Wanneer het reservefonds die som bereikt heeft, wordt het geheel batig saldo, met inachtneming van het bepaalde bij art. 20, als dividend aangewezen, met dien verstande, dat ingeval het reservefonds door afschrijving van verliezen mogt verminderd zijn, hetzelve weder telkens met minstens een tiende der jaarlijksche winsten wordt aangevuld, tot dat het op nieuw de som van vijf en twintig duizend gulden zal hebben bereikt.

HOOFDSTUK III.

BESTUUR.

Art. 22.

Het bestuur der vennootschap bestaat uit zeven leden, op de algemeene vergadering uit de aandeelhouders en vertegenwoordigers van erfgenamen van overleden aandeelhouders, bij ongeteekende stembriefjes, gekozen.

Op dezelfde wijze worden drie plaatsvervangers gekozen, die, in de gevallen bij deze statuten voorzien, tusschentijds opgekomen vacaturen in het bestuur vervullen.

De verkiezing van het eerst optredend bestuur en plaatsvervangers geschiedt in eene algemeene vergadering, te houden op den dag, dat de acte van oprigting der vennootschap verleden wordt.

Art. 23.

Elk jaar treden twee leden van het bestuur en een plaatsvervanger af.

De volgorde der aftredingen wordt voor het eerstgekozen bestuur en plaatsvervangers door het lot aangewezen.

Later regelt zich de aftreding naar ancienneteit van verkiezing.

Art. 24.

De aftredenden kunnen slechts eenmaal herkozen worden.

Bij latere verkiezingen kunnen zij, die reeds twee malen achtereen als bestuursleden gediend hebben, eerst een jaar na hun aftreden in aanmerking komen.

Art. 25.

Het getal der jaarlijksche verkiezingen regelt zich naar dat der vacaturen.

Art. 26.

Het bestuur kiest uit zijn midden een voorzitter en een ondervoorzitter, die als zoodanig een jaar werkzaam zijn en telkens herkozen kunnen worden.

Art. 27.

Het bestuur is belast met alle werkzaamheden en bevoegd tot alle handelingen, welke voor een goed beheer noodig zijn, voor zooverre deze bij de statuten of de instructien der ambtenaren niet aan anderen zijn opgedragen.

De ambtenaren staan onder deszelfs toezigt.

Het benoemt en ontslaat dezelve met uitzondering van den administrateur, wien het bestuur het regt heeft in zijne functien te schorsen, onder verpligting binnen acht dagen eene algemeene vergadering bijeen te roepen om daarover te beslissen. Gedurende dien tijd wordt een lid

van hetzelve met de werkzaamheden van den administrateur belast.

Art. 28.

De voorzitter of ondervoorzitter van het bestuur vertegenwoordigt de vennootschap in en buiten regten.

Art. 29.

Het bestuur vergadert minstens eenmaal 's maands en verder zoo dikwerf de voorzitter uit eigen beweging of op verzoek van twee of meer leden van het bestuur eene vergadering bijeen roept, waartoe hij, in het laatste geval, binnen twee dagen verpligt is.

Voor elke vergadering wordt minstens een dag te voren geconvoceerd.

Art. 30.

Tot het houden eener vergadering wordt de tegenwoordigheid van minstens vijf leden van het bestuur vereischt.

Art. 31.

Over alle onderwerpen wordt bij meerderheid van stemmen beslist.

Bij staking van stemmen wordt het voorstel aangehouden tot eene volgende vergadering, binnen acht dagen bijeen te roepen.

Bij herhaalde staking wordt het voorstel als niet aangenomen beschouwd.

Zoo in geval van verkiezingen of benoemingen de stemmen staken, beslist het lot.

Tot het verstrekken van gelden op hypotheek worden minstens vier stemmen vereischt.

Art. 32.

In geval een lid van het bestuur overlijdt, zijn ontslag neemt, zijne woonplaats elders vestigt, of dit eiland tijdelijk verlaat, of zijn aandeel overdraagt, treedt de plaatsvervanger, wiens termijn van aftreden het eerst nadert, in zijne plaats.

Bij tijdelijke verlating van het eiland geschiedt de in de plaatstreding gedurende de afwezigheid van het betrokken bestuurslid; in de overige gevallen tot aan het einde van het dienstjaar, als wanneer te gelijk met de gewone verkiezingen in de ontstane vacature wordt voorzien.

Zoo zulks met den voorzitter gebeurt, treedt de ondervoorzitter in zijne plaats.

Art. 33.

Het bestuur stelt het verslag op dat jaarlijks aan de goedkeuring der algemeene vergadering zal worden onderworpen.

Art. 34.

Alle besluiten, in bestuursvergadering genomen, worden door den secretaris in een daartoe bestemd boek ingeschreven, en door dezen en den voorzitter onderteekend, nadat de inschrijving staande de vergadering door de tegenwoordig zijnde leden van het bestuur is goedgekeurd.

HOOFDSTUK IV.

ALGEMEENE VERGADERINGEN.

Art. 35.

De jaarlijksche algemeene vergadering heeft plaats in de maand Maart. Voor het eerst zal die vergadering gehouden worden in het jaar 1877.

Art. 36.

In die vergadering wordt:

1°. een beredeneerd verslag uitgebragt van de werking der vennootschap over het afgeloopen jaar;

2°. de balans over dat jaar aan de goedkeuring der leden onderworpen;

3°. het uit te keeren dividend vastgesteld;

4°. de vacaturen van bestuursleden en plaatsvervangers aangevuld, en

5°. elk voorstel behandeld, dat in het belang der vennootschap door het bestuur of door of van wege een aandeelhouder gedaan wordt en waartoe volgens deze statuten geene buitengewone algemeene vergadering vereischt wordt.

Buitengewone algemeene vergaderingen worden belegd, wanneer het bestuur zulks noodig oordeelt, of minstens vijf aandeelhouders of hunne gemagtigden hiertoe bij het bestuur, met opgave der onderwerpen, die zij wenschen in behandeling te brengen, aanzoek doen.

Aan zoodanig verzoek moet binnen veertien dagen gevolg gegeven worden.

Art. 38.

De oproepingen voor de algemeene vergaderingen geschieden minstens vijf dagen voor het houden derzelve en wel door aankondiging in de *Curaçaosche Courant* en circulaire brieven aan de aandeelhouders ter hunner gekozen woonplaats af te geven.

Art. 39.

Tot het houden eener algemeene vergadering wordt, waar zulks niet anders bij deze statuten bepaald is, de tegenwoordigheid vereischt van minstens vijftien aandeelhouders of hunne gemagtigden met inbegrip van de aanwezige leden van het bestuur en den administrateur, zoo deze aandeelhouder is.

Zoo het vereischt getal aandeelhouders of hunne gemagtigden niet aanwezig is wordt de vergadering acht dagen uitgesteld, wanneer met het tegenwoordig zijnde aantal beslist zal worden.

Art. 40.

De algemeene vergadering besluit bij meerderheid van stemmen.

Indien de stemmen staken wordt het voorstel aangehouden tot eene volgende vergadering binnen acht dagen te houden; bij eene vernieuwde staking wordt hetzelve als vervallen beschouwd. Bij staking van stemmen bij verkiezingen of benoemingen beslist het lot.

Alleen omtrent personen wordt schriftelijk gestemd.

Art. 41.

De voorzitter van het bestuur, en bij ontstentenis van dezen, de onder-voorzitter, leidt de vergadering.

De secretaris houdt aanteekening van al het verhandelde, welke aanteekening, na goedkeuring in de eerstvolgende vergadering, door den voorzitter en hem wordt onderteekend.

HOOFDSTUK V.

AMBTENAREN.

Art. 42.

Het ambtenaarspersoneel der Bank bestaat uit:

1°. een administrateur;

2°. een boekhouder en secretaris; en

3°. een klerk.

Art. 43.

De administrateur wordt door de algemeene vergadering, zooveel mogelijk uit de aandeelhouders, benoemd. Hij moet zich verbinden zijne betrekking niet neer te leggen, zonder daarvan aan het bestuur zes maanden vooraf te hebben kennis gegeven.

Art. 44.

Vóór hij in functie treedt is hij verpligt ten genoege van het bestuur persoonlijke of zakelijke borgtogt tot een bedrag van tien duizend gulden voor zijn rigtig beheer te stellen.

Art. 45.

In de kas onder zijne berusting mag niet meer dan tien duizend gulden gehouden worden. Al het meerdere door hem ontvangen wordt in de groote kas gestort, dewelke voorzien is van drie verschillend werkende sleutels, waarvan de voorzitter en twee leden van het bestuur elk een in bewaring hebben.

Art. 46.

Het door de ambtenaren te genieten salaris en hunne instructien worden door de algemeene vergadering vastgesteld.

Art. 47.

Geen der ambtenaren kan, zoolang hij in functie is, tot lid van het bestuur of plaatsvervanger gekozen worden.

Door het aannemen van eene ambtenaars-betrekking houdt hij die lid van het bestuur of plaatsvervanger is, op als zoodanig te fungeren.

HOOFDSTUK VI.

GELDEN IN ADMINISTRATIE.

Art. 48.

De bij de vennootschap in administratie gegeven gelden genieten eene jaarlijksche rente van vier en een half ten honderd.

In deze bepaling kan geene wijziging gebragt worden dan door eene algemeene vergadering, bijgewoond door minstens twintig aandeelhouders of hunne gemagtigden, met inbegrip van de aanwezige leden van het bestuur en den administrateur, zoo deze aandeelhouder is. De wijziging wordt als niet aangenomen beschouwd, zoo dezelve niet door minstens twee derden der in de vergadering tegenwoordig zijnde of vertegenwoordigde leden wordt aangenomen.

Eene wijziging der rente treedt eerst een jaar na hare vaststelling in werking.

Art. 49.

Over de vervallen rente kan driemaandelijks door belanghebbenden tegen reçu beschikt worden.

Niet in ontvangst genomen renten worden niet op kapitaal gebragt.

Art. 50.

Voor het in administratie gegeven bedrag wordt door den administrateur een door hem onderteekend bewijs afgegeven, voorzien van den stempel der vennootschap en door den voorzitter of ondervoorzitter voor *gezien* geteekend.

Op dat bewijs wordt aanteekening gehouden van alle in mindering van het belegde kapitaal uitbetaalde sommen.

Hetzelve kan zoo noodig tegen overgifte en vernietiging door een nieuw exemplaar vervangen worden.

Art. 51.

Gelden bij de vennootschap belegd zijn alleen terstond opvorderbaar voor zoo ver er gelden in kas zijn.

Aanvragen tot terugbetaling van belegde kapitalen moeten aan het bestuur gerigt worden, dat na de eerstkomende bestuursvergadering aan belanghebbenden kennis geeft wanneer over hetzelve zal kunnen beschikt worden. Die termijn zal niet langer dan zes maanden mogen zijn, gerekend van den dag der aanvrage.

Art. 52.

Bij gelijktijdige aanvrage tot terugbetaling van belegde kapitalen, gezamenlijk meer dan vijf en twintig duizend gulden bedragende, zal die termijn tot negen maanden kunnen verlengd worden en intusschen aan de aanvragers pondspondsgewijze de ingekomen gelden uitgekeerd worden.

Art. 53.

Het bestuur is geregtigd, wanneer het zulks in het belang der vennootschap nuttig oordeelt, het nemen van gelden in administratie te weigeren; met uitzondering van die gelden overeenkomstig art. 4 dezer statuten bij de Bank te beleggen.

Art. 54.

Voor gelden in consignatie gegeven wordt door den consignant betaald een per cent van het geconsigneerde bedrag. Zoo de consignatie langer dan zes maanden duurt, zal bij de uitbetaling nog een per cent van het geconsigneerde bedrag ten behoeve der Bank worden afgetrokken.

Voor gelden in consignatie ontvangen wordt door de Bank geene rente betaald.

HOOFDSTUK VII.

HYPOTHEKEN.

Art. 55.

De vennootschap verstrekt gelden ter leen uitsluitend onder eerste hypothecair verband op onroerende goederen binnen de kolonie gelegen.

Op goederen aan de vennootschap onder eerste hypotheek verbonden, kan door het bestuur onder tweede hypotheek gelden verstrekt worden, doch in geen geval mag het gezamenlijk bedrag van de ter leen verstrekte gelden hooger zijn dan twee derden der getaxeerde waarde. Vóór het aangaan van het tweede verband moeten de goederen op nieuw getaxeerd worden.

Art. 56.

De vennootschap neemt de administratie over van de

hypotheekbank van Curaçao, ingesteld bij keur van 4/16 Mei 1870, *Publicatieblad* anno 1870, n°. 3, en bij verordening van 16/17 September 1875, *Publicatieblad* anno 1875, n°. 13, geldig verklaard voor de geheele kolonie. Die overname geschiedt op de wijze en onder de voorwaarden bij koloniale verordening vast te stellen.

Art. 57.

Aanvragen tot het ter leen geven van gelden op hypotheek moeten aan den voorzitter der vennootschap gerigt worden, die dezelve zoo mogelijk in de eerste bestuursvergadering ter tafel brengt, nadat de aangewezen onroerende goederen alvorens op de wijze bij Hoofdstuk VIII vastgesteld, getaxeerd zijn.

Art. 58.

Het bedrag van de ter leen te verstrekken som mag in geen geval meer bedragen dan twee derden van de getaxeerde waarde.

Het bestuur kan het verstrekken van gelden op hypotheek weigeren, zonder de redenen daarvoor aan den aanvrager op te geven.

Art. 59.

Geen hypotheek wordt aangegaan voor minder dan vijf honderd gulden.

Art. 60.

Bij het vestigen van hypothecair verband moeten de geldnemers aan de vennootschap al die voorregten geven, welke bij de wet aan eerste hypothecaire schuldeischers toegekend worden.

Art. 61.

De op hypotheken te heffen interest wordt vastgesteld op zeven ten honderd 's jaars.

Wijziging in de te heffen interest kan slechts geschieden op de wijze voorgeschreven bij het tweede gedeelte van art. 48 en treedt voor zoo ver de tijdens het vaststellen der wijziging reeds gevestigde hypothecaire verbanden betreft, eerst een jaar na het genomen besluit in werking, welk besluit gedurende dat jaar elke drie maanden in de *Curaçaosche Courant* moet bekend gemaakt worden.

Art. 62.

De artt. 59, 60 en 61, lid 1, zijn niet van toepassing op de ingevolge art. 56 dezer statuten overgenomen hypotheken.

Wijziging in de op die hypotheken te heffen interest kan slechts geschieden met inachtneming van het bepaalde bij art. 61, lid 2.

Art. 63.

De interesten op hypotheken moeten alle drie maanden worden aangezuiverd.

Bij nalatigheid in de voldoening van twee termijnen is de administrateur verpligt daarvan aan het bestuur in de eerstvolgende vergadering kennis te geven, dat daarop den belanghebbende doet aanschrijven alsnog binnen een termijn van twee maanden aan zijne verpligting te voldoen, met mededeeling dat na het verstrijken van dien termijn tot de invordering van hoofdsom en renten kan worden overgegaan.

In geen geval worden de aan de vennootschap verschuldigde interesten op de hoofdsom gebragt.

HOOFDSTUK VIII.

TAXATIE.

Art. 64.

Maandelijks worden in de Bestuursvergadering drie commissien uit de aandeelhouders, elk van drie leden, benoemd om het bestuur bij de taxatie van goederen waarop bij de vennootschap hypotheek verzocht wordt, van voorlichting te dienen.

Art. 65.

Zoo spoedig mogelijk na de ontvangst van eene aanvrage tot het verleenen van hypotheek, doet de voorzitter eene dier commissien aanschrijven om het ter hypotheek aangeboden goed te taxeren, welke commissie ten spoedigste schriftelijk rapport zal uitbrengen.

De aangewezen commissie heeft het regt, door tusschenkomst van den voorzitter, inzage van de bewijzen van eigendom te verzoeken.

Art. 66.

Het bestuur is in zooverre aan de taxatie der commissie gebonden, dat het bij het verstrekken van gelden op hypotheek in geen geval meer dan twee derden van het door de commissie opgegeven bedrag mag verleenen.

HOOFDSTUK IX.

VERANDERING DER STATUTEN, ENZ.

Art. 67.

In deze statuten kan door eene algemeene vergadering verandering gebragt worden, indien in de oproepingsbiljetten daarvan melding wordt gemaakt.

In eene vergadering tot dit einde moeten minstens twintig aandeelhouders opkomen of vertegenwoordigd zijn, en de voorgestelde verandering, om als aangenomen beschouwd te worden, eene meerderheid van minstens twee derden der aanwezigen erlangen.

Elk voorstel tot verandering der statuten moet minstens twee malen voor het houden der vergadering in de *Curaçaosche Courant* openbaar gemaakt worden.

Art. 68.

Indien de in het voorgaande artikel bedoelde algemeene vergadering niet voltallig is, dan wordt binnen veertien dagen eene tweede belegd en daarin over de voorgestelde veranderingen met de aanwezige aandeelhouders of hunne gemagtigden, doch altijd met minstens twee derden der stemmen, beslist.

Art. 69.

Geene veranderingen in deze statuten treden in werking vóór op dezelve de goedkeuring van den Gouverneur der kolonie is verkregen.

Art. 70.

De vennootschap kan tusschentijds niet worden ontbonden, dan in de gevallen bij het Wetboek van Koophandel voorzien of ingevolge een besluit der algemeene vergadering.

Zulk een besluit eischt de toestemming van minstens drie vierden der aandeelhouders of hunne gemagtigden.

Een voorstel tot ontbinding moet drie maanden vóór deszelfs behandeling aan de aandeelhouders ter hunner gekozen woonplaats worden medegedeeld, met uiteenzetting der redenen die tot het indienen van het voorstel aanleiding geven.

Art. 71.

Bij het besluit tot ontbinding wordt de wijze waarop de liquidatie zal geschieden, door de algemeene vergadering vastgesteld en eene commissie benoemd om deze tot stand te brengen.

De Voorzitter van de Commissie van oprigters,

James A. Jones.

De Secretaris,

A. M. Chumaceiro Az.

[5. 84.]

BIJLAGE C.

Eenige oppervlakkige beschouwingen omtrent de geologische gesteldheid van het eiland Bonaire, vooral in betrekking tot het bestaan van phosphorzure kalk, deden mij kort geleden onderstaand in substantie mededeelen, als resultaat van hetgeen mij gedeeltelijk door zelfonderzoek, gedeeltelijk door mededeelingen en gedeeltelijk door mij in menigte toegezonden specimina van mineralien is bekend geworden.

Het eerste betreft de kust van af de Plaija, of beter twee mijlen meer noordwaarts, tot nagenoeg aan de gronden van dr. Jesurum, aan de westzijde, en van het Lac tot aan de Plaija Grande, iets verder dan Boca Onima om den noord.

De overal door koraalvorming rotsachtige kust benevens de gronden tusschen de noordoost- en westkust gelegen, bewijzen ontwijfelbaar dat het eiland langzamerhand is opgeheven, en dat de kalkformatie, die haar grootendeels bedekt, haar oorsprong in koraal en andere infusorien te danken heeft.

Mijne eerste ontdekkingen van phosphorzuren kalk werden geleid door aderen en punten, die langs en op de rotsen uitsteken, en, gewoonlijk van eene andere kleur en andere struktuur dan de kalksteen, uitwendig mosachtig schijnen door eene treffende en bijzondere poreusiteit.

Dit geeft wel te denken dat die plaatsen insgelijks eens door koraalkalksteenen waren bedekt (koolzure kalk met sporen van phosphorzuren kalk); dat die vooral in met koolzuur bezwangerd water gemakkelijk oplosbare koolzure kalk door regen en andere tellurische invloeden, vooral aan de kanten der rotsen, is opgelost en nog steeds oplost, en dus de daaronder liggende meer of minder zuiveren phosphorzuren kalk heeft overgelaten, die dus poreuser zal schijnen al naar mate de bovenste laag koolzure kalk bevatte.

Van daar dan ook dat in het binnenland moeijelijker en minder sporen van phosphorzuren kalk te vinden zijn; toch vond ik phosphorzuren kalk twee mijlen afstands van de zee.

Dat men de Osite niet steeds in gelijke lagen aantreft, spreekt van zelf; onderzeesche stroomen, beweging, ongelijkheid van terrein enz. zullen wel alle effene accumulatie verhinderd hebben, en de aan, in en tusschen de massa's groeijende polypen en koralen zullen de oorzaak zijn, dat men soms verschillende grootere en kleinere partijen geheel op zich zelve ontmoet.

Aan de kusten treft men niet alleen aderen, maar ook vaste massa's aan, zoowel als veel zwerfblokken.

Toen de depôts van phosphorzuren kalk algemeen aangenomen oorspronkelijk van dierlijke accumulatie langzamerhand werden opgeheven, echter nog onder het niveau der zee waren, zullen ze, zoo als nog geschiedt, bedekt zijn geworden met kalkformatie van koralen, mandrinen, madreporieten enz.

Tijd, natuurinvloeden, verschil van ligging in valleijen enz., drukking als anderzins, hebben het uiterlijk veranderd en gelaten in de formatie zoo als die voornamelijk in het noorderdeel zoo duidelijk op de staten Columbia en Borneo is waar te nemen.

Nadere onderzoekingen en boringen zullen moeten bewijzen of mijne stelling, dat vooral genoemde streken des eilands bijna geheel met een laag phosphorzuren kalk kunnen voorzien zijn, waar is.

Hiervan moeten natuurlijk uitgezonderd worden de plaatsen, (zeker het eerst door vulkanische werkingen opgeheven) waar men oorspronkelijk gesteente vindt, zoo als de vallei en omgeving van Rincoon en ten noorden en noordwesten daarvan tot ver in de gronden van dr. Jesurum, waar augit, amphibool, verschillend conglomeraat, quarz (ook met sporen van goud) chlorite (soms zeer zuiver), ijzeroxide enz., enz. worden aangetroffen.

De uitgestrektheid der gronden, waar zich naar mijne nederige zienswijze Osite kan bevinden, zoude welligt te stellen zijn op ruim 50 □ mijl (50 millioen □ el).

Tot op welk eene diepte?

Zeker ongelijk; de minste voorstelling echter brengt ons tot honderd duizenden van tonnen.

Verschillende en een groot aantal monsters werden door mij onderzocht; het gehalte is zeer verschillend en loopt tot 86 pct.

Het gehalte ijzer en alumina is gering. De waarde der minerale phosphaat, die in de laatste jaren de plaatsvervanger voor bemesting is geworden van het beenderenmeel en de beenderenasch, laat zich nagaan, wanneer men let dat het gehalte aan phosphorzuren kalk in beenderen:

bij de vaste beenderen 54 à 61½ pct., in dier asch 79½ à 86½ pct., 53½ à 58 pct. en 88½ à 95 pct. is, en in de sponsachtige 39 à 42 pct., in dier asch 64 à 67 pct., 50 à 52 pct. en 91 à 93 (Fremy) (Bibra), en het gehalte aan koolzuren kalk 7½ à 11½ pct. in de vaste en 19 à 20 pct. in de sponsachtige beenderen 7½ à 10 pct. (Fremy).

Bonaire, 21 December 1875.

(*get.*) van Coppenaal.

[5. 85.]

BIJLAGE D.

STAAT aantoonende het getal vaartuigen en derzelver tonnenmaat, gedurende het jaar 1875 in de haven van Curaçao binnengevallen.

	Uit Europesche havens.												Uit N.-Amerikaansche havens.				Uit havens van Zuid-							
																	Venezuelaansche.							
	Amsterdam.		Liverpool, Southampton, Plymouth, Swansea en Towey.		Jersey.		Hamburg.		Havre en Marseille.		Arendal (Noorwegen).		New-York.		Jacksonville.		La Guayra, Porto Cavello en andere.		Coro, Cumarebo en andere.		Maracaibo, Indische kust en andere.		Cumana, Barcelona en andere.	
Nederlandsche	9	1709	6	1168	»	»	1	186	»	»	»	»	1	176	»	»	38	1 682	7	158	20	1178	3	117
Engelsche	»	»	11	5486	1	196	1	170	»	»	»	»	9	3268	»	»	17	16 333	1	56	6	732	1	270
Fransche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	202	»	»	»	»	»	»
Noord-Duitsche	»	»	2	370	»	»	3	471	1	238	»	»	»	»	»	»	8	6 893	»	»	4	832	»	»
Zweedsche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Noorweegsche	»	»	»	»	»	»	»	»	1	160	1	338	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Deensche	»	»	»	»	»	»	»	»	1	170	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Italiaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	176	»	»	»	»	»	»
Spaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
N.-Amerikaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	2845	2	466	4	628	»	»	»	»	»	»
Haïtiaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dominicaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Venezuelaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	147	4 464	2	115	4	257	16	806
	9	1709	19	7024	1	196	5	827	3	568	1	338	20	6289	2	466	216	30 378	10	329	34	2999	20	1193
	38 vaartuigen. 10 662 tonnen.												22 vaartuigen. 6755 tonnen.				280 vaartuigen. 34 899 tonnen.							
																	359 vaartuigen,							

Vaartuigen voor doorvoer ingeklaard: 43 met 38 480 tonnen.
Vaartuigen binnen de 3 etmalen met hunne gedeeltelijke lading vertrokken: 36 met 37 930 tonnen.

In 1875 kwamen 235 vaartuigen *minder* binnen dan in 1874.
De tonnemaat bedroeg in 1875 66 055 tonnen *minder* dan in 1874.

Amerikaansche Staten.								Uit West-Indische koloniale havens.																			
								Nederlandsche.																			
Vereenigde Staten van Columbia.		Haïti en St. Domingo.		Brazilie.		La Plata-Staten.		Eustatius en Saba. St. Martin.		Bonaire en Klein Curaçao.		Aruba.		Engelsche.		Fransche.		Spaansche.		Deensche.		Zweedsche.		Van zee.		Totaal.	
14	742	47	2982	»	»	»	»	4	142	381	3191	92	1067	3	189	»	»	7	389	26	1 798	1	29	2	128	662	17 031
»	»	1	62	3	829	3	710	»	»	3	126	»	»	2	264	3	652	»	»	17	14 524	»	»	»	»	79	43 678
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	202
3	7515	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14	17 274	»	»	»	»	35	33 593
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	47	»	»	»	»	»	»	»	»	1	224	»	»	»	»	2	271
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	498
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	170
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	176
»	»	»	»	1	169	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	138	2	63	»	»	»	»	4	370
»	»	»	»	1	408	»	»	»	»	1	174	»	»	6	1231	4	1534	»	»	2	848	»	»	»	»	31	8 134
»	»	5	275	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	275
»	»	1	36	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	35	»	»	»	»	2	71
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	18	149	8	158	»	»	»	»	»	»	1	41	»	»	1	9	197	5 999
17	8257	54	3355	5	1406	3	710	4	142	404	3687	100	1225	11	1684	7	2186	8	527	64	34 807	1	29	3	137	1021	110 468
								508 vaartuigen. 5054 tonnen.																			
48 627 tonnen.								599 vaartuigen, 44 287 tonnen.																3	137	1021	110 468
																				Totaal in 1874 . . .						1256	176 523

[5. 86.]

BIJLAGE E.

STAAT van den invoer op Curaçao,

Ossenhuiden.	Pakken geitenvellen.	Vaten en zakken koffij.	Zakken cacao.	Ceroenen indigo.	Okshoofden, vaten, pakken tabak.	Okshoofden, vaten, pakken, kisten suiker.	Okshoofden, vaten, pijpen rum.	Tonnen verwhout.	Kisten, balen, pakken, vaten enz. stukgoederen.	Kisten, balen, pakken, vaten koopmanschappen.	Idem drooge provisien.	Idem natte provisien.	Okshoofden, vaten, pijpen, kelders, damejeanen jenever.	Idem wijn in soorten.	Blokken, stukken mahonijhout en ander hard hout.	Balen, vaten, pakken enz. (inhoud onbekend).
951	1 998	10 827	345	23	1 264	9 856	505	2961	161	116 453	20 212	11 651	9 154	4 988	1 633	»

gedurende het jaar 1875.

Mille voeten timmerhout.	Stuks scheeps-rondhout.	Stuks sparren.	Vaten pek, teer, harpuis enz.	Schepels maïs.	Okshoofden, vaten meel enz.	Kisten, kistjes, stuks kaas.	Pond staaf-, band- en bladijzer.	Idem en bladkoper.	Pakken hoedenstroo.	Vaatjes buskruid.	Vaten, balen, zakken katoen.	Idem wol.	Vaten zout.	Tonnen watapanapeul.	Tonnen ijs.	Kisten sigaren.
595	38	770	1399	18 281	16 589	5 713	»	»	337	284	164	»	»	553	»	370

[5. 87.]

BIJLAGE F.

STAAT van den doorveer op Curaçao,

Ossenhuiden.	Pakken geitenvellen.	Vaten en zakken koffij.	Zakken cacao.	Ceroenen indigo.	Okshoofden, vaten, pakken tabak.	Okshoofden, vaten, pakken, kisten suiker.	Okshoofden, vaten, pijpen rum.	Tonnen verwhout.	Kisten, balen, pakken, vaten enz. stukgoederen.	Kisten, balen, pakken, vaten koopmanschappen.	Idem drooge provisien.	Idem natte provisien.	Okshoofden, vaten, pijpen, kelders, damejeanen jenever.	Idem wijn in soorten.	Blokken, stukken mahonijhout en ander hard hout.	Balen, vaten, pakken enz. ((inhoud onbekend).
100	2 525	23 129	61	»	»	1 110	»	144	»	169 936	446	»	»	»		»

gedurende het jaar 1875.

Mille voeten timmerhout.	Stuks scheeps-rondhout.	Stuks sparren.	Vaten pek, teer, harpuis enz.	Schepels maïs.	Okshoofden, vaten meel enz.	Kisten, kistjes, stuks kaas.	Pond staaf-, band- en bladijzer.	Idem en bladkoper.	Pakken hoedenstroo.	Vaatjes buskruid.	Vaten, baten, zakken katoen.	Idem wol.	Vaten zout.	Tonnen watapanapeul.	Tonnen ijs.	Kisten sigaren.
»	»	»	»	»	»		»	»	»	»	535	»	»	10	»	»

[5. 88.]

BIJLAGE G.

OPGAVE van voor consumtie ingevoerde goederen op het eiland St. Martin (Ned. gedeelte), over het jaar 1875.

NAMEN DER GOEDEREN.	HOEVEELHEID.	NAMEN DER GOEDEREN.	HOEVEELHEID.
Aardappelen	8 vaten.	Meel, tarwe	53 vaten.
Amandelen	40 pond.	Id. rogge	5 id.
Ale	36 flesschen.	Id. koren	51 id.
Azijn	11 gallons.	Makreel	1 vat.
Boter	550 pond.	Oesters	12 blikken.
Cacao	80 id.	Olie, kerosine	180 gallons.
Duigen	$6^1/_4$ mille.	Id. verw	40 id.
Droogе goederen	f 10 070 waarde.	Id. zoete	108 flesschen.
Erwten	13 schepels.	Patates	253 vaten.
Haringen, gepekelde . . .	5 vaten.	Pindas	7 id.
Id. gerookte . . .	12 kisten.	Rum	380 gallons.
Hardhout	80 voeten.	Rijst	950 pond.
Haver	6 schepels.	Rozijnen	40 id.
Hammen	110 pond.	Reuzel	75 id.
Houtskolen	237 vaten.	Suiker, bruine	22 330 id.
Jenever	34 gallons.	Sigaren	44 kisten.
Koffij	750 pond.	Suikerriet	12 900 stuks.
Koren	10 schepels.	Spijkers	400 pond.
Kokosnoten	6235 stuks.	Singels	13 mille.
Kaas, Edammer	56 dozijnen.	Schoppen	2 dozijnen.
Id. Goudsche	21 stuks.	Uijen	700 pond.
Loodwit	100 pond.	Visch, gezouten	1000 id.
Leder (zool-)	40 id.	Vleesch, gepekeld	$^1/_2$ vat.
Limonade	12 mandjes.	Wijn, roode	6 vaten.
Likeuren	7 kisten.	Id. vermouth	84 flesschen.
Melassie	9730 gallons.	Zeep	180 pond.

[5. 89.]

BIJLAGE H.

STAAT der in de entrepôts op het eiland St. Martin (Ned. ged.), gedurende het jaar 1875 ingeklaarde goederen.

ARTIKELEN.	Ingevoerd in de entrepôts.	Ingeklaard voor consumtie.
Vaten:		
Tarwemeel	4564	1014
Roggemeel	1206	621
Korenmeel	2320	538
Brood	62	26
Vleesch en spek	216	26
Hammen	12	7
Cement	5	4
Teer en pek	39	5
Geraffineerde suiker	43	10
Bruine suiker	81	13
Bier	24	7
Aardappelen en uijen	39	8
Lampenglazen	1	»
Tongen	1	1
Haringen	3	»
Kerosine	5	»
Melassie	4	4
Verw	2	2
Wijn	3	»
Makreer	1	1
Oxhoofden:		
Rum	79	11
Melassie	84	4
Tabak	10	4
Vaatjes:		
Boter	209	72
Reuzel	316	86
Vaatjes: (*vervolg*)		
Spijkers	118	13
Verw	49	20
Balen:		
Katoen	95	»
Pluksel	27	»
Zoolleder	7	3
Touwwerk	27	5
Drooge goederen	5	»
Zakken:		
Koren	1364	279
Boonen	41	16
Haver	14	9
Koffij	19	2
Rijst	18	6
Kakao	19	2
Kisten:		
Kerosine	380	69
Kaarsen	84	43
Florida	50	3
Likeuren	36	1
Zeep	171	76
Kaas	120	46
Beschuit	54	33
Kogelblaauw	20	1
Rozijnen en vijgen	6	4
Koopmanschappen	9	»

ARTIKELEN.	Ingevoerd in de entrepôts.	Ingeklaard voor consumtie.	ARTIKELEN.	Ingevoerd in de entrepôts.	Ingeklaard voor consumtie.
Kisten: (*vervolg*)			Hout:		
Lucifers	4	»	Pitch pine	28 mille	7 mille
Boter	2		Witte pine	64 »	33 »
Hoeden	4	»	Shingles	223 »	39 »
Pijpen	12	6	Hardhout	1 »	»
Saleratus	8	4	Riemen	83 stuks	6 stuks
Vruchten	14	14	Damejeanen jenever	2275	»
Bitters	3	»	Damejeanen azijn	80	45
Verwolie	32	10	Dozijnen stoelen	7	1
Wijn	14	12	Dozijnen schoppen	5	1
Papier	1	1	Pakken koopmanschappen	15	»
Gerookte haringen	200	10	Manden aardewerk	4	4
Zoete olie	3	3	Manden emmers	1	»
Sardijnen	2	1	Manden limonade	47	»
Gerookt vleesch	2	2	Rollen zeildoek	4	»
Sigaren	1	»	Ledekanten	12	10
Jenever	990	53	Dozijnen vellen	21	»
Brandy	65	»	Tonnetjes haring	32	»

